❧ LIBRI DECEM HYPOTYPOSEON THEOLOGICARVM, SIVE REGVLARVM

ad intelligendum ſcripturas diuinas, in duas partes diſtributi. Quarum prior, quæ octo libros complectitur, locos aliquot communes ad ſcripturarum exactam intelligentiam ſpectantes ſatis enucleatè tractat.

Poſterior, quæ duobus voluminibus clauditur, duas Regularum Quinquagenas continet: quas non inutiles fore illis Theologis, qui ſacris Bibliorum myſterijs initiantur, re ipſa cognoſces.

HAC SECVNDA EDITIONE SVMMA CVRA AC DILIGENTIA elaborati, & multorum locorum noua interpretatione, qui nonnullos hactenus fefellerant, inſigniti,

A MARTINO MARTINI Cantapetrenſi, ſacræ Theologiæ Magiſtro, ac primo poſt. CCC annos à Salmanticenſi Academia condita, ſacrorum Bibliorum in tribus linguis Primario ac perpetuo interprete, A IOANNE BRACAMONTIO Auilenſi viro admodum Illuſtri Academiæ præfecto, ad id munus obeundum cooptato, elucubrati.

SALMANTICAE,

Ex officina Ildefonſi à Terranoua, & Neyla.

MDLXXXII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Eſta taſſado en   marauedis el pliego.

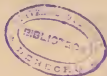

Cenſura.

ESTE Libro eſta corregido conforme a la Cenſura que del dieron por orden y mandamiento del Conſejo de la Sancta General Inquiſicion, los Señores Doctor Caño Canonigo de la Magiſtral de Salamanca, Fray Gaſpar de Vzeda Guardian de Sant Franciſco de Salamanca, El Maeſtro fray Iuan de Gueuara Cathedratico de Viſperas de Theologia, El Maeſtro fray Domingo Bañez Cathedratico de Durando, Y el Padre Ribera de la Compañia. Y hauiendo yo viſto y conferido la Cenſura, con los lugares que en el libro van borrados traſtados, y emendados, por orden aſsi meſmo de los Señores del Conſejo de la Sancta general Inquiſicion, hallo que eſtan conformes, y por verdad lo firme de mi nombre, en Madrid, ſeys de Nouiembre, de Mil y Quinientos y ochenta años.

Fr. Hernando
de Caſtillo.

¶. 2

EL REY.

POR quanto por parte de vos el Guardian, Frayles y Conuento del Monasterio de Sant Francisco de la ciudad de Salamanca, nos ha sido fecha relacion, que el Maestro Martinez Cathedratico de Hebreo, en la Vniuersidad de la dicha ciudad defunto, hauia dexado al dicho Conuento por su testamento, el priuilegio y licencia que de nos tenia para imprimir vn libro que hauia compuesto, llamado Hypothyposis, el qual siendo detenido por el Sancto officio, se hauia puesto diligencia, para que corregido y emendado, se pudiesse tornar a imprimir, la qual emienda y correction hauia sido cometida a seys Theologos de la dicha Vniuersidad, por el dicho Sancto officio de la general Inquisicion, por cuyo mandado se os hauia entregado el cuerpo del dicho libro, de que haziades presentacion, corregido y emendado supplicando nos vos mandassemos conceder licencia y priuilegio por veynte años, para le poder imprimir y vender, para que el dicho Conuento pueda tener algun aprouechamiento, o como la nuestra merced fuesse, lo qual visto por los del nuestro Consejo, por os hazer bien y merced, fue acordado que deuiamos mandar dar esta nuestra cedula, para vos en la dicha razon, e yo toue lo por bien. Por la qual vos damos licencia y facultad, para que vos, o la persona que vuestro poder huuiere, y no otra persona alguna podays hazer imprimir el dicho libro, que de suso se haze mencion en estos nuestros Reynos de Castilla, por tiempo y espacio de diez años, primeros siguientes, que corren y se cuentan desde el dia de la fecha desta nuestra cedula en adelante, so pena que qualquier persona, o personas, que sin para ello tener vuestro poder lo imprimiere, o vendiere, o hiziere imprimir, o vender, pierda toda la impression que hiziere, con los moldes y aparejos della, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis, cada vez que lo contrario hiziere, la qual dicha pena sea la tercia parte para la persona que lo denunciare, y la otra tercia parte para el juez que lo sentenciare, y la otra tercia parte para la nuestra camara y fisco, con tanto que todas las vezes que huuieredes de hazer imprimir el dicho libro, durante el dicho tiempo de los dichos diez años, le traygays al nuestro Consejo, juntamente con el dicho cuerpo del libro emendado, de que arriba se haze mencion que en el fue visto que va rubricado y firmado en el fin del, de Miguel de Ondarça Çauala nuestro escriuano de camara, de los que residen en el nuestro Consejo, para que se vea, si la dicha impression esta conforme a el, y se os tasse el precio como se huuiere de vender, so pena de caer e incurrir en las penas contenidas en la dicha Pragmatica. Y mandamos a los del nuestro Consejo, y a otras qualesquier justicias, destos nuestros Reynos, que guarden, cumplan y executen esta nuestra cedula, y todo lo en ella contenido. Fecha en Badajoz, a diez y siete dias del mes de Nouiembre, de Mil y Quinientos y ochenta años.

YO EL REY.

Por mandado de su Magestad.

Antonio de Erasso.

INDEX AVTHORVM TAM SACRORVM QVAM PROPHANORVM, QVI IN HIS LIBRIS CITANTVR.

SVMMA CAPITVM horum octo librorum Hypotyposeon.

LIBRI PRIMI CAPITA.

LIBRI SECVNDI. CAP.

De Christi

LIBRI VII. CAP.

LIBRI VIII. CAP.

¶Finis summæ Capitum.

QVAESTIONVM QVArundam insigniorum, quæ in hoc libro, varijs in locis fusè sunt à nobis explicatæ, Index.

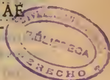
48. An

¶ F I N I S.

ECCE
QVI TOLL
PECC
MVNDI
I·M

MARTINVS MARTINI

CANTAPETRENSIS, SACRAE THEOLOGIÆ MAGISTER, AC DIVINArum ſcripturarum in tribus linguis Salmanticæ Primarius profeſſor, Illuſtriſsimo, ac Reuerendiſsimo D. Petro Pontio Legionenſi, Epiſcopo Placentino. S.

NSTITVTIONES THEOlogicas, quibus viam & rationem quandam ad intelligendas ſcripturas aperui, quas ſuperioribus diebus abſolueram, premere ex animi mei ſententia exoptabam, Illuſtriſsime ac Reuerendiſsime præſul. Partim, quòd maieſtas & nouitas rei, quæ vel hominem eruditiſsimum remorari, & ab inſtituto longè lateq; arcere poſſet, me deterrebat. Partim, quòd materiæ difficultas, & ingenij mei imbecillitas, quam probè noueram, me à publicando cohiberet & retardaret. Nam, per Deum immortalem, quis poterit, his, qui è portu ſoluunt, prædicere, Syrtium, rupium, tempeſtatum, locorum rationem, niſi eadem pericula, à quibus ipſe præmonet eſſe cauendum, ſæpe adierit, & ſapienter, naui incolumi, euaſerit? At verò doctorum hominum ac mihi familiaritate coniunctiſsimorum authoritas, quorum voluntati ac iudicio non obtemperare, mihi vehementer inhumanum ac nepharium videbatur, me parére coëgit, effecitq; vt ſub tuis auſpicijs communi vtilitati donentur. Exiſtimo tamen ſi aſſecutus non fuero id, ad quod deſtinaueram omnia mea ſtudia, omnem operam, curam atque cogitationem meam, fore induſtria mea ac labore iam confectum, vt ad hæc perficienda, quæ horridiora & incultiora cum à me tractantur viſa ſunt, præſtantiſsimus & abſolutiſsimus artifex inueniatur, qui extremam manum addere poſsit. Quando

quidem nō statim quādo artes repertæ, & ad præcepta reuocatæ sunt, ad perfectionem perduci potuerūt, sed per quosdam veluti gradus, ab imo vsque ad summū peruentū fuit. Nam in picturæ, vt ita dicam, infantia ac incunabulis, adeò rudes & impoliti erant pingendi artifices, authore Æliano, vt nisi literis significassent, quid esset illud quod depictum fuerat, bos videlicet, aut equus, aut arbor, ex ipsa pictura percipi aut discerni nullo modo posset. Deinde Polygnotus & Aglaophon, aliquam illi arti accessionem fecerunt. Pòst Zeuxis atque Parrasius amplius venustatis & decoris addiderunt. Ac postremò Protogenes & Melanthius, Antiphilus & Apelles tantum elegantia artis valuerunt, vt nihil politius aut perfectius exoptari à quoquam, ab humano ingenio posset. Ad eundem modum in cæteris artibus ac facultatibus incrementa facta fuisse video. Vnde non tam de augendis diuitijs, quàm de accessionibus, quæ in artibus in dies fiunt, intelligendum esse carmen illud Hesiodium arbitror. εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο, hoc est, paruum paruo adde. Et hæc est vna ex causis, quare antiquis tam longa ætas tributa fuit, videlicet, vt longa experientia & multis perceptionibus edocti, artes inuenirent, quæ ad subsidium posteritatis excogitandæ erant. atque ideo dicitur de Noë, hic consolabitur nos, id est, nostros alleuabit labores excogitando artem colendorum agrorum. Igitur hæ nostræ lucubratiunculæ qualescunque sunt, ni fallor, aut nonnullis, dantibus operam Theologiæ, erunt adiumento, si modò aliquid dignum doctorum auribus è tot voluminum lectione, quorum testimonijs hoc in libro locupletando vsi sumus, elicere potuimus. Aut sin minus, excitabuntur aliqui ad aggrediendum hoc opus, tanto præditi ingenio ac eruditione, ac materia ipsa postulat & efflagitat. Profectò si aliquis hoc beneficio posteros deuinxisset, non dubitarem quin in arce Athenarū eius simulacrum poni posset, quem admodum Mineruæ Phidiæ, aut in Elide, sicut illo Iupiter

Olym-

Olympius. Speraremque fore, vt illa, quæ à paucis Theologis adamata & cognita diuina scriptura, plures deinceps habeat riuales, & ad multos dimanet, & spargatur eius vtilitas. Hoc si meis vigilijs effectum fuisse conspexero, abundè præmium magnum mihi persolutum arbitrabor. Nunquid cùm in his studijs laboremus, quibus sine nostro malo carere possumus, ab illis capessendis quæ vitam præstant sempiternam abstinebimus? Nam quid obsecro piaculi erit Christiano, si ignoret quis fuerit Alexander, aut Cæsar? Quid docuerit Solon & Lycurgus? Quid Homerus aut Virgilius cecinerint? &

Scire quid Arsacia Pacorus deliberet aula.
Rhenanam numeres Sarmaticamq́ manum.

At qui ignorat patrem & filium & Spiritum sanctum, & quomodo colendi sint, & quid pro salute generis humani gesserit Dei filius, & quid docuerit, tum ipse, tum eius Apostoli, is vitare non poterit quin à sodalitate piorum cum virginibus stultis excludatur, & à gaudijs vitæ cælestis sequestratus, cum impijs, quos Dominus ignorat, gehennæ supplicijs addicatur. Ac præterea si quicquam est, quod in hac vita sapientem virum teneat, & non exoptet vita defungi, & inter pressuras & turbines mundi, æquo animo manere persuadeat, id esse vel primum arbitror meditationem & scientiam scripturarum. Quandoquidem cùm à cæteris animantibus hoc vel maximè differamus, quod rationale animal sumus & fari possumus, ratio autem omnis & sermo, diuinis libris contineatur, per quos & Deum scimus, & quare creati sumus non ignoramus, miror quosdam magnates extitisse apud nos, qui cùm ipsi alteri cuidam facultati longè inferiori fuerint addicti, auloedi videlicet, quia citharoedi esse non potuerunt, aut fortè non valuerunt, quæ præclara sunt discere, cæteros, qui id, quod ipsi nancisci

non potuerunt, suo labore acquisierunt, contemnendos, & ab omnibus Reipubli. muneribus explodendos, esse voluerunt. Vnam tantùm ob causam, quia scrutantur scripturas, quæ solæ probos homines & bene moratos facere possunt, & testimonium perhibent de illo. Nimirum, quia nolunt viros integros & spectatos ad obeunda Reipublic. munera admitti, nec qui plus in eruditione profecerint, sed illos quorum obsequijs sunt deliniti, aut pro quibus aliquis illorum, qui præstant authoritate eos orauerit, aut qui ex eodem ouo, vt Castor & Pollux, prognati sunt. Cùm tamen ad gubernandum populum Israëliticum à Moyse ascitus fuerit Iosue, qui ex alia familia & cognatione genus ducebat. Et in Actis Apostolorum, hanc ob causam suffragio Spiritus sancti aiunt electum Mathiam ad Apostolicam functionem obeundam, Iacobo iusto dimisso, ne videretur non tam delata functio homini quàm sanguini. Plato quoque quantumuis ethnicus inquit. Tunc denique fore beatas Respublicas putauit, si aut docti, aut sapientes homines eas regere cœpissent, aut qui regerent, omne suum studium in doctrina, ac sapientia collocassent. Vt veluti probati trapezitæ scire possent quis numus probus, quisve adulterinus sit: ne iuxta prophetam audiant. Væ qui dicunt malum bonũ, & bonũ malũ, ponentes tenebras lucẽ, & lucẽ tenebras. Quapropter non possum non vehementer te suspicere, ac venerari, Præsul Illustrisime, & studiosorum nomine gratias agere, quòd inter tot proceres aulæ regiæ, & primates Episcopos, quos tam benignè, ac largiter alit nostra Hispania, tu solus, aut cum paucis inuentus sis, qui doctos complectaris, benignè tractes & foueas, & studia bonarum literarum, ac diuinarum scripturarum prouehere, ac illustrare cures. Proinde sicut bonus architectus, fabros quoque ad hanc prouinciam & laborem gnauiter subeundum vndique perquiris, quorum opera vtaris, tum ad scribendum aliquid dignum posteritate, & futurorum seculorum memoria.

moria. Tum etiam vt antiquos libros, qui cum blattis & tineis luctabantur, ab obliuionis iniuria vindices, industrios librarios quæris: ac adeò conatus tuos omnes in his corrogandis & conquirendis codicibus impendis, vt studium Ptolemæi Philadelphi, Attali & Eumenis regum, ac Apelliconis Teij, & vt ad nostros veniam, Pamphili Cæsariensis presbyteri, & Alexandri Hierosolymitani Episcopi & Origenis, superasse videaris. Non ad inanem ostentationem, aut auram popularem captandam, sed vt prælo committantur, ad ædificationem ecclesiæ quæ est corpus Christi, vt simus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & vt posis tantum gregem tibi ad pascendum commissum pabulo alere spiritali, ac vegetum & robustum in Christo reddere. Ac prospicere ne posit dæmon, qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, ad vastandum gregem Christi aspirare, aut incautum eum opprimere. Vigilat enim ille semper, vt Christi oues discerpat ac dilaniet. Vigilas tu perpetuò, vt ad Christi ouile incolumes & saluæ in humeris tuis ad caulam reducantur. Ille aciem contra ecclesiam instruit, & quotidie militum agit delectum. Tu tuos instituis, & subinde nectar diuinorum eloquiorum inculcas. Ille innumeras copias parat ad profligandum tuos. Tu cum propheta, iubes illos bono esse animo, inquiens. Plures nobiscum sunt quàm cum illis. Crebrò voluens animo, quod Ezechieli Dominus de malis pastoribus dixerat. Væ pastoribus Israel, qui pascunt semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis. Lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis, quod infirmum fuit non consolidastis, &c. Ex his facilè intelligi potest, non omnino apud Hispanos bonarum literarum patronos esse extinctos, sed adhuc superesse aliquos Camillos, qui eruditis opem ferre, & animos facere non desistant. Quare si dux aliquis strenuus, summo genere, ac summa prudentia ac scientia præditus es-

 set

ſet à nobis exoptandus, quem tecum conferre poſſem non facilè ſtatuerem. At quibus initijs ac fundamentis tanta virtus excitata ſit, paucis aperiam.

Natus ex Hiſpali & oriundus à Corduba vrbe percelebri, ac nobili Hiſpaniæ Bæticæ, quæ ſiue ad agri vbertatem & ſoli fœcunditatem ſpectes, ſiue ad procreationem virorum ad belli & pacis munus obeundum, ſtrenuorum, atque ad diſciplinas & facultates omnes animo complectendum, vniuerſæ Hiſpaniæ caput eſt: & quæ eo ſydere iſto in loco colonia hæc à Romanis ex ordine patritio deducta fuiſſe videtur, vt ſemper, ſiue ſub populi Rom. Imperio, ſiue ſub Gottorum & Arabum regno, alijs populis imperare & iura dare, nunquam verò leges accipere, aut alijs parêre didicerit. Quapropter ex hac vrbe innumerabiles duces, tam noſtra quam patrum noſtrorum memoria prodiere, qui rem Hiſpanicam tam longè lateque propagauerunt, vt nulla gens cum noſtra poſthac conferenda ſit. Sed inter vniuerſas illuſtres familias, ſi quàm longiſsimè vetera recolas monumenta, ab illo primo ſtirpis veſtræ propagatore & principe Dominico Nunnio, cui cognomen Colodrio fuit, domus veſtra Corduba, tam in pace quàm in bello, eminere ac longo interuallo cæteras ſuperare viſa eſt. Hic enim, vt animos poſterorum ad gloriam inflammaret, illuſtri ſuo exemplo, cum trecentis ſocijs clàm ſe Cordubæ recipiens, tutiſsimum illum locum, quem Xerqueriam nunc vocant, occupauit, effecitque vt potentiſsima, ac florentiſsima vrbs à tyrannide Arabum in libertatem aſſereretur. Ferente ſtatim ſuppetias illis Ferdinando Rege, cui cognomen ſancto fuit, qui tunc fortè Veneuenti degebat. Quo ex tempore Hiſpania noſtra ſe efferre, ac in dies priſtinas vires & auitum robur exerere cœpit, quouſque Barbaros vertere ſolum & è finibus noſtris exire coëgit. Hoc Dominico nuptui tradente filiam, cuidam cognato Comitis à Caſtro, qui tunc Hiſpanico exercitui præerat, in tres primarias familias, hæc

veſtra

vestra diuisa est. Prima est Marchionis Priegensis, quæ Aquilarij domus vocatur. Secunda est Comitis Alcaudete, quæ cognominatur Montis maioris. Tertia Marchionis Comarez, qui olim dux & antesignanus familiæ iuuenilis Regum, hoc est, Alcalde de los donzeles, nuncupabatur. Quarta Vaenæ domus, quæ hoc tempore Suesana nuncupatur, quæ magni Gonsali, nostri seculi decus, alumna est. Hæ omnes familiæ strenuam operam nauauerunt, Mauros profligando, & ab Hispaniæ finibus depellendo. Ex Aquilarij domo natus est Didacus Ferdinandi Corduba stirpis tuæ è patre origo, qui ob singularem prudentiam & egregia in bello facta, adeò gratus fuit Henrico secundo & Ioanni primo Hispaniarum regibus, vt ab ipsis muneribus amplissimis & honorificentissimis donatus sit, ac deinde ab Henrico tertio, cui cognomen Valetudinario fuit, Marischalcus (quod est nomen dignitatis apud Hispanos) & Vaenæ dominus appellatus sit. Ac deniq̃ue tantum sibi nominis conciliauerat apud omnes, vt à Ioanne secundo illi præfectura exercitus, tam ad compescendos Mauros Bæticæ inquilinos, quàm ad ciues seditiosos & rebelles in officio continendos, vltro delata sit. Huic duo nati sunt filij, ex quibus Ioannes Roderici Rojas maior natu Poçæ dominus fuit. sequens verò, cui Petro Fernandi Corduba nomen erat, Vaenæ domus dominus fuit. Hic sæpe cum rege Granatæ adeò gloriosè conflixit, vt vires eius fregerit atque debilitauerit. Vnde cùm oppidum Alcala la real, cui præerat Petrus, ab illo rege, multis vndique coactis auxiliaribus copijs esset obsessum, idque renunciatum fuisset regi Castellæ, respondisse ferunt, quod Alexander Magnus ante dixerat, Se in vtramque aurem posse dormire, cùm Petrus Ferdinandi vigilaret, ac pro se excubias ageret. Nec in bello solùm, sed etiam in pace clarus fuit. Huic quippe Hẽrici quarti regis adhuc pueri instituendi ac mores efformandi cura demandata fuit, cùm à bellicis laboribus per tempus feriari licuit.

Sed obijt cùm esset in florenti ætate, non sine graui Reipublicæ iactura, relicto hærede Didaco Ferdinandi Corduba. Qui tamen cum eisdem artibus quas à patre acceperat cumulatè esset ornatus, ab Henrico Quarto, primus Comes Ægabrensis creatus fuit, additis ad nominis prærogatiuam multis oppidis, sub eius ditione, quæ posteris iure hæreditario cederet. Huic duo nati sunt filij, ex quibus iunior, auus tuus fuit: nempe Martinus Corduba, qui tanta rei militaris scientia præditus fuit, vt duæ prærogatiuæ ordinis (quas cõmendas vocant) à Magistro S. Iacobi, extra ordinem ipsi demandatæ sint, ob trophæa & crebras victorias è Sarracenis partas: qui tamen tandiu hac lege solutus fuit, quousq; præpinguem illam Stepæ, ipsi elargitus est. Hic duxit vxorem, Mariam Poncem Legionensem, Roderici Ponce, Marchionis Gaditani sororem, quem Ducem Archos nunc vocant. Cumq; Marchio exercitum duceret aduersus vrbem Alhambram, ipsum ob affinitatem secutus est, fortissimeq; in illius expugnatione dimicãs, hostiũ impetus repressit ac superauit. Ac deinde cùm ex illo loco exercitus noster recta progrederetur ad oppugnandam vrbem Granatã, in qua sedem imperij Arabes collocarant, ex præcepto Ferdinandi & Elisabeth Regum Catholicorum, Alhambræ cura ipsi Martino cõmissa est, ob spectatam eius fortitudinem ac fidem & probitatem. Erat quippe aditus opportunissimus apertus ad conficiẽdum totum illud bellum, illius vrbis certa possessio. Ac statim cùm cataphractorum militum, sub eorundem regum auspicijs, dux esset, cùm Malacha & Baça cum multis oppidis & villis sub ditionem nostram venissent, victoria illa maxima ex parte huius fortitudini ac assiduitati tributa est. Deinde cùm inter Ferdinandum & Elisabem reges Catholicos, & Alphõsum Lusitaniæ regem & Ioannam Hispaniæ Pseudoreginam bellum exarsisset, Pacis Iuliæ, quæ in collimitio vtriusque regni sita est, custodia, illi cõmissa est, vt ex illo loco hostium irruptiones, & impetus à tanta virtute frangerentur ac propulsarentur.

Testis

Testis quoque huius fortitudinis est, bellum illud maximi laboris ac discriminis quod ad Albuyeram, aduersus exercitũ Lusitanorum ab Alphonso Cardenas Magistro S. Iacobi gestum est: quo Lusitanorũ internecione, Martini virtus & industria spectata ac probata est. Vulnere tamen secundùm faciem accepto. In sedandis quoq; seditionibus intestinis, tam populariũ quã magnatũ, aduersus Henricum quartũ, obortis, regiarum partiũ patrocinio suscepto, fortissimè eas tutatus est. Deniq; nullum bellum eo tempore obortum est, quin ab illo sedatũ ac restinctum fuerit. At verò iã huius fratris germani iunioris Didaci Ferdinandi Corduba, Ægrabensi comite, gestis, quid opus est me velle excurrere aut spaciari, cũ notiora sint apud nos eius gesta, quàm vt possint ab hominum mentibus, quandiu Hispaniæ steterint, aboleri. Est quippe ab eo parua manu superatus & fusus, ac sub graue seruitutis iugum immissus rex Granatæ, qui tandiu manus nostrorum ducum effugerat. Ac ab eo occisus est eximius autoritate & potentia vir, Aliatar, qui bellorũ omniũ, quæ nobis inferebantur autor & administrator erat. Possem hoc in loco septem illos episcopos, literis, religione & sanctitate eximios, qui ex hac vestra familia prodierunt, qui non tam illã quàm ecclesiã dei illustrarunt, referre, verùm ne longa oratione vti cogar, omitto. Porrò D. Maria Pontia Legionẽsis auia tua, ex regibus Legionis & Aragoniæ traxit originẽ. qua ex familia multi quoque duces præstantissimi orti sunt. Inter quos primas omniũ consensu tenet Petrus Põtius ille qui aduersus Mauros Hispalis incolas fœlicissimè pugnauit, quãdo vrbs illa, pulsis & dissipatis hostibus Barbaris, sub ditionem nostrã venit. Ac deinceps alius eiusdẽ nominis & nõ dissimilis virtute, venit recẽsendus, qui Marchenæ dñs fuit. Hic stipatus ala militũ cuius erat præfectus, primus hostibus obuiã prodijt, & fortissimè dimicauit, in insigni illo bello quod gestũ est ab Alphonso huius nominis vndecimo, aduersus Albohacenum Bellamarini regem, qui innumerabilem exercitum ex Africa in Beticam

traiece-

traiecerat, qua in pugna omnes ferè Barbari interempti à nostris sunt. Hic genuit eiusdem similiter nominis filium, qui ingentem virtutem in propugnatione Hispalis ab incursionibus Maurorum ostendit. Hunc secutus est alius eiusdem nominis, Medellini Comes, strenuus Dux & fortis miles. Hic fato concessit relicto Ioanne Ponce filio, superstite, qui Comes Archos fuit, pugnauitque prosperè cùm Arabibus, tum alibi sæpe, sed præcipuè ad Madronium. Huius filia fuit, præstantissima illa fœmina D. Maria Ponce, auia tua. Postremò e materno genere Ducis originem ab Stunicis, Ortizijs, Roëlis & Melgaregijs, familijs antiquissimis & amplissimis, quæ in Hispalis expugnatione præcipuam operam præstiterunt, & qui primi ex nostris Hispanis illam vrbem post eiectos Arabes incoluerunt. Porrò multis alijs omissis, quæ hoc loco poteram recensere, sub silentio non omittam, quod vni ex Melgaregijs, cui nomen vt opinor erat Petrus, accidit, regnante Ioanne Primo, cui ipse erat à consilijs. Cùm inquam in consilio tractaretur, an cruces & calices & alia aurea & argentea instrumenta ecclesiarum vendi aut distrahi oporteret, ad congerẽdum pecunias, ad subministrandum sumptus, ad bellum contra Mauros initum, conficiendum, postquam regia vectigalia fuerant absumpta, hunc obstitisse huic rei vehementer ferunt. Quam ob causam (cùm nomen eius apud regem, à Iudæis illis publicanis, qui pecunias regias exigebant, & vectigalia exercebant, delatum fuisset, quod hostibus Granatensibus bellum deprecantibus, ingentibus pecuniarũ fiscis ipsi missis, fuisset suffragatus) vir iustissimus & innocentissimus pœnas capite luit. Cumque postmodum rex intellexisset hominem sanctissimum & innocentissimum à se fuisse occisum, magna liberalitate & munificentia erga eius filios vsus est. Et ideo hæc familia in schemate generis præfert crucem. Nec minus fœcunda fuit in procreandis ducibus hæc quàm superiores familiæ. Dedit quoque insignes mulieres innumeras,

quæ tam

quæ tam in matrimonio & monogamia, quàm in cælibatu castè & sanctè vitam egerunt. At verò hæ laudes quæ à natura & fortuna proficiscuntur, quæ hucusque tibi à nobis sunt tributæ, vt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opũ valetudinis, formæ ac dignitatis corporis, non sunt vsquequaque veræ & solidæ laudes, nec propriè illæ tuæ, quas omnes suspiciunt ac venerantur. Sed simul has simul cum multis habes communes. Quandoquidem si Cordubæ natus es, quæ multis operibus & ædificijs antiquis est ornata, multi ęquè ac tu eadem in vrbe nati sunt. Quin & si tu ex præstantissimis maioribus ortum habuisti, & summo loco natus es, illos pariter habes consortes nobilitatis, qui ex eadem stirpe qua tu sunt propagati ac in lucem editi. Denique si tu diuitijs abundas ac præpinguem episcopatum Placentinum assecutus es, sunt alij item qui tecum opum multitudine & copia certare poßint. Quapropter nunquam me hercle ex hac rerum abundantia aut penuria, aut ex imaginibus & tro phæis, ego nobilem aut obscurum hominem appellabo. Cùm fieri poßit, vt his rebus abundent illi, qui ingenti laborant illorum inopia bonorum quæ verè bona sunt, sicut ecõ tra accidere potest, vt illarum rerum sint egentißimi nonnulli, qui tamen diuites sunt in Christo. Nam plerunque in societatem huius laudis externæ illi assumuntur, qui quo ad animi probitatem & vitæ ante actæ innocentiam spectat, virtutem respuunt ac aspernantur. Quod igitur proprie in bonis tuis præstantißime Præsul annumerandum est, hoc ego dignum admiratione censeo. Vt est incredibilis doctrina, tum in iure cæsareo & pontificio. tum etiam in diuinis scripturis, quam multis & aßiduis laboribus acquisiuisti, ac cuius semina ac satus hæc Academia tua, cuius & Rector fuisti non sine magna laude, suppeditauit. Labor indefessus in exercendo functionem Episcopalem, tam regendo populum tibi commissum & in concionibus publicis docendo, quàm in elargiendo & subministrando pauperibus, tam ad

victum quàm ad vestitum, necessaria. Ingens morum sanctitas & integritas, quæ multos allicit ad sui imitationem, alios à scelere patrando deterret. Zelus pro ecclesia Dei propāganda, & tuenda aduersus hæreticos. Animus impensissimè fauens studiosis diuinarum scripturarum, ac promptus & paratus ad studia omnia bonarum literarum, quæ apud nos iacebant, promouenda & euehenda. Age ergo, Præsul Illustrissime, his rebus, vt soles incumbe, vt tibi æternam gloriam apud Deum & homines párere, & Hispaniæ nostræ emolumentum ingens in literis inuehere possis. Vale. Ex Academia nostra Salmant. 3. Idus Iu. an. 1563 à Virginis partu.

IN LIBROS HYPOTYPOSEON, HOC EST PERFECTIONVM Theologicarum, ab eodem Martino Martinez Cantapetrensi, diuinarum scripturarum in tribus linguis Salmanticæ Primario professore, ac Sacræ Theologiæ Magistro, editos, proœmium, Ad Illustrissimum & Reuerendissimum Præsulem D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

VM regularum scripturæ diuinæ, syluam, ex summorum ecclesiæ ac synagogæ authorum monumentis, tumultuaria ac confusa lectione, decerperem, Præsul amplissime & eruditissime, contentus fore domestico vsu videbar. Nam in quiduis potius, quàm vt in vulgum prodirent, aut prælo mandarentur, congerebantur. Nunc verò mutata persona, & sententia variata, vt in publicum exeant Theologorum commodum, volo & statuo. Victus me hercle, amicorum haud vulgarium, nec contemnendæ eruditionis, precibus, quas absque immani piaculo & scelere, aspernari non decet. Quod onus si ab ipsa studiorum meorum infantia & incunabulis, quando ecclesiasticos Doctores euoluere cœpi, vsque ad hanc ætatem, meis humeris sessurum fuisse rescuissem, nô vererer promittere, non nihil bonæ frugis, quæ nunc nulla est, ex opella nostra Theologis fuisse accessuram. Arbitrabar enim cuilibet sacrarum literarum studioso fore in promptu, vberius & felicius in hoc argumenti genere versari, si qua ex eius tractatione Christianis lectoribus obuenire aut suboriri posset vtilitas. Cùm adesse possent, cuilibet vtcunque in literis versato, ad manum, Hieronymi volumina, ex quibus ingens regularum colligitur aceruus, imò nil fere inuenitur in illo viro verè diuino quin instar regulæ habendum sit. Quin & vnicuique non prorsus stupido rebar posse suppetere, Augustini, Ambrosij, vtriusque Gregory, Origenis, Chrysostomi & eius asseclæ Theophilacti lucubrationes, ac reliquorum ecclesiæ procerum, quorum libri solida & omnigena scatent eruditione. Quam obrem hos pensi mei exactores, aut ad ipsos sacros fontes epotandos amandabam,

aut deprecabar, vt tantæ molis opus, & viribus nostris impar, diligentiori, & magis in diuinis literis versato & instructo integrum reseruarent. Nam si hæc prouincia esset demandata alteri duci, cui obtigisset, vis ingenij & perfecta eruditio, qualem materia exigit & efflagitat, non ambigerem quin pulcherrimum & vtilissimum opus, & à nullo vt argumenti magnitudo, & rei poscebat dignitas editum, cuderetur. Nam quas quidam huius tempestatis nostræ auctor, in lucem protulit claues ad interpretandum scripturas, quis non videt, non solùm non assecutas esse quod promiserant: verum etiam aut rei obscuræ densissimas tenebras offudisse: aut de materia vberrima & quæ quàm latissimè pateret, satis ieiunè tenuiterque disseruisse. Iam verò libellus ille Regularum, qui vulgo circunfertur, diligentia cuiusdam viri eruditissimi, conflatus, quid aliud obsecro habet, nisi tumultuariam quandam congeriem & cumulum sententiarum, quarum bona maximàque pars, regulæ nomen, non solùm non agnoscit, sed omnino admittere spuit. Verùm quamuis non tàm me alliceret ad subeundum hanc prouinciam, fiducia præstandi aut perficiendi quod imponebatur oneris, quàm renuendi rubor, iniunctum laborem non detrectaui. Fusiore tamen se offerente materia plusquàm à me exigebatur, laboris, sponte subij. Quippe non solùm ex priscorum sanctorum, siue Græcorum, siue Latinorum lucubrationibus, sed ex Hebræorum arcanis voluminibus & Chaldaicis, multa diligenter congessi & coaceruaui. Nec in hoc diligentiæ & industriæ nostræ labor finitus est, sed & innumera penè testimonia quæ non satis enucleatè ante hac fuerant explicata, exponere, & nonnihil lucis illis inuehere curaui. Simul vt pleniori obsequio demererer amantissimos mei. Simul ne protritam viam ingressus vulgaribus solùm vestigijs incederem. Spero equidem fore vt postquam impenderint studiosi, tantam curam in hac postrema Theologiæ parte sibi vindicanda, quantam primæ tribuendam esse censuerunt, tantum in diuinis literis profectum paruo tempore sibi esse parituros, vt tunc denique cogantur fateri, cùm huiusmodi exercitatio illi priori ad cumulum accesserit, se adeò fore instructos & paratos ad tractandum diuina oracula, vt absque vlla offensione liberè, per vniuersum scripturarum pelagus secundo vento possint nauigare: ac rursum absque harum cognitione quamuis eximia polleant copia & vbertate dicendi, & acumine & subtilitate disputandi prædìti sint, intelligent, nec dum adhuc cum Christo ad montis cacumen conscendisse, vt illo in loco, ex ore eius, aut illorum, qui ab ipso didicerant parabolarum abstrusos sensus perciperent, sed in imis montis radicibus cum turbis ignobilibus, & ratione expertibus, constitisse. Quapropter quod poeta ille de libris Philosophorum dixerat, rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ: nos ad harum regularum cognitionem possumus non ineptè transferre: à quibus destitutus nulli Theologiæ parti seriò operam nauare

nauare queas. Disputandi quippe dexteritas & peritia, scientia scripturarum destituta in futilem vergit loquacitatem. A sensu praeterea simplici & literali, ex quo tantummodò validum trahitur [illegible]re, nec aliò detorquere? nullibi melius poteris edoceri. Allegori[illegible]ut quemlibet sensum my[illegible]sticum non vis frigidè, nec stupidè tractare? nil plus adiumenti afferre, nec cum hac arte conferri poterit. Denique exoptas totius diuini eloquij artem peruestigare & mente complecti? hac arte cognita facilè assequeris. Cui nimirum [frequens] meditatio, & crebra sacrarum literarum accesserit exercitatio, proh Deum immortalem quantum vtilitatis & emolumenti, suis sectatoribus erit allatura! Nam vt medici & imperatores quanuis artis rationem, & praecepta tenuerint, nequeunt dextrè munus suum obire, si absit diuturna exercitatio & vsus. Ita qui huius artis praecepta imbiberint, sine frequenti mentis agitatione & vsu diuturno, prorsus absque emolumento discedent, etiam si in illis ediscendis se ipsos confecerint & macerauerint. Vt hanc autem scientiam assequi nitamur, Christus nos adhortabatur cùm loquebatur cum Samaritana sola, aut potius sub eius persona, cum vniuerso populo Christiano. Qui biberit, inquiens, ex hac aqua doctrinarum humanarum, quam tu hauris Samaritana, sitiet iterum, nec aliquid dignum hominis dignitate & excellentia sapiet. Qui autem ex perenni fonte diuinae scripturae toto se proluerit ore, & nectar diuinorum eloquiorum vbertim hauserit, certam & expeditam ad salutem viam, & viuendi modum haud quaquam protritum & vulgarem, sed diuinum & caelestem inueniet. Nolim tamen cùm hoc asseuerauerim, ita malignè ab aliquibus accipi, vt studiosos iuuenes ab humanarum literarum studio velim deterrere & dehortari, quarũ peritiam magnopere laudo & probo. Quippe vehementer conducunt ad intelligendum scripturas, illis qui seriò Theologiae operam dare volunt. Quod pulcherrimo symbolo innuisse Daniel arbitror; cùm ait: Nabuchodonosor regem Babylonis vasorum domus Dei partem, ex templi Hierosolymorum aditis rapuisse, ac Babylonem scelerum altricem vrbem, deportasse; ac in fano deorum suorum collocasse, volens innuere, in gentium libris aliquam sensum diuinorum minimè aspernandam scintillam veritatis, mendacijs & nugis respersam, inueniri. Hinc apud Platonem, Deum mundi opificem & architectum legimus. Hinc Democriti Abderitae de asseruandis corporibus mortuorum, & de loco sepulturae cooptando cura & solicitudo, propterea quod in postremo tempore, è monumentis & bustis in quibus condita sunt, essent reuictura. Hinc denique apud Platonem & Ciceronem de immortali animorum vita & origine tam crebra mentio, quam nunquam Aristoteles satis concoxit, si D. Theodoreto credimus, in 8. Sermone de cura Graecarum affectionum. Attamen vt patrocinium Aristotelis suscipiamus, si rem accuratius expendamus, inueniemus duobus modis Aristotelem

Plin. lib. 7. cap. 55.

ſtotelem de anima agere inſtituiſſe. Primò vt eſt actus corporis phyſici: nam philoſophi naturalis munus eſt de anima diſſerere prout corpori coniuncta, & materiæ demerſa eſt, [redacted] (quæ Græcè ψυχὴ appellatur) & [redacted] ab interitu & morte [redacted] eſt aliena, vt Iuſtinus in admonitorio ſcriptum reliquit. ψυχὴ, quippe teſte Origine & Chryſoſt. à refrigerando nomen inuenit: aut loquitur de ea, vt eſt quid cæleſte, & diuinum, atque à materia longè ſemotum: de
Chry.hom. 2 in epi.ad *[redacted] Philo Iudæus lib. de nobilitate ait. νεὼρ ἀξιοπρεπέστερον ἐπὶ γῆς οὐχ εὗρε θεὸς*
Hebr. Orige.2.periā. *λογισμοῦ κρείττω. Hoc eſt, nullum templum auguſtius in terris Deus inuenit, quàm*
cap.8. *animam rationis participem. Et ſic anima à Græcis νοῦς vocatur, quæ cum Philoſophi naturalis munus excedat, eius naturam perſcrutari ad metaphyſices partes ſpectat. Atque ita anima hæc ſcripſit Ariſto. 12. metaphy. Cauſæ, inquit, efficientes priores ſunt tempore, cauſæ formales ſimul. Cùm enim homo eſt ſanus, tunc & ſanitas eſt: figura æneæ pilæ & ipſa ænea pila ſunt ſimul. Si verò poſterius quippiam permaneat conſiderare oportet. In quibuſdam enim nil prohibere videtur: veluti ſi anima tale ſit non omnis ſed mens ipſa. Attamen, vt dixi, adeò mendacijs illa veritatis ſcintilla oppleta, aut potius extincta eſt, vt arduum ſit perſpicuè id quod ſcitu erat digniſſimum percipi. Niſi Deus miſertus inſcitiæ noſtræ, porrexiſſet nobis ſermonum ſuorum facem, & extenta manu, iacentes in tenebris & in vmbra mortis, ad lumen cognitionis, per filij ſui prædicationem ſubleuaſſet. Intromiſiſſetque nos in cubiculum ſuum, vt ea quæ antè noſtris viribus freti aſſequi non poteramus, plano ſermone & aperto diſſereret. Nos tamen qui cæleſtium donorum aura frui non meruimus, nec ad ſacræ Theologiæ culmen, cum Petro, Ioanne & Iacobo conſcendimus. Indignos quippe nos reddimus verbi Dei. Nonnulla ſaltem, quæ ex ſanctorum munere & liberalitate, vnicuique ingenio quantumuis infimo prædæ expoſita ſunt, inſtar Ruth Moabitidos, quæ poſt meſſores vndique colligebat ſpicas, ad communem vtilitatem in medium afferemus. Alioqui niſi illi nobis porrexiſſent, quis animo verſari auſus eſſet, ſcripturarum diuinarum vaſtiſſimam molem, & immenſum pelagus, certis quibuſdam regulis, & præfinitis legibus poſſe adſtringi? Quanquam id fieri poſſe vehementer ſubodorabar: nam ſi mechanicorum artium opifices, regulis ſuis ſunt adſtricti: & Rhetores certam habent dicendi normam extra quam egredi non licet. Medici quoque curandorum morborum artem, ſe habere iactant: & viri prudentes inſtitutiones iuris ciuilis ediderunt quibus lites contentioneſque conſopirent. Cur deſperandum eſſet à nobis, idem conſequi diligentia & labore poſſe, in aperienda via ad intelligendum ſcripturas, non video. In quibus, non de aquis arcendis aut ſtillicidijs, ſed de ſpe & ſalute noſtra agitur. Abſit igitur à me vt putem ſermones diuinos certa loquendi norma carere, quorum author Deus opti. maxi. eſt, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis*

tudinis obumbratio. Omnem hunc sermonem detulimus, non quibusuis hominibus ignobilibus & obscuris, sed præstantissimis & clarissimis viris, Hieronymo, Origeni, Chrysostomo, Damasceno, Theodoreto, aut alicui eiusdem classis, aut ordinis viro, quo maiorem authoritatem haberet oratio. Nam si Perysatis, Cyri, & Artaxerxis mater, iubebat eum qui apud regem sermonem esset habiturus, byssinis, hoc est magnificis & splendidis verbis vti: quantò melius res diuinæ monumentis mandari aut committi debuissent, non comico socco, sed tragico cothurno. Si Alexander ab Apelle pingi, à Lysippo fingi tantum expetebat, ne quid natiuæ formæ, artificis imperitia detraheret. Cur igitur ego committam in scripturarum diuinarum explanationibus, nenias meas, aut obscurorum hominum insomnia, studiosis obtrudi & illorum manibus obteri, obliteratis & suppressis illorum Heroum nominibus, qui hanc tantam lucem, qua fruimur, nobis reliquerunt? Interdum sanè non sine rubore, nomen meum inter hos tam præclaros viros, cum res efflagitabant, inserui (cum nullius de illa re quam tractabam aliquid memoriæ mandasse compereram) ne prorsus κωφὸν πρόσωπον ego essem: totam quippe fabulam, vsque ad plaudite, sustinere solus qui possem? Inscriptionem insolentem, & quæ montes aureos in fronte promittere videretur, cooptare huic volumini neglexi, ne postea nasceretur ridiculus mus, vt illi fecerunt, qui pupillam oculi, scintillas scripturæ, clypeum, lac, libros à se editos inscripserunt. Sed id nomen quod ab ecclesiasticis viris, Dionysio Areopagita, Clemente Alexandrino vsurpatum est sequi maluimus, nempe libri Hypotyposeon, id est informationum, aut effictionum. Authorem ordinem, ita degessi, vt qui primum locum occupauerit, scribat illa quæ retulimus verba, totidem verbis nonnunquam, nonnunquam paucis, aut mutatis, aut detractis, aut additis verbis. quo res tota fieret dilucidior & planior. Qui secundum, aut deinceps locum tenuerint, si eadem, aut similia superioribus verba protulerint, authoris tantùm nomen inserui. Verùm si quid noui afferunt, aut aptius exemplum adducunt, id quod addidit tantùm decerpsi. Quanuis non diffitear opus fuisse, vt nonnunquam centies eandem cantilenam, non absque tædio, replicarem, cùm res postulare videretur. Multa præterea quæ legentibus nobis, non infrequenter occurrere solebant, quæ sub nomine Regulæ, colligi posse videbantur, & illarum albo adscribi, in hunc ordinem redigere, vt par erat veriti sumus, tum ne voluminis cresceret magnitudo, quæ satis magna & iusta est, si satisfactum fuerit argumento. Tum etiam ne Midæ similis viderer, qui vniuersa quæ attrectabat, in aurum vertebat. Nos non quæ pulchrè, aut sapienter dicta sunt recensuimus, & in hoc libro coniecimus, sed quæ nomine regulæ insignita esse videbantur, aut manifestarium aliud symbolum præ se ferebant, selegimus. Solent enim diuini scriptores his, aut similibus nominibus, has regulas appellare. Regula

scripturarum est, Canon est apostolicus, consueuit scriptura, consuetudo est prophetiæ, in sacro eloquio hoc fit, mos scripturarum est. Quod superest, vos studiosos iuuenes adhortari monereq́; non desistam, vt hos sanctorum amplectamini labores, si ab Spiritus sancti scopo aberrare non vultis, & à germano & syncero ecclesiæ dogmate deflecti. Alioqui, vt hæretici faciunt, vasa aurea & argentea domus domini conflabitis, vt in varias vertatis effigies quas adoretis in Bethel & in Samaria. Quoties enim eloquia diuina aliter intelligimus, quàm Spiritus sanctus efflagitat, conuertimus vasa cultus templi Domini, in vasa ignominiæ, vt nobis faciamus simulacra & fornicemur cum eis, sub qualibet quercu & ligno frondoso. Quæ prudenter vitare poterimus, si Sanctorum patrum interpretationibus (hæreticorum istorum, qui è cauda aspidis nuper oborti sunt, commentis semotis, & nugis relegatis) toto animo adhæserimus. Quippe, vt ait Cicero. 1. Tuscu. in omni antiquitate, quo propius aberat ab ortu & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera cernebat. Porrò cùm res quam adorior ardua ac difficilis sit, captumque nostrum longo interuallo superans, meo iure postulare posse videor, si me & mea omnia limæ & correctioni ecclesiæ subiecero. Quapropter si quid dictum, aut literis commissum à nobis sit, in quo labi aut titubare videamur, tum contra ecclesiæ Romanæ scita & decreta: tum etiam contra priscorum patrum dogmata, indictum & obliteratum esse à mentibus hominum exopto.

Porrò ad instituti nostri tractationem accessuri, visum est in primis iuxta Philosophorum præcepta à definitione Regulæ exordiri. Regula est, quæ rem vt est, in genere breuiter exponit: & hæc in duas secatur partes, in regulam verborum, & regulam sententiarum. De vtrisque sigillatim acturus sum, si nonnulla prius in hoc priori volumine, quæ ad illarum potissimùm conferunt intelligentiam, præmisero

FINIS.

LIBER PRIMVS THEOLOGICARVM HYPOTYPOSEON,

à Martino Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ Magistro, ac diuinarum scripturarum in tribus linguis, Salmanticæ Primario professore, editus, ad Illustrissimum, & Reuerendissimum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

Quas ob causas diuinæ scripturæ obscuræ, ac inuolutæ sint.

CAPVT PRIMVM.

SICVT IGNORANTI vim morbi medicinæ faciendæ non est locus, ita nisi noueris quas ob causas scripturæ perplexæ difficilesque sint, earum obscuritatem euincere & domare non valebis. Illarum nonnullas enumerans Euthymius, bonus author in primis, in præfatione Psalmorum inquit. Quod tam multa in veteri scriptura obscura inueniantur, in causa sunt figuræ quæcunque Christum illiusque actiones, & nouam gratiam præfigurabant. Omnia quippe hęc quæ ad gentium vocationem pertinere videbantur, prophetæ de industria obscurè admodum pertractarunt. Ne si inuidentissima illa Iudæorum gens, futuram primogeniti Israëlis ruinam, & gentium vocationem cognouisset, sacros libros, vbi hæc prędicta sunt, omnes igni tradere atq; eorum memoriam obliterare studeret. Neque enim aliquando sustinuissent tanta aduersus se ferri testimonia. Vnde non mediocre damnum posteris allatum fuisset. Quod Dei consilium quodam loco vnus prophetarum nobis indicauit, dicens, ex persona Dei ad Iudæorum gentem. Neque credidisti, neque à principio aperui tibi aures tuas, noueram enim, quod inobediens non pareres. Præterea obscuritatis alia est ratio, idioma videlicet Hebraicæ linguæ diuersum à Græca & Latina lingua. Varijs etiam loquendi modis prophetæ sæpenumero vsi sunt, adumbratè etiam multa dixere, ob incredulitatem, & duritiem auditorum: quæ tamen paucioribus, ac sanctis viris reuelata sunt, quæ à solo rerum exitu & fine rectè iudicantur. Postremò etiam illa addatur ratio, quod de prima & propria Hebraica lingua in aliam conuersa, vt plurimum difficultatem generant.

Euthymius · *1. Causa.* · *Isaia. 48.* · *2. Causa.* · *3. Ratio.* · *4. Ratio.*

Inquit Euthy. in prima ratione omnia quæ ad gentium vocationem pertinere videbantur, occultarunt. Nam de hoc mysterio tam altum erat silentium apud Iudæos, vt non dubitaret Paulus Colossensibus scribere. Cuius scilicet, ecclesiæ, factus sum ego minister, vt adimpleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, & nunc manifestatum est sanctis eius. Quin & Petrus Actuum 10. id ignorabat, nisi à domino accepisset nodi solutionem in vase illo linteo è cælo demisso. Sed profectò mirum est Iudæos id non intellexisse, cum tam aperta & inconcussa reprobationis ipsorum inneniantur vbique in scripturis testimonia, vt à nullo nisi stupido planè posint ignorari. vt in Deutero. cap. 32. Ipsi me prouocauerunt, in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo eos. Et in Psalm. 17. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, & auditu auris obediuit mihi. Et Isaias, & relinquetur filia Sion sicut tugurium in cucumerario, &c. Sunt innumera in scripturis sub typo dicta, de quibus pauca subiungam. Sacra narrat scriptura, vt inquit Hierony. in comment. Ezechi. ca. 27. seniores filios plurimos à Deo esse reprobatos, & Iuniores electos in typum Synagogæ

Mysterium de vocatiõe gentium.

Reprobationes primogenitorum quid significent. & ecclesiæ. Senior Cain abijcitur, & Habel iunior eligitur. Ismael filius Abraham alienus à patre est, & Isaac iunior hæreditatem accepit, filiorum quoque Isaac senior Esau venator est & vagatur in saltibus. Iunior Iacob simpliciter habitat domi. Vnde Malachias. Iacob dilexi, Esau odio habui. Sed nunc hæc missa faciamus, latiorem de his sermonem postea facturi.

Præterea inquit Euthy. in ratione tertia. Quæ à solo rerum exitu iudicantur, &c. Sæpe sancti Apostoli sermonem aut parabolam, quam à Christo acceperant, non satis intelligebant, tamen tunc denique rem exacte tenebant, cum rei euentum cernebant. Vnde Ioann. 2. cum dixisset dominus. Soluite templum hoc & in tribus diebus excitabo illud, & subiungit Euangelista. Cum resurrexisset ergo à mortuis recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ & sermoni quem dixit Iesus, & iterum, cap. 12. & inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est. Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognouerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, ob hanc causam multorum vaticiniorum explanationes antiquos fefellerunt, quia ea ætate nondum adimpletæ, nec ad finem suum peruenerant prophetiæ illæ, vt Ioannis Apocalypsis, & extremæ Danielis visiones, in quibus Antichristi tempora describuntur, & apud eundem. capit. 7. quid quarta bestia significet, Hieronym. exponit. Verum alij, quartam bestiam quæ typum sustinet Romani imperij, aiunt decem cornua habere, quia plurima regna subiecit, at sub hoc imperio exortum est cornu exiguum, hoc est Turcarum imperium, quod primo quidem tempore ignobile, post vero clarum ac nobile euasit. Hoc Turcarum imperium labefactauit tria bestiæ quartæ cornua, nempe duo Græcorum & Aegyptiorum clara regna. At nunc superest tertium, cornu, tamen quod demum futurum sit, venturis seculis manifestabitur. Hoc animaduertens Irenæus lib. 4. aduersus hæreses Valentini. capit. 43. ait. Omnis prophetia prius quàm habeat efficatiam, ænigmata & ambiguitas sunt in hominibus. Cum autem venerit tempus, & euenit quod prophetatū est, tunc prophetiæ habent liquidam & certam expositionem, & propter hoc in Daniele dicebatur. Muni sermones & signa librum vsque ad tempus consummationis, quoad vsque discant multi, & impleatur cognitio, & Ieremias, in nouissimis diebus intelligent ea. Et ideo eum à Iudæis legitur lex in hoc tempore, fabulæ similis est. Non enim habent expositionem omnium rerum pertinentium ad aduentum filij Dei, qui est secundum hominem. Christianis vero cum legitur, thesaurus est absconditus in agro, cruce vero Christi reuelatus est, & explanatus, ditans sensum hominum, & ostendens sapientiam Dei, & eas quæ sunt erga hominem, dispositiones eius manifestans.

Quartæ rationis Euthymij exemplum Hierony. suppeditabit, in commenta. Epistolæ ad Ephesios. cap. 4. cum exponit hæc verba. Donec occurramus.

Quinta ratio. Quintam causam addit Irenæus. libro. 3. aduersus hæreses. cap. 7. cur Paulus obscurus sit, sed nos de vniuersa scriptura dictum esse intelligamus, ipsius hæc sunt verba. Ideo Paulus obscurus est, quoniam Hyperbatis frequenter vtitur, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum qui in ipso est spiritus, vt ex multis locis est inuenire. Veluti ad Galat. 3. Quid ergo lex factorum posita est, vsque quo veniat semen, cui promissum est, dispositum per angelos in manu mediatoris. Ordinatio sic est. Quid ergo lex factorum? disposita per angelos in manu mediatoris posita est, vsque dum veniat semen cui promissum est. Vt sit homo interrogans, & spiritus respondens, & iterum in secunda ad Thessaloni. epistola de Antichristo ait. Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, illum cuius est aduentus secundum operationem satanæ in omni virtute & signis & portentis mendacij. Ordinatio hæc est. Tunc reuelabitur iniquus, cuius est aduentus secundum operationem satanæ, in omni virtute & signis & portentis mendacij, quem dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui. Non enim aduentum domini dicit secundum operationem satanæ fieri, sed aduentum iniqui, quem & Antichristum dicimus. Si ergo non attendat quis lectioni & interualla aspirationis manifestet quod dicitur, erunt non tantum incongruentia, sed blasphema. *Locus Pauli.* Denique in secunda ad Corinth. ait. In quibus

Deus

Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ex quo loco hæretici, alterum quidem Deum esse seculi huius dicunt, alterum vero qui sit supra omnem principatum. Sed hi nesciere quidem Paulū sciunt. Nos sic. In quibus Deus. Deinde subdistinguēs in vnum reliqua lege. Seculi huius excęcauit mentes infideliū. Vt sit quod dicitur. Deus excæcauit mentes infidelium huius seculi. Hucusq; Irenæus. Pręterea Origenes in præfatione epist. ad Rom. inquit, obscurus est Paulus, quòd elocutionibus interdum confusis & minus explicitis vtitur. Huius rei innumera exempla vel vnus Oecumenius suppeditabit. Nos vt rem planiorem faciamus, vno aut altero vtamur exēplo, & in primis se offert locus Pauli ad Ephes. 3. Huius, inquit, gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus, si tamen audistis dispensationem gratię Dei quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum.

Locus Pauli expositus Quo in loco annotandum est iuxta idioma linguæ Hebrææ, nominatiuum pronominis primitiui nonnunquam pro quocunque casu poni, vt ego Paulus vinctus pro mihi Paulo vincto, hoc veluti interpretans subiungit, notum factum est mihi, Deinde particula, quoniam, frequentissimè redundat. Psalm. 36. quoniam benedicentes ei hæreditabunt terram. Præterea pronomen illud, mihi, superfluit, cum iam supra positum sit, cum ait, mihi Paulo. aut emphasim habet, mihi inquam notum factum est, ordo igitur hic erit. Huius rei gratia mihi Paulo vincto pro vobis gentibus (audistis siquidem dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis. i. scitis me esse Apostolum vestrum, hoc est gentium.) Secundum, idest, per reuelationem notum factum est sacramentum, nam nō accepit illud, vt ipse ait, ab hominibus, nec per hominem, sed per Iesum Christum, sit secundum exemplum ex Psalm. 30. Obliuioni datus sum (tanquam mortuus) à corde, & ad Hebræ. 1. & cum iterum introducit primogenitum in orbem terrarum, pro. Et iterum, cum introducit, &c.

Sexta causa. Sextam causam affert Tertuli. li. 3. aduersus Marcionem, parum post principium. Ideo, inquit. obscuræ sunt scripturæ, quia pleraque sigratè portenduntur, per ænigmata & allegorias & parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt. Nam terram lacte & melle manantem legimus, & montes stillabunt dulcedinem, & de gentibus, benedicent me bestiæ agri. Item Hiero. Isaiæ. 8. inquit. Scripturæ proprius character est per translatione loqui. vt apud Isaiā. ca. 8. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio. i. noluerunt decem tribus parere domui Dauid. & assumpsit magis Rasin & filium Romeliæ. Propter hoc ecce dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum. & de vocatione gentium loquens idem propheta, inquit. *Isaie.60.* Gloria Libani ad te veniet, abies & buxus & pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meæ. Et in cōmēt. Marci falsò Hieronymo inscriptis. Est, inquit, consuetudo scripturæ diuinę allegoricè loqui, & cum aliud dicat, aliud velit intelligi, quod in Euangelijs positum fréquenter inuenies. De parabola, allegoria, ænigmate, quomodo aliud contineant in medulla, aliud in superficie polliceantur, alibi à nobis fusius explicabitur.

Septima causa. Septimam obscuritatis causam nobis sup[redacted]tabit Philippus presbyter. lib. 2. cōment. in [redacted] scuræ sunt, quia solent superioris intellectus consequentiam non tenere. Hierony, quoq; Nahum. cap. 2. inquit. Hinc vel maximè prophetæ obscuri sunt, quod dum repente aliud agitur, ad alios persona mutatur. Vnde apud Nahum. Celebra Iuda festiuitates tuas & redde vota tua, quia non adijciet vltra vt pertranseat in te Belial. &c. & sermonem conuertens ait. Ascendit qui dispergat in facie tua custodiens obsidionem. Et in Psalmi. 80. cōmentario titulo Hieronymi, dicitur. Prophetæ & psalmi ideo obscuri sunt, quoniam subitò cum nescis persona mutatur, vt Psalmi. 80. cū dicat ꝓpheta, Exultate Deo adiutori nostro. Sumite psalmum, & buccinate in neomenia tuba. Deniq; subitò inducitur persona domini loquens ad populum. In tribulatione inuocasti me & liberaui te. Hæc ille. Huius rei sumi potest optimum exemplum ex Psal. 2. Dirumpamus vincula eorum. Quæ verba iuxta Hiero. mansione. 27. ad Fabiolam. & Origenē tract. 35. in Matth. & Euthy. sub persona Dei accipienda sunt, attamen sub persona inimicorum Christi prolata videri possunt. Præterea cum mitteret discipulos ad prædicā dum, reuersi dicunt. Domine in nomine tuo *Luc. 10.* etiam demonia subijciuntur nobis, ait illis dominus. Videbam satanan quasi fulgur dè cælo cadentem, hoc est, quanuis miracula edatis

tis multa, cauete ab insolentia: ne sicut Lucifer à sede cæli depellamini. Alij sic: non mirum est dæmones subijci vobis, nam quando ego vos misi, iam fractas & debilitatas vires Satanæ cernebam, sciebamque vestra præsentia ruituras. Denique Psalm. 119. Quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs. Euthy. arbitratur hoc testimonium constare ex interrogatione & responsione, ad hunc sensum. Quænam vindicta sceleratæ imminet linguæ? Respondet propheta nitens populum consolari, & suadere nullam esse causam cur animo ægro sit, cùm iam sagittæ Dei, cum carbonibus omnia vastantibus, paratæ sint vt hostes eorum interimant. Nec dissentit Augu. Alij sic. Quid tibi emolumenti obtigit ex lingua tua pessima, quæ adeo nocens est, vt sagitta à robusto homine missa, videri possit, aut igni omnia comburenti & conflagranti similis sit.

Locus ex Psal. 119. interpretatus.

Octaua ratio.

Octauò loco, ea se offert ratio, quòd nonnulli diuinarum scripturarum authores [redacted] quædam perturbato & confuso ordine enarrarunt. Et hanc ob rem eorum libri scatent, Hyperbatis, Anantapodotis & alijs figuris, quæ orationi solent tenebras offundere, & studiosorum animos retardare. Porrò ne ex meo capite hæc finxisse videar, testimonijs sanctorum confirmare & munire oportet. In primis Hiero. quæst. 10. ad Algasiam, de Paulo ait. Illud quod crebro diximus, etsi imperitus sermone non tamen scientia, nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientiæ veritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim sensus lingua non explicat. Et cùm ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures, puro non potest transferre sermone. Quē cùm in vernacula lingua habeat disertissimū, quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditus ad pedes Gamalielis, se ipsum interpretari cupiens inuoluitur. Si autem in Græca lingua hoc ei accidit, quam, nutritus in Tharso Ciliciæ in parua ætate, imbiberat, quid de Latinis interpretibus dicendum est, qui verbum de verbo exprimere conantes, obscuriores faciunt Pauli sententias, & veluti herbis crescentibus frugum strangulant vbertatem? & quæstio. 11. ad Hedibiam ait. Cùm Paulus haberet scientiam scripturarum, & diuersarum linguarum gratiam possideret. Vnde ipse gloriatur in Dño, & dicit. Gratias ago Deo quod omnium vestrum linguis magis loquor, diuinorum sensuum maiestatem digno non poterat Græci eloquij explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem, sicut & B. Petrus Marcum. Et iterum Orige. lib. 6. epistolæ ad Rom. Superfluum est in Paulo ornamenta quærere sermonis, quippe id non illi curæ fit. Vnde inquit. Non in sublimibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus. Et Hiero. in cōment. Episto. ad Titum cap. 1. circa principium ait. Non iuxta humilitatē Paulus, sed verè dixerat, & si imperitus sermone non tamen scientia, Hebrœus ex Hebræis, iuxta legem Pharisæus, profundos sensus Græco sermone non explicat, & quod cogitat, in verba vix promit. Et iterum in ipso limine secundi lib. comment. epistolæ ad Ephesios, hæc inculcat totidem verbis. Vt tamen rem planiorem faciamus, pauca ex Paulo addamus exēpla. ad Ephes. 1. inquit. Vt simus in laudē gloriæ eius qui ante sperauim⁹ in Christo, in quo & vos audito verbo veritatis euangelij salutis vestræ in quo credentes signati estis. In quo, quod secundo loco positum est redundat. & ad Galat. 6. Vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis considerans teipsum: pro considerantes vos ipsos. & ad Ephes. 3. propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis quæ est gloria vestra, pro quæ sunt. & c. 1. Memoriam vestri faciēs in orationibus meis, vt Deus (domini nostri Iesu Christi pater) gloriæ. Hyperbaton sic ordinabis: vt Deus gloriæ, Domini nostri pater. &c. Attamen vt stylum aut phrasin cuiuscunque prophetæ aut Apostoli valeas cognoscere, & qua quisq; polleat facultate dicendi peruestigare Hieronymi verba Amos. 1. oportet memoriæ mandare. Naturale est, inquit, vt omnes artifices artis suæ loquantur exemplis, & vnusquisq; in quo studio triuit ætatē, illius similitudinē proferat. V.g. qui nauta est, tristitiā suam, comparat tempestati, damnum, naufragium vocat, inimicos suos, ventos contrarios appellat. Rursus prosperitatem & lætitiam, auram placidissimam & secundos nominat ventos. E regione miles quicquid dixerit, scutum, gladium, loricam, victoriam sonat: & in ore philosophorum, semper est Socrates & Plato. Similiter in prophetis dicendum est. Sic Amos qui pastor de pastoribus fuit, & pastor non in locis cultis, & arboribus & vineis consitis, aut certè inter Syluas & prata virentia, sed in lata eremi vastitate in

Lege Theodore. sermone. 8. de cura. Græc. affecti. & Hiero. ad Paulinum.

te in qua versatur leonum feritas, & interfectio pecorum, artis suæ vtitur sermonibus, vt vocem domini terribilem & metuendam, rugitum leonum & fremitum nominat. Euersionem Israeliticarum vrbium, pastorum solitudini & ariditati montiũ comparat. & ca. 3. ait. Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic eruentur filij Israel. & iterum. Dominus de Sion rugiet. Hactenus Hieronymus. è contrario Isaias fuit e stirpe regia, & vrbanæ eloquentiæ præditus. Vide August. 4. de doctr. Christ. cap. 6.

Nona & vltima ratio. Deniq; perdifficiles & obscuræ sunt scripturæ diuinæ, ob quæstiones maximas quæ in illis crebrò inuoluuntur, tum ob alias, tum præcipuè propter illas quę de deo in dubium ac in disceptationem vocantur. Nam vt ait Diony. 2. cap. cælestis Hierar. Deus à nobis per negationes aptius cognoscitur, quàm per affirmationes, veluti si dicas, Deus est incomprehensibilis, melius cognoscitur, quàm si dicas, Deus est iustus, & ideo cùm Deum per negationem cognoscamus, non tam quid sit, quam quid non sit de ipso assequimur. Vnde præclarè Cicero. 1. de Natura deorum ait. *Simonides.* Quum à Simonide quæsiuisset Tyrannus Hiero, quid aut quale esset Deus, deliberandi sibi vnum diem postulauit. Quum idem ex eo postridie quæreret, biduum petijt, cùm sępius multiplicaret numerum dierum, admiransque *Hiero tyrãnus.* Hiero requireret cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Hinc Isaias. cap. 40. irridens hominum inscitiam. cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei. & Salomon. *Ecclesia. 5.* Ne festinet os tuum, vt de Deo loquaris, quia tu es in terra Deus in cælis. Nec tamen ideo ab hac inuestigatione & labore ferias *Vt arbitror* agere aut desperare oportet. Nam si assidua meditatione diuina volumina triuerimus, aut ex eo quod res cunctas condidit, conseruat & moderatur, Deum exquirere conati fuerimus, multò venustiorem & diuiniorem imaginem, hinc inde collectam, ei possumus effingere, quam illam Phidiæ, ex Homericis versibus *Phidiæ simulacrũ.* depromptam. De qua Valerius Max. lib. 3. c. 7. inquit. Phidias simulacro Iouis Olympij perfecto, quo nullum præstantius aut admirabilius humanæ fabricatæ sunt manus, interrogatus ab amico, quo nam mentẽ suam dirigens, vultum Iouis propemodũ ex ipso cęlo petitum eboris lineamentis esset amplexus? illis se versibus quasi magistro vsum respondit.

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε κρονίων· ἀμβρόσιαι
δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος. *Home. 1. Iliados.*
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο, μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Hæc de Iouis simulacro: at qua nos arte Dei effigiem efformare possimus, docet Dionys. *Dionys.* a. r. mysticæ theologiæ. Ad perlucidam, inquit, lucidissimamq; caliginem admitti oramus, vt per visus scientiæq; priuationem, videre ac scire eum qui aspectum omnem scientiã que transcendit, (& hoc ipsum non videre ac non scire, est veraciter videre & scire) & eum etiam qui substantia superior est, supersubstantialiter ex omnium quæ sunt ablatione celebrare. Veluti qui natiuam effigiem ex quauis materia faciunt, omnia tollentes quæ impedire possint liquidum latentis decoris intuitũ, ipsamque in seipsa pulchritudinem occultam sola sublatione pandentes. Hoc est, Deo triplicia nomina solent tribuere scripturę. Affirmatiua, vt bonus, iustus, sapiens. Negatiua nõnunquam, vt incomprehensibilis, ineffabilis, infinitus, incircunscriptus. Deniq; solent imponere Deo nomina negatiua excellentis negationis, vt si dicas Deus est supra bonus, supra sapiens. Et primum genus nominum, positionem significat, duo vltima genera ablationem, & quemadmodum statua efformatur addendo & subtrahendo. Sic Deum effingimus his negationibus ac positionibus.

De tota hac materia lege Clementem Alexan. Stromate. 6. fol. 16. & Hiero. in prologis suis quos in prophetas scripsit. Ac tũc demũ adhibebis fidem Petro, Lutheri hæresi dimissa, dicenti non tam de Paulo quàm de tota diuina scriptura, in cuius Epistolis sunt multa difficilia.

❡Cur Deus per ænigmata & parabolas locutus sit.

Cap. II.

Qvum inuidia sit prorsus à Deo optimo max. releganda, non temerè in quæstionem vertitur, quas ob causas scripturam sacram tot verborum inuolucris & labyrinthis perplexam nobis dominus tradiderit, ne tamen longo sermone Dei patrocinium contexere, opus sit, ex multis probatissimis & sanctissimis viris rationes

rationes nonnullas corrogare conabor, quibus & consilium Dei aperiam, & improborum ora obturem. & in primis sese offert Hierony. ἡ κεφαλαία καὶ ἀρισβουλάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης qui in libro. 7. Commenta. in Isaiam capita 18. ait. Ideo omnis scriptura & prophetia specialiter futurorum mysterijs inuoluti sunt, vt prouocent nos ad intelligentiam. & ad illud quod in Euangelio dicitur. Petite & accipietis, quærite & inuenietis; pulsate & aperietur vobis. & Theophy. Matth. 13. ait. Videntes discipuli magnam in his quę à Christo dicebantur obscuritatem, vt communes multitudinis precatores accedunt, rogantes. Quare in parabolis loqueris illis? at ille dixit. Vobis datum est scire mysteria, hoc est, quia habetis alacritatem & studium, datum est vobis. Illis autem non adhibentibus studium, non est datum. Ille enim accipit qui quærit. Quærite enim & dabitur vobis. Vide item quomodo hoc loco parabolam dixit Iesus, & discipuli solo quæ interrogauerant acceperunt. Vnde adhibentis studium, datum est scientia abundatiorem fieri, quia adhibet studium & mentem dignam. Ab eo autem qui non habet studium nec mentem, vt par est, adhibet, etiam tolli quod habere videtur. Hoc est etiã si paruam quandam boni scintillam habeat, & eam non excitet & accendat per spiritum & spiritualia opera extingui. Hæc ille. Hoc non ignorabant sacri illi Doctores, qui cum apostolis à domino petebant, Domine doce nos orare, orant tamen, vt ab eis amoueat velamen illud quod contegebat faciem Moysis, vt possint scripturas intelligere. & apostoli dominum obsecrantur vt edisserat ipsis parabolam zizaniorum agri. & eunuchus regina Æthyopum, qui venerat adorare in Ierusalem, & reuertebatur sedens supra currum suum legens Isaiam prophetam. Tunc dixit spiritus Philippo. accede ad currum istum. accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Isaiam, & dixit. Putas ne intelligis quæ legis? Qui ait, quomodo possum nisi aliquis ostenderit mihi? Tunc Philippus docuit ipsum. & in prophetis, præcipuè in Daniele & Zacharia, angeli inferiores instruuntur à superioribus, & diuina oracula prophetis ipsi manifestant. Vnde Hierony. in Commenta. Ezech. capi. 4. ab hac consuetudine non discedens, cum exposuisset insomnium prophetæ illius. 390 annorum, supra latus sinistrum, & supra dextrum. 40. annorum, ait. Difficillimam quæstionem & à nullo explanatam, nõ tam nostri scientia, quàm Domini gratia exposuisse nos credimus, impleto illo quod ipse pollicitus est. Quærite & inuenietis, petite & accipietis. Lege homil. 7. Orige. in Ezech. prope finem. Nec hoc solum à nobis exigitur (quamuis sciamus. S. Antonium & seruum quendam barbarum nullo docente, literas plenè nouisse, teste August. in procemio lib. 1. de doctri. Christi.) Sed doctissimorum virorum diu terenda sunt limina, vt immensam scripturarum difficultatem possimus emollire, vt fecisse nouimus Hierony. Basilium & reliquos illustres viros. Hoc dixi ad sophistarum insolentiam coërcendam, qui hæc ceu minima contemnunt, asseuerantes in suis speculationibus, Theologiæ culmen situm esse, & scripturam diuinam, nostris, hoc est exiguis ingenijs, prædæ esse expositam. Quorum inscitiam refutans Hierony. Danie. 11. ait. Scripturæ sanctæ difficultas maxima est, cuius intelligentiam, absque Dei gratia, & doctrina maiorum sibi imperitissimi vel maximè vendicant. Et Ammo. in præfatio. prædi. ait. ἀκροατὴν ὀφείλει ὑπάρχειν δεινόν, εὐφυῆ τὴν διάνοιαν, σπουδαῖον περὶ τοὺς λόγους, τὸ ἦθος μέτριον, ἐν πᾶσι κεκοσμημένον.

Præterea Theophy. Lucæ. 8. ait. Loquitur per parabolas Dominus, vt attentiores reddat auditores, & excitet illorum mentem ad inquirendum de his quæ dicta sunt. Solent enim homines curiosius inuestigare de his quę dicta sunt obscurius, manifesta autem negligere: & vt indigni non intelligant quæ abstrusius sunt dicta. Ammo. quoque in præfa. prædica. inquit. Sæpe compressum atque obscurè dissertum amat. Aristote. non ex scribentis natura, sed data opera id egit, vt legentes ingeniosiores magisque idoneos redderet, & ignauos auditores ex primordijs arceret. Si quidem legitimi auditores, quo sunt obscurius dicta, eo magis certando euincere ea contendunt, & ad intima mysteria penetrare. Verum & propter prophanos, rerum inuoluens dignitatem, obscuritate perinde ac velamine vsus est. Hæc ille. & Pythagoras illis Symbolis voluit arcana philosophiæ contegere, & à promiscua plebe arcere. quorum nonnulla recenset Plutar. in lib. de instit. puerorum.

Tertiò inquit Grego. homil. 10. in Ezechi. Ideo plerũque in sacro eloquio aliquid obscurè dicitur, vt dispensante mirabiliter Deo, multipliciter exponatur. Vnde Hierony. in episto.

Matth. 7. Matth. 13. Acto. 8. Matth. 7. S. Antonius

epiſto.de virgi.ad Euſtochium, ait Margaritum eſt ſermo Dei, ex omni parte perforari poteſt. Præterea Auguſt.epiſt. 59. in poſtremis verbis ait. Vtile eſt, vt de obſcuritatibus diuinarum ſcripturarum, quas exercitationis noſtræ cauſa Deus eſſe voluit, multæ inueniā tur ſententiæ, cùm aliud alij videtur, quæ tamen omnes ſanæ fidei doctrinæq; cōcordāt. Iterum hæc inculcat in præfat.2. Pſalm. 18.

Quarta ratio. Auguſt.quoque in præfat. Pſalm. 140.ait. Sunt in ſcripturis ſanctis profunda myſteria, quæ ad hoc abſconduntur, ne vileſcant, ad hoc quæruntur, vt exerceant, ad hoc aperiuntur vt paſcant.

Quinta ratio. Quintam obſcuritatis cauſam, affert Aug. 2.lib.de doctri. Chriſti.cap.6.obſcurè,inquit, ſcriptura loquitur, quod prouiſum eſt diuinitus, ad edomandam labore ſuperbiam, & intellectum à faſtidio reuocandum, cui facilè inueſtigata plerunque vileſcunt. & poſt parum ſubdit. In locis apertioribus Spiritus ſanctus fauni occurrit, in obſcurioribus faſtidia detergit. Lege Theodor. ſermo.10.de proui. circa principium in expoſitione illius loci. 1. Corinth.8.ſcientia inflat.

Sexta ratio. Sexta cauſa deprompta eſt ex Hiero. Matthæ.18. Familiare eſt, inquit, Hebræis ad omnem ſermonem ſuum parabolas adiungere, vt quod per ſimplex præceptum teneri non poteſt, per ſimilitudinem exemplaque teneatur. Et Chryſo.homil.45.in Matth. Vtitur, inquit, Chriſtus parabolis, vt tenacius memoriæ quæ dicuntur commendari poſsint, & expreſsior propter ſimilitudines, ſermo, res ipſas ante oculos apponat. Qui dicendi modus prophetis tritus eſt. Hæc ille. Hanc ob cauſam dicitur. Pſalm.68. Poſui veſtimentū meū ſaccum, & factus ſum illis in parabolam. &.3. Regum.9. Erit Iſrael in prouerbium. & ex hac conſuetudine trahitur hoc nomen ad ſignificandum ſimplicem ſermonem, abſque vlla comparatione.

Septima ratio. Septima, ni fallor, deſumpta eſt ex Hiero. Perſpicua, inquit, miſcet Dominus obſcuris, vt per ea quæ intelliguntur, prouocentur ad eorum notitiam, quæ non intelligunt. Ideo Dominus locutus eſt multa in parabolis, non omnia. Si enim dixiſſet omnia in parabolis, abſque emolumento populi receſsiſſent. Et Theophy.Ioan.4. ſuper illa verba. Interea rogabant eum diſcipuli, &c. inquit. Dominus ſæpe loquitur obſcurius, vt attentiores faciat auditores, & excitet eos ad interrogandum, & diſcendum quod obſcurè dicebatur. Non ab re tamen erit perſcrutari, quibus in locis parabolis, & quibus ſimplici ſermone vtatur. qua de re antiquiſsimus & doctiſsimus vir Tertulli.in libr.de reſurrect.carnis.fol. 8. hæc definit. Dicit, inquit, Euangeliſta hæc omnia loquebatur Ieſus in parabolis, & ſine parabolis non loquebatur ad illos; ſcilicet Iudæos. Nam & diſcipuli aiunt. Quare in parabolis loqueris? & Dominus: propterea in parabolis loquor ad eos, vt videntes non videant. Quòd ſi ad Iudæos in parabolis iam non ad omnes. Si non ad omnes in parabolis, iam non ſemper nec omnia parabolæ, ſed quædam cum ad quoſdam, ad quoſdam autem dum ad Iudæos: nonnunquam planè ad diſcipulos. & Theophi. Matthæ.13. circa principium, illi ſuffragatur: ſimplicibus, inquit, turbis abſque parabola in monte loquutus eſt, doloſis autem vt Phariſæis in parabola, vt ſi non intelligunt, quærant & diſcant.

Octaua ratio. Octauò in loco, ea cauſa occurrit, quam literis mandauit Auguſt.in præfat. Pſalm. 140. Ideo, inquit, multis ac varijs figuris aliquid in ſcriptura exprimitur, vt varietas locutionis, faſtidium tolleret veritatis: & propterea, teſte Hiero. in epiſto. ad Damaſum de filio prodigo, Deus in vna parabola vocatur paſtor, in alia paterfamilias, in alia locat vineam, in alia inuitat ad nuptias diuerſis ſimilitudinibus rem eandem ſignificans. Theodor. ſermo.2. de prouident. φιλᾶ τὰ μονοειδῆ ταχὺν ἐπάγειν τὸν κόρον. id eſt. Vniformia ſatietatem pariūt. Hæc ille. uam ſi cantilena eadem totidem verbis ſæpe inculcetur, ferre quis poterit? Huius rei optimum affert exemplum Hiero. in epiſto. ad Galat. cap.6. ſuper hunc locum: ergo dum tempus, &c. B.Ioan. euangeliſta cum Epheſi moraretur vſque ad extremam ſenectutem, & vix inter diſcipulorum manus ad eccleſiam deferretur, nec poſſet in plura vocem verba cōtexere, nihil aliud per ſingulas ſolebat proferre collectas, niſi hoc. Filioli diligite alterutrum. Tandem diſcipuli qui aderāt, tædio affecti quòd eadem ſemper audirent, dixerunt. Magiſter quare ſemper hoc loqueris? Qui reſpondit, dignam Ioanne ſentētiam. Quia præceptum Domini eſt, & ſi ſolum fiat, ſufficit. Quod vero mendacium magis homines alliciat, quam veritas, docet Plutar, in lib. quomodo legendi ſint poëtæ, circa principium.

S. Ioā. Euāgeliſta parœneſis.

Ioā. 21. in tertia interrogatione.

Nona ratio. Deinde dicit Hierony. Nahum.3. ſcito ideo ſcripturam ſanctā tot difficultatibus eſſe con

textam, & maximè prophetas, qui ænigmatis pleni sunt, vt difficultatem sensuum, difficultas quoque sermonis inuoluat, vt non facilè pateat sanctum canibus, & margaritæ porcis, & prophanis sancta sanctorum. Item Diony. cap. 2. cælestis Hierar. In postremis verbis, inquit. Scripturæ à prophana multitudine inuiolatæ sunt custodiendæ, nephas est enim (vt sacra testantur eloquia) spiritualium margaritarum, purissimum illum, ac permixtionis ignarum pelluciduмque decorem, in porcos abijcere. Totidem verbis hæc eadem inculcat circa principium ecclesi. Hierarchiæ. & iterum cap. 2, eiusdem libri.

Decima ratio. Vltimò vtitur Deus parabolis, vt se imbecillitati humanæ attemperet & demittat, quę huiuscemodi similitudinibus ex rebus cognatis, facilè ad maiora, veluti per gradus, erigitur. Hoc intelligens Chrysosto. homil. 48. in Matth. ait, Ad fragilitatem audientium sermo scripturæ accommodatur, ideo non tanquam vilem & tenuem eum despiciamus. Sic Ezechiel multis similitudinibus, quæ Iudæis conueniebant, vtitur, quamuis non ignoraret à diuina maiestate alienas fuisse. Id maximè dignum atque gratum Deo est, quod imbecillitati humanæ accommodatum, ad salutem nostram pertinet. Lege Cyrill. libr. 1. contra Iulianum Augustum.

¶ An parabolæ & similitudines, quæ crebrò inculcantur in scripturis, sint fictæ, necne, & si fictæ, num mēdaces.

CAP. III.

QVÆSTIO est multum diuq; apud summos Theologos euentilata & disputata, An sermones illi, qui in modum parabolæ contexti sunt, quibusque scriptura referta est, verisint, ita vt res illæ de quibus parabola conflatur, aliquando gestæ fuerint. V. g. quòd fuerit certus paterfamilias qui diluculò, aut hora tertia prodierit in forum vt conduceret operarios ad colendum vineam suam: & quædam mulier quæ abscondiderit fermentum in farinæ satis tribus, donec fermentatum esset totum. Denique quòd iudex quidam nefarius, qui nec Deum timebat, nec homines verebatur, precibus tamen viduæ orantis, cessit. Huiusce nodi pleniorem solutionem afferre, tantisper differemus, donec de allegorijs & reliquis mysticis sensibus disseramus: nunc breuiter August. audiamus de hac re hunc in modum loquentē. lib. 2. Q. Euangelij. Q. 51. Non omne, inquit, quod fingimus mendacium tūc est, sed quando id fingimus quod nihil significat, est mendacium. Cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem non est mendacium, sed aliqua figura veritatis: alioquin omnia quæ à sapientibus & sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino figuratè dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundū vsitatum intellectum non subsistit veritas in talibus dictis. Non enim homo, qui habuit duos filios, quorum minor accepta parte patrimonij sui, profectus est in regionem longinquā, & cætera quæ in illa narratione contexuntur, ita dicuntur tanquam verè fuerit quisquam homo, qui hoc in filijs suis duobus, aut passus sit, aut fecerit. *Luca 15.* Ficta sunt ergo ista ad rem aliquam significandam, tam longè lateque maiorem, & tam incomparabiliter differentē, vt per illum factum hominem Deus verus intelligatur. Sicut autem dicta ita etiam facta finguntur sine mendacio, ad aliquam rem significandam. Vnde etiam illud Domini quod in ficei arbore quæsiuit fructū eo tempore quo illa poma nōdum essent. Non enim dubium est illam inquisitionem non fuisse veram, quiuis enim hominum sciret, si non diuinitate, vel tempore, poma illam arborem non habere. Fictio igitur quæ ad aliquam veritatē refertur, figura est, quæ non refertur, mendacium est. Sic & Christus finxit se longius ire, apud Lucam capi. 24. Ecce ergo ex sententia Augusti. parabolæ fictæ sunt. Diuinus tamen Damascenus in sermone, de his qui in fide obierunt, eius sententiam labefactare, & contrariam adstruere videtur. Scito, inquit, diuinas Saluatoris nostri parabolas rerū esse existentium, sicut in eis contentæ sunt & demonstratæ, vt parabola pauperis & Lazari, & diuitis epulonis & Abrahæ. Hæc ille. Nam non est dubium quin fuerit Lazarus, & Abraham & diues ille epulo, cuius nomen prodidit Euthy. Lucæ 59. capi. inquiens. Diuitis quidem nomen non addidit Euangelista, vt po te odio digni, scriptum est enim non sumam nomina eorum in labijs meis. *Psalm. 15.* Mendici verò nomen addidit tanquam amore digni. Aiunt autem quidam

quidam ex traditione Hebræorum, ꝙ iuxta illa tempora diues ille fuerit Nineusis appellatus, & mendicus iste Lazarus. Verum, ni fallor, quãuis præceptum quod nobis tradit Damasce. falsum sit, vtitur tamen exemplis verissimis, & ab omni controuersia semotis, scilicet, de Lazaro & diuite. Si vnum Theophylactum; qui negare ausus est, non absque piaculo, parabolam diuitis esse fictam, in comment. Lucæ cap. 16. cum inquit. Parabola est hæc diuitis & Lazari, & non (vt quidam opinati sunt) historia. At nos catholicam sequentes veritatem, amplectamur Chrysostomi definitionem; quam nobis scriptam reliquit in homil. in Lucam de patre & duobus filijs. In parabola, Inquit, non sunt dicẽda nomina. Parabolæ enim illæ sunt vbi exemplum ponitur, & tacentur nomina. & Orige. ca. 1. in libr. Iob Periomio interprete; Necessariò, inquit, nominis Iob mentionem fecit Moyses qui libri author est, ne si hominem solummodo diceret, argumentum aliquod fingere existimaretur. Ecce ergo quomodo in historia nomina propria inseri solent, in parabolis minimè: qua ex re constat vehementer errasse Theophylactum affirmando historiam diuitis esse fictam: & nonnullos similiter ignobiles authores ex Iudæis, qui asseuerarũt librum Iob esse fictum, ad hoc, vt specimen quoddam patientiæ & tolerantiæ homines haberent in calamitatibꝰ suis. Sed quæres, an miracula Christi possint aliquam fictionem, id est, oculorũ illusionem admittere: minimè, quia vt scribit Grego. homil. 2. in Euang. Miracula Domini & Saluatoris sic accipienda sunt, vt & in veritate credantur facta, & tum per significationem nobis aliquid innuant. Opera quippe eius, & per potentiam aliud ostendunt, & per mysterium aliud loquuntur.

Theophylacti error explosus.

Locus Chrysosto. egregius.

Cùm hæc quæ à nobis disputata sunt, certa & explorata sint, sciscitabitur aliquis in exquirendo curiosus, an de proposita in scripturis parabola, verum sit hoc ἀξίωμα, V.g. Christus proposuit Apostolis fabulam seminantis, angelus exposuit Danieli fabulã quatuor bestiarum. Quandoquidem quidam, vt à patribus, veluti per manus accepimus, qui ausus est hoc pronunciatum asseuerare, coactus est à sententia recedere. Annotandum, vt hanc quæstionem decidamus, ex Quintil. lib. 8. ca. 3. esse vitium quod vocatur κακέμφατον, cum mala cõsuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est: vt ductare exercitum, patrare bellum. Ad eundem modum fabula si exactè vocabulo hoc vti volueris, significat rem vulgatam & veram, à fando dictam, & hac significatione eo nomine vsus est Hierony. in comment. epistolæ ad Phile. Longum est, inquit, si velim diuersa Iudicum gesta percurrere, & totam Samsonis fabulam, ad veri solis (hoc quippe nomen eius sonat) trahere sacramentum. & Orige. homil. 5. in Geñ. loquens de Loth, ait. Post hæc iam refertur illa famosissima fabula, in qua scribitur filias eius arte furatas concubitum patris. Euseb. quoq; Cæsariensis lib. 3. eccles. Histo. cap. 23. citat hanc periodum ex Clemente Alexandrino ex sermone. Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος. ἄκουσον, inquit, μῦθον οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον περὶ ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον, καὶ ἡμῖν παραδεδομένον, καὶ μνήμῃ πεφυλαγμένον. Hoc est. Audi fabulã non fabulam, sed rem gestam, quæ adhuc in memoria hominum viget. Denique Hiero. Castrutio scribens, inquit. Ne excedam mensuram epistolæ, breuiter tibi fabulam referam, quæ infantiæ meæ temporibus accidit. S. Antonius cùm in vrbem Alexandriam esset accitus, & isset ad eum Didymus cæcus, cùm eius admiraretur ingenium, sciscitans ait. Num tristis es quòd oculis carnis careas? consensit, cui Antonius: miror ait prudentem virum eius rei dolere damno quam muscæ habent, & nõ lætari eius possessione, quam angeli meruerunt. Attamen nunc hoc nomen fabula ex vsu communi & protrito, à propria significatione desciuit, & rem mendacem significat, atque confictam, ideo post hac ab hoc verbo, tanquam ab scopulo, fugiamus, ne offendiculo fratribus simus. Nam si frater meus, verbo aliquo à me prolato offenditur, me reprimã & continebo, ne illud in æternum vsurpem. Quod sæpe alias à præstantissimis viris factũ legimus. Nam Basilius, Cyrillus, alijque complures, negant, Christo tribuendam esse creaturæ nuncupationem, ne Arrianis fauere viderentur. At Hierony. ad Ephes. 2. cap. cùm disputatio illa aduersus Arrianos instituta, ac suscepta non esset, inquit. Nos liberè proclamamus non esse periculum Christum dicere creaturam, quem vermem & hominem & crucifixum & maledictionem, tota spei fiducia confitemur. Atque illi suffragatur Augu. episto. 57. & Cyril. libr. 10. super Ioannem capit. 15. & Damasce. lib. 4. cap. 15.

An parabola fabula vocari possit.

Complutí hoc accidit.

S. Antoniꝰ.

Didymus.

Christus an creatura possit appellari.

Postremò scholastici August. sequẽtes negant Christum appellãdum fore, Homo Dominicus.

Christus an homo Dominicus.

minicus, cum tamen nullibi non inculcent hoc nomen doctores præstantissimi, vt Chrysost. homil. quadam de cruce Domini, versus finem. Et Didym. lib. 3. de Spiritu sancto, frequenter illi hanc tribuit nomenclaturam, & Augusti. qui tamen postea rem altius expendens, sententiam reuocauit.

Christus assumpsit hominē an verum sit. Denique Augusti. in expositione regulæ, vsus est hac forma loquendi, Christus assumpsit hominem (non Christus assumpsit humanitatem) quia tam corpus quàm animam assumpsit. Eteundem vsurpant sermonem omnes prisci patres. Orige. Matth. 13. Hierony. ad Galatas. 1. Notum vobis, &c. Et Irenæus, quem citauimus iam, cap. 1. huius libri. & Boëtius in lib. de duabus naturis. Et Grego. Nisse. in sermone natalis Domini. & Ambro. lib. 5. de Fide cap. 5. Et Hilar. 9. de Trinitate. Et Augusti. lib. 83. q. q. 59. & de Fide & Symbolo. capi. 4. & libr. 9. de ciuita. Dei. capit. 17. Ab istorum sententia & iudicio discedunt scholastici omnes, sed pro omnibus vnus loquatur S. Thomas, qui. 3. parte. quæst. 14. artic. 4. ad primum argum. ait, Huiusmodi locutio non est extendenda tanquam propria, sed piè est exponenda, vbicunque à sacris doctoribus ponitur. Vt dicamus, hominem assumptū, quia eius natura est assumpta, & quia assumptio terminatur adhoc vt filius Dei sit homo. Ad hunc, & similes casus oportet illud Sophocleum in Electra, in promptu habere. καιρὸς γάρ, ὅσπερ ἀνδράσι μέγιστος ἔργου παντός ἐσ' ἐπιστάτης. Hoc est tempus omnes hominum actiones regit ac moderatur.

¶ Quot linguis, & qua ætate vetus testamentum translatum sit.

CAP. IIII.

DIV diuina scriptura in Hebræi sermonis fonte se continuit, nec in aliam linguam transfusa est, donec Hebræi à captiuitate Babylonica soluti, in patriam reuersi sunt. Tunc enim cùm viderent illorum sapiētes, qui vtranq; linguam nempe Hebraicam, & Chaldaicam exactè nouerant, vulgum, ob diuturnū septuaginta annorum exilium patrū & maiorum literas obliuioni mandasse (quia canticū Domino in terra aliena non cecinerant) coacti sunt, in gratiā populi rudis, hunc laborem, aut sponte subire aut à maioribus iniunctum non recusare. Videlicet, vt in Chaldaicum Syriacumq; sermonem, quo iam solo Hebræi vulgo vtebantur, scripturam diuinam transferrēt. Hoc munus, vt accepimus, tres viri vtriusq; linguæ gnari, subiere. Quorum nomina prodidit Elias Leuita præfat. 3. lib. Moçoreth; nempe Onkelos, qui legem, Ionathas, qui prophetas, tam priores quam posteriores, verterūt. Rabbi Ioseph, qui Psalmos, prouerbia, Iob & reliqua veteris instrumenti volumina, quæ ab Hebræis Chethubim à Græcis, ἁγιόγραφα vocantur, transtulit. Istorum translatio tanta apud Hebræos pollet authoritate, vt ab illa, veluti ab Sphynge, omnium locorum difficilium quærant solutionem. Nonnulli hac in re nobis refragantur, asseuerantque parum ante Christi seruatoris nostri tempora, Syriacam trāslationem in lucem prodijsse.

Quanuis de veterum Latinorum interpretationibus, quæ iam obliteratæ sunt, locus disserendi accommodatior, tunc se offerebat, cùm de Hieronymi translatiōe acturus sum, tamen quia deinceps illarum mentionē non sum facturus. Dicam nunc hoc vnum, nullam ferè Latinorum trāslationem apud antiquos ante Hierony. certam & firmā inueniri. Nam vt quisque linguæ Græcæ assequebatur peritiam, ita sibi nouam, è Græco codice translationem condebat. Hanc ob causam videmus, aliter Tertullianū, aliter Hilarium, aliter Ambrosium eundem locum citasse. Quod Augustinum non fugit, in lib. 2. de doctr. Christ. ca. 11. inquit enim. Qui scripturas ex Hebræa lingua in Græcā verterunt linguā, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuique, primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus & aliquantulum facultatis sibimet vtriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari. Quod August. offendit in veteribus interpretibus, hoc nos in his recentioribus detestamur: tot quippe quotidie prodeunt in publicum trāslationes, quot sunt homines linguarum illarum periti. Sed pfectò à magno labore se exonerassent, & studiosorum magis vtilitati & pecuniæ cōsuluissent, si annotationibus nōnullis locum negligenter versum illustrassent, & quid interpreti imposuisset apperuissent. Alioqui velle integram translationem denuò conficere, ob paucorum dissonantiam locorum, quid aliud

Minerua Phidiæ. aliud est quàm Mineruam Phidiæ de integro effingere velle, vt calceì eius ligulam venustiorem & pedi aptiorem efficiat.

Inter omnes translationes quæ ex Hebræo fonte in linguam Græcam prodierunt, nulla purior nec luculentior 70. Interpretum translatione illa ætate extitit. De qua hæc tradidit Euthy. in præfat. Psalm. Prima, inquit, translatio à 70. viris facta (tempore quo Ptolemæus *Philadelphus.* Philadelphus regnum Ægypti administrabat) qui Hebræi erant, & electi fuerunt, iuxta *Nume. 11.* numerum 70. seniorum, quos elegit Moyses. Et Hilarius Psalm. 2. huic subscribit numero, & eadem nititur figura ex Numer. desumpta. Irenæus quoque libr. 3. aduersus hæreses. cap. 25. inquit. Priusquam Romani possiderent regnum Asiæ, adhuc Macedonibus Asiam *Ptol. Lagi.* possidentibus, Ptolemæus Lagi filius cupiens eam bibliothecam quæ à se fabricata esset in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus instruere, petijt ab Hierosolymis in Græcum sermonem interpretatas habere scripturas eorum. Illi verò qui tunc obaudiebant Macedonibus, eos quos habebant perfectiores scripturarũ intellectores, vtriusque loquelæ. 70. seniores miserũt Ptolemæo, hoc quod ipse voluisset. Ille autem experimẽtum eorum sumere volens, & metuens ne forte consentientes eam veritatem, quæ esset in *70. Cellulæ* scripturis, absconderent per interpretationem, separans eos ab inuicem, iussit omnes eandem interpretari scripturam, & hoc in omnibus libris fecit. Conuenientibus autem ipsis in vnum apud Ptolemæum, & comparantibus suam interpretationem, Deus glorificatus est, & scripturæ verè diuinæ creditæ sunt, omnibus eisdem verbis recitantibus, ab initio vsque ad finem: vti gentes cognoscerent, quoniam per inspirationẽ Dei interpretatæ sunt scripturæ. Hæc eadem ad verbum transcripsit ex eodem Irenæo, Eusebius libr. 5. ecclesiasti. histo. cap. 8.

Quot fuerunt interpretes. Ex his colligo, iuxta Euthy. & Irenæum hos interpretes septuagenarium numerum non excedere. Ab illorum iudicio multi discedunt, Tertulli. in Apologetico aduersus gentes. cap. 19. inquiens. Igitur literæ Hebrææ & eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo à Iudæis scriptum est, septuaginta & duobus interpretibus indultis. Et Iosephus libr. 12. antiquit. capi. 2. ait. 72. fuisse: nempe tot quot petiuerat Ptolemæus ab Eleazaro summo pontifice. Sex videlicet ex qualibet tribu. Et Epipha. in Epitome centies eundem numerum inculcat. Quorum etiam nomina prodit Aristeas in lib. de 72. interpretibus.

Attamen si voluerimus tantorum virorum dissidium consopire, & ad concordiam reuocare, facile assequemur, dummodo D. Epiphanium. libr. 3, aduersus hære. cap. vlti. circa principium, loquentem audierimus. *Quomodo dissidentes ad cõcordiam allici possint.* ἐν τῇ ἐρήμῳ ἑβδομήκοντα δύο στελέχων φοινίκων ὑπαρχόντων, ἑβδομήκοντα ἡ γραφὴ ὀνόμασε· καὶ εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένων ἑβδομήκοντα, ἑβδομήκοντα δύο εὑρίσκονται σὺν τῷ ἐλδὰδ καὶ μωδάδ. καὶ ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνεύσαντες ἐπὶ πτολεμαίου. διὰ δὲ τὴν συντομίαν εἰώθαμεν λέγειν τῶν ἑβδομήκοντα τὴν ἑρμηνείαν. Hoc est, in deserto. 72. erant palmæ, & scriptura 70. vocat. & 70. senes vocantur, vt in mõtem conscendant, cum essent, 72. cum Elad, & Modad, & Ptolemæi tempore septuaginta duo diuinas scripturas interpretati sunt, & ob breuitatem 70. solent vocari. Qua de re Regula est Augusti. lib. 2. quæst. in Exod. quæst. 47. scriptura, inquit, solet ita tempora nuncupare, vt quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est non computetur. & lib. 18. de ciui. Dei. cap. 42. inquit. Dati sunt Ptolemæo. 72. interpretes, de singulis. 12. tribubus seni homines Hebræi, ac Grææ linguæ doctissimi: quorum interpretatio, vt. 70. vocetur iam obtinuit vsus.

Vt supra retulimus ex Irenæi sententia 70. asciti fuerunt à Ptolemæo Lagi filio. At iuxta Iosephum, libr. 12. & Euthy. & Epipha. vocati fuere à Ptolemæo Philadelpho, qui regnum Ægypti, vt ferunt gubernabat, centesimo. 50. ante Christi natalem anno. Sed Clemens. Stro. 1. non satis cõstitutum habet sub quo horum fuerit. Aduerte etiam ex eiusdem Irenæi sententia. 70. à se inuicem fuisse disiunctos, & tamen non solùm sententijs, sed verbis concordes fuisse: nec dissentit Euthy. loco citato. Hi igitur, inquit, commemorati regis hortatu ad hanc prouinciam designati, in vnam per omnia interpretationem conuenere. Denique Iustinus in Admonitorio, inquit. Ex antiquis historijs docemur Ptolæmæum Ægypti regem cum bibliothecam illam in Alexandria præparauisset, atque, vt eam consummaret vndecunque libros conduxisset, certiorem deinde factum antiquam historiam Hebraicis conscriptam characteribus, summa diligentia adseruari, cognoscendorum voluminum cupiditate adductum, viris, 70. sapientibus, Hebræam simul & Græ-

70 Interpretes ī 70. Cellulas distributi sunt.

eam linguam edoctis ab Hierosolymis accersitis, volumina illa, vt interpretarentur mandauisse. Vt autem ab omni perturbatione semoti, citius rem absoluerent, iussisse illis, non in vrbe, sed ab ea procul septem stadijs intra Pharum paruas exædificari domunculas, interpretum numero pares, vt eorum vnusquisque priuatim munus exequeretur. Adstantibus verò ministris præcepit prohibere, ne inuicem inter se conferrent translationem, vt interpretatio exactior foret. Postquam cognouit rex.70. viros non solùm eadem sententia, sed eisdem etiã dictionibus vsos, stupefactus credidit interpretationẽ diuina virtute factã. Et statim subdidit. Quin & in Alexandria cũ essemus, casularum vestigia in Pharo, veluti reliquias custodiri conspeximus. Nec ab illo dissidet Aug.lib.2. de doctri.christi.ca. 15.& lib. 18, de ciuita. Dei. ca.42. &.43. Nihilominus Hiero. non solum has casulas non admittit, sed constanter totam narrationem esse fictam asseuerat, in Procemio in Pentateuchũ, inquiens. Nescio quis primus author 70. cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus diuisi, eadem scriptitarint; cùm Aristeus eiusdem Ptolemæi ὑπασπιστής, & non multo post tempore Iosephus nil tale retulerint. Sed in vna basilica congregatos contulisse, scribant, nõ prophetasse. Aliud enim est vatem, aliud est esse interpretem. Ibi spiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea quæ intelligit transfert. Non dubito quin Hieronymi authoritas hac in re magni ponderis futura sit apud eruditos; qui veluti testis oculatus omnes næuos.70. vidit, ac prodidit. Hęc ex oraculo edita putatote, nihil potest esse verius, hic nanq; est oculatus testis, illi tantùm quæ ab alijs acceperunt, referunt.

Hierony.

An totũ instrumentũ vetus fuerit à 70. translatum.

Non modica cõcertatio inter priscos Theologos fuit, An totum vetus instrumẽtum fuerit à 72. interpretibus ex Hebræa in Græcam linguam translatum, nec ne. Hilario tamen, circa principium Psalm. 2. visum est legis & prophetarum translationem illis tribuere: cui succinit August. lib. 2. de doctri. christi. ca. 15. cùm ait, In latinis quibuslibet emendandis, Græci adhibeantur, in quibus.70. interpretũ, quod ad vetus testamentum attinet, authoritas excellit. Denique Irenæus libr.3. aduersus hæreses capi. 25. idem affirmat. Hierony. tamen negat, tum alibi sæpe. Tum etiam in cõment. Michææ. capi.2. inquiens. Interpretatio.70. (Si tamen 70. est, Iosephus enim scribit, & Hebræi tradunt, quinq; tantùm libros legis ab eis translatos & Ptolemæo Regi traditos, in multis ab Hebraica dissident veritate. Et iterum repetit Ezechie. capi.5. & libr.4. in Ezechielem cap.16. ait, Hoc ni fallor magis accedit ad historiæ veritatem. Siquidem per 70. dies translationem totam absoluerũt, teste Iosepho loco citato, & Aristęo in lib. de 70. interpretibus circa finem: & Isidoro libr. 1. offic. cap. 12.

Lib. 12. antiquit. 12. & lib. 1. capi. 1.

An Spiritu sancto afflati verterint 70. diuinã scripturã.

Horum 70. virorum authoritas apud antiquos adeò sacrosancta visa est, vt non solum cæteris translationibus, tam Græcis, quam Latinis eam prætulerint, sed etiã asseuerauerint interpretes illos, diuino numine afflatos, ac percitos ipsam edidisse. Vnde August. libr. 2. de doctrina christi. cap. 15. inquit 70. per omnes peritiores ecclesias, tanta præsentia Spiritus sancti interpretati esse dicuntur, vt os vnum omnium fuerit. Et lib. 18. de ciui. Dei. ca. 43. spiritus, inquit, qui in prophetis erat, quãdo illa dixerunt, idem ipse erat in 70. viris, quando illa interpretati sunt. Qui profectò authoritate diuina, & aliud dicere potuit, tanquam propheta ille vtrunq; dixisset, quia vtrunque idem spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, vt si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere etiam, vt ostenderetur, non humanam fuisse in illo opere seruitutem, quam verbis debebat interpres. Sed diuinam potius potestatem, quæ mentem replebat & regebat interpretis. Prætereà in eadem sunt opinione, Hilar. Psalm. 2. Et Augusti. Psalm. 87. & in quæst. in Gẽ. in fine. & Iustinus in admonitorio, & Irenæus libr. 3. capit. 25. Denique Hierony. maximus contrariæ opinionis patronus, in procemio librorum Paralip. superiorem sequitur sententiam. Hic, inquit, liber in Græcis & Latinis codicibus vitiosus est. Nec hoc 70. interpretibus, qui Spiritu sancto pleni, ea quæ vera fuerant transtulerant, sed scriptorum culpæ adscribendum. Verùm hoc arbitror dixisse, nõ ex animi sui sententia, sed subseruiens affectibus illorum ad quos scribebat. Alioqui tamẽ constantissimè ipse Hiero. qui horum translationem cum cæteris translatiõibus tam Symmachi, quam Aquilæ & cum Hebraica veritate contulit, hoc contẽnit & reijcit Nam quanuis laudet librorum Moysis translationem vt diximus: in prophetis (qui iuxta Augusti. & reliquos, à 70. sunt translati) crebrò illorum negli-

negligentiam carpit. interdum affirmans literarum similitudine fuisse deceptos, interdum non satis intellexisse quod transferebant, veluti in comment. Zacha. c. 5. & Isaiæ. 19. Denique nullibi nō adimit illis Spiritum sanctum, nec immeritò profectò. Quare, si me iudice, translatio Græca cum nostra de primatu certare auderet, non dubitarem primas nostrę trāslationi deferre, & fateri longo intervallo illā à nostra fuisse superatam. Nec adduci possum vt credam vllum tam stupidum, (dummodo illas inter se & cum Hebraico contulerit,) qui de hac re dubitare possit, & nobis refragari.

Translatio Aquilæ.

Quæ deinceps translationes editæ fuerint, breui sermone complexus est Euthy. in loco à nobis supra citato. Secunda, inquit, Aquilæ Synopensis. Hic Græcus fuit, atq; è Ponto, & Ierosolymis baptizatus. Deinde cū offensus, inimicusq; effectus esset quibusdam Christianis, spreto baptismate, Iudæis se adiunxit, & scripturam transtulit, sub Adriano imperatore, eo qui lepram passus est, trecentis &. 30. annis post translationem septuaginta, atque hic iratus Christianis multa peruertit.

Translatio. Symmachi.

Tertiā fecit Symmachus patria Samaritanus, qui cum apud suos quātum honoris optabat non assequeretur, Iudæos adijt, & rursum circuncisus in Samaritanorum offensam sacram interpretatus est scripturam sub Seuero Imperatore, qui etiam vt Iudæis placeret, quæcunque ad Christum pertinebant, non sanè transtulit, annis sex & quinquaginta post editionem Aquilę.

Theodotionis trāslatio.

Quarta fuit Theodotionis Ephesij, qui cum ex Marcionis hęresi esset, aliquando offensus suis cohæreticis propriam interpretationem edidit, sub imperatore Commodo.

5. Editio.

Quinta certum non habet authorem, inuenta est autem in Iericho dolio operta, sub Caracalla imperatore.

6. Editio.

Sexta sine authoris nomine reperta est Nicopoli apud Actium oppidum Epyri, & promontorium, sub Alexandro Mammęa imperatore.

7. Luciani martyris.

Septima prodijt à Luciano martyre & eremita, qui omnibus his editionibus visis, & cum Hebraica veritate diligentissimè, & magno cum labore collatis, propriam editionem, nihil mancum, & nihil habentem superfluum, Christianis tradidit, quę apud Nicomediam, manu eius conscripta, reperta est, in turre quadam apud Iudæos calce illita, post ipsius Luciani certamen & post persecutionem quæ à Diocletiano & Maximino facta est, sub magno Imperatore Constantino. Hæc cum 70. interpretum editione consentit, & quæ ab alijs deprauata fuerant, reprobauit. Hæc quæ ex Euthy. rerulinius de sex prioribus editionibus, desumpta sunt ex Epipha. qui latissimè totam historiam tractat, in postrema parte epitomes, cum de ponderibus & mensuris agit, quem legendum censui. Addit tamen nonnulla quæ à nullo probato historiographo prodita sunt, videlicet Philadelphum ędificasse in Pharo insula, quæ est è regione Alexandriæ. 36. domos, ita vt duo pariter cum totidem famulis in vnaquaque domo habitarent, & in eodem lecto decumberent, vt facilius illius libri, V. g. Genescos, qui illis forte obtigerat ad transferendum, translationi incumberent, pariterque eum emendarent, erantque illi in domibus clausi, à summo mane vsque ad vesperum, nam tunc opere solutā. 36. Scaphis in domum regiam ad capiendum cibum remeabant.

Epiphanij historia à nullo alio prodita.

Origenis diligentia in corrigēdis & digerendis omnib' editionibus

Vniuersas has translationes, (dempta septima, aut illarum partem, ita congessit Origenes Adamantius) teste Epipha. lib. 3. contra hæreses, in hæresi Orig. Adamantij, circa principium, & iterum in loco modo à nobis citato, vt singulæ inter se & cum Hebraico conferri possent. Hos libros à numero columnarum, quatuor, sex, aut octo, τετραπλᾶ, ἑξαπλᾶ & ὀκταπλᾶ appellauit. In octaplis quidem hūc illis ordinem assignauit. Primus locus tributus est contextui Hebraico, Hebraicis literis exarato. Secundum tenebat locum contextus Hebraicus literis Græcis conscriptus, in illorum gratiam qui linguæ Hebraicæ cognitione carebant. Deinde sex sequebantur translationes hac serie digestæ, Aquilæ, Symmachi, septuaginta, Theodotionis, cum quinta & sexta editione. Septuaginta editio semper medium tenebat locum, vt adaperto libro cum reliquis interpretationibus, qui ex vtraque parte illi circunstabant, conferri posset, & emendari si res efflagitaret. Liber verò quem τετραπλᾶ vocabat, sic digestus erat, Symmachus primas, Aquila secundas, septuaginta tertias, Theodotio postremas partes sibi vendicabant. Quibus si pręcedant duæ illæ Hebraicæ columnæ constituent ἑξαπλᾶ. sicut si rursum his ἑξαπλοῖ subnectantur quinta & sexta editio ὀκταπλᾶ efficient. At quinta & sexta editio libros tantum propheticos, septima verò, vniuersa Hebræa volumina complectebatur. Hoc significare voluit Hieron. in comment. epi. ad Tit. cap. 3. Vnde, inquit, nobis curæ fuit oēs veteris legis libros,

quos vir doctus Adamantius in exempla digesserat, de Cæsariensi bibliotheca descriptos ex ipsis authenticis emendare. In quibus & ipsa Hebræa proprijs sunt characteribus verba descripta, & Græcis literis tramite expressa vicino. Aquila etiam & Symmachus, septuaginta quoque, & Theodotio suum ordinem tenent. Nonnulli verò libri, maximè qui apud Hebræos versu compositi sunt, tres alias editiones additas habent, quam quintam & sextam & septimam translationem vocant, authoritatem sine nominibus interpretum consecutas. Lege Euseb. lib. 6. histo. eccle. cap. 17.

Videtur tamen ex serie columnarum quæ est in octaplis, septimam editionem in illis non contineri, quod Hierony. significasse videtur Suniæ & Fretelæ scribens. Illud, inquit, breuiter admoneo, vt sciatis aliam esse editionem, quam Origenes & Cæsariensis Eusebius omnesque Græciæ tractatores κοινὴν, id est communem appellant, atque vulgatam & à plerisque nunc Λουκιανὸς dicitur, alia 70. interpretum quæ & in ἐξαπλοῖς codicibus reperitur, & Hierosolymis & in orientis ecclesijs decantatur.

De asteriscis & obelis.

Nec Origenis indefessus labor in corrogandis & conquirendis translationibus tantum conquieuit, sed ex illis omnibus & Hebraico, translationem 70. voluit cõformare, & in pristinum nitorem redigere. Nam si quid illi deerat, addidit, si quid redundabat, amputauit & subtraxit. Porrò qua arte id effecerit, Hieronym. Suniæ & Fretelæ scribens, aperuit. Vbi quid minus, inquit, habebatur in Græco 70. ab Hebraica veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, & signum posuit asteriscum, id est stellam, quæ quod prius videbatur absconditum illuminet, & in medium proferat. Vbi autem quod in Hebræo non est, in Græcis codicibus inuenitur, ὀβελὸν, id est iugulantem præposuit virgulam, quam nos Latinè veru possumus dicere, quo ostenditur iugulandum esse, & confodiendũ quod in authenticis libris non inuenitur. Quæ signa in Latinorum Græcorumq; poëmatibus inueniuntur. Basil. homil. 4. exaemeron. De obelisco ait. ὁ δὲ ὀβελὸς ἀθετήσεως σύμβολον. Lege Epipha. in epitome. Vniuersæ supradictæ trãslationes, cum suis asteriscis, & obelis prorsus periere, & tantummodo vestigia illarum permanserunt, in monumentis antiquorum patrum, vt in commẽt. D. Theodoreti & Hierony. in prophetas tam maiores quàm minores, quos domi habemus. Præterea nec authorem huius Græcæ translationis certò cognoscimus: nec an sit vna ex supradictis, aut ex omnibus illis sit ista conflata, vt illa Luciani fuit, compertum habemus.

De Biblijs Græcis quæ nunc vulgo circunferũtur.

Hier. Labor in Biblijs emendandis intercidit.

Quod Hierony. inquit Origenem fecisse apud Græcos, præstitit ipse apud Latinos, vt vbique ipse testatur in prooemijs bibliorum, sed labor eius prorsus perijt, nisi paucis in locis, vbi in commentarijs suis admonet, quid obliterãdum, quidve addendum sit. Has Hieronymi vigilias multi docti viri nostræ tempestatis, à mortuis excitare, & asteriscis & obelis additis, illustrare & ad limam reuocare conati sunt. Quorum labor sibi multum gloriæ peperit, & studiosis qui linguarum destituuntur peritia, magnum adiumentum afferet ad intelligendum scripturas.

Illis septem translationibus Græcis, Latinæ duæ, à Hieronymo elaboratæ, vna ex Hebræo, altera ex Græco, successerunt, quæ sicut cæteris posteriores, ita limatiores, & exactiores fuere, quæ tamen si integræ (vt ab ipso eximiæ literaturæ viro proditæ sunt) ad nostra vsque tempora peruenissent, nihil erat quod amplius requireremus. Nam illa quæ nunc passim circunfertur & legitur, à doctis illius esse negatur. Aiuntque aut esse illam quæ olim ante Hieronymi ætatem extabat, saltem in Psalm. & Ecclesiasten, aut aliam ab illa diuersam, ex illa & recentioribus Hieronymianis conflatam. Attamen quærere, quem, hæc vulgata agnoscat authorem, non laboramus, nec de eius authoritate hæsitamus, quippè ob verborum pondus & proprietatem, meritò ab exordijs nascentis ecclesiæ, tam à viris doctis, quam à concilijs œcumenicis, delata sit illi authoritas, & vt illi daretur meruit. Esse tamen Hieronymo noui instrumenti translatio adscribenda, illa eius testimonia refellunt, quæ hanc quam nos amplectimur translationem arguunt nomine negligentiæ. Vt in comment. episto. ad Gala. cum dicit Apostolus, κατηργήθητε ἀπὸ χριστοῦ, inquit ipse, non vt in Latino malè interpretatum est, euacuati estis à Christo, sed in Christi opere cessastis: & rursum in eodem cap. Malè, inquit, in nostris codicibus habetur, Modicũ fermentũ totã massam corrũpit, pro quo emẽdauimus. Modicũ fermentũ totã cõspersionẽ fermẽtat. Et iterum eodẽ in loco, inquit. In Latinis codicibus Pauli cũ carnis opera numerãtur, adulteriũ, impudicitia, &

Vulgata editio an Hieronym. tribuenda.

tia, & homicidia in illo catalogo scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam. 15. carnis opera à Paulo numerata. Adhuc ad Galat. 1. cum ait. Continuo non acquieui carni & sanguini, siue vt in Græco melius habetur. Non contuli cum carne & sanguine. Præterea ad Eph. 2. Vt reconciliaret vtrunq; Deo per crucem interficiens inimicitiam in ea. s. cruce, nõ vt in codicibus Latinis habetur, in semetipso, & ad Galat. 6. c. Instruite, siue vt melius in Græcò habetur, perficite in spiritu lenitatis, & statim, ex hac arrogantia nihil fit, sed ipse se decipit, quod melius in Græco dicitur, φρεναπατᾷ; hoc est, mentem suam decipit, pro quo Latinus posuit interpres, ipse se seducit. Deniq; ad Ephe. 1. ait. Pignus Latinus interpres, pro arrabone posuit, cum non idem pignus quod arrabo sonet, nobis fas non est vti hoc sermone post concilium Tridentinum.

De veteris instrumenti translatione, vt autumo libros prophetarum illi tribuendos fore (licèt à natiuo nitore temporum iniuria degenerasse videantur) ita nego reliqua volumina ex ipsius officina exijsse. Vt. v. g. Q. in Gene. ait. Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, ferebatur super aquas, in Hebræo habet Merachephet quod nos appellare possumus, incubabat, siue fouebat in similitudinem volucris, oua calore animantis. Et iterum in eodem libro. Dixit Cain ad Habel fratrem suum. Subauditur, ea quæ locutus est dominus, superfluum ergo est quod in nostris codicibus reperitur, transeamus in campum. Et illud Gen. c. 49. Non auferetur sceptrũ de Iuda, nec dux de fœmore eius donec veniat qui mittendus est. Hier. Isaiæ. 2. c. ad hunc modum transtulit. Nõ auferetur princeps ex Iuda, nec dux de fœmoribus eius, donec veniat cui repositũ est. Hæc paucis monuisse sufficiant, nam huiuscemodi infinita ex ipsius lucubrationibus facile à quouis aceruari possunt studioso. At dices, Romæ visitur bibliorum volumen articulis Hieronymi exaratum. Huic obiectioni Laurẽtius satisfaciens in declamatione de donatione Constantini ait. Romæ ex authoritate papę ostenditur codex bibliæ tanquam reliquiæ sanctorum luminibus semper accensis; quod dicunt scriptum chirographo Hieronymi. Quia multum ibi, inquit Virgilius, pictai vestis & auri. Resq; magis indicat Hieronymi manu scriptum non esse. Illum ego diligẽtius inspectũ, cõperi scriptũ esse, iussu regis, vt opinor, Roberti, Chirographo hominis imperiti.

Volumẽ bibliorũ manu Hieron. scriptũ Romæ visitur.

Expendendum est diligenter cur in Psal. & ecclesiaste, ecclesia amplexata sit translationem. 70. in reliquis libris prętermissa fuerit, ac Hebraica admissa.

¶ Quid Theologis vtilitatis obueniat, ex translationum multitudine.

CAP. V.

VASI præuidens & præsagiens Aug. quorundã socordiam, in studio linguarum capessendo, voluit illorum cõmodis & vtilitati consulere, & ignorantiæ mederi. Vt si propter ignauiam nostram nancisci non possumus vt è fonte proprio germanũ sensum hauriamus, saltem alieno subsidio & ope innitentes assequamur. Nec tamen inficias ibo, multum bonæ frugis & emolumenti, etiam illis, qui linguarum eximia cognitione præditi sunt Augustini admonitionem afferre posse. De vtrisque igitur dictum intelligamus. Illius hæc sunt verba. libr. 2. de doctri. Christia. cap. 12. Plures translationes plus adiuuant intelligentiam, quam impediunt, si modò legentes negligentes non sint. Nam nonnullas obscuriores sententias, plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Sicut illud Isaiæ, & carnem tuam ne despexeris. Alius, & domesticos seminis tui ne despexeris. Vterque sibimet inuicem attestatur. Namque alter ex altero exponitur. Quia & caro posset accipi propriè, vt corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum. Et domestici seminis translatè Christiani possent intelligi, ex eodem verbi semine nobiscum spiritualiter nati. Nunc autem collato Interpretum sensu probabilior accurrit sententia propriè de consanguineis non despiciendis esse præceptum, quoniam domesticos seminis, cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt. Vnde esse arbitror illud Apostoli quod ait. Si modò ad æmulationem adducere potero carnem meam, vt saluos faciã aliquos ex illis. i. vt æmulando eos qui crediderant, & ipsi crederent. Carnem autem suam dixit Iudęos propter cõsanguinitatem. Item illud eiusdẽ Isaiæ prophetæ. Nisi

Locus Isaiæ 58. enodatus.

Rom. 11.

tæ. Nisi

Alter locus Isa.7. elucidatus. tæ. Nisi credideritis non intelligetis. Alius interpretatus est. Nisi credideritis non permanebitis. Quis horum vera secutus sit, nisi exẽplaria linguæ præcedẽtis legantur, incertum est. Sed tamen ex vtroque magnum aliquid insinuatur, scienter legentibus. Difficile est enim ita diuersos à se interpretes fieri, vt non se aliqua vicinitate contingant. Ergo quoniã intellectus in specie sempiterna est, fides verò in rerum temporalium quibusdam cunabulis quasi lacte alit paruulos. Nunc autem per fidem ambulamus, non per speciem: nisi autem per fidem ambulauerimus, ad speciem peruenire non poterimus, quæ non transit, sed permanet per intellectum purgatum, nobis cohærentibus veritati: propterea ille ait. Nisi credideritis non permanebitis. Ille verò. Nisi crediderit is non intelligetis. Et ex ambiguo linguę præcedentis plerunque interpres fallitur, cui nõ bene nota sententia est, & eam significationem transfert, quæ à sensu scriptoris penitus aliena est. Sicut quidam codices habent: Acuti pedes eorum ad effundendum *Psalm. 13.* sanguinem: ὀξὺς enim apud Græcos & acutum & velocem significat. Ille ergo vidit sententiam qui transtulit. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus errauit. Non enim intelligendos, sed emendandos tales codices potius præcipiendum est. Hinc etiam illud, quoniam μόσχος Græcè vitulus dicitur, μοσχεύματα quidam non intellexerunt esse plantationes, & vitulamina interpretati sunt. Qui error tam multos codices præoccu-*Sapien.4.*pauit, vt vix inueniatur aliter scriptum, & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis. Nanque adulterinæ plantationes nõ dabunt radices altas: conuenientius dicitur quàm vitulamina, quæ veluti pedibus per terram gradiũtur & non hærent radicibus. Huc vsque ille. Multa exempla his similia ex commentarijs Hierony. in Prophetas coaceruari poterant, in illis præcipuè locis vbi interpretationes. 70. Symmachi & Aquilæ & cæterorum interpretum inter se conferuntur. Nos tamen cum illius fontes sint in promptu, ex nostris riuulis vnum & alterum adhibebimus exemplum, quo res *Locus Psal.* fiat dilucidior rudibus. In Psalm. 124. vbi in 70. legitur. Declinantes in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: transfert Hiero. qui declinant ad prauitates suas, deducet eos Dominus cum his qui operantur iniquitatem. Legendum igitur, declinantes in obliquationes. Nam nomen στραγγαλιὰς, id est, obligationes, quo vtuntur 70. si interpreteris, significat iuxta Hesychiũ συστροφὰς, διαστροφὰς, κακίας, ἐπιπλοκάς, id est, arcana, fœdera, & laqueos siue nexus. Item Psalm. 15. vbi 70. legunt. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. At Hierony. hunc in modum interpretatus *Alius locus Psalm. 15.* est. Multiplicabuntur idola eorum, post tergum sequentium. Ecce si verba expendas diuersæ sunt translationes, sed sensus idem: nam idola, quæ iuxta Hebræos vocantur Aqabim, à mœrore deductum habent nomen, quia eodem statu & habitu semper permanẽt: quod verò deinceps sequitur. 70. clarius transtulerunt, postea accelerauerunt, scilicet, ad colendum ea. Denique Psalm. 108. iuxta 70. sic habet: caro mea immutata est propter oleum. Sed quis sapiens intelliget hæc? nisi consulat Hieronymum, ad hunc modum hunc locum inter-*Locus Psal. 108. expositus.*pretantem: caro mea immutata est absque oleo: id est, caro mea ad extremam maciem redacta est, ob ieiunium. Nam nomine olei, pinguedo aut humor succulentus intelligitur, aut bona corporis habitudo, qua destitutus erat Dauid ob crebra ieiunia.

Quid vtilitatis linguarum cognitio, ipsarum sectatoribus afferat.

CAP. VI.

QVOD præcipit Augusti. non ex animo, sed quasi nostræ inertiæ conniuens & patrocinans, superiori capite vidistis, attamen quid ipse senserit alijs in libris à se editis, testatum reliquit. (Quanuis in hac parte, tam Hebraicæ linguæ, vt constat, quàm Græcæ, vt ipse contra Cresconium scribens ingenuè fatetur, laude caruerit.) tum alibi, tum etiam lib. 2. de doctr. Christ. ca. 11. Contra ignota, inquit, signa, magnum remedium est linguarum cognitio. Et Latinæ linguæ homines duab' alijs ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus, Hebraica scilicet & Græca, vt ad exemplaria pręcedentia recurratur, si quã dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas. & Hiero. in epistola ad Vitalem,

lem, Inquit. Quando in ſcriptura dubium ortum fuerit, ſi aliter habent. 70. interpretes, aliter vulgata editio, confugiendum eſt ad ſolitá præſidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ.

Noïa propria in ſcripturis corrupta. Nonnihil etiam adiumenti ad exactam ſcripturarum intelligentiam affert linguarum cognitio propter nominum propriorum corruptionem, quæ ob noſtrorum ſocordiam inoleuit. Nam pauci à Hiero. ætate vſq; ad hæc noſtra tempora inuenti ſunt, qui huic rei incubuerint. Ideo Hiero. Ezechi. 40. cap. inquit. Diligentem & ſtudioſum admonendum puto, ſi tamen ſcientia ſcripturarum ducitur, vt ſciat omnia prope verba Hebraica & nomina, quæ in Græca & Latina tranſlatione ſunt poſita, nimia vetuſtate corrupta, ſcriptorumq; vitio deprauata, & dum de inemendatis ſcribuntur inemendatiora, de verbis Hebraicis facta eſſe Sarmatica, imò nullius gentis, dum Hebraica eſſe deſierunt, & aliena eſſe non cœperint.

Adhuc cum literæ noſtræ, Hebræis non ex æquo reſpondeant, contingit non infrequenter Latinis, aut Græcis literis verba Hebræa ſcripta. ita à ſe ipſa fuiſſe abalienata, vt aliam quoque induiſſe formam videantur. Vnde Hiero. in comment. epiſt. ad Titum. cap. 3. ait, ſolent nos irridere Hebræi in pronuntiatione quorundam nominum, maximè in aſpirationibus, & in quibuſdam cum raſura gutturis proferendis. Hoc autem euenit, quod. 70. interpretes, per quos in Græcum ſermonem lex diuina tranſlata eſt, ſpecialiter in Cheth literam & Ain, & cæteras huiuſmodi, quia cum duplici aſpiratione in Græcam linguam transferre non potuerant, alijs literis additis expreſſerunt. Verbi cauſa. vt Rahel, Rachel dicerent. & Ieriho, Iericho, & Hebron, & Chebron, & Sebr, Segor. In alijs verò conatus iſte defecit. Nam nos & Græci vnam tantum literam S habemus, illi verò tres. Samech, Sadde, Sin, quæ diuerſos ſonos poſſident. Iſaac & Sion per Sadde ſcribunt. Iſrael per, Sin, & tamen non ſonat hoc quod ſcribitur. Si igitur à nobis hæc nominum & linguæ idiomata, vt videlicet barbara, non ita fuerint expreſſa, vt exprimuntur ab Hebræis, ſolent cachinnum attollere, & iurare ſe penitus neſcire quod dicimus. Vnde & nobis curæ fuit omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantius in exempla digeſſerat de Cæſarienſi bibliotheca deſcriptos ex ipſis authenticis emendare.

Denique cùm eccleſia Romana ex Iudæis pariter ac Græcis cõflata ſit, oportuit vt vtriuſque gentis memoria apud nos perpetuò duraret, atque ideo ipſorum vocabula crebro in eccleſijs inculcantur, abſque vllis interpretationibus. Vnde Aug. in epiſt. 178. ait. Non licet hoc nomen Amen in aliam linguam transferre. & . 2. li. de doct. Chriſt. cap. 11. Hebræa, inquit, verba non interpretata ſæpe inueniuntur in ſcripturis, ſicut Amen, Haleluia, Racca & Hoſanna, & ſi quæ ſunt alia. Quorum partem propter ſanctiorem authoritatem, quamuis interpretari potuiſſent, ſeruata eſt antiquitas, ſicut in Amen & Haleluia. Partim verò in aliam linguam transferri non potuiſſe dicuntur. Sicut alia duo, quæ poſuimus. *De hoc lib. 2. c. 1. Aug. de nominibus peregrinis quibus vtitur ecleſia.*

Racca. Hæc ille, nomen Racca vanum ſonat, eſt nomen conuitij quod irrogatur alicui, cùm volumus ipſum ſtultum, & cerebro vacuum appellare. *Hoſanna.* Hoſanna, Salua obſecro, ſignificat, vt apud Matt. c. 21. Hoſanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine domini, Hoſannā in excelſis. Hoc eſt. Fer opem ò Deus filio tuo qui è Dauid ducit originem, cùm ſit illi adeū da hæreditas regni paterni. fœlix fauſtuſque ſit vtinam, talis regis aduentus, atq; ideo te obſecramus vt tu Deus, qui habitas in excelſis opem feras illi.

Quanuis nonnulli exiſtiment in libris noui inſtrumenti in rebus dubijs ad Græci ſermonis fontem eſſe confugiendum. At Orige. tract. 8. in Matth. non cenſet illis tribuendam eſſe fidem indubitatam. Multam, inquit, differentiam inter exemplaria inuenimus, ſiue propter negligentiam ſcribarum, ſiue ex temeritate quorundam, ſiue propter eos qui emendare negligũt ſcripturas, ſiue propter eos qui quod ipſis videtur in emẽdationibus, vel adijciunt vel ſubducunt.

Libris etiam Hebræorum, non deſunt qui fidem alicubi velint eleuare, vt Hieron. libr. 2. epiſtol. ad Galatas circa principium, & in comment. Michçæ. capit. 5. & Iuſtinus in Tryphone.

Porrò aduerte cùm mendum aliquod viſum fuerit occurrere, ne ſenſum noſtrũ ac coniecturam ſequentes, à recta aberremus via, tanquam Ariadnes filum Auguſtini verba ſequamur. lib. 11. contra Fauſtum. cap. 2. dicentis. Sacrarum literarum ſtudioſis, notiſsimæ ſententiarum varietates, vel ex aliarũ regionum codicibus vnde ipſa doctrina noſtra emanauit, dubitatio dijudicanda eſt, vel ſi ibi quoq; codices

codices variant plures paucioribus, aut vetustiores recentioribus præferantur, etsi adhuc esset incerta veritas, præcedens lingua, vnde illud interpretatum est, consulatur. Alioqui si his auxilijs destituti, nostro marte aliquid emendare voluerimus, nullibi non labemur & offendemus. Quandoquidem, teste Augu. Psalm. 105. Multoties putaremus librarij esse errorem, nisi haberemus beneficium Dei quo scripturas suas in multis linguis voluit esse transfusas. vt in Psalm. 105. interfecta est terra in sanguinibus, arbitraremur legendum esse, infecta. Hactenus Augusti. Nos vtamur aptioribus exemplis. Psalm. 41. Sitinit anima mea ad Deum fortem, viuum: quo in loco multi legunt, fontem viuum. Et Isaiæ 40. cap. Quoniam completa est malitia eius: pro militia eius. Iob quoque. 5. Virum stultum, pro verè stultum. & cap. 18. de vrbe, pro de orbe. & 28. sicut impius, pro sic vt impius. Et Michææ. 6. voluptatibus, pro voluntatibus. Et Psalm. 34. qui maligna, pro qui magna. & 71. & erit firmamētum, pro & erit frumentū. Et in Isaia, filiæ tuæ de latere surgent, pro sugent. Et Psalm. 26. vt videam voluntatem domini, pro voluptatem. Denique. 3. Reg. capi. 2. vbi in codicibus Latinis legitur, post Salomonem non ambulauit, in Hebræo legitur, post Absalom.

Error Cantacuzeni de euangelio Marci.

Cæterùm multi viri in primis illustres, primùm Ioānes Cantacuzenus imperator Constanti. Apolog. 4. asseuerat euangelium Marci Latinè fuisse scriptum, inquiens, ὁ δὲ ἕτερος μάρκος, λατινῶς δὲ εἰς τὴν ἀχαΐαν, καὶ ἐδόθη εἰς τε τὴν ἰταλίαν καὶ τὴν ῥώμην ἀλλά δὴ καὶ εἰς τὰ κατὰ τὰ ἑσπέρια πάντα ἔθνη. id est. Secundus euangelista Marcus Latinè publicauit euangelium in Achaia, Italia, Romæ, adhuc in omnes gentes occidentales. Ego arbitror fuisse deceptum ex carminibus illis Grego. Nazianzeni in catalogo diuinæ scripturæ.

Ματθαῖος μὲν ἔγραψεν ἑβραίοις θαύματα χριστοῦ
Μάρκος δ' ἰταλίῃ, λουκᾶς ἀχαιάδι.

Qui non dicit in Italica lingua fuisse scriptū, sed Italiæ: nam Romæ, iuxta Hierony. rogatus à fratribus breue scripsit euangeliū. Deinde Hierony. Hoseæ. 11. cap. & Isaiæ. 6. & Eusebius lib. 3. histo. cap. vlti. & Nazianze. & Irenæus, & innumeri alij autumant Matthæi euangelium Hebraicè fuisse scriptum: epistolam quoque ad Hebræos Hebraico idiomate in lucem prodijsse, multi viri ingenij præstantis affirmant. Ab vtorumque iudicio libenter discedere non verebor. Primum euangelium Matth. nullus testatur se eum vidisse Hebraicè exaratum, sed ab alijs accepisse. Dempto Hierony. qui in catalogo script. de Matthæo loquens, sic inquit. Porrò ipsum Hebraicum habetur vsque hodie in Cæsariensi bibliotheca. Mihi quoque à Nazaræis qui in Berrea vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, describendi facultas fuit. Sed non loquitur de Euangelio Matthæi (nam si hoc esset aliquando illius testimonio vsus esset) sed de Euangelio Nazarenorum apocrypho, quo Hebionitæ hæretici vtuntur: & huius testimonio vtitur Hierony. nonnunquam, vt Matth. 6. inquiens. Vbi legitur in Matthæo. Panem nostrum supersubstantialem. In euangelio secundum Hebræos pro supersubstantiali pane, repperi Machar, quod dicitur crastinum, id est, futurum, da nobis hodie. Et in epistola ad Ephes. cap. 5. in expositione illius loci. Esto te ergo, &c. cum de vrbanitate loquitur, ait. Verum hæc à sanctis viris penitus propellenda, quibus magis conuenit flere, vt in Hebraico quoque euangelio legimus, Dominum ad discipulos loquentem: nunquam, inquit, læti sitis, nisi cum fratrem vestrum videritis in charitate. Et Matth. 12. cap. inquit, in euangelio quo vtuntur Nazareni & Hebionitæ, quod nuper de Hebræo in Græcum sermonem trāstulimus, & quod vocatur à plerisque Matthæi authenticum, homo iste qui aridam habens manum in sabbato sanatur, cementarius scribitur, istius modi vocibus auxilium precans. Cemētarius eram, manibus victum quæritans, precor te Iesu, vt mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. Et in proœmio lib. 18. comment. in Isaiam, ait, Apostoli in resurrectione Christum putarūt spiritum, vel iuxta euangelium, quod Hebræorum lectitant Nazaræi, incorporale dæmonium. Et in lib. de viris eccles. in vita Iacobi. Denique lib. 3. contra Pelagi. circa principium, inquit, in euangelio iuxta Hebræos, quod Chaldaico quidem Syroque sermone, sed Hebraicis literis scriptum est, quo vtuntur vsque hodie Nazareni, secundum apostolos, siue vt plerique autumant iuxta Matthæum, quod & in Cæsariensi habetur bibliotheca: narrat historia illa, Ecce mater Domini & fratres eius dicebant ei. Ioannes baptista baptizat in remissionem peccatorum, eamus & baptizemur ab eo. Dixit aut eis, Quid peccaui vt vadam & baptizer ab eo? nisi fortè hoc ipsum quod

Matthæi Græcè scripsit euangelium.

Vide Q. 4. ad Hedibiā

Matth. 12. Cementarius manū habens aridam sanatur.

Euangeliū apostolorū siue Matthæi tatū à Hierony.

quod dixi ignorantia est. Et in eodem volumine. Si peccauerit, inquit, frater tuus in verbo, & satis tibi fecerit, septies in die suscipe ipsum. Dixit illi Simon discipulus eius. Septies in die? Respondit Dominus & dixit ei. Etiam ego dico tibi, vsque septuagies septies. Clem. Stro. 4. ex eo citat: qui admiratus fuerit, regnabit. Idem poteram multis rationibus probare de epistolo. ad Hebræos, sed gratia breuitatis missas faciam.

¶ Catalogus librorum vtriusque instrumenti.

CAP. VII.

DECRETVM DE CAnonicis scripturis.

Sessio. 4. celebrata die viij. Mensis 1546.

SACROSANCTA OECVMENICA, & generalis Tridentina Synodus, in Spiritu sancto legitimè congregata, præsidentibus in ea eisdē tribus Apostolicæ Sedis legatis, hoc sibi perpetuo ante oculos proponēs, vt, sublatis erroribus, puritas ipsa Euangelij in Ecclesia conseruetur: quod promissum ante per Prophetas in Scripturis sanctis Dominus noster Iesus Christus, Dei filius, proprio ore primum promulgauit, deinde per suos Apostolos, tanquam fontem omnis, & salutaris veritatis, & morū disciplinæ, omni creaturæ prædicari iussit: perspiciensque hanc veritatem, & disciplinam contineri in libris scriptis, & sine scripto traditionibus, quæ ipsios Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis, Spiritu sancto dictante, quasi per manus traditæ, ad nos vsque peruenerunt, orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris, quàm noui Testamēti, cum vtriusque vnus Deus sit auctor, necnon traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tanquam vel oretenùs à Christo vel à Spiritu sancto dictatas, & continua successione in Ecclesia Catholica conseruatas, pari pietatis affectu, ac reuerentia suscipit, & veneratur. Sacrorum vero librorū † Indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt verò infrascripti, Testamenti veteris quinque Moysi, id est, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Rut, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdræ primus, & secundus, qui dicitur Neemias, Tobias, Iudith, Hesther, Iob, Psalteriū Dauidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabolæ, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Hieremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel duodecim Prophetæ minores, id est, Osea Ioel, Amos, Abdias, Ionas. Micheas; Naum, Abacuch, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias; duo Machabæorum, primus & secundus. Testamenti noui, quatuor Euangelia, secundum Matthæum, Marcum, Lucam, & Ioannem: Actus Apostolorum à Luca Euangelista conscripti: quatuordecim Epistolæ Pauli Apostoli, ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, Ad Philippenses, ad Colossenses, duæ ad Thessalonicenses, duæ ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos: Petri Apostoli duæ, Ioannis Apostoli tres, Iacobi Apostoli vna, Iudæ Apostoli vna, & Apocalypsis Ioannis Apostoli. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris, & canonicis non susceperit, & traditiones prædictas sciens & prudens contempserit, anathema sit. Omnes itaque intelligant, quo ordine, & via ipsa Synodus, post iactum fidei confessionis fundamētum, sit progressura, & quibus potissimum testimonijs, ac præsidijs in confirmandis dogmatibus, & instaurandis in Ecclesia moribus, sit vsura.

Marc. vlti.

† In can. Apost. c. 84. Gelasius in con. 1. 70 episc. cócil. Laodic. ca. 59. concil. Carthag. 3. can. 47. ca. sancta Romana, dist. 15. & si. epistolo. Eug. in concil. Floren. ad Armenos.

ANTEQVAM libros vtriusque testamenti ad numerum reuocemus, oportet exponere quid hoc nomen, Berith, hoc est testamentum, significet: & quidem si verbum Hebraicum exactè expendas, fœdus significat inter viuentes: clare & purè decisum & trāsactum, à verbo Barar mundauit. sic Laban cum Iacob testamentum fecerunt. & Gen. 21. Accepit Abraham oues & boues & dedit Abimelech & percusserūt fœdus. & cap. 17. circumcidetis carnem præputij vestri & erit signum fœderis. Postea Paulu[redacted], vt significet testamentum quod ratum non est nisi mors testatoris interueniat In hac significatione accipitur quando significat nouum testamentū. Nam nisi testator noster Christus mortuus fuisset.

Hebr. 9.

Hoc ignorans Caiet. negat Paulum esse authorem epistolæ ad Hebræos.

fuisset, nec stabile nec firmum testamentum permanebat, nec sciri quæ mysteria in eo scripta erant: vtiq; clausum & obsignatum erat. Vetus testamentum nomen traxit à priori significatu, nempe vt significat fœdus inter viuentes initum. Et hæc est causa quare abrogatum & antiquatum sit, quia morte filij Dei non consecratum fuit: nec sciri poterant quę in eo conclusa erant mysteria, quia nondum venerat ille qui habebat clauem Dauid. Igitur diuina scriptura omnis, in duo hæc testamenta diuisa est. Illud quod aduentui Domini, passioniq; antecessit, id est lex & prophetæ, vetus dicuntur. Ea verò quæ post resurrectionem scripta sunt, nouum Testamentum nominantur. Iudæi veteri vtuntur, nos nouo. Sed tamen diuersa non sunt, quia nouum veteris adimpletio est, & in vtroque idem testator est Christus, qui pro nobis morte suscepta, nos hæredes regni æterni fecit, abdicato

Ierem. 32.

& exhæredato populo Iudæorum, sicut Ieremias propheta testatur. † Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus & cōsummabo domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum, quod disposui patribus illorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti: quia ipsi non perseuerauerunt in testamēto meo, & ego neglexi eos dicit Dominus. Et alio loco similiter ait. † Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam in manus inimicorum eius. Quod superius ait consummaturum se domui Iuda testamentum nouum, ostendit vetus illud, quod per Moysen datum est, non fuisse perfectum, id autē quod per Christum dari haberet, cōsummatum fore. Domum autem Iuda & Israel non vtiq; Iudæos significat, quos abdicauit, sed nos, qui ab eo conuocati ex gentibus, in illorum locum, adoptione successimus.

† Vulgata dicit, Ecce dies veniēt dicit Dñs, & feriā domui Israel, & domui Iuda fœd⁹ nouum nō secundū pactum quod pepigi cum patribus vestris.

† Vulgata reliqui domū meā, dimisi hęreditatē meam, dedi dilectā meā in manū inimicorū eius:

Vetus testamentum à nouo ī quo distinguitur.

Differt vetus testamentū à nouo, Primùm iuxta Theophil. ad Hebræ. 7. Quia in veteri locutus est Dominus per prophetas, in nouo per filium. Hinc Paulus ait, Multifariam multisq; modis olim Deus loquens patribus, nouissimè locutus est nobis in filio. Secundò Augusti. lib. 4. contra Faustum ca. 2. ait, Temporalium rerum promissiones testamento veteri contineri, nemo ambigit, nec quod æternæ vitæ promissio regnumque cælorum ad nouum pertinent testamentum. Sed in illis temporalibus figuras fuisse futurorum quæ implentur in nobis, in quos fines seculorum obuenerunt, Paulus testatur dicens. Hæc omnia in figura contingebant illis. Hæc iterum repetit. lib. 18. de ciui. dei. c. 21. Tertiam differentiam assignat. in li. de spiritu & litera capi. 20. inquiens. Propter veteris hominis noxā, quæ per literam iubentem & minantem minimè sanabatur, dicitur illud testamentum vetus. Hoc autem nouum propter nouitatem spiritus, qui hominem nouum sanat à vitio vetustatis. Postremò Dionys. in eccles. Hierar cap. 4. par. 3. constituit differentiam inter vtrunq; testamentum, eius verba ex antiquissimo codice deprompta, nō grauabor afferre ἡ μὲν ἔφη τὰς ἐσομένας θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέλεσεν. καὶ ἡ μὲν ἐν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν περιέγραφε· ἡ δὲ παροῦσαν ὑπέδειξε. τὰ γὰρ ἐκείνης προαναρρήσεις, ἡ κατὰ ταύτην τελεσιουργία, τὴν ἀλήθειαν ἐπιστώσατο. καὶ ἔστι τῆς θεολογίας, ἡ δὲ θεουργίας συγκεφαλαίωσις. Hoc est. Vetus quidem instrumentum futura & diuina Dei opera dicit. Nouū verò iam effecta præcinit. Atque vetus quidem simulacris & imaginibus descripsit veritatem. Nouum verò præsentem rem ostendit & demonstrat. Item veteris quidem prædictiones sunt, in nouo efficiendo homines perfectos, veritatem præfiguratam confirmauit. Denique, vt summatim dicam. Vetus instrumentum de mysticis & theologicis rebus disserit, nouum efficit homines deiformes.

Sacrorum librorum catalogum hoc in loco recensere superuacaneum mihi visum est. Cùm præter Hierony. in prologo Galeato, qui Iosephum secutus est. Innumeri alij de hac re disseruerint, Augusti. lib. 2. de doctrina christia. cap. 8. Eusebius lib. 4. histo. cap. 26. & lib. 6. cap. 18. Et Damasce. lib. 4. cap. 18. & Nazianze. in poëmate, & Epipha. in epitome. Denique in multis concilijs antiquis & recentioribus de horum librorum numero cautū fuit, & nos de illorum diuisione nonnihil attigimus cùm de prophetia agebamus. Afferam tamen, ne prorsus tacuisse videar, duo epigrammata Nicephori Calixti, in quibus vtriusque instrumenti libros breuiter colligit ex Nazianze. desumpta.

Ioseph⁹ lib. 1. cōtra Apionem.

Τῆς παλαιᾶς διαθήκης αἱ βίβλοι.

Θείας γραφῆς μάνθανε νῦν τὰ βιβλία.
Τῆς μὲν παλαιᾶς εἰσὶν εἴκοσι δύο.
Πρῶτον γένεσις, ἔξοδος δευτέρα,
Τὸ λευιτικὸν, ἀριθμῶν τὸ βιβλίον
Τὸ δευτερονόμιον. Ἰησοῦς πάλιν.

Οἱ κρι-

Οἱ κριταὶ, καὶ Ῥοὺθ, ὀκτάβιβλον ἐνθάδε.
Τῶν βασιλειῶν ἡ μία, καὶ δευτέρα,
Τῶν βασιλειῶν ἡ τρίτη, καὶ τετάρτη.
Τὰ παραλειπόμενα βίβλους τὰς δύο.
Ἔσδρας τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον πάλιν.
Ἱστορικὰ τὰ γνήσια τῆς γραφῆς τάδε.
Ἄλλα δὲ τινὲς ἐγκρίνουσι καὶ τάδε,
Ἐσθὴρ, Ἰουδὶθ, καὶ Τωβὴτ, ἄλλο τρίτον.
Ταῦθ' ἱστορικά. τὰ στιχηρὰ δὲ πάλιν.
Ἰὼβ, ὁ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος τρία.
Ἐκκλησιαστὴς, Ἆσμα καὶ Παροιμίαι.
Καὶ τῶν προφητῶν πέντε βιβλία δέχου.
Οἱ δώδεκα μὲν ἐν ἑνὶ τῷ βιβλίῳ
Ἀμὼς, Ὠσηὲ, Μιχαίας, Ἰωὴλ τε,
Ἰωνᾶς, Ἀβδίας, Ναοὺμ, Ἀββακούμ τε
Ὁ Σοφονίας, καὶ δέκατος Ἀγγαῖος.
Εἶτα Ζαχαρίας τε, καὶ Μαλαχίας.
Πρώτη μὲν αὕτη. δευτέρα δὲ Ἡσαΐας,
Ἔπειτα λαμπρὸν Ἱερεμίαν ἔχεις.
Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιὴλ ὁ πέμπτος.
Γραφῆς παλαιᾶς αὗ δὲ ταὶ βίβλοι φίλος.

DIVINÆ scripturæ scito hos esse libros. Veteris quidem instrumenti sunt viginti duo. Quorum primus Genesis. Secũdus Exodus. Tertius Leuiticus. Quartus Numeri. Ac deinde Deuteronomiũ, hoc est secunda lex. Deinde Iesus Filius Nun. Iudices quoq; & Ruth. Hi omnes vocantur octabiblos, quia octo hi libri in vno volumine coarctantur. Postea sequũtur libri quatuor regũ. Post quos statim cõsequũtur duo Paralipomenon, in quibus prætermissæ in libris regũ tanguntur historiæ. Vltimo loco ponuntur duo Esdræ libri. Atq; hi sunt germani historiarum libri. His adduntur Esther, Iudith, ac tertius Tobias. Hucusq; libros historicos omnes retulimus. Porrò libri carmine cõscripti, hi sunt, Iob, Dauid, & Salomonis tria volumina, Ecclesiastes, Cantica canticorũ & Prouerbia. Dehinc accipe quinq; prophetarũ libros. Ex quibus primus duodecim prophetas cõplectitur: atq; hi sunt. Amos, Hoseas, Michæas, Ioel, Ionas, Abdias, Nahum, Abbacuc, Sophonias, decimus deinde Aggæus, deinde Zacharias ac Malachias. Hucusq; liber primus, Secundus Isaias, Tertius præclarus Ieremias, Quartus Ezechiel, Quintus & vltimus Daniel. Hi sunt amice libri veteris instrumenti. Intellige quos Nicephori ætate ecclesia authoritatem tribuebat.

Τῆς δ' αὖ νέας διαθήκης αὖ βίβλοι·
Ἔστι δὲ μὲν Ματθαῖε καὶ γραφῆς νέας.
Εὐαγγέλιον Ματθαίου τε, καὶ Μάρκου·
Τρίτον τοῦ Λουκᾶ, τέταρτον Ἰωάννου,
Λουκᾶ τε πράξεις τῶν σοφῶν ἀποστόλων.
Ἐπιστολαὶ Παύλου δὲ τοῦ θεηγόρου,
Πρὸς ταῖς δέκα τέσσαρες ἠκριβωμένος.
Ἑπτὰ δὲ πάλιν καθ' ὅλου οἰκουμένης
Τούτων μία μὲν ἣν Ἰάκωβος γράφει
Δύο δὲ Πέτρος, τρεῖς δ' Ἰωάννης πάλιν
Ἡ δ' ὑστέρα πέφυκεν Ἰούδα μόνη.
Ἔπειτ' Ἀποκάλυψις ὁ θεολόγου
Ἐκτὸς δὲ τούτων τῆς γραφῆς ἅπαν νόθον.

¶ Noui verò instrumenti hi sunt libri qui sequuntur.

DISCE iam numerum librorum nõ uæ scripturæ, ex quibus Matthæi euãgelium primum, Marci secũdum, Lucæ tertium, ac postremò Ioannis euangeliũ quartum tenet locum. Ac deinde adijce Acta apostolorum Sapientum, authore diuo Luca. Præterea amplectere diuini Pauli & eloquentissimi quatuordecim epistolas exactè conscriptas. Ac rursum septem ad vniuersos mortales missas. Ex quibus vnam scripsit Iacobus: duas Petrus, tres Ioannes, vltimam scripsit ac solam Iudas. Deniq; postremum possidet locum Apocalypsis Theologi. His libris demptis quicquid in uetum fuerit Nothum ac suppositiũm est. Hoc nomine intelligit scripturas Apocryphas. Hoc est abscondítas & secretas à κρύπτω abscondo siue recondo. Erant eã scripta, quibus publicè ecclesia non vtebatur, sed priuatim habebat legebatque qui vellet. Vt Apocalypsis, & Acta Petri, & liber Enoch, & euangelium Thomæ & Barnabæ.

¶ Quibus in rebus tractandis ac cognoscendis: sacri scriptores studium suum posuerint.

CAP. XVIII.

IVXTA veteres philosophos, & maximè Peripateticos, totã philosophia in tres partes diuisa est, in Physica, Ethicam & Theologiam. Ex qua partitione licèt colligere, ab illarum trium partium numero, Dialecticam

 fore

fore seiunctam, atque ideo potius philosophiæ instrumentum, quàm partem esse vocandam. Hanc sententiam secuti sunt illi ecclesiæ tractatores, qui à me modò citandi sunt. At Boetius in procemio Porphyrij à se translati, putat & instrumentum & partem simul esse appellandam, à qua sententia non videtur dissentire Philo Iudæus in libr. περὶ γεωργίας, cùm inquit, τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον, τρίδυμον ὄντα, τοὺς παλαιοὺς ἀγρῷ φασὶν ἀπεικάσαι. τὸ μὲν φυσικὸν αὐτοῦ δένδρεσι καὶ φυτοῖς παραβαλόντας. τὸ δ' ἠθικὸν καρποῖς, ὧν ἕνεκα καὶ τὰ φυτά. τὸ δ' αὖ λογικὸν φραγμῷ καὶ περιβόλῳ. καθάπερ γὰρ τὸ περικείμενον τεῖχος ὀπώρας καὶ φυτῶν τῶν κατὰ τὸν ἀγρὸν ἐστὶ φυλακτήριον, τοὺς σίνεσθαι καὶ παραφθείρεσθαι βουλομένους ἀνεῖργον. τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸ λογικὸν μέρος φιλοσοφίας, φρουρά τις ἐστὶν ὀχυρωτάτη τῶν δυεῖν ἐκείνων ἠθικοῦ τε καὶ φυσικοῦ. Hoc est, antiqui, philosophiam, quam in tres partes diduxerant, agro similem faciebant: quæ ad naturā spectabat: plātis & arboribus comparabant: quæ verò ad mores, fructibus conferebant, quorum causa arbores consitæ sunt. Denique disserendi artem maceriæ similem aiebant, quæ sepit & munit arbores, ne à quopiam lædi possint. Alij moly herbæ logicam comparant, quæ efficiebat ne à Circe, socij Vlyssis deciperentur. Et Cicero in 1. libr. Academi. ait, Philosophandi ratio est triplex, vna de vita & moribus. Altera, de natura & rebus occultis. Tertia de disserendo, & quid verum & quid falsum, quid rectū in oratione, quid prauum, quid consentiens, quid repugnet iudicando. & 1. de oratore. Philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores.

His præmissis ad ecclesiasticos nostros viros deueniamus. Et in primo se offert loco Clemens. Alexand. presbyter, circa finem lib. 1. Stromateon hæc inquiēs. Mosaica philosophia quadripartitò diuiditur. In partem historicā, & eam quæ vocatur legitima, quæ quidem propriè fuerit morum tractationis. Tertiam autem eam, quæ pertinet ad sacrificia, quæ quidem est naturæ contemplationis. Et postremò quartam speciem Theologicam, quæ est suprema cōtemplatio, quam dicit Plato esse magnorum mysteriorū. Hāc speciem vocat Aristoteles, μετὰ τὰ φυσικά. Præterea Ambro. Psalm. 36. in eius præfa. inquit. Omnis scriptura diuina, vel naturalis, vel mystica, vel moralis est. Naturalis in Genesi, in qua exprimitur quomodo facta sunt cælum, mare, terra, & quemadmodum iste mundus sit constitutus. Mystica in Leuitico, in quo comprehenditur sacerdotale mysterium. Moralis in Deute. in quo secundùm legis præceptum vita humana formatur. Vnde Salomonis tres libri ex plurimis videtur electi, Ecclesiastes de naturalibus, Cantica Canticorū de mysticis, Prouerbia de moralibus. In Psalterio mixtim de his omnibus tractatur. Nanq; naturalem euidentissimè comprehendit, docendo de Angelis, ac virtutibus, Sole, Luna, & Stellis, & lumine cæli cælorum. & aqua quæ super cælos est, quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt, statuit ea in seculum seculi, præceptum posuit & non præteribit. De mysticis locutus est, cùm de occultis, & sacræ vnctionis vnguento & de cōsummatione scripserit tabernaculi. Nam & venturū præfatus est Dei filium principem sacerdotū, & passurum esse pro nobis, & sanguine suo mundaturum nostra peccata, tituli pro torcularibus declararunt. Et resurrecturum Psalmus resurrectiōis expressit: & de Moralibus multa contexuit, diuersaq; virtutum genera demonstrauit, & dedit præcepta viuēdi, quibus vlcera nostrorum sanauit errorum, moresq; renouauit humanos, atq; intimos mutauit affectus, vt docet Psalm. 33. quem etiam S. Petrus in epist. sua tanquam medicamentum nostris pectoribus affixit. & Psalm. 36. nam isti præ cæteris ethici reperiuntur, sed diffusior hic vltimus. Nam etsi ille prædulcis & lucidus est, iste tamen dulcior. Quoniam ille me docuit cohibere linguam à malo: iste desinere ab ira, indignationem relinquere. Ille præcepit sine dolo loqui, iste instituit esse mansuetū, qui præmia mansuetudinis demōstrauit. Ad hæc igitur medicamenta manum mittamus, & vulnera nostra curemus, ne si velimus dicere, quòd alios curare possimus, dicatur nobis. Medice cura te ipsum. De hac re iterum disputat in præfat. lib. 1. in Lucam fusissimè; & desumpsit ex Basilio, in sermone, quo præfatur in prouerbia Salomonis. Deniq; Hiero. in epist. ad Paulam vrbicam breuiter hæc omnia cōplexus est. Quo modo, inquit, philosophi disputatiōes in physicam, ethicam* logicamq; partiuntur, ita eloquia diuina, aut de natura disputant, vt in Genesi, & Ecclesiaste. Aut de moralibus, vt in prouerbijs & in omnibus sparsim libris. Aut * logica, p qua theoricen

Psalm. 32.

Psalm. 33.

Psalm. 8.

*Legotheologiam.

*Legotheologiam.

ricen nostri sibi vendicant. vt in Cantico cã
ticorum & in euangelijs. Licet apostolus sæ
pe proponat, assumat, confirmet atque con-
cludat, quæ propriè artis dialecticæ sunt.

Hieronymi locum modò à nobis citatum
arbitror duobus in locis esse deprauatũ, nec
ab Erasmo animaduersum, nec à Christiano
Druthmaro in procemio super Matth. quod
è D. Hiero. transcripsit. Fortè legendum, ethi
cam Theologiamq; : & iterum statim. Theo
logia pro: quã theoricen nostri, ex ipsomet
Hiero. circa principium comment. in Eccle-
siasten: quo in loco iterum hæc eadem penè
verba inculcat: & iterum ex hoc eodem lo-
co ad Paulam. Nam postea quam de Theo-
logia locutus est. Subdit de dialectica. Licèt
apostolus sæpè, &c. Miror equidem hoc fe-
fellisse Erasmum, cùm alioqui in libris corri-
gendis soleat esse oculatior, ac diligentior
quàm par est, & nodũ in scirpo persæpe quæ
rat. Vt in epist. ad Paulinum. Quæ (nempe li
teræ) à principio amicitiarũ fidem iam pro-
batæ fidei, & veteris amicitiæ, præferebant.
In huius loci Scholijs inquit. Hunc locũ esse
deprauatum, vel ex hoc liquet, quòd exem-
plaria nulla inter se consentiũt. Fortè sic est
legendum. Quæ à principio probatæ iam fi-
dei, fidem; & veteris amicitiæ noua præfere-
bant argumenta. Apparet Paolinum in ini-
tio suæ epistolæ locutum fuisse de necessitu
dine sua quam habebat cum Hier. ea cum ve
tus esset nouis argumentis renouauit. Hæc il
le. Ego credo veterem lectionem esse retinẽ-
dam. Nam Hiero. nunquam Paulinum vide-
rat: vt in fine epistolæ ipse ostendit, inquiès.
Habes hic amantissimũ tui fratrẽ Eusebium,
qui literarum tuarum mihi gratiam duplica
uit, referens honestatem morum, cõtemptũ
seculi fidẽ amicitiæ, scilicet, quã alijs seruare
soles. Ideo munera quæ Hieronymo trãsmi-
serat, erant adeò magna, vt ostenderent no-
uam amicitiã, iam fuisse inueteratã Nam μι-
τὰ τῶν δώρων, vt inquit poëta, τάχιστα γηράσκει
χάρις. Deinde in epist. ad Eusto. de virgi. cum
allusisset Hiero. ad carmen illud Persianum.
Per humeros hyacinthina læna est. Ipse: id
ignorans, legendũ censet: per humeros læna
fortè volitans. Deniq; in epist. Paulæ & Eu-
stochij ad Marcellam vt cõmigret in Bethle
hem ait Hiero. Certè si præclarus orator re-
prehendendum nescio quem putat, quod literas
Græcas non Athenis, sed Lilibæi, Latinas
non Romæ, sed in Sicilia didicerat, &c. To-
tus hic locus decerptus est ex diuinatione
Ciceronis in Verrem, vbi irridens Q. Ceci-
lium, inquit, nunquam in loco celebri ipsum
operam dedisse literis, vt aliquid eloquentiæ
assequi posset, sed in loco ignobili & obscu-
ro. At Erasmus id nesciens, inquit. Quædam
exemplaria scriptum habebant, Libyæ, alia
Lilybæi, neutrum admodum quadrat, fortè
legendum Lileæ, quæ ciuitas est in Phocide,
Athenæ sunt in meditullio Græciæ, Phocen
ses ita Græci sunt, vt absint ab Athenis, quē-
admodum Roma, germana est Italia, Sici-
lia, Italia est veluti Græcissans.

Annotationes aliquot aduersus Erasmum.

Id est, Si munera adhibeas, citò senescit amicitia.

¶Summa illorũ quæ in vtro-que instrumẽto continent.

CAP. IX.

SICVT qui iter deuium, ac mul
tis ambagibus impeditum factu
ri sunt, indigent duce aliquo &
præmonitore, gressus dirigentẽ
& commõstrante, ita nos, si ad scripturarum
arcana admitti volumus, prius omnia quæ
per latissimos illarum campos peragranda
sunt, exiguo verborum circulo, ab aliquo Ie
rophanta strenuo percipiamus oportet: ac
tanquã vngues digitosq; teneamus. Sed quis
melius poterit nos ad adyta scripturarũ de-
ducere, atque ne à vero aberremus tramite,
efficere, quàm Diony. Areopagita qui toties
viam hanc confecit. Is ergo in Ecclesi. hierar.
ca. περὶ συνάξεως ἤτ᾽ οὖν κοινωνίας, ait, Omnis
scripturæ sanctæ cõtextus, aut rerum subsi-
stentiã ac distinctionẽ à Deo conditã prædi
cat, vt liber Geneseos. Aut legale sacerdotiũ
viuẽdiq; eius enuntiat modũ, vt cæteri libri
legis. Aut sortes Dei populo distributas, ac
possessiones narrat. vt Iosue liber. Aut Iudi-
cum sanctorũ, aut sapientũ regum ac piorũ
sacerdotũ sensum ac prudẽtiam celebrat, vt
libri Regum, Iudicum, Paralip. aut veterum
hominum inter varios & multiplices tristiũ
casus, mirabilem constantiã, immobilemq;
philosophiam loquitur. vt liber Iob, Iudith,
Esther, & Machabæorum libri. Siue agendæ
vitæ, sapientia monita, vt liber Prouerbiorũ,
Ecclesiastes, Ecclesiasticus, & liber Sapiẽtiæ.
Siue diuinorũ amorũ dulcia carmina & effi-
gies diuinas, præfert, vt Salomonis cantica.
Siue futurorũ plenas doctrina salutari prædi
ctiones enuntiat: vt in reliquis veteris instru
menti libris, Siue diuina Domini Iesu in hu-

mano corpore opera loquitur, vt in quatuor euangeliorũ voluminibus. Siue discipulorũ eius mores atq; instituta diuinitus tradita, & ad Dei similitudinem imitãdo docentia, sanctissimasq; doctrinas, vt in actis apostolorũ, & in epistolis Pauli & cæterorum apostolorum. Siue arcanam illam ac mysticam omnino visionẽ dilecti discipuli diuinamq; Domini Iesu & altissimam theologiam, eis qui digni fieri merentur, exponit, eosq; per mysteria sacra & diuina sustollit & confirmat.

¶De vtilitate quæ nobis obuenit ex cognitione Regularum scripturæ, & de eius forma loquendi & charactere.

C A P. X.

MVLTAS res sępe videmus, quę quãuis arduæ & superatu difficiles videri possint, modico tamen conficiunt labore, dũmodo ratione & arte, cum aggrederis, præditus sis. Hinc sæpe videre contigit, à paucis militibus, dolis & arte Sinonis instructis, citra puluerem & laborem, exercitum validum & numerosum fuisse fugatum ac profligatum. Ac similiter vsu venire solet, vt pondera nimis grauia, quibusdam machinis adhibitis in altum ædificij locum subleuentur, quæ aliàs nullis viribus subuehi poterant. Quapropter si quis diuinas scripturas via quadam, ac præceptis instructus & munitus, tractare didicerit, à multo, ac magno se eximet labore. Atque ideo hæ nostræ vigiliæ, si præstitero quod pollicitus sum, nõ video quare sint contemnendæ, sed modis omnibus amplectendæ. Audi igitur quid de hac re scribat Chrys. ho. 39. in Ioã. Sicut qui metalla fodere aggredit, artis ignarus, auri venas nõ inuenit, sed confundit, & laborẽ subit incassum, ita qui diuinarũ scripturarũ ordinẽ non intelligũt. Qui earum ꝓprietates, & leges nõ disquirũt. Sed omnia ad verborũ sonum accipiunt, aurũ terræ cõfundentes, nunquã in his reconditum
Ioan. 5. thesaurũ assequentẽ. vt apud Ioan. si ego testimoniũ perhibeo de me ipso, testimoniũ meũ
Ioan. 8. nõ est verũ: & iterum idẽ Ioã. Si ego testimoniũ perhibeo de me, testimoniũ meũ verum
Locus Ioã. est. Hęc ille. Locus primò citatus intelligitur
expositus. iuxta iniquam opinionem quam Iudæi de Christo conceperant. vt apud Matth. ca. 11. Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Sapientes vocat scribas & prudentes, quia populus sapiẽtes esse arbitrabatur, paruulos apostolos, quia inscij & rudes illis esse videbantur. & Matth. 14. Contristatus est Herodes propter mortem Ioannis Baptistæ, idest, finxit se esse tristem, cùm tamen lætus esset. Secundus locus intelligitur iuxta id quòd res habebat. Nam cũ Christus Deus esset, mentiri nõ poterat, iuxta Paulũ. Præterea Grego. in pręfat. 20. lib. moral. ait. Quanuis omnẽ scientiã scriptura sacra sine aliqua cõparatione transcendat, vt taceam ꝙ vera prædicat, ꝙ ad cælestem patriã vocat, ꝙ æternis desiderijs ad superna cõplectẽda cor legentis inuitat, ꝙ dictis obscurioribus exercet fortes, & paruulis homili sermone blanditur, ꝙ nec sic clausa est vt pauesci debeat, nec sic patet vt vilescat quòd vsu fastidium tollit, & tantò amplius diligitur, quantò amplius meditatur, quòd legentis animum humilibus verbis adiuuat, sublimibus sensibus leuat, quòd aliquo modo cum legentibus crescit, quòd à rudibus lectoribus quasi recognoscitur, & tamen doctis semper noua reperitur. Vt ergo de rerum pondere taceam, scientias omnes atque doctrinas ipso suo locutionis more transcendit, quia vno eodemque sermone dum narrat gestum, prodit mysterium. Et sic scit præterita dicere, vt eo ipso nouerit futura prædicare: & immutato dicendi ordine, eisdem ipsis sermonibus, nouit & ante acta describere, & agenda nunciare. Sic Iob dum sua narrat, nostra prædicit, dumque lamenta propria indicat, Ecclesiæ hæreses & calamitates deplorat: & rursum in præfa. 4. lib. mora. inquit. Qui textum scripturarum considerat, & sensum locutionis ignorat, non tam se eruditione instruit, quam ambiguitate confundit: quia nonnunquam sibi literæ verba contradicunt, sed dum à semetipsis per contrarietatem differunt, lectorem ad intelligentiam veritatis mittunt. Vnde Salomon ait,
Melius est comedere & bibere: & parũ post *Ecclef. 7.*
subijcit. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij. Cur luctum conuiuio prætulit, qui prius esum potumq; laudauit? Si enim per electionem bonum est comedere & bibere, proculdubio melius esse debet ad domum gaudij, quam ad domum lamenti properare. Hinc est quod iterum dicit Sa-

Eccles. 11. cit Salomon. Lætare iuuenis in adolescentia tua: & parum post adiungit. Adolescentia & voluptas vanæ sunt. Hæc veritatis intelligentia, cùm per cordis humilitatem quæritur, assiduitate legendi penetratur. Sicut enim ignotorum hominum facies cernimus & corda nesciimus. Sed si familiari eis locutione coniungamur, vsu colloquij eorum etiam cogitationes indagamus. Ita cum in sacro eloquio sola historia aspicitur, nihil aliud quã facies videtur. Sed si huic assiduo vsu coniungimur, eius nimirum mentem, quasi ex collocutionis familiaritate penetramus. Dũ enim alia ex alijs colligimus, facilè in verbis agnoscimus, aliud esse quod intimant, aliud quod sonant. Lege Chry sost. ho. 3 r. in Ioannem.

Locus citatus à Grego. ex Ecclesiaste. Lætare iuuenis, &c. per modum irrisionis & cum gestu proferendus est, idest, si oblecteris in iuuentute, punieris, nam est imperatiuus cõminationis, vt illud Ierem. in threnis. Lætare filia Edom quæ habitas in terra Hus. Qua de re in proœmio lib. 10. harum Hypotyp. fusè à nobis dissertum est.

¶Quæ sint optimi interpretis diuinarum scripturarum partes.

CAP. XI.

NOn ab re fore arbitror, leges quasdam ferre & sancire, quibus interpretum nostri temporis nimiam libertatem coerceam, & in officio contineam. Qui putant idem sibi licere in versionibus scripturarum, quod in trãslatione authorũ secularium sibi permiserant, quippe cùm in his nephas sit vel vnguem latum à diuinis verbis discedere. oportet igitur iuxta prouerbiũ, Τὴν κάρδοπον κάρδοπον. τὴν σκάφην σκάφην, idest, mortarium mortarium, & scapham scapham appellare. Nam si Hebraicæ Phrases Latino sermoni fuerint donatæ, illud nescio quid, quod proprium est linguæ illius, exuunt. Ac ideo Boetius in proœmio Porphyrij à se trãslati, inquit. Verbum è verbo expressum reddidi, quod in his scriptis in quibus rerum cognitio quæritur, non luculentæ orationis lepos, sed incorrupta veritas exprimenda est. Orige. quoq; ho. 3. in cant. ait. Melius est in interpretatione scripturarũ grãmaticos offendamus, quàm scrupulum in veritatis explanatione ponamus. Et Augu. tracta. 2. in Ioann. Non timeamus, inquit, ferulas grammaticorum, dum tamen ad veritatem solidam & certiorem perueniamus. Sic dixit rectè interpres, Qui non ex sanguinibus, & Libera me de sanguinibus, cùm sanguina non sit nomen Latinum. Sed quia Græcè positum est pluraliter, maluit ille qui interpretabatur, sic ponere, & quasi minus Latinè loqui secundum grammaticos, tamen explanare veritatem secundum auditum infirmorum. Hiero. quoq; de opti. gene. interpre. ait. In interpretatione Græcorum, demptis scripturis sanctis, vbi & in verborum ordine mysterium est, non verbum è verbo, sed sensum exprimendum è sensu. Et hanc ob caussam, dicit August. libro. 3. de doctrin. Christiana. capit. 3. & libr. 4. capi. 10. ossum pro osse solere legi in ecclesijs, ad vitandum amphibologiam, in Psalm. 138. Non est absconditum à te ossum meum pro os meum. Denique Gregor. in epistola. ad Leandrum. cap. vltimo. & est in Decret. di. 38. sub nomine August. in epist. ad Alexandrinum, sed falso, nam pro Leandro, dixit Alexandrinum. Indignum, inquit, vehementer existimo, vt verba cælestis oraculi restringam sub regulis Donati. Porrò Hieronym. in libr. de opti. genere interpretandi probat multis testimonijs ex scripturis collectis, licere non nunquam interpretibus, omissis verbis, sensum appendere, & Latinis auribus repræsentare, quod non reijcimus. Nam si semper verba Hebraica ad verbum Latinæ reddantur linguę, non solum horridam & asperam, sed difficilem intellectu versionem efficient. Quia iuxta Hieronym. in Epist. ad Suniam & Fretelam. Hanc esse regulam boni interpretis scimus, vt idiomata alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate, quod quidem Tullium in Protagora Platonis fecisse conuincimus. *Locus ex Decretis Gratiani emendatus ex proœm. moralium Gregor.*

Denique annotare oportet ex Hieron. in epistola modò citata in annotatione Psalm. 21. dicenti. Nos emendantes scripturam, vbicunque sensus idem, veterum interpretum consuetudinem mutare noluimus, ne nimia nouitate, lectoris studium terreremus, & statim. Non, si quid scriptorum errore mutatum est, stulta debemus contentione defendere.

¶De Geographia.

CAP. XII.

TANTO administrorum satellitio, ac comitatu Theologia nostra stipata ac comitata est, vt vix inueniri posit aliquis, qui dignus hoc nomine cēsendus sit. Nisi Prometheus noster, ignorantiæ hominū misertus, de integro hominē effingere & formare moliatur. Verùm ne longo studiosos teneam sermone, non commemorabo in præsentia illas disciplinas, quę ita Theologiæ adhærent, ac coniunctæ sunt, vt ab illa diuelli seiungique minimè posint; vt philosophia & scholastica Theologia. Sed illarum tantùm artium recordabor & memoriam refricabo, quæ, cùm in Theologorum priscorum possesione & peculio fuerint numeratæ, negligentia, ac socordia nostra ab illarum hæreditate depulsi, in paruo & eo litigioso prædiolo relicti sumus. Et in primis occurrit Geographia, de qua Hiero. in prolog. lib. Paralip. hæc scribit. Quomodo Græcorū historias, magis intelligunt, qui Athenas viderint, & tertiū Virgilij lib. qui à Troade per Leucatem & Acroceraunia ad Siciliam, & inde ad ostia Tyberis nauigauerint. Ita sanctam scripturam lucidius intuebitur, qui Iudæam oculis contemplatus sit; & antiquarū vrbium memorias, locorumque, vel eadem vocabula, vel mutata cognouerit. Vt autem topographia terræ sanctæ aspici cognosciq; posit, multum lucis afferent lucubrationes Hierony. qui regionē illam non solùm peragrauit, sed incoluit. Sed in primis duo libri, vnus de locis Hebraicis. Alter vero epistola de morte Paulæ, inter reliquos eminere videntur. Sunt & aliqui è recentiorum numero qui hac in re diligenter versati sunt.

Prometheus.

Theologia qua exciderint hæreditate.

¶Cognitio Historiæ quid adiumenti afferat ad intelligēdum scripturas.

CAP. XIII.

QVAM multa scripturarū mysteria in obliuionis tenebris obruta ac sepulta delitescerent (nisi Historiæ lumine illustratæ, & ab interitu & temporum iniurijs vindicatæ, à viris eruditissimis fuissent) nullus est qui ignoret. Quæ nimirum si negligēda & silentio occultanda esse putauissent, nunquā tantam curam ac solertiam tribuēdam huic rei censuissent, vt illa quę veluti per manus à patribus acceperant, sempiternæ seculorū memorię transmitterent. Quis obsecro tam infensus est nomini christiano, qui nosse negligat, quis fuerit ille cui apud Matthæum Dominus dixit: Relinque mortuos sepelire mortuos suos: quod perpetuò nobis latuisset, nisi Clemens Alexand. 3. Stromate prodidisset, fuisse Philippum Apostolū. Aut Matthæū iuxta Tertul. lib. de baptis. fol. 3. Deinde quòd Lazarus annum agens trigesimū à Domino suscitatus sit; & post totidem annos vixerit, quis nosset, nisi Epipha. lib. 2. in hære. Manichæorum fol. 7. aperuisset, his verbis: [illegible] ὁ Λάζαρος [illegible] τριάκοντα [illegible] Item cùm Hiero. aduersus Heluidium autumet Iose. virginitatem seruasse; quis subodorari posset in extrema senectute, hoc est annū agens 80. duxisse vxorem, nempe Mariam, nisi id frequenter inculcauisset Epipha. primū lib. 2. in hære. illorum qui negabāt euāgeliū Ioan. cùm inquit: [illegible] πατὴρ ὁ μὴ πρὸς τὴν Μαριὰμ [illegible] οὐ μόνον ὅτι ἀνὴρ ἐκλήθη, διὰ [illegible] πρεσβύτης ἐτῶν ὀγδοήκοντα [illegible] Et iterum libr. 3. in hære. Antidicomarianorū. Adhuc quod Ioseph faber lignarius fuerit, non ferrarius, vt fingunt nonnulli imperiti, docet Iustinus in Triphone fol. 34. Prætera quandiu Dominus Ægyptum incoluerit, Aretha in cōmenta. Apocal. cap. 35. tradidit. Tēpus, inquit, & tempora & dimidiū temporis, continere dicunt moram, qua fuit in deserto Christus; hoc est in Ægypto, quæ tres annos & dimidium comprehendit temporis vitæ Herodis. Quāuis Epipha. lib. 3. in hęre. Antidicomarianorū circa principium. aliquid ex hac supputatione subtrahere videatur, inquiens: [illegible] ἔτη δύο λαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον, διὰ τὰ ὑπὸ τῶν μάγων τῷ Ἡρώδῃ [illegible] τοῦ Ἡρώδου ζητοῦντος τὸν παῖδα, [illegible] ἐκεῖσε ἄλλα δύο ἔτη. Hoc est. Duorum erat annorū Iesus cū in Ægyptum delatus est, & totidem annis illic diuersatus est. Et iterum repetit hæc lib. 1. tom. 1. ca. vlti. At iuxta Nicepho. lib. 1. c. 14. Ioseph triennij exilium apud Ægyptios tolerat.

Matth. 8. Quis fuit ille cui dñs dixit. Relinque mortuos, sepelire, &c.

Lazarus qua ætate suscitatus fuerit, & quādiu post vixerit.

Ioseph anno 80. duxit vxorē.

Ioseph faber lignarius non ferrarius.

Quandiu fuerit dominus in Ægypto.

lerat. Sed Gratianus. 23. quæst. 3. circa principium, vsque ad integrum septennium dominum relegat in Ægyptum. Item illud Actu. 21. cum tribunus alloquitur Paulum his verbis. Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum cōcitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorū. Quis posset intelligere nisi euoluerit Euseb. lib. 2. histo. c. 21. & Iosephū lib. 20. τ᾽ ἀρχαιολογίας. ca. 6. vbi totam hanc historiam fuse narrant.

Ægyptij Pseudo. Historia.

De Galilæis quorū sanguinem miscuit Pilat' ē sacrificijs. Turris Siloë ruina supra 18. homines.

Vellem equidem posse aliquid certum & exploratum in medium afferre de Galilæis illis quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum, & de illis decem & octo supra quos cecidit Turris Siloe, apud Lucam cap. 13. Sed hucusque nihil quod planè probari posit legi. Nam illa quæ Theophyl. & Euthy. super Lucam & Oecume. Actu. 6. de Galilæis scribunt, quis nō videt, non tam ex animi sententia id protulisse, quàm ne prorsus salebram hanc subterfugisse viderentur? Theophy. namq; inquit. Iudas Galilæus cuius & in Actis euangelista Lucas meminit, cùm aliquantum doctus esset in lege, persuasit alios multos Galilæos suo dogmati adhærere. Docebat enim nullum hominem ferendum, dici dominum, nec honorare vel modestiæ gratia, etiam regem ipsum. Vnde multi Iudæorum grauiter affligebantur, quia nolebant Cæsarem dominum appellare. Hi etiam docebant nulla sacrificia esse offerenda, nisi quæ à Moyse erant constituta. Atq; ideo prohibebant fieri sacrificia, quæ pro Cęsare & Romanorum gente immolari solebant. Verisimile est ob hæc indignè ferentem Pilatum, iussisse occidi Galilæos illos super sacrificia, quæ ab eis prohibebantur fieri pro Romanorum gente, atq; ita commisceri sanguinem eorum, sacrificiorum sanguini. Euthy. Lucæ. 47. sic. Galilæi cùm partes tuerentur Iudæ Galilæi, accusati sunt tanquam à Cæsare defecissent. Cùm ergo simul sacrificassent, audiuit Pilatus, missis militibus eos iugulauit, & sic sanguinem illorum miscuit sacrificijs. Oecum. non differt à Theophy. Porrò Suidas ex his quos hucusque videram, in verbo, Pilatus, proximè ad historiæ veritatem videtur accedere. Cùm Iudæos, inquit, odio prosequeretur Pilatus, & thesaurum, quem ipsi Corbonam appellant, expilare esset aggressus, multarum cædium & seditionum causa fuit. Atq; ideo cùm id facere tentaret, tumultus excitandos fore timens, iuxta eius tribunal milites collocandos curauit, qui sub specie pacatorum intus arma gererent, vt omni suspicione carerent. Cùm ergo seditio concitari cœpta esset, obulam prodeunt illis milites, & milites quidem, gladijs, illi vero, lapidibus se inuicem percutientes, multos trucidarunt & vulnerarunt. Ac ex Iudæis multi, cùm inter sese collisi essent, interempti sunt, & sanguis eorum cum sacrificijs mixtus est. Vide an ex lib. 18. Antiqui. Iosephi. cap. 1. aliquid ad huius rei intelligentiam colligi posit. Quin quòd primum Christus matri apparuerit ex euangelio non liquet. At Nicepho. lib. 1. histo. cap. 32. & 33. ait. Maria Magdalena (quæ iuxta nonnullos est filia Cananęæ) & alia Maria (Dei vero genitricem hanc esse sacri nobis prodidere libri) vt reliquis feruidiores, vnguenta ritè pręparata habentes adueniebant, de Iudæorum consuetudine Iesum vncturæ accedunt. Atque ita dicit Ambros. in lib. 3. de virginibus.

Quòd primū Christus apparuit matri.

Item aliqui arbitrantur Samuel fuisse sacerdotem. Quamuis id negat Hiero. lib. 1. contra Ioui. inquiens, sciendum quod Samuel Leuita, non sacerdos, non pontifex fuit. Vnde faciebat illi mater sua Ephod Bad, superhumerale videlicet lineum, qui habitus propriè Leuitarum & minoris est ordinis. Vnde & in Psalm. non nominatur inter sacerdotes sed inter eos qui inuocant nomen domini. Moyses, inquit, & Aarō in sacerdotibus eius, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius, & in episto. ad Principiam, quæ est explanatio Psalm. 44. Anna, inquit, prophetissa generat filium Leuitam, prophetam, iudicem, sacro crine venerabilem, & offert eum in tabernaculum Dei, & contra Vigilantium. Nazian. tamen in Apolo. dicit fuisse sacerdotem.

Samuel Leuita tantū.

Psalm. 98.

Præterea quid dominus digito scribebat in terra, in Euangelio Ioannis, docet Hiero. libr. 2. contra Pelagi. inquiens. In Euangelio secundum Ioannem in nonnullis Græcis ac Latinis codicibus inuenit de adultera quæ accusata est apud dominum. Accusabāt autem scribæ & Pharisæi, iuxta legem eam lapidare cupientes. At Iesus inclinans digito scribebat in terra, eorum videlicet qui accusabant & omnium peccata mortalium, secundum quod scriptum est in propheta. Relinquentes te in terra scribentur. Tandem caput eleuans dixit eis. Qui sine peccato est vestrum, primus mittat super eam lapidē. Iam vero de turri Siloë, vt dixi, nil vnquā apud all

Euāgelium adultera.

Quid dūs inclinatus scribebat in terra.

quem

quem probatum authorem scriptum reperi. Huiuscemodi infinita quæ ex sanctorũ diuturna & indefessa lectione collegi, possem in medium afferre ad studiosorum vtilitatem. Verùm nobis in animo est, nõ opes nostras, si quas habemus, ostentare, sed tantùm viam quãdam aperire, & summatim exempla pau cula coaceruare, quò res fiat lucidior, deinceps solertis Theologi erunt partes Hesiodium præceptum seruare.

Εἰ γὰρ κέν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο
Καὶ θαμὰ τοῦθ' ἔρδοις τάχα κέν μέγα καὶ τὸ γένοιτο.

Hoc est, adde paruum paruo, paruo superadde pusillum, fiet & totum magnum.

Cùm ab instituto cursu paulum nostra se deflexerit oratio, rursum ad vtilitatem historiæ commendandam, ex probatis authoribus sermonem conuertamus. De qua hæc scribit Hierony. in præfat. cõmenta. Daniel. Ad intelligendũ, inquit scripturas, præcipuè extremas partes Danielis, multiplex Græcorum & Latinorũ Historia necessaria est, Suctorij videlicet Callinici, Diodori, Hieronymi, Polibij, Posidonij, Iosephi, nostrique Liuij, & Pompeij Trogi, atque Iustini, qui omnem extremæ visionis narrant Historiam. Et post Alexandrum, vsq; ad Cæsarem Augustum Syriæ & Ægypti, id est Seleuci, Antiochi & Ptolemæorum bella describũt. Augustinus quoq; libr. 2. de doctrina christi. capi. 28. ait, Historia plurimum nos adiuuat ad sanctos libros intelligendos, etiam si præter ecclesiam puerili eruditione discuntur. Nam & per olympiadas & cõsulum nomina multa sæpe quæruntur à nobis, & ignorantia cõsulatus quo Dominus natus est, & quo passus est, multos coegit errare, vt putarent 46. annorum ætate passum esse Dominũ. Quia per tot annos ædificatum esse templum dictum est à Iudæis, quod imaginem Domini cĩ corporis habebat. Et annorum quidem ferè 30. baptizatum esse retinemus authoritate euangelica. Sed postea quot annos in hac vita egerit, quamquam textu ipso actionum eius animaduerti posit, tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur de historia gentiũ collata cum euangelio certius colligitur. Vnde Ambrosius noster soluit calumniam Platonicorum, qui dicere ausi sunt, omnes domini sentẽtias de Platonis libris eum didicisse,

Irenaus li. 2. cap. 39. hoc affirmat.

Ioan. 8. Luc. 3.

Li. de sacramentis fine de prophetia. qui incipit, sunt præcepta. c. 28. ex Augusti. lib. 2. Reg. cap. 4.

quoniam longe ante humanũ aduentum domini, Platonem fuisse negari nõ potest. Quibus Ambro. cõsiderata historia gentiũ cum Platonem reperisset Ieremiæ tẽporibus profectum fuisse in Ægyptum, vbi tunc ille propheta erat, probabilius esse ostẽdit, quod Plato potius nostris literis per Ieremiam fuerit imbutus, vt illa posset dicere vel scribere, quę iure laudantur. Ita cõsideratis temporibus, fit multò credibilius, istos potius de literis nostris habuisse, quæcunq; bona & vera dixerũt, quàm de Platonis, Dominũ nostrum Iesum, quod dementissimum est credere.

Lege Tacianum aduersus Græcos.

Quàm crebro hoc præsidio antiqui Theologi vtantur, non fugiet illos, qui eorum lucubrationes nocturna versarunt manu atque diurna. Nos vt planiorem rem faciamus, nõnulla adhibeamus exempla. Hiero. Isaiæ 45. hunc locum enarrans. Sic dicit Dñs Christo meo Cyro. ait, Ex Xenophontis Cyripædia constare hanc prophetiam esse impletam. Item Zachariæ 11. eum interpretatur hunc locũ, ego non parcã. &c. inquit. Hiero. loquit super habitatores terræ Iudeæ. De hac enim terra sermo erat, non de orbe terrarum vt Iudæi malè interpretantes volunt. Post euersionem quippe templi, quæ propterea eis accidit, quia per 42. annos postquam passus est Dominus, accepto spatio, pœnitentiam agere noluerunt. Dimittant, inquit, vnumquẽq; contra proximum suum, & se mutua cæde truncabunt, quando Hierusalem Romanus exercitus cinget. Legamus Iosephum, & 7. Iudaicæ captiuitatis libros & hanc prophetiam esse completam, historiæ veritate cernemus. Præterea descriptionem illam, quæ facta est præside Syriæ Cyrenio, non poteris planè animo cõplecti, nisi Iosephum lib. 18. antiqui. cap. 1. consulas, qui totam historiam fuse narrat.

Anni. 42. dati Iudæis post mortẽ Christi ad pœnitentiã Iudi. 7.

Luca 2. & Actu. 4.

Paulus ad Roma. ca. 15. dicit, per vos proficiscar in Hispaniam. Vertitur hic in dubiũ, an Paulus ad nos, hoc est ad Hispanos venerit. Qua de re Gelasius 22. q. 2. ca. beatus inquit, Beatus Paulus non ideo fefellisse credẽdus est, cùm ad Hispanos se promisisset iturum, dispositione diuina maioribus occupatus implere non potuit quod promisit. Quãtum enim ipsius voluntatis fuit, hoc pronuntiauit, quod re vera voluisset efficere. Atque ita dicunt scholastici cum agunt de mendacio non fuisse mentitum Paulum, cum Corinthijs simpliciter & absq; fuco promisit in episto.

Paulus an prædicauit apud Hispanos euang.

Gelasius Papa.

epist. priori ad Corinth. cap. 16. & 2. cap. 1. se ad ipsos fore rediturum quamuis non præstiterit, quod pollicitus fuerat. Multi tamen affirmant, ad Hispanias illustrandas Paulum venisse, vt Hiero. Isaiæ. 11. Paulus Pamphiliam & Asiam & Macedoniam & Achaiam, & diuersas insulas & prouincias, ad Italiam quoq; & vt ipse scribit, ad Hispanias, alienigenarum portatus est nauibus, & Amos. 5. Paulus, inquit, quasi turbo violentus inundare volebat ecclesiam Dei. Qui vocatus à Domino, effusus est super faciem vniuersæ terræ, vt prædicaret euangelium de Ierosolymis vsq; ad Illyricum, & ædificaret non super alterius fundamentum, sed vsque ad Hispanias tenderet, & ab oceano vsque ad oceanũ curreret, & Theophy. & Chry. circa principium epist. ad Hebræ. & Epipha. libr. 1. contra hære. in hære. Arpocratis. & Chry. Matth. 24. ho. 76. & 1. Cor. 4. ho. 13. & hom. 7. de laudibus Pauli. & Grego. libr. 31. Mora. capit. 37. & Anselm. ad Roma. 15. & OEcume. eodem loco, ait: Frequenter inculcat nomẽ Hispanorum Paulus, quia illos diligebat, ob ingentem prouentum quem ex illis sperabat. Atq; ita dicit Theodulus eodem loco. Aliqui citant Sophronium dicentem receptum fuisse à Probo in domo sua. At rursum Hiero. ad Ephe. 3. & Sedulius in epist. ad Romanos relinquunt rem sub dubio. Porro dicet aliquis, in Actis nihil de hac re scriptum legimus. Verum est, quia in illo libro tantum scripta sunt ea quæ egit Paulus vsque ad quartum Neronis annum. Cũ enim Nero in tanta non prorupisset scelera, quantà postea de illo narrantur, dimisit Paulum liberum, atq; hoc est quod dicit. Liberauit me dominus de ore leonis. Hic absoluit Lucas librum suum. Ac tunc perrexit ad occidentis partes, ad prædicandum illic Euangelium, quo in negocio decem integros annos occupatus fuit, & de his decem annis nihil à Luca in Actis memoriæ proditum est. His finitis Romam rediit, vbi caput illi amputatum fuit. 14. anno Imperij Neronis. Quia, vt dicit Theophyl. 2. ad Timot. 4. pincernam Neronis ipsius, ad fidem Christi conuerterat, æstuansque ira caput Pauli præcidi iussit.

¶ Quoto ætatis anno Christus diem suum obierit, vitæque huius cursum peregerit, à maioribus in quæstionem trahi legimus. Ac quorundam fuisse sententiam, qui arbitrabantur. 46. annos vixisse, ex August. verbis supra citatis, accepimus, ex quorum numero fuit antiquissimus Irenæus lib. 2. aduersus hære. Valentini. cap. 40. Ipsi, inquit, qui disputabant cum domino Iudæi apertissime hoc significarunt. Quando enim eis dixit dominus. Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum. Responderunt ei. Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Hoc consequenter dicitur ei, qui iam, 40. annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit, non tamen multum à 50. anno abstinit, ei autem qui sit. 30. annorũ dicetur vtiq; 40. annorum nondum es. Non vtiq; multum extenderent annos vltra ætatem, quam eum habere conspiciebãt. Non ergo multum aberat à. 50. annis, & ideo dicebant ei, 50. annorum nondum es, & Abrahã vidisti. Et iterum. cap. 39. ait. Christus magister existens, magistri quoque habebat ætatem. Ideo per omnem venit ætatem, & infantibus infans factus, sanctificans infantes, iuuenibus, iuuenis, iuuenes, sanctificans dominio. Sic senior in senioribus vt sit perfectus magister in omnibus. Non solum secundum expositionem veritatis, sed secundum ætatem sanctificans simul & senioris exẽplum ipsis quoque fines. Aliqui autem vt figmentum suum, de eo quod scriptum est, vocare annum domini acceptum, affirment, dicunt anno vno eum prædicasse, & 12. mense passum. Contra semetipsos obliti sunt, soluentes eius omne negocium, & magis necessariam & honorabilem ętatem eius auferentes, illam inquam prouectiorem, in qua docens præerat omnibus. Triginta enim annorum ætas primæ indolis est iuuenis, & extenditur vsque ad. 40. annum, vt omnes confitentur, à. 40. aut. 50. anno declinat iam in ætatem seniorem, quam habens dominus docebat, sicut euangelium, & omnes seniores testantur, qui in Asia apud Ioannem discipulum domini conuenerunt, idipsum tradidisse eis Ioannem, permansit autem cum eis vsque ad Traiani tempora. Quidam autem eorum non solum Ioannem, sed & alios apostolos viderunt, & hæc eadem ab ipsis audierunt, & testantur de huiusmodi relatione.

Alij multo breuiorem vitæ dñi finem constituunt, videlicet vsq; ad trigesimum annũ, aut parum vltra. Inter quos est Lactã. Firmi. de vera sapientia. c. 10. Herodes, inquit, q fuit sub Imperio Tiberij Cæsaris, cuius anno. 15. id est. duobus Geminis consulibus, ante diem septimam calendarum Aprilium Iudæi Christum

Irenæus

Irenæus

C. Rufus Geminus et C. Fusius

Geminus. stum cruci affixerunt. Et hoc antiquior *Tertullia.* Tertul. in lib. aduersus Iudæos. Post Augustum, inquit, superuixit post Natiuitatem Christi anni 15. efficiuntur: cui successit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis 22. mensibus 7. diebus 28. huius 15. anno imperij passus est Christus, annos habens quasi 30. cum pateretur. Nec ab horum dissidet sententia *Eusebius.* Eusebius in chroni. quanuis sub aliorum persona loqui videatur. Arbitrantur, inquit, eum postquam baptizatus est in trigesimo anno, per tres menses & dies decem prædicasse, quo usque imminente die paschatis, in die Iouis cœna celebrata, in die Veneris crucifixus est: & dicũt 30. annorum esse cũm pateretur, vel aliquid amplius. Nam ad 31. non peruenit: *Africanus.* his subscribit Africanus in 5. temporum volumine, quem citat Hierony. in commen. Danie. & Clemens Strom. 1. versus finem.

Alij quorum iudicium omnes sequuntur, affirmant, mortem Christũ subijsse anno 33. vitæ suæ. Hoc est 32. impleto. & alio per dies aliquot, scilicet à die Natiuitatis, vsque ad Pascha inchoato: nempe circa annum 18. Tyberij. *Ignatius.* Hoc significauit Ignatius in epistola ad Trallianos, inquiens. Triginta annos agens baptizatus est à Ioanne in veritate & non in phantasmate, & tribus annis prædicauit euangelium, & fecit signa coram falsis Iudæis. Et *Epiphani?.* Epipha. libr. 3. in hære. Antidiomarianorum ait, ὁ ἰησοῦς σταυροῦται ἐν ἔτει τριακοστῷ τρίτῳ τῆς αὐτοῦ ἐνσάρκου παρουσίας, τοῦ δὲ ἡρώδου ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, υἱοῦ ἀρχελάου, ἔτος εἰκοστόν. ἐν γὰρ τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ πρώτου, ἡρώδου, πατρὸς ἀντιπάτρου γεννᾶται ὁ σωτὴρ ἐν βεθλεὲμ τῆς ἰουδαίας, ὅπερ ἦν τεσσαρακοστὸν δεύτερον αὐγούστου βασιλέως. καὶ ποιήσας ἔτη δύο λαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰωσὴφ εἰς αἴγυπτον, διὰ τὰ ὑπὸ τῶν μάγων τῷ ἡρώδῃ εἰρημένα, τοῦ ἡρώδου ζητοῦντος τὸν παῖδα, κάτεισιν δὲ εἰς αἴγυπτον, καὶ τελεῖ ἐκεῖσε ἄλλα δύο ἔτη, καὶ τελευτᾷ ἡρώδης ὁ βασιλεὺς, ἔτει τριακοστῷ ἑβδόμῳ. διαδέχεται δὲ τοῦτον ἀρχέλαος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐπὶ ἔτεσιν ἐννέα. καὶ οὕτως ἡ πραγματεία τελειοῦται, καὶ παραδίδωται σταυρῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ μὲν ἔτει τιβερίου καίσαρος, τοῦ δὲ ἀγρίππα ἐπικληθέντος μεγάλου, ἡρώδου δὲ νεωτέρου, υἱοῦ δὲ ἀρχελάου, ἔτος ἦν εἰκοστόν. Hoc est Iesus crucifixus est anno 33. ætatis suæ, id est anno vigesimo regni Herodis, Archelai filij: anno enim trigesimotertio regni Herodis primi, filij Antipatri nascitur Saluator in Bethlehem. Hic erat annus 42. Imperij Augusti Cæsaris. Deinde cùm Iesus esset duorum annorum, & Herodes quæreret eum ad trucidandum, propter illa, quæ à Magis acceperat, Ioseph abduxit illum in Ægyptum: atque ibi alijs duobus annis commoratus est. Obijtque Herodes rex anno 37. regni sui, relicto filio Archelao, qui patris regnum nouẽ annis gubernauit & sic scelus Iudæorum patratum fuit 18. anno Tyberij, & Agrippæ cognomento magni, qui Herodes Iunior nuncupatur, filij autem Archelai, anno vicesimo. Et libro. 2. in hære. Manichæorum fol. 9. ait. *Epiphani?.* ἡ δὲ χριστοῦ παρουσία ἐν τῷ πέντε καὶ δεκάτῳ ἔτει τιβερίου καίσαρος ἤρξατο τοῦ κηρύγματος, μετὰ τριακοστὸν ἔτος τῆς αὐτοῦ γεννήσεως. ὅπερ κατήντα εἰς πεντακισχιλιοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς κοσμοποιίας, καὶ τριακοστὸν τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, τριακοστὸν δὲ τρίτον ἕως τοῦ σταυροῦ. Et iterum libr. 1. tom. 1. capi. vltimo. postquam dixisset natum fuisse in Bethlehẽ, & postea venisse in Ierusa. deinde habitasse in Nazareth, &c. cùm loquitur de Bethlehem, subiungit. Secũdo natiuitatis eius anno post quàm eum illic magi adorauerunt, obtulerũt munera: & nocte illa, Angeli monitu Ioseph in Ægyptum proficisci parat. Ibique biennium commoratus est: ac Herode mortuo reuertitur, qui Archelao filio regnum tradidit. Nascitur igitur in Bethlehem Saluator. 33. anno Herodis, & 42. Augusti. Perrexit autẽ in Ægyptum 35. anno Herodis, atque illinc reuertitur post mortem Herodis. Atque ideo 37. annus Herodis, quatuor anni pueri sunt. Quandoquidem Herodes è vita decessit 37. anno regni sui. Archelaus verò regnum paternum nouem annis administrauit: in exordio regni eius decessit Ioseph ex Ægypto cum puero & matre eius: & cùm audisset Ioseph Archelaum patrium regnum administrare, secessit in Galilæam ac incoluit Nazareth. At Archelaus genuit Herodem iuniorem, qui regno functus est postquam Archelaus pater nouem annis illud administrauit. Hucusque supputantur tredecim anni à Christi natiuitate. Deinde anno 18. Herodis cognomento Agrippæ, aut iunioris, cœpit Iesus prædicare annum acceptabilem, & baptizatur à Ioanne. Nec illo tempore ab vllo, siue Iudæo siue Gentili illius doctrina refellitur. Sequenti anno prædicationis eius, multas iniquorum insidias patitur. Hoc accidit anno 19. Herodis, & 32. Seruatoris. Denique 20. anno Herodis tetrarchæ Dominus patitur. Nicephor. etiam libro. 1. capi. vlti. inquit, Mortuus est Dominus anno 18. Tyberij. Et *Nicephor.* Orosius lib. 7. cap. 4. inquit, anno 17. Tyberij *Orosius.*

cùm Dominus voluntariè se tradidit passioni, sed impiè à Iudæis patibulo suffixus est. Verum intellige circa annum. 17. iam completum, sed circa principium. 18. anni. Præterea Orige. homil. diuersorum locorum, inquit, Abrahæ patri credentium tribus horis temporis, licet non per ipsam ineffabilẽ deitatis substantiam, sed potiùs per angelicam speciem, à meridie visus est: nobis triginta tribus annis in terra apparuit, & cum hominibus conuersari dignatus est. Quin & Apollinarius Laodicenus, referente Hierony. in comment. Daniel. inquit, Tricesimo iuxta euangelistam Lucam, anno ætatis suæ cœpit in carne Dominus euangelium prædicare, & iuxta Ioan. euangelistam per tria pascha ta duos postea impleuit annos. Quod fusius explicans Irenæus lib. 2. capi. 39. ait. Scrutari oportet in euangelijs quoties secũdum tempus paschale Dominus post baptisma ascenderit in Ierusa. Secundum quod moris erat Iudæis, ex omni regione, omni anno conuenire Ierusa. & illic diem paschæ celebrare: & primùm quidem, vt fecit, vinum ex aqua in Cana Galilææ, ascendit in diem festum paschæ. Quoniam & scriptum est, quia multi crediderunt in eum, videntes signa quæ faciebat, vt Ioan. discipulus Domini meminit. Dehinc iterum subtrahens se inuenitur in Samaria, quando & cum Samaritana disputat, & filium Centurionis absẽs verbo curauit dicens. Vade filius tuus viuit: & post hæc iterum secunda vice ascendit in diem festum paschæ in Ierusalem quando Paralyticum, qui iuxta natatoriam iacebat. 38. annos curauit, iubens vt surgeret, & auferret grabatum suum & iret. Deinde secedens trans mare Tyberiadis, vbi & cùm multa turba eum fuisset sequuta, denique panibus satiauit omnem illam multitudinem, & superauerunt. 12. cophini fragmentorum. Deinde cum Lazarum suscitasset ex mortuis, & insidiæ fierẽt à Pharisæis, secedit in Ephraim ciuitatem, & inde ante sex dies paschæ veniens in Bethaniam scribitur, & de Bethania ascendens Hierosol. & manducãs pascha, sequenti die passus est. Quoniam autem tria hæc paschatis tempora non sunt vnus annus, omnis confitebitur. Ipsum autem mensem in quo pascha celebratur, & in quo passus est Dominus non duodecimum, sed primum esse constat: nempe Martium à quo mense Hebræi annum suum exordiuntur. Ego equidem affirmare ausim Epipha. Apollinarium & cæteros, quorum testimonijs vsus sum, cùm dicunt, ter dominum in Ierusa. ad diem illum solennem & legitimum paschatis se contulisse, intellexisse, de Azymorum festo, non de Tabernaculorum, Tubarum, & Expiationũ festo. Nam cùm hoc pascha Azymorum alijs sit notius, nomine paschatis sine addito videtur intelligi debere. Et sic duo dies paschatis, duos integros annos constituunt: ac deinde anno tertio inchoato, instante azymorum paschate, Iesus suffigitur. At vt hæc intelligi valeas, aduerte annum iuxta scripturas à Martio mense exordium ducere: huius primi mensis. 14. dies, vt in Exodo legimus, pascha Domini est, septem diebus azyma comedetis. Porrò Lactantius & Tertul. vltra triginta quos tribuunt Domino annos. 14. horum dierum accessionem admittere, vt opinor, non recusabunt. Res postulare videbatur, vt Hebdomadarum Danielis interpretationem subnecterem, sed ne ab instituto breuitatis discedere videar, omittam.

Origenes Genes. 18. — *Apollinarius.* — *Io. 2. 11, 7.* — *Irenæus.* — *Anni exordium.*

¶Literæ humanitatis quid vtilitatis afferant ad intelligentiam scripturarum.

CAP. XIIII.

NVLLVM arbitror hominem tanta feritate & immanitate præditum inueniri posse, qui quanuis literas humanitatis ignoret, contemnendas esse ducat. Nam nisi prius ipse humanitatem exuerit, nunquã illa adiumenta quæ illam alunt & fouent, à nobis extorquere tentabit. Atqui licèt in me conijci possit, id quod Antalcidas Lacon, cuidam Rhetori volenti accurata oratione Herculem laudare, dixisse ferunt. Quis, inquit, eum vituperat. Tamen non omittam viam & rationem, qua fructus non contemnẽdos, tum ad intelligendum diuinas scripturas, tum etiam ad conformandos & componẽdos mores nostros, ex illis decerpere possimus, demonstrare. Qua de re Plutarchus in eo libro, qui inscribitur, quomodo poëtas audire oporteat, satis luculenter disputat. Nos tamen cùm turpe sit incircuncisos in Ecclesia Dei intromittere, nulla cogente necessitate, ad

Antalcidas. — *Incircuncisi.*

ecclesiasticorum virorum monumenta occurrunt, ad hoc utendum esse nobis, si cum magno quodam emolumento ad nostros usus *Augustin.* los vertamus: & in primis August. lib. 2. de doctri. christ. cap. 40. hæc ad verbum scribit. Philosophi, inquit, si qua fortè vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, maximè Platonici, non solùm formidanda non sunt, sed *Lege Aug. 8. de ciuit. cap. 11.* ab eis etiam, tanquam ab iniustis possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Ægyptij non solùm idola habebant, & onera grauia, quæ populus Israel detestaretur & fugeret, sed etiam vasa & ornamenta de auro & argento, & vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto, sibi potius tanquàm ad vsum meliorem clanculo vendicauit, non authoritate propria, sed præcepto Dei ipsis Ægyptijs nescienter commodantibus ea quibus non bene vtebantur. Sic doctrinæ omnes gentilium, non solùm simulata figmenta grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum duce Christo, de societate gentilium exiens, debet abominari atque deuitare. Sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta vtilissima continent, deq; vno Deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infusa est, eruerunt: & quo peruersè atque iniuriosè ad obsequia dæmonum abutuntur, debet eis auferre Christianus ad vsum prædicandi euangelij. Nonne aspicimus quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit Cyprianus doctor suauissimus & martyr beatissimus, quanto Lactantius, quanto Victorinus & Hilarius? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptū est, quòd eruditus fuerit in omni sapientia Ægyptiorum. Et OEcume. Actuum. ca. 8. loquens de *OEcumenius.* Moyse, qui fuit eruditus in scientijs Ægyptiorum, ait. Ex hoc manifestum est non reijciendam esse omnem externæ scripturæ eruditionem. Siquidem encomij vice dictum est, quòd Moyses eruditus est in omni sapientia Ægyptiorum. De tribus quoq; pueris à Daniele dicitur, quòd super omnes eminebant, Chaldæorum sapientia, cæterisque scientijs. Oportet autem ex parte illis adhærere, eos qui scripturæ diuinitus inspiratæ immorantur. Orige. quoque homil. 2. in *Origenes.* Exod. Eruditio, inquit, ista communis rationabilis scientiæ, omnes instruit, omnes souet, si quis in ea virilis animi fuerit, & voluerit cælestia quærere, & diuina sectari, veluti medicatus & fotus per huiusmodi eruditiones, ad diuinorum intelligentiam paratior venit. Præterea Hierony. ad Damasce. in ex- *Hieronym.* positione parabolæ de filio prodigo, ait, Sapientiæ secularis typus in Deutero. sub mu- *Deute. 21.* lieris captiuæ figura describitur, de qua diuina vox præcipit, vt si Israelites eam vxorem habere voluerit, caluitium ei faciat, vngues præsecet, & pilos auferat, & cùm munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque & nos facere solemus quando philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ secularis. Si quid in eis vtile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus. Si quid superfluum, de idolis, de amore, de cura seculariū rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hæc in vnguium morem ferro acutissimo secamus. Vnde & Apostolus prohibet, *1. ad Cor. cap. 8.* ne in idolio quis recumbat. Basilius in homil. ad adolescentes, copiosè docet quomo- *Basilius.* do ex libris gentium quis vtilitatem capere possit. Vbi inter alia, hæc scribit, In libris gentiliū, veluti in vmbris quibusdam & speculis, oculos nostros aliquandiu exercitabimus, eos imitantes qui in Gymnasijs se exercent, & manu pedeq; instructi, postmodum vtilitatem, ex eius artis disciplina, legitimo certamine referunt: & nobis quoque proponi certamen maximum arbitrari oportet, & omnibus viribus ad huius præparationem laborandum. Ideo omnibus scriptoribus vtendum, vnde nobis ad animæ ædificationem aliqua obuenerit vtilitas. Vt enim tinctores, qui medicamentis quibusdam rem tingendam præparant, atque ita demum colorem quem cupiunt, inducunt. Sic & nos nisi prius purgati externis his, sacras disciplinas non facilè attingemus. Quamobrem si nostrorum sermonum, ac gentilium nulla est conuenientia, nobis illorum notitia valde confert, sin minus, eos saltem simul conferendo, differentiam discernere licebit, cùm ad melioris delectum non parum comparatio inferioris faciat: & inferiora sæpe collata potioribus sint ornamento. Veluti plantis quibus propria virtus est fructu scatere pulchro, folia nihilominus ramis cōiuncta quod dam afferunt ornamentum. Sic & anima, cui præcellens quidem veritas fructus est, nō abre

ab re tamen exteriore sapiẽtia circundatur, sicut folijs quibusdam, vmbram fructui, ac aspectum non iniucundum præbentibus. Dicitur & Moyses ille, cuius est in sapientia nomen maximũ, Ægyptiorum disciplinis mentem exercitatus ad Dei contemplationem processisse. Similiter Danielem Babylone Chaldæorum sapientiam dicunt didicisse, tunc denique diuinas attigisse doctrinas. Hactenus docuimus prophanas disciplinas nõ esse inutiles. Nunc quomodo illis vtamur, dicendum. Primùm non omnibus, quæ dicunt poëtæ mentem adhibendam, sed eis tantum, quæ bonorum hominum facta nobis enarrauerint. Nam quando ad nepharios homines veniunt, hæc vitare, his aures obstruere, non minus quam Vlysses ad cantus Syrenarum. Nam prauis assuescere sermonibus, via est ad rem ipsam. Deinde artem mentiendi oratorum, non imitabimur, sed ea magis recipiamus, in quibus virtutem laudauerunt, vel vitium vituperauerunt. Veluti enim flores hominibus quidem vsque ad odorem vel colorem vsus est, apes autem ex ipsis mel excerpere nouerunt. Sic qui diligentes in legendo sunt, non solùm quod dulce, iucundumque fuerit in eorum libris persequuntur, sed quandam ex eis vtilitatem animo referre contendunt. Veluti enim apes non omnibus floribus similiter insidunt, neque ex eis ad quos accedunt omnia auferre contendunt, sed quantum eis ad mellificium necessarium fuerit comprehendentes, reliquum dimittunt. Nos etiam vt sobrij, quantum congruum nobis veritati visum fuerit, persequamur, reliquum prætermittamus. Et sicut legendis rosis sentes vitamus, sic in talibus sermonibus, quicquid est vtile carpentes, noxium vitemus. Et quando per virtutem ad veram vitam ascenditur, & illa à philosophis præcipuè docetur, talibus sermonibus maximè vacandum. Vtilis etiam labor est euoluendi gentium libros ad confirmandum nostra, quia ex inimicis testimonia desumpta digna sunt, vt illis fides adhibeatur, vt inquit Basilius In homil. de humana Christi generatione. *Basilius.* αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν, inquit, μαρτυρίαι ἀξιοπιστότεραί εἰσιν. Et homil. 5. exaem. χρὴ πολλάκις ὑμᾶς καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων τῇ πίστει ὠφέλειάν τινα προσλαμβάνειν, εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν, id est, quemadmodum vites clauiculis sustentantur, ita fides ex externis disciplinis fulcitur. Nam quis non credat Plinio lib. 10. Epist. ad Traianum de nobis, hoc est christianis scribenti. *Plinius Iunior.* Affirmabant hanc fuisse summam, vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenque Christo, quasi Deo dicere secum inuicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarẽt, quibus peractis morem sibi discedẽdi fuisse, rursumque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Et illud testimonium de Christo, quod attulit Iosephus *Iosephus.* lib. 18. antiqui. cap. 4. quis non suscipiat, nisi prorsus sit infensus nomini Christiano. quod & apud Hierony. in libro de viris illust. legere poteris. De hac re lege Gratianum in Decretis. D. 37. & Hierony. in epistola ad Magnum oratorem, vbi multis testimonijs ex prophetis & Apostolis allatis, probat multa ipsos ex gentium libris decerpsisse, quorum exemplum secuti viri ecclesiastici idem post ea crebro factitarunt. Vt Theodoretus in 10. libris de cura Græcarum affectionum, & Eusebius, & August. in libris de ciuitate Dei. & nos nonnulla de hac re congessimus exẽpla in cap. quodam de citationibus noui instrumenti ex veteri, in quo ostendimus ẽ libris gentilium multa fuisse desumpta à prophetis & Apostolis.

¶Quòd Dialectice emolumẽtum afferat, ad intelligendum scripturas.

CAP. XV.

CVM homines à cæteris animantibus, hoc vel maximè differant, quòd sumus animal rationale, ac fari possumus. Ratio autem omnis & sermo diuinis libris continentur, per quos & Deum cognoscimus, & quare creati sumus non ignoramus, non ab re nec alienũ ab instituto nostro erit, nonnulla de Dialectices vtilitate hoc loco recensere (vt de philosophia supra cap. octauo fecimus) quo animis studiosorum, ad hanc quoque artem capessendam, stimulos admoueam. Sed vt studiosos ad hanc disputandi scientiam ediscendam, & hortor & moneo, ita vt à Sophistica

caueant, dissuadere & deterrere non finam, ne eueniat quod de huiusccmodi Bionem di- *Bion.*
xisse accepimus. Quemadmodum, inquit, proci, qui Penelopes congressum assequi ne quibant, sese pedisequis commiscebant, ita illi quibus veræ philosophiæ gustum nancisci non datur, animum ad minores & abiectiores disciplinas adhibent. Horum stultitiam incessens Euseb. libr. 5. Histo. cap. 28, in- *Eusebius.*
inquit, γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥεραδιουργήκασιν, πίστεως δὲ ἀρχαίας κανόνα ἠθετήκασι. χῦ δὲ ἠγνοήκασι. οὐ τί αἱ θεῖαι λέγουσιν γραφαὶ ζητοῦντες, ἀλλ᾽ ὁποῖον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος εὑρεθῇ σύστασιν, φιλοπόνως ἀσκοῦντες. κἂν αὐτοῖς προτείνῃ τις ῥητὸν. γραφῆς θεϊκῆς ἐξετάζουσι πότερον, συνημμένον, ἢ διεζευγμένον δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ. καταλιπόντες δὲ τὰς ἁγίας τοῦ θεοῦ γραφὰς, γεωμετρίαν ἐπιτηδεύουσιν, ὡς ἂν ἐκ τῆς γῆς ὄντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες. καὶ τὸν ἄνωθεν ἐρχόμενον ἀγνοοῦντες. εὐκλείδης γοῦν παρά τισιν αὐτῶν φιλοπόνως γεωμετρεῖται. ἀριστοτέλης δὲ καὶ θεόφραστος θαυμάζονται. Hoc est, scripturas sacras impudenter alio detorquent, ab antiquorum fide abhorrent: nec Christum cognoscunt, nec sensum scripturarum rimantur. Sed se macerant in construendis Syllogismis, hoc conantes vt Deum non esse astruant. Et si aliquo testimonio scripturarum quis vsus fuerit, statim disquirunt, an ad copulatiuum vel disiunctiuum Syllogismum possit reduci. Contemptis igitur scripturis, geometriæ dant operam. Quippe cũ sint de terra, de terra ab illis sermo instituitur, illo spreto qui de cælis descendit. At vero Aristoteles & Theophrastus apud illos sunt in maximo pretio. Et Basil. homil. 7. in *Basilius.*
exaemero, inqt, ἐοίκασι τοῖς ὄμμασι τῆς γλαυκὸς οἱ περὶ τὴν ματαίαν σοφίαν ἐσχολακότες. καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ ὄψις, νυκτὸς μὲν ἔρρωται, ἡλίου δὲ λάμψαντος ἀμαυροῦται. καὶ τούτων ἡ διάνοια, ὀξυτάτη μὲν ἐστιν πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Hoc est hi qui in vana sapientia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt. Similes sunt noctuis. Nam illarum visus noctu quidem acutissimus, sed sole orto obtusus fit: sic sophistarũ mens acutissima est ad inuestigãdum res futiles & leues, at verò ad intelligẽdum verani lucem hebescit ac retunditur. Hactenus de sophistis, ad dialecticos calamum cõuertamus. De quibus Clemens Alexandr. Stromate, id est, ait, Quemadmodum liberales quæ in circulo stant disciplinæ, conferunt ad philosophiam, quæ est ipsarum domina, ita etiam *Clemẽs presbyter, Alexandrinus.*
ipsa philosophia conducit ad cõparandã sapientiã. Est enim philosophia exercitatio, Sapientia vero, scientia rerum diuinarũ atq; humanarũ & causarũ ipsarũ. Est enim sapientia domina philosophię. Sicut ipsa philosophia, eius quæ prius auditur, disciplinæ: nempe Logicæ aut Rhetoricæ. Et August. lib. 2. de doctri. christ. c. 31. & 32. Disputationis, inquit, *Augusti.*
disciplina ad omnia genera quæstionũ, quæ in literis sanctis sunt pertractanda ac dissoluenda plurimũ valet. sophistica tamen cauẽda est. Et Hiero. ad Paulinũ cũ loquitur de libro Iob inquit: omnes leges dialecticæ, propositione, assumptione, cõfirmatione, cõclusione, determinat: deniq; August. cõtra Cre- *Augusti.*
sconiũ Grãmaticũ. c. 14. & sequẽtibus id probat multis testimonijs ex scriptura desumptis. vt ex illo Actuũ. 17. cũ loquitur de Paulo. Disputabat cum Iudæis in synagoga, & gentibus colentibus in foro: & post parum. *Actu.20.*
Sedens verò quidam adolescens, nomine Eutychus in fenestra deductus somno graui disputante Paulo. & in Psalmo, Suauis sit illi disputatio mea, & apud Isaiam. Venite dispute- *Isaia.1.*
mus dicit dominus. Hæc ille.

Possem hoc in loco cæterarũ omnium disciplinarum clara & non leuiter pressa vestigia (nisi me ad se maiora, quæ molior vocarent) ex diuinis libris ostendere, vt ex Homeri poësi Strabonẽ fecisse legimus: attamen id facere omitto, nam quis non videt quàm frequenter Geometrica inculcet, vt in diuisiõe agrorum terræ promissionis, & in fabricatione arcæ, & in Ezechielis templo. Quin & Arithmetica identidem infarcire non cessat, vt in Numeris, & mixtim in tota scriptura. Nec ab Astronomia abhorret, veluti cum de figura cæli & de eius agitatione & vertigine & de quatuor celi plagis, sermo instituitur. Rhetorices autem ornamenta & figuras dicendi, numerare, relinquo, cũm dicat August. in lib. de doctri. Christ. se facilè posse ostendere omnia ornamenta illius artis in scripturis inueniri. Iam verò de animantium, arborum, lapidum naturis, quid attinet dicere, cum nil magis legentibus obuium sit.

¶ Probatis scriptoribus quantum authoritatis deferendum sit.

CAP. XVI.

LICET

LICET argumentum sumptum ex authoritate, in alijs scientijs ad hibitum, infirmum sit, in Theologicis tamen disputationibus, ex illa efficax trahitur argumentum. At, quæ in disceptationem veniunt, & ad Theologi munus spectant, sunt duo rerum genera, vt inquit Augusti. lib. 1. contra Iulianum. Quædam sunt à quibus non licet absque piaculo dissentiri, vt quòd pueri contrahant originale. Nam iuxta Paulum, sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificantur. Aliæ sunt res, in quibus inter se aliquando doctissimi, regulæ catholicæ defensores, salua fidei compage, non consonant, & alius alio de vna re melius aliquid dicit & verius. De hoc secundo rerum genere quæ in disputatione cadunt, verissimum est quod Quintilianus lib. 10. cap. 1. scribit. Neque statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni authores dixerint, vtique esse perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur, cùm Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen: acciditque ijs qui quicquid apud illos repererint exactum putant, vt deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abundè similes putent, si vitia magnorum consequantur. Modestè tamen & circunspecto iudicio de tantis viris pronunciandum est, ne (quod plerisque accidit) damnent, quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quàm multa displicere maluerim. Atque illi subscribit Augusti. epist. 111. inquiens. Non debemus quorumlibet disputationes, quamuis catholicorum & laudatorum hominum, veluti canonicas scripturas habere, vt nobis nõ liceat, salua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare & respuere, si fortè inuenerimus, quòd aliter senserint, quàm veritas habet, diuino adiutorio, vel ab alijs intellecta, vel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Lege epistolam 7. eiusdem August. sanè quàm modestè de proprijs lucubrationibus loquentem, quẽ vtinam hi, qui literis aliquid committunt, imitarentur.

Augusti.

Quintilianus.

Augusti.

Præterea non omnes eiusdem authoris libri eadem sunt præditi authoritate: quia vt inquit Hierony. in præfat. Q. in Gene. Origenes in homilijs captui se attemperat & demittit populari, cùm tamen in tomis & in disputatione maiori omnia ingenij sui vela explicet & pandat. Et Augusti. Psalm. 6. circa principium, inquit, De quaternario numero alibi tractatur subtilius, sed obscurius. Quod in hoc sermone vitandum est, quem etiam minus eruditis accommodatum esse volumus. Vides quomodo sancti doctores, ita sciunt vti foro, & se auribus audientium accommodare, vt interdum rudium & imperitorum succurrant imperitiæ, & illorum curam gerant. Interdum eruditorum auribus & ingerant selectiora, & doctiora obtrudant in memoriam ingenij & nominis sui sempiternam.

¶ Qui futuri sint idonei theologiæ auditores.

CAP. XVII.

NON abre fore arbitror, in postrema huius voluminis parte, de officio auditoris disserere, præsertim cùm hæc quæ illustranda suscepimus, nisi ad vitæ actiones, veluti ad scopum, se conferant, non solùm emolumento, ac vtilitate carebunt, sed noxia & perniciosa euoluentibus euadent. Quippe iuxta sententiam domini, melius esset illis viam veritatis non cognouisse, quàm post eam cognitam ab ipsa deflexisse. Et primùm illis scripturarum lectio inutilis futura est, qui se totos mũdo dediderint, ac affectibus carnis se addixerint, teste Diuino Cyrillo libr. 1. contra Iulianum Augustum. Non fuit, inquit, philosophis concessum videre ea, quæ mentem & sermonem nostrum excedunt. Cùm omnipotens Deus adhuc, nec lucem in mentem eorum misisse, nec sapientiam indidisse, nec linguam direxisse, nec ineffabile quiddam de se, vt capaces essent, vel sentire, vel loqui concessent. Nec enim passim omnibus ea gratia conceditur. Illis autem potius, qui fuerint à carnis affectibus & terrena immunditia liberati, menteque integri, ac scientes veræ pietatis opera: & ad hoc nos prouocat Deus per vocem Dauid. Vacate & scitote, *Psalm. 45.*

quoniam ego sum Dominus. Quin & Dominus. Beati, inquit, mundo corde quia ipsi Deum videbunt. Videtur sanè diuina natura non corporalibus, sed intus absconditis oculis animi. Et Damascenus lib. 1. fidei orthodo capi. 3. ait, Nos qui docendi gratiam non sumus adepti (quandoquidem nos ipsos indignos fecimus ipsa, voluptatum perturbatione) de illis saltem quæ in prophetis tradita sunt disputemus. Denique Athana. lib. de incarna. verbi, in postremis lineis, inquit. Qui Theologorum consequi intelligentiam cupit, abluere prius animam debet atque detergere, & per vitæ morumque similitudinem ipsos adire sanctos, vt voto atque instituto illis coniunctus, ea etiam quæ illis Deus reuelauit, intelligat: atque vt vnus ex illis effectus, effugiat peccatorum periculum, & ignem eis in die iudicij præparatum. Recipiatque reposita sanctis in regno cælesti præmia, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.

Deinde ab his diuinis mysterijs iuuenes ob imperitiam & animi ruditatem arceantur. Quia, vt inquit Aristot. 1. Ethic. Hinc fit vt iuuenis, auditor idoneus philosophiæ esse non possit. Quippe cum imperitus actionum vitæ sit, ex quibus, & de quibus rationes conficiuntur. Adde quòd cum perturbationes sequatur, frustra & inutiliter audiet, finis enim non cognitio, sed actio est. Nihil autem interest, iuuenis ætate, an moribus iuuenilibus sit. Non enim defectus penes tempus est, sed quia viuit ex perturbatione, & singula persequitur. Talibus enim cognitio perinde atque incontinentibus, inutilis euadit. Illis autem esse perquàm vtilis potest, qui secundum rationem, & appetitiones & actiones suas moderantur.

Porrò quòd illi qui inflantur sapientia secularis non sint apti ad capessendum munus interpretandi arcanas scripturas, si antea ignotum fuit, nostri seculi calamitates, & tot subinde Lutheranorum repullulantes errores declarant, & Hierony. in comment. Ionæ cap. 3. prodidit. Quàm difficile, inquit, huiusmodi homines, qui tumidi sunt ob sapientiam secularem credunt in Deum, vt quotidiana exempla prætercam, & figam de veteribus historijs ethnicorum; sufficit nobis apostoli testimonium qui ad Corinth. scribens, ait, Videte fratres vocationem vestrã, quia non multi sapientes secũdum carnem, non multi nobiles, sed stulta mundi elegit Deus vt cõfundat fortia, & rursum. Perdam sapientiam sapientum, & intelligentiam prudentium reprobabo: &, Videte ne quis vos spoliet per philosophiam & inanem seductionem. Quia sicut rex Niniue Ionæ prædicationem vltimus audiuit, ita reges huius mundi, id est philosophi, prædicationẽ Christi vltimos audire, & deposito fulgore eloquentiæ, totos se simplicitati tradere, & in plebeium cultum redactos, sedere in sordibus, & destruere quæ anteà prædicarãt. Proponamus nobis Cyprianum, qui priùs idololatriæ assertor fuit, & in tantam gloriam venit eloquentiæ, vt oratoriam quoque doceret Carthagini, audisse tandem sermonem Ionæ, & in pœnitentiam conuersum, in tantam venisse virtutem, vt Christum publicè prædicaret, & pro illo ceruicem gladio flecteret. Quem non inebriauit eloquentia de qua dicitur. Calix aureus Babylon inebriãs omnem terram? Quem non inebriauit eloquentia secularis, cuius non animos, compositione verborũ & fulgore perstrinxit? Difficile nobiles & diuites, & multò his difficilius eloquentes credunt Deo: obcæcatur enim mens eorum diuitijs & luxuria, & circundati diuitijs non possunt videre virtutes, simplicitatemque scripturæ sanctæ, non ex maiestate sensuum, sed ex verborum iudicant vilitate. Et aduersus Pelagium ad Etesiphontem, inquit, de venenis hæreticorum loquẽs: quæ de philosophorum & maximè Pythagoræ & Zenonis principis Stoicorum fonte manarunt. Nec ab eo dissentit August. li. 2. de doctri. christia. cap. 41. inquiens diuinarum scripturarum studiosus, cum ad eas per scrutandas accedere cœperit, illud apostolicum cogitare non cesset. Scientia inflat, charitas ædificat. Ita enim sentiet, quamuis de Ægypto diues exeat, tamen nisi Pascha egerit, saluum se esse non posse. Pascha autem nostrum immolatus est Christus. Et cap. 42. insolentiam istorum decutiens, ait, Quantum autem minor est auri vestisque copia, quam de Ægypto secum ille populus abstulit, in comparatione diuitiarum quas postea Hierosolymæ consecutus est, quæ maximè in Salomone rege ostenduntur, tanta sit cuncta scientia, quæ quidem est vtilis, collecta de libris gẽtium, si diuinarum scripturarum scientiæ comparetur. Nam quicquid homo extra didicerit, si noxium est, in scriptura damna-

Marginalia: *Lutherano rum heresis fomentum vnde.* — *1. Corin. 1.* — *Philosophi patriarchæ hæreticorum.* — *Cyprianus martyr.* — *Ierem. 15.* — *1. Corin. 8.*

dănatur,ſi vtile ibi inuenitur. Et cùm ibi quiſque inuenerit omnia, quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantius ibi inueniet ea, quæ nuſquam omnino alibi,ſed in illarum tantũmodo ſcripturarum mirabili altitudine,& mirabili humilitate dignoſcitur.

Hucuſq; Theologię rudimenta accuratius & vt dicitur ab ouo incipiens, perſtrinxi, vt quibus inſtructos armis theologos oporteat eſſe commonſtrarem. Sperãs meis laboribus ab ſtudioſis geminam gratiam initurum, tũ quòd inertes & ſocordes, ſtatim à limine ipſo,rei difficultate oſtenſa,ſubmouerim, tum etiam quòd ſtudioſis calcar addiderim ad aggrediendum iter arduum & perdifficile, de quo poëta ait.

Heſiodus in Georgi. Μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν. καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον. Hoc eſt, longa ac difficilis & ardua via eſt quę ducit ad ipſam, ſcilicet, virtutem. Spero fore vt poſt quam alta & valida fundamẽta ieci, in poſterum omnia proſpere feliciterque fore caſura. Quandoquidem nouimus domum ſupra arenam conſtructam, ventis flantibus ac reflantibus, citò eſſe ruituram. Atq; ideo non temere Demoſthenis vſi ſumus conſilio, Olynthia ca. 2. dicentis. ὥσπερ οἰκίας οἶμαι καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις, ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. Hoc eſt, quemadmodum domus & nauis & aliarum rerum ſimilium, infimas partes, firmiſsimas eſſe oportet, ita actionũ principia & fundamenta, vera & iuſta eſſe oportet. Faxit Deus, vt vigiliæ noſtræ ab exiguis excitatæ primordijs finem quem cupimus conſequantur, quod tũc fiet, cum noſtro hortatu & molimine, complures ad euoluẽdũ diuinas ſcripturas, incenſi ac inflãmati fuerint, cumq; creuerit indies magis ac magis numerus diſcipulorum Chriſti, qui cũ Petro confidẽter dicere audeãt. quò ibimus domine? verba vitæ æternæ habes, & cum propheta. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua ſuper mel ori meo, & cum ſapiente. Pretioſior eſt cunctis opibus ſapientia, & omnia, quæ deſiderantur huic non valent comparari. *Chriſti diſcipuli qui.*

Finis libri primi Hypotypoſeon Theologicarum.

LIBER SECVNDVS HYPOTYPOSEON THEOLOGICARVM AVthore Martino Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ Magistro, ac diuinarum scripturarum, in tribus linguis, Salmanticæ Primario interprete: ad Illustrisimum & Reuerendisimum virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

OSTEA QVAM superiori volumine, Præsul amplisime disputationis futuræ vt potui elementa absolui. Deinceps de ipsis operis substátia differere oportet. Atq; vt ordine procedamus claro & expedito, librorum sequentium pandam institutũ. Primùm, locos aliquot communes, ad exactam intelligentiam scripturarum spectátes, & sine quibus illæ illotis manibus contrectãtur, afferã. Deinde secunda pars, regulas sententiarum generales, ac variarum rerum farraginem complectentes, continebit. Postrema pars, aliquorum verborum ambiguæ significationis, multiplices ac varias interpretationes exponet, ac in lucẽ proferet: & rursum prima pars in octo secabitur volumina.

¶Nomina propria cùm alicui tribuuntur in scripturis diuinis, quid obseruatũ fuerit in eorũ recta impositione.

CAPVT. I.

I animus noster liber & expeditus à corporis nexibus, qui illum obnubilant, & caligine obtegũt, esset, potuissent homines citra vllum verborum adminiculũ cogitationes suas vicisim tradere & impartiri, aut sin minus, si ita homines in vita se gererent, atq; eã ita sapienter instituissent, vt pura & defæcata præditi mente, ad instar priscorum patrum, qui afflatu regebantur diuino, sanctè & inculpatè vitam transigerent, non admodum literarum requireremus opem, cùm diuinum numen, menti innoxiæ & nullis seculi perturbationibus implicitæ, affatim satus diuinos suggereret & suppeditaret, sine literarum & vocum cõmunione. Nunc autẽ postquã omnis caro à recto tramite deflexit, & iuxta Satyricum. Terra malos homines nũc educat atq; pusillos, animus corpori immersus, à se ipso quasi degenerans & desciscens, arcana syncere perspicere & animo complecti non valet. *Iuuenalis Sat. 15.* Quam ob rem oportuit vt ars quædam adinueniret, ad vitæ nostræ vsum sanè quàm necessaria, qua actiones nostras & cogitatiões inuicem traderemus. Atq; huius duplex ratio excogitata fuit atq; elaborata: nã aut per verba, aut per orationẽ ex multis verbis coagmentatã, participes consiliorũ, aut rerum nostrarum, familiares facere curamus. De vtrisq;, vobis quantũ vires ingenij nostri potuerint consequi, enucleatè præcepta trademus, tanta diligentia & labore, vt nihil à nobis prætermissum fuisse videat, an verò id eõ sequuti fuerimus, aliorum esto iudiciũ. Et primo quidẽ loco de nominibus proprijs atq; eorum recta impositiõe, vt ab ipsis initijs & incunabulis docere & formare Theologum exordiamur. Vt si legendo hominibus nostris parũ prodesse potuimus, ob quorũdam minus studiosum affectũ, scribendo saltẽ nõ nihil adiumẽti attulisse videamur. Porrò ingens altercatio & cõtrouersia (quæ inter Aristotelem & Platonem summos philosophos olim fuerat agitata, de nominũ impositione) sese nobis nunc offert explicanda. Nam Plato, natura, id est, φύσει. Aristoteles verò positione hoc est θέσει, nomina significare autumat. Quorum disidiũ, Ammonius in li. Peri herme. c. de nomine, cõponere & consopire conatur.

conatur. Quasi verò nesciamus libentissimè solere Aristotelem à Platonis iudicio sententiaque discedere. Qua de re scitè notatus fuit ab ipso Platone teste Æliano lib. 4. ποικίλης ἱστορίας. ὁ Πλάτων, inquit, τὸν Ἀριστοτέλη ἐκάλει πῶλον. τί δ' ἐβούλετο αὐτῷ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, δῆλον ὅτι ὡμολόγηται, τὸν πῶλον κορεσθέντα τοῦ μητρῴου γάλακτος, λακτίζειν τὴν μητέρα. ᾐνίττετο οὖν καὶ ὁ Πλάτων ἀχαριστίαν τινὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Hoc est. Plato Aristotelem pullum vocabat, innuens vt in confesso est apud omnes, quod sicut pullus cũ saturatus est lacte matris, calcibus matrem petit. ita Aristoteles magistrũ Platonem. Volo tamẽ primum breuiter Platonis sententiam, quam habet in Cratylo referre, quam aut à nostris mutuatus est, aut proximè ad veritatem quam nostri sequuntur, accedit, ait enim. Nomina sunt instrumẽta, instrumentum autem fit, non vt vult qui fabricat, sed quale natura exigit, vt serra, terebellum, dens, eodem modo, nomina naturis rerum apta, debent poni. Vnde ab Homero & cæteris poetis, est discendum quomodo nomina debeant imponi. Nã multa sunt & pulcherrima, in quibus distinguit Homerus circa eadem nomina. Aliter quippe à dijs, aliter ab hominibus eadẽ res appellari affirmat. Constat autem Deos nominibus illis ad rectitudinem vti. Atq; ita de Troiano flumine Homer⁹ inquit. ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον. Idest. Xanthum dij vocãt, viri Scamandrum, & auem quandam dicit Chalcidẽ à dijs, Cymindin verò ab hominibus appellari. χαλκίδα, inquit Hom. κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ κύμινδιν. & Hectoris filius Scamandrius & Astyanax vocatur. At quã cum nostris ista conueniant, subditis apparebit testimonijs. Et in primis Ambr. in cõmẽt. in epist. ad Ro. c. 1. ait. Apud veteres nostros ratione nomina cõponebãtur, vt Isaac ꝓpter risum, & Iacob propter calcaneũ. Et Orige. Ho. 25. Num. inquit. Vis videre quoniã non solum apud sanctos nomina pro rebus aptãtur, sed etiã apud Gẽtiles & Barbaros? De sanctis quidẽ notũ est cur Abrã, Abrahã vocitatus sit, & Sarai Sara, & Iacob Israel. Doceamus aũt ꝙ mos iste habeatur etiam apud Barbaros. Nõ nevnus ex filijs Israel à parẽtibus suis Ioseph nomẽ acceperat? Cum aũt trãsijt in Ægyptũ & stetit ante Pharaonem, cõmutauit nomen eius, & de Ioseph cognominauit eũ, çaphnath pahaneach, quod lingua sua Pharao de secretorum vel somniorũ reuelatione composuit.

Ælianus.

Gene. 41.

Et Daniel in Babylonia Balthassar nominatur, & Ananias atque Azarias & Misael. Sidrach, Misach, Abdenago vocitantur. Item Chry. ho. 4. in Matt. circa principiũ. Si quis inquit, nominum interpretationem transferre conetur, inueniet ibi latissimũ campũ contemplandi patere, & non parũ ad intelligentiã noui proficere testamenti, vt in Salomone, Zorobabel. Nõ enim ociose hæc illis nomina inuenimus imposita. Hier. quoq; in cõment. Psal. 82. inquit. Nisi nomina propria interpretentur, vt eorũ pandantur sacramenta quid prodest in ecclesijs Christi legere. V. g. tabernacula Idumeorũ, Ismaelitarũ & cętera nomina, & rursum Orige. ho. 23. in Iosue. Dispensauit, inquit, diuina sapientia nomina quę dã locorum scribi in scripturis, quæ mysticã quandã interpretationem cõtineant, per quę indicetur nobis, quia hæc certis quibusq; rationibus & non casu fieri dispensentur. Non enim est putãdum ꝙ fortuito acciderct. Verbi causã vt ille angelus Michael vocaretur, alius Gabriel, alius verò Raphael. Sicut non fuit fortuito, vt ille patriarcha Abrahã vocaretur, & ille Isaac, & alius Israel. Sed ne fœminis quidẽ casu accidit, sed certa & diuina ratione, vt illa Sara vocetur ex Sarai, & ille Israel ex Iacob. & ille Abrahã ex Abrã. Item etiã cõsequens est loca quędã esse cælestia & ciuitates, sicut Hierusalem cælestis dicitur & Sion. Similiter dicendum est de Bethlehem ꝙ non sine certa ratione in Iudæ sorte decernitur, & Hierusalem & Beniamin & Chebrõ, & aliæ singulæ ciuitates singulis quibusq; tribubus subscribũtur. Nisi quia cælestia illa loca, in quibus Ierusalẽ & Siõ esse nominãtur, sine dubio & cætera quæ ijs vicina loca vel cõiuncta sunt, hoc in se causæ & rationis cõtinebũt in cælis, quod sorte distributa gubernabãtur in terris. Postremò Aug. lib. 2. de doct. Christ. c. 16. ait. Proculdubio secretũ quiddã insinuat Siloa piscina, vbi lauare faciẽ iussus est, cui oculos dñs luto de sputo facto Inũxerat. Quod tamẽ nomẽ linguæ incognitæ, nisi euãgelista interpretat⁹ esset, tã magn⁹ intellectus lateret. Sic etiã multa quæ ab autoribus eorũdẽ librorũ interpretata nõ sunt nomina Hebręa, non est dubitandũ habere nõ paruã vim ad soluẽda ænigmata scripturarũ, si quis possit ea interpretari, qd̃ nõnulli eiusdẽ linguę viri periti non sane paruũ beneficiũ posteris cõtulerunt, qui separata de scripturis eadem verba oia interpretati sunt, vt quid sit Adã, Eua

Eua, Abrahã, Moyſes: ſiue etiã locorũ nomina, quid ſit Ieruſalẽ, vel Sion, vel Iericho, vel Sinai, vel Libanus, vel Iordanis, vel quæcũq; alia in illa lingua ſunt incognita nomina. Quibus interpretatis, multæ in ſcripturis figuratæ locutiones manifeſtantur. Hæc ille. Vides quomodo ſicut in nuce nucleus, ita in nominibus proprijs Hebræorũ, magna myſteria abſtruſa ac recondita delitescũt. Deinde φ per huiuſcemodi nomina prius hiſtoriæ fundamenta iaciuntur, & poſtea latentia ſub literæ cortice pandunt ſacramẽta. Quod pulcherrimo ſymbolo apoſtoli apoſtolorũque ſectatores teſtatum reliquerunt. Dicebant enim diuinã ſcripturã animanti ex corpore & anima cõpacti, ſimilẽ eſſe. Et per corpus ſimplicem hiſtoriã, per animã altiorem ſenſum, & à litera, quæ occidit, longè ſe extollentem, ſignificari: vt & Philo in li. de vita contemplatiua ait, cuius hæc ſunt verba, ἅπασα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐοικέναι ζώῳ καὶ σῶμα μὲν ἔχειν, τὰς ῥητὰς διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν.

Philo Iudæus.

Adeò quæ ſcripſimus hucuſq; vera & firma ſunt, vt nullus ſit qui adeò ſcientia polleat, qui labefactare, illa poſsit, nec tam ſtultus & vecors qui conetur infirmare, quę tam validis teſtimonijs cõfirmata & munita ſunt. At nolim te adeò eſſe addictũ nomini Origenico, vt te in errorẽ pertrahat, puteſque nihil ad hiſtoriæ veritatẽ hæc nomina cõferre, ſed tantũ ad intellectũ myſticum contexẽdum valere. Porrò ne hoc crimen illi impingere videar, verba illius ſubiungã cum fide, primum ex Homil. 25. in lib. Nume. Ego, inquit, puto φ nomina hæc ſcriptura diuina nõ pro hiſtoria narrauerit, ſed pro cauſis & rebus aptauerit. Nam putas fuerit aliquis ita ſtultus, qui filio ſuo nomen Euin. ideſt belluinus imponeret, & Homil. 12. Nomina, inquit, quæ videntur hominũ & locorum eſſe propria, ex ſignificantijs ſuis quas in lingua ſua deſignant, rerum magis myſticarũ conſequentiã, quã vocabulorũ appellationẽ videntur oſtendere. Iſtud dogma cõuellẽs Hieronymus in proœmio Malachiæ prophetæ, ſaluberrimũ adhibet antidoton, inquiens. Sic interpretanda ſunt nomina, vt ex nominibus non ſolũ ſpiritualis intelligentia, ſed prius hiſtoriæ ordo texatur. Nec putandum eſt, licet Malachias angelus meus interpretetur, angelũ veniſſe de cælo & aſſumpſiſſe corpus humanum, vt Iſraeli quæ à Domino ſunt mandata loqueretur. Alioqui Hoſeas qui Saluator dicitur, & Ioel qui interpretatur Dominus meus, ſiue incipiens, & cæteri prophetæ, non erunt homines, ſed aut angeli, vel Dominus atq; Saluator, quia hæc eorũ nomina perſonãt. Et in cõment. in Abdiam. In interpretatione, inquit, prophetica morem hunc debemus ſequi, vt primò hiſtorię fundamenta iaciamus, deinde ſi poſſumus excelſas turres, & tectorũ culmina ſuberigamus. Et in epiſt. ad Dardanum ait, Hiſtoriæ veritas fundamentum eſt intelligentiæ ſpiritualis. Et Zachariæ. 4. c. ait, Seruantes hiſtoriæ veritatẽ poſſumus eũ qui per hiſtoriã prophetatur cognoſcere. Et Baſilius homil. 6. Exaẽm. πανταχοῦ τῇ ἱστορίᾳ τὸ δόγμα τῆς θεολογίας μυστικῶς συμπαρέσπαρται, Hoc eſt, vbiq; immixta eſt hiſtoria Theologiæ: aduerſus hunc errorẽ Origenis vehemẽter inuehitur Baſil. homi. 9. exae. circa principium, nomine tamẽ ſuppreſſo. ¶Quantũ memoria cõſequi poſſum, quatuor apud probatos authores eſſe cauſas inuenio, ob quas nomina ꝓpria in ſcripturis indita ſint. Quarum primam affert Chryſoſto. homil. 16. in Gen. Mos, inquit, diuinæ ſcripturæ eſt à rebus cõtingentibus nomina imponere: ea propter lignũ ſcientiæ boni & mali vocatum fuit: quia circa illud obſeruatio & tranſgreſsio mandati fuit. Nam poſt huius eſum, & ſuperna gloria ſpoliati, & ſenſibilẽ nuditatẽ experti ſunt. Exẽplo quo vſus eſt Chryſoſt. de arbore ſciẽtiæ (quæ iuxta Nicephorũ lib. 1. hiſt. c. 27. ficus fuit, & videtur ex Gen. poſſe colligi, cum inquit: abſcõdit ſe ſub ficu) aliæ afferũtur interpretationes, quæ tamẽ per plura diuerticula in idẽ compitũ tendũt. Euche. quidẽ lib. 1. cõmen. in Gen. c. 13. ait, Lignũ ſcientiæ boni & mali appellatũ fuit, quia homo per experimentũ ab ipſo didicit quid eſſet obedientiæ bonũ, & inobedientiæ malum. Aug. lib. 8. ſuper Gene. ad literã. ca. 6. ſic interpretatur. Lignum, inquit, ſcientiæ boni & mali non erat noxiũ, nec enim qui fecerat omnia valde bona, in paradiſo inſtituerat aliquid mali. Sed malũ fuit homini ex tranſgreſsione præcepti. Eodem modo arbor alia, quæ cũ hac ſimul conſita erat in paradiſo, vitæ, nũcupata fuit, ab euentu. Sed, vt ad id, vnde orſa eſt redeat oratio, authoritati Chryſ. accedat Hieronymi iudicium, qui in cõmẽt. Iſaiæ. c. 62. ait, Hoc eſt Hebraicæ conſuetudinis, vt ex euentu rebus vocabula ſemper imponãt. Sicut domino ſaluatori apud Iſaiã. Citò ſpolia detrahe, ve-

Origenis error.

Nume. 31.

Validis teſtimonijs Origenis dogma conuellitur.

Lignũ ſcientiæ cur appellatum.

Arbor ſcientiæ ficus.

Arbor vitæ.

Isai. 8. he.velociter prædare. Et filij Zebedæi, quorum vnus vocem tonitrui emittere poterat. In princi.erat verbum, appellati sunt benoraham.i.filij tonitui. Abraham quoq;, qui prius dicebatur Abram, idest pater excelsus, quando audiuit repromissionem. In semine tuo benedicentur omnes gentes, appellatus est pater multarum gentium, idest Abraham. Quid hæc nomina Abram & Abraham significent, docuit Hier. qui aut verum dicit, aut proximè ad veritatem accedit. Vnde nescio quem secutus sit Ambr. lib. 1. de Abraham. c. 4. cum inquit. Abram de patrevano interpretatur. Abraham pater electus vel sublimis. Vanus erat cum Deum nesciret electus factus est quando cognouit Deum. & Chry. in quadam hom. de nomine Abraham. inquit. Abraham ab Abar quod est trans, vel vltra dicitur, & Aug. multas affert interpretationes. Vt tamen tota res melius intelligatur, nõ erit abre, vt arbitror, nonnullis exemplis amplius hãc rem illustrare, nempe quòd ab euẽtu nomina imponantur. vt Num. 13. Nachal eschol. i. torrens bothri. eo quòd illinc bothrum exportassent exploratores illi terræ promissionis, & Iosue. 7. cum lapidibus obrutus esset Acham, eo quòd ex Anathemate clanculum surripuisset, vocatus est locus ille Vallis Achor. i. turbationis, dicens, quia exturbasti nos, exturbet te dñs in die hac, & in Actis apostolorum, ager emptus pretio mortis Christi, vocatur, Hachaldema, hoc est ager sanguinis, idest homicidij. In Gene. quoque cum sit sermo de pacto quod pepigit Laban cum Iacob dicitur, congregantes fecerunt tumulum comederuntque supra eum, quem vocauit Laban lingua Chaldæa. Iegar çahadutha.i. tumulum testis, & Iacob Galed idest. Aceruum testimonij Hebraicè, nempe vterque in lingua suæ gentis nomen imponens Iosue. 5. Collis præputiorum. Esau. i. factus, vocatur, quia ex matris vtero pilosus erupit, quemadmodum homines ætatis adultæ & integræ esse solent. De nomine Sarai & Sara ad hunc modum scribit Ambr. li. 2. de Abraham. cap. 1. Sarę vna additur litera quando nomẽ illi mutatur. Saraenim dicitur potestas mea vel principatus mei initiũ vel regis. Sarra dicitur quæ regat, additur tamen litera ρ Rho, quæ centenarium numerum significans perfectionis est symbolũ. At vero hæc nulla ratione fulta sunt. Nam si litera ρ apud Græcos est numerus centenarius, apud Hebræos est litera quoph nota centenarij. Aug. lib. 16. de ciuit. Dei. c. 28. interpretatur Sara, idest virtus. Sed quanto doctius Hier. in. Q. in Gen. Primo, inquit, vocata est Sarai, princeps mea, vnius tantum domus materfamilias, postea absolutè princeps, quia in semine Abrahæ benedicendæ erant omnes gentes. Deniq; nominis Israel multa affert Hier. interpretamenta, his duabus vtitur Malachiæ. 1. Vir cernens Deum, aut rectissimus Dei. Veram tamen interpretationem scriptura affert in Gen. Quia pręualuit in Deum. i. in angelũ, à çara. i. dominiũ habuit, & Deus, vt rectè annotauit Iosephus. li. 1. Antiq. versus finem, quem iniustè reprehendit Hieron. in Q. in Gen. Nolim hæc in eã partẽ ab studiosis, à me dicta videri, vt antiquos partes sugillẽ, & eorũ verẽda detegam, instar sceleratissimi Cham. Nã scio quos elegerim, & in quorũ indefessa lectione cõsenuerim, ac ideo quanuis ipsos vehemẽter obseruẽ & colã; sanctius esse duco iuxta Arist. sentẽtiã, honorare veritatẽ: præcipuè cũ inter theologos antiquos dẽpto Hier. & Origene, qui cõtra morẽ suæ gentis literas Hebraicas didicit, nullus inuentus sit, qui ad ediscendam sanctam linguam (sine qua diuinæ literæ sub difficulter contrectantur,) animum adiunxerit.

Secundã impositionis nominũ causam attulit Hier. in epist. ad Philemonẽ. Solent, inquit, nomina imponi à tribu vel cognatione. Vnde Paulus Saul ante vocabatur, quia de tribu Beniamin erat, in qua hoc nomen familiarius habebatur. Siquidẽ & ille Saul rex Iudææ persecutor Dauid de tribu Beniamin fuit. Hęc ille. Propterea cognati Ioannis Baptistæ volebant imponere illi nomen patris, nempe Zacharias, non Ioannes, quia nullus erat in cognatione qui eo nomine vocaretur. De cognomine tamen Iudæ Schariotis, vnde tractum sit non liquet. Nam Hier. li. 9. cõment. in Isaiam, circa principium, ait. Iudas fuit ex tribu Ephraim, de vico eiusdem tribus Ischarioth & Theophy. Matt. 26. Iudas, inquit, proditor, erat à pago qui dicebatur Ischara. cõsentit Euthy. Matt. 62; Porro Hier. sibi non constans, in comment. Matth. c. 10. ait. Iudas Ischariotes, vel à vico, aut ab vrbe, in quo ortus est, vel à tribu Ischar vocabulum sumpsit, vt quodam vaticinio in condemnationem sui natus sit. Isachar enim interpretatur merces, vt significetur pretium proditionis. Præterea Symon Cananæus, 23. q. 8. A. Legi.

à vico

Margin notes: Nachal escol. — Vallis Achor. — Hachaldema. — Gene. 31.

23. q. 8. a. à vico Cana Galilææ, vbi aquam Dominus
Legi. in vinum conuertit, vt legimus apud Ioan. cap. 2. aut à zelo.

Tertiam cauſam impoſitionis nominum ex Hierony. colligi poteſt, ex procemio in Malachiam, cuius hæc ſunt verba Quomodo apud nos ob virtutis auſpicium ponuntur vocabula. V.g. Victoris, Caſti. Probi. Pij & apud Græcos σώφρων vocatur & εὐσεβὴς, & appellatiua nomina vertuntur in propria. Sic apud Hebræos Michæas, Id eſt humilitas, & Abdias, id eſt ſeruus Domini, & Zacharias, hoc eſt memor Domini, & cætera his ſimilia nomina, ex virtutum vocabulo. liberis à parentibus imponuntur. Hanc ob
Socrates. cauſam iure Socrates laudat Demodocum apud Platonem, in Dialogo, qui Theages ſiue de ſapientia inſcribitur, quòd præclarum nomen filio ſuo impoſuerit, nempe Theages, id eſt, qui à Deo ducitur. Præterea Baſilius in Homil. de humana Chriſti generatione, ait. Τετηρήκαμεν ὅτι οἷς ἐξεπίτηδες τίθενται τὰ ὀνόματα, ἵνα δεῖξιν ἔχῃ τῆς ὑποκειμένης φύσεως, ὡς τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰσραήλ. τούτων ἑκάστου ἡ προσηγορία οὐ μᾶλλον τὸν τοῦ σώματος χαρακτῆρα, ἢ τὸ ἰδίωμα τῆς κατορθουμένης ἐπ᾽ αὐτῶν ἀρετῆς παρεδήλου. διὰ τοῦτο καὶ Ἰησοῦς προσαγορεύεται τουτέστι σωτηρία λαοῦ. Hoc eſt, obſeruauimus, quòd vbi de induſtria nomina imponũtur, ſubiectam oſtendunt naturam: vt Abraham, Iſaac. Horum enim quodlibet, nõ magis corporis characterem, quàm proprietatem vitæ immaculatæ ſignificat: ſic Ieſus ſalus populi vocatur. Imponuntur quoque nomina à deſiderio, vt ait Ammonius in prædic. ca. de æquiuocis. κατ᾽ ἐλπίδα ὀνόματα λέγεται, ὡς ὅταν τις τὸν ἴδιον υἱὸν προσδοκῶν ἔσεσθαι φιλόσοφον, καλέσῃ Πλάτωνα, id eſt, nomina ab ſpe imponũtur, vt qui exoptat filium dare operam philoſophiæ, vocat eum Platonem: ſic Ioſeph, ideſt, additio, vocatur à deſiderio matris, qui in ſpem adducebatur pariendi alios filios. Zacharias filium vocauit Ioannem, quia optabat ipſum eſſe Domino gratum. Aut à præſagio, vt Habel, id eſt vanitas, quia non erat diu victurus. Adam, id eſt terra, quia ob peccatum, mortalis futurus erat atq; in terram ex qua aſſumptus erat rediturus. ¶Quartam rationem impoſitionis nominum inuenimus apud Theophi. Matth. 1. Diuina, inquit, ſcriptura ex operibus nomina imponit, vt apud Iſaiam. Voca nomen eius, nempe Chriſti. Velociter prædare. Et Didymus libr. 2. de Spiritu ſancto, ait. Ioannes cap. 15. dicit, cum venerit cõſolator quem ego mittam vobis. Conſolatorem venientem Spiritum ſanctum dicit, ab operatione nomen imponens, quia non ſolum conſolatur eos, quos ſe dignos repererit, & ab omni triſtitia & perturbatione reddit alienos, verum incredibile quoddam gaudium & hilaritatem eis tribuit. In tantum vt poſſit quis Deo gratias referens, quòd tali hoſpite dignus habeatur, dicere. Dediſti lætitiam in corde meo. Huius Regulæ tu ipſe multa exempla fingere poteris, Iuxta præceptũ Chryſoſt. & Oecum, (de quo ſuo loco dice- In capi. ſequenti.
mus) qui nos docent, quomodo effingere poſſimus ex operibus innumera Dei nomina. V.g. ſi aliquid ſapienter, vel potenter fecit, vocabitur miſericors, potens, ſapiens, &c. At volo nunc oſtendere quomodo angelis ſint nomina impoſita ab operatione: qua de re præclarè Beda in comment. in Luc. libr. 1. ca. 3. & ſumpſit ex Grego. homil. 34. in euangel. Idcirco, inquit, angeli priuatis nominibus cenſentur, vt ſignetur, per vocabula etiã in operatione quid valeant. Neque enim in illa ſancta ciuitate idcirco nomina propria ſortiuntur, ne eorum perſonæ ſine nominibus ſciri nõ poſſint. Sed cùm ad nos aliquid miniſtraturi veniunt, apud nos etiam nomina à miniſterijs trahunt. Ad Mariam ergo
virginem Gabriel mittitur, qui Dei fortitu- Gabriel.
do nominatur, illum quippe nuntiare veniebat, qui ad debellandas aërias poteſtates humilis apparere dignatus eſt. De quo dicitur, Dominus, fortis & potens, Dominus potens in prælio: & rurſum. Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. Per Dei ergo fortitudinẽ nunciandus erat, qui virtutum Dominus, & potens in prelio contra poteſtates aërias ad bella veniebat. Item Hierony. Danielis capit. 8. ait. Cùm viſio de prælijs eſt, aut de regnorũ ſucceſsionibus, Gabriel qui præpoſitus eſt prælijs, huic officio mancipatur. Gabriel eñ robuſtus Dei interpretatur. Vnde eo tempore quo Dominus erat naſciturus, & indicturus bellum dæmonibus, & triumphaturus de mundo Gabriel venit ad Zachariam & Mariam. Vndecunque medicina & ſanatio ne-
ceſſaria eſt, Raphael mittitur, qui Interpreta- Raphael.
tur curatio vel medicina Dei: hoc videlicet nominis interpretatione ſignificante, quòd in Deo ſit medicina vera, vt conſtat ex Tobia. Porrò vbi populo proſpera promittuntur & propitiatio vel expiatio neceſſaria eſt,

Michael

Michael. Michael dirigitur, qui interpretatur, quis sicut Deus, vt scilicet intelligatur, quia non propitiationem vel expiationem vllus possit afferre nisi Deus. Et Grego. homil. 34. in euang. Angelorum, inquit, vocabulum, nomen est officij, non naturæ. Nam sancti illi cælestes spiritus, semper quidem sunt spiritus, sed semper vocari angeli non possunt. Quia tunc solum sunt angeli, cum per eos aliqua nunciantur. Hi autem qui minima nunciant, angeli, qui verò summa annuntiant, archangeli vocantur. Hinc est quòd ad Mariã Gabriel archangelus mittitur. Ad hoc quippe ministerium summũ angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nunciabat. Qui idcirco priuatis nominibus censetur, vt signetur per vocabula, in operatione quid valeant. Quoties miræ virtutis aliquid agitur, Michael mitti perhibetur, vt ex ipso actu & nomine detur intelligi, quia nullus potest facere quod facere valet Deus. Et sic Apocal. 11. Michael pugnat cum dracone.

Angelus nomen officij.

Virtutes. Virtutes vocantur illi spiritus, per quos miracula frequentius fiunt. *Potestates.* Potestates vocantur hi, qui hoc potentius cæteris in suo ordine perceperunt, vt eorum ditioni virtutes aduersæ subiectæ sint, quorum potestate refrænantur, ne corda hominum tantum tentare valeant, quantum volunt. *Principatus.* Principatus, qui ipsis bonis angelorũ spiritibus præsunt, qui subiectis dum quæque agenda disponũt, eis ad explenda diuina ministeria principãtur. *Dominationes.* Dominationes vocantur, qui etiam potestates principatuum dissimilitudine transcendunt. *Throni.* Throni, illa agmina vocantur, quibus ad exercenda iudicia semper Deus præsidet. *Cherubim.* Cherubim, plenitudo scientiæ dicitur: quia tantò perfectiori scientia pleni sunt, quantò claritatem Dei vicinius contemplantur. Seraphim, qui ex singulari propinquitate conditoris sui Incomparabili ardent amore. Lege Diony. in cælesti Hierar. ca. 7. & 8. In harum quatuor rationum explicatione latius peruagatus sum, quia magnum adiumẽtum afferunt ad intelligẽdum scripturas. Siquid tamen aliud de hac re desideras, lege S. Tho. in. 3. parte, quæst. 37. arti. 4. Quo in loco obiter annotabis, nominis Esau interpretationẽ quam affert, non esse illius nominis, sed alterius eiusdem hominis (nam multis fuit præditus nominibus) nempè Edom, Alioquí nominis Esau interpretatio supra à nobis tradita aut potius excogitata est.

In reddendis his nominum etymologijs non rarò offendunt viri alioqui doctißimi, quapropter diligẽter seruare oportet quod sapienter admodum Hierony. In quæst. in Genes. annotauit. Nominis, inquit, Græci Græca, Hebraici Hebraica ratio est reddenda. Nemo enim in altera lingua quempiam vocans, etymologiam vocabuli sumit ex altera. Vnde errant qui putant Sarã per vnum R, scriptum esse, & posteà à Domino alterũ additum, & quia apud Græcos centenarius numerus est ρ, multas super eius nomine ineptias suspicantur. Sarai igitur primò vocata est, i. princeps mẽa, vnius tantùm domus mater familias: posteà verò dicitur absolutè princeps. Ita etiam dicit Eucherius lib. 2. in Gen. cap. 25. qui vt alias solet, transcripsit ex Hiero. Ob huius præcepti ignorantiam, impegit vehementer Iosephus, quem reprehẽdit Hiero. in epistola ad Euagrium de historia Melchisedec: qui dicebat nomen Ierusalem ex Græco & Hebraico idiomate esse conflatũ, cum constet inter peritos linguæ Hebraicæ, esse nomen Hebræum & significare pacis visionem, ex Raa, vidit, & Salom. pax. Eodem nomine Eucherius lib. 2. in Genc. ca. 17. carpit Egesippum, quod dixerit Ierusalem ex idiomate Græco, & Latino constare. Vnde rectè dixit Philoponus lib 1. de anima, cùm versatur in expositione opinionis Democriti. εἰ τὸ λοιπὸν ἐτυμολογεῖται ἡ λέξις, ἀναλογεῖται κατὰ τὴν πατρικὴν γλῶτταν ἐτυμολογηθήσεται, id est, Si etymologia reddenda est alicui dictioni, ex vernacula lingua desumi oportet.

Ambrosius notatus.

Lege gl. D. 65. quæro. nisi um & si debitum.

Annotare oportet in verbis Hier. ex quæstio. in Genes. desumptis, cùm interpretatur hoc nomen Sara. Quod illum quem carpsit est Ambrosius lib. 2. de Abrahã cap. 11. qui eo quo retulimus modo interpretatus est. Vnde vehementer fallitur Erasmus, qui arbitratur intepretamentum illud fuisse additum ab studioso quopiam libris Ambrosianis. Sed in eundem lapidem multi illustres viri impegerunt, non absque piaculo, non solùm ex illorum numero qui Hebraicæ linguæ præsidio fuerunt destituti, vt Philo Iudæus, verum etiam ex illis quilam optimè calluerunt. vt Hiero. hic quidem vir, in comment. epist. ad Phile. ait, Paulum interpretari mirabilem, ac si esset Pelẽ. cùm sit nomen Romanũ omni carens etymologia. Et in præfa. lib. 3. epistolæ ad Ephes. ait, Ephesus interpretatur voluntas mea. ac si esset Chephci.

Deinde aduerte sæpe nomina propria in nouo testamento aliam formam induere solere, quam in veteri, ex quo desumpta sunt, habebant. Sic certè scribit Hiero. in epist. ad Philemo. de hac re. Hebræa nomina veteris testamēti indeclinabilia sunt, sed in nouo ad similitudinem Græcorum & Romanorum declinantur. vt Ioseph, Iosephus, Iacob, Iacobus, Saul, Saulus.

Adhuc etiam annotandum est, ex Hiero. in comment. epist. ad Gala. capi. 4. dicente. Hanc consuetudinem in pluribus locis scriptura conseruat, vt Hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat. Bartimæus, filius Timæi. Aser, diuitiæ. Golgoltha, caluariæ locus. Sebactani, reliquisti me. Thalita Kumi. puella surge. Marana atha. dominus noster venit. Tabitha, dorcas. & in Gene. Mesech, vernaculus. Abba, pater. Dequo dominus in Euangelio præcipit, nullum patrem esse vocandum, nisi deum. Lege Augu. episto. 178.

Mat. 27. *Mar 6.* *Mat. 23.* *Abbates monasteriorū.*

Præterea peculiare est Hebræis hominis vocabula vsurpare, pro gente seu loco, vt, Iudas, Zabulon, Beniamin, Nephtalin, Dan, & cæteræ tribus.

Denique quærendum videtur, quam ob causam aliqua nomina sunt ab interpretibus absque interpretatione, in natiuo idiomate, siue Græco siue Hebraico, relicta. Cui quæstioni Basili. lib. 2. contra Eunomium respondit, his verbis. Qui ab initio ex Hebraica lingua in Græcam traduxerunt, quædam nomina interpretari non sunt ausi, sed ipsam vocē Hebræam transposuerunt, vt Sabaoth, Adonai, nec in diuinis nominibus solum, verum etiam in compluribus alijs hāc reuerentiam adhibuerunt. Quando igitur illi à seipsis quædam nomina fingere ausi fuissent, qui interpretari quædam ausi non sunt, ne incongruis verbis perspicuitatem sententiæ dissoluerent. & Hiero. ni fallor, inquit. Haleluia, Amen, Marana atha, sine interpretatione suot posita, quia Septuaginta interpretes, siue Apostoli id curarunt, vt quoniam prima ecclesia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innouarent, sed ita vt à paruo imbiberant, traderent. postea verò quàm in vniuersas gentes euangelij dilatatus est sermo, non potuerunt semel suscepta mutari.

De hoc, libro. 1. cap. 6. versus finem dictū est. *Laus septuaginta.*

Quòd puero nomē imponeretur die octauo, cùm circuncidebatur, in populo Israelitico, sicut apud nos eo die, quo baptizamur, omnes affirmāt, sed quæro, an præcederet nominis impositio, & post circuncisio sequeretur, an vice versa. Theophy. in comment. Lucæ. c. 1. affirmat circuncisionem præcedere, & tunc demum nominis impositio sequi. Illius hæc sunt verba. Quare post circuncisionem imponitur nomen? quia prius suscipiendum est signaculum dei, & tunc humanum nomen. Vel aliter. Circuncisio significat carnalem abiectionem, nullus igitur ni si prius abijciat & amputet carnalia dignus est, vt nominetur miles dei, & in libro cælorum scribatur nomen eius. & Euthy. cùm hęc eadem verba inculcasset. Lucæ. 2. subiungit. Hoc apud nos similiter fit in baptismate. Attamen apud Athenienses decima nocte à natiuitate nomina imponebantur, teste Suida in verbo δεκάτην inquit. ἔθος ἦν παίδων συγγεννωμένων τοῖς ἀθηναίοις ἐς..., τῇ δεκάτῃ τῶν νυκτῶν, ἀπὸ τῆς γενέσεως συγκαλεῖσθαι τοὺς πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς οἰκείους, καὶ τοὺς ἐγγύτατα φίλους. καὶ παρόντων ἐκείνων, τά τε ὀνόματα τοῖς παισὶ τίθεσθαι, καὶ καλλιερεῖσθαι τοῖς θεοῖς. ἔπειτα εὐωχεῖσθαι τοὺς συνεληλυθότας. Hoc est. erat cōsuetudo apud Atheniēses orto puero, decima à natiuitate nocte, cognatos, affines & amicos maximè cōiūctos vocare, illisq; præsentibus nomina pueris imponere, & sacrificia dijs facere, actūc demū omnibus qui illuc se cōtulerāt, epulas dare. Hæc ille. Romę maribus die nono, fœminis octauo, nomē imponebatur. & hi dies lustrici vocabantur apud eos.

Adhuc quæri non immeritò potest, à quo nomina imponi solerent, à patre ne, an à matre? Illi quidē qui Hebraicam callent linguā, non ambigent, sæpe à matribus, aut obstetricibus, consultis prius parentibus nomina imponi. Nā vtitur ferè semper scriptura verbo fœminino (nam talia verba apud illos sunt) in nominis impositione. vt Gene. 29. Quæ conceptum genuit filium, vocauitque nomen eius Ruben. & statim. Vocauit nomen eius Symeon. & Gene. 30. & Iudicum. 13. Deinque Lucæ. Et factum est, inquit, In die octauo venerunt circuncidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zacharias. & respondens mater eius, inquit, nequaquam sed vocabitur Ioānes. Interdum nomina imponuntur à viris, vt Abraham. Gene. 18. circuncidit omnes vernaculos. Verùm hæc ex Hebraico melius quam ex Latino sermone cognosci possunt.

Annotandum est præterea, crebras esse in scriptu-

scripturis, nominum propriorũ allusiones, ad verba, à quibus illa nomina deducuntur & emanant: hocferè fit in nominibus dignitatis aut personæ. Cain, interpretatur possessio, quia possedi virum cum auxilio Domini: nam Cana possedit significat. Iudas, laudans, quia te laudabunt fratres tui. Inda laudauit. Eua, Chaua, idest vita, quia mater fuit cunctorum viuentium. Iacob, deceptor, supplantator, quia apprehenso calcaneo Esau ipsum decepit. Hæc nomina, ideo interpretatione adhibita, posita sunt, quia maximè mystica sunt, & huiusmodi viri præcipuè sustinent typum futurorum.

Postremò annotabis interpretem nostrũ sæpe nomina propria Hebraica, Latinæ reddidisse linguæ: vt si dicerem dilectus dicit in Psalmo, pro Dauid dixit, & pax eius in Prouerbijs, pro Salomone. Huiusce rei multa sunt exempla apud Hoseam cap. 1. Loruchâma, est nomen p. mulieris, interpres tamen transtulit, absque misericordia, & Lohami, nomen viri, & interpretatur, non populus meus. Et apud Isaiam cap. 7. vocatur filius Isaiæ, relictus est iasub. Et postea cap. 10. reliquiæ conuertentur, cùm sit nomen propriũ Seariasub. Et Gen. 1. appellauit lucem diem, pro lucem Iom. &, vocauit tenebras noctē, pro tenebras Laila, id est noctem, & vocauit firmamentum cælum, pro Samâim, idest, cælos. Ingentem hauriet vtilitatē, qui hoc præceptum mente fuerit complexus.

Aliquibus pueris nomina imponebantur octauo die, & perpetuò illo vocabantur nomine, alijs, priori nomini, aliud superueniebat nomen, obliterato priori, cùm iam ad integram ac perfectam ætatem peruenerant. At quam ob causam id fieri soleret, non erit scitu iniucundum: & quidem quantum ex scripturis possum subodorari, & memoria consequi. Illis viris quibus à prima ætate debebat virtus clarescere, à pueritia indita sunt nomina, nec postea vnquam sunt commutata: vt Noe, Seth, Isaac. Quibus autem postea augeri debebat virtus, & nomen fieri illustrius, postea labente tempore nuncupatio noua, diuino monitu, imposita est, vt ex Abram, Abraham: ex Saulo, Paulus: ex Sarai, Sara. Quamuis hęc rationi consentanea sint, vtar tamen testibus omni exceptione maioribus. In primis Hiero. in comment. epist. ad Philem. ait. Iussũ diuino nouum nomen sancti assumunt, vt ex Abram, Abraham: & ex

Nominum mutatio cur fiat in sanctis.

Sara, Sarai. Et Simon, Petrus: & filij Zebedæi, bene raam, hoc est filij tonitrui. Item Orige. in procemio episto. ad Roma. inquit. Inuenimus in scripturis diuinis quibusdam veterum commutata vocabula, vt ex Iacob, vocatus sit Israel. In euangelijs quoque ex Simone, Petrus. Hoc ex præcepto Dei tantum legimus factum. Vides quod nomina mutari nonnunquam soleant. Audi nunc quæ sit causa mutationis, quam affert Hierony. in postremis lineis lib. 4. comment. in Iere. Ex verbis, inquit, & interpretatione nominum sæpe res ostenduntur. vt Abram, Sarræ & Petri vocabula commutata, significāt rerum mutationem. Et rursum in comment. episto. ad Roma. titulo Hieronymi, sed re vera Priuasij cap. 1. dicitur. Sancti cùm virtutibus proficiunt, nomina noua illis solēt imponi, vt essent ipso nomine noui. Victor quoque episcopus, Ex more, inquit, sanctorum apostolorũ fit, vt qui in virtutibus profecerint, mutato nomine vocentur, quo sint etiam ipso nomine noui. vt Cephas, filij tonitrui. Vnde sancta ecclesia in consuetudinem duxit, vt quos in Cathedra beati Petri sublimauit, nomina eis mutet. Hæc ille. Atque ideo Benedictus cum summum adijt pōtificatum, Bonifacius vocatus est. Innocentius quoque quartus vocabatur prius Sinibaldus. Gregorius decimus prius Theobaldus. Celestinus quintus prius Petrus nuncupatus est. Lege de hac re Augusti. concione 1. in Psalmum 33. & procemium sexti Decretalium.

Disseruimus iam, de illis hominibus, quorum nomina nonnunquam mutantur. De illis etiam, quibus nomina octauo die imponuntur, nec postea mouentur. Attamen, vt nihil, quod studiosorum animos remorari posit, relinquatur intactum, de illis postremo loco dicendum est, quibus ante octauum diem Circuncisionis: id est ante Natiuitatē indita sunt nomina. Quæ de hac re Hierony. in quæst. Genes. scribit hæc sunt. Quatuor, inquit, in veteri testamento absq; vllo velamine nominibus suis antequam nascerentur, vocati sunt. Ismael, Isaac, Salomon, Iosias. lege scripturas. Hæc ille. Huic subscribunt sententiæ. D. Euche. libr. 2. in Gene. capit. 26. & in quæst. in Lucam. & S. Albinus in quæst. in Gen. In hoc tamen inter sese dissident. quod vbi Hieron. & Euche. in Lucam & Albinus, legunt Salomon. Euche. in Gen.

Ismael. Isaac. Salomon Iosias. Samsom.

legit Samſom. Attamen nil tale de Samſone, Iudi. 13. nec in libris Regum & Paralip. de Salomone ſcriptum vidimus. Ab Eucherio in Geneſ. ſtat author ſecundi operis in Matthæum titulo Chryſoſto. ſuper illa verba. Amos genuit Ioſiam. Horum, inquit, nomen fuit prophetatum priuſquam naſceren-
Eraſmus. tur. Samſom, Ioſias, Ioánnes. Miror Eraſmū alioqui diligentiſsimum, nō animaduertiſſe mendum ſubeſſe in codicibus Hieronymianis, qui in errorem eum illexerunt, Eucherium & Albinum, & authorem illum operis in Matth. nam Latinè ſcripſit, & vt probare poſſem, plurima ex Hierony. tranſcripſit. Ego vel iuratus affirmare auſim loco Sam-
Samuel. ſom ſubſtituendum eſſe Samuel. Nam dubium non eſt apud illos qui in ſcripturis diuinis verſati ſunt, Samueli nomen fuiſſe impoſitum ante eius natiuitatem. Vnde Hierony. in epiſt. ad Cyprianum, ait, inter vndecim Pſalmos Moyſis, qui incipiunt à Pſalm. 89. Pſalm. 98. eſt, in quo poſitum eſt. Exaltate dominum Deum noſtrum, & adorate ſcabellum pedum eius quoniam ſanctum eſt. Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius, Samuel in illis qui inuocant nomen illius. Ibi nominat Samuel, quem multa poſt tempora fuiſſe cognoſcimus. Igitur dicendū, quòd prophetatum fuit nomē Samuelis, ſicut no-
Ioſias. men Ioſiæ: quando homo Dei loquitur in Samaria. Altare altare, hæc dicit Dominus, ecce filius naſcetur domui Dauid Ioſias no-
3. Reg. 13. men eius. Atque ita dicit etiam Hilarius in proœmio Pſalmorum. Auguſti. quoque lib. 17. de ciuita. dei cap. 14. nomen Ioſiæ affirmat ante eius natiuitatem fuiſſe illi impoſitum à Deo. Quatuor his quintum addidit Ioſephus, lib. 11. τῆς ἀρχαιολογίας. cap. 1. nempè
Cyrus. Cyrum regem Perſarum & Medorum. ſic inquiens. κῦρος ὁ βασιλεὺς λέγει. ἐπεί με ὁ θεὸς ὁ μέγιστος, τῆς οἰκουμένης ἀπέδειξε βασιλέα, πείθομαι τοῦτον εἶναι ὃν τὸ τῶν ἰσραηλιτῶν ἔθνος προσκυνεῖ. καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν προεῖπεν ὄνομα διὰ τῶν προφητῶν, καὶ ὅτι τὸν ναὸν αὐτοῦ οἰκοδομήσω ἐν ἱεροσολύμοις ἐν τῇ Ιουδαίᾳ χώρᾳ. Hoc eſt. Cyrus rex, inquit, poſtquam Deus maximus, me totius orbis regem conſtituit: hunc eſſe credo quē gens Iſraelitica colit ac veneratur. Etenim hic per prophetas meum prædixit nomen, & quòd Hieroſolymis templum eius conſtructurus ſim. Et hunc ſecutus Hiero. li. 12. cōment. in Iſaiam, verſus finem inquit, Deus cum Cyro loquens. Præſertim, inquit, cum

ſcias multo antequā naſcereris, tuū nomen eſſe prædictum. Quod quidem & Ioſephus refert, legiſſe Cyrum ab Iſaia de ſe certo vaticinatum nomine. Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro cuius apprehendi dexteram: & idcirco Iudæos quaſi Dei familiares pluriſmum dilexiſſe. Hæc ille. Sextus & vltimus his eſt annumerandus, Iob, ex illis qui ante- *Iob.*
quàm lex noua lata eſſet vitæ huius curſum peregerunt, ni fallit Grego. in præfat. libr. 1. Moralium cap. 1. inquiens. Quia in libro Geneſeos Iobab de ſtirpe Eſau deſcēdiſſe, & Balæ filio Beor in regnum ſucceſsiſſe deſcribi- *Gene. 36.*
tur, hunc beatum Iob longe ante Moyſis tēpora extitiſſe crediderunt, morem ſacri eloquij neſcientes, quia in ſuperioribus ſuis partibus ſolet breuiter longe pòſt ſecutura perſtringere, cùm ſtudet ad alia ſubtilius enunciãda properare. Vnde & illic Iobab priuſquam reges in Iſrael exiſterent, fuiſſe memoratur. Nequaquam ergo extitiſſe ante legē cognoſcitur, qui Iſraeliticorum Iudicū tempore fuiſſe ſignatur. Quod cum quidam minus cautè conſiderant, Moyſen geſtorum illius ſcriptorem putāt. Igitur ſi Gregorij ſententiam probamus, duo nobis neceſſariò tenenda erunt. Moyſen non agnoſcendum eſſe autorem libri Iob. Deinde per πρόληψιν, id eſt Anticipationē hiſtoria Geneſeos Iob meminiſſe. Porrò multi viri illuſtres qui Gregorium antiquitate ſuperarunt, aſſeuerant duo, dictis illius prorſus aduerſa. Primum Iob ante quam lex lata eſſet vixiſſe. Inter *Iob quo tē-*
quos eſt Origenes, qui homi. 4. in Ezechielē *pore vixe-*
inquit. In præſenti legimus, in peccatrice ter *rit.*
ra, hos tres viros pariter conſiſtere. Noe, qui *Origenes.*
in diluuio fuit, & Danielem, qui in captiuitate Babylonis commoratus eſt, & Iob, qui in temporibus patriarcharū & Moyſis vixiſſe perhibetur. Hoc enim tēpus inuenimus vitæ
Iob, & lib. 3. cōment. epiſto. ad Roma. ſuper *Origenes.*
hæc verba. Scimus autem, &c. ait, Sed & Iob qui ante legem fuiſſe conſtat, ita dicit, ſi peccaui inuictus, ſi occultaui peccatū meū. & li.
6. cōtra Celſum inquit. Cæterùm in Iob illo, *Origenes.*
qui Moyſen anteceſſit ætate, diabolus ſcribitur coram adſtitiſſe. Theodoretus quoq; *Theodoretus.*
in epito. ca. de creatione. Generoſus, inquit, Iob, qui ante quàm lex ferretur, fuit virtute inſignis. Ac Euſebius Cæſar. li. 1. de demōſt.
euang. c. 3. ait. ἀλλὰ καὶ ὁ ἰὼβ ἄνθρωπος δίκαιος, *Euſebius.*
ἀληθινὸς, ἄμεμπτος, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, πρὸ τοῦ μωσέως χρόνου
μεμαρ-

μεμαρτύρηται. Et capit. 4. Ante Moysen fuit Iob. nam Moyses fuit septimus ab Abrahã, Iob verò quintus. & Hiero in quæst. in Gene. ait; Qui in libro Iob vocatur Eliu, in lege vocatur Balaam qui ob munera, Israel maledixit. Et Philippus presbyter circa principiũ cõment. libri Iob idem affirmat. Deniq; vt in quo cœpimus finiamus. Origen. in præfa. lib. Iob à Perionio translati, ait, Moyses & Iob nõ multis tẽporibus disiuncti sunt inter se. Moyses enim ab Abraham sextus est. Iob autem quintus, Abraham, Isaac, Iacob, Leui, Caath, Amram, Moyses. Rursum Abraham, Isaac, Esau, Raguel, Zareth, Iob. Nec te conturbet, aut è sententia pellat, quod Eusebius Moysen septimum ab Abraham, Origenes verò sextum statuat esse collocandum: cùm, iuxta Epipha. li. 1. contra hæreses circa principiũ, à posteriori numero Abraham excludendus sit, vt maneat Iob in quinto loco. Si addatur Abraham, manet sextus Iob. Epiphani. de Esau loquens hæc sunt verba. ἐξ οὗ πέμπτος κατὰ διαδοχὴν ὁ Ἰὼβ, ὑπεξαιρουμένου τοῦ Ἀβραὰμ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ἀπὸ δὲ Ἰσαὰκ ἀριθμουμένου. In hanc eos opinionem pertraxit, quoddam procemium libro Iob præfixum, cuius initium est. In terra quidem habitasse Iob Vsitidi &c. quod illi putant ab illius libri authore fuisse editum, reclamantibus Hebræis & veritate. Alteri quoq; dicto Gregorij multi non ignobiles authores repugnant, ac putant librum Iob à Moyse fuisse conscriptum, vt velut in specimẽ quodam patientiæ ac tolerantię, talem virum posteris transmitteret. Iuxta illud Apostoli. Sufferentiam Iob audistis & finem eius in dño. De hac re hæc scribit Philippus presbyter lib. 1. commen. in librum Iob cap. 3. cum inquit. Post hæc (sicut ait scriptor huius historiæ, quem Moysen fuisse tradit opinio) aperuit Iob, os suum. Origenes in præfatiõe in librum Iob, interprete Perionio, ait. Moyses mãdat literis Iob virtutem, ducens populum ad religionem. Si quis dicat ipsius Iob esse, is ex nobis intelligat, eũ nõn fuisse ostẽtatorem, nec laudatorem sui. Neque enim in eum, cuius vita iure reprehendi non potest, sibi placentis vitium cadit. Laudet enim te, inquit, proximus, nõ os tuum. Et Rabi Moyses Camhi in libro de authoribus bibliorũ. Denique Isidorus lib. 1. officiorum cap. 12. Iob, inquit, librum Hebræi putant scripsisse Moysen, alij vnum ex ꝓphetis. Vides quot

Quis libri Iob author extiterit.

Theodorus Abucura li. cõtra hæres. Acti. 2. nescio quo spiritu ductus, dicit à Iosepho scriptum. nisi liber mendosus est.

Origenes.

Isidorus.

sancti fuerint in veteri testamẽto, quibus nomen ante natiuitatem inditum fuit? Nunc ad nouum nos testamentũ conferamus, in quo paucos inuenias, quibus hoc concessum sit, aut fortè nullos, si Ioannem Baptistam domini præcursorem & ipsum dominum demas. De quibus Eucherius in quæst. in Lucam ait. In nouo testamento præter Saluatorem, solum legimus Ioannẽ Baptistam, qui ortu videantur esse iuniores quàm nomine. Hæc ille. Nam de Ioanne sic apud Lucam legimus. Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & vxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioãnem. De Christo redemptore nostro sic legimus apud Matthæum. Pariet filium, & vocabis nomen eius, IESVM. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorũ: & iterum apud Lucam. Ecce concipies in vtero & paries filium, & vocabis nomen eius IESVM. & Hierony. ad Paulinum. Veniam, inquit, ad Iesum Naue, qui typum Domini non solùm in gestis, verùm etiam in nomine præfert.

Ioannes. Baptista.

IESVS.

Ponitur in scripturis nomen proprium pro generali, vt ad Hebræos. 2. Non angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Abraham pro quouis homine accipitur: ex Theodoreto ad Hebræ. 2. sic intelligitur illud Matth. vox in Rama audita est; Rachel plorãs filios suos. Rachel, idest mulieres omnes filios trucidatos plorabãt. & in Psalmo. Vnguentum quod descendit in barbam barbam Aaron, id est summi sacerdotis: & sic vt Babylon, Sodoma, Ægyptus pro quauis gente iniqua accipitur, ita Ierusalem, Bethlehem pro populo iusto & electo: & in Abdia. Quomodo scrutati sunt Esau: 1: Idumæos vastarunt, Iob. 15. implet vento subsolano ventrem. Apud authores seculi hoc creberrimum est, vt, aut flumen Rhenum, aut pluuius, &c.

Locus Mat. 2. exposit. Psal. 132.

Nominum impositio dominij signum est, & præcipuum. Vnde dominus volens docere Adam, quòd eum principem & dominũ omnium fecisset, adduxit ad eum omnia, vt videret quid vocaret ea. Velutì qui seruum mercatus est, ostendere se volens dominum serui, nomen illius mutat. Ita & Spiritus sanctus facit, vt in electione apostolorum legimus in Euangelio, Simon, Petrus, & Saulus, Paulus, vocitati sunt, & in baptismate quando Christo vnimur, & in lege quando circũcidebant-

Chrysosto.

Nominis impositio in baptismo quid significat. cidebantur Iudæi. Quò monstrat φ nominū impositio dominium testatur. Vnde talem fuisse morem nouimus, quod seruorū in captiuitatem abductorum nomina mutentur. Nam vt captiuos abduxit Nabuchodonosor, Daniel, Azariam, Ananiam & Misaelē, non reliquit eorum nomina prima, sed vocauit eos, Balthasar, Sidrach, Misach, & Abdenago. *Chrysosto.* Ex Chrysost. in Homi. quadā de ferendis reprehensionibus & conuersione Pauli. Item Psalm. 3. ait, Vide ô homo Adam, cùm nondū peccasset, bestias tanquam seruas & obedientes habentē, & eis tanquā seruis nomina imponentē. Postquam autem aspectū peccato cōmaculauit, tunc eum bestiæ non cognoscebant, & quæ seruæ erant ei, hostes *Damascenus.* euaserunt. Hoc innuit Damasce. lib. 2, ca. 30. Vnde, inquit. animalium appellationē prædicēdo, vt mancipiorū suo vsui cōcessorum tanquā dñs, indidit. Secundū enim imaginē Dei, rationalis & intellectualis, & liberæ potestatis, factus, rationabiliter terrestriū principatum in manu suscepit, à cōmuni omniū *Hieronym.* opifice & dominatore. Præterea Hierony. Daniel. 1. cap. ait. Præpositus eunuchorum, sanctis trib⁹ pueris immutat nomina, & Pha*Genes. 41.* rao Ioseph in Ægypto appellauit Saphanat phaneah, nolens eos in terra captiuitatis vocabula habere Iudæorum. Porrò dns in bonam partem nomina mutat antiqua, & ex rebus ponit virtutum vocabula, vt Abram appellauit Abraham, & Sarai Sara. In euangelio quoq; quondam Simon, Petri nomen accepit, & filij Zebedæi appellati sunt filij to*Philon.* nitrui, Hebraicè Benereem. Deinde Philon Iudæus in Cosmopiia, ait. παγκάλως δὲ καὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ἀνῆψε τῷ πρώτῳ. σοφίας γὰρ καὶ βασιλείας τὸ ἔργον. σοφὸς δ' ἐκεῖνος αὐτομαθὴς καὶ αὐτοδίδακτος χάρισι θείαις γενόμενος, καὶ προσέτι βασιλεύς. ἐμπρεπὲς δ' ἡγεμόνι προσαγορεύειν ἕκαστον τῶν ὑπηκόων. Hoc est, perpulchrè primo homini nominum impositionem defert scriptura: est enim id munus regis, & sapientis. Sapiens quidem ille effectus est gratia diuina, sine præceptoris opera. adhuc etiā rex, regis autem sunt partes, subditis nomina imponere. Hæc omnia doctissimè & co*Chrysosto.* piosissimè iterū colligit Chrysostomus Homil. 9. de laudibus Pauli.

Annota. De rerum subditarum dominio hominū rationem à Chrysost. allatam summè annotandam censeo. Nec illa inferior est quam af*S. Thomas.* fert Damasce. Et hunc secutus S. Tho. 22. q. 66. arti. 1. Naturale, inquit, dominium, est homini super cæteras creaturas, quod cōpetit homini secundū rationē, in qua imago Dei consistit, manifestatur in ipsa hominis creatione. Genes. 1. vbi dicitur, Faciamus homi*Thales.* nem ad imaginem nostram & præsit piscibus &c. Addit aliam rationem idem S. Thomas. Imperfectiora sunt propter perfectiora, vt res creatæ propter hominem: omnia, inquit Dauid: subiecisti sub pedibus eius, oues & boues &c. erunt ergo vniuersa quæ cōdita sunt sub hominis potestate. Deniq; Grego. Nissenus lib. 1. de homine cap. 8. hanc rationem tradit. Rectus est hominis habitus, & ad cælum se sustollens, sursumque respiciens, principatus hæc signa esse, certissimū est, approbantia reglam potestatem. Denique quod solus ita formatus est, cæterorūq; omniū prona sint corpora, & deorsum procliuius inclinata, manifesta differētia eius honoris ostenditur, dum constat illa quidem huius esse subiecta potentiæ, hunc autem supereminentis existere dignitatis.

Quoniā semel causam edomādi aut emolliendi difficultatē scripturarum recepimus, noluimus officio muneriq; nobis iniūcto, aliqua ex parte deesse, sed quanta diligentia & industria fieri pōt partes nostras tueri. Sed quanuis de nominum impositione multa nimis, aut fortasse omnia congesserimus, quæ pro argumenti dignitate sufficere videbant, tamen vt ad cumulum diligentiæ aliquid accedat, de nominum propriorum æquiuocatione nōnihil adijcere oportet. Nam eius cognitio ad multas difficultates sedādas & dissoluendas cōducit, & tenebris densissimis, faciem interpretationis præfert. Hæc æquiuocatio in duas diuisa est partes, aut enim plura nomina eundem hominem significant, vt Paulus, Saulus, aut vnico nomine, plures homines intelliguntur. vt Herodis nomine plures Iudæorum reges nouimus nuncupatos, qui tamen nisi cognominibus additis seiungantur & separentur, nullus assequi poterit quis sit de quo sermo fiat. v. g. quis illorum pueros trucidauerit, aut Ioannem Baptistā è medio sustulerit. De vtrisq; à nobis sermo susceptus est. Et primum de illis hominibus (aut reb⁹) quibus plura nomina indita sunt. Qua de re Hiero. contra Heluidium, hæc ad verbum scribit. Scripturæ consuetudo est, eundem hominem diuersis nominibus nuncupare. Raguel Socer Moysi, & Iethro dici*Iethro.* tur.

tur.(& iuxta Hebræos.Iudicum.4.ceni.Exo. 6.Putiel.Exo.2.Reuel.Exo.4.Iether. Iudicū. 4.Chobab,& Cheber). *Gedeon.* Gedeon nullis causis ante præmissis immutati nominis, subito *Iudi 6.* Ierobaal legitur. *Ozias.* Osias siue Ozias rex Iuda, vicissim & Azarias vocatur. *Thabor.* Mons Thabor, Ithabiricum dicitur. Rursum Hermon, Phœnices cognomināt Sanior, & Amorrhæus cognominat eum Sanir. *Meridies.* Eadem cæli plaga meridiana tribus nominibus appellatur, Negeb, Theman, Darom. *Petrus.* Petrus & Simon dicitur & Cephas. Iudas Zelotes, in alio euangelio Thaddæus dicitur. Multaq; alia quæ ad exemplum horum pertinent, ipse sibi de omnibus scripturis lector poterit congregare. Item in commētarijs Ezechielis.c.25. Quod Esau, inquit, & Seir & Edō & Idumæa & Duma vna gens, appellantur his nominibus, nō *Idumæa.* ambiget, qui scientiam habuerit scripturarū. Et vt de cæteris prophetis taceam, Isaias, Ieremias, Amos (qui contra Idumæam & Duma & Edom vaticinati sunt,) Abdias propheta totam prophetiam contra hanc dirigit nationem. Origenes similiter in procemio epistolæ ad Romanos ait. Inuenimus in scripturis, aliquantos binis, alios etiam ternis vsos esse nominibus, vt Salomonem eundem Ididā dici, Sedechiam eundemque Ioachim, Oziā eundemque Azariam. Aliosque plurimos in Regum & Iudicum libris, binis nominibus inuenies vocitatos. Sed nec euangelia hunc *Matt.9.* eundem renuunt morem. Nam & Mattheus ipse refert de se, quòd cùm transiret Iesus inuenit quēdam sedentem ad Teloniū nomine Matthæum. *Luca.5.* Lucas verò de eodem dicit. Quia cùm transiret Iesus, quendam vidit publicanum nomine Leui, & dixit ei, sequere me. Item Matthæus dicit in catalogo apostolorum post multos, Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Lebbæus, & Simon Cananæus. Marcus verò ita refert. Matthæus publicanus, & Thomas, & Iacobus Alphæi, & Thaddæus. Hūc eundē quem Mattheus Lebbęū, Marcus Thaddęū posuit. Lucas verò ita posuit. Mattheus, Thomas, Iacobus, & Iudas Iacobi. igitur eundē quē Mattheus Lebbæū. Marcus Thaddæū dixit, Lucas Iudā Iacobi scripsit. Certū est autem euāgelistas nō errasse in nominibus Apostolorū, sed quia moris erat binis vel ternis nominibus vti Hebræos vniuscuiusq; viri, diuersa, singuli Euangelistæ nominum vocabula posuere. Iuxta hanc consuetudinem Paulus duplici vsus est vocabulo, donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus est vocatus, quod magis appellationi propriæ vernaculū videbatur; Paulū autem appellatum esse cū Græcis & Gentibus lege, & præcepta conscriberet. Nam hoc ipsum quod in Actibus dicitur, Saulus qui & Paulus, euidenter ostēdit non ei tunc primum Pauli nomen impositū, sed veteris appellationis id esse designat.

Hebrei putāt Agar eā dē esse quā Cēturā. Hier.in.q.in Gen. Aliqui putāt Seohorā esse vxorem Aethiopissam Moysis Nume.c.12

Balaam Iob. 32. vocatur Eliu iuxta Hebræos. & Philippus presbyter. lib. 1. circa principium. Balaam ille ariolus, qui & Eliu, sicut parentum traditio habet.

Tribus nominibus vocatū fuisse Salomonē scripturę manifestissimè docēt, Pacificum id est Salomonē, & Ididia, hoc est dilectum Domini, & Coheleth. idest Ecclesiasten, qui cœtū, hoc est ecclesiā, congregat, quem nos possumus nūcupare concionatorē, eo quòd loquatur ad populum, & sermo eius non specialiter ad vnū, sed ad vniuersos generaliter dirigitur. ex Hier.in Ecclesiaste.c.1. Vocatur Lemuel, Prou.31. & Agur, Prou.30. Hoc secundum editionem Vatabli. Alij dicunt fuisse nomen cuiusdam sapientis. cuius sententias Salomon recenset, vt sapientū Tyri.

Ioakim filius Iosię, ipse est qui alio nomine appellat Eliachim, cui successit in regnū filius eius Ioachiu cognomēto Iechonias, qui tertio mēse regni sui captus est à ducibus Nabuchodonosor. Nemo igitur putet eundem esse in Danielis principio Ioakim qui in Ezechielis exordio Ioachin scribitur. in Daniele extremam syllabā habet Kim, in Ezechiele Chin. Et ob hanc causam in euangelio secūdum Matth. vna videtur deesse generatio, quia secūda παραδώσεως in Ioakim filio Iosiæ desinit, & tertia incipit à Ioachin filio Ioakim. ex Hier. Danielis.ca.1.

Zacharias filius Barachię de quo Matthę. 23. legimus. Venient hæc omnia supra generationē istā ab Habel iusto vsq; ad Zachariā *Barachias.* filiū Barachiæ quē crucifixistis inter templū *Ioiada.* & altare. &.2. Paralip. 24. vocatur filius Ioiadæ Sacerdotis. *2. Paralip. 24.* Binomius erat igitur. Hoc significauit Hiero. Mat.23. Iustum, inquit, volunt esse Zachariam qui occisus est à Ioas rege Iudæ inter templum & altare. Sicut Regū narrat historia. Sed obseruandum q̄ ille Zacharias non fuit filius Barachiæ, sed filius Io

iadæ sacerdotis. Vnde scriptura refert. Non fuit recordatus Ioas, patris eius Ioiadæ, quia fecisset sibi bona. Cùm ergo & Zachariã teneamus, & occisionis consentiat locus, quærimus quare Barachiæ dicat filius & nõ Ioiadæ? Barachia lingua nostra, benedictus dñi dicitur, & sacerdotis Ioiadæ iustitia Hebræo nomine demõstratur. Nec dissentit Euthy. Multi contrariã sententiã sequi malũt, & inter alios Basilius, in hom. de humana Christi generatione ait. Est traditio quæ ad nos vsq; peruenit, q Zacharias pater baptistæ, Mariã matrem dñi post domini conceptionẽ in virginum loco constituens, à Iudæis inter templũ & altare interfectus est. A populo nanq; accusatus, q rem prodigiosam inauditamq; prædicaret, virginem videlicet parientem, citra virginitatis corruptionem. Hanc historiam fusius narrat Gregorius Nisse. homi. de Natali seruatoris nostri. & Euthymius, & Theophi. eandem historiam narrant, & iuxta hos pater Zachariæ, & auus Ioannis vocatur Barachias. At verò Hieronymus, dicit iuxta aliquos patrem Ioannis interfectum, quia Saluatoris prædicabat aduentum. Alij dicunt fuisse Zachariã vnum ex 12. prophetis, vt recitant Euthy. & Theophi. nam ille filius Barachiæ fuit. Contra hos sic loquitur Hiero. patris in eo nomen consentit, sed vbi occisus sit inter templum & altare, scriptura nõ loquitur, maximè cùm temporibus eius, vix ruinæ templi fuerint. Fuit igitur Zacharias filius Ioiadæ iuxta historiæ veritatem.

Basilius.

Gregorius Nisse.

In Psalmi 7. titu. sic inuenimus scriptum. Psalmus Dauid quem cecinit domino pro verbis Chusi filij Iemini. In libris Regum legimus fuisse filium Arachi. Dicimus q duplex fuerit nomẽ patri Chusi, aut quod ipse pòst hoc cognomen sortitus sit, vt Iemini filius diceretur. Hic enim Chusi Arachi filius, & socius Dauid, memor veteris amicitię, cùm Absalom filius Dauid, aduersus patrem insurrexisset; finxit se deficere ab rege & ad Absolomẽ transfugere, eo consilio vt Achitophel Ducis Absalom consilia dissolueret, quod & fecit, ab hoc strenuo opere appellationẽ hanc consecutus est Chusi, vt Iemini filius diceretur. Iemini siquidem dextera interpretatur. Mos verò est scripturæ ab studijs tanquam à parentibus filios denominare, vt filium pacis, filium sapientiæ, filiũ perditionis, ita filius dexteræ qui cõmodus fuit amico. ex Euthy. & desumpsit ex Homilia Basilij quam in Psalmum 7. edidit. Quàm à veritate abhorreant hæc quæ à nobis recitata sunt, non ignorabunt illi qui Hebræas literas callent, tantum quippe differunt Chusi de quo in Psalmo, ab illo de quo in libris regum fit mentio, vt nullam prope similitudinem habeant nomina apud Hebræos inter se. Nam in Psal. Cus. in libris regum, Chusai appellantur. Atque ita legimus in comment. titulo Hierony. Psal. 7. Plerique (& maximè hi qui Hebræi sermonis scientiam nõ habent) hunc psalmum arbitrantur eo tempore esse cantatum, quo Chusi filius Arachi amicus Dauid destruxit consilium Achitophel. Verùm sciendum est vehementer errare. Primùm quòd nomen Chusi per çamach literam in libris Regum scriptum est, in Psalmo verò per Sin. & tunc Æthiopem significat, intelligens Saul, propter sanguinarios & tetros mores. Hæc ille. In libris Hebræis non inuenimus nunc hanc differentiam, sed q in Psalmo cũ Caph, in libris Regum cũ Cheth nomina illa scribantur.

2. Reg. 15.

Basilius.

Hieronymi egregius locus.

Aram ille de quo apud Matthæũ dicitur, quod genuerit Aminadab, in Paralip. vocatur Ram. Vide Philip. presbyt. li. 3. in Iob ca. 1. Sed de his satis, nam huiuscemodi innumerabilia exempla, quisq;, si studium & diligentiã adhibeat, ex scripturis poterit corrogare.

Ad secundam partem pertractandam demum accedamus, quæ profectò magnas tenebras offundet scripturis, nisi illis pro virili feramus opem, videlicet de ambiguitate quę fit, cùm vno nomine, res plures intelliguntur. De qua re auspicatissimum faciemus exordium, si à diuino Basilio in homil. Psal. 33. circa principium, initium scribẽdi duxerimus. Est, inquit, traditio quæ ad nos vsque peruenit, reges Philistinorum communi nomine Abimelech vocari, proprium verò qui libet habebat, quo appellabatur. Sicut in Romano imperio licet intueri, Cæsares in commune dici palam est, & Augustos, alia verò hos habuisse nomina liquet. Talis fuit apud Ægyptios Pharaonum nomẽclatura, nam & ætate Ioseph, rex Pharao dicebatur, & qui pòst rẽgnũ tenuit, & qui in tempore Moysi. Sed & Salomonis tẽpore Pharao dicebat. Accepit, inquit, filiã Pharaonis, & Ieremiæ tpe fuit alius. Sic & Abimelech tẽporibus Abrahã legit fuisse. Rursum tpe Isaac, & demũ sub Dauid, vt dicit in titul. Psa. 33. Abimelech memorat. Abimelech igitur erat cõmune

Basilius.

Abimelech.

Pharao.

Euthymius mune regni nomē, Achis illi additū est nomē à natiuitate, vt traditū est in historia. Euthy. *Hierony.* codē loco affert Basilij verba à nobis citata. *Pharao.* Itē Hiero. Isaiæ. 30. ait. Pharao apud Aegyptios nomē est regiæ potestatis, & vnusquisq; speciali appellabatur vocabulo, vt Pharao Nechao, Pharao Vaphre, & Abimelech cōmune nomen fuit regibus Geth. Quo modo si nos Cæsares aut Augustos proprijs regum vocabulis preponamus, vt Marcianus Cęsar.

Item reges Medorū & Persarū, Darij, Xerxes, & Artaxerxes vocabantur. Apud Hebræos reges Medi, Assueri appellabantur. Apud Babylonios, omnes illius gentis reges, Nabuchodonosor inditū erat illis nomē. V. g. alius est qui destruxit templum, & duas tribus transtulit in Babylonem, de quo. 4. Reg. 24. & Iere. vlt. & Danielis. 1. cuius nepos fuit à Cyro interfectus, alius Nabuchodonosor Cyri successor, de quo Iudith. 1. & 2. c. Apud Syros Antiochi. Apud Iudæos sub Babylonijs multi Iechoniæ reges fuerunt. Apud eosdem sub Romanis multi dicebantur Herodes. Porrò quia istorum, quos vltimo loco collocauimus, regum, crebrò in nouo instrumento nomen inferitur, res exigere videtur, vt huius quoque nominis rationē habeamus, & illā ex hominum pectoribus eximamus & euellamus, breuiter quidē, vt instituto nostro par est. Herodes ex nationibus ex- *Quot Herodes.* teris primus Iudęorū rex, Antipatri Idumæi filius, ex vxore Arabe, anno decimo Augusti rex Iudeorū à Romanis declaratus est. obtinuitq; regnū. 37. annis Hic Samariā euersam atq; in cineres collapsam, erexit. atq; in Augusti honorem Sebasten, hoc est Augustam appellauit. Fuit vir crudelissimus, nām legis *Macrobius li. 2. Saturnaliorū. c. 4.* interpretes & paruulos Bethlehemiticos interemit, imò nec à filio manus abstinuit. Quod cū Augusto renunciatū esset, ait. Melius est Herodis porcū esse quàm filium. Hoc regnante Christus fugit in Ægyptum. In eo est adimpleta Iacob prophetia. Non auferetur sceptrum de Iuda & dux de fœmoribus eius, &c. Genuitque tres filios illi cognomines atq; duplici nomine præditos, & quae tum Archelaum, quem regni reliquit hæredē. Primus vocabatur Herodes Antipas, siue Herodes Iunior, tetrarcha Galilęæ, vt apud Mat. 14. scriptum inuenimus. Fuit vir nefarius & omni scelere delibutus, abduxit vxorem à Philippo fratre, adhuc eo viuente, & Iohannem Baptistam necandum satellitibus tradidit, & dominum Iesum Pilato remisit, Demum, vt alia omittam, Lugduni à Cæsare Caligula relegatus est, vbi vitam finiuit. De *Luca. 3.* illo hæc scribit Lucas. Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo fratre eius tetrarcha Ituręæ, & Trachonitidis regionis. Secundus Herodis, Magni filius, Herodes Philippi vocabatur, fuit Tetrarcha is quoque, huic primo nuptui tradita est Herodias, è qua sustulit filiam Salomen, quæ coram Herode Antipa saltauit. De secundo hoc Herode Hieronymus Matthæ. 14. hæc tradit. Vetus narrat historia Philippum Herodis maioris filium, sub quo dominus fugit in Ægyptum, fratrem huius Herodis sub quo passus est dominus, duxisse vxorem Herodiadem filiam Aretæ regis Persarum, postea verò socerum eius, exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici eius nempe Antipæ nuptijs copulasse. Postremus Herodes nuncupabatur Agrippa, de quo in Apostolorum actibus refertur. quòd cum ad populum concionem haberet, & à radio solis, vestis splendorem emitteret, acclamante concione, vocem dei esse non hominis, ab irato deo, cuius ipse honorem amb ebat, percussus, scatentibus toto corpore vermibus, miserando genere mortis perijt. hic in carcerem detrusit Petrum, & Iacobum filium Zebedæi, & Iohannis fratrem trucidare curauit. Tamen is, qui apostoli nomen detulerat apud Herodem, pœnitentia ductus ante apostoli genuā procidit, dicens, συγχώρησόν μοι ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅτι μεταμέλει μοι ἐφ' οἷς ἐλάλησα κατὰ σοῦ. Hoc est, remitte mihi vir dei peccatum hoc, quia peccaui cōtra te. Cui diuinus apostolus post quā eum exosculatus est, ait. εἰρήνη σοι τέκνον, εἰρήνη σοι, καὶ συγχώρησις τοῦ πλημμελήματος. Hoc est, *Clemēs Alexādrinus* pax tibi, pax tibi, & culpæ propitiatio. vt nar- *Eusebius* rant Clemens. 7. Stromate, & Eusebius, li. 2. c. *Cæsariēsis.* 9. & Suidas in dictione ἠράδης. Tunc vir ille *Suidas.* vocemagna, se esse Christianū demōstrauit, ac pro Christo patiens. martyrij palmam assecutus est. Nullus ex his, regni paterni successor fuit, sed Archelaus solus, de quo Mat. Audiens quòd Archelaus regnaret pro Herode patre eius. Theophy. Matt. 2. duorum tantum Herodum meminit, inquiens. Tres filios

filios reliquit Herodes, Philippum, & Antipam, & Archelaum. Archelaum regem, alios autem Tetrarchas esse iussit. Timuit autem Ioseph in terram Israel abire, hoc est in terram Iuda, eo quòd Archelaus similis erat patri. At verò Antipas ipse est iunior Herodes, qui præcursorem interfecit. Nicephorus libr. tertio. capi. tertio. ait, Herodes primus annis 37. regnum Iudæorũ tenuit, post hunc Archelaus filius eius annos. 9. cui frater Herodes succedens, isque Baptistam occidit 24. annos regnauit. Deinde Agrippa qui & Herodes iunior, Iacobum interemit, & regnauit. 7. annis: huius successor Agrippa & ipse iunior, scilicet, appellatus, apud quem Paulus pro se causam dixit: viginti & tres annos, is regnum administrauit, quousque deleta est Ierusalem. Huiuscemodi innumera in hunc locum conijci poterãt, quæ à nobis partim varijs explicabuntur locis, partim non temerè omissa sunt: quia susceptum munus hoc tantũ efflagitabat, vt paucis, clarissima quæque persequerer, & ob oculos subijcerem, ad horum exemplum studiosus quisque, ex diuite sanctorũ penu, hæc ipsa poterit dilatare & locupletiora reddere.

¶ De Deo, & nominibus diuinis.

CAP. II.

Hieron. Hosea c. 2. ver sus finẽ. & in prolo. li. 13. Ezechielis.

OBSCVRITAS tribus nascitur modis, vt ait Hierony. aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut audiẽtis nimia tarditate. Eoque fit vt quoquo te vertas, & oculos conijcias, has tres difficultates in scripturis inuenias, quæ adeò studiosos exercent, & intelligentiæ viam obstruũt, vt iuxta Isaiam domus mentis nostræ plena sit ignorantiæ fumo. Nam si alicubi verum est quod Democritus Abderites ait, veritatem in altissimo puteo esse demersam & defossam, ibi vel maximè, cùm de Deo agitur. Ideo idoneo præceptore vti oportet & doctrina maiorũ, qui quo minus aberant à vero lumine, melius illud intuebantur. Verùm id non satis est, summa nanque ope niti decet, vt ad Spiritus sãcti auram ascẽdam, aspiremus, quo nobis ad has ignorantiæ tenebras expellendas & propulsandas fautrix adiutrixque sit,

Democritus.

quam si nacti fuerimus, ita dextrè circa ima versabimur & nos geremus, vt in maiorum rerum tractatione minimè collapsos fuisse, nec munus nostrũ temerè obijsse videamur. Nec nobis quod Thaleti ferũt accidisse, passos esse queremur, qui dum cæli vicissitudines suspiceret, & astrorum cursus curiosius rimaretur, in foueã incidit, quem, sanè quàm facetè carpsit ancilla Thracensis, inquiens, quæ in cælo sunt perscrutare contendis, & illa quæ manibus tractas, ante oculos versas, ignoras? Quamobrem non leuiter nec citra Dei auxiliũ aggredi oportet arcana illa quæ diuinitus atq; ipsius Dei monitu, literis sunt tradita, & ad quæ contuenda & perscrutanda animus noster hebescit & languet. Qui nimirũ animus si seculo defunctus nequissimo, pennas columbæ assumpsisset, & se ad excelsa perscrutanda erigeret & subleuaret, nunquam in tanto versaretur errore, nec falsò quereretur adeo se esse destitutum & neglectum. Nam sicut speculũ, ferrugine obductum, non potest nobis faciem natiuam, puram reddere ac præsentare, nisi nitidum reddatur, ita qui oculos animi seculi occupationibus tradidit, nisi eos prius detergere curet, diuina inspicere non valebit, & si valeat, in tantum nephas impunè prorumpere nõ poterit, cum dixerit Dominus impio, quare tu enarras iustitias meas. Vnde præclare Lacedæmonios fecisse legimus, qui cùm Demosthenem quendam nephariũ hominem, optimæ & salutaris sententię authorem fuisse cognoscerent, probarũt quidẽ illam, sed quendam è senatu virum probum & integrum elegerunt, cui vt eundem proferret sermonẽ, demandarunt. Horum nos prudentiam secuti, non quendam virum vtcunque probum loquentem fecimus, sed multos Heroes & diuinos viros, quibus tantum auctoritatis, probitas & integritas vitæ, conciliauit, & dictu sit, vt scelus inexpiabile sit, vel transuersum quidem vnguem ab ipsorum nutu aut renutu discedere, aut ipsorum dictis fidem eleuare velle. Totam hanc de Deo tractationem tribus capitibus absoluere cõstitui, primum caput, Deo & diuinis nominibus dabitur, ad quorum cognitionem nonnulla præmittenda sunt, quæ rem totam planiorem & explicatiorem efficiant.

Thales.

Demosthenes quidam Lacon.

Est non tam scripta, quàm nata lex, quam nõ ab aliquo didicimus, accepimus, sed à natura ipsa arripuimus, hausimus, vnum deum haben-

Notũ ex se & quo ad nos.

habendum esse præcipiens, & sancte culi iubens: quæ adeò nota & cōperta hominibus & iuxta Hesiodum: ἰχθύσι καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεινοῖς, est, vt nulla gens tam ferrea & immanis sit, quæ in hanc insaniam audeat prorumpere, vt dicat illud Psalmi, nō est Deus: si demas delyros illos & stupidos philosophos, Eumerum Messeniū, Diogenem Phrygem, Hipponem, Diagoram, Sosiam, Epicurum, Pherecidem Syrum, qui hoc Axioma nostrum ausi sunt labefactare & refellere. Cùm tamen nec apud Barbaras nationes vllus inuentus sit, cuius mentem non imbuerit Dei optimi & maximi opinio. Nihilominus tamen ob ingenij nostri tenuitatem & tarditatem, diuinam substantiam intelligere non valentis, perexiguam & subobscurā notitiā eius tantum assequimur. Nam iuxta Aristotelem, sicut se habet oculus noctuæ ad lumē solis, ita se habet intellectus noster ad manifestißima naturæ. Attamen illa quæ ex natura sua manifestißima sunt (vt diuina natura, & substantiæ separatæ) nobis non satis sunt explorata & comperta, sed tenues veritatis fibræ ad nos permearunt. Vnde vt aptè procedamus, illum duplicem procedēdi modum in scientijs, quem ex Aristotele collegit Philuponus in libr. 1. physic. hoc in loco inseramus oportet. Dixit Aristo. in libro de Demonstratione duos esse cognitionis modos in disciplinis, primus quidem demōstratiuus, secundus verò doctrinalis siue disciplinæ accommodatus. Hi modi cōditione quadam opposita se habent inter se. Nam demōstratiuus ex primis & natura prioribus, demonstrat sequentia. Ille verò qui disciplinæ accommodatus est modus, demonstratiuus quidem est & ipse, secundo illo demonstrationis genere, qui ex posterioribus naturapriora demonstrare cōtēdit: & vocatur cōiecturalis: vt si quis conspecto fumo, dicat illic esse ignē, ex posterioribus natura quod prius est astruet. Vtimur hoc modo doctrinæ apto in nonnullis, eo quòd non possumus euidentiori & priori vti demonstratione, ob rerum illarum de quibus agitur naturam, aut quia potioribus caremus, aut etiam si habeamus, illa nobis sunt occulta & ignota. Sic in libris de cælo, volens figuram lunæ ostendere qualis sit ex eius illuminatione, ostendit esse sphæricam: cōiectura ex posterioribus deducta, nempè ab illuminatione, lunæ figuram, quæ natura est prior, demonstrauit. Cū

Id est piscibus & feris & volucribus.

Philoponus.

Modus cognoscēdi doctrinalis & Demōstratiuus.

ediuersò, oportuisset probare, à natura ipsius quintæ substantiæ cælestis, quæ necessariò orbicularis est. Fieri nanque non potest, vt corpus circulari forma destitutum, æternum sit: probato nanque lunæ corpore esse sphæricæ figuræ, necessariò colligitur, sic illuminari. Hoc nimirum modo magis conueniebat, vt ex illis quæ magis principij naturam induunt, confirmetur posteriora. Attamen quia notiores sunt nobis lunæ illuminationes, quàm eius figura, & substantia, non immeritò ex manifestis non manifesta confirmat. Vides ergo quomodo, quamuis Deus sit ipsa lux, & in eo tenebræ non sunt vllæ, tamen ob nostri obtutus imbecillitatem à nobis sanè quàm exiliter cognoscitur, aut potius nisi subleuemur & erigamur ad inuisibilis Dei cognitionem, visibilium harum rerum adminiculo, prorsus illius cognitione carebimus. Hoc vt clarius intelligi poßit, duo demonstrationum genera constituenda sunt. Mathematicum, quod progreditur, & procedit ex certis quibusdam principijs adeò notis & confeßis, vt à nullo quantumuis stupido & præfracto poßint in dubium reuocari. Aliud est διδασκαλικόν, quod negari non potest à viro prudenti & cordato, nisi prius à cōmuni sensu abhorruisse videatur, hoc vltimo modo à nobis Deus percipitur. Ex rerum, scilicet, creatiōe & illarum gubernatione, ex astrorum cursu, & temporū mutatione & rerum vicißitudine. Hoc innuit Damasce. lib. 1. ca. 3. cum ait. ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι θεόν, φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Hoc est, Deū esse cognoscere, natura nobis innatum est.

Hoc est doctrinale.

Deinde annotandum est ex Diuo Thoma. 1. par. q. 2. arti. 2. Quod duplex est demōstratio, vna quæ est per causam, & dicitē propter quid, & hæc est per priora simpliciter. Alia est per effectum, & dicitur demonstratio. Quia, & hæc est per ea, quæ sunt priora quo ad nos. Cùm enim effectus aliquis nobis est manifestior quàm sua causa, per effectū, ꝓcedimus ad cognitionē causæ. Ex quo libet autē effectu potest demōstrari propriā causam eius esse, si tamen eius effectus sint magis noti quo ad nos, quia cum effectus dependeant à causa, posito effectu, necesse est causam præexistere. Vnde Deum esse secundum quod non est per se notum, quo ad nos demonstrabile est per effectus nobis notos. His præmißis Origenis ratio accedat, Homil. 2. diuersorum, quæ totam hanc rem paucis

Demonstratio quia & ꝓpter quid ex S. Tho.

paucis demonstrat, & ante oculos ponit, adeò doctè vt nihil supra. Deus, inquit, dupliciter à nobis cognoscit, aut potius Deus cum sit lux, dupliciter se nobis manifestat, & mundo declarat, per scripturam videlicet & creaturam. Non enim aliter à nobis diuina cognitio renouatur, nisi per diuinæ scripturæ apices, & creaturæ species. Eloquia disce diuina, & in animo tuo eorum cōcipe intellectum, in quo cognosces verbum sensu corporeo. Formas ac pulchritudines rerum sensibilium intuere, & in illis intelliges Dei verbum. Hęc ille. Hoc est quod in Psalmo dicitur. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamētum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ nec sermones, non auditur vox eorum, &c. & Basil. homil. 11. in exaēme. κόσμος ὅλος ὥσπερ βιβλίον ἐγγράφος, ἐστὶν ὑπαγορευόμενος τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, τῶν ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων τοῦ θεοῦ μεγαλοσύνην δι' αὐτοῦ διαγγέλλων σοὶ τῷ νοῦν ἔχοντι εἰς κατανόησιν. Et statim de scriptura subdit. Lex Domini immaculata conuertens animas. *Origenis locus.*

Porrò vt hæc propter tardiores fusius exponantur, de vtroque diuisionis membro agendum est sigillatim: & primò testimonijs scripturarum vtamur. De quibus Damascen. lib. 1. cap. 3. sic ait, Quod quidem sit Deus, ijs qui sacras admittunt scripturas, vetus inquā & nouum instrumētum, haud quaquam in controuersiam venit, nec plurimis quidem Græcorum. Exemplum optimum est illud Deutero. cap. 6. Audi Israel dominus Deus tuus vnus est. Et ad Ephe. 4. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus Deus & pater omnium, qui super omnes & per omnia, & in omnibus nobis. Ait deinde Damascenus, plurimis Gręcorum notam esse Dei vnitatem. Verè vtique. Nam non solùm philosophi id asseuerant (si illos quos in Atheorū albo supra retulimus excipias) sed etiam poëtæ (qui maximi multitudinis deorum recipiendæ videntur fuisse patroni) affirmant: licet illi vni nonnūquam varias nomenclaturas imponant. Hoc affirmat Orphæus antiquissimus omnium poëtarum, qui cum Musæo filio loquens in hunc modum scribit. *Damascen.*

Orpheus.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ τ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα.
Εἷς ἔστ' αὐτογενής, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιγίγνεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος χωρὶς μεγάλου βασιλῆος.
Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω. περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται,
Πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις
Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται
Χρυσέῳ ἐνὶ θρόνῳ, γαίης ἐπὶ ποσσὶ βέβηκε,
Χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν. περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρά,
Καὶ ποταμοί, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης.

Hoc est. Verbum diuinum respice fili, & illi asside, vt spiritualem cordis tui cimbam moderetur, recta ingredere via. Et solum mundi regem intuere, qui vnus est & ingenitus, à quo res cunctæ sunt creatæ, in quibus ipse est. Hunc nullus vidit hominum, cùm ipse omnes cernat. Ipse cùm sit bonus, malum infert hominibus, tum bellum horridum, tum luctuosas ærumnas. Nec vllus est alius Deus dempto hoc rege magno. Ipsum non videmus, nebula siquidem cinctus est. Mortaliū pupillæ infirmæ sunt, ad conspiciēdum moderatorem rerum omnium. Ipsius sedem æreo in cælo fixit, in quo cum aureo sedeat throno, pedibus in terra graditur. Porrigit dexteram vsque ad Oceani limites. Ipsum timent flumina, & profundum glauci maris & cani. Et alibi iterum.

Εἷς Ζεύς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος,
Εἷς θεὸς ἐν πάντεσσι. Hoc est. Vnus Iupiter, vnus Pluto, vnus Sol, vnus Dionysios, vnus Deus in omnibus. Item Homerus sub persona Phœnicis loquentis ad Achillem ait. *Homerus.*

Οὐδ' εἴ κέν μοι ὑποσταίη θεὸς αὐτὸς
Γῆρας ἀποξύσας θήσειν νέον ἡβώοντα. Hoc est. Nec si mihi Deus ipse promitteret, senectutem auferens, priori me reddere ætati. Pronomen, ipse, Deum vnum verum ostendit: & iterum lib. 2. Iliados Vlysses sic loquitur.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, *Homerus.*
Εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω. Hoc est. Non est bona principum multitudo, vnus sit princeps & vnus rex, à summo Ioue constitutus. Quæ carmina non modò in politia humana, sed in diuinā sunt intelligenda, vt docet Arist. 12. metaphysicorum in postremis verbis. Præterea Phocylides in poëmate admonitorio ait. *Phocylides*

Πρῶτα θεὸν τίμα, μετέπειτα δὲ σεῖο γονῆας. Hoc est. In primis Deum cole, postea autem parentes tuos. Et post parum.

θεῷ δο-

ψεύδορκον στυγέει θεὸς ἄβροτος. idest, peleratorē odit de⁹ immortalis, & Euripides ī Oreste, ait.

Εν τοῖς κακοῖς χρὴ τοὺς φίλους φίλοισιν ὠφελεῖν
Οταν δ' ὁ δαίμων εὖ διδῷ τί χρὴ φίλων?
Αρκεῖ γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς, ὠφελεῖν θέλων. Hoc est, in ęrumnis oportet amicis opē ferre, si enim fortuna fauet, quid opus est amicis? cū omnia abunde suppeditet Deus ipse. Pindarus etiā

Pindarus. in Olympijs hymno. 1. ait. εἰ δὲ θεὸν ἀνήρ τις ἔλπεται λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει. Hoc est, qui

Sophocles. Deū latere aliquid putat, fallitur. Et hymno. 12. iterum. Adhuc Sophocles apertius, inquit enim.

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστι θεὸς,
Ος οὐρανὸν τέτευχε καὶ γαῖαν μακράν,
Ποντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δ' ἑ πολλοὶ καρδίᾳ πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα.
Θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων, Hoc est,

Vnus verè, vnus est Deus, qui cælum & terram fecit & maris glaucam vndam, & vim ventorum. Homines tamen errore seducti fecimus deorum statuas lapideas & ligneas. Platonis, Pythagorę & aliorum philosophorum sententias, hoc in loco inserere, omitto, cum illas, Iustinus martyr in admonitorio gentium, breuiter collegerit. Deinde cur philosophi subobscurè de hac re locuti sunt, sicut & poe-

Plutarchus. tæ, causam prodidit Plutarchus. lib. 1. de Placitis philosophorum. c. 7. cum ait. Euripides tragicus & multi alij hoc apertè in medium afferre noluerunt, videlicet verentes Areopagi iudicium, significault autem hunc in modum

Euripi. Euripides, Sysiphum enim huius auctorem opinionis induxit, huiusmodique sententiæ eius, astipulatur ipse. Fuit tempus, inquit, cùm soluta erat mortalium vita, & belluina, postea explosa est vita quæ sine lege erat, lege lata, post vbi manifesta arcere delicta lex poterat, clàm delinquebant multi, tum quidam peritus vir mendaci adorsus oratione veritatem suadere mortalibus, quod Deus esset inlenescibilis perenni vita, qui hæc audit & videt & mente præpollet.

Deniq; ait Damascenus, plurimis Græcorum non venit In controuersiam vnum esse Deum. Non negat Damasc. quin aliqui philosophi, qui suo nomine non sunt digni, contrarium tenuerint. De quibus Plutarchus. lib. 1. de placitis. cap. 7. ait. Nonnulli philosopho-

Diagoras. rum, queadmodū Diagoras Milesius, Theo-

Theodorus. dorus Cyrenensis, Eumerus Thegeates, deos

Eumerus. nullos prorsus esse censuerunt. Eumerum autem Callimachus Cyrenensis in Iābis suis taxat in hunc modum scribens. In suburbanum delubrum conferti ite, in quo iam pridem æreum qui finxit Iouem, insolens senex, impro ba volumina scribit, nempe quæ dicunt nullos esse Deos. Hæc eadem scribit Aelianus. li. 2. Variæ historiæ. Hactenus in Damasceni ex positione laborasse sufficiat.

Tradidit nobis supra, vt vidistis, Origenes duas rationes seu vias inuestigandi Dei vnitatem. Prima fuit ex scripturis siue sacris siue prophanis desumpta, quæ à nobis pro virili absoluta est. Quæ deinceps sese offert, viam, qua ex creaturis aut humana ratione subnixis argumentis, Deus cognosci aut inuestigari à nobis possit, aperiet. Quod negabit nemo qui scripturas diligenter euoluerit. Nam clarè id dixit Paulus Romanis scribens, cap. 1. ait. Inuisibilia, inquit, Dei à creatione mundi, id est, post mundi creationem, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Hoc est, sapientia Dei & potentia, postquam mundum ab ipso creatum, conspeximus, nobis nota facta est. & 1. Corinth. 13. Videmus in ęnigmate & per speculum, &c. Sunt his locis alia duo similia, quæ cùm vix à doctis intelligantur, interpretationis nostræ faciem desiderant. Primus est in libr. sapientiæ. cap. 1. Spiritus domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. *Locus eximiè expositus.* Hoc est, Spiritus sanctus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, impartitus est vniuerso orbi, diuinarum rerum cognitionem, & ad sui participationem pertraxit, ac rapuit, & subdit, τὸ συνέχον τὰ πάντα, id est, quod continet omnia. Hac periphrasi mundum istum significasse, non obscurum est illis, qui linguarum peritia sunt instructi. Quia, (vt ait Plini. lib. 2. capit. 1.) eius circunflexu degunt cuncta, aut vt ait Pomponius Mela. lib. 1. cap. 1. quia vno ambitu se cunctaque complectitur, additque postea scientiam habet vocis, idest, vocalem. Hoc est. Quando mundum intuemur, ex illius conspectu ad Dei contemplationem scandidimus, ac illo magistri vice vtimur, ad eius laudes contexendas, & enumerandas. Alias cæli voce & sensu carent. Vltimus locus est ex psalmo. 128. desumptus, atque is est. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est non potero ad eam. Hoc est, tam clara & expressa cognitio tui nobis enituit, ex me, idest, ex hominis creatione, vt dignis laudibus, eam cele- *De hoc Basi supra. Locus nō cōtēnēdus.*

brare posse, diffidam. Atque adhuc modum interpretatur Basilius semel atque iterum in Exaemero. Quamuis Hebræorum expositio non sit explodenda, qui legunt loco ex me, præ me, ad hunc sensum. Adeo hominum captum excellit & superat diuina natura, vt ad eam intelligendam vires nostri ingenij imbecilles sint. Nonne vides quomodo ex maioris & minoris mundi cognitione, homines ad Dei contemplationem rapiantur? Hoc significauit Basilius. Homil. 1. Exaem. de mundo loquens, cùm ait. εἴπερ τῷ ὄντι ψυχῶν διδασκαλεῖον λογικῶν, καὶ θεογνωσίας ἐστὶ παιδευτήριον διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ αἰσθητῶν, χειραγωγίαν τῷ νῷ παρεχόμενον πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος· ὅτι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Hoc est, vere mundus est ludus literarius in quo animæ nostræ Dei cognitionem perdiscunt, qui per res visibiles & sensibiles, adminiculum menti præbet, vt ad inuisibilium rerum contemplationem admittatur, quemadmodum ait apostolus, quod inuisibilia ipsius, à constitutione mundi, ex operibus intellecta conspiciuntur. Atq; in eadem Homi. bis eandem sententiam interserit, rursum & Homi. 6. versus finem. Item ho. 11. ait. οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἕνεκεν ἐγένου, ἢ ἵνα ὄργανον ᾖς ἐπιτήδειον τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, καὶ γὰρ ὁ κόσμος οὗτος ὅλος ὥσπερ τι βιβλίον ἔγγραφον ἐστὶν, ὑπαγορεύομενον τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν. τὴν ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον τοῦ θεοῦ μεγαλωσύνην δι' αὐτοῦ διαγγέλλον σοι τῷ νοῦν ἔχοντι, εἰς κατανόησιν ἀληθείας. Hoc est. Non ob aliam causam ò homo procreatus es, nisi vt esses aptum instrumentum ad gloriam nominis Dei propagandam. Nam vniuersi orbis istius moles & machina, est veluti quidam liber scriptus, Dei gloriam prædicans ac vndique diffundens, & arcanam & inuisibilem Dei maiestatem per ipsum manifestans, tibi qui intellectu viges, vt ad veritatē possis peruenire. Adhuc & Theodoretus. lib. 1. de Dijs & Angelis ait, sapienter quidam nostrorum è creaturarum magnitudine ac specie, proportione quadam, generationis auctorem spectari aiūt. Neq; enim qualia sunt opera, talis continuo ipse est opifex, nec quanta hæc sunt, tantus & ille est. Hæc enim possunt contrectari manibus, & nonnullos defectus adiunctos habent. Ille autem nec tangi, nec videri potest, nec pati, nec, vt opera ab eo facta, vllam subit circunscriptionem. Valde igitur apposite, proportione quadam addidimus. Etenim cum cæli conuexa, terræ latitudinem, marium tractus, splendorem solis & lunę cæteraque huiusmodi contuemur, nequaquam his rebus factorem parem facimus, sed infinita pulchritudine, potiorem illum suis operibus asserimus, vt meritò sapiens ille dixerit, ex magnitudine & specie creaturarum generationis auctorem spectari. Nam in mundi fabricam oculos intendentes, illius magnitudinem & pulchritudinē miramur, & quæ ex eis sese fundit rerum vtilitatem. Intellectus autem noster, omissis his, ad opificem illum procurrit, qui hæc omnia sapienter extruxit. Vnde apostolus ait. Inuisibilia ipsius à creatura. Deinde Dionys. in lib. De diui. nomi. cap. 7. ait. Quomodo nos Deum scimus, qui nec intelligibilis, neque sensibilis, nec omnino quicquam intelligibilium est? Forte id veraciter dicemus nos Deum non ex ipsius natura cognoscere (id nempè ignotum est omnemque superat sensum) sed ex creaturarum omnium ordinatissima dispositione vt ab ipso prodeunte, imagines quasdam & similitudines diuinorum exemplarium præse ferente, ad id quod supra omnia est via & ordine ascendimus, per ablationem & supereminentiam, ad omnium causam. Ideo in omnibus Deus agnoscitur, & seorsum ab omnibus. Cognoscitur per scientiam & ignorationem Deus, estque ipsius & intelligentia, & ratio & scientia, & tactus & sensus & opinio & imaginatio & alia omnia. Et neque intelligitur neque dicitur neque nominatur, neque est aliquid eorum quæ sunt, nec in aliqua creatura cognoscitur, & in omnibus omnia est & in nihilo nihil, & ex omnibus à cunctis cognoscitur, & ex nullo à nemine. Ex substantijs etiam omnibus celebratur, iuxta analogiam illarum rerum quibus est causa. Quin & Damascen. lib. 1. cap. 1. ait. Non deseruit nos Deus in ignorantia profunda, quin cunctis cognitio quòd Deus sit, ab ipso naturaliter insita est. Sed & ipsa mundi creatura & eius coaptatio pariter & gubernatio, magnitudinem diuinæ insinuat naturæ, & Deus ipse primò per legem & prophetas, deinde per vnigenitum filium suum nobis sui notionem impartitus est. Ammonius quoque illustris philosophus in præfatione prædicamentorum, ait. Finis philosophiæ est nosse omnium principium. Sed quæ nos illuc perducunt? Doctrina eorum quæ in tempore ac mutatione consistunt, cuiusmodi sunt generabilia & corru-

Homi. 10.

Basilius.

Basilius.

Theodoretus.

Dionysius.

Cognosci Deū p affirmationem & negationem.

Damascen.

Ammonius

& corruptibilia, ab his enim nos, Mathemati carum ſubſidio, ad ſempiterna & eodem modo ſe habentia, ſubducimus. Talia ſunt cæleſtia, ideoq; per illa ad incorporeas ſubſtantias vſque ad primam omnium cauſam tranſcendimus. Nam cùm omnis motus ſit, vel ſecundum ſubſtantiam, aut ſecundum quantitatē, aut qualitatem, aut locum, quæ generantur & intereunt iuxta omnes motus mouentur, cæleſtia verò locali tantum motu cientur. Quare recto ordine procedendum eſt, ab his quæ multiplici genere, ad ea quę vno ſolo modo mouentur, atq; ita ad immobile, & eodem modo ſe habens, principium. Ne iuxta Oraculum ὑπερβατὸν μὴν πόδα πέμπωμεν, ideſt vltra gradum pedem mittamus. Si enim à corporibus ad primum omnium principium repente ſcandere voluerimus, arbitrabimur illud quoq; eſſe corpus, & figura definitum. Ideo ait Plotinus, tradenda ſunt pueris Mathematica, vt incorporeæ aſſueſcant naturæ. & his addit Ammo. in Iſagoge Porphyrij.

Eneade prima.

Nam ſi Iuuenes à naturalibus ad diuina traducere voluerimus, cæcos faciemus, quemadmodum ſi quis ex domo tenebroſa in claram exire voluerit, in ea prius morari debet, in qua mediocre lumen ſit, & poſtea in lucidam deuenire. Sic à naturalibus per mathematica: ad diuina conſcendent Iuuenes. Si plura de hac re noſſe deſideras, lege Cyrillum. lib. 3. ſuper Ioannem. cap. 3. & c. 12. & lib. 11. cap. 8. & doctiſsimos & eloquentiſsimos decem libros diui Theodoreti de prouidentia Dei, & Damaſce. lib. 1. c. 3. & Cice. 1. Tuſcu. & Gregori. Nazianze. li. 2. Theologiæ.

Philo Iudæ.

Præterea Philo Iudæus. li. 2. allegoriarum ſacrarum legum ante medium, ait. ἐζήτησαν οἱ πρῶτοι, πῶς ἐνοήσαμεν τὸ θεῖον· εἶθ' οἱ δοκοῦντες ἄριστα φιλοσοφεῖν, ἔφασαν ὅτι ἀπὸ τοῦ κόσμου, καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐνυπαρχουσῶν τούτοις δυνάμεων ἀντίληψιν ἐποιησάμεθα τοῦ αἰτίου. ὥσπερ γὰρ ἄν τις ἴδοι δεδημιουργημένην οἰκίαν ἐπιμελῶς, καὶ προπυλαίοις, στοαῖς, ἀνδρῶσι, γυναικωνίτισι, τοῖς ἄλλοις οἰκοδομήμασιν ἔννοιαν ἀντιλήψεται τοῦ τεχνίτου· οὐ γὰρ ἄνευ τέχνης καὶ δημιουργοῦ νομιεῖ τὴν οἰκίαν ἀποτελεσθῆναι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ πόλεως, καὶ νεώς, καὶ παντὸς ἐλάττονος ἢ μείζονος κατασκευάσματος. οὕτω δὴ καὶ εἰσελθών τις ὥσπερ εἰς μεγίστην οἰκίαν ἢ πόλιν τόνδε τὸν κόσμον, θεασάμενος οὐρανὸν ἐν κύκλῳ περιπολοῦντα, καὶ πάντα ἐντὸς συνειληφότα, πλανήτας δὲ καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως κινουμένους, ἐμμελῶς τε καὶ ἐναρμονίως, καὶ τῷ παντὶ ὠφελίμως· γῆν δὲ τὸν μεσαίτατον χῶρον λαχοῦσαν· ὕδατός τε καὶ ἀέρος χύσεις ἐν μεθορίῳ τεταγμένας. ἔτι ζῷα θνητά τε αὖ καὶ ἀθάνατα, καὶ φυτῶν καὶ καρπῶν διαφοράς, λογιεῖται δήπου, ὅτι οὐκ ἄνευ τέχνης παντελοῦς δεδημιούργηται, ἀλλὰ καὶ ἦν καὶ ἔστιν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς θεός. οἱ δὴ οὕτως ἐπιλογιζόμενοι, διὰ σκιᾶς τὸν θεὸν καταλαμβάνουσι, διὰ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην κατανοοῦντες. ἔστι δέ τις τελειότερος καὶ μᾶλλον κεκαθαρμένος νοῦς, τὰ μεγάλα μυστήρια μυηθεὶς ὅστις οὐκ ἀπὸ τῶν γεγονότων τὸ αἴτιον γνωρίζει, ἀλλ' ὑπερκύψας τὸ γεννητὸν ἔμφασιν ἐναργῆ τοῦ ἀγεννήτου λαμβάνει, ὡς ἀπ' αὐτοῦ αὐτόν. Hoc eſt, ſicut ex domo pulcherrimè conſtructa artificem cognoſcimus, ita Deum ex mūdi huius eximia venuſtate. Eandem ſententiam Theophilus. libr. 1. Ad Autolicum his verbis explicauit. Πάντα ὁ θεὸς ἐποίησεν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι, ἵνα διὰ τῶν ἔργων γινώσκηται, καὶ νοηθῇ τὸ μέγεθος αὐτοῦ. καθάπερ γὰρ ψυχὴ ἐν ἀνθρώπῳ οὐ βλέπεται, ἀόρατος οὖσα ἀνθρώποις, διὰ δὲ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος νοεῖται ψυχή, οὕτως ἔχοι ἂν καὶ τὸν θεὸν μὴ δύνασθαι ὁραθῆναι ὑπὸ ὀφθαλμῶν ἀνθρωπίνων, διὰ δὲ τῆς προνοίας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ βλέπεται καὶ νοεῖται. ὃν τρόπον γὰρ καὶ πλοῖον θεασάμενός τις ἐν θαλάσσῃ κατηρτισμένον, καὶ τρέχον, καὶ κατερχόμενον εἰς λιμένα, δῆλον ὅτι ἡγήσεται ἐν αὐτῷ τὸν κυβερνήτην εἶναι αὐτοῦ. οὕτω δεῖ νοεῖν τὸν θεὸν κυβερνήτην τῶν ὅλων, εἰ καὶ οὐ θεωρεῖται ὀφθαλμοῖς σαρκίνοις, διὰ τὸ αὐτὸν ἀχώρητον εἶναι. εἰ γὰρ τῷ ἡλίῳ ἐλαχίστῳ ὄντι στοιχείῳ οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀτενίσαι, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν θέρμην καὶ δύναμιν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τῇ τοῦ θεοῦ δόξῃ ἀνεκφράστῳ οὔσῃ, ἄνθρωπος θνητὸς οὐ δύναται ἀντωπῆσαι.

Theophilus

Hoc eſt. Deus, quæ nuſquam erant, ad eſſe perduxit, vt per opera cognoſceretur illorū auctor, & magnitudo eius intelligeretur. Et quemadmodum anima in homine exiſtente non videtur, eſt quippe homini inuiſibilis, at tamen ex motu & agitatione corporis illic eſſe intelligitur, ſic Deus cum ab humanis oculis videri nequeat, ex rerum gubernatione & ex operibus ab ipſo editis conſpicitur. Deinde veluti qui nauem ſe agitantem & in portu ſe recipientem viderit, aſſeuerabit illic eius gubernatorem diuerſari, ſic exiſtimari oportet deum eſſe mundi rectorem & gubernatorem. Quamuis oculis carnis intueri non poſsit, eſt enim ipſe è captu humano imperceptibilis. Nam ſi in Sole oculos defigere, ob excellentem vim, qua præditus eſt, non ſufficimus, quomodo ad gloriam Dei inenarrabilem contuendam poterimus ſtare? Poteramus hoc in loco eruditiſsimas rationes quas tradidit Sanctus Thomas prima parte ſubij-

cere, sed illas missas facere decreuimus, partim ne longiores simus quàm instituti nostri ratio efflagitat, partim ne superuacaneum videatur, labores nostros illi rei destinare & consecrare velle, quæ circa puluerem & laborem sese offert, volenti illius viri lucubrationes consulere. Vides quomodo ex creaturis, tanquam ex vngue leo, Deus à nobis intelligi potest? attamen quandiu sumus in hoc corpore & peregrinamur à domino, hac simus communi cognitione contenti, quæ tamen parum lucis & claritatis in animis nostris ingenerant. Nam ipsamet diuina essentia clare & distinctè à nobis intelligi non potest, nisi animus noster liber & solutus sit à corpore, & segregatus ab omni labe & concretione mortali. Vnde Gregor. Nazianzen. in oratione de obitu Cæsarij, ait, Dei paruum defluxum in hoc percipimus seculo, qualevel in speculis imaginari possemus, aut ænigmatibus, post hæc fonte boni ipsius perfruemur, pura mente, puram veritatem intuentes, mercedemque hanc laboris hic exhausti, inueniemus, & perfectius bono perfruamur perfecto, & illud contemplemur qui finis est disciplinæ.

Quia iuxta philosophorum præcepta nomina ambiguæ & variæ significationis, prius sunt explicanda & interpretanda quam definienda, oportet, quid hoc nomen Deus significet aperire, & curiosius rimari. θεός, hoc est, Deus, iuxta Damascen. libr. 1. capit. 12. dicitur, vel à θεῖν, idest, currere vel disponere vniuersa, vel ab αἴθειν, idest, vrere nam Deus ignis est iniquitatem nostram absumens, vel à θεᾶσθαι, idest, intueri omnia, cùm nihil illū latere possit, qui omnium rerum inspector est. Intuetur enim omnia prius quam deducantur ad ortum, iuxta voluntatem eius quæ à tempore non pendent, & desumpsit ex. 4. libr. Theologiæ Gregori. Nazianzen. Item Theodoretus in libr. de principijs ait. Mihi videntur primi homines Græciæ solos eos esse Deos putasse, quos nunc Barbarorum plurimi arbitrantur Deos esse, solem videlicet, lunam, terram, stellas cælumque ipsum. Videntes itaque hæc currentia, de natura cursus illius quem videbant, θεούς, idest, Deos vel currentes nominabant, & transcripsit ex Platonis Cratilo hæc omnia Theodoretus. Dionysius quoque. 12. capit. Diuin. nomin. ait. Deitas. Græcè θεότης, ideo dicitur, quod prospiciat cuncta prouidentia, bonitateque omnigena, aut quod circum omnia currat cunctaque contineat, & se repleat, & cuncta transcendat, quæ prouidentia eius gubernantur. Præterea Theophilus sextus Antiochenæ ecclesiæ pontifex. libr. 1. ad Autòlycum ait, θεὸς λέγεται διὰ τὸ τεθεικέναι τὰ πάντα ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀσφαλείᾳ, καὶ διὰ τὸ θέειν. τὸ δὲ θέειν, ἐστὶ τὸ τρέχειν, καὶ κινεῖν, καὶ ἐνεργεῖν, καὶ τρέφειν, καὶ προνοεῖν, καὶ κυβερνᾶν, καὶ ζωοποιεῖν τὰ πάντα. Hoc est, Deus dicitur à verbo τίθημι, idest, pono, quia omnia in eo posita sunt, aut à verbo θέω curro, quia per omnia currit, & omnia mouet, in omnibus operatur, omnia alit & gubernat, & omnibus vitam tribuit. Post ceteram etymologiam huius nominis quæ cæteris videtur esse alienior à veritate, affert Clemens Alexandri. in postremis lineis primi Stromatis. θεὸς, inquit, παρὰ τὴν θέσιν εἴρηται, καὶ τάξιν τὴν διακόσμησιν. Hoc est, dicitur Deus quia disponit & gubernat omnia.

Etymon nominis θεός. *Damasce.* *Theodoret.* *Dij Græcorum.* *Plato.* *Theophilus Antiochen.* *Clemens Alexandr.*

Postquàm nominis huius θεὸς etymologiā explicauimus, de multiplici eius significatione agendum est, de qua sic ait Gregorius. 8. homil. Ezechielis. In scriptura sacra, aliquando Deus nuncupatiuè, aliquando essentialiter dicitur. Nuncupatiuè cum dicitur, Ecce constitui te Deum Pharaonis, & sicut Moyses ait, si quis hoc vel illud fecerit applica illum ad Deos, idest, sacerdotes. Qui rursum dicit. Dijs non detrahes, & sicut Psalmista ait. Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem Deos discernit. Essentialiter autem Deus dicitur, sicut ad Moysen dicitur. Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Vnde Paulus volens nuncupatiuum Dei nomen ab essentiali discernere, de redemptore nostro locutus est dicens. Quorum patres ex quibus Christus secundum carnem qui est super omnia Deus benedictus in secula. Qui enim nuncupatiue dicitur, Deus inter omnia, qui vero essentialiter Deus super omnia est. Vt ergo ostenderet Christum naturaliter Deum, non hunc Deum tantummodo, sed Deum super omnia esse memorauit. Quia electus quisque, vel in exemplo iustitiæ, excellendo, dici Deus potest, sed inter omnia, quoniam nuncupatiue Deus Christus autem Deus est super omnia, quā naturaliter Deus. Vnde eum Ezechiel, Deum sublimem nominat. Hoc iterum inculcat Homil. 15. in eundem

Deus nuncupatiuè & essentialiter dicitur. *Exod 12.* *& 22.* *Psal. 81.* *Exod. 3.* *Ro. 9.* *Ezech. 8.*

eundem prophetam.& Ambro.lib.5.de fide cap.2.

Deus de vna quaque perſona aut de tribus dicitur ſimul. Deinde, Deus in ſacris literis pro tota interdum accipitur triade.vt deum tuum adorabis & illi ſoli ſeruies.Interdum pro vnaqua que trinitatis perſona,præſertim ſi eodem in loco fiat mentio alterius perſonæ diuinæ. vt in Gen. 19. Pluit dominus ſuper Sodomam ſulphur & ignem à domino. & in Symbolo. deum de deo.& ad Ro. 1. ſegregatus in euangelium dei, quod ante promiſerat per prophetas,de filio ſuo. Hæc quæ nos fuſius explicauimus,breuiter innuit Cyrillus.libro. 9.Theſauri capit. 3. Item. S. Th. 1. parte. q. 39. Art. 4. eandem ſententiam amplectens, ſic explicauit.Quandoque hoc nomen deus ſupponit pro eſſentia, vt cum dicitur.Deus creat. Quia hoc prædicatum competit ſubiecto ratione formæ ſignificantæ, quæ eſt deitas.Quandoq; vero ſupponit,pro perſona vel vna tantum. Vt cum dicitur. Deus generat. Vel pro duabus.vt cũ dicitur Deus ſpirat vel pro tribus vt cũ dicitur.Regi ſeculorũ immortali inuiſibili ſoli deo.1.Timo.1.Hęc ille.

Quatuor modis deus accipitur in ſcripturis. Adhuc ſunt etiam nonnullæ huius nominis acceptiones æquè ac ſuperiores commendandæ memoriæ, de quibus optimus auctor Euthy. Pſal. 49. ſic ſcribit. Nomen Deus apud ſcripturam quatuor aſſumitur modis.Et primo quidem deum dicimus illũ quirerum omnium creator eſt & dominus. Secundo per ſimilitudinem & imitationem *Pſal. 49.* Deum appellari videmus. vt in Pſalm.Deus deorum dominus locutus eſt, & vocauit terram à ſolis ortu vſq; ad occaſum, id eſt Deus ſanctorum aut principum locutus eſt per prophetas. (Vel deorum appellatione eos intellige qui ad imaginem dei procreati,integram & incorruptam imaginem ſeruarunt.) *Pſal. 81.* Item. Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem Deos diiudicat. Et, Ego dixi dij eſtis & filij excelſi omnes.Item. *Exod. 22.* Dijs non maledices; & principibus populi tui non dices malum. Manifeſtum eſt enim huiuſmodi nomine, eos vocari, qui per virtutem deum verum imitantur,quique veluti principes & Iudices, regendo, imperando, iudicando deo ſimiles factι ſunt.Hac ſecunda acceptione apoſtoli vocãtur Dij. Vnde Hieron.circa principium.lib.3. in Mat.ait. Cum enim dixiſſet Chriſtus apoſtolis. Quem me dicunt eſſe homines.Subiecit. Vos quem me eſſe dicitis.Hoc eſt vos dij quẽ me exiſtimatis

Tertio modo,ait Euthy.ibidem,deum dici inuenimus iuxta analogiam,eo modo, quo Moyſes Pharaonis deus dictus eſt. Veluti qui magna aduerſus illum miracula & prodigia operabatur, qui eum caſtigabat, qui pro arbitrio flagella inferebat, qui ſententiæ ſuæ prophetam habebat Aaron, & demum qui vitæ & mortis dominus ab illo eſſe ferebatur.Nec diſſentit ab illo Hieró.Ezechie. 44. cum ait. Deus in ſcriptura dicitur qui habet poteſtatem iudicandi de hominibus. Vnde in Pſa. Deus ſtetit in Synagoga deorum. Differt, inquit, Euthy. eodem loco, hæc ſignificatio à ſecunda quia hic ſimpliciter non dicitur deus,ſed cum adiectione, Deus Pharaonis.

Quarto, inquit Euthy. dicitur deus ex eo lentium errore, iuxta quam ſignificationem legimus. Ite & clamate ad deos quos elegiſtis. Et iterum. Non facietis vobis deos argenteos aut aureos. Nec ab illo diſsidet Chryſo. ho.8. in poſteriorem epiſto.ad Corin. Solet,inquit, ſcriptura ſæpe vocare deũ, non à dignitate eius qui ſic appellatur, ſed ab infirmitate ſubditorum. Vt quando Mamona dominum dicit,aut ventrem deũ quorum deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorũ.At non ſimpliciter vel venter deus vel Mamona dominus,ſed illorũ tantũ domi nus,qui ſeſe illis ſubmittunt. Hæc ille. Locus exigebat vt de origine Idololatriæ aliquid ſcriberemus,attamen hanc rẽ diligenter explicabimus in titulo obſeruationũ ſcripturarum.

Porrò diligenter aduerte nomen iſtud Deus interdum abſque articulo poni,& tunc ex antecedentibus intuendum eſt an de deo vero dicatur, vel de falſo, nam de ambobus dicitur. Deinde his addit Aug. lib. 1. quæſt. in Gen. quæſt. 105. ſi articulus additus nomini deus ſit, euidentiſsime verus deus ſignificatur. vt Gen. 33. Propter hoc vidi faciem tuam,quemadmodum cum videat aliquis faciem dei. Lege titulum noſtrum de articulo & eius Emphaſi. *Nomẽ Θεὸς, cũ articulo, & ſine eo cuius ſponderis.*

Cum idem nomen tam deo vero quam falſo in ſcripturis tributum ſit, oportet omnem lapidem mouere,& ingentem adhibere curã, ne labamur verbo, ſed diſtinguere ſciamus quando deo vero,& quando falſo nuncupatio hæc deferenda ſit. Nam ſi ita hallucinati fuerimus, vt luci, tenebrarum nomẽ aſsigne

Isaia.5. mus, audiemus vtiq; quod ait Isaias. Væ qui dicunt bonum malum & malum bonum, ponentes tenebras lucem & lucem tenebras. *Deus verus à falso quo modo seiungitur.* Quare oportet Irenæi verba in promptu habere. lib. 3. cap. 6. quæ sic se habent. Cum eos qui non sunt Dij scriptura nominat, non in totum ostendit illos esse deos, sed cum aliquo additamento & significatione, per quam ostendunt non esse dij. Quemadmodum apud Dauid. Dij gentium Idola dæmoniorum. Et. Deos alienos non sectabimini. Ex hoc quod dicit. Dij gentium, in malam accipitur partem. Nam gentes verbum domini nesciebãt, & alienos deos nomioans eos abstulit quod sint dij. Et Isaias. Confundantur omnes qui blasphemant Deum, & sculpunt inutilia, & ego testis, dixit dominus. Abstulit quod sint dij, solo autem vtitur nomine, ad hoc vt sciamus de quo Deo dicit. Et Ieremias. Dij qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra, quæ est sub cælo. Ex eo quod participationem eorum adiecit, ostendit eos non esse deos, & parum infra addit Irenæus. Et Paulus de Antichristo loquens, ait. Qui aduersatur & extollit se, supra omoe quod dicitur Deus, vel quod colitur, supra omes qui ab ignorantibus Deum, dij dicuntur, significat, hoc est idola. Etenim pater omnium, Deus dicitur & est, & non super hunc extolletur Antichristus, sed super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dij. Alio etiam signo distingui posse Deum verum à falso scribit Orige. homi. 14. Nu. circa principium. In Hebræorum, inquit, literis nomen Dei diuerse scribitur. Aliter enim scribitur Deus quicunque Deus, aliter Deus ipse, de quo dicitur. Audi Israel, dominus Deus tuus, Deus vnus est. Iste ergo Deus Israel, Deus vnus, & creator omnium, certo literarum signo scribitur, quod apud illos tetragrammaton dicitur. Si quando vero sub hoc signo scribitur Deus, nulla est dubitatio quin de Deo vero dicatur, si quando vero alijs, idest, communibus literis scribitur, incertum habemus vtrum de Deo vero, vel de aliquo ex illis dicatur, de quibus apostolus, *Loc. Pauli.* sunt qui dicantur dij siue in cælo siue in terra, sicut sunt dij multi & domini multi, oobis tamen vnus est Deus pater, &c.

Cum nomina quę Deo tribuuntur ex humanis rebus desumpta sint, vt Deus ab hominibus cognosci potuit, sic nomina illi indita sunt. Atque ideo cum diuioa essentia, ab humano obtutu conspici ooo posset, ex creaturis, veluti per gradus, ad eius cognitionem consurgit. Hoc dupliciter, aut per negationes, & ablationes tantum, vt cum Deus, inuisibilis & incomprehensibilis, vocatur, & per negationes quæ positionibus superueniunt, vt cum dicimus, Deus non est bonus, sed, vt ita dicam, supra bonus, non est sapiens, sed supra sapiens, non est vita, sed supra vita. Et nomina per negationes effecta, maximè Dei infinitati conueniunt, præcipue si sint excellentis negationis nomina. Aut secundo per positiones Deus cognoscitur, vt sapiens, bonus, & hæc non tam diuinam infinitatem explicant ac superiora. Quapropter cum nomina ex rebus sensibilibus trahant origioem, nequeunt diuinam essentiam nobis exactè referre & ante oculos ponere, sed illis, vt adminiculis vtimur, vt ad diuina aliquo modo subleuemur. Ideo, (vt ait Iustinus in admonitorio). Quando Deus ad Hebræos missurus erat Moysen, nullum peculiare oomen sui ipsius Deus illi insinuauit. Neque enim Deo proprium nomen aptari potest, quippè cum nomina subiectis rebus, quæ diuersa sunt, declarandis apponuntur. Deo autem neque quisquam fuit prior, qui ei nomen imponeret, nec ipse seipsum nominare oportere constituit, vnus & solus existens, vt ipse per prophetas suos testatur, ioquiens. Ego primus & nouissimus, & præter me *Isaia.41.* non est alius Deus, ob id igitur nullius nominis Deus fecit mentionem, cùm Moysen ad Hebræos destinasset, sed vi cuiusdam participij, se vnum & solum Deum mysticè docuit. Ego sum existens. Distinguens se ab *Exod.3.* his qui non sunt, vt homines cognoscant errantes, se esse cultores deorum, qui non sunt. Et Augustin. libr. 1. de doctri. Christian. cap. 6. ait. Deus cum de illo oihil dignè dici possit, admisit humanæ vocis obsequium, & verbis nostris, in laude sua gaudere, nos voluit. Nam inde est quod & dicitur, Deus. Non enim reuera in strepitu duarum syllabarum ipse cognoscitur, sed tamen omnes Latinæ linguæ socios, cum aures eorum soous iste tetigerit, mouet ad cogitandam excellentissimam quandam immortalemque naturam. & capit. 8. addit. Vnde omnes qui de Deo cogitant, viuum aliquid cogitant, quia viuentia non viuentibus anteponunt. Deinde si vitam vegetantem sine sensu inuenerint, (qualis est arborum,) præponunt ei sentientem, qualis est pecorum, & huic rursus

sus intelligentem, qualis est hominum. Quã cum adhuc mutabilem viderint, etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere, illam scilicet vitam quæ non aliquando desipit, aliquando sapit, sed est potius ipsa sapientia, sapiens enim mens, idest adepta sapiẽtiam, antequam adipisceretur non erat sapiẽs At vero ipsa sapientia, nec fuit vnquam insipiens, nec esse vnquam potest.

Postquam ambiguitati nominis huius, nõ nihil lucis attulimus, oportet constituere de quo Deo nobis sermo sit futurus, verum vt huic quæstioni satisfaciam, hac vtendum distinctione. Ex numero deorum, alius est verus, alius falsus. Nos equidem hoc in loco, relictis dijs falsis, ad verum Deum definiendum aut potius describendum sermonem tandem conuertamus, verum in hoc differunt, definitio à descriptione, quod definitio ex vi & natura rei, rem apertam facit, at hæc natura, nobis in deo, ignota est. Descriptio verò, ex his quæ aduentitia sunt constat. Dicitur descriptio quasi adumbratio quædam pictoris, & primæ picturæ lineamentum rude. Et ideo non perfectè rem ostendit, nec ante oculos ponit. Igitur Iustinus Martyr hac vtitur descriptione, in Tryphone parum post principium. Deus est, quod in eodem similiq; habitu ac statu semper est, cæterisq; omnibus cur sint causa est. Basilius ho. 1. Exaeme. Sic. ἐστὶν ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἄφθονος ἀγαθότης, τὸ ἀγαπητὸν πᾶσι τοῖς λόγου μετειληφόσι, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἀπρόσιτος σοφία. Hoc est, Deus est natura beata, immensa bonitas, diligibile quiddam, ab his, qui ratione sunt prædíti, pulchritudo quæ ab omnibus desideratur, principium rerum, fons vitæ, lux spiritualis, sapientia, quam nullus assequi potest. Suidas in dictione θεός, hac vtitur descriptione. θεὸν εἶναι δοξάζουσιν Ἕλληνες, ζῶον ἀθάνατον, λογικὸν, τέλειον, νοερὸν, ἐν εὐδαιμονίᾳ, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν κόσμου τε καὶ τῶν ἐν κόσμῳ, δημιουργὸν τῶν ὅλων, καὶ ὥσπερ πατέρα πάντων. Hoc est, Greci deum esse arbitrantur, quod immortale, rationale, perfectum, spiritualе, & beatum est, quod malum recipere non potest, quod mundum & quæ in mundo sunt, gubernat, quod creauit omnia, & est omnium pater, Cicero in. 1. Tusculana sic. Deus est quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, & cæleste, diuinum & æternum est. Attamen præstantiores sunt illæ descriptiones Dei, quæ per negationes

Dei descriptiones aliquot.

Iustinus.

Basilius.

Suidas.

Cicero.

conficiuntur, sic exactè Deum significare volentes, non quicquam de eo; vt inquit diuinus Plato affirmamus, sed ad negationes confugimus. Interrogante enim Socrate Timæum, quid Deus esset, respondet ille, quid non est quidem noui, quid verò sit non noui. Nam neque corpus, nec colorem, nec angelum, nec eius quidpiam generis, sed his præstantiorem esse, intelligo. Quapropter nonnunquam subiectum ornat huiuscemodi definitiones, cùm ab inferioribus omnibus, ipsum seiungat.

Plato. Timæus.

Ex superiori disputatione collegimus homines in scripturis deos appellari, est tamen dubium an angeli etiam possint Dij vocari. Cui quæstioni August. Psalm. 135. respondet, inquiens. In scripturis nescio vtrum, vel possit vel facile possit reperiri apertè dictos angelos Deos. Sed cum de domino Deo dictũ esset. Terribilis super omnes deos. Cur dixerit, continuo veluti exponendo, subiungit. Quoniam Dij gentium dæmonia. Non ergo dij sine additamento. Sed dij gentium dæmonia. Atque hoc ita esse factum ea causa potissimum occurrit, ne homines ad hoc ædificarentur, vt ministerium sanctis angelis exhiberent, quod nec ipsi exhiberi ab hominibus volunt, nisi illi Deo, qui & ipsorum & hominum Deus est. Hanc totam quæstionem absoluit apostolus. 1. Corinth. 8. cum inquit. Nam & si sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra, nobis tamen vnus est deus, &c. Item Chrysostom. homi. 22. in Genes. inquit. Homines filij Dei dicuntur, angeli nunquam. Atqui de angelis, inquit. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. De hominibus autem. Ego dixi dij estis & filij excelsi omnes, & iterum Isaias ait. Filios genui & exaltaui. Postremò Theophyla. ad Colosens. 1. ait. Hominem nominat Apostolus imaginem Dei, & filium Dei. Angelum autem nusquam. Illic enim angelicæ naturæ altitudo statim homines ad impietatem præcipitasset, existimantibus eiusdem esse dignitatis cum Deo. In homine autem tenuitas & humilitas munit eos, ne tale quiddam suspicentur. Attamen ab illis dissentit Hieronymus. c. 3. commen. Danielis, cuius sunt verba. Angeli dij, vel Dei filij sæpissimè nuncupantur in scriptura, vt apud Danielem. Species quarti similitudo filij Dei, quem postea angelum ipse vocat. Verum, præfigurabat iste filius Dei, dominum Iesum,

Angeli an vocẽtur dij.

Psal. 95.

Ex Apoca. 19. & 22.

Chrysost.

Psal. 103.

Psal. 81.

Isaiæ 1.

Theophy.

Angeli dij & filij Dei dicuntur.

qui ad fornacem descendit inferni, quo eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret. Et alibi.
Iob. 2. Venerunt filij Dei vt starent coram domino. Nec ab illo dissidet Orige. ho. 8. in Exodum, cuius hæc sunt verba. Nō sint,
Exod. 20. inquit scriptura, alieni dij præter me, si dixisset. Non sint dij præter me absolutior sermo esset nunc quia dicit. Non erunt tibi dij alieni
1. Cor. 8. ni præter me, non negauit angelos esse Deos. Hinc Paulus ait, siquidem sunt qui dicuntur
Psal. 49. dij, siue in cælo siue in terra, & addit, & sicut sunt dij multi, ita domini multi. Nobis tamen vnus est Deus, &c. & alibi. Quoniam
Psal. 81. Deus magnus, terribilis super omnes deos. Et Deus deorum dominus locutus est, & alibi. Deus stetit in Synagoga deorum in medio autem deos discernit. Et Plato in Apologia. si, inquit, dæmones deorum filij sunt, quis nam hominum filios quidem deorū esse putet, deos vero neget? Gregor. quoque. 2. Moral. cap. 2. cum ait, Iob, quadam die cum veuisſent filij Dei, vt assisterent coram Domino. ipse exponit. Qui dei filij, nisi electi angeli vocantur? Et iterum. capit. 16. Et quod maximè vrget, cum disputat Sanct. Thomas. 1. 2. q. 98. art. 3. An lex vetus fuerit data per angelos, postquam asserit ab illis fuisse latam, rationibus & testimonijs egregijs stipatus. Arguit contra se, ex Exod. capi. 20. vbi dicitur. Locutus est dominus sermones hos, & subdit. Ego, sum Deus tuus. &. capit. 3. Ego sum
An latio legis tribuenda sit angelis an filio Dei. Deus patris tui, Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. loquitur ergo deus non angelus. At ipse, nodum soluit hunc in modum. Dicendum quod sicut Gregor. dicit, in principio Moralium. Angelus qui Moysi apparuisſe dicitur, modò angelus, modò dominus me
In præfatione moralium cap. 1. moratur, angelus videlicet, propter hoc, quod exterius loquendo seruiebat. Dominus autem dicitur, quia interius præsidens, loquendi efficaciam ministrabat. Et inde est etiam quod quasi ex persona domini angelus loquebatur. Hæc ille, eiusdem opinionis asser-
Cyrillus. tor est Cyrillus. lib. 3. in Ioann. cap. 3. nempè quod angelus locutus sit, etiam si dominus vocetur aut potius Deus, nam Elohim vocatur iuxta Hebræam veritatem. Multi tamen
Eusebius Cæsariensis. viri clari ab illorum iudicio recedunt, qui affirmant filiū fuisse locutū, vt Eusebius. lib. 5. Demonstra. Euāgelicæ. c. 3. ait. ἐπάκουσον γοῦν ὡς πάλιν αὐτὸς ὁ μωσῆς τὸν ἐπιφανέντα τοῖς θεοφιλέσι, καὶ πολλάκις χρηματίσαντα αὐτοῖς τὰ ἀναγεγραμμένα, ποτὲ μὲν θεὸν καὶ κύριον ποτὲ δὲ καὶ ἄγγελον

θεοῦ προσαγορεύων. θεὸς μὲν καὶ κύριος τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀναγορευμένος, ἄγγελος δὲ τοῦ ἀνωτάτω πατρός. Hoc est. Audi igitur quomodo ipse Moyses, vocat illum qui sanctis apparebat, & illis largiebatur oracula, nonnunquam quidem Deum & dominum, nonnunquam verò angelum. Dominus quippe & Deus erat amicorum Dei, sed supremi patris angelus, & Tertullia- nus.
Tertullianus in lib. aduersus Iudæos. capit. de natiuitate Christi, ait. Qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius, qui & semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit vnquam, & vixit, & ideo constat ipsum Dei filium Moysi esse locutum, & dixisse ad populum. Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, idest, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparaui tibi. Populū introducturus erat Iesus in terram promissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, (quas virtutes fecit Iesus Naue) & officium prophetæ nunciantis scilicet, diuinam voluntatem, sicut & præcursorem Christi futurum Ioannem, angelum appellat, per prophetam spiritus dicens ex persona patris. Ecce mitto angelū meū ante faciem tuam id est Christi. Nec nouum est Spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deus præfecit. Ambrosi. quoque ad Colo. 1. super hunc locum. Qui est imago, ait, imago dicitur filius, vt cum apparet in figura humana aut igne, non ipse pater intelligatur esse, sed filius, & Cantacuzenus in apologia. 1. circa principium, & Phili. presbyter lib. 2. in Iob. capit. 20. & Eusebius.
iterum Eusebius Cæsariensis. libr. 1. histor. ca. 2. post lōgam disputationem, hæc subdit. καὶ μὴν οὐδ' ὑποβέβηκα τὸν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν θεοῦ τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονοεῖν θέμις. ἐπειδὰν γὰρ τούτων ὅτε τις ἀνθρώποις παραφαίνεται, οὐκ ἐπικρύπτεται ἡ γραφή, ὀνομαστὶ οὐ θεόν, οὐδὲ μὴν κύριον, ἀλλ' ἀγγέλους χρηματίσαι λέγουσα, ὡς διὰ μυρίων μαρτυριῶν πιστώσασθαι ῥᾴδιον. Hoc est, non licet diuinas apparitiones, quæ in scripturis traduntur angelis & Dei ministris tribuere, nam cum angelorum aliquis hominibus apparet, non tacet scriptura, non enim Deum aut dominum vocat; sed angelum, vt multis testimonijs possumus confirmare, & iterum eandem rem tractat. capit. 8. Ego tamen arbitror cum Deum loquentem lex inducit, dum Hebraico nomine Elohim appelletur, nil obstare quin angelo

lo tribui posit, nam. Exod. 3. qui dicit. Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham,&c.parum supra Angelus vocatur iuxta Hebræ. quanuis in codicibus Latinis sic legatur. Apparuit ei dominus in flamma ignis. Sed si cũ loquitur Deus & illi Hebraicum nomen ineffabile inditum est, absque dubio est verus Deus,vt Exod.20. non videtur angelo posse conuenire. Ecce ergo quomodo in scripturis angeli vocantur Deus & filij Dei, etiam sine addito, quanuis non negauerim frequentius cum addito Deos appellari, vt August. dixit, & ita dissidium inter Augustinum ex vna parte, & Hieronymum & Origenem ex alia facile componitur & consopitur.

Angelus, quoq; simili tudo Dei aduersus Theoph.

Suboritur tamen dubium ex Theophylacti verbis à nobis superius allatis, in quibus affirmat, hominem quidem in scripturis imaginem Dei vocari, angelum tamen nunquam. A quo libenter dissentit Sanct. Tho. prima parte. quæst.93.articu.3. & probat ex Grego.dicenti in quadam ho. Angelus dicitur signaculum similitudinis, quia in eo similitudo diuinę imaginis insinuatur expressa. *Ezechi.28* Deinde ratione, quia ratio imaginis est in intellectuali natura, & sic imago Dei est magis in angelis quam in hominibus, quia intellectualis natura perfectior est in eis. Et ideo cum quantum ad intellectualem naturam, angelus sit magis ad imaginem Dei, quam homo, simpliciter concedendum est angelum magis esse ad imaginem Dei, hominem autem secundum quid. At dices, Theophy.tantum dicit in Paulo non inueniri. Sed profecto non tam laborat ipse de Paulo, quam de tota scriptura, & ipsa veritate decernit.

Axioma Theologicũ

Si quis diligenter superiori disputationi nostræ, animum adhibuit, nosse potuit nomina aut vni Deo, hoc est Trinitati, aut singulis personis imponi posse. Nam vt inquit Aretha.cap.7. Apocalyp. Nihil eorum quæ in diuina natura conspiciuntur, inuenire licet appropriatum alicui trium ipsius personarum, præter id vnum quod hypostaticè ipsi scilicet Christo conuenit. Et iterum in eodem. cap. Nil in beata Trinitate appropriatum conspicitur, præter ipsas proprietates personarum constitutiuas, & rursum. 1. cap. idipsum repetit. Item Damasce. lib. 1. capi.9. &. 2. ait. Quæcunque habet pater filij sunt, præter innascendi proprietatem, quæ non significat substantiæ differentiam, nec dignitatis, sed subsistentiæ modum, & Theodoretus in Dialogo qui inscribitur, Immotabilis. Hoc est, quod Scholastici dicunt, in Trinitate omnia sunt communia, vbi non est relationum oppositio. Vnde cum sint quatuor relationes, paternitas, filiatio, communis spiratio, processio, tres ex eis constituunt personas, nam communis spiratio duabus conuenit personis, vt relatio principij dicitur paternitas, relatio procedentis à principio filiatio. Processio amoris, non habet nomen proprium, nec relationes quæ secundum ipsum accipiuntur, sed relatio principij huius processionis, spiratio, relatio procedentis, processio vocatur. His vtcumque, prælibatis, notandum est quod Theologia communicta vocatur, quando nomina aut prædicationes conueniunt toti Trinitati, vt sapiens, misericors, iustus, illuminator. Separata Theologia, quando vni tantum personæ, vt tres illæ relationes oppositæ, quarum vna quæque, vnam constituit personam, & illa nomina quæ ad redemptionem nostram spectant tantum filio tribuuntur, vt pati, mori, sepeliri, tertio die excitari, &c. Verumtamen vt hæc coniuncta Theologia melius intelligatur, aduertendum quod nomina quæ de Deo dicuntur, aliqua sunt negatiua, quę non quid est secundum substantiam, sed quid non est, significant, vt (increatus, incorporeus, inuisibilis, ineffabilis, incircunscriptus, immotabilis, incomprehensibilis, & hęc, sine principio, incorruptibile, ingenitum) quid non est indicant, hoc est quod non incipit esse, neq; corrumpitur, neq; creatur. Alia nomina significant habitudinem quãdam Dei ad creaturas, vt dominus, rex, pastor, conditor, & huiusmodi nomina respectum Dei ad ea, quæ à Deo sunt demonstrant. Nam eorum quibus dominatur, dicitur dominus, & eorum quos regit, rex, & conditorum, conditor, & eorum qui ab eo pascuntur, pastor, & hæc nomina ex creaturis referuntur ad Deum, sed in Deo nõ est aliqua realis relatio eius ad creaturas, (nam nullæ sunt in Deo reales, demptis quatuor supradictis) sed secundum rationem tantum, in quantum creaturæ referuntur ad ipsum. Et sic nil prohibet huiusmodi nomina importantia relationem ad creaturam prædicari de Deo ex tempore, non propter aliquam mutationem ipsius, sed per creaturæ mutationem. Sicut columna sinistra fit dextera homini,

Scholastici.

De Theologia coniuncta & separata.

Nomina negatiua.

mini, nulla mutatione circa ipſam exiſtente, ſed in homine ipſo. Alia naturam ſignificant diuinã aut operationem. vt iuſtus, bonus, ſapiens, ſanctus. Hæc omnia de tota trinitate dicuntur. Diſcretæ autem theologiæ ſunt, Pater, filius, ſpiritus ſanctus, ingenitum, genitũ & procedens. quę nõ ſubſtantiæ ſunt indicatiua, ſed habitudinis ad inuicẽ, & modi ſubſiſtẽdi & quæcunq; ſpectant ad incarnationẽ. In his enim neque pater neque filius, neque ſpiritus, vlla ratione communicãt, niſi ſecundum acceptationem, & ſecundũ ineffabilem miraculorũ operationem, quæ homo factus Chriſtus operabatur, vt immutabilis deus, & Dei filius. aut vt S. Thomę verbis vtar. 3. par. q. 3. art. 4. Aſſumptio duo importat, actũ aſſumentis, aut terminum aſſumptionis. Actus aſſumentis procedit ex diuina virtute, quæ eſt communis tribus perſonis, ſed terminus aſſumptionis eſt perſona. Ideo id, quod eſt actionis in aſſumptione, commune eſt tribus perſonis ſed id quod conuenit ad rationem termini, conuenit ita vni perſonæ quod non alij, tres enim perſonæ fecerunt vt humana natura vniretur vni perſonæ filij. Hæc omnia quæ nos breuiter perſtringimus, diuinitus proſequitur Dionyſi. in libr. de diui. nomi. capit. 2. cuius verba hoc in loco carptim inſerenda duximus.

Dionyſius Areopagita

Omnes, inquit, Deo dignæ denominationes, non per partes, ſed in tota ac perfecta ac integra & plena deitate à ſcripturis ſanctis celebrantur, & omnes ipſæ, indiuiduæ abſolutęque præter omnem obſeruationem, integræ totæ deitati tribuuntur. Dicendum itaque illud euangelij. Quid me interrogas de bono? nemo bonus niſi ſolus deus, de tota deitate oportere accipi. Namque vt verbum quoque ipſum natura bonum, ait ego bonus ſum. Et quidam ex prophetis prędicat ſpiritum bonum. Item illud. Ego ſum qui ſum, niſi de tota deitate intelligatur. quomodo illud intelligent. Hæc dicit qui eſt qui erat, qui venturus eſt omnipotens. & illud. Tu autem idem ipſe es. & vita totius trinitatis eſt, & dominatus. pulchritudo quoque & ſapientia.

Luca. 18.

Matt. 20.

Neemia. 9.

Dicendum igitur quod ſcriptura ſacra, alia coniunctè tradit, alia diſcretè. & neque coniuncta dirimere, nec diſcreta confundere fas eſt. Coniuncta quidem totius deitatis ſunt, quæ eminentiſſimæ ſunt priuationis, quod ſupra bonitatẽ, ſupra deitatem, ſupra ſubſtantiam, ſupra vitam, ſupra ſapientiam ſit. Quibus & cauſalia nomina adiiciuntur, bonum ſcilicet, pulchrum, quod eſt viuificum, quod ſapiens eſt, & quæcunque ex ipſius benigniſſimis donis, ab omnium cauſa, denominationẽ accipiunt.

Ονόματα ὑπεροχικῶς ἀφαιρέσεως Αἰτιολογικὰ ὀνόματα.

Porrò diſcreta ſunt patris ſuperſubſtantiale nomen & perſona, filijque ac ſancti ſpiritus, cum nullum inter has perſonas commerciũ, aut communitas inueniatur. Eſt præterea diſcreta Ieſu ex nobis ſumpta, perfecta immutabiliſque ſubſtantia, & quæcũque ſunt illius benignitatis, & carnis aſſumptæ ſubſtantialia ſacramenta.

Cum nomina multa de deo dicantur, vt à nobis explicatum eſt, diligenter conſiderare & inquirere oportet, quæ maxime diuinæ congruant naturæ? Quam quæſtionem ſoluens Diony. in libr. cæleſtis Hierarchiæ capit. 2. inquit, In diuinis negationes quidem veræ ſunt, afficinationes vero nequaquam tantis arcanorum tenebris congruunt. Non enim iuſtus, ſapiens, creator, potens, tam exprimunt diuinam maieſtatem, quàm inuiſibilis, incomprehenſibilis, infinitus, incircunſcriptus.

Eſt deinde aduertendum quod in commentarijs in Iob titulo Hieronymi legimus, quanuis non negarim ipſum Hieronymum, in libris aduerſus Rufinum editis eos commentarios à ſe ſcriptos fateri. Attamen quiſquis ſit illorum commentariorum auctor capit. 24. illius libri ait. Prototypon nomen maius eſt quàm deductio nuncupata. Nam quicunque ſanctorum poteſt dici miſericors, verax, iuſtus, nemo tamen eorũ rectè dicitur, miſericordia, veritas, Iuſtitia. Vnde in Iob dicitur. obliuiſcatur eius miſericordia. Item Orige. Ho. 1. ex quatuor illis quas in Cantica Salomonis edidit, ait. Ipſarũ virtutũ ſubſtãtiã Chriſto ſolemus tribuere. ꝙ & frequẽter in uenies in ſcripturis diuinis pro locis & opportunitatibus aptari. Inuenimus nãq; ipſum, & iuſtitiã dici & pacẽ & veritatẽ, vt in Pſal. Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt, & veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cœlo aſpexit.

Origenes in vltimis lineis eius.

Quin & Augu. tracta. 39. ſuper Iohannem ait. Pater dicitur verax, filius veritas, quid cogitamus eſſe amplius? Quibus dicimus, quod cum dicitur pius homo, pius eſt ipſa pietas, pius enim à pietate, non pietas à pio. Poteſt enim eſſe pietas, & ſi ille qui pius erat factus eſt impius, ipſe perdidit pietatem, pietati nil abſtulit. Quid item

Auguſt.

pulcher & pulchritudo? plus est pulchritudo quam pulcher, pulchritudo enim facit pulchrum, non pulcher facit pulchritudinē. Castus & castitas? castitas enim planè plus est quam castus, si enim castitas non esset, vnde esset iste castus non haberet. Si autem noluerit esse castus, castitas integra perseuerat. Post exponit quomodo quamuis pater dicatur verax, filius veritas non repugnet personarum diuinarum æqualitati. Denique Theo-

Theophy. phyl. 2. Corinthi. 5. exponens hunc locum, Eum qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ait. Non dixit quod se peccatorem fecit, cæterum peccatum, quod maius est.

Logici hanc regulam his verbis protulissent. Abstractum in diuinis plus significat, quam concretum, vt. 1. Ioann. 5. spiritus testificatur, quod Christus est veritas, & Ioan. 11. Ego sum resurrectio & vita. & ad Rom. 9. op-

Loc. Pauli. tabam, (nempe quando Iudaismo addictus eram,) ego ipse, qui nunc Christum colo in spiritu meo, Anathema esse à Christo, plus est inquam anathema quam si dixisset Anathematizatum, idest, vellem vt me perderet Christus vt Iudęos incredulos conseruarem, aut, vt ipse dicit, vellem esse ipsa perditio, si modo illos conseruare possem, & ad Christi fidem pertrahere.

Sequitur aliud documentum præcedentibus non inferius, ex Diony. in lib. diui. Nomi. cap. 7. Solenne, inquit, est Theologis passione reciproca, in Deo quæ sunt priuationis as-

Regula. Theologica serere. Atque ita inuisibilem aiunt sanctæ literæ clarissimam lucem, & eum qui celeberrimus, & eum qui multis insignis nominibus est, ineffabilem & sine nomine appellant. Prę sentemque omnibus & qui inuenitur ex omnibus cognosciturq; incomprehensibilem atque ininuestigabilem dicunt. Hoc modo diuinus apostolus stultitiam Dei laudare perhibetur, quod in eo irrationabile indignumque videtur, ad ineffabilem rationemque omnem præcellentem, referens veritatem. Hæc ille. Ex hoc Dionysi. loco multa conficiuntur. Primo intelligimus cur Iehoua vocetur ὄνομα ἄῤῥητον. idest, nomen ineffabile, cum à quouis homine quantumuis balbo facile proferri possit, vocatur igitur ineffabile, quia multis modis affari & explicari potest, nam deriuatur à verbo Haia, idest, fuit, quia ex rebus creatis facile Deus cognoscitur, & ex illarum gubernatione & prouidentia. Deinde ex eodem Dionysi. facile soluitur quæstio illa,

Q. Theologica. quæ exquirit an Moyses & Paulus, imo angeli ipsi clarè & distinctè Deum videant. Siquidem Thomas. 1. part. quæst. 12. articu. 11. & secunda parte, secundæ partis. q. 175. ar. 3. affirmat, Moysem, primum doctorem Iudæorum, & Paulum primum gentium apostolum, Deum vidisse, fretos testimonio Augustini in lib. de videndo Deum ad Probam, & rursum lib. 12. in Ge. ad literam. Prætereà Nume. 12. ore ad os loquebatur Moyses cum Deo, & palam & sine ænigmate sicut amicus ad amicum ei loquebatur. Et de Pau. 2. Cori

Mat. 18. 12. Scio hominem in Christo, idest, Christianum raptum vsque ad tertium cœlum, & vidisse arcana Dei, quæ non licet homini loqui.

2. opinio. De angelis quoque in Euangelio legimus. Nolite contemnere paruulos istos, angeli enim eorum semper vident faciem patris mei. Hæc ille. Sed reclamantibus cunctis ferè scriptoribus, quorum verba si spectes, contrariam sententiam videntur amplecti, nempe quod nec Paulus, nec Moyses, nec vllus alius homo in corpore viuens, imo nec ipsi angeli, Deum viderint. Sed quomodo hi intelligi debeant, mox videro. Hanc tamen sententiam hæreticam esse arbitratur. S. Thom. 1. par. q. 12. Sed multi docti viri eam sequi videntur. Ex quo-

Theophy. rum numero primus se offert Theophy. illustris auctor, qui exponens istum Ioan. locum. Deum nemo vidit vnquam, ait. Nihil incredēdum dixit. Nam Moyses quidem nec Deum vidit, sicut nec alius quispiam, nec potuit nobis manifestam de illo narrationem dicere, sed cum esset seruus minister fuit solum literę

Isaie. 6. sed dices. Nunquid non dicit Isaias. Vidi dominum sedentem sopra solium. Vidit quidem propheta Deum, at non ipsam substantiam Dei, sed similitudinem quam capere poterat. Et alius in alia figura vidit, & alius in alia. Vnde non ipsam veritatem viderunt, non enim diuersis figuris illam vidissent, quæ simplex est. Quippe nec angeli vident Dei substantiam, quamuis dicantur videre faciem eius. Hoc enim totum indicat apparere eis semper Deum. Filius igitur ex omnibus solus videt patrem & enarrat illum. Easdem penè lineas inuenies apud Euthymi. eodem loco scriptas, hoc excepto quod de ange-

Euthymius Chrysost. lis nil prodidit. Chrysostom. etiam homil. 14. in capit. 1. Ioann. ait, Deum nemo vidit vnquam, sed vnigenitus filius. Quid igitur dicemus Isaia, cum inquit. Vidi dominum?

Quid

Quid Iohanni de Isaia testimonium perhiben
ti, quòd hæc dixit, quando vidit gloriam dei?
Ezechi. 1. Quid Ezechieli? etenim ipse dominum seden
Daniel. 7. tem supra Cherubim vidit? Quid danieli dicē
ti, Antiquus dierum sedit? Quid ipsi Moysi,
Ostende mihi gloriam tuam? Iacob etiam ab
Israel. hoc appellationem accepit cum Israel voca-
tus est, quod deum videns interpretatur. Nec
non & alij ipsum viderunt. Quid Ioannes,
Deum nemo vidit vnquam? Vt ostendat illa
omnia permissionis fuisse, non ipsius puræ
substantiæ. Nam si ipsam vidissent: nulla ex
parte differentem vidissent, quippè quę sim-
plex & pura est. Quomodo autem sit ipse no
Hoseo. 12. uit, qui ait, in manibus prophetarum assimila
tus sum, hoc est permisi, non tamen id quod
eram me ostendi. Cum enim eius filius vera
carne accepta venturus esset in mūdum, mul
to ante sanctos viros ad diuinæ substantiæ vi
sionem exercuit, ita vt videre poterant. Nam
id quod est Deus, non modo prophetæ non
viderunt, sed nec angeli nec Archangeli, nec
Cherubim. Solus filius & spiritus sanctus illū
vident. Quod si omnis natura creata est, qua
nam ratione increatum videre poterit? Qua-
1. Timo. 6. re Paulus ait. Quem nemo hominum vidit,
1. Timo. 3. nec videre potest. Ideo ait. Qui manifestatus
est in carne. Nam quod ipse inuisibilis sit, nō
solum hominibus, sed & supernis virtutibus,
cum dixerit Paulus, manifestū esse in carne,
subdidit, visum angelis, sed nemo ea agitetur
insania, vt dicat, nonne ait. beati mundo cor-
de quoniam deū videbunt. Cogitationem &
Imaginationem, quam pro viribus nostris de
deo capimus, eam visionem appellat. Igitur
multi pro captu ipsum viderunt, substantiam
Visio. nemo vidit. Hanc ob causam vocat deum
Diony. caligo, secretum, tenebræ. S. Tho. in. 1
Par. quæst. 12. art. 1. sic soluit nodum. Quod
angeli nec archangeli vident deum ea perfe-
ctione qua filius. At si hoc stare posset, nullus
Eucherius. homo videt hominem, quia oculatior me cla
rius videt. Præterea D. Euche. in. q. in. Gen. Ia
cob qui ait. Vidi dominum facie ad faciem, &
Moyses non in ipsa maiestatis suę gloria deū
viderant, sed per subiectam speciem creaturę,
qui humanis poterat apparere conspectibus.
Theodoretus. & Theodo. in Dialogo qui immutabilis in-
scribitur, negat conspici posse nec ab homini
bus vt Moyse nec ab angelis. Denique acce-
dat etiam ad cumulum, testimonium diuini
Dionysius Diony. c. 4. cælest. Hierar. qui ait. secretū dei
Areopagita quodcunque tandem illud est, nemo vnquā
vidit, nec videbit. Cæterum diuinæ illæ appa
ritiones sanctis viris per signa deo conuenien
tissima, sacris quibusdam atque intuentium
modo, ac viribus accommodatis visionibus
contingere. Et iterum in mystica Theologia
ait. Moyses vt ascendat in montem, primum
vt mundetur admonebatur, rursus ab his qui
non sunt huiusmodi separatur, & post omnē
illam expiationem, buccinarum clangores va
rios exaudit, mox vero segregatur à vulgari-
bus turbis. & cum electis sacerdotibus ad sum
mitatem ascensionum diuinarum contendit.
Ibique non ipsi congreditur deo, nec ipsum
cernit, est enim inuisibilis deus, sed locum vbi
stetit. Item Euaristus Papa epi. 1. ait. tota tri- *Euaristus.*
nitas lucem habitat inaccessibilem, quam nul
lus modo nostrum in hoc mortali corpore
constitutus, potest aliquatenus intueri. sed dū
apparuerit, tunc vere illum videbit sicuti est,
qui eius conspectibus fuerit dignus coopta-
ri. Et non sicut Moyses & cæteri prophetæ
per ænigmata & figuram. Adhuc Damasce. *Damascen.*
li. 1. c. 1. ait. Post diuinam naturam, nullus vn-
quam deum nouit, nisi cui ipse reuelauerit, nō
hominum modo, sed neque supra mundana-
rum quidem virtutum, ipsorum inquam Che
rubim & Seraphim. Quin & Epiphanius lib. *Epiphani.*
3. contra hæreses parum post principium, fu
se probat, Deum à prophetis visum fuisse, ac
non visum, ob visionis imperfectionem. Præ
terea Greg. 18. moral. c. 28. ait. Quandiu mor *Gregorius.*
taliter viuitur videri deus per quasdam imagi
nes potest, sed per ipsam naturæ speciem non
potest. Hinc Iacob qui deum se vidisse testa-
tur, nō nisi in angelo vidit. Hinc Moyses qui
cum deo facie ad faciem loquebatur, ait. ostē-
de mihi faciem tuam. Et subdit. Ait Petrus de *1. Petri. 1.*
angelis, in quem desiderant angeli conspice-
re. Hinc nonnulli putāt deum non videre an-
gelos. sed vtraque sententia non discordat.
Nam deum angeli vident & videre deside-
rant. Denique Basilius ho. 1. Exaem. & Cyril
lus li. 1. super Iohan. c. 21. & Hier. Isaiæ. c. 1. ad
ad hanc sententiam videntur accedere. Ecce
quomodo nullus homo in hac vita degens
mortali, siue Moyses siue Paulus, deū viderit.

Porrò quando Chrys. Theodoretus, Theo *Quomodo*
phylactus & Dionysius, dicūt quod nec An *intelligen-*
geli, nec Archāgeli, nec Cherubim, deū con- *di sint au-*
spiciunt, cum deus inuisibilis sit, interpretādi *ctores secū-*
sunt iuxta regulam Dionysij modo allatam. *da opinio-*
Solenne est, inquit, Theologis passione reci *nis, exponi*
proca, in deo, quæ sunt priuationis asserere, *tur.*

&sic

& sic Deus est inuisibilis, idē significat, quod clarissimus & lucidissimus & lucis fons, Deus est. Cæterum ne decipiaris pie lector, præallegatis sanctorum autoritatibus, quibus vidētur asserere Angelos beatos nō videre Deū: (quodquidem est falsum) interpretandi sunt quod loquantur de visione comprehensiua, qua solus Deus est sibi cognitus, De Moyse verò & Paulo quod Deum in hac vita non viderint, certissimis testibus probatum à nobis est, quorum fidem in dubium vocare velle, stultum est. (Si qui vero sunt qui sententiam hanc videantur labefactare velle, interpretatione egent.)

Augustini Regula.

Pro huius tamen rei intelligentia annotandum ex August. lib 2. ad Simplicianum. quæst. 3. & in quæ. ad Dulcitium. q. 6. qui ait solent imagines, rerum nominibus appellari, vt dicimus vidi in somniis Hectorem, Id est eius imaginem. & ad hunc modū cognitio illa, qua sancti aliqui, vt Moyses, Paulus, Isaias, præ cæteris pollebant, vocatur visio. Nec ab hac sententia communi discessit S. Tho. nam. 1. 2. quæst. 98. Artic. 3. ad. 2. ait. sicut Aug. dicit. 12. in Gene. ad lit. in Exodo dicitur. locutus est dominus Moysi facie ad faciem. Et subdit. ostende mihi gloriam tuam. Sentiebat ergo quod videbat, & quod non videbat desiderabat. non ergo videbat ipsam dei essentiam. In libro etiam ad Probam de videndo deum. ca. 6. idem dicit Aug. Hanc solutionem videtur probare Origen. ho. 1. in Isaiam cum ait. Aiunt Isaiā sectū esse à populo, quasi legem præuaricantem, & extra scripturas annunciantem. Scriptura enim dicit. Nemo videbit faciem meam, & viuet. Iste vero ait, Vidi dominum Sabaoth. Moyses non vidit & tu vidisti? & propter hoc eum secuerunt, & condemnarunt vt impium. Non enim sciebant, quia duabus alis velauerunt faciem dei seraphim. Vidi dominum. Sed faciem non vidit Isaias, nec Moyses. Posteriora vidit, vt scriptum est, Moyses. Veruntamen vidit dominum, & faciem eius non vidit. Isaias ergo vidit, licet faciem non viderit. Male igitur condemnarunt prophetam. Hanc eâdem transcripsit historiam ex Origine Hiero. Isaiæ. 1. cap. super hæc verba. Audite principes Sodomorum.

De hoc lib. 9. Reg. 21.

Historia de morte Isaiæ

Hieronim.

De hac tota quæstione quid Hieronym. sentiat, ipse explicauit circa principium li. 3. comment. In Isaiam. Quæret, inquit, aliquis, quomodo Isaias dicat, se vidisse dominum, & non absolute dominum, sed dominum Sabaoth. Cum Iohannes dicat. Deum nemo vidit vnquam. Et ad Moysem loquatur deus. Non poteris faciem meam videre, nec enim videbit eam homo & viuet. Ad quod respondebimus, non solùm patris diuinitatem, sed. ne filij quidem, nec spiritus sancti, quia vna in trinitate natura est, posse oculos carnis, aspicere, sed oculos mentis. De quibus ipse saluator ait. Beati mundo corde quoniam ipsi deum videbunt. Legimus quod Abraham visus sit Dominus in hominis figura, & cum Iacob quasi homo luctatus sit, qui Deus erat. Vnde appellatus est locus ipse Phanuel, hoc est facies Dei. Vidi enim, ait, dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ezechiel quoque vidit Dominū in forma hominis, sedentem super Cherubim, à lumbis eius & deorsum quasi ignis, & superiora habebant speciem Electri. Ergo Deus natura non cernitur, sed videtur hominibus vt voluerit.

Iohann. 1.
Exod. 33.
Matth. 15.

Ex hac quæstione oritur alia, an post mortem, iusti qui in Domino moriuntur, Deum videant, & quidem non desunt viri eruditione præstantes qui putent ante Iudicium, sanctos Deum non visuros. ex illorum numero est Theophy. ad Hebræ. 11. in postremis lineis, qui (cum dixisset Paulus. Hi omnes mortui sunt non acceptis repromissionibus, deo nobis melius quiddam prospiciente, vt ne sinè nobis consummarentur), ait. Ne videantur nobis esse præstantiores, si primi coronentur, vnum tempus omnibus, coronarum statuit. nec dixit vt non coronentur, sed ne consummentur. proinde tūc perfecti videbūtur, qui iam pignus honoris habent. & apertius id ipsum repetit super Lucam. cap. 22. in huius loci expositione. Hodiè mecū eris in paradiso. Euthy. quoq; Lucæ. 59. inquiens. Nondum eorū quæ in vita sunt peracta datur retributio, cum nondum adsit Iudicium. & totidē verbis Oecume. eandem rem asseuerat. ad Hebr. 16. & Ireneus in calce. 5. lib. Item Aug. in Enchir. cap. 109. ait. Tempus quod inter hominis mortem & vltimam resurrectionem positum est, animas abditis receptaculis continet, sicut vnaquæque digna est, vel requiè vel ærumna. & Bernar. in sermone. 2. de omnibus sanctis & in illis qui deinceps sequūtur Denique Hiero. Matt. 10. super hæc verba Nolite timere. ait. Eo tempore punietur anima quando pristinum corpus receperit, vt cum quo peccauit, cum ipso & puniatur. Ex

Alia. Q. theologica.
Theophy.
Euthymius
Oecumen.
Irenæus.
Augustinus
Bernardus.
Hierony.

quibus verbis videtur posse colligi, quòd nec ante illud tempus Deo fruatur. (Attamen ipse constanter cōtrarium affirmat. vt in epi. ad Paulam de obitu Blasillæ filiæ, postquam, inquit, sarcina carnis abiecta, ad suum anima reuolauit auctorem, etiā in antiquam posses-sionem diu peregrinata, conscendit. Et post parum, fruitur eadem gloria qua angeli, & in epitaphio Paulæ versus finem. Nunc illa di-uitijs fruitur, & his bonis quæ nec oculus vi-dit, nec auris audiuit). Potest horum positio astrui testimonijs scripturarum. Mat. 25. Ve nite benedicti patris mei, possidete regnum quod paratum est vobis, si paratum, nondū possessum, & ca. 12. Angeli separabunt ma-los de medio iustorum. Item. 2. ad Timot. 4. Reposita est mihi corona, quam reddet do-minus in illa die, scilicet, iudicij. 1. Ioann. 4. In hoc perfecta est Charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij. Alioqui non tam anxiè dies iudicij spectaretur, nec tot de illo essent præmonitiones. Estote, in-quit, parati, quia nescitis qua hora dominus veniet. Sententia tamen quę recipitur ab om nibus catholicis, affirmat, bonorum anima-bus, præmia, & malorum, pœnas consequi so lere, statim quando è corpore soluuntur. 2. Corint. 5. Scimus quoniā si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum nō manu factam, sed æternam in cælis. Philip. 1. Cupio dissolui & esse cum Christo. Lucę. 23. Hodie mecum eris in paradiso. 2. Timot. 4. bonum certamē certaui, cursum cōsummaui in reliquo &c. Actu. 7. ait Stephanus, domi-ne Iesu accipe spiritum meum, & rationibus potest sic cōfirmari. Visio diuina fit sine phā tasmate, ergo non oportet vt sancti resumant corpus vt Deum videant. Item visio Dei, est bonorum operum merces, sed merces post la borem non est differenda, iuxta illud Leu. 19 non morabitur opus mercenarij apud te, ergo Item, punit statim impium, vt diuitem epulō nem, ergo præmio afficit iustum, cum sit pro nior ad miserendum quàm puniendum. Præ terea sic non magis nobis prodesset Chri-sti passio quod exhibita sit, quàm si distulis-set eam vsque ad diem iudicij. Item aut san-ctorum animæ sunt præditæ aliqua cogni-tione Dei, aut nulla. Non dicendum om-ni carere cognitione. Attamen si aliquam habent, aut fidem aut claram cognitionem ipsam vocabimus. Non fidem, nam ait. Pau-

Dissidere videtur Hie ro. à seipso.

Sententia ab ecclesia re-cepta.

lus 1. Corinth. 13. Nunc manent tria hæc fi-des, spes, Charitas. & 2. Corinth. 5. per fidem nunc ambulamus, manet igitur clara Dei no titia. Denique Christus strauit nobis viam, per mortem suam, vt hæreditatem gloriæ adiremus, vt ad Hebræ. 9. dicitur. Ecclesia-stici etiam viri huic catholicæ veritati assen-tiuntur. Origenes homil. 3. in Lucam ait. An gelos, Spiritum sanctum, & dominum Sal-uatorem, & ipsum Deum patrem, ille tantum videbit, qui mundum habuerit cor, & talem se præbuerit vt dignus sit Dei aspectu, & De ecclesiasti. Dogma. capite. 79. Item libr. me-ditationum. cap. 23. ait August. Felix anima quæ terreno resoluto corpore libera cælum petit, secura est & tranquilla, non timet hostē neq; mortem, habet enim præsentem, cernit-que indesinenter pulcherrimum dominum, cui seruiuit, quem dilexit, ad quem tandem læta & gloriosa peruenit, & cap. 24. loquitur cum sanctis. Per ipsum vos rogo, qui vos ele-git, qui vos tales fecit, de cuius pulchritudine iam satiamini, de cuius immortalitate iā im-mortales facti estis, de cuius beatissima visio-ne semper gaudetis, & Nazian. de obitu Cæ-sarij, sic sanxit ecclesia extrà de baptismo & eius effectu. capit. Maiores, & extra, de pres-bytero non baptizato. Qui contrariam sen-tentiam tuentur fortè ideo dicunt, quia ali-quid accresceret gloriæ sanctis post corporis resumptionem, nam tunc gloriæ aliquid ac-cedet vt in. 4. senten. dist. 49. statuunt docto-res. Verum de his satis, ad institutum nostrū redeamus.

Quando duo nomina diuina simul ponun tur, primum est, nomen ἄρρητον, idest ineffabi le, secundum verò nomen commune est Deo & hominibus, vt Psal. 8. domine dominus no ster quam admirabile est nomen tuum, & ite rum. Domine deus meus in te speraui saluum me fac ex omnibus persequentibus me, sem-per nomen Iehoua ponitur in primo loco, & Elohim vel Adonai in secundo. Ex commen. Psalmorum titulo Hieronymi. Fallit aliquan-do regula vt in Ezechiele videbis.

Oritur dubium non contemnendum, cur in primo. c. lib. Geneseos Elohim idest Deus, hoc nomine solo nuncupetur, & in secundo. c. & in alijs quæ deinceps sequūtur, dominus Deus. Cui quæstioni respondit Tertullianus in lib. contra Hermogenē. paruum post princi piū, inquiens. Dei nomē dicimus semper fuis-se, dominum vero non semper, diuersa enim vtrius-

Q. pro in-telligentia scripturæ. Tertulli. lo-cus annota dus diligen ter.

vtriusque conditio. Deus substantiæ ipsius nomen est, idest diuinitatis, dominus vero nõ substantiæ, sed potestatis, substantiam semper fuisse eum suo nomine, quod est Deus, postea dominus, accedentis scilicet rei, mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas Domini ageret, ex illo per accessionem potestatis dictus est dominus, sic in Genesi Moyses, Deus ꝙ erat semper, statim nominat In principio fecit Deus cælũ & terrã, & deinceps quandiu faciebat, quorum dominus futurus erat, Deus solummodo ponit. Dixit Deus. Vidit Deus. & nusquam dominus. At vbi vniuersa perfecit, ipsumq; vel maximè hominem, qui proprie dominum intellecturus erat, dominus etiam cognominatur. Accepit, inquit, dominus Deus hominem quem finxerat. Et præcepit dominus Deus. Philo quoque li. 1. Allegoriarum sacræ legis. ὡς δεσπότης ὁ κύριος, καὶ ὡς εὐεργέτης ὁ θεός, Hæc vera sunt, sed vellẽ ita possent cum Hebræo quadrare, vt cum Latino idiomate. Nam iuxta Hebrę̃ũ Gene. 1. ca. semper est nomen Elohim quod deo & creaturis conuenit. At cap. 2. & deinceps, vt Hieronymus dixit, ponũtur duo nomina diuina, ex quibus primum est ineffabile, soli deo conueniens, secundum commune est deo & creaturis.

De diuinitate filij dei ex veteri instrumento.

Vbique fere scripturæ, patrem appellant Iehoua, & filium Adonaï & Elohim. Porrò tribuitur etiam non infrequenter filio, hoc nomen Iehoua. Hoc est quod Hierony. ait Zacha. 2. Vbi nos legimus, dominus virtutũ, in Hebraico scriptum est. Iehoua çebaoth. & à 70. παντοκράτορα, idest omnipotentem, vertitur. Ex quo intelligitur, vbicunque dominus virtutum de Christo dicitur, omnipotentem deum debere intelligi. Vt in Apocalypsi. *Apocal. 1.* Hæc dicit testis fidelis initium creaturæ dei, qui est, & erat, & venturus est, dominus Deus omnipotens. Nec mirum si Christus dicatur omnipotens, cui tradita est potestas in cœlo & in terra. *Matt. 28.* Et qui dicit, omniaque patris sunt mea sunt. *Iohan. 17.* si autem omnia, idest 'Deus ex deo, dominus ex domino, lumen ex lumine, ergo ex omnipotente omnipotens, neque enim fieri potest, vt quorum vna natura est, diuersa sit gloria. Item in commentarijs Isaiæ capit. 1. ait. Dominus Sabaoth, septuaginta interpretes pro locorum qualitate dupliciter transferunt, aut dominum virtutum, aut dominum omnipotentem. Et quærendũ vtrum de patre dicatur, an de filio, nec dubiũ quin illud Psalmi. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. *Psal. 23.* Quis est iste rex gloriæ? Dominus Sabaoth, idest Dominus virtutũ, ipse est rex gloriæ, ad Christum referatur, qui post passionis triumphum ad cælos victor ascendit. Et in alio loco dicitur de domino, quod rex gloriæ sit. si enim cognouissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Ergo non solum iuxta Apocalypsin & Paulum, *1. Cor. 2.* sed in veteri quoque testamento, Dominus Sabaoth, hoc est omnipotens, Christus appellatur. Hæc contra Arrianos ex veteri instrumento dicta sint. ex nouo sunt testimonia innumera.

Q. Theologica de filij diuinitate.

De Christi dei & seruatoris nostri deitate sermonem facturus, & contra hæreticos conflicturus, qui illam Christo detrahere conantur (cùm ipse non rapinam arbitratus sit se esse æqualem deo, licet semetipsum exinaniuerit) oportet primo loco, causas, quæ illos in errorem tam nepharium & impium pertraxerunt, retexere, & aperire. Quarum prima est, quod nunquam in scripturis spiritum sanctum patri inferiorem esse, memoriæ proditum est, cum tamen de filio dictum fuisse frequenter legamus. vt asseuerat August. lib. 2. de Trini. ca. 6. ait. Nusquã scriptum est quod Deus pater maior sit spiritu sancto, vel spiritus sanctus minor Deo patre, quia non sic est assumpta creatura, in qua appareret spiritus sanctus, sicut assumptus est filius hominis, in qua forma ipsius verbi dei persona præsentaretur. Non sic est assumpta creatura, in qua apparuit spiritus sanctus, sicut assumpta est caro illa & humana illa forma, ex virgine. Neque enim columbam beatificauit spiritus, vel illum flatum, vel illum ignem, sibique & personæ suæ in vnitatem coniunxit in æternũ. Sed apparuerũt ista sicut opportunè apparere debuerunt, creatura seruiẽte creatori. et. c. 7. ait. Propter has corporales formas, quę ad eũ significandũ, & sicut humanis sensibus oportet, demonstrandum, temporaliter extiterunt, missus etiam dicitur spiritus sanctus, non tamen minor patre dictus est, sicut filius propter formam serui, quia illa forma serui inhæsit ad vnitatem personæ, illæ vero corporales species, ad demõstrandum quod tũc opus fuit, ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt,

Spiritus sanctus nunquam dicitur minor patre.

Secunda causa quæ hæreticos in errorem allexit est illa quam affert D. Theodoretus. in

in epitome.ca. de Antichristo. ait enim. Dominus Christus,cum esset verus Deus,& veri Dei filius,se filium hominis & hominem appellauit & à natura quæ videtur appellationes imponens,rarò se ipsum filium Dei vocauit.Item Theophy.1. Timo. 2. cum ait Paulus.Vnus Deus vnus mediator Dei & hominum,&c.Non dixit manifestè, de diuinitate Christi, postquam idolorum cultus tunc vigebat.Ne existimetur & ipse multos deos adducere.

Regula scripturarum. Tertia causa quæ illos decepit,fuit ignorātia consuetudinis scripturarum, quam tradit Aug.lib.83.q.q. 69.inquiens. Regula catholicæ fidei sic se habet,vt cum aliqua in scripturis dicuntur de filio quod sit minor patre, secundum susceptionem hominis intelligatur. Cum vero ea dicuntur quibus demonstratur æqualis,secundum id quod Deus est accipiatur. Sic apparet quemadmodum dictum sit. Pater maior me est. Et, ego & pater vnum sumus.Et Deus erat verbum.Et verbum caro factum est. Et, Non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo,sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Igitur nesciētes hæretici hæc distinguere,affirmant Christum non fuisse Deum, sed quandam præcellentem creaturam, ex quorum numero est Arius, Eunomius, Macedonius. Contra illos multi diuini viri scripserunt, Cyrillus lib. 14.Thesauri.& li.1.cap.5.& li.1. super Ioannem,& Theodoretus in epitome.ca.de Filio. Leo etiam sermone. 3.&.5. de natiuitate, & Basilius contra Eunomium, & Fœlix Papa epi.2.& Chrysost.ho.de Trinitate. Nos breuiter aliquibus testimonijs vtamur. Ioann.1. dicitur.Deus erat verbum. 1.Ioann. vlti. scimus quoniam Dei filius venit,& dedit nobis sensum vt cognoscamus verum Deum, & simus in vero filio eius,hic est verus Deus & vita æterna.Ioann.10.tu homo cum sis facis te ipsum Deum.Ad Roma.9.optabam ego anathema esse à Christo pro fratrib⁹ meis,ex quibus Christus secundum carnem,qui est Deus benedictus in secula.Ad Titum.2.sobriè,piè, casteque viuamus spectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & (est particula declaratiua) domini nostri Iesu Christi. Videtur tamen hoc testimoniū vltimum posse labefactari. Nam nomen Deus,si illi subiungitur nomen Christus, pro patre tantummodo accipitur, quia mox secunda persona explicatur,alias pro tota Trinitate. At vero si coniunctio,&,exponatur vt dixi,nil ambiguitatis relinquitur in Paulo,vt ad Ephe.1.Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Præterea Ioann. vlti. euidentissimum est testimonium,etiam Erasmo iudice,cum Thomas ait. Dominus meus & Deus meus. Ad Philip.Cum in forma Dei esset,non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo. Et ad Gala. 1. Paulus Apostolus ait, non ab hominibus nec per hominem, sed per Iesum Christum fuisse ascitum ad apostolatum.Ioann.10.Tu homo cum sis facis te ipsum Deum. Hactenus veritatem catholicā testimonijs vtriusq; testamenti tueri,& hæreticis obsistere, conati sumus. Sed aduertendum diligenter quod in Ancyroto scripsit Epiphanius. θεότης, inquit, μία ἐν Μωυσῆ μάλιστα καταγγέλλεται, δυὰς ἐν προφήταις σφόδρα κηρύττεται, τριὰς δὲ ἐν εὐαγγελίοις φανεροῦται. Hoc est, vna deitas à Moyse præcipue annunciata est, personarum dualitas vehementer à prophetis prædicata est, Trinitas vero personarum,in euangelijs manifesta facta est. Dicit Epiphanius præcipuè. Nam non negat ipse nec vllus alius qui Christiano nomine dignus censeatur, Trinitatem in lege & prophetis inueniri, non tamen tam crebrò,vt in euangelicis & apostolicis literis. Veluti in Genesi.Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrā. In cuius loci interpretatione Aug.lib.16.de Ciui.Dei.c.6. ait.Non loquitur cum angelis, nam sequitur ad imaginem nostram,nephas est enim credere ad imaginem angelorum hominem factū, aut eādem esse imaginem angelorum & Dei. Ideo rectè intelligitur pluralitas personarum quæ tamen Trinitas,quia vnus est Deus,cum dixisset,faciamus,inquit, fecit Deus ad imaginem Dei non dixit,fecerunt dij,& Hila.4. de Trinit. Theodo.in epit.c.de Spiritusancto.Et Eusebius.lib.1.histo.cap. 1.ait esse verba patris cum filio communicantis hominis creationem,& sic dicitur in Concilio Syrmiensi. & Hiero.Isaiæ.6.ita dicit.Rursum Euseb.eodem li.ca.2.ait. λόγον δεύτερον μετὰ τὸν πατέρα καὶ κύριον σαφέστατα Μωύσης ἀναγορεύει λέγων. ἔβρεξε κύριος ἐπὶ σόδομα καὶ γόμοῤῥα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου. Hoc est,verbum simul cum patre & domino, manifestè Moyses ostendit dicens. Pluit dominus supra Sodomam & Gomorram sulphur & ignem à Domino. Basil. ho.9.exae.& Epipha.Quamuis Hebræi exponant à domino, idest, à cælo vel cælitus. Tamē prior expositio est approbata in Cōcilio Syr-

Syrmiensi, ad hunc sensum. Pluit dominus filius, à Domino patre. Et in Malachia. Si ego Domini, vbi est honor meus. Domini in plurali iuxta Hebræum.

Hoc dogma catholicum, à nobis firmis testimonijs & præsidijs stabilitum, & munitum hæretici conantur conuellere. Primò freti testimonio Matthæi. capi. 24. & Marci. 13. De die illa vel hora nemo nouit neque filius nisi pater. Non vtique ignoraturus si esset Deus. Respondet Augu. Psal. 6. Dicitur

Multa expositiones de cognitione horæ diei iudicij vltimi.

non nosse, quia nō facit vt nos sciamus (Alioqui in actibus se scire fatetur. Non est, inquit, vestrum nosse tempora, & articulos temporum quæ pater posuit in eius potestate.) Sic in Deute. Tentat vos dominus, vt sciat, idest scire faciat, an diligatis eum, an non. & in

Deute. 13.

Actibus. Iudas possedit, (i. fecit vt Iudæi possiderent,) agrum de mercede iniquitatis. Sic etiam exposuit lib. 1. de trini. cap. 12. & libr. 4. super Gene. capit. 9. & libr. 2. de sermone Domini in monte. & Basilius lib. 4. contra Eunomium. & Theophy. Marci. 13. Secunda solutio est Hierony. Matt. 24. dicentis. In quibusdam Latinis codicibus additum est, nec filius, cum in Græcis & maximè Adamantij & Pierij exemplaribus, hoc non habeatur adscriptum. Sed quia in nonnullis legitur disserendum videtur. Non potest, inquit Arius & Eunomius, æqualis esse qui nouit & qui ignorat. Contra quos ista breuiter dicenda sunt. Cum omnia tempora fecerit Iesus, hoc est verbum dei, Omnia enim per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil, in omnibus autem temporibus, etiam dies Iudicij sit, qua consequentia potest eius ignorare partem, cuius totum nouerit? Hoc quoque dicendum est. Quid est maius, notitia patris, an iudicij? si maius nouit, quomodo ignorat quod minus est? scriptum legimus. Om-

Luca. 10.

nia quæ patris sunt, mihi tradita sunt. Si omnia patris filij sunt, qua ratione vnius sibi diei notitiam reseruauit, & noluit eam communicare filio? Sed & hoc inferendum, Si nouissimum diem ignorat, ignorat & penè vltimum & retrorsum omnes. &c. cum illo sentit Ambrosi. li. 5. de fide. cap. 8. nempe quod nomē filius non inuenitur in libris correctis, sed infertum est ab Arianis. & si illud verbū admittatur intelligendum est iuxta humanitatem, [redacted] Ita etiam exponit Cyrillus. libr. 9. Thesauri capit. 4. & Nazianze. 3. & 4. libr. Theologiæ. Tertiam solutionem elicuimus ex Chrysost. homi. de Trinitate, versus finem tertij tomi. Duplex, inquit, est co-

Duplex cognitio.

gnitio, operis & cognitionis. Operis, vt illa qua Adam cognouit vxorem suam. Nnm eam ignorabat? non: nam dixit. Nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Et Abraham cognouit Saram, & Iacob Rachel. Sic Christus non cognouit diem iudicij, quia non exercuit iudicium. Nam non venit iudicare mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. nouit tamen notitia cognitionis. Sic interpretatur Epipha. libro secundo. contra hæreses in hæresi Arianorum. & bis in Ancyroto.

Fol. 8. ante finem. *Fol. 4.*

Secundo nituntur hæretici hoc testimonio Iohannis. cap. 17. Hæc est vita æterna vt cognoscant te solum Deum verum. &c. ergo filius non est Deus. Chrysosto. homi. 72. in Matth. sic soluit. Quando in scriptura siuè ve-

Solus Deus quid significet.

teri siuè noua, dicitur vnum esse Deum, non ad distinctionem filij, sed ad exclusionem dictū est Idolorū. & Theophy. 1. ad Timoth. 2. cum dixisset apostolus. Vnus Deus, & vnus mediator &c. ait. Vnus dicitur Deus non ad differentiam filij, vel vt filio opponeret, dixit, verum idolorum respectu. Quod enim Deus sit, vel inde liquet, quod mediator sit, mediator enim duorum mediator est, & vtrorumque debet esse particeps. Quia igitur filius, dei & hominum mediator est, amborum est particeps, quippe qui Deus sit & homo. & Iohan. 17. ait. solum verum Deum dixit patrem, opponendo eum mendacibus dijs. Nā filius cum sit Deus verus, non erit mendax. Sic Iohann. in episto. ait. Iesus Christus, hic est verus Deus & vita æterna. Hoc etiā dicit Euthy. eodem loco. & Cyrillus. libr. 10. thesauri. capi. 6. Euaristus quoque epistol. 1. ait. Sunt qui arbitrantur de patre solo dictum esse, qui lucem habitat inaccessibilem & ipse solus habet immortalitatem. Ita hos diuinis

1. Timo. 6.

redarguite præceptis. Non solus pater sine filio lucem habitat inaccessibilem, quia vbi pater est, ibi etiam filium esse indubitabili fide credendum est. Nam si solus pater, sine filio lucē habitat inaccessibilem, necesse est, vt sequestratam pater à filio habeat mansionē. Quod si ita est, quomodo idem filius, ad dexterā patris adstans, ab Stephano dicitur conspici, si pater secundum eos solus dicitur sedibus lucis contineri? Absit hoc à sensu fide-

lium, quoniam sicut non obest filio, eum solus dicitur pater lucem inaccessibilem habitare, ita non obest patri, cum sapientia, quæ est filius, dicitur, gyrum cæli sola circuire. Denique Ammonio cap. de æquiuocis, ait. Bifariam dicitur solom, vel vnicum, vt sol, luna. Vel quod à diuerso coniugato distinguitur, vt cum dicimus, relictum in prælio hastam solum habentem, tametsi nihil prohibet calceos habere & vestem. Sed ad scuti vel armorum aliorum differentiam. Et in prandio habebat panem solum, quanquam nihil vetat & vestem habere. Sed ad obsoniorum distinctionem dicitur. Hoc secundo modo locus Ioannis est intelligendus. Tertium afferunt testimonium ex Isaiæ. 61. capite. Euangelizare pauperibus misit me. Hoc intelligendum est iuxta humanitatem. Nam assumpsit humanitatem, in qua apparuit, in vnitatem personæ, sic vt quæ de humana natura prædicantur, de filio Dei dici possint, & sic filius dicitur à patre missus. At Spiritus sanctus nunquam dicitur minor, quia nõ assumpsit naturam visibilem in vnitatem personæ, vt naturæ illi, conuenire possent, quę de Spirito sancto prædicantur, & ideo non dicitur Spiritussanctus minor patre. Ratione quoque ista hęretici innituntur. Christus est alius à patre, vt catholici affirmant, ergo aliud. Sed sic soluit Theoph. Ioann. 1. cap. cum ait Ioan. Deus erat illud verbum, inquit ipse. Manifeste hoc loco alium esse verbum & alium esse patrem declarat Ioannes, etiam si nõ sit aliud & aliud. Alius enim & alius, de persona dicitur, aliud autem & aliud, de naturis. Et vt exemplo manifestius faciamus. Petrus & Paulus sunt alius & alius, sunt enim personæ duę, sed non aliud & aliud specifice. Vna enim natura eorum est humanitas. Sic de patre & filio dicendum, alius enim sunt & alius duę personæ, non autem aliud & aliud, vna enim natura, eorum deitas. Ita fere exponit S. Thom. 1. parte. q. 31. art. 2. ad. 4. Vltimo eandem hæresim volunt astruere, quia præpositio, per, sępe tribuitur filio, quæ tamen significat ministerium. Sed de hoc in titulo præpositionum disseruimus.

Ecclesiasti-ci. 24.

Alius, & Aliud in diuinis quid significent.

Macedonia ni heretici.

Pneumatomachi qui & Macedoniani vocantur, negant Spiritum sanctum esse Deum contra illos possunt aperta testimonia multa corrogari. 1. Corint. 6. Nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti, portate Deum in corpore vestro. Actuũ. 5. Quare tentauit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto, nõ es mentitus hominibus sed Deo, & apud Matt. baptizãtes eos in nomine patris, & filij, & Spiritussancti. De his satis, ad institutum nostrum redeamus.

Diuinitatem, (vt ait Diony. ca. 1. de Diui. nomi.) vt carentem omni nomine, & ex omni nomine celebrant apostoli & prophetæ. Vt carentem quidem nomine, cum Deum ipsum aiunt in vna sanctarum visionum apparẽtem, eum increpasse qui dixerat. Quod est nomen tuum? Ac veluti ab omni eum diuini nominis cognitione abducentem dixisse. Cur de nomine meo interrogas quod est mirabile? an istud non est mirabile nomẽ quod est super omne nomen, quod est sine nomine, quod omne exuperat nomen quod nominatur, siue in hoc seculo siue in futuro? Dat rationem Iustinus in admonitorio. Si scientiæ, inquit, omnes rerum sunt subsistentium, qui substantiam excedit omnem, scientia omni superior sit necesse est. Addit statim Dionysius eodem loco. Vt plurimis nominibus præditum laudant, cum ipsum rursus inducunt dicentem. Ego sum qui sum, vita, lux, Deus, veritas, & cum ipsi, diuina sapientia illustres, auctorem omnium ex creaturis omnibus, multis nominibus prædicant. vt bonum, pulchrum, sapientem, diligibilem, Deum deorum dominum dominorum, sanctum sanctorum, æternum, existentem, seculorum auctorem, indultorem vitæ, sapientiã, mentem, verbum, scientem, thesauros omnes totius scientiæ habentem in sese eminentissimè, virtutem, potentem, regem regum, antiquum dierum, inseoescibilem, immutabilem, salutem, iustitiam, sanctificationem, redemptionem, magnitudine excellentem omnibus, interdum ex quibusdam visis aut alijs ex causis aut virtutibus prophetæ denominarunt, lucem, oculos, aures, crines, manus illi tribuunt. Item Damasc. li. 1. cap. 13. De hac eadem re loquens ait. Deus cum incomprehensibilis sit, prorsus nomine caret. Ignorantes substantiam ipsius, quomodo ipsius substantiæ nomen inuestigare poterimus, per nomina enim res manifestantur. Sed bonus existens Deus, & per participationem bonitatis ipsius, adduxit nos ex nihilo ad esse, & nobis intelligendi potestatem elargiens, quẽ admodum non substãtiæ suæ participes nos fecit, ita nec substantiæ suæ cognitionem nobis reliquit, impossibile enim est superiorem natu-

Gen. 32.

Iudi. 13.

naturam perfectè cognoscere. Et si cotum quæ existunt cognitiones sint, supersubstantiale autem quomodo cognosceretur? Per ineffabilem igitur bonitatem voluit se ab ijs circa quæ nos versamur, nominari, ne expertes omnino sui cognitionis essemus, sed intellectum eius aliquem & si tenuem haberemus. Secundum quod est incomprehensibilis, & nomine certo caret, tamen veluti omnium auctor, & omnium quæ existunt rationes & causas in semetipso antea tenens, ab omnibus quæ sunt denominatur, etiam à contrarijs, veluti luce & tenebris, aqua & igni, vt cognoscamus quod non hæc secundum substantiam sit, sed quod supersubstantialis sit, vnde etiam certo nomine caret, sed tanquam omnium eorum quæ sunt causa, ex omnibus causatis nomen desumit. Quapropter diuina nomina alia quidem secundum negationem dicuntur, ad significandum supersubstantiale illud. Sine tempore, sine principio, inuisibilis. Non quasi horum aliquo minor ipse sit; aut aliquo horum priuetur. Sed quod præcellere omnia dicatur. Nihil enim eorum quæ sunt Ipse est, sed super omnia est. Quæ vero secundum affirmationem dicuntur, ea veluti de rerum omnium causa prædicantur. Tanquam enim causa omnium entium & omnis substantiæ, ens & substantia dicitur, & tanquam causa omnis rationis & sapientiæ, necnon rationalis, & sapientis dicitur ratio, & rationalis sapientia & sapiens. Similiter cùm intellectus, tum Intelligens dicitur & vita & viuens, potentia & potens, atque de alijs omnibus similiter. Magis autem propriè ex præstantioribus, & sibi rebus propinquioribus, nominabitur. Præstantiora sunt à materia abstracta, materialibus ipsis, pura impuris, sancta execrandis, quæ magis quoque naturæ eius sunt cognata, vt quæ plus cum eo participant. Multo igitur rectius sol nominabitur & lux, quam tenebræ, dies quam nox, vita quam mors, ignis, aer, aqua, tanquam vitalia, quam terra. Et præ istis omnibus multo magis bonitas quam malitia, & ens quam non ens. Bonum enim substantia & substantiæ causa est. Malum vero boni siue substantiæ priuatio est. Istæ igitur sunt negationes & affirmationes. Iucundissima est ex vtrisq; complexio, veluti supersubstantialis substantia, superdiuina diuinitas, super[redacted] principium, & si quæ sunt similia. Sunt præterea quæ de Deo dicuntur excellentis negationis vim habentia, vt tenebræ, non quod Deus tenebræ sit, sed quod non lux sit, sed super lucem.

Annotatio.

Aduerte vt Damas. intelligas, nomina affirmatiua, quæ tribuũtur Deo, dici de eo veluti de causa rerũ. Verbi gratia, bonus appellatur, eo quod est, bonitatis causa. Hoc apertè dixit Damas. cum ait. Quę vero secundum affirmationem dicuntur, ea veluti de rerum omniũ causa prędicantur, & parum supra. Causa ex omnibus causatis nomẽ desumit. Et docet psit ex Diony. cap. 1. Diui. nominum qui ait. μεθ' ὧν καὶ τὰ αἰτιολογικὰ πάντα, τὸ ἀγαθὸν, τὸ καλὸν, τὸ ὂν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφὸν, ἢ ὅσα ἐκ τῶν ἀγαθοπρεπῶν αὐτῆς δωρεῶν ἡ πάντων ἀγαθῶν αἰτία κατονομάζεται. Hoc est, cum quibus, scilicet nominibus excellentis negationis & nomina causalia de tota Trinitate dicuntur, vt bonum, pulchrum, ens, viuificans, sapiens, & quæcunque alia nomina Deo imponũtur ex donis ab eo datis. S. Tho. huic sanctorũ doctrinæ addit. q. 13. ar. 2. p. 1. quod huiusmodi nomina significant substantiam diuinam, & prædicantur de Deo substantialiter, sed deficiũt à repræsentatione ipsius. Significãt enim sic nomina Deũ, secundũ quod intellectus noster cognoscit ipsum. Intellectus autem noster cũ cognoscat Deũ ex creaturis, sic cognoscit ipsum secundum quod creaturæ ipsum repræsentant. Nã Deus in se præhabet omnes perfectiones creaturarũ, quasi simpliciter & vniuersaliter perfectus. Vnde quælibet creatura intantũ eum repræsentat & est ei similis, inquantũ perfectionẽ aliquam habet. Non tamẽ ita quod repręsentet eũ sicut aliquid eiusdem speciei vel generis, sed sicut excellens principiũ, à cuius forma effectus deficiunt, cuius tamen aliqualem similitudinem effectus consequuntur, sicut formæ corporum inferiorum repræsentant virtutem solarem. Sic igitur prædicta nomina diuinam substantiam significant, imperfectè tamen, sicut creaturæ imperfectè eam repræsentant. Cum igitur dicitur. Deus est bonus, non est sensus deus est causa bonitatis, sed id quod bonitatem dicimus in creaturis præexistit in Deo secũdum altiorem modũ. Vnde ex hoc non sequitur, quod Deo competat esse bonũ inquantũ causat bonitatem, sed potius è cõuerso,

uerſo, quia eſt bonus bonitatem rebus diſfundit.

An nomina quæ deo tribuuntur, dicantur pri⁹ de Deo quā de creaturis

Quærò etiam an nomina prius dirantur de Deo quam de creaturis nec ne, vt paternitas, bonus, ſapiens, fortis, & omnes ferè ſcholaſtici innituntur teſtimonio Pauli (ad Epheſ. 3. Flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, à quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur) ad probandum quod nomina prius dicuntur de Deo, deinde de creaturis, ad hunc ſenſum videtur citaſſe hunc locum Sanct. Thomas, quæſtione. 13. articul. 6. primæ partis, & Damaſcen. lib. 1. cap. 9. ait. Scire oportet nomen paternitatis, & filiationis & proceſsionis, non eſſe ex nobis ad beatam illam diuinitatem tranſlatum, ſed contra (vt ait Apoſtolus) inde nobis traductum. Propterea, inquit, flecto genua mea ad patrem, ex quo omnis paternitas, & deſumpſit ex cap. 2. Diui. no. Dionyſi. verſus finem. Porro de teſtimonij Paulini intelligentia mox videro. Res tamen ſic ſe habet, vt docet Sanct. Thom. artic. 6. citato. Nomina quæ metaphoricè de Deo dicuntur, per prius de creaturis dicuntur quam de Deo, quia dicta de Deo nihil aliud ſignificant quam ſimilitudines ad tales creaturas. Sicut enim ridere dictum de prato nihil aliud ſignificat quam quod pratum ſimiliter ſe habet in decore cum floret, ſicut homo cum ridet, ſecundum ſimilitudinem proportionis. Sic nomen leonis dictum de Deo nihil aliud ſignificat quam quod Deus ſimiliter ſe habet, vt fortiter operetur in ſuis operibus, ſicut leo in ſuis. Deinde affert opinionem Damaſcen. quam ſupra retulimus: quod cauſaliter de Deo dicuntur. Et contra eam ſic diſputat. Huiuſmodi nomina, non ſolum dicuntur de Deo cauſaliter, ſed eſſentialiter. Cum enim dicitur Deus eſt bonus, vel ſapiens, non ſolum ſignificatur, quod ipſe ſit cauſa ſapientiæ vel bonitatis, ſed quod hæc eminentius in eo præexiſtunt. Vnde dicendum quod, quantum ad rem ſignificatam per nomen per prius dicũtur de Deo, quam de creaturis, quia à Deo huiuſmodi perfectiones in creaturas manant. Sed quantum ad impoſitionem nominis, per prius à nobis imponuntur creaturis quas prius cognoſcimus. Vnde modum ſignificandi habent qui competit creaturis. Porrò Paulini loci hic eſt ſenſus germanus. Genibus flexis ago gratias Deo patri, à quo omnis paternitas Græcè πατριά, Hebraicè Miſpecha, hoc eſt familia, parentela, cognatio dicitur, vt Pſalm. 21. προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. ideſt, Adorabunt in conſpectu ipſius omnes familiæ gentium. Deinde addit. Nominatur. Nomino nonnunquam in ſcripturis ſignificat, ſum, exiſto, ad Epheſios. 1. ſupra omne nomen quod nominatur in hoc ſeculo & in futuro. 1. Ioannis. 3. Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, ἵνα τέκνα θεοῦ κληθῶμεν. Hoc eſt. Videte qualem Charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur. Noſter tamen interpres addidit, & ſimus, ſed tunc particula, &, declaratiua eſt, ſignificans, ideſt. Loci igitur huius ſenſus eſt, omnes familiæ tam terreſtres, vt hominum cognationes, quam cæleſtes, vt nouem angelorum Chori, à Deo patre exiſtunt, aut creatæ ſunt. Hæc igitur eſt Paulini loci germana expoſitio.

S. Thomas carpit Damaſ. & Diony. latẽter.

Locus Pauli ad Epheſ. 3. expoſit⁹.

Nomine quid ſignificet.

Sancti habent pro more Deum ex acceptis beneficijs appellare, in belli quidem victoria. Diligam te domine fortitudo mea. Quando autem à mentis caligine & obtenebratione liberatus eſt. Dominus illuminatio mea, & Deum miſericordiarum & totius conſolationis Paulus appellat. Oecumen. 2. ad Corinthi. 1. & ſumpſit ex Chryſoſtom. 2. Corinth. cap. 1. homil. 1. quia ait, ſcriptura non vbique eodem nomine Deum nominat, nec ab eiſdem rebus addit cognomina, ſed vbi de bello victoriaque loquitur. Diligam te domine. Vbi de humanitate. Deus miſericordiarum & totius conſolationis. Denique nunc rurſus à iuſtitia, nunc ab integro incorruptoque iudicio cognomentum addit, vtcumque poſtulat præſentis argumenti ratio, & iterum Oecumeni. ad Epheſios. 2. capit. ait Deum ſemper iuxta ſubiectam materiam appellat ſcriptura. Deum miſericordiarum vocans, & deũ pacis, & deũ virtutũ, & ad Epheſ. 1. patrẽ gloriæ vocat Paulus. Maximam enim gloriã & honorem donauit generi humano, quæ omnia nobis tradita generali nomine appellat gloriã, per vocabulũ apud nos magnificentius. Hoc ſignificauit Dionyſi. in lib. de Diui. nomi. ca. 1. Inuenies, inquit, omnem ferme Theologorũ laudationẽ, ad beneficos diuinitatis progreſſus exponendos atque laudandos diuina effingere nomina. Hæc verba Diony. annotanda ſunt, & interpretanda ad ſenſum à Chryſoſt. & Oecume. allatum, alioqui non poteris intelligere argumentum.

Pſal. 18.

Oecumeni⁹ Chryſoſt.

Oecumeni⁹

Dionyſius.

Loc⁹ S. Th. expoſitus.

Dionysi. 2. articul. 2. quæstio. 13. primæ partis Sanct. Tho. Item Diony. eodem ca. parum infra ait. Quoniam vt bonitatis subsistentia, ipso esse suo, est subsistentiũ causa, boni auctorẽ summæ diuinitatis prouidentia ex omnibus creatis laudare conueniet. *Suidas.* Suidas etiã in dictione Θεὸς ait, ὅτι πολλαῖς προσηγορίαις προσαρμόζεται κατὰ τὰς δυνάμεις. Hoc est, Deus multas habet appellationes iuxta virtutes quas operatur. Deniq; Basilius. li. 1. cõtra Eunomiũ, ait. *Fo. 5. Basilius.* Ὁ κύριος ἡμῶν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς θεότητος, καὶ τὴν ἐξ οἰκονομίας χάριν τοῖς ἀνθρώποις παραδηλῶν, ἰδιώμασι τισὶ τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις, ἀπεσήμαινε ταύτην. θύραν ἑαυτὸν λέγων, καὶ ὁδὸν, καὶ ἄρτον, καὶ ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, οὐ πολυώνυμός τις ὤν. οὐ γὰρ πάντα τὰ ὀνόματα εἰς ταὐτὸν ἀλλήλοις φέρει. ἄλλο γὰρ τὸ σημαινόμενον φωτὸς, καὶ ἄλλο ἀμπέλου, καὶ ἄλλο ὁδοῦ, καὶ ἄλλο ποιμένος. ἀλλ' ἓν ὢν κατὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ μία οὐσία καὶ ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος, ἄλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνομάζει, ταῖς ἐπινοίαις διαφερούσαις ἀλλήλων τὰς προσηγορίας μεθαρμοζόμενος. κατὰ γὰρ τὴν τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰν, καὶ τὴν πρὸς τὰ εὐεργετούμενα σχέσιν, διάφορα ἑαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα τίθεται. φῶς μὲν γὰρ ἑαυτὸν τοῦ κόσμου λέγει, τό τε ἀπρόσιτον τῆς ἐν τῇ θεότητι δόξης τῷ ὀνόματι τούτῳ διασημαίνων. καὶ ὡς τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως, τοὺς κεκαθαρμένους τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς καταυγάζων. ἄμπελον δὲ, ὡς τοὺς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν πίστιν ἐῤῥιζωμένους, ἐπ' ἔργων ἀγαθῶν καρποφορίας ἐκτρέφων. ἄρτον δὲ, ὡς οἰκειοτάτη τροφὴ λογικοῦ τυγχάνων, τῷ διακρατεῖν τὴν σύστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτῆς διασώζειν ἀναπληρῶν ἀεὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ ἐνδέον, καὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀλογίας ἐγγινομένην ἀῤῥωστίαν οὐκ ἐῶν ἀποφέρεσθαι. καὶ οὕτως ἄν τις τῶν ὀνομάτων ἕκαστον ἐφοδεύων, ποικίλας εὕροι τὰς ἐπινοίας, ἑνὸς ὄντος κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ πᾶσιν ὑποκειμένου.

Hoc est, Dominus noster cum de se loquitur, benignitatem deitatis, & incarnationis gratiam volens hominibus detegere, proprietatibus quibusdam de his rebus quæ in eo cõsiderantur, & ad se spectant ipsam manifestat Ianuam seipsum appellans, & viam & panem & vitem & pastorem & lucem. Cum non sit multis nominibus præditus, non enim omnia ad idem compitum perueniunt. Aliud enim lux significat, aliud vitis, aliud via, aliud pastor. Attamen cum sit vnum subiectum & vnica substantia & simplex & incomposita, aliter & aliter sibi nomen imponit, diuersis considerationibus, varias nomenclaturas adaptans. Iuxta enim differentiam operationum, & iuxta habitudinem qui beneficio affecti sunt, varia sibi imponit nomina, lux enim mundi seipsum vocat, tum inaccessibilem deitatis gloriam hoc nomine significans, tum etiam quia illústrat cognitionis lumine oculos animæ illorum, qui munditia pollent cordis. Vitem se vocat, quia illos, qui in fide altas egerunt radices, fructibus bonorum operum alit. Panem autem se vocat, eo quod aptissimus cibus sit ad reficiendum homines, tum vt consistat humana vita, tum etiam vt seruetur eius proprietas, dum semper implet quod homini deest, nec sinit ægrotationem quæ ex Impiudentia nos inuadit, inualescere. Sic igitur qui quodlibet nomen voluerit percurrere, varias inueniet considerationes, cum vnicum tantum sit subiectum recipiens illa cognomina. Hæc ille. Ecce quomodo auctoritate summorum virorum potestas nobis commissa ac delegata est, effingendi Deo infinita nomina iuxta negotiorum qualitatem. Attamen quia, vt ait ille. De Deo etiam vera dicere periculosum est, oportet ex scripturis nonnulla aut ferè omnia nomina, quæ à Theologis Deo tribuuntur recensere, vt his ducibus vtens tanquam Ariadnes filo moderemus & regamus sermones nostros ne forte labamur, aut verbo offendamus quoties his similia fingere tentauerimus. Nam nullibi periculosius erratur, quam cum de diuinis rebus sermo susceptus est. In quibus si offensum aut titubatum fuerit, nil remanet nisi terribilis spectatio Iudicij. Et quidem libenter vterer Hebraicis verbis, sed quia typographus Hebraicis typis carebat, coactus sum Latino vti sermone.

Catalogus nominũ diuinorum, siue cognominum qua deo tribuũtur. Primum nomen Dei est. El, quod septuaginta θεὸν, Aquila ἐτυμολογίαν eius exprimens ἰσχυρὸν, idest, fortem interpretatur. Deinde Eloha, aut Elohim, quod & ipsum Deus dicitur. Scire tamen debemus quod Elohim communis numeri sit, quod & vnus Deus sic vocetur & plures. Ad quam similitudinem cælum quoque & cæli appellantur Samaim, vnde sæpe interpretes variant, cuius exemplum nos in lingua nostra habere possumus Athenas, Thebas. Tertium çabaoth, quod. 70. virtutum, Aquila exercituum transtulerunt. Isaiæ. 6. Quartum Helion, quod nos excelsum dicimus. Deuteronom. 32. Quintum. Aser ihie, quod Exod. 3. legitur, qui ero, aut vt alij transferũt, Qui est. Est, vt inquit Damasc. lib. 1. cap. 12.

principalius omnium nominum de Deo dictorum. Qui eſt, quemadmodum Deus ipſe dans reſponſum Moyſi in monte, inquit, Dic filijs Iſrael. Qui eſt miſit me, totum in ipſo comprehendens ipſum eſſe, veluti quoddam pelagus ſubſtantiæ, infinitum & interminum. Quemadmodum autem Dionyſius ait, primarium Dei nomen eſt bonum non enim primum de Deo dicendum eſt eſſe, ſed ipſum bonum. Et Auguſti. De fide & ſymbolo. cap. 5. ait. Deus non poteſt dici fuit & erit, ſed tantum, eſt, quia & quod fuit, iam non eſt, & quod erit, nondum eſt. Ille ergo eſt incommutabilis ſine conditione temporum & varietate. Nec aliunde arbitror manare quod famulo ſuo Moyſi tale nomen ſuum inſinuauit. Nam cum ab eo quæreret, ſi ſe populus ad quem mittebatur contemneret, a quo diceret ſe eſſe miſſum, reſponſum dicentis accepit. Ego ſum qui ſum. Deinde ſubiungit. Hæc dices filijs Iſrael. Qui eſt miſit me ad vos. Sextum Adonai quem nos generaliter dominum appellamus. Iſaiæ. 10. Septimum. Ia quod Deo tantum tribuitur, & in Haleluia extrema quoque ſyllaba ſonat. Octauum τετραγράμματον quod ἀνεκφώνητον, idest ineffabile vocatur, aut potius ab Hebræis putatur Hebraicè Iehoua, & interpretatur, qui eſt, aut dominus eſſe. Nonum Saddai, quod Aquila interpretatur ἄλκιμον quod nos robuſtum & ſufficientem ad omnia perpetranda accipere poſſumus, aut qui poteſt omnia vaſtare & perdere, aut qui habet omnia quæ ſibi ſufficiunt nec alterius eget ope. Gene. 43. Ab, idest Pater. Iſaiæ. 63. Abihad, Pater æternitatis. Iſaiæ. 9. Adir, Magnificus. Pſa. 8. Oheb, Amans, aut Amator, Pſal. 32. Acharon. Nouiſsimus, Iob. 19. 44. Is. Vir. Emeth, verus, Veritas. Ieremiæ. 10. Elcana, Zelator. Exo. 20. Bore, Creator. Iſaiæ. 40. Baruch. Benedictus, Pſal. 18. Goel, Redemptor. Iob. 19. Gibor, Fortis, Deutero. 10. Gadol, Magnus, Deutero. 10. Gole. Reuelans, ſcilicet, profunda, Daniel. 2. Doberçedeq, loquens iuſtitiam. Hadur. Formoſus, Iſaiæ. 63. Zach, purus, Chazac, Fortis, Iſaiæ. 40. Chai, Viuens, Pſal. 18. Iob. 19. Chanun, Miſericors, Exo. 34 Chacid, Sanctus, Benignus, Iuſtus. Tob, bonus. Iohez, conſiliarius, Iſaiæ. 9. Ioçer, Formator, Iſaiæ. 43. Ieſuah, ſaluator, Iſaiæ. 11. Iaſar Rectus, Deuter. 32. Magid, Annuncians, Iſaiæ. 42. Melech, Rex, Ieremi. 10. Menachem, Conſolator. Iſaiæ. 51. Clemens. Pſalm. 115. Mora, Terribilis. Pſal. 75. Maſiah, Chriſtus. Vnctus. Dani. 9. Moſiah, Saluator. Neeman, Fidelis. Neezar. Accinctus. Naor, Illuminans Pſa. 75. Noçer, Cuſtodiẽs. Exod. 34. Noquer, Vlciſcens. Nahum. 10. Nora, terribilis. Deuterono. 10. Niça, ſublimis, Iſaiæ. 47. Niçgab, Protector, Sublimis, Magnificus. Himanuel. Nobiſcum Deus. Iſaiæ. 7. Hoce, Creator, Faciens. Iſaiæ. 51. Pode. Redemptor. Pele, Mirabilis. Iſaiæ. 9. Poqued, Viſitans. Exo. 34. Caiam, Æternus. Çaddic, Iuſtus, Deuter. 34. Çur, Fortis. Deuteronom. 34. Çohe, Gradiens, Iſaiæ. 63. Cados, ſanctus, Iſaiæ. 6. Cone, Creator, Poſſeſſor, Geneſ. 14. Cano, Æmulator. Ioſue. 24. Riſon, Primus, Iſaiæ. 44. Rab, Magnus, Exod. 34. Rachum, Clemens, Miſericors, Exod. 34. Ram, Excelſus. Sem, Nomen. Somer, Cuſtodiens. Çarſalom, Princeps pacis. Sophet, Iudex. Pſalm. 7. Tamim, Perfectus.

Ca. 2. Diui. nomi.

Deus viuus.

Vocatur viuens Deus, ad diſtinctionem mortuorum deorum, qui appellantur Idola. Sopho. 2. Viuo ego dicit dominus, Hierony. Danie. 6. Sopho. 2. & circa principium lib. 3. comment. in Matth. Item, Euthy. Pſal. 41. ait. Fortem & viuentem Deum vocat ſcriptura propter infirmos & mortuos deos gentilium.

Rom. 9.

Ierem. 8.

Deus appellatur figulus, hoc eſt creator noſter & factor. Vnde Apoſtolus. Nunquid dicit figmentum ei, qui finxit, quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam, & apud Ieremi. Ecce ſicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea, Domus Iſrael, ait Dominus. Hiero. Iſaiæ. 45.

Κύριος δὲ ἐστι, διὰ τὸ κυριεύειν αὐτὸν τῶν ὅλων. πατὴρ δὲ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρὸ τῶν ὅλων. Hoc eſt, Dominus vocatur, quia rerum omnium potitur. Pater quia eſt ante omnia. Theophilus. lib. 1. ad Autolycum.

Deus vocatus ſæpe angelus ſi ſub perſona Dei loquitur.

Nomine dei angelus intelligitur, vnde Philippus Presbyter, libr. 2. in Iob. capit. 26. ait Deus propter annuntiationem ſalutis noſtræ, angelus dicitur, vt Iob. 20. Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre eius extrahet eas Deus, pro quo alius interpres legit. extrahet eas angelus. Vbi eundem exiſtimo eſſe Deum & angelum. Proinde hic angelus & Deus eſt, qui per Pſalmiſtam dicit. Immittet angelum domini, In circuitu timentium eum & eripiet eos. Angelus loquebatur in rubo ad

ad Moysen, & dicebat ei. Ego sum Deus Abraham. Deus Isaac, Deus Iacob. Sanctus quoque Iacob, Ephraim & Manasse nepotes suos ita benedicens ait: Deus in cuius conspectu ambulauerunt patres mei, Abraham, Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea, vsque in praesentem diem. Angelus qui eripuit me de cunctis malis benedicat pueros hos.

Nomina quae sunt cōmunia Deo & creaturis, quam habeant differentiam in modo significandi.

Oportet deinceps ostendere quae sint nomina quae cum de Deo & creaturis dicantur, differunt tamen in modo significandi. Dequibus Augustin in libr. q. vet. & no. test. q. 122. ait. Multa vocabula nobis & Deo communia sunt, sed discrepāt in effectu. Aliter enim Deus facit quam facimus nos, & loqui dicitur, sed non more nostro organo corporali. Sic verbum Dei non tale, verbum sicut nostrum, quia nostrum postquam fuit non est, illud autem manet. Basilius quoque hom. de poenitentia, ait. Axiomata sua Iesus largitur alijs, non euacuans, sed nihilominus habens. Argumentum hoc opulenti, habere videlicet & alijs dare. Verum qui apud nos diuites sunt, vbi sua largiūtur alijs quae habent imminuunt. Diuites enim non sumus, quia aliena possidemus. Christus ita diues est, vt quantū alijs elargiatur, tantum ipse diues permaneat. Est enim instar fontis perpetuò fluentis. Sic Petrus petra erat, non tamē vt Christus. Lux est, & vos estis lux mundi. Ouis est, & dicit. Ecce ego mitto vos vt oues in medio luporum. Lege illum in hom. contra Sabellianos, & Arium, & Anomaeos. Item Euthy. Ioann. 16. ait. Nouit frequenter scriptura eisdem verbis de Deo & homine positis, nō similiter vti. Vnde dicitur. Ego in patre meo sum, vos in me, & ego in vos Christus est in patre ratione eiusdem potentiae, Apostoli verò in eo & ipse in illis, ratione auxilij. Et Christus & nos filij Dei dicimur, & imago & gloria Dei, sed magna est differentia. Et Ioann. 18. exponens hunc locum. Ascendo ad patrem meū & ad patrem vestrum, Deum meū & Deum vestrum, ait. Alio modo dixit patrem suum, alio modo discipulorum, suum quidem natura, tanquam eiusdem substantiae, discipulorum verò, ratione creationis & prouidentiae, tanquam creaturarum prouidentia maiori dignarum. Deum autem suum & discipulorum vtpote hominum. Et quare non simpliciter dixit. Et Deum nostrum. Sed etiā hic distinxit, quia licet homo factus est, & frater eorum ratione humanitatis, honore

Basilij locus eximius.

Ioan. 14.

tamen plurimum ab eis differebat, & diuinitatis vnione & impeccabilitate. Item Chrysost. ho. 74. super Ioan. ait, solet nōnunquām scriptura, iisdem verbis & in Deo & in hominibus non eodem modo vti. Nam dij dicimur & filij Dei. Et filius imago & gloria dicitur, atque etiam nos, sed longè aliter. Et iterum, nos Christi, & Christus Dei, non similiter autem Dei Christus, & nos Dei. Ambrosius similiter lib. 3. offici. cap. 2. In eisdem, inquit, verbis discretio est, aliter enim Deum bonū dicimus, aliter hominem. Similiter iustum & sapientem. Quod & in euangelio docemur. Estote perfecti sicut pater vester qui in caelis est. Paulum lego perfectum, & non perfectum. Nam cùm dixisset. Non quòd iam acceperim, aut quod perfectus sim, sic autem sequor vt comprehendam. Statim subiecit. Quicunque autem perfecti sumus. Duplex est enim forma perfectionis, alia medios, alia plenos numeros habens, Alia hic, alia ibi, alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuram. Deus autem iustus per omnia, sapiens super omnia, perfectus in omnibus. Inter ipsos quoque homines distantia est, aliter Daniel sapiens, de quo dictum est. Quis Daniele sapientior? Aliter alij sapientes, aliter Salomon qui repletus est sapientia super omnem sapientiā Aegyptiorum. Aliud est enim cōmuniter sapere, aliud est sapere perfectè. Qui cōiter sapit, pro temporalibus sapit, pro se sapit, vt aliquid alteri detrahat, & sibi adiungat. Qui perfectè sapit, nescit sua spectare cōmoda, sed aliud quod aeternum est, quod decorū atque honestum toto affectu intendit, quaerens non quod sibi vtile est, sed quod omnibus. In capit. quoque Damnamus, de summa Trinit. & fide catholica dicitur. Estote perfecti sicut pater vester caelestis perfectus est, ac si diceret. Estote perfecti perfectione gratiae, sicut pater vester caelestis perfectus est perfectione naturae. Adhuc & Hiero. Ezech. 16. cum dixisset propheta. Viuo ego, ait. Quaero qua ratione cōmune vocabulum propriè sibi vēdicet Deus? sed quomodo dicitur. Arbor bona, bonus homo, seruus bonus, nemo autem absolutè bonus, nisi solus Deus, sic cum angeli caeteraeque virtutes & sancti sint viuentes, comparatione Dei mortui appellantur. Quis est homo qui viuit, & non videbit mortem? Vnde Apostolus de Deo. Qui solus habet immortalitatem, &c. & li. 2. contra Pelagi. ait, solus Deus est

Matt. 5.

Philip. 3.

Perfectio duplex.

Ezech. 28.

3. Reg. 4.

Philip. 2.

Cap. Damnamus.

est immortalis, quia quæ creaturæ habent per gratiam, ipse per naturam. Et ad Titum. 1. ait. Solus Deus habere dicitur immortalitatem, cum & angelos & multas rationabiles fecerit creaturas quibus dederit immortalitatem. Solus similiter dicitur verax, non quod cæteri non immortales & veritatis sint amatores. Sed quòd ille solus naturaliter sit, & immortalis & verus. Cæteri verò & immortalitatem & veritatem ex largitione illius consequuntur. Nam aliud est verum esse, & habere quid per semet. aliud in potestate donantis, esse quod habeat. Deniq; li. 2. contra Pelagi. ait. Deus lux appellatur, & tenebræ in illo non sunt vllæ. Quando dicit nullas tenebras in Dei lumine reperiri, ostendit aliorum lumina aliqua sorde maculari, & Apostoli vocantur lux mundi, sed non est scriptũ quod in apostolorũ luce nullæ sunt tenebræ. Et de Ioanne scribitur. Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. De Deo enim dicitur. Qui solus habet immortalitatem, & certè legimus immortales angelos sed solus Deus est immortalis, quia non est per gratiam vt cætera, sed per naturam. Solus similiter dicitur sapiens, solus beatus. Si fusiorem de hac re sermonem desideras lege Euthy. Psal. 1. & Theophy. Ioann. 1. in expositione huius loci. Non erat ille lux, & Damascen. lib. 2. cap. 3. & Orige. tract. 8. super Matt. parum post principium, & Hieronymum qui frequenter in commẽt. epistolæ ad Ephe. hoc idem inculcat.

Quòd Deo, (qui nullis lineamentis depingi aut efformari potest) rerum nostrarum figuræ tribuantur in scripturis, causa est, aut mentis nostræ imbecillitas, quæ citra sensibilia admiuicula ad sublimem Dei, & substantiarum separatarum contemplationem, sese subleuare & erigere non potest. Quia nimirum indiget, vt ex sibi cognatis & affinibus rebus, ad inuisibiles & supersubstantiales substantias conscendat. Aut quia hoc decens est mysticis oraculis, vt per symbola & ænigmata significentur & innuantur diuinarum rerũ arcana, & à prophanorum hominum arceantur obtutu. Si cui tamen visum fuerit absurdum, Deo huiusmodi nomina & formas ex vilibus & contemptis rebus deprompta, apponere, vt quod Christus vocetur Gigas, lapis, agnus, panis, vermis, peccatum. Is sciat dupliciter à nobis Deum intelligi & nominari posse. Primò cum per similes figuras & similitudines progredimur, vt illi nomen imponamus, quod fit cum aliqua cognatio & affinitas inuenitur nominis, cum re illa cui nomen apponitur, vt cum Christus λόγος Græcè, Latinè verbum, sermo aut definitio appellatur. Verbum quidem quia paterna nobis annunciauit, quemadmodum verbum, mentis conceptum enunciat. Sermo quoque & definitio, quia totam naturam exprimit paternam. Substantia itidem vocatur, quia rebus omnibus, vt sint causa est, Lux etiam & vita. Hęc quidem licet inter nomina rerum materialium excellere & primatum habere videantur, tamen longè absunt vt clarè & distinctè diuinam substantiam nobis possint repręsentare, superat enim longo interuallo quamcunq; substantiam, & vitam & lucem, & quodcunque verbum nostrum. Secundo exponuntur nobis diuina, per dissimiles formas quæ nos ducunt & pertrahunt in absurdam & dissimilem, & illi rei, cui apponitur, penitus dissonam & differentem similitudinem. Istæ vocantur dissimiles similitudines. Sic Deus vocatur, Inuisibilis, infinitus, incomprehensibilis, sine principio, increatus, immutabilis, inalterabilis, incompositus, incorporeus, intangibilis, incircunsciptus, inintelligibilis, incomprehensibilis. Quę nomina in Deo significant non quid est, sed quid non est. Nam vt dicit Dionys. 2. capit. Cælestis Hierarch. *Αἱ ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θείων, ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις, ἀνάρμοστοι.* id est. Negationes quidẽ in diuinis veræ sunt, affimationes verò non satis commode Deo adaptari possunt. Quapropter illa rerum inuisibilium explanatio, quæ fit cum formæ dissimiles Deo apponuntur, aptior & melior est. Nam cum vtimur huiusmodi dissimilibus similitudinibus, longè à rebus materialibus arcemur & seiungimur, nec in errorem ducimur vt arbitremur hæc materialia propriè de Deo dici posse. Quod fieret si similibus similitudinibus vteremur, quæ solent à rebus pretiosioribus & cognatis depromi. Nam quis non videat fore vt per huiusmodi figuras labatur atque in errorem ducatur animus noster, putans Deũ V. g. igneæ aut alterius similis esse naturæ. Quare imbecillitati nostræ se scriptura attẽperans, ad dissimiles similitudines, descendit, id cauens, ne imbecillitas mentis nostræ fœdis imaginibus acquiescat, sed potius se subleuet, & vilitate formarum, à visibilibus se auocet

cet rebus. Nam verisimile omnino non videbitur, nec ijs qui stolidioris & crassioris sunt intelligentiæ, cælestia & diuina tam vilibus rebus esse similia. Attamen illud aduertendum est, quòd cum nihil in rebus humanis inueniatur, quod prorsus bonitate careat, dari nobis latissimus cāpus vt possimus ex qui buscunque rebus siue bonis siue malis, pulcherrimas similitudines elicere, cum aliquæ similitudines in spiritualibus & carnalibus, aliter & aliter possint à nobis illis in rebus contemplari. vt ira est in nobis & in Deo, & pœnitentia, tristitia, & iurat Deus vt nos, & viuit, sedet, &c. de his à Diony. cap. 2. cælest. Hierar. dici, τῶν αὐτῶν οὐ ταυτῶς, ἐναρμονίως δὲ καὶ οἰκείως ἐπὶ τῶν νοερῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἰδιοτήτων ὁριζομένων. Hoc est, eadem non eodē modo, sed conuenienter & propriè, in spiritualibus & corporalibus definiri. Igitur scripturæ, diuinitatem, interdum ex istis visibilibus pretiosisq; rebus, concelebrāt, vt cum solem iustitiæ, stellam matutinam in cordibus fidelium orientem vocant. Aliquādo ex his quę sunt media, diuinam prædicant maiestatem, cùm scilicet ignem vocant, aut, aquam fluentem in vitam æternam, aut fontem. Aliquando etiam ex infimis Deum laudant. vt cum vocant vnguentum, aut oleum effusum, & lapidem angularē, petram, leonem, & quod est omnium vilissimum. ego sum vermis & non homo. Hæc ideò fiunt, ne diuina prophanis peruia sint, & ne sanctorum signorū inspectores, figuris tanquā veris rebus inhæreant. Sed diuina verissimis proferantur negationibus, dum, extremis creaturæ suæ partibus, à sua licet natura remotissimis, similis dicitur. Hactenus de Deo & diuinis nominibus scripsisse sufficiat, reliqua quæ tractari à nobis poterant, diuinitus pertractata sunt à Diony. Areopagita, in iusto de hac re edito volumine. & Diuus Thomas. 1. part. q. 13. diligenter hac in re laborauit.

¶De Christi redemptoris nostri nominibus, siue de illis quæ spectant ad diuinam naturam, siue de illis, quæ spectant ad naturam assumptam, & de generibus Christorum. CAP. III.

MESSIAS Hebraicè, Vnctus Latinè, Christus Græcè, Iesus redemptor noster appellatur. Quia vtraque dignitate, sacerdotali & regia pollebat. Nam Chrisma, vt ait Hierony. Isaiæ 45. apud Hebræos erat insigne regiæ potestatis, vt quomodo apud nos Diadema & purpura solis imperatoribus datur, sic apud Hebræos regnaturi perfundebantur oleo. Vnde Cyrus rex Persarū vocatur Christus, & Saul Christus domini dicitur. Hæc ille. Sacerdotes quoque summi probatissimo oleo vngebantur; quod cum à capite ad vestimenta descendebat optimè fragabat. Vnde in Psalm. 132. sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti eius. Hoc oleo vngebantur, quia illi præ cæteris, humanitate, misericordia, mansuetudine, debent pollere: aut quia fragantia bonorū operum abundare debent, ita vt sint hominibus odor vitæ in vitam, & non odor mortis in mortem. Nam oleum pro vnguento odorifero in scripturis accipi notū est. Sunt tamē multa Christorum genera, quæ explanationem nostram postulāt, vt omni errore sublato, de vno quoque Christo, cum in quæstionem venerit, distinguere possimus. De qua re Hierony. Habac. 3. sic scribit. Christorum multa sunt genera. Christi in veteri testamēto dicebantur, & patriarchæ. Quorum vnctio fuit facta per Spiritum sanctum, absque sensibili oleo: nam illo tempore nec vnctionis per oleum mentio erat, aut etiā vncti vocantur, quia per Spiritum sanctū assecuti fuerant gratiam prophetandi, quæ nomine olei intelligitur. De his scriptum est in Psalmis: Corripuit pro eis reges, nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Et in 1. Paralip. libr. omnes qui egressi sunt de Ægypto Christi vocantur. Chrisma quoq; sacerdotale in Exodo conficitur, quo postea sacerdotes in Leuitico leguntur vncti. Et aliud vnguentum quo reges vngūtur, qui regnum adeunt, quod in duo scinditur. Si enim Dauid est & Salomon idest fortis manu, & pacificus, cornu vngitur. Si verò Iehu & Azahel sunt, perfunduntur lenticula. Sed & Cyrus rex Persarum & Medorum, qui de captiuitate populum relaxauit, licet multi errent & de domino saluatore scriptū putent, audit per Isaiam. Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, &c. & ad extremum dicitur.

Psal. 104.
Exod. 30.
Leuiti. 8.
1 Reg. 16.
4. reg. 9. & 19.
Isaia 45.

citur. Tu autem non cognouisti me, quod de saluatore nephas est intelligere. Est vnguentum propheticum quo præcipitur Eliæ,
3.Reg. 19. vt Elisæum vngat in prophetam. Et super omnia vnguentorum genera est vnguentũ spirituale, quo vngitur saluator, & dicitur ad
Psal. 44. eum. Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Participes autem eos puto ad quos loquitur &
1.Iohan. a. Iohannes. Et vos vnguentum habetis à sancto. Et post modicum. Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos, & vos chrisma quod accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed ipsum Chrisma docebit vos de omnibus. Ac ne forte qui chrisma baptismi perdiderunt desperent de chrismate reparãdo. Scriptum est in
Leui. 14. Leuitico. Leprosus extra castra proiectus, cũ ad sacerdotem venerit, & lepra ipsius fuerit mundata, mittat sibi oleum sacerdos in manu sinistra. & intincto digito septies aspergat oleum coram domino, & tangat eodem oleo auriculã eius, qui leprosus fuerit, & dexteram manum, & dextrum pedem, & quod remãserit de vnguẽto totum mittat in caput eius. Cumque omnia hæc recte compleuerit totum immolet holocaustum pro eo, & ipse Christus dei vocetur. In horum Christorum salutem egressus est Dominus de loco suo, vt ait Michæas. Si fusiorem de hac re sermonem desideras lege Eusebium. li. 1. histo. cap. 4. & li. 4. demonstra. euangelica. ca. 15.

Deinde quærendum videtur an vt Iesus redemptor noster, deus ab æterno, & verbũ vocatus est, sic etiam Christus vocari potuit, ante assumptionem nostræ naturæ. Cui quæstioni Damasce. respondens. li. 4. cap. 6. ait. Nos filium dei vocatum Christum dicimus, ex quo in sanctæ virginis vtero conceptus & est caro immutabiliter factus est. Vnctio enim ipsa ad humanitatẽ attinet, vt diuinus ait Gregorius. Et Cyrillus ad reginas ait.
4. sn. Theologia circa principium Quãdo verbũ caro factũ est, tũc & ipsum nominatũ esse dicimus Christum Iesum. Quia vnctus est oleo lætitiæ, idest spiritu sancto, à deo patre. & hac quoque causa Christus nominatur. Quod autem vnctio circa humanitatem sit, nequaquam dubitauerit, quispiã eorum qui recta sapere sunt cõsueti. Et Athanasius in sermone Epiphaniæ ait. Præexistẽs Deus ante aduentum in carnem, non erat homo, sed Deus erat apud Deum patrẽ, inuisibilis & impassibilis existens. Quandò verò factus est homo, nomen Christi propter carnẽ illi inditum est, cui nomini sequitur mors & passio. At dicit scriptura. Vnxit te Deus oleo lætitiæ. ex quo testimonio potest colligi, ante incarnationem Christum hoc nomine fuisse vocatum. Sed sciendum quod scriptura sæpenumerò vtitur præterito pro futuro. vt, post hæc in terris visus, & cum hominibus conuersatus est. & tamẽ nondum fuerat visus.

Ex hoc Christi redemptoris nostri nomine, & nomen accepimus, & originem traximus omnes Christiani. Hoc nomen primo vsurpatum fuit ab antiquis patribus in Actibus apostolorum. ca. 11. Quando prædicante Saulo & Barnaba apud Antiochenos, imperante Claudio, cum magna multitudo hominum cœpisset sacris nostris mysterijs initiari, & fidei veræ adhærere, sancti illi & religiosi viri, à Christo, Christiani appellari voluere. Nam antea Nazaręi & Galilæi vocabantur. Attamen quamuis hoc auspicatissimo & felicissimo nomine multis seculis orbis caruerit, à principio tamen & exordio generis humani, multi & diuini viri floruere, qui non tam nomine quam re ipsa, veri fuerũt Christiani vt Habel, Noe, Abraham. Dauid, Ezechias. Quis obsecro dignior hoc nomine, quàm Patriarcha Abraham, (qui in præputio, fidelis, in pietate & religione, perfectus, & in cognitione Dei sublimis) inuentus fuit? Qui euangelico viuens more, ad vocẽ domini, dicentis. Egredere de terra tua & de cognatione tua, relictis seculi rebus, deũ ex animo secutus est. Vt legimus Petrum, Andream, Iacobum & Iohannem, vocante illos domino, fecisse. Præstat tamen Eusebij Cæsariensis verba in medium afferre qui lib. 1. De monst. Euange. ca. 4. aut. 6. iuxta alios de hac re sic scribit. Sed & vitæ institutio quæ iuxta pietatem est, sicut omnibus gentibus, absque Moysis institutione, Christo doctore prædicata est. sic apud priscos illos, idem pietatis vigebat modus. Neque enim illis cura circuncisionis erat, sicut nec nobis, neq; à certis animalibus abstinere curabant, sicut nec nos. Nam Moyses statim inducit Melchisedech, sacerdotẽ Dei altissimi, qui nec corpore circuncisus erat, nec vnguento, iuxta legẽ Moysis confecto, vnctus, nec quid Sabbatum esset edoctus, neq; quicquam eorũ quæ Iudeorum genti per Moysen imperata sunt, sciens. Attamen iuxta Christi euangelium viuens,

Christiani. Nazaræi Galilæi. Eusebi⁹ Cæsariensis. Melchisedech.

viuens, hũc ipsum sacerdotem Dei altissimi fuisse, idem Moyses affirmat, ipsoque Abraham præstantiorem. Ideoq; inducitur, Abraham benedicens. Talis Noe fuit, homo in generatione sua iustus. Quem (quasi scintillam humani generis, in ipsa diluuij vastatione: ijs omnibus reparandis qui in terra perierant) Deus vniuersi seruauit. Hic igitur quanuis eorum quæ ad Iudaicos mores spectant nihil sciret, nec in corporis circuncisione, nec in alijs quæ à Moyse constituta sunt, degeret, tamen Iustus (si quis alius) est appellatus. Et ante hũc Enoch, qui Deo dicitur placuisse, & trãslatus est, nec mortem eius legimus. Hic quoque cum talis esset, nec circuncisus erat, nec in lege Moysis fuerat versatus, sed Christianis moribus, non Iudaicis vsus est. Et Abraham post eos, qui dicti sunt, natus, propter eos qui ex ipso orituri erant, quasi signum quoddam, circuncisionem corporis primus suscepit, vt illius posteri cognoscerentur, qui ab illo iuxta carnem originem ducebant. Ante vero quàm & filios gigneret, & antequam circuncideretur, & ipse propterea quod à simulacrorum cultu secesserat, vnũq; super omnia Deum confessus fuerat, & eam vitam quæ cum virtute est sectabatur, Christiano more vixisse, non Iudaico demonstratur. Idcirco illi testimoniũ exhibetur, quod præcepta, mandata, cæremonias, & legitima Dei, ante lationem legis Moysis, seruauerit. Erant enim ante Moysis legem mãdata Dei alia, & cæremoniæ, nõ similia ijs quæ à Moyse tradita sunt, per quæ iustitiam consequebantur. Porrò quod non eadem essent cum his quæ per Moysen posita sunt, Moyses ipse demonstrat. Audi Israel iustificationes & iudicia quæcunq; loquor in auribus vestris in die hac, & discetis ea, vt ea faciatis. Dominus condidit nobis in Choreb testamẽtum hoc, neutiquam patribus vestris condidit dominus testamentum hoc, sed vobis. Quod si absolute non datum esse patribus eorum, testamentum dixisset, in mendacium fanè illa recidisset oratio. Datum est igitur Abrahæ testamentum, & Noe: atque ideo cum adiectione dixit Moyses, non hoc datum esse patribus eorum, alterum sanè significans excellentius, per quod amici Dei dicti sunt. Statim nanq; ipsi Abrahę, eo quod summo Deo crediderit, iustitiam seruasse, testatur ipse Moyses. Credidit Abraham Deo & reputatũ est illi ad iustitiam. Quòd autem post plenã iustitiæ obseruationem, acceperit signum circuncisionis, & nihil hoc illi ad pietatem consequendam adiuuerit, perspicuè dicta verba demonstrant. Inuenies etiam Ioseph ante Moysi tempora in ædibus regijs Ægyptiorum, sine Iudaicis legibus sanctè versatum. Imo ipse Moyses in ætate tenera apud filiã Pharaonis educatus est, sine legibus Iudaicis. Et Iob nunquid præcepta Iudaica seruauit? Contemplare huiusce Iob vitam, quæ de legibus Mosaicis nõ fuit solicita, attamen ab euangelica doctrina non abhorrebat. Hæc igitur erant in his qui ante Moysen fuerunt, nam ex vnius vita reliquorum institutum viuendi licet cõficere: nempè pro religione celebranda certamina, per quæ & amici Dei & prophetę vocati sunt. Cùm hæc ita sint quid illis Moysi præcepta prodesse poterant, quę iniquis viris tradita sunt? Ex his igitur omnibus, antiquorum patrum religionis morem, verbum Christi aununcians omnibus gentibus, clare apparet, ne testamentum nouum aliud esse putemus quam antiquam illam religionis formam, quæ fuit ante Moysen: ita vt vetus pariter & nouum possimus dicere. Vetus quidem propter causam à nobis expositam. Nouum ꝓpterea quod longo post interuallo quasi hominibus absconditũ, rursum per Saluatoris nostri doctrinam reuixerit. Toto hoc medio, de quo dictum est tempore, quandiu latuit noui testamenti modus viuendi, lex Moysi ingressa est, aut quasi gubernatrix puerorum & animarum imperfectarum, aut curatrix morborum gentis Iudaicę, laborãti Ægyptiaco morbo, nam cum Iudæi à sanctitate paterna degenerarent, necesse fuit vt illis lex imperfecta daretur, qua in officio continerentur. Hæc ille. Lege Epipha. lib. 1. circa principium. & Tertulli. contra Iudæos. Sed quæres quid sit Christianismus, est, vt inquit, Basilius homi. 10. Exaëm. versus finem. θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει, idest, Dei similitudo quã humana natura capere potest. de hac re extat liber Grego. Nisse. ad Harmonium.

Postquam Christi nomen interpretati sumus, & gentis nostræ Incunabula & originem (ab ipso generis humani exordio incipientes) ꝓdidimus, & studiosorum auribus diligẽter transfundere curauimus, opus est, vt veluti à diuturna peregrinatione ad Christum caput nostrum, reuertamur. Et quia in eo præcipuè, tanquam in lapide offensionis

Noe.

Enoch.

Abraham.

Quæ lex ante Moysen viguerit. Lege S. Tho. 1. 2. q. 103. artic. 1.

Ioseph.

Moyses.

Iob.

Lex euangelica est instauratio legis naturæ integræ.

& petra scandali, impingunt & labuntur duæ domus Iuda & Israel, nempè hæreticorum infida & leuis familia, & Iudæorum impia & scelerata natio, oportet vti præsentaneo Antidoto, & omnem mouere lapidem, vt nostros, contra venenata illorũ dogmata, præmuniamus, ne ab huiuscemodi hominibus à vera via, ad deuiam & anfractibus impeditam, pertrahantur. Quia vt inquit Hilarius. li. 9. de trinitate. Hinc fallendi simplices, occasio est hæreticis, vt quæ à Christo secundum hominẽ dicta sunt, dicta esse secundũ naturæ diuinæ infirmitatẽ mentiantur. & quia vnus atque idem est loquẽs omnia quæ loquitur, de semetipso omnia eũ locutum esse contendant. Nescientes (vt ait Theophy. Iohan. 5. contra Arrianos loquens) consuetudinem scripturæ quæ talis est. Quando audis Chr͞m paruũ quiddam & humile de se loqui, ne turberis, propter auditores enim talia loquitur, non valentes sublimios quiddam capere, sed statim ferocientes. Igitur hoc præceptum mandemus memoriæ, quod Augu. 1. de trinit. capi. 11. tradit. Regola, inquit, est scripturarum de filio Dei. vt distinguamus quid in eis sonet secundum formam Dei, in qua æqualis est patri, & quid secundum formam serui quam accepit, in qua minor est patre, & non turbabimur tanquam contrarijs inter se sanctorum librorum sententijs. Secundum formam serui dicitur. Pater maior me est. Minor seipso, quia de illo dictom est. Exinaniuit semetipsum formam serui accipiens. Minor est spiritu sancto, quia ipse ait. Qui dixerit blasphemiam in filium hominis remittetur ei, qui autem in spiritum sanctum non remittetur nec in hoc seculo nec in futuro. Et in ipso virtutes operatus est dicens. Si ego in spiritu dei eijcio dæmonia, certè peruenit super vos regnum dei. Et apud Isaiam quam lectionem in synagoga ipse recitauit, & de se impletã sine scrupulo dubitationis ostendit. spiritus, inquit, domini super me, propter quod vnxit me, Euãgelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem. Ad quæ facienda ideò dicit sese esse missum, quia spiritus domini est super eum. Secundum formam serui ipse factus est ex muliere, factus sub lege. Secũdum formam dei. Ipse & pater vnum sunt, secundum formam serui non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem eius qui misit eum. Secundum formam dei, Sicut habet pater vitam in semetipso, ita & filios habet vitam in semetipso. Secundum formam serui. Tristis est anima mea, vsque ad mortem. Et, Pater si fieri potest, transeat a me calix iste. Secundum formam dei. Ipse est deus verus & vita æterna. Secundum formam serui. Factus est obediens vsque ad mortẽ, mortem autem crucis. Secundum formam dei. Omnia quæ habet pater, ipsius sunt, & omnia tua mea sunt, inquit, & mea tua. Secundum formam serui. Non est doctrina ipsius, sed illius qui eum misit. Et diem iudicij nescit, idest nos non scire facit. Secũdum formam dei dictum est. Ante omnes colles genuit me. idest ante omnes altitudines creaturarum, & ante Luciferum genui te. id est, ante omnia tempora & temporalia. Secundum formam serui. Non est meum dare vobis. idest humanæ potestatis. & Iohann. 7. Mea doctrina non est mea. Secondum formam dei suam appellauit, secundum formam serui nõ suã. Et, Qui in me credit, nõ in me credit. idest qui in me credit non in hoc quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura, sed in Deo. Et alibi. Creditis in deum & in me credite, id est sicut creditis in Deum, sic & in me, quia ego & pater vnus Deus. Et ego nõ iudicabo, cum ipse iudicaturus sit viuos & mortuos. sed quia non ex potestate, propterea recurrens ad deitatem, sursum erigit corda hominum, propter quæ subleuanda descendit. Sic dicit. Verbum quod locutus est, iudicabit eum in nouissimo die, idest, Ego non iudicabo, sed verbum patris iudicabit. Verbum patris, est ipse filius dei. Ideò aliquando dicitur. Ego non Iudicabo. aliquando, ego iudicabo. Item Ambrosios. libr. 5. de fide. cap. 5. ait. Christus nunc ex persona hominis, nunc in dei maiestate se significat, nunc vnitatem diuinitatis sibi cum Deo patre vendicans, nunc fragilitatem humanæ carnis assumens, nunc doctrinam suam se non habere, nunc voluntatem suam se non quærere, nunc testimonium suum verum nõ esse, nunc verum esse significans. Nam ipse dixit. Si testimonium perhibeo de meipso testimonium meum non est verum. & ipse in posterioribus ait. si ego testimonium perhibeo de me, testimonium meũ verum est. Itẽ lib. 3. de fide ad Gratianum Augustum. cap. 3. ait. Est in scripturis promiscua consuetudo diuinis, vt interdum de diuinitate Christi incipiant, & ad incarnationis sacramenta descen-

Margin notes: Hæretici. Iudæi. Hilarius. Theophylactus. Regula Augustini. Iohan. 1. Philip. 2. Mat. 12. Luce. 12. Isaiæ. 6. Luce. 4. Prouer. 8. Ambro. Ioan. 8. 5. Ambro.

ſcendant, interdum ab incarnatione exordium ſumant, & ad gloriam diuinitatis aſſurgant. Quod frequens eſt in Euangeliſtis & prophetis & in Paulo. Vt in euangelio. Poſt me venit vir, qui ante me fact⁹ eſt, quia prior me erat. Et Chryſoſt. hom. 1. in epiſto. ad Hebræ. cum hęc dixiſſet, addidit. Sic nobis vſus eſt, cum de natura humana diſſerimus: nam interdum ſublimia, interdum humilia loquimur. Dicimus enim nihil eſt homo, terra eſt homo, cinis, totũ à deterioribus appellamus. Quando verò dicimus rationale animal eſt homo, ſuperis cognatum, à melioribus eum vocamus. Sic Chriſto aliquando ab inferioribus, aliquando à melioribus appellationes tribuimus. Hoc etiam Paulus frequenter vſurpauit, diſpenſationem cupiens confirmare, & perfectam commendare naturam. Hęc ille. Sic Paulus à diuinitate incipiens, in humanitate finiuit ſermonem. Qui cùm in forma Dei eſſet non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem Deo, ſed exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens. Et ad Hebræos 1. cùm ait, Quem conſtituit hæredem vniuerſorum ab humanitate incipit. & ſubdit de diuinitate. per quem fecit & ſecula.

Chryſoſto.

Oportet tamen aperire quas ob cauſas mixtim ſcriptura loquatur de Chriſto, aliquando de diuinitate tantum, nonnũquam de humanitate, aliquando de vtriſque. Primam cauſam attulit Chryſoſt. in verbis modo citatis, quod mixtim, inquit, ſcripturæ de Chriſto loquentes humilia ſublimibus connectunt faciunt, vt carnis diſpenſationem confirment, & perfectam commendent naturam.

Secundam cauſam affert Chryſoſt. hom. 16. in Matth. Excelſa, inquit, humilibus, & rurſus excelſis humilia Chriſtus permiſcet, vt ſuſpicionem, qua contrarius Deo putatur, tollat. Propterea qui innumeros, ſermone ſolo, mortuos ſuſcitauit, cũ de ſepulchro Lazarum vocaturus eſſet, orationem ante præmiſit. Deinde ne hoc, illum minorem patri, monſtraret, Vt hanc quoque ſuſpicionem curaret, adiecit. Sed hæc, propter turbam, quæ circunſtat dixi, vt credant, quod tu me miſiſti. Itaque nec omnia ſic facit qua ſi ipſe habeat poteſtatem, vt infirmitates ſcilicet eorum hac moderatione medeatur. Neque cuncta rurſus operatur orando, ne aliquibus in poſterum malignæ ſuſpicionis argumentum relinquat.

Tertia cauſa eſt illa quam affert Chryſoſto. homil. 8. in Ioan. ob auditorum imbecillitatem proprium tanquam alienum Chriſtus multis in locis ponit. vt Ioan. 17. Nunc cognouerunt, quia omnia quæ dediſti mihi abs te ſunt. Et parum infra. Tui erant & tu mihi eos dediſti. Noli quia audis patrem mihi eos dediſſe, exiſtimare alienos iam à patre eſſe.

Quarta eſt Theophi. Ioannis. 5. ait enim, Chriſtus interdum ſublimia de ſe teſtimonia, vt dignum erat, fert. interdum autem humilia, propter inſaniam inimicorum Iudæorum. Nam Iudæi qui videbant ipſum in carne ambulare, cum publicanis & meretricibus & comedere & bibere, ſicut vnum ex multis, quid non feciſſent ſi omnia ſublimia de ſe dixiſſet, & non admiſcuiſſet etiam humilia. vt Ioan. 5. Neque pater iudicat quenquam, ſed omne iudicium dedit filio. & cap. 6. Ego ſuſcitabo eum in noniſsimo die. Et ſubdit humilia. Qui audit ſermones meos, & credit ei qui me miſit, habet vitam æternam.

Vt hæc clarius intelligi & cognoſci poſſint, de numero aut diſtinctione naturarum in Chriſto coniunctarum tractare oportet, & tunc aptius & clarius vnicuique naturæ nomina ſua tribuemus. Qua de re Damaſce. lib. 3. capit. 4. ſic ſcribit. In Chriſto domino noſtro duas naturas cognoſcimus & vnam hypoſtaſin ex vtraque compoſitam, quando naturas reſpicimus, deitatem humanitatemque vocamus. At verò quando ex naturis coniunctam hypoſtaſin, quandoque ex vtriſque ſimul Chriſtum vocamus & Deum & hominem ſecũdum idem & Deum incarnatum, Quandoque verò ex vna naturarum, Deum ſolum, filium Dei: & hominem ſolum & filium hominis. Et quandoque ex ſublimibus ſolis, quandoque ex ſolis humilibus. Nam vnus quidẽ eſt, illud ſcilicet Deus ſemper exiſtens, illud verò poſterius, nempè quod homo ſit, ob noſtram miſerationem factus. De diuinitate quidem loquentes nõ tribuimus ipſi quæ humanitatis ſunt propria, non enim dicimus deitatem, aut paſsibilem aut creatam. Neque de carne id eſt humanitate prædicamus ea quæ deitatis ſunt propria: nam non dicimus humanitatem increatam. At vero de Hypoſtaſi, ſiue ex vtraque, ſiue ex vna naturarum eam nominemus, vtriuſque naturarum propria illi adijcimus. vt Chriſtus idem eſt quod vtrunque

Naturæ duæ in Chriſto & Hypoſtaſis vna.

k 3 quę

que simul, Deus & homo, creatus & increatus, passibilis & impassibilis. Et quando ex vna naturarum filius Dei & Deus nominatur, suscipit carnis nomina: vt Deus passibilis, dominus gloriæ crucifixus, non secūdum quod Deus, sed secundum quod homo. Et quando dicitur homo & filius hominis, suscipit diuinæ substantiæ propria, vt puer ante secula, homo sine principio, non secundum quod puer & homo, sed secundum quod Deus (qui est ante secula) factus est in nouissimis, puer paruulus. Iste modus alternæ attributionis vtriusq; naturæ, alterutri propria vicissim reddentis propter hypostaseos identitatem, & ipsarum inuicem immanentiam & insessionem. Sic possumus dicere de Christo. Deus noster in terra visus est. & homo increatus, impassibilis, incircunscriptus.

Insessio diuinarū personarum, Theophi. Ioan. 10. in fine.

Porrò non erit studiosis inutile vniuersa ferè nomina, quæ sigillatim vtrique naturæ, aut ipsi supposito diuino tribuuntur, ad certa capita redigere, vt tenacius memoriæ mandari possint. Eorum quæ de Christo dicuntur modi (inquit Damasce. lib. 4. capite 19.) generales sunt quatuor. Nam quædam competunt ipsi ante incarnationem, quædam in ipsa vnione, quædam post vnionem, & quædam post resurrectionem. Eorum quæ ante incarnationem, modi sunt, sex. Nam quædam eorum conuenientiam naturæ, & ad patrem consubstantialitatem ostendunt. vt illud, ego & pater vnum sumus. &, Qui videt me videt & patrem. &, Qui cum forma Dei esset. & id genus talia, Quædam perfectionem hypostaseos, vt illud. Filius Dei, & character substātiæ eius. & illud. magni consilij angelus, & admirabilis consiliarius, & similia. Quædam mansionem hypostaseon in inuicem, vt hoc, Ego in patre & pater in me. Quædam immobilem statum & proprietatem à Deo inseparabilem. Vt verbum, sapientia, virtus, & splendor: quandoquidem verbum in mente (verbum dico substantiale) & sapientia similiter, & in potente virtus, & in luce splendor indimobiliter stabiliuntur, ex illis fontaliter emanantia. In quinto modo Latini à Græcis dissident, nam Græci ex quorum numero est Damasce. loco citato, ita loquuntur. Quædam vt ex causa patre dicuntur. vt, Pater meus maior me est. Nam ex ipso habet esse, & omnia quæcunque habet, esse quidem generatiuè non conditoriè habet. vt & hoc, Ego ex patre exiui & venio. & ego viuo propter patrem. & non potest filius à se ipso, quicquam facere, nisi quod viderit patrem facientem. nam nisi pater est, non est filius, ex patre enim filius, & in patre simul cum patre, & non post patrem. At verò Sanct. Thom. 1. parte, quæstione. 33. arti. 1. ad. 1. ait, Græci vtuntur in diuinis indifferenter nomine causæ, sicut & nomine principij. sed Latini doctores non vtuntur nomine causæ, sed solum nomine principij. Cuius ratio est: quia principium communius est quàm causa, sicut causa communius est quam elementum. Primus enim terminus vel etiam prima pars rei, dicitur principium, sed non causa. Quanto autem aliquod nomen est communius, tanto conuenientius assumitur in diuinis. Quia nomina quantò magis specialia sunt, tanto magis determinant modum conuenientem creaturæ. Vnde hoc nomen causa videtur importare diuersitatem substantiæ, & dependentiam alicuius ab altero, quam non importat nomen principij. In omnibus enim causæ generibus, semper inuenitur distantia inter causam, & id, cuius est causa, secundum aliquam perfectionem aut virtutem: sed nomine principij vtimur etiam in his quæ nullam huiusmodi differentiam habent, sed solum quendam ordinem. Sicut cum dicimus punctum esse principium lineæ, vel etiam cum dicimus, fontem esse principium fluuij. Addit etiam Damasce. exponens quintum modū. Quædam, vt beneplaciti paterni per ipsius operationem impleti, non veluti per instrumētum aut seruum, sed vt per substantiale & hypostaticum eius verbum, & sapientiam & virtutem. propterea quod in patre & filio vna contemplatur motio. Vt, omnia per ipsum facta sunt. & quod, misit verbum suum & sanauit eos. &, Vt cognoscant quod tu me misisti. Quædam propheticè, & horum hæc quidem vt futura, vt, Manifestè veniet. & id Zachariæ. Ecce rex tuus veniet tibi. & quod à Michæa dicitur. Ecce dominus procedet de loco suo, & descendet, & ambulabit super excelsa terræ. hæc de futuris. Vt præterita hæc quæ sequuntur. Ipse Deus noster, post hæc in terra visus est, & cum hominibus conuersatus. &, Dominus creauit me initium viarum suarum in opera eius. &, Propterea vnxit te Deus Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis, & huiusmodi.

Modus. 1. Secundus. Tertius. Quartus. Quintus. Causa in diuinis an admitti possit. Principiū. Sextus.

modi. Illa quidem quæ ante vnionē de Christo dicuntur, etiam post vnionem de eo dicentur, quæ vero post vnionem, ante vnionem nequaquam de eo dicentur, nisi prophetice.

Eorum quæ in vnione modi sunt tres. Nā quandoque ex meliori sermonem facimus, deificationem carnis, verbificationem & superexaltationē dicimus, & id genus, aggenitas, carni diuitias ex vnione & cognatione ad altißimū deū verbū, insinuātes. Quandoque ex inferiore, incarnationem dei verbi, humanationem, exinanitionem, pauperiē & humiliationem, dicimus. hæc enim & similia ex copulatione ad humanitatem dicuntur de deo & verbo. Quandoq; ex vtrisque simul, vnionem, communionem, vnctionem, cōiunctionem, cōformationem & similia proferimus. Propter hunc tertium modum prædicti duo modi dicuntur. Nam per vnionem ostenditur, quid habeat ex vtriusque harmonia & immansione, quod illi adest. Nam propter vnionem secundum hypostasin & caro deificari dicitur, & Deus fieri, idest assumpta est caro à verbo, ita vt caro Dei dicatur, & homo ipse dicatur Deus. & simul Deus cum verbo, & Deus verbū incarnari, & homo fieri, & creatura dicitur, & nouissimus vocatur. Non vt duabus naturis mutatis, in vnam naturam compositam (nam impoßibile est, in vna natura, simul aduersantia naturalia consistere) sed vt duabus naturis secundum hypostasin vnitis, & in se inuicem immansionē habentibus, inconfusam & immutabilem. At immanentia non est ex carne, sed ex deitate facta est, nam impoßibile est carnē permeare diuinitatem. Sed diuina natura semel immeans per carnē, dedit carni viio ad ipsam ineffabilem immeantiam & immansionem, quam vnionem dicimus. Sciēdum est quod in primo & secundo modo eorum quæ in vnione, est reciproca consideratio. Nam eū de carne verbum facimus, deificationē, verbificationem, superexaltationem & vnctionem dicimus, hæc certe à deitate sunt, & circa carnem considerantur. & quando de verbo loquimur, exinanitionē, incarnationem, humanationem, humilitatem, & alia quędā dicimus, à carne, de verbo & deo dicuntur, ipse enim hæc sustinuit volens. Eorum quæ post vnionem modi sunt tres. Primus diuinę naturæ est insinuatiuus, vt illud. Ego in patre, & pater in me. &, Ego & pater vnum sumus, & omnia quæcunque ante humanitatis susceptionem dicuntur, illa de ipso post susceptam humanitatem dicentur. Hoc dempto quod nondum assumpsit carnē nec eius naturales proprietates.

Secundus humanæ naturæ est insinuatiuus, vt, Quid quæritis me interficere hominē, qui veritatem locutus sum vobis? & hoc. sic oportet exaltari filium hominis, & similia. Eorum autem, quæ humana decentia de saluatore Christo dicta & scripta sunt, siue in verbis eius, siue in factis, modi sunt sex. Nā quædam eorum secundum naturam dispensatiue & gesta sunt & dicuntur, vt partus ex virgine, secundū veritatem, augmentum, & proficientia, fames, sitis, fatigatio, somnus, lachrymæ, clauorum fosio, mors, & huiusmodi alia. quæcunque videlicet naturales & innocuæ sunt paßiones. In his quidem omnibus coniungitur diuinitati humanitas, verūtamen corporis veraciter esse creduntur, nullum horum diuinitate patiente, per ipsa autem nostram dispensante salutem. Quædam secundum simulationem, vt illa interrogatio. Vbi posuistis Lazarum? & aditio ad ficum. & quod se abscōderit, & orauerit, quod finxit se longius procedere. His enim & similibus, neq; vt Deus, nec vt homo indigebat. verum vt humanitati decens erat, figurabatur quod necesßitas exigebat. vt per orationem, ostendebat quod non erat Deo contrarius, & quod vt sui principium honorat patrem. Interrogat autem non ignorans, sed vt ostendat, quod secundum veritatem est homo, simul & Deus. Secesßit autem vt doceat, non proteruiendum esse, neque nos ipsos prodere oportere. Quædam secundum accōmodationem & relationem nostri, vt, Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti? &, Qui nesciuit peccatum, pro nobis peccatum fecit. & hoc. Factum pro nobis maledictio. &, ipse filius subijcietur ei, qui sibi subiecit omnia. Nam neque vt Deus, nec vt homo, derelictus vnquam est à patre. neq; peccatum, neque maledictio factus est, nec patri indiget subijci. Nam secundum quod Deus, æqualis est patri, nec contrarius, neq; subordinatus, secundum autem quod homo nunquā inobediens factus est genitori, quo subiectione egeāt. Nostram igitur sibi accōmodans personam, & seipsum nobiscum ordinans, hæc dixit. Nos enim sumus peccati & maledictionis obnoxij, vt increduli & in obe-

Non inficiatur Damascenus quin Christ⁹ proprie orauerit, & fact⁹ sit peccatū & hostia pro pecato, (vt inquit apo-l'o.") negat tamen com misisse culpam.

obedientes,& propterea derelicti. Quædam propter separationem quæ cogitatione fit. Nam si cogitatione separas quæ re vera inseparabilia sunt, id est carnem à verbo, dicitur seruus & ignorans, nanque seruæ & ignorantis est naturæ. Et nisi caro vniretur Deo verbo, serua esset & ignorans, sed propter vnionem ad Deum verbum secundum hypostasin, nec serua fuit nec ignorauit. Sic & Deum suum patrem vocauit. Quædam propter manifestationem ad nos, & fidei confirmationem. Vt, Pater clarifica me, ea claritate quam habui apud te priusquam mundus esset. Ipse quidem clarificatus erat, & est, sed nobis manifesta non erat & credita claritas eius & gloria. Et quod ab Apostolo dicitur. Definitus filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione à mortuis. Nam per miracula & resurrectionem,& aduentum Spiritus sancti, patefactum est & creditum mundo, quod ipse est filius Dei. Et hoc. Proficiebat sapientia & gratia. Quædam verò secundum accommodationem Iudaicæ personæ, cum Iudæis annumerans seipsum, vt ad Samaritanam dixit. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quoniam salus ex Iudæis est. Tertius modus vnius hypostaseos indicatiuus, & vtriusque simul naturæ designatiuus. vt hoe. Ego viuo propter patrem. &, Qui manducat me, & ille viuet propter me. &, vado ad patrem & non iam videbitis me. Et hoc. Non vtique dominum gloriæ crucifixissent. Et, Nullus ascendit in cælum, nisi qui ex cælo descendit filius hominis qui est in cælo. & huiusmodi.

Et eorum quæ post resurrectionem, hæc quidem Deo congruunt, vt illud, baptizantes eos in nomine patris, & filij & Spiritus sancti. &, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi. & quæ talia sunt. nam vt Deus, est nobiscum. Hæc quidem hominem decent, vt illud. Tenuerunt pedes eius. &, ibi me videbunt. & id genus talia. Et eorum quæ post resurrectionem ad hominem pertinent, modi sunt diuersi. Nam quædam secundum veritatem & non secundum naturam, secundum tamē dispensationem, ad fidem faciendā quod idem corpus quod passum est resurrexerit, vt cicatrices, cibus & potus post resurrectionem. Quædam secundum veritatem & naturam, vt transire in locum ex loco sine labore, & per portas clausas ingredi. Quædam secundum simulationem, vt, Et finxit se longius ire. Quædam vtriusque, vt Ascendo ad patrē meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Et hoc. Introibit rex gloriæ, Et, sedebit in dexteram magnificentiæ in excelsis. Quædam vt se nobiscum ordinantis, diuisionis modo secundum nudam cogitationem, vt, Deum meum Deum vestrum. Oportet igitur excelsa tribuere diuinæ & meliori naturæ. Humilia vero humanæ. & communia composito, id est, vni Christo qui est Deus & homo. Nec latere decet vtraque esse vnius & eiusdem Christi Domini nostri. Cuiusque enim proprium agnoscentes, & vtraque ab vno patrata videntes, rectè credemus neque errabimus.

Postquàm in vniuersum Christi nomina enarrauimus, oportet sigillatim nonnullorum nominum rationes afferre & mysticas causas perscrutari. Et in primis sese offert, nomen illud quod Christo inditum est ab angelo antequam in vtero conciperetur, nempè Iesus, quod inter alia sanctius & augustius esse nemo dubitat. IESVS. Illo quippe audito omne genu flectitur, nō solùm terrestrium, sed etiam cælestium & infernorum. De illo sic scribit Origen. homil. 1. in librum Iesu Naue. Donauit Deus nomen, quod est super omne nomen Saluatori nostro. Est autem nomen quod est super omne nomen, Iesus. Et quia est istud nomen super omne nomen, idcirco in nomine Iesu omne genu flectitur, cęlestium, terrestrium & infernorum. Et quia est nomen super omne nomen, idcirco in multis generationibus nulli impositum est. Scripsit Moyses librum Geñ. in quo *Genes. 4.* legimus Abraham, & eos qui ex eo generati sunt, in quibus sunt iusti quamplurimi, sed nullus ex ipsis Iesus meruit nominari. Nec Habel, nec ille qui cœpit inuocare nomen *Genes. 5.* domini, nec ille qui placuit Deo & translatus est, nec ille qui in generatione sua solus iustus inuentus est, Noe, sed nec ipse quidem qui repromissiones acceperat testamenti, Abraham, nec ille qui ex eo natus est, Isaac, nec supplantator Iacob, nec quisquam ex filijs eius. Moyses fidelis erat in omni domo eius, non tamen vocatus est Iesus. Sed Iesu nomen primo inuenio in Exodo. & volo Intueri quando primo nomen Ie- *Exod. 17.* sue cognominatur. Venit, inquit, Amalech, & expugnabat Israel, & dixit Moyses ad Iesu in Ra-

in Raphidim. Hæc eſt prima appellatio nominis Ieſu. Elige, inquit, tibi viros potentes ex omnibus filijs Iſrael, & egredere & confligecum Amalech craſtino. Moyſes confitetur non poſſe ſe exercitum ducere, confitetur ſe non poſſe obtinere, quamuis eum de terra Ægypti eduxerit. Et ideò vocauit Ieſum, & dixit, Elige tibi viros & egredere. Vides cui bellum ceſſerit gerere aduerſus Amalech. In hoc primo diſcimus nomen Ieſu, vbi eum primum videmus ducem exercitus, nõ cui Moyſes iniunxerit principatum, ſed cui ceſſerit principatum. Non poteſt eligere Moyſes viros potentes. Tu, inquit, elige tibi viros potentes ex omnibus filijs Iſrael. Hic ergo vbi primum diſco nomen Ieſu, vbi continuo etiam myſterij video ſacramentum. Ducit exercitum Ieſus. Et factum eſt cum extolleret manus ſuas, inualeſcebat Iſrael. Cum autem deijceret manus inualeſcebat Amalech. Tunc ergo inualeſcit Ieſus magis, & tunc vincit, quando Moyſes erigit manus ſuas. Victus autem eſt populus ille ab Amalech, quoniam iam nõ erigebat manus ſuas, ſed erant demiſſæ deorſum. Illi ſunt enim quibus dicitur. Si crederetis Moyſi, crederetis vtique & mihi. Ecce me vultis occidere qui legem non facitis? Ceſſante nanque lege apud illos, dum ſuam iuſtitiam quærunt ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti, demiſſæ ſunt manus Moyſi, inualuit incredulitas, vincitur populus. Sed & Nabat, Abiud, Eleazar & Iethro relinquuntur in caſtris, vt iudicent populum. Ieſus verò, nõ derelinquitur, ſed ſequitur Moyſen in mõte cum quadam adiectione verbi mirabilis, in eo quod dicitur quod aſsiſtebat Moyſi: aſsiſtebat quidẽ non vt ſecundus, aut inferior, ſed vt adiutor protegens. Et cum redit ab exploratoris officio, perterritis omnibus ſolus ſubleuat lapſos, deſperationemque populi ſolus erigit. Præterea cũ in transfiguratiõe vultus Moyſi, omnis filiorum Iſrael hebetaret aſpectus, nec aliquis poſſet intueri faciem eius, non ſolum faciem intuetur, verumetiam in interioribus tabernaculi myſteriorum conſcius perſeuerat. Ieſus eſt qui poſt mortem Moyſi ſuſcipit imperium, dũcit exercitum, cum Amalech confligit, & quod ibi adumbrabatur in monte manibus extenſis, affixit cruci ſuæ, triumphans principatus & poteſtates in ſemetipſo. Defunctus eſt igitur Moyſes, ceſſauit enim lex. Quoniam lex & prophetæ vſque ad Ioannem: nam legalia præcepta iam ceſſarunt. Ieſus meus ſuſcepit principatum, & ſi videtur conferamus geſta Moyſi, cum principatu Ieſu. Dum Moyſes educeret populum de terra Ægypti, nullus ordo in populis, nulla in ſacerdotibus obſeruantia, tranſeunt aquam maris, aquam ſalſam, nec quicquam in ſe dulcedinis continẽtem, & murus erat eis aqua dextera læuaq;. Hæc Moſe duce geſta ſunt. Cum verò Dominus meus ducit exercitum, ſacerdotes præcedunt, arca teſtamẽti portatur in humeris ſacerdotũ, nuſquam iam mare, nec ſalſus fluctus, ſed duce meo Ieſu venio ad Iordanem non perturbatione fugæ, ſed venio cum ſacerdotibus arcã teſtamẽti dñi in qua Dei lex ſeruatur, humeris ſuis portantibus. Ingredior Iordanẽ non cum furtiuo ſilentio, ſed in tubarũ cantibus myſticum quiddã canentibus, vt ad prædicationem tubę cęleſtis incedam. Ibi dictum eſt quod diuiſa eſt aqua in duas partes, & ex aquis vnus murus factus eſt à dextris, alius à ſiniſtris. Hic verò qui venit ſoluere mediũ parietem ſepis, fecit vtraq; vnum: ex vna enim parte erecta eſt aqua, alia vero pars defluxit in mare. Deinde ait. Præparate cibos ad viã. & hodie ſi audias dicit tibi Ieſus, ſi ſequeris me, præpara tibi cibos, ideſt bona opera ad viam. Sed vnde iubet eos cibos parare nõ habentes frumentũ. Mãna enim cibus erat eis. Sed cũ iam tranſierimus fluminis huius ripã deficit Mãna, & ideo ſi nõ vnuſquiſq; pręparauerit ſibi cibos non poterit ſequi Ieſum in terram promiſsionis intrantem. Videamus quos primum in terra promiſsionis capiat fructus. Tunc, inquit, manducauerunt primum fructũ de regione palmarũ, & manducauerũt primo azyma. Vides quia primum nobis mũdi huius iter digreſsis, ſi rectè ſequamur Ieſum, primo occurrit palma victoriæ, & abiecto fermento malitiæ, azyma nobis ſynceritatis parantur. Mittit tamen Ieſus noſter exploratores ad Ierichontium regem, & hoſpitio ſuſcipiuntur à meretrice. Sed propterea ſuſrepit ne vltra ſit meretrix. Nam vniuſcuiuſq; noſtrũ anima meretrix fuit, donec in deſiderijs viueret carnis. Suſcepit verò exploratores Ieſu, nempè nuntios quos miſit ante faciem ſuã, vt præpararet viam eius. Quos tamen ſi ex fide anima quæque ſuſcepit, non in humilibus locis, ſed in excelſis collocat, quia non in terrenis Dominum Ieſum ſuſcipimus, ſed à patre profectum, & de cæ-

de cælestibus venientem. Nec lini stipulam in qua exploratores delitescebant, absq; sacramentis accipio. Linum est indumentum sacerdotale. Quia vocatis culmen sacerdotale defertur, aut gentium præfigurabatur vocatio. Continuo inimicitias suscepit meretrix aduersus Ierichontium regem. Quia caro concupiscit aduersus spiritum & spiritus aduersus carnem. Est ergo princeps huius mūdi inimicus huius meretricis, qui insequitur exploratores Iesu, sed non potest obtinere, quia per montes iter faciunt, non incedunt per humilia, sed montium excelsa sectantur, quia hæc meretrix dicit. Leuaui oculos meos ad montes. Non potest illuc ascendere mundi huius princeps, nam si eum tentans in excelsis collocauerit, dicit ei, Mitte te deorsum, quia humilia semper diligit, in his regnat, in his sedem suam collocat, in quibus etiam vsque ad infernum descendat. Moyses non dixit, stet Sol, sicut Iesus fecit. Stet, inquit, sol super Gabaon. & ideò addit scriptura. Nunquam sic audiuit Deus hominem. Iesus meus solem stare fecit non tunc solùm, sed multò magis modò in aduentu suo. Denique dum nos colluctamur aduersus principatus & potestates, Sol nobis iustitiæ indesinenter assistit, nec festinat occumbere, quia ipse dixit. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus. Quid est quod promisit Iesus militibus suis, omnis locus quem calcaueritis vester erit. Si eum vincere potuero, & si meruero vt Dominus meus Iesus conterat Satanam sub pedibus meis, tunc locum Luciferi accipere merebor in cælis. Et Iram nisi viceris in temetipso, locum capere in hæreditate non poteris, eo quod desidia tua dæmonem de terra promissionis non expuleris: similiter superbiæ, zeli, auaritiæ & libidinis. Sub Moyse non est dictum quod sub Iesu, Quia cessauit terra à prælijs. Nam in terra nostra in qua agones habemus, & certamina sustinemus, solius Iesu virtute cessare poterit à prælijs. Intra nos etenim sunt omnes gentes istæ vitiorum, quæ animam indesinenter oppugnāt. Intra nos sunt Chananæi, Pherezæi, Iebusæi. Et ideò propheta monet, vt in lege Domini meditemur: quæ meditatio velut tuba est animos tuos ad prælium concitans, ne forte aduersario vigilante tu dormias. Ideo nec dies ad meditandum sufficit, sed & nox adiungitur. Transisti mare rubrum secutus es Moysen, præcepta legis obseruans, sed iam te suscepit Iesus, qui te circūcidat secundo, in loco qui dicitur collis præputiorum. Circuncidēdus igitur est tibi non solum idolorum cultus, quem in initijs abiecisti, sed denuo circuncidenda est auaritia, quæ est idolorum subtilior cultus. Denique Iesus secundo circuncisum populum circuncidens sic dixit, Hodie abstuli à vobis opprobrium Ægypti. Donec peccamus, donec regnant in nobis vitia passionum, etiam si relictis simulacris abscessisse videamur ex Ægypto, opprobrium tamen Ægypti ablatum non est à nobis. Lege reliquas homilias Origenis in eundem librum. Item Chrysost. homil. 2. in cap. 1. Matth. ait. Iesus Hebraica lingua dicitur, quod in nostro sermone saluator, eo quod salutem populo suo præstaturus aduenerit. Iesus etiā ille dicitur qui post Moysen populum in terram promissionis induxit. Christus vero introduxit in cælum, & ea, quæ sunt in cælis bona. ille postquam Moyses mortuus est, iste postquam lex cessauit. ille ducis dignitate pollens, iste vero regis maiestate præfulgens.

Vocatur quoque verbum, verùm (vt dicit Basilius li. 5. contra Eunomium.) Est duplex verbū, aliud prolatū, aliud non prolatū. Verbum prolatum in Deo nō est. Sed viuens & subsistens & factiuum omnium. Attamen cur Dei filius vocetur verbum multas causas afferunt scriptores antiqui. In primis Augusti. lib. de fide & Symbolo cap. 3. hanc affert. Filius verbum patris ideò vocatur, quia per ipsum innotescit pater: sicut ergo verbis nostris id agimus (cum verum loquimur) vt noster animus innotescat, & quicquid secretum in corde gerimus, per signa huiusmodi, ad alterius cognitionem perferatur. Sic & illa sapientia quam Deus pater genuit, quoniam per ipsam innotescit animus secretissimus patris, verbum eius conuenientissimè nominatur. Ambro. lib. 1. de fide contra Arianos, hac vtitur ratione. Verbum nuncupatur, quia ex proprio diuino ore processit, & nihil pater sine eo aut fecit aut iussit. Et Basilius in homilia quadam super. In principio erat verbum, ait. Verbum vocatur quoniam imago est patris, totum in se monstrans, patrem, nullam inde partem diducens, & perfecta in se existens, quemadmodum verbum nostrum, quod totius nostræ cogitationis imaginem refert. Euthy. in procemio euangelij Ioannis, ait. Verbum propriè significat Dei

Verbum. *Basilius.* *Augusti.* *Ambrosius.* *Euthy.*

Dei filium, dicitur nanque verbum, prout dicit Grego. Theologus, quod ad patrem ita se habeat, sicut verbum ad mentē. Non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano, verū etiam propter manifestationem. Omnia, inquit, quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Dicitur etiam sermo vel definitio patris, Græcè λόγος. Qui enim videt filium, videt & patrem. hoc est intelligit. Vt sit ipse filius tanquam breuis definitio naturæ patris. Omne enim quod genitum est, eius qui genuit tacens verbum est. desumpsit hæc omnia Euthy. ex Grego. Nazian. in lib. 4. theologiæ versus finem. Lege Chryso. super Ioannem circa principium.

Ioan. 15.

Mediator: aut intercessor. Vocatur quoque mediator Dei & hominum iuxta naturam assumptā. Nam ad mediatoris officium, vt ait S. Thomas. 3. par. q. 26. pertinet coniungere eos inter quos est mediator. Quia extrema vniuntur in medio. Vnire autē homines Deo perfectissimè quidem conuenit Christo, per quem homines sunt reconciliati Deo. Secundum illud. 2. ad Corinth. 5. Deus erat in Christo mundū reconcilians sibi. Et ideo solus Christus est perfectus Dei & hominum mediator, inquantū per suam mortem humanum genus Deo reconciliauit. Vnde cùm Apostolus dixisset. Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Subiungit. Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. Item Theophi. ad Gala. 3. ait. Christus duorū mediator est, Dei videlicet ac hominum. Mediatorem autem egit, vtrisq; pacem faciens, ac bellum dirimens, quod homines eum deo gesserunt. Quatenus enim adiungit sibi ipse humanam naturam, pacem fecit, inimicam diuinæ naturæ carnem mirandum in modum assumens. Et iterum 1. ad Timot. 2. Item Oecume. 1. Timoth. 4. ait, Oportebat eum qui conciliator futurus esset, amborum esse participem, vt cōciliare posset, filius Dei incarnatus in duabus naturis, nempè in diuinitate & humanitate existēs, & in vnica hypostasi. Nam si in nuda diuinitate apparuisset nobis vnigenit', non potuisset eum ferre creatura, quādo neque Moysi faciem videre poterant filij Israel. Homo exiguus, aut vilis apud Deum causam agere non poterat. & affert S. Theodoretus optimum simile. 1. ad Timo. 2. Christus inquit vocatur intercessor. Homo enim factus fuit intercessor, quemadmodum qui duos contendentes vult recōciliare, se mediū interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens, ad amicitiam deducit & coniungit, ita ipse cum diuinam natura in humanæ vnisset, inuiolabilem pacem fecit.

Exod. 34.

Character substantiæ, ob perfectam similitudinem, & personarum distinctionem vocatur à Paulo.

Consolator. Dicitur Christus (vt inquit Origen. lib. 2. Periarchon ca. 7.) Paracletus vt in epist. Ioannis. Si quis vestrum peccauerit, paracletum habemus apud patrem Iesum Christum. Cōsideremus ne fortè aliud significet hæc appellatio paracleti de saluatore, aliud de Spiritu sancto. Videtur enim quòd paracletus de Saluatore dicitur, deprecator, propter eum qui subsequitur sermonem, quo ait. Ipse est repropitiatio pro peccatis nostris. De spiritu sancto paracletus debet intelligi pro eo quod consolationem præstat animabus, quibus aperit & reuelat sensum scientiæ spiritualis. aut inquit Grego. Nazian. lib. 4. theologiæ versus finem. Christus paracletus, id est aduocatus vocatur, non quia supplicantium seruorum more ante pedes patris voluatur, sed quod ex his quæ passus est vt homo, fortiter agere & labores ferre suadet; vt sermo & monitor. Porrò quando de Spiritu sancto dicitur, sic exponit Didymus lib. 2. de spiritu sancto. Consolatorem venientem spiritū sanctum vocat Ioan. Cum venerit consolator quem ego mittam vobis spiritum veritatis. ab operatione ei nomen imponens, quia non solum consolatur eos quos se dignos reperit, & ab omni tristitia & perturbatione reddit alienos. Verum incredibile quoddā gaudium & hilaritatem eis tribuit, in tantū vt possit quis Deo gratias referens; quod tali hospite dignus habeatur, dicere. Dedisti lætitiam in corde meo. Vide Leon capit. 3. epistol. 4. *Ioan. 15.*

Christus medicus. Christus medicus vocatur, eò quòd ægrotas animas curet, vt ait Euthy. Matthæi. 14. Item Cyrillus lib. 8. super Leuit. Inquit. Medicum dici in scripturis dominum nostrum Iesum, etiam ipsius Domini sententia docemur, vt in Euangelio. Non indigent sani medico, sed qui malè habent; non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et Origen. homil. 8. eiusdem libri, eandem rem totidem verbis replicat.

Lapis. Christus vt inquit Hiero. Zacha. 3. In plerisq; scripturæ locis lapis appellatur. Vnde in Psalmo. Lapis quem reprobauerunt ædificantes, *Psal. 117.*

Isaia 28. cantes, hic factus est in caput anguli. & Isaias ait. Ecce ego pono in Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, in fundamẽto fundatum. *Danie. 2.* Et Daniel, Vidit lapidem de monte abscissum sine manibus. His edoctus apostolus clamat. bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Et ad Rom. 9. offenderunt in lapide offensionis, vt scriptum est, ecce pono in Sion lapidem offensionis & petrã scandali, & omnis qui credit in ipsum non confundetur.

Vocatur etiam Christus, vt inquit Ambro. lib. 1. Exaemeron, Primogenitus omnis *Primogenitus omnis creaturæ.* creaturæ ad Coloss. 1. siue quia ante omnem creaturam, siue quia beatus, quia primogeniti sancti sunt, vt primogenitus Israel, nõ quia ante omnes, sed quia sanctior cæteris. Sanctior autem dominus supra omnem creaturam, & secundum corporis susceptionẽ, quia solus sine peccato, solus sine vanitate: omnis autẽ creatura subiecta vanitati est. Et Theodoretus ad Colossen. 1. Primogenitus idem significat quod vnigenitus. Estque primogenitus creaturæ, non quod sororem habeat creaturam, sed quod ante omnem creaturã sit genitus. Hoc non intelligentes Arriani affirmant Christum esse creaturam.

Imago Dei inuisibilis. Appellatur etiam Christus à Paulo ad Coloss. 1. imago Dei inuisibilis. Quia (vt inquit Theodore. ad Colossen. 1.) fert expressos & euidentes characteres eius qui genuit. id autem est quod Philippo à domino dictũ est. *Ioan. 14.* Qui vidit me, vidit patrem. Est ergo imago quæ significat vnam & eandem substantiã. Si autem est viua imago, & quæ nullam habet differentiam, eandem habet cum exemplari naturam. & OEcume. ad Coloss. 3. ait. Propter indifferentiam & omnimodam æqualitatem ac similitudinem, imaginem vocat filium, tanquã effigiem exemplaris pulchritudinis. Annotandum tamen est contra Arrianos, quod ait Theophi. ad Colossen. 1. quod artificiales imagines non sunt homousiæ, hoc est non sunt similis essentiæ, naturales omnino sunt similis essentię. Deniq; Ambro. ad Coloss. 1. ait. Inuisibilis Dei imago, visibilis esse non potest, alioqui nec imago. Quod enim inuisibile est, pingi non potest, nec enim visibilis, potest inuisibilem videre. Aut enim corpus est quod videtur, aut figura, aut aliqua informata substãtia, quam fert acies oculorum, totum tamen corpus est. Deus autem qui ab his omnibus alienus est, quomodo potest imaginem habere visibilẽ? sed ideò sic dicitur, vt talis filius intelligatur, qualis est pater, vt quia de ipso est, & nil distat ab eo in diuinitate naturæ, imago eius dicatur & forma, ne alius Deus à perfidis crederetur, quanuis nomine hoc contineatur. Sed propter malam intelligentiam vitandã hoc additum est, vt imago eius dicatur. vt cum apparet in figura humana aut in igne, vt ad Moysen, non ipse pater intelligatur esse, sed filius, & per id quod imago eius dicitur, nil ab eo distare credatur. Vnde dicit ad Philippum. Philippe qui videt me videt & patrem, quomodo tu dicis ostende nobis patrem? Non credis, quia ego in patre & pater in me est?

Porrò ex his oritur quæstio an sicut filius *Spiritus sanctus an imago, vt filius, dici aptè possit.* dicitur imago patris, sic Spiritus sanctus imago appellari possit. Attamen vt depulsa caligine res quæ in dubium venit intelligi possit, aduerte, quod imago nonnunquam essentialiter, hoc est de tota trinitate dicitur, vt cũ legimus in Gene. hominem factum ad imaginem Dei. Aliquãdo relatiuè dicitur, & sic filio tantùm & nullo modo Spiritui sancto, imaginis nuncupatio tribuitur, non solùm à Paulo sed à doctoribus tam Græcis quam Latinis. Ad hunc modum certè scribit Na- *Nazianzenus.* zianzenus in Apologia de fuga in Pontum. Christi multæ sunt appellationes, tam ex sublimibus rebus desumptæ, quàm ex inferioribus, nostri gratia. Sic vocatur Deus, imago, Verbum, sapientia, veritas, lux, vita, virtus, vapor, defluxus, splendor, factor, rex, caput, lex, via, ostium, fundamẽtum, petra, margarita, pax, iustitia, sanctificatio, redemptio, homo, seruus, pastor, agnus, summus sacerdos, sacrificium, primogenitus resurrectionis ex mortuis. & Chryso. homi. 74. in Ioan. *Chrysosto.* ait, Solet scriptura eisdem verbis in Deo & in hominibus, non eodem modo vti. Nam dij dicimur & filij Dei, & imago filius & gloria dicitur, & etiam nos, sed longè aliter. Nec dissentire videtur Didymus lib. 2. de. ss. circa *Didymus* principiũ cum ait. Cum filius imago sit Dei inuisibilis, & forma substantiæ eius, quicunque ad hanc imaginem formantur, adducũtur ad similitudinem Dei, iuxta vires tamen humani profectus istiusmodi imaginem cõsequentes: similiter Spiritus sanctus cum sit signaculum Dei, hi qui imaginem Dei capiunt, signati per eum, in eo ducuntur ad signaculũ Christi sapientiæ. Et Cyrillus lib. 3. *Cyrillus.* The-

Athanasius. Thesauri.capi.1. Item Athanas.libr.1.de incarna.verbi.ait, Imago nostra innouari non poterat,nisi imago ipsa Dei,Saluator, aduenisset.& post parum. Sicut cum picta imago exterioribus fordibus fuerit obliterata, rursum illum aduenire necesse est, cuius est forma, vt in eadem tabula possit imago renouari.sic filius imago scilicet patris ad nostra descendit,vt factum ad imaginem suam hominem renouaret. *Hilarius.* Et Hilar.2.de trini.ait, Æternitas est in patre, species in imagine, vsus in munere.quanuis in assignatione tertiæ proprietatis forte melius transtulisset Hilarius χρηστότητα, bonitatem, quam vsum. Et apud *Augusti.* Augusti. crebrò legimus filium tantum esse imaginẽ patris. *Damasceni opinio explodit.* Solus Damasce. ex his quos viderim, affirmat,filium esse imaginem patris,& Spiritum sanctum imaginem filij. lib. 1.fidei orthodoxæ ca.18.imago,inquit, patris est filius,& filij Spiritus sanctus, per quẽ Christus homini inhabitans dat ei quod est secundum imaginem. De hac tota controuersia sic loquitur S.Thom. 1.par.q.35.arti. 2.Doctores Græcorum communiter dicunt Spiritum sanctum esse imaginem patris & filij.Sed Latini soli filio tribuunt nomen imaginis. Nec aliter in scriptura inuenitur.vt ad Colos.1.Qui est imago Dei inuisibilis.& ad Hebræ. 1.figura substantiæ eius. Quia sicut Spiritus sanctus (quanuis sua processione accipiat naturam patris sicut & filius, non tamen dicitur natus) ita licet accipiat speciem similem patri,non dicitur imago.Quia filius procedit,vt verbum, de cuius ratione est similitudo speciei ad id à quo procedit non autem de ratione amoris. Quanuis similitudo cõueniat amori, qui est Spiritus sanctus, inquantum est amor diuinus.Lege Durand. lib.1.D.28.quæst.3.

Homo dominicus. Nonnunquàm ab ecclesiasticis viris Christus homo dominicus vocatur,sic certè eum vocat Didy.li.3. de spiritu sancto, inquiens. *Psal.117.* Dicitur in Psal. Dextera domini fecit virtutem.& certè vocem hanc ex persona dominici hominis proferri, quem vnigenitus filius Dei, assumere dignatus est ex virgine, ex ipso loco manifestissimè cõprobatur.& post parum. Nam dominicus homo accepit communicationem Spiritus sancti sicut in Euangelijs scribitur.Iesus ergo spiritu sancto regressus est à Iordane. Et in alio loco. Reuersus est Iesus in virtute spiritus,in Galilæã. Hæc absque vlla calumnia de Dominico homine,qui totus Christus,vnus est Iesus filius Dei,sensu debemꝰ pietatis accipere.Et Chrysosto. homil. quadam de cruce domini circa finem.3.tom.& August.Psal.1. De domino nostro, hoc est de homine dominico, accipiendum est.beatus vir. & sæpè aliàs.Quanuis S.Tho.3.par.quæst.16. secutus August. lib.2.Retr. neget vocandum dominicum hominem,cum sit dominus.

Pontifex quoque, siue sacerdos magnus, nuncupatur. ad Hebr. 4. Habemus pontificem qui penetrauit cælos Iesum filium Dei. *Pontifex. Sacerdos.* Quia deprecatur pro peccatis nostris patrẽ ac saluans in sempiternum eos, qui per eum accesserint ad Deum.Sed dubium est, an sicut fuit sacerdos secundum ordinem Melchisedec, sic functus fuerit sacerdotio Leuitico.de qua re vide Suidam in verbo Iesus,nec ei fidem adhibeas.

Splendor gloriæ, id est, immensa claritas patris:nam nomen gloria non significat, sed auget significationem. *Splendor gloriæ.* Nam splendor suam habet ex igne substantiam, & est simul cum igne,vt radius cum sole.Ex quo enim Sol,ex illo radij. Sol radiorum causa est, & ignis & splendoris.non sol ex radijs,sed radij ex sole gignuntur, & splendor ex igne producitur. Ita vnigenitus ex patre est genitus. est autẽ vna cum mente, vt verbum cum eo qui genuit, & splendor cum igne,radius cum sole. Sed vnumquodque non per se subsistit, sed in illo ex quo productum est, habet subsistentiam. Deus autem splendor gloriæ non est aliqua patris operatio non subsistens, sed substantia viuens & per se subsistens.& vocatur character, quia vna similitudine fieri nõ poterat, vt diuina apertè doceret, ideò per plures similitudines,id docet scriptura. *Character.* Quin & ad Coloss. 1. vocatur principium, & primogenitus ex mortuis. *Primitiæ. Primogenitus ex mortuis.* Nam sicut primitiæ sunt quæ primis ex agrorum prouentibus nobis obueniũt, ita Christus primus est qui è mortuis resurrexit(teste Damasce.lib.4.ca. vlti.) resurrectione perfecta. Lazarum quidem & alios ad demonstrationem suæ diuinitatis,& confirmationem suæ & nostræ resurrectionis,suscitauit,qui rursus obituri erãt mortem. Ipse autem à mortuis resurgẽs iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Qua de re Epipha.In Ancyroto hæc scribit. Πῶς δὲ ἀπαρχὴ γέγονε χριςὸς τῶν κοιμημένων, μαθέτωσαν πρὸ αὐτοῦ ἤγειρε τὸν λάζαρον, καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας τῆς ἐν τῇ ναΐμ. καὶ ἡλίας ἤγειρε νεκρὸν,

κρόν. ἀλλὰ καὶ Ἐλισσαῖος δύο ἤγειρε νεκρούς. ἕνα μὲν ἔτι περιόντα, ἕνα δὲ ταφέντα. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἀναστάντες πάλιν τεθνήκασι πρὸς δοκοῦσι δὲ τὴν μίαν καὶ καθολικὴν ἀνάστασιν. ὁ δὲ χριστὸς ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, ὅτι ἀναστὰς οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει, κατὰ τὸ γεγραμμένον. ἅπαξ γὰρ ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν ὑπομείνας τὸ πάθος διὰ τὰ ἡμέτερα πάθη. Hoc est. Quomodo fuit *Luca.7.* Chrs primitiæ dormientium? discant. Antequàm se suscitasset Lazarum suscitasse, & filium viduæ in Naim. & Elias mortuum suscitauit, & Elisæus duos suscitauit mortuos, vnum quidem sepultum, alterum nondum sepulturæ mandatum. At illi postquam suscitati sunt, iterum moriuntur, donec in vniuersali illa resurrectione omnes reuiuiscamus. Christus tamen est primitiæ dormientium. quoniam resurgens à mortuis iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur, sicut scriptum est. Semel enim mortuus est, pro nobis mortem patiens propter affectiones & scelera nostra. Ambro. lib. 5. epistola. 22. ait. primitiæ, quia sanctior omnibus fructus. qui etiam ceteros consortij sui fructus sanctificauit. Et primogenitus ex mortuis, quia primus resurrexit.

Q. de illis, qui cũ Christo resurrexerunt. Sed quæres an sancti illi viri (de quibus Matth. enarrans ea quæ in Christi sunt morte, gesta, Multa inquit corpora sanctorum resurrexerunt, & venerunt in sanctam ciuitatem & apparuerunt multis) iterum mortem obierint, necne. Qua de re duæ celebres apud antiquos extant sententiæ. *1. Opinio.* Prima, quæ quidem verior est, & plurimis sanctorum testimonijs confirmari potest, affirmat, nunquam illos postea mortẽ fuisse expertos. ita *Origenes.* Orige. ad Roma. 1. ait. Primitiuus vel Primogenitus ex mortuis dicitur Christus. Sed requirendum nobis est, si solus primogenitus vel primitiuus ex mortuis, & non habet aliquos secum etiam in primatu participes, de quibus dicit Apostolus. Quia suscitauit nos cum Christo, simulque sedere fecit in cælestibus. Ne fortè & isti, quos dicit excitatos esse cum Christo, & cum eo sedere in cælestibus, & ipsi primogeniti sunt, & primitiui ex mortuis, sicut & illi fuerunt, qui cum illo suscitati esse dicuntur, cum monumenta aperta sunt, & multa sanctorum corpora qui dormierãt surrexerunt, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. Et de his talibus fortasse dicit Apostolus esse ecclesiam illam primitiuorum, quam *Epiphani⁹.* ascriptam memorat in cælis. Et Epiphanius libr. 3. contra hæreses. in hæresi Arij in postremis verbis. Πολλὰ δὲ σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν καὶ συνεισῆλθον αὐτῷ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. ἁγίαν πόλιν λέγει, ποίαν ταύτην? πληροῦται γὰρ κατ' ἀμφοῖν ὁ λόγος εἰς τὴν ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὴν ἄνω. ὅτι μὲν γὰρ εἰς τὴν ἐνταῦθα ἱερουσαλὴμ συνεισῆλθον αὐτῷ πρῶτον, τοῦτο δῆλον. πρὶν δὲ τοῦ ἀναβῆναι τὸν σωτῆρα εἰς τὸν οὐρανὸν οὐδεὶς ἀναβέβηκεν ἕως ὅτε αὐτῷ συνανῆλθον. Hoc est, multa corpora sanctorum surrexerũt, & simul cum Christo in sanctam ciuitatem venerunt. Quam vocat sanctam ciuitatem? Impletur tamen in hac vtraq; Hierusalem, in superiori inquam & inferiori, Euangelistæ sermo. quod ad hãc venerint inferiorem manifestum est, sed ad illam superiorem, ante Christum nullus conscendit, quousq; cum illo conscenderunt. & *Ambrosius.* Ambro. lib. 4. de fide ad Gratianum Augustum ca. 1. ait, Translatus erat Enoch, captus Elias. Sed non est seruus supra dominũ. Nullus enim ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. Nã & Moysen, licet corpus eius non apparuit in terris, nusquam tamẽ in gloria cælesti legimus, nisi postquam Dominus resurrectionis suæ pignore, vincula soluit inferni, & piorum animas eleuauit. & in postremis verbis enarrationis Psalmi primi ait. Sũt *Ambrosius.* qui resurrexerunt in passione Christi, & isti plane beati, quia acceperũt Christi gratiam, & audierũt vocem eius de qua scriptum est. Venit hora quando audient mortui vocem *Ioan. 5.* filij Dei, & qui audierint viuent, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. Puto quod magis significent supernam, quam istam Hierusalẽ quam reliquit, quam incusauit. Clemẽs quoque Alexãdrinus Stromate. 6. fol. 6. hoc etiã *Clemens Alexandrinus.* videtur innuere, inquiens. σώματα φησὶ τὸ εὐαγγέλιον πολλὰ τῶν κεκοιμημένων ἀνεστάσθαι, εἰς ἀμείνω δηλονότι μετατεθειμένων τάξιν. Hoc est corpora multa eorum qui dormierũt, iuxta euangelium, resurrexerunt, quæ quidem in meliorem ordinem translata sunt. & Ansel. Matth. 27. & Christ. Druthmari eodem in loco. Denique in sermone assumptionis titulo Hierony. hæc legimus. De his qui cum Domino resurrexerunt, nonnulli doctorum in suis reliquerũt scriptis, quod in illis completa iã sit resurrectio, fatentur enim quod veri testes non essent, nisi eorum resurrectio vera esset. Vnde Petrus dixisse legitur, cum de Dauid loqueretur. Sepulchrum eius apud nos est, quasi non sit ausus dicere, quod ipse aut corpus eius apud nos est, sed tantũ sepulchrum,

chrum, in quo cõditus fuerat. Hinc aiunt resurrexisse & ipsum cum cæteris sanctis, & ideo vacuum remansisse mausoleum. Hæc ille. Addunt nonnulli rationem. Quia decus est, vt Christus cuius deliciæ sunt, esse cum filijs hominũ, haberet aliquos eiusdem humanitatis consortes in cælo. Quanuis hæc opinio recipiatur communiter, non desunt tamen qui affirmẽt, ita resurrexisse, vt post parum in puluerem suum reuerterentur. Hoc affirmat Theophl. Matth. 27. inquiẽs. Scito quòd mortuorum resurrectio, quæ facta fuit in cruce Domini, significarit & earum quæ in inferno fuerint animarum libertatem. Resurrexerũt igitur illi tantum signi gratia, manifestumq; est illud, quod iterum sunt mortui. Quidam autem dicunt, quod postquam Christus resurrexerit, resurrexerint & illi, nec postea mortui sunt. Sed nescio an hoc sit recipiendum. Et Euthy. Matth. 67. versus finem, ait. postquam apparuerũt, iterum dormierunt. Et Augustinus epistola. 99. ad Euodium scribens, ait. Scio quibusdã videri, mortte domini iam talem resurrectionem præstitam iustis, qualis nobis in fine promittitur. Quoniam scriptum est illo terræmotu quo in eius passione petræ scissæ & monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexisse iustorum, & visa cum illo quãdo resurrexit in sancta ciuitate. Qui vtiq; de si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndũ est quemadmodũ intelligatur Christus primogenitus à mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quod si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, vt monumenta quidem aperta intelligantur terræ motu illo, cùm Christus in cruce penderet, resurrexisse autem iustorũ corpora, non tunc, sed cum ille prior resurrexisset, quãuis tunc anticipãdo fuisset adiunctum, vt & Christus primogenitus sine ambiguitate credatur, & illis iustis cõtinuo cõcessum, vt ipso præeunte in æternam incorruptionem resurgerent. Illud adhuc restat quomodo à Petro dici potuerit, quãdo per illam prophetiam, non de Dauid sed de Christo asseruit fuisse prædictum, Carnem eius non vidisse corruptionẽ, & quod adiũxit de Dauid, apud eos est monumentum eius, vnde illos vtique non conuincebat, si corpus eius vbi iam nõ erat, quia si iam resurrexisset, nec vidisset corruptionẽ, posset nihilominus monumentum eius manere. Durum autem videtur, vt Dauid non

2. Opinio.

Theophi.

Euthy.

Augusti.

Act. 2.

fuerit in illa resurrectiõe iustorum, si eis iam æterna donata est, cuius ex semine Christus tanta honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud, quod ad Hebræos de iustis antiquis dicitur. Quia pro nobis meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur, si iam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis in fine pmittitur. Huic subscribit S. Thomas. 3. par. quæst. 53. arti. 3. ad secundum.

Hebræ. 11.

Innumera alia nomina crebro in scripturis replicantur, quorũ nonnulla breuiter explicantur ab Ambrosio, lib. 1. de Fide contra Arianos, & trãscripsit ex libro Hilarij de Patris & filij vnitate, versùs finem, & rursus Hilarius desumpsit ex Nazianzeno lib. de fide. Illorum hæc sunt verba. Filius Dei ratio dicitur, quæ tamen ratio multis nominibus appellatur, modo verbum, modo virtus, modo sapientia, modo dextera, modo brachium, modo margarita, modo thesaurus, modo retia, modo aratrum, modo fons, modo petra, modo agnus, modo homo, modo vitulus, modo Aquila, modo leo, modo via, modo veritas. Virtus dicitur, quia verè de Deo, & semper cum Deo est, & omnis potestas patris in eo cõsistit. Sapientia appellatur, quia de corde patris adueniens arcana cælestia credentibus reserauit. Dextera nuncupatur, quia per eum omnia opera diuina perfecta sunt. Brachium dicitur, quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur, vt nihil illo pretiosius habeatur. Thesaurus dicitur, vt in ipso omnes opes & diuitiæ regnorum cælorum condita cognoscãtur. Retia dicitur, quia per ipsum & in ipso de mari seculi, diuersa gentium multitudo sicut piscium, per aquam baptismatis in ecclesia congregantur, vbi bonorum & malorum discrimen agnoscitur. Aratrum nuncupatur, quia signo crucis suę, dura sentium pectora subijciuntur, vt necessario semini præparentur. Fons aquæ viuæ appellatur, quia ex eo sitientia corda cælestis aquæ gratia irrigãtur. Petra dicitur, quia credentibus fortitudinem, incredulis duritiam præstat. Lapis angularis dicitur, quia vtrosque parietes noui & veteris testamenti, vnus & mediator in semetipso continens copulauit. Agnus dicitur, vt innocẽtia Christi & passio demonstretur. Homo dicitur, quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. Vitulus dicitur, quia propter nostram salutem passus sustinuit.

Virtus.

Sapientia.

Dextera.

Brachium.

Margarita

Thesaurus.

Retia.

Aratrum.

Fons.

Petra.

Lapis angularis.

Agnus.

Homo.

Vitulus.

Aquila. Aquila dicitur quia post venerabilem resurrectionem, vt rex, ad altam patris peruolat sedem, *Leo.* Leo dictus est, quia ipse est rex regum, quia mortem ac zabulum, virtutis suæ potestate continuit. *Via.* Via est, quia per ipsum ascensus est. *Veritas.* Veritas, quia mendacium nescit. *Vita.* Vita est, quia ipse vniuersa viuificat. Item Theoph. Iohan. 10. Christus, inquit cū curam suā erga nos vult demōstrare *Pastor.* pastorem se nominat. Quando autem ostendere vult, quod ipse sit ille qui ducat ad patrē, *Ianua.* tunc Ianuam se dicit. Similiter iuxta aliū & alium sensum, ouis est, & pastor. Itē Chrysost. homi. quadam de cruce domini, in calce *Filius.* tertij tomi. ait. Christus filius dicitur, quoniā *Vnigenitus* de patre, vnigenitus, quia solus de solo, *Deus.* Deus quoniam creator. Præterea Hieron. Isaię. 52. ait. Quod filius Dei, patris dextera appelle- *Psal. 97.* tur, & brachiū multa sunt testimonia, Saluabit sibi dextera eius, & brachiū sanctū eius. & in Isaia, in brachio meo gentes sperabunt. & in Psa. 88. Tuum brachium cum potentia. &, Quis credet auditui nostro, brachium Domini cui reuelatum est? quia Deus per Christum operatur. Hoc etiam dicit Augu. tract. 53. super Iohannē. Item Hiero. Hoseæ. 14. ait. Fit dominus credentibus, lumen, via, panis, vinea, ignis, vermis. &c. Sic qui indigemus illius misericordia, & peccatorum febribus æstuamus in rorē nobis vertitur, de quo *Deuter. vlt* dicitur. Descendant sicut ros, verba oris mei. Cum autem de suo rore resperserit, & siccitatem pectoris nostri, suis pluuijs irrigat, florebimus in lilium, de quo dicitur. Ego flos campi lilium conuallium.

Denique vt iam finem sermoni nostro imponamus, aduertendum est quod Isychius. li. 1. in Leui. cap. 4. ait. Multis nominibus carnem domini scriptura appellat, quia multas operationes impleuit. Vnde ipse dominus modo quidem semetipsum sacrificium, modo pastorem, rursus vitem, & panem vitæ & granum tritici, opportune dispensatorijs verbis varians, suas appellationes nominauit. & in Leuitico velum eius carnem appellauit, Paulo ad explanationem huius mysterij di- *Hebr. 10.* cente. Habentes confidētiam in introitū sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamē, id est carnem suam. Propterea & sanctuarij velum appellatū est, figuram quippe carnis sancta sanctorū gerebat. & Digitus Dei, vir- *Exo. 8.* tus eius dicitur. Vnde magi Pharaonis cedentes miraculis Moysi, dicebant. Digitus Dei est. & Dauid. Quoniam videbo cælos *Psal. 8.* tuos opera digitorum tuorum. & dominus Iudæis dicebat. Si in digito Dei eijcio dæmonia, igitur peruenit in vos regnum Dei. *Luca. 11.* & Euthy. Iohan. 10. Christus in scriptura vocatur pastor, in alijs locis ouis, agnus, victima, alijsque mille nominibus, iuxta varios dispensandi modos. Hęc ille. Vocatur Gigas, vt in Psa. Exultauit vt gigas. Principium, quia pater per ipsum omnia condidit. Os Dei, quia per ipsum pater mundo loquitur. Antiquus dierum. Dani. 7. Agnus ab origine mundi occisus. Deus Sabaoth. Sanctus sanctorum. Flos de radice Isai. sol. Oriens. splendor. Propheta Dauid. Angelus aut magni consilij angelus. Emanuel. Admirabilis. Cōsiliarius. fortis. Pater futuri seculi. princeps pacis. Multa huiusmodi tu ipse ex diuinis scripturis & sanctis poteris coaceruare.

¶Nomina quæ ex humanis rebus & ex affectionibus nostris sunt desumpta, cum de Deo dicuntur quid significent.

CAP. IIII. & vlti.

TAndem, vt primo huic volumini, in quo de diuina natura tractandum fuisse duximus, finem im- *Contra Anthropomorphitas & Tertulianū* ponamus, oportet agere de illis nominibus quæ, cum ex rebus hisce nostris & humanis affectionibus sint desumpta, mysticā & abstrusam in se cohibent intelligentiam. Huiusmodi sunt illa nomina quæ, cum tropicè & tropologicè & ἀνθρωποπαθῶς de Deo dicantur, altiori indigent intelligentia, & nonnullius explicationis nostræ, lucē desiderāt. Porrò vt res tota melius intelligatur, dicendum est ac differendum, quo consilio id in scripturis fieri permiserit dominus. Primò quidē id fieri scriptoræ admittūt, vt se demitterent hebetudini aut potius stupiditati Hebræorū. Hoc certè est quod ait Euthy. Psal. 79. Sacra scriptura Deo passim actiones & passiones adscribit humanas, crassiori admodū more locuta, vt Hebræorū hebetudini seruiret. Vt, Excita potentiam tuam & veni, vt saluos facias nos. & iterum. Psamo. 31. hoc

idem

idem affirmat idem author.

Secundò vtitur scriptura verbis à consuetudine nostra desumptis, vt ad Deũ nos alliciat per res nobis cognitas & cognatas, aut etiam à malo arceat & deterreat, per res nobis aduersas, & naturæ nostræ contrarias. vt si mellis dulcedinem desideras, dulcis vocatur Deus. Si vini dulcedine teneris, audies. Dulciora sunt vbera tua vino. Si flagranti oleo delectaris, vocatur Deus. oleum effusum. Si præceptis diuinis parere non vis. dicitur Deus, ignis consumens. & vmbra, sol. adeps Deus vocatur. Hoc significauit Chrysosto. homi. 3. in Gen. inquiens. Scriptura demittit se, & iuxta humanam consuetudinem loquitur. Vt, Vidit Deus lucem quod bona esset, quemadmodum homines, cum magnũ aliquid magno studio elaborauerint, & finẽ laboribus suis imposuerint, tũc tandem probant quod fecerint, & opus laudibus extollunt. Ita & diuina scriptura solet ad nostrarũ aurium infirmitatem se attemperare. & alibi. Et descendit Dominus, vt videret ciuitatem & turrim, quam ædificabant filij hominum. & iterum. pœnituit dominus quod fecerit hominem. Item homil. 13. in Gene. ait, Perpetuus scripturæ mos est, propter nos & nostram vtilitatem humanis vti verbis, vt in Gen. Posuit stellas in firmamento cæli. non quod affixerit eas cælo, sed vt discas quod in cælo eas esse præceperit. Et iterum. Plantauit dominus hortum. Quid? dic oro, fossorio ne opus habuit aut agricultura & alia cura vt paradisi hortum excoleret? non. Omnia ergo quæ de deo dicuntur, humano more accipienda sunt. Ideò verbum illud, Plantauit, sic intelligendum est, quod imperauit hortum in terra fieri, vt creatus homo in eo versaretur. Et Augu. lib. 1. de trini. ca. 12. ait, Non vtitur scriptura aliquo genere locutionis, quod in consuetudine humana non inueniatur. quia vtique hominibus loquitur. Hoc est quod Rabbini dicunt. Loquitur scriptura vt homines inter se loqui cõsueuerũt.

Ad rem igitur accedentes, quid Augusti. lib. 83. quæstionum. quæst. 52. tradiderit audiamus. Diuinæ, inquit, scripturæ à terreno & humano sensu ad diuinũ & cælestem nos erigentes, vsque ad ea verba descenderunt, quibus inter se stultissimorum etiam vtitur consuetudo. Itaque earum etiam affectionũ nomina quas animus noster patitur, quasq; longissimè à Deo esse seiunctas, iam qui melius sapit intelligit, non dubitauerunt viri illi per quos locutus est Spiritus sanctus opportunissimè in libris ponere. Vt verbi gratia, quoniam difficillimum est, vt homo aliquid vindicet sine ira, vindictã Dei quæ omnino sine perturbatione fit, iram tamen vocandam iudicauerunt. Item quia cõiugis castitatem zelando viri custodire consueuerunt, illam Dei prouidentiam per quam præcipitur atq; agitur, ne anima corrumpatur, & deos alienos sequens quodammodo meretricetur, zelum Dei appellauerunt. Sic & manum Dei vim qua operatur, & pedes dei, vim qua in omnia custodienda & gubernanda, protendit. & aures dei vel oculos dei, vim qua omnia percipit atq; intelligit. & faciem dei, vim qua se manifestet atq; dignoscitur, & cætera in hũc modum. Propterea scilicet, quia nos ad quos sermo fit, & manibus solemus operari & pedibus incedere, & quo fert animus peruenire. & auribus atque oculis, & cæteris sensibus corporis corporalia percipere, & facie innotescere, & si quid aliud, ad hanc regulam pertinet. Hoc modo igitur quia mutare cœptum aliquod, & in aliud transferre non facile solemus, nisi pœnitendo, quanquam diuinà prouidentia serena mente intuentibus appareat cuncta certissimo ordine administrare, accõmodatissimè tamen ad humilem humanam intelligẽtiam ea quæ incipiunt esse, neq; perseuerant quãtum perseueratura sperata sunt, quasi per pœnitentiam Dei dicuntur ablata. Aut vt ipse Augusti. Psal. 109. ait, Pœnitentia quando in deo ponitur mutationem rerum significat. Quando enim aliquem pœnitet, dolet factum quod fecit, sic quando aliquid Deus præter spem hominum, id est præterquam sperant homines, mutat in aliud, pœnitere se dicit. Vsque adeo vt de pœna nostra pœniteat eum, si nos de vita nostra mala pœnituerit. Et Hiero. Amos. 9. de eadem loquens pœnitentia ait, Non deus mutatur qui semper est immutabilis, sed nos eum nostra conuersione mutamus. Vnde ipse deus apud Ierem. ait, Loquar super gentem & regnum, vt auferam eam & disperdam, si conuersa fuerit gens illa à malis suis, & ego agam pœnitentiam de his quæ cogitaueram facere ei. Sæuit, irascitur, comminatur, & dicit se illaturum esse supplicia, si agamus pœnitẽtiam, ipsum quoque suæ pœnitet sententiæ. Rursum iuxta eundem Ieremiam promittit pro-

Ira. *Zelus.* *Manus.* *Pedes.* *Aures.* *Oculi.* *Facies.* *Pœnitẽtia.* *Lege quæ scripsi libr. 9. Reg. 3.* *Ierem. 18.*

Ierem. 17. spera: si negligentia dissoluamur, & illum poenitebit sponsionis suæ, promissaque mutabit. Cuius rei exemplum Niniuitas & Hierusalem habere possumus: quorum alij de imminētibus supplicijs liberati sunt, alij quæ patribus promissa fuerant perdiderunt. Et capit. 7. parum post principium Poenitentiam Dei in scripturis sic debemus accipere quomodo somnum & iram, nō quod Deum poeniteat aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam. Ego Deus & non mutor. Et cui nos dicimus. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Sed quod nobis ad meliora conuersis, & ipsum poeniteat sententiæ suæ, vt nec iusto reddat præmia quæ promisit, si declinauerit ad iniquitatem, nec peccatori poenas quas comminatus est, si conuersus fuerit ad salutem. Et iterum in cōment. Zachariæ capit. 8. super hæc verba. & erit sicut ait, Calumniantur hæretici, quasi aut crudelis, aut mutabilis sit Deus, si eum aut non poeniteat, aut poeniteat. Si enim poenituerit dicunt eum esse mutabilem, si non poenituerit asserunt esse crudelem. Poenituit autem Deum, quod Saul vnxit in regem. Et apud Niniuitas quibus per prophetam Deus denuntiauerat. Adhuc triduum & Niniue subuertetur, quia egerunt poenitentiam, dicitur & ipse mutasse sententiam suam, non vitio mentis improuidæ, sed ex eorum qui male aut bene faciunt varietate. Si enim male fecerint comminatur, si pristina peccata defleuerint, non mutatur Deus, qui vnus atque idem est, & mutari non potest, sed illis ex malis ad bona opera commutatis, mutat & suum ipse decretum. Item Augustinus libro. 2. quæstio. ad Simplicianum quæst. 2. Poenitentia, inquit, cum de Deo dicitur, indignum aliquid dici arbitrarer, si aliquid dignum inueniretur, quod de illo diceretur. Cum ergo verba omnia quibus humana colloquia conferuntur, illius sempiterna virtus & diuinitas mirabiliter excedat, quicquid de illo humanitus dicitur, quod etiam hominibus aspernabile videatur, ipsa humana admonet infirmitas, etiam illa quæ congruenter in scripturis de Deo dicta existimat, humanæ capacitati aptiora esse quam diuinę sublimitati, ac per hoc etiam ipsa esse transcendenda, est sanior intellectus, sicut ista qualiacunque trascendenda sunt. Quis est enim hominum cui non occurrat in deo cuncta præsciente poenitentiam esse non posse? Et certè hæc tantum duo verba sunt poenitentia & præscientia, quorum quia vnum congruere credimus Deo, id est præscientiam, negamus in eo esse poenitentiam. Cum verò alius liquidiore consideratione ista pertractans, quæsierit quemadmodum vel ipsa præscientia Deo congruat, & inuenerit etiam huius verbi notionem illius ineffabili diuinitati longè lateq; superari, non miretur vtrunq; de illo propter homines dici potuisse, de quo vtrunque propter ipsum incongruè diceretur. Quid est præscientia, nisi scientia futurorum? Quid autem futurū est Deo qui omnia supergreditur tempora? Si enim in scientia res ipsas habet, non sunt ei futuræ sed præsentes, ac per hoc non iam præscientia, sed tantum scientia dici potest. Si autem sicut in ordine temporalium creaturarum, ita & apud eum nondum sunt quæ futura sunt, sed ea præuenit sciendo, bis ergo ea sentit, vno quidem modo secundum futurorum præscientiam, altero vero modo secundum præsentium scientiam. Aliquid ergo temporaliter accedit scientiæ Dei, quod absurdissimum est. Nec enim potest quæ vētura prænoscit nosse cum venerint, nisi bis innotescant, & præuoscendo antequam sint, & cognoscēdo cum iam sunt. Ita fit, vt quod longè à veritate seclusum est, temporaliter aliquid accedat scientiæ Dei, cum temporaliter quæ præsciuntur etiam præsentia sentiuntur, quæ non sentiebantur antequam fierent, sed tantummodo præsciebantur. Si vero etiam cum venerint quæ præsciebantur esse futura, nihil noui accedit sciētiæ Dei, sed manebit illa præscientia sicut erat etiā priusquam venirent quæ præsciebantur, quomodo iam præscientia dicetur, quando non est rerum futurarum? Iam enim præsentia sunt quæ futura cernebat, & paulo post erūt præterita: præteritarum autem rerum sicut præsentium nullo modo potest dici præscientia. Reditur ergo ad id vt fiat rebus iam præsentibus scientia, quæ eisdem rebus futuris erat præscientia, & cum ea quæ præscientia erat prius, postea sciētia fiat in deo, admittat mutabilitatem & temporalis sit, cum Deus qui verè summeque est, nec vlla ex parte sit mutabilis, nec vllo motu nostro temporalis. Placet ergo vt non dicamus præscientiam Dei, sed tantummodo scientiam. Quæramus & hoc quomodo, non enim scientiam solemus dicere in nobis, nisi cum sensa, & intellecta memoria

Malach. 3.
Psal. 101.
1. Reg. 15.
Ione 3.
Sic 70. vulgata editio cū Hebraico 40.
Præsciētia.

memoria retinemus, id est, cum meminimus aliquid sensisse nos vel intellexisse, vt id cum volumus recolamus. Quod si ita in Deo est, vt possit propriè dici, intelligit & intellexit, sentit & sensit, admittit tempus, & subrepit nihilominus ista mutabilitas quæ lõge à dei substantia remouenda est, & tamen scit deus & præscit ineffabili modo, & sic eum pœnitet ineffabili modo. Cùm enim scientia Dei longè distet ab humana scientia, ita vt irridenda sit comparatio, vtraque tamen scientia vocatur, & hæc quidem humana talis est,
1.Cor.13. vt dicat apostolus. Sciẽtia destruetur. quod nullo modo de scientia dei rectè dici potest. Sic & omnis ira hominis turbida est, & non sine cruciatu animi, ira vero dei de qua dicitur in Euãgelio, sed ira dei manet super eum.
Iean.3. & Apostolus, Reuelabitur ira Dei de cælo
Roma.1. super omnem impietatem, illo in tranquillitate iugiter manente. in creatura subdita, exercet admirabili æquitate vindictam. Misericordia quoque hominis habet nonnul-
Roma.12. lam cordis miseriam, vnde etiam in Latina lingua nomen accepit. Nam inde est quod non solum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus hortatur Apostolus. Quis autem sano capite dixerit vlla miseria tangi Deum, quem tamen vbique scri-
Psalm.85. ptura multæ misericordiæ esse testatur? Ita zelum humanum non sine peste liuoris intelligimus, zelantem vero deum non ita, sed eodem verbo, non eodem modo. Longum est percurrere cetera, quibus ostenditur multa diuina ijsdem nominibus appellari quibus humana, cum incomparabili diuersitate seiuncta sint, nec tamen frustra eadem sunt rebus vtrisque indita nomina, nisi quod hæc cognita in quotidiana consuetudine versantur, & experimentis vsitatioribus innotescunt, nonnullam ad intelligenda illa sublimia præbent viam. Cum enim dempsero de humana scientia mutabilitatem, & transitus quosdam à cogitatione in cogitationẽ, cum recolimus vt cernamus animo, quod in contuitu eius paulò antè non erat, atque ita de parte in partem crebris recordatiõibus transilimus, vnde etiam ex parte dicit esse Apo-
1.Cor.13. stolus nostram sciẽtiam. Cum ergo hæc cuncta detraxero & reliquero solam viuacitatẽ inconcussæ veritatis, vna atq; æterna cõtemplatione cuncta collustrantis, imò non relinquero, non enim habet hoc humana scientia, sed pro viribus cogitauero, insinuatur mihi vtcunque scientia Dei. Quod tamen nomen ex eo quod sciendo aliquid non latet hominem, potuit esse vtrique rei commune. Quanquam & in ipsis hominibus solet discerni à sapientia scientia, vt etiam Apostolus dicit. Alij per spiritum datur ser- 1.Cor.12.
mo sapientiæ, alij sermo scientiæ. In Deo autem non sunt hæc duo, sed vnum, & in hominibus quidem hæc ita discerni solent, vt sapientia pertineat ad intellectum æternorum, scientia verò ad ea quæ sensibus corporis experimur: quod si ita est, nulla erit scientia Dei. Sed melius dicitur aliam esse scientiam Dei, & non eiusdem generis cum ista quæ hominum dicitur. Sic etiam de ira hominis detraho turbulentum motum, vt remaneat vindictæ vigor, vtcũq; assurgo in notitiam illius quæ appellatur ira Dei. Item de misericordia si auferas compassionem, cum eius quem miserariis participatus es miseriæ, vt remaneat tranquilla bonitas subueniendi & à miseria liberandi, insinuatur diuinæ misericordiæ qualiscunque cognitio. Zelum quoque Dei non aspernemur, cum scriptum inuenimus, sed auferamus de humano zelo tabem doloris, & morbidam perturbationem animi, remaneatq; illud solum iudicium, quo corruptio castitatis impunita esse non sinitur, & assurgimus vt capiamus aliquo modo zelum Dei. Quapropter cum legimus dicentem dominum.
Pœnitet me, consideremus, quid id esse so- 1.Reg.15.
leat. In hominibus opus pœnitendi est, cum reperitur voluntas mutandi, sed in homine cum dolore animi est, reprehendit enim in se quod temere fecit. Auferamus ergo ista quæ de humana ignorantia veniunt, & remaneat solũ velle, vt non ita sit aliquid quẽadmodum erat, sic potest aliquantum intimari menti nostræ, qua regula intelligatur, quod pœnitet deum. Sed scriptura omnibus consulens propterea magis illa quæ nõ sunt laudabilia proponit, vt zelum, iram, pœnitẽtiam, ne illa quæ placent sic intelligantur in deo, quomodo cõsueuerũt in hominibus intelligi. Per hæc enim quæ displicent, cum ea non audeamus sic intelligere in deo, vt inueniuntur in homine, discimus etiã illa sic quærere quæ apta esse putabamus. Nam si propterea non est illud de Deo dicendũ quia in homine displicet, nõ dicamus incõmutabilẽ deum, quia de hominibus cum reprehẽsione dictum est, non est enim illis commutatio.

Item quædam in homine sunt laudabilia, in Deo autem esse non possunt, sicut pudor, quod ætati viridiorum magnum est ornamentum, sicut timor Dei non est tantum in veteribus libris laudatus, sed apostolus etiam dicit, Perficientes sanctificationem in timore Dei, qui vtique in Deo nullus est. Sicut ergo quædam laudabilia hominum non rectè dicuntur in Deo, sic quædam culpabilia hominum rectè intelliguntur in deo, non ita vt in hominibus, sed vocabulis tantummodo communibus, longè alia ratione & modo. Nam cum dicit dominus Samuel. Pœnitet me, quod constituerim regem Saul, ipsi Saul ait de deo. Non est sicut homo vt pœniteat eum. Quam ob causam hoc in scripturis fieri soleat, prodidit Gregorius libr. 14. moral. cap. 22. inquiens. In Deo, qui corporis forma non circumscribitur, membra corporis, id est manus, oculus, vterus, ita nominantur, vt ex membrorum vocabulis, effectus eius potentiæ designetur. Oculos quippè habere dicitur, quia cuncta videt. Manus habere describitur, quia cuncta operatur. In vtero proles concipitur, quæ in hac vita nascitur. Quid ergo vterum Dei, nisi eius consilium debemus accipere, in quo ante secula per prædestinationem concepti sumus? Et Damascenus libr. 1. capit. 14. ait, Plura de deo corporaliter in sacra scriptura, symbolicè mysticeque dicta comperimus, sed scire nos decet, cum nos ipsi simus crasso carnis indumento circundati, nos minimè posse diuinas & subtiles & immateriales Dei operationes, aut intelligere, aut eloqui, nisi imaginibus & formis, & significatiuis nostro more vtamur signis. Quæcunque igitur de Deo corporaliter dicuntur, symbolicè sunt dicta, habent autem altiorem intelligentiam, simplex est enim diuinitas, & figuram nullam habens. Oculos ergo dei, & palpebras & visum, virtutem ipsius vniuersorum inspectricem, & quod nihil eius cognitionem effugiat, intelligimus, eo quod in nobis per hunc sensum, perfectior cognitio certiorque innascitur. Aures autem & auditum, virtutem eius propitiatricem, & nostræ deprecationis susceptricem. Nos etenim ijs, qui supplicationes porrigunt, per hunc sensum mites sumus, familiarius eis aures inclinantes. Os autem & loquelam, vim demonstratricem voluntatis eius,

1. Corin. 7. — Prima causa. — Locus Grego. annotandus. — Oculus. — Manus. — Oculi. — Palpebra. — Aures. — Os.

eo quod apud nos, per os & locutionem, in aperto faciamus cogitationes cordis. Cibum verò & potum, nostrum ad voluntatem eius concursum. Nam & nos per gustatorium sensum, necessarium naturæ implemus appetitum. Odoratum verò, vim acceptatricem nostræ erga eum intelligentiæ & beneuolentiæ, quia per hunc sensum in nobis gignitur boni odoris susceptio. Faciem verò, sui manifestationem, & apparitionem per opera eius, eo quod nostra ipsorum manifestatio per faciem fit. Manus verò efficacem virtutem operationis eius. Nam nos vtilia & maximè pretiosa adminiculo manuum dirigimus. Dexteram, auxilium eius in prosperis, eo quod nos magis in optabilioribus & pretiosioribus, & plurima virtute indigentibus, dextera vtimur. Tactum verò, certiorem eius minutissimorum & occultorum cognitionem, & dispositionem, quia apud nos non possint ij qui palpatu contrectantur, in seipsis quippiam occultare. Pedes autem & incessum, auxilium, indigentiam, aut hostium vltionem, aut ad aliam quãdam operationem, aduentumque & præsentiam. Quia in nobis beneficio pedum perficitur accessus. Obliuionem verò & somnũ & dormitationem, dilationem vltionis aduersus inimicos & retardationem consueti auxilij ad familiares. Et absolutè dicendo, omnia de deo corporaliter dicta, occultam quandam intelligentiam notant, & ex his quæ sunt secundum nos, ea quę sunt supra nos edocent. nisi quippiam de corporali diuini verbi peregrinatione dicatur. Nam ipse totum hominem propter nostram salutem assumpsit, animam scilicet intellectiuam & corpus, & humanæ naturæ proprietates, & naturales & innocuos affectus. Adhuc etiam nonnullis alijs exemplis oportet hæc eadem illustrare. Ira & furor, inquit Damascenus libr. 1. cap. 14. significant odium aduersus malignitatem & inimicitiam. Nam & nos aduersantia voluntati nostræ odio habentes succensemus, irascimurque. Aut vt inquit Augusti. Psalm. 2. Iram & furorem dei non perturbationem mentis oportet intelligi, sed vim qua iustissimè vindicat subiectam sibi ad ministerium vniuersam creaturam. Alioqui vt inquit Salomon. Tu domine virtutũ cum tranquillitate iudicas & cum magna reuerentia disponis nos. Ira ergo Dei est motus qui fit in anima, quæ legem Dei nouit, cum eandem

Cibus. — Odoratus. — Facies. — Manus. — Dextera. — Tactus. — Pedes. — Ira. — Furor. — Sapien. 12.

dem legem videt à peccatore præteriri. Per hunc enim motum iustarũ animarum multa vindicantur. Quanquam possit ira Dei rectè intelligi etiam ipsa mentis obscuratio, quæ consequitur eos qui legem Dei transgrediuntur. Et iterum in expositione quarundã propositionum episto. ad Roma. ait, Ira vindictæ significatione ponitur. & Cyrillus lib. 9. super Ioan. capit. 13. ait, Quando scriptura motum Dei aduersus peccantes exprimere vult, à rebus humanis per similitudinem verbis vsa, iram & furorem appellat. Quo tamen hæc duo nomina differant modo, docet Euthy. Psalm. 2. inquiens. θυμὸς & ὀργὴ id est ira & furor (quem, vt Græcæ dictionis θυμὸς verior significatio postulat, Indignationem, seu potius excandescẽtiam quis dixerit) aliquando pro eodem ponuntur, aliquando vt diuersa, ita vt excandescentia motus sit ad iram, & iuxta etymologiam, excitationem & motum significet, à θύειν & ὁρμᾶν. Ira vero iuxta eandem Græci nominis etymologiam vehementiorem & concitatiorem ad vindictam denotet feruorem. nam ὀργὴ ab ὀργᾶν, & σφύζειν. De hac Dei ira sic loquitur Euthy. Psalmo. 6. Quanquam Deus à furore & ira & ab omni prorsus passione liber sit. Prophetæ tamen sæpè huiusmodi affectionem ei tribuunt, persuadere studentes lectoribus, quod omnium hominum Deus curam habet, quod omnia videt & audit, quod lætatur & tristatur, iudicat, furit, & irascitur, & quæcunque alia huiusmodi eum facere dicunt, vt saltem hoc pacto timore correpti homines desisterent à vitijs. Aut ab humanis operationibus prophetæ diuina declarant, & quia qui loquuntur, & qui audiunt homines sunt, humana lingua exprimunt quod loquuntur. Neque enim possibile est, vt alio modo loquantur qui in corpore sunt, quàm corporaliter. Nam quoties barbaros alloquimur, eorum lingua vtimur, & cum pueris aliquid dicere volumus, eorum more balbutimus, quanquam valde sapientes simus, ad illorum tamen humilitatem condescendimus. Item Hierony. Zachariæ. 1. ait, Ira domini non perturbationem eius significat qui non irascitur, sed eorum merita atque peccata, in quos Dei ira desæuit, alioqui dominus nunquam iratus vlciscitur, sed ad hoc corripit vt emendet. Vnde propheta precatur in Psalm. Domine ne in furore tuo arguas me. & alibi. Corripe nos domine, veruntamen non in furore tuo, sed in misericordia. *Iere. 10.*

Ὀργή. *Θυμός.*

Secundam affert huius rei causam Hiero. Isaiæ. 65. cap. Inquiens. Furorem, obliuionẽ, iram, pœnitudinem, ita in deo debemus accipere, quomodo pedes, manus, oculos, aures, & cætera membra quæ habere dicitur incorporalis & inuisibilis deus. Non quo his pateat perturbationibus, qui eas dono gratiæ suæ extinguit in nobis, sed quo per nostra verba, Dei erga nos intelligamus affectum. Neque enim ira, quæ est vltionis libido, ita definitur in Deo, vt in hominibus, quę materiam habet in nostris vitijs, non in domini voluntate, qui thesaurizamus nobis irã in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei. Et Damascenus libro. 1. cap. 2. ait. Multorum de Deo difficulter intellectorum, haud quaquam satis eloquendi est concessa facultas. Verum de his quæ secundum nos sunt, cogimur, in ijs quæ supra nos sunt, eloqui. Ceu in Deo somnum, iram, negligentiam, manus & pedes & id genus, asserimus. Sic scriptura vocat zelum, vt inquit Theophy. Nahum. 1. iram cum feruore factam. Item ait August. libro de fide & Symbolo. cap. 7. quod sedere dicitur Deus, non membrorum positionem, sed iudiciariam significat potestatem, qua illa maiestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo. Quanuis in extremo iudicio multo manifestius inter homines, vnigeniti filij Dei, iudicis viuorum atque mortuorum, claritas fulsura sit. Et Hieronym. Danie. 9. capit. ait. Quando propter peccata nostra corripimur, vigilat super nos Deus, & visitat. Quando vero à Deo deserimur & non iudicamur indignique sumus correptione Domini, tunc dormire dicitur. Vnde in Psalmis legitur. Surrexit quasi dormiens Dominus, & quasi crapulatus à vino. Malitia enim nostra inebriat Deum, quæ quando in nobis corripitur euigilare dicitur, & de sua ebrietate consurgere, vt nos à peccato ebrios, euigilare faciat. Item Theophil. Lucæ. 14. ait. Quando vindicatiuam Dei virtutem scriptura significat, pantheram, & vrsum, & pardum eum vocat. Quando autem misericordiam vult insinuare, hominem inducit: sicut apud Lucam, misericordissimam eius dispensationem intelligens, quam operatur in nobis, qua nos facit participes carnis filij sui, hominem eum nominat, Item ait Hiero. Michęæ. 1. Dicitur dominus

2. Causa. *Sedere.* *Vigilare.* *Dormire.* *Homo, deus quando dicatur.*

egredi

Egredi. egredi de loco suo, non quod derelinquat locum suũ, nam de apostolis egrediebatur sermo domini, & tamen non relinquebat eos. Item Augusti. epistola. 119. cap. 26. ait, Digitus, spiritum sanctum significat. cum enim *Luca. 11.* vnus euãgelista dixisset, in digito Dei eijcio *Matth. 12* dæmonia, alius hoc idem ita dixit. In spiritu *Iuramentũ Dei.* Dei eijcio dæmonia. De iuramento quoque Dei nõnihil differere oportet. & nota quod non vbique iuramentum in scripturis inseritur, sed vt dicit August. lib. 19. contra Faustum, Vbi est consideratio maior atque propensior, illis in locis iuramentum inuenitur. *Iuramentũ vete. instru mẽto quod fuerit.* Quibus tamen verbis iuramenta proferri soleant in vtroque instrumento, his verbis tradit Hierony. Ezechielis. 16. In veteri, inquit, testamento iuramentum est. Viuo ego, dicit dominus. In nouo autem. Amen amen dico vobis. & iterum. Ieremiæ. 4. ait, Viuit dominus, in veteri testamento, Iusiurandum est, ad condemnationem mortuorum deorum, per quos iurant idololatræ & Philippus presbyter libro. 2. in Iob capit. 27. circa principium, ait. Hoc iuramento, viuit Deus, posteà prophetæ vsi sunt, & ipse dominus aliquoties ita iurat, inquiens per prophetas. Viuo ego, ait Dominus. Oportet tamen quid sibi velit & quid significet iuramentum, aperire. de qua re sic scribit Eucherius *Iurare Dei quid sit.* in quæst. Psalmorum. Iurare domini est immutabiliter promittere. & Damasce. libro. 1. capit. 14. ait, Iuramentum significat immutabilitatem consilij Dei, eo quod apud nos contractus qui inuicem fiunt per iuramentum rati sunt, & habent firmitatem. Et Basilius sermone. 1. in Psalm. 14. ait, Nominant prophetæ iuramentum multis in locis, immutabilem firmãq; rei cuiuslibet confirmationem, vt iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. &, Iurauit dominus & non pœnitebit eum. Non quod Deum ad testimonium dictorum, fidemque dubietati faciendam, induxerit, sed quod is immutabili decreto gratiam promissionis confirmauit.

Iurat secundo Deus propter hominum incredulitatem, vt illos certiores reddat. Vnde Basilius homil. de Pœnitentia. Hoc iusiurandum, Viuo ego dicit dominus, Deo competit. quia maiorem se non habet. Iurat autem propter hominum incredulitatem. & Hierony. in comment. epistolæ ad Titum capit. 1. ait, Dominus iureiurando quædam in prophetis pollicetur, vt nos securiores efficiat, & magis speremus futura esse quę præ dicta sunt, & tota mente credentes, ad sequenda ea quæ ventura sunt, præparemur.

Tertiò, iurat Dominus nostris se attemperans affectibus. Nam aliàs omnia Dei verba iuramenta sunt. Hoc est quod ait Hierony. Isaiæ. 14. Iurat Dominus cui non iuranti credendum est, humano loquens affectu. Lege Philonem libr. 2. allegoriarum legum sacrarum, versus finem.

Nomina quæ de Deo dicuntur, aliqua sunt ex creaturis desumpta, alia quæ in creaturis minimè inueniuntur, de quibus vtrisque oportet sermonem instituere. & primo de vltimis. de quibus sic scribit Augusti. libro. 1. de Trinitate capit. 1. Nomina quæ *Nomina Dei nõ sum pta ex creaturis.* de Deo propriè dicuntur, & quæ in nulla creatura inueniuntur raro ponit scriptura diuina. Sicut illud quod dictum est ad Moysen. Ego sum qui sum. & qui est misit me ad vos. Cum enim esse aliquo modo dicatur & corpus & animus, nisi proprio quodam modo vellet intelligi, non id vtique diceret. Et illud quod ait Apostolus. Qui solus habet immortalitatem & lucem habi- *1. Timo. 6.* tat inaccessibilem. cum & anima modo quodam immortalis esse dicatur, & sit. non autem diceret, solus habet, nisi quia vera immortalitas est, quam nulla potest habere creatura, quoniam solius est creatoris. Hoc & Iacobus dicit. Omne datum optimum, *Iacob. 1.* & omne donum perfectum desursum est descendens à patre luminum, apud quem non est commutatio, nec momenti obum- *Psal. 101.* bratio. Hoc dicit & Dauid. Mutabis ea & mutabuntur, tu verò idem ipse es. Proinde substantiam Dei sine vlla sui commutatione mutabilia facientem, & sine vllo sui temporali motu temporalia creantem, intueri & plenè nosse difficile est, & ideo est necessaria purgatio mentis nostræ, qua illud ineffabile videri possit.

De secundo nominum genere, hoc est de *Nomina Dei ex crea turis assu pta ad Deum.* nominibus diuinis ex creaturis desumptis, oportet fusiùs tractare, & in illis diutius immorari, ad certaque capita ea reducere, vt tenacius memoria teneri possint. De illis sic scribit Gregorius libro. 32. moral. capit. 6. Omnipotens Deus, inquit, ad sua nos trahens, vsque ad nostra se humiliat, atque vt alta insinuet, humilibus condescendit, quatenus paruulorũ animus rebus cognitis enutritus, ad inquirẽda exurgat incognita, atq; ab eo qui

eo qui longe super ipsum est, quædam iuxta se audiens, quasi quibusdã ad illam passibus moueatur. Unde fit vt per scripturam suam, Aliquando à corporibus hominũ, Aliquando à mẽtibus, Aliquãdo verò ab auibus, Aliquãdo etiã ab insensatis rebus quasdã longe dissimiles in se similitudines trahat. Plerunque enim à corporibus hominũ in se similitudinẽ trahit, sicut de eo quod propheta ad Israelitas ait. Qui tetigit vos, tãgit pupillã oculi mei. Et sicut de eo, rursum speranti homini per prophetã dicitur. In scapulis suis obũbrabit tibi. Cõstat nimirũ quòd in natura sua, nec oculum Deus, nec scapulas habeat, sed quia nos per oculũ cernimus, in scapulis vero onera sustinemus, Deus qui omnia videt, oculũ habere perhibetur, quod vero nos tolerat, atque eo ipso quo tolerat, seruat, obũbrare nobis in scapulis dicitur. Aliquando verò à mentibus in se similitudinẽ trahit, sicut per prophetã ad Israël dicitur. Recordatus sum tui miserans adolescẽtiã tuã. & rursum, sponsæ comparationem loquens, ait. Si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Quomodo Deus præteritorum reminiscitur cũ ipsa quæ in semetipsis prætereunt, eius nutui præsentia semper assistũt? Aliquando ab auibus & quadrupedibus in illum similitudo trahitur, sicut per Moysen dicitur, Expandit alas suas & assumpsit eos. & sicut propheta ait, Sub vmbra alarũ tuarum proteges me. quia leui & blanda nos protectione refouet, dum suas in nos misericordias exerit. Aliquando etiam insensatis rebus propter infirmitatem nostram alta condescensione se comparat, sicut per prophetã dicit. Ecce ego stridebo super vos, sicut stridet plaustrũ onustum fœno. fœnum est enim vita carnaliũ. Vnde omnis caro fœnũ. stridere est iniquitates peccãtiũ cum querela tolerare. Cum ergo longe dissimiles in se similitudines trahat scriptura, solerter intuendum est, quod quædam talia aliquãdo dicãtur in Deo propter effectum operis, aliquando autẽ ad indicandã eius substantiam maiestatis. Nam cum in Deo oculus, scapulæ atque alæ nominãtur, effectus quidam operationis ostẽditur. Cum vero manus, brachiũ, dextera vel vox in Deo dicitur, per hæc vocabula consubstantialis eius filius demõstratur. Ipse est quippe manus & dextera, de qua per Moysen pater loquitur dicens. Tollam in cælum manum meam, & iurabo per dexteram meam. Ipse brachium de quo propheta ait. Brachium domini cui reuelatũ est. Ipse vox quia eum pater gignendo dixit. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Item li. 20 Moral. cap. 23. ait. Sanctus spiritus hominibus intelligentibus insinuans, quam sint ineffabilia etiam summa nomina diuina, his verbis nonnunquam de Deo vtitur, quæ apud homines habentur in vitio, vt ex his quæ indigna videntur hominibus, & tamen dicuntur de Deo, admoneãtur homines, quod nec illa iam Deo digna sunt, quæ dum digna habentur apud homines, digna putantur Deo. Dicitur enim Deus zelans, sicut scriptum est. Ego Deus zelotes. Dicitur iratus. Vnde scriptum est. Iratus est Deus contra Israel. Dicitur Deus pœnitens, sicut scriptum est. Pœnitet me fecisse hominem super terram. Dicitur misericors, sicut scriptum est. Misericors & miserator dominus, patiens, & multum misericors. Dicitur præscius, sicut de illo ait Apostolus. Quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Cum nec zelus, nec ira, nec pœnitentia, nec propriè misericordia, nec præscientia possit esse in Deo. Hæc enim omnia ab humanis in illum qualitatibus tracta sunt, dum ad nostræ infirmitatis verba descenditur, & quasi quibusdam nobis gradibus factis, & iuxta nos positis, per ea quæ nobis vicina conspicimus, ad summa eius ascendere valeamus. Zelare enim dicitur qui cum cruciatu mentis castitatem custodit vxoris. Irasci dicitur qui furore animi contra puniendum vitium accenditur. Pœnitere dicitur, cui id quod facit displicet, & è contra mutando aliquid aliud facit. Misericors dicitur, qui pietate ad proximum promouetur. misericordia autem à misero corde vocata est, eo quod vnusquisque intueatur quempiam miserum, atque ei compatiens, dum dolore animi tangitur, ipse cor miserum facit, vt eum à miseria liberet cui intendit. Præscire dicitur, qui vnamquanque rem antequam veniat, videt, & id quod futurum est priusquam præsens fiat, præuidet. Deus ergo quomodo zelans est qui custodiẽda castitate nostra nullo mentis cruciatu tãgitur? Quomodo irascitur qui in vlciscẽdis vitijs nostris nulla perturbatione animi cõmouetur? Quomodo est pœnitẽs qui id quod semel fecerit se fecisse nũquã dolet? Quomodo habet misericordiã qui cor nũquã miserum habet? Quomodo est præscius dum nulla nisi quæ futura sunt, præsciantur? Et

Marginal notes: Ezechiel. 2. Psalm. 90. Iere. 2. Isaie. 49. Deut. 32. Psalm. 16. Amos. 2. Isaie. 40. Deut. 32. Psalm. 32. Not. Numeri. 12 Gene. 6. Rom. 8.

Et scimus quia Deo nihil futurū est, ante cuius oculos præterita nulla sunt, præsentia nō transeunt, futura non veniunt, quippe quia omne quod nobis fuit & erit, in eius prospectu præsto est, & omne quod præsens est, scire potest potius quam præscire. Et tamen dicitur zelans, iratus, pœnitens, misericors, præscius, vt quia castitatem animæ cuiusq; custodit, humano modo zelans vocetur, quanuis mentis cruciatu non tãgatur. Et quia culpas percutit dicitur irasci, quanuis nulla animi perturbatione moueatur. Et quia ipse immutabilis, id quod voluit mutat, pœnitere dicitur, quanuis rem mutet consilium nō mutet. Cum miseriæ nostræ subuenit, misericors vocatur, quãuis miseris subueniẽs, cor miserum non habeat, & quia ea quę nobis futura sunt videt, quæ tamẽ ipsi præsto sunt, præscius dicitur, quãuis nequaquam futurū præuideat, quod præsens videt. Nam & quæq; sunt, nō ab æternitate eius ideo videntur quia sunt, sed ideo sunt, quia videntur. Dum ergo ad verba mutabilitatis nostræ descenditur, ex eis quibusdam gradibus factis ascendat qui potest ad incōmutabilitatem Dei, vt videat sine zelo zelantem, sine ira irascentem.

Psal. 120. Dicitur dormire. Ierem. 14. Surge cur dormis domine? non quod dominus dormiat de quo dicitur. Non dormitabit, neq; dormiet qui custodit Israel. Sed quod his videatur dormire quos deserit.

Inclinat aurem, & videt & aperit oculos, Deus, ἀνθρωποπαθῶς, quando exaudimur, & nos respicere dignatur. Auertit faciem quando illo sumus indigni. Itẽ dicitur Deus ignorare aut nescire, non quod Deus nesciat, sed quod indigna sua notitia, ignorare se dicat,
Lucæ. 13. iuxta illud Euangelicū. Discedite à me operarij iniquitatis, nescio vos, nonit enim dōminus eos qui sui sunt. aut ἀνθρωποπαθῶς hæc de Deo accipienda sunt.

Brachium extensum aut excelsum, percutientis Dei, indicium est.

Postulamus vt Deus recordetur aut memor sit, vt nobis indigentibus auxilium conferat, & palàm faciat quod antea fuit occul-
Gene. 9. tum. vt in Gene. Recordabor fœderis mei. &
Exod. 6. in Exodo. Recordatus est dñs pacti quod pepigerat cum Abraham, Isaac, & Iacob.

Obliuisci dicitur, quando afflictis cito nō auxiliatur, nec suppetias fert.

Ignis. Ignis dicitur Deus, vt ait Hiero. Isaiæ 66. aut quo sustinentibus pœnas ignis esse videatur. Vnde, dominus noster ignis consumens est. aut quia quicquid vitiorum in nobis est, fœnum, ligna, stipulamq; consumat, & spinas, id est solitudines seculi, quas ꝓ bono semine terra attulit infœcunda. Hunc puto ignem sedisse super linguas Apostolorū omniūq́ue credentium quando linguis varijs loquebantur, & omnis erroris fugabant tenebras, & illuminabant corda eorum qui recipiebant sermonem domini. & iterum in eodem loco ait. Quomodo quando assumit, Deus habitum iudicantis, solio sedere dicitur, sic quando ad vindictam venit vt debellet aduersarios, in habitu victoris & triūphantis ostẽditur, vt in Psalm. Currus Dei decem 4. Reg. 6.
millibus multiplex millia lætantium his curribus & equis Eliseus erat circundatus quos puer eius videre non poterat.

Manus. Manus aut brachium Dei est, & digitus
Brachium. Spiritus sanctus. Patris & filij & Spiritus san-
Digitus. cti vna substantia est, nōn te scandalizet mẽbrorum inæqualitas, cum te ædificet & instruat vnitas corporis. Iste est digitus quem confitentur Magi, dicentes. Digitus Dei est iste, quo tabulæ lapideæ scriptæ sunt in monte Sinai. vt ait Hierony. Matth. 12.

Vterum & vuluā non habet Deus, sed eandem substantiam patris filijq; demonstrat.

Sedens cur Deus dicatur. Quandocunq; sedens inducitur Deus, dupliciter intelligitur, aut quasi rex, aut quasi iudex. Quasi rex quidem videtur ab Isaia.
Isaia. 6. Vidi, inquit, dominum sedentem supra thronum excelsum & eleuatum. Quasi iudex verò à Daniele videtur. cum ait. Throni positi sunt, & libri aperti sunt. Hinc Hierony. ad Ephes. 1. ait, Quod ait Paulus, sedere faciens eum ad dexteram suam in cęlestibus. Per humanam similitudinem, Dei potentiam demonstrat, non quo solium ponatur, & Deus pater in eo sedeat, secumq; filium habeat residentem, sed quo nos aliter, iudicãtem atq; regnantem nisi per nostra verba intelligere nequeamus. Ad hoc & pertinet illud. Dixit Psal. 109.
dominus domino meo sede à dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si enim iuxta regnantis habitum filius ad patris dexteram sedet, necessè est vt iuxta eandem similitudinem, maior sit ab eo qui in læua parte consederit. Quod vt sciamus, intelligi aliter, quā litera sonat, idẽ psalmus addit. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus à dextris tuis. Quomodo cum filius patri ad dexte-

dexteram sedeat, rursum pater à dextris eius esse perhibetur? aut qua ratione terra scabellum, & cælum thronus, cum terram pugillo continere dicatur, & cælum palmæ extensio
Isaia. 40. ne metiri? Nō enim potest intra id esse quod ab eodem continetur, nec in manu inclusum tenere à quo ipse iuxta sedentis habitum circundetur. Sicut ergo proximum esse Deo, vel ab eo procul recedere, non secundum locorum spacia, sed iuxta merita sentiendum est, quod sancti iuxta eum sint, peccatores
Psalm. 72. verò, de quibus dicit propheta. Ecce qui elōgant se à te peribunt. Sic in dextris vel sinistris Dei esse, accipiendum est, quod sancti à dextris eius sint, peccatores verò à sinistris. Sed & ipsum verbum sedere, regni significat potestatem, per quam beneficium Deus eis tribuit, super quibus sedere dignatur, quod scilicet regat eos, & in curru suo habeat, & ad nutum proprium vaga prius & libera colla conuertat. Ad hunc modum tu ipse poteris innumera nomina diuina ex scripturis decerpere & corrogare, si hæc te cura remordet. Nostri instituti erat, summatim insigniora quæque colligere, vt faciunt illi qui præclarissimas vrbes, latissimos & vastissimos campos breui verborum circulo depingunt. Nam si vlterius excedere progredique cura rem, & fusius explicare vniuersa contenderem, & studiosis socordiæ notam inurere, & de illorum ingenio diffidere, viderer. Profectò si vellem omnia, quæ in scripturarum & sanctorum indefessa & diuturna lectione annotaui, & coaceruaui, afferre, facilè possem. Nam plenum mihi sentio pectus aliorum & *Socrates.* non deteriorum, quæ dici possent, quod verò à me ipso nil tale cognouerim, intelligo, meæ inscitiæ conscius. Reliquum est igitur me instar vasis, hęc ex aliorum fontibus hausisse, vt ostenderem vobis latentes venas aquæ viuæ, vos altissimum puteum defodite & aperite, ex quo vberrimas aquas haurire possitis, quas Christus à vobis petat, inquiēs. Da mihi bibere.

Finis libri secundi Theologicarum Hypotyposeon.

LIBER TERTIVS HYPOTYPOSEON, HOC EST INFORMATIONUM Theologicarum, ad amplissimum virum Do. Petrum Pontium Legionensem, Præsulem Placentinum, Martino Martini Sacræ Theologiæ Magistro, ac sacrorum Bibliorum Primario interprete, authore, incipit.

¶De multiplici filij Dei aduentu. C A P. I.

POSTQVAM difficillimam disputatiōem, Pręsul amplissime & doctissime, de diuina natura, vtcunque superiori volumine peregimus, sequitur tertium volumē, quod, aduentui filij Dei & eius generationi tam temporali quàm æternę, dabitur. Sed in primis quarundam quæstionum expeditionem & dissolutionem oportet præmittere quæ si diligenter à nobis fuerint peruestigatæ & dissolutæ, magnum afferent momentum ad exactam diuinarum scripturarum intelligentiam. Et primo quidem loco, de aduentu filij Dei agendum esse videtur. Hac quippè quæstione absoluta, reliqua omnia quæ cum illa cohęrent & sunt affinitate coniuncta, planiora & expeditiora euadent. De aduentu quidem multæ quæstiones scitu di

Quæſtio Theologica

gniſsimæ ſeſe offerunt explicandæ. In primis illa, Vtrum Adam non peccante, dei filius humanam noſtrã naturam aſſumpſiſſet. Qua de re non modica controuerſia & concertatio eſt inter Doctores tàm ſacros quàm ſcholaſticos. Attamen qui ſaniori & ſolidiori mente ſunt præditi, & meliori literatura referti, non verentur affirmare, nunquam Chriſtum fuiſſe aſſumpturum carnem noſtram, niſi prius Adã deliquiſſet. Cuius rei in promptu eſt ratio. Nam ea quæ ex ſola Dei voluntate pendent, nobis nota eſſe non poſſunt, niſi nobis id referent & aperiãt ſcripturæ, quæ ſunt veluti interpretes & internũtiæ diuinæ voluntatis. Cùm igitur in ſcriptura vbicunque aſtruitur incarnationis ſacramentũ, cauſa vna tantum prodatur, peccatum Adæ, peccato igitur ceſſante, ceſſabit vtique ipſa incarnatio. Sic certè ait Apoſtolus. 1. Timot. 1. Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere quorum ego primus. Et ad Galat. 4. Miſit Deus filium ſuum natum ex muliere, natum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret, & in adoptionem filiorum reciperemur. Et Matth. 18. Venit filius hominis ſaluum facere quod perierat. Deinde hoc maximè excitat & euehit animos noſtros ad Deum, ſi Chriſtum noſtræ ſalutis tãtum cauſa, naturam humanam aſſumpſiſſe, nouerimus. Vnde nulla fulti ſunt ratione, qui autumant Chriſtum aſſumpturum fuiſſe humanitatem noſtram, etiam Adam non peccante, vt mundus perfectus & omnibus numeris abſolutus redderetur. Nam ſi ad ipſius mundi pulchritudinem, eximiumque ornatum oculos conijcias, tanta eſt eius pulchritudo, vt ex creaturis creator, nõ vt ex vngue leo tantùm, ſed vt ex miro opere, eximij operis, effector & auctor, intelligi & cognoſci poſſit. Si verò ad eum qui mundũ incolebat, ſanctitatem aſpicias, tanta erat munditia præditus, quanta par eſt, illi homini ineſſe, qui deũ habuit plaſmatorẽ. Vnde non immeritò voce domini meruit laudari & approbari. Vidit, inquit, Deus cunctaque fecerat, & erant valde bona. Quin & nefas eſt, affirmare, quod nonnulli aſſeuerare videntur, nempè eum eſſe mundi partem, cum omnem perfectionem creaturarum excellat ſuperetque. Hanc ſententiam amplectuntur patres priſci multi, vt Cyrillus. lib. 5. de Trinita. vltra mediũ. & Auguſtinus & Leo Papa & S. Thomas. 3. Part. q. 1. Art. 3.

Alij econtrà aſſeuerant Chriſtum carnẽ fuiſſe aſſumpturum, quanuis Adam non deliquiſſet. Nam aliàs Chriſti incarnatio deeſſet ad hoc quod mundus perfectus redderetur, colliguntque ad hunc modum, Aliquis eſt homo ſine viri & mulieris coniunctione progenitus, vt Adam, alius ex viro & muliere genitus, vt Habel, & cæteri homines ferè, qui à primo parente originem trahimus, & alius eſt homo productus à viro ſine mulieris ſubſidio, vt Eua, oportuit ergo ad mundi abſolutionem, hominem quendam naſci ex muliere abſque viro. Alioqui non eſſet dei opera perfecta, quod eſt contra Moyſen in Deut. ca. 32. Præterea, natura humana non eſt magis capax dei poſt peccatum quam ante fuerat, ſed poſt peccatum eſt capax vnionis verbi diuini, ergo etiam ante peccatum. Item ſi per peccatum Adæ tantorum bonorum cumulus humano generi acceſsit, ergo laudandus eſt, eo quod tantorum nobis fuerit cauſa bonorum, quæ nobis obuenerunt ex Chriſti incarnatione. Præterea Adam ante peccatum cognouit coniunctionem Chriſti & eccleſiæ, de qua Paulus loquens ait. Sacramẽtũ hoc magnũ eſt, dico autem in Chriſto & eccleſia, ergo futura erat incarnatio ipſo Adã nõ peccante. Deinde oportuit vt ingenti opere aliquo oſtenderet ſapientiam & potentiã ſuam Deus, ſed nullũ eſt incarnatione maius. Alia argumenta afferri poterãt, ſed de his hactenus.

Homo quatuor modis eſt progenitus.

Quæſtio. 2.

Attamen poſtquã Adam deliquit, & vniuerſos mortales ad idem ſcelus ſecum pertraxit, (aut vt ait Paulus, in quo omnes peccauerunt,) adeò neceſſaria fuit filij dei incarnatio, vt abſq; illa, aditus ad ſalutem pateret, nulli. Porrò annotandum eſt quod duplex eſt neceſsitas. Prima vocatur neceſsitas ſimpliciter, quæ eſt ſine qua res non poſſet conſiſtere, aut diu durare, ſic ad vitam, inſpirationem & reſpirationem eſſe neceſſariam dicimus. Alia eſt neceſsitas finis, quando ad conſequẽdum finẽ aliquem, certis indigemus medijs, vt id quod volumus aſſequamur, ſic equus neceſſarius eſt ad iter faciendum, & deambulatio neceſſaria eſt ad bonam valetudinem. Primo modo incarnatio nulli ſubiacet neceſſitati, natura quippè diuina quibus homines à ſcelere ſoluat, nullis eſt adſtricta legibus, nec habet certũ modũ cõſtitutũ, quo à morte homines eripere teneatur. Sed cùm ex his quę fieri poſſunt, ꝙ decentius eſt & inter alia eminere

Neceſsitas duplex.

eminere videtur, Deus faciat, nullum conuenientiorem modum, nec maiori sapiētia praeditum potuisse inueniri arbitrandum, quam hic, qui nobis obtigit, qui est per incarnationem filij Dei. Repullulant tamen & suboriũtur ex proximè dictis nonnullae quaestiones Theologicae, quarum prima est, An merus homo absque gratiae subsidio possit pro nobis plenè satisfacere. Cui quaestioni occurrens Sanct. Thom. 3. part. quaest. 1. ait, puri hominis satisfactio sufficiens esse nō potuit pro peccato. Tum quia tota natura humana erat per peccatum corrupta, nec bonum alicuius personę vel etiam plurium poterat per aequiparantiam totius naturae detrimentum compensare. Tum quia peccatum contra Deum commissum quādam infinitatem habet, ex infinitate diuinae maiestatis laesae. Tanto enim offensa est grauior, quanto maior est ille in quem delinquitur. Vnde oportuit ad condignam satisfactionem, vt actus satisfacientis haberet infinitā efficaciam, vt puta existeos, ab homine simul & Deo. Contrariam sententiam Scotus libr. 4. D. 15. sic probare contendit. Homo potuit facere tantum bonum quātum fuit malum ab eodem commissum, ergo potuit proprie satisfacere. probatur antecedens, quia dilectio Dei est tantum bonum, sicut actus malus illi oppositus, malum, sed actum malum potuit patrare homo, ergo & facere actum bonum. Alioqui Deus fecisset homines ad bonum imbecilles, & ad malum procliues, quod est prouidentiam Dei & sapiētiam accusare. Item ad aequam satisfactionem satis est vt reddatur, quod ablatum est, sed actui secundo potest inesse tantum bonum, quantum inerat mali priori actui: & hoc est satisfacere. ergo. Praeterea, per solam contritionem posset Deus propitiari peccatori. ergo. Pro clariori intelligentia nota primo quod iure naturali tenetur qui offendit aliquem, offenso satisfacere, & qui offensus est non cogitur dimittere, sine satisfactione. Secūdo satisfactio est opus iustitiae redigens illos duos ad aequalitatem. Tunc dico quod purus homo sine gratia nō potest propriè satisfacere. Quia tota natura est ob peccatũ corrupta & debilitata & Deo non grata, nec digna vt eius opera ab eo acceptentur. ergo non potest satisfacere. nam ad satisfactionem exigitur vt duo illi redigātur ad aequalitatē. sed homo non potest reddere aequale Deo. quia est Dei inimicus constitutus. ergo. At dices homo in puris naturalibus creatus poterit satisfacere. Minime. Quia cum careat gratia, est indignus vt dicunt logici, contradictoriè, ideo non tenetur illam satisfactionem acceptare, quod est contra Scotum, qui affirmat quod ille poterit satisfacere, operādo tantum bonum, sicut peccatum erat malum. Adhuc vrget Scotus, sic, Auersio à Deo, ideò est infinita, quia est recessus ab infinito bono, ergo conuersio similiter ad infinitum bonum, quae fit. V. g. per dilectionem Dei, erit eiusdem aut ęqualis bonitatis. Cui sic occurrimus, peccatũ nō ideò dicitur habere infinitam malitiam, quia circa obiectum infinitum, nam sic veniale peccatum esset infinitum. Sed quia offenditur infinita maiestas & bonitas Dei. Sic actus bonus à gratia procedens quia est cōuersio ad infinitum bonum, habet quandam infinitatem. & actus bonus moralis destitutus à gratia, non est infinitus, quia non placet Deo, ideoque non potest perfectè esse satisfactorius. Lege Cyrillum lib. 4. de trini. post principium. & Basilium. Psalm. 48.

Vertitur praeterea in quaestionem an purus homo cum gratia possit satisfacere. Voco purum hominem, vniuersos mortales siue gratia sint praediti, siue illa careant, dum dij non sint. Porrò vt quaestioni respondeamus, hac distinctione vtendum. Duplex est satisfactio, quaedam est perfecta cum redditur & accipitur aequale. Alia est imperfecta, cum aequale non redditur, sed ex beneficentia acceptantis & benignitate sola ęquale fit. Satisfactio perfecta adhuc est duplex, prima perfectissima & omnibus numeris absoluta, cum tota oritur ex satisfaciente & nil ex acceptāte, vt debeo foeneratori centum, & soluo ex meo aere, satisfacio. Alia est satisfactio quae ex vtroque constat, nempe ex satisfaciente & acceptante, vt si daturus eram creditori centum, & remittit, aut dat alter nomine meo pecunias, vt illi soluam. Primo modo satisfecit Deus. Secundo modo homo in gratia constitutus. Vnde satisfactio hominis in gratia existentis, non sufficit, si desit liberalitas acceptantis. satisfactio vero Christi mera iustitia innititur, absque liberalitate patris acceptantis. *Alia quaestio.*

Quaero tertio, an Christus potuerit satisfacere iuxta exactam iustitiae rationem. Nullus profectò nisi omnino ineptus inficias ire poterit, quin Christus plenè satisfecerit pro vni- *Quaestio tertia.*

vniuerso humano genere. [redacted] Cũ actiones illæ essent suppositi diuini. hanc ob causam concedimus. Deus patitur, quia humanitas patitur. &, homo intelligit, quia anima intelligit. Igitur cum actiones sint diuini suppositi, meritum illius erit infiniti pretij. præterea opus, quid sit à meliori, aut ab eo qui arctiori amicitia est Deo coniunctus est, melius, quam si à deteriori prodiret. Nam incrementum bonitatis, auget meritum, sed Christi opera erant infiniti suppositi. ergo satisfactio erat infinita. Hactenus de his dictum sit, ad ea, quæ instituto nostro sunt propinquiora, accedamus.

Duo aduentus filij dei. Duo sunt aduentus filij Dei, primus in carnis humilitate, secundus in deitatis virtute. De quibus sic scribit Hiero. in quæst. ad Algasiam quæstio. 11. Duos esse aduentus Domini saluatoris, & omnia prophetarum volumina docent, & euangeliorum fides, quod primum in humilitate venerit, & postea sit venturus in gloria, ipso Domino protestãte. quæ ante consummationem mundi ventura sint, & quomodò venturus sit Antichristus, quando loquitur ad Apostolos; Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Danie. propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat,) tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes, & qui in tecto non descendant tollere aliquid de domo sua. Et iterum. Tũc si quis vobis dixerit, ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergò dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire, ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vsque in occidentem, ita erit & aduentus filij hominis. Deinde, tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis à summo cælorum vsque ad terminos eorum. Rursum de Antichristo loquitur ad Iudæos. Ego veni in nomine patris mei, & non credidistis mihi. Alius veniet in nomine suo, illum recipietis. Quæ tamen præcedere debeant sub Christi aduentu, in epistola prima ad Thessalonic. docet Paulus, vt cùm illa facta viderint, aduentum Christi in foribus esse intelligant. Nisi, inquit, venerit discessio primum, quod Græcè dicitur ἀποστασία, vt omnes gentes quæ Romano imperio subiacent, recedant ab eis, & reuelatus fuerit, id est ostensus, quem omnia prophetarum verba pronuntiant, hominem peccati in quo fons omnium peccatorum est, & filius perditionis, id est diaboli, ipse est enim vniuersorum perditio, qui aduersatur Christo & ideò vocatur Antichristus, & extollitur supra omne quod dicitur Deus, vt cunctarum gentium Deos, siuè probatam omnem & veram religionem suo calcet pede, & in templo dei, vel Ierosolymis (vt quidam putant,) vel in ecclesia, vt verius arbitramur, sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus, & filius Dei. Nisi fuerit Romanum imperium ante desolatum, & Antichristus præcesserit, Christus non veniet, qui ideò ita venturus est, vt Antichristum destruat. Hæc ille. Si alia multa de Antichristo nosse desideras, ab eo, eodem ex loco pete. *Regia Antichristi vbi* Item Euthymius, Ioannis. 3. capit. versus finem, ait. Duo Christi sunt aduentus, qui iam factus est, qui futurus est. non sunt hi duo, ad eosdem fines. *Euthimius* Est enim primus non vt inquirat, sed vt remittat, quæ ab hominibus perpetrata sunt. Secundus verò non vt remittat, sed vt inquirat. De primo sic loquitur Christus Iohan. 3. Non misit Deus filium suum, in mundum, vt condemnet mundum, sed vt saluetur mundus per eum. At etiam hic primus condemnationis erat. nam ante hunc lex naturalis erat, & lex scripta & prophetæ, doctrinæ, & signorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ instituta corrigerent, & consequens erat vt omnium transgressiones punirentur. Sed cum adhuc dũ humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat, nã si inquisisset, omnes simul punirẽtur, omnes siquidẽ peccauerãt. Nũc ergo in primo aduẽtu venit, vt de prœteritis veniam tribuat, & de futuris securos reddat. Postmodũ autem veniet vt condemnet, & de his qui non crediderunt vltionẽ sumat. Si non venissem, inquit dominus, & locutus eis non fuissem, peccatum nõ haberẽt, nunc autem excusationem non habent de peccato suo. *Iohan. 15.* Præterea Irenæus libro. 4. aduersus hæreses Valentini & similium. capit. 56. ait, *Irenæus* Duos aduentus Christi omnes annunciauerunt

runt prophetę, vnum quidem, in quo homo in plaga factus eſt, ſciens ferre imbecillitatē, in pullo aſini ſedens, & reprobatus lapis ædificantibus, & ſicut ouis ad victimam adductus, & per extenſionem manuum diſſoluens quidem Amalech, congregans autem diſperſos filios à terminis terræ, in ouile patris, & recommemoratus mortuorum ſuorum, qui ante dormierant, & deſcendens ad eos, vt erueret eos & ſaluaret eos. Secūdum autem, in quo ſuper nubes veniet, ſuperducens diem quæ eſt ſicut clibanus ardens, & percutiens terram verbo oris ſui, & ſpiritu per labia ſua interficiens impios, & ventilabrum in manu habens, & emundans aream ſuam, & triticum quidem in horreum colligens, comburens autem paleas in igne inextinguibili. Item Orige. homi. 8. in Ieſum Naue. ait, Aduentus Chriſti, vnus quidem in humilitate, completus eſt, alius vero ſperatur in gloria, & hic primus aduentus in carne, myſtico quodam ſermone in ſcripturis ſanctis vmbra eius appellatur, vt Ieremias denuntiat dicens, Spiritus vultus noſtri Chriſtus dominus, cui nos diximus, in vmbra eius viuimus in gentibus. & Gabriel cum Euangelizaret Mariam de natiuitate eius, dicit. Virtus altiſsimi obumbrabit tibi. Propter quod intelligimus quàm plurima primo hoc aduētu eius adumbrari, quorū impletio in ſecundo conſummetur aduentu. Et Paulus dicit, quia reſuſcitauit nos cum eo, ſimulq; ſedere fecit in cæleſtibus. Et vtiq; nōdum videmus credentes, aut reſuſcitatos eſſe, aut in cæleſtibus conſediſſe, ſed adumbrata hæc ſunt nūc per fidem, quia ſpe à mortuis operibus eleuamur, & cor erigimus ad æterna. Implebitur autem hoc in ſecūdo aduentu eius, vt ea quę nunc fide & ſpe præſumpſimus, tunc etiam rerum effectu corporaliter teneamus. Lege de hac te Tertullianum in libr. aduerſus Iudæos pàrum poſt principium, & iterum verſus finem. & D. Theodoretum in Epitome, cap. de ſecundo aduentu. & Auguſti. Pſal. 7. & 9. Denique Didymus in expoſitione cap. primi, epiſtolæ. 1. Petri ait, Duo ſunt aduentus Chriſti. Vnus quidem intelligibilis ſecundum quem recipitur tanquam Deus verbum. Alter verò ſenſibilis ſecundum quem videtur ex Maria progreſſus, ſed diuinior intelligibilis quam ſenſibilis; qui etiam prauis hominibus eſt collatus. Poſſunt hi duo aduentus myſticam quandam aliam interpretationem recipere, nempè duplici deſcenſu & illapſu Dei in credentium animos. vt exponit Origenes, inquiens. Et eſt aliter videre duplicem Chriſti aduentum, ideſt aduentum verbi in animam. Primum quidem in rudes & tunc incipientes cognoſcere Chriſtum, quoniam non poſſunt videre lucidita tem pulchritudinis, dicunt, Vidimus eum & non habebat ſpeciem neq; decorem, ſed ſpecies eius inhoneſta. Species autem inhoneſta verbi, ſtulta prædicatio eſt de Chriſto, quando prædicamus Chriſtum & natum & crucifixum, Secundus autem aduentus Chriſti, in viris perfectis, de quibus dicit diſpenſator verbi ipſius. Sapientiam loquimur inter perfectos. Hi autem perfecti amatores facti ſunt pulchritudinis eius, & rogant verbum vt accingat ſe rationabilem gladium ſuum, & circumponant eum ſuper myſterium natiuitatis carnalis, quæ appellata eſt myſteria liter fœmur. Huiuſmodi diſcipuli laudant pulchritudinem & decus verbi, & huic ſecundo aduentui, iuncta eſt conſummatio ſeculi in viro ad perfectionem venienti, & dicenti. Mihi abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. ſi eń mundus crucifixus eſt iuſtis, quibus mundus crucifixus eſt, facta eſt eis etiam conſummatio mundi. Neceſſariò ergo qui habēt fiduciam accedendi ſecretè ad Chriſtum, ſi volunt diſcere ſignum aduentus Chriſti, & conſummationis ſeculi, præbeant ſe dignos videre ſecundum aduentum ipſius.

Sunt innumerabiles alij aduentus, qui licet ſub certa regula comprehendi non poſſunt, paſsim tamen inueniūtur in ſcripturis, quos omnes breuiter his verbis depingit Origenes homil. 1. In Iſaiam verſus finē. Non eſt, inquit, vnus domini mei Ieſu Chriſti aduentus quod deſcendit ad terras, & ad Iſaiam venit, & ad Moyſen venit, & ad populū venit, & ad vnumquenq; prophetarum venit, neq; tu timeas, etiam ſi iam in cœlo receptus eſt, iterum veniet. Quia autem & ante præſentiā carnalem ad homines venerit, ipſum accipe teſtem denuntiantem atq; dicentem, Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui miſsi ſunt ad te, quoties volui colligere filios tuos. Quoties volui. Non dicit, non vidi te niſi iſto aduentu, ſed dicit quoties volui. Et per ſingulos prophetarum conuertēs ſe, Ego, inquit, eram Chriſtus, qui

Marginal notes: *Origenes.* — *Threno. 4.* — *Ephes. 2.* — *Tertullia.* — *Didymus.* — *Myſticè duo aduentus exponūtur.* — *Origenes.* — *Iſaia. 53.* — *1. Corin. 2* — *Galat. 6.* — *Origenes.* — *Innumeri aduentus Chriſti.* — *Matth. 23*

loquebar per prophetas. Dixi, neque tu timeas, & nunc mittitur Iesus Christus. Non mentitur. Vobiscum sum, ait dominus, omnes dies vsque ad consummationem seculi. Non mētitur. Vbi duo vel tres collecti sunt in nomine meo, & ego sum in medio eorū. Hæc ille. Ex cuius verbis colligi potest, Christum fuisse locutum in veteri instrumento non angelum, vt superius à nobis disputatum est latisimè.

Lege. Reg. 3. & 5. lib. decimi.

Præcursores vtriusq; aduentus qui Theophila.

Vterque aduentus tam primus quam secundus, suos habuit præcursores, primus habuit Ioannem, secundus Eliam Tesbitem habiturus est. De illis sic scribit Theophi. Matthæi 11. Præcursor Ioānes Baptista, & Elias, idem sortiti sunt ministerium. Ioannes quidem prioris aduētus præcursor, vt apud Malachiam ca. 3. Ecce ego mitto angelum meū & præparabit viam ante faciem meā. Posterioris præcursor futurus est Elias. Ecce, inquit, mitto vobis Eliam Tesbitem. & Marci 9. cap. ait. Duo sunt aduētus Christi, & is qui factus est, & is qui futurus est. Prioris præcursor fuit Ioannes, posterioris autem erit Elias. Christus tamen vocat Ioannem Eliam (inquiens. Dico vobis Eliam venisse, & fecerunt illi quæcunq; voluerunt sicut scriptum erat de illo) eo quod acriter reprehendebat & æmulabatur & quod solitudinem amabat. Deinde vrget Christus Pharisæos suspicantes quod prioris aduentus eius præcursor sit Elias, & non Ioan. cum ait, Elias quidem vbi venerit prius restituet omnia, & quemadmodum scriptum est de filio hominis, vt multa patiatur & contemnatur. Hoc est, Elias quidem Tesbites quando veniet facturus est pacem cum Iudæis qui non crediderunt, & adducturus est illos ad fidem, & ita secundi aduentus præcursor est futurus. Nam si primi aduentus præcursor fuisset Tesbites restiturus omnia, quomodo scripta essent de filio hominis, quod hæc & illa debeat pati? Denique iterum repetit Lucæ cap. 1.

Marci. 9.

Annotatio. Ego tamē arbitror Theophilactum ὀνομαστικῶς Eliam solum secundi aduentus præcursorē nominare voluisse, ita vt ab illo qui celebrior erat, & magis in ore hominū versabatur, ille qui minus notus erat intelligēdus veniret, vt Ruth 4. dicitur. à Rachel & Lia fuisse deriuatas 12. tribus Israel, cum etiam à Balla & Zelpha. quæ ancillæ erāt, originem traherēt tribus, vt li. 9. Reg. 4. exposuimus. Igitur in animo est ostendere, & ex priscorum monumētis eruere, non solum Eliam sed etiā Henoch, & Ioannem Euangelistā adhuc in viuis esse. Deinde constituā qui sint quos arbitrer futuros secundi aduentus domini præcursores, & mox quam ob causam ad hanc functionem obeundā electi sunt hi non alij.

Quod Elias & Henoch viuant, & vt ait ille, superant adhuc & vescuntur aura æthera, affirmat scriptura. Ecclesiastici 44. Henoch, placuit Deo & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. & 49. Nemo natus est in terra qualis Henoch, nam ipse receptus est à terra. & Gene. 5. Ambulauit Henoch cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. & ad Hebræos. 11. Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, eo quod transtulit eum Deus, ante translationem enim eius, testimonium habuit, quod placuerit Deo. Irenæus quoq; libro 4. cap. 30. ait, Et Henoch sine circuncisione placens Deo, cū esset homo, Dei legatiōe ad angelos fungebatur, & translatus est, & cōseruatur vsq; nunc, testis iusti iudicij Dei, quoniam angeli transgressi deciderunt in iudicium, homo autem placens, translatus est in salutem. & libro. 5. circa principium. ait, Quoniam Henoch placens Deo in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Theophilactus quoque ad Hebræos 11. ait, scimus quod viuens translatus sit Henoch & viuat, vbi autem & quomodo, incertum est, scriptura hoc nō patefaciente. atque eadem verba repetit Oecumeni. eodem in loco. Tertullianus quoque in libro aduersus Iudæos parum post principium ait, Henoch iustisimum, non circuncisum, nec sabbatizātem de hoc mundo transtulit, qui nec dum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus, iam nobis ostēderet, nos quoque sine legis onere, Deo posse placere. Atque ita dicit Epipha. libr. 1. aduersus hæreses, in limine eius. ἓν αὐτὸ θάνατον. Denique Honorius in Chronico, ait. Henoch vixit trecentos 65. annos & translatus est in Paradisum. Hic literas reperit, & libros conscripsit. Huius tempore Adam mortuus est. Dicit Honorius literas inuenisse Henoch, propter prophetiam quam edidit, cuius meminit Iudas in epistola sua & Hieronymus enarrans epistolam ad Titum, & Tertullianus in libro de habitu muliebri. & Augusti. de ciuit. libr. 18. cap. 38. sed quod non fuerit recepta nimia fecit antiquitas.

Henoch nō dum mortuus.

Irenæus.

Tertullia.

Æternitatis candidatus Henoch.

Melius hic de literis quā Augu. li. 18. de ciui. dei c. 38.

Prophetia Henoch apocrypha.

De Elia

De Elia quoq; aperta sunt testimonia scripturarum. 4. Regum. 2. Cum pergerent Elias & Elisæus, & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus, & equi ignei diuiserunt vtrumque, & ascendit Elias per turbinem in cælum, id est aerem, Elisæus autem videbat & clamabat.

De vtroque simul sunt sanctorũ testimonia innumera. in primis Eucherius lib. 1. in Gene. capit. 18. ait. Primi parentes ex ligno vitæ, vigorem immortalitatis sumentes, perducerentur ad numerum sanctorum, quem spectat quantitas prædestinatorum. Nec mirãdum est, vt si non peccassent, semper viuere potuissent. Dum Henoch & Elias, in Adã quidem mortui, hactenus tamen viui esse creduntur in corpore. Et Tertullianus in libro de resurrectione carnis, in eius fine. Hodie Henoch & Elias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, qua tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediscunt quia credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta. Item Hieronymus Amos. 9. Henoch & Elias rapti cum corporibus in cælum, dei reguntur arbitrio. Præterea August. lib. 9. super Gene. cap. 6. ait. Elias & Henoch in Adam mortui. Vnde ad hanc vitam creduntur redituri, vt moriantur. Nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus, in spiritale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt. Et Chrysost. homil. 22. in episto. ad Hebræos. Multi, inquit, quærunt quo transslatus sit Henoch, & quare translatus sit, & quare non fuerit mortuus, nec ipse, nec Elias etsi adhuc viuunt, quomodò viuunt & quali habitu, sed superuacuaneum est ista quærere. Quia verò translatus est iste, & assumptus ille, scripturæ dixerunt, vbi autem sit & quomodo non addiderunt. Nil autem amplius quam quæ necessaria sunt dicunt. Hoc factũ est, vt anima humana spem acciperet, quod soluetur mors, & dãnetur diabolica tyrannis. Hiero. similiter lib. 3. contra Pelagianos, inquit. Hanc mortem, qua bruta soluuntur animalia, Henoch & Eliam nondum vidisse cognoscimus. Denique Ambr. 1. Cor. 4. ait. Persecutiones. & pressuras vltra cæteros passus est Paulus, sicut passuri sunt Elias & Henoch, qui vltimo tẽpore futuri sunt apostoli. Mitti enim debent antẽ Christũ ad præparandum populum Dei, & muniendas omnes ecclesias ad resistendũ Antichristo, quos & persecutiones pati & occidi lectio Apocalyp. testatur. Horum tempus suo tempori comparauit Apostolus, dicens. Quasi morti destinatos, ad hoc enim venturi sunt vt occidantur. Erunt etiam Elias & Enoch specta culum, vsque adeo vt corpora eorum in platea proijciantur, in conspectu totius populi infidelis. Causam quare vsque in diem iudicij illi seruati sint, prodit Tertul. lib. de anima capit. de vi mortis, inquiens. Translatus est Henoch & Elias nec mors eorum reperta est, dilata, scilicet. Cæterum morituri reseruantur, vt Antichristum sanguine suo extinguant. Hoc est, cum ipsi technas & dolos Antichristi conati fuerint labefactare, ab illo trucidabuntur, & Damascenus libro quarto. capite vigesimoseptimo. ait. Mittentur Henoch & Elias, & conuertent corda patrum in filios, idest, Synagogam ad Christũ, & ad prædicationem apostolorum, & ab illo interficientur. & tunc veniet Dominus è cælo vt illum conscendentem viderunt Apo. li. Hæc ille.

Tertullia. *Tertullia.* *Hierony.* *August.* *Chrysost.*

Hi enim duo Christi doctrinam astruent & defendent. vt in ore duorũ stet omne verbum. Hi verò potissimum electi sunt, vt hoc munus obirent, vt non solum ex lege naturę sed ex lege scripturæ doctrina Christi confirmetur & probetur. Addunt aliqui huic numero, tertium, Iohannem euangelistam, vt Christi doctrina etiam ex sanctis noui testamenti suffragium habeat. Hoc an verum sit, pendet ex alia quæstione, de qua non est modica concertatio inter sacros Doctores, an videlicet Iohãnes diem suum obierit, nec ne. sancti quidem qui modo à me citati sunt, duos tantum excipiendos esse à morte nempe Henoch & Eliam, autumant. De Iohanne verò silent prorsus, non tacituri si eum illis annumerandum esse censuissent. Praeterea in numera sunt sanctorum testimonia qui ingenue fatentur diem suũ obijsse. In primis Tertullia. in libro de anima. capit. De mortis vi. obijt, inquit, Iohannes quem in aduentum Domini remansurũ frustra fuerat spes. Item Euthy. Matth. 43. ait. De Iohanne quęstio est apud multos, aiunt enim quod quia infallibile est Christi vaticinium, Calicẽ quidem meum bibetis, &c. & ille nondum martyrij mortem sustinuit, non enim mortuus est, sed adhuc viuit, & cum Henoch & Elia

De Iohanne Euãgelista. *An Iohãnes diem suum obierit.* *Tertullia.* *Euthy.* *Opinio aliquorum.*

m 4 circa

circa seculi consummationē occidendus est. Chrysostomus tamē manifestè docet, quod mortuus est. Nam interpretando eius euangelium, ait de illo. 2. homil. Euangelio totum comprehendit orbem, corpore verò mediā obtinuit Asiam, dico sanè Ephesum, anima autem ad illum secessit locum qui sanctis eō gruus est. In prima vero homil. dicit, quod etiam Christi bibit poculum, & baptismo eius baptizatus est, voluntate enim interemptus est, plagis martyrij susceptis, & passus innumera propter Christum pericula. Nam martyr dicitur non solum qui violente mortuus est propter Christum, verum qui flagellatus est, & alia passus est propter eū. Quod autem mortuus sit ipse in euāgelio ait. Non dixit ei Iesus. Non moritur.

Ita Grego. hom. 35. in euange. sed S. Tho. 2. 2. q. de martyrio hoc negat & rectè sanè.

Item Theophi. Ioan. 21. ait, Cum audisset Petrus quod moriturus erat pro Christo, dixit, & Ioannes quid? non morietur & ipse? Christus hoc non reiecit, omnis enim qui natus est morietur. Dixit autem, si voluero manere, hoc est viuere eum vsque ad consummationem seculi, vt & tuue de me testetur quid ad te? vnde affirmant viuere eum, & ab Antichristo occidendum (cum Elia) prædicantem Christum. Quanuis monumentum eius ostendatur, quid hoc? nam viuens ingressus est in illud, & inde translatus sicut Henoch & Elias. & quanuis non fuerit mortuus tamen morietur. Alij affirmant quod mortuus fuerit. Hactenus ille. Et Hierony. Matth. 20. ait, Quomodo Ioannes bibit calicem, cum propria morte viam finierit. Si legamus ecclesiasticas historias in quibus fertur, quod ipse propter martyrium sit missus in feruentis olei dolium, & inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit, statimq; relegatus in Pathmos insulam fuit, videbimus martyrio animum non defuisse, & bibisse calicem, licet persecutor non fuderit sanguinē. & in lib. de viris illustribus ait, Confectus senio. 68. post passionem dñi anno mortuus, iuxta Ephesum sepultus est. Et Beda Ioan. ca. 21. sicut in patrum literis inuenimus, cum longo confectus senio, sciret imminere sibi diem recessus sui, conuocatis discipulis suis, post monita exhortationum vltimum eis vale fecit. Deinde descendens in defossum sepulturæ suæ locum, facta oratione, appositus ad patres suos, tam liber à dolore mortis quam à corruptione carnis inuenitur alienus. Et Eusebius lib. 3. ecclesia. historiæ capit. 31. affert epistolam Polycratis Ephesini episcopi, ad Victorem episcopum Roma. in qua hæc verba leguntur. καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορηκὼς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος. οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται. Hoc est. Ioā. qui iacuit supra pectus domini, qui sacerdos, martyr & doctor erat, Ephesi iacet. Ex his colliges de hac re varias esse sententias. prima quam affert Euthy. quæ Theophil. non displicet nec Georg. Trapezum. qui iustum volumen in hac quæst. compleuit, affirmant Ioan. nondum fuisse mortuum, esse tamen moriturum, cum trucidabitur ab Antichristo cum Henoch & Elia, & ita dicit Hippol. in lib. de consummatione mundi. Alij affirmant diem suum obijsse, hanc sequūtur sententiam multi scriptores. At Nicepho. lib. 1. ca. 35. ait, Mortuus est Ioannes eo quo Dei genitrix modo, cōfestim verò reuixit, incorruptibili, scilicet, corpore, alterum magistri expectans aduentum. Dices tamen duos testes in Apoca. 11. referri. solue ex lib. 9. Reg. 4. 5. & 6. aut modestiæ gratia. Vt 4. Reg. 20. Isaias vocatur propheta & Isai. 28. ipse nomē honoris suppresit. de hoc libr. 9. Reg. 29. & 30. Si verò tempus aduentus Domini quæritur, qua hora, noctu an interdiu, futurū esse dicatur. Respondet Hiero. Matth. 25. Traditio, inquit, Iudæorū est Christum media nocte venturū, in similitudinē Ægyptij temporis, quando pascha celebratum est, & exterminator venit, & dñs super tabernacula transijt, & sanguine agni postes nostrarū frontiū consecrati sunt. Vnde reor traditionē Apostolicā permāsisse vt in die vigiliarū paschæ, ante noctis dimidiū, populos dimittere non liceat expectātes aduentum Christi, & postquam illud tēpus trāsierit, securitate præsum pta, festū cunctis agentibus diem. Vnde Psal mista dicebat: Media nocte surgebā, ad confitendū tibi, super iudicia iustificationis tuæ. Aut vt ait Theophil. Matth. 25. exponens hūc locum. medio noctis clamor factus est, Ecce sponsus venit. ait, Media nocte dicit clamorem fieri, vt ostendat, quod inexpectatus veniat dominus, nam quasi media nocte omnes dormimus, profundo somno. At cum clamore venit, tuba enim sonabit in secundo aduentu. Atque ita exponit August. tum alibi, tum etiam in libr. 83. q. q. 59. inquiens. Media nocte, id est, nullo sciente, aut sperante, quippe cum ipse dominus dicat, De die au-

Theophilactus. *Hierony.* *Ioan. in dolio olei feruentis missus.* *Beda.* *Eusebius.* *Q. Theologica.* *De traditione hac apostolica Druthmarus. Matthei. 61.* *Psal. 118.* *Matth. 24.*

1. Theß. 5. dic autem illa aut hora nemo scit. Et Apostolus. Dies domini tanquam fur in nocte, ita veniet. ex quo significatur, eum penitus latere cum venerit. &, Vigilate quia nescitis diem nec horam. Nec ab illo dissidet Oecume. 2. Petri. 4. exponens hunc locum. Dies domini sicut fur in nocte veniet, ait. Incertitudinem aduentus Domini tanquam insultus, cum minimè spectatur, per furem & noctem significauit. per noctem quidem propter incertitudinem. incerta sunt enim quæcunque in nocte fiunt. Per furem verò eo quod non expectetur, nullus enim expilabitur qui furem expectet, sed qui hunc minimè expectant illi expilabuntur. Ideo ait Dominus quod sicut in diebus Noe erant homines lætantes in nuptijs ac poculis, nihilq; cogitantes de futura calamitate quæ ipsos comprehendit, donec oppressit eos diluuium, ita & aduentus Domini repente superueniet impijs.

Nox. *Fur.* *Matth. 24*

Sed in dubium reuocatur an dies iudicij possit à nobis ratione aliqua peruestigari? Ad quam quęstionem Hiero. in epist. ad Cyprianum respondet. Mundus in sex diebus fabricatus est, sex millibus annorum tantũ creditur subsistere, & postea venire septenarium numerum & octonarium, in quo verus exercetur sabbatismus, & circuncisioni puritas, reditur. Et Irenæus lib. 5. cap. quod incipit. Venit verbum Dei, ait. Quot diebus hic factus est mundus, tot & millenis annis consummatur. Est enim dies domini quasi mille anni. Hanc eandem coniecturã recitat Aretha in Apocaly. cap. 63. quamuis illi non placeat. Præterea August. Psal. 6. eandem ferè recitat coniecturam ex aliorum tamen sententia, his verbis. Aduentus Domini ad iudicandum, cõputatis annis ab Adam, post septem annorum millia futurus creditur. Vt septem annorum millia tanquam septem transeant dies, deinde illud tempus tanquam dies octauus adueniat. Sed quoniam dictum est à domino. Non est vestrũ scire tempora quæ pater posuit in sua potestate. Et, de die verò illa & hora nemo scit, neq; angelus, neq; virtus, neq; filius nisi solus pater. Et illud quod scriptum est. Tanquam furem venire diem domini, satis apertè ostendit, neminem oportere sibi arrogare scientiã illius temporis, computatione aliqua annorum. Si enim post septem millia annorum, ille dies venturus est, omnis homo potest annis computatis aduentum eius addiscere. Hanc coniecturam quam affert Augusti. Psalm. 6. probat Cantacuzenus Apolog. 4. aduersus Maomath. Item ipse Augusti. Psalm. 89. postquam induxisset coniecturam illam, quam ex Hieronymo adduximus, aduersus eam his vtitur verbis. Cum vigiliæ spacium, non habeat amplius quam tres horas, ignoratur à nobis, & tamen ausi sunt homines præsumere scientiam temporum, quod scire cupientibus discipulis Dominus, ait. Non est vestrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate, & definierunt hoc seculum annorũ sex millibus, tanquam sex diebus posse finiri. At Druthmarus Matth. 61. Diem & horam nobis iudicij præfinit, inquiens. Maiores nobis scriptum reliquere quod. 8. Calend. Aprilis fuit mundus factus, dominus conceptus & passus, & simili modo destruendus erit. Sed hoc alias. De hac materia lege Augusti. episto. 80. & quæ infrà lib. 6. cap. 3. scripsimus.

Tēpus diei iudicij an possit aliquo modo cognosci à nobis. *Hæc est traditio discipulorum Eliæ lege Galati. lib. 4. ca. 20.* *Coniectura alia quæ mille annos addit superiori.* *Acta, 1.* *Matth. 24*

Venit deinceps in dubium alia quæstio quam ob causam, tam diligenter Dominus diem Iudicij occultare voluerit? in quo r tam de iudicio cuiusque proprio quàm de communi in seculi consummatione. Ad quam quæstionem, Oecumenius. 1. ad Thessal. 6. respondens dat quatuor rationes. Primum quidem, quia si quis postremum sciret diem, nulla illi virtutis cura esset, sed innumera peccando mala extremo spiritu ad baptismum accederet. Secundò, quia multa peccata metu mortis amputantur, quòd si manifestum esset alicui se ad certum tempus non moriturum, omnia intrepide committeret. Tertiò, quia si sciret quisquam quod omnino tali tempore moriturus esset, in continua viueret animi tristitia, nunc autem ob incertitudinem, continuè in bona spe nutrimur. Quartò, quia nec ob id sancti præmium haberent, quod semetipsus in incerta præcipitarent pericula. Si enim manifestum esset, quod post tres annos illi, consummatio ventura esset, nec alio modo possent interire omnes sanè pericula despicerent, scientes quod ab illis nihil nocumenti essent accepturi, id autem quæ virtus esset? Et hæc dicta sint eo quod etiam vniuscuiusque finis clàm venturus sit.

Quæstio de hora iudicij.

Sed dices nonne de illa die Iudicij dicitur, Deus manifestè veniet, Deus noster & non silebit. & vocatur tempus illud, dies iudicij propter rei claritatem & manifestationem.

De hac

Cur voce-tur dies iu dicij. De hac re sic scribit. S. Maximus sermone. 1. aduentus, inquiens. Mouet fortasse vos cur Dominus aduentum suum indicans noctis *S. Maximus.* se tempore ostenderit aduenturum, cum vtique eius aduētus magna cum claritate Dei, magno cum nitore & timore suscipi deberet à cunctis. Frequenter nanque audiuimus sacris literis prædicatum, priusquam Christus adueniat Antichristum regnaturum, qui ita tenebras, humano generi, suæ prauitatis infundet, vt lucem veritatis nemo penè respiciat, & caligine propria operiens mentes hominum, cæcitatem quandam spiritualibus oculis exhibebit. Et Christ. Druth. Matth. 61. ait, Ideo Deus vltimā horam voluit esse incognitam, vt semper possit esse suspecta, vt dum illam præuidere non possumus, ad illam sine intermissione præparemur. Neq; mirum si diabolus emittat iniquitatis tenebras, cum ipse nox sit omnium peccatorum. Ad huius igitur tetram caliginem velut fulgur quoddam Christus adueniet. Et sicut lucescente die, nox subuertitur, ita coruscante Saluatore, Antichristus effugatur, nec vlterius poterit disseminare iniquitatis suæ tenebras, cum lumen veritatis effulserit. Hoc est, illo tempore veniet Christus, excellenti fulgens claritate, cū minimè sperauerint illi, qui technis & versutijs Antichristi erunt delusi.

Iam verò signa quæ præcessura sint iudicium, nulla ita certa & fixa inueniuntur in scripturis, quin alio detorqueri possint. Veluti cum ait Paulus. Spiritus manifestè dicit, *1. Timo. 4.* quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide. & iterum. Scitote quoniā in nouissimis temporibus instabunt tempora periculosa. & rursum. Erunt homines seipsos *2. Timo. 3.* amantes, amatores pecuniæ, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, irreligiosi. Huiuscemodi scelera quis ignorat quolibet tempore inueniri? Et ex 2. ad Thessal. 2. nihil colligi manifestè potest, nisi quod Antichristus, cuius typum sustinebat Nero, venturus est, & quod illo tempore, nulli aut pauci, Romano parebunt imperio. Signa vero quæ in Euangelio secundum Matth. Lucam, Marcum prædicta sunt fore à Domino, cum interrogatus esset à discipulis suis quādo futura essent, quæ de templi euersione tunc illis prædixerat, & quod esset signum aduentus eius & consummationis seculi, tunc Dominus ea respondit quæ iam ex illo tempore facere moliebatur, siue de excidio Hierusalem, siue de aduentu suo ad ecclesiam, ad quam vsque in finem venire non cessat. De quo aduentu ait. Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus. Siue de ipso fine, In quo apparebit iudicaturus viuos & mortuos. Cum itaq; (vt ait Augu. epist. 80.) Dominus signa dicat, quæ ad ista tria tempora pertinent, idest ad excidium illius ciuitatis, ad aduentum in corpore suo, quod est ecclesia, ad aduentum eius in capite ecclesiæ, quod est ipse. Ad quod horum trium temporum referendum sit, diligenti consideratione cernendum est. *Triplex aduētus ī carne, per inspirationes, quo tidie hic dispungendum.* *Matth. 26.* Ne forte quod pertinet ad euersionem Hierusalem, ad finem seculi referendum putemus, aut è contrario quod ad finem seculi pertinet, affirmemus, ad ciuitatis illius excidium pertinere, aut quod pertinet ad eius aduentum in corpore suo quod est ecclesia, dicamus pertinere ad eius aduentum nouissimum, in corpore suo, quod est caput ecclesiæ, aut rursus quod pertinet ad aduentum eius nouissimū per seipsum, ad eum pertinere asseueremus aduentum qui est per ecclesiam. In his quædam sunt manifesta, alia obscura. Ad Hierusalem pertinet, quod dictum est. Cum videritis Ierusa. circundari ab exercitu. Ad aduentum Domini nouissimum pertinet quod dicitur. Cum videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnū Dei. & illud, Væ prægnantibus & nutrientibus, &c. Hæc latius prosequitur August. in episto. illa. lege quoque Theophilactum Matth. 24. & reliquos capitis illius enarratores.

¶ De Antichristo. Cap. II.

NOTVM est illis qui studio scripturarum aliquātulum animum adhibuerunt, Antichristum esse venturum, sed quæres, quis Antichristus hic futurus sit, nam sunt duo Antichristorum modi, primò nanque Antichristi vocātur omnes qui negant filium Dei in carne venisse, & humanitatē diuinitati coniunctam suscepisse. & oēs deinde hæretici vt Lutherus & alij, qui à certis dogmatis religionis nostræ abhorrent Antichristi sunt. De hoc Ioannes, 1. epist. catho. c. 2. Audistis inquit, quod Antichristus venit, nunc Antichristi multi sunt. Peculiari tamē noīe Antichristus dicitur ille, qui sub seculi cōsummationem vēturus est. De quo dn̄s Ioan. 5. ego veni

veni in nomine patris mei & non suscepistis me, alius veniet in nomine suo, & illum recipietis. &. 2. Thessal. 2. Paulus loquens de die illo. Nisi venerit discessio primum & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditiõis, qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus aut colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquã sit Deus, & nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore, nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui tenet nunc teneat donec de medio fiat. Et tũc reuelabitur ille iniquus quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduẽtus sui, cum cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus, &c. Hic nefarius ac sceleratus homo, futurus est sentina vitiorum omnium, & filius perditiõis aut potius ipsa perditio. In illo dæmon totas vires suas ostẽdet & exeret, eritq; adeo infensus Christo, ac nomini Christiano, vt pactũ sempiternũ calcare, & sibi nomen diuinum arrogare & tribuere conetur. Qua appellatione vsurpata, infinitos homines fraudulentis quibusdam technis, & falsis miraculis, ad se alliciet quorũ auxilijs fretus ferè orbem vniuersum sub sua rediget potestate. Sedemq; regni sui, eliget templum Dei (hoc est templum Hierosolymitanum, si Irenęo credimus affirmanti hoc lib. 5. & Damasceno lib. 4. cap. 27. dicenti. In templo Dei sedebit, non nostro, sed veteri Iudaico, non enim nobis, sed Iudæis veniet, non pro Christo, sed aduersus Christum, aut iuxta Hiero. & Theophi. 2. ad Thessalo. 2. & Oecume. & Theodoretũ in eodem loco, & iterum in epitome, sedem eliget in ecclesia Dei viui, quæ columna & firmamentũ veritatis est) & ita se in illa geret ac si esset filius Dei. Sed quæres quam ob causam venturus sit Antichristus, quam affert vtilitatem populo electo ipsius aduentus? Dicimus quod vt hi qui probati sunt, manifesti fiant, & eorũ pateat sanctitas & integritas. aut vt inquit Apostolus. Vt iudicentur, hoc est condemnentur, omnes qui non crediderunt veritati, nec voluerunt Christo parere. Veluti Iudæi qui nolentes Christo fidem adhibere, hoc vtebantur prætextu. propterea se non credidisse Christum esse Deum, quod scriptum sit. Audi Israel Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Verum & testimonium hoc apertè trinitatem personarum probat. Sed

Sedes regni Antichristi quo in loco collocabitur.

admittamus quod vnus sit princeps, quomodo Antichristo tanquam Deo fidem adhibuistis? Vides quomodo illorũ ora obstruũtur. Christo quidem non crediderunt quod Deus esset, Antichristo verò & credent & ipsum adorabunt. Quid adhæc dicent, quod signa fecerit Antichristus? At maiora fecit Christus. An dicent quod in scripturis de illo crebra inculcãtur testimonia? At de Christo sanè, quasi de Saluatore, de Antichristo verò veluti de ecclesiæ deuastatore & homine nefario, innumera testimonia subinde inculcantur. Post quã mores eius paucis adumbrauimus, ad perscrutãdum patriam eius & genus, sermonem nostrũ conuertamus. Nonnulli affirmant eum Babylone nasciturum, vt in vrbe quę omnium malorum extitit officina, summus malorum artifex scelerumq; inuentor Antichristus nascatur. Alij cum videant Babylonem iuxta Isaiæ vaticiniũ funditus fuisse euersam, nec postea condendam fuisse, per Babylonem Romam intelligunt, non ineptè quidem. nam hoc nomen illi, Petrus in prima catholica epistola tribuit iuxta Hierony. & Eusebium. Præterea ex concubitu nefario & incõcesso erit progenitus, nam vt ait Damasce. lib. 4. cap. 27. erit, inquit, homo ex fornicatiõe natus, & in eo diabolus inhabitabit, educabitur occultè, & repentè insurget, & eleuabit se & regnabit, & in exordijs regni sui, seu tyrannidis simulata bonitate, cum assecutus fuerit potentiam persequetur ecclesiam Dei, & manifestabit malitiam suam, & edet signa ficta, & infirmos fide decipiet, & separabit à Deo, si fieri posset, electos. Erit natione Iudæus, à tribu Dan ducens originẽ, vt ait Ambro. lib. de benedictionibus Patriarcharum, capit. 7. & Eucherius lib. 3. in Gene. cap. 38. (cum dixisset Moyses ca. 49. fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro, salutare tuum spectabo domine) ait. Nonnulli de tribu Dan venire antichristum arbitrantur, eo quod hoc loco Dan & coluber & mordens asseritur. Vnde dum Israeliticus populus terras in castrorum portione susciperet, prius Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum significans, qui in corde suo dixerat. Sedebo in monte testamẽti in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Hæc ille. Et in Apocalypsi capit. 7. cum numerantur tribus Israel, & ex qualibet tribu. 12.

Non erit filius Diaboli vt Hippolyt' et Theodo. in epitome, & alij innuere videtur sed in eo totas exeret vires. Hiero. Dan. 7. ibi. Considerabam.

Antichristus Iudæus natione.

Hippolytus in lib. de cõsummatione mundi.

Tribus Dan.

bu. 12.

bu.12.millia signatorum, tribus Dan in illa supputatione omittitur, eo quod obscura & ignobilis esset, ob talem alumnum ex illa nasciturum. Sicut è contrario tribus Iuda nobilissima est, & vt ait scriptura, nequaquam minima es inter principes Iuda, ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Item Christus de virgine immaculata, iste ex fornicatrice nascetur, vt non tantum in viuendi modo, sed in ordine & progressu nascendi antichristus, idest Christo contrarius appellandus sit. Non desunt tamen nonnulli nostræ tempestatis scriptores qui arbitrantur Machometum, aut Lutherum aut Solymanum regem Turcarum fuisse Antichristum hunc, in scripturis decantatum. quorum sententiam nullus, qui scripturas legerit recipiet. Nam isti nulla ediderunt miracula, Antichristus vero tot faciet vt decipiat si fieri posit, etiam electos Dei.

Iuda tribus nobilissima

Recentiorũ opinio de Antichristo.

Huius nephariæ, & importunæ belluæ multa præcesserunt vaticinia prophetarum, sub improbissimorum regum persona, prædicta. Nam iuxta Hierony. in comment. Danielis 11. Hunc esse morem scripturæ sanctæ nouimus, vt futurorum veritatem præmittat in typis, iuxta illud, quod Domino saluatore in 71. Psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de illo dicuntur, Salomoni non valent conuenire. Neque enim permansit ille cum sole, & ante lunam generationis generationum, nec dominatus est à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum, neque omnes gentes seruierunt ei, neque ante solem permansit nomen eius, nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificauerunt eum. Ex parte autem & quasi in vmbra & imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, vt in Saluatore perfectius implerentur. Sicut igitur Saluator habet Salomonem & cæteros sanctos in typum aduentus sui, sic & Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumq; violauit, rectè typum sui habuisse credendus est. De quo sic scribit Daniel. Veniet clam & obtinebit regnum fraudulentia, & brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius & conterentur, insuper dux fœderis, &c. in cuius loci expositione ad hunc modum scribit Hierony. Antichristus consurgere habet de modica gente, id est de populo Iudæorum, & tam humilis erit atque despectus, vt ei non detur honor regius, & per insidias & fraudulentiam obtineat principatum, & brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo & conterantur. Hæc ille. Nam dubium non est quin Romanorum imperium Antichristus abolitурus sit, quemadmodum Medorum imperium à Babylonico dissolutum est, & Babyloniorum à Persis fuit euersum, & Persarum imperium à Macedonibus, Macedonũ à Romanis, ita & Romanorum imperium ab Antichristo, & Antichristi imperium à Christo redemptore nostro, qui aboliturus est omnem principatum & potestatem, vt ipse sit omnia in omnib9. Addit deinde Hierony. in eiusdem loci expositiõe. Hoc faciet quia simulabit se ducem esse fœderis hoc est legis & testamenti Dei. & ingredietur vrbes ditissimas, & faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum illius. Nullus enim Iudæorum absque Antichristo in toto vnquã orbe regnauit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum, inibit consilium, facietq; vniuersa vsq; ad tempus, donec eum Dei voluntas facere ista permiserit. & post parum addit Hierony. Antichristus multa deceptis munera largietur, & terram exercitui suo diuidet, quousq; terrore non quiuerit, subiugabit auaritia. & in fine capi. illius ait, asserunt in vertice montis Oliueti Antichristum esse periturum, in illo loco ex quo Christus ascẽdit ad cęlos. Item Dan. 5. sub persona Balthasar sic ait propheta. Tu Balthasar non humiliasti cor tuum, sed aduersus Dominum cæli eleuatus es, deos aureos, & argenteosque, æreos, qui non vident neq; audiunt, neq; sentiunt, laudasti. Porrò Deum qui habet statũ tuũ in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti. Præterea cap. 7. de eodem Antichristo loquens. Ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquẽs ingentia, scilicet, cõtra Deum. & statim loquens de euersione imperij Romani & aliorum regnorum illi subditorum, ait. Vidi quoniam interfecta esset bestia, & perijsset corpus eius, & traditum esset ad comburendũ igni, aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas. & tempora (idest nam tempora) vitæ constituta essent eis vsq; ad tempus & tempus. & subdit. ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, &c. & statim. & sanctos altissimi conteret, & putabit quod posit mutare tempora & leges. & post parum. tradetur in manu eius

Nonnulla de Antichristo prophetia.

Regula.

Dan. 11.

Lege Hier. in proœ. li. 11. in Isa.

Vicissitudo regnorum totius orbis & illorum deuastatio.

Interitus Antichristi quo in loco sit futurus.

eius vsq; ad tempus & tempora & dimidium temporis, in cuius loci interpretatione sic loquitur Hiero. Tempus annum significat, tempora, iuxta Hebraici sermonis proprietatem, duos annos præfigurant. Dimidium autem temporis, sex menses, quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt. De quo tempore saluator in Euangelio loquitur. Nisi abbreuiati fuissent dies illi nequaquam salua esset omnis caro. Præterea versus finem cap. 8. loquitur propheta de Antiocho Epiphane ad hunc modum. Post regnum eorum cum creuerint iniquitates, consurget rex impudés facie, & intelligens propositiones, & roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis, & supra quam credi potest vniuersa vastabit, & prosperabitur & faciet, & interficiet robustos, & populum sanctorum secundum volũtatem suam, dirigetur dolus in manu eius, & cor suum magnificabit, & in copia rerum omnium occidet plurimos, & contra principem principum consurget, & sine manu conteretur. Sed quæres cum Apostolis quando hæc erunt? Cum prędicatum fuerit inquam euangelium in vniuerso orbe terrarum, vt videmus per Hispanos nostros iam cœptum esse perfici, dum ad gentes barbaras, & incognitas, & quam longissime ab orbe nostro remotas, iter illic, assiduo labore & incredibili industria, patefactum est. De quibus Seneca, in Medea, Hispanus & ipse, videtur scripsisse.

Tempus, tempora & temporis dimidiũ quid.

Hispani.

Venient anuis
Secula seris, quibus occanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphysq; nouos
Detegat orbes, nec sit terris
Vltima Thule. Prędicato inquam euangelio totius mundi regnum inuadet Antichristus, eoq; potietur tribus annis cum dimidio, sed statim à regno suo deturbabitur, superueniente Christo redemptore nostro, in nubibus cæli & patris gloria, & Antichristum & Antichristi assectatores, & scelerum eius administros, in inferni barathrum detrudet, iustos autem secum adducens, & (vt ait ille, captiuam ducens captiuitatem,) quietem illis & æternum præstabit Sabbatismum.

Sed dices si tot tumultus & seditiones pręcessuræ sunt aduentũ Domini, quomodo ait Paulus, Cum dixerint pax & securitas repentinus eis superueniet interitus, nonne Elias antea venturus est, & antichristus? quomodo repentinus? Huic quæstioni sic occurrit Oecume. primæ ad Thessa. 6. cap. inquiens. Dicimus, inquit, quòd hæc signa quidem finis erunt, aduentus autem Christi, non ita, nam hic repentinus erit, ipse enim reddet vnicuique iuxta opera sua, & rectè posuit Paulus exemplum vxoris prægnantis, cum ait. sicut dolor partus mulieri prægnanti, nec effugiet. Etenim illa quoque signa partus, habet multa, ipsius autem horę aut dici, non ita.

1. Thess. 5.

¶ De varijs significationibus huius nominis Generatio.

CAP. III.

Ntequam seriem generationum Christi redemptoris nostri enarrare incipiam, necessarium mihi visum fuit, explicare, varias huius nominis, Generatio, significationes, illas potissimum quæ plurimum adiumenti ad mysticam intelligentiam scripturarum præstât. Et primo quidem generatio, vt inquit Chrysost. ho. 2. in Matt. non est sola cuiusq; natiuitas, sed tota negotij œconomia, idest, rerũ administratio. Vnde Euãgelium vocatur, liber generationis Iesu Christi, & Moyses, Genesin vocauit, librũ generationis cæli & terræ, cum certè non de cælo solum terraq; loquetur, sed de cunctis quæ in ipsa subsistunt, &, Hæ sunt generationes Esau. Hoc est, generatio non solum natiuitatem & ortum alicuius, sed perpetuam alicuius hominis aut rei gestę historiam significat.

Generatio interdum pro seculo accipitur aut ætate integra, aut centum annorum interuallo. Sic dicitur quod Noe fuit vir iustus in generatione sua. Hoc est, ex illis qui ætate Noë vixerunt, ipse alios probitate & sanctitate excellebat, & iterum. Quarta generatione reuertẽtur huc, id est quadringẽtesimo anno. Et si qui sunt sancti & iusti, vocatur generatio iusta. Si qui vero praui sunt, & à Deo desciscunt, generatio praua, peruersa, & adultera vocantur.

Genes. 6.

Item pro creatione accipitur. Gene. 2. Istæ sunt generationes cæli & terræ.

¶ Præterea Generationem vocat scriptura, vt ait Theophy. Luc 21. non eos qui tunc viuunt, sed omnium fidelium, aut infidelium generationem, vt. Hæc est generatio quæren-

Duæ sunt gñationes vna bonorũ, alia iniquorum.

 dum

tium eum, quærentium faciem Dei Iacob. & Generatio praua & adultera signum quærit, & Philippus Presbyter lib. 2. comment. Iob. cap. 22. ait. In generatione non homines præsentis ætatis, sed criminum imitatores, intelligimus. Vnde in Euangelio. Veniet super generationem istam, omnis sanguis iustus qui effusus est ab Habel iusto. Porro vt hæc clarius & expeditius intelligi poßint, annotandum est, quod diligenter Hierony. Matt. 23. *Regula.* scriptum reliquit. Regula est, inquit, scripturarum duas generationes bonorum & malorum nosse, hoc est singulorum singulas. De *Psal. 13.* bonis sumamus exempla. Quis ascendet in montem domini? Cumque plures qui ascensuri sunt in montem descripsisset, qui diuersis fuere ætatibus, postea infert. Hæc est generatio quærentium eum, quærẽtium faciem Dei Iacob. Et in alio loco de omnibus sanctis. Generatio iustorum benedicetur. De malis vero in euangelio. Generatio viperarum. Et, Venient hęc omnia super generationẽ istam. *Ezech. 14.* Et in Ezechiele cum peccata terrę descripsisset, adiecit. Si Noe, Iob, & Daniel, ibi fuerint inuenti, non dimittam peccata terræ illi, omnes iustos qui similes forent virtutibus eorũ per Noe, Iob, & Daniel, volens intelligi. Sic sanguis Habel iusti vsque ad Zachariam filiũ *2. Para. 24* Barachiæ vel Ioiadæ ab illa generatione malorum requiritur Iudæorum, cum neutrũ eorum occiderit. Ergo & isti qui similia Cain, & Ioas qui Zachariam occidit, contra apostolos gesserint, de vna generatione referuntur. Hæc ille. Iste duæ generationes ab ipsis mundi primordijs apparere cœperunt, & vsque in seculi finem duraturæ sunt, de illis adhunc modum scribit Theodoretus in epitome ca. de Angelis. Erant in principio mundi duo genera hominum, genus Cain, & genus Seth. Genus quidem Cain erat execrandum & maledictum. Genus autem Seth, pietatis & religionis curam gerebat. Enos enim filius eius sperauit inuocare nomen Domini, hinc qui ex eo natisunt, qui filij Dei appellabantur, cauebant ne cum genere Cain permiscerentur. Hæc ille. Ab his duabus generationibus, siue generibus hominum, duæ vrbes habitantur. Alterius ciuitatis, cuius nomen est *Sub alia metaphora de eisdem duabus generationibus.* Babylon, habitatores sunt omnes sicarij & homicidæ, & nephariorum hominum phalanges, qui sub dæmonis tyrannide (qui habet primatum super filios diffidentiæ) merẽt & degunt. Alterius ciuitatis, quæ Ierusalem vocatur, incolæ sunt cuncti qui cum Paulo municipatum habent in cælis. De his hæc tradit Augusti. Psalm. 61. omnes qui terrena sapiũt, omnes qui fœlicitatem terrenam Deo præferunt, omnes qui sua quærunt non quæ Christi, ad vnam illam ciuitatem pertinent, quæ dicitur Babylonia mysticè, & habet regem diabolum, omnes autem qui ea quæ sursum sunt sapiunt, qui cælestia meditãtur, qui cum solicitudine in seculo viuunt, ne Deum *Babylon.* offendant, qui cauent peccare, quos peccan- *Ierusalem.* tes non pudet confiteri, humiles, mites, sancti, iusti, pij, boni, omnes ad vnam ciuitatem pertinent, quæ regem habet Christum. Illa enim in terra quasi maior est tempore, non sublimitate, non honore. Ciuitas illa prior nata, ciuitas ista posterior nata. Illa enim incepit à Cain, hæc ab Habel. Hæc duo corpora sub duobus regibus agentia ad singulas ciuitates pertinentia, aduersantur sibi vsq; in finem seculi, donec fiat ex commistione separatio, & alij ponantur ad dexteram, alij ad sinistram, dicaturque illis. Venite benedicti patris mei. Illis autem. Ite in ignem ęternum. Ideo ciuitas illa maior ætate, quia prius natus est Cain & postea Habel, sed in his maior seruiet minori. Illa maior ætate, ista maior dignitate. Quare illa maior ætate? Quia non prius quod spirituale est, sed quod animale. Quare ista maior dignitate? quia maior seruiet minori. Cain ergo prior ædificauit ciuitatem, & ibi ædificauit vbi nulla erat ciuitas. Vt verò ædificaretur Ieru. non ita ędificata est vbi non erat ciuitas, sed erat ciuitas prius quæ vocabat Iebus. ea capta, & ædificata est noua ciuitas, vetere destructa, & appellata Hierusalẽ. Vnusquisq; ergo natus ex Adã nondum pertinet ad Ieru. portat enim secum traducem iniquitatis, pœnãq; peccati, deputatus morti, & pertinet quodãmodo ad veterem ciuitatem. Sed si futurus est in populo Dei, destruetur vetus, & ædificabitur nouus. Ideò Cain ciuitatem ædificauit vbi non erat ciuitas, à malitia enim quisque incipit, vt fiat bonus postea. Nam sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita, &c. omnes in Adam morimur, trãseamus ad Ieru. destruetur vetus, & ædificabitur homo nouus. Vndè, exuite veterem hominem, & induite nouum. Mala ergo ciuitas à principio vsque in finem currit, bona ciuitas mutatione malorum conditur. Et sunt istæ duæ, ciuitates permixtæ interim, in fine separandæ,

dæ, aduersus se inuicem confligentes, vna pro iniquitate, altera pro iustitia, vna pro vanitate, altera pro veritate. Et aliquando ista commixtio temporalis facit, vt quidam pertinentes ad ciuitatem Babyloniam, administrent res pertinentes ad Ierusalem. Et rursum quidam pertinentes ad Ierusalem, administrent res pertinentes ad Babyloniam. Fuerunt reges magni in Ierusalem, omnes iniqui ciues erant Babyloniæ, & administrabant res Ierusalem, omnes in finem inde separandi. Rursus inuenimus ciues de Ierusalem, administrasse res quasdam pertinentes ad Babyloniam, vt Daniel cum reliquis pueris. Item August. in quæstio. ex vtroque testamento mixtim. quæstione. III. ait. Duæ generationes sunt, vna est ex parte iniquitatis, quæ est mater Cain. Altera ex parte iustitiæ, quæ est mater Habel. Hæc in fide constitit & bona conuersatione, illa in perfidia & obliquis operibus. istæ sunt duæ leges, boni & mali, dei, & diaboli, & quam secutus quisque fuerit, eius appellabitur filius. Lege eum libr. 15. de ciui. Dei cap. 1.

Vt harum vrbium ciues cognoscere vaⁿleas, certa quædam à nobis signa proferenda sunt, quibus quæ probata pecunia, aut adulterina sit, cognoscere possis, & quis verus, quis ve falsus ciuis vrbis Ierusalem censendus sit. Qua de re August. trac. 50. in Iohan. sic scribit. Vnus bonus in scriptura corpus bonorum significat, & vnus malus corpus malorum. Quomodo, verbi gratia Petrus corpus bonorum, corpus ecclesiæ, imo corpus ecclesiæ, sed in bonis. Sic Petro dicit dominus. Tibi dabo claues regni cœlorum, & quæcunque solueris in terra soluta erunt & in cælo. idest, tibi pater hoc mysterium reuelauit, ego tibi & toti ecclesiæ. Nam si hoc tantum dictum est Petro, non facit hoc ecclesia, sed absque dubio facit ecclesia, si ergo in ecclesia fit, Petrus quando claues accipit, ecclesiam sanctam significauit. Item pauperes semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. non dixit habebis, ad solum Iudā, sed habebitis, sed in persona Iudæ significati sunt in ecclesia mali. Hæc ille. Iuxta hunc canonem vnusquisque sanctus, vt Dauid, Samson, Isaias, Paulus, vniuersos electos significat. vt Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine eius baptizati fuistis. Eodem modo Saul, Ananias, Nabuchodonosor, omnes reprobos. Babyloni & Ægyptus, & Samaria omnes cunctorum malorum officinas. et. 1. Thess. 4. Dein de nos qui viuimus ibimus obuiam Christo. Nunquid Paulus vsque ad finem seculi viuet, minimè vt Thessali arbitrabātur, & ipse dicit. 2. Thes. 2. Sed se cum bonorum congregatione connumerat. & Matt. 23. loquens dominus cum Iudæis, exquirentur, inquit, hæc omnia ab Habel iusto vsque ad Zachariam filium Barachiæ quem crucifixistis inter templum & altare. attamen Zacharias non est interemptus ab illis Iudæis, sed à priscis illorum patribus. & ad Hebræ. 1. Nouissimè locutus est nobis in filio. & cap. 2. ab eis qui audierunt in nos confirmata est. ex his locis perperam negauit Caie. illam epistolam esse Pauli. cum Paulus in apostolorum collegio nunquam fuerit, ad quod dominus tunc locutus est. Sed ex regula soluitur quæst. &. 2. Cor. 2. Ne excellentia reuelationū me extolleret, datus fuit mihi stimulus carnis, (idest homines qui acerbè insectantur me,) angelus Satanæ. vocat vnumquēq; hominem improbum, angelum Satanæ. Ad hunc sensum vniuersa Isaiæ onera interpretanda sunt. Deinde annotandum est ex Ambro. de vocatione gentium cap. 3. dicente. Illam in scripturis dictionē debemus aduertere, quia id quod ad diuersorum temporum homines pertinet, ita promittitur, quasi de vna eiusdem ætatis generatione dicatur. Sic Petrus scribens sui & futuri temporis gentibus ait. Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, idest à Domino emptus. vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum, qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. Hæc ille. Exemplis multis facile hæc regula potest locupletari. vt ex Psalm. 23. Hæc est generatio quærentium eum, &c. Non loquitur Dauid de vna hominum ætate, sed de vniuersa ecclesia quæ cœpit ab Habel iusto, & duratura est vsque ad diem iudicij postremum. & Matthæi. 5. Beati estis cum vos maledixerint, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum, idest, multa mala, aduersus vos mentientes propter me, gaudete & exultate, quoniam. &c. Et ferè cum dominus loquitur ad Apostolos, non tam ad illos dirigit sermonem, quam ad vniuersum populum Christianum, cuius illi e-

[Margin notes: 1. Thes. 4. — De hac Regula vide lib. 10. Reg. 39. — 1. Petri. 2.]

rant veluti seminarium, vt cum dicitur, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. & Vos estis sal terræ, & Ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi, & Matt. 24. Amen dico vobis non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant, non tam intelligit de generatione vel ætate illorum qui tunc in viuis erant, quam de cuncto populo Christia no qui in fide & dilectione Dei perstabit vsque ad finem seculi, & statim, tradent vos in tribulationem & occident vos, & Lucæ. 12. Estote parati quia nescitis qua hora veniet. Simili modo loquitur scriptura de improborum generatione. Psalm. 11. Custodies nos à generatione hac in æternum, & alibi. Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. & Generatio praua & adultera signum quærit.

Attamen vt hæc clarius percipi possint, oportet rimari modum generationis patrum spiritualium, sed illa intelligi non potest, nisi prius quæ sint duo illa patrum bonorum & malorum genera præmittamus. Duplices, in quit Origenes, habemus patres, & vna species est pessimorum, siquidem antequam crederemus, Zabulus pater noster fuit, vt & sermo euangelicus ostendit dicens. Vos de patre Zabulo nati estis. Cum autem credidimus facti sumus filij Dei. Si ergo post hæc peccauerimus, conuertimur ad iniquitates patrum, non simpliciter, sed priorum patrum. Vnde Psal. 44. Audi filia & vide & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui. Quasi pater cœpit, audi filia, ergo duplices nostri patres sunt. Sed obliuiscere, inquit, domum patris tui, prioris. Si igitur oblitus domum patris tui prioris, rursum fueris ad peccata conuersus, incidisti in id peccatum, de quo ait Iere. Donuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum. Dicebamus dudum Zabulum patrem nostrum fuisse antequam Deus factus sit pater noster, (si tamen nunc non habemus etiam patrem Zabulum,) quod de Ioann. epi. approbari potest. Omnis qui peccatum facit, ex Zabulo natus est. Toties ex Zabulo nascimur, quoties peccamus. Infœlix ille qui semper generatur à Zabulo. Rursumque multum beatus qui semper ex Deo nascitur. Nec enim semel dicam iustum ex Deo natum, sed per singula virtutis opera semper iustus, nascitur ex Deo. Hoc de saluatoris nostri quotidiana natiuitate potest pro

Ho. 6. in Ieremiam. *Duo patrũ genera in scripturis.* *Zabulus.*

bari, vt id obtineamus in iustis, quod in domino præcessit. Saluator noster, splendor est gloriæ, splendor non semel nascitur, & deinceps desinit nasci, quotiescunque ortum fuerit lumen, ex quo splendor oritur, toties & oritur splendor gloriæ, sic filius ex patre semper nascitur. Hæc eadem totidem verbis repetit Homilia. 9. in Isaiam.

Splendor gloriæ domimus.

Annotatio.

APud Origenem & Hilarium & cæteros ecclesiasticos scriptores, qui dicitur Latinè calumniator, Græcè diabolus, Hebraicè vocatur Zabulus, hoc est, deorsum fluens, eo quod à cœlestibus ad terrena corruerit, vt docet Hiero. ad Ephe. 6. Hoc constat Erasmũ fefellisse, qui in annotationibus in nouum Instru. & in prologo Hilarij, asseruit, librariorum incuria in libris priscorum inoleuisse hunc errorem, vt Zabulus pro Diabolo legeretur. Vel dicitur, inquit ille, à ζα, augmentatiua particula, nesciens Hebraicum esse hoc nomen, non Græcum.

Zabulus.

Sed vt ad institutum reuertamur, oportet explicare modum generationis patrum, non tam carnalium quam spiritualium, quam diuinitus explicauit Orige. Hom. 4. in Ezech. Meminisse debemus, inquit, quia vt homo generat hominem, & Israel populus generat populum Israel, & Ruben generat Ruben, Simeon generat Simeon, & Leui Leui. Sic ea quæ in benedictionibus Iacob, per Moysen, de Ruben, & Simeon & cæteris, dicuntur, non sic conueniunt Patriarchis, vt his qui co gnominis eorum propter familiæ radicem extiterunt. Beniamin lupus rapax, ad matutinum comedit, & ad vesperam dabit escam. Beniamin ille nunquam fuit lupus rapax, nec in vespera dedit escam, sed is qui natus est ex tribu Beniamin, Hebræus, ex Hebræis, iuxta legem Pharisæus, hoc est Apostolus Paulus. Beniamin iste prædicabatur lupus rapax, ad matutinum comedens, quando iuuenis fuit, & in vesperam dans escam, quando credens, spiritualem præbuit cibum à se ecclesijs instltutis. Igitur Beniamin Beniamin generat. Quomodo ergo homo ex homine, & Beniamin ex Beniamin, sic Iuda ex Iuda, Ruben ex Ruben nascitur. Ruben quippe viuat & nõ moriatur, & sit multus in numero. In tantum non erat de patriarcha sermo, sed de populo

Modus generationis patrum spiritualium. *Paulus apostolus lupus rapax.* *Genes. 49.*

pulo qui de patriarcha descensurus erat. Hæc dicta sunt vt hunc locum Ezechie. capit. 14. exponamus. Si fuerint, inquit in medio vrbis, Noë, Iob, & Daniel, non erit anima inca cum populo illo. Quomodo enim Israel, Israel generat, & Iob Iob, & Ruben Ruben & reliqui reliquos, sic Noe Noe. Et dicam quia de filijs Noe, Sem Noe fuit, Cham vero Noe non fuit. Neque enim habuit similitudinem patris sui. Et vt non omnes qui ex Abraham, filij Abraham, licet sint de semine eius, non sunt filij ipsius quoniam peccatores sunt. sic hi qui habent similitudinem factorum Danielis, Daniel sunt, qui imitantur patientiam Iob, Iob fiunt. Noli ergo dicere, beatus Noe quoniam dignus effectus est, vt in diluuio solus eligeretur à domino, & cæteris inundatione pereuntibus, cum suis seruaretur incolumis, sed considera, quia si tu feceris ea quæ fecit Noe, eris Noe. Audi saluatorem dicentem. Si essetis filij Abrahæ opera Abrahæ faceretis. Igitur si quis filius est Abraham faciat gesta Abraham, si quis filius est Noe, si quis filius est Daniel. faciat opus quod fecit Daniel. & Noe. Siquis substantiam suam perdit, & sustinet patienter, tam iacturas rerum familiarium, quam mortes filiorum, & dicit. Dominus dedit Dominus abstulit, vt domino visum est, ita factum est. Qui incenditur corporis malis, & flagellatur vario morborum dolore, & in ipsius supplicijs glorificat dominum, imitator est Iob Atque ita Noe, Daniel, Iob, in eodem possunt tempore reperiri. Quod autem Ezechiel non dixerit de his quos in scripturis lectitamus, ex alio loco approbare conabor. Daniel traditus est eunuchorũ principi cũ alijs pueris, qui Eunuchus fuit, & tamen Ezechiel ait. Noe. Daniel, Iob, filios & filias non liberabũt. Fingamus quod filios habuerit Noe, quomodo filij Danielis docebuntur, quem eunuchum fuisse tradunt Iudæi? verum quia fertilis & sancta fuit anima eius, & propheticis diuinisque sermonibus multos filios procreauit, ideo dicitur. Si fuerint in loco isto Noe, Daniel, Iob, ipsi soli saluabuntur. Et nos ergo possumus fieri Daniel, & vt non enumerem omnes sanctos, possum esse Paulus, si fuero imitator eius dicentis. Imitatores mei estote. & Filioli mei quos iterum parturio. Habeto virtutes & esto filius eius & Christi. Cum fueris Christi, eris & patris, quia vnius sunt naturæ. Ad hoc laborat iustus vt Danielis & Iob & Noe, & Abrahæ filius ostendatur, ad adoptionem Dei, & iam non vocetur hominum nominibus, sed vocabulis filiorum Dei. omnis multitudo (quantumuis magna sit) si similium est, vnus homo est, & non plures qui similes sunt. Non plura corpora sed vnum corpus omnes sumus, Iuxta id quod scriptum est. Vos estis corpus Christi & membra ex parte. Et saluator venit saluare quod perierat, in sacramento. 99. ouium non errantium, & vnius perditæ. Quomodo vnum corpus plura sunt corpora, & vna ouis plures sunt oues quæ perierant, hoc pacto omnes Noe, Daniel, & Iob in vnũ Noe Iob & Daniel redigũtur. Lege eundẽ Originem. Hom. 20. Numerorum. Sunt aliæ huius nominis significationes quas oportet breuiter & succincte percurrere, ac studiosis relinquere illas fusius dilatare & locupletari. De illis sic scribit Orige. tract. 30. in Matth. In multis, inquit locis, obseruauimus nomen generationes dupliciter accipi. Vnã quidem Iudæorum, alteram autem gentium sic intelligemus & Ecclesiasten dicentem. generatio vadit & generatio venit, terra autem in æternum stat. De populo enim Iudęorum prophetans, qui fuerat transiturus, hoc est, à Deo recessurus, ait. Generatio vadit. De populo autem gentium credituro, dicit. Generatio venit. Tale aliquid puto & in Psalmo dici à Moyse in oratione ipsius. Domine refugium factus es nobis, à generatione in generationem. Duarum enim generationum refugium est Deus. quia vnus Deus qui iustificat circuncisionem ex fide & præputium per fidem. Hoc idem dicit Hierony. in comment. Ecclesiastes. in expositione huius loci. Generatio vadit. &c. Item in comment. Psalm. 145. titu. Hierony. In omnibus scripturis generatio & generatio, ad duos populos videlicet Iudæorum & gentium refertur. Potest & aliter exponi iuxta Hiero. Danie. 4. cuius hæc sunt verba. Quod in scripturis dicitur generatio & generatio, simpliciter accipitur pro eo quod est in omnia futura tempora. Alij generatio & generatio, duas generationes, legis & Euangelij, significare putant.

Duplex est quoque generatio vt ait Aug. Psal. 88. vna carnis, alia spiritus. nunc est generatio carnis & sanguinis. erit post alia generatio futura spiritus, in mortuorum resurrectione.

Loc. eximiè expositus ex Ezechiele cap. 41.

Tres hi viri multo tẽporum interuallo fuerũt seiũcti.

Daniel. eunuchus.

Vnus plures sancti.

Psal. 89.

In progeniem & progeniem, & in generationes generationum, aliaq; similia, idem significant quod semper, apud Hebræos, iuxta Euthy. Luc. 1.

Generatio in scripturis vocatur tempus vitæ viri vnius, sic legimus. Quarta generatione reuertentur filij Israel in terram suam, quę hoc pacto numerantur. Leui ingressus est in Ægyptum cum Caath filio suo, texiturque generatio hoc modo. Leui genuit Caath. Caath genuit Amram, Amram genuit Aarō, Aarō genuit Eleazar, Eleazar genuit Phinees. & Eleazar cum patre suo egressus est de Ægypto. Quid hoc vocabulum significet apud auctores seculi docet Suidas in Verbo γενεά. inquiens, γενεὰ κατ᾽ ἐνίους μὲν ἔτη ζ. ὅθεν καὶ λέγουσιν οἱ ἰατροὶ πρὸ τῶν δύο γενεῶν μὴ δεῖν φλεβοτομεῖν, τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον λέγοντες, ὡς ἔτι προσδεόμενον αἵματος, καὶ οὐδέ πω ἔχοντα περιττὸν αἷμα. κατ᾽ ἐνίους δὲ, λ᾽ ἔτη. ὅθεν καὶ τὸν Νέστορα βούλονται ἐνενηκονταέτη γεγενέναι, καὶ τριγέρων ὁ τρεῖς γενεὰς βιοὺς, τουτέστιν ἐνενήκοντα. Νέστωρ ἐν Πύλῳ ὁ ταφεὶς τὸν βορ ἔχει τριγέροντα. Hoc est, Generatio iuxta nonnullos est septem annorum interuallum. Vnde medici dicunt ante duas generationes non oportere venam scindere, intelligentes decimumquartum annum. Quia tunc sangui ne indigent. Iuxta alios autem tempus triginta annorum. Hinc volunt Nestorem tantum nongentos vixisse annos, & vocatum fuisse trigeronta, eo quod tres impleuerit generationes, & tumuli eius in Pylo, hæc est superscriptio. τριγέρων. At Cicero in lib. de senectute, trecentos affirmat compleuisse annos. Hoc est tres generationes vixisse.

Exo. 6. 1. Paralip. 6. Num. 26.

¶ De duplici Christi redemptoris nostri generatione, temporali videlicet, & æterna.

CAP. IIII.

SI aliquis locus perplexus & obscurus in diuinis scripturis sese legentibus offert, hic est vel maximè quem tractandum atq; explicandum hoc tempore suscepimus. Tot enim ex vnaquaq; generatione oboriuntur inextricabiles quæstiones & pullulant, vt nō veluti ab Hydra vno capite amputato septem continuò renascantur, sed ab vnaquaque generatione, infinitæ propè quæstiones exoriantur. Atque ideò fateor me imprudenter egisse, qui sponte hoc oneris subire voluerim. Nam quis ego sum vt rem tantam & tam longè ab hominum cognitione semotam, possim mente complecti, & sermone explicare? Verum si in reliquis rebus à me offensum ac titubatum est, hac tamen in re me prudenter egisse, nullus ibit inficias, quod ferè semper, maiorum auctoritate ac fide innixus sim vt si nonnunquam à veritate deflexero, in scitiæ meæ veniam ab æquis lectoribus deprecari possim. Cùm igitur de Christi generatione acturus sim, oportet ab ouo, vt dicitur, eius maiores numerare & ad fastos illos deducere & reuocare. Nam nō solum de Christo, sed de vniuersis populi Israelitici ducibus verum est, quod Augusti. scriptum reliquit, lib. 7. q. in librum Iudicum. q. 2. Non solet, inquit, duces nominare scriptura cum constituuntur, nisi commemorata origine parentum aut maiorum. Hæc ille. Nec solum de ducibus verum est, sed de omnibus claris viris recipiendum est. Quod in nonnullis nonnunquam fuisse omissum, non videtur mysterio vacare, atque ideo illorum virorum quorum nomina in scripturis prætermissa vt ab antiquis patribus tradita nobis sunt, non pigebit referre, ne quid desit curiositati, vt Melchisedech vocatur à Paulo ad Hebræos scribenti, ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ, καὶ ἀγενεαλόγητος, nō quod patre, matre aut maioribus caruerit, sed quod illorum nomina in diuinis scripturis non tradantur. Porrò illorum nomina ne perpetuo hominibus laterent, scripta reliquit, sanctissimus & doctissimus vir Epiphanius. lib. 2. ad uersus hæreses, in hæresi. Melchisedechianorum, sic inquiens. Παρά τισι τοῦ Μελχισεδὲκ ὁ πατήρ τε καὶ ἡ μήτηρ ἐμφέρεται, οὐκ ἔχει δὲ κατὰ τὰς ῥητὰς γραφὰς καὶ ἐνδιαθέτους. εἶπον δέ τινες Ἡρακλᾶν καλεῖσθαι αὐτοῦ πατέρα, μητέρα δὲ Ἀσταρώθ, τὴν καὶ Ἀστερίαν. Hoc est. A nonnullis nomen patris & matris Melchisedech memoriæ proditum est. (Nam in scripturis ab ecclesijs receptis nullibi inueniuntur.) Ferunt enim illi, patrem eius Eraclan fuisse vocatum, matrem vero Astaroth, aut iuxta alios Asterian, & versus finem illius capitis recitat opinionem Iudæorum afferentium causam ob quam parentum eius nomina omissa sūt. ἰουδαῖοι φα-

Duces Israel.

Melchisedech patres qui.

Epiphanius

σκουσι

σκουσι τὸν τοιοῦτον, δίκαιον μὲν ἦναι, καὶ ἀγαθὸν καὶ ἱερέα τοῦ ὑψίστου. διὰ δὲ τὸ ἐξ εἶναι πόρνης φασί, τὴν μητέρα αὐτοῦ μὴ γεγράφθαι, μηδὲ τὸν πατέρα αὐτοῦ γινώσκεσθαι. ἐξέπεσε δὲ καὶ τούτων ὁ ληρώδης λόγος. καὶ γὰρ καὶ ῥαὰβ πόρνη ὑπῆρχε, καὶ ἔστι γεγραμμένη, καὶ ζαμβρὶ πορνεύσας γέγραπται. καὶ χασβὶ μετ' αὐτοῦ καίπερ ἀλλοτρία οὖσα, καὶ οὐκ ἀπὸ γένους Ἰσραὴλ ἀναγομένη. Hoc est, Iudæi affirmant hunc Melchisedech iustum virum & sanctum & altissimi sacerdotem fuisse, & parentum illius nomina ideò ab scripturis neglecta fuisse, quia ex scorto natus esset. Sed ineptus est talis sermo. Nam Rahab meretrix

Numerorū 25. erat, & eius meminit scriptura, & Zambri fornicatus est cum Cozbi Madlanitide, & nomen illorum non fuit omissum, quamuis illa esset alienigena, nec ex Israel originem duceret. Et postquam de Melchisedech sermonem absoluisset, subdit Epipha. πόσοι δὲ ἄλλοι οὐ γενεαλογοῦνται κατὰ τὸ φανερώτατον; δανιὴλ, σεδράχ, μισάκ, ἀβδεναγὼ, ἠλίας ὁ θεσβίτης καὶ ἐν πάσαις ῥηταῖς βίβλοις οὐδαμοῦ ἐμφέρονται τούτων οἱ πατέρες τε καὶ μητέρες, εὑρήκαμεν ἐν παραδόσεσι τοῦ δανιὴλ τὸν πατέρα σαβραὰμ καλούμενον, ἠλίας ὁ θεσβίτης ἀδελφὸς γέγονεν ἰωδαὲ τοῦ ἱερέως, ἐξ

Danielis pater quis. ἱερέων δὲ ὢν καὶ αὐτὸς ὑπάρχων, υἱὸς δὲ τοῦ ἀχιμαάμ. ἀχιμαὰμ δὲ, υἱὸς τοῦ σαδοὺκ, σαδοὺκ δὲ τοῦ ἀχιτώβ, ἀμορία, ἀμορίας υἱὸς τοῦ μωρία, μωρίας τοῦ ζαζὰ, τοῦ ἀζία, ἀζίας τοῦ φινεὲς, φινεὲς υἱὸς τοῦ ἐλεάζαρ. ἐλεάζαρ υἱὸς τοῦ ἀαρὼν, τοῦ ἱερέως δηλονότι. ἀαρὼν υἱὸς τοῦ

Elia generationis series. ἀμβράμ, ἀμβρὰμ τοῦ καὰθ, καὰθ τοῦ λευῒ, λευῒ τρίτος υἱὸς ἰακὼβ, ἰακὼβ δὲ ἀδελφὸς μὲν ἡσαῦ, παῖς δὲ τοῦ ἰσαὰκ, υἱὸς τοῦ ἀβραάμ. Hoc est. Sūt ne alij quorum genealogia non tradita sit apertè, Danielis, Sidrach, Misach, Abdenago, & Eliæ, quorum parentes in diuinis scripturis nullibi inueniuntur. In traditionibus tamen maiorum Danielis patrem appellatum fuisse Sabram legimus. Eliæ vero generatio sic habet. Elias Thesbites habuit fratrem Iodae sacerdotem, ex quo manifeste colligitur fuisse ipsum ex sacerdotali genere progenitum, erat Elias Achimaam filius, & Achimaam vero Sadoci, Sadoc verò Achitobi, filij Amoriæ, Amorias filius erat Moriæ, Morias vero Zazæ, filij Aziæ, Azias ipsius Phinees filius Eleazari, Eleazar filius erat Aaron summi sacerdotis. Aaron filius erat ipsius Amrā, Amrā ipsius Caath, Caath verò Leui, Leui verò tertius erat ex filijs Iacob. Iacob quidem frater

Trium pue rorum maiores ignoti erat Esau, & Isaac filius, qui erat filius Abraham. De tribus pueris ad hunc modum scribit. φύσει δὲ τῶν τριῶν παίδων, σεδράχ, μισάκ, ἀβδεναγὼ, οὔτε ἐν ἀποκρύφοις, οὔτε ἐν παραδόσεσιν εὕρομεν. Hoc est. Patres naturales trium puerorum, Sidrach, Misach, Abdenago, nec in reconditis libris nec in traditionibus vnquam inuenimus. Lege eundem in libro de vitis patriarcharum. Apud Romanos etiam aliquorum Illustrium virorum patres nunquam cogniti sunt, vt Catonis & Marij, vt inquit Ælianus libri 2. Variæ historiæ.

Ad generationem Christi enarrandam ac cessuri, vt ordine claro & expedito progrediamur, oportet hac distinctione vti, ex Theophilacto desumpta (in comment. epistolæ ad Rom. capit. 1. in huius loci expositione. Qui natus est ex semine Dauid secundum carnem.) dicenti. Hic perspicue duas generationes ob oculos ponit Paulus, per hoc quod ait, de filio suo, (hoc est Deo,) supernam generationem, per hoc autem quod apponit ex semine Dauid, inferiorem hanc humanam, intelligens. Item Hieronym. Matth. 1. Duplex est generatio. prima diuinitatis, de qua Isaias ait. Generationem eius quis enarrabit? alia est humanitatis, qua Christus carnem assumpsit. de hac ait Matthæus. Liber generationis Iesu Christi. A carnalibus autem cœpit euangelista, vt per hominem, Deum dicere incipiamus. Item Isaiæ. 53. in expositione huius loci. Generationem eius, ait. Hoc dupliciter intelligitur. Aut enim de diuinitate eius accipiendum est, quod impossibile sit diuinæ natiuitatis nosse mysteria. De qua ipse loquitur in Prouerbijs. Ante omnes colles generauit me. Iuxta illud quod alibi legimus. Quis cognouit sensum Domini, id est nullus. Aut de partu virginis, quod difficulter possit exponi. Denique cum Mariæ diceretur ab angelo. Concipies & paries filium. Illa respondit. Vnde mihi hoc, quia virum non cognoui? Cui rursum angelus, Spiritus sanctus veniet super te, vt vel ab Angelo vel ab euangelista tantum natiuitatis huius sacramenta dicantur. Cuius narrator rarissimus est, secundum illud. Quis sapiens & intelliget hæc? August. quoque lib. 2. de consensu euangelistarum ca. 1. ait Matthæus in exordio suo satis ostendit generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam. Secundum hanc quidem Christus filius hominis est, quod etiam ipse se appellat, commendans nobis quid misericorditer dignatus

Marginalia (right column): *Duplex Christi generatio.* — *Isaia. 53.* — *Locus Isaiæ expositus.* — *Prouer. 8.* — *Osea. 14.*

tus sit esse pro nobis. Nam illa æterna generatio, secundum quam filius Dei vnigenitus est ante omnem creaturam, quia omnia per ipsum facta sunt, ita ineffabilis est, vt de illa à propheta dictum intelligatur. Generationem eius quis enarrabit? Deniq; Chrysosto. ho.2.in Matt.ait. Duplex est facta generatio, prima huic nostræ similis, altera nostram naturam eminenter excedens. Quod enim natus ex fœmina est, nobis competit, quod verò non ex sanguine, nec ex voluntate viri aut carnis, sed ex Spiritu sancto, aliam nobis sublimiorem futuramque generationem prodit, quam nobis ex spiritu gratuito conferet.

Ioann. 1.

Maiores Christi, à primo parente vsque ad ipsum, sexagintaduo supputantur, quos summatim enumerat Epiph. libr. 3. aduersus hæreses. ca. vlti. quod inscribitur. Σύντομος ἀληθὴς λόγος περὶ πίστεως καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ait, ἑξήκοντα καὶ δύο γενεαὶ καὶ πατριαρχίαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ Χριστοῦ ἐμφέρονται διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐντελεστέρων ἀνδρῶν, περὶ τὸν θεὸν τὴν γνῶσιν ἐσχηκότων, ἢ δι᾽ ἑτέραν τινὰ ἀρετὴν τὴν βασιλικὴν τε δόξαν καὶ ἐμβρίθειαν μετεσχηκότων, ὁ κατάλογος τοῦ ἀριθμοῦ ἐμφέρεται ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. καὶ γὰρ γενεαὶ παρεληλύθασιν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ Νῶε δέκα καὶ ἀπὸ τοῦ Νῶε ἄχρι τοῦ Ἀβραὰμ ἄλλαι δέκα, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ ἄχρι Δαβὶδ γενεαὶ ιδ. ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, γενεαὶ ιδ. καὶ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἕως τοῦ Χριστοῦ γενεαὶ ιδ. ὡς εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἄχρι Χριστοῦ ἑξήκοντα δύο γενεάς. αἵ τινες ἑξήκοντα διὰ τὴν συντομίαν ἠρίθμηνται. καὶ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἑβδομήκοντα δύο στελεχῶν φοινίκων ὑπαρχόντων, ἑβδομήκοντα ἡ γραφὴ ὠνόμασε. καὶ εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένων ἑβδομήκοντα, ἑβδομήκοντα δύο εὑρίσκονται σὺν τῷ Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ. καὶ ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνεύσαντες ἐπὶ Πτολεμαίου. διὰ δὲ τὴν συντομίαν, εἰώθαμεν λέγειν τῶν ἑβδομήκοντα τὴν ἑρμηνείαν. Hoc est, ab Adam vsque ad Christum sexaginta duas generationes decurrisse legimus, nimirum tot quot patriarchæ. qui aut eximia sanctitate, aut regni dignitate pollebant, extiterunt. Nam ab Adam vsque ad Noe decem supputantur generationes, à Noe ad Abraham vsque totidem, ab Abraham vsque ad Dauid generationes. 14. à Dauid vsque ad Babylonicam captiuitatem quatuordecim similiter, à captiuitate vsque ad Christum. 14. Atque ita si ab Adam vsque ad Dauid omnes generationes ad summam reuocemus, sexagintaduas inueniemus generationes; quas tamen sexaginta scriptura vocauit, breuitatis curam gerens, veluti in deserto. 72. erant palmæ, &. 70. tantum supputantur, & septuaginta senes in montem asciti sunt, cum essent septuagintaduo cum Elad & Modad, sub Ptolemæo septuaginta duo numerantur interpretes fuisse, & ob breuitatem consueuimus appellare interpretationem septuaginta. Aut vt ex eodem Epiphanio libr. 1. contra hæreses. tom. 1. & ex Ancyroto, colligi potest, ad hunc modum istæ ætates aut generationes possunt supputari. Ab exordio mundi vsque ad diluuium deuolutæ sunt decem generationes, ex quibus septimum locum occupat Henoch, de quo dicitur in epistola Iudæ, Prophetauit autem de his septimus ab Adam Henoch. illorum series sic disponenda est. Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Iared, Henoch, Mathusala, Lamech, Noe. Istæ decem generationes ad Diluuium vsque pertingunt, & iuxta Iosephum, lib. 1. Antiqui. ca. 4. amplectuntur duo millia annorum, & sexcentos &. 56. Verum iuxta Epiphanium. lib. 1. aduersus hæreses, parum post principium. Numeros annorum istarum generationum est, duo millia annorum & ducenti sexagintaduo anni. Istæ enumerationes multum inter se dissident. ob corruptionem quæ in libris Græcorum & Latinorum inoleuit. De qua redisputat Augu. lib. 15. de Ciui. ca. 10. & S. Euche. in Gen. Volo tamen in studiosorum gratiam vniuersas generationes mundi in quatuor status diuisas, percurrere, ex eodem Epipha. in citatis locis, qui sic se habent. Primus status hominum incipiens à creatione mundi, ad diluuium vsque peruenit, & vocabatur Barbarismus, eo quod nulla lex esset tunc diuina hominibus lata aut promulgata. Secundus status à diluuij tempore vsque ad Babylonicæ turris ædificationem, & adhuc ad Serug vsque protenditur, qui post turris ædificationem duas vixit generationes. Hic status appellatus fuit Scythismus, qui hinc nomen traxit, quod illi qui tunc viuebant à diluuij inundatione fugientes, & in loco tuto se recipientes, ex Armenia profecti sunt, & vtramque Scythiam occuparint. Tertius status à Serug vsque ad Abraham, vocatus fuit Græcismus, in illo idolorum cultus repertus est, non quidem ex lapide & auro factorum, sed penecillo in parietibus depictorum. Nam parum post à Thare

Ab Adā vsque ad Noe decem sunt generationes, à Noe ad Abrahā decem generationes.

Num. 11.

Decē generationes à Noe ad diluuiū vsq; Sem, Arphaxad, Sale. Heber, Paleg, Reu, Sarug, Nachor. Thare Abraham.

Mundi barbarismus.

Scythismus

Græcismus.

Aug. arbitrat Thare insignis pietatis fuisse virum lib. 16. de ciui. dei. c. 13. de hoc lib. 10. Reg. 21.

Iudaismus.

à Thare Abrahæ parente, qui figulinam artem exercebat, ex luto simulacra facta sunt. Deinde Abraham Iudaismi fecit initium, vicesima ab orbe condito generatione, hi postea mutato nomine Hebræi, deinde Israelitæ vocati sunt, postquam Iacob angelo superato, Israel sibi & posteris, nomen inuenit. His statibus, quartus augustior & excellentior successit, nempe Iudæorum spiritualium, qui circuncisionem præferunt non in carne sed in spiritu. Hi statim Galilęi, succedente tempore à Christo redemptore, Christiani vocati sunt. Hæc statuum distributio potest ex Paulo ad Col. 3. elici. inquit enim. Vbi (id est in noua creatura) non est gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber. & ad Rom. 1. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Sapientes vocat Iudęos, insipientes vero Scythas.

Cur euãgelistæ recensent Christi generationem.

Quæres fortasse, quo consilio ducti euãgelistæ, generationũ seriem instituerint recensere. Huius rei causam affert Chrysosto. ho. 4. in Matthæ. his verbis. Vt, videlicet, ex enumeratione generationum, studiosum auditorem excitent ad temporum supputationem, ostendentes hunc esse Christum à prophetis prædicatum. Cum enim generationum numerum percurreris, & didiceris, ipsum esse qui ante promissus est, facile suscipies, quod in Christi natiuitate accidit. In annorum itaque enumeratione admonet auditorem, vt credat, quod ille sit quem patriarcha Iacob promisit, affuturum, deficientibus ex Iuda principibus. Quem etiam Daniel post illas hebdomadas venturum esse prædixit. Quod si aliquis illos annos, qui in hebdomadarum numero Danieli ab angelo numerati, ab instauratione Ierusalem voluerit supputare, & ad ipsius natiuitatem numerando descẽdere, videbit hos Matthæi annos, illis qui à Daniele signati sunt, conuenire.

Genes. 49.

Hebdomadarum initium iuxta Chrysosto.

Cur Matt. non narrauit continẽter. 42. generationes.

Cur Matthæus neglexit complecti omnes Christi generationes sub quodam certo numero, & integro, sed illas in tres partes diuisit. Qua de re Chrysosto. hom. 4. in Matth. ad hunc modum scribit, omnium generationum seriem in tres partes diuisit Matthæus, ostendens quod nec mutatis quidem politijs, ille vnquam populus sit melior effectus. Sed siue Aristocratiæ, siue regno, siue oligarchiæ pareret, in eadem morum prauitate permanserit. Et neque cum ducum, neque cum regum, neque cum sacerdotum potestate regeretur, ad studium virtutis accesserit. Item in 2. opere titulo Chrysost. in Matthæ. ho. 1. in huius loci expositione, omnes ergo generationes, &c. sic legimus scriptum. Quum potuisset euangelista breuiter numerum generationum explicare, dicens, ab Abraham vsque ad Christum generationes sunt. 42. qua ratione ter generationes præcidit, & in tres partes diuisit, per generationes quatuordecim? Quia ter completis. 14. generationibus, mutatus est Iudæi reipublicæ status. Ab Abraham enim vsque ad Dauid fuerunt sub iudicibus, à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, sub regibus, à transmigratione vsque ad Christum, sub Pontificibus. Hoc ergo vult monstrare, quoniam sicut semper ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status, sic completis quatuordecim generationibus, à transmigratione vsque ad Christum, necesse est à Christo mutari similiter hominum status, quod & factum est. Post Christum autem iam non sub iudicibus multis, nec sub regibus multis, nec sub Pontificibus multis sumus. Sed omnes generationes sub vno Christo & iudice & rege & pontifice factæ sunt, quia trium illorum statuum solus habuit dignitatem. Vnde quoniam & Iudices & reges & Pontifices, per ter, tres Christi dignitates præfigurabãt, semper principia eorum in figura fuerũt Christi. Primus iudicum Iosue. Primus regum Dauid. Primus pontificum Iesus filius Iosedech. Hos in figura Christi fuisse dubitat nemo. Qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi, secundum carnem nascentis in mundum. Respondet. Quadragintaduo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis & laboris est, quoniam in sex diebus natus est mundus, qui positus est in labore, opere & dolore. Conuenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem & dolorem, quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis & laboris. Hæc ille. De sanctis illis, qui typum domini præferebant, dictum est à nobis cum agebamus de nominibus diuinis & de citationibus & allegorijs & quæ dicenda de illis supersunt suis in locis à nobis differentur.

Iosue.
Dauid.
Iesus filius Iosedech.

Numerus sex varius laboris est.

Deinde quæro, cur hi duo patres Christi, nempe Abraham & Dauid potissimum electi sunt, vt in generationum capite constitueren-

Cur origo generationum ab Abrahã & Dauid petita sit.

tuerentur. Ideo, (vt dicitur homil. 1. secundi operis titulo Chrysosto. in Matth.) Abrahæ & Dauid Christus vocatur filius, quia Christus tres dignitates erat habiturus, regis, prophetæ, & sacerdotis. Abraham enim duas habuit dignitates. Propheta enim fuit & sacerdos. Sacerdos, sicut Deus dicit ad illum. Genes. 15. Accipe vaccam triennem. Propheta sicut ait dominus ad Abimelech de illo. Propheta est, & orabit pro te. Rex autem fuit, ex Dauid ducens originem. Ideò ergò amborum filius nominatus est, vt vtriusque patris triplex dignitas, originali iure cognosceretur in Christo, aut vt Chrysosto. ait, secunda in Matthæum homilia Ideo isti duo primo ponuntur loco, quia erant maximè memorabiles. Ille quidem quod rex & propheta. Hic verò quod propheta & patriarcha, aut iuxta Hieronymum Matth. 1. ideo cæteris prętermissis horum filium Christum nuncupauit, quia ad hos tantum facta est de Christo promissio, vt etiam ait Euthy. in procemio Matt.

Dauid præponit in generatione à Matth. ipsi Abrahæ.

Cur, ex his duobus viris, Dauid qui multo recentior, & ætate minor fuit quàm Abraham, primum locum occupauerit, & post illum, Abraham sequatur. Quia. (vt ait Chrysosto. homil. 2. in Matth.) omnium ore versabatur Dauid, tam ob insigne honoris & gloriæ, quàm ob ipsius quoque temporis spatia iunctiora. Et si enim vtrique promiserat Deus, sed illud quasi antiquum, reijciebatur, hoc vero quasi recens, ab omnibus celebrabatur. Vnde Iudæi Ioa. 5. dicunt, Nõne ex semine Dauid, & Bethlehem castello (vnde erat Dauid) venit Christus. Et omnes Christum filium Dauid vocabant. Et Ezechiel ait. Protegam ciuitatem istam, propter Dauid seruum meum. Secundam adducit causam, quare Dauid primo loco ponatur, auctor secundi operis titulo Chrysosto. in Matth. Homi. 1. Quia, inquit, cum propositum esset euangelistæ ex Abraham generationem domini numerare, si prius dixisset eũ filium Abrahæ, postea autem Dauid, necesse habuit iterum reuerti ad Abraham, & in ipso loco biseum numerare. Et sumpsit ni fallor auctor ille ex Hierony. Matth. 1. cuius hæc sunt verba. Filij Dauid, filij Abraham. Ordo præposterus, sed necessario commutatus. Si enim primo posuisset Abraham, & postea Dauid, rursus ei repetendus fuerat Abraham, vt generationis series texeretur. Additur tertia ratio

Præponitur Dauid. Abrahæ ne generationis cõtextus interrũperetur.

in illo secundo opere, cur primo loco sit Dauid cõstitutus. Quia regni dignitas maior est quam naturæ. Nam & si Abraham præcedebat tempore, Dauid præcedebat dignitate. De hac re nonnulla scripsimus in titulo de ordine narrationis scripturæ.

Diximus superius ad hos duos viros promissiones esse factas ac Christum ex illorum semine esse nasciturum. Sed quæres quibus in locis hoc pollicitus illis sit dominus. Primo P.salm. 131. Iurauit dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, & Psalm. 88. Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius vt sol in conspectu meo, & Isaias. Egredietur virga de radice Isai, & flos de radice eius ascendet, & Lucas & Matthęus demonstrant Ioseph è stirpe Dauid descendisse. Facta fuit Abrahæ etiam promissio. Genes. 20. in semine tuo benedicentur omnes gentes. Ad hos duos potissimum viros facta est à Deo promissio, vt intelligamus illas promissiones iam esse adimpletas in euangelio.

Primo tres euangelistæ de generatione carnali, & deinde Ioannes de æterna disseruit.

Quarto quod fuerit institutum euangelistarum in enarratione generationis Christi. Tres, (inquit Theophy. ad Roma. 1. ca.) euãgelistæ de ortu ac generatione Christi secundum carnem meminerunt, vt ab hac traducant auditores ad supremam illam generationem, de qua Ioannes disseruit. Siquidem & ipse dominus, primum visus est homo, deinde cognitus est Deus. Et rursum in procemio Euangelij Ioannis ait. Ioannes, quæ nullus alius euangelista, nos docuit, ea ipse intonare ausus est. Nam cum alij occupati fuissent in carnali substantia Christi explicanda, nihilque clarè dixissent de substantia eius, quam ante secula habuit, metuebatur, ne putarent Christum tunc primum subsistere cœpisse, quando ex Maria natus est. Ideò Ioãnes de superna generatione tractat: quamuis interim incarnationem verbi nõ relinquit intactam. Dicit enim. Verbum caro factum est.

De numero gñationũ à Matth. descriptarum

Quot sint generationes ab Abraham vsque ad Christum Hierony. ad hunc colligit modum, in libro mansionum ad Fabiolam, in procemio illius. Sicut mansiones deserti à prima vsque ad vltimam sunt quadraginta duæ, ita generationes de quibus Matth. loquitur, sunt. 42. Ab Abraham vsq; ad Dauid gene-

generationes.14.à Dauid vsq; ad transmigrationem Babylonis.14.generationes, à transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim, id est, simul generationes.42. Per has currit verus Hebræus, qui de terra festinat transire ad cælum, & Ægypto seculi derelicta, terram promißionis ingreditur. Nec mirum si in illo numeri sacramento peruenimus ad regna cælorum, sub quo dominus à priori Patriarcha peruenit ad virginem, quasi ad Iordanem, quæ pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratijs redundat. Has generationes sic Anselmus partitus est. Omnes, inquit, generationes diuiduntur in tres tessarescedecades. Prima est ab Abraham vsque ad Dauid, ita quod Dauid ibi includitur, secunda à Dauid vsq; ad transmigrationem Babylonis, ita quod Dauid ibi non includitur, sed in transmigratione sub ea continetur. Tertia est à transmigratione vsque ad Christum, in qua si dicamus Iechoniam bis numeratum, transmigratio inclusa est. De hoc Anselmi dicto postea videbimus.

Ab Abrahã cœpit Mat. quia illi pro missio facta prius.

Deinde videndum in quo differat Matthæus à Luca in enarratione generationum. Qua de re hæc tradit Orige.hom.28. in Lucam. Non æquè ab euangelistis natiuitatis Christi ordo narratur, Matthæus enim incipiens natiuitatis illius seriem texere, ab Abraham, vsque ad id peruenit, vt diceret. Christi autem Iesu generatio sic erat. Et describit nõ eum qui baptizatus est, sed qui venit in mundum. Lucas vero exponens natiuitatem eius non à superioribus ad inferiora deducit, sed eum baptizatum ante dixisset, vsque ad ipsum peruenit Deum. Nec eædem personæ sunt in generatione eius, quando descendere dicitur, & quando ascendere. Qui enim fecit eum è cælis tibi descendentem, mulieres non quaslibet, sed peccatrices, & quas scriptura reprehenderat, introducit. Qui vero baptizatum narrat nullius mulieris fecit mentionem. In Matthæo ergo nominatur Thamar, quæ cum socero fraude concubuit. Et Ruth Moabitis, nec de genere Israel, & Raab, quæ vnde sumpta sit scire nequeo, & coniux Vrię quę violauit mariti thorum. Quia enim dominus noster ad hoc venerat, vt hominum peccata susciperet, & eum qui non fecerat peccatum, pro nobis peccatum fecit Deus. Propterea descendens in mundum assumpsit peccatorum hominum & vitiosorum personam, & nasci voluit de stirpe Salomonis & Roboam,

Math.1.c. *Lucæ.3.c.* *Thamar.* *Ruth.* *Raab.* *Bethsaba.*

quorum delicta conscripta feruntur, & de cæteris, è quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando verò de lauacro conscendit, & secundus ordo describitur, nõ per Salomonem sed per Nathan nascitur, qui eius arguit patrem super Vriæ morte & ortu Salomonis. Sed in Matthæo verbum Genero.as, adiungitur, in Luca penitus siletur. Sic enim ait Matthæus. Abraham genuit Isaac. Isaac genuit Iacob, & Iacob genuit Iudam & fratres eius, Iudas genuit Phares & Zaram de Thamar, & vsque ad finem, genuit, semper apponitur. In Luca verò vbi de lauacro conscendit, Iesus filius dicitur. Sicut putabatur filius Ioseph, & in tam multa serie nominum, excepto quod putabatur filius Ioseph, generationis nomen scriptum non est. In Matthæo non est scriptum incipiebat, in Luca vero quia de baptismate conscensurus erat, legitur, incipiebat, scriptura referente. Et erat ipse Iesus incipiens. Quando enim baptizatus est, & mysterium secundæ generationis assumpsit, vt tu quoque priorem natiuitatem destruas, & in secunda regeneratione nascaris, tunc dicitur incepisse. Augustinus quoque libro.2. de consensu euangelistarum.capit.quarto de eadem re, sic disserit. Ad hunc mundum venientem regem Christum Matthæus suscipiens, exorsus est ab Abraham, & enumerauit quadraginta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum cuius caput est Abraham, Christus venit in carne. Cum enim quater denas generationes tribus Matthæus distinxisset articulis dicens, ab Abraham vsque ad Dauid generationes.14. à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, alias.14.totidemque alias, vsque ad natiuitatem Christi, non tamen eas deduxit in summam, vt diceret fiunt omnes quadraginta duæ. Vnus quippe ex illis progenitoribus, bis numeratur, id est Iechonias, à quo facta est quædam in extraneas gentes deflexio, quando in Babyloniam transmigratum est. Vbi autem ordo à rectitudine flectitur, atque vt eat in diuersum tanquam angulum facit, illud quod in angulo est, bis numeratur, in fine scilicet prioris ordinis, & in capite ipsius deflexionis. Et hoc ipsum iam præfigurabat Christũ à circuncisione ad præputium migraturum, & hinc atque hinc vtrisque in se credentibus, tanquam lapidem angularem futurum. Sic iam non.42. quod faciunt ter quatuordecim, sed propter vnum

Reges impij in generatione Chri.

Incipiens Christus, quã dicitur.

Cõtra recepta opinio. hæc loquit August.

Ex ignorãtia linguæ Hebraicæ hæc inquit, de quo statim.

num bis numeratum, quadraginta vna generationes fiunt, si & ipsum Christum annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ terrenæ tanquam numero quadragenario regaliter præsidet. quem ad istam mortalitatem nobiscum participandam, quia descendentem voluit significare Matthæus, ideo & ipsas generationes ab Abraham vsque ad Ioseph, & vsque ad ipsius Christi natiuitatem descendendo commemorauit ab initio Euangelij sui. Lucas autem non ab initio euangelij sui, sed à baptismate Christi generationē narrat, nec descendendo, sed ascendendo tanquā sacerdotem in expiandis peccatis, magis assignans, vbi cum vox de cælo declarauit, vbi testimonium Iohannes ipse perhibuit dicens. Ecce qui tollit peccata mundi. Ascendendo autem transit ad Abrahā & peruenit ad deū, cui mūdati & expiati reconciliamur. Merito &* adoptionis originem ipse suscepit, quia per adoptionem efficimur filij Dei, credendo in filium Dei. Per carnalem generationem filius Dei potius, propter nos filius hominis factus est. Satis autem demōstrauit, non se ideo dixisse, Ioseph filium Eli, quod de illo genitus, sed quod ab illo fuerit adoptatus, cum & ipsum Adam filium Dei dixerit, cum sit a Deo factus, sed per gratiam (quam postea peccato amisit) tanquam filius in paradiso constitutus sit. Quapropter in generationibus Matthæi, significatur nostrorum susceptio peccatorum à Christo. In generationibus autē Lucæ significatur abolitio nostrorū peccatorū à Christo. Ideo eas ille descendens narrat, iste ascendēs. Proinde Matthæus ab ipso Dauid per Salomonem descendit, in cuius matre ille peccauit. Lucas vero ad ipsum Dauid per *Natham ascendit, per quē prophetā, Deus peccatū ipsius expiauit. Ipse quoque numerus quem Lucas exequitur abolitionem indicat peccatorum. Quia enim Christi aliqua iniquitas, qui nullam habuit, non est vtique coniūcta cum iniquitatibus hominū, quas in sua carne suscepit, ideo numerus penes Matthæū, excepto Christo, est quadragenarius. Quia verò nos ab omni peccato expiatos, Deo coniungit, ideo in eo numero qui est penes Lucā, & ipse Christus à quo incipit enumeratio, & Deus ad quem peruenit, connumerantur, & fit numerus. 77. quo significatur omnium prorsus remissio & abolitio peccatorum. Vnde dominus fratri peccanti non solum septies, sed septuagies septies, dicit remittendum esse peccanti. Nec frustra hic numerus ad peccatorum pertinet emundationem. Denarius tanquam iustitiæ numerus, decem præceptis legis ostenditur. Porrò peccatum est legis transgresio, & vtique denarij numeri transgresio, vndenario figuratur. Et quia vniuersum tempus, septenario numero dierum voluitur, conuenienter vndenario septies multiplicato ad numerum. 77. cuncta peccata perueniunt. In quo numero etiā fit plena peccatorum remissio, expiante nos carne sacerdotis nostri, à quo nunc iste numerus incipit, & conciliante nos Deo, ad quem nunc iste numerus peruenit per spiritum sanctum, qui in columbæ specie, in hoc baptismo, vbi nunc iste numerus commemoratur, apparuit. Denique Euthy. in procemio Matt. ait. Matthæus cum ad eos qui ex circuncisione erant, scriberet, non altius quam vsque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc principio sumpto, vsque ad Christum descendit, ostendens solum, quod ex semine Abraham & Dauid natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim æquè eos delectabat, qui ex Iudæis crediderant, atque audire quod ex semine Abraham & Dauid, natus esset Christus. Lucas verò perfectam tradit generationem, Infernè magis ab ipso inchoans Christo, & ad ipsum vsque Adā ascēdens, vt demonstraret, quot generationibus separatus sit nouus Adam à veteri, & super quot generationes regnauerit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam facit demonstrantium. Si quidem Matthæus Abraham necessario faciens mentionem, ab hoc merito descendit ad Christū, cuius genealogia describitur. Lucas vero qui ad huiusmodi necesitatem mentionis Abrahæ faciēdę nō inducebatur, necessario à Christo inchoans, quid apud Hebræos consuetū esset diligenter exquisiuit, & iuxta id quod exquisierat, genealogiam contexuit. & rursum Lucæ. 6. ca. ait. Lucas à Christi natiuitate inchoans sermonem reduxit ad eius diuinitatem, demonstrans Christum vt hominē quidē cœpisse, vt Deū vero carere principio.

*Hoc retractauit postea Aug. nā Christus est filius dei naturalis, vt docet S. Th. 3 par. q. 23 articu. 4.

*2. Ret. c. 16. ait dicere debui per cuius nominis prophetā cū alter fuerit, qui hoc nomine vocabatur.

Annotatio.

AVgustinus libr. 2. de consensu euangelistarum. capi. 2. quem modò citauimus, videtur à recepta doctorū assertione abhorruisse

ruisse, cum ait, quadraginta generationes, tantum à Diuo Matthæo fuisse numeratas. & hunc secutus Beda lib. 1. super Lucam. cap. 10. Nam aiunt Iechoniam bis numeratum fuisse. Quibus Hiero. Matthæi. 1. respondet, inquiens. Iechonias bis ponitur apud Matthæum. Si voluerimus Iechoniam in fine *primæ Thessaradecadis ponere, in sequenti non erunt quatuordecim, sed tredecim. Sciamus ergo Iechoniam priorem ipsum esse, quē & Ioakim, secundum autem filium non patrem, quorum prior per kim, sequns per ch. &. n. scribitur, quod scriptorum vitio apud Græcos Latinosque confusum est. Et iterum in Danielis comment. capit. 1. ait. Nemo putet eundē in Danielis principio esse Ioakim, qui in Ezechielis exordio Ioachin scribitur. In Daniele enim in extrema syllaba kim habet Iehoiakim, illic chin Iehoiachin. Et ob hanc causam in Euangelio secundum Matthæum, vna videtur deesse generatio, quia secunda τεσσαραδέκας in Ioakim desinit, filio Iosiæ, & tertia incipit à Ioachin filio Ioakim. Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit ecclesiæ, suam ostendens imperitiam, dum euangelistæ Matth. arguere nititur falsitatē, & ex hoc loco Hiero. desumpsit Christianus Druthmari. Ideo verior est credenda Hier. supputatio dicentis. 42. generationes à Matth. fuisse numeratas. quam Augu. Hoc sentiūt Theophy. & Euthymius, & auctor. 2. operis in Matthæi titulo Chryso. homi. 1. & ipse Augusti. non videtur abhorrere ab hac sententia in li. quæst. in Gene. quæst. 121. Si hanc solutionē Hiero. intellexisset auctor ille secundi operis in Matthæ. titulo Chryso. ho. 1. quem tamen latinè scripsisse arbitror, nunquam dixisset fuisse eundem Iechoniam, qui in primo & secundo loco collocatur, ait enim. Iechonias iste, (qui est filius quidem Ioachim, nepos autem Iosiæ, sublato patre suo Ioachim de numero regum, ipse positus est pro eis quasi filius Iosiæ) & bis nominatur in Euangelio, semel quidem ante transmigrationē, videlicet pro numero. 14. Iterū autē nominatur post transmigrationem, quasi pro numero primo, hoc modo, Iosias genuit Iechoniam, videlicet decimus quartus. Iechonias autem post transmigrationem Babylonis genuit Salathiel, videlicet quasi primus. Et inuenitur hic Iechonias duorum numerum habere, patris sui & suum. Hic enim Iechonias cum esset vnus, duas habuit conditiones, fuit enim & rex ante transmigrationem, & rex constitutus à populo Dei, factus est autem priuatus post transmigrationem, quasi ductus captiuus. Ideò ante transmigrationem quidem computatur inter reges quasi rex, post transmigrationem computatur inter priuatos, vt priuatus, nec obest quod filius Iosiæ dictus est, cum sit nepos, quoniam & nepotes rectè filij appellantur. Similiter ratio illa, quæ ab Augustin. allata est, facilè labefactari potest. Præterea quod dicit Augustin. eodem loco. quod Natham ille qui in generatione ponitur à Luc. fuerit propheta qui reprehendit Dauid de adulterio. 2. Reg. 12. falsum videtur. Nam tunc nullum filium ex Bethsabee progenuerat Dauid. lege. 1. Paralipo. capit. 3. & Damasce. lib. 4. capit. 15. & Augu. 2. Ret. cap. 16.

*Fortè secūdæ legendū

Porphyrius

Auctor secūdi operis in Matth. titu. Chryso. notatus.

Deinde videtur quod à captiuitate Babylonica vsque ad Christum non sunt deuolutæ generationes. 14. Imo si res altius expendatur, nec tredecim reperientur. Cui quæstioni sic respondet Euthy. in procemio in Matthæo. In tertia, inquit, parte, Matt. duodecim. ponit personas, & ait quatuordecim esse generationes. Ideo quia ipsum transmigrationis tempus in ordine generationis ponit, & similiter ipsum Christum, sicut magnus docet Chrysost. Consentit Theophy. in comment. Matthæi cap. 1. Vbi, inquit, sunt à demigratione Babylonica vsque ad Christum generationes. 14. cum tredecim tantum personæ reperiantur? si quidē mulier in genealogia recēseretur, possemus & Mariā connumerare, & cōplere numerū; nunc autē mulierē diximus ad genealogiā nō pertinere, quomodo igitur dicitur hoc? dicunt quidam, quod demigrationē posuerit, ceu personæ ordinē occupantem, & Chriso. 4. in Matt. quærit, qua ratione in vltima generatione cū. 12. solū posuisset generationes, quatuordecim eas esse memorat? Mihi videtur captiuitatis tempus in generationum ordine collocasse, & ipse Christus, vnius numerum generationis implere.

Porrò hęc à veritate longè absunt. Nec mirum est illos scopum non attigisse, cum linguæ Hebraicæ subsidio destituerentur, ex cuius cognitione facilè erat percipere Ioachim secundæ & tertiæ tessaradecadis nō eū dem esse. Et ideo accedamus ad Hierony. sententiam dicentem Matt. 1. Numera à Iechonia vsque ad Ioseph. & inuenies generationes tredecim, quartadecima ergo generatio

o in

in ipsum Christum reputabitur.

Cur in secunda generationum serie à Matthæo enarrata à Dauid vsque ad transmigrationem in Babylonem, quatuordecim generationes numerantur, cum iuxta historiæ veritatem sint decem & septem? De qua quæstione sic disserit Orige. capit. 1. comment. In episto. ad Roma. in huius loci expositione. Destinatus filius Dei. Quæstio est, quomodo Christus descendat ex semine Dauid? qũe constat non esse ex Ioseph natum, in quem series ex Dauid descendentis generationis adducitur. Respondetur à nostris, quod Maria desponsata erat Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Secundum legem sine dubio contribuli suo & cognato coniuncta est, & quamuis dicatur ab angelo ad eam, Elisabeth cognata tua & ipsa peperit filium in senectute sua, Elisabeth autem ex filiabus Aaron esse dicitur, tamen affirmabitur à nostris, quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed ad omnes qui sunt ex genere Israel possit aptari. Vnde Paulus de omnibus simul dicit. Qui sunt cognati mei secundum carnem. Verum quam hæc sint valida, probato qui legis. Nobis hæc intelligenda secundum allegoricam rationem videntur, secundum quod nihil obest, quod Ioseph pater Christi dicitur cum omnino non sit eius pater. Quia in generationibus, à Matthæo refertur, quod Iosaphath genuit Ioram. Ioram genuit Oziam. In quarto autem Reg. libro scriptum est, quod Ioram genuerit Ochoziam, & Ochozias genuerit Ioas, & Ioas genuerit Amasiam, Amasias verò genuerit Azariam, ipsum qui interdum Ozias nominatur, & Azarias genuerit Ioatham. Hic ergo Ozias qui & Azarias, cum tertio Regum lib. dicatur Amasiæ esse filius, à Matthæo filius Iorę scribitur, tribus in medio generationibus prætermissis. Cuius rei differtio non secundum historiam, sed secũdum spiritualem intelligentiam constat, quæ non est nunc nobis in transitu pulsanda. Interim sufficit nobis ad eos qui aduersantur respondere, quod sicut Iesus, Ioseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus, & Ozias genitus ex Ioram, ex quo non est genitus, ita ex semine Dauid secundum carnem Christus potest accipi, vt quicquid rationis in Ioram aliquis protulerit & in Ioseph, hoc & in Dauid suscipiendum [illegible] Hactenus Origenes: cuius sententia omnino reijcienda est, prout ex supradictis in hoc cap. satis constat. Item Hieron. Matth. 1. ait. Matthæus inquit Ioram genuit Oziam, Ozias genuit Ioatham. At in. 4. Regum volumine legitur, de Ioram Ochoziam fuisse generatum, quo mortuo, Iosabeth filia regis Ioram, soror Ochoziæ, tulit Ioas filium fratris sui, & eum internecioni quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit, cui successit in regnum filius eius Amasias, post quem regnauit Azarias eius filius, qui appellatur & Ozias, cui successit Ioatham filius eius. Cernis ergo quod secundum fidem historiæ, tres reges in medio fuerint, quos Matthæus prætermisit. Ioram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam & reliquos quos commemorauimus. Verum quia Euangelistæ propositum erat tres tessaradecades in diuerso temporum statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impijssimæ Iezabel, idcirco vsq; ad tertiam generationem eius memoria tollitur, nec in sanctę natiuitatis ordine ponitur. His similia verba leges apud Christianum Druthmari, & apud Hilarium, canone. 1. in Matth. & apud Anselmum Matth. 1. Item Iosias genuit Ioacim, Ioacim, Iechoniã 4. Reg. 23. 24. Iechonias hic & 1. Paraliti. 3. sic vocatur. Sed. 4. Reg. 24. Ioachin.

Filius.

Præterea non immerito quæritur, cur multo plures personæ assumantur ad Christi generationem contexendam à Luca quam à Matthæo. Augustinus hanc quæstionem sic dissoluit in lib. q. in Genes. q. 121. inquiens. Non est mirum quod numerantibus in Gene. 36. ab Abraham per Esau patrem gentis Edom, atque per Rahuelem filium Esau, & Zaram filium Rahuelis, & Iobab filium Zara, cui Iobab successit in regno Balach, qui primus in terra Edom rex fuisse commemoratur, vsque ad vltimum regem quem potuit nominare Moyses, plures generationes inueniuntur quam numerantur ab Abraham per Iacob vsque ad Moysen. Nam illis inueniuntur ferè duodecim, hic autem vsque ad Moysen ferme septem. Fieri enim potuit, vt ideo ibi plures numerarentur, quia citius moriendo plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit, vt aliorum ordinem sequens Matthæus ab Abraham vsq; ad Ioseph quadraginta duas generationes enumeret, Lucas autem in ordine alio numerãs generationes, non per Salomonem sicut ille, sed per Nathan, ab A-

Matat ordinem regũ Aug. quem tenuit Moses. Gen. 36

brabam

Additi. 20 sunt. 75. braham vsque ad Ioseph quinquaginta quinque numerat. In illo quippe ordine vbi plures nominātur, citiùs mortui sunt, quam vbi pauciores.

Cur sicut Babylonicæ captiuitatis meminit Matthæus, non etiam descensus in Ægyptum? Respondet Chrysost. homi. 4. in Matthæ. Quia Ægyptios non amplius timebant Iudæi, Babylonios verò expauescebant adhuc. Et quod illud quidem esset antiquū, hoc verò recens & nuper factum. Adde quod illuc quidem non propter peccata abducti erant, huc vero ob scelera translati erant.

Dauid cur solus rex vocetur. Quæro cur solus Dauid rex vocetur, cum dicitur, Genuit Dauid regē, cum multi alij eadem pollerent dignitate. Quia primus fuit rex ex tribu Iuda. aut quia primus rex fuit ex illis qui assumuntur ad seriem generationum contexendam. Aut ita eum cognominauit Matthęus volens insinuare, quod patriarcharum ordo ad regalem dignitatem conscenderit, cui ordini, per Abrahā (qui promissiones accepit) regnum immutabile, & nulli vicissitudini obnoxium promissum erat.

Lege S. Th. 3. par. q. 31 ar 3. ad. 5 Cum in generationum serie vnus semper ab vnoquoque, successor ponatur, studiosè obseruandum est, quando plures ponantur successores, quam ob causam eos ponere euāgelista statuerit ait Euthy. Non frustra plurium fit additio, sed statim causa perquirenda est. Fratrum siquidem Iudæ, Matth. eius fecit mentionē, quia vnus erat Israeliticus populus ad duodecim radices relatus, qui sunt. 12. filij Iacob, & videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari, tanquā qui tribuum Israelitici generis principia sunt à quo Israel natos est Christus. Hactenus Euthy. in procœmio Matth. Et post parum addit, Ideo fratrum Iudæ fecit mentionem, vt de primogenitoribos euelleret iactantiam. Quatuor enim ex illis ex ancillis Iacob nati sunt, & tamen nulli eorum generis obfuit differentia, omnes namque similiter, & patriarchæ fuerunt & capita tribuum. Item Anselmus, Matthæi. 1. Cum Abraham, inquit, plures filios habuerit, cur solum Isaac ponit Matthæi, & cum Isaac genuisset Iacob & Esau, quare de solo Iacob meminit, eum ipsos fratres Iudæ cum ipso Matth. in generatione computauerit? Ideo videlicet, quia Ismael & Esau non permanserunt in cultu Dei, fratres verò Iudæ, in populo Dei sunt computati, & figura fuerunt duodecim Apostolorum.

Nobilitas generis de qua lib. 10 regula. 21.

Præterea Chrysost. ho. 3. in Matth. ait. Cur cum dicit Matthæ. Isaac genuit Iacob, nec eius fratris mentionem fecit, ad Iacob autem veniens Iudam & fratres eius annumerat? Quidam propter Esau malignitatem. Sed si hoc verum est, cur peccatrices fœminas numerauit? Hic fulget gloria Christi, non quia magnos habet progenitores, sed quia viles. Causa ergo est, quia nihil commune habebant cum Israelitis, Sarraceni. Ismaelitæ & Arabes, & quotquot sunt ex illis patribus procreati. Ideo illos reticuit festinans ad eos, ex quibus nascitur Christus, & vnde propagatur populus Iudęorum. Adhuc etiam quæro cur Euangelista Matthæus scripserit, Phares Zaram de Thamar, cum Zaram ad Christi generationem non pertineat, iuxta omnes scriptores ecclesiasticos, vno Ambrosio dempto, super Lucam qui arbitratur Christum descendisse, nō tantum à Phares sed à Zara. Cōtra quem sic scribit Euthy. in procœmio Mat. Enumerat euangelista duos fratres Phares & Zaram, solum tamen Phares accepturus erat euangelista in genealogia, vt pote per quem ad Dauid genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiā Zaram posuit, vt typum gereret populi Christiani. Siquidē Phares Israelitici populi typus erat, sicut Zara, primùm quidē manū efferens retraxit eā, deinde Phares egressō, tū & ipse integre exiuit. Ita quoq; vitę euāgelicæ, pars quidē tēporibus Abrahæ apparuit, qua retracta, processit legalis, & post hāc perfectè apparuit euangelica. Igitur non frustra Zara est assumptus. Quid tamē ortus isto rum duorum fratrum portenderet, explicant sancti doctores. Hipręsertim. Theophy. Mat. 1. Chrysost. homil. 3. in Matthæ, & Hieron. Michęæ. 2. & in episto. ad Gala. cap. 3. versus finem. Abrosius. lib. 1. de Cain. cap. 1. & 2. & lib. 3. super. Lucā. & in. 2. opere titulo Chrysost. in Matth. homil. 1.

Cur dixerit Matth. genuit Iudam & fratres eius.

Refellitur Ambro. de Zarā sentētia

Euthymius

Thamar. Raab. Ruth Vxor Vriæ.

Hieronym.

Vid. D. 56. cap. Dns.

Quæro prętereacur Thamar. Raab. Ruth, vxoris Vriæ euangelista meminerit, cum essent tū alienigenæ, tū etiā peccatrices, omissis sanctissimis & lectissimis fœminis, Rebecha, Lia & Rachel. Hanc quæstionem sic dissoluit Hiero. super Mat. inquiēs. Notādū in genealogia saluatoris nullam sanctarū assumi mulierum, sed eas quas scriptura reprehendit, vt qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens omniū peccata deleret. Vnde Ruth, Moabitis ponitur, & Bethsabee vxor Vriæ. Et Christi. Druth. Peccatrices mulie-

res memorantur ab euangelista Mat. in Christi generatione. Vt ostendat illum pro peccatoribus de muliere natum. Et Vrias de alienigenis erat, non de Iudæis. Qui quamuis bonus esset, expressit typum diaboli, cuius coniugio erat prius copulata ecclesia, quam Christus concupiuit, cum vidit illam lauātem, hoc est semetipsam à fordibus seculi per lauacrum dam purificantem. Addit Anselmus aliam rationem, quæ est huiusmodi. Hoc fecit euangelista, vt ostenderet Christum non solum originem duxisse ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, non de iustis solum, sed etiam de peccatoribus. Vnde agnus paschalis præcipitur in lege, non sumi de ouili, vbi tantum sunt oues, sed ex illo vbi sunt oues & capræ, quia nasciturus erat de iustis & peccatoribus. Item Euthy. in proœmio Matth. ait. Non ab re Matthæus meminit quatuor mulierum, sed quia Thamar illicite nupta erat, vtpotè socero suo coniuncta, Raab autem meretrix erat, Ruth alienigena, vxor Vriæ adultera, quemadmodum ipsarum docent historiæ. Adduxit autē eas in medium, vt manifestum fieret, Christū non erubuisse ab huiusmodi descendere pro genitoribus, quorum vnus quidem ex illicitè nupta natus erat, ille verò ab adultera. Neque enim virtuti dedito, nocet progenitorum iniquitas. Quisq; enim ex proprijs operibus, non alienis, probus iudicatur aut improbus. Nam ob id venit Christus, non vt nostra fugeret opprobria, sed vt ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Vt medicus namq; aduenit Christus, non vt iudex. Alia vero causa, eo quod Iudæi, virtutis, quæ circa animum versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur. Reprimit tumorem ipsorum, ostendens etiam illos ex illegitimis natos nuptijs, ob hanc causam fratrum Iudæ meminit. Quatuor enim ipsorum ab ancillis Iacob nati sunt, & tamen nulli eorum, generis differentia obfuit: omnes namq; similiter patriarchæ fuerunt, & capita tribuum. Tertia vero causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura ecclesiæ quæ ex gentibus congregata est. Hæc ille. Hanc vltimam rationem attulit quoque Theophy.

In Decretis Christian. Druthmari

Matth. 1.
Anselm.
Euthy.

Quod Hieron. & cæteri sancti asseuerant, (ideo solas mulieres illaudatas in generatione Christi poni, vt Christus ex peccatoribus nascens, peccata mundaret orbis,) aliquibus non satis arridet. Nam vt ipse ait Hiero. ideo tres reges excluduntur à generatione Christi, quia Ioram à cuius stirpe illi descendebāt, se miscuit filiæ impijssimę Iezabelis, ideo filij eius vsq; ad quartam generationem de genealogia Christi auferuntur. Ideo alij dicunt has mulieres fuisse recensitas, eo quod essent vxores minus principales & secundariæ, non quia bonæ vel malę. Nam primas vxores enumerare, opus non erat, cum viro nominato, vxor quę eius est corpus, intelligatur fuisse recensita.

De stirpe Raab nihil cōpertum habemus, nec exploratum, adducemus tamen quod antiqui scriptores scriptum reliquerunt. Origenes quidem homil. 28. in Lucam ait. Raab vnde sumpta sit, scire non valeo. Auctor secundi operis titulo Chrysost. in Matth. hom. 1. ait. Raab dicitur meretrix de Iericho, quæ suscepit exploratores, & cum quærerentur à rege Iericho, vt occiderentur, abscondit eos in superiori parte domus suæ. Theophyla. quoque sub dubio loquitur. Raab, inquit, putant quidam scortum, quod exploratores Iesu Naue suscepit, seruauitque suos, & seruata est ipsa. Denique Hebræi dicunt minimè fuisse meretricem, sed cauponam, ad quā exploratores se contulerunt, vt famem sedarent, & vires reficerent. Sed hæc sententia falsa est prout constat ex Paul. ad Heb. 11. & Iacobi. 2. Item quare nomen matris Salomonis non exprimitur à diuo Matthæo, cum Raab, Thamar & Ruth inserantur nomina? Quia hæ tres supradictæ licet criminosæ fuerint, partubus tamen filiorum, per quos currit genealogia, non solum culpari, sed etiam laudari meruerint. Hæc verò adulterio & homicidio perpetrato, Dauid regi genuit filium, intantum culpabili matrimonio, vt merito videatur in saluatoris genealogia omitti. Aut ne quis arbitraretur propter peccatum Dauidis à Dei promisione excidisse. Atque ad id innuendum Matth. non tātum nomen Salomonis exprimit, sed eundem ex adultera natum inquit. Hanc ob causam putant in Psalmo dixisse. Vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris. Iustus vtique fuit dominus dum Dauid pro missa seruauit. Nam cum homines arbitrarentur, Deum ei ademturū benedictionem, ob insignem tamen pænitentiam, quod pollicitus est, præstitit, ne posthac de Dei misericordia diffidamus. Aut vt ait S. Thom. 3. part. q. 31. ar. 3. ad. 5. Vxor Vrię proprio nomine nō ponitur, sed nomine viri designatur, tū ꝑpter peccatum

Iosue. 2.

peccatum ipsius, quæ fuit adulterij & homicidij conscia, tum etiam vt nominato viro peccatum Dauidis ad memoriam reuocetur. De peccatricibus mulieribus Lucas siluit, quia Christum designare intendebat vt peccatorum expiatorem.

Quid significet quod ait Matth. in transmigratione Babylonis, rectè exponit Euthymius, inquiens, circa tempus transmigrationis in Babylonem, sicut male Anselmus, qui ait, in transmigratione, idest, ad hoc vt transmigrarent.

Item Lucas in enarratione generationum, ait. Qui fuit Sela. qui fuit Cainā. Qui fuit Arphaxad. At nomen & generatio Cainam, vt ait Beda. lib. 1. in Lucam. cap. 3. iuxta Hebraicam veritatem, nec in Genesi, nec Paralipomeno inuenitur. Sed Arphaxad, Sela, vel Sale filium, nullo alio interposito genuisse perhibetur. Sic enim habes. Porro Arphaxad vixit triginta annos & genuit Sale. Item in Paralip. Arphaxad genuit Sela, qui & ipse genuit Heber. Scito ergo Lucam hanc generationem de. 70. interpretum editione sumpsisse, vbi scriptum est quod Arphaxad centum &. 35. annorum genuerit Cainā, & ipse Cainan cum centum triginta fuerit annorum genuerit Sala. Sed quid horum sit verius, aut si vtrumq; verū esse possit, Deus nouerit. Nos admonemus lectorem tantam inter vtrosq; codices in serie temporum esse discrepantiā, vt à diluuio vsq; ad natiuitatem Abrahæ in Hebraica veritate anni. 292. In. 70. interpretum translatione mille. 77. reperiantur comprehensi. Forte. 70. per recapitulationem addiderunt, vt Matth. in secunda serie tres generationes amputauit. Hactenus Beda, sed sine dubio generatio Cainan ponenda est, prout ponitur à B. Luca.

Præterea in quæstione vertitur cur Matth. & Esdræ liber, dicant Iechoniam filium fuisse Iosiæ. Iosias, inquit Matthæus, genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis. At 4. reg. 23. & 2. Paralip. 36. tres Iosiæ filij ponuntur, Ioachaz, Ioacim qui & Eliacim vocabatur, & Sedecias, qui & Matthatias dicebatur. A Ioachaz dicunt descendisse Iechoniam. Dicendum quod quem illi Ioachaz dixerunt, Matthæus Iechoniam appellat, binomius enim erat sicut fratres sui. Nam quomodocumque in libro Regum & Paralipom. quod dicunt, ille omnino Esdræ liber de Iechonia dixit. Nempe quod in matrem huius fuerit Hamital filiam Ieremiæ. & quod viginti trium annorum erat, cum regnare cœpisset, & tribus tantum mensibus regnauit. Igitur alius fuit Iechonias filius Ioachaz, cuius fratres nullus liber posuit. Verisimile est postquam Ægyptij à Nabuchodonosor rege Babylonis fugati sunt, translatum esse & Iechoniam in Babylonem & in ea genuisse Salathiel. Iosias, inquit Matthæus, genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis. Certè hos ante Iudæorum in Babyloniam transmigrationem Iosias genuerat. Ideo intelligamus, in transmigratione pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum eius, eo quod omnes ipsi similiter regnauerunt, & pariter à Nabuchodonosor captiui in Babylonem translati sunt.

Præterea ait. Matth. Salathiel genuit Zorobabel, Zorobabel genuit Abiud. Sed. 1. Paralipo. 3. dicitur. de Phadia orti sunt Zorobabel, & Semei, Zorobabel genuit Rosellam. Nos dicimus quod Abiud alio nomine dicitur Mosellam. Deinde cum dicitur in Paralipo. quod Zorobabel fuit filius Phadię filius accipitur pro nepote frequentissimè in scripturis. nam dicere eundem esse, longè abest à vero. Anselmus tamen super Matthæum postquam multorum sententias recitauit, hæc addit. Salathiel & Phadaia eundem esse arbitror, quasi binonyum, vel Salathiel & Phadaia fratres esse, & filios eiusdem nominis habuisse, & historiographum secutum generationem Zorobabel filij Phadaia, non Zorobabel filij Salathiel. *Filius pro nepote.*

Annotandum est etiam quod Iudas genuit Phares & Zaram antequam se in Ægyptum conferrent Hebræi. In Ægypto verò genuit Phares Esrom, qui alio nomine vocatur Iephone. 1. Paralipome. capi. 4. & Esrom, Aram, qui alio nomine in libro. 1. Paralip. dicitur Ram, vt dicit Philippus presbyter libr. 3. super Iob. c. 1. & Aram, Amminadab; Amminadab, Naasom, & cum Moyses eduxisset eos ex Ægypto, Naasom fuit dux sub Moyse in tribu Iuda per desertum, in quo genuit Salmon, qui mortuo patre fuit princeps in tribu Iuda, qui cum Iosue in terrā promissionis intrauit, qui duxit vxorem Raab meretricē, quæ exploratores recepit. Nam filij Israel obsederunt Ierichō, & septimo die ad clangorē tubæ, muri eius corruerunt, & Raab quæ posuerat coccinum in fenestra, saluata est cum

tota domo, hanc postea duxit Salomon. Iste genuit In terra promissionis ex Raab, Booz, Booz genuit Obeth, ex Ruth, Obeth genuit David, vt ex libro, qui, Ruth inscribitur, constat, & omnes generationes quæ à Matthæo enumerantur, possunt cognosci ex lectione scripturarum, exceptis illis quæ ex Abiud ad Ioseph vsq; protenduntur, quas in nulla historia Inuenire poteris, ni fallit memoria.

Iosephi generatio cur cõtexta est.

Præterea, quare Matthæ. Iosephi narrat generationem, & non matris Dei, cum nihil sit commune Ioseph & Christo sine semine nato. Cui quæstioni Ambros. libr. 3. super Lucam respondet, inquiens. Consuetudo est scripturarum semper viri originem quærere, sic enim habes apud Matth. Phares genuit Esron, Esron genuit Aram. Similiter Ioseph magis quam Mariæ generatio describitur, cum Maria de Spiritu sancto Christum genuerit, & Ioseph à Christi generatione videatur alienus. Viri enim persona quæritur, quæ etiam in senatu & in reliquis curijs ciuitatum asserit dignitatem. Quam deforme autem, si relicta viri origine, origo fœminæ quæreretur, vt videretur patrem non habuisse, ille totius mundi vocibus prędicandus. Hiero. quoque Matthæ. 1. ait. Quum Ioseph non sit pater saluatoris, quid pertinet ad dominum generationis ordo deductus vsq; ad Ioseph? Respondebimus primùm, non esse consuetudinis scripturarum, vt mulierum, in generationibus, ordo texatur. Deinde ex vna tribu fuisse Ioseph, & Mariam, vnde ex lege eã accipere cogebatur, vt propinquam, & quod simul censentur in Bethlehem, vt vna videlicet stirpe generati. Hoc idem dicit Eucherius in q. in Matth. & Christi. Druthmari. Matth. 1. Præterea Damasce. lib. 4. c. 15. ait. Non fuit mos Hebræis, nec scripturæ diuinæ, genealogias texere mulierum. Nam lex fuit, tribum non desponsare ex alia tribu. Sic Ioseph ex tribu David descẽdit, vt ex eius sceptro Christus descenderet. Cum ergo euangelista ostẽdat Christum descendisse ex Ioseph, satisfactum esse putandum est. Item Anselmus. Ioseph duxerat Mariam lege cognationis, & ita per Ioseph probatur Maria de genere David. Item perrexit cum Ioseph in Bethlehẽ, vt profiteretur quod de domo David erat. Et angelus ait de Christo. Dabit illi Deus sedem patris sui. Theophyl. similiter Matthæ. 1. Lex, inquit, erat, Numero. 36. mulierum genealogiam apud Hebræos non ponere. Propterea

Generatio mulieris nõ digeritur in scripturis.

euangelistæ virginis genealogiam non ponunt. Sed posita genealogia Iosephi, & huius genealogia intelligitur. Erat enim lex nõ ducendam vxorem, ex aliena tribu, nec ex aliena familia, hoc est cognatione, sed ex sua familia, ne possessiones transferrentur ex vna tribu in aliam. Atque ideo quia talis erat lex, manifestum quod Ioseph genealogia posita, genealogiam ponat matris Dei. Nam ex eadem plane tribu & familia erat mater Dei. Nam si non fuisset quomodo ei desponsata, & sumpsit ex Chrysosto. homil. 2. in Matth. At dices, David fuit ex tribu Iuda, & Ioseph, & Maria erat ex tribu Leui, quia erat cognata Elisabeth quæ erat ex filiabus Aaron. Cum ergo Ioseph, non sit Christi pater, oportebat genealogiam Mariæ enarrare non Ioseph. Respondet August. libr. 2. de consensu euangelistarum cap. 2. inquiens, firmissimè tenendum est carnem Christi ex vtroque genere propagatam, & regum scilicet & sacerdotum, in quibus personis apud illum populum Hebræorum etiam mystica vnctio figurabatur, id est, chrisma, vnde Christi nomen elucet, tanto ante etiam illa euidentissima significatione pronunciatum, & August. lib. 23. contra Faustum ait. Cum Matthæus dicat, virum Marię esse Ioseph, & Christi matrem virginem esse, & Christum esse ex semine David. Quid restat nisi credere Mariam non fuisse extraneam à cognatione David, & eam Ioseph coniugem non frustra appellatam, propter animorũ confœderationem, quãuis ei non fuerit carne cõmixtus, & quod potius propter dignitatem virilem, ordo generationum vsq; ad Ioseph perducitur. Sic ergo nos credimus, Mariam fuisse de cognatione David, quia scripturis credimus, quæ vtrumq; dicunt, & Christum ex semine David secundum carnem, & eius matrem Mariam, quæ cum viro non concubuit. & Sanct. Thom. 3. parte quæstione. 31. articulo. 2. ad 2. ex Gregorio Nazianzen. mutuo accipiens, ait nutu superno contigit; vt regium genus sacerdotali stirpe iungeretur, vt Christus, qui rex est & sacerdos, ab vtrisque nasceretur secundum carnem. Vnde Aaron primus sacerdos secundum legem, duxit ex tribu Iuda coniugem Elisabeth filiam Aminadab. Sic etiam potuit fieri vt pater Elisabeth habuerit vxorem de stirpe David, ratione cuius Maria fuit de stirpe David, esset Elisabeth cognata. Aut è conuerso, pater

ſo, pater Mariæ de ſtirpe Dauid exiſtens, vxorem habuit de ſtirpe Aaron, aut ſicut ait Auguſt.libro.26.contra Fauſtum. Si Ioachim pater Mariæ de ſtirpe Aaron fuit, credendum eſt, quod mater Ioachim fuerit de ſtirpe Dauid, vel etiam vxor eius, ita vt per aliquem modum Mariam dicamus fuiſſe de ſtirpe Dauid. & Epipha.libro tertio, in hæreſi Antidicomarianorum, ait. ἡ μαρία κατὰ δύο τρόπους συγγενὴς ἐτύγχανε τῆς Ἐλισάβετ, ἐπειδήπερ αἱ δύο φυλαὶ συνέπιπτον τὸ μόνον πρὸς ἀλλήλας, ἥ τε βασιλικὴ τῇ ἱερατικῇ, καὶ ἡ ἱερατικὴ τῇ βασιλικῇ. ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ Ναασσὼν ὁ ἀπὸ τοῦ ἰούδα φύλαρχος λαμβάνει τὴν Ἐλισάβετ θυγατέρα Ἀαρὼν ἑαυτῷ γυναῖκα. Hoc eſt Maria, duobus modis erat cognata Eliſabeth, quoniam duæ tribus, regalis & ſacerdotalis interſe coniunctæ erant. Sic in Exodo Naaſon dux tribus Iuda, nupſit Eliſabeth Aaron filiæ.

Vides quomodo quando narrauit Matthæus generationem Ioſeph, narrauit Mariæ generationem, quia erant ex eadem tribu & cognatione. Differt tamen Matth. à Luca, quod ille narrat generationem naturalem Lucas verò legalem, quæ à nobis qualis ſit interpretanda eſt, & exorditur ad hunc modũ generationis enarrationem. Qui fuit Eli, qui fuit Matthan. Qui, ſubintellige filius. Nam Eli filius fuit Matthan. Aliqui tamen receptam expoſitionem nituntur labefactare, non inſulſè, vt arbitror, qui dicunt, à Matthæo quidem Ioſeph generationem numerari, à Luca verò, Mariæ coniugis eius, ad hunc modum. *Eli ſocer Ioſeph.* Ieſus qui putabatur filius Ioſeph, qui fuit, nempe gener, Eli, id eſt, Eliacim, qui eſt idem cum Ioachim, nomine decurtato, qui Eli fuit Matthat, ſcilicet, filius, & ita nomen filius in tota generatione ſubauditur. Si hoc verum eſt, videndum eſt quomodo ſtare poſſint quæ tradunt eccleſiaſtici ſcriptores, nempe Euſebius lib. 1. hiſto. cap. 7. & Aug. lib. 2. c. 7. & 2. de conſenſu Euangeliſtarum. cap. 3. & Damaſce. lib. 4. c. 15. quorum verba à nobis recitabuntur ſtatim.

¶ Vt tandem totam hanc de generatione carnali Chriſti, materiam abſoluamus, oportet nonnulla de generatione naturali & legali, vt à ſanctis patribus accepimus, tradere. De quibus Damaſc. lib. 4. cap. 15. ſic ſcribit. Lex erat viro moriente ſine prole, fratrem huius defuncti, coniugem ſibi nuptijs copulare, & ſuſcitare ſemen fratri. Quod igitur partu edebatur ſecundum naturam, ſecundi, id eſt, illius qui genuit, erat, ſecundum verò legem, eius qui obierat diem. Ex ſerie igitur Nathan filij Dauid, non propheta qui reprehendit illius peccatum, Leui genuit Melchi. & Panthera. Panther genuit Barpanthera, ſic ab eodem nominatum. Hic Barpanther genuit Ioacim, Ioacim genuit ſanctam Deiperam. Ex ſerie Salomonis filij Dauid Matthan duxit vxorem ex qua genuit Iacob, mortuo autem Matthan, Melchi qui erat ex tribu Matthan filius Leui, frater verò Pantheris, nupſit vxori Matthan, matri quidem Iacob, genuitque ex ea Eli. Erant igitur fratres vterini Iacob & Eli. Iacob quidem ex tribu Salomonis, Eli verò ex tribu Nathan. Defuncto autem Eli ex tribu Nathan ſine liberis, accepit Iacob frater eius ex tribu Salomonis vxorem eius, & ſuſcitauit ſemen fratri ſuo, & genuit Ioſeph. Ioſeph igitur natura quidem filius Iacob eſt, ex deſcenſu à Salomone, ſecundum verò legem filius Eli ex Nathan. Itẽ ex Theophyla. Luc. 3. ait. Quærunt quidam quomodo Matth. Ioſephum dicat filium Iacob, Lucas autem filium Eli, impoſſibile aũt eſt, vnum habuiſſe duos patres. Dicunt itaq; ad hoc, quod Iacob & Eli vterini fratres fuerint ex diuerſis patribus, mortuo autem Eli ſine liberis, Iacob eius vxorem duxerit, ex illa procreaturus filios, & ſic dicant Ioſeph eſſe filium Iacob, natura, filium autem Eli, lege. Iacob enim ipſum natura genuit & verè, debiq; & naturalis filius eius eſt, Eli verò ex lege. Lex enim iuſſit, ſi quis ſine liberis moriatur, vt eius vxor ipſius fratri copuletur, & quod inde naſcatur, mortui eſſe cenſeatur, tametſi natura ſit viuentis. Nec ſunt euãgeliſtæ inter ſe contrarij. Matthæus enim naturalem patrem Ioſeph, deſcripſit. Lucas autem legalem & putatiuum patrem, hoc eſt Eli, vt ambo oſtẽdant, quod propter hõc natus eſt dominus, vt naturam & legem ſanctificet. Item Hieron. Matth. cum dixiſſet Matth. Iacob genuit Ioſeph, ait. Hunc locum obiecit nobis Iulianus Auguſtus de diſſonantia euangeliſtarum, cur Lucas Ioſeph filium vocauerit Eli, Matth. Iacob. Non intelligens conſuetudinem ſcripturarum, quod alter ſecundum naturam, alter ſecundum legem eius pater ſit. Scimus enim hoc per Moyſen Deo iubente præceptum, vt ſi frater aut propinquus abſque liberis mortuus fuerit, alius accipiat vxorem ad ſuſcitandum

Nathan. *Iacob.* *Eli.* *Iulianus apoſtata.* *Deute. 25.*

dom semen fratris vel propinqui sui. Super hoc Africanus & Eusebios in libris διαφωνίας εὐαγγελιῶν plenius disputarunt. August. tamen paulo secus de hac re loquitur, libr. 2. de consensu Euangelistarũ. ca. 3. ioquiens. Quos mouet quod alios progenitores Matth. enumerat, descendens à Dauid vsque ad Ioseph, alios aotem Lucas descendens à Ioseph vsq; ad Dauid, facile est vt aduertant duos patres habere potuisse Ioseph, vnum à quo genitus, alterum à quo fuerit adoptatus. Antiqua enim est consuetudo adoptandi etiam in illo populo Dei, vt sibi filios facerent, quos non ipsi genuissent. Nam excepto qood filia Pharaonis Moysen adoptauerat, illa quippe alienigena fuit, ipse Iacob nepotes suos ex Ioseph natos, adoptauit. Vnde intelligitur Lucas, patrem Ioseph, non à quo genitos, sed à quo fuerat adoptatus, suscepisse in Euangelio suo, cuius progenitores sursum versus commemorat donec exiret ad Dauid. Cum enim oecesse sit in vtroque Euangelista vera narrante, vt vnus eorum eius patris originem teneret qui genuerat, alter eius qui adoptauerat Ioseph. Matthæus autem dicens. Abraham genuit Isaac, &c. Io illo verbo genuit perseuerans, donec in vltimo diceret, Iacob genuit Ioseph, satis expresit ad eum patrem se produxisse originem generantium, à quo Ioseph non adoptatus, sed generatus erat. Et libro. 2. q. in euange. quæst. 5. plures enumerat vias nodom hunc expediendi, inquiens, Quomodo potuit duos patres habere Ioseph? Aut vnus erat huic Ioseph naturalis pater, & alter eum adoptauerat, aut more Iudæorum cũ sine filijs aliquis decessisset, vxorem eius propinquus accipiens, filium quem genuit propinquo mortuo deputauit, vt cum ab altero alteri genitus esset Ioseph, conuenieoter duos patres habere diceretur, aut vnus euangelista patrem eius à quo genitus est nominauit, alter vero vel auum maternum, vel aliquem de cognatis maioribus posuit, cui propter consanguinitatis vinculum, io filij loco Ioseph constitueretur. Et denique ait. Secunda causa infirma est. Attamen libro 2. retracta. capit. 7. sic retractat quæ alibi scripserat. In libro tertio contra Faustum Manichæum, capit. 3. cum soluerem quæstionem, quomodo potuerit duos patres habere Ioseph, dixi qoidem quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus, sed genus quoque adoptionis dicere debui; sic enim sonat quod dixi, tanquam eum viuus adoptauerit alius pater. Lex autem filios etiam mortui adoptabat, iubens vt fratris sine filijs mortui duceret frater vxorem, & fratri defuncto semen ex eadem suscitaret, quæ profecto de duobus vnius hominis patribus expeditior, ibi redditur ratio. Vterini autem fratres fuerunt, in quibus hoc contigit, vt vnius defuncti qui vocabatur Eli, duceret alter vxorem, id est, Iacob, à quo Matthæus narrat genitum esse Ioseph, sed vterino fratri soo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuisse Ioseph, non vtiq; genitum, sed ex lege adoptiuum. Hoc in eorum literis inuentum est, qui recenti memoria post ascensionẽ domini de hac re scripserunt. Nã etiam nomẽ eiusdem mulieris quæ peperit Iacob patrem Ioseph de priori marito Nathan, qui fuit pater Iacob, auus Ioseph secundum Matth. & de marito posteriore Melchi peperit Eli, cuius erat adoptiuus Ioseph, non tacuit Africanus. Quod cum Fausto responderem non legeram. Sed tamen per adoptiooem potuisse contingere, vt vnus homo duos haberet patres, dubitare non poterã. Hęc ille. Hieron. & Aug. vtuntur testimonio Africani Chronographi antiquissimi, sed oporteret, vt ipsorũ scriptis, nonnihil lucis afferremus, ipsius Africani verba in medium proferre, quæ citantur ab Eusebio Cæsariensi lib. 1. ecclesiasticæ historiæ. cap. 7. & à Nicephoro eodem volumine, ab illis petenda.

Poterit etiã nonnullos turbare, quod Matthæus dixerit, Salathiel filium Iechoniæ, Lucas vero eundem filium Neri vocauerit. Sed Matth. naturalem filium recensuit, Lucas verò legalem. Hi quidem docent genus, Neri quidem ad Nathan filium Dauid: Iechonias verò ad Salomonem filium similiter Dauid, & rursus vterque ad Dauid.

De generatione æterna nonnulla à me hoc loco delibanda sunt, magis vt coeptum ordinem seruem, quam quod sperem aliquid lucis huic rei afferre posse. Nam generatio diuina supra omnia est, supra omnes cogitationes ascendit & sensus. Scriptum est enim: Nemo venit ad patrem nisi per me. Quicquid igitur de patre cogitaueris, non potes de eo aliquid nisi per filium cogitare, nec potest vllus sensus ad patrem, nisi per filium, transire. Hic est, inquit Matthæus, filius meus dilectissimus. Est, inquit, quod indefinente est. Vnde & Dauid: In æternum domine

De generatione æterna filij Dei.

Ioann. 6.

Matth. 17.

Psal. 118.

domine permanet verbum tuum in cælo. Quod enim manet, nec substantia nec æterni tate deficit. Illius generationem scire homini impossibile est, mens deficit, vox silet, non nostra tantum, sed angelorum. Supra potestates, supra angelos, supra Cherubim, supra Seraphim, supra omnem sensum est, quia scriptum est, pax Christi, quæ est supra omnem sensum. Si pax Christi supra omnem

Philip. 4. sensum est, quomodo non erit tanta generatio? Tu quoque manum ori admoue, scrutari non licet superna mysteria. Nam si Paulus ea quæ audiuit raptus in tertium cælum, ineffabilia dicit, quomodo nos exprimere possumus paternæ generationis arcanum, quod nec sentire potuimus nec audire? Verum si me trahis ad consuetudinem generationis humanæ, vt patrem dicas priorem. Si secundum hominem loquimur, negare non possumus, priores esse inter homines patres, filijs. Prior creuit, prior senuit. Sed audi Dei filium, & eius naturam à nostra alienam cognosce. Audis verum, cognosce generationis veritatem, audis cor, verbum intellige, audis dexteram, cognosce virtutem, audis os, cognosce sapientiam, non sunt hæc in Deo corporaliter æstimanda. Incomprehensibiliter generatur filius, impassibiliter generat pater, & tamen ex se generauit, & ante omnem intellectum generauit Deus verus, Deũ verum. Etenim si operatio Dei præcipua est, quia non manibus operatur aliquid, non labore conficit, non diebus absoluit (ipse enim dixit & facta sunt) cur non credamus præcipuam generationem esse eius in filio, cuius præcipuam operationem in operibus eius agnoscimus? Dignum certe est vt specialiter videatur generasse filium. Habeat generationis inusitatè gloriam, quam habet potestatis inusitatè gratiam. Non solum admirabilis ex patre generatio Christi, sed admirabilis etiam ipsa generatio eius ex virgine. Quæ & nostræ generationi est dissi-

Psalm. 32. milis. Crede ergo vt tibi iussum est, noli discutere. Scriptum est enim. Credidit Abraham Deo. Nec solum in generatione filij sermo defecit, sed etiam in operibus Dei, omnia opera eius in fide. Opera eius in fide, & generatio sine fide? Dicet aliquis. Quomodo generatus est filius, cum sit sempiternus, cum sit splendor lucis æternæ. Quia simul splendor operatur vt nascitur. Hoc Apostoli exemplum est. Noli credere (quod

fuerit, vel momentum aliquod) quo fuerit sine sapientia, Deus, aut sine splendore, lux. De hac Christi generatione sic scribit Eusebius Cæsariensis, (quamuis in Arrianam hæresin postea fuerit delapsus,) libro. 1. ecclesiasticæ historiæ. cap. 1. Cum duplex sit considerationis Christi modus, ita vt alter perinde habeat, atque caput in corpore, quo videlicet Deus esse consideratur, alter verò pedibus rectè conferatur, quo hominem, nobis similiter passionibus obnoxium, salutis nostræ gratia induit. Constituuntur illinc & nobis legitima eorum, quæ consequuntur narratio, si totius de illo historiæ expositionem ab his exordium fecerimus, quæ doctrinæ huius suprema sunt capita. Ad enarrandum itaque genus, dignitatem, & naturam Christi, nullus omnino sermo sufficiet, cum Isaias dixerit. Generationem eius quis enarrabit? Patrem quippe nemo cognouit, nisi filius, nec ipsum filium digne quis vnquam cognouit, nisi solus pater, qui ipsum genuit. Lucem hanc, (mundum & cuncta secula præcedentem, intellectualem & essentialem sapientiam, viuentemque, & in principio apud patrem existentem Dei sermonem, quis nam nisi solus pater, sincere cognouit, qui ante omnem creaturam & opificium est, tam inuisibilium quam visibilium, qui primum & vnicum Dei germen est, & cælestis, rationalis immortalisque exercitus archidux, qui magni consilij angelus, & arcanæ vocis paternæ exequutor est, qui omnia vnà cum patre condidit, qui cum patre omnium est causa & origo, germanus & vnigenitus Dei filius, omnium eorum quæ genita sunt, Dominus, Deus & rex, qui eadem diuinitate, potentia & gloria, dominium & imperium à patre accepit. Etenim secundum mysticam de illo scripturarum Theologiam, in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, &c. Hoc magnus ille Moyses, tanquam prophetarum omnium vetustissimus, testatur, qui cum diuino afflatus spiritu vniuersi huius conditionem & digestionem describeret mundi fabricatorem & opificem omnium Deum, ipsi Christo & præterea nemini, diuino videlicet ipsius & primogenito verbo, inferiorum facturam concessisse, cumque illo de creando homine colloquutum esse

Marginalia: *Eusebius. Cæsariẽsis.* (beside line 4); *Isaie. 53.* (beside line 23); *Ioann. 1.* (beside line 47)

eſſe docet. Dixit enim Deus, faciamus hominem, ſecundum imaginem ac ſimilitudinem noſtram. Ad hanc verò vocem alius

Pſalm. 32. quidam propheta quàm proximè accedit, hoc pacto Deum hymnis celebrans, ipſe dixit & facta ſunt, ipſe mandauit & creata ſunt. Quibus verbis patrem inducit factorem tanquam vniuerſalem principem regali ſuo nutu præcipientem, verbum verò Dei illi ſecundo loco addidit, non aliud ab eo quod inter nos prædicatur, paternis iuſsibus obſecundantem. Hunc quotquot à prima humani generis origine, iuſtitiæ ac pietatis virtute præditi honeſtè vixiſſe dicuntur, ſiue quæ circa Moyſis magni Dei cultoris, tempora, ſiuè quæ ante illum vixerunt, vt Abraham & filij eius, & quotquot poſterioribus temporibus, iuſti fuerunt, ac prophetæ etiam, repurgatis mentis oculis contemplantes, & cognouerunt, & tanquam filium Dei venerati ſunt competenti honore. Ipſe verò haud quaquam à paterna pietate degenerans, vniuerſis paternæ cognitionis doctor conſtitutus eſt. Hactenus Euſebius, cui non eſt adhibenda fides in eo quod dicit, filium paternis iuſsibus obſecundaſſe, Arrianus enim eſt. Item Clemens papa epiſt. 1. ad Iacobum fratrem domini, ait. Patrem cùm audis, agnoſce quod habeat filium veraciter genitum, ſicut poſſeſſor dicitur, qui aliquid poſſidet, & dominus qui habet cui dominetur. Deus ergò pater, ſecreti ſacramenti vocabulum eſt, cuius verè filius eſt verbum, & ſpeculum, & character & Imago viuens, patris viuentis, In omnibus patri ſimilis, eiuſdemque naturæ. In diuinitate genitus, & genitori per omnia coæqualis. Nec quæratur quomodo genuit filium, quod & angeli neſciunt, & prophetis incognitum eſt. Vnde illud

Eſaia. 53. dictum eſt. Generationem eius quis enarrabit? Quam ſecretam originem, cum proprio filio,

Dem. nouit ipſe ſolus qui genuit. Nec Deus à nobis diſcutiendus, ſed credendus. Qui in nobis ipſis neſcimus, quod ſapimus, quomodo ſapientia, ingenium aut Intellectus, aut conſilium aut mens noſtra generat verbum. Sed ſufficit noſſe, quia lux genuit ſplendorem, ſicut

Pſal. 109. ait propheta. In ſplendoribus ſanctorum

Baruch. 3. ex vtero ante Luciferum genui te. Et illud. Hic Deus noſter, & non reputabitur alter ad eum & poſt. In terra viſus eſt, & inter homines conuerſatus eſt. Poteſt hæc diuina generatio ex veſtigijs creaturarum aliquo modo Intelligi, & declarari, quamuis longè diſtet ſimilitudo ab ipſa veritate, eam Damaſ-

Damaſce. cen. lib. 1. capit. 6. ſic explanat. Ipſe, inquit, vnus & ſolus Deus, non ſine verbo eſt, verbum enim habens, non inſubſiſtens habebit, ſed nec eſſe incipiens, nec eſſe definens, non enim fuit vnquam, vt fuerit Deus abſque ver-

Verbũ Dei quale. bo, ſemper autem habet ſui ipſius verbum ex

Verbum noſtrum. ſe genitum, non inſtar noſtri, ſubſiſtentiam non ſeruans, & in aera fluens, ſed intime ſubſiſtens, viuens, abſolutum, non extra ipſum vt ſeparabile vagans, ſed in ipſo ſemper immanens. Vbi enim erit extra ſe? Atqui quoniam naturæ noſtræ temporalis eſt conditio & facilè diſſolubilis, hanc ob cauſam & verbum noſtrum ſubſiſtentiam non retinet. At verò Deus ſemper exiſtens & perfectus cum ſit, perfectum & intime ſubſiſtens habet ſuum ipſius verbum, & ſemper exiſtens & viuens, & omnia habens quæcunque genitor habet. Quemadmodum ex mente verbum noſtrum prodiens, nec per totum menti idem eſt, nec prorſus omnino diuerſum. Nam ex Ipſa exiſtens, non aliud eſt præter Ipſam mentem, ſe in apertum agens, nec adhuc vſquequaque aliud à mente eſt, ſed cum ſecundum naturam vnum ſint, aliud eſt ſubiecto. Sic & Dei verbum quod eſt filius qua ſubſiſtit ſecundum ſeipſum, diſcernitur ab eo à quo ſubſiſtentiam habet, qua verò eadem in ſeipſo oſtendit quæ circa Deum conſpiciuntur, illi ſecundum ſubſtantiam idem eſt. Sicut quod omnino eſt perfectum in patre conſideratur, æquè & in eo quod ex Ipſo genitum eſt, verbo, contemplari neceſſe eſt, &

Damaſcenus. cap. 7. de proceſsione Spiritus ſancti ad hunc modum ſcribit. Oportet & verbum ipſum, ſpiritum habere, nam & verbum noſtrum, nequaquam ſpiritus eſt expers. Verum in nobis ſpiritus à ſubſtantia noſtra comperitur alienum, aeris enim attractio & emiſsio, inſpirati & aſpirati, neceſſaria eſt vt corpus conſiſtere queat, per quem quidem tempore prolationis vox verbi efficitur, verbi virtutem ipſa voce perferens. In diuina autem natura ſimplici & Incompoſita, ſpiritum Dei eſſe pie confitendum, ob id ipſum quod non ſit verbum Dei imperfectius verbo noſtro. Non eſt enim pium quippiam alienum ſpiritum exiſtimare, extra Deum profuſum, ceu in nobis fit, qui compoſitæ ſumus naturæ. Sed quemadmodum cum audimus Dei verbum non quippiam non ſubſiſtens,

nec

nec ex disciplina progenitum, nec vocis beneficio prolatum, neque in aerem diffluens & dissolutum, sed substantialiter subsistens, voluntate præditum & efficax, & omni potens. Simili pacto nos docti spiritum co asseclum verbi, & manifestantem eius operationem, non expirationem subsistentia destitutam intelligimus. sic enim ad humilia diuinæ naturæ maiestas deijceretur, si secundum nostri spiritus similitudinem, is qui in ipso est spiritus, intelligeretur, sed virtutem ipsam substantialem secundum seipsam in propria persona consideratam, ex patre procedentem, & in verbo requiescentem ipsumq; manifestantem, neq; separari à Deo in quo est, nec à verbo possibile est, neque in quippiam quod minimè subsistat refundi. Sed secundum verbi similitudinem, secundum hypostasin, est, viuit, eligit, per se mouetur, agit, semper bonum vult, ad omne quod voluerit habet potentiam voluntati coniunctam, nec principium habens neque finem. Non enim aliquando patri verbum deest, nec vnquam verbo spiritus. De his duabus personis audi scripturam. Primo
Psal. 118. de verbo ait Dauid. In æternum domine ver
M. bum tuum permanet in cælo, & rursus, Mi
Psal. 106. sit verbum suum & sanauit eos. De spiritu
Psal. 103. vero idem Dauid. Emitte spiritum tuũ & crea
&.32. buntur. Et rursus. Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et Iob, spiritus diuinus qui fecit me, & spiratio omnipotentis quæ docuit me.

Scholastici Scholastici Damascenum sequuti, sic de hac re disputationem instituunt. Non est minus efficax intellectus diuinus quam humanus ad gignendum, quia vt ipse dominus ait,
Isai. 66. Numquid ego qui alios parere facio ego steril lis ero? Sed intellectus humanus producit per actum intelligendi quoddam verbum cordis, quod distinguitur ab actu intelligendi, ea distinctione qua distinguitur terminus motus à motu, erit ergo in diuinis eodem modo generatio. Nam sicut calefactio & calor, non sunt duæ res, quia motus nihil aliud est quam res ipsæ quę mouentur, & agitantur, & illuminatio & lumen non sunt duæ res distinctę, ita nec verbum cordis, ab actu intelligendi distinguitur, nisi vt terminus motus à motu. Itẽ quia sicut per actionem visus & voluntatis & cuiuscunque alterius potentiæ, aliquid producitur, & per actionem ignis, ignis generatur, ita per actum intellectus editur conceptus rei intellectæ, qui si in vocem erumpit, vocatur verbum vocis, si in mente tantum cõsistit, verbum mentis. Præterea annotandum est, quod generatio in rebus anima carentibus, est mutatio ex non esse ad esse. In viuentibus verò rebus, est origo viuentis à viuente coniuncto secundum rationem similitudinis, in eadem specie, vt in Gene. cap. 5. Genuit Adam ad imaginem & similitudinem suam, vocauitq; nomen eius Seth. Porrò si oriatur ab aliquo, & non sit inter eos similitudo in specie, filius non est. Vnde ait August. in Enchiridio. cap. 38. Christus natus est de Spiritu sancto, cum filius nullo modo sit Spiritussancti. Neq; enim quia mundũ istum fecit Deus, dici eum fas est Dei filium, aut natum de Deo, sed factum vel creatum ab illo. Non igitur quicquid de aliqua re nascitur, continuo eiusdem rei filium nuncupandum. Vt enim omit tam alia, aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum vel lumbricum, quorum nihil est filius. Vt ergo hæc omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur, certè qui nascuntur ex aqua & Spiritu sancto, nõ aquæ filios rectè eos dixerit quisquam, sed planè dicuntur filij Dei. Igitur hoc quod diximus, ad hoc tantum valet vt admoneamur, non omne quod de alio nascitur, etiam filium eius de quo nascitur posse dici. Sicut nun omnes qui dicuntur alicuius filij, eum sequens est, vt de illo etiam nati esse dicãtur, sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filij Gehennæ, non ex illa, sed in illam præparati, sicut filij regni, qui præparantur in regnum. Hæc ille. Sic processio verbi in diuinis dicitur generatio, procedit enim per modum actionis intelligibilis, quæ est operatio vitæ, & à principio coniuncto, & secundum rationem similitudinis. Nam conceptio intellectus, est similitudo rei intellectæ, in eadem natura existenti. Vndè processio verbi dicitur generatio, & ipsum verbum procedens dicitur filius. In nobis tamen cum intellectio non sit ipsamet substantia intellectus (sicut in Deo, cuius idem est intelligere & esse) ideo non est in nobis eiusdem naturę verbum, cum illo à quo emanat.

Generatio.

August.

De processione etiam Spiritussancti nonnihil dicendum esse videtur, sed prius annotandũ est, quod duplex est actio, prima imma nens, vt intelligere & velle, alia transiens, vt se care, & vri. In diuinis tantum habet locum processio immanens, quæ in duas adhuc diducitur,

Duplex actio.

ducitur, quarum prima est intelligere, alia velle. Verbum quidem ex actione intellectus diuini emanat, amor verò actione voluntatis. Nam sicut per voluntatem amatum est in amante, ita per conceptum mentis, res intellecta existit in intelligente. Verum hæc processio voluntatis vel amoris non dicitur generatio. Quia in hoc differt intellectus à voluntate, quod Intellectus fit in actu ex eo quod rei alicuius similitudo in intellectu existit. Voluntas tamen non fit in actu ex eo quod similitudo voliti fit in voluntate, sed ex hocquod voluntas inclinationem habet ad rē quam exoptat. Quamobrem processio intellectus cum sit iuxta similitudinem rei, generatio appellatur, processio verò voluntatis cum non fit iuxta rationem similitudinis sed secundum rationem impellentis ad aliquid, generatio non vocatur, sed amor & quod ex illo procedit vocatur spiritus, quo nomine significatur quidam impulsus vitalis, cum aliquis impellitur ad amandum aliquem. Vides quomodo in diuinis tantum sint duæ actiones immanentes, intellectus & voluntatis, per quas duæ personæ diuinæ emanant, & ideo tres tantum personæ sunt in diuinis, pater, filius, Spiritus sanctus, & hæ tres vnum sunt. Postquam de Deo & de filij eius generatione & aduentu iuxta ingenioli nostri tenuitatem tractauimus, ad explicationem diuinarum scripturarum calamum conuertamus.

Finis libri Tertij Theologicarum Hypotyposeon.

LIBER QVARTVS THEOLOGICARVM HYPOTYPOSEON, eodem authore editus, in quo de prophetia, & titulis Prophetarum, & Psalmorum agitur, ad Illustrissimum virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

Cognitio scripturarum reliqs praestat scientijs.

SACRARVM Scripturarum cognitio tantum reliquis praestat facultatibus, vt iuxta apophthegma, illę seruorū, haec Lacedaemoniorū, illae hominum, ista angelorum possessio iudicanda sit. Nam quantū distant diuina & aeterna, ab humanis & caducis rebus, tantum sapiētia diuina reliquas longo interuallo vincit & superat. Habet quippe auctorem non quemuis è media plebe hominem (vt facultates illae quae ab humana proditae sunt industria, & ingenio hominum sunt elaboratae & cultae) sed Deum Optim. Maxi. authorem cognoscunt, & venditant, cuius munificētia & liberalitate è caelis ad terras euocata est. Quo munere quid excellentius aut diuinius excogitari potuit, aut humano generi optabilius obuenire? Nā cum homo ex duplici constet & coagmentetur natura, illa quę sensitiua est, cum in modum ostreae huic corpori adhaerescat & affixa sit, istarum tantum rerum studio delectatur, & illarum lenocinio allicitur, nec se ad vlteriora porrigere aut extendere potest. Tamen illa quae intellectu viget etsi ad sublimia se sublevet & erigat, ita segnis & iners ex se est, vt nisi superno illustrata lumine sit, res sensibiles aspernari aut reijcere non possit, nec ad illas res aspirare, quae ab humanis obtutibus longè sunt remotae. Huic lumini non paruum praebet fomentum scripturę diuinae assidua meditatio, quae adeo animum hominum à rebus secularibus abalienat & diuellit, vt nihil homini cum corpore cōiunctum aut concretum relinquat, sed Ita Deo cum copulat & vnum efficit, vt iuxta Apostolum dicere possit. Viuo ego iam nō ego, viuit verò in me Christus. Vnde Petrus & reliqui apostoli, qui huius sapientiae haustu se ingurgitauerant, & eximia hac pollebant facultate spiritus, quantum illi deferendum esset apud Ioannem explicarunt. Nam cum diceret illis dominus. Vultis & vos abire? illi responderunt. Quo ibimus domine verba vitae aeternae habes. Haec sola est quae languentis animae morbos pellit & fugat, docet quippe quid honestū quidve turpe sit, quid iustum, quid iniustum, quid fugiendum, & quid in bonis asciscendum sit. Deinde quantum parentibus, cognatis, magistratibus deferendum sit, & vt altiora conscendam, & ad illa quae sunt huiusce facultatis propria, docet quomodo trias personarum diuinarū, cum essentiae vnitate possit consistere, & quomodo colendus sit Deus in spiritu & veritate. Mox de mysterio incarnationis, passionis, resurrectionis, & de mansionibus quae in domo patris Christi nobis paratae sunt, agit, & de reliquis sacramētis religionis nostrae, quae à seculis sunt abscondita, quae à nullo principum, hoc est philosophorum huius seculi, cognita sunt, nec cognosci potuerūt, sed nobis Christus, quae à patre audiuit, ea pandit ac reserauit. Non tamen negarim nonnulla, quae ad componendos & conformādos mores nostros sunt apta & apposita, in libris sapientum seculi inueniri, quod Moyses hoc typo significauit Abimelech, inquiens, non semper in pace fuit cùm Isaac, sed aliquando ab illo dissidet, aliquando in pace est. Quo in loco, Abimelech, personam sustinet studiosorum & sapientum seculi, qui per eruditionem philosophiae, multa vera sunt assecuti, Isaac, qui verbi Dei tenet figuram, nec semper dissidet ab Abimelech, nec semper in pace est. Quia philosophia nec in omnibus legi Dei est contraria, nec in omnibus consona. Multi enim philosophorum, vnum esse

Mysterij trinitatis recta confessio, est ignoratio sciētia.

Hierony. in pr. li. 18. in Isa.

Symbolum literarum humanarum.

Deum qui cuncta creauit, scribunt. Moralis vero & physica philosophia pene nostris consentit. Dissident vero à nobis, cum dicunt, Deo materiam esse coæternam, & cum negant Deum curare mortalia, & prouidentiam eius, supralunaris globi spacia cohibet. Deinde addit scriptura, quod alij duo cum Abimelech venerint. Ochozath, qui interpretatur tenens, & Phicol, id est os omnium, & ipse Abimelech pater meus rex. Qui tres imaginem totius philosophiæ tenent, quæ apud eos in tres partes diuiditur, in rationalem, naturalem, & moralem. Istæ tres facultates ineunt foedus cum lege Dei, dicentes. Videntes vidimus quod sit dominus tecum, & diximus fiat coniuratio inter nos & inter te, & ineamus tecum pactum, ne facias nobis malum. Sed redeamus ad institutum nostrum à quo digressi sumus. Melior nunc, postquam de deo egi, regulas quasdam ad arcana scripturarum intelligenda, adducere, quas si recte intellexerimus, in posterum iubeo bene sperandum fore. Nam vnusquisque sermo scripturæ similis est alicui seminum, cuius natura hæc est, vt cum iactum fuerit in terram, regeneratum in spicam, multipliciter diffundatur, & tanto cumulatius quanto vel peritus agricola, plus seminibus laboris impenderit, vel beneficium terræ foecundiori indulserit. Sic ergo efficitur vt culturæ diligentia, exiguum semen; Verbi causa, sinapis quod est minimum omnium, efficiatur maius omnibus oleribus, & fiat arbor adeo procera, vt veniant volatilia cæli & habitent in ramis eius. Quapropter vos studiosos hortor moneoque, vt hæc quæ à nobis hoc loco tradentur, versemini in animo, & in intimo pectore reponatis, & nisi me fallit animus non omnino operam lusisse sentietis.

Genes. 21. & 26.

¶ De prophetis tam bonis quam malis, & in Genere de prophetia.

CAP. I.

Eusebius.

QVVM de prophetia nobis sermo futurus sit, libet exordium sumere à definitione illa prophetæ, quæ sumpta est ex Eusebio lib. 5. demonstrationis euangelicæ. ca. 1. Prophetas, inquiens, dicimus illos quibus diuinus spiritus consueuit ante ostendere, lumine suo anticipando, non præsentium modo, verum etiam futurorum veram certamque cognitionem. illius hæc sunt verba. παρ᾽ ὃ μοι δοκοῦμεν καὶ ἀληθῶς προφήτας ἀποκαλεῖν τοὺς τοιούσδε, παρὰ τὸ προφαίνειν καὶ προαγορεύειν αὐτοῖς τὸ θεῖον πνεῦμα, μὴ μόνον τὰ παρόντα, ἀλλὰ καὶ τῶν μελλόντων ἀληθῆ καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν. Quando dicitur præsentium intellige & præteritorum. Nam licet prophetæ nomen iuxta nominis etymologiam ad futurum tantum se porrigat & extendat, tamen verus vates etiam de præsentibus & præteritis debet vaticinari. Vnde quarto Georg. ait Virgilius. Nouit namque omnia vates, quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur. & Home. 1. Iliados de Chalcante loquens ait.

Virgilius. *Homerus.*

Κάλχας θεστορίδης οἰωνοπόλων ὄχ᾽ ἄριστος.
Ὃς ᾔδη τά τ᾽ ἐόντα, τά τ᾽ ἐσσόμενα, πρό τ᾽ ἐόντα.

Ab nomine Propheta, deriuatur prophetia, quæ ab Irenæo libr. 4. capi. 37. definitur. Prophetia, est eorum quæ post erunt, præsignificatio. aut iuxta Cassiodorum in prooemio Psalmorum. Prophetia est reuelatio diuina quæ euentus rerum vel per facta vel per dicta immobili veritate pronunciat. Vnde prophetia visio vocatur, & propheta videns. Multis autem modis hæc gratia donata est. Vel per operationes hominum, vt fuit Arca Noe; & Sacrificium Abrahæ, & transitus maris rubri. Vel per natiuitates, vt Esau & Iacob, qui futura significabant. Vel per loquentes angelos, sicut locuti sunt Abrahæ. Vel per visiones, sicut Isaiæ, Ezechieli. Vel per somnia, sicut Salomoni, Ioseph, Danieli. Vel per nubem & vocem de cælo, vt Moysi, vel alijs modis. Dauid nullo horum modorum, sed cælesti aspiratione intus edoctus. Hos vel alios similes modos videtur insinuasse Hierony. in comment. Ezechielis capit. 13. cum ait. Multa sunt genera prophetandi, quorum vnum est somniorum, quale fuit apud Danielem capit. 2. in expositione statuæ. & Irenæus libr. 4. capit. 37. fuse exponit quomodo non solum sermone prophetabant prophetæ, sed visione, conuersatione, & actibus, quos faciebant, secundum id quod suggerebat spiritus. Porrò Christianus Druthmari exponens hunc locum Matthæi. Ecce angelus domini apparuit ei, vniuersas visiones ad septem capita reducit. Visionum, inquit, quibus Deus locutus est ante incarnationem, septem genera sunt. Pri

Irenæus.

mum

mum per aures corporis, ſic Moyſes audiuit vocem domini loquentis in monte, & omnis turba exercitus Iſraelis, audiuit eum loquentem, decem verba legis. Secundum genus ecſtaſis, ſicut Petro quando miſit ad eum Cornelius, & cecidit ſuper eum mentis exceſſus, & vidit vas linteum mitti de cœlo. Tertium, ſicut cum vidit Nabuchodonoſor ſtatuam ex metallis compactam, & arborem abſciſam radicitus, & nihil intellexit. Quartum per nubem, & ſicut ad Iob per plagam locutus eſt. Quintum in corde, ſicut multis ſanctis, vel etiam Balaam. Sextum repletio ſpiritus ſancti, ſicut repleuit, 70. ſenes in eremo. Septimum in ſomnijs. Alij, quod verius eſt, tria genera eſſe dixerunt. Vnum per corporeos oculos, vt Abraham & Loth angelos viderunt. Aliud in corde tantum, vt Danieli locutus eſt in corde, quæ Balthaſar viderat, & non intellexerat. Tertium in ſomnis & corde, ſicut ad Iſaiam & omnes prophetas, & ad iuſtum Ioſeph, quæ viſio alijs eſt excellẽtior. Nam nil prodeſt oculis videre, niſi quis mente videat, & nihil prodeſt in ſomnis videre, vt Pharao, Nabuchodonoſor, niſi videat, vt Daniel, & Ioſeph. Auguſtinus quoq; libr. 2. quæſt. ad Simplicianum quæſt. 1. ſic ſcribit. Spiritus ſanctus non omnes eodem modo afficit, ſed alios per informationem ſpiritus hominum, vbi rerum demonſtrantur imagines. Alios per fructum mentis ad intelligentiam. Alios vtraque inſpiratione. Alios etiã

1 neſcientes. Per informationem ſpiritus hominis, duobus modis fit. Aut per ſomnium, ſicut non ſolum plerique ſancti, ſed & Pharao & Nabuchodonoſor, vterq; vidit quod nemo eorum intelligere valebat, ſed tamen vterque videre poterat. Aut per demonſtrationem in ecſtaſi, quod ſtupor interpretatur, ſiue alienatio à ſenſibus corporis, vt ſpiritus hominis diuino ſpiritu aſſumptus capiendis atque intuendis imaginibus vacet, ſicut Danieli demonſtratum eſt quod non intel-

Act. 10. ligebat, & Petro vas illud ſubmiſſum de cœlo quatuor linteis. nam & ipſe quid illa demonſtratio figuraret, poſtea cognouit. Per

2 fructum autem mentis ad intelligentiam, vno modo, cum hæc ipſa res quæ demonſtratur alicui quibuſdam imaginibus, quid ſignificent & quo pertineant, alteri reuelantur, quæ certior prophetia eſt, ſicut Ioſeph meruit intelligere, quod Pharao tantum viderat, & Daniel exponit regi, quod ille cernit & neſcit. Cum vero ita mens afficitur, vt non rerum imagines coniecturali examinatione intelligat, ſed res ipſas intueatur, ſicut intelligitur ſapientia & iuſtitia, omniſque incommutabilis & diuina ſpecies, ad prophetiam de qua nunc agimus nõ pertinet. Vtro- 3
que munere prophetiæ donantur hi, qui & rerũ imagines in ſpiritu vident, & quid valeant ſimul intelligunt, aut certè manifeſtis locutiõibus in ipſa demõſtratione informãtur. Sicut in Apocalypſi quædam exponuntur. Neſcientes autem afficit prophetiæ ſpi- 4
ritus, ſicut Caiphas cum eſſet pontifex prophetauit de dño, quod expediret vnum mori pro tota gente, cũ aliud in verbis quę dicebat attenderet, quæ nõ à ſeipſo dicere neſciebat.

Oportet deinde declarare ad quem ſcopum dirigantur omnes viſiones prophetarum. Qua de re Auguſti. libr. 17. de ciuitate capit. 3. hæc tradit. Tripartita reperiuntur eloquia prophetarum, ſiquidem aliqua ſunt ad terrenam Hieruſalem ſpectantia. Aliqua ad cæleſtem. nonnulla ad vtranque. Miſſus eſt Nathan propheta qui Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ conſecuta ſunt mala futura prædiceret. Hæc itaque huiuſmodi ſiue publicè, id eſt pro ſalute vel vtilitate populi, ſiue priuatim, cum pro ſuis quiſq; rebus diuina promerentur eloquia, quibus pro vſu temporalis vitæ futuri aliquid noſceretur, ad terrenam ciuitatẽ pertinuiſſe, quis ambigat? Vbi autem legitur, ecce dies ve- *Ierem.* 13.
niunt, & conſummabo domui Iſrael, & domui Iuda teſtamentum nouum, &c. Hieruſalem ſine dubio ſuperna prophetatur, cuius Deus ipſe præmium eſt, eumque habere atque ipſius eſſe, ſummum illi eſt atque totum bonum. Ad vtranque verò pertinet, hoc ipſum, quod Hieruſalem dicitur Dei ciuitas, & in ea prophetatur futura domus Dei, eaque prophetia videtur impleri, cum Salomon ædificat illud nobiliſſimum templum. Hæc enim & in terrena Hieruſalem ſecundum hiſtoriam contigerunt, & cæleſtis Hieruſalem figuræ fuerunt.

Hieruſalem primo modo accepta ſcilicet pro terrena & ſanguinaria. alio modo vocatur Babylon, quæ eſt omnium ſcelerum & iniquitatum officina, & aduerſus hanc omnes prophetæ ſua dirigunt vaticinia. Hæc vrbs Babylon non admittit illam diſtinctionem quam Hieruſalem, ſed pro nefaria vrbe tantum accipitur, cuius vrbis ciues tanto ſce-

leratiores sunt, quanto in penitiori eius parte recipiuntur. De illa hæc scribit Origenes Homi. 2. in Iere. Quomodo corpus nostrum in aliquo terræ loco consistit, eodem modo & anima secundum statum suum in aliquo nuncupatiuo terræ loco est, V.g. corpus nostrum aut in Ægypto est, aut in Babylone. Similiter anima in aliquo eiusdem terræ nominis loco est, alia in Babylone, alia in Ægypto, alia in Ammonitarum regione. sic pro qualitate vitæ locorum diuersitates distinguuntur. In Babylone est quando confunditur, turbatur, & bella sustinet passionum. ad istam animam ait Iere. Fugite de medio Babylonis, & resaluate vnusquisque animam suam. Donec quis in Babylone est, saluari non potest, Quod si recordatus fuerit, ibi Ieru. ingemiscit & dicit. Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Et quia impossibile est in Babylone constitutū Deo organis canere, otiosa quippe ibi sunt organa hymnorū Dei, propterea dicitur per prophetam. Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus dum recordaremur tui Sion, in salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Suspensa sunt organa nostra quandiu in Babylone fuimus. Si autem venerimus in Ieru. in locum visionis pacis, organa quæ ante otiosa pendebant, tunc assumūtur in manibus, tunc grauiter citharizamus, & non est tēpus quando non laudemus Deū per organa quæ habemus in manibus. Igitur semper anima in aliquo nūcupatiuo terræ loco est, & sicut peccatores in Babylone, sic econtrario iusti in Iudæa. Veruntamen iuxta qualitatem vitæ & fidei, etiam in ipsa Iudæa locis inter se varijs separantur. Siue enim in Dan est, quæ extremæ Iudææ partes sunt, siue in superioribus paulū locis, meliori busque quàm Dan, siue in medijs finibus Iudæ, siue circa Ierusalem, & est omnium anima beatissima, quæ in media Ieru. consistit. Qui verò peccator est, hic in Babylone est, qui nondum vero vsque ad summum malorum culmen ascendit, in Ægypto & in partibus Ægypti commoratur. Et sicut qui in Iudæa sunt, non æqualia cuncti possident loca, alius quippe in Ieru. est, alius in Dan, alius in Gath, sic omnes qui in Ægypto sunt, non æquales Aegypti partes incolunt. Alius in Taphni, alius in Memphi. Verum his qui in Babylone sunt, ait propheta. Fugite de medio Babylonis. Non gradatim, non pedetentim, sed cum velocitate. Quicunque confusam habetis animam à variorum passione vitiorum, fugite Non dicit, exite de medio Babylonis, hoc enim potest fieri gradatim, sed fugite. & addit, de medio. Potest quippè euenire vt aliquis in Babylone sit, sed cum in extremis eius finibus commoretur, quodāmodo extra Babylonem esse videtur. aliud est enim in medio Babylonis cōsistere, vt ex omni parte æquale sit spaciū, & ita in vmbilico eius quasi in medio cordis animalis habitet. Sicut enim animalis medietas cor est, & in euangelio secūdum Lucam, cor terræ, medietas terræ nominatur, sic mihi videtur in Ezechiele dictum, in cor maris posita Tyrus, & peccatores à medio Babylonis fugere. Quia qui valde demersus est vitijs, hic medius habitator est. Qui verò Paulatim relinquēs malum, & naturam suam ad meliora conuertēs, non tam cœperit virtutes possidere quàm cupere, iste licet ex medio fugerit Babylonis tamen necdum de Babylone discessit.

Quum nomen prophetæ sit ambiguæ significationis, oportet eius significationes explicare. Sed vtar verbis Hieru. in commenta. Ezechielis. ca. 13. qui optimè de hac re loquitur. Hanc, inquit, habet scriptura consuetudinem, vt vnumquenque vaticinationis suæ & sermonis prophetam nuncupet. & hanc ob causam pseudo prophetæ prophetæ vocantur. vt prophetæ Baal, & Idolorū, & prophetæ cōfusionis. & Iere. 28. Tulit Ananias propheta catenā de collo Ieremiæ. & Threno. 2. Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta. & Patres vestri vbi sunt & prophetæ? nempe falsi. Vnde & Paulus poëtam Græcum prophetam vocat. Dixit quidam proprius eorū propheta. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ ventres pigri. & in Hosea legimus. sicut prophetam insaniens homo portans spiritū, Item Hoseæ. 4. cap. Prophetarum nomen secundum Regulam scripturarum, bonis malisque commune est. Item Iere. 23. ait, Est sermo contra prophetas, imò pseudoprophetas, Ierusalem & Samariæ, quos nunc communi & vulgato nomine prophetas vocat, de quibus scriptum est. In prophetis Samariæ vidi iniquitatem. & in prophetis Ierusalem vidi horribilia. Quando autem ponit coniunctionem, &, ostendit superiora de prophetis Domini dicta, qui & ipsi pseudoprophetarum similes extiterunt. Porrò de malis tantummodo loquens prophetis

Propheta vocat etiā pseudopropheta. *3. Reg. 18.* *4. Reg. 10.* *Titum. 1.* *Hosea. 9.*

tis Gregor. in procemio. 27. libri moralium, sic scribit. Non est mirum si viri arrogantes implentur spiritu prophetico, cum Saul
1.Reg.10. etiam in numero prophetarum fuerit. Sed hoc de Saule cur dicimus, cum ex visione an
Nume.12. geli accepisse verba rationabilia & asinam nouerimus. Sed sicut irrationale animal rationis verba edidit, nec tamen ad permutationem naturæ rationalis accessit. Ita sæpe quilibet indignus, sancta verba per prophetiæ spiritum accipit, sed tamen ad promerendam sanctitatis gloriam non pertingit, vt & suprà se loquendo emineat, & infra se viuendo torpescat. Sic amici Iob & Caiphas multa de redemptore nostro prophetarunt. Denique cum Ezechielis. 14. dicitur. Si errauerit propheta, ego dominus decepi eum, ait Hiero. Propheta dicitur de pseudopropheta, qui συνωνυμῶς propheta appellatur.

Qua nota pphetæ boni à malis distinguebantur. Sed quæres qua nota boni prophetæ à malis secernebantur in veteri populo. cui quæstioni respondet Hiero. in cōment. Isaię. ca. 3. dicens. Constituti erant in populo Iudæorum, sacerdotalis gradus homines, qui prophetas pseudoprophetasq; discernerent. Hoc est intelligerent quid Dei spiritu loquerentur, quidvè contrario. & hausit ex Origene homi. 1. in Lucam, qui sic scribit. Sicut olim in populo Iudæorum multi prophetiam pollicebantur, & quidam erant pseudoprophetæ, è quibus vnus fuit Ananias, alij verò prophetæ, & erat gratia in populo discernendorum spirituū, per quam alij inter prophetas recipiebantur, nōnulli quasi ab exercitatissimis trapezitis reprobabantur. Ita & nūc in nouo testamento, multi conati sunt scribere Euangelia, è quibus quoddam est secundum Ægyptios, aliud iuxta duodecim, aliud secundum Thomam, aliud secundum Matthiam, sed non omnes recepti sunt. Hoc dicit Lucas in procemio Euangelij. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare, &c. latentem habet accusationem eorum, qui absque gratia spiritus sancti ad scribenda Euangelia prosilierunt. Matthæus quippe & Marcus & Ioannes & Lucas non sunt conati scribere, sed spiritu sancto pleni, scripserunt euāgelia. Ex omnibus tamen qui scripserunt nihil aliud probamus, nisi quod ecclesia dicit esse recipienda. Hæc eadem totidem verbis ex Origene transcripsit Ambr. in procemio commenta. in Lucam.

Euangeliū secundum Ægyptios. Iuxta 12. Iuxta Tho. & Matth.

Secundo, teste Grego. homi. 1. in Ezechiele m prophetæ veri à falsis differūt, quia veri, si quid de suo spiritu dicūt, per spiritum edocti citius illud corrigunt. falsi autem & falsa denuntiant, & in sua falsitate perdurant.

Tertiò, vt ait Hiero. Ezechiel. 13. Prophetarum nomen cum sit cōmune bonis & malis, in eo tamē differunt, quod boni prophetæ, dicuntur esse sapientes, mali autem stulti & insipientes. Quorum alterum refertur, ad ecclesiasticos viros, alterum ad omnes hæreticos, qui Dei spiritum relinquentes, nequaquam diuino instinctu, sed proprio corde vaticinantur, vnde nihil vident. Threnorum 2. Prophetæ tui viderunt tibi vana & stulta. & Ezechi. 13. Hæc dicit Dominus de prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum & nihil vident. Qui autem sapiens est, non cordis sui cogitationes, sed dei spiritum sequitur. Iuxta illud quod propheta dicit. Post dominum tuum ambulabis. Et in alio loco. Deduc me in semitam rectam. Et iterum. Spiritus tuus bonus ipse deducet me in terram. Hoc idem ait Hiero. Oseæ. 4.

Quartò, vt ait S. Tho. 2. 2. q. 172. arti. 5. ad 2. Dæmones ea quæ sciunt, hominibus manifestant, non per illuminationē intellectus, sed per aliquam imaginariam visionem, aut etiam sensibiliter loquendo. at prophetæ veri, ex illuminatione spiritus sancti loquuntur. & in hoc differt vera à falsa prophetia.

Quintò ait Theophi. 1. Corin. 12. signum dat Apostolus vatis & prophetæ cum ait. nostis ꝙ quando gentes eratis, ad idola quomodo ducebamini euntes. Id est, si apud idola quis vaticinaretur, ab spiritu immundo detentus, ceu raptus & abductus; sic rapiebatur ab spiritu ligatus, nil sciens eorum quæ dixisset, sed planè insanus. In propheta aliter. Nam is sobriè cuncta loquitur. Deinde hoc sit aliud signum tibi vaticinij insani, execrari, blasphemare, conuitijsq; incessere Iesum. Prophetæ verò signum est, haud citra præconium nominare domini nomen. hoc est, quod ait Paulus. Nemo in spiritu loquens dicit Anathema Iesum. & nemo potest dicere Dominum Iesum nisi in spiritu sancto.

Consuetudo fuit in Israel, vt inquit Hier. Ezechielis ca. 20. vt quicquid scire cupiebāt, à Domino quærerent per prophetas. Saul 1.Reg.9.
quærens asinam pergit ad Samuelem, accepitq; consilium à puero, vt offerat prophetæ quartam partem Sicli. Ægrotante filio 3.Reg.14.
Ieroboam mittitur in Silo ad Ahiam pro-

phetam vxor eius, deferens munuscula, panes & collyridas, vuam & laguunculam mellis, vt de filij infirmitate cognosceret. Dauid quoque propheta, alium interrogat prophetam Nathan, vtrum templum domino ædificare debeat. Et Achab sciscitatur an ascendat, an non in Ramoth Galaad. In Isaia quoque & in Regum volumine, quæ Senacherib ventura sunt nuntiantur. Et Agabus Paulo quæ ventura erant nuntiabat.

2. Reg. 7. 3. Reg. 27. Isaia. 37. 4. Reg. 19. Actu. 21.

Hanc ob causam prophetia appellatur visio, aut vt verbis vtar Hiero. Oseæ. 12. Omnis prophetia in scripturis sanctis appellatur Visio. & affert rationem Theophil. Matth. 1. eo quod prophetæ mente videbāt ea, quæ videbant, spiritu sancto apparitiones facientes, & ideo visiones vocabantur. Quod intelligo, quando prospera per illam visionem promittuntur, aut post calamitates prospera. Hinc prophetæ boni, vt ait Hiero. Isaiæ. 1. prius vocabantur videntes, quia dicere poterant illud Psalmi. oculi mei semper ad dominum. & ad te leuaui oculos meos qui habitas in cælo. Vnde Apostolis à saluatore præcipitur. Leuate oculos vestros, & videte regiones, quia iam albæ sunt ad metendum. Istos cordis oculos sponsa habebat in Canticis canticorum, cui sponsus dicit. Vulnerasti cor meum soror mea, sponsa, vno ex oculis tuis, & in Euangelio legimus. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. In veteri quoque dicitur instrumento, quod populus videbat vocem domini. Ex quo Montani deliramenta conticeant, qui in ecstasi & cordis amentia, prophetas putant ventura dixisse. Neque enim vidrre poterant qui ignorabant. Hoc etiam repetit Amos 1. & ca. 7. Denique in epistola ad Paulinum ait. Prophetæ appellabātur videntes, quia videbant eum quem cæteri non videbant. Abraham vidit diem eius, & lætatus est, aperiebantur cæli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. Reuela, inquit Dauid, oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.

1. Regū. 9. Psal. 2. 4. & 122. Ioan. 24. Cantic. 4. Matth. 6. Exod. 20. Ioan. 8. Psal. 118.

Quamuis prophetæ vocarentur videntes, non tamen omnia nouerant, nec ipsi Apostoli, sed quædam etiā ignorabant. Nam Elisæus ignorans mortem filij Sunamitidis, dicebat ad Giezi. Dominus abscondit à me. Et Paulus ad Thessalo. Misi ad vos vt cognoscerem de fide vestra. Quid ignorabat, nonne erat raptus vsque ad tertium cælum? Huius ignorātiæ tres sunt causæ potissimæ. Prima, quā affert Oecume. priori ad Thessa. 2. vt fastum ipsorū prohiberet atq; deijceret. Datus est mihi, inquit, angelus satan. & Ezechiel, filius hominis crebro vocatur, ne insolēs esset ob excellentiam visionum. Lege optimum exemplum apud Ælianum lib. 8. variæ historiæ, de Philippo Macedonū rege. Secunda causa, quam idem Oecume. affert est, Ne homines maiores ipsos existimarent, quàm iuxta humanā naturam. Nam & Paulus & Barnabas Actu. 14. Dij vocantur. Tertia, vt sciremus omnes, quod cum similiter vt nos homines essent tacti affectibus, suis laboribus ac virtute peregerunt quæ operati sunt. Præterea nec semper diuina fruebātur inspiratione, ne putarent eos gratia & nō virtute tales esse quales erant. Porrò quod sancti omnes multa ignorauerint, & multa illos fefellerint docet Hiero. in quæstionibus ad Damasum q. 3. his verbis. Nullus homo, excepto eo qui ob nostram salutem carnem est dignatus induere, plenam habuit scientiam, & certissimam veritatem. Deniq; Paulus ex parte cognoscit, & ex parte prophetat, & nūc per speculum videt & in ænigmate. Quia cum venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuel propheta cōnumeratus Moysi in sacerdotio dei, ad vngēdum regem missus, cum maximū filiorum Iesse vidisset Heliab, ait. Ecce coram domino Christus eius. Et dixit dominus ad Samuel. Noli respicere ad faciem eius, nec staturam illius quoniam reprobaui eum, quia non quomodo Deus videt videt homo. Homo enim videt in facie, Deus autem inspicit cor, & per singulos filios septem ignorās, vsque ad Dauid nescisse describitur. Elisæus quoque qui duplici glorificatus est spiritu, cuius ossa vitam exanimato cadaueri reddiderunt, cum Sunamitis ad eum venisset in montem, & ad pedes eius flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne faceret, ait. Dimitte eam quia anima eius in amaritudine est, & dominus abscondit à me, & non indicauit mihi. Sancti quoque viri tantum ea sciebant quæ eis à domino reuelata sunt, ignorabant vero ea, quæ illis reuelata non erant, & ad singulas visiones Zacharias & Daniel suppliciter Angelū deprecantur, vt exponat sibi quæ sint illa quæ viderant. Vnde Isaac deceptus errore filium sanguinarium, prætermisso eo qui innocenter habitabat domi, voluit benedicere. Item Philippus presbyter libro. 2. in Iob cap. 26.

4 Reg. 43. 1. Thess. 3. 1. Reg. 16. *Samuel nō erat sacerdos, sed minoris ordinis. Hieronymus li. 1. cōtra Ioui. nec est contrarium qđ dicitur. 1. Regum. 7.*

capit. 26. cum Iob. ait. Hæc ex parte dicta ſunt. viarum eius, inquit, Non inuenies quẽpiam, qui valeat omnia ſecreta Dei myſteria, quaſi ſibi reuelata cognoſcere, propter quod Apoſtolus dixit. Ad hæc quis tam idoneus.
2. Cor. 2.

Hoc cur fiat, ratio in promptu eſt, quia diuiſiones ſunt donorum & gratiarum, & ideo nec vates ſemper prophetabant, ſed quando eos ſpiritus diuinus arripiebat. Vnde Grego. 2. Moral. capit. 28. ait. Alijs prophetiæ, alijs genera linguarum, alijs virtutes curationum dantur. Sed hæc ipſa dona non ſemper in mente eodem modo ſunt, nam ne ſe mens in præſumptione eleuet, aliquando vtiliter ſubtrahuntur. Nam ſi prophetiç ſpiritus prophetis ſemper adeſſet, Eliſæus propheta non diceret. Dimitte eã, anima enim eius in amaritudine eſt, & dominus celauit à me verbũ. Si prophetiæ ſpiritus prophetis ſemper adeſſet, inquiſitus Amos propheta non diceret. non ſum propheta, & ſubdit. Nec filius prophetç, ſed armentarius puer ego ſum, vellicans Sycomoros. Quomodo autem propheta non fuit, qui de futuris tot verba prædixit. Aut quomodo propheta fuit ſi de ſe in præſenti vera denegauit? Sed quia eadem hora qua requiſitus eſt prophetiæ ſibi ſpiritum deeſſe ſenſit, de ſemetipſo teſtimonium veraciter intulit dicens. Nõ ſum propheta. Qui tamen ſecutus adiungit, & nunc audi verbum domini. Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ tuæ gladio cadent, & humus tua funiculo metietur. Quibus prophetæ verbis aperte oſtenditur, quia dum ſibi illa loqueretur, mox habere prophetandi ſpiritum meruit, quia ſe prophetam non eſſe humiliter agnouit. Poteſt hic locus exponi, non ſum propheta, ideſt, non eram propheta quando Dominus vocauit me. &c. Si prophetiæ ſpiritus prophetis ſemper adeſſet Dauid regi de templi ſe conſtructione cõſulenti nequaquam Nathã propheta concederet, quod poſt paululũ negaret. Vnde bene in euangelio ſcriptũ eſt. Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum: hic eſt qui baptizat. In cũctis namque fidelibus ſpiritus venit, ſed in ſolo mediatore ſemper ſingulariter permanet, quia eius humanitatem nunquã deſeruit, ex cuius diuinitate procedit. At Ioh. 14. videtur dici contrarium, apud vos permanebit & in vobis erit. Sed ſciendum quod alia ſunt dona ſpiritus
4. Regũ. 4.
Amos. 7.
2. Reg. 7.
Iohan. 1.

ſine quibus ad vitam nequaquã pertingitur. Alia quibus vitę ſanctitas pro aliorũ vtilitate declaratur. Poſterioris generis ſunt, Virtus curationum, genera linguarum, interpretatio ſermonum. Prioris generis ſunt, manſuetudo, humilitas patientia, fides, ſpes, Charitas. In his donis ſine quibus ad vitam perueniri non poteſt, ſpiritus ſanctus ſiuè in prædicatoribus ſuis, ſiue in electis omnibus ſemper manet. Verba ſunt Grego. moral. capit. vlt. quæ pie interpretanda ſunt videlicet quod ſemper maneat in patria. In illis autem quibus per oſtenſionem illius, noſtra vita ſeruatur, ſed aliorum quęritur, nequaquã ſemper in prædicatoribus permanet, quia ſemper quidem eorum cordi ad bene viuendum præſidet, nec tamen per eos virtutum ſigna ſemper oſtendit, ſed aliquando ſe is à ſignorum oſtenſionibus ſubſtrahit, vt eo humilius virtutes eius habeantur, quo habitæ teneri non poſſunt.

Eſt dubium, An prophetæ intelligãt ſuas prophetias. Sed catholici non dubitant, quin intelligant, hæretici tamen negant. Contra hæreticos ſic diſputat Hiero. in proœmio comment. Iſaiæ. Non vt Montanus ſomniauit prophetæ in ecſtaſi locuti ſunt, vt neſcirent quid loquerentur, & cum alios erudirent, ipſi ignorarent quid dicerẽt, De quibus Apoſtolus ait. Neſcientes quæ loquantur, nec de quibus affirment. Sed iuxta Salomonem. Sapiens intelligit quæ profert de ore ſuo, & in labijs ſuis portabit ſcientiam, etiam ipſi ſciebant quid dicerent. Si enim ſapientes erant prophetæ, quod negare nõ poſſumus, & Moyſes omni eruditus ſapientia loquebatur ad dominum, & dominus reſpondebat ei. Et de Danieſe ad principem Tyri dicitur. Nunquid ſapientior es Daniele? Et Dauid ſapiens erat, qui gloriabatur in Pſalmo. incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. Quomodo ſapientes prophetæ inſtar brutorum animantium quod dicerent ignorabant? Legimus in alio Pauli loco. Spiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt, & in ſua habent poteſtate, quando taceant, & quando loquantur. Quod ſi cui videtur infirmum illud eiuſdem Apoſtoli audiat. Prophetæ duo aut tres loquantur, & alij iudicent, ſi autem alij fuerit reuelatum ſedenti, prior taceat. Si ergo intelligebant quæ dicebant, cuncta ſapientiæ rationiſque plena ſunt, nec aër voce pulſatus
1. Tim. 3.
Ezechi. 28
Pſalmo. 50
1. Cor. 14.

ad aures eorum perueniebat, sed Deus loquebatur in animo prophetarum, iuxta illud
Zachar. 1. quod alius propheta dicit. Angelus loque-
Gala. 4. batur in me. Et Apostolus. Clamantes in
Psalm. 84. cordibus nostris, Abba, pater. &, Audiam quid loquatur in me Deus. Lege eundem Hieronymum in comment. epistolæ ad Ephesios capit. 3. in expositione huius loci. & alijs generationibus non fuit notum &c. & in prologo Habacuc. & S. Thom. 2. 2. quæst. 173. arti. 4. Item de hæresi Montani lege Eusebium lib. 5. histo. ca. 16. & 17. Sed annotandum est. non negasse Hieronymum ecstasin passos fuisse prophetas, sed non ita passos vt nescirent quid loquerentur. Nam vt ait August. lib. 1. quæst. in Gene. q. 80. ecstasis solet fieri in magnarum rerum reuelationibus. Sic ab Adam, cum prophetatur sacramentum illud magnum) vt dicit Apostolus) in Christo & ecclesia, dicendū est φ ecstasin passus fuerit & sensuum alienationem.

De modo quo fiant visiones propheticæ, sic scribit Hierony. Habac. ca. 2. Prophetica, inquit, visio, & eloquium Dei, non extrinsecus ad prophetas fit, sed intrinsecus & in interiori homine manifestatur. Vnde apud Zachariam. Angelus qui loquebatur in me.
Psalm. 82. & in psalmis. Audiam quid loquatur in me dominus. & Ierem. 28. ait, Prophetæ nequaquam suo arbitrio loquuntur, sed ex domini voluntate, quia prophetia futurorum sæpissime est, quorum solius Domini notitia est. Nam Ieremias tacet cum ab eius collo ab Anania catena lignea aufertur, doloremque dissimulat, necdum enim à domino, quid loqueretur, fuerat reuelatum. Tandem facto ad eum verbo confidenter loquitur. Item comment. in Psalm. 84. titulo Hierony. dicitur. Multi putant quando loquitur Moyses & dicit, hæc dicit dominus. & cum dicitur, factum est verbum domini ad Isaiam, vel Ezechielem, quod forinsecus sermo fiat, & per istas aures audiat propheta, quod loquitur dominus. Non est ita. Denique & dominus
Luca. 8. quid loquitur ad Iudæos & Pharisæos? qui
Isaia. 5. habet aures audiendi audiat. Et Isaias ait. Dominus addidit mihi auriculam. Quoniā non habebam illam auriculam quæ in corde est. addidit mihi vt Dei possim audire sermones. & quodcunque propheta audit, audit in corde. Quando enim clamamus in cordibus nostris, Abba, pater. clamor ille silentij est, & silentium auditur à domino.

Locutio diuina, vt ait Grego. libr. 28. moral. capit. 2. duobus modis distinguitur. Aut per semetipsum dominus loquitur. aut per creaturam angelicam eius ad nos verba formantur. Sed cum per semetipsum loquitur, sola nobis vis internæ inspirationis aperitur, & de verbo eius sine verbis & syllabis, corda docetur, quia virtus eius intima quadam subleuatione cognoscitur. Cum vero per angelū voluntatem suam dominus indicat, aliquando eam verbis, aliquando rebus demonstrat, aliquando simul verbis & rebus, aliquando imaginibus, cordis oculis ostensis, aliquando imaginibus & ante corporeos oculos ad tempus ex aere assumptis, aliquando cælestibus substantijs, aliquando terrenis, aliquando simul terrenis & cælestibus. Nonnunquam etiam per angelum humanis cordibus ita loquitur Deus, vt ipse quoque angelus mentis obtutibus præsentetur. Verbis per angelum loquitur Deus, cum nihil in imagine ostenditur, sed supernæ verba locutionis audiuntur. Sicut dicente domino. Pater clarifica filium tuū. Angelus respondit. Clarificaui & iterum clarificabo. Ioan. 17. Aliquando rebus per angelos loquitur Deus, cū nil verbo dicitur, sed ea quæ futura sunt, assumpta de elementis imagine nuntiantur. Vt Ezechiel nil verborum audiens, in electri speciem mysteria cognouit incarnationis Christi. Electrum ex auri argentique metallo miscetur, in qua permixtione argentum quidem clarius redditur, sed tamen fulgor auri temperatur. Aliquando per angelos verbis simul & rebus loquitur Deus, cum quibusdā motibus insinuat, hoc quod sermonibus narrat. vt Adam post peccatum non vidit dominum, sed increpationis verba per angelū audiuit. Cum audisset vocē domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiē. Cum deambulat Deus recessum ab homine significat. Aliquando imaginibus, cordis oculis extensis, per angelos loquitur Deus, sic Genes. 28.
Iacob vidit scalam, & Petrus linteum reptilibus plenum, in ecstasi vidit, hoc est non oculis corporeis, sic Paulo in visione vir Macedo apparuit, qui transire eum in Macedoniā rogauit. Actu. 10. Actu. 16. Aliquando imaginibus, & corporibus ex aere assumptis per angelos loquitur Deus, sic Abraham tres viros vidit quos in habitaculo terreno suscepit, & illi quædam interna annuntiarunt. Hæc & alia nonnulla scribit Grego. loco citato.

Duo

Duo genera prophetarum. Duo sunt genera prophetarum, qui vaticinantur de futuris. & qui interpretãtur scripturas. De his sic scribit Ambro. 1. Corinth. 12. Prophetas duplici genere intelligimus, & futura dicentes, & scripturas reuelantes. Sicut enim propheta futura prædicit quæ nesciuntur, ita & hi dum scripturarum sensum qui multis occultus est, manifestant, dicuntur prophetare. Sic Paulus dicit. Qui prophetat, ecclesiam ædificat. & Hiero. ad Ephe. 4. capi. ait. Posuit Deus primo apostolos, secundo prophetas. Non illos qui futura vaticinantur, quales in veteri legimus testamento, sed qui infideles & imperitos arguant atque dijudicent. Hæc ille. Hoc secundo modo fere semper propheta accipitur in nouo instrumento, nempe pro his qui scripturæ abstrusos & arcanos sensus explanãt. vt Philippi filiæ quę prophetabant. & 1. Timot. 1. Hoc pręceptum commendo tibi secundum præcedentes in te prophetias. id est, toto animo scripturarum interpretationibus incumbe, quemadmodum ante fecisti. & cap. 4. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam. id est ideo largitus est tibi dominus scientiam scripturarum, vt alios doceas & erudias. Per, propter, & in *Act. 11.* actibus erant prophetæ dicentes futura, sicut Agabus, qui vincula Paulo Hierosolymis futura prophetauit, & futurã famem sub Claudio prædixit. Præterea cum Paulus. 1. Corinth. 12. dixisset. Ipse dedit quosdam Apostolos, quosdam prophetas, inquit Oecume. 2. Corinth. 8. Bene addidit primo de Apostolis, nam hi duces sunt fidei. Prophetas verò secundo loco posuit, non veteres illos dicens, sed eos qui in vnaquaque ecclesia illo tempore prophetabant, qualis erat Agabus alijque multi. Prophetas dicit Apostolus non qui ante tempus gratiæ, sed qui post gratiam fuerunt, vt Agabus, & qui Antiochiæ prophetabant. Verum dices si illi erant prophetæ quomodo ait dominus. Lex *Matth. 11* & prophetæ vsque ad Ioannem. Dicimus quod de veteribus illis loquitur Dominus, qui de ipsius aduentu prophetauerant. Sic etiam soluit S. Thom. 2. 2. quæst. 174. artic. 6. ad. 3. Prophetæ, inquit, prænuntiantes Christi aduentum, non potuerunt durare nisi vsque ad Ioannem, qui digito Christũ demonstrauit. Et tamen vt Hierony. Matth. 11. ait, non hoc dicitur vt post Ioannem excludat prophetas. Legimus enim in Actibus Agabum prophetasse, & quatuor Philippi filias virgines. Ioannes etiam propheticum librum conscripsit, & singulis temporibus non defuerũt prophetæ. non quidem ad nouam doctrinam fidei depromendam, sed ad actuum directionem. Ita etiam Euthy. in Matth. super illud. Lex & prophetæ. Item Augusti. episto. 58. ait, Hos prophetas, quos apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante apostolos fuerunt, sed illos quibus iam sub apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio scripturarum, aut inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi, vt Agabus cernebat. qui & famem instantem prædixit, & quæ Paulus in Hierosolymis passurus esset, & verbo denũtiauit, & signo zonæ eius ostendit.

Prophetia ex præscientia & ex iudicio operũ. Sicut duplices ostendimus esse prophetas, ita & prophetias. Nam prophetia (vt dicitur homi. 1. titu. Chryso. in Matth. versus finem, in expositione huius loci. Vt impleretur quod dictum est a domino.) alia est ex præscientia, & hęc immutabilis est, Vt, Ecce virgo concipiet. Alia ex iudicio operum, & hæc solet mutari secundum quod verba sonant, non secundum intellectum, vt, Adhuc 40. dies, & Niniue subuertetur, subintelligitur nisi pœniteat. & apud Isaiam, dicitur Ezechiæ. Dispone domui tuæ quia morieris, & *Nota.* non viues. Item quæ est ex præscientia, illa impletur solummodo Dei operatione, vt quod virgo pareret. Alia adimpletur hominum administratione, vt quod ego sum vir bonus. Hæc ille. Hoc est satis erud te & diserte dictum, etsi nonnihil dissidet ab hoc S. Tho. 2. 2. q. 171. art 6. ad. 2. & 1. par. q. 19. art. 7.

Ad quæ tẽpora se extendat prophetia. Ad quot tempora se porrigat & extendat prophetia, oportet nunc altius & vberius quàm à nobis explicatum est antea, declarare. & quidem vt ait Euthy. in proœmio comment. Ioannis, Prophetia non de futuris tantum est, verum etiam de præteritis. Sic Moyses mundi constitutionem enarrans, de præteritis vaticinatus est, & de præsentibus, vt cum dixit Christus quæ sint in corde hominum, & Petrus detexit furtum Ananiæ & Sapphiræ. Præterea Chryso. in secundo procœmio Psalmorũ ait. Vniuersum genus prophetiæ tripliciter diuiditur, in futurum, pręsens, & præteritũ. Prophetia enim est, Moysis prophetia, narrantis de Adam & temporibus ab alto repetitis. Quin etiam prophetia est eius quod est occultum, inuentio, vt à

Petro factum est, qui furtum Ananię & Sapphiræ detexit. Est magis propriè prophetia, quæ futura prædicit, eaque esse euetura post multas generationes, quemadmodum dixerunt prophetæ de Christi aduentu, & Apostoli de gentium ad fidem obedientia, & Iudæorum reiectione. Item Beda Gene. 1. cap. alt. Prophetię tria genera sunt. Prophetia de præterito, vt, In principio creauit Deus cœlum & terram. & reliqua. De præsenti, vt sedens Christus ad dexteram patris. Dicitur de futuro, inde venturus est iudicare viuos & mortuos. De hac re vberius disseruit Gregorius Homilia prima in Ezechielem prophetam inquiens. Prophetiæ tria tempora sunt, scilicet præsens, præteritum, & futurū. Quorum præsens & præteritum prophetiæ etymologiam amittunt. Prophetia de futuro est. Ecce virgo concipiet & pariet filium. Prophetia de præterito. In principio creauit Deus cælum & terram. De illo enim tempore dixit homo, quando non erat homo. Prophetia de præsenti est quando Paulus dicit, si omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus occulta cordis eius manifesta fiunt, ita cadens in faciem adorabit dominum, pronuntians quòd verè Deus in vobis sit. Cùm igitur dicitur, occulta cordis eius manifesta fiunt, monstratur, quod per hunc modum prophetiæ spiritus non prædicit quod futurum est, sed ostendit quod est. Vnde rectè prophetia dicitur, non quia dicit ventura, sed quia prodit occulta. Rem quippè quamlibet, sicut in futuro ab oculis subtrahunt tempora, ita ab oculis nostris in præsenti, subtrahit causa. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore, præsens autem cogitatio absconditur in latenti corde. Est etiam prophetia præsens cum res qualibet non per animum, sed per absentem locum texitur, quæ tamen per spiritum denudatur. Et ibi fit præsens prophetantis animus, vbi per præsentiā non est corpus. Nam Giezi longè à propheta recesserat, cum Naaman Syri munera percipiebat. Cui tamen idem propheta dicit. Nonne cor meum in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tibi?

22.q.171 arti.3. — *Isaia.7.* — *1.Cor.14.* — *4.Reg.5.*

Hæc prophetiæ tempora sibi concinunt ad probationem, vt aliquādo ex futuris præterita, aliquando verò ex præteritis probantur futura. exemplum primi. Dixerat Moyses, in principio creauit Deus cælum & terram. Sed quis crederet quia verum de præteritis diceret, si de futuro etiam aliquid non dixisset? In ipsius etenim libri fine aliquid prophetiæ per Iacob vocem de venturis permiseuit, dicens. Non auferetur sceptrum de Iuda & dux de fœmoribus eius, donec veniat qui mittendus est. Et ipse Moyses ait. Prophetam suscitabit vobis de medio fratrum nostrorum, tanquam me ipsum audietis, id est erit legislator vt ego. Et erit quicunque non audierit prophetam illum, &c. Cur præteritis vētura permiscuit, nisi vt dum implentur ea, quæ de futuro prædiceret, ostenderet etiam, quod de prēteritis vera dixisset. Ex præteritis etiam probantur futura. Vnde rex Babylonis cum somnium vidisset, misit ad Magos & Ariolos, omnesque sapiētes Babyloniæ conuocauit, nec ab eis solummodo interpretationem somnij, sed etiam somniū quæsiuit, vt nimirum ex præterito colligeret, si quid in eorum responsionibus de futuro certum teneret. Qui cum dicere nulla potuissent, Daniel in medio adductus est, qui de interpretatione somnij & enarratione requisitus, non solum hoc respondit quod interrogatus est, sed ipsam originē somnij explicauit, dicens. Tu rex cœpisti cogitare in strato tuo quid esset futurum post hæc. Et paulò pòst. Tu rex videbas, & ecce quasi statua grandis. Cuius somnij mox vt ordinem dixit, quicquid ex eo venturum sequebatur, aperuit.

Gene.49. — *Deute.18.* — *Exemplum secundi.* — *Deute.2.*

Spiritus prophetiæ inquit Greg. ho. 1. in Ezechi. nec semper nec codē modo prophetę animū tangit. Nam ex prēsenti prophetię spiritus, prophetātis animū aliquādo tangit, atq; ex futuro nō tangit. Sicut Ioannes Baptista venientē dominū videns, ait. Ecce qui tollit peccata mundi. Sed cū iā moriturus esset, missis discipulis, requirebat dicens. Tu es qui vēturus es, an alium expectamus? In quibus verbis ostenditur, quia in terris quidē venisse redemptorē nouerat, sed an per semetipsum ad aperienda inferni claustra descēderet, dubitabat. Ex præsenti enim prophetiæ spiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, & diuinitatem eius intelligens, cōsiderabat agnum, qui peccata mundi tolleret, sed tactus ex futuro non fuerat, qui aduentum illius in infernum nesciebat.

22.q.171 arti.4. — *Ioan.1.* — *Matth.11* — *22.q.2.ar.7.ad.2.* — *Tu dic, qd Ioan. nō īterrogabat propter se sed vt dominus disci*

Aliquādo verò ꝓphetię spirit⁹ animū prophetantis ex futuro tangit, atq; ex præsenti non tangit. Sicut historia Geneseos testatur, cum

pules eius eruditet, et ad se trahe ret. cum Isaac filiũ suũ ad venandũ misit, cũ minorem filium nempè Iacob Rebecca ad benedicendũ supposuit. Qui hœdinis pellibus indutus, paterno palpatui corpus fraternum
Gene.7. finxit. Cui ille minori filio tanquam maiori benedictionem dedit, quæque essent longe futura nunciauit. Sed quis esset, qui coram se assisteret, scire non potuit.

Aliquando prophetantis animum ex præsenti pariter & futuro tangit. Quod ex libro
Gen.48. Geneseos liquido docemur. In illo quippè scriptũ est, cũ iã ad vitæ terminum appropinquaret Iacob, & duos filios suos Ioseph fecisset assistere ante eum, nempè Manasem & Ephraim vt ex benedictione illius possent lõgè post futura prometeri cui maiorẽ ad dex-
Lege quæ scripsi libr. 9. Regula 17. tram, minorem verò posuit ad sinistram, cũq; ille oculis senectute caligantibus, nepotes suos, quis prior, quis ve esset minor humano visu discernere nequaquam posset, ductis in obliquum brachijs, dextram manũ minori, sinistrã maiori posuit. Quod dum corrigere filius vellet, ait. Non ita conuenit pater, quia hic est primogenitus. Audiuit. Scio fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater eius iunior maior illo erit. Aliæ prophetæ animum prophetiæ spi-
3.Reg.14. ritus & ex præsenti atque futuro tetigerat, cum caligantibus oculis eam, quæ se esse aliã simulabat, & vxorem Ieroboam esse cognouit, & quicquid ei futurum esset, aperuit, dicens. Ingredere vxor Ieroboam, quare aliam te esse simulas? Ego autem missus sum ad te durus nuntius. Vade, & dic Ieroboam, hæc dicit Dominus Deus Israel, Quia operatus es malè super omnes qui fuerunt ante te, & fecisti tibi Deos alienos & conflatiles, vt me ad iracundiam prouocares, me autẽ proiecisti post corpus, idcirco ego inducam mala super domum Ieroboam.

Aliquando ex præterito & præsenti atq; ex futuro pariter animus tangitur prophe-
Luc.1. tantis, sicut Helisabeth venire ad se Mariam conspiciẽs, quia incarnatũ verbũ gestaret in vtero, agnouit, eamque iam dñi sui matrẽ vocauit, dicens, Vnde hoc mihi vt veniat mater domini mei ad me? de cuius conceptione per angelũ quoq; ad Ioseph dicitur. Quod enim
Luc.1. Mat.1. in ea natũ est, de spiritu sancto est. Quæ vide licet Helisabeth dicit. Beata quæ credisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à domino. Dicens enim. Beata quæ credidisti, aperte indicat quia verba angeli, quæ dicta ad Mariam fuerant, per spiritum agnouit, atque subiungens, Perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à domino, quæ eam in futuro sequerentur, præuidit. Simul ergo de præterito & præsenti atque futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus angeli credidisse cognouit, & matrem nominans, quia redemptorem humani generis in vtero portauit, intellexit. Et cum omnia perficienda præ diceret, quid etiam de futuro sequeretur, aspexit.

Aliquando verò prophetiæ spiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro. Sicut in apostolo aperte ostenditur, qui discipulis suis dicit. Notum vobis fa- *Gala.1.*
cio fratres euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominẽ, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Chri- *Ephe.3.*
sti. Vnde alijs quoque discipulis dicit. Secundum reuelationẽ notum mihi factum est sacramentum. Qui tamen hoc ipsum euangelium, quod per reuelationem cognouerat, cũ Ierosolymam prædicaturus ascenderet, ait. *Act.20.*
Ecce ego alligatus spiritu, vado in Ierusalem, quæ in ea euentura sunt mihi, ignorans. Hoc quippè Euangelij Sacramentum est, quia vnigenitus patris incarnatus atque perfectus homo factus est. Qui crucifixus, mortuus, & sepultus, die tertia surrexit, die quoque quadragesima ascendit in cælum atque in dextera patris sedet. Qui ergo per reuelationem euangelij agnouit prophetiæ spiritu de præterito tactus est. Sed quia quid pro eodem euangelio passurus esset, ignorabat, de futuro proculdubio tactus non est. Nam sic dicit, *Actu.20.*
Nisi quod spiritus sanctus per omnes ciuitates protestatur mihi, dicens. Quoniam vincula & tribulationes Ierosolymis me manent. Apertè ostẽdit quia ea, quę ipsi futura essent alijs de ipso reuelata erãt, nõ autẽ ipsi de se. Sicut de illo per Agabũ dicitur. Virum, cuius hæc zona est, ita alligari oportet in Ierusalẽ.

Aliquando prophetiæ spiritus tangit ex *4.Re.5.*
futuro, nec tangit ex præterito, sicut in Helisei facto scriptum est, quia cum vnus ex filijs prophetarum materiam succideret, huic ferrum securis in aquam cecidit, qui exclamauit. Heu Heu domine mi, & hoc ipsum mutuo acceperã. Dicit autẽ homo Dei. Vbi cecidit? at ille mõstrauit ei locũ. Præcidit ergo lignũ, & misit illuc, natauitq; ferrũ. In quo videlicet prophetę facto cognoscitur, quia qui requi-

requirit, vbi ceciderat, quid esset facturus, non erat. Sed tamen cum requirit, constat, quia vbi ferrum cecidisset, ignorabat. Prophetiæ ergo spiritus, Helisei mentem ex futuro tetigerat, sed ex præterito non tangebat, qui & ferrum ex profundis dimersum quia reuocaturus esset ad superficiem, scire potuit, sed vbi ceciderat omnino nesciuit.

Aliquãdo vero prophetiæ spiritus in præsenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. Quod & Petri historia testatur, cum missi ad eum à Cornelio milites, ei sunt illi homines per spiritum nuntiati. Scriptum quippe est. Et dixit spiritus ei, ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille descendit, & requirens dicit. Quæ causa est propter quam venistis? In cuius verbis ostenditur, quia eandem causam per spiritum non audierat, quàm à militibus requirebat. In præsenti ergo mentem Petri spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tetigerat, qui adesse milites dixit, & pro qua causa venerant, tacuit. *Actu. 21.*

Aliquando spiritus prophetiæ in futuro ex parte tangit, & ex parte non tangit. Sicut prophetarum filij de auferendo Helia ad Heliseum dicunt. Nunquid nosti quia hodie dominus tollat dominum tuum à te? Quo tamen ablato, se se per diuersa dispergunt, eumque in rupibus & vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tangebat, quando eum, quem tollendum nouerat, non inueniendum quærebant. Ex parte itaque tacti sunt, atque ex parte non tacti, quia sciebant, quod tolli posset, & nesciebant, quod inueniri non posset. Idem quoque Heliseus per prophetiæ spiritum de futuro ex parte tactus est, & ex parte non tactus, cum regi Israel diceret. Percute iaculo terram, & cum percussisset tribus vicibus, & stetisset iratus est contra eum vir Dei, & ait. Si percussisses quinquies aut sexies, siue septies percussisses Syriam vsque ad consumptionem, nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui vtique nouerat, quod toties percuteret Syriam, quoties percussisset terram, sed cum ei diceret. Percute terram, quoties eam percussurus esset, ignorabat quippe, & indignabatur, terram tertio fuisse percussam. Profecto constat, quia de futuro ex parte tactus fuerat, & ex parte non tactus qui Syriam percuti prædixit, sed terram amplius percuti voluit. Sic Samuel cùm ad vngendum Dauid à domino mitteretur, respondit. Quomodo vadam? audiet enim Saul, & interficiet me. Iussu enim domini Saul primũ in regem Israel vnxerat, quo postea propter neglectum Dei mandatum, reiecto, & Dauid vnxit, nec tamen à Saul occisus est. Ex parte ergo de futuro tactus prophetæ animus fuerat, & ex parte non tactus, qui & vngendum Dauid in regno nouerat, & quia à Saul non esset occidendus, ignorabat.

4. Reg. 2. *4. Reg. 3.* *1. Reg. 15.*

Sciendum quoque est, quòd prophetæ quidam è proximo tanguntur, atque è longinquo minimè tanguntur. Alij verò è longinquo tanguntur, & non tanguntur è proximo. Alij autem & è longinquo & è proximo prophetiæ spiritu tangũtur. Simul enim Samuel venienti ad se Saul, atque asinas patris quærenti, perijsse asinas nouerat, easque inuentas esse nuntiabat, & Saulem regem futurum prædicit. Dauid quoque quia in eius regno succederet, nuntiat, sed quia pater regis æterni futurus sit, non prædicit. *1. Reg. 10.*

Quidam verò tanguntur è longinquo, & non tanguntur è proximo, sicut idem Dauid incarnandum Dei vnigenitum nouerat de Iudæa, dicens. Homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. Atque hunc ad cœlos ascensurum, & ad patris dexterã sessurum intelligit, dicens. Dixit dominus domino meo sede à dextris meis. Et tamen multa quæ è vicino acta sunt, minimè præuidit. Vt enim pauca de multis loquar, seruum Miphibosech Siban contra dominum suum mentientem non intellexit, quippe cui falsam referenti proditionem, bona Miphiboseth domini sui, protinus adiudicauit. Et Amasæ promittens, dicit, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, si non magister militiæ fueris coram me omni tempore pro Ioab, videlicet quid sequeretur ignorans, quia Amasa idem, non solum principatum militiæ pro Ioab non susciperet, sed etiam per Ioab post paulum vitam finiret. *Psalm. 86.* *Psal. 109.* *2. Reg. 16.* *2. Reg. 20.* *2. Reg. 7.*

Quidam verò è longinquo tanguntur, & è proximo, sicut Isaias longe post futura pronuntiat, dicens. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Hemanuel. Qui etiam de Ezechia rege prophetiæ spiritu tactus è vicino, quia de infirmitate sua surgeret, prædixit, & quot annis post infirmitatem viueret nuntiauit. Aliquãdo enim prophetiæ spiritus prophetis deest, nec semper eorum mentibus præsto est, quatenus *Isaia. 7.* *Isaia. 38.*

cum hunc non habent, se hunc agnoscant ex
4.Reg.4. dono dei habere, cũ habet. Vnde Helisseus cũ flentem Sunamitidem mulierem à suis pedibus per Giezi puerũ auelli prohiberet, dixit. Dimitte illã, anima eius in amaritudine est, & Dominus celauit à me & non indicauit mihi.
4.Reg.3. Sic quoq; cũ eum Iosaphath de futuris requireret, & prophetiæ ei spiritus deesset, psalten fecit applicari, vt prophetiæ ad hunc spiritus per laudem psalmodiæ descenderet, atq; eius animum de venturis repleret.

Prophetæ aliqui fuerunt ante captiuitatẽ decẽ tribuũ Israel, siue duarũ, nepẽ Iudę & Bẽiamin. vt Nathã, Isaias, Ioel, Hoseas, Amos. Alij post captiuitatem decẽ tribuũ, & duarũ, vt Daniel, Aggæus, Zacharias, Ieremias tamẽ & Ezechiel imminente captiuitate Babylonica vaticiniũ texuerũt, sed Ieremias in Iuda prophetauit, Ezechiel in Babylone. At Aggeus, Zacharias, Malachias post captiuitatẽ Babylonicam.

Prophetæ omnes posteriores, fuerũt post diuisionẽ. 12. tribuũ à domo Dauid. horũ munus erat populum rebellẽ & immorigerũ minis ad legis custodiã cogere. Priores prophetæ populi gesta, laudes Domini, mores populi conformabant. Ideo hi dicuntur Hagiographi. illi priores prophetę à fine nomine imposito, licet essent omnes prophetæ.

Prophetæ aliqui fuerũt σύγχρονοι. id est eodem tempore viuentes, vt Hoseas, Isaias, Ioël Amos, Abdias. Ionas, Michæas, qui fuerunt regnante Ezechia, in cuius tempore regnum decem tribuum est finitum, quod à primo rege Ieroboam vsq; ad vltimum Hoseæ, mansit annis ducentis quinquaginta. Item. Zacharias, Aggæus, Malachias eodem tempore vixerunt. Denique floruit Sophonias tempore regis Iosiæ, quo tempore Ieremias publicè, Sophonias in concilijs, Oldas in cœtibus mulierum prophetabant. Alij non vixerunt eodem tempore. vt Daniel, Isaias.

Verum vt scias quo tẽpore aut quibus regibus regnãtibus vnusquisq; propheta vixerit, lege regulã quandã quam posuimus eũ de titulis psalmorũ agebamus, aut Diuum Theodoretũ in proœmio duodecim prophetarum

Prophetæ quidã vocantur minores, quia sermones eorũ sunt breues, in maiorũ cõparatione, qui maiores ideo vocãtur, quia prolixa volumina condiderunt. Vnde Ezechi. cap. 2. ait. Ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber, & expãdit illum corã me, qui erat inscriptus intus & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes & gemitus & Væ. Maiores sunt, Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel. minores Hoseas, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias.

Ex prophetis aliqui nullam prophetiam scripserunt, vt Nathan, Gad. 2. Reg. 24. Semeias. Achias. Debora. Oldas. Elias. & Helisæus. Alij scripserunt vt Isaias, Ieremias & reliqui prophetæ tam maiores quã minores. De hac re extat liber Rabi Mosi Kamhi, quem inserere hoc loco libuit. Moses vir Dei scripsit Pentateuchũ, hoc est quinq; volumina legis, preter octo versus ab. Et mortuus est Moses vir Dei. vsq; ad finem legis. & librum Iob. Iosue scripsit librũ suũ & octo versus legis. Samuel scripsit librum suum, id est primum & secundũ regum, & librum Iudicum & Ruth. Isaias scripsit librum suum, & librum prouerbiorũ, & Cantici cãticorum, & Ecclesiastę. Ieremias scripsit librum suum, & librum regũ & Threnorum. Viri Synagogæ maioris scripserunt librum Ezechiel & librum duodecim prophetarum minorum, & librum Danielis & Hester. Dauid & decem prophetę illi psalmographi composuerunt librum suum & librũ Paralipomenon, vsq;. Et fuerunt sibi fratres filij Iosaphat. Numerus versuum legis quinque millia & octingenti & quadraginta quinque literæ legis. 600045. Et prophetarum nouem millia, ducenti & nonaginta quatuor. Et Hagiographorum, octo millia & sexaginta quatuor. Inuenitur itaque summa omnium versuum Biblię, viginti tria millia, ducenti & tres versus. Sed huius authoris Rabi Moysi sententia falsa est, vt patet ex superadictis. De hoc libro primo cap. 6.

Annotatio.

Quis excellentior propheta Moyses an Dauid.

Est controuersia inter scriptores vter fuerit excellẽtior propheta, Moyses an Dauid. Nam S. Thomas principatum tribuit Moysi, Lyranus anceps ac dubius est, tamen demum putat Dauid principatum tenere. Nos tamẽ neutræ parti accedimus ob cuius rei intelligẽtiam, annotandum ex Hier. in prologo galeato. Quod scriptura veteris instrumenti in tres ordines diuiditur. primus ordo cõtinet quinq; libros Moysis.

Secundum prophetarum ordinem faciũt, scilicet. Hebræi, & incipiunt a Iosue. Deinde subtexunt Iudicum librum & in eundem cõpingunt Ruth, quia in diebus Iudicum facta

cius narratur historia. Tertius sequitur Samuel, quem nos regum primum & secūdum dicimus. Quartus regum. Quintus Isaias. Sextus Ieremias. Septimus Ezechiel. Octauus, liber. 12. prophetarum.

Tertius ordo Hagiographa, idest, sanctè scripta possidet. Vocantur autem ἁγιόγραφα, illa volumina quæ potius docent, quam de futuris vaticinantur, licet prophetæ illorum authores etiam sint appellandi, & primus liber incipit à Iob. Secundus à Dauid, quem quinque incisionibus & vno Psalmorum volumine comprehendunt. Tertius Salomon, tres libros amplectens. Quartus Daniel, iuxta Hebræorum opinionem. Sed iuxta nos vnus è quatuor prophetis maioribus est, vt diximus in Appendice. 4. Hypoty. Quintus liber Paralipomenon. Sextus Esdras. Septimus Ester. Ecce Moyses exclusus est à numero prophetarum & Hagiographorum. Deinde Hebræi secant vetus instrumentum, in legem & prophetas, & prophetæ rursum subdiuiduntur in priores & posteriores prophetas. Priores sunt, Iosue, Samuel, Salomon, Dauid, & cæteri omnes qui à morte Moysis vsq; ad Isaiam aliquid scriptis mandarunt. Illi qui ab Isaia vsq; ad Malachiam aliquid literis commiserunt, posteriores vocantur. Hoc est. 12. minores & quatuor maiores prophetæ. Ac vocantur posteriores, quia post separationem tribuum, duarum & decem, à se inuicem, suas scripserunt prophetias. Ecce Moyses relegatur à numero prophetarum, tam maiorum, quam minorum, tam priorum quam posteriorum. Non quòd negem fuisse prophetam, fuit etenim. Nam de illo dicitur. Non surrexit propheta in Israel, qui vidit dominum facie ad faciem, sicut Moyses, & Abraham fuit propheta, quia de illo dicitur, Genes. 20. Propheta est & orabit pro te. Verum non appellatur illo nomine, sed alio excellentiori, videlicet, Patriarcha, quia supra vniuersos homines qui ab illo originem ducebant, regnum obtinebat, & Moyses legislator dicitur. Cuius veluti ministri fuerunt omnes prophetæ, ad hoc enim illorum prædicatio tendebat, vt lex Moysi serui Dei diligenter seruaretur. & Ioannes Baptista & Euangelista, licet prophetæ fuerint, prophetæ non vocantur, sed illis cognominibus à me modo dictis, solent ornari. Denique Christus propheta fuit, qui de se ait. Nemo propheta sine honore, & legislator ait. Prophetam suscitabit vobis dominus de medio fratrum vestrorum, ipsum tanquam me audite, id est, erit legis nouæ legislator, vt ego veteris. Hoc esse consonum scripturis, his testimonijs confirmari potest. Primum Matthæ. 7. dicitur. Hæc est lex & prophetæ, & capit. 11. lex & prophetæ vsque ad Ioannem, & capit. 22. Hinc vniuersa lex pendet & prophetæ, & Lucæ. 16. Lex & prophetæ vsque ad Ioanu, & iterum. Scriptum est in lege psalmis & prophetis de me, & Diues epulo, habent Moysen & prophetas. Vides ergo quod nunquam Moyses numero prophetarum adscribitur.

Prophetia quædam est spiritualis, quędam diabolica, nam in scripturis propheta & pseudopropheta eodem nomine appellantur. Alia est inter has media, quæ naturalis aut artificialis vocatur. Quarta communis seu popularis vocatur. Spiritalis igitur in primis participes sunt viri sancti, ex dispensatione tamen viris iniquis datur, vt Pharaoni, Balaā & Caiphæ. Diabolicæ autem sunt participes, qui ipsorum dæmonum sunt cultores. euiusmodi sunt, qui per farinam & hordeum vaticinantur, & illud vaticinium è quercu, & Dodonæa sacerdos, & id quoque quod per exta fit, & per volatus & garritus auium, per notas, sternutamenta & sortes, quodque ex tonitruis sumitur, & ex muribus, & mustelis, & ex lignorum stridore, & aurium sonitu & corporis tremore, & quod ex nominibus & mortuis & stellis & aquis & ex alijs rebus sexcentis. Nam quod per somnia fit, & id quidem apud nos per vocatam cathochen, id est, spiritus afflatum, est. Prænotio tamen non illis à virtute prouenit, vt nobis, sed potius ab arte quadam praua & malefica. Ac Deus quidem eum aliquid prædicit, ipse solutionem subijcit, & tūc euenit res absque vllo dubio. At illi in quibusdam fortè fortuna verum dicunt, in plurimis tamen aberrant. Naturalis autem prophetia animalium est ratione carentium, hirundines enim grues & formicæ hyemem aduentantem sentiunt, erinacei quoq; & alcyones eandem habent naturam. Artificialis verò ad medicos pertinet, & ad consultores & nauium gubernatores, si quidem hi morbos & eorum terminationes prædicunt, illi ventorum mutationes, at vero illi sua prudentia, quid futurum sit, conijciunt. Communis autem & vulgaris cognitio futuri est, quod videlicet post tres menses futura est hyems,

hyems. omnes enim ex temporum circuitibus prædictiones cognoscunt. Non igitur magnifaciendum est dæmones prænotionem habere, eum & formicæ & homines sagaces futura coniectent. Verum non vt diabolus prædixit se scire & bonum & malum, sic fuit. Et Balaam cum prædixit, meretrices statue, & propter ipsas prodetur Israel, quod potius coniectura est, quàm prædictio. nihil enim admirabile istiusmodi prophetiæ habent. Proprium autem prophetiæ est præbere linguam obsequentem gratiæ spiritus sancti. Ex Suida in dictione προφητεία.

Non idem ordo est. 12. prophetarũ apud 70. interpretes, qui in Hebraica veritate continetur. Illi enim ponunt primum Hoseam, secundum Amos, tertium Micheam, quartũ Ioel, quintum Abdiam, sextum Ionam, septimum Nahum, octauum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggeum, vndecimũ Zachariam, duodecimum Malachiam. Hebræi autem quos Latini sequuntur, post Hoseam qui apud vtrosque primus est, secundum legunt Ioel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Ionam, sextum Micheam, septimum Nahum, octauum Habacuc, nonũ Sophoniam, decimum Aggeum, vndecimũ Zachariam, duodecimum & qui vltimus est, Malachiam. Hieronymus in proœmio commentariorum Ioelis prophetæ. Prophetæ maiores hunc habent ordinẽ. Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel.

Scriptura vetus diuiditur in legem & Prophetas.
Prophetæ, in priores & posteriores.
Posteriores, in maiores & minores.

Egimus de prophetis, nunc de plusquam prophetis, & tãtũmodo Iohãni hoc nomẽ tributum est. Quia, vt ait Hiero. li. 2. ad Ephes. circa principium, quẽ cæteri propheta runt, ipse conspexit, & digito demonstrauit, dicẽs. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Quia multi prophetæ & iusti, cupierunt videre quæ vos videtis & non viderunt. vtiq; videre cupiebant, quę futura cognouerãt. Et Matt. 11. cum hæc dixisset addidit. Tum etiam quia ad priuilegium prophetale, etiam Baptistæ accessit præmium. vt dominum suum baptizaret. &. q. 1. ad Alga. Vocat Iohannẽ Dominus nõ solũ prophetã, qui soleat ventura prædicere, sed plus esse quam prophetam, quia quẽ illi venturũ esse dixerãt hic venisse monstrat, dicens. Ecce agnus Dei. præsertim cũ ad fastigium prophetale, baptistæ accesserit priuilegiũ, vt qui dixerat, Ego à te debeo baptizari, ipse eum baptizauerit, non præsumptione maioris, sed obedientia discipuli & timore serui. Itẽ Theophy. Matt. 11. ait. Excellentior alijs prophetis est Iohã. quia alij prophetæ solum vaticinati sunt de Christo, ille oculis aspexit, quod excellẽtius est. Deinde alij postquam nati sunt propheta rũt, iste adhuc in ventre matris cõclusus, Christum cognouit. Et Christi. Druth. Matth. 29. Iohan. non solum fuit propheta, sed plusquã propheta. prophetęnamque ministerium est, ventura prædicere, non etiam demonstrare. Iohan. verò non solum prędixit saluatorem, sed etiam digito demonstrauit, dicens. Ecce agnus. Et Maximus. hom. 3. de natiuitate Iohan. Baptistæ. Plus reuera, inquit, est Iohannes quam propheta, cũ cæteri omnes venturi adhuc Christi fuere prætones, hic autem Domini præsentis assertor. lege eum, & Augustin. lib. 2. contra Petili. Donatistam. cap. 27.

De titul. Prophetarum.

CAP. II.

Quando locũ aliquem, (vt inquit Cyrillus. lib. 8. Thesaur. ca. 2.) in scripturis rectè intelligere volumus, tria diligenter consideranda sunt. tẽpus quando scriptum est quod dicitur. Persona quæ dicit vel per quam vel de qua dicitur. Et res propter quã aut de qua scribitur. Sic enim absq; errore sensum verũ poterimus inuestigare. Cognitione temporis opus esse non dubitamus, audientes Apostolos dicere ad Christum. Quando hæc erunt & quod erit signum aduentus tui? Hymenæus & Alexander ignorantia temporum putauerunt iam factam esse resurrectionem. Personarum verò cognitionem Eunuchus in Actibus Apostolorum necessariam ostendit, dicens ad Philippum. Quæso domine de quo propheta loquitur? de ipso an de ali-

Tempus. Persona. Res.

Matth. 24. 2. Timo. 2.

Act. 8.

q 2 quo

Hebra.7.

quo alio. Et Paul. volens saluatoris personam intelligi. In quem dicuntur hæc, inquit, de alia tribu est, manifestum est quod de Iuda ortus est dominus. Quod autem rei quoque notitia necessario requiratur, inde discemus, quod res quæ de saluatore scribuntur. Verbi causa, Ecce virgo concipiet, & sicut

Isaia.7. & 53.

ouis ductus est ad occisionem, ad neminem sanctorum referri possunt, quare ad Christũ propriè referuntur. Sic quando filius Dei propter nos factus est homo, quando immunditia peccatorum per ipsum purgata, sedet in dextris virtutis in excelsis, tunc melior angelis cognitus est, nõ quia naturam in aliud mutauerit, vel quia factus sit postea, quod prius non erat. Non enim de natura filij modo sermo habetur, sed de ea quæ tempore incarnationis facta fuit, & lib.9. Thesauri. c.4. hæc addit. Necessarium est ad intelligendas scripturas, tempora considerare, in quibus dicta sunt, quæ scribuntur. Sic facilè poterimus errores vitare, præsertim in verbis saluatoris. Veluti quando dicit se diem iudicij ignorare, dispensando dixit, vt homini quem assumpsit congruentia diceret. Nam alioqui optimè diem illum cognoscebat, vt alibi nos docuimus, &

Libro.2. ba rum Hypotyposeon. cap.2.

ipse Cyrillus ibidem docet. Hæc eadem repetit libr. 10. Thesauri. capit.3. Hanc ob causam Chrysostom. homil. 5. de Ozia, ait omnibus prophetis mos est regum tempora exprimere. Item Hieron. Isaiæ. 1. ait. In titulis prophetarum commemorantur, Persona, Verbi gra-

Persona.
Causa.
Tempus.

tia, Isaias, aut Ieremias. Causa, vt Hebræorum vitia resecet, aut aliquid prænunciet, aut vt mærentem populum consoletur. Tempus, sub quibus regibus prophetiam ediderit. Vt, Visio Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Hierusalem, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda. Item Christi. Druthmari in procemio Matthæi. ait. In omnium librorum principijs, tria quęrenda sunt. Tempus. Locus. Persona. Similiter in Euangelio hæc tria quærenda sunt. Verbi gratia in Matth. Locus in quo scripsit Euangelium, nempe Iudæa, nam ad Iudæos qui crediderunt scripsit euangelium. Tempus Caij im-

Distinctio prophetæ sub certis regibus obseruatur diligenter ab Isaia ab alijs negligitur.

peratoris, qui imperij monarchiam tenebat Persona, Matthæus. Differt tamen Isaias in positione temporum aliquorum regum à cæteris prophetis vt annotauit Hieron. in comment. Isaiæ cap. 1. Quia in titulo Isaiæ dicitur eum prophetasse sub Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia regibus Iuda, non vt in alijs prophetis confuse, intelligendum est, vt nesciamus quid sub quo specialiter rege dictum sit, sed vsque ad finem voluminis scriptum referatur, quid seorsum sub Ozia, quid sub Ioathan, & qd sub Achaz, & quid sub Ezechia, ei à domino reuelatum sit, ab initio enim Isaiæ vsq; ad sextum caput, sub Ozia facta sunt, à sexto vsq; ad septimum, sub Ioathan, à septimo vsque ad finem ferme decimiquarti capitis sub Achaz, à fine. 14. vsq; ad finem voluminis sub Ezechia. Hæc ille. Attamen in reliquis prophetis minime hoc inuenitur distinctum, vt Verbi gratia, in Ieremia qui prophetauit in regno Iuda spatio vnius & quadraginta annorum. Nam sub Iosia qui regnauit vno & triginta annis, prophetauit. 19. annis, sub Ioachaz filio eius, tribus mensibus, sub Sedecia filio Iosiæ & fratre Ioacim, annis vndecim. Sex illi menses constituunt annum vnum imperfectum. Prophetauit ergo Ieremias sub quinque regibus Iuda. In Ieremia tamen nulla fit mentio de Ioachaz & Ioachin, quod sub illis exiguo tempore prophetauit. Post captiuitatem verò Iudæ prophetauit in Ægypto cum illuc abductus fuisset cũ reliquijs Iudæ, quæ illuc contra verbum domini se receperant, metuentes ne rursus rex Babylonis Iudam inuaderet, & eius reliquias perderet. Hæc omnia animaduertenda sunt etiam in lectione, sanctorum, vt qui hæretici tunc viuerent, &c.

Quomodo cognoscantur parentes & patria prophetarum.

Ad cognoscendũ parentes & patriã vnius cuiusq; prophetę, annotãdum est quod Hieron. ex Hebræorum sententia Sophoniæ. 1. obseruauit. Cuiuscunque, inquit, prophetæ pater aut auus, ponuntur in eius titulo, ipsi quoque prophetæ fuerunt. Vnde Amos qui

Amos.7.

dixerat. Non sum propheta, nec filius prophetæ, sed pastor caprarum vellicans Sycomoros, patris nomen in titulo non habet. Si hoc verum est, Sophonias propheta, ex gloriosa maiorum stirpe generatus est. Habuit enim patrem Chusi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauum Ezechiam, & talem quadrigam ipse veluti extremus auriga compleuit. Burgensis tamen Ieremiæ. 1. & Oseæ. 1. negat hanc obseruationem in vllo probato scriptore Hebræorum inueniri. Sed quantum ipse ab scopo aberret, Hieronymi docuit testimonium, & quod nunc, (ex Hebræorum probatissimo scriptore, Rabi Dauid Cancbi, in comment. Oseæ,) subiungam. Cum, inquit, nomen prophetæ aut patris eius, in titulo po-

lo po-

lo ponuntur. perſpicuum eſt non ſolum illū fuiſſe prophetam, ſed & filium prophetæ. Cum verò nomen prophetæ memoriæ mandatum eſt abſque patris nomine, planum eſt ipſum fuiſſe prophetam, ſed non filium prophetæ. Deinde cum vrbis nomen, prophetæ titulus præfert, notum eſt illius vrbis de qua agitur incolam aut ciuem fuiſſe. Cum vero ponitur nomen prophetæ, vrbis verò omittitur, palam eſt eum fuiſſe vrbis Ieruſalem ciuem. Igitur iuxta hoc præceptū Iſaias ciuis fuit Ieroſolymitanus, & propheta, ipſe & pater eius. Amos namque pater Iſaiæ, non eſt vt nonnulli arbitrantur, tertius ex duodecim prophetis minoribus, ſed alius, nam diuerſis apud Hebræos ſcribuntur literis. pater Iſaiæ, in poſtremis literis, cum Aleph & Çaddic ſcribitur. Propheta ille minor, cum Ain, & Çamach. & ecōtra Ieremiæ patria fuit Anathoth, vt ibidem exprimitur quæ eſt in tribu Beniamin. Ioſue. 21. eſtque viculus ſacerdotū contra ſeptentrionem Ieruſalem, diſtanſque ab ea tertio milliario.

Amos.

Anathoth.

Pondus aut on' quid ſignificet in ſcriptura.

Deindè non infrequēter in titulis prophetarum ponitur pondus aut onus, ſed (vt ait Hiero. in proœmio Habacuc.) nunquam prę fertur in titulo, niſi cum graue & ponderis laboriſque plenum eſt, quod videtur. Quatuor autem prophetæ in duodecim prophetarum volumine ſunt, è quibus tres in principio pondus titulum habent. Nahum, Habacuch. Malachias. Porro Zacharias in medio & circa finem duos huiuſmodi ponit titulos. Equibus vnus eſt. onus verbi Domini in terra Adrach, & Damaſci requiei eius. Alter in fine. Onus verbi domini ſuper Iſraël. & Iſaię. 13. capite. ait. Verbum Hebraicum Maça vel onus vel pondus intelligi poteſt. Et vbicunque præpoſitum fuerit, minarum plena ſunt quæ dicuntur. & Ieremiæ. 23. ait. Vbicunque graue eſt quod dominus comminatur, & plenum ponderis vel laboris & importabile, in titulo prophetiæ Maça, id eſt pondus, ponitur. Differunt tamen cum dicitur, pondus ſit ad aliquem, & pondus contra aliquem. Quia vt dicit Hiero. Malachiæ. 1. Pondus, cum dicitur fieri ad aliquem, Verbi gratia Iſrael, (non contra aliquem) graue quidem eſt, quia pondus appellatur, ſed conſolationis aliquid habet, vt Malachiæ. 1. Onus domini ad Iſrael in manus Malachiæ. Aliud eſt enim quando ad illum vel illū ſcribimus, aliud quādo contra illum vel illum, quia in altero pars amicitiæ, in altero inimicitiarū aperta confeſsio eſt.

Zacha. 9. & 12.

Pondus ad aliquem & contra aliquē quid ſignificet.

Hier. optimè & eruditè interpretatus eſt quid ſignificet hoc nomen pondus iuxta Hebręos. Vnde omnes alię expoſitiones quę afferri ſolent, ſunt explodendæ. nempè illa Theophi. Nahum. 1. Lemma Niniue, id eſt, aſſumptio Niniue. Quoſdam, inquit, de repente ſpiritus ſancti gratia, apprehendebat prophetas, eoſque detinens & ab humanis ſeparans, ac per ipſos loquebatur futura. Hanc igitur repentinam mentis detentionem Lemma vocauit Nahum, perinde ac ſi dicat, Arrepta mens mea ab ſpiritu pręuidit quę Niniue eſſent obuentura. Vnde omnis prophetia communi vocabulo, Lemma, id eſt acceptio, dici poteſt. Et Habac. 1. ait. Lēma, id eſt captio ipſa prophetia nominatur, ſiue quod accipitur ex Deo tradita, ſiue propter prophetæ mentis acceptionem, ac propter ab humanis ad diuinas reuelationes, tranſlationem. Theodoretus quoque Nahum. 1. ait. Aſſumptionem appellat propheta, mentis raptum, & à rebus humanis traductionē. Rapta, inquit, mens mea à Deo, quæ Niniue eſſent ventura, præuidit. & iterum Malachiæ. 2. cap. hoc inſerſit.

Theophila ctiexpoſitio exploſa.

Theodoret'

Diximus quibus verbis vtatur prophetia, quæ alicui infligit pœnam. nunc de illis dicēdum, quæ fauſta & proſpera portendunt. De quibus ſic ſcribit Hiero. Iere. 23. Vbicunque proſpera dominus pollicetur, ſiue poſt comminationem meliora promittit, ibi. Viſio dicitur, aut certe, Verbum domini. Et commēta. Iſaiæ. cap. 1. iterum hoc repetit.

prophetia quæ fauſta annuntiat quō cognoſcitur.

Ponitur, inquit Hiero. in commēt. Abdię, in prophetarum titulis, Viſio, & nihil poſtea quod viſum ſit, demonſtratur, quia non tam vult dicere ſe vidiſſe, quam ſe optime noſſe, aut ſe audiſſe à dn̄o, aut ſibi ita videri viſum fuiſſe. vt apud Iſaiam. Vidi dn̄m Sabaoth ſedentem ſupra thronum excelſum & eleuatum. & apud Ezechielem. Aperti ſunt cæli & vidi viſiones Dei. & ſtatim ſubiungit. Et ecce ſpiritus turbinis veniebat ab Aquilone. Et poſt viſionem Abdiæ protinus infertur. Hæc dicit dominus ad Ædom, auditum audiuimus à dn̄o, & legatū ad gentes miſit. &c. De Deutero. cap. 4. huius rei ſumamus exemplū, in quo non res, ſed verba cernūtur. Attende, inquit, & conſerua animam tuā vehementer, ne fortè obliuiſcaris ſermonum, quos viderunt oculi tui. & Iohan. in epiſt. Quod vidimus

De hoc libro nono. Regula. 16 diximus.

dimus oculis nostris, & perspeximus, & manus nostræ palpauerunt de verbo vitæ. Et Moyses vocem domini, quę ad eum loquebatur, vidisse scilicet. Et populus similiter videbat vocem domini. Si ergo post visionem inferuntur quæ dicta sunt, & videntur mentis oculis, quæ auribus percipi solent, recte, Videns, quia prophetæ antiquitus vocabantur

Isaia. 6.
Abdias.

videntes. Item Isaiæ. 1. capite. Non solum Isaias propheta, sed alij, quum habeant in titulo, Visio quam vidit Isaias, siue Abdias, non inferunt quid viderint (verbi gratia. Vidi dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum & eleuatum,) Sed quæ dicta sunt narrant, idest, Audi cælum, auribus percipe terra. Et, Hæc dicit dominus ad Idumæam. Auditum audiui à domino. Prophetæ enim prius vocabantur videntes, qui dicere poterant, oculi mei semper ad Dominum. Et Andreas in Apocalypsi. cap. 2. Deniq; Chrysost. homil. 3. de pœnitentia ait. Visio quam vidit Isaias super Ierusalem & Iudæam. Dic Isaia visionem quam vidisti? Audite cæli, auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est. Alia præmisisti, alia dicis. Incipiens enim dicis, Visio super Iudæam. Cælum alloqueris, atque in terram sermonem declinas, dimittens rationales homines; cum elementis irrationabilibus disputas. Hoc est, prophetæ rem, quam audiunt, vel per internam inspirationem suscipiunt, dicunt se vidisse, vt fidem adhibeamus prophetiæ, nam hic sensus alijs certior & exactior est, ne nos igitur simus dubij ad credendum, dicunt, adeò certa & comperta esse quæ dicuntur ab ipsis, ac si ipsi oculis suis conspexissent. Sic dicuntur verba Dei videri, idest, audiri. Et ratio est quia sensus solemus loco testium adducere & vno pro altero vti. Vt oculis nostris vidimus & manus nostræ palpauerunt de verbo vitæ.

De hoc libro. 9. Regula. 15.

Est præterea annotandum quod vice tituli, vel veluti procemium dicendorum, solent vti prophetæ, his verbis. Hæc dicit dominus, aut alijs similibus. De his titulis sic scribit Hieronymus Ierem. 23. Hæc dicit dominus, propterea semper infertur in prophetis, ne contemnantur quasi verba prophetarum, sed admoneantur iugiter, Dei esse sermones quos loquuntur. Item Zachariæ. 1. ait. In paucis versiculis breuibusque sententijs, in Aggæo & Zacharia, additur. Dicit dominus exercituũ, vt sciant dominum esse qui præcipit templi ædificationem, & alia quæ ibi dicuntur, aduersus regis imperiũ, & hostes circum frementes, & hac fiducia ad ædificationem templi conciteutur. Item in comment. Ezechielis. cap. 35. ait. In prophetis subinde additur, factus est sermo domini, quia ob humanam fragilitatem, & vitæ huius necessitates, interdum prophetiæ spiritus recedebat ab eis. Nam si semper in prophetis esset sermo Dei, & iuge in pectore eorum haberet hospitium, nunquam sic loquerentur. Propterea Iohãnes baptista loquitur. Super quem videritis Spiritum sanctum in specie columbæ descendentem & manentem in eo, ipse est. Nunquã enim proprium esset Christo, quod additur, & manentem in eo, nisi ab alijs non nunquam recederet. Alioqui & ad Moysen loquitur Deus. Auferam de spiritu qui est in te, quem vtiq; non haberet, nisi ad eum à domino descendisset.

Hæc dicit dominus in prophetis cur dici soleat.

Vide quæ scripsi lib. 10. Regul. 23.

Iohann. 1.

Nume. 11.

Oportet etiam breuiter vicissitudines gubernationum Israelitici populi declarare, vt tituli prophetarum melius intelligantur. Ex quo, (inquit Beda. Lucæ. 1.) patres ex Ægypto exierunt, suę gentis iudicibus, Othoniel, Aiod, Samgar, Gedeon, vsq; ad Samuel prophetam, ac deinde regibus, vsque ad transmigrationem Babyloniæ, regebantur. Post reditum verò è Babylone per pontifices rerum summa gerebatur, vsque ad Hyrcanum regem simul & Pontificem, quo, fratris inuidia multis calamitatibus vexato, & ad vltimum ab Herode (cuius patrem ipse de ignobili aduena, hoc est genere Idumæo sublimem fecerat ac ciuem) vi fraudis intercepto, Iudææ regnum ipsi Herodi, iussu Cæsaris Augusti, traditur gubernandum. Et Theophil. Matthę. 1. ait. In tres ordines distribuit Matthæus generationes, vt monstraret quod Iudæi, siue à iudicibus gubernarentur, vt qui vsque ad Dauid, siue à regibus, vt qui vsque ad transmigrationem Babylonis, siue à sacerdotibus, vt qui vsque ad Christum, nihil tamen in virtute profecerunt. Et quod opus habuerint, vero & iudice & rege & sacerdote, qui est Christus. Nam postquam defecerunt reges, venit Christus iuxta prophetiam Iacob. Non auferetur sceptrum de Iuda. Hoc etiam dixit Euthy. eodem loco. Item Eusebius. libr. 1. ecclesia. histo. capit. 6. ait. πρὸ μὲν τῆς αἰχμαλωσίας Ἰουδαίων, καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίας, ἐβασιλεύοντο ἀπὸ Σαοὺλ πρώτου. καὶ Δαβὶδ ἀρξάμενοι, πρὸ δὲ τῶν βασιλέων, ἄρχον-

Gubernationis populi Israelitici vicissitudines.

Horum verborum translationem accipe ex Niceph.

τις αὐτοὺς διῆγον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταὶ ἄρξαντες καὶ αὐτοὶ μετὰ Μωϋσέα, καὶ τὸν τούτου διάδοχον Ἰησοῦν. μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον διῆγον πολιτείᾳ χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας. οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεισαν τῶν πραγμάτων ἄχρις οὗ Πομπήιος Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκεῖ. Item Nicepho. li. 1. c. 6. Gens, inquit, Iudæorum priusquam diuina prouidentia Moyses dux ei præfectus esset, libera quodammodo & sui iuris fuit, & primogenitorem iactans iustum Abraham, tenui cognitione numinis alijs antecelluit populis. Hæc postquam in Ægyptum venit, per Iosephum, in seruitute ibi fuit annos quadringentos. Inde illam eduxit Moyses, qui tantū sanctitate pollebat, vt colloquio Dei frueretur, ab eoq; rerum gerendarum consilia peteбat. Præfuit ergo geoti illi, ac rex ipse & sacrorum Antistes ius populo dixit. Rerum tamen sacrarum curam Aaron sortitus est. Post hunc successor eius Nauæ filius, rerum administrationem suscepit. Deinde rem Iudaicam principes rexerunt, iudices dicti, qui numero 12. fuerunt, per successionem ordine in defunctorum locum subrogati. Postea talem rerum administrationem ægre ferentes Iudæi, regem sibi creari depoposcerunt. Et Saul primus eis à propheta Samuele rex vnctus est, id Deo per oraculum iubente. Huic Dauid successit. Dauid filius Salomon. Deinde ordine alij reges. 24. numero, qui rebus Iudaicis annos quadringentos quadraginta octo præfuerunt. Postea cum Nabuchodonosor bellicam contra eos expeditionem sumpsisset, vna cū vrbe tēplū est euersum, & populus Babylonē captiuus duct⁹ annos septuaginta.

Iudicū Israel catalog⁹. Iudicum Israel cum annis quos rempublicam gubernarunt hic est catalogus. Iosue. Othoniel fili⁹ Quenez. 40. annis. Iud. 3. Alod filius Gera. 80. an. Iu. 3. Samgar filius Anath. Iudi. 3. Debora. 40. an. Iudi. 4. & 6. Gedeon filius Ioas. 40. an. Iudi. 6. 7. 8. Abimelech. an. 3 Iudi. 9, 10. Thola filius Pua. 23. an. eodē lib. c. 10. Iair Galaadites an. 22. eodem lib. c. 10. Iephthe. an. 6. c. 11. & 12. Abessan. an. 7. ca. 12. Aihalon Zabulonites. an. 10. ca. 12. Abdon filius Hellel. an. 8. c. 12. Sāpson. an. 20. c. 13. 14. 15. 16. Heli. an. 40. 1. Reg. 1. ca. 2. Samuel. 1. Re. 1. 2. 3. Ioel & Abia Samuelis filij. 1. Re. 8

Reges duodecim tribuū Israel. Reges vniuersi populi Israelitici sunt hi. Saul. 1. Reg. 10. Isboseth. filius eius, ann. 2. 2. Reg. 2. Dauid. an. 40. 2. Reg. 2. Salomon an. 40. 3. Reg. 1.

Reges decē tribuum. Reges decem tribuum tantum. Ierobohā filius Nabath. an. 22. 3. Reg. 12. Nadab filius eius. an. 2. 3. Reg. 15. Baasa filius Achiæ. an. 24. 3. Reg. 15. Ela filius Baasa. an. 2. 3. Reg. 16. Zamri, septem dies. 3. Reg. 16. Hamri. an. 12. 3. Reg. 16. Achab filius eius. an. 22. 3. Reg. 16. Ochozias filius eius. 2. 3. Reg. 22. & 4. Reg. 1. Ioram frater eius. ann. 12. 4. Reg. 1. Ieu. filius Iosaphath. ann. 28. Ioachaz filius eius. an. 17. 4. Reg. 13. Ioas filius eius. ann. 16. 4. Reg. 16. Ieroboam filius eius. an. 41. 4. Reg. 14. Zacharias filius eius. 6. Menses. 4. Reg. 15. Salum filius Iabes, mense vno. 4. Reg. 15. Menachem. 10. ann. Phaquee filius eius, an. 2. Phaquee filius Romeliæ. an. 20. Hosee filius Ela. an. 9.

Reges duarū tribuū. Regum Iuda hic est catalogus. Roboam, an. 17. 3. Reg. 12. Abiam filius eius. an. 3. 3. Reg. 15. Asa filius eius. 41. ann. Iosaphath filius eius. ann. 25. Ioram filius eius. ann. 8. 4. Reg. 8. Athalias. ann. 7. 4. Reg. 8. & 11. Ochozias filius Ioram. an. 1. 4. Reg. 8. Ioas. an. 40. 4. Reg. 12. Amasias filius eius. ann. 29. Azarias filius eius. an. 52. 4. Reg. 15. Ioathan filius eius. ann. 16. 4. Reg. 15. Achaz filius eius. ann. 16. 4. Reg. 16. Ezechias filius eius. ann. 29. 4. Reg. 18. Manasses filius eius. an. 55. 4. Reg. 21. Iosias filius eius. ann. 31. 4. Reg. 22. Ioachaz filius eius. 3. mensibus. Ioiaqim. ann. 11. 4. Reg. 23. Ioachin vel Iechonias filius eius. 4 Reg. 24. Sedechias. ann. 11. 4. Reg. 24. Postea gubernatus est populus ille per sacerdotes qui erāt ex Iuda & Beniamin propter illud, nō auferetur sceptrum de Iuda. Porro vt hæc clarius intelligas, scito duas tribus, nempe Iuda & Beniamin, post obitum Salomonis à decem fuisse disiunctas. dissidiorum hoc extitit initiū, quod Roboā Salomonis filius, noluerit maturo & prudenti senum consilio obtēperare, sed iuuenū ineptijs. Hanc ob causam tā ingens odiū in illum cōcitatū est, vt decem tribus à Dauid domo auulsæ, factioni Ieroboā filij Nabath, adhæserint, dicētes. Quæ nobis pars in Dauid, aut quæ hæreditas in filio Isai? Hinc ex tribubus 12. sola Iuda, (in qua Beniamin semper intelligo,) domui Dauid adhæsit. Dissidium hoc prædictum ipsi Salomoni, à Domino fuerat, cum adhuc in viuis esset, paucos post dies euenturum. *Iuda tribus quid signif. cet.* Quia habuisti, inquit Dominus, apud te: & non custodisti pactum meum, & præcepta mea, quæ mandaui tibi, disrumpēs scindam regnum tuum, &

dabo illud seruo tuo, verumtamen in diebus tuis non faciam propter Dauid patrem tuũ, de manu filij tui scindam illud, nec totum regnum auferam, sed tribum vnam dabo filio tuo, propter Dauid seruum meum, & Ierusalem quam elegi. Atq; hæ duæ tribus eum perpetuo à Chaldæis infestarentur, demum cum Sedechias regnum Iuda obtineret, & summo sacerdotio fungeretur Saraim, misit Nabuchodonosor Nirgelaum, Arematum, Emergaum & Nabuzandam duces suos, ipso manente in Reblata, quæ postea Antiochia vocata est, à quibus tanta contentione animi pugnatum est, vt duarum tribuum extincto imperio, ipsas Babylonem traduxerint. Quo in exilio. 70. anni detentæ illæ sunt, iuxta Ieremiæ vaticinium. cap. 25. Erit vniuersa terra hæc in solitudinem & in stuporem, & seruiẽt omnes gentes istæ regi Babylonis. 70. annis. Cum impleti fuerint. 70. anni visitabo super regem Babylonis, & cap. 29. Cum cœperint impleri in Babylone. 70. anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos in locum istum. Quod fecit Cyrus rex Persarum, qui postquam rerum potitus est, iussit vt populus ille in pristinas sedes remearet. Nam misit circiter. 50. hominum millia in Iudæam, qui ad tempora vsq; Christi Iudęam incoluerunt. Hæc ferme omnia colligi possunt ex Iosepho. lib. 10. Antiqui. Et Hier. hæc eadem tradit in comment. Ezechielis. ca. 27. Regum narrat historia sub Roboam filio Salomonis. 12. tribus fuisse diuisas, & duas, hoc est Iudam & Beniamin cũ Leuitis ac sacerdotibus secutas esse Roboam, qui regnauit in Ierusalem, & regnum eius appellatum est Iuda. Alias verò decem tribus, quæ dixerunt. Non est nobis pars in Dauid, nec hæreditas in filio Isai, Ieroboam filio Nabath, de tribu Ephraim, qui fuit filius Ioseph, submisisse ceruices & seruisse ei, appellatasq; ex magna parte populi antiquo nomine Israel, & multo tempore regnum Iuda & Israel aduersum se habuisse certamina, proprijsque paruisse regibus, primasque decem tribus captas ab Assyrijs, & post aliquantum temporis eas, quæ appellabantur Iuda, à Chaldæis in Babylonem ductas esse captiuas, & tribum Iuda post annos. 70. antiquæ terræ redditam. Decem autem tribus quæ vocabantur Israel vsque hodie in montibus vrbibusque Medorum seruire captiuas. Hæc ille. Duæ tribus nempe Iuda & Beniamin cum Leuitica tribu, quæ in Beniamin sorte habitabat, cum inter fratres suos sacerdotes nullam haberent hæreditatem, his nominibus in scripturis vocatæ sunt. Iudas, Ierusalem, Sion, Beniamin, Domus Dauid, & interdum domus Iacob. Et si duo nomina ponantur, vt Isaiæ. 1. Iuda & Ierusalem, Ierusalem significat tribum Beniamin, quia in illa tribu sita erat.

Duarũ tribuũ nomina

Decem vero tribus multo antequam duæ à Salmanazar Assyriorum rege abductæ fuerant in captiuitatem, nempè sexto Ezechiæ regis Iuda anno, & nono Hoseæ regis Israel, collocaueratque eas in Hala & in Habor fluuios Gozam in ciuitatibus Medorum. Illorum regionem post Samaritani incoluerunt, qui à Persis ducebant originem. Harum tribuum in patriam remeatio nusquam legitur. Imò Hoseas ait. Non addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum. 4. Regu. 17. Captiuus ductus est populus meus in Assyrios vsque in hodiernum diem, idest, perpetuò. Nam iuxta Idioma scripturarum vsque in hodiernum diem perpetuò significat, vt Hieronym. docet contra Heluí. Porrò quid de illis actum sit, nescitur. Hebræi Diarrhœæ morbo interijsse affirmant. At Hieron. Ezechie. 23. & Zachariæ. 2. & Hoseæ. 1. & Orosius & Iosephus. libr. 10. capit. 10. arbitrantur, maximis & pręruptis Mediæ montibus esse conclusos, vsque ad tempora Antichristi. Porrò à quibus regibus hæ regna fuerint profligata & quot annis incolumia permanserint, & per quos reges fuerint propagata, Regum & Paralipome. narrat historia, & Iosephi scripta non tacent. Hæc factio decem tribuum his appellatur nominibus. Ephraim, Samaria, Israel, Ioseph, Iezrael, Bethel, Bathauen, aliquando Iacob.

Nomina factionis decẽ tribuum.

Duodecim tribus his nominibus appellãtur, Israel, Iacob, Ioseph. Est tamen memoriæ commendandum, quod diligenter annotauit Hierony. Malachiæ. 1. ca. Sciendum, inquit, est quod abducto in captiuitatem Israel, id est decem tribubus, indifferẽter pristino nomine, & duæ tribus Iudas & Beniamin appellentur Israel. Hæc ille. Hæc discretio vsq; ad præsentem diem permanet, nec enim alicubi inuenitur vbi Israel & Iuda sub vno rursus imperio redigerentur.

Nomina. 12. tribuũ.

Postremo loco dicendum est de titulis qui imponi solent à prophetis ante captiuitatem

& post

& post captiuitatem. Et primo dicendum de titulis prophetarũ, quomodo imponi soleant post captiuitatem decem tribuum. De illis hæc scribit Hie. Sophoniæ. 1. c. Postquã decẽ tribus ab Assyrijs sub rege Ezechia patre Manasse ductæ fuerant in captiuitatem nequaquam reges decẽ tribuum, idest reges Israel ponuntur in titulis prophetarum, sed duarum tribuũ reges. Vndè Sophonias ait. Verbum domini quod factum est ad Sophoniã filium Chusi, &c. in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda. Præterea de titulis ante captiuitatem & post illam, hæc tradit Theodoretus in commẽt. Aggæi. Ante captiuitatem Babylonicam nomina regum Iuda atq; Israel, prophetæ in titulis librorum scribebant, vt Hoseæ. 1. Verbum domini quod factum est ad Hosee filium Beeri, in diebus Ozię, Ioathan, Achaz Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel. Post captiuitatem verò Babylonicam, quod Iudæi sine regibus suis remansissent, Persarum & aliarum gentium reges ponuntur, vt Zachariæ. 1. In mense octauo, in anno secũdo Darij, factũ est verbũ domini ad Zachariã, & Aggæi. 1. In anno secũdo Darij regis, in mẽse sexto. Itẽ Origenes. ho. 21. in Lucã ait. Quando ad Iud. eos tantum sermo propheticus mittebatur, Iudaici reges ponebantur in titulo. Verbi gratia. Visio quam vidit Isaias filius Amos aduersus Iudæam & Ierusalem, in regno Oziæ & Ioatham & Achaz & Ezechiæ, nec alium quemquam exceptis Iudææ regibus, Isaiæ video tempore designatum. In quibusdam prophetis & Israel reges legimus, sicut ibi. Et in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel. Quando vero sacramentum Euangelij prædicandum erat, cuius princeps Ioannes in eremo fuit, & orbem Romanum Tyberij regebat imperium, tunc decimo quinto anno, verbum Domini ad Ioannem factum esse scribitur. Et si tantum his qui de nationibus credituri erant annuncianda salus fuisset, & penitus excludendus Israel, sufficiebat dicere. In anno. 15. Tyberij Cæsaris, præside Iudææ Pontio Pilato. Quia vero & de Iudæa & Galilæa multi credituri erant, idcirco & hæc regna ponuntur in titulo, diciturque Tetrarcha Galilææ Herode.

Tituli prophetarum post decem tribuum captiuitatem

De Titulis ante captiuitatem.

Osea. 1.

Regum tẽpora in euãgelio.

In vltima captiuitate Titi per omnes nationes Iudæi disseminati sunt, vt vndique codices sanctos portent, qui sunt testes nostræ fidei.

¶ De titulis Psalmorum.

CAP. III.

IN primis quærendũ videtur, An vnicus sit liber Psalmorum censendus an plures. Nam est nõ modica cõcertatio de hac re inter ecclesiasticos & Hebræos doctores. Porrò sententiam Hebræorũ Hilarius in prológo Psalmorum, his verbis explicauit. Aliqui, inquit, Hebræorum Psalmos in quinque libros diuisos volunt esse, vt sit vsque in. 40. Psalmum liber primus, & à. 40. vsq; ad. 71. liber secũdus & ab eo vsq; ad. 88. liber tertius, & ex eo vsq; ad. 105. liber quartus, eo quod hi omnes in cõsummatione sua habeant, Fiat Fiat, Concludatur deinde in cẽtesimo quinquagesimo Psal. lib. 5. Eandem opinionẽ refert Hiero. in epist. ad Marcellã, inquiẽs. Amen, septuaginta exprimũt γένοιτο, idest fiat. Vnde & in fine librorũ (in quinq; siquidem volumina Psalterium apud Hebræos diuisum est) fiat, fiat, transtulerũt, quod in Hebraico legitur, Amén, Amen, quo scilicet ea vera dicta quæ sunt supra, confirmentur, & Glossa. ordi. in prothematis psalmorũ, hãc opiniõnẽ tribuit Hieronymo, sed falsò. Nam Hebręorum reiicit sententiam cũ hãc admittit diuisionẽ, nõ suã astruit, veluti in epist. ad Cyprianum. Aiunt, inquit, Hebræi vno psalmorum volumine quinq; libros cõtineri, à primo vsque ad quadragesimum, & à. 41. vsq; ad. 71. & à. 72. vsq; ad. 88. & à. 89. qui quarti libri initium est vsque ad. 105. In quorum omnium fine duplex Amen positũ est, & à centesimo sexto vsq; ad finem instar 12. prophetarum, qui & ipsi cum proprios libros ediderint, vnius voluminis nomine continentur. Pro Hebræorum opinione stat Ambr. Psal. 40. & Epiphanius in epitome versus finem. Verũ contrariã probat sententiam Hiero. ad Sophronium scribens. Scio, inquit, quosdã putare Psalteriũ in quinq; libros esse diuisum, vt vbicunq; apud. 70. interpretes scriptum est, fiat, fiat, finis librorum sit, pro quo in Hebræo legitur. Amen, Amen. Nos Hebræorum auctoritatem secuti & maximè Apostolorum, qui semper in nouo testamento, Psalmorum librum nominant, vnum asserimus Psalmorum volumen. Hilarius quoq; in loco citato ait. Nos secundum Apostolicam auctoritatem, librum Psalmorum & nun

Quæstio.

Vt tot Psalmorũ essent libri, quot libri legu, in. 5. libros diuiditur.

cupamus

Actu.1. cupamus & scribimus. Ita enim in actibus Apostolorum scriptum meminimus. Scriptum est enim in libro Psalmorum. Fiat domus eius deserta, & episcopatum eius accipiat alter. *Psalm. 68.* Argumentum Hebræorum, Hieronymus ad Sophroniū scribens, sic diluit, si Amē in fine tantummodo librorum poneretur, & non interdum, aut in exordio, aut in calce sermonis aut sententiæ, nunquam Saluator in Euangelio loqueretur. Amen Amen dico vobis. Nec Pauli Epistolæ in medio opere illud continerent. Moyses quoq; & Ieremias & cæteri in hunc modum multos haberent libros, qui in medijs voluminibus suis, Amen frequenter inserunt. Sed et numerus viginti duo rum librorum Hebraicorum, & mysterium eiusdem numeri commutabitur. Pro hac sententia stat Augustinus. *De hoc in prologo Galeato Hiero.*

Quæstio. Deinde quæro. An aliqui libri legis metro sint contexti, vt liber Psalmorum & Iob & Threnorum. Hieronymo quidem videtur in procemio Iob, carmine illos fuisse conscriptos. Sicui, inquit, videtur incredulum metra esse apud Hebræos, & in morē nostri Flacci, Græciq; Pindari & Alcæi, vel Psalterium, vel Lamentationes Ieremiæ, vel omnia fermè scripturarum cantica comprehendi, legat Philonem, Iosephum, contra Apionem, Origenem, Cæsariensemque Eusebium, & eorum testimonio me verum dicere comprobabit. Et in epistola ad Paulinum, quæ in Bibliorum fronte circumfertur, de libro Iob loquens, ait. Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur. Item Augustin. in episto. 131. affirmat, Psalmos Dauidicos metro esse conscriptos, licet fateatur se mensuram ignorare. Hebræis tamen non probatur. Nam omnes ferè qui scriptum aliquid reliquerunt, vt negant carmina in scripturis inueniri, ita affirmant voces quasdam in modum Rhithmi in carminum fine inculcari. Quæ exornatio apud Rhetores similiter desinens vocatur. Veluti in Psalmo. 3. Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me, multi insurgunt aduersum me, & 6. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Denique Isaiæ. 5. vbi nos legimus. Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiam & ecce clamor, ait Hiero. Volumus Latinis insinuare auribus quod ab Hebræis didicimus, Iudicium apud eos appellatur Misspat. Iniquitas. Misspach. Rursum iustitia dicitur Çedaca, clamor autem Cehaca, vna itaq; vel addita litera vel mutata, elegantem structuram so numque verborum, iuxta Hebræam linguam reddidit.

De ordine quo Psalmi digesti atque ordinati sint, licet in titulo de ordine narrationis, longiori sermone id prosecuti simus, non erit ab re nonnulla hoc in loco inserere, primū ex Chrysost. in procemio secundo Psalmorum. Psalmi, inquit, non sunt digesti iuxta ordinē historiæ, sed vt vnusquisque inuentus est ab Esdra vel Ezechia illorum congregatore. Nā 43. Psalmus habet inscriptionem, Canticū ad uersus Goliath. Tertius autem Psalmus habet inscriptionem. Psalmos Dauid quando fugiebat à facie Absalom filij sui. Quis nescit quam sint antiquiora quæ aduersus Goliath facta sunt, ijs quæ aduersus Absalom? Id autem accidit, eo quod liber periit in captiuitate Babylonica, postea autem inuentus sit tempore Esdræ, non totus simul liber, sed dispersus. Item Hieron. Psalm. 3. ait iste psalmus posterior est sequentibus plurimis, qui ad Saol videntur historiam pertinere, vt Psalm. 17. Ante siquidem Dauid à Saul est passus insidias, quàm Absalom aduersus eum arma corriperet.

Oportet etiam scire quod titulus Psalmi non indicat argumentum eius sed tantum tēpus illud quo prophetæ reuelatio facta est, vel occasionem innuit quam sibi arripuit Psalmographus, vt de venturis rebus vaticinium contexeret, & religionis nostræ sacramenta panderet, ex historia tunc oblata. Veluti in Psalmo. 3. non tam de fuga Dauid sermo fit, quam de passione & resurrectione Christi. Ego, inquit, dormiui & soporatus sum, surrexi, quoniam dominus suscepit me. Et psalmus ille qui inscribitur Salomoni, non tam de regno eius quàm de Christi agit regno, & in Psalm. 28. qui inscribitur in consummatione tabernaculi, non tam agitur de illo tabernaculo materiali, quàm de ecclesia primitiuorum. Hoc etiam obseruandum est in prophetis vt docebimus alias. Sed ad psalmos reuertamur, de quibus hęc scribit Orige. lib. 2. com ment. episto. ad Roma. in postremis verbis valde obscuro quidem & perturbato ordine. Sciendum est, inquit, quod non semper prætitulationis historiam, Psalmi continētia consequitur, vt qui obseruauerit, in plurimis Psalmis inueniet. Vt exempli causa dixerim 17. Psalmi prætitulatio. In finem, inquit, pue ro do- *De hoc lib. 9. Reg. 24. differum. & lib. 7. Pa rag. Frequē ter. c. 1.* *Psalm. 71.*

ro domini Dauid, qui locutus est verba cantici huius, in die qua liberauit eum dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul. Continentia verò Psalmi longe aliud quàm prætitulatio continet. Quę enim fundamenta montium commota sunt, aut quando tremefacta est terra cum pugnaret Dauid aduersus inimicos suos? Aut vbi refertur caligo in pedibus domini fuisse? aut vbi in dicatur ascēdisse super Cherubim & volasse, vel super pennas ventorum, & cætera penè omnia, quæ à prætitulationis historia discrepant? & in Psalm. 50. si historiam sequamur, quæ in prætitulatione Psalmi scripta est, vbi refertur, perempto Vria, vxorem eius accepisse Dauid, quomodo dicit, Tibi soli peccaui, cum vtique & in ipsum Vriam peccauerit. & in propinquos eius, sed & in ipsam Bethsabee atq; omnem domum eius, cui intulisse maculam videtur adulterij. Sed hic intelligitur talis mulier quales fuerunt illæ quæ dicuntur declinasse cor Salomonis, vt ædificaret aras gentium & idola. Quæ vtique in allegoriam sumptæ, non sunt ex diuina sapiētia, sed contrariæ adeò sectæ. Talis hæc Vriæ vxor, viri alieni ab Israel, intelligi potest, quā positus in superioribus Dauid inspexerit lauantem immunditias suas in aquis, & sordes suas diluere volentem, eamq; desyderauerit & acceperit. Sed quia non fuit voluntas Dei alienas à veritate Dei sectas introducere in domū Dauid, primus eius fructus extinguitur, vt secunda progenie rex de alienigena sapiēs nasceretur. Cum tamen multa subtilitas sit in varietate sectarum, & quis sensus secundū Deum sit, qui ve alienus à Deo, nullius sit scire, nisi solius Dei, qui solus potest comprehēdere sapientes in astutia sua, ideo tibi soli peccaui quia cæteri omnes, vt pote animales homines, me qui spiritualis sum, etiam si erraui, dijudicare non possunt, quia spiritualis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. Sed qa addit Paulus, spiritalis, & dicit. Qui autem iudicat me dominus est, hoc sciens Dauid quod solus dominus est, qui spiritalem dijudicat, idcirco dicit. Tibi soli peccaui, à quo solum possum dijudicari. Nam humana dies dijudicare non potest spiritalem. Sed quod sequitur ad hunc respicit sensum. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Iudicatur namq; Deus in disputationibus sapientum, dum alij hoc modo, alij alio, & diuerse, singuli de Deo sentiunt. Ipse verò vincit eos, qui de se iudicant, cum errantibus cunctis suam de se quomodo credendus acvenerandus sit reuelat ipse sententiam.

Quid psalmorum tituli significent nō omnibus est manifestum, aliqui sic exponunt. Psalmus Dauid. Hoc est psalmus reuelatus ipsi Dauid à Deo, ita vt Dauid sit in datiuo. Quod Hebræi negant, vnde recepta illorum expositio est, quod Dauid sit in genitiuo ad hunc sensum. Psalmus Dauid, id est Dauidis quia ab illo editus vel compositus. Hoc est quod ait Hiero. Mat. 13. In psalmis & hymnis non solum Dauid, sed & cæteri quorum præscripta sunt nomina, prophetæ & auctores Psalm. appellandi sunt, Asaph, videlicet & Iduthum, & Hemam Ezrahites, & Ætham & filij Chore, & reliqui quos scriptura commemorat.

An plures fuerint auctores psalmorum. Porrò vertitur in dubium apud sacros scriptores, vnusne an plures auctores librū psalmorum ediderint. Cui quæstioni Hieron. in epistola ad Sophronium his verbis respōdit. Psalmos omnes, eorum testamur auctorum qui ponuntur in titulis, Dauid scilicet, Asaph, Iduthum, filiorum Chore, nempè Asir, Abisaph, Elcana, & Emā Ezrahitæ, Moy sis & Salomonis, & reliquorum quos Esdras primo volumine comprehendit, & iterum Matth. 13. exponens hæc verba. Vt adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem. *Locus Mat. emendatus* Aperiam in parabolis, ait sumptum est hoc testimonium ex psalmo. 77. legimus in nonnullis codicibus, vbi nos habemus impleretur quod dictum est per prophetam dicentem, ibi scriptum, Isaiam prophetam dicentem. Quod quia minime inueniebatur in Isaia, arbitror à prudentibus esse sublatum, sed arbitror à principio ita editum. Scriptum est Asaph prophetam dicentem. Nam psalm. 77. Asaph prophetæ titulum habet, & primum scriptorem non intellexisse Asaph & emendasse Isaiam, cuius vocabulum manifestius erat. Nam non solum Dauid, sed cæteri, quorum scripta sunt nomina in Psalmis, sunt vocandi prophetæ. Huic sententiæ subscribunt Hilarius in proœmio Psalmorum, & Isidorus lib. 6. Ethymolo. cap. 2. & Rabanus de institu. clericorum. Nec Hebræi ab hac diffident sententia, quamuis in recensendis auctoribus nonnihil differant. Nam iuxta Hebræos hi sunt auctores Psalmorum, Dauid, Adam, qui Psalmum. 91. composuit, in die sexto quo creatus est, cui diei sabbatum suc-

Authores psalmographi in vnū volumē collecti.

successit, sic ille incipit. Bonū est cōfiteri domino & psallere nomini tuo altissime. Melchisedec fecit Psal. 109. Dixit dominus domino meo sede à dextris meis. Abraham siue Ethā Ezrahita fecit psal. 88. Misericordias domini in æternum cantabo. Asaph, Psalm. 72. Hemam Ezrahita Psal. 87. Iduthum, Psal. 76. Moyses Psalm. 89. tantum, & tres filij Chore psalmos illos scripserunt, qui ipsorum nominibus prænotantur, & Salomon, qui præferūt titulū Salomonis. Differt Hiero. ab Hebræis, nam Psalmum quem illi tribuunt Adæ, Hieron. tribuit Moysi, & quem illi asserunt fuisse decantatum à Melchisedec, Matthæi. 22. tribuitur Dauid. Quomodo, inquit, Dauid eum vocat in spiritu, dicens. Dixit dominus domino meo, &c. Dices etiam iuxta Hiero. à Psal. 89. incipiendo. 11. Psalmos esse Moysi tribuēdos. Quod aliquibus non placebit, quia ibi legimus. Adorate scabellum pedum eius quoniam sanctum est. Moyses & Aaron cum sacerdotibus eius, & Samuel in his qui inuocāt nomen eius. Quomodo poterit Moysi tribui psalmus ille, cum nominet Samuel, quem constat post Moysi secula viguisse. Huic obiectioni satisfecimus in capitulo de nominū propriorum impositione, lib. 1. cum de illis agebamus viris quibus ante natiuitatem indita sunt nomina.

Psalm. 71. & 126.

Ab Hiero. opinione multi non ignobiles dissentiunt scriptores, qui autumant totum Psalmorum volumen à Dauid fuisse editum, ex quorum numero est Theophy. Ioan. 10. Legem, inquit, vocat Euangelista librum Dauid, & Cassiodorus & Aug. lib. 17. de Ciuita. Dei cap. 14. & Psalm. 9. in fine. Quamuis in procemio psalmorum aliter sentire videatur. Item Euthy. in prologo Psal. vbi hanc quæstionem eruditissime tractat, cum priorem opinionem recitasset addit. Alij verò quibus ego consentio, asserunt psalmos omnes, à Dauid fuisse compositos, & quemadmodū. 88. Psal. qui Moysi inscribitur, dicunt Moysis non esse, quia si eius esset, ob illius antiquitatem primus in ordine legeretur, aut saltem haberetur inter libros Moysi, sicuti habentur eius cantica, quorum vnum in Exodo, alterū in Num. c. 21. tertium in Deut. reperitur. Ita existimandū esse asserunt de alijs psalmis, qui aliorum inscriptiones præse ferre videntur, quod scilicet, ab alio compositi non sunt, quam à Dauid. Eadem etiam dicunt de duobus psalmis, scilicet. 71. &. 126. qui Salomonis inscriptionem habent. Quod si essent Salomonis, aut extremo ordine collocari debuerant, aut in libr. regum, interseri, aut saltim de eis alicubi mentio haberi, eo modo quo cæterorum eius operum ratio habita est. Erant, inquit, illi, cantica quinquies milia, parabolæ ter mille. At psalmorum eius scriptura non meminit. Cæterum inscriptiones Iduthum & cæterorum hoc volunt significare, quod his viris, quos Dauid elegerat ex tribu Leui, in duces & principes Chororum, quosque instituerat vt Deum laudarent, his inquā viris, vnusquisq; psalmorum, (iuxta nominū inscriptionem,) priuatim ad psallendum fit traditus, cum alij psalmi ab vniuersis cantoribus cantati essent. Illi igitur psalmi qui priuatim ab aliquo eorum decantati sunt, cantoris suis inscriptionem retulerunt. Quod manifestum fit ex Paralip. Cecinit, inquit, cā ticū hoc in manu Asaph. & etiam ab inscriptione Psal. 38. In fine Iduthū canticum ipsi Dauid. Compositum fuit à Dauid, & ab eo traditum Iduthum, & Psal. 43. In finem filijs Chore, psalmus ipsi Dauid. Præterea. Psalmi, qui aliorum inscriptiones habent, non per genitiuum, sed per datiuum scribuntur, quæ res indicat, psalmos à Dauid fuisse conscriptos, & illis cantoribus traditos ad canendū. Quod si quis plures esse psalmos, qui in inscriptione habent nomē Dauid in datiuo, vt Psalmus Dauid, idest, replicabimus multos esse etiam qui per secūdum casum inscripti sunt, quod tamen in alijs nominibus nō reperitur, vt sciamus quod ab ipso Dauid conscripti sunt, & non ei dati aut oblati. Psalmus qui Moysi inscribitur, non quia eius auctor fuerit, sed quia in eo agitur de regeneratione quę fit per baptismum, nam Moyses interpretatur assumptus ex aqua. Psalmi Salomonis ideo illi inscribuntur quia agitur in eis de pace Christi. De Psalmis qui sine inscriptione sunt, sciendum quod multa Hebræorum exemplaria, coniunctum habent secundum psalmū cum primo, secundus sine dubio conscriptus est à Dauid, cuius rei sunt testes apostoli in Acti bus. Tu qui per os Dauid pueri tui dixisti. Quare fremuerunt gentes. Vnde etiamdemō stratur primum psalmum ipsius esse Dauid, quod si psalmū primum & secundū, qui carēt inscriptione dicimus esse Dauid, cōsequēter alij omnes, qui sine inscriptione sunt, eiusdē erunt, vt Psal. 94. de quo ait Paulus ad Hebræos. Iterū quandā determinat diē hodie, in Dauid

Tituli Psal. Aggei & Zachariæ suppositij sunt, nec inter cātores recensendi.

Dauid dicens, post tantum tempus, hodie si vocem. Psalmi quoque qui sunt sine nomine eidem ascribendi sunt, vt docet Stephanus in actibus. Vsque ad dies Dauid, qui inuenit gratiam coram Deo, & petijt, vt inueniret tabernaculum Deo Iacob. quod dictū ex Psalm. 131. sumptum est, qui authoris caret nomine. Similiter Psalmi inscripti Haleluia, ipsius Dauid sunt. Siquidem eorum primus qui est 104. ab eo fuit compositus. vt legimus in Paralipomenon.

Horum tamen omnium solutio in promptu est, si Hiero. in epist. ad Cyprianum consulas, qui ait. Hanc habet scriptura sacra consuetudinē, vt omnes Psalmos qui cuius sint non habent titulos, his deputentur quorum prioribus Psalmis nomina cōtinentur. Ideo vndecim psalmi ab 89. cuius principium est. Refugium factus est nobis, vsque ad 99. qui inscribitur, Psalmus in confessione, Moysi tribuendi sunt. Et licet in vulgatis codicibus adscribantur aliqui eorum Dauid, in Hebraico non habetur. Et iterum hoc documētum repetit in epist. ad Pammachi. & Oceanum. & Hilarius in proœmio Psalmorum. Item Hierony. in prologo Malachiæ ait. Psalmi qui titulos non habent eorum esse credendum, quorū nominibus prioris Psalmi præti tulati sunt. Idem in prophetarum titulis dicendum. Nam tempus & titulus prophetæ, qui titulo caret, cum priori propheta consentit. Ideo Malachias, qui titulo caret, post Aggæum & Zachariam, qui sub Dario prophetarunt, fuisse credendus est. Hæc ille, Hoc intelligo si ordinem illum minorum prophetarum, iuxta Hebræos in titulo de prophetia à me digestum, tenueris. Superest tamen exponere cur Psalm. primus cum sit à Dauid compositus, vt ex Actibus constat, non habeat titulum. Augusti. in titul. primi psalmi. Quia propriam Dei loquentis inducit personam ne quid diuino eloquio præponeretur, ideo titulo caret hic psalmus. In commenta. Psalm. titul. Hieronym. hæc causa affertur. Quidam dicunt hunc psalmum quasi præfationem esse Spiritus sancti, & ideo titulum non habere. Sed hæc non videntur esse magni momenti.

Aug. Psal. 1. ait illum solum titulo carere.

Psal. 1. cur titulo careat.

Annotandum est (vt dicitur in commen. Psalmorum, titul. Hierony. Psalm. 83. quod quicunque psalmus præscribitur filiorum Core nihil triste habet, sed semper læta significat. Quoniam enim Core & Dathan & Abyron fecerunt contra Moysen, & à Domino puniti sunt, filij Core qui non sunt secuti patrem suum, æterno gaudio benedicti sunt. Quoniam autem Core interpretatur Caluaria, & manifestum est, quod Caluaria significat locum resurrectionis, qui autem filius resurrectionis est, nihil potest habere quod triste sit. Hæc desumpta sunt ex Origine Homilia vnica, in libr. Regum. & ex lib. 10. comment. episto. ad Roma. cap. 15.

Psalmi filiorum Core.

Nume. 16.

Deinde aduertendum (vt dicitur Psalm. 105. titulo Hierony.) quod vbicunque duo Haleluia præscribuntur in Psalmo, vnum est de fine prioris Psalmi, alterum eius qui sequitur: sic Psalmus centesimus quartus, & 105. duplici finiuntur Haleluia, sed vltimum est Psalmi sequentis. & similiter Psalm. 148. & 149. Hoc etiam scribit August. Psal. 105.

Duplex Haleluia.

Præterea vt sciamus, in illis Psalmis qui titulo carent, materiam cognoscere, aduerte ex Psalm. titulo Hierony. Psalm. 3. quod in omnibus Psalmis, in quibus patitur Dauid persecutionem à Saul, se innocentem esse confitetur, cum ab Absalon, manifestissimè criminis reus tenetur, Vria interfecto. Hæc ille. Et ideo eum dicitur in illo psalmo. Domine quid multiplicati sunt qui tribulāt me, non intelligas propter quid, nam clarum est quod propter adulterium & homicidiū hæc patiebatur, sed dictio, quid, admirationem significat, pro quàm, vt in titulo de coniunctionibus ostensuri sumus.

Locus psal. 3. exposit.

Adhuc etiam annotandum est ex Hierony. ad Ephesios capi. 5. Quod omnes hymni quibus Haleluia præpositum vel subiectum est, fortitudinem & maiestatem Dei indicant, & eiusdem semper vel beneficia vel facta mirantur. Et illi hymni qui psalmi inscribuntur propriè ad ethicum locum pertinēt, vt per organum corporis, quid faciendum & quid vitandum sit nouerimus. In quibus vero de superioribus disputat, & de concentu mundi, omniumque creaturarum ordinem atque concordiam subtilis disputator edisserit, spirituale canticum canit. Vel vt manifestius loquar, Psalmus ad corpus, canticum refertur ad mentem. Item Chrysosto. Homil. 9. In epistola ad Colossen. ait. Hymnus res diuinior est, quam Psalmus, etenim virtutes supernæ hymnos concinunt, non psalmum. non est, inquit, hymnus speciosus in ore peccatoris.

Psalmus est poëma & carmen quod Deo

canimus, præcipuè cum instrumento Psalterij. ex hoc nomine psalmus deriuatur Psalterium, quod nomen à 70. interpretibus primo huic volumini inditum fuisse arbitror, ab instrumento eiusdem nominis, in quo canebantur Psalmi. Suidas sic explicat. ψαλτήριον, ὄργανον μουσικὸν ὅπερ καὶ ναῦλα καλεῖται. Hoc est. Psalterium est instrumentum musicum quod Hebraicè Nebel vocatur. Euthy. in proœmio Psalm. inquit. Psalterium vocamus hanc Psalmorum collectionem impropriè, quia psalterium propriè organi quoddam genus est (quod apud Hebræos dicitur Naula) à psallendo dictum, quemadmodum, oratorium ab orando, sed huiusmodi appellatio, ad Psalmorum librum postmodum translata est, qui tamen vel ea etiam ratione denominationē hanc sortitus est, quia psalmos continet. Glossa tamen in prothematis Psalmo. & Cassiodo. eodem loco, sic Psalterium describunt, freti auctoritate Hierony. quamuis nullibi apud Hierony. inuenerim. Psalterium, inquit, est quoddam musicum instrumentum in modum Δ literæ cō positum, & ab eo musico instrumento, per quod modulatum fuit præsens opus, nomen sibi sumpsit. Deinde Basilius ait. Licet plura sint organa musica huic instrumento Spiritu sancto inspirante adaptarunt, quia hoc solum habet sonum ex superiori parte, cithara & lyra ex inferiori, nam illo docemur quæ sursum sunt quærere, & infima id est vitiā carnalia declinare. & August. in pro lo. Psalm. Hunc librum, propheta, cum multa sint organa musicorum, huic tamen organo, quod Psalterium appellatur, aptauit, de superioribus inspiratam Dei gratiam per spiritum sanctum docens, quoniam quidem hoc solum organum musicorum, sonos de superioribus habere fertur, Cithara nanque vel lyra ex inferiori parte æs vel tympanum habens, resultat & resonat plectrum. Psalterium verò harmonias de superioribus habere refertur aptas. Quo per hoc nos doceamur quæ sursum sunt attendere, & quæ infima, id est carnalia sunt declinare. Hæc illi, piè quidem. Porrò dicit Augusti. huic Psalmorum libro inditum fuisse hoc nomē Psalterium ab ipso Dauid, sed iuxta Hebraicum çepher tehilim dicitur, idest liber laudum siue hymnorum, aut telim idest aceruorum, quia multi Psalmi, vel multæ sententiæ in vnum veluti aceruum in eo coniectæ sunt.

Vocatur & Nebel, Psalterium, aut aliquod simile instrumentum, sed libro huic Psalmorum, nunquam vidi hoc nomen Nebel inditum fuisse.

Diapsalma sæpè inuenitur in Psalmis in libris septuaginta, vt in libris Hebraicis çela. est autem Diapsalma, mutatio sententiæ aut cantus: aut interiectio quædam pulsationis, vel fulgor atque illuminatio diuini spiritus, quæ tunc canentibus apparebat, & tunc id quod reuelabatur scriptis mandabant. Hieronymus in episto. ad Marcellam, postquam multas expositiones reiecisset, affert veram expositionem ex Origene, inquiens. Scire debemus, apud Hebræos in fine librorum, vnum è tribus solere subnecti, vt aut Amen scribant, aut Çela, aut Salom quod exprimit pacem. Igitur vt solemus nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere explicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi, ita & Hebræi vt quæ scripta sunt roborentur, facere solent, vt dicant Amen, aut in sempiternum, aut scribenda commemorant vt ponant Çela, aut transacta feliciter protestātur, pacem subnotantes. Hæc de intimo Hebræorum fonte libauimus. Hæc ille. Aut Çela quoties in Psalmis ponitur signū est exaltandæ vocis à verbo Çalal exaltauit. Quia solebant cantores quoties hæc vox occurrebat, vocem intendere in illa periodo Psalmi & in harmonia.

Ode seu cāticum vox est musica cum harmonia, solo ore prolata, quanquam impropriè ipsum canticum sæpè psalmus dicatur. est autem canticum psalmo antiquius. Moyses quippe cantici auctor fuit, illiusque vsus vsque ad Dauid tempora perseuerauit, qui primus omnium cœpit psalmos conscribere. Nam si antea psalterij instrumento vtebantur, illius vsus sine vlla arte erat. & gregibus mulcendis illo vtebantur. Dauid hoc instrumentum sapientius coaptauit, & illius vsum ad Deum transtulit.

Hymnus est diuinæ gloriæ amplior laus atque vberior. nam laudis nomen vulgarius est. Canticum Psalmi tunc est, quando musice per organicum instrumentum prius disponitur, & deinde sequitur vox ore emissa, quæ secundū occupat locum. Psalmus cantici tunc dicitur, quando eius quod nunc diximus contrarium fit. Hæc an vera sint, alijs iudicandum relinquo.

Vbi

Vbi in Psalmis nos legimus, in finem, in Hebræo legitur Lamnaceach, hoc est vincenti. & Vincens vocabatur præfectus maximus cantorum, vt dicit Rabbi Dauid Camchi. Ad hunc sensum Dauid tradidit hunc Psalmum, illi cantorum præfecto, qui alios voce superabat, vt canerent illum, aut canendum traderet Leuitis, ad sonum illorum instrumentorum, quorum nomina in titulis ponuntur. Atque sic videtur intellexisse Hierony. ad Principiam in explanatione Psalmi 44. cum ait. Vbi in vulgata editione legitur in finem: nos vertimus, Victori, Symmachus suo more manifestius, triumphum interpretatus est. & in proœmio comment. Danielis. Psalmi plurimi illud Hebraicum, quod in titulis ponitur. Lamnaceach, pro quo 70. transtulerunt, in finem, magis pro victoria continet. Aquila enim interpretatus est τῷ νικοποιῷ, hoc est ei qui præbet victoriam, Symmachus ἐπινίκιον, quod propriè triumphum palmamque significat. Vnde minus apta videtur expositio Aug. quam
Augusti. affert Psalm. 4. inquiens. Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti. Hic enim finis perfectionem significat, non consum-
Euthy. ptionem. & illa Euthymij in eodem loco. Inscribuntur, inquit, psalmi in finem, aut quia resurrectionis prophetiam continent, aut quia prædicuntur res illæ, quæ suum finem sunt habituræ.

Erant apud Hebræos multa genera instrumentorum musicorum, quorum solum nomina ad nostram memoriam peruenerunt, nam res ipsæ non tantum ætate nostra, sed Iosephi tempore obliuioni erant mandatæ. De illis hæc tradit Rabbi Dauid Camchi. in Psalmorum commentarijs, & nostri. Vbi nos legimus Hæreditatibus, ipsi Nechiloth vocant. eratque nomen instrumenti, quod edebat vocem similem strepitu apis. Vbi nos, in carminibus, ipsi Neginoth, nomen instrumenti habent. Vbi nos octaua, ipsi Seminith, quod erat instrumentum octo chordarum. Vbi nos pro torcularibus, ipsi Githith, quæ erat cithara è Gath vrbe Philistinorum allata, aut iuxta alios, quia de Hobedon Getheo agitur in illo Psalmo. Vbi nos. Ignorantia Dauid propter Chus. ipsi Sigaion, nomen instrumenti. Chus, id est Æthiops. sic vocatur Saul ob fœdos eius & tetros mores. Vbi nos tituli inscriptio, aut contritus & simplex, Michtam ipsi Hebræi. quod est nomen instrumenti aut cantilenæ. & Psalm. 9. Pro occultis filij. Hebræi legunt, Halmuth Laben, hoc est propter mortem Laben, hoc est Goliath Philistæi, qui erat ex Ben. nam vbi nos legimus in libris Regum. erat vir spurius in castris Philistinorum, Hebræi legunt, erat vir ex vna ex duabus Ben. & tunc deest iod in hoc titulo Psalmi. Alij aiunt Halmuth Laben esse nomen cantilenæ, ad cuius normam Psalmus canebatur. Alij per transpositionem literarum ex Laben, faciunt Nabal, ita vt Psalmus sit compositus ob mortem Nabal Carmeli. Eodem modo dices. Ne disperdas, & pro his quæ commutabuntur, esse instrumentorum musicorum genera. De hac re lege Hierony. Isaiæ 51. & capit. 5. Danielis. & Theophi. Ioan. 7. & Basil. Psalm. 28. & Augusti. & Euthy. in Psalmis, & considera an satis quadrent cum his ea, quæ illi tradunt Scito tamen titulos Psalmorum apud Latinos & apud Græcos maximè, esse viciatissimos, ne illis fidas temerè.

¶ Libri Quarti Hypotyposeon Finis.

LIBER QVINTVS THEOLOGICARVM HYPOTYPOSEON, hoc est informationum Theologicarum, ad Illustrissimum & doctissimum virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum, à Martino Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ Magistro elaboratus, incipit.

RDO & institutum libelli nostri, quod hucusque tenuimus postulare videtur, vt postquã superiori volumine, tractatum de titulis Psalmorũ & prophetarum absoluimus, ad eorũdem prophetarum ordinem explanandum (quem ipsi in narrando tenere solent) animum adhibeamus. Hæc quippè res vel sola magnam pellet caliginem à mentibus studiosorum, & crebras difficultates quæ doctos exercere solent, relegabit & euincet, dummodo præcepta quæ nunc tradere molimur, tenaciter memoriæ mandentur. Accipies igitur pater amplissime alacri vultu, hanc narrandi formulam vel artem, quam nos ex diuturna sanctorum lectione collegimus & in scripturis diuinis obseruauimus, & libenti animo, sub tui nominis auspicio, studiosis legendam transmittimus, maiora in dies daturi, si doctis placuisse, has quas nunc do lucubratiunculas, cognouero. Tuæ nunc erunt partes, si qua in re à nobis cessatum est, aut negligentia & ignorantia aliquid est omissum, id resarcire, & ab errore mentem nostram reuocare. Hoc enim, vt nosti ex Dionysio tuo, est munus Hierarchæ, mentem à nescientia repurgare, & eam scientiam rudioribus & hebetioribus impartiri, quam ipse vberrimè à virtutibus superioribus assecutus es. Vt igitur à simplicioribus procedamus primo de dictionum, secundo de sententiarum ordine, quo sunt collocandæ dicendum esse videtur.

¶ De ordine narrationis scripturæ. CAP. I.

N catalogo virorum recensendo, aut agitur de natiuitatis ordine & serie nascẽdi, ex matris vtero, aut de excellentia sanctitatis & vitæ inculpatæ alicuius viri, qui fratres suos vel quoscunque alios viros, innocentia præstitit & virtute præluxit. Si primum ordinem attendas, raro nisi ob virtutis excellentiam, de qua statim, inuerti aut perturbari solet. De secundo tamen hæc scribit August. libr. 1. q. in Genes. q. 25. Merito excellentiæ qui valdè in scripturis commẽdantur, qui posterior fuit generatus, primo loco ponitur. Sic Abraham in primo loco ponitur in Genesi cum dicitur. Cum esset Thare annorum septuaginta genuit Abrã. & Nachor, & Arã. Sic Malachias priorem nominauit minorẽ. Iacob, inquit, dilexi, Esau autem odio habui. Et primo Paralip. 4. Cum Iudas, à quo Iudaicæ genti nomen est inditum, sit quartus nascendi ordine, prior est nominatus, propter, ea quod esset regia tribus. Et in libro locutionum in Gene. ca. 29. cum interrogans Iacob ait. Nostis Laban filium Nachor? cum esset filius Bethuel, vt dicitur Gene. 28. ait. Augustinus. Intelligendum est nobiliorem fuisse Nachor, & merito dignitatis eius, factum esse, vt de ipso interrogaret. Filium autem dici & aui & proaui vltra maioris alicuius (cum qui ex illo propagatur) vsitatissimæ locutionis est. Hinc est quod Isaac patrem filij sui appellauit Abraham. Item Homil. 26. in epist. ad Hebræos, cum capi. 11. ait Apostolus. Fide de futuris benedixit Isaac, Iacob & Esau. Sic scribit Chryso. Licet maior sit Esau, tamen præponitur Iacob propter virtutem. Hæc ille. & Exo. 1. Beniamin minor natu filijs concubinarum præponitur, cum ait. Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Issachar, Zabulon & Ben-

Gene. 11.

& Beniamin, Dan & Nepthali. & Matt. 10. Petrus alijs apostolis præponitur. Primus, inquit, Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, & Philippus & Bartholomæus. Eundem locum occupat Petrus Marci. 3. Lucæ. 6. cum vtique non fuerit primus vocatione, sed dignitate. & Dauid ob eandē causam Matth. 1. primo loco ponitur, & Abraham secundum possidet locum. Liber, inquit, generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham, & apud Paulum, semper præponitur Iudæus gentili, propter priscos patres, à quibus originem Iudæi ducebant. & iterū apud Matth. capit. 1. Iudas præponitur fratribus, cum esset quarto loco natus. Genuit, inquit, Iudam & fratres eius. & Genes. 4. Respexit Dominus ad Habel & ad munera eius, ad Cain autem & munera eius, non respexit. Et Origenes homil. 17. in Genesim. ait, Sciendum est quod in singulis locis vbi scriptura duodecim Patriarchas commemorat, multa fit in ipsa oratione diuersitas. Alius ordo est in ipsa natiuitate conscriptus, alius cum terram Ægypti vna cum patre suo Israel & sobole referuntur intrare. Alius Gene. 49. cum benedictiones obituri parentis, excipiunt, alius cum egressæ de Ægypto tribus, vel cū in deserto memorantur aliquid agere, vel terram promissionis ingressæ in monte Gebal aut Garizim pro benedictionibus & maledictionibus statuuntur. Alius etiam cum diuisionem terræ hæreditatis sorte suscipiunt. Quod vtique certum est non absque aliqua ratione variari, & extare causas probabiles, quibus in alio loco ille, in alio vero alius præferatur. Hæc ille. Vnde magna subesse mysteria arbitror, in enumeratione illa epistolæ ad Roma. capi. vltimo, cum Paulus collocat viros sanctos in primo vel secundo vel deinceps loco. & Moyses Gene. 9. recēsens filios Noe, maiorem natu priori loco collocauit, & qui postea nati sunt iuxta ordinem nascēdi vnusquisque proprium occupauit locum, ad hunc modum. Erant filij Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, Iapheth. Verum statim cap. 10. cum ipsorum posteros recensset, filij Iapheth, minoris natu primas partes, tenent, secundas, filij secundi nempe Cham, tertias, filij Sem primogeniti sibi vendicant. Hac ni fallor ratione ductus est Moyses. Quia eius institutum erat, per longam seriem patrum ad Christum redemptorem nostrum festinare atque ideo illis, qui ad Christi generationem non spectabāt, transilitis, ad primos Iudaicæ gentis propagatores festinabat peruenire. Nam Hebræi à Sem ducunt originem, ex quibus, iuxta Paulum, est Christus secundum carnem, qui est deus benedictus in secula Amen. à Cham vero Cananæi, à Iapheth gentiles originem trahunt. & ideo ca. 11. de solis posteris Sem agitur. Sed dices Genes. 9. Cham vocatur minor natu. non ergo Iapheth fuit minimus ex filijs Noe, sed Cham. Ad hoc nos dicimus, quod minor vocatur propter leuitatem animi & nequitiam. Huic sententiæ meæ nonnihil alludere videtur Hierony. Isaiæ. 3. cum ait, Iuuenis in malam partem accipitur, vt in Ecclesiaste. Væ tibi, ciuitas cuius rex iuuenis, & principes tui mane comedunt. Talis iuuenis fuit rex Roboam, qui secutus est iuuenum consilia. Non quod ætate esset iuuenis, sed sapientia. Alioqui 40. & amplius impleuerat annos. E contrario Salomon 12. annorum erat quando suscepit imperium, & quia habebat sapientiam, non est appellatus iuuenis. Vnde Apostolus scribit ad Timotheum. Nemo adolescentiam tuam contemnat. Quia enim ætate iuuenis est, maturitate est Senex. & Daniel antequam iudicaret appellatus est puer, postquam iudicauit senes accepit presbyterij dignitatem. Et dominus dixit Ieremiæ, Ne dicas quod iuuenis es, quia antequam de vulua exires dedi te prophetam in gentibus. ob hanc causam, adolescentulas viduas iubet apostolus vt accipiant maritos, quia multæ abierunt post satanam. Nec ab ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ. 60. annorum est, & maturitatem habet morum & ætatis. Hæc ille. & ordo quem tenet in recensenda generatione nobis innuit, nō esse minorem natu Cham, sed Iapheth. A nobis dissentit D. Eucherius lib. 2. in Gene. ca. 2. qui ait minorem vocari Cham, si conferatur cum maiori, & maiorem si conferatur cum Iapheth vltimo Noe filio, vt aqua tepida frigidæ collata, est calida, & calidæ composita est frigida. Verba Eucherij sunt hæc. Vnde factum est illud, vt filium mediū, scilicet Cham, hoc est primogenito iuniorem, vltimoq; (scilicet Iapheth) maiorem, qui peccauerat in patrē, non in ipso, sed in filio eius nepote maledice ret his verbis. Maledictus Canaam. Item & primo Paralip. cap. 5. legimus. Filij Amram, Aaron, Moses, Maria. & Nume. 16. & sæpè alias,

Petrus dignitate superat cæteros apostolos.

Cham.

Cap. 10.

Iuuenis quid significet.

3. Reg. 12.

1. Timo. 4.

Cap. 13.

Ieremiæ. 1.

alias, prius Moses, & deinde Aaron collocatur. At Maria maior natu erat ex illis. Nam Exod. 2. obseruabat Mosen in carecto iacentem, & locuta est cum filia Pharaonis. & Exod. 7. dicitur. Erat Moses 80. annorum, & Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem.

Locus Pauli. 1. Cor. 9. expositus. Sunt tamen nonnulla testimonia quæ obseruationem nostram labefactare & conuellere videntur. 1. Corinth. 9. Petrus vltimo loco ponitur. An non habemus, inquit, potestatem sororem mulierem circunducendi, quemadmodum cæteri apostoli & fratres domini & Cephas. Sed nil contra nos. Nam vt aiunt Oecume. & Theophil. in huius loci enarratione, sensus is est. Quid cæteros dico Apostolos, an non ipse Petrus hoc faciebat? Deinde. 1. Corin. 1. Petrus vltimo conijcitur loco, cum dicitur. Ego sum Pauli, ego autem Apollo, Ego verò Cephæ. Sed hunc nodum soluit Chrysosto. homi. 3. in priorem ad Corint. episto. Non, inquit, quod se Petro prætulerit Paulus in vltimo eum loco posuit, imò sibi Petrum præfert. Auget enim orationem suam, ne putaretur inuidia id facere, vt honorẽ illis auferret. Nã si principẽ & magistrum apostolorũ nõ licebat sibi hoc arrogare, quanto magis quinullius esset pretij. Hoc loquendi modo vtuntur externi auctores. vt Terent. in prologo Andriæ. Qui cum hunc accusant, Næuium, Plautum, Ennium accusant. Quo in loco ait Donatus. Ordo non seruatus, Ennius nanq; antePlautũ fuit, sed quod est summæ auctoritatis, Enniũ vltimum dixit. Item 1. Cor. 15. resurrexit tertia

Alter locus 1. Cor. 15. die secundum scripturas, & quia visus est Cephæ, & post hoc duodecim. Deinde visus est plus quã quingẽtis fratribus. Vbi dicit Theophil. Primũ, qui cæteris auctoritate præeminebat ponit. Atqui euangelica historia testatur, ipsum primo Mariæ Magdalenæ apparuisse. Rectè quidem, cæterum quod ad viros attinet, primum à resurrectiõe exhibuit se conspiciẽdum Petro, ceu inter discipulos

Petrus ecclesia primas. primum obtinenti locum. Par enim erat vt qui primum confessus esset Christum, resurrectionem eius primum videret. Et quia cum abnegauerat, apparuit ei primum, vt ostenderet ei, eum propterea non esse reiectum. Quapropter cum videamus hunc ordinem tam diligenter & constanter esse in scripturis seruatum, quærenda est causa ob quam ad Gala. 2. Petrus, inter Iacobum & Ioannẽ collocetur. Hæc sunt Pauli verba. Agnoscentes gratiam Dei quæ data est mihi, Iacobus, Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis. Deinde quæro cur cum angeli sint primo die creati, non statim homo formatus est, sed ad sextum diem relegatur. hanc quæstionem soluit Philon in Cosmopœia, latissimè. Primò, inquit, quia cum homo sit inter animalia præstantissimũ, & eius causa tam cælestia quã terrestria creata sint corpora (cælestia quidem vt ex illis ad diuinorum cognitionem conscẽderet, vnde philosophia traxit originem. terrestria verò, vt ei seruirent, & cibum præberent) igitur oportuit omnia præparari, antequam homo ipse veluti conuiua ad conuiuium arcesseretur. *Q. cur sexto die sit homo creatus.* Secundò, vt Deus significaret se omnia nobis affatim suppeditaturum, si in ea sanctitate & puritate, qua creati sumus, perstiterimus. & nisi fallit memoria hæc eadem, aut consimilia affert Ambr. in quadam epistola, & Damasce. lib. 2. cap. 11. ait, Quia Deus ex visibili creatura plasmaturus erat hominem ad suam imaginem (tanquam quendam regem vniuersæ terræ, & eorũ quæ in ea sunt) præstruxit ei quãdam veluti regiam, in qua diuersans, beatam & omni ex parte fœlicem duceret vitam. Et ipse est diuinus paradisus in Edem plantatus. & Grego. Nissenus. lib. 1. de homine. c. 2. ait, Nondum à principio hæc magna & pretiosa res homo, in mũdo diuersabatur, non enim decens erat vt esset princeps, ante res quas gubernaturus erat, sed vbi cuncta ei subijcienda parata sunt, consequẽs erat rectorem constituere. Quoniam igitur, veluti quoddam regni domicilium, futuro regi, creator vniuersitatis effecerat. id autẽ erat terra, insulæ, maria, & cælũ super hæc, in modum cameræ curuatum, diuitias verò multas & varias in domibus his recondiderat. & statim in hunc mũdum hominem introduxit, vt miraculorum mundi, horum quidẽ esset spectator, horũ verò dñs, existeret. vt per ea quibus vteretur, intelligeret largitorem, per ea verò quæ pulchra & magnifica contẽplatur, ineffabilẽ sui factoris posset inuestigare potentiã. Propterea nouissimus in hunc mũdum post creaturam introductus est homo, nõ vt vilis in extrema parte proiectus, sed vt decens erat illi, qui statim vt nasciturus erat, gubernationẽ rerũ illi traditurus erat Deus. Nam sicut optimus conuiuator, non prius in domum

domum cōuiuā accersit quam præparet epulas,sed omnem apparatum instruens, domū que congruenter exornans, accubitum quoque & mensam & cætera, tūc ad præparatas iam epulas conuocatum admittat.Iuxta hūc modum,diues & copiosus nostræ conditor substantiæ,bonis omnibus replens habitaculum mūdi,magnas has epulas & varias disponens,sic introduxit hominem, dans ei opus non vt possideret quæ nondum sunt, sed vt rerum præsentium gauderet. Ideo duplicis compositionis ei causas iniecit,terreno diuinum commiscens,vt per vtriusque cognationem proprie & naturaliter vtraque re frueretur.Deo quidem frueretur per diuiniorē naturam,bonis verò quæ in terra sunt vteretur per sensum consimilem & terrenum. Lege Basi.ho.de paradiso.

Moris est etiam scripturarū cum egregiū significare volunt hominē, aut ducem, post gregarios nuncupare.vt apud Vergi. Troas reliquias Danaū atque immitis Achilli. vbi Achilles non negatur Danaus,sed significatur præcipuus.Sic in Euangelio dixit dominus postquā resurrexit. Dic discipulis meis & Petro, non negans quin Petrus discipulus sit,sed præferens eum alijs,veluti apostolorum & ecclesiæ totius principem locum tenentem. & Genesis.7.Recordatus est Dominus Noë & cunctorum animantium. & in titulo Psa.17.in die qua eripuit eū Dominus de manu inimicorū eius,& è manu Saul.& in Euangelio.Ite in ignē æternū,qui paratus est diabolo & angelis eius.&. 2.Regū. vlt. ad Ioab. Vade numera Israel & Iudam. estque aliud optimum exemplum Ezechielis. 8. Septuaginta viri de senioribus Domus Israel, & Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas.

PetrusCoriphaeus apostolorum.

Recapitulatio.

Est quoque notandum ex Augu.Psal.77. quod facit hoc scriptura in multis locis propheticorum eloquiorum,dicit aliquid quod in illa re gesta quam videtur commemorare non inuenitur, aut saltem aliter esse inuenitur. Nam in plagis Ægyptiorum quæ numerantur in Exodo, vbi maximè scriptura curauit, vt ea quibus afflicti sunt, omnia,ex ordine dicerentur, sed non inueniuntur illa quæ leguntur.Psal.77.& dedit ærugini fructus eorum.Illud etiam quod in eodem Psalmo.legitur.Et tradit grandini iumenta eorū, & possessionē eorum igni.De iumentis grandine occisis,legitur in Exodo.quod vero possessio eorum igne cremata sit omnino non legimus.Quanuis voces & grandines cū igne fierent,sicut tonitrua cum fulguribus solent. non tamen scriptum est, aliquid traditum, igni, vt arderet. Itē quod in Psalm.& moros eorum in pruina. non est in Exodo,multum enim distat pruina à grādine.Hoc fit,vt hinc intelligatur,non dicere quod potest putari, sed aliquid potius quod magis debet aduerti. Et post parum.Et si non eodem ordine, decem plagæ Ægyptiorum, omnes ponuntur in Psalmo.77. Nam pro his tribus quæ sunt in Exodo. Sciniphes, vlcera, tenebræ. aliæ tres commemorantur in Psalmo,quę in Exodo non sunt,nempe Rubigo, pruina, ignis. & iterum Psalm. 104 cum de Ioseph diceretur, humiliauerunt in compedibus pedes eius. ait August. Nunquam compedes accepisse legimus, sed factum esse minime dubitandum est. Aliqua enim prætermitti potuerunt in illa historia, quæ tamen spiritum sanctum non laterent, qui in his loquitur Psalmis.Iterum in eodem loco, Plagæ Ægypti cum sint decem,nec omnes commemoratæ sunt in Psalmo. 104. neque eodem ordine, quo in Exodo factæ sunt, leguntur. Libera enim est laudatio,à lege narrantis & texentis historiam.Cuius laudationis auctor cum sit per prophetam spiritus sanctus,eadēvtiq; auctoritate,qua per eum egit hominē,qui illam scripsit historiā,& commemorat aliquid factū,quod ibi nō legitur,& quod ibi legitur prætermittit.Hæc ille Huius regulæ exēpla multa,in animo est,vndiq;ex scripturis corrogare,vt nonnihil adiumenti afferamus literarū sacrarū studiosis.Primū sit ex Psal.117. In quo legimus. Lapidem quem reprobauerūt ædificātes,factus est in caputa nguli. Nec tamen in historia ędificationis tēpli,in libris regum & Paralip.hoc scriptū inuenimus. Et Iohan.8.dicitur, quod Christum vocabant Samaritanum.Nonne,inquit, benedicimus nos quod Samaritanus es tu & dæmoniū habes?Sed nunquam legimus in aliquo Euangelij loco,Samaritanum Christum fuisse vocatū.Præterea de Dauid nunquā in eius historia legimus, occidisse leonem. Attamen ipse met.1.Reg.17.coram Saule id fecisse palā prædicat. Deinde,Iamnes & Mābre magi Pharaonis,restiterūt Moysi, vt inquit Paulus.2.Tim.3. Verū in Exodo nil tale legimus In epistola quoq; Iudę legimus,contendisse Michaelē cum dæmone de corpore Moysi.

Psal. 117.

Iohan.8.

Leo occisus à Dauid.

Iamnes Mambre.

Q de angelorum creatione.

sed in Deute. nihil tale inuenies. Ob hanc vel solam causam ausim persanctè iurare, nil de creatione angelorum in Genesi scriptum esse, sed multo post, in Psalm. 148. id tradidit Dauid. Laudate eum, inquit, omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Nec dubito quin hoc senserint omnes illi scriptores qui affirmant nihil de creatione angelorũ Moysen scripsisse. vt Basilius in Exaëmero, & Damascenus lib. 2. ca. 3. & Chrysosto. homil. 2. in Gene. & homi. 1. in Gene. ex separatis, & Albinus in quæstionibus in Genes. & affert Chrysost. rationem, quare Moyses nihil de angelorum creatione prodiderit. Ne videlicet inciperet narrationem à rebus inuisibilibus, sed è rerum visibilium cognitione, perueniremus in cognitionem inuisibiliũ iuxta Paulum. Refragante illis Aug. lib. 10. de ciui. ca. 9. & lib. 11. ca. 19. & ca. 32. & S. Thom. 1. par. q. 61. Dicit enim Aug. nõ satis rectè, nomine lucis vel cœli, angelos esse intelligendos in Gene. c. 1. Alij putant creationem angelorũ innuisse, per capitulationẽ in his verbis. Igitur perfecti sunt cœli & terra & omnis exercitus eorũ, vel ornatus eorũ. Sed hoc omisso ad enumerandũ alia exempla reuertamur. & primo loco, illud quod affert Chrysost. homi. 2. ad populũ Antiochenum in medium afferamus, ait enim. Dicitur Psalm. 80. Ex petra melle saturauit eos. Alioqui nunquã in Pentateucho quisquã legit ꝙ mel de petra, Moyses eduxerit, sed fluuios & aquas. Non tamen scriptura mẽtitur, sed quia sitientes & indigentia fatigati, frigidioribus aquis inciderunt, in potu voluptatem afferere volens, mel aquã appellauit, non mutatione naturæ, sed bibentis iucunditate. Atque ita dicit Euthy. in cantico Deuter. Item Lucæ 11. dicitur quod Ioannes docuit discipulos quo deprecaturi essent modo, at nunquam legimus vbi Ioannes id fecerit. Et Petro fuit à domino traditũ euangeliũ circuncisionis, sicut Paulo præputij, vt dicitur ad Gala. 2. Sed nescimus vbi dñs illis hãc prouinciã tradiderit. & 1. Corin. 15. dominus apparuit plusquam quingentis fratribus, & Iacobo, sed nihil de hoc in euangelio & dñs dixit, Beatius est dare quam accipere, vt Actu. 20. legitur, sed nunquam in euangelio id inuenitur. Et Ezechielis 20. dicitur de filijs illorum qui in deserto

Locus Psal. 80.

corruerunt. Leuaui manum meam in eos in solitudine, vt dispergerem eos in nationibus & ventilarem in terras. in cuius loci expositione ait Hiero. Vbi in veteri testamento cõtra filios eorum qui in solitudine corruerunt dominus leuauerit manũ suam, volens eos dispergere in nationes, scriptura non dicit, sed ex eo quod Ezechiel refert, factum esse credendum est. Siue hoc significat, quod postquam terram repromissionis intrauerint, varijs tẽporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus regibusq;. Item sol & luna primo die creata sunt, & quarto die per recapitulationem narratur à Moyse eorum creatio. Deinde ꝙ Adam egerit pœnitentiam, Moyses siluit. Quamuis Ambrosius lib. 2. de pœnitentia capi. 11. ex illo Adæ facto quod abscõdiderit se sub arbore, affirmet posse elici. & Chrysost. homi. 7. ad populũ Antiochenum, ex illo loco. Adam vbi es? Attamen vnicus tantũ est locus expressus, Sapientiæ. 10. Hæc, inquit, est quæ eduxit primũ hominẽ à peccato suo. Nec desunt doctores qui hoc idem affirment, licet nullo vtantur testimonio scripturarũ. vt Irenæus lib. 3. ca. 34. Quapropter, inquit, liberato homine, fiet quod scriptũ est. Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? quod non poterat iustè dici, si nõ ille liberatus fuit, cui primũ dominata est mors. Illius enĩ salus euacuatio est mortis, dño igitur viuificante hominẽ, id est Adam, euacuata est mors. & Epiphanius lib. 1. contra hæreses. tom. 3. hæresi vlti. & lib. 3. in expositione fidei catholicæ, nec solum de Adam sed de Eua hoc asseuerandum esse constituunt. Et de casu dæmonum nil Moyses in Genesi scriptum reliquit. At in Apoca. ca. 12. ea res plenissimẽ explicatur. Fortè ob hanc causam Saulus, quãdiu Iudæus fuit, hoc noie fuit vocat⁹, cũ verò à Iudaismo desciuit, Paulus fuit vocatus, sed nihil de nois mutatiõe legimus in Actibus Apostolorũ. Verum credo ipsi nomẽ nouum fuisse impositũ, cum baptizatus fuit ab Anania. Vnde cum hoc fuerit omissum à Luca, in consequentibus eiusdem libri, dicit, Saulus qui & Paulus, scilicet appellatus fuit post conuersionem, quando baptismo ablutus fuit ab Anania. Apud Græcos vocatur hic loquendi modus κατὰ τὸ σιωπώμενον, vt cum vndecimo Æneidos legimus.

Ada pœnitentia.

Casus dæmonum.

Paulus. Saulus.

Non hæc Euandro de te promissa parenti,
Discedens dederam, cum me complexus euntem. *Virgilius.*

Mitteret

Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret Acreis esse viros, cum dura prælia gereret. Sed ab sedens Aeneas usquam est locutus ad Euandrum hæc.

Sed quia hic locus obscurus est, & magnā affert utilitatem studiosis diuinarū literarū, oportet uberius eundem locum retractare. Sed nota quod duobus modis res narrari solet, aut enim res suo ordine narrari solet aut ordine inuerso. Si inuerso ordine, adhuc fit dupliciter, aut præponuntur, quæ postea gesta sunt, & vocatur πρόληψις, idest, Anticipatio seu occupatio, quæ à nobis multis exemplis explanata est, & adhuc hoc explanari fusius potest Gen. 10. Gentes diuisę sunt in varias linguas & idiomata. Sed ca. 11. legimus quod terra erat labij vnius. Aut fit econuerso, nēpe id quod missum fuerat, solet scriptura adijcere & supplere, & appellatur recapitulatio, vt quando in Genesi de Sara dicitur, quod desierat pati muliebria, cum tamē in consequentibus eiusdem libri legamus, quod ob eximiam pulchritudinem expetiuerit eam Abimelech, & Marci. 14. agitur de occisione Iohannis, quæ in superiori euangelij parte fuerat omissa.

De recapitulatione hæc scribit Aug. li. 3. de Doct. Christ. ca. 36. Regula, inquit, de recapitulatione in obscuritate scripturarum vigilanter inuenta est. Sic enim dicuntur quædā, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerū superiorum continuatione narrentur, cum ad priora quæ prætermissa fuerant, latenter narratio reuocetur. Veluti in Gene. Et plantauit, inquit, dn̄s Deus paradisum in Eden ad orientem, & posuit ibi hominem quē formauit, & produxit Deus adhuc de terra lignum speciosum & bonum ad escā. Hæc sunt intelligenda facta esse die tertio, sed quia illic fuit omissum, resarcit quod omissum fuerat post parum, nempe ca. 2. Sed ita videtur dictū c. 2. tanquā id factū sit, post ea quā factum posuit Deus hominē in paradisum. cū breuiter vtroq; commemorato, idest quod plantauit Deus paradisum, & posuit Deus hominem quē formauit, recapitulādo redeat, & dicat ꝙ prætermiserat, quomodo scilicet paradisus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum & bonum ad escam. deniq; & adiungit. Et lignum vitæ in medio paradisi, & lignū scientiæ boni & mali. Deinde flumen quo paradisus irrigatur, diuisum in quatuor principia fluuiorum, quod pertinet ad institutionē paradisi. Quod vbi terminauit repetit illud quod iam dixerat, & reuera hoc sequebatur. Et ait, sumpsit Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso. &c. Post ista enim facta, ibi est positus homo, vt ordo demonstrat, non post hominem ibi positum, facta sunt ista. Item in eodem libro, cum commemorantur generationes filiorum Noë, dictum est. Hi sunt filij Cham in tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis, & in gētibus suis. Enumeratis quoque filijs Sem, sequitur. Hi sunt filij Sem in tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis, & in gentibus suis. & annectitur de omnibus. Hæ tribus filiorum Noë, secundum generationes eorum, & secundum gentes eorum, ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluuium. & tamen Genes. 11. dicitur. Et erat omnis terra labium vnum habens & vox vna omnibus. Hoc itaque quod adiunctum est. Et erat omnis terra labium vnum, idest, vna omnium lingua, ita dictum videtur tanquam eo iam tempore, quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium vna fuerit omnibus lingua communis. Quod repugnat superioribus vbi dicitur. In tribubus suis, secundum linguas suas. Neque enim dicerentur habuisse iam linguas suas singulæ tribus quæ gentes singulas fecerant quando erat omnibus vna communis, ac per hoc recapitulando adiunctū est, & erat omnis terra labium vnum habens, & vox vna omnibus. Latenter narratione redeunte, vt diceretur quomodo factum sit, vt ex vna omnium lingua, fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa turris ædificatione narratur, vbi hæc eis iudicio diuino irrogata est pœna superbiæ, post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio obscurius, vt in euangelio dicit Dominus. Die quo exijt Loth à Sodomis, pluit ignem de cælo, & perdidit omnes, secundum hæc erit dies filij hominis quo reuelabitur. Illa hora, qui erit in tecto & vasa eius in domo, non descendat tollere illa, & qui in agro, similiter non reuertatur retro, meminerit vxoris Loth. Nunquid enim Dominus fuerit reuelatus, tunc sunt ista seruanda, ne quisque retro respiciat, idest vitam præteritam cui renunciauit inquirat, & non potius isto tempore, vt cum dominus fuerit reuelatus retributionem pro eis quæ quisque seruauit vel

Gene. 2.
Gen. 10.
Luce. 17.
Genes. 16.

vel contempsit inueniat? & tamen quia dictum est, in illa hora, tunc putantur ista seruanda, cum fuerit dominus reuelatus, nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legẽtis inuigilet, adiuuante alia scriptura, quæ ipsorum apostolorum adhuc tempore clamauit, Filij nouissima hora est, tempus ergo ipsum quo euãgelium prædicatur, quousq; dominus reueletur, hora est in qua oportet ista seruari, quia ipsa reuelatio domini, ad eandẽ horam pertinet, quæ die Iudicij terminabitur. Hoc etiam dicit Isidorus lib. 1. de summo bono. Huiusce rei innumera sunt exempla, vt in Gene. cap. 8. dicitur. Prima die mensis apparuerunt cacumina montium. Et subdit. & emisit columbam, & non inuenit requiem plantæ pedis eius. Si apparuerunt cacumina montium, quomodo non inuenit requiem plantæ pedis. & Gene. 29. Rachel veniebat cum ouibus patris sui, quam cum vidisset Iacob, & sciret cõsobrinam suam, amouit lapidem quo puteus claudebatur, & adaquato grege osculatus est eam, & eleuata voce fleuit, & indicauit ei quod frater esset patris sui, & filius Rebeccæ. Per recapitulationem prius indicauit nomen, & post osculatus est, vt ait Aug. libr. q. in Gene. q. 87. Item Gene. 34. dicitur, Emor adamauit Dinam, & rapuit & dormiuit cum illa. Et conglutinata est anima eius cum illa, tristemque deliniuit blanditijs. prius deliniuit, postea oppressit. Item Aug. in lib. q. in Gen. q. 118. ait. Quod post narrationẽ mortis Isaac narratur quas vxores Esau acceperit. Gene. 36. & quot procreauerit filios, recapitulatio intelligẽda est. Neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cum iam essent Esau & Iacob 120. annorũ. Nam eos sexagenarius suscepit, & vixit omnes annos vitæ suæ 180. Multa huiusmodi exempla vnus Augusti. suppeditabit in illis 7. libris Quæstionum.

1. Ioan. 2.

Postquam adduximus de recapitulatione ea, quæ ad institutum nostrum spectare videbantur, ad occupationem iterum calamum conuertamus. De qua Grego. in pręfa. moraliũ. ca. 1. hæc scribit. Sacra scriptura in prioribus sui partibus solet breuiter longè pòst sequutura perstringere, cum studet ad alia enuntiãda properare. Vt est illud quod in Genesi legimus. Iobab de stirpe Esau descendisse, & Balæ filio Beor in regnum successisse, describit. beatum Iob illum esse crediderunt. Nequaquam tamẽ Iob propterea ante legem fuisse credendus est, quia Israeliticorum regum tempore præcessisse crediderunt. Præterea Aug. lib. 2. de consensu Euangelistarum ca. 17. ait, Dicitur Ioan. 2. vocati sunt Iesus & discipuli eius ad nuptias, & post quam miraculũ illud conuersionis aquæ in vinũ edidit. Subiungitur ibi. & crediderunt in eum discipuli eius. Apostoli vtiq; si tunc crediderũt in eum, sicut paulò pòst dicitur, nondũ erant discipuli, cũ ad nuptias vocati sunt. Sed illo more locutiõis hoc dictum est quo loquimur cũ dicimus Apostolũ Paulũ in Tharso Ciliciæ natum & educatũ. Neque enim tũc erat apostolus. Ita discipulos Christi inuitatos ad nuptias cũ audimus, non iam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. Iam vtiq; discipuli erãt Christi quando ista conscripta sunt. Ideo de illis sic locutus est, scilicet, ꝙ eos apostolos vocauit, temporũ preteritorũ narrator. Attamen longe mihi alia mens est. Nam tempore conuersionis aquę in vinũ, cum dicitur, quod crediderunt in eum discipuli eius, iam erat secũda apostolorũ vocatio, postquam, domino perpetuò adhæserunt. Ideo germanior videtur esse Theophi. expositio. & crediderũt in eum discipuli eius. hoc est fidem ampliorem & firmiorem acceperũt. Nam quamuis prius crediderant, non tam magnificè de Christo sentiebant, vt postea viso illo miraculo. Porrò oritur scrupulus non contemnendus, discipuli sunt post carcerem Ioannis ad munus apostolicum asciti, sed Ioannes detrusus est in carcerem Ioan. 3. & miraculum de nuptijs narratur Ioannis 2. ergo non erant discipuli. sic expositio Aug non videtur omnino reijcienda. Sensus huius regulę est. Quòd interdũ scriptura præoccupat rei gestæ tempus, idipsum suo loco latiùs tractatura. Aut prolipsis, id est occupatio seu anticipatio est cum ante tempus legitimum narrationẽ pręuenire solemus. Vt si rex dicatur filius regis, qui gubernaturus est regnum post obitum patris vt Marci 3. Iudas nominatur, cum additiõe qui tradidit eũ, cum ca. 14. dñm tradidisse scribat & Luc. 3. Herodes Ioan. apprehẽdit, cũ sit factũ Matth. 14. & Gen. 9. Cham vocatur pater Chanaã, qui tamen nondũ natus erat, & in exordio Geneseos terra vocat, quæ tamẽ nondum erat creata, vt cũ dicitur. terra erat inanis & vacua. & Gene. 31. cum inirent fœdus inter se, Laban & Iacob, dicitur, cõgregantes fecerũt tumulum, comederuntq;

De occupatione.

Genes. 36.

runtque super eum quem vocauit Labam tumulum testis, & Chaldaicè, Iegar,çaadutha, & Iacob Aceruum testimonij, & Hebraicè appellatur Galaad. Attamen sæpè alias legimus in eodem libro, locum illum fuisse vocatum Galaad, antequam illi hoc nomen impositum fuisset, vt in eodem cap. cum dicitur. & amne transmisso perrexit contra montem Galaad. & statim iterum. Comprehendit eum in monte Galaad. & iterum. in eodē monte Galaad fixit tentoriū. Hoc fecit Moyses, quia tempore quo ipse scribebat, sic vocabatur mons ille, & Gene. 21. versus finem. ait Abraham septem agnas accipies de manu mea, vt sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi vterque iurauit. Sed parū ante eum loqueretur de Agar, ait. Errabat in deserto Bersabee. Vnde est alius puteus eiusdem nominis, Gene. 26. Item Gene. 26. Appellauit nomen vrbis Bethel, quæ antea Luza vocabatur. Porrò Gene. 12. hæc scribit Moyses. Transgrediens ad montem qui erat contra orientem Bethel. tetenditque ibi tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel. & capit. 13. Reuersus est per iter quo venerat, à meridie in Bethel. Item Iosue. 5. imponitur nomen cuidam loco Galgala, idest, reuolutio vel deuolutio, quia illo in loco circūcisi sunt Iudæi, & ablata est ignominia qua erant obnoxij tēpore quo Aegyptum incolebant. Sed. ca. 4. legimus, hoc nomine, locum illum fuisse vocatum. & Genes. 14. Veneruntad fontem Misphat, ipsa est Cades, & nondum illi impositum erat nomen Cades. Præterea Gene. 14. contra regem Balæ, ipsa est Segor, fit in illo loco mentio oppidi Segor, cum tamen. 19. capit. nomen illi primum impositum sit. & Gene. 7. animalia aliqua vocantur immunda, alia munda, per occupationem. Nam ætate Noē nihil erat immundum, sed quando lex data fuit per Moysen, hæc animalia munda, illa verò immunda nuncupata sunt, & Genes. 2. & requieuit in die septimo, & sanctificauit illū, idest, iussit vt legis tempore ille dies religiosè coleretur. Nam ante legem latam, nullum festum legimus esse sancitum. Vnde Damasce. lib. 4. cap. 24. ait. Quando non erat lex, nec scriptura diuinitus inspirata, nec sabbatum Deo sacrabatur. At quando scriptura diuinitus inspirata per Moysen data est, sacratū est Deo sabbatū, vt circa scripturæ mediationem in

Iosue.

ipso exercitarentur. Lege Tertulli. cōtra Iudæos circa principium. Item Numer. 34. vocatur fons Daphne, cum multis post seculis id nomen inditum fuerit ab interpretibus, ex fabulis gentium. Vnde & Hiero. Ezechielis. 30. cum dicit propheta. Faciam iudicia in Alexandria, ait. Hodie quidem Alexandria vocatur, cæterum Hebraicum nomē est No, quod interpretes Alexandriam, transtulerunt per anticipationē, quæ Græcè πρόληψις appellatur. Iuxta illud Vergilianum. Lauinaque venit littora. Non quod eo tempore quo venit Aeneas in Italiam, Lauina diceretur, sed quod postea sic nuncupata sint, vt manifestior locus fieret lectoris intelligentiæ. Præterea in lib. 2. capit. 1. octo numerauimus viros, quibus ante natiuitatem nomina indita sunt. Item in lib. quæst. in. li. Regum. titu. Hierony. dicitur. Assumens Dauid caput Philistæi attulit illud in Ierusalē, quia nimirum postea id fecit. Item vt ait Aug. lib. 4. Locut. Nume. cap. 13. dicitur Locū ipsum nominauerunt, Vallem Bothri, cum superius dixisset. Venerunt in vallem Bothri. Dictum est ergo hoc vltimo loco per Anticipationem. dat Augu. rationē lib. 1. quæst. in Gen. quæst. 55. quia sic appellabantur hæc loca cum liber scribebatur. 1. Paralip. 14. Baal Pharasim, vocatur quidam locus, idest, idolū diuisionum, & postea nomen imponitur. & Iosue. 15. Vocat Quiriathsepher & imponitur nomen Iudic. 1. Et epistō. 99. ita exponit locum Matth. ca. 27. Multa corpora sanctorum resurrexerunt & venerunt in sanctā ciuitatem, putat, & rectè quidem dictum fuisse per anticipationem, cum re vera, cū ipso Christo resurrexerunt, qui fuit primogenitus mortuorum. Multa vt dixi de hac re exēpla vel vnus August. suppeditabit in libris. 7 Quæstionum & Locutionum. Hactenus de occupatione & recapitulatione dixisse sit satis. Nunc ad alia præcepta enarranda calamum conuertamus.

1. Reg. 18.

Loc. Matt.

Mos, inquit, Hiero. Amos. 5. scripturarū est aduersis læta subiungere. & postquam tristia dominus fuerit cōminatus, ad pœnitentiā eos, quos terruit, prouocet. Iuxta illud q̄ in Isaia legim'. Væ gēs peccatrix, populus plenus delictis, semen pessimū, filij iniqui. Cūque dixisset. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ igne cōsumptæ, regiones vestras coram vobis alieni comedent. Loquitur deinde ad eos meliora promittēs. Lauamini, mūdi esto-

Isaie. 1.

te, auferte malitias vestras ab animis vestris. Discite bene facere, quærite iudicium, iudicate pupillo, iustificate viduam, & venite disputemus dicit dominus. Quomodo ergo quos seuera vnce terruit, blanda oratione sustentat. Ita & Amos quibus dixerat. Cecidit domus Israel, non adijciet vt resurgat. Virgo Israel erravit in terra, non est qui suscitet eam. Et post loquitur ad eos & dicit. Quærite me & viuetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgala nolite intrare, & in Bersabee ne transieritis. Quoniam Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis. Quærite dominum & viuite, &c. in Bethel erat vitulus aureus, & Galgala locus in quo idola colebantur. Vnde in Hosea dicitur. Omnis malitia eorum in Galgala, Hoc iterum repetit capit. 9. eiusdem prophetæ. Item Ieremiæ 30. ait. Primum tristia annuntiantur, vt post malorum magnitudinem, læta succedant. Gratior quippe sanitas ægrotatione depulsa, & doloris magnitudo, in magnitudinem vertitur gaudiorum. Lege Chrysost. homil. 9. in Matth. latissimè. & Basilium Psal. 29. supra huius loci expositionem. Quoniam ira in indignatione eius.

Seuera.

Bethel.

Galgala.

Deinde ait idem Hierony. Matth. 17. Dominus semper prosperis admiscet tristia, vt cum repente venerint non terreant Apostolos, sed à præmeditatis, ferantur animis. Si enim contristat eos quod occidendus est, debet lætificare, quòd die tertio est surrecturus. Futurum est, inquit, vt filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum & tertia die resurget. Item Chrysosto. homilia 67. in Ioan. ait. Sæpenumero in scripturis simul passio & resurrectio ponitur, siquidem Isaias vtrunque simul ponit. tanquam ouis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente se obmutescet & non aperiet os suum. Et subdit de resurrectione. De angustia & de iudicio sublatus est. Et Dauid in Psalmo secundo, & in plerisque alijs coniungit hæc vtraque. Dormiui & soporatus sum, surrexi quoniam Dominus suscipiet me. Et Patriarcha eum dixisset. Procidens dormiuit vt leo. deinde addit. Et vt catulus leonis excitauit eum. Simul & passionem ostendit & resurrectionem. Hæc ille. Possumus nos hoc exemplo vti ex Psalmo 138. Domine probasti me, & cognouisti me, tu cognouisti sessionem meam & resurrectionem meam.

Isaia 53.

Gene. 40.

ANNOTATIO
in Chrys. expositionem.

Chrysostomus in loco modo à nobis citato, & Hilarius, Psal. 2. & Hiero. Psal. 1. & Euthy. versus finem Psalmi secundi, & ite rum in procemio psalmorũ, arbitrantur psalmum primum & secundum vnum esse, freti auctoritate Pauli Actuum 13. dicentis. Hanc promissionem nobis adimpleuit Deus filijs nostris, resuscitans Iesum, sicut & in Psalmo primo scriptum est. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quanuis nunc in omnibus ferè codicibus, in psalmo secundo, legatur ex librariorum ni fallor negligentia contra auctoritatem sanctorum & doctorum Hebræorum. Probant id, Rabbi Dauid & Hieronymus, & Euthymius hac ratione. Quia familiare est Psalmographo, eodem aut simili versu psalmum incipere & finire. vt Psalm. 8. sic incipit, Domine dominus noster quam admirabile est nomen tuum, &c. & ad hunc etiam modum finem illi imponit. & Psalmo 1. incipit. Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum. & Psalm. secundus sic terminatur. Beati omnes qui confidunt in eo. ex quo colligi potest ex vtroque vnum esse psalmum conflandum.

Psalmus 1. & 2. non sunt diuidendi.

Est alia obseruatio superioribus non dissimilis, ex Origene desumpta, homil. 1. in Ieremiam. Obseruauimus, inquit, semper in scripturis diuinis, primùm ea, quæ videntur tristia nominari, deinde ea quæ hilariora sunt secundo dici loco. Ego occidam & ego viuificabo. Non dixit prius, ego viuificabo, & postea, occidam. Consepelimur enim Christo per baptismũ, & cõsurgemus cum eo. Quem enim diligit Dominus flagellat, & post hæc curat. Vnde ad Ieremiam dominus ait. Constitui te hodie super gentes & regna eradicare & suffodere, & disperdere & ædificare & plantare. Non potest in loco ædificationis malæ ædificare deus. quæ enim participatio iustitiæ & iniquitatis? aut quæ cõmunicatio luci ad tenebras? oportet malitiã ex imis sedibus eradicari, oportet & ędificationẽ pessimam ex animabus nostris penitus auferri, vt postea sermones ædificent & plantent. Hoc iterum replicat homil. 12. in Iere.

Deute. 32.

Ieremia. 1.

Sit alia regula huic superiori similis ex diuo Theodoreto desumpta, ex commenta. Ioelis cap. 1. Cum dura, inquit, & tristia prædicunt prophetæ, post consolationem afferunt

runt & cõsilium. Vnde apud Ioelem. Audite hoc senes, auribus percipite omnes habitatores terræ, si facta sunt talia in diebus vestris. & subdit. Euigilate qui ebrij estis à vino vestro. Et August. in enchiridio. ca. 79. ait. Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit Gehennæ. Cui vulneri statim dominus subijcit medicinam, præceptum fraternæ reconciliationis adiungens. Si ergo offers munus tuum ad altare & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus & vade & reconciliare fratri, id est. Ne tibi sit impedimento res aliqua quantumuis sancta, quin adeas fratrem tuum ad resarciendum cum eo amicitiã intermissam. Hanc ob causam Isaias & reliqui prophetæ post onera, consolantur populum afflictum & mœstum. Porro Nahũ & Habacuc post onera nullam subdunt consolationem, quia illorum vaticinia erant contra gentes quæ idola colebant, & Messiã non expectabant. *Matth. 5.*

Prophetæ, (inquit Theophi. ad Roma. 1.) primum bona præponunt, deinde mala subijciunt. nam bona sunt præcedentis Dei consilij, mala nostræ ignauię. Sic Paulus cũ à commodioribus exorsus esset epistolam ad Roma. dixissetque iustitiam Dei per euangeliũ reuelari, & non erubesco euangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudęo primum & Græco. iustitia Dei in eo reuelatur. & statim infert ea quæ deterrere queant, nempè, Reuelatur ira Dei de coelo super omnem impietatem. &c. nouit enim quod plures terrore ad virtutem trahantur. Hac ratione Christus regni coelestis mentionem faciens, simul Gehennæ meminit. & Matth. 3. ait Iohannes. Pœnitentiam agite appropinquauit enim regnum coelorum. & statim. Progenies viperarum. &c. Desumpsit hæc Theophi. ex Chrysost. sermone. 3. in caput. 1. epistolæ ad Romanos

Primum, (inquit Euthy. Psa. 33.) scriptura nos à prauis operibus auertit, deinde sublatis impedimentis ad bene operandum inducit, dicẽs. Declina à malo & fac bonũ. Nam quẽadmodum impossibile est aliquem ad sanitatem restitui, nisi prius à morbo liberetur, ita etiam impossibile est aliquem benè operari, qui à vitijs prius non abscesserit. & Hieron. exponens hunc locum Ieremiæ. 1. Ecce constitui te super gentes & super regna, vt euellas & destruas, & disperdas. & dissipes & ædifices & plantes. Considerandum, inquit, quod quatuor tristibus duo læta succedant. Neque enim ædificari poterant bona, nisi destructa essent mala, nec plantari optima, nisi eradicẽtur pessima. omnis enim plantatio quam non plantauit cœlestis pater, eradicabitur, & ædificatio, quæ supra petram non habet fundamẽtum, sed in arena extructa est sermone dei suffoditur atque destruitur. Et Seruius exponẽs hunc locum Virgilij. Paulatim abolere Sychæum incipit. & viuo tentat præuertere amore, ait. Naturalis ordo, prius enim est euellere inhærentia, & post noua inferre. Sic Terẽtius. Vt metu in quo nunc est adimam, atque expleam animum gaudio. Lege Theophi. ad Ephesios. 6. & Lucæ. 18. cum in huius loci expositione versatur. Dixit autem ad quosdam. & Basilium Psal. 1. & Athenagoram in li. de morthouum resur. circa principium. Exẽplorum vis magna est in scripturis ac multitudo. Psal. 1. Beatus vir qui non abijt in cõsilio impiorũ & in via peccatorũ nõ stetit & in cathedra pestilentiæ non sedit. Sed in lege domini voluntas eius. &c. Et Iohan. 10. Amẽ dico vobis qui non intrat per ostium, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Prius ponit indicia mali pastoris, & postea boni. & Lucæ. 18. Gratias tibi ago domine, quod non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, & vt hic publicanus. Sed ieiuno bis in sabbato. & in decalogo prius collocantur præcepta negatiua, & deinde affirmatiua subiunguntur & 1. ad. Timoth. 3. & ad Titũ 1. Denique vt huic Regulæ finem inponã. afferã verba S. Thomæ. 1. Parte. q. 100. Arti. 6. ad. 2. quæ valde sunt annotanda. Quando, inquit. præcepta affirmatiua & negatiua pertinent ad idem genus operis, prius negatiua, secundo affirmatiua præcepta sunt collocãda. quãuis hoc non habeat omnimodã efficaciã. Et si enim in executione operis, prius extirpãda sint vitia quàm inferendæ virtutes (secundum illud Psal. Declina à malo & fac bonum & Isaiæ. 1. Quiescite agere peruerse, discite benefacere.) Tamen in cognitione prior est virtus, quàm peccatum, quia per rectum cognoscitur obliquum, vt dicitur. 1. de Anima. Per legem autem cognitio peccati habetur, vt 5. Rom. dicitur. Et secundum hoc, præceptũ affirmatiuum debuisset primo poni. Lege Euth. Matthæ. 5. capit. & in principio cap. 6. iuxta nos. *4. Aenei.* *S. Thomas.*

Hoc testimonium intelliges ex Reg. 4. & 5. libri. 9. barũ Hypo.

Deinde Hier. Isaię. 5. ca. hanc affert Regulã. Iuxta consuetudinẽ, inquit, prophetalem,

quæ prius per metaphorám dicta sunt & obscure & per paraboiam, postea exponuntur manifestius, vt apud Isaiam, cum longam texuisset paraboiam. Vinea fuit dilecto in cornu filio olei, &c. subdit. Vinea domini exerci tuũ domus Israel est, & viri Iuda germen delectabile eius, &c. c. 11. Habitabit lupus cũ agno & pardus cum hœdo cubabit, vitulus & leo, & ouis simul morabuntur, & demum prædicta referans verba, addit. Quia repleta est terra scientia domini, volens innuere, in summa pace & tranquillitate euangelium fore prędicandum, & Isaiæ. 13. In onere Babylonis multa obscure dicuntur, quæ postea à propheta explanantur, cum dicit. Suscitabo super eos Medos, & Isaiæ. 9. Disperdet dominus ab Israel caput & caudam, incuruantem & depravantem die vna, & subdit. Longæuus & honorabilis, ipse est caput, & propheta docens mendacium, ipse est cauda. Item Hiero. Isaię. 19. ait. Moris est scripturarum obscuris manifesta subnectere, & quod prius sub ænigmatibus dixerat aperta voce proferre. Vnde Isaias. cap. 18. cum interitum comminatus esset Ægyptijs, dicens. Væ terræ vmbranti alis, quæ est transflumina (idest flumen, scilicet Nilus) Æthiopiæ quæ mittit in mare legatos & in vasis papyri super aquas, & postea cap. 19. manifestiorem faciens sermonem ad ipsam loquitur Ægyptum, & in onere deserti maris, post modicum ostendit se de Babylone loqui, & Isaiæ. 14. Quomodò cecidisti de cælo Lucifer qui manè oriebaris? corruisti in terram qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo, in cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, &c. & subdit. Sic eueniet vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum. Item in commenta. Amos. cap. 9. ait. Mos scripturæ est aperire quod prius sub ænigmatibus dixerat, vt Amos. 9. si descenderint vsque ad infernum, inde manus mea educet eos, etsi ascenderint vsque ad cælum inde traham eos, etsi absconderint se in vertice Carmeli, &c. & subiungit, etsi abierint in captiuitatem coram inimicis suis ibi mandabo gladio & occidet eos, & Basil. in asceticis. cum agit de baptis. circa princip. συνήθης τῷ κυρίῳ τὰ ὁριστικῶς που προςαχθέντα διὰ τῶν ἐν ἄλλοις τόποις εἰρημένων σαφῶς παραδίδοσθαι. ὥς τὸ, θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ. ἁπλῶς γὰρ οὕτως εἰπὼν, ἐν ἑτέρῳ τόπῳ σαφηνίζει λέγων. πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην. ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. idest, mos est domini, quæ definitè præcepit alibi explanare, vt thesaurizate vobis thesauros, cum hæc simpliciter diceret, sic alibi exponit. Vendite quæ habetis & date eleemosynã, & Luc. 12. facite vobis sacculos qui non veterascunt, ob thesaurum non deficientem in cælis. Hæc regula memoriæ est cõmendanda, pro germana interpretatione parabolarum euangelij & prophetarum, de qua re nos alibi copiosius tractabimus.

Est modus consuetus apud prophetas, (vt ait Euthy. Psal. 107.) quo prophetias intercidunt, & aliam in medio ponunt, & rursus ad primum argumentum redeunt, sicut subministrauerit Spiritus sanctus, vt in Psal. 108. dicitur de Iuda proditore à domino. Deus laudẽ meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est, & postea multa loquitur in plurali, & postea redit ad ipsum, & numero singulari quæ sequuntur effert. Constitue, idest, permitte constitui super ipsum peccatorem, & exterminetur de terra memoria eius. Item Hieron. Isaiæ. 16. omnis prophetia ænigmatibus inuoluitur, & præcisis sententijs dum de alio loquitur, transit ad aliud, ne, si ordinem scriptura conseruet, non sit vaticinium, sed narratio. Vndè cum Isaias loqueretur de Moab, subdit. Emitte agnum dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion. Id est, ò Moab, quam adeò leo deuastaturus est, vt nec reliquiæ superfint, hoc habeto tanti mali solatium, quod egredietur de te agnus immaculatus, qui tollat peccata mũdi, qui dominetur in toto orbe terrarum. De petra deserti egredietur, id est, de Ruth quæ mariti morte viduata, de Booz genuit Obed, & de Obed Isai, de Isai Dauid, de Dauid Christum. Montem autem filiæ Sion, aut ipsam vrbem Ierusalem interpretabimur, aut iuxta secretam intelligentiam, ecclesiam, quæ sit virtutum culmine constituta, & statim subdit, & erit sicut auis, &c. redit ad narrandum Moabitarum deuastationem. Atq; iterum Euthy. Psal. 17. ait. Prophetæ persępè sermonem inceptum intercidunt, ea nimirum ratione, vt ipsæ prophetiæ, vmbra quadam ac velamine obtegantur, ne si apertius traderentur maius sacris libris immineret, ab inimicis periculum. Delerent enim eos fortasis. Hæc ille. exemplum aptissimum est Ioelis. 2. capit. Quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & cum multa interseruisset verba, redit ad ceptum sermo-

sermonem. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hæc de primo aduentu.& subiungit de secundo. Dabo prodigia in cælo.&c. Item Gregor. libro.5. Moralium.capit. 29. ait. Scripturæ consuetudo est,vt cum aliquid narrat, interposita alterius causæ
Iob.4. sententia, ad superiora protinus redeat. Veluti in libro Iob, postquam dixit, nullus est qui intelligat, in æternum peribunt. Electorum sortem subintulit, dicens. Qui reliqui fuerint auferentur ex eis. Et rursum sententiæ suæ oculum, in eum quem prædixerat interitum reproborum, mittens, subito adiungit. morientur & non in sapientia. ac si diceret. Hi, quos dixi, quia non intelligentes, in æternum peribunt, proculdubio non in sapientia morientur. Paul. quoque cum discipulum de instituendis ecclesiæ officijs admonet, ne quos fortè ad sacros ordines
1.Tim.5. inordinatè proueheret, dixit. Manus citò nemini imposueris, nec communicaueris peccatis alienis, te ipsum castum custodi. Qui ad infirmitatem eius corporis protinus verba conuertens, ait. Noli aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum, statimque subiungit dicens. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quorundam autem subsequuntur. Quid ergo ad illud pertinet, quod ab infirmo aquam bibi prohibuit, hoc quod de peccatis absconditis quorundam hominum manifestisque subiungit? nisi quod interposita de eius infirmitate sententia, ad hoc in extremo rediit, quod superius dixit. Manus nemini imposueris. Hæc ille. est optimum exemplum. 1.Timoth.3. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Mulieres similiter pudicas, &c. & iterum de Diaconis subdit. Diacones sint vnius vxoris viri. & ad Titum. 1. Sunt multi non subditi, vaniloqui, mentium deceptores, maximè qui de circuncisione sunt, quibus oportet silentium indici, qui vniuersas subuertunt domos, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis (scilicet Cretensibus, non Iudæis) proprius illorum propheta. Cretenses semper mendaces. &c. Nam supra dixit. Ideo reliqui te Cretæ. Plura congereremus testimonia quando sermonem de Hyperbatis faciemus.

Consuetudo propheticę est teste Greg. hom. 7. in Ezechielem, nunc ista, nunc illa conspicere, & ab alijs in aliud subitò verba deriuare, sicut Psalmista cum de domino loquitur di- Psalm. 7.
xit. Deus iudex iustus, fortis & patiens, nunquid irascetur per singulos dies? Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit, & parauit illum, & in ipso parauit vasa mortis, sagitas suas ardentibus effecit. Repentè subiungit. Concepit dolorem & peperit iniquitatem, lacum aperuit & effodit eū, & incidit in foueam quam fecit. Ecce cum domini narraret iustitiam, quasi non mutata voce, repentè peccatoris intulit culpam. Quod quisquis in prophetis vsum lectionis habet, quam crebro hoc accidat, non ignorat. Et in Ezechiele cum de rotis loqueretur adiungit. Et totum corpus plenum oculis in circuitu ipsorum quatuor. Hæc latius à nobis tractabuntur statim cum de mutationibus agemus personarum. & de numeris. & libro. Libro.8.
10. Regu. 37. cap.2. lege hoc.

Moris est scripturarū, (vt ait Hiero. li. 6. cōment. in Isaiam. cap. 16.) vt postquam desperationē mentis humanæ, læto nuntio sublenarint, rursum negligentes & nolentes agere poenitentiam, comminatione deterreant, ne bonitas Dei induret cor nostrū. Cuius rei vnum tantum ponamus exemplum, in Psal. 144. legimus. Suauis dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera illius. Et post paululū. Sustentat dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Oculi omniū in te sperant domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Cumq; prænisisset, Custodit dominus omnes diligentes se, ne te negligētem faceret auditorem, intulit. Et omnes peccatores disperdet.

In prophetis, (auctore Hieronymo. Ezechielis. 30. capit.) nequaquam ordo historiæ seruatur non in omnibus, sed in quibusdam locis, non enim narrant præterita, sed futura prenunciant prout volūtas spiritus sancti fuerit. In historia vero, vt Moysi quinq; libri, & Iesu, & Iudicum volumina, Ruth quoque & Ester. Samuel & Malachim, Paralipomenon liber & Esdræ, iuncto sibi pariter & Neemia, præposterā narrationem nequaquā reperiri credo. Item Hiero. Ieremię. 21. In prophetis, inquit, maximè in Ezechiele & Ieremia & Daniele nequaquam regum ac temporum ordo seruatur, sed præposterè, quod iuxta historiā factum est postea, prius refertur, & quod prius gestū est, postea narratur. Aliud

Historiographi partes & prophetæ, quæ sint. est enim historiam, aliud prophetiam scribere. Vnde. 21. cap. Ieremiæ, Sedechias qui cum vrbe Ierusalem captus est, scribitur mittens ad Ieremiam, & eo tempore quo obsidetur Ierusalem. Et postea narratur historia Ioakim fratris eius, qui ante eum rex fuit, & Ioachim idest Iechoniæ, qui fuit filius Ioakim, super quibus in sequentibus eiusdem prophetæ dicitur, & ca. 25. eiusdem prophetæ. Quæ dicūtur in hoc cap. priora sunt, præterita visione. Illa enim sub Sedechia facta est, postquam Iechonias translatus est in Babylonē, hæc autē sub Ioakim filio Iosiæ, & patre Iechoniæ. Non enim curæ erat prophetis tempora conseruare, quę historiæ leges desiderant, sed scribere vtcunq; audientibus atque lecturis vtile nouerāt. Vnde in Psalterio male quidā iuxta textum historiæ psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non obseruatur. Et iterum in comment. Ezechielis ca. 29. ait. Sæpe in scriptura præpostero ordine tēpora describuntur, quod in Ieremia crebro legimus. Prius enim Sedechiæ in quibusdam gesta referuntur, & postea Ioakim qui ante

Psalm. 77. & 104. eum fuit. In Psalmis autem quia carmen est lyricum historiæ ordo non quæritur, sed factorum carmina singulorum, & in Ezechiele cap. 29. post decimum annum prioris sermonis, statim vicesimus septimus ponitur annus, & in consequentibus decimus duodecimusq;, & in extrema descriptione templi. 25. Hæc ille, & in Daniele narratur Balthasar historia cap. 5. & cap. 6. inseruntur quædam de Dario, & cap. 7. redit ad historiā cœptam Balthasaris, & in euangeliis sæpenumero ordo negligitur historiæ. Denique Victorinus cum hæc eadem quæ nos ex Hieronymo retulimus, scripsisset, addit, similiter non est requirēdus ordo in Apocalypsi, sed intellectus. Possumus nos addere optimum exēplum

Locus Lucæ annotādus in apostolorū actibus. ex Actuum Apostolicorum cap. 5. ait enim Gamaliel. ante hos dies extitit Theodas dicens se esse aliquem, post hunc extitit Iudas Galilæus, in diebus professionis, (idest, quando pendebatur census ab vniuerso orbe, vt narrat Lucas in euangelio.) Ecce quomodo primo loco ponitur Theodas, & in secūdo Iudas Galilæus, cū iuxta historiæ veritatem Iudas primo loco sit collocandus, & deinceps Theodas subiiciendus iuxta Eusebium. lib. 1. historiæ ecclesi. cap. 5. & Iosephum li. 20. Antiqui. cap. 1. & lib. 20. cap. 2. & iterum iuxta Eusebium. lib. 2. cap. 11. Quamobrem ego Lo

cum Lucæ sic interpretarer, vt præpositio post idem significet quod in. Vt in Euangelio, post tres dies resurgam, idest, tertio die. *Post.* Item Duodecim prophetæ minores, & si non eundem vitæ cursum nec ordinem temporis habuerint, quo ponuntur, in sacris tamen literis ita digeruntur, vt à nobis in titulo de prophetia explicatum est, tum iuxta veritatem Hebraicam, tum etiam iuxta septuaginta Interpretum translationem.

In quarto huius operis volumine, cum de titulis Psalmorum agebamus, explicauimus, quomodo absq; vllo ordine Psalmi sint collocati, & in hunc, quem tenent nunc ordinem redacti, & modo hoc in capite quem ordinem seruare soleat Psalmographus in non nullorum Psalmorum contextione aperuimus. Sed quia breuiter & erudite omnia illa complectitur Hiero. Amos. 2. quæ nos sparsim scripsimus, oportet ipsius verba in medium afferre, vt commodius à theologis memoriæ mandari possint. Inquit enim. Vbi de laudibus Dei dicitur, historiæ ordo non seruatur, sed frequenter euenit, vt quæ prima facta sunt extrema dicantur, & quæ nouissima referantur ad prima. Quod. 77. Psalmus &. 104. vbi signorum potentia, non ordo scribitur, docere nos poterit. Et tituli psalmorum quibus duo tantum ponamus exempla, tertii Psalmi & quadragesimi primi, vbi quæ prius facta sunt narrantur extrema, & quę extrema legimus referuntur in principio. Ante enim de Doeg Idumæo, (qui Sauli nunciauit, Venit Dauid ad Abimelech) scriptum legimus in regum volumine qui titulus est Psalmi. 51. quàm Absalon contra patrem surgeret, quod in tertii Psalmi titulo prænotatur. *1. Reg. 21. & 22. 2. Reg. 15.* Et Amos. 2. Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum, cuius altitudo, cedrorum altitudo eius. Et subdit. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, & eduxi vos in deserto. 40. annis, vt possideretis terrā Amorrhæi. Amorrhæus siquidem nouissimus exterminatus est siue deletus, quod in Amos propheta primum refertur, & quod ascendere eos fecerit de terra Aegypti & eduxerit in eremum per. 40. annos, in principio factum legimus, quæ hic dicuntur ordine commutato. Affert Basilius Psalm. 7. aliud exemplum. Ecce parturiit iniustitiam, & concepit dolorem, & peperit iniquitatem, & sic exponit. Confusus est hic ordo, quia grauidæ primum quidem concipiunt, deinde parturiūt, *Locus Psalm. 7.* postre-

postremò pariunt. Hic partus primum sortitur locum, deinde conceptio, demum partus. Nos iuxta Hebraicum optimo ordine sita esse verba arbitramur. Ecce parturijt iniustitiã, &(idest, quia vt declarabimus in cap. de coniunctionibus) concepit dolorem, id est, quia animo machinatus fuerat inferre alicui iniuriam. & tunc demum sequitur, peperit iniquitatem. Atque hunc ordinem tenuit Iacobus in epistola sua. Vnusquisque, inquit, tentatur à concupiscẽtia sua abstractus & illectus. Deinde concupiscentia cũ conceperit, parit peccatum, peccatũ verò cum cõsummatũ fuerit, generat mortem. In cãtico tamen trium puerorum Danielis. 3. Arbitror à supremis ad infima eos descendere voluisse, vt ex omnibus creaturis creator cognosceretur. nam primo numerat angelos, cælos, solem & lunam, ignẽ aquas, &c. Expende tamen quid sibi voluerit Ieremias. cap. 27. cum inquit, ego feci terram & hominem & iumenta. cum in Genes. vltimo loco homo creatus sit. Deinde quid sibi velit Paulus ad Ephes. 1. cum enumerans angelorum ordines, ascendendo, ait. Deus constituit eum supra omnem principatum & potestatem, & virtutem & dominationem. & ad Colos. 1. descendendo ad hunc modum angelos enumerat. Siuè throni, siue dominationes siue principatus, siue potestates. Nam Diony. Areopagita fretus primo testimonio Pauli, sic distinguit mediã Hierarchiã. Dominationes, Potestates. Virtutes. Gregorius sic. Dominationes, Principat⁹, Virtutes. Vltimã Hierarchiam Diony. sic. Principatus, Archãgeli. Angeli. Grægo. sic. Virtutes, Archangeli, Angeli. De qua re lege scholasticos lib. 2. sententiarum. D. 9. & S. Thom. 1. parte. quęst. 108. Artic. 6. Istæ omnes regulæ magnum afferunt adiumentum pro Euangelistarum cõcordia.

Canticum. triũ puerorum.

Angelorũ distributio in Hierarchias iuxta Dionys. & Gregor.

Aliqui Psalmi vt. 24. & 33. & 36. & 110. & 111. & 118. & 144. texuntur ordine Alphabetico, (ex quibus Psam. 118. octuplici cõstat alphabeto. (& Lamẽtationes Ieremię, & cap. 31. prouerbiorum. Quia (vt ait Hiero. in procemio Lament.) quomodo nostris literis non pòtest quis ad legenda verba texendaque procedere, nisi prius ab elementis cœperit. Ita in scripturis diuinis, non valemus ea quæ maiora sunt nosse, nisi ab ethica in ipsis habuerimus exordium, secundum illud quod propheta dicit. Amandatis tuis intellexi. Quod videlicet post opera cœperit habere scientiam secretorum. Hæc ille. Aut eo quod cum res, de qua agitur, sit magni momenti, vt memoriæ mandari facilius & mente perlustrari queat. Sic etenim fiet, vt àprimis infantiæ nostræ incunabulis optimis præceptis inbuti ad culmem virtutis per ueniamus. Hoc sentiens Gregori. Nazianzenus, alphabetum quod morale inscribitur edidit.

Quæ Psalmi Alphabetico ordine conscripti.

Psal. 118. N.

Non oportet perturbari, cũ viderimus aliquid ab aliquo euangelista fuisse omissum, quod ab alio sit relatum, aut si aliquid dicatur in Paralipomeno quod in libris Regũ fuit prętermissum & vice versa. Quia, vt dicitur in cõment. titulo Hiero. 1. ad Corint. ca. 15. Multa dicũtur in epistolis Pauli quę in actibus Apostolorum non continetur, & in Actibus, quæ in epistolis non scribuntur. Nam quod Paul. dicit ad Corinthios scribens. Si (secũdum hominem) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgunt. Vtrum tamen vere cum bestijs pugnauerit nec ne nõ constat inter ecclesiasticos scriptores. Theophy. enim in illius loci expositione, pugnam, inquit, appellat Paulus cum bestijs, contentionem aduersum Iudæos & Demetrium argentarium. Quid enim illi à bestijs distabant? Atque ita sentit Oecumenius. & Anselmus. & Philippus presbyter libro. 1. Iob. ca. 5. cum sic ait. Homines mali in scripturis bestiæ appellantur, mores habentes similes bestiarum moribus, contra quas pugnasse se Ephesi. dicit Apostolus. Sed dissentiunt multi vt Nicephorus. lib. 2. Ecclesia. histo. capit. 25. Antiqui cum Paulus esset Ephesi, hæc de eo memoriæ mandarunt. Cum enim ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cũ libertate Paulus est concionatus, Plebs per furorem, Paulo compedibus iniectis, carceri eum includit, vt leonibus vorandus obijceretur. Ibique virtute diuina Paulus ferreis com pedibus liberatus, quasdam sanctas fœminas diuino baptismo ad littus maris initiat, & cum id nemo custodum sensisset, ad vincula sua, in quibus leonibus esca asseruabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine & robore intolerando, leo contra ipsum immissus, in arenam quidem ille procurrit, sed mox ad pedes Pauli consedit. Et cum itidem aliæ immanes feræ immiterentur, ne tangere quidem vlla, sacrum corpus, ad orationem erectum, sustinuit. Mirandum verò non est, Lucam hanc Pauli cum belluis pugnam reli-

An Paul. cũ bestijs pugnauerit.

1. Cor. 15.

reliquis eius actis non inseruisse. Nam etiam si ex Euangelistis solus Iohannes Lazari resuscitationem commemorat, minus de veritate eius ambigendum. Scimus enim non omnes omnia scribere. Sed vti vnicuique largitus est dominus, & vt cuilibet diuidit & dispensat spiritus, ita etiam intelligit, credit & scribit. Item Theodore. 1. Corin. 15. ait. Si humana spectetur consideratio, à bestijs deuoratus sum, sed admirabiliter & præter opinionem sum seruatus. Atq; ita sentiunt Ambros. & Chrysost. Item Hieron. ad Galat. cap. 2. scribit. Lucas multa quæ Paulus sustinuisse se replicat, Historiographi licentia prætermisit, nec ideo sibi contrarius est. Si quod alius ob causam dignum putauit relatu, alius inter cętera dereliquit. Nam primum episcopum ecclesiæ Antiochenę Petrum fuisse accepimus, & Romani exinde translatum. Quod Lucas penitus omisit. Quod Petrus ex Antiochia Romam translatus fuerit docet quoq; Marcellus. 24. q. 1. Rogamus. Et Hiero. de vi. illust. in Petro. Præterea quas prouincias apostoli sortiti fuerint, prorsus Lucas tacuit. Qua de re Eusebius lib. 3. hist. circa principiū, ex Origene super Gene. hæc tradit. Thomas sortitur Parthos. Matthæus Æthiopiam. Bartholomæus Indiam citeriorem. Iohannes Asiā. Andreas Scythiā. Petrus Pontum, Galatiam, &c.

Lazari suscitatio à Iohāne solo narrata.

Quod diximus de ordine psalmorū & prophetarum, dicendum est de ordine epistolarum Pauli, quòd videlicet non sint eodē ordine in Biblijs positæ, quo fuerint ab apostolo transmissæ. Nam primo loco epistola ad Roma. est collocata, non quod primum transmissa sit, quandoquidem ad Corinthios duæ, ad Thessalonicenses vna, in qua de ministerio Ierosolyma mittendo, ipsos commonefacit, hanc præcesserint. Vnde Theodore. in præfatione epistolæ ad Roma. ait. Quemadmodum Psalmos Dauid suscepta sancti spiritus operatione conscripsit, eos autem quidā alij postea vt voluerunt inter se concinnarunt, & spiritualem quidem bonum odorem emittunt, sed temporis ordinem non habent, ita epistolas Pauli fuisse compositas inueniri potest. Quæ enim à Paulo ad Rom. scripta est epistola, primum quidem locum sortita est, cum sit vltima omnium ex illis quæ ex Asia, Macedonia & Achaia conscriptæ sunt. Sed quæres quam ob causam ad Roma. epistola primum locum occupauerit. Quam quæstionem primo ex aliorum sententia soluit Theodo. Quidam, inquit, dicunt, vt vrbem quę vniuerso orbi præest, & imperij sceptra tenebat, honoraret, eam quę ad illos scripta est epistolam primam collocasse. Mihi autem videtur esse verius, ideo epistolam ad Roma. præposuisse, vt quæ in se omnis generis doctrinam, & accuratam copiosamq; dogmatum pertractationē, contineat. Quo etiam Christianus Druthmari, in proœmio in Matt. ait se vidisse Euangelium Græcè scriptum, quod diceba tur fuisse Hilarij, in quo primi erant Matthæus & Iohannes, & post alij duo euangelistæ. Interrogaui, inquit, Euphemum Græcū, cur hoc ita fieret, dixit mihi, in similitudinem boni agricolæ, qui quos fortiores habet boues, primo iungit, & non fortem cum debili. Et Quinti. lib. 5. c. 12. præcipit in argumentorum dispositione, vt vtamur Nestoris consilio, qui primo & vltimo loco robustos milites collocabat. Deinde epistola ad Ephesios cur in medio collocata sit Hiero. in præfatione ipsius epistolæ, aperuit. Quia quomodo cor animalis in medio est & occulto loco, ita hęc epistola quia profundis quæstionibus inuoluta est, in medio fuit collocata. De ordine & tempore quo omnes epistolæ Pauli conscriptæ sint, (ne longius ab instituto nostro euagemur,) lege Theodoretum in præfatione epistolæ ad Roma, & Origenem eodem loco, & Chryso. ibidem, & hom. 1. ad Colos. & Hiero. in calce epistolæ ad Philemonem. Nam cognitio tēporis multum lucis affert ad dissoluendas quęstiones, quæ ex epistolis Pauli suboriri solent, vt li. 4. cap. 2. diximus.

Quare epistola ad Ro. primo ponitur.

Epistola ad Ephesios cur in medio sita.

¶Quod crebræ sint mutationes personarum in scripturis diuinis.

CAP. II.

De personarū subita & inopinata permutatione, quam frequenter admodum diuinæ scripturæ admittunt, præter illa quæ circa principium huius operis leuiter tetigimus, oportet hoc in loco nonnulla alia præstare, & communi vtilitati donare, breuiter quidem & succinctè, vt studiosis magis ansam obseruandi

uādi ſimilia dediſſe, quàm rem ſeriò tractaſſe, videamur. In ſcripturis propheticis, (inquit Orige. ad Roma. 2.) obſeruauimus, non ſolum dicentis perſonam latenter & ſubito cōmutari, verum & eorum ad quos ſermo, vel de quibus ſermo, fit. Verbi gratia. Nunc ex patris perſona, nunc ex filij vel Spiritusſancti nunc etiam ex perſona prophetæ, aut aliorū quorumlibet aliqua dicantur, & nunc quidem ſermo ad Iſraeliticam gentem, nūnc ad exteras nationes aut reges, aut ad mille alios dirigatur. Sic etiam in epiſtola ad Roma. interdum dicentis perſona mutatur. Nam aliquādo Paulus ſpiritualis loquitur. Viuo iam nō ego, viuit in me Chriſtus, aliquādo Paulus carnalis. Vt cum dicit. Ego carnalis ſum, venundatus ſub peccato, & ſæpe tractat Paulus de Iſrael ſecundum carnē, & de Iſrael qui non eſt ſecundum carnem, ſed ſecundū ſpiritum, & de circuncíſione carnis, & circuncíſione cordis, de lege ſpirituali & lege literæ, de lege carnis, & lege membrorū, de lege mentis & lege peccati, de interiore & exteriore homine. Interdum verò fit & eorum perſonę ad quos ſermo eſt, commutatio, ita vt nūc ad omnem Romanorum loquatur eccleſiam, vt Gratias ago deo meo per Ieſum Chriſtū, quia fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo. In alijs verò non ad omnem eccleſiam, ſed ad omnem qui iudicat alium, & ipſe facit ea quæ in alijs condemnat, & eſt inexcuſabilis. Nunc autem neq; ad eccleſiam, nec ad eum qui iudicat, fit ſermo hic, in quo dicit. Si autem Iudæus cognominaris & requieſcis in lege, &c. vſque ad eum locū. Et iudicabit quod ex natura eſt præputium legem perficiens, te, qui per literam & circuncíſionē præuaricator es legis. Sic in ſcripturis propheticis vigilanter oportet intendere eum qui vult intelligentiam eorum quæ ſcripta ſunt capere, vel dicentium, vel ad quos, vel de quibus perſonis ſermo fit.

Deinde facile tranſit ſcriptura, à diuinitate ad humanitatem Chriſti, & vice verſa, vt ad Hebræos. 1. Quem conſtituit hæredem vniuerſorum, loquitur Apoſtolus, iuxta humanitatem, cum verò ſubdit, per quem fecit & ſecula, de diuinitate loquitur, & ſicut illud. Qui eſt ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius, portansq; omnia verbo virtutis ſuæ, & ſubdit ſtatim de humanitate. Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis, tanto melior angelis effectus, quanto differentius prę illis nomen hæreditauit. Cui enim angelorum dixit aliquando. Filius meus es tu, ego hodie genui te? & rurſum, ego ero illi in patrem? Deinde iuxta humanitatem loquitur in eodem loco, cum ait. Et cum introducit primogenitum in orbem terrę, ait. Adorent eum omnes Angeli eius. Quod verò ſubdit, Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi, iuxta diuinitatem accipienda ſunt, huiuſmodi innumera tu ipſe in Paulo poteris obſeruare. *2. Regū. 7.* *Pſalm. 96.* *Pſalm. 44.*

Deinde Hierony. Danielis. 11. ait. Conſuetudinis prophetarum eſt, repentè perſonas introducere, ſine vlla præfatione verborum. Vt Pſalm. 31. cum rogaſſet dominum propheta & dixiſſet. Tu es refugium meum à tribulatione mea, quæ circundedit me exultatio mea, erue me à circundantibus me. Repentè perſona Dei introducitur reſpondens. Intellectum tibi dabo, inſtruam te in via hac qua gradieris, firmabo ſuper te oculos meos, & apud Daniel. Ego ab anno primo Darij Medi ſtabam, vt confortaretur, & roboraretur eius imperium. Hæc narrante propheta Deus repentè reſpondet. Et nunc veritatem annunciabo tibi. Item in comment. Iſaiæ. capit. 3. ait. ſubito in prophetis mutantur perſonæ, vt Iſaiæ. 3. Ecce dominator Dominus exercituum auferet à Iuda, &c. & ſubdit hæc verba ſub perſona domini. Dabo pueros principes eorum. Ergo iuxta conſuetudinem prophetalem loquente propheta, ſubitò Deus loquitur per prophetam ex perſona ſua. Dabo pueros, &c. Et parum infra in eodem propheta dicit Dominus. Populc meus qui te beatum dicunt, &c. Et ſubijcit propheta. Stat ad iudicandum dominus, &c. Et ſtatim contra malos iudices loquitur dominus. Vos depaſti eſtis vineam meam. Item Hieronym. Ieremiæ. 8. ait. Perſonarum mutatio & maximè in prophetis, difficilem intellectum facit, quæ ſi ſuis locis & cauſis temporibusque reddantur, plana fient, quæ videbantur obſcura, vt Ieremiæ. 8. Congregans congregabo eos, ait Dominus. Non eſt vna in vitibus, & non eſt ficus in ficulnea. Et ſtatim loquitur populus. Quare ſedimus? conuenenite & ingrediamur ciuitatem munitam. Hoc iterum repetit in commentar. Iſaiæ lib. 5. cap. 20. Exempla innumera ſunt in ſcripturis, nos vtamur hoc, ex Pſalm. 4. loquitur Dauid cum Deo. Cum inuocauero te exaudi me. Poſtea loquitur cum hoſtibus. Filij hominū vſquequo &c. & poſtea aduer-

sarij dicunt. Quis ostendet nobis bonũ, scilicet vt profligare, possimus Dauid. Postea Dauid auxilium à Deo petit dicens. Leua super nos lumen vultus tui. Item Ambros. psal. 43. ait. Hic psalmus interdum ex persona vnius, interdum ex persona plurimorum dicitur, nam à principio à pluribus incipit, vt cũ ait. Deus auribus nostris audiuimus, &c. Deinde ait. Tu es ipse rex meus & Deus meus, & iterum. In te inimicos nostros ventilabimus, & postea. Non in arcu meo sperabo, & in Deo laudabimur tota die, & tota die verecundia mea contra te est. Quid sibi vult ista mutatio quæ frequenter in Psalmis reperitur. Sicut & in Psal. 108. Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Hoc de vno, sequitur de pluribus. Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, & odium pro dilectione mea. Deinde denuò. Constitue super eum peccatorem. Quod videtur esse dictum in Psalmo. 108. aliud ad populum Iudæorum refertur, aliud ad Iudam proditorem, quando pluraliter dicta ad populum, quando singulariter ad Iudam. Et in Psalm. 43. possumus dicere, quod quando pluraliter dicta sunt, ad sanctos, quãdo singulariter, ad vnũ ex illis referenda sunt. Quia existimari potest, & pro pluribus & pro se prophetam fuisse locutum. Sed de hac re in ca. de Numeris vberius loquemur.

Vltimo nota quod à secunda persona sæpe transit scriptura ad tertiam, vt Psal. 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virũ sanguinum & dolosum abominabitur dominus.

¶Quòd vnum tempus in scripturis pro alio ponatur, vt præteritum pro futuro, & vice versa.

CAP. III.

Sequitur aliud caput, quod à superiori oriri, & eũ illo affinitate quadam cõiunctũ esse videtur, quod sub silentio libenter transilirem, nisi persona, quã à principio assumpsi, me cogeret & impelleret, ita me gerere in maiorum rerũ tractatione, vt minorũ curam negligendã non putarem, dũmodo ad scripturarũ intelligentiam aliquid vtilitatis afferre possem. Accipite igitur studiosi iuuenes lucubratiunculam nostram, specie quidem leuem, quam tamen si contempseritis, in magnis hærere & collabi necesse erit. Mos est scripturarum, (vt inquit Hierony. ad Ephesios. 2. c.) vt interdũ futura tempore præterito efferantur. Verbi causa de cruce domini. Psal. 21. Foderunt manus meas & pedes meos, pro fodiẽt, & de passione eius apud Isaiam ca. 53. Quasi ouis ad victimam ductus est. Et adhuc de iniurijs flagellorum. Liuore eius sanati sumus. Et alibi. Iniquitatibus populi mei ductus est in mortem. *1. Ratio.* Hoc autem ideo, ne quia futura semper incerta sunt hominum spes fluctuaret & vacillaret, ea quæ Deus futura cognouit, (apud quẽ nihil ambiguum est) quasi iam facta memorantur. *Agathon. 6 Ethicorum* Vt quia præterita, secundum philosophos quoque, fieri infecta non possunt, qui audierint, quasi iam facta habeant. Ambrosius quoque in libro de Fide ad Gratianum Augustum capit. 7. cum hanc regulam tradidisset, secũdam addidit rationem. *2. Ratio.* Deo, inquit, quæ sunt futura, præsentia sunt. Nam cui præcognita sunt omnia, ventura pro factis sunt. Item Hieronym. Isaiæ. 5. ait. Præteritum dicitur quod futurum est, secundũ consuetudinem prophetalem, in qua tam certa sunt quæ futura dicũtur, vt putentur esse prętérita. Vnde in Psalmis dicitur. Dederunt cibum meum fel. & iterum. *Psalm. 98.* Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserũt sortem. Iterum. Iratus est furor domini in populum suum, & extendit manum super eum, & Theophy. Hosee. 5. c. inquit. Vtitur scriptura verbis pręteritis pro futuris, vt ostendat, Deo nihil futurum esse, verum omnia ipsum præoccupare pręscientia & præfinitione sua, simul autẽ vt certiores nos reddat. quod omnia sic contingent. Et perinde ac impossibile est, quæ iam facta sunt, facta non esse, sic impossibile est hęc etiam non fore quę dicũtur. Hoc etiam dicit Ambro. 1. Corin. 15.

Deinde annotandum ex Ambrosio libr. 1. de Abraham. ca. 8. quod præteriti temporis significatio ponitur pro præsenti. Vt in Euangelio. Hic est filius meus dilectissimus, in quo complacui. Cum vtique semper in filio complaceat pater. Et, tolle filium tuũ dilectissimum quem dilexisti Isaac. Possumus amantissimum ad præsens accipere, & quem dilexisti, ad id, vt non recenti quodam impulsu amo-

su amoris, sed Inolito diu & probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resoluitur, quod autem diu aot semper placuit citò aboleri non potest. Est pulcherrimum exemplum Iohān. 20 Noli me tangere, nōdum enim ascendi ad patrem meum. Hoc est, quadraginta dies apud vos diuersaturus sum, ideo ne sis in me tangendo, occupata, sed præproperè curre, & annuncia discipulis meis, præcipuè Petro, me iam à mortuis surrexisse. Alioqui nunquam tactum Magdalenæ prohibuisset, quem libenter Matth. 28. admiserat.

Item non raro scriptura vtitur præsenti tēpore, pro futuro, vt optimè annotauit Ambrosius in cōment. Psalm. 118. in Cheth. inquiens Prophetas ea quæ ventura sunt præuidētibus, moris est, quasi iam præsentia memorentur, quæ posterioris ætatis sunt. Vnde Misericordia tua plena est terra, & veritas de terra orta est. Quando nisi per passionem plena fuit terra? tamen futuram præuidens, quasi præsentem propheta concelebrat.

De hoc lib. 10. Reg. 34 Oportet etiam duo theologorum axiomata in promptu habere, primum ex Ambrosio ad Rom. 1. Cum prætegita, inquit, recolit scriptura, etiam tempus præsens significat. Vt tradidit illos in reprobum sensum, & nūc etiam tradit.

Secundum huic simile, ex Hierony. desumptum Malachiæ. 1. Cum præsens negatur in scripturis, præteritum cōfitetur, vt Malachię. 1. Dilexi vos, inquit dominus, id est licet aliquando vos dilexerim, nunc tamen odio habeo. Ex his colligo, duo præteritorum genera in scripturis inueniri, vnum quod amplectitur in se & coercet tempus pręsens, vt in Psal. Beatus vir qui non abijt in consilium impiorum & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit. Nunquid erit beatus qui doctrinam prauam non sectatus *Malach. 1.* est antea si nunc eandem amplectatur? minimè. Aliud est præteritum quod præsens tempus excludit, & refugit, vt dilexi vos.

Est alia regula superioribus non dissimilis sed quia latius patet, quàm supra dictæ, non grauabor iterum inculcare, & vtar verbis August. epistola. 57. Multa, inquit, dicuntur in scripturis, tanquam facta sint, cum in spe ad *Iohan. 15.* huc esse intelligantur. Vnde dominus disci- *Iohan. 16.* pulis ait. Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis, idest, faciam. Quod vsq; adeo secundum spem dictum est futurorum, vt eis post modum dicat. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Hęc regula non solum in verbis, sed etiā in nominibus obseruatur, vt quæ sunt in spe, in re iam esse dicantur. Sic sanctos vocat Paulus, homines qui ad sanctitatem vocantur, licet sacris nostris mysterijs non sint initiati, & Fratres vocat Corinthios, cum grauissimis arguantur peccatis, & Christus Seruator noster, tribuit appellationem filiorum, illis, qui illo nomine non sunt digni. Iohann. 11. Iesus moriturus *Ioha. 11.* erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum, &. Confide fili remittuntur tibi peccata tua.

Item sæpè in eadem periodo præcedit pręteritum, & sequitur futurum, & vice versa, sed cur hæc fiat his verbis pandit Augusti. Psal. 3. In prophetia, inquit, miscentur futura præteritis, quo vtrumq; significetur. vt Psal. 3. exurrexi, quoniam dominus suscipiet me. Quia ea quæ ventura prophetantur, secundum tempus futura sunt, secundum verò scientiam prophetantium, iam pro factis habenda sunt.

Quæret aliquis an sicut præteritum ponitur pro futuro, ita futurum possit pro præterito poni. Quem nodum sic soluit August. Psal. 103. cōcione. 2. inquiens. Pręteritū pro futuro solere poni in scripturis, ita præuidente spiritu quæ ventura sunt, quasi iam facta sint. solemus legere. In figura tamen futuri dicere præterita, non facile occurrit legenti, nō audeo dicere non est, sed certè studiosis earū literarū indixerim quid quærant. Si inuenerint & ad nos attulerint, gratulabimur adolescentiū, studijs ociosorum, occupati senes, vt ex eorū ministerio, & nos aliquid discamus, & in li. de Agone Christiano. ca. 27. adducit primæ partis regulæ nonnulla exempla. Qui *Ioha. 3.* credit in me non iudicatur, idest, non condemnatur, qui autem non credit, iam iudicatus est, idest, condemnabitur, & Apostolus. Fecit nos sedere in cælestibus, idest faciet, & Iohan. 15. omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Attamen quod in dubium reuocat Augu. apud illos qui Hebræas callent literas dubium non est, quin in figura futuri præterita intelligi soleant. Exod. 15. Abyssi operient eos, pro operuerunt, & Deuorabit eos sicut stipulam. Iudicum. 2. Ascendere faciam vos te terra Aegypti, pro feci. 2. Reg. 2. Nō persequentur vltra, pro persecuti sunt.

& Psal. 105. Aperietur terra, pro aperta est, rursum. Flamma comburet impios, pro combusit, & faciet vitulum, pro fecerunt, & Psal. 77. Rumpet petras, pro rupit. Et Quando dictio tunc præcedit futurū, futurum capitur vl ce præteriti. Exod. 15. Tunc canet Moyses, pro cecinit, & Numer. 21. Tunc canet Israel, pro cecinit. Et Deut. 4. Tunc diuidet Moyses, pro diuisit. Nec hoc solum in scripturis sacris, sed & in prophanis inuenitur, vt. 2. Æneí. Subijt deserta Creusa. Et direpta domus, & parui casus Iuli. Vbi ait Seruius, ponitur participium pro participio, vt in loco citato, direpta pro diripienda.

Item in lingua latina est triplex præteritum, videlicet, Præteritum perfectum, Præteritum imperfectum, Præteritum plusquam perfectum, sed apud Hebræos solum inuenitur præteritum perfectum, quod tamen iuxta rei exigentiam explicari potest, per vnum quodq; illorum latinorum. Vt Esdræ. 1. Ipse visitauerat me. vt ædificarem sibi domum. Ecce verbum visitauit expositum est per plusquam perfectum, & ad Ephes. 1. Benedictus dominus & pater domini nostri Iesu Christi qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cælestibus, sicut elegit nos, id est, elegerat, & Exod. 4. dixit dominus ad Moysen in Madiam, Vade & reuertere in Ægyptum, pro dixerat, & Gene. 2. Produxitque dominus Deus de humo omne lignum, idest, produxerat. Et pro præterito imperfecto sępe inuenitur. Genes. 12. dominus visitauit Saram pro visitabat. Pro pręterito perfecto frequentissimè ponitur, vt Ruth. 1. Quia visitauit dominus populum suum.

Deniq; vt huic capiti finem imponamus, hoc addendum, quod mixtim fere tempora omnia pro alijs temporibus substituuntur. Vnde Euthy. Psalm. 103. ait. Sæpenumero apud scripturam tempus ponitur pro tempore. Vt, extendens cœlum sicut pellem, pro extendit, & ad Hebræos. 2. Non angelis subiecit orbem terræ futurum de quo loquimur, idest locuturi sumus aut loquemur inferius. Lege Pagninū. li. 3. institutionū Hebraicarū. ca. 12.

¶ De varijs significationibus Imperatiui modi & multiplici eius forma.

CAP. IIII.

Mperatiuus habet vim deprecandi frequenter, præcipue si adhæreat nominibus diuinis, vt sæpissime in Psalmis inuenimus, vt Miserere mei Deus secundū magnam misericordiam tuam. & Miserere mei & exaudi orationem meam. Et quando ponuntur iuxta eum illæ dictiones. Na vel ana. idest obsecro vel nūc aut queso, vt Dani. 9. audi queso. & Psal. 118. O domine salua me quæso. Inuenitur etiam imperatiuus comminationis, & debet proferri cum quadā irrisione, vt Ecclesiastes. 12. Lætare iuuenis in adolescentia tua, & Amos. 4. Venite in Bethel & impie agite, ad Galgalā multiplicate præuaricationem, & afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras, id est ter in anno offerte decimas idolis, vt soletis mihi offerre, & Iohan. 2. Soluite templum hoc, & Threno. 4. Gaude filia Edom. De hoc secundo modo hæc scribit Hierony. Amos. 4. Præcipit, inquit, Deus aliqua & imperatiuo modo loquitur, vt nostræ satisfaciat iniquæ voluntati, vt Amos. 4. Sacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes & annuntiate, idest immundas quotidie victimas cædite, & contaminata offerte sacrificia, & sacrificate de fermento laudem, quod iuxta pręceptum Moysi Deo penitus non offertur. Et dominus ad Iudam. Quod facis, fac citius. Et iterum. Præpara te in occursum Dei tui Israel. Hoc est, oc- *Leui. 2.* cidisti seruos meos quos ad te miserā, & mittam nouissime filium meum, tu autem iuxta consuetudinem tuam, quæ semper voluntati Dei restitit, præpara te vt contradicas, & auerseris Deo tuo, iuxta illud quod scriptum est. Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum, & signum cui contradicetur. Hoc dicit dominus, non quo præcipiat, quid facere debeant, sed prædicit quid sponte facturi sint. Quasi increpans & arguens vt saltem correpti non faciant id, quod prędictum est. Hæc ille. Ex hoc loco Hiero. obiter doceberis quam vehementer, viri alloqui magni, propter locutionum inscitiam offendant & labantur, & in alienum sensum scripturam detorqueant. [redacted] in quarto sententiarum cum locum Pauli ex epistol. ad Ephesios. cap. 4. de- *Locus Pauli interpretatus ex Epist. ad Ephesios.* sumptum exponunt. Donec, inquit, occurramus omnes in virum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi, affirmant enim illo testimonio probari, quod resurrecturi simus,

mus, in iudicio illo extremo, ea ætate, & ea corporis proceritate & magnitudine, qua, Christus resurrexit. Qua tamen ætate Christus reuixerit. lib. 1. cap. 13. satis à nobis explicatum est. Sensus igitur germanus is est. Christus est vnum corpus, cuius nos sumus membra ac partes, illud constituentes, hoc corpus, quandiu sanctorum numerus non est adimpletus, multis destituitur membris, Desunt enim oculi, cum videlicet deest, aliquis vir sanctus eruditione aut dignitate præstans in ecclesia cooptandus. Desunt illi etiam manus cum aliquis vir misericors, nondum Christo per gratiam est coniunctus. Desunt pedes, digiti, aures, & reliqua membra, quæ coagmentant & efficiunt hoc corpus Christi mysticũ, cum vero vniuntur illi omnes per gratiam vnum cum eo efficiuntur, plenus & integer Christus iam tunc est. Sic ait apostolus. Donec occurramus obuiam Christo, idest, donec simus perfecti viri qui posimus prodire obuiam Christo, vt vnum cum illo efficiamur. In mensuram ætatis, idest, vt habeamus iam integram & adultam ætatem, vt Christo posimus vniri aut Christo addere illa membra, quæ nondum illi coniuncta sunt. Plenitudinis Christi, idest vt Christum adimpleamus, & vt dicere liceat, ex omnibus suis membris eum constituamus, quod fiet per cognitionẽ Dei perfectam, nam subdit apostolus. Ne simus paruuli fluctuantes, &c.

Ironia in scripturis. Nec hæc Ironia, solũ in imperatiuis cõminationis, inuenitur, sed in vniuersa scriptura gestus proferentis est aspiciẽdus. Vnde Philippus presbyter li. 1. Iob. cap. 14. ait secundũ pronuntiationẽ & gestum legentis in multis locis scripturarum, in contrarium sensum pertrahunt auditorẽ, vt Iob. 14. siue nobiles siue ignobiles sint filij eius, non intelliget. Scilicet Deus, pronuntiandum est vt sit sub quadã interrogatione vt confirmantis sit sermo non negantis, & in Psal. Quis deducet me vsq; ad Idumæam, nonne tu Deus qui repulisti nos, & non egredieris Deus in virtutibus nostris? idest egredieris potius, & ideo non cum graui sono vocis proferetur. Vnde August. lib. 2. q. ad Simplicianum. q. 5. ait. Multa sunt in scripturis, quæ nisi cum gestu pronuncientur, in contrariam sententiam recidunt, vt ad Rom. 8. Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Si quasi confirmans respondeas, vides quanta peruersitas oriatur. Sic ergo pronuntiandum est ac si dicatur. Deus neque iustificat? vt subaudiatur, non vtique? &. 3. Regum. 17. cum loquitur Elias de filio viduæ mortuo, ait. O domine testis huius viduæ cum qua ego habito apud ipsam, tu male fecisti, vt occideres filium eius? Nihil moueret si vera pronuntiatio seruaretur. Vt intelligatur quod vtique dominus testis cordis illius mulieris, videbat quanta esset pietas, vnde Eliam ipse ad eam miserat, non malefaciendi causa mortificauit filium eius, sed exhibendi miraculi ad gloriam nominis sui, quo tantum prophetam orbi commendaret. Vnde dicit dominus non ad mortem mortuum fuisse Lazarum, sed vt glorificaretur Deus in filio suo. Et iterum libr. 3. de doctrin. Christia. capit. 3. hæc iterum tractat, & vtitur hoc testimonio. A Nazareth potest aliquid boni esse. Et ex illo eodem loco supra citato ad Roma. 8. Quis est qui condemnat? rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est, magis autem, qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui interpellat pro nobis? vt vbique tacite respondeatur. Nõ Hæc omnia desumpsit ex August. Diuus Eucherius. lib. 4. comment. in libros Regum. capit. 6. Testimonium tamen quod citant ex libris regum, iuxta vulgatam edicionem & veritatem Hebraicam nullam habet difficultatem, quod sic habet, domine Deus meus, etiam viduam apud quam ego vtcunque sustentor, afflixisti, vt interficeres filium eius? Vbi nos legimus afflixisti, in Hebraico legitur verbum Hareotha, quod significat, asperè aut durè aut iniquè cum aliquo agere, aut affligere, pro locorum qualitate, hic tamen vltimo modo accipiendum, nam malum & malitia in scripturis pro pœna & punitione capitur. vt sufficit diei malitia sua. Et, non est malum in ciuitate quod dominus non fecerit. Possumus nos vti ad astruendum Regulam supradictam alijs testimonijs, valde annotandis, primo ex Ezechiele. capi. 18. Cum auerterit se iustus à iustitia sua, & viuet, idest, non viuet, & Sapientiæ. 12. loquitur ibi Sapiens de Deo. Cum sis iustus iustè omnia disponis, ipsum quoque qui non debet puniri condemnas, & exterum æstimas à tua virtute. Idest, Absit vt hoc dicamus. Ac D. Gregorius in moralibus in loco quodam qui mihi nõ succurit, sic exponit. In Græcis tamen codicibus sic legimus. *Δίκαιος δὲ ὢν δικαίως τὰ πάντα διέπεις αὐτὸν μὴ ὀφείλοντα κολασθῆναι, καταδικάσαι, ἀλλότριον ἡγούμενος* *Locus ex li. Sapiẽtiæ. c. 12. expositus.*

καὶ τῆς σῆς δυνάμεως. id eſt, iuſtus cum ſis, iuſte omnia gubernas, ipſum autem qui non debet puniri condemnare, alienum exiſtimas à tua virtute. Et illud euangelij ironicè dictum videtur. Non veni vocare iuſtos ſed peccatores ad pœnitentiam, & quod in lib. Geneſeos dicit dominus ipſi Adæ, Ecce Adam factus es quaſi vnus ex nobis? Sed de his hactenus. Ad imperatiuum iterum ſermonem conuertamus. Imperatiuus frequentiſsimè ſignificat imperium, interdum tamen deſyderium exprimit & conſilium. Vnde cum ait Apoſtolus, alligatus es vxori noli quærere ſolutionem, ſolutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Imperatiuus qui primo loco ponitur pertinet ad præceptum. Subiungit enim. His qui matrimonio iuncti ſunt præcipio non ego, ſed dominus. Secundus ad conſilium ſpectat, nam ſequitur, ſi acceperis vxorem non peccaſti. Et quod dicit dominus Matthæi. 10. Nolite portare æs in zonis veſtris, conſilium eſt, ideſt, ire poteritis ſine auro, quia expenſæ vobis debentur à populo. Quia dignus eſt mercenarius mercede ſua. Alioqui Chriſtus hoc non ſeruauit, qui loculos habebat, nec apoſtolus Paulus. Et alibi. Vouete & reddite. Primus imperatiuus eſt conſulentis, ſecundus iubentis. De imperatiuo comminationis vel indignationis modo diximus. Sed eſt
Cant. 1. optimum exemplum in Cantico Canticorũ. Si ignoras te ò pulchra inter mulieres, abi poſt veſtigia gregum tuorũ, & paſce hœdos tuos, ideſt, alienos à me, Abi & paſce comminantis verba ſunt. Quandoque inuenies imperatiuum in execrantis forma, quanuis potius ſit prædicentis, quod venturum eſt. Pſal. 108. Conſtitue ſuper eum peccatorem, & diabolus ſtet à dexteris eius, & Iſaiæ. 6. Auribus audite, & nolite intelligere, excęca cor populi huius.

Interdum imperatiuus optantis eſt. Hoc eſt quod ait Euthy. Pſalm. 44. cũ ait propheta. Intende proſperè, procede & regna, ait. Licet hæc verba imperatiui modi ſint, vim tamen optatiui habent, quemadmodum ſępius apud ſcripturam reperitur. Sanctificetur, inquit, nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, quę verba non optatiui, ſed imperatiui ſunt modi, vt ex lectione Græca patet, & tamen optantis animum referunt. Atq; iterum repetit Matth. 5. in expoſitione orationis Dominicę, & deſumpſit ex Baſilio. Pſalmo. 44. Item Orige. homi. 1. in Canticis Canticorum interprete Hiero. ait. Moris eſt, ſcripturarum imperatiuum modũ apud nos, ſeu futurum indicatiuũ apud Hebræos, pro optatiuo ponere. Vt in oratione Dominica. Pater noſter qui es in cœlis ſanctificetur nomen tuum. Pro vtinam ſanctificetur, & oſculetur me oſculo oris ſui, pro vtinam exoſcularetur me ſponſus meus, & apud Iob. Pereat dies in quo natus ſum, pro vtinã perijſſet, & in Pſal. Deficiat nunc malitia impij & diriges iuſtum. Exurgat Deus & diſsipentur inimici eius. Hoc etiam ſcribit Orige. lib. 3. commẽt. epiſtolæ ad Romanos. Duo ſuperiora capita tantum à peritis linguæ Hebraicæ exactè intelligi poſſunt. *Futurum iuxta Hebræos ponitur pro imperatiuo optantis.*

¶ De imprecationibus propheticis.

CAP. V.

IN hoc quinto capite, huius libri cõieci illa quæ ad imprecationes propheticas & obſecrationes, ſpectare videntur, quæ quidem res valde vtilis & neceſſaria eſt his qui ſcripturis ſeriò operam nauare volunt, & quæ licet paucis verbis explicare poteram, vtar tamen multis ſanctorum teſtimonijs, quanuis eandem rem centies replicem, ne pereant illa, quæ in ſchedulis noſtris habebamus ſepoſita. Lectoris erunt partes, quæ potiora videbuntur eligere, & memoriæ commendare ac reliqua leuiori s operæ tranſilire & reijcere de qua re Anacletus Papa epiſtola. 2. hæc ſcribit. Pſalmiſta non optantis animo, ſed prophetantis myſterio, denunciat, dicens, obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua, obſcuratis ergo oculis dorſum flectitur, quoniam cum lumen ſcientiæ perditur, ſine dubio ad portanda peccatorum onera inclinatur. Et Auguſtinus lib. 1. de ſermone domini in monte, vberius de hac re edíſſerit. Prophetæ, inquit, per imprecationis modũ, quod futurum erat cecinerũt, non optantis voto, ſed ſpiritu præuidentis, vt in Pſalmo. 68. Fiat menſa eorum in laqueum, & in retributionẽ & in ſcandalũ, obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorũ ſemper incurua. Effunde ſuper eos irã tuam, & furor iræ tuæ cõprehendat

hendat eos.& iterum Psalm. 108. Fiant filij eius pupilli, & vxor eius vidua. & alia quæ vel suprà vel infrà, in eodem psalmo sub persona Iudæ per prophetā dicuntur. Acsi diceret. Fiet mensa eorum in laqueum, & obscurabuntur oculi ne videant. Atque ita non sunt contrariæ istæ Imprecationes illi præcepto domini. Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Nec pręcepto Apostoli. Reddet illis dominus secūdum opera eius. Solent enim prophetæ figura imprecantis, futura prædicere (sicut figura præteriti ea quæ ventura erant sæpè cecinerunt) vt Actu. 27. Percutiat te Deus paries dealbate. & Apostolus. reddet Deus secundum opera eorum. Et iterum Psalm. 27. hoc idem repetit. cui subscribit Grego. 14. mora, cap. 7. Euthymius quoque in titulo Psalm. 108. ait. Propheta in hoc Psalmo imprecantis quidem personam induere videtur, re vera prophetiam eorum malorum contexit, quę proditorem Iudam, atque eius complices manebant. Vt constitue super eum peccatorem, & diabolus stet à dextris eius. Cum iudicatur exeat condemnatus, & oratio eius fiat in peccatum. fiant dies eius pauci. Est enim hic dicendi modus frequēs in prophetis, de quo plurima exempla apud scripturam inueniri possunt. Vnde Iosue. 12. tribus diuidens, quando in terrā promissionis ingressæ sunt, visus est iussu Dei quibusdam benedicere, & quibusdam mala imprecari. benedictiones autem illæ, & maledictiones, futurorum prophetias continebant. Item Hierony. Threnorum. 1. capit. Quando, inquit, sancti viri deprecatorio more contra hostes suos rogant, non voto malitiæ, sed spiritu prophetiæ, hoc quod præsciunt futurum, prædicūt. vt Threnorum 1. Ingrediatur omne malum coram te, vindemia eos, sicut vindemiasti me. Vel etiam contra spirituales nequitias orant, quas incorrigibiles esse sciunt, vt iustam à domino recipiant sententiam. Hinc est illud quod Dauid in Psal. 34. dominum contra nocentes se precatur dicens. Iudica Domine nocentes me. Assumpta pro nobis clamat infirmitas, vt damnentur nocentes, idest Diabolus cum ministris suis, quod nouerat esse venturum. Malos enim iudicari damnari est, quia nequeunt in disceptationem liberari, qui semper prauis actionibus probantur impliciti. Sed hoc vt dictum est, ad diabolum pertinet, cum sequacibus suis, per quos prouenit Iudaicæ voluntatis iniquitas. Nam cùm ipse præcipiat pro inimicis nostris orare, hominibus hæc non potest cō uenire sentētia. Ipsos ergo debere petit damnari, quos virtute præscientiæ suæ nouit ad pœnitudinis remedia non venire. Nam vbi ipse Dauid venit ad homines, conuerti eos desiderat, non perire. Vnde Psalm. 39. Confundantur & reuereantur qui quærunt mihi mala. Hic iam vbi venit ad homines corrigibiles, non maledictio funditur, sed correctio postulatur. Confundi est facta sua erubescere, & in meliorem sententiam commutari. nam & illi confusi dicuntur, qui conuincuntur ad pœnam. Sed vt hoc magis ad conuersionem intelligere debuisses, addit. & reuereantur. Idest emendati colant, quem persequendum esse putauerant. Hæc ille, germanus sensus istius loci. Confundantur & reuereantur qui quærunt mihi mala, ego hunc esse arbitror, frustrentur sua spe, ita vt pudefiant, & erubescant, qui me occidere sperabant. & si per modum prophetiæ exponere volueris hunc locum, is erit sensus. Confundentur & erubescent, qui nocere mihi conantur. Præterea Euthym. Psalm. 103. Cum prophetæ, inquit, optare peccantibus malum videntur, vt quod deficiant peccatores à terra, optant, non vt homines, sed vt vitia deleantur. & iterum Psalm. 34. ait. Caue ne ex Imprecationibus quæ videntur, occasionem sumas imprecandi aduersus inimicos. Iuxta illud quòd dictum erat antiquis. Diliges proximum tuum, & odio persequeris inimicum tuum. Ego autem dico vobis. Diligite inimicos vestros, &c. Nam illa verba cum in scriptura inuenerimus, intelligenda sunt, non vt imprecentur, sed quod sub Imprecationis modo, ea prædicant, quæ inimicis ventura erant. Vel ea ratione fortassis, imprecantur, qua scriptum est. Percute argentum reprobum & purgabitur. Imprecatur enim eis, non vt acerbi hostes, sed veluti is qui prauos homines oderat, & optabat eos castigatione emendari, vt futurum ac horribile iudicium euaderent. Vel vt per illorum pœnas alij fiant meliores, imprecatur. Item August. Psalm. 5. ait. Prophetæ videntur aliquando optare alicui malum, aut damnum, verùm non optant vt eueniant, sed cernunt quod euenturū sit. Contingit tamen illis non quia videntur optasse, sed quia tales sunt vt merito contingat. Sic in Psal. dicitur. Iudica illos

Locus Hiero accuratè expēdendus.

t Deus

Deus decidant à cogitationibus suis, idest, postquam spe fuerint frustrati condemnabis eos. Quapropter per prophetiam id dictum est, non per maleuolentiam. Et iterum.
Psal. 27. Da illis secundum opera ipsorū, & secundū nequitiam adinuentionum ipsorum: & in li. Iob. cap. 18. Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadat costas illius. Lege de hac re August. Psal. 38. & S. Thom. in secunda parte, secundæ partis quæst. 83. Artic. 8. ad primum. cuius hæc sunt verba. Imprecationes quæ in sacra scriptura ponuntur, quadrupliciter possunt intelligi. Vno modo secundū quod prophetæ solent in figura imprecātis futura prædicere, vt August. dicit in libro de sermone domini in monte. Secūdo prout quædam temporalia mala, peccatoribus quãdoque à Deo in correctionem mittuntur. Tertio quia intelliguntur petere, non contra ipsos homines, sed contra regnum peccati, vt scilicet correctione hominum peccata destruantur. Quarto confirmando voluntatem suam diuinæ iustitiæ, circa damnationem perseuerantium in peccato. Hæc leuiora videbuntur alicui, quam suscepti argumenti magnitudo & dignitas poscebat, attamen si memoriæ mandentur, leuia ista seria ducent.

¶ De multiplici vsu interrogationum & dubitationum, quem diuinæ scripturæ admittunt.

CAP. VI.

Interrogationum multiplices ac varij sunt modi in scripturis diuinis recepti. Nam aliquando quæ pro certo affirmant, sub interrogationis forma solent proferre, quo vehementius moueant. Gene. 13. Nonne tota terra coram te est, id est certè, ex tota hac regione quam conspicis, eligendi tibi do potestatem, quoquo versus velis habitationi locum eligere. Et in libro Paralip. crebro inculcatur. Nonne hæc scripta sunt in libris regum Iuda? idest, non est opus in contexenda hac historia immorari, cum iam in libris regum latiùs explanata sit & apud Lucam. Nonne cor nostrum ardens erat in via cum nobis interpretaretur scripturas? Hoc est quod ait Chry. homilia 21. in priorem ad Corinthios epistolam. Interrogatio nūquam, nisi in rebus certissimis fieri in scriptura solet. Quis militat suis stipendijs vnquam? quis plantat vineam & fructum eius non edit? & Theophy. ad Hebræos. 3. Per interrogationem, inquit, sermonem texit scriptura, quod clarior ita sit minusque cōtradictionis habeat. Interrogationes namque in confessis & certis rebus ponuntur. Vndè Paulus. Quibus succēsuit quadraginta annos, nonne his qui peccauerunt *Hebræ. 3.* quorum corpora ceciderunt in deserto. & in Gene. Nonne si bene egeris recipies?

Aliquando interrogādi forma vim habet admirationis, & non dubitationis, vt apud Isaiam. Quis est iste qui venit de Edem, tinctis vestibus de Bosra? Nam quis est qui arbitretur angelos, quorum ministerio diuinæ reuelationes ad nos perferuntur, ignorasse incarnationem illam, in qua ipsi vel maximè internuntij fuerunt. *Loc. Isaiæ.* Sed vt ad interrogationes nostra redeat oratio, de illis hæc scribit Aug. li. 1. Locut. in Gene. cùm ait. Est aliquando in scriptura interrogatio, non dubitationis sed admirationis, vt in Genes. Procidit Abraham in faciem, & dixit in animo suo. Si mihi centum annos habenti nascetur filius, & si Sara annorum nonaginta pariet. (Si particula iuxta Hebraicam phrasim, nūquid, significat, vt si hoc tempore restitues regnum *Si. particula.* Israel.) Et in Ecclesiaste. Quomodo morietur sapiens cum stulto. Et nunquid iudex omnis terræ non faciet iudiciū. & Psal. 23. quis est iste rex gloriæ.

Vtitur rursum scriptura interrogatione in re non confessa, sed nobis ignota & controuersa, vt cum dicitur. Quis peccauit, hic, an parentes eius vt cæcus nasceretur? Vtiq; interrogabant apostoli quod ignorabant, & scire *De hoc lege quæ scripsimus. lib. 10. Re. 48* gestiebant. Deo tamen mysticè huiuscemodi ignorantia tribuitur, de qua hæc tradit Greg. li. 2. Moral. c. 3. Non solet dominus percontari nisi cum nescit. Non enim requirimus, nisi quod nescimus, nescire autem Dei reprobare est. Vnde dominus dicit. Discedite à me omnes operarij iniquitatis, nescio vos *Mat. 25.* *Luca. 13.* vnde sitis. Sic dominus apud Iob interrogat Satā. Vnde venis? quia vias illius reprobauerat, propterea quasi nesciens inquirit. Hinc est quod Adę peccanti, domini voce dicitur. Vbi es? Neq; enim diuina potentia nesciebat *Gene. 3.* post

poſt culpam, ad quæ latibula ſeruus confugerat, ſed quia lapſum vidit in culpa, iam ſub peccato velut ab oculis veritatis abſconditum, quia tenebras erroris eius non approbabat, quia vbi ſit peccator ignorat, eumq; vocat & requirit dicens. Adam vbi es?

Aliquando illa interrogatione vtitur ſcriptura, quæ rem non facilè inuentu eſſe ſignificet, & plerunq; huiuſcemodi interrogatio fit cum dictione. Quis. De hac ad hunc modum ſcribit Hierony. Nahum 3. Quis interrogatiua particula non pro impoſsibili, ſed pro difficili re, frequēter accipitur. Iuxta illud Euangelij. Quis putas eſt ſeruus fidelis, quem cōſtituit dominus ſupra familiā ſuam? id eſt, pauci ſerui fideles inueniri poſſunt. Et, Leo rugit quis non timebit. & in Pſalm. 13. Quis aſcendet in montem domini. & apud Paulum. Quis me liberabit de corpore mortis huius. & apud Hoſeam. Quis ſapiens & intelliget hæc. Lege Hiero. ſi amplius de hac re deſideras, Amos 3. Zachariæ 4. & in epiſtola ad Minerium & Alexandrum. & Origenem homil. 18. Numerorum.

Quis.

Luca. 12.

Nonnunquam interrogatio rem prorſus impoſsibilem innuit, & hæc interrogatio nō raro fit aduentu dictionis quis, quæ idem ſignificat, quod nullus, a.um. de qua hęc à Hierony. accepimus, Habacuc 2. capit. Quis vel quid pro impoſsibili reponitur. vt in epiſtola ad Roma. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio, an anguſtia. & in Pſalmo. Domine quis ſimilis tibi. & in Habac. Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud factor ſuus: in omnibus his impoſsibilitas demonſtratur, quia nec apoſtoli charitatem, vlla tribulatio & anguſtia, diuidere poterat à Chriſto, nec ex idolis aliqua obuenit vtilitas. & apud Iſaiam, Generationem eius quis enarrabit. Lege eundē Eccleſiaſtes ca. 3. & Iſaiæ 53. & Euthymium. Pſalm. 82. & Ambroſium li. 1. contra Nouatianos. c. 8. Et deſumpta ſunt hæc omnia quæ ſcripſi ex Origene lib. 8. epiſtolæ ad Roma. ca. 10. cuius quidē hæc ſunt verba. Domine quis credidit auditui noſtro? Quis pro raro dictum eſt, & obſeruare debemus quod ſermo hic in ſcripturis interdum pro raro, interdum omnino pro nullo ponitur. V. g. vt cùm dicit. Quis ſapiens & intelliget hæc? & quis eſt homo qui vult vitam? in his omnibus rarum quenque ſignificat. Vbi vero dicit Paulus. Quis aſcendit in cælum, hoc eſt Chriſtum deducere, vel quis deſcendit in abyſſum, hoc eſt à mortuis reducere, hic, quis, nullus intelligitur. Nullus eſt enim qui aſcendit in cælū Chriſtū inde deducere.

Roma. 8.

Pſalm. 82.

Iſaia. 53.

Aliquando interrogatio vim habet extenuandi rem. Vt, Quid eſt homo quod memor es eius, aut filius hominis quod viſitas eum. & iterum. quid dabitur tibi, aut quid apponetur tibi ad linguam doloſam. &, Quare fremuerunt gentes.

Nonnunquam interrogatio vim habet optandi, præcipuè ſi fiat per dictionem quis cum verbo, Do, das. vt Pſal. 4. Quis oſtendet nobis bona. & Pſal. 13. Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael. & Nume. 12. Quis det omnē populum domini eſſe prophetas. & Pſal. 54. Quis dabit mihi pennas ſicut columbę, & volabo & requieſcam. & apud Ieremiam. Quis dabit capiti meo aquam.

Deinde interrogationes duobus modis fieri ſolēt. Nam aut apertè & ſimpliciter rem quam exquirere volunt proponunt. vt Quis ex vobis arguet me de peccato? &, Domine quid, id eſt cur, multiplicati ſunt qui tribulāt me? Aut obſcuritate & verborū perplexitate rem contegere & occultare ſatagunt, vt dum reſpondens imprudenter ad interrogationem reſpondet, de ſe ferat ſententiam, & ſe dignum ſupplicio iudicet. De hoc ſecundo modo, hæc ſcribuntur in ſecundo opere titulo Chryſo. in Matth. homil. 39. In parabolis ſcriptura figurat perſonas, vt quia non intelligunt, ipſi aduerſus ſe ſententiā dicant. Sic cum Dauid in peccatum incidiſſet, Nathan parabolarum retibus eum comprehendit, coegitq; vt ipſe aduerſus ſe, iudiciū mortis proferret. Et Hierony. Iſaiæ cap. 5. inquit. Aliquando ſcriptura quęrit rem aliquam ab aliquo ſub parabola, vt dum de alio loquitur, de ſe ferat ſententiam. vt Iſaiæ. 5. Nunc ergo habitator Ieruſalem & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam, quid eſt quod vltra debui facere vineæ meæ & nō feci, & illis tacentibus ipſe reſpōdit. Niſi forte in hoc erraui, quod pro labore meo ſpectaui, vt faceret vuas, & non labruſcas, quas inculta ac deſerta terra facere conſueuit. Et in euangelio latius nō ſolum de vinea, ſed de agricolis, quærit Dominus, & ipſis tacentibus, Dominus pro illis reſpondit. Tale quid & Nathan propheta miſſus ad Dauid loquitur, & interrogat eum per parabolam, vt de alio iudicās de ſe promat ſententiam. Miſit dominus (inquit Samuel) Nathan ad Dauid, qui cum veniſſet

Pſalm. 3.

Matth. 21

2 Reg. 12.

t a niſſet

nisset ad eum dixit ei. Duo viri erant in ciuitate vna, vnus diues, & alter pauper. Diues habebat oues & boues multas valde. Pauper autem nil habebat omnino, præter ouẽ vnam paruulam, quam emerat & nutrierat, apud eum cum filijs eius simul. & de pane illius comedens, & calice eius bibens, & in sinu eius dormiens, eratq; illi sicut filia. Cum autem peregrinus quidam venisset ad diuitem, parcens ille sumere de ouibus & bobus suis, vt exhiberet conuiuium peregrino illi qui venerat ad se, tulit ouem viri pauperis, & præparauit cibos homini qui venerat ad se. Iratus autem indignatione Dauid aduersus hominem illum nimis, dixit ad Nathan, Viuit Dominus quoniam filius mortis est vir qui fecit hoc. Ouem reddet in quadruplum, eo quod fecerit verbum istud, & non pepercerit. Dixit autem Nathan ad Dauid. tu es ille vir. & iterum in expositione capit. 21. in Matth. cum dixisset euangelista. Cùm venisset in templum, accesserunt ad eum docentem, principes sacerdotũ & seniores populi, dicentes, in qua potestate hæc facis? Respondens Iesus dixit eis. Interrogabo vos & ego vnum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis vnde erat, e cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes, si dixerimus è cœlo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi? Si dixerimus ex hominibus, timemus turbã: omnes enim habebant Ioannem sicut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt. Nescimus. Ait illis & ipse. Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. & reliqua. ait Hierony. poterat dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare, sed prudenter interrogat, vt suo ipsi vel silentio vel sententia condemnentur. Si enim respondissent baptisma Ioannis esse de cœlo, vt ipsi sapientes in malitia, pertractarunt, cõsequens erat responsio, quare ergo non estis baptizati à Ioanne? Si dicere voluissent, humana deceptione fuisse compositum baptisma Ioannis & nil habuisse diuinum, seditionem populorum dabãt. omnes enim gregatim multitudines, Ioannis receperant baptisma, & sic eum habebant vt prophetam. Respondit itaq; impijssima factio, & humilitatis verbo quo non esse se diceret, vsa est ad insidias captandas. Illi in eo quod nescire se responderant mentiti sunt, consequẽs ergo erat iuxta responsionem eorum dominum quoque dicere, nec ego scio, sed mentiri veritas non potest, & ait, Nec ego dico vobis. Ex quo ostendit illos scire, sed respõdere nolle, & se nosse, & ideo non dicere, quia illi quod sciunt, taceant. & statim infert, parabolam quæ & illos impietatis arguat, & ad gentes regnum Dei doceat transferendum.

Præterea annotare oportet dominũ non nunquam sermonem suum accommodare solere ad interrogantium mentem, eorum verbis neglectis. & ideo nisi altius res consideretur nonnunquam responsio sermoni instituto non videtur quadrare, vt Chryso. auctor est. homilia. 63. in Matth. Christus, inquit ille, sæpe ad mentem interrogantium orationem accommodat, non ad verba illorum. vt apud Matth. cum iuuenis ille inter- *Matth. 19*
rogat. Quid boni faciam vt vitam æternam possideam. Quoniam ceu ad hominem nudum, & vnum e multis Iudæorum magistris, adijt, idcirco, ei quasi homo respondit. Nemo bonus nisi solus deus. & apud Ioannem, cum dominus loquitur cũ Samaritana, quæ *Ioan. 3.*
arbitrabatur Christum esse vnum e plebe Iudæorum, loquitur vt vnus ex eis. Nos, inquit, adoramus quod nouimus, vos adoratis quem nescitis. Et iterum loquens cum Iudæis qui arbitrabantur eum esse mendacem & deceptorem, ait. Si ego testor de me ip- *Ioan. 5.*
so, testimonium meum non est verum, est alius qui testimoniũ perhibet de me. Et apud Lucam cum apostoli morbos curassent, & *Luca. 10.*
virtutes multas egissent, ait illis dominus. Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem. ac si diceret. Ne ob hoc quod dæmones vestræ sunt ditioni subiecti insolentes sitis, ne vt Satanas è cœlo. ita vos à me depellamini. Et apud Ioannem, interrogat Petrus. do- *Ioan. 13.*
mine quo abis? Respõdit illis Iesus. Quo ego nunc abeo non potes me nunc sequi, sequeris autem post. Non dixit quo abiret, sed nõ potes me nunc sequi. Lege Cyrillum libr. 2. thesauri. cap. 1. Attamen lib. 3. super Ioannẽ ca. 3. hæc ad verbum scribit. Consuetudinem fuisse Christo cognouimus, maxime quando ad imperitos Pharisæos loquebatur, corda illorum aspicere, cogitationisque motus vt Deus examinare, & ad illa quæ illi mente versabant, orationem nonnunquam accommodare. Atq; ideo non serie à superioribus quandoque sibi sermo procedit, cum ad illa quæ illi secum vertebant acutissime oratio

coa-

componatur. Sic scribitur ægrotum membris omnibus dissolutum à duobus viris per latum fuisse. Cùmq; propter multitudinem per ostium intrare ad Iesum non posset, à tecto remotis tegulis eum demisisse. Iesum autem ad eum dixisse. Dimittuntur tibi peccata tua. & tunc Pharisæos & scribas turbatos, hæc secum vertisse. Quis est iste qui blasphemat? Iesum autem cogitationes eorum scientem respondisse. Cur cogitatis mala in cordibus vestris. Quid est facilius dicere dimittuntur tibi peccata tua, vel surge & ambula. Vides quomodo non spectarit verba eorum, sed cogitationibus vt Deus respondit. Simile quid apud Lucam inuenies. Alio quodam, inquit, sabbato in synagoga docebat, & erat ibi homo cuius manus dextera erat arida. Obseruabant igitur eum Pharisæi & scribæ si curabat in sabbato, vt occasionem de ipso inuenirent. Ipse verò cum sciret cogitationes illorum, dixit homini qui manum aridam habebat, Surge & sta in medio, & surrexit & stetit. Iesus tunc dixit ad illos. Interrogabo vos, si licet sabbato benefacere, an malefacere? perspicis rursum aperte ad cogitationes eorum verba Christi accommodari. Hactenus Cyrillus. & affert aliud exemplum, sed quia paucis explicari non potest, dimittatur, nos alijs multis exemplis possumus rem eandem confirmare & stabilire, vt Ioan. primo. cum interrogaut sacerdotes & Leuitę Ioannē. Tu quis es? Ipse cognita ipsorum malignitate respondit. Non sum ego Christus. & iterum capit. 3. Nicodemus nihil magnum de Christo redemptore nostro sentiens, ait. Scimus quod à Deo venisti magister, nullus enim hæc signa facere potest, nisi Deus sit cum illo. Respondet Christus: merito ita de me sentis, quia adhuc quæ carnis sunt sapis, nec dum è cælis natus es. Amen, inquit, dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

Marci. 2.

Aliquando consueuit sigillatim ad singula respondere, aliquando nil prorsus aliquibus respondet. Nam quia se indignos fecerunt percipiendi verbum Dei, ab illis sermonum suorum cohibet & celat thesaurū. De vtrisque hæc nobis tradit Chrysostomus homil. 71. in Matthæum. Quando non malitia tantum, sed ignorantia impulsi Pharisæi tentant Christum, vniuersa docendo solet aperire. Quando autem peruersitate com moti aggrediuntur, tunc ad interrogata quidem respondet. vt apud Matthæum. Cum interrogasset Sadducæi de muliere illa quæ septem fratribus nupserat, in resurrectione cuius erit. Respondet Christus. Erratis nescientes scripturas & potentiam Dei, quoniam in resurrectione nec nubent nec nubē tur, sed erunt vt angeli Dei in cælo. & iterum capit. 21. dicitur quod accesserunt ad Christum principes sacerdotum dicentes. In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem? Respōdens Iesus dicit eis. Interrogabo vos & ego vnum sermonem, &c. Atque illi subscribit Augustinus libro secundo, de sermone Domini in monte versus finem. Quod dominus, inquit, quædam dixisse inuenitur, quæ multi qui aderant, vel resistendo vel contemnendo, non acceperunt, non putandus est sanctum dedisse canibus, aut margaritas porcis, non enim dedit eis qui capere non poterant, sed eis qui capere poterant, quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat. Et cum eum tentatores interrogabant, respondebat quę illis ita, vt quod contradicerent non haberent, quanuis venenis suis contabescerent potius, quam illius cibo saturarentur, alij tamen qui poterant capere, ex illorum occasione multa vtiliter audiebant.

Matth. 22

Sunt tamen multa quæ inquiri ab ociosis possunt, superuacanea tamen, de quibus non nihil dicendum est, & hoc ipsum explicandum, cur inquiri & respondere ad talia non oporteat. De rebus verò vtilibus aliquando ad id respondendum est, quod interrogamur, sicut Dominus fecit, cum eum Sadducæi de muliere interrogassent, quæ septem viros habuit, cuius eorum in resurrectione futura esset. Respondit enim quod in resurrectione neque vxorem ducent neque nubent, sed erunt sicut angeli in cælis. Aliquando autem ille qui interrogat, interrogandus est aliud, ad quod tamen si dixerit, ipse sibi ad id quod interrogabat, respondeat, Si autem dicere noluerit, non videatur ijs qui adsunt iniustum, si & ipse, quod interrogauit, non audiat. Nam & Pharisæi qui interrogauerunt, tentantes, vtrum reddendum esset tributum, interrogati sunt aliud, id est cuius haberet nummus imaginē, qui ab ipsis prolatus est. Et quia dixerunt quod interrogati erant, id est Cæsaris imaginem habere nummum, ipsi quodammodo responderunt, id

Matth. 22

t 3 quod

quod dominum interrogauerant. Itaque ille ex eorum responsione ita conclusit. Reddite ergo Cæsari quod Cæsaris est, & Deo quod Dei est. Cum autem principes sacerdotum interrogassent, in qua potestate illa faceret, interrogauit eos de baptismate Iohannis, & cum nollent dicere, quod contra se videbant dici, de Iohanne autem nil male dicere auderent propter circunstantes. Nec ergo vobis dicam, inquit, in qua potestate hæc facio, quod iustissimum apparuit circunstantibus. Hoc enim se dixerunt nescire, quod sciebant, sed dicere nolebant. Et reuera iustum erat, vt qui sibi volebant responderi, quod interrogauerant, prius ipsi facerent quod erga se fieri postulabat. Quod si ipsi fecissent, ipsi sibi respondissent. Ipsi enim miserant ad Iohannem quærentes quis esset, & ipse negauit se esse Christum, & de domino testimonium perhibuit, de quo testimonio si confiteri vellent, ipsi se docerent in qua potestate illa faceret Christus, quod qua si nescientes interrogauerunt, vt calumnian di aditum reperirent.

Postremo loco antequam hoc caput absoluamus, res exigere videtur, vt nonnullas causas ex priscorum patrum lucubrationibus depromamus, ob quas Deus in scripturis, ita attemperet sermonem suum, vt aut sub dubio, de re nimirum quæ illum nequaquam latet, sed nec latere potest, loquatur, aut rem interroget quæ illum minimè fugit, vocat quippe ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Huius rei octo possunt esse causæ, quarum prima sit illa quam affert Hierony. in commenta. Ezechielis. capit. 2. Dominus inquit, loquitur ambigentis affectu, vt liberum hominis monstret arbitrium, ne præscientia futurorum mali vel boni, inmutabile faciat quod Deus futurum nouerit. Non enim quia ille ventura cognoscit, necesse est, nos facere quod ille præsciuit, sed quod nos propria voluntate sumus facturi, illud nouit futurum quasi Deus. Item Ieremiæ. 5. ait. Loquitur sæpe dominus sermone dubitantis, vt in Euangelio. Mittam filium meum ipsum reuerebuntur. & Iere. ait. Ego dixi forsitan pauperes sunt & stulti ignorantes viam domini, ibo igitur ad optimates & loquar eis. Vt ex ambiguitate sententiæ, & suspensione verborum liberum hominis monstraretur arbitrium. Præterea Ieremiæ. 26. cum propheta ait. Noli subtrahere verbum si forte audiant, & conuertantur vnusquisque à via sua mala. Sic interpretatur Hiero. Verbum ambiguum forsitan, maiestati Dei non potest conuenire, sed nostro loquitur affectu, vt liberum hominis seruaretur arbitriũ, ne ex præscientia eius quasi necessitate vel facere quid, vel non facere cogatur. Non enim ex eo quod Deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est, sed quia futurum est Deus nouit, quasi præscius futurorum. Et tamen sciendum iuxta hunc eundem Ieremiam. Et si mala prædixerit dominus, & egerint pœnitentiã, quod & ipse acturus sit pœnitentiam super his quæ facere cõminatus est. Et si prospera pollicitus fuerit, & egerit populus ille negligẽter, mutet Deus sententiam & pro bonis mala inferat. Tale quid & illud euangelij est. Mittam filium meum & forsitan verebuntur eum. Quod vtique ex persona Dei omnipotẽtis dicitur. Deniq; & Ieremias dixit. Si forte audiant & conuertantur vnusquisq; à via sua mala, vt cum illi conuersi fuerint, & meæ sententiæ me pœniteat, & non faciam quod eis facere cogito. Cogito autem facere propter malitias studiorum illorum, quæ si fuerint immutatæ, & mea sententia commutabitur. Legamus historiã Ionæ & Niniue. si plura de hac re desideras lege Hiero. Matth. 21.

Secundã nobis suppeditauit causam Hierony. Ionæ. 3. capit. cum ait. Ambiguè & sub dubio loquitur scriptura, vt dum homines dubij sunt de salute, fortius agant pœnitentiam. & magis ad misericordiam prouocent deum. Vnde Ionas ait. Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus, & reuertatur à furore iræ suæ, & non peribimus; Huic subscribit Ambrosius. lib. 2. de pœnitentia. capit. 5.

Tertiam desumpsimus ex Origine. Matt. 13. cuius hæc sunt verba. Christus non ignarus interrogat, sed quoniam semel assumpserat hominem, vtitur omnibus quæ sunt hominis, quorum vnum est interrogare. Vt, intellexistis hæc omnia? dicunt etiam. Nec mirãdum si id faciat saluator, cùm ipse etiam omnium Deus moribus hominum se se accõmodans, perinde ac si aliquis homo, morem gereret filio suo, percontetur, velut in hoc. Adam vbi es? &, Vbi est Habel frater tuus? Hierony. quoque ad Rufinum de iudicio Salomonis ait. Christus simulat ignorantiam, & humanos pro dispensatione mentitur,

Roma. 4. — *Prima causa cur Deus loquit sub dubio.* — *Liberum arbitrium cõtra Lutheranos astruitur.* — *Matth. 21* — *Iere. 5.* — *Secũda causa.* — *Tertia causa.*

tur, hoc est imitatur affectus, sicut ibi. Vbi posuistis Lazarum? & ad mulierem fluentem sanguine. Quis me tetigit? His similia scribit Ambro. lib. 5. de fide cap. 8.

Quarta causa. Quartam rationem desumpsimus ex cõment. August. in Psalmum secundum. Cùm dubitatione, inquit, loquitur scriptura, vt in Psalmo. Ne quando irascatur dominus, non secundum visionem prophetæ cui certum est, sed secundum eos ipsos qui monentur, quia cum dubitatione cogitare iram Dei solent quibus non apertè reuelatur.

Quinta causa. Sit quinta, Ex Chrysostomo homilia 17. in Ioannem. Christus, inquit, aliquando interrogat, non vt sciat, est enim scrutator cordium, sed vt rogando eos sibi conciliet, & familiares reddat, atque audentiores, seq; suo eos dignari colloquio ostendat. Vnde apud Ioannem conuersus Iesus & videns duos discipulos Ioannis Baptistæ sequentes se, dicit eis, Quid quæritis? Credibile enim est eos subuereri, eum se rudes intelligerent, & tantum testimonium Ioannis de Christo accepissent.

Sexta causa. Sit sexta, ex diuo Gregorio homilia 9. in Ezechielem. Dubitationes, inquit, locutionum dei, V. g. Si forte audiant, si forte quiescant, non ex ignorantia, sed ex aliqua significatione descendit. Nam quis nesciat, quod qui fecit & videt omnia, omnia sciat? Et per semetipsam in Euangelio veritas de Antichristi prædicatoribus inquit. Dabunt signa & prodigia, ita vt in errorem ducantur, si fieri potest electi. Cur hoc sub dubitatione dicitur, cùm quid futurum sit à domino præsciatur? Vnum verò è duobus est, quia si electi sunt fieri non potest. Si autem fieri potest, electi non sunt. Et tamen dicitur, vt in errorem ducantur si fieri potest etiam electi. Ita ergo dominici sermonis dubitatio ex electorum cordibus, designatio tentationis fuit, quia qui electi sunt ad persistendum, per signa prædicatorum Antichristi, tentabuntur ad cadendum. Per hoc ergo quod dicitur, si fieri potest, hoc exprimitur quod electi in corde tentabuntur. Nutabunt enim, sed non cadent. Dicitur ergo si fieri potest, quia trepidabunt, & tamen dicuntur electi, quia non cadent. Dubitatio itaque sermonis à domino in electis exprimit trepidationem mentis. Quos & electos nominat, quia cernit quæ in fide & bono opere persistunt. *Matth. 24*

Septima causa. Septima quæ eadem cum prima esse videtur, talis est. Non ignorans, futurum (inquit Theophy. Lucæ 20.) scriptura dubitatiue loquitur, sed ne quidam præscientiam Dei necessariam inobedientiæ causam esse dicant, ideo huiusmodi verborum figura vtitur, vt apud Lucam. Forsitan filium meũ verebuntur, cum forte legendum in eo. in Matth. sine eo. & tunc explicat dominus per affirmationem quid illis oporteret facere filio domini sui. licet ipsi id facere noluerint. *Luca 20. Matth. 21*

Octaua causa. Vltimã rationẽ assignauit Chrys. ho. 71. in Matth. Quãdo dñs, inquit, interrogat, nõ quia ignorat interrogat, sed quà per responsionẽ ipsorũ, obnoxios pœnæ esse vult, ostendere. vt cũ interrogat. Cuius esset effigies numismatis, cũ illi Cæsaris respõdissent, Illico subiungit. Reddite igitur Cæsari, quæ sunt Cæsaris. non enim ait, date, sed reddite. *Matth. 22 Luca 20.*

Si de hac re plura nosse desideras, lege Chrysosto. homil. 78. in Matth. & homil. 4. de patientia Iob. & Ambrosium lib. 5. de fide ad Gratianum Augustum capi. 8. & Origenem homil. 16. Numerorum.

¶ Regulæ quarundam repetitionum, tum verborum, tum etiam sententiarum, quas crebro admittunt scripturæ.

CAP. VII.

IN hoc postremo huius libri cap. coniecimus regulas quasdam de repetitione verborum, ac sententiarum, quas vtiles fore studiosis illis cernebam qui animum adhibuerunt ad scrutandũ arcana scripturarum. Solẽt enim scripturæ his repetitionibus efficere, quod oratores, cõpluribus verbis selectissimis, & eloquentissima oratione vix obtinent. nempè vt rem illam de qua loquũtur summe amplectendã esse doceãt. Licet stulti putẽt esse ταυτολογίαν. Igitur vt Theocritus ait, ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα. Hoc est à Deo incipiamus. De illo hęc scribit Greg. in explanatiõe Psalmi 6. pœnitentialis. Nominis, inquit, venerandi repetitio precandi auget affectum, vt, De profundis clamaui ad te domine, domine exaudi vocem meam. & parum infra. Si iniquita- *Vide Ischi. quem tetutimus. libr. 10. Regũ. 11. & Hie ro. Isaie 5. in princip. In Encomio Ptolomæi. nominis dei repetitio augeet affectũ orantis.*

tes obseruaueris domine, domine quis sustinebit? Nomen repetit vt affectum excitet. & Domine dominus noster quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Deinde aduerte quod diligẽter annotauit Hierony. Ezechielis 38. Quod vbicunque iuxta septuaginta bis ponitur Dominus, primum nomen tetragrammaton est, scilicet Iehoua, quod propriè ad Deum pertinet, & ineffabile dicitur, secũdum commune quod sæpè in hominibus inuenitur, vt apud Ezechielem. Dic principi Tyri. hęc dicit dominus Deus. Nonnunquam obseruatio Hieronymi fallit, veluti Ezechielis 2. Dices ad eos, sic dicit dominus deus. In Hebraico primo loco ponitur nomen appellatiuum commune Deo & creaturis, secundò nomen proprium dei.

De hoc lib. 2. capit. 2. col. 141.

Porrò ad aliorum nominũ repetitionem accedentes primo devocatiuo casu dicamus, id quod Euthy. Psalm. 56. annotauit. Duplicatio appellationis, hoc est vocatiui, aut demonstratio est miserationis, aut diligẽtis vocationis signum. Vt, Ierusalem, Ierusalem quæ occidis prophetas. Et, Eli Eli lama hazabtani. Theophylactus quoque Lucæ 13. cum ait dominus, Ierusalem Ierusalem, quæ occidis prophetas. Ipse sic interpretatur. Duplicatione nominis ostendit amorem quem erga illos habebat dominus. Quemadmodũ enim amator quis ab amica contemptus, ita reuocat ipse adulteram synagogam. Deniq; in euangelio. Simon Simon, ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret instar tritici, & ego pro te rogaui ne deficiat fides tua.

Lucæ 22.

Præterea aliud affert documentum, pulcherrimus auctor Euthy. Psalm. 16. inquiẽs. Solent prophetæ sæpenumero in locis affectu plenis easdem sententias, varia oratione repetere, vt aucto affectu, ad maiorem deum misericordiam trahat. Vt, susceperunt me quasi leo paratus ad prædam, & quasi catulus leonis habitans in abditis. Et Chrysosto. homil. 10. in Genes. ait, Sæpè scriptura multa vtitur diligentia, semel atque iterum idem dicens, vt in mentibus auditorum reponantur ea quæ dicuntur. Nam nisi hoc ei curæ fuisset, sufficiebat dicere. Et fecit Deus hominem. Sed iterum apponitur. Secundum imaginem Dei fecit illum. Item Euthymius Psalm. 36. ait, Est propherarum mos ad maiorem emphasin, atque vt intentionem cordium suorum melius declarent, dictiones & sententias plerunque repetere & inculcare, iuxta Hebræorum morem. vt in Psalm. In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & liberasti eos. Ad te clamauerunt & saluati sunt, in te sperauerunt & non sunt confusi. & alibi. Vias tuas domine demonstra mihi, & semitas tuas doce me. Hoc idem repetit Psal. 76. circa principium, & iterum. Psalm. 107. & 21. Hoc est quod dicit Isichius libro primo Leui. versus finem, cum ait, Non frustra solet scriptura verba repetere, quæ & multa omittere breuitatis causa videtur. Denique Oecume. versus finem, episto. ad Roma. ait, Sæpè Hispanorum nomen Paulus inculcat, vt ingentem erga eos exprimeret amorem.

Psal. 21.

Psalm. 24.

Hispani.

Adhuc aliud genus repetitionum inuenitur in scripturis, quod Euthymius Psal. 39. his verbis explicauit. Huiusmodi verborum repetitio (spectans spectaui, exultatiõe exultabunt, benedicens benedicam, multiplicans multiplicabo dolores tuos) frequentissima est apud Hebræos, & intensionem quãdam denotat, & validiorem sententiæ confirmationem. vt, Videns vidi, id est, optime vidi, Cognoscendo cognoui, id est, exquisite cognoui. Et rursum Psal. 131. Quod ait, exultatione exultabunt, item benedicens benedicam, & alia huiusmodi, quidam Idioma esse dicunt Hebraicæ linguę. Quidam verò huiusmodi sermone vti dicunt scripturam ad maiorem intensionem, & ad validiorem sententiæ confirmationem. Item Hierony. Ezechielis 16. ait, Duplicatio pondus facit orationis. Vt, decora facta es vehementer nimis. eo quod ad pulchritudinis magnitudinem addi vltra nil posit. & Matth. 2. Gauisi sunt gaudio magno valde. & creuerunt aquæ super terram valde valde.

Genes. 7.

Præterea ait Augu. in lib. Locut. in Exodum. Hæc repetitio, aceruus aceruus, aut puteus puteus, & similium nominum coaceruatio, multitudinem illius rei significat nempe puteorum aut aceruorum multitudinem, ac aliarum rerum similium.

Est aliud documentum prioribus nõ dissimile, & ideo nimimè reticendum, estque desumptum ex comment. in Iob, titulo Hiero. capi. 3. cuius hæc sunt verba. Pro confirmatione dicti, solent in scripturis sententiæ iterari. Vt, Quia timor quem timebam euenit mihi, & quod verebar accidit. Er Basilius in homil. Quomodo baptizetur aliquis baptismate quod est in Euang. domini nostri Iesu Christi,

Christi, ait. Cum sciret apostolus tautologiā vtilem esse audientibus, ad certitudinem, veritatisque persuasionem firmiorem, per eorundem relumptionem, illis inculcat. vt si commortui fuerimus, & conuiuemus. Si sustinuerimus & conregnabimus. Hæc ille. Est optimum exemplum Lucæ. 10. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex omnibus viribus, & ex omni mente tua: huiusce modi innumera exempla vel vnicus Psalmus. 118. suppeditabit.

Luca. 10.

Solent verba eodem in loco semel atque iterum inculcari, sed in alia atque alia significatione. vt Iohan. 1. Mundus per eum factus est, & mundus eum non cognouit, idest, hæc mundi machina à Deo creata est, ex cuius contemplatione Deus poterat cognosci, & tamen homines huic mundo addicti eū non cognouerunt. & Ieremiæ. 23. Vos nō visitastis gregē meum, & ego visitabo malitiā studiorū vestrorū. Visitare primo loco significat gubernare, vel curam gerere, secūdo vero loco significat punire. & sic Dauid ponitur pro rege ipso, & statim pro Messia. & Paulus azymum vocat panem, & hominem sanctū & innoxium, & legem vocat interdum veterem, interdum nouam, interdum naturalem, interdum legem membrorum. & fermentū pro massa & malitia. Hæc summè sunt aduertenda si dextre & eruditè vis Allegoriam aliquam tractare. & in titu. Psalm. 50. ingredi pro coire & apparere. Verum vt res optimè intelligatur, non abre erit, Origenis verba ex lib. 3. commenta. in epistolam ad Roma. in medium afferre, quæ huiusmodi sunt. Inuenimus hanc esse scripturæ consuetudinem in multis locis, quod vnum vocabulum secūdo in eodem loco positum diuersa significet. vt ibi. Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, vt veniat messis? eleuate oculos vestros, & videte regiones quia albæ sunt ad messem. Nonne hoc loco messis secundo nominata est, sed primo ad corporalē messem refertur, secundo ad spiritualē. Et iterum cum Dominus dicit ad Samaritanam. Da mihi bibere, & post responsum eius dicit ad eam. Si scires quis est, qui dicit tibi da mihi bibere, tu vtique petisses eum, & dedisset tibi aquam viuam. Et iterum addit ad eam. Omnis qui bibit ex hac aqua sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua quam ego do ei. non sitiet in æternū. Vides quomodo & bibere ex aqua nunc quidem corporaliter, nunc autē spiritualiter in vno eodēque accipitur loco? est illic similiter positum, vbi cæcus à natiuitate curatur post hoc dicit saluator. In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant. Ita & apud Paulum, cum sine lege dicit iustitiā Dei manifestari, naturalis lex intelligitur, cū vero dicit, Testificata à lege & prophetis, Moysi legem designat.

Regula pro allegorijs excogitandis annotādo.

Est aliud genus repetitionis in scripturis creberrimum, cum dictio aliqua semel legitur, sed iterum aut pluries intelligitur, ac nisi subintelligatur trunca ac mutila manet oratio. Hic tropus Græcè Zeugma vocatur. vt Psalm. 1. non resurgent impij in iudicio, nec peccatores in concilio iustorum, scilicet, surgent. &. 9. Non in finem obliuio erit pauperis, patiētia pauperum peribit in finem, idest, vt optime addit interpres noster, non peribit. &. 2. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, idest, & quare populi &. 9. Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorū destruxisti, idest, quas destruxisti. Subaudi perierunt. Et ad Ephe. 4. omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor & blasphemia tollatur à vobis. Hæc duo verba tollatur à vobis, singulis quinque verbis sunt subintelligenda. & ad Rom. 2. Qui reddet vnicuique secundum opera eius, ijs quidē qui secundum patientiam boni operis (gloriam & honorem & incorruptionem subaudi reddet.) quærunt vitam æternam. ijs autē qui sunt ex contentione, ira & indignatio, subaudi reddetur. De hoc tropo Augustinus lib. 1. Locut. in Gene. cum dixisset Moyses. Ascendit Abrahā de Aegypto, ipse & vxor eius, & omnia eius, & Loth cum eo in desertum. ita scribit. Subauditur, ascenderūt. Hæc locutio vocatur Græce zeugmatica eclipsis. & Hiero. sæpissime alias, sed in comment. Zachariæ cap. 1. sic ait. Cum aliqua dictio subauditur pluribus commatibus, quæ à Græcis dici solet ἀπὸ κοινοῦ subauditur talis aut talis dictio. vt Patres nostri vbi sunt? & prophetæ. Scilicet, Vbi sunt. & in Malachia. Filius honorat patrem, & seruus dominum, scilicet honorat. Huius Regulæ meminit Rabbi Dauid Calu. Psalm. 9. sed quia typographi nostri typis Hebraicis carebāt. & hic & sæpe alias, adducere Hebraica verba nō potuimus. Latina sic habent. Dictio vna solet collocari vice duarū, iuxta linguæ sanctę cōsuetudinē. Deniq;

Zeugma in scripturis crebra.

Locus ἀπὸ κοινοῦ

Denique Euthy. in omnibus locis qui modo à me citabuntur, hoc idem affirmat. vt Psal. 61. Quousq; irruitis in hominem, interficietis omnes vos tanquam parieti inclinato, id est, quousque sanguini & cædibus vacatis. Iuxta Hebraicam tamen veritatē hoc exemplum ad rem non spectat, in qua sic legitur. interficiemini vos vt paries inclinatus, id est, ne hominem occidatis, aut impie agatis ne & vos pereatis, vt paries qui demolitur, perire solet. & Psal. 31. Proteges eos in tabernaculo tuo, à cōtradictione linguarum. Subaudi proteges eos. Et rursum eodem Psal. Miserere mei domine quoniam tribulor. & post parum. Quoniam audiui vituperationē multorum. Subaudi, miserere mei. Et iterū. Psal. 34. Restitue animā meam à malignitate eorum, à leonibus vnicam meam, scilicet, restitue. & Psal. 67. Vt intingatur pes tuus in sanguine. & lingua canum tuorum. subaudi. intingatur. Ioan. 15. si non venissem & locutus eis fuissem, Ephes. 1. Sanctis qui sunt Ephesi. scilicet in Christo Iesu, & fidelib⁹. s. in Chrō.

Præterea conduplicantur nonnunquam comparatiua ad maiorem Emphasin, vt ad Philipp. ca. 1. Multò magis melius permanere in carne propter vos. & ad Galat. 4. Multi filij desertæ magis quam eius, quæ habebat virum. Et in euangel. Gauisi sunt gaudio magno valde.

Fit nonnunquam eiusdem nominis conduplicatio, ita vt primum sit in nominatiuo, secundum in genitiuo, vt canticum canticorum. De huiusmodi forma loquendi sic disputat Orige. homi. 1. in Canticum canticorum, interprete Hiero. inquiens. Quomodo dicitur per Moysen quædam esse nō solùm sancta, sed & sancta sanctorum, & alia non tantum sabbata, sed & sabbata sabbatorum. Sic docemur scribente Salomone, esse quædam non solum cantica, sed & cantica canticorum. Beatus quidem is qui ingreditur in sancta, sed beatior qui ingreditur in sancta sanctorū, beatus qui sabbata sabbatizat, sed beatior qui sabbatizat sabbata sabbatorum. Beatus similiter & is qui intelligit cantica & canit ea, nemo quippe nisi in solennitatibus canit, sed multò beatior ille qui canit cantica canticorum. Et sicut is qui ingreditur sancta pluribus adhuc indiget, vt valeat introire in sancta sanctorum, & qui sabbatum quod à domino populo constitutum est, multa adhuc necessaria habet, vt agat sabbata sabbatorum, eodem modo difficilè reperitur, qui omnia quæ in scripturis continentur cantica peragrās, valeat ascendere ad cantica canticorum. Egredi te oportet de Ægypto, & egressum de terra Ægypti pertransire mare Rubrum, vt possis primum canticum canere, dicens. Cantemus domino, gloriose enim magnificatus est. Licèt autem primum dixeris canticum, adhuc longè es à cantico canticorum. Perambula terram deserti spiritaliter, donec peruenias ad puteum quem foderunt reges, & ibi secundum canticum canas. Post hæc veni ad vicina terræ sanctæ, vt super Iordanis ripam constitutus, cantes canticum Moysi, dicens. Attende cælū & loquar, &c. Rursum habes necessarium vt milites, & terram sanctam hæreditate possideas, Apis tibi ꝓphetet, & apis te iudicet. Debora quippè apis interpretatur, vt possis illud carmen, quod in Iudicum libro continetur, edicere. Ad regnorum deinceps volumen ascendēs, veni ad canticum quādo fugit Dauid de manu inimicorum suorum & de manu Saul & dixit. Dominus firmamentum meum. Perueniendum est tibi ad Isaiam vt cum illo dicas. Cantabo canticum dilectæ vineæ meæ. Et cum vniuersa transieris ad altiora conscende, vt possis iam decora anima cum sponso canere & cantica canticorum. Hæc eadem repetit Orige. in proœmio. 4. homiliarum in cantica canticorum, versus finem. & Philo Carpathius eodem in loco. Veruntamen vt breuiter colligam quæ ab his viris doctissimis fuse dicta sunt, dico, quod eiusdem nominis repetitio rei auget incrementum, siue res illa sancta sit, siue nephanda. vt canticū canticorum, est præcipuum inter omnia cantica, & vanitas vanitatum, id est extrema vanitas, sabbatum sabbatorum est solennior dies inter omnes Paschæ. & seculum seculorum, id est perpetuò. Atque ita dicit Euthy. Psal. 9. Præterea Hiero. Ezechi. 27. cap. ait. Quomodo dicitur canticum canticorum, & seculum seculorū, & opera operum, vt canticum maius alijs canticis sit, & seculum prolixius alijs seculis, opusque cæteris operibus vtilius, sic iuxta 70. Ezechi. 27. legitur. occidens occidentis, vt magnitudinem occidentalium partium significet. His similia scribit ad Gala. 1. ca. in expositiōe huius loci. Qui dedit semetipsum &c. & in commen. in Ecclesiasten. c. 1.

Exod. 15. *Nume. 21.* *Deute. 32.* *Iudicum. 5* *2. Reg. 22.* *Psalm. 17.* *Isaie. 5.*

Est aliud genus repetitionis admodum in scripturis receptum, quo solent rem alicubi diligen-

diligenter enarratam, ac diſſertatam, alibi aut eiſdem verbis aut alijs, ſed parum mutatis & inuerſis, repetere. Veluti innumera quæ in lege narrantur, replicãtur in prophetis, & quæ in libris Regum in Pſalmorum inueniuntur volumine. Cauſam aſsignat Hiero. Ezech. capit. 44. in calce. inquiens. Quærendum cur ea quæ dicta ſunt replicat. Vt videlicet quæ in mentibus hominum ſunt, vel legendi negligentia, vel audiendi cõtemptu & obliuione deleta, viua voce innouētur, quæ non ſit ſcripta calamo & atramento, ſed ſpiritu & verbo Dei. Vnde ſaluator nullum volumen doctrinæ ſuæ propriũ reliquit, ſed patris & ſuo ſpiritu quotidie loquitur in corde credẽtiũ. Hæc erit reſponſio aduerſum eos qui calumniantur prophetas, cur quæ in Pentateucho continentur, in ſuis voluminibus replicent. At dices ſi illa loca inter ſe conferantur vehementer a ſeſe diſsidere & diſſonare videntur, veluti ſi euangeliſtas inter ſe conferas & legem & prophetas, quod à mendacio abhorrere non videtur. Huic obiectioni reſpõdet Augu. lib. 1. q. in Gene. q. 64. inquiens. Cum res aliqua narratur in ſcripturis, & alibi ſententia eadem repetitur, non eſt opus omnia eodem inculcentur modo, ſed eadem ſententia teneatur. Vt ſeruus Abraham narrat ea quæ ſibi dicta ſunt à domino non eodẽ modo. Quod admonẽdum putaui propter ſtultos & indoctos homines, qui euangeliſtas hinc calumniantur, quod in aliquibus verbis non omnino conueniunt, quanuis rebus & ſententijs omnino non diſcrepent. & libr. 1. Locut. in Geneſ. verſus finem. Cum ea quę dicta ſunt dicta eſſe narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diuerſitate verborum nihil ſententiæ depereat veritatis. Hoc valde annotandum eſt ob euangeliſtas. Sic fratres Ioſeph dixerunt dictum eſſe ſibi à Ioſeph. & terram mercamini. & non inuenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis, quæ dixerat in eius voluntate cognouerant, neque enim verba ſunt neceſſaria niſi ad exprimendam & in audientium notitiam perferendam, quantum poſſumus, voluntatem. Item Hierony. Ezechie. 33. capit. ait. Hoc in omnibus ſcripturis ſanctis obſeruare debemus, vbi videtur eſſe aliqua ſimilitudo ſententiæ, non in omnibus eadem dici, ſed vel ſubtrahi pleraq; vel addi, & ſingulorum inter ſe verborum diſcrepantiam, habere rationem.

Vide 3. parte. q. 4. a. articul. 4.

De conſenſu euangeliſtarum.

Veluti cum Ezechie. 3. dicitur. Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me: ſi dicente me ad impium, morte morieris, non annuntiaueris ei, nec locutus fueris vt auertatur à via ſua impia & viuat, ipſe impius in iniquitate ſua morietur. Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem annuntiaueris impio, & ille non fuerit conuerſus ab iniquitate, & à via ſua impia, ipſe quidem in iniquitate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti. Hæc verba ſi diligenter inſpicias, intelliges ſimilia quidem eſſe his quæ dicuntur apud Ezechielem. 33. capi. circa principium, ſed non eadem, dum in pleriſque diſcordant. Origenes quoque homilia. 9. in Geneſim, affert aliud exemplum. in Geneſim, inquit, ca. 12. & 18. Abraham à domino benedicitur, & iterum cap. 22. eandem replicat benedictionem non quodam modo. Nouum enim eſt quòd dicit. Et vocauit Angelus domini Abraham ſecundo de cælo. Quod tamen addidit non eſt nouum. Nam (benedicens benedicam te, & multiplicabo te, & erit ſemen tuum vt ſtellæ cæli) prius fuerat pronuntiatum. Quid noui in hac vltima promiſsione additur. Si Abraham ſecũdum carnem vixiſſet, & vnius populi quem ſecundum carnem genuit pater fuiſſet, vna ſuffecerat repromiſsio. Nunc vero vt oſtenderet eum primo patrem futurum eorum qui ſecundum carnem circunciſi ſunt, circunciſionis ſuæ tempore datur ei repromiſsio, quæ ad populum circũciſionis, pertinere deberet. Secundò quia pater etiam eſſet futurus eorum qui ex fide ſunt, & qui per paſsionem Chriſti veniunt ad hæreditatem, tempore nihilominus paſsionis Iſaac promiſsio renouatur, quæ pertinere debet ad eum populum, qui paſsione Chriſti ac reſurrectione ſaluatur. Ecce in hiſtribus locis eadem inculcari videntur verba, ſed longè diuerſa ſunt. Illa enim quæ in priori promiſsione dicta ſunt, & ad priorem populum pertinent, in terris dicta ſunt. Sic enim dicit ſcriptura. Eduxit eum foras, de tabernaculo ſcilicet, & dixit ei, reſpice ſtellas cæli, &c. Sic erit ſemen tuum. Vbi ſecundo repetitur promiſsio, deſignat quod locutus ſit ei è cælo. in illa priori ſermo tantummodo fuit, hic interponitur iuſiurandum, vt dicit Paulus ad Hebræos. Volens, inquit, Deus oſtendere pollicitationes hæredibus per immobilitatem

Quater benedicitur Abraham.

tatem consilij sui, interposuit iusiurandum. Tunc deinde in prima repromissione, non habet positam causam cur data sit, tantum quod eduxit eum foras, & ostendit ei, inquit, stellas cęli, & dixit sic erit semen tuum. Nunc addit causam propter quam iuramen to confirmat promissionem firmam futuram. Quia fecisti verbum hoc & non pepercisti filio tuo. Euidenter designans, quod propter passionem Christi, populo ex gentibus maneat firma repromissio. Adhuc tractatu. 4. in Matthæum. affert aliud exemplum. Matth. inquit. 16. dicitur, Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quoniam oportet eum ire in Hierosolyma, & multa pati à senioribus, & principibus sacerdotũ, & scribis populi, & occidi, & tertia die resurgere. & 17. capit. ait. Conuersantibus illis in Galilæa dixit eis Iesus. Futurum est vt filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & post tertiam diem resurgat. Videntur quidem hæc illis esse similia, vt facilè quis dicat dominum eadem verba repetere. Quod non est ita. Neque enim id ipsum est, ostendere discipulis, quoniam oportet eum ire in Hierosolyma, & multa pati, &c. & dicere discipulis in Galilæa constitutis. Quoniam futurum est, vt filius hominis tradatur. Tradendum, superius non est dictum, hic autem non solum tradendum, sed etiam in manus hominum. Aliud affert Origenes exemplum homi. 9. Super Ezechielem. Addit pulcherrimum exemplum D. Euche. lib. 1. in Gene. capit. 40. inquiens. Gene. 7. legimus. Ingressus est Noe & filij eius, & vxores filiorum eius cum eo in arcam. & post diluuium quando ex arca exeunt, cap. 8. dicitur. Egredere de arca tu & vxor tua, & filij tui, & vxores filiorum tuorum. Sed quæri potest quare in ingressu hominum in arcam, seorsum viri, & seorsum nominatæ sint fœminæ. In egressu vero dictum est ad Noe. egredere tu & vxor tua, & filij tui, & vxores filiorum tuorum cum eis. Nisi quia damnato seculo, & pereunte omni genere mortalium, soli illi à periculo liberati, vsque dum arca requiesceret, & exitia aquarum cessarent à concubitu cessarent, & sic denuò reuertentur ad id ipsum corpori debitum nuptiarũ, vt crescerent & multiplicarentur super terram, & ideo in ingressu diuisi, in egressu verò iugatim sunt nominati. & Beda in expositione Gene. capi. 5. ait. Diuisi arcam intrant

Cur Noe & filij eius seiũcti ab vxoribus in ingressu arcæ, & coniuncti cum vxoribus in egressu numerentur.

Noe & filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius, coniuncti autem egrediũtur ex arca. Propter continentiam necessariam in arca, quasi in ecclesiam, & propter creationem filiorum extra arcam. Quia cum saluati per arcam spiritualem resurrexerimus, adhærebit caro spiritui pace perfecta. Denique Damasce. lib. 4. cap. 25. ait. Noe in arcam ingredi iussus, & mundi semen custodire cõmissus, sic præceptũ accepit. Ingredere, inquit, tu, & filij tui, & vxor tua, & vxores filiorum tuorum, & separauit eos ab vxoribus, & cum castitate pelagus, & illud totius mundi naufragium euitarent. Post diluuij autem cessationem. Egredere, inquit, tu, & vxor tua, & filij tui, & vxores filiorum tuorum. Ecce rursus propter multiplicationem nuptiæ concessæ sunt. Hæc ille. Item Gene. capit. 1. Crescite & multiplicamini & replete terram, & postea capit. 8. & 9. eadem pene verba repetuntur. & Gene. 2. potestati hominis omnia subijciuntur, & cap. 8. iterum arbitrio hominis omniã traduntur.

Est postremò illud genus repetitionis animaduertendum, quo id, quod obscurè dictum fuerat prius, postea clarioribus verbis & explanationibus recinitur & inculcatur, ita vt posterior pars sit veluti prioris interpretamentum, vt Psalm. 108. Genua mea infirmata sunt à ieiunio, id est propter, & caro mea immutata est propter oleum, idest amisit pinguedinem. & 78. Nolite extollere in altum cornu vestrum, Nolite loqui aduersus Deum iniquitatem. Huius regulæ tot sunt exempla, quot ferè sunt periodi in Prouerbijs, Psalmis, & Iob, vt interim taceam de prophetis. De Paulo tamen loquens Oecume. hoc scriptum reliquit, ad Roma. cap. 17. Vt plurimum in repetitionibus, non ita nudè repetit Paulus, quasi ad hoc conaretur, sed vel cum augmento, vel cum maiore elucidatione, vel expresſius. Sed omnino absq; aliquo cultu ac permutatione raro eum inuenias repetitione vtentem, qua tamen continuè fere vtitur. vt ad Roma. 10. Quod si lapsus ipsorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum, &c. & statim id explicãs ait. Nam si reiectio ipsorum est reconciliatio mundi. Lege eundem Oecume. in posteriori ad Corinth. episto. capit. 8. Et nos nonnihil de hac re tetigimus in priori huius libri capite. & alibi sæpè (propter quosdam morosos, qui putant sub singulis verbis latere nescio quæ myste-

mysteria,è suo capite conficta.) Deniq; illud sermonis genus in scripturis est frequentissimum, vt sensum quem prioris versiculi pars expressit, posterior aut recinat alijs verbis eũdem,aut simili sententia referat, aut contraria respondeat. Primi generis hoc erit exemplum,os iusti meditabitur sapientiam,& lingua eius meditabitur iudicium. Secundi. Iustus vt palma florebit.Cui simile quod succi nitur.Et sicut Cedrus Libani multiplicabitur. Tertij.Esurientes impleuit bonis, & subnectitur contraria sententia.Et diuites dimisit inanes.Possunt similia colligi ex August.Psal.2. & ex libro eiusdem de Anima & eius origine.capit. 17. & ex Câhi. Psalmo. 16. Sed de his satis, ad reliqua depromenda quæ sunt Theologico muneri consentanea,& ab eo in diuulsa, orationem nostram accõmodemus.

Psalm. 36. *Psalm. 91.* *De hoc tertio genere, libr. 9. Regu 33.*

Finis libri quinti Hypotyposeon.

SEXTI LIBRI HYPOTYPOSEON, MARTINI MARTINEZ Cantapetrensis, sacrorum bibliorum tribus linguis Salmanticę Professoris,& sacræ Theologię magistri, Proœmium,ad Illust. & eruditissimum virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

Vperioribus quinque libris, Præsul amplissime, functus Ierophantæ munere, multa scripturarũ mysteria breui sermone perstrinxi, ea forte cura ac industria, vt pauci ante me,pertinaciori studio, & maiori animi cõtentione in hoc scribendi genere,versati sint, attamen an ad votum labor noster successerit,aliorum esto iudiciũ,faxit Deus vt ea quæ tractare instituimus, æquè prospere ac feliciter succedant,itavt primo,ne medium,medio ne discrepet imum. Nec verò hoc à me dictum arroganter existimari velim. Nam disputandi scientiam concedens multis, quod est proprium munus theologi, apte & concinne ex præcedentibus & sequentibus scripturas interpretari,quoniam In eo studio ætatem consumpsi,si id mihi assumo, videor mihi, non tam alienam rem vendicare, quàm meam reposcere. Cum enim tam varia sint hominum ingenia,& alios alijs disciplinis animum adhibuisse,& in eis ediscendis operam suam impendisse,sciamus, me tamen ab ineũte ætate admiranda scripturarum maiestas, adeo illexit & ad seuocauit,vt maiori cum auiditate & calore aggrediendam rem vllam nũquam putarem. Vnde post lectionem multorum admirandæ doctrinæ & sanctitatis auctorum,feci quod multo ante Galatõ pictor eximius,symbolo quodam significauerat. Is enim præclarum nomen apud posteros consecutus est, eo quod depinxerit Homerum quidem,euomẽtem,cæteros verò poetas eius vomitum phyalis colligentes. Sentiens probè omnia quæ à poetis inueniuntur literis mandata,ex Homerico fonte manasse. Quin & apud nos idem factitasse legimus Ambrosium,Hilarium,Hieronymum, qui Origenis sermonibus suos Inseruerũt libros. Et quid aliud fecisse putas Alexandrum Halensem, S.Thom. Aquinatem & Bonauenturam & huiusce ordinis viros,(quorũ institutum fuit quæ sancti patres sparsim tradiderant, in locos communes conijcere) nisi August.& Aristotelis & Dionysij Areopagitæ vomitum pulcherrimum,quodam in vase concludere, quem postea posteriores nonnulli cœno lutoq; miscentes adeo defœdarunt, vt à nitore antiquo degenerasse prorsus videantur. Vt merito de illis dici possit quod Ezechiel ait, Domum Israel ære, ferro, plumbo & stanno esse commixtam. Quid Salomon? nonne

Galaton pictor.

multas ex ſapientibus Tyri & Phœnicũ coaceruaſſe ſententias accepimus, quas proprijs reſpergens in libris, Vomentis ſibi nomen aſciuit. Horum nos veſtigia ſequentes, non ex vno aut altero ſcriptore, ſed ex innumeris Grçcis, Latinis, Hebraicis, Chaldaicis, quos aſſidue perlegimus, optima queq; delibauimus ac ſelegimus, vt ſtudioſis ſcripturarum iuuenibus opem pro virili ferremus. Vt hi ſaltem qui in priſcorum patrum lectione ſunt parũ verſati, à nobis habeant obſeruationes quaſdam ac regulas, quas ex tot voluminũ vaſtitate, maximis laboribus ac vigilijs, aucupari aut nanciſci potuimus. Damus igitur præſul ampliſsime & doctiſsime ſextum Hypotypoſeon volumen, in quo, perinde ac in ſuperioribus feceramus, ingentem ſyluam rerum, quæ ad ſcripturarum germanam intelligentiam, adiumentum afferre videbantur, cõgeſsimus. Vnde obiter nonnulla ſcripturarum loca, aliter quam recepta habeat aliquorum opinio, explicamus, quæ quidem minime à nobis reijcitur aut conuellitur, licet pro virili noſtra expoſitio adſtruatur & confirmetur. Quia iuxta præceptum Hieronym.

Hieronym.

Margaritum eſt ſermo Dei, ex omni parte perforari poteſt. Quod ſi alicubi à germano & vero ſenſu aberrauero, dicam cum Cicerone. 1. Tuſculana. Geram tibi morem, & ea quæ vis, vt potero explicabo, nec tamen qua ſi Pythius Apollo certa vt ſint & fixa quæ dixero, ſed vt homunculus vnus è multis probabilia coniectura ſequar. Et quod ait Augu. epiſtol. 3. De ſapientia mea ſi me amas hæc ſenties, tanta eſt Chriſtianarum pro funditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, ſi eas ſolas ab ineunte pueritia vſq; ad decrepitam ſenectutem maximo otio, ſummo ſtudio, meliore ingenio conarer addiſcere. Non quo ad ea quæ neceſſaria ſunt ſaluti, tanta in eis perueniatur difficultate. Sed cum quiſque ibi fidem tenuerit, ſine qua piè recteq; nõ viuitur, tam multa tamque multiplicibus myſteriorum vmbraculis opaca intelligenda, proficientibus reſtant, tantaq; non ſolum in verbis, quibus iſta dicta ſunt, verum etiam in rebus quæ intelligenda ſunt, latet altitudo ſapientiæ, vt annoſiſsimis, acutiſsimis, flagrantiſsimis cupiditate diſcendi hoc contingat, quod ſcriptura quodam loco ait. Cum conſummauerit homo, tunc incipit. Et in epiſtola ad Hiero. quæ incipit. Iam pridem tuæ, &c. ait. Ego fatebor charitati tuæ, ſolis eis ſcripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremq; deferre, vt nullum eorum auctorem ſcribendo aliquid, erraſſe firmiſsimè credam. Ac ſi aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mẽdoſum eſſe codicem, vel interpretem non aſſecutum eſſe quod dictum eſt, vel me minimè intellexiſſe non ambigam. Alios autem ita lego, vt quantalibet ſanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putẽ, quia ipſi ita ſenſerunt, ſed quia mihi, vel per illos auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, perſuadere potuerunt. Hæc ille.

Scriptura difficultas & Auguſt. modeſtia.

Eccleſi. 18.

Vnde nil mirum ſi nos Chriſti diſcipulos imitantes, cum ſpicas manibus confricauerimus, latentia grana ſcripturarum in lucẽ produxerimus ad legentium vtilitatem. Sed inquies. Nunquam diſcedere licet ab ſcriptorum præfinitionibus, nec illis aliquid addere aut amputare? Duram me hercle & iniquam in nos legem ſancis, ſi cum ipſis, inter ſeſe mutuo pugnare, libereq; digladiari liceat, & oppoſitas interdum tueri opiniones, ſtudioſis non integrum ſit, citra inſignem illorum contumeliã ab aliqua earũ diſſentiri? Quapropter & ipſimet nunquam in animo induxerũt poſtulare, vt quæ dixerint ſtabilia ſint & firma, ſed vt, tanquam probabilia & rationi conſentanea tandiu illa habeãtur, quandiu nil certius inuenitur & melius. Alioqui nunquam tantam acceſsionem, nec tam ingens incremẽtum facultates omnes accepiſſent, niſi quotidie hominum ingenia aliquid per ſe adinueniſſent, aut planius quod ab antiquis diſſertũ erat, explicuiſſent, & in lucem proſpectumq; eduxiſſent. Nam vt ait Ariſt. 1. Ethicorum. Tempus eſt rerũ repertor adiutorq; probus. Vnde artium facta ſunt incrementa. Et philoſophus quidam affirmabat veritatem filiam temporis eſſe, quę tempore procedente & annis labentibus inuenitur & inueſtigatur. Iſocrates quoq; in Euagora ait, ἄλλως τ' ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐπιδόσεις ὁρῶμεν γινομένας, καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεστῶσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπανορθοῦντας καὶ τολμῶντας ἀεί τι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων. Deniq; Horatius Numicio ſcribens, ſic inquit. Quicquid ſub terra eſt in apricum proferet ætas. Quocirca nil mirum ſi aliqua quæ doctiſsimos olim fefellerunt, nunc lippis & tonſoribus nota & explorata ſunt. Verbi gratia. Auguſtinus, Origenes & Platonici ferè omnes credide-

Iſocrates Rhetor.

Varia ſanctorũ ſentẽ

crediderunt angelos esse corporibus prædi- tos. Quorum opinio ab omnibus nunc ex- plosa est. Item Damasce lib. 1. fidei orthodo- xæ capit. 7. & 1 1. & Theophy. Ioh. 3. & Mi- chael Syngelus in lib. de laudibus Dionysij, & auctor martyrij eiusdem Dionysij, negant spiritum sanctum procedere à filio. At hoc tempore minime illi sententię accedimus. Ad huc aliquorum sententia est, angelos posse hominum cogitationes cognoscere. A qui- bus multi dissentiunt, vt Ambro. 1. Corint. 2. & in oratione funebri de obitu Theodosij. Theophylactus Matth. 1. Marci. 2. Chryso. homil. 30. in Matth. Euthymius Matth. 13. & Cyrillus lib. 3. in Iohan capit. 3. & lib. 4. capit. 5. Damasce. libr. 2. capi. 4. Hiero. Matt. 9. quorum sententia vera est. Deinde multi doctores tam Græci quam Latini autumant angelos ante mundum fuisse creatos, vt Hie- ro. in epist. ad Titum. capit. 1. Cassi. colla. 8. capi. 7. & Basi. & Nazian. in orat. 1. de natali domini. & Hilarius lib. 12. de Trini. & Am- br. in procemio Psal. & lib. 1. Exaë. capit. 5. & Chrysho. 22. in Geñ. Damas. li. 2. ca. 3. Verũ recepta opinio cũ mundo ait esse creatos. Pręterea Grego. Nissenus in li. de homine. & Eu- thy. Psalm. 50. affirmant in statu innocentiæ perseuerante non futurã fuisse generis huma- ni propagationem per coitum. Nam si Adã non peccasset nũquam oportuisset eum Euæ coniũgi. itaq; peccatum copulam generauit. Nec ab horum sententia abhorruisse videtur Hierony. in epist. ad Eustochium de Virgini tate pag. 6. nec Damasce. libro. 4. cap. 25. Sed hodie nil absurdius excogitari potest. Item Theophy. Matt. 12. Marci. 3. Luc. 2. & Chry- sost. super illud Psalmi. Non est qui faciat bo num. & iterum super illud Matth. Mater tua & fratres tui foris stant quęrentes te. & super illud Iohan. 2. Vinum non habent. Dicunt quod virgo Maria fuit ambitiosa & vanę glo riæ cupida. & Tertull. in libro de carne Chri sti, multo peius de illa loquitur. Sed post il- lorum ætatem nunquam in illo christiano pectore hoc insedisse arbitror. Item Basilius sermone. 1. Psalmi. 14. ait. In nouo testa- mento iurare minime licere, sicut nec cir- cuncidi, quamuis inueniantur quidam ser- mones iuramentorum formam habentes, sed prorsus iuramenta non sunt. Atque ita sen- serunt Theophy. & Euthy. Matthæi. 5. & iterum Euthy. Psalm. 14. Vnde & Clinias Pythagoreus laudatur, qui cum per verum

tie quæ nũc à doctis explodũtur. *An spũs sanctus procedat à filio.* *Angeli ante mũdum creati.* *In statu innocẽtię an futura fuisset gñatio per coitum.* *Iurare an nunc liceat*

iuramentum posset effugere mulctam trium talentorum, iniuriam pati voluit, ne iura- ret ante auangelium euangelicum dictum eu stodiens. Nolite iurare omninò. & Hiero. Matthæi. 5. ait. Euangelica veritas non reci- pit iuramentum, cum omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. At hodie quis hanc sen- tentiam recipit? Item Hiero. in commenta. epistolæ ad Titum capit. 1. arbitratur ex pri- ma institutione Christi non differre episco- pum à presbytero. & iterum in episto. ad Euagrium, quæ est tomo contra hæreses. & in epistola ad Oceanum, quæ incipit. Nun- quam fili. &c. & Chrysost. homil. 11. in e- pist. 1. ad Timot. & iterum sermone. 1. in e- pistolam ad Philippen. ait. Episcopi, pres- byteri & Diaconi nominibus cõmunicabant. Verum his temporibus illorũ sententia nul- los habet assertores. Nisi eam exposuerimus perinde ac fecit August. in epistola ad Hie- rony. quæ incipit Iam pridem tuæ, &c. Ver- sus finem, cum ait. Secũdum honorũ vocabu- la, ecclesiæ vsus obtinuit, vt episcopatus pres byterio maior sit. & Hiero. in Apolo. contra Ruffi. inter homines ordo dignitatum est, cũ episcopus & presbyter. &c. habeant ordinẽ suum sic inter angelos. Addo etiã, quod Hie- rony. ad Titum. ca. 1. super illa verba. Si quis est sine crimine, putat, eos qui cum gentiles fuerint, & vnam duxerint vxorẽ, sed illa mor tua, postquam baptizati sunt, iterum matri- monium contraxerunt, assumendos esse ad sacerdotium, & qui incontinentes sunt ab il- lo esse arcendos. Quam sententiam, fusissimè tueri conatur in epistola ad Oceanum. & re- fellit hanc rationem quam omnes recipiunt. Nempe, Quod ideo non dimittitur bigamia in baptismo, quia peccatum non est. Hiero- nymi tamen sententia nullos habet patro- nos. Nam sequuntur Ambrosij opinionem. quam lib. 1. offici. cap. vltim. his verbis expli cauit. Quod iteratio coniugij generet impe dimentum ordinationis, eo fit, quia in baptis mo culpa dimittitur, vt homicidium? lex abo leri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est. Quod culpæ est igitur, in baptismate relaxatur, quod legis est, in coniugio non sol uitur. Atque ita dicit August. in lib. de bono coniugij. & sententiarij omnes in. 4. dis. 27. & Innocentius. 1. in epistola ad Ruffum. ca. 3. de hoc in Decretis. dist. 26. & 34. ca. Si quis. Nõ nunquam etiam ipsimet scriptores parum si bi constare, & à se dissidere videntur, dum va

Lege ca. Et si Christus de iureiur. quod desũptum est ex Aug serm. 28 de verbis apost.

rijs in locis, diuersarum aut pugnantium opinionum sunt patroni. Nam quod alicubi certissimum esse arbitrabantur, alibi, realtius cogitata in dubium vertebant, non satis constitutum habentes cui adhæreant opinioni. Vt Hieronym. qui aliquando psalmos in quinque partitur libros, aliquando in vnum redigit & compingit volumen. Interdum etiam. 70. interpretibus tribuit Spiritum sanctum, interdum adimit. Et August. in procemio Psalmorum, nouem psalmos à Dauid alt esse conscriptos, in libris vero de Ciuitate Dei, omnes. Quam similiter varij & descifcentes à seipsis sint interdum scripturarum interpretes, quid attinet dicere, aut in re tam aperta tempus terere, cum tot fiot in vnoquoque loco expositiones, quot sunt homines. Nec mirum hoc alicui videri debet in nobis, cum Paulus ex parte cognoscat, & ex parte prophetet, & nunc in ænigmate videat & in speculo, donec Deum clare post obitum intueretur. Samuel quoque Leuita & propheta ad ereandum Saul regem missus, eumque vngendum, cum maiorem natu ex Isai filijs, Heliab nomine, vidisset, ait. Ecce coram domino Christus eius, & dixit ad Samuel dominus. Noli respicere in faciem eius, quoniam reprobaui illum, quia non quomodo videt Deus, videt homo. Homo enim videt quæ foris apparent, Deus autem cor introspicit, & per singulos septem filios ignorans, vsque ad Dauid vesci sse scribitur. Et cum ad Eliseum accessisset Sunamitis in montem, & ad pedes eius procidisset, Giezi prohibente ne faceret, ait. Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine est. & dominus abscondit à me. Prophetæ denique ad singulas visiones, solent earum interpretationes ab angelis, precibus extorquere, vt Dionysi. docet in Cælesti. Hierarchia. Quamuis nonnulli, qui sacras literas nunquam attigerunt, nec à limine eas salutarunt, arbitrantur sine huiuscemodi admi niculis se vsque ad intima scripturarum mysteria penetrauisse. Qui nimirum si cum Moyse in caligine ingressi fuissent, cito animi sui sententiam mutassent. Vnde ex his non absurde colligi potest, aliqua non omnino comperta & concocta scripturis suis viros doctos intertexuisse, quæ à posteris ad limam reuocari possent, & ab illis si plus otij earum rerum contemplationi impendissent. Et quod obsecro piaculum est, dicere, in diuinarum rerum tractatione alicubi, aliquorum oculos caligasse, cum hoc, in excellentissimis ingenijs & in literarum studio maceratis, in rerum naturalium inuestigatione, non vereamur admittere. Quis Aristotele doctior & acutior? attamen multa quæ anteà asseuerauerat, re altius perpensa, postea mutauit. Quis Cicerone in Rhetorica arte instructior? at quæ in libris de inuentione contra Hermagoram scripserat, in alijs libris rursum reuocauit. Denique de Homero omnium literarum Oceano, inquit Horatius..

Tu nihil in magno doctus reprendis Homero.

Et alibi.

Quandoq; bonus dormitat Homerus.

Omitto de obscuris in scriptoribus loqui, ne cogar errorũ plaustra congerere, illi quippè non tam de eruditionis suę commendatione, & nominis diuturnitate curarunt, quam de numero versuum laborarunt. Atqui, inquiunt hi, esto quod alicubi rudia & impolita illis, à manibus exciderint, non tantã erudi tionem tu assecutus es, vt summos viros, summaq; prudentia præditos, conserta manu in ius trahere possis. Imò, clari artifices, vt Phidias, Myrõ, Polycletus, tabulas & signa, quæ fabricauerant aut pinxerant, palam exponebant, vt si quid vilis plebecula correctione dignum censeret, ipsi corrigerent & mutarent. Porrò ne hoc quidem munus nobis adscribimus & vendicamus, sed omnem nostrã industriam ac laborem in hac re impensam, ipsis auctoribus, ex quibus hæc desumpta sunt, deferimus. Nam in quacunq; obscuriore interpretatione sanctorum oracula diligen ter consulimus, quorum interpretatio si qua drare loco illi videbatur, illorum explanationi acquieuimus: sin minus, ad regulas verborum aut sententiarum nos contulimus, ab ipsismet mutuo acceptas, & quod in vniuersum illi præcipiebant, ad singula aptare conati sumus, aliquando etiam ipsis repugnantibus. Verbi gratia, ad Ephesios. 4. dicitur. Omnis amaritudo, & ira & indignatio, & clamor & blasphemia tollatur à nobis. Clamor, (auctoribus Hieronymo, Theophylacto, Theodoreto, Oecumenio,) quia est iræ vehiculum, & excitat hominis iram, prohibitus est ab apostolo. Attamen iuxta regulam scripturarum quam affert Augusti. in Enchiridio capit. 80. Clamorem, inquit, solet scriptura ponere pro tanta impudentia & libertate iniquitatis, vt *Clamor qd*

nec

nec verecundia nec timore abſcondantur, vt in Gene. clamor Sodomorum & Gomorrę aſcendit coram me. Hæc ille. Vnde poſtea in Apoſtolo maximum omnium ſcelerum ſubiungitur. Blaſphemia ſcilicet in Deum. Item 1. Corin. 12. legimus, Nemo poteſt dicere dominus Ieſus niſi in Spiritu ſancto, cum à quolibet peccatore aut infideli nomen illud proferri poſsit. Ideo dicere in hoc loco ſignificat firmiter credere aut aſſeuerare, ad hunc ſenſum. Nullus poteſt credere Chriſtum eſſe Deum & omnium creatorem, in hac humanitatis infirmitate exiſtentem, & cum hominibus cōuerſantem, niſi illi fuerit ab Spiritu ſancto reuelatum. Nam huiuſcemodi myſteria caro & ſanguis non reuelat, ſed pater eius qui in cælis eſt. Denique Ezechielis. 20. Dedi eis præcepta non bona, ideſt, cæremonialia pręcepta. Sed nunquid præcepta cæremonialia non erant bona, cum per illorum obſeruantiam Deo honorem exhiberent? Intelligitur ergo ex antecedentibus & ſequentibus, quod illi qui noluerunt bonis & ſuauibus Dei præceptis parere, obtemperaturi eſſent iuſsis tyrannorum duriſsimorum. Atq; ita exponit Hiero. Iſaiæ. 60. cap. circa principium libr. 7. Adhunc modum poſſem innumera exempla congerere, vt in regularum patrocinio ſemel ſuſcepto, perſtarem. Sed credo iam ſatis ipſas, ſe ſtudioſis commendaſſe ac inſinuaſſe, tantumq; ſupereſſe, vt reliqua quæ tractationem noſtram deſiderant, aggrediamur, & primo exordium ſumam, à citationibus noui teſtamenti ex veteri deſumptis.

Gene. 18.

Dicere quid ſignificet.

¶De citationibus noui teſtamenti ex veteri deſumptis, & quæ deſumpta ſint ex libris Gentilium in vtroq;.

CAP. I.

IN omni citatione diligenter eſt aduertendum quod Hieronym. Hoſeæ. 11. annotauit, his verbis. Ea quæ τυπικῶς pręcedunt in alijs, iuxta veritatem & adimpletionem referuntur ad Chriſtum. Sic quod ſcriptum eſt in Hoſea. Paruulus eſt Iſrael, dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum. Dicitur quidem de populo Iſraelitico, qui vocatur ex Ægypto, qui diligitur, qui eo tempore poſt errorem idololatriæ quaſi infans & paruulus eſt vocatus. Sed perfectè refertur ad Chriſtum. Nam & Iſaac in Chriſti typo fuit, quod futuræ mortalitatis ligna ſibi portauerit. Iacob quia Liam dolentem oculos, & Rachel pulchram habuerit vxorem. In Lia quæ maior erat, cæcitatem intelligimus Synagogæ, in Rachel pulchritudinem eccleſiæ. Et tamē qui ex parte, typi fuerunt ſaluatoris, non omnia quæ feciſſe memorantur in typo eius feciſſe credendi ſunt. Typus enim partem indicat, quod ſi totum præcedat in typo, iam non eſt typus, ſed hiſtoriæ veritas appellanda. Et in vltimis ferè verbis libr. 2. commenta. in Ierem. ait. Omnes prophetæ in typum domini ſaluatoris pleraque geſſerunt, & quicquid iuxta præſens tempus completum eſt in vnoquoque propheta, hoc futurum in domino prophetatur. Item in commenta. Ezechielis. cap. 2. ait. Daniel & Ezechiel, ſub perſona eius qui ait. Filius hominis non habet vbi reclinet caput ſuum, conſolantur populum captiuum & retrahunt ad pœnitentiam. Euagrio quoque ſcribens ait. Omnes penè ſancti & patriarchæ & prophetæ in aliqua re figuram expreſſerunt ſaluatoris, ſic Noe inebriatus in domo ſua, & nudatus & deriſus à filio Cham, typum ſaluatoris præbuit, & Cham populi Iudæorum. Sampſon quoque amator meretricis & pauperis Dalilæ, multo plures hoſtium mortuus, quam viuus occidit, vt Chriſti exprimeret paſsionem. Et Melchiſedech eo quod Cananæus fuit, & non de genere Iudæorum, in typum præceſsit ſacerdotij filij Dei, de quo dicitur in Pſalm. Tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. Abraham quoque, (vt ait Chriſtianus Druthmari Matthæ. 1.) Deum patrem ſignificauit. Iſaac dominum Ieſum, & ſicut Abraham obtulit filium ſuum, ſic Deus pro nobis obtulit filium ſuum vnigenitum, & ſicut Iſaac non eſt immolatus, ſed aries pro eo, ſic nec diuinitas paſſa eſt, ſed humanitas. Huic ſubſcribit Theophy. Iohann. 8. in huius loci expoſitione. Abraham pater veſter exultauit, &c. inquiens. Diem meum, dicit crucem. Nam præfigurabat illum, Abraham, in oblatione Iſaac, & arietis ſacrificio. Sicut enim ille Iſaac ligna, ita dominus crucem portauit, & ſicut relictus eſt quidem Iſaac, im-

Hieronym. *Hieronym.* *Hieronym.* *Noe.* *Sampſon.* *Melchiſedech.* *Pſal. 109.* *Abraham.* *Iſaac.*

molatus autem aries, ita & Deus alienus est à passione, in humana autem carne & natura passus est. Lege de hac figura Orige. homi. 8. in Gene. Præterea Hieronym. Aggæi. 1. affert aliud exemplum. Zorobabel, inquit, de tribu Iuda, id est, de stirpe Dauid descendens, typus est saluatoris, qui vere destructum ædificauit templum, id est, ecclesiam, & reduxit populum de captiuitate. Et tam de veteris templi lapidibus, quam de nouis qui prius fuerant impoliti, ædificauit ecclesiam, id est, de reliquijs populi Iudaici & de gentium multitudine, Deo patri construxit tabernaculum. Porrò ortus est in Babylone, quia Christus natus est in confusione huius seculi, &c. Origenes etiam aliud addit exemplum. Homilia. 2. cantic. ex quatuor. Moyses accipiens vxorem Æthiopissam fuit Christi figura, qui recepit in ecclesiam suam, gentilium turbam ignobilem, postquam egit pœnitentiam. Et sicut Maria irridebat Moysen propter Æthiopissam quam accepit in vxorem, ita Synagoga ecclesiam. Sit postremum exemplum ex Origene desumptum homil. 28. super Lucam. Ioseph, inquit, patriarcha. 30. annorum erat, quando dimissus è vinculis, & interpretatus somnium Pharaonis, Ægypti effectus est princeps, vbertatisque tempore triticum congregauit, vt famis tempore haberet, quod distribueret. Triginta anni Ioseph in typo. 30. annorum præcesserunt saluatoris. Iste enim Ioseph non tale triticum congregauit, quale in Ægypto ille Ioseph, sed triticum verum ac cælestе, vt tempore vbertatis tritico congregato haberet quod distribueret, cum fames missa esset in Aegyptum, non fames panis, nec sitis aquæ, sed fames audiendi sermonem Dei. Congregat Christus de prophetis, de lege, de apostolis verba abundantiæ, vnde quando iam non scribuntur libri, nec nouum aliquod conficitur instrumentum, nec mittuntur ab apostolis ea quæ ab Iesu in horrea apostolorum fuerant comportata, hoc est in animas eorum, omniumque sanctorum, tunc distribuat & nutriat Aegyptum fame periclitantem, maximeque fratres, de quibus scribitur. Narrabo nomen tuum fratribus meis, & in medio ecclesiæ cantabo te, & Homil. 5. in Exodum ait. Antequam moreretur noster Ioseph, id est, Christus ille qui distractus est triginta argenteis, ab vno ex fratribus suis, Iuda.

Zorobabel. Hieronym.

Origenes. Moyses.

Ioseph.

ANNOTATIO.

In Orige. verbis.

HÆC postrema Origenis allegoria quamuis ab ecclesiasticis viris recepta sit, non videtur tamen cum historia posse quadrare. Nam licet in vulgatis codicibus lib. Gen. cap. 37. ex quo loco desumpta est hæc historia, legatur de Inseph. Vendiderunt eum Ismaelitis. 30. argenteis. In Hebraica tamen veritate & alijs editionibus, Viginti legitur. Hanc lectionem sequuntur. 70. inquiunt enim. καὶ ἀπέδοντο αὐτὸν τοῖς ἰσμαηλίταις εἴκοσι χρυσῶν. id est, tradiderunt ipsum Ismaelitis viginti aureis, scilicet, numis, atq; ita legit Chryso. homil. 61. in Genes. In Hebræo. Vendidetunt Ismaelitis viginti argenteis. In Chaldaicis libris. Viginti siclis. Iosephus. libr. 2. ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας. capit. 3. δόξαν οὖν ταῦτα, τοῖς ἐμπόροις ἀποδίδονται τὸν ἰώσηπον ἀνελκύσαντες ἐκ τοῦ λάκκου, μνῶν εἴκοσι. id est. Viginti minis. Postremo Hieronym. in Quæsti. in Gene. & in commenta. Matth. capi. 26. ait. Ioseph, non vt multi putant, iuxta. 70. interpretes, Viginti aureis venditus est, sed iuxta Hebraicam veritatem, viginti argenteis, neque enim pretiosior esse poterat seruus quàm dominus. Atque ita habet editio Complutensis titulo Hieronymi. Si hæc vera sunt, mirum est quod dicit Ambros. libro de Ioseph. cap. 3. Alibi, inquit, viginti, alibi viginti quinq;, alibi triginta aureis inuenimus emptum Ioseph.

Quot nummis venditus fuerit Ioseph.

Est aliud documentum huic rei valde accommodatum, quod affert Theodoretus in commentar. Habacuc versus finem. Typum, inquit, germanum nouorum esse vetera absurdum puto, & iterum in Dialogo qui Impatibilis inscribitur ait. Non potest fieri vt imago habeat quæcunque habet exemplar Archetypum. Dat exemplum optimum in commentar. Ionæ Hieronym. inquiens, omnia quæ de Iona dicuntur Christo non possunt conuenire. Denique Oecumenius ad Hebræos. 9. ait. Typus non per omnia conformis est veritati, sed imagines quasdam habet & simulacra. Vt Melchisedech propter nostram ignorantiam dicitur esse sine patre, Christus in inferiore natiuitate verè sine patre, sine matre Christus. superna natiuitate, in qua nec initium habuit dierum. Quomodo enim haberet qui fa-

Theodoret.

Melchisedec.

ctor

ctor est temporum? Et ita vniuersa quæ habuisse dicitur Melchisedec eo quod ignoremus quæ circa ipsum fuerunt, hæc Christus in veritate habuit. Siquidem Melchisedec rex fuit pacis & Iustitiæ nudis duntaxat nominibus, Christus verò ipsa veritate. Hæc ille. Sed aduerte quod Melchisedec non fuit sine patre & sine matre, cum Christus secundum diuinam naturam patrem, secundum humanam, matrem habuerit. Sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham è cæde hostium reuertenti, & nec ante nec postea eius nomen fuerat scriptum. Alioqui vir erat Cananæus, rex Salem, cuius pater, vt inquit Epiphanius, libr. 2. aduersus hæreses, in hæresi Melchisedechianorum vocabatur Eraclas, mater verò Astaoth, aut vt alij volunt Asteria, qui & habitabant in agro Sabes, in vrbe Salem, Hiero. tamen Euagrio scribens ex aliorum sententia hæc scribit Tradunt Hebræi hunc Melchisedec esse Sem primum filium Noe, & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos. 90. Lege Ambr. li. 10. epist. episto. 80.

Deinde videmus multa quæ in figura dicuntur de aliquo non posse quadrare figurato, & vice versa. Vnde ne turbentur studiosi cum illa legerint, aduertendum ex Euthymio Matth. 2. capit. Quod hæc est norma prophetiæ, vt multa frequenter de alijs dicantur, & in alijs compleantur, quemadmodum de Symeone & Leui, Genes. 49. Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Siquidem id posteris eorum accidit. (Nam vt Hieronym. in quæstionibus Hebraicis, & Augusti. de benedictionibus Patriarcharum

Nume. 18. & Eucherius libr. 3. super Genes. capit. 38. di-
Iosue. 13. cunt, Leui hæreditatem propriam non accepit, sed in omnibus sceptris paucas vrbes ad habitandum habuit. De Symeone verò dicitur in libr. Iosue. capit. 19. quod proprium funiculum non est consecutus, sed de tribu

Genes. 27. Iuda, quiddam accepit). Similiter addit Euthymius, & illud quod dictum est ad Iacob. Esto dominus fratrum tuorum, & adorent te filij patris tui. Non est in eo completum maximè cum ipse timeret ac tremeret, totiesque ante fratrem Esau genua flecteret, sed in posteris eius impletum est. Hoc tamen impletum fuit, auctore Hieronym. in quæstionibus Hebraicis quando Idumæi seruierunt Iudæis, vt dicitur Numer. 24. & 2. Regum. 3. deinde subdit Euthy. hæc verba. Sic dicendum in illo Euangelij loco. Ex Aegypto vocaui filium meum, dici de reuocatione Iudæorum ex captiuitate Aegypti, & de Christo, vter enim potest dici verius, Dei filius is, qui vitulum adorauit, & initiatus est in Beelphegor, filiosque suos ac filias dæmonijs sacrificauit, an qui natura filius est, æqualis in honore cum eo, qui genuit. Ideò dicit Euangelista. Vt impleretur quod *Matth. 2.*
dictum est per prophetam. Ex Aegypto *Hosea. 11.*
vocaui filium meum. Hæc omnia mutuo desumpsit Euthymius ex Chrysostom. homili. 8. in Matthæum. Porrò Chrysostom. addit exemplum quod ab Euthy. prætermissum fuit. Autumo, inquit, hunc esse prophetiæ morem, vt multa sæpè in alijs dicantur quidem, sed in alijs adimpleantur. Vt illud quod in Cham dictum est à Noe. Maledictus Canaan seruus seruorum erit fratribus suis. In Gabaonitis posteris eius impletur. Quorum historia narratur Iosue nono capite. De hoc tamen exemplo Gabaonitarum aliter sentit August. libr. 1. Quæstionum in Genes. quæst. 17. inquiens. Quare peccans Cham in patris offensa, non in ipso sed in filio suo Canaan maledicitur. Quia prophetatum est in terra Canaan eiectis Cananæis, accepturos fuisse regionem illam filios Israel, qui originem ducebant à Sem. Atque ideo in benedictione Noë dicitur. Habitet in tabernaculis Sem. Nec ab Augusti. dissentiunt Eucherius lib. 2. in Gene. capit. 2. & Albinus in eiusdem libr. Quæstionibus. Verum ni fallor ideo addidit Noë nomen Canaan, vt ostenderet non solum ad Cham maledictionem illam esse peruenturam, sed ad posteros quoque fore deriuandam. Affert quoque aliud exemplum Orige. homi. 4. Ezechielis. Beniamin, dicitur Gene. 49. lupus rapax ad matutinum comedit, ad vesperam dabit escam. Beniamin ille nunquam fuit lupus rapax, nec dedit escam, sed is qui natus est de tribu Beniamin Paulus. Benia- *Paulus lu-*
min enim prędicabatur lupus, ad matutinum *pus rapax.*
comedens, quando iuuenis fuit, & in vesperam dans escam, quando credens spiritalem præbuit cibum à se constitutis ecclesijs. Hæc ille. Eodem modo omnes Psalmi Dauidici non tam de illo, quam de Christo sunt intelligendi. & quod dicit Moyses de Iosue. prophetam suscitabit vobis Dominus de medio fratrum vestrorum ipsum tanquã me audite, de Christo intelligitur, cuius typum su-

stinebat Iosue. & quæ dicuntur de cæteris prophetis ad Christum & eius ecclesiam sunt referenda. Sicut vice versa quæ scripta legimus de Nabuchodonosor, Saule, Babylonia, Aegypto, Sodoma, non tam de illis, quam de hæreticis & cæteris ecclesiæ Dei deuastatoribus sunt intelligenda. & omnia quæ in Ezechiele de Oolla & Olibama dicuntur ad omnes impios possunt referri.

Locus Matthæi. 2. cap. expositus. His prælibatis ad nonnulla pertractanda quæ doctorum animum solicitare possent ea lamum conuertamus, & in primis se offert quæstio illa quæ nimis anxiè inter ecclesiæ proceres euentilata est, nempè vbi in veteri instrumento scriptum inuenitur, dictum hoc, quod dicit Matthæi. capit. 2. scriptum esse in prophetis. Quoniam Nazaræus vocabitur. Nam nunquam eorum aliquis inuenire potuit solutionem aliquam, quæ prudentis animo satisfacere posset. Sæpe tamen cum auctores adeò claros de hac re sententiam ferentes considero, ac si è sacro oraculo eorum placita prodijssent, suspicio ac veneror, sin vero rem ipsam, seclusis auctoribus, appendo aut contemplor, nil futilius excogitari posse comperio. Verum hucusque nil solidius aut circunspectius dici potuit, quam quod affert Hieronym. super Matth. capit. 2. & Isaiæ. 10. capit. & in lib. de optimo genere interpretandi. Ideo, inquit, Matthæus dixit scriptum esse in prophetis, ne putares fixum testimonium nobis euangelistam proferre. Nam Christum Nazaræum, id est sanctum ac à cœtu peccatorum seiunctum, vocari, nil tam crebrum scripturarum studiosus inueniet. Quippe ad hunc veluti scopum omnia prophetarum vaticinia dirigebantur. Huic succinit sententiæ auctor secundi operis in Matthæum titulo Chrysostom. homi. 2. & bona scriptorum pars. illorum adhæret sententiæ. Dat aliam nodi solutionem idem Hieronym. ait enim desumptum esse testimonium ex illo dicto Isaiæ. Egredietur virga de radice Isai, & flos de radice eius ascendet. vbi legimus flos Hebraicè legitur Nezer, à quo nomine Nazaræus deriuatur. Sed in priori solutione videtur significare nomen Nazaræus scriptum esse cum Zain, in secundo cum çaddic. vnde videtur à se dissentiri. Chrysostom. hom. 9. in Matth. tamen & Theophylacto & Orige. videtur, vel quod citet Matthæus apocrypha, aut citet volumina illa, quæ iniuria temporum non extant. Sed nunquam ego credam, sacros scriptores fidei arcana, scripturæ nothæ testimonio confirmasse. Nuper tamen orta est alia opinio, quæ affirmat tria prophetarum genera inter Israelitas fuisse. Primum genus illorũ prophetarum fuit, quos vocat priores. vt Dauid, Salomon, Iosue, id est, omnes qui præcesserunt. 12. tribuum diuisionem. Secundum genus illorum est prophetarum quos vocant posteriores, vt sunt quatuor maiores, &. 12. minores. Tertium genus illorum, qui prophetias prophetarum primi & secundi generis optime nouerant, vt qui illis vsi præceptoribus, abstrusa omnia quæ in ipsorum voluminibus continebantur, didicerant. Sed hi nullam prophetiam literis mandarunt & de hoc tertio genere Matth. intelligunt. Sententia Hiero. quæ eadem tamen est cum hac vltima, mihi aliquando summopere placuerat. Sed nunc re altius cogitata, aliter dicendum esse videtur. Porrò nulli dubiũ est quin illa verba in libro Iudicum, ca. 13. de Samsone dicta inueniantur. Sustinent enim omnes sancti in aliqua re Christi typum, vt parũ antè explicauimus. *Samsõ figura Christi.*

Verba libri Iudicum sic habent. Ne aliquo vescaris immundo, erit enim puer Nazaræus Dei, ab infantia sua, & ex vtero matris suæ, vsque ad diem mortis suæ, & ipse incipiet liberare Israel à manibus Philistinorum. Porrò dices, Matth. vocat Christum Nazarenum, quia habitauit Nazareth. in lib. Iudicum Nazaræus appellatur, id est semotus aut separatus, scilicet, à consortio peccatorum. Nos arbitramur, quod sanctorum virorum patria solet esset sancta, sicut iniquorum iniqua & scelerata. Sic dicitur. Ecce Israelita in quo dolus non est. & Paulus habet municipiatum in cælesti Ierusalem. De iniquis dicitur. Semen Canaam & non Iuda, & pater tuus Amorrhæus, mater tua Chetæa, vt docet Orige. hom. 2. in Ieremiam. ad hunc modum sancto sanctorum tribuitur patria Nazareth. Postremò oportet reserare quomodo euangelistæ verba sint consona veritati. Nam dicitur. scriptum est in prophetis, & liber Iudicum aut non est prophetæ, aut saltem non est prophetæ. Hebræis & Hieronym. volumen illud prophetis annumeratur. Inquit enim Hieronym. in prologo Galeato. Secundum prophetarum ordinẽ faciunt, nempe Hebræi, & incipiunt à Iosue filio Nun, deinde subtexunt Iudicum librũ. *Patria sanctorum.* *Prophetæ.*

& si

& si Hieron. fides derogatur, adhibeatur saltẽ domino dicenti. Scriptum est in lege, Psalmis & prophetis de me, & Lex & prophetæ vsq; ad Iohannem. Igitur quod non est lex aut Psalmi prophetia est, per Psalmos intelligo Hagiographa omnia. Annotandum est præterea iuxta Hebræorum documentum, numerum pluralem pro vno ex pluribus solere accipi, vt ait Rabi David Ionæ. 1. vt Iudicum. 12. Sepultus est in vrbibus Galaad, id est, in vna vrbium, & in Psalm. quod plantatum est secus decursus aquarum, & astiterunt reges terræ, idest, Herodes vnus ex regibus terræ, & principes cõuenerunt in vnum, id est vnus ex principibus terræ, nempè Pilatus ac sic exponit Petrus in Acti. & Ambros. Luc. 23. ca. & Tertullia. in lib. de resurrectione carnis, & Origen. tract. a 6. in Matth. Item ad Hebræ. secti sunt, Isaias solus, circuierunt in melotis, Elias, leonum molos obstruxerunt, Daniel. Præterea euangelistæ aiunt. Latrones improperabant ei, cum Lucas capit. 23. ab vno tantum dicat conuitijs fuisse petitum, & Mat. 26. effudit alabastrum vnguenti super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli indignati sunt dicentes ad quid perditio hæc, idest, vnus indignatus est nempe Iudas, vt dicitur Ioha. 12. Dixit vnus ex discipulis eius Iudas Ischariotes, quare hoc vnguentum non venijt treeentis denarijs, & apud Ionam, Descendit ad latera nauis, & Zachariæ. 9. sedens super pullum filium asinarum, idest, vnius asinæ, & Gen. 19. Cum subuerteret dominus vrbes in quibus habitauit, &. 1. Regũ. 18. In duabus generis. Et fuit virquidam de Ramathaim Sophim, id est, ex altera Ramoth non Galaad sed Sophim, & Genes. 28. Tulit Iacob de lapidibus, idest, lapidem vnũ. nam post modicum subiungit. Et surrexit Iacob manè, & tulit lapidem quem posuerat sub capite, & statuit eum in titulum. Et quod vehementius vrget, id quod ait Iohann. cap. 16. scriptum esse in prophetis, erunt omnes docibiles Dei sumptum est ex. 54. cap. Isaiæ. Denique Actuum. 13. dicitur. Videte ne superueniat vobis, quod scriptum est in prophetis. Videte contemptores & admiramini & disperdimini, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis cum enarrabitur, & tamen deprõptum est testimonium ex Habacuc prophetia. Constat igitur ex his euangelistam hanc phrasim secutum, scriptum esse in prophetis dicendo, pro in vno ex libris prophetarum priorum, nempe in libro Iudicum. Hac loqnendi forma vulgo vtimur, cum dicimus, aiunt poetæ & intelligo certum poetam. V. G. Virgilium aut Horatium, aiunt philosophi & intelligo Socratem aut Platonem aut alium huiusce notæ authorem. Nec scriptores sancti ab hac phrasi abhorrent, sic Theophyl. Iohann. 6. cap. ait Scriptum est in prophetis reliqui domum meam, & tamen illa verba sunt ex. 12. cap. Ieremiæ. Sed de hac quæstione hæc dixisse sit satis.

Numerus pluralis pro vno.

Matth. 27.

Est quæstio alia quæ non minus habet difficultatis quam illa quæ modo à nobis est explicata. Nam Matth. c. 2. citat periodum hãc ex Michæa. Et tu Bethlehem terra Iudæ, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Cæterum si prophetam relegeris, cõtrarijs omnino verbis citatum testimonium inuenies, his nempe. Et tu Bethlehem Ephratha paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.

Locus Matthe. 2. expositus.

Michæa. 5.

Horum locorum conciliatio adeo ardua visa est Hiero. vt lapsum linguæ in euangelistis admittere non admodum repugnaret. Aut saltem ita euangelistam protulisse, vt oscitantiam scribarum & negligentiam argueret in citandis & euoluendis scripturis. Euthy. Mat. 2. sic soluit Bethlehem vilis appares ad aspectum, quantum animo concipitur non es minima inter vrbes Iudæ. Nam ob ortũ saluatoris magni nominis fuit, quotidie enim locũ in quo Christus natus est, accedunt ex toto orbe visuri. Hoc est quod dicit Galenus in admoni. ad artes, διὰ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν ταῖς τέχναις, καὶ τὰς πατρίδας μνημονεύουσι, τίς γὰρ ἦν Σταγείρων λόγος εἰμὴ διὰ Ἀριστοτέλην; τίς δ' ἂν Σολῶν εἰμὴ διὰ ἄρατον, idest, optimi viri honori sunt patriæ, nam quis Stagiram nouit nisi ob Aristotelem. Theophy. eadem pene scribit & desumpta sunt hæc omnia ex Chrys. Nos tamen huiusmodi expositionibus omissis, pulchre ab euangelista credimus prophetæ verba esse explicata. Si modo prophetæ verba in vulgata editione intelligantur in eo sensu quem habent in editione. 70. quorum hæc sunt verba. καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος ἐφραθᾶ, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ, μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ. idest, & tu Bethlehem domus Ephrata, paruum est vt sis inter myriadas Iuda, ex te mihi proditurus est, quem principem constituturus

Hieronym.

Euthy.

Galenus.

Theophy.

Chrysosto.

Vulgata & tu Bethlehẽ terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda.

turus sum in Israel. Nam phrasis est Hebraica, quæ præcipit, nomen masculinum aut fœmininum per genus neutrum interdum transferri, cum genus neutrum Hebræi non agnoscant, vt in Gen. non est bonum hominem esse solum, dicunt ipsi, non bonus, & paruum infra ipsum est nomen eius, & in Euangelio. Bonū est nos hic esse, & Isaiæ. 27. Quam quæq; mē surā miserit, pro quam quisq; . Hoc est quod ait Hiero. in calce. 7. cap. commenta. in Ecclesiastem. Quod nos solemus absolute & neutraliter dicere, scilicet, hoc quæsiui, illud volui inuenire. Hebræi fœmineo genere aut masculino pronunciant, sicut in Psalmo. Vnam petij à domino & hanc requiram, pro eo quod est vnum, & in Ecclesiaste. Hoc inueni inquit Ecclesiastes, vnam ad vnam, idest, hoc reperi cuncta diligenter euentilans quod paulatim peccando, & ad vnum delictum aliud apponendo, grandem summam nobis inueniamus peccatorum. Hæc ille. Nunc similiter nomen Paruulus in Michæa per genus neutrum trāsferendum, ad hunc modum, & tibi, vel & tu, Bethlehem Ephratha, parum esset esse inter millia Iudæ, ex te mihi exiet, vt sit dominator in Israel, ad hunc sensum. O Bethlehem quæ adeò frugifera es, vt ab agrorum vbertate nomen Ephratha traxisse videaris, tantum tibi gloriæ accrescit, propter Christum alumnum tuum, vt posthac non cum vicis, & vrbibus ignobilibus Iudæ conferenda sis, sed eximijs anteferenda. Hūc sensum satis dilucide. 70. & euangelistæ explicarunt. Nam quod dixit euāgelista. Nequaquam minima es in principibus Iuda, id dixit propheta, parum esset, scilicet, esse vel annumerari inter principes Iuda, idem namq; est dicere. Nequaquam inter scriptores minimus est, & præclarus est auctor. Additur Iudæ, ad distinctionem alterius Bethlehem Galilææ, in Zabulon, vt in Iosue. 19 dicitur.

Cur euangelista & apostoli crebro vtātur testimonijs vet. instrumēti.

Porro antequam vlterius progrediamur oportet explicare quas ob causas prophetæ & Apostoli tam crebris vtantur testimonijs veteris instrumenti. Primam causam affert Origen. libr. 3. commenta. epistolæ ad Roma. In omnibus, inquit, pene locis apostoli & Euangelistarum, certum est, sensum illorum, ex legis & prophetarum manare thesauris. Hæc ille. Vnde vera intelligentia noui instrumenti, ex veteris pendet intelligentia, & vice versa. Quapropter qui alterius caret intelligentia, vtrumque ignoret necesse est. Nec solum intelligentia scripturarum, sed etiam multæ ecclesiasticæ traditiones ex illis originem ducunt. Atq; ideo quod Hieronym. in epistola ad Euagrium ait de veteri instrumento, nos etiam de nouo scriptum esse intelligamus. Traditiones, inquit, apostolicæ sunt sumptæ ex veteri testamento. Exempla affert Maximus ho. vlt. æstiuali. Itē Isaiæ 65. Hieron. ait Apostoli & euangelistæ semper aduentum domini veteris testamenti cupiunt testimonijs roborare. Ideo dicunt. Vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam.

Secundam affert causam idem Orige. lib. 3. comment. epistolæ ad Roma. Moris est, inquit, apostolorum præcipue Pauli de scripturis sanctis velle firmare quod dixerint, vt doctoribus ecclesiæ præbeant exemplum, vt ea quæ loquuntur ad populum, non proprijs præsumpta sententijs, sed diuinis munita testimonijs proferant, vt vbique videre licet in nouo instrumento. Si tanti viri auctoritatem dictorum suorum sufficere non posse crediderunt, nisi doceant in lege & prophetis scripta esse quæ dicunt, quanto magis hoc nos obseruare debemus, vt non nostras cum docemus, sed sancti spiritus sententias proferamus?

Tertiam tradit causam idem Orige. homl. 31. in Lucam. Quomodo, inquit, diabolus per occasionem temporum de scripturis loquitur, sic è contrario apostoli, pro vtilitate eorum qui audiunt non solum de scripturis, sed etiam de secularibus libris assumunt testimonium. Vnde apostolus citat ad Titum carmen Epimenidis siue Callimachi. Cretenses semper mendaces, & rursum carmen Arati. Ipsius enim genus sumus. Necnon & de comico. Corrumpunt bonos mores colloquia praua. Verum diabolus loquitur vt me decipiat. Sancti vt ea quæ foris sunt sancti ficent. Hæc ille. Quorum consuetudinem si volumus imitari & sequi, non tam de numero, quam de pondere testimonium debemus laborare, ne iuxta prouer. dicam, quid oportet, sed in alieno loco. Hoc est quod ait Hieron. contra Luciferianos. In citationibus scripturæ non testimoniorum numerus, sed auctoritas valet, & in comment. Danielis. c. 11. ait non ex omnibus scripturarum locis Christi probandus aduentus, nec Antichristi fictiones, & August. contra epist. Petiliani Donatistæ de vnitate ecclesiæ. cap. 19. Apertis, in-

tis, inquit, sacrarum literarum testimonijs probandum est quod credi volumus, & aduersus ecclesiæ hostes illis vtendum. Audiui ego cōcionatorem quendam probantem triadis mysterium ex Zacharia dicente ter. Ooo fugite de terra Aquilonis, cum apud Hebræos bis tantum dicatur, Væ Væ. alius testimonio Ieremiæ vsus est. A A A. domine Deus nescio loqui. Cum Hebraice significet. Heu domine Deus nescio loqui. Alij probant hominem ad imaginem Dei esse factum, ex Psal. 38. in imagine transit homo, cum sensus germanus sit, veluti vmbra vel mētis simulacrū vita hominis euanescit. Præterea quis ferat cōcionatorem de Christi incarnatione differentem, hoc inniti testimonio Psal. Audite hæc omnes gentes simul in vnum diues & pauper idest. Rem miram vobis retexturus sum. Diues, idest, Deus cum paupere, scilicet, homine simul in vna hypostasi sunt copulati & coniūcti. Alius cū multorum etiam doctorum admiratione sic exposuit hunc locum, omnes declinauerunt, Deus, inquit, verbum est, iuxta illud. In principio erat verbum, si verbum est, debet coniugari per modos & tempora, nos tamen declinamus eum per casus, acsi esset nomē. Aliqui per genitiuum qui ad opes alienas animum appulerunt, alij per cæteros casus. At si hos illorum arcanos sensus reprehēdimus, & eorum crassam inscitiam inculamus nequeunt æquo animo ferre, sed nos grammaticos appellant, quum nil sublime de arcanis sensibus percipiamus.

S. Thom. 1. par. 4. 93. art. 4.

Quādo vtūtur apostoli aliquo testimonio veterū librorū hoc tēperamento vti solent, vt aut clare & distincte testis nomen afferāt, aut nomen nonnunquam supprimant & contegāt. Sed cur hoc faciant docet Theophy. ad Hebræos. 2. c. Nonnunquam, inquit, in citatione non explicatur nomen auctoris sacri, vt qui disputetur cum scripturarum gnaris, vt ad Hebræos. 2. testatus est in quodam loco quis dicens. Quid est homo quod memor es eius, & desumpsit ex Chryso. ho. 4. ibidē. Hoc consilio arbitror dixisse dominum in euangelio, ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, magister dicit, tēpus meum prope est apud te facio, idest, faciam pascha. & Dan. 8. Dixit Angelus cuidam loquenti. Poteris ex hoc elicere, Matthæū, & Paulum, ad Hebræos præcipuè, vsos fuisse hoc citationis genere, quia cū Hebræis loquebantur, in lege & prophetis exercitatissimis & doctissimis.

Præterea mos scripturarum est, sub vnius nomine duo vel plura testimonia velle coōtexere. Hoc significans Hieron. Malachiæ. 1. ait. Duo pariter testimonia apostolus ad Roma 9. de Genesi & Malachia coniungit. Sed & Rebecca ex vno (concubitum habēs) Isaac patris nostri. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni aut mali, vt secundum electionem propositū Dei maneret, nō ex operibus, sed ex vocante dictū est ei, quia maior seruiet minori sicut scriptum est. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod dicit apostolus, sicut scriptum est, ad Geneseos librum & prophetam Malachiam refertur. Et in commenta. Matthæ. capi. 3. exponens hunc locum. Hic est, qui dictus est per Isaiam prophetam dicentem. Vox clamantis, &c. ait. Porphyrius istum locum Matthæi, Marci euangelistæ principio comparat in quo scriptum est. Initium euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuā. Vox clamantis in deserto, parate viam domini, &c. Cum testimonium de Malachia Isaiaque contextum sit, quærit Porphyrius quomodo vult euangelista ab vno Isaia exēplum putemus assumptum. Nos nomen Isaiæ putamus additum scriptorum vitio, quod in alijs locis probare possumus, aut certe diuersis testimonijs scripturarum vnum corpus effectum est. Lege Psalmum. 13. & hoc idem reperies. Hæc ille, & in actibus apostolorum. cap. 1. dicitur. Sicut scriptum est in libro psalmorum, fiat commoratio eius deserta & non sit qui habitet in ea, & episcopatum eius accipiat alter. Primum testimonium est, ex Psalm. 68. Secundum ex Psalm. 108. De hac re hæc tradit Hieronym. in proœmio libr. 16. commenta. in Isaiam. Aliquando, inquit, ex diuersis testimonijs scripturarum vnum corpus efficitur, vt in principio euangelij Marci. Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei sicut scriptum est in Isaia propheta. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto parate viam domini rectas facite semitas eius. Est cōtextum testimonium ex Isaia Malachiaq;. Et Paulus ad Roma. scribens, cum citasset Psalmi. 13. locum. Inquiens. Causati sumus omnes Iudæos & Græcos esse sub peccato, sicut scriptum est. Non est iustus quisquam, non est

Gene. 25. Malach. 1.

Mala. 3. Isaie. 40. Rom. 3.

non est intelligens, non est requirens Deum. omnes declinauerunt, simul & inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum non est vsque
Psalm. 5. ad vnum. Et addit. 8. versus qui in Hebraico
Psal. 139. non habentur. Sepulchrum patens est guttur
Psalm. 9. eorum, linguis suis dolose agebant. Venenũ
Isaie. 59. et aspidum sub labijs eorum. Quorum os male-
Prouerbi. 1 dictione ac amaritudine plenum est. Veloces
Psalm. 35. pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infoelicitas in vijs eorum, & viã pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Sed duo primi versus. 5. Psalmi sunt. Illud autem quod sequitur. Venenum aspidum sub labijs eorum. 139. Psalmi est. Rursumque quod dicitur. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est de Psalm. 9. sumptum est. Tres versiculi qui sequuntur in Isaia propheta reperi. Vltimus autẽ versus in. 35. Psalmi principio est. Deniq; ait Paul. ad Rom. 11. Cæteri excæcati sunt sicut scriptum est. dedit illis spiritum compunctionis, oculos vt non videant. Prior pars ex cap. 6. posterior ex. 29. Isaiæ desumpta est.

Annotatio.

HOc testimonio Pauli vtuntur, apud nos nonnulli, in publicis prælectionibus, vt studiosorum animos alliciant ad credendum libros Hebræorum esse corruptos & mutilos & à Paulo emendatos, qui ea addidit quæ à Iudæis ex Psal. 13. deleta & subtracta sunt. Cum constet ex loco Hiero. iam à nobis citato testimonium illud è multis esse coagmentatum & coaceruatum fragmentis. Atque ita dicit Orige. lib. 3. epist. ad Roma. nec ab illo dissident Theophy. & Oecume. eodem in loco. Porro Chrysosto. & Euthym. in enarratione illius Psalm. 13. omnino de illis. 8. versibus subticent, quia in. 70. libris desiderantur.

Locus Marci expositus Deinde est non modica concertatio inter Græcos & Latinos, vtra sit probatior & rectior lectio, (apud Marcum. c. 1.) Latinorum ne, qui legunt, sicut scriptum est in Isaia propheta, an Græcorum qui magis hanc probãt, scriptum est in prophetis. Nam si Græcorum sequamur codices, omnia sunt plana & aperta. Si verò Latinis adhæreamus, videtur euãgelista alieno auctori tribuisse testimonium, nempe quod est Malachiæ Isaiæ. Verũ ego non dubito quin verissima lectio sit quam Latini sequuntur. Quam etiam Orige. probat lib. 2. contra Celsum Circa principium. & Victorinus in Apocalypsi. & Chrys. in Mar. & Hiero. in loco modo citato. & in comment. Malachiæ versus finem. & in lib. de opti. genere interpretandi. Et Epiphanius. lib. 2. contra negantes euangelium Iohannis. & iterum Orige. in comment. epistolæ ad Rom. capit. 1. Imo ex hoc loco Porphyrius vult arguere, ignorantiæ, euãgelistam, quod testimonium Malachiæ triboerit Isaiæ, vt ex loco quem modo citauimus ex Hiero. super Matth. patuit. Igitur si hæc est probata lectio, oportet eam difficultatem quam præse fert, emollire. & qoidem omnia quæ hucusque à nobis ex Hiero. allata sunt, non videntur penitus nodum dissoluere. Pro illius tamen dissolutione notandum est, quod in re quæ insignior est, solet scriptura intelligere rem minus nobilem & insiguem. vt Gene. 8. Recordatus est Dominus Noë & cunctorum animantium. In Noë intelligit filios eius cum vxoribus. &. 34. legimus Symeonem & Leuim Sychimitas interfecisse, cum multam aliã familiarium & fratrum secum turbam adduxerint. & Ezechiel. 6. Hæc dicit Dominus montibus & collibus rupibus, & vallibus. & subdit. Disperdã excelsa vestra. ommitens colles. & Ruth. 4. dicitur quod. 12. tribus à Rachel & Lia descenderint. & omittuntur ancillæ à quibus etiam originem ducũt. Atque ita cum inter prophetas tam maiores quam minores, facile princeps sit Isaias, qui non tam propheta quàm euangelista, dicendus est, merito Malachiæ nomine omisso, Isaiæ nomen prælatum est.

Varia lectio apud Marcum.

De hoc lib. o. Reg. 5.

Aduerte in citationibus, fere semper euangelistas & apostolos sensum tantummodo prophetarum decerpsisse, nil curantes de syllabis & verbis. Hoc est quod ait Hiero. Isaiæ. 7. In multis testimonijs quæ euangelistæ vel apostoli de libris veteribus assumpserunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem secutos esse, sed sensum. Vnde afferens Matth. illud Isaiæ. Ecce virgo concipiet & pariet filium & vocabis nomen eius Hima nuel. pro concipiet. Matth. posuit, In vtero habebit, & pro vocabis, vocabunt. Et Euthy. Matth. 3. vniuersaliter, inquit, scire oportet, euangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere, aliquando verborũ quidem sensum integrum seruare, quasdam vero dictiones mutare, quando id in nullo sermonem potest corrumpere, vt apud Matth. cum citatur illud Isaiæ. Terra Zabulon & terra

Matth. 2. terra Nephtalim iuxta viam maris trans Ior
Esaie. 9. danem Galilæa gentium populus qui degebat in tenebris vidit lucem magnam. &c. Et cum idem documentum statuisset Hierony. Amos 5. addit hoc exemplum. Stephanus primus martyr euãgelij dignus nomine suo, in apostolorum narrat historia. Suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham (id est, stellam quam pro Deo colitis) figuras quas fecistis adorare eas, & trãsferam vos trans Babylonem (id est, portabitis deos vestros & simulacra quando detrusero vos in Babylonem.) Propheta tamen dicit trans Damascum. Magis ergo intelligentiam quam verbũ posuit Diuus Lucas, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem siue trans Babylonem. Item ad Ephe. capi. 5. ait, Frequenter annotauimus Apostolos & euangelistas, non eisdem verbis vsos esse, testamenti veteris exemplis, quibus proprijs voluminibus continentur. Vnde Paulus ad Ephesi. ait, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in carne vna. Siquidem testimoniũ istud ita in Gene. scriptum est. Propter hoc relinquet homo patrem suum, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Apostolus pro eo quod ibi habetur, ἕνεκεν τούτου propter hoc, posuit ἀντὶ τούτου, quod Latinè alijs verbis dici non potest. Deinde pro patre suo, & matre sua, pronomina abstulit, & quod in medio dicitur, & adhærebit vxori suæ, penitus prætermisit, & tantum quod sequebatur hoc dictum, superioribus copulauit, & posuit, & erunt duo in carne vna. Hoc idcirco obseruamus, vt etiam in cæteris locis sicubi testimonia, quasi de prophetis & veteri testamento ab Apostolis vsurpata sunt, & in nostris codicibus non habentur, nequaquam statim ad apocryphorum ineptias & delyramenta curramus, sed sciamus scripta quidem esse in veteri testamento, sed non ita ab apostolis edita, & sensum magis vsurpatum, nec facilè nisi à studiosis posse vbi scripta sunt inueniri. Præterea in lib. de opti. genere interpretandi, ait, Apostoli & euangelistæ in interpretatione veterum scripturarum sensum quæsierunt non verba, nec magnopere de ordine sermonibusque curarũt, dum intellectui res pateret. Legimus in Marco. Tabithacumi, & statim subiunctum est
Locus Mat. cap 27. quod interpretatur. Puella tibi dico surge, addit euangelista de suo. tibi & dico. Rursum in Matth. redditis à proditore Iuda tri-
Matth. 27 ginta argenteis, & empto ex eis agro figuli, scribitur. Tunc impletum est, quod scriptum est per Ieremiam dicentem, & acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, scilicet, à sacerdotibus, quod appretiauerũt à filijs Israel, id est appretiatum emerunt ab
Locus Zacharie tributus Ieremie. vno ex filijs Israel, nempe Iuda, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus. Hoc in Ieremia penitus non inuenitur, sed in Zacharia, capit. 11. multo alijs verbis. Vulgata quippe editio ita habet. Et dicam ad eos si bonum est coram vobis, date mercedem mihi aut renuite, & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitq́ue dominus ad me, pone illos in conflatorium, & considera si probatum sit, sicut probatus sum ab eis, & tuli triginta argenteos, & misi illos in domo domini in conflatorium. Quantum distet ab euãgelistæ testimonio. 70. translatio perspicuũ est. Sed in Hebræo cum sensus idem sit, verba præpostera sunt & pene diuersa. Et dixi, inquit, ad eos, si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, etsi non quiescite, & appenderunt mercedem meam triginta argenteos, & dixit Dominus ad me, proijce illud ad statuarium, id est, ad pedes thesaurarij, hoc est sacerdotum. Decorum pretium (ironicè) quod appretiatus sum ab eis, & tuli triginta argenteos, & proieci eos in domo domini ad statuarium. De hoc exemplo Zachariæ, iterum Hierony. Matth. 27. hęc scribit. Non inuenitur hoc testimonium in Ieremia, in Zacharia verò, quædam similitudo fertur, & quanquam sensus non multum discrepet, tamen ordo & verba diuersa sunt. Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum, in quo ad verbum hæc scripta reperi. Sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium, euangelistarum & apostolorum more vulgato, qui verborum ordine prætermisso sensus tantum de veteri testamento proferunt in exemplum. Ita dicit Psalm. 77. Et Eusebius libr. 10. demonstra. euange. capit. 4. Euthymio super Matth. non displicet ex apocryphis Ieremiæ esse desumptum hoc testimonium. Sed ego nunquã credam quòd euangelistæ voluerint confirmare dogmata nostræ fidei ex deliramentis apocryphorum. Forte librarius cum legisset apud

Ieremiam cap. 32. de illa emptione agri, mutauit nomen Zachariæ, & inferuit nomen Ieremiæ. Vnde Orige. tracta. 35. ait. non inuenitur in Ierem. suspicor errorem esse scripturæ, aut inueniri in secreta scriptura Ieremiæ. Augu. lib. 3. de consensu euangelistarum capit. 7. ait, si quis mouetur quod hoc testimonium non inuenitur in Ierem. & ideo putat fidei euangelistæ aliquid derogandum. Primo nouerit nō omnes codices habere, quod per Iere. dictum sit, sed tantum per prophetam. & intellige Zachariam. Sed plures codices habent Ieremiæ nomen, licet in eo non inueniatur. Quia actum est hoc secretiore cōsilio prouidentiæ Dei, qua mentes Euangelistarum sunt gubernatæ. Potuit enim fieri, vt animo Matth. euangelium conscribētis, pro Zacharia Iere. occurrerit. Quod tamen emendaret ab alijs admonitus, nisi recogitaret apud se qui spiritu sancto regebatur non frustra occurrisse aliud nomē pro alio. Quæ primo loco ait Augu. mihi videntur esse verissima, quę vero secundo, omnino non placent.

Quod euangelistæ vtantur nonnūquam testimonijs quæ non omnino instituto præsentis negotij quadrare videntur, ego minimè ausim affirmare. sed Hierony. ni fallor videtur velle astruere hanc sententiam. Attamen afferamus in medium illius verba, si modo aliquam vtilitatem ex illis possumus decerpere. Is enim in comment. Ioelis ca 2. ait. Aliqui asserunt apostolicæ esse consuetudinis, iuxta illud quod de sancto viro scriptum est. Dispensauit sermones suos in iudicio. *Psal. 111.* Vt quicquid audientibus vtile esse cerneret, & non repugnaret pręsentibus, de alterius temporis testimonijs roboraret. Non quod abuterentur audientium simplicitate, & imperitia, vt impius calumniatur Porphyrius, sed iuxta Apostolum Paulum, prædicarent importune & opportune. *2. Time. 4.* Vt quod Petrus ait. Non vt vos existimatis ebrij sunt hi, cum sit hora diei tertia, sed hoc est quod dictum est per prophetā Ioel. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Probat ibi Hierony. hæc non posse cohærere cum superioribus. Sed ego puto stare posse cum superioribus. Si hoc quod dicitur post hæc effundā de spiritu meo. referatur ad id quod dixit. Lætamini in Deo vestro qui dedit vobis doctorem iustitiæ. & in Apolo. pro lib. contra Iouinia. loquens de Paulo ait. Calumniemur ergo illum, & dicamus ei. Testimonia quibus contra Iudæos & cæteras hæreses vsus est aliter in suis locis, aliter in tuis epistolis sonant. Vidimus exempla captiua, seruierunt tibi ad victoriam, quæ suis in voluminibus non dimicant. *Psal. 21.* Porro quamuis Hierony. documentum videatur ex aliorum sententia adductū, tamen nec hic, nec alibi improbauit. Nam sæpè inculcat dominus aut Apostoli abusi sunt hoc testimonio. V. g. Isaiæ 56. cum exponit hunc locum. Domus mea domus orationis vocabitur. Item Paulus prædicans in Areopago ait. *Actu. 17.* Viri Athenienses per omnia quasi superstitiosiores vos video, præteriens enim & videns simulacra vestra inueni aram in qua inscriptum erat. Ignoto deo. *Ara ignoti dei.* Cum tamen iuxta Pausaniā in Atticis & Hierony. de opti. genere interpreta. inscriptio hæc esset. Ara ignotorum deorum Asiæ, Africæ & Europæ. Hanc aram instituerunt erigere Athenienses, ne aliquis Deus gentium, à memoria illorum semotus, queri iure posset de populo illo, illius nomen ab eis fuisse neglectum. Ecce quomodo, vt videri potest alicui, Paulus importune fortuitam inscriptionem traxit in fidei nostræ argumentum. Sed reuera inscriptum erat. Ignoto Deo: vt constat ex epistola Martialis ad Burdegalenses capit. 3. & ex Luciano in dialogo qui inscribitur Philopates.

Lapsus memoriæ an admittendus in scripturis. In viris doctissimis lapsum memoriæ esse admittendum, multa exempla documento nobis esse possunt. Aristote. 2. Ethicorum, ait. Qui medium assequi vult, primo recedat à magis contrario, vt Calypso monebat. Sic procul à fumo, atque vndis cohibere carinam: sis memor. Verum vt Eustra. auctor est, hoc non dicit Calypso, sed Circes. & 5. Ethicorum capit. 1. citat prouerbium hoc. Iustitia in se virtutes complectitur omnes. in quo loco ait Eustrati⁹. Et hic versus Theognidis, vt Theophrastus refert in primo de moribus. in primo tamen moralium libro eundem Phocylidi videtur attribuere. lege Politianum in miscella. capit. 53. Hierony. etiam in libr. de opti. genere interpretandi ait. In fine Malachiæ scriptum est. Ecce ego mitto angelum meum, cum sit in medio Malachiæ, nempe circa principium cap. tertij. & Ezechielis 3. citat Habacuc iuxta Theodotionem, cum illa verba sint ex Daniele desumpta. Item Clemen 4. Stro. cum tractat locum qui est apud Lucam capit. 19. Ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publica-

bl... norum & ipse diues. ait. Zachæum ergo, alij autem dicunt Matthæum publicanorum principem. Nisi mauis dicere duplicem esse lectionem. quod nunquam alias legi. Et Augusti. in lib. de catechizandis rudibus ca. 3. exponit historiam natiuitatis Iacob & Esau, ex Genes. capi. 25. mystice, cum minimè de illa intelligi possit, sed de natiuitate Phares & Zaram. Gene. 38. & Cantacu. Apolo. 2. Verba Pilati. Iohan. 18. Quid est veritas, Christo tribuit, vt sit deploratio veritatis exclusæ è mundo. Denique Epipha. lib. 3. contra hæreses in hæresi Massalianorum, verba domini ad Magdalenam Iohan. 20. Noli me tangere, tribuit matri domini. Quæro igitur an eodem modo error memoriæ admitti possit in Apostolis & euãgelistis. Et primo quidem nõ valde repugnarem admittere quod Hierony. ait ad Galat. 3. capit. in omnibus, inquit, penè testimonijs quæ de veteribus libris in nouo assumpta sunt testamento obseruare debemus, quod memoriæ crediderint Euangelistæ vel Apostoli, & tantum sensu explicato sæpè ordinem mutauerint, non nunquam vel detraxerint verba vel addiderint. Quod verò secundo dicam loco, nunquam ego credam. nam si semel mendacium admissum fuerit in scripturis, illarum corruet sacrosancta auctoritas. fides ergo sit penes auctores. Euthy. enim Matth. 20. in postremis verbis ait. Non admirandum est si quædam vnus euangelista proponit, alius verò prætermittit. Neque enim simul vt Christus loquitur euangelia scripserunt, vt omnium illius verborũ possent meminisse, sed multis post annis, & ita verisimile est quum homines essent quorundam oblitos esse. & Theophy. in prologo Matth. Et si mihi dicas quod euangelistæ non consonent in omnibus. Concordes sunt in his quæ sunt magis necessaria & præcipua. & Euthy. eodem in locu. Denique Iohan. 14. cum loquitur de suscitatione Lazari ait. multa tum dogmata, tum miracula omiserunt euangelistæ, siue omnino obliti, siue potius diuiniori dispensatione, vt haberet Iohannes post ipsos quæ scriberet. Hæc illi. atque hos etiam Erasmus Matth. 2. libenter sequitur. Argumenta quæ in huiusce opinionis confirmationem afferri poterant, in varijs huius libri locis, nos adduximus & soluimus. Verum exempli gratia insigniora loca non grauabor afferre.

Leges San. Tho. 2. 2. q. 110. art. 3. ad. 1.

Locus Mar Primus locus sit ex Marco capit. 2. Nunquam, inquit, legistis quod fecit Dauid, quãdo esurijt ipse, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domũ Dei, sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis mãducauit, quod non licebat nisi sacerdotibus. At sacerdos hic iuxta historiæ veritatem, vt dicitur. 1. Reg. 21. Achimelech vocatur. Ad hoc respondet Theophy. Marci. 2. quod fortassis duo nomina habuit, idemque sit Abiathar & Achimelech. aut fortassis liber Regum sacerdotem inquit esse Achimelech, euangelista pontificem Abiathar. Vnde inter se nõ sunt diuersa, sacerdotem esse Achimelech, pontificem autem Abiathar. Hactenus Theophy. Euthy. Marci. 6. ait, Nomen proprium erat Achimelech, cognomen vero Abiathar. habuit à progenitoribus deductum. manifestum est ergo quod binomyus fuerit. quod vero addit hoc in loco & Psal. 33. quod nil refert an vocetur Achimelech vel Abimelech. falsum est. nam Psalmo. 33. Abimelech. & Psalm. 51. & 1. Reg. 21. Achimelech. dicitur, Postremo sic soluit Beda lib. 1. in Marcum capit. 2. & Glossa ordin. Ambro. inquit, aderant Achimelech pater, & Abiathar filius, qui occiso patre à Saul, comes exilij Dauid factus est, & postea regnãte Dauid, filius factus est summus sacerdos. Ideo quia maioris dignitatis & nominis filius erat quam pater, à domino nomen filij nominatum est relicto patre. *ci cap. 2. illustratus.*

Secundus locus desumptus est ex Genes. 46. & Exod. 1. & Deutero. 10. vbi numerantur septuaginta animæ egressæ de fœmore Iacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum. Cum tamen Actuum. 7. ab Stephano. 75. supputentur. & Clemens Alexandrinus Stromate 1. ait. Euphorus & alij historici, & gentes & linguas dicunt septuagintaquinque, cum audissent vocem Mosis dicentis. Erant omnes animæ ex Iacob 75. quæ descenderunt in Ægyptum. Videntur autem ex vera ratione linguæ generales esse septuagintaduæ. vt nostræ tradunt scripturæ. Fiunt aliæ per communionem duarum vel trium vel plurium dialectorum. Hiero. in quæst. in Gene. sic dissonantiam redigit in concordiam. Excepto, inquit, Ioseph & filijs eius, ingressæ sunt in Ægyptum 66. animæ. Sed vbi in 70. interpretibus legimus. Filij Ioseph qui nati sunt ei in Ægypto animæ nouem. In Hebræo sunt, animæ duæ. Ephraim enim & Manasses antequam Iacob intraret in Ægyptum nati sunt *Locus Lucæ eximiè expositus.*

de Asenech filia Putipharis. Et illud quod supra legimus. Facti sunt filij Manasse, Suthalaam, Etham. filij verò Suthalaam Edom, additũ est. Siquidem id quod postea legimus, quasi per anticipationem factum esse describitur. Nam cum ingressus est Iacob in Ægyptum, nō poterant Ephraim & Manasses generare. Igitur omnes animæ in Ægypto ingressæ de fœmore Iacob sunt 70. Sexaginta sex postea ingressi sunt, & repererunt in Ægypto tres animas, scilicet Ioseph cum duobus filijs Ephraim & Manasse, septuagesimus fuit ipse Iacob. At dices Stephanus enumerat 75. Non debuit, inquit ille, Lucas in gentes volumen scribens, cõtrarium aliquid scribere, aduersus eam scripturam quæ in gentibus erat diuulgata. & vtiq; illo tempore maior erat 70. auctoritas quàm Lucæ qui tunc vilis habebatur. Hoc generaliter obseruandum, quod vbicunque apostoli ad populum loquuntur, his plerunq; testimonijs abutuntur quæ erant gentibus diuulgata. Licet plerique tradant Lucam, vt proselytũ Hebræas literas ignorasse. Sic ille. Verum de his latior statim futurus est sermo. Hanc eandem dat nodi dissolutionem Albinus in quæst. in Gene. Secundo D. Euche. in quæst. Deutero. hæc tradit. Eo tempore quo Iacob ingressus est in Ægyptum, cum Ioseph & filijs eius Ephraim & Manasses 70. animas fuisse. In Actibus tamen 75. animæ numeratur. Per anticipationem filios nepotesq́ue Ephraim & Manasses numerauit, quós postea natos scriptura ostendit. Deinde in lib. 3. in Gene. ca. 46. ait. Septuaginta interpretes non mihi videntur errasse eum dicunt 75. animas intrasse, ob mysterium aliquod: Si adhuc viuente Iacob, illi qui ex duobus filijs Ephraim & Manasse orti sunt, cum domo Iacob se aggregauere. Verum hoc videtur esse falsum, quia Ephraim & Manasses nondum poterant gignere, cum adhuc pueri essent. Nam inuenitur Iacob 17. annos vixisse in Ægypto, quomodo potuerunt filij Ioseph illo viuo nepotes habere? Ingressus est enim in Ægyptum Iacob secundo famis anno, & nati sunt filij Ioseph in annis abundantiæ. Quibuslibet annis vbertatis nati existimentur, à primo anno vbertatis vsque ad secundum famis quo ingressus est in Ægyptum. 9. annis fiunt. His additis 17. quibus ibi vixit Iacob 26. anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quàm 26. annorum iuuenes, nepotes habere potuerunt? Chryso. super Gene. nihil de hac re prodidit, cum 70. prorsus cum Luca consentiant. Denique Augu. lib. 1. quæst. in Gene. quæst. 152. non dissentit ab Euche. qui, vt solet alias, omnia ex August. transcripsit.

Vltimus locus magna est inuolutus obscuritate, ideo vt exactè intelligatur, non nulla altius repetenda, & veluti quædam fundamenta præiacienda sunt. Et primum ex Hiero. in q. in Genes. annotandum. Mortuã esse Saram in ciuitate Arbe (hæc est Hebron) id est, ciuitas quatuor. Nam ibi Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt, cum vxoribus suis, excepta Rechel, quę dolore partus correpta in Bethlehem sepulta est, de qua dicitur apud Iere. Vox in Rama audita est, &c. & Adam, vt dicitur Iosue. 14. At in epitaphio Paulæ ait. Plerique quartum Caleb putant. Hebræi arbitrantur Arbe esse nomen cuiusdam gigãtis è filijs Enachim. Porrò de Adam sepultura magna quæstio est. Orige. quidē tract. 35. in Matth. ait, Venit ad me traditio quædam talis, quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est, vbi crucifixus est Christus, vt sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificentur. Vt in loco illo qui dicitur Caluariæ locus, id est locus capitis, caput humani generis resurrectionem inueniat. eiusdem sententiæ assertor est Hiero. epist. Paulæ ad Marcellam. & Theophy. Mar. 15. & Lucæ 23. & Iohan. 19. & Euthy. Matth. 67. secuti Chryso. Ambr. quoq; libr. 5. epist. epist. 19. ait. Quã, scilicet, mortē suscepit in Golgotha Christus, vbi Adæ sepulchrum, vt illum mortuum in sua cruce resuscitaret. Vbi ergo in Adam mors omnium, ibi in Christo omnium resurrectio. & Athana. de passione. Denique Epipha. libr. 1. aduersus hæreses in postremis verbis. in hæresi Tatianorum. & lib. 2. hære. vlti. Vides quot illustrium virorum suffragijs hæc opinio stabilita sit? sed audi Hiero. in commen. Matth. capi. 27. quid de hac quæst. senserit. Audiui, inquit, quendam exposuisse Caluariæ locũ in quo sepultus est Adam, & ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, & hoc esse quod dicat apostolus. Surge qui dormis, & exurge à mortuis & illuminabit te Christus. Fauorabilis interpretatio, & mulcens aures populi, nec tamen vera. extra vrbem enim loca sunt in quibus trũcantur capita damnatorum, & caluariæ, id est, decollatorum sumpsere nomen. Ideo ibi cruci-

Lege 13. q. 2. Ebron & emēda triũ ĩquatuor.

De sepultura patriarcharum.

Vbi Adam sepultus.

Hiero. dissidet ab omnibus suo. stis & merito quidē.

Ephes. 5.

crucifixus est dñs, vt vbi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrij. Adam vero sepultum iuxta Ebron & Arbe, in Iesu filij Naue volumine legimus. eadē repetit ad Ephesios 5. Hactenus ille. Hunc quē reprehendit arbitror esse Epipha. nam dicit, audiui quendam aut fortè aliquem côcionatorem illius ætatis perstringit. Porrò Honorius in Chronicis, inter vtranq; opinionē medius incedit. Adam, inquit, primus homo in Ebron à Deo formatus, in paradiso cū Eua 7. horis commoratus, ob mandati transgressionem huius mundi exilium subijt. ipse vero post nongentos & triginta annos in Ierus. obijt, in loco Caluariæ sepultus, aliquandiu requieuit, deinde in Ebron translatus, in terram, de qua assumptus est, redijt.

Iosue. 14.

Honorius chronographus.

Præterea aduerte Ioseph sepultum fuisse in Sychem, vt dicitur Iosue 24. in parte agri quem emerat Iacob à filijs Emor fratris Sychem. & vt ait Hiero. in q. in Gene. Mausœlum eius hodie cernitur. Hunc agrum dono dedit Iacob, filio suo Ioseph, vt dicitur Ioan. 3. vbi corruptè Sychar vocatur. Venit, inqt Ioan. Iesus in ciuitate Samariæ quæ dicitur Sychar, iuxta prædium quod dedit Iacob, filio suo Ioseph. Tunc enim temporis sic corruptè à Iudæis appellabat. & Salem ciuitas regionis Sychem, quam Salim, nomine corrupto, vocat Ioan. Erat, inquit, Ioãnes baptizãs in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ ibi erãt. & Golgotha, ꝓ Golgoltha dicebat. Hæc iterum scribit in epistola ad Euagrium.

Sepulchrũ Ioseph vbi.

Genes. 33.

Vocabula quędã tempore Christi corrupte plata.

De 12. patriarchis Iacob filijs quo humati fuerint loco, non satis constat inter eruditos. Nam Hiero. in epitaphio Paulæ inquit. Transiuit in Sychem, non, vt nõnulli legũt, Sychar, quæ nunc Neapolis appellatur. Atque inde diuertens vidit 12. patriarcharum sepulchra. Hoc iterum tradit in libr. de opti. genere interpre. Ex his testimonijs constare videtur iuxta Sychem primariam vrbem Samariæ, in limitibus Manasses, sepulchrum fuisse sortitos. & hoc significauit Lucas cum inquit. Translati sunt in Sychem. ex Aegypto videlicet. Porro Iosephus lib. 2. antiqui. cap. 4. versus finem, in Ebron affirmat fuisse sepultos, his verbis. τελευτᾷ δ᾽ ἰώσηπος, τελευτοῦσι αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοί, ζήσαντες εὐδαιμόνως ἐπὶ τῆς αἰγύπτου. καὶ τούτων μὲν τὰ σώματα κομίσαντες μετὰ χρόνον, αὐτῶν οἱ ἀπόγονοι, καὶ οἱ παῖδες ἔθαψαν ἐν χεβρῶνι. & libr. 1. ca. 19. cum loquitur de Iacob exeũte ex Bethel versus Ephratha ait. ἐντεῦθεν δὲ ἀπαρείων ἐπεὶ κατὰ τὴν ἐφραθάνην γίνεται, ἐνθάδε ῥαχήλαν ἐκ τοκετοῦ θανοῦσαν θάπτει. μόνην τῶν συγγενῶν τῆς ἐν χεβρῶνι τιμῆς οὐ τυχοῦσαν. id est. Postquam ex Bethel profectus est venit in Bethlehem, quæ alio nomine Ephratha vocatur, Rachel partus dolore correpta, obijt mortem atque ibi sepulta est. Atq; ipsa sola ex illa familia in Chebron sepulta non est. Hæc ille. Chebron alio noīe vocatur Mambre, & est ager ille quem emit Abrahã ab Ephron Etheo, vt Sarã sepeliret.

Vbi humati fuerint patriarchæ duodecim.

Prętere a reducere oportet in memoriam, quod dicitur Genes. 23. Abraham emit speluncam duplicē ab Ephron Etheo filio Seor iuxta Hebron quadringentis drachmis argenti. Denique & quod legimus Genes. 33. Quod Iacob reuertens de Mesopotamia posuit tabernaculum ante Salem vrbem Sychimorum, & emit ibi partem agri in quo habebat tentoria, ab Emor patris Sychem centũ agnis. pro agnis in Hebræo legitur, Quæsita. estque genus numi quo contractus firmantur, apud nos vocatur Arrabo. à veritate deductum est nomen.

Hæc quæ à nobis accurate ex varijs locis coaceruata sunt, Stephanus in Actibus apostolorum. ca. 7. videtur labefactare & conuellere velle, ait enim. Descendit Iacob in Aegyptum & defunctus est ipse & patres nostri, & translati sunt in Sychem, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argēti à filijs Emor filij Sychem. In his tamē vltimis verbis in Gręco codice legitur. Emor Sychem. & subintelligi debet nomen patris, ex loco citato Genes. 33. aut nomen filij, quod erat eiusdem nominis cum patre, vt voluit noster interpres, ne sint ista duo loca inter se pugnantia. Adhuc aduerte quod in hoc loco Stephani, Sychem primo loco positum est vrbis nomen, in secundo nomen proprium viri.

Loc⁹ obscurus ex Actibus explicatus.

Horum locorum dissidium complures ante nos consopire aggressi sunt, nescio an prorsus infœliciter. Nos aliorum sententijs omissis, nostram tantum explanabimus mētem. Translati sunt, inquit Lucas, iuxta opinionem quidem Hierony. Ioseph cum reliquis patriarchis ex Aegypto in Sychē sunt delati. Nam Iacob in Ebron sepultus est, & ad hunc sensum oportet trahere quod subiungitur. & positi sunt, scilicet patriarchæ. Deinde addit Lucas. Quod emit Abraham. Nomen Abrahami in genitiuo est positum.

nam est nomen indeclinabile, vt cætera Hebræa nomina ad hunc sensum. Abrahæ, scillcet nepos, Iacob, emit agrum ab Emor, vt dicitur Gene. capi. 33. Quod verò non temere subaudiatur nomen nepos, est optimũ exẽplum. 3. Reg. 12. cum desciuerunt decem tribus à domo Dauid, dicunt. Quæ nobis pars in Dauid aut quæ hæreditas in filio Isai? Vade in tabernacula tua Israel, nunc vide domũ tuam Dauid. Dauid inquã id est nepos Dauid, nempe Roboam. & Lucę. 3. Qui fuit Eli, scilicet filius, qui fuit Melchi, scilicet gener & apud Paulum. Nunquid Christus peccati minister est? id est doctrina Christi. & 2. Parali. 25. apud Obededon, idest, apud vnum ex nepotibus eius. Postremo Lucas his verbis sententiam claudit. Filij Sychem. & Genes. 33. Patris Sychem. & in Actibus in Græco exẽplari paulo aliter quam in Latino. τοῦ συχέμ, ita vt penes te sit subaudire patrem aut filiũ. Verũ quia Gene. 33. legitur. Patris Sychem, ista lectio probanda videtur. Quamuis non ignorem iuxta Augusti. sententiam nomen patris pro filio nonnũquam accipi & locus est lib. 1. Locut. in Gen. supra caput. 14. Atq; ita accipiendũ est, sequendo lectionẽ Latinã in Actibus apostolorum. Erasmus dicit hãc quæstionem explicasse Hierony. in quæstionibus Hebraicis. Sed fallitur, nã nullibi Hierony. soluisse eam nec tractasse legimus. Sit igitur hic error, μνημονικὸν ἁμάρτημα Erasmi.

De quibusdam nominibus quæ trahũt originem à fabulis poeticis.

Nonnihil etiam dicendum videtur de illis nominibus, quæ inueniuntur in veteri instrumento (quæ tamen videntur originẽ trahere à poeticis fabulis & figmentis) quo consilio scriptura illis vsa fuerit. De quibus Hiero. lib. 6. comment. in Isaiam cap. 13. hæc scribit. Legimus in scriptura Hyadas, & Vesperum & Arcturum & Oriona, nec putare debemus iuxta gentium fabulas sic appellari. Nam apud Hebræos propria habẽt vocabula. Sicut enim deus vocauit lucem, diem, firmamentũ cælum. Sic singulas stellas suis appellauit nominibus, quorum proprietatẽ lingua nostra nõ exprimit. Scriptum est enim de deo. Qui numerat multitudinem stellarũ & omnibus eis nomina vocat. Et Eucherius. in quæst. in Iob. Interrogat. Quid sibi vult ꝙ auctorum secularium consuetudine legimus Pleiadas, Oriona vel Arcturũ? Respon. Non ꝙ his apud Hebræos nominibus censeantur, sed vt apud nos harum syderum significantia posset esse manifestior, ita hæc translator appellare voluit, vt vsus gentilitatis inuenerat. Illud quoq; generaliter obseruandum est, quod apostoli in scripturis suis scribentes ad populos, vtũtur interdum his testimonijs, quæ videbantur diuulgata per populos. Lege Ambr. in lib. de Fide ad Gratianum Augustum capit. 1. Præterea Hiero. ad Galat. ca. 3. alt, Paulus sermone triuij vtitur, vt, Quis vos fascinauit non credere veritati? non quo sciret esse fascinum, qui vulgo putatur nocere Legimus in Prouerbijs. Donum inuidi cruciat oculos. Qui apud nos inuidus apud Græcos significantius dicitur, fascinator. Et in Sapientia quæ inscribitur Salomonis. Fascinatio malignitatis obscurat bona. Quibus docemur exemplis, quod vel inuidus aliena felicitate crucietur, vel in quo bona sint aliqua, alio fascinante, id est inuidente, noceatur. Dicitur propriè fascinus infantibus nocere, & ætati paruulæ, & his qui necdum firmo vestigio figant gradum. Vnde quidam è gentibus. Nescio quis teneros oculo mihi fascinat agnos. Hoc vtrum verũ, nec ne sit, deus viderit, quia potest fieri, vt dæmones huic peccato seruiant, & quoscunque in Dei opere, vel cœpisse vel profecisse cognouerint, eos à bonis operibus auertant. Sic Paulus ex opinione vulgi sumpsit exemplum, vt quomodo tenera ætas nocere dicitur fascino, sic etiam Galatę in Christi fide nuper nati, & nutriti lacte, & nõ solido cibo, veluti quodã fascinante sint nociti, & stomacho fidei nauseante, spiritus sancti cibum euomuerint. Quod si aliquis contra dicit, exponat quomodo de communi opinione non sit sumptum. Vallis Tytanorum in Regum libris, & Syrenæ & Onocentauri in Isaia, Arcturus & Orion & Pleiades in Iob, ca. 9. & cætera his similia, quæ vtique vocabula, gentilium fabularum & causas & origines habent. Hæc ille. Locus desiderabat vt nomina sacra his nominibus profanis subnecterem, sed quia typographus formis Hebraicis carebat, id facere non potuimus.

Iob. 9. *Amos. 5.* *Psal. 146.* *Fascinare.* *Prouerb. 4* *De hoc S. Tho 1. par. q. 117. artic. 3.* *Virgilius.* *2. Reg. 23.* *Isaia. 34.*

Quod scripturæ apocrypha & carmina poetarum citent.

Deinceps quærendum videtur, an interdum sacri scriptores vtantur testimonio ex libris apocryphis desumpto, sicut interdum citant testimonia ethnicorum poetarum. Ad quam quæstionem sic respondet Hiero. in cõment. episto. ad Titum ca. 1. Paulus solet gentilium scripta citare, vt in Actibus apostolorum cũ concionaretur ad populum, & in Areopago inter cætera ait. Sicut & quidam

Act. 17.

dam

dam de veſtris poëtis dixerunt. Ipſius enim
& genus ſumus. Quod hemiſtichiũ in phęno
menis Arati legitur. & 1. Cor. 15. de Menan
dri comœdia verſum ſumpſit iãbicum. Cor-
rumpunt bonos mores colloquia mala. Et in
epiſtola ad Titum carmen ſumpſit ex Epi-
menide ſiue Callimacho. Cretenſes ſemper
mẽdaces, malæ beſtiæ, vẽtres pigri. Nec mirũ
ſi pro opportunitate temporis, gentiliũ poẽ
tarum verſibus raro admodum abutatur, &
vt loci potius quàm oſtentationis opportu-
nitas exigebat, in morem apium, quæ de di-
uerſis floribus ſolent mella cõponere, & fauo
rum cellulas coaptare. Nec ideo ſtatim totã
illius poetæ poëſin approbauit. Nam ſic li-
ber Enoch, de quo Apoſtolus Iudas in epiſto
la ſua teſtimonium poſuit, inter diuinas ſcri-
pturas debemus recipere, & multa alia quæ
de reconditis, Paulus eſt locutus. Nemo eſt
enim tam ſicarius, aut tam parricida, qui non
aliquid boni fecerit aliquando, ergo ſi vnum
bonum illius approbauero; in cæteris mihi
neceſsitas incumbet, quę mala fuerint appro
bandi. Item Hierony. in libro de opti. gene-
re interpretandi inter alia multa hæc etiam
affert. Quis neſciat in Moyſis & propheta-
rum voluminibus quædam aſſumpta è gen-
tilium libris, & Salomonem ex philoſophis
Tyri, & nonnulla propoſuiſſe, & ad aliqua
reſpondiſſe. Vnde in exordio Prouerbiorũ
commonet, vt intelligamus ſermones pru-
dentiæ, verſutiaſque verborum, parabolaſ-
que & obſcurum ſermonem, dicta ſapien-
tum, & ęnigmata, quæ propriè dialecticorũ
& philoſophorum ſunt. Et Paulus Epimeni-
dis poetæ abuſus verſiculo ſcribens ad Titũ.
In alia quoque epiſtola Menandri ponit ſe-
narium. Et apud Athenienſes in Martis cu-
ria diſputans, Aratum teſtem vocat. Ac ne
parum hoc eſſet ductor Chriſtiani exerci-
tus, & orator inuictus de Chriſto cauſam a-
gens, etiam inſcriptionem fortuitam arte
torquet in argumentum fidei. Didicerat e-
nim à vero Dauid extorquere de manibus
hoſtium gladium, & Goliæ ſuperbiſsimi ca-
put proprio mucrone trũcare. Legerat enim
in Deut. voce domini præceptum, mulieris
captiuæ radendum caput, ſupercilia, om-
nes pilos & vngues corporis amputandos, &
ſic eam habendam in coniugio. Hoc exem-
plum multi eccleſiaſtici viri ſecuti ſunt, qui
innumera de gentium libris ad ſuos tran-
ſtulerunt. Chryſoſtom. quoque hom. 3. in

Vide in Decret. D. 37. ca. turbat.
Iudas citat librum Enoch.
Vt lethroſo cer Moyſis Exo. s8.
Prouer. 1.
Acta. 17.
Deut. 21. Mulieris captiuæ radẽdum caput

epiſt. ad Titum. poſt quam hæc omnia ferè
quæ ex Hiero. adduximus, receſuiſſet, addit.
Teſtimonijs gẽtium Apoſtolus vtitur, quod
illos his maximè reuincimus, cum ſuorum
in eos torquemus maledicta, quoties eos,
qui apud eos fuere mirabiles, accuſatores il-
lorum conſtituimus. Item Hiero. ad Epheſ.
5. ait. Quædam Paulus citauit ex reconditis
prophetarum oraculis & apocryphis. vt ad
Ephe. Propter quod dicit. Surge qui dormis,
& exurge à mortuis & illuminabit te Chri-
ſtus. Ecce ſecundum ſententiam Hiero. teſti
moniũ illud ſumptũ eſt ex apocryphis. Alij
non admittunt, vt dogmata, ex ſcripturis
nothis, poſſint confirmari. quamuis hiſtoriã
ex illis depromi poſſe non negent, & ideò
illa apoſtoli verba, volunt per προσωποποιίαν
ſpiritus ſancti apoſtolum orationem figuraſ
ſe, ad exhortationem pœnitentiæ, ad hunc
ſenſum. Propter quod dicit, ſpiritus ſcilicet
ſanctus per me. Surge. &c. Sed rectius tri-
buentur hæc verba Iſaiæ. dicenti capit. 60.
Surge & illuminare Ieruſalem, quia venit
lumen tuum. Eodem modo corrigendus eſt
locus Chryſto. qui homi. 7. in priori epiſto.
ad Corinth. ait. Dictum illud. Quod ocu-
lus non vidit. nec auris audiuit, nec in cor ho
minis aſcendit. &c. non inueniri in ſacra ſcri
ptura, niſi forte in libris quorum memoria
obliterata eſt. Cum tamen apud Iſaiam cap.
64. illa verba inueniantur. A ſeculo, inquit,
nõ audierunt, nec auribus perceperunt, ocu-
lus non vidit Deus abſque te, quæ pręparaſti
expectantibus te. Addit præterea Hiero. illo
in loco. Paulus citauit quædã ex reconditis
prophetarũ libris & apocryphis. vt de Ianne
& Mãbre magis Pharaonis, ſicut & in alijs lo
cis illũ feciſſe manifeſtũ eſt. Nõ quod apocry
pha comprobet, ſed quo Arati & Epimeni-
dis & Menãdri verſibus ſit abuſus, ad ea quæ
voluerat in tẽpore comprobanda. Et iterum
in eadẽ epiſto. ad Ephe. ca. 1. ait. Non eſt fas
ei qui diuina lectione fuerit inſtructus loqui
aliquid quod in ſanctis voluminibus non in
uenerit. Vnde Paulus ponens principatus,
poteſtates, virtutes, dominationes, ex aliquo
ſcripturæ loco nobis incognito eas aſſum-
pſiſſe credendum eſt. Verũ licet multi mul-
ta dicãt, arbitror illum, aut de traditionibus
Hebræorũ, ea quæ ſecreta ſunt in mediũ pro
tuliſſe, aut certè quæ iuxta hiſtoriam ſcripta
ſunt ſenſiſſe ſublimius, & quod de regibus &
principibus, ducibus quoq;, tribunis & cen-

Hiero. contra Iohãnẽ. Iud verum eſt teſtimonium quod ab inimica voce profertur.
Hiero. ſnĩa improbat.
Chryſo. expoſitio exploſa.
2. Timo. 3.
Coloſſ. 1. Epheſ. 1.
Locus annotandus Hiero. de quatuor hierarchijs angelorum.

turiõibus, in Numeris & Regum libris, refertur, imaginem aliorum principum regumq; cognouisse. Quod scilicet sint principatus, sint potestates, sint Dominationes & virtutes & cætera ministeriorũ vocabula in cælestibus, quæ nec nos possumus noiare, nec ipsum Paulum pnto, vt in graui corpusculo cõstitutum enumerare valuisse. Si autem sunt principatus & potestates & virtutes & dñationes, necesse est vt & subiectos habeant, & timentes & seruientes sibi, & eos quæ sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum, nõ solum in præsentiarũ, sed etiam in futuro seculo erunt, vt per singulos profectus & honores & ascensiones & descensiones, vt crescat aliquis vel decrescat, & sub alia atq; alia potestate, virtute, principatu, & dñatione fiat. Nos homũculi in cinerẽ & puluerem dissoluendi, si cõsensu hominũ leuemur in reges, tantas habemus ministrorũ diuersitates & multitudines, quantas facilius possumus sentire quam dicere. Verbi causa, quod præfectus in parte ciuili, Iudices, prouincias, & ordinẽ suum habeat, rursum militia, in tot comites, duces, tribunos, & multiplicem scindatur exercitum, & putamus deum, dominũ dñorum, & regem regnantium, simplici tantum ministerio esse contentũ. Hactenus Hierony. satis quidem eruditè & eloquenter nobis explicuit, vnde sumpserint nomina & originẽ, Hierarchiæ angelorum, quod mysterium, oibus scriptoribus ecclesiasticis, quos ego legi hucusque, latuit. Vnde & Origenes Theologorũ omnium facile princeps, lib. 1. Periarchon. cap. 5. fatetur, se nescire ex quo loco diuinarum scripturarum, ordines angelorum sunt desumpti. Sunt, inquit, quidam sancti angeli Dei, quos Paulus ministeriales spiritus appellat, ad ministerium destinatos, propter eos, qui hæreditatem capient in salutem. Apud ipsum quoque Paulum inueni mus, nescio vnde sumentem, cognominantem tamen quasdam sedes, & dominationes & principatus & potestates.

Principat' Potestates. Virtutes. Dominationes.

Origenes.

Hic locus exigere & postulare videbatur, vt etiam ea quæ à gentium scriptoribus, ex diuinis libris surrepta, & à loco sacro in prophanum translata sunt, explicare aggrederemur. Nam illi haud infrequenter, literis monimentisque suis, res nostras inserere curarunt, instar Nabuchodonosoris, qui vasa tẽpli dominici ex vrbe Ierusalem Babylonem deferre ac idolis suis deuouere, curauit. Verum quia paucis verbis res tota planè & dilucide pertractari & aperiri non potest, ne ab instituto longius nostra se flectat oratio, locum signabo præclarum, in quo multa philosophorum & poetarum poësis inuenire furta, aut si mauis sacrilegia. Atque is est apud Iustinum martyrem in admonitorio, quo in libro tam ex Homero quam ex Platone ostendit, illos, suos libros ornasse verbis & sententijs ex nostris libris desumptis.

In postremo huius capitis loco coniecimus quæstionem illam à Hierony. multa exemplorum varietate, & verborum copia, discussam. nempe an Apostoli & Euangelistæ, ita nitantur auctoritate veritatis Hebraicæ, vt 70. apud illos translatio in pretio non sit. Deinde etiam an illi omnes vtantur testimonijs ex Hebræis codicibus desumptis, an vero aliqui sint qui septuaginta auctoritate freti, Hebraicam veritatem citare nonnunquam dissimulent. Pro harum quæstionum solutione, illius planè diuini viri Hierony. lucubrationes euoluamus, qui diligenter in hac re vigilauit, breuiter quidem & succinctè, vt appetitum excitasse, non obruisse ciborum multitudine & varietate videamur. Hierony. ergo in procemio. 15. libr. comment. in Isaiam ait. Crebro dixisse me noui Apostolos & Euangelistas, vbicunque de veteri instrumento ponuut testimonia. Si inter Hebræos & 70. nulla diuersitas sit, vel suis vel 70. interpretum verbis vti solitos. Sin autem aliter in Hebraico, aliter in veteri editione, sensus est, Hebraicum magis quam 70. interpretes sequi. Denique vt nos multa ostendimus posuisse eos ex Hebræo quæ in 70. non habentur, sic æmuli nostri doceant assumpta aliqua testimonia de 70. quæ nõ sunt in Hebræis libris. Item Malachiæ 3, Apostoli, inquit, & euãgelistæ & ipse dominus non 70. interpretũ auctoritatem secuti sunt, qua, Hebrææ linguæ habentes scientiam non indigent, sed ex Hebræo transferebant, non curantes de syllabis punctisq; verborũ, dummodo sententiarum veritas transferatur. Item Isaiæ. 6. ait, Paulus cum Hebreis disputans Actuum 18. citat illud Isaię. Auditu audite & nolite intelligere, & videte visu, & nolite cognoscere, ex cæca cor populi huius, &c. Non iuxta Hebraicũ quod rectũ esse cognouerat, sed iuxta 70. est locutus. Nam euangelistam Lucam tradunt veteres ecclesiæ tractatores medicinæ artis

An apostoli vsi sint editione. 70. an Hebrea.

Hierony.

Hierony.

Hierony.

næ artis esse scientissimum, & magis literas Græcas scisse quàm Hebræas. Vnde & sermo eius tam in Euangelio quàm in Actibus Apostolorum comptior est, & secularem redolet eloquentiam, magisque testimonijs vtitur Græcis quam Hebræis. Matth. autem & Iohan. quorum alter Hebræo, alter Græco sermone euangelia texoerunt, testimonia de Hebraico proferunt, vt est illud
Hosea. 11. Ex Ægypto vocaui filium meum. & Quoniam Nazaræus vocabitur. & Flumina de vē
Iohan. 7. tre eius fluent aquę viuę, & Videbunt in quē compūxerunt. & cætera his similia. Paull
Zacha. 12. idcirco ad Hebræos epistolæ contradicitur quòd ad Hebræos scribens, vtitur testimonijs, quæ in Hebræorum voluminibus non habentur. Hęc ille. Testimonium illud quod citatur à Iohan. capit. 7. flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ, sumptum est vt dicit Hieronym. in prolo. Pentateuchi ex prouerbijs. Sed ex quo loco, non constat, aliqui dicunt ex capit. 5. sumptum esse. Deriuentur fontes tui foris, & in plateis aquas tuas diuidet. Theophy. tamen Iohan. 7. sic dispun-
Theophy. git. Qui credit in me sicut dicit scriptura. & deinde oportet aliud facere principium. Flumina de ventre eius fluent. & Euthy. Iohan.
Euthy. 9. ait, Post dictum sicut scriptum est, ponenda est distinctio. multifariam enim præcipit
Chrysosto. scriptura credere in illum. Atque ita exponunt Chrysosto. & cæteri Græci, qui veritatem Hebraicam non potuerunt consulere. Hactenus de his ad institutum nostrum re-
Hierony. uertamur. Hierony. Isaiæ. 28. adhoc addit. Hoc in veteri obseruari testamento, absque paucis testimonijs quibus Lucas solus abutitur, qui magis Græcę linguæ habuit scientiã, quod vbicunque quid de veteri instrumento dicitur, nō eos iuxta. 70. sed iuxta Hebraicum ponere, nullius sequentium interpretationem, sed sensum Hebraicum suo sermone vertentium. vt cum apud Isaiam. capit. 28. legimus. In loquela enim labij, & in lingua altera loquetur ad populum istum. Quod Paulus sumens ex illo loco, sic extulit. In alijs linguis & in alijs labijs loquar populo huic nec sic exaudiet me. & c. 29. capit. addit. Vbi legimus in Isaia. Pro eo quod appropinquat populus hic ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem eius longe est à me, timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Dominus
Matth. 15 tamen in euangelio contra Pharisæos sic protulit. Quare & vos preteritis mandatum Dei propter traditiones vestras. Et iterum. Hypocritæ bene prophetauit de vobis Isaias dicens. Populus iste labijs me honorat, cor autem longe est à me. frustra colunt me docentes doctrinas & præcepta hominum. Multa alia exempla huiuscemodi vel vnus liber Hierony. de opti. genere interpretandi suppedi-
tabit. Item in. quęst. in Gene. ait. Hoc generaliter obseruandum quod vbicunq; apostoli loquuntur ad populos, his plerunque testimonijs abuti, quæ iam gentibus fuerant diuolgata. Vnde com. 70. animæ ingressæ sint in Ægyptum, Stephanus in concione. 75. animas ingressas asserit. De hoc supra latius disseruimus. Deniq; in commenta. Habacuc. capit. 2. ait. Quod apostolus. 70. magis testimonio abusus est ad Roma. scribens. Iustus ex fide mea viuet, & non eo quod habetur in Hebraico, ex fide sua. causa perspicua est. Scribebat enim Romanis, qui scripturas Hebraicas nesciebant, nec erat ei cura de verbis, cū sensus esset in tuto, & damnum ex præsens disputatio non haberet. Alioquin vbi diuersus est sensus, & alter scriptus est in Hebraico, alter in. 70. nota eum his vti testimonijs quæ à Gamaliele doctore legis didicerat. — Hierony. — Hierony.

Fortè tamē offendet aliquos parum in sacris literis versatos, ordo perturbatus & confusus, non solum in citationibus, sed etiam in quibuscunque alijs narrationibus. Hos sic instruit Augusti. lib. 2. de cōsensu euangelistarum. 29. Non est, inquit, mendacium si quisquam noo hoc ordine cuiusquam sermonē digesserit, quo ille à quo processit narrauit. Cum ipsius ordinis nihil ad rem, siue ita, siue ita sit. & iterum capit. 12. eiusdem libri. ait. Sancti qui prudenter intelligunt, nullo modo laborandum esse iudicant ipsas sententias esse necessarias cognoscendę veritati, quibuslibet verbis fuerint explicatæ. & quod alius euangelista aliom ordinem tenuit non est vtique contrarium. nec illud contrarium est, si alius dicit quod alius prætermittit. Vt enim quisque meminerat, & vt cuique cordi erat, vel breuius vel prolixius eandem tamen explicasse sententiam, ita eos explicasse manifestum est. — Ordo narrandi diuersus, non nocet veritati — De hoc lib. 5. cap. 1. August.

Duo sunt citationum genera, nam aliquando in nouo testamento talia verba citantur quæ clarè in veteri leguntur, & hæc non indigent nostra expositione nec diligētia. Aliquando vero sensus tantum sine vlla citatio- — Citationū duplex genus.

ne

ueniuntur nec ſcimus an auctoritate propria hoc eſt D[illegible] illi [illegible] rotulerint, an ex veteri ſint inſtrumento deprompta. Vt in euan-
Matth. 10 gelio Saluator ait. Veni ſeparare hominem aduerſus patrē ſuum & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius. Nam hic locus propè eiſdem verbis in Michæa ſcribitur. Quæ verba verum aſſumpta ſint ex propheta, an propria auctoritate præcepta, noſſe domini eſt, qui in euangelijs & prophetis locutus eſt. Illorum teſtimoniorum, quorum ſenſus tantum inuenitur depromptus, ſine vlla citatione, in ſequenti tabula ſubiecimus exempla.

Ex Geneſi.

1 Fide intelligimus aptata eſſe ſecula Dei verbo. Hebra. 11.

1 Cæli erant prius & terra de aqua & per aquam conſiſtentes Dei verbo. 2. Petri. 3.

1 Bene omnia fecit. Marci 7.

2 Adam primus formatus eſt, deinde Eua. 1. Timoth. 2.

2 Non vir ex muliere, ſed mulier ex viro. 1. Corinth. 11.

3 Serpens ſeduxit Euam aſtutia ſua. 2. Cor. 11.

3 Adam non eſt ſeductus, mulier eſt ſeducta. 1. Timoth. 2.

4 Fide plurimam hoſtiam Habel quàm Cain obtulit. Hebra. 11.

4 A ſanguine Habel iuſti. Matth. 23.

4 Non ſicut Cain qui ex maligno erat. 1. Iohan. 3.

4 Væ illis qui in via Cain abierunt. Iudas.

5 Fide, Enoch tranſlatus eſt ne videret mortem. Hebra. 11.

6 Quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe cum fabricaretur arca. 1. Petri. 3.

6 Fide, Noe reſponſo accepto, de his quæ non videbantur, &c. Hebra. 11.

7 Octauum iuſtitiæ præconem cuſtodiuit. ſecunda Petri. 2.

7 Sicut in diebus ante diluuium, &c. Matth. 24.

9 Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. Matth. 26. Apocal. 13.

12 Fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire. Hebra. 11.

14 Hic enim Melchiſedech, rex Salem ſacerdos Dei ſummi. Hebra. 7.

16 Abraham filium habuit de ancilla. Gal. 4.

17 Signum accepit circumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei. Roma. 4. Actu. 7.

18 Fide. & ipſa Sara ſterilis, virtutem in conceptione, &c. Hebra. 11.

18 Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans. 1. Petri. 3.

19 Euertit ciuitates Sodomorū & Gomorræorum. 2. Petri. 2.

19 Sicut Sodoma & Gomorra & finitimæ ciuitates Iudæ.

19 Memores eſtote vxoris Loth. Lucæ decimoſeptimo.

19 Sicut factum eſt in diebus Loth, edebant, & qua die exijt Loth à Sodomis, pluit. Lucæ. 17.

21 Abraham habuit filium de libera Galat. 4.

22 Fide obtulit Abraham Iſaac cum tentaretur. Hebra. 11.

22 Offert Abraham filium Iſaac ſuper altare. Iacobi. 2.

22 Sicut locutus eſt ad patres noſtros Abraham &c. Lucæ. 1.

25 Rebecca ex vno, concubitum habens, Iſaac patris noſtri. &c. Roma. 9.

25 Ne quis fornicator aut prophanus vt Eſau, qui propter eſcam, &c. Hebræ. 12.

27 Fide & de futuris benedixit, Iſaac, Iacob. Hebra. 11.

48 Fide, Iacob moriens ſingulos filiorum Ioſeph benedixit. Hebra. 11.

49 Quem ſcripſit Moyſes in lege. Iohan. 1.

50 Fide, Ioſeph moriens de profectione filiorum Iſrael, &c. Hebra. 11.

Ex Exodo.

2 Fide Moyſes natus, occultatus eſt menſibus tribus. Hebra. 11.

2 Fide, Moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis. Hebra. 11.

2 Cum vidiſſet Moyſes quendam iniuriam patientem. Actu. 7.

3 Expletis annis. 40. apparuit illi. Actu. 7.

12 Fide, celebrauit paſcha & ſanguinis effuſionem. Hebra. 21.

14 Omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube. 1. Corinth 10.

14 Fide, tranſierunt mare Rubrum. Hebra. 11.

16 Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, &c. Iohan. 6.

16 Panem de cælo dedit eis manducare. Iohan. 6.

16 Omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt. 2. Corint. 16.

17 Bibebant de ſpiritali, conſequente eos, petra. 1. Corinth. 10.

19 Si beſtia tetigerit mōtem lapidabitur. Hebr. 12.

19 Gens ſancta, populus acquiſitionis. 1. Pet. 2.

20 Non

20 Non perintrabit. Matth. 5.
20 Non homicidium facies. Matth. 19.
20 Non accessistis ad tractabilem montem. Heb. 12
24 Lecto omni mandato legis à Moyse. &c. Heb. 9.
26 Tabernaculum factum est primum Hebr. 9.
32 Nec idololatræ efficiamini. 1. Corint. 10.

Ex Leuitico.

12 In sabbato circumciditis hominem. Iohan. 7.
12 Postquam impleti sunt dies octo. Luce. 2.
12 Postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem. Luca. 2.
12 Vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege domini. Luca. 2.
14 Offer munus tuum quod præcepit Moyses. &c. Matth. 8. Mar. 1. Luce. 5.
16 Omnis multitudo populi erat orans foris. Luc. 1.
16. Si sanguis hircorum & vitulorum. Hebr. 9.
19 Nolite in personarum acceptione. &c. Iaco. 2.
19 Si peccauerit in te frater tuus. Matth. 18. Luca. 19.
20 In lege Moyses mandauit huiusmodi lapidare. Iohan. 8.

Ex Numeris.

8 Omne masculinum adaperiens vuluam. Luc. 2.
9 Patres nostri omnes sub nube fuerunt. 1. Cor. 10
11 Panem de cœlo dedit eis manducare. Iohan. 6.
12 Sicut & Moyses in omni domo eius. Hebra 3.
14 Cadauera filiorum Israel prostrata sunt in deserto Hebra. 3.
14 Neque murmuraueritis sicut quidam eorum. 1. Corinth. 10.
16 In contradictione Core perierunt. Iudas.
19 Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato. Hebra. 13.
20 Bibant de spirituali consequente eos petra. 1. Corint. 10.
21 Neque tentemus Christum sicut quidam. &c. 1. Corin. 10.
21 Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto. Iohann. 3.
22 Animal mutum subiugale corripuit vesaniam Balaam 2. Pet. 2.
22 Errore Balaam mercede effusi sunt. Iudas &. 2. Petri. 2.
24 Balaam docebat Balach mittere scandalum coram filijs Israel. Apoca. 2.
25 Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati sunt. 1. Cor. 10.
26 Prostrati sunt in deserto. 1. Cor. 10.

26 Sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant. Matth. 12.

Ex Deuteronomio.

1 Nolite in personarum acceptione. Iaco. 2.
5 Non periurabis. Matth. 5.
10 Non est acceptio personarum apud Deum. Ro. 2. Actu. 10. Colo. 3. Ephe. 6. 1. Pet. 1.
17 Irritam quis faciens legem Moysi. Hebra. 10.
18 Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? 1. Corin. 9.
24 Quicunque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij. Matth. 5. 19. Mar. 10.

Ex Iosue.

2 Similiter & Raab meretrix. Iaco. 2.
6 Fide, muri Iericho corruerunt. Hebra. 11.
6 Fide, Raab meretrix, non perijt cum incredulis. Hebra. 11.

Ex. 1. Regum libro.

21 Non legistis, quod fecerit Dauid quando esurijt. Matth. 12. Mar. 2. Luc. 6.

Ex. lib. 3. Regum.

2 Liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid quoniam defunctus est. Actuum. 2. 13.
10 Regina Austri venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Matth. 12. Luc. 11.
17 In diebus Eliæ clausum est cœlum. Luc. 4.
17 Elias homo erat similis nobis passibilis. Iacob. 5.

Ex lib. 4. Regum.

4 Neminem per viam salutaueritis. Luc. 10.
5 Multi leprosi erant in Israel sub Eliseo propheta. Luca. 4.

Ex lib. 1. Paralip.

23 Nec quisquam sibi sumit honorem, sed qui vocatur à Deo, quemadmodum & Aaron. Hebra. 5.

Ex Iob.

1 Nihil intulimus in hunc mundum. 1. Timothe. 6.
1. Beatus vir qui suffert tentationem. Iacob. 5.
34 Non est personarum acceptor Deus. Actu. 10.

Ex

Ex Psalmis.

40 *Filius hominis vadit sicut scriptum est. Matth. 26. Marci. 14. Luca. 22.*
131 *Petijt Dauid vt inueniret tabernaculum dei Iacob. Act. 7.*

Ex Prouerbijs.

11 *Si iustus vix saluabitur. 1. Petri. 4.*
17 *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum. Iacob. 1.*
20 *Si dixerimus quia peccatum non habemus, &c. 1. Iohan. 1.*
24 *Nolite in personarum acceptione. Iaco. 2.*
25 *Cum vocatus fueris ad prandium, vade, recumbe in nouissimo loco. Luca. 14.*

Ex Isaia.

8 *Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum. Luca. 2.*
13 *Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur. Matth. 24. Mar. 13. Luc. 21.*
41 *Suscepit Israel puerum suum. Luca. 1.*
54 *Beata steriles, & ventres qui non genuerunt. Luca. 23.*
58 *Esuriui & dedisti mihi mãducare. Matth. 25.*
63 *Vestitus erat veste aspersa sanguine. Apocal. 19.*

Ex Ieremia.

2 *Nunquid seruus est Israel aut vernaculus. Iohan. cap. 8.*
2 *Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineã. Matth. 21. Mar. 12. Luc. 20.*
7 *Nunquid spelunca latronum facta est domus mea Matth. 21. Iohan. 2.*
18 *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, &c. Roma. 9.*

Ex Ezechiele.

3 *Cum consummati fuerint mille anni. Apocalypsi. 20.*
12 *Vbi est promissio aut aduentus eius. 2. Petri. 3.*
18 *Esuriui & dedisti mihi manducare. Matth. 25.*

Ex Daniele.

7 *Et erat numerus eorum millia millium. Apoc. 5.*
12 *Et angelus quem vidi stantem super mare. Apoca. 10.*

Ex Ioele.

3 *Sol obscurabitur & luna non dabit lumen suum. Matth. 24. Mar. 13. Luca 21.*

Ex Michea.

2 *Non habemus hic manentem ciuitatem. Hebre. 13.*
4 *Regnabit in domo Iacob in aeternum. Luca. 1.*

¶ De pronominibus & illorum emphasi.

CAP. II.

NIL est in scripturis tam humile, aut deiectum quin nobis ingentes pariat & procreet vtilitates, si dextrè scripturas tractare & adamussim examinare volumus. Quare non erit inutile, nonnulla, quæ de Pronominum emphasi, ex diuturna priscorum patrum lectione selegimus, in medium afferre, vt saltem studiosorum exciteinus animos, ad obseruandum & colligendum alia his similia & cognata. Sumamus igitur exordium à pronomine, meus. De quo Origenis verba subijciam ex lib. 1. comment. in epist. ad Roma. Hæc vox Deus meus, nõ potest esse nisi sanctorum quorum Deus dicitur, sicut deus Abraham, vel Isaac, vel Iacob. Non potest dominum suum dicere is, cui deus venter est, & cui auaritia deus est, & cui gloria seculi & põpa mũdi deus est. Quicquid enim vnusquisque supra cętera colit, hoc illi Deus est. Hinc intelliges quid sibi velit Diony. ca. 2. de Cæ-lesti Hierarchia. cum ait. Sit dux verbi Christus (Si mihi dicere liceat) meus. Præterea Basilius Psalm. 29. cum ait propheta. Domine Deus meus clamaui ad te. ait. Vox ista deus meus, plena affectu fiduciæ est, & cõueniens statui prophetico. vide eum Psal. 7. circa principium. Deinde Chrysosto. homil. 34. in Gene. ait, Mos est prophetis propter excellentem amorem erga Deum, id quod factum est omnibus, proprium sibi facere. vt Psalm. 17. Deus deus meus. quanuis totius orbis sit dominus. Sed peculiare hoc est amori, vt ex communibus propria faciat. Et ad Roma. 8. Qui dilexit me. te solum dilexit? om-

Meus.

Deus meus vox sanctorum tantũ.

Dionysij locus.

Amor.

xit? omnium,inquit, naturā dilexit, sed ego ei gratias habeo,quasi me solum dilexisset & tradidisset semetipsum pro me solo.Hæc iterum inculcat ho.39.eiusdem libri,& in sermo ne.2.episto.ad Roma. & hom. 2. in priorem epist.ad Corinth.cap.1.

Tuus. Quando vtitur Deus hoc pronomine tuus in malam partem accipi solet, sicut meus in bonam.Hoc significare voluit Hiero. Danielis.9.ca.cum ait.Quando aliqui boni sunt vocantur à domino,mei, quando mali, tui, vel non mei.Vnde quia propheta, dixerat, Daniel.Eduxisti populum tuum,& nomen tuū inuocatum est super ciuitatē tuam, & super populum tuū.Propterea ex persona Dei loquitur Gabriel. Nequaquā populus Dei est, sed populus tuus,nec vrbs sancta Dei,sed sancta,vt dicis tibi. Simile quid & in Exodo legimus,quādo Deus loquitur ad Moysen. Descende,peccauit enim populus tuus. hoc est non populus meus,quia me deseruit.Itē Isaię. 13.cum ait propheta. Fortes meos & exultantes in gloria mea. ostendit eos non suis viribus,sed Dei ira tam sublimis regni potentiā subuertisse.Vnde apud Ezechielem.capit. 3. cum loquitur dominus ad prophetam. Vade, inquit,& ingredere ad transmigrationē ad filios populi mei.non mei, sed tui legendū est, cum dictū sit de populo peccatore & idolorum cultui dedito. *Exod.32.*

Deinde annotādum est ex Chryso. ho.39 in Gene.Quod mos est prophetis hoc addita mento,Ego sum Deus tuus. amorē Dei erga iustum declarare. Nam qui totius mundi est Dominus,& vniuersi opifex, creator cœli & terræ,dicit,Ego sum Deus tuus.Magna profecto dignitas iusto tribuitur,vt omniū, Dominus,à seruo vocari voluerit. Et inuenimus eum post hęc dicentem.Ego sum Deus Abraham,Deus Isaac,Deus Iacob. *Exod.3.*

Noster. Pronomē noster tam dicitur de re propria quā de illa quæ nobis obuenit ex liberalitate alterius. Vnde Grego.li.24.Mora.cap. 5. ait. Iustitia nostra dicit, nō quę ex nostro nostra est,sed quę diuina largitate fit nostra.sic dicimus panē nostrū quotidianū da nobis hodie. Ecce & nostrū dicimus & tamē vt detur oramus.noster fit cum accipitur, qui tamen Dei est,quia ab illo datur,Dei ergo est ex munere,& noster fit per acceptionem.Deinde noster dicitur aliquis ad distinctionē hostium & alienorū,vnde Hiero.ad Titū.3.cū dicit apostolus.Discāt nostri bonis operibus præesse, ait nostros vocat qui in Christo crediderunt.

Vester nonnunquā de iustis dicitur. vt cū dicitur. Videns ordinem vestrum.& in euangelio.Nonne scriptū est in lege vestra, idest, vobis data. Aliquādo de iniquis dicitur & nefarijs. Vnde Hiero. Amos.4.ait. Quando sermo diuinus addit Vester, vt prophetas vestros,suos esse negat.vt Amos.4.multitudinē hortorū vestrorum,vinearū vestrarum,oliueta vestra,& ficeta vestra, comedit eruca. Isti sunt de quibus loquitur propheta, multiplicauerunt sibi hortos in quos,ne vinea sua inutaretur, Naboth occubuit, & hæretici vineas & olįueta & ficeta habere se iactant,sed vinea eorum vinea sodomorum est,& oliueta eorū non sunt de bonis oliuis,sed de oleastris quos apostolus radicibus bonarum oliuarum præcipit inserendos.Ficeta quoque talia habent, quæ calathum pessimarum impleant ficorū, quos Ieremias præ amaritudine comedi non posse testatur,ad quę cum Dominus venisset æterna eis ariditate maledicit, vt nunquam fructum afferant,ne virore foliorum decipiāt transeuntes. & Isaias ait. solemnitates vestras odio habet anima mea. *Vester.* *3.Reg.21.* *Haretici.* *Rom.11.* *Iere.29.* *Mat.11.*

Hoc pronomē eorum de iniquis & à Deo abhorrentibus dicitur.Hoc significauit Hiero.Ezech.7.in huius loci expositione. Possidebūt sanctuaria eorū.cū ait.Significanter eorū dicit,quia polluta fuerant sanctuaria Dei, & violatum arcanum eius. Non dixit, possidebunt sanctuaria mea,sed eorum,quia post cōtaminationem mea esse cessarunt.

Suos vocat Deus sanctos viros tantū, quāuis vniuersæ creaturæ, Dei sint, ratione creationis.Hinc est quod Theophy. Iohā. 13.ait. suos vocat Deus secundū familiaritatis rationē vt discipulos suos.Quātū enim ad rationē creationis eius,proprij sunt omnes homines. In propria,inquit Iohannes, venit,& sui eum non receperunt.Sui proprie sancti sunt,eo ꝙ familiares ei sunt. Vnde Iohan. 13. legimus, Quum dilexisset suos qui erant in mundo,in finem dilexit eos.Porro quod exponit Theophy.sui eum non receperunt, de illis qui Dei erant iure creationis, non videtur esse verum Sed hic est sensus. Qui impēse videbātur cultui diuino esse dediti,eum neglexerunt & ignominia affecerunt. Nam loquitur scriptura iuxta illorum vel vulgi persuasionem.

Pronomen,hic hæc hoc ad præteritū pręsens & futurum se porrigit & extendit. Nā vt ait Chrysost.ho.78.in Mat. solet scriptura sie *Hic, hac, hoc ad quatēpora extēditur.*

loqui, hæc est generatio, non de viuentibus tunc, loquens, sed de vniuersis fidelibus, vt in Psal. Hęc est generatio quęrentium eum, quę rentium faciem Dei Iacob, & in Euangelio. Non præteribit generatio hæc. Nempe fidelium omnium. Lege quę scripsimus lib.3.c.3.

Pronomina quæ redundare videntur Emphasin habent.

Solent Hebræi pronomina superfluo, vt nobis videtur, inculcare, ad maiorē rei vehementiam, & exaggerationem, & ad hunc sensum trahere debemus August. verba ex Psal. 104. quæ sic se habent. Frequens est apud Hebræos, vt pronomina possessiua, aut relatiua, abundent, vt apud Mat. Venit is qui fortior est post me, cuius non sum idoneus, vt procumbens soluam corrigiam calceamentorū ipsius. Abundat dictio, ipsius, & Psal. 73. Redemisti virgam hæreditatis tuæ, mons Sion in quo habitasti in eo. Item Euthy. Psal. 9. ait. Solent Hebræi pronomina superfluo coniūgere, vt beatus cuius Deus Iacob adiutor eius & Beatus vir cui est auxilium ei abs te, & iterum. Cuius maledictione os eius plenum est, & in euangelio. Cuius ventilabrum in manu eius. Pro in cuius manu ventilabrum est. Et cantico Deute. Vbi sunt dij eorum in quibus confisi sunt in eis. Multa huiusmodi exempla possemus coaceruare, sed hæc sufficiant. Deniq; Camhi Psal. 3. ait. omnis additio idem valet ac si geminaretur sententia, nam additio nunquam nisi ad maiorem Emphasin fieri solet.

Exo.4.

Postrema regula huius capitis sit hæc. Nomina propria interdum ponuntur pro pronominibus deriuatiuis. Hoc significauit August. Psal. 67. cum hunc locum enarrat. Rex virtutum dilecti dilecti. Illius hæc sunt verba. Locutio est scripturis vsitatissima, quod per nomen proprium, pronomen exprimatur aut relatiuum, vt eundem esse de quo dicitur dubitari omnino non possit. Sic in Pentateucho multoties inuenitur. Fecit Moyses illud atq; illud, sicut præceperat dominus Moysi, idest, ei. Ecce positum est nomen proprium, loco pronominis. Non dixit quod vsitatum est, in locutionibus nostris. Et fecit Moyses sicut præceperat ei dominus. Sed fecit Moyses sicut præceperat dominus Moysi. Quasi alius sit Moyses cui præcipit, & alius Moyses qui fecit cū idē ipse sit. Tales locutiones in nouo testamento difficillime inueniuntur. Inde tamen est quod apostolus ait. De filio suo qui factus est de semine Dauid, secūdū carnē, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundū spiritū sanctificationis, ex resurrectione mortuorū Iesu Christi domini nostri, ista vltima quatuor verba posita sunt loco pronominis, eius. Nā ex hoc quod Christus suscitauit seipsum à mortuis ostēdit seDeum esse. Ita loquitur apostolus tanquam alius sit filius Dei qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, & alius Iesus Christus dominus noster.

Pauli locus ad Rom. 1.

Illud tamen exemplum quod affert August. Rex virtutum dilecti dilecti, non placet, ipse arbitratur nomen primum dilecti esse nominatiuum, & secundum esse in genitiuo. Cum sit eiusdem nominis geminatio in recto, vt æquiualeat nomini distributiuo, vt dicemus cap. sequenti in fine, & rex est nomen singularis pro plurali, idest, reges potentes à domino diligentur. Poterat Augu. vti clarioribus exemplis, his in primis. Gene.7. Duo duo ingressa sunt ad Noe in arcam, masculus & fœmina sicut præceperat dominus Noe, & Andite vxores Lamech idest meę, & Creauit deꝰ hominē ad imaginē & similitudinem suā, ad imaginem Dei, idest eius creauit eum, & ad Ephe.1. Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, Dei, idest Christi, & Deut.9. Dedit mihi dominus tabulas lapideas scriptas digito Dei, & Marci.1. Vidit Symonem & Andream fratrem Symonis, quanuis in codice Latino legatur eius, & Matth.1. Christi generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Iesu pro eius. Licet in codice Gręco legatur eius Atq; ita legit Origen. & Christianus Druth. & Exo. 2. Iuxta Hebraicum, egressus est vir de domo Leui, & duxit filiam Leu.1. eius. Est enim peculiare Hebræis vti tertijs personis pro secundis aut primis. Vide August. super Gene.q.110. & quæ scripsi. lib.9. Regula.32.

De signis vniuersalibus.

CAP. III.

Propositio vniuersalis affirmatiua interdum vniuersaliter capitur, vt psalm.24. omnes viæ domini misericordia & veritas, & apud Iohan.1. Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Si intelligatur de lumine naturali, vniuersaliter intelligitur. Si de lumine gratiæ, pro multis accipitur, omnis. Porro hæc vniuersalitas referenda est ad dictio-

dictionem cui adiungitur. 2. Paralip. 9. Magnificatus est rex Salomon præ omnibus regibus terræ. Non vniuersæ terræ, sed regionis illius & illi adiacentium. & Actu. 11. Agabus significabat per spiritum, famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarũ, quæ facta est sub Claudio Cæsare. in vniuerso orbe, idest, in tota Iudæa per Synecdochẽ. Hoc est quod ait Hiero. Isaiæ. 13. Idioma est, inquit, sacræ scripturæ, vt omnem terram illius significet prouinciæ, de qua sermo est. Vt apud Isaiam. Dominus exercituum præcepit militiæ belli, vt disperderet omnem terram. quod quidã non intelligẽtes, ad omniũ terrarũ subuersionẽ trahunt, cum de Babylone tãtum sit locus intelligendus. & Ambro. lib. 3. de Vocatione gentium inter alia multa ait: Sermo diuinus, hac vtitur cõsuetudine, vt ea quæ de quadam parte dicuntur, ad omnes homines pertinere videantur. Sic interdum & pro parte terræ, omnem terram, & pro parte mundi totum mundum, & pro parte hominum, omnes homines nominãtur. Vt omnes declinauerunt. Hinc tamen oritur dubiũ, An tenebræ illæ quæ in passione domini acciderũt, obtexerint vniuersum orbẽ, an partem eius. Theophy. Matth. 27. his verbis respondet. Erant inquit, in toto mũdo tenebræ, (non in parte mundi) sicut in Ægypto, vt monstretur quod lugeat in passione conditoris creatura, & quod à Iudæa lux recesserit. Iudæi quoque petentes signũ è cœlo, nũc videant solem obtenebrare. Sexta autem die homo est conditus, & sexta hora de ligno comedit. Qua hora Dominus hominẽ condidit, eadẽ & lapsum reparauit. Sexto die & sexta hora cruci affixus est. Et Euthy. Matth. 67. Non poterunt Iudæi dicere quod solis eclipsis secundũ naturam esset. Nam ipsa in vno tẽporis accidit momento, & in vna parte terræ, & non decimoquarto die lunæ. Hæ vero tenebræ & ad tres horas perseuerarunt, & super vniuersam terrã &. 14. die lunæ, quando impossible est secundũ naturã contingere solis eclipsim. & Diony, epist. 11. fatetur se vidisse admirandã eclipsim in Heliopoli vrbe Aegypti. sed Erasmus epistolã illam, imo totum Dionysiũ eijcit & contẽnit. eam tamen admittunt multi præclari viri & literis & sanctitate insignes, vt Michael Syngelus in iusto volumine de laudibus Dionysij edito. & Aretha in Apocalypsi. cap. 18. illam agnoscit inquiens. ait Iohãnes Apoca. 6. cap.

De hoc. lib. 9. Reg. 4. 5. 6.

Quæstio de tenebris passionis dominicæ.

Qua hora homo creatus, & redẽptus. suprà lib. 3. ca. 1.

Cum apertum fuisset sigillum sextum, & terræmotus factus est magnus, & sol factus est niger. &c. Manifeste describit nobis visio, signa quæ in Christi passione facta sunt. Cũ enim esset pleno lumine luna nempe. 14. die, & ex diametro distaret à sole, quomodo possibile fuit, vt solem repentino suo aduẽtu obscuraret? nam ita solarem eclipsim fieri dicũt Astrologi. Rursum quomodo possibile fuit, vt luna in medio die constituta talis appareret. Vnde etiã Diony. Areopagita ad diuinũ refert miraculum, quod tempore passionis in sole cõtigit, nõ iuxta affectiones in corporibus cœlestibus fieri solitas. Hæc ille. At dices eclipsis nõ potuit esse vniuersalis. Si est naturalis, nõ nego. Terræmotus etiã fuit vniuersam terrã concutiẽs. Nã vt ait August. li. 2. de mira. Scripturę. Quindecim vrbes in Thracia sunt submersæ illo terræmotu. & Nicepho. lib. 1. cap. 17. sub Tiberio. 14. maioris Asiæ vrbes terræmotu concidisse, memoriæ proditum est. quarum nomina sunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Mosthene, Hierocæsarea, Philadelphia, Tmolus, Timus, Myrina. Cyme, Apollonia, Hyrcania, Dia, Cibyra. & Tertulianus io. apologetico capit. 21. & quod Plinius. lib. 2. cap. 84. scribit, de hoc terræmotu dictũ putant. Tiberij, inquit, Cæsaris principatu. 12. vrbibus Asiæ vna nocte prostratis. Et Eusebius in Chronicis dicit accidisse. 15. anno Tiberij.

Ad Apollophanem.

Vrbes. 14. in Asia submersa.

Oppositam sententiã tuetur Orige. tract. vlt. in Matth. Cum exponit hunc locum. A sexta autem hora tenebræ. &c. Arbitror, inquit, sicut cætera singna quæ facta sunt in passione domini, in Ieru. tantũmodo facta sunt; sic & tenebræ tantum super totam Iudæam factæ sunt vsque ad horam nonam. Nam quod velum templi scissum est, quod terra contremuit, quod petræ diruptæ sunt, quod monumenta aperta sunt, in Ierusalem tantũ accidit. Neque enim senserunt qui in Aethiopia erant, & in India, & in Scythia. quod si factum fuisset, inueniretur in historijs aliquibus in quibus ea, quæ illis temporibus acciderunt, scripta sunt. Quod hoc verum sit, argumento est hoc, quod tertio. Regum. lib. vbi Abdias dispensator Achab dixit Eliæ. Quid peccaui, quia dedisti seruum tuum in manus Achab vt mortificet me? Viuit Deus tuus, si est gens vbi non misit dominus meus quærere te. Quis tam lapideus est, vt existimet quod rex Israel Achab per omnẽ gentẽ

Origenis sententia.

mundi quæsiuit Eliam. Sed sine dubio exaggeratione dicta sunt, ostendentia quod satis eũ quæsiuit in gentibus quę fuerãt circa Iudæã. Nam sub Christo tenebræ factæ sunt super Iudæam tribus horis, lumen autem fuit super omnem reliquam terram, quod vbiq; illuminat omnem ecclesiã Dei in Christo. Et si vsq; ad horam. 9. tenebræ fuerunt super omnẽ Iudæam, manifestum est quod iterum lumen eius refulsit, quia cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus futurus est. Quod autem tribus horis factæ sunt super Iudæam, ostendit quòd ob peccata sua priuati sunt lumine patris, filij, & spiritus sancti. Hactenus de hac quæstione.

Interdum vniuersalis non intelligitur absolute & vniuersaliter, vt Leui. 11. omne quod habet diuisam vngulam & ruminat in pecoribus comedetis, quod non extenditur ad cadauera, nec ad animantia à bestijs dilaniata, & Genes. 3. Vocauit Adam nomen vxoris suæ Eua, eo quod esset mater cunctorum viuentium, quod non extenditur ad irrationalia, & Gene. 41. omnis terra venit in Ægyptũ, idest, bona eius pars, & apud Lucã. Exijt edictum à Cęsare vt describeretur vniuersus orbis. Sed totus orbis non erat imperio Romano subiectus, & ad Rom. 1. Paulus, fides vestra annunciatur in vniuerso mũdo, idest, in multis locis. Et, Eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum, cum multi apostolos diligerent, & pro illis ceruices suas gladio supposuerint. Et, omnes qui ante me venerũt fures & latrones fuerunt, & Salomon, omnia sunt vanitas, cum virtus vanitas non sit, &, omnia flumina vadũt in mare, & ad Colo. 1. de euang. Quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cœlo est, & in epist. catholi. Omne gaudium existimate fratres cum in varias tẽtationes inciderıtis, idest, maximũ aut magnũ gaudium, & cum dixerint aduersum vos omne verbum idest, multa verba, &. 1. Corin. 9. Qui in agone certat ab omnibus se abstinet, ideit, à multis abstinet cibis, sic intelligendus est Pauli locus omnes in Adam peccauerunt, cum tamen ergo Maria immunis sit ab omni labe peccati. Est huius rei optimum exemplum annotatũ à Chrisost. ho. 23. in epist. ad Hebræ. cum de multis sanctis patribus locutus esset apostolus, ad Hebræ. 11. addit. Hi omnes mortui sunt non acceptis promissionibus. At Enoch quem in illo nominum catalogo recensuit, mortuus non est, quia transtulit illum domi-

Maria immunis ab originali peccato.

Locus Pauli ad Heb. 11. expositus.

De Henoch lib. 3. ca. 1. disseruimus

nus. Porro hæc quæ à nobis breuiter decursa sunt, oportet multis sanctorum virorum exemplis illustrare & munire. In primis Euthy. Mat. 19. ait. Est scripturæ idioma, vt omnes dicat pro pluribus. & Iohan. 10. in huius loci expositione, omnes qui ante me venerũt fures fuerunt, ait. Quotquot à seipsis venerũt, quotquot venerunt non per prædictum ostium, vt Iudas, Theudas, prophetę aũt non à seipsis venerunt, sed à Deo missi sunt, nec aliũ de sed per ostium intrauerunt. Scire oportet quod frequenter scriptura vniuersalem repręsentans formam, particularem insinuat intelligentiam, vt Psalm. 13. omnes declinauerunt simul & inutiles facti sunt. Tales quidem non erant qui tunc Deum colebant, & Theophy. Matt. 19. & Orige. tracta. 28. in Matth. versus finem. Item Hiero. Zacha. 2. in postremis verbis. Cum dicitur, omnis caro, non absolute hominum & bestiarum & volatilium, sed specialiter hominum accipitur. Vt in Psalm. 64. Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet. Neque enim ad dominum omnis caro irrationabilium ventura est animantium, sed illa quæ donum sancti spiritus suscoptura est. De qua dicitur. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hæc ille. Nam caro pro homine accipi, alibi dicturi sumus, & in comment. epist. ad Ephe. cap. 1. ait, omnis, sæpe refertur, non ad vniuersitatem, sed ad ea tantum de quibus disputatum est. Vel aliter, omnis capitur pro parte maxima, eo quod quæ minora sunt, in maioribus intelligantur. Veluti cum dicimus, omnis ciuitas conclamauit, non quod aliquis tacens non fuerit, sed quod maxima vrbis pars id fecerit. Vnde Paulus, omnes sua quærunt, non autem quę sunt Dei, &, omnes me dereliquerunt, non quod Timotheus & cæteri discipuli, qui illo tempore quo epistolæ scribebantur cum eo erant, illum reliquerint. Sed id circo quia à pluribus sit desertus, ab omnibus idest maxima parte, desertum esse conqueritur, & in Psal. omnes declinauerunt simul & inutiles facti sunt. Si omnes declinauerunt, ergo declinauit & ipse qui loquitur, & iterum. Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax, cum ipse mendax non esset, & Paulus. Docentes omnem hominem. Cũ multi doctrinam eius non audierint. Lege eundem Hierony. in epist. ad Damasum de filio prodigo.

Ioel. 2.

Philip. 2.

2. Tim. 3.

Psalm. 13.

Psal. 115.

Colo. 1.

Multi aliquando pro omnibus accipiuntur.

Multi pro omnibus.

tur. Matth. 20. Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. & ca. 26. Hic est sanguis meus, qui est nouitestamēti, qui pro multis effundetur in remißionem peccatorum. Ex Theophy. in prædictorum locorū expositione. Item ad Hebræ. 9. Hæc dictio, inquit, multi pro omnibus ponitur. Vt animam suā daret pretium redemptionis pro multis, id est, pro omnibus. omnes etiā multi sunt. Et August. contra Iulianum Pelagianū. lib. 6. ca. 12. Hæc dictio multi pro omnibus ponitur. Genes. 17. Patrem multarum gentium posui te, & apud Paulum. Per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi. Adde etiam ex Hiero. Isaiæ. 66. Quod hic numerus multi semper in vitio est. Vnde in Genesi narratur, quod cœperint homines fieri multi in terra. Hæc ille. & in Psalm. Multi insurgunt aduersum me. & in lege præcipitur. Ne acquiescamus iudicio multorum. Nam stultorum infinitus est numerus. Hinc fortè pauci pro iustis accipi solent, vt in Psalm. 16. Domine à paucis de terra diuide eos, in vita eorum.

Rom. 5.

Multitudo in malam partē ponitur.

Haud infrequenter particula negatiua, Non, quæ præcedit, aut sequitur, post dictionem, omnis, significat idem quod nullus. aum. vt ad Ephes. 4. omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. & Habacuc. 2. omnis spiritus non est in eo, id est, nullus. & in Ecclesiaste. ca. 1. Non est omne nouum sub sole. & Lucæ. 1. Non erit apud Deū impoßibile omne verbum. Exod. 22. omnem viduam & pupillum nō affligetis. Leuitici. 3. omnē adipē & omnem sanguinem non comedetis. Exod. 20. Non facies omne sculptile. 1. Iohann. 1. omnis qui peccat non videt deū. Gene. 4. Vt non interficeret eum omnis inueniens eum. Hoc significare volens Euthy. Ioh. 10. ait. Est vbi omnis significat idem quod nullus vt in dicto Saluatoris Matth. 24. Nisi breuiati fuissent dies illi non fuisset salua omnis caro, id est nulla. In illo quoque Dauidico versu. Non dominetur mei omnis iniustitia, hoc est nulla. Et iterum Matth. 57. ait. non omnis pro nullo, ex idiomate veteris scripturæ sumitur. Vt Matth. Nisi breuiati fuissent dies illi non fuisset salua omnis caro. Nisi breuiati fuissent dies illi, intelligitur (iuxta Chrysosto. hom. 49. in Matthæum. capit. 24. & iuxta Hieron. ibidem) Nisi pauci fuissent dies illi. nam aliter non possunt esse dies breuiores quam. 24. horarum.

Psalm. 118

Sæpè multi aut omnes in scripturis ponū tur pro vno. vt Psalm. 106. omnem escam abominata est anima eorum. id est, manna. & Matth. 5. Beati estis cum dixerint vobis omne malum, id est aliquod malum, propter me, mentientes, Regulam hanc his verbis Hiero. tradit. Matth. 26. Tropus est, inquit, scripturæ qui vocatur σύλληψις quo & pro vno, omnes, & pro multis vnus, appellari solet. Nam Paulus in ea epistola quæ inscribitur ad Hebræos, cum sanctorum paßiones & merita descripsisset, intulit. Leonum molas obstruxerunt, vnus Daniel, circuierunt in melotis, Elias, lapidati sunt, Stephanus, serrati sunt, Isaias, in occisione gladij mortui sunt, cum vnum tantum, Isaiam sectum Iudæi autumēt. Aliqui tamen hoc ignorantes calumniātur illum Matthæi locum. Videntes discipuli indignati sunt, cum alius euangelista, Iudam solum dixerit contristatum, eo quod loculos tenuerit, & fur ab initio fuerit. Hoc alij aliter soluunt, quod apostoli propter pauperes indignati sunt, Iudas autem propter lucra sua. Hoc idem repetit auctor commētariorum in Marcum titulo Hierony. cap. 14.

Hebra. 11.

Orige. ho. 1. in Isaiā et Hiero. e. 1. illius, vt lib. 2. ca. 2. col. 138 diximus.

Matth. 26

Luca. 23.

E contrario vnum pro multis solet inueniri. quod his verbis solet proferri, indefinita propositio poni solet pro vniuersali. vt Exo. 21. Maledicens patri suo aut matri suæ morte moriatur, id est quicunque maledixerit. & post parum ait. Percutiens patrem suum & matrem suam, morte moriatur. & iterum. Percutiens virum moriendo morietur.

Eiusdem nominis replicatio in scripturis, idem valet quod nomen distribntiuū vel vniuersale, vt Duo duo ingressa sunt ad arcam, id est, de qualibet specie duo. & Septē septem erat locus puteorū puteorū, id est multorum puteorū. hoc intelligitur siue nomen geminetur vt in supradictis exemplis, siue non geminetur, vt in his quæ nūc subijciam. vt Vir per familias, id est, quisq;. & vir qui obtulerit oblationem, aut mulier, id est, vnusquisq; vel vnaquæque. & Iohan. 3. Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo. & Psalm. 48. Fratrem nō redimet redimendo vir, id est vnusquisq; homo fratrē liberare ab afflictione non poterit. Augu. tamen libr. 3. Locut. in Leui. sic ait. Homo homo filiorum Israel, id est quilibet homo. & Vir qui obtulerit sacrificium, id est, quicunque vir. Mulier id est vnaquæque mulier. & parum infra subiungit. Non sicut quidam putauerunt, ita

 dici

dici tanquam laudabiliter nuncupetur, homo homo, acsi diceret, homo homo, sed homo, idest non qualiscunq;, velut similis pecori, sed qui verè sit homo, quem sensum non esse verum apertè ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

Hunc quem carpit August. Origenes est, qui in quadam homilia hoc affirmauit.

¶De Numeralibus nominibus in genere, & de numeris nominum.

CAP. IIII.

RES & Institutum nostrum efflagitare videntur, vt de numeris nominum, & nominibus numeralibus in genere, nõnulla quę maximum habent momentum ad intelligentiam diuinarum scripturarum, breuiter percurramus. Primo quidem ad numerorum tractationem animum conuertamus, de quibus regula illa valde annotanda in primis se se offert, quam affert August. lib. 2. Quæstionũ in Exodum. q. 47. Solet scriptura ita tempora nuncupare, vt quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est, non computetur. Hoc est quod dixit Deus Abraham. Sciẽdo scies, quia peregrinum erit semen tuum In terra non propria, & in seruitutẽ redigẽt eos. & nocebunt illis, quadringentis annis, non quòd in illa seruitute Dei populus quadringentos annos fuerit. Sed quia scriptum est. In Isaac vocabitur tibi semen, ex anno natiuitatis Isaac, vsque ad annum egresionis ex Ægypto, computantur anni quadringenti quinque, cum ergo de quadringentis. 30. detraxeris, 25. qui sunt à promisione vsque ad natum Isaac, non mirum est si quadringentos quinque annos, summa solida quadringẽtos voluit appellare scriptura. Nõ itaq; quod ait, in seruitutem redigent eos & nocebunt illis, ad quadringentos annos referendum est, tanquam per tot annos eos habuerint in seruitute, sed referẽdi sunt. 400. anni, ad id quod dictum est, peregrinum erit semen tuum in terra non propria, quia siue in terra Canaam siue in Ægypto peregrinum erat illud semen, antequam hæreditatem sumerent terram ex promissione Dei, quod factum est postea quã ex Ægypto liberati sunt. Vt hyperbaton hic intelligatur & ordo verborũ sit. Sciendo scias quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, quadringentis annis. Illud autem interpositum, intelligatur, & in seruitutem redigent illos & nocebunt illis, Ita vt ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema enim parte annorum summæ huius, hoc est post mortem Ioseph factum est vt in Ægypto populus Dei durã peragaret seruitutem. Ex illa ergo promisione qua vocatus est Abraham (vt exiret de terra sua & de cognatione sua, & qua illi dominus promisit in semine tuo, &c.) post quadringentos &. 30. ãnnos lata est lex, vt Paulus dicit ad Galat. 3. & ipsa scriptura Exodi. cap. 12. hoc significauit. Ab ipso incolatuquẽ incoluerunt in terra Aegypti & terra Canaã ipsi & patres eorum. Ac per hoc manifestum est computandum esse tempus etiam patriarcharum, Abrahæ, Isaac, Iacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham de terra Canaam, id est ex illa promisione, in qua eius fidem laudauit Apostolus, vsque ad illud tempus, quo ingressus est Israel in Aegyptum. Toto quippe illo tempore peregrinati sunt patres in terra Canaam, & deinde semen Israel in Aegypto, ac sic completi sunt quadringenti. 30. anni à promisione vsque ad exitum Israel ex Aegypto, quando facta est lex in monte Sinai. Nam. 75. anno vitæ Abraham egressus est de Canaan vt dicitur in Genesi, & genuit Isaac cum esset annorum centum. Fiunt itaq; anni. 25. ex promisione vsq; ad natum Isaac. His adduntur, omnes anni vitę Isaac, centum & octoginta, fiunt ducenti quinque tunc erat Iacob centum & viginti. Natique sunt sexagenario patre, gemini, ipse & Esau. Post decem autem annos intrauit Iacob in Aegyptum, cum esset annorum centum triginta. Ioseph autem eum esset. 39 Fiunt proinde anni à promisione vsq; ad ingressum Iacob in Aegyptum ducenti quindecim. Ioseph autẽ ab illo. 39. anno ætatis suæ, in quo eum pater in Aegypto inuenit, vixit septuaginta & vnum annos. quia omnes ætatis eius anni centum decẽ fuerunt. Cũ ergo ad ducẽtos quindecim annos accesserit. 71. fiunt anni ducẽti octoginta sex. Restant centũ quadringenta quatuor vel quinque quib⁹ intelligitur seruisse in Aegypto Israel, post mortẽ Ioseph. Hęc eadem totidem ferè verbis tractat Aug. li. 16. de Ciuit. Dei. ca. 24. & affert aliud exẽplũ ex Gene.

Genes. 21.
Galat. 3.
Exod. 12.

Gene. 11. desumptū iuxta editionem. 70. sed quia aliter in vulgata editione quæ in Hebraico habetur, omisi, & Eucherius, lib. 2. in Gen. c. 20. Item Suidas in dictione Μωυσῆς, ait ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ Μωύσεως ἔτει, ἐξῆλθον οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ ἐξ αἰγύπτου, ἐν ᾗ παρῴκησαν ἔτη διακόσια δεκαπέντε. πῶς οὖν φησὶν ὁ θεὸς πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἔτη τετρακόσια. ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως Ἀβραὰμ ἐν χαρὰν, δεῖ τὴν τοῦ λαοῦ παροικίαν ἀριθμεῖν. οὐ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μόνη γέγονεν ἡ παροίκησις. ἀλλὰ καὶ ἐν γῇ χαναάν. Μωυσῆς γὰρ λέγει. ἡ δὲ παροίκησις τῶν υἱῶν ἰσραὴλ, ἐν γῇ χαναὰν καὶ ἐν αἰγύπτῳ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα. ἀπὸ μὲν ἀβραάμ ἀπὸ τῆς ἐν χαρὰν ἀναβάσεως μέχρι τῆς ἰσαὰκ γενέσεως ἔτη εἰκοσιπέντε, ἀπὸ δὲ ἰσαὰκ μέχρι ἰακὼβ, ἔτη ἑξήκοντα, ἀπὸ δὲ ἰακὼβ μέχρι τοῦ Λευΐ, ὀγδοήκοντα ἑπτά. ἀπὸ Λευῒ μέχρι καὰθ, τεσσαράκοντα πέντε, ἀπὸ καὰθ, μέχρι * ἀβραὰμ ἑξήκοντα τρία, ἀπὸ μωσέως μέχρι τῆς ἐξόδου, ὀγδοήκοντα. καὶ οὕτως ἐξῆλθεν ἰσραὴλ ἐκ τῆς αἰγύπτου, τοῦ μωσέως γεννηθέντος. Hoc est, octogesimo anno vitæ Moysis, exierunt Israelitæ ex Aegypto, in qua habitauerunt ducentis & 15. annis. Verum si hoc certum est, quomodò dixit dominus Abrahæ. Peregrinum erit semen tuum in terra non sua quadringentis annis. Sed palàm est exilium illud esse supputandum à descensu Abrahę in Charan. Nam non tantum Aegyptum illi incoluerunt, sed etiam regionem Canaan, & ideo rectè dixit Moyses. Israelitas Aegyptum incoluisse ac regionem Canaan, quadringentis & 30. annis. Mox à descensu Abraham & habitatione in Charan vsque ad natiuitatem Isaac supputantur. 25. anni, ab Isaac vero vsque ad Iacob, anni. 60. sunt, à Iacob ad Leui vsque. 86. à Leui vsque ad Caath. 45. à Caath vsque ad Amram. 63. anni numerantur. Denique à Moyse vsque ad egressionem, octoginta. Nam anno. 80. vitæ Moysis profecti sunt ex Aegypto. Hæc desumpta sunt ex Epiphanij Ancyroto, circa finem, parum ante epilogum, verum in vtroque loco vbi legitur μέχρι ἀβραὰμ, lege μέχρι ἀμρὰμ. Igitur summatim sic supputantur anni. Abraham. 75. anno egressus est de terra sua. Gene. 11. Centenarius genuit Isaac. Genes. 17. Pu-
25 tasne centenario nascetur puer, esto iam. 25.
anni. Isaac Abrahæ filius sexagenarius, ge-
60 nuit Iacob & Esau. Genes. 21. adde. 60. annos.
90 Iacob nonagenarius genuit Ioseph. adde. 90.
150 annos. Ioseph vixit centum & decem annos. Genes. vlt. Post mortem eius durauit

*Lege αμράμ.

seruitus Aegypti iuxta aliquos historio-
graphos. 65. annos, & tunc natus est Moy- 65
ses, cuius anno. 80. egressi sunt filij Israel. Igi- 80
tur à. 75. anno Abrahæ, ad. 80. Moysi sunt quadringenti & triginta. Si ab hoc numero detraxeris. 25. qui sunt anni à promissione vsque ad natum Isaac, remanent quadringenti & quinque anni, quos quadringentos nominat scriptura iuxta Regulam dictam. Lege etiam Albinum in Quæstionibus in Gen. Oecumen. ad Galat. 7. ait. Quadringenti & 30. anni hoc modo colliguntur, à. 75. anno. Abrahæ vsque ad. 100. numerantur anni. 25. Isaac anni. 70. anni Iacob. 95. anni Ioseph. 110, anni in Aegypto transacti centum quadraginta quatuor, intellige post mortem Ioseph. Verum hæc non satis commodè colligit Oecume. Hierony. tamen ad Gala. 3. cap. qui has supputationes non ignorauit, nam legerat eas apud Eusebium in Chronicis ex quo & desumptæ sunt, ait. Supputandi in hoc loco anni, (ab eo tempore quo dominus locutus est cum Abraham dicens. In semine tuo benedicentur omnes gētes.) vsq; ad Moysen, vtrum quadringenti triginta sint. Vel quomodo in Gen. ipsi Abrahæ dominus pol liceatur, quod post quadringentos annos de terra seruitutis filij eius exituri sint. Nō enim parua res est, & à multis quæsita, nescio an ab aliquo sit inuenta. Sed de his hactenus, ad regulam reuertamur, vt illam multis illustremus exemplis. Primum sit illud quod affert August. lib. 7. Locut. in Leui. Intrauit, inquit, Abimelech filius Gedeō, idest, Ierobaal, domum patris sui in Ephratha, & interfecit fratres suos filios Ierobaal. 70. viros supra lapidem vnum. Quamuis minus fuerint duo, ipse Gedeon qui occidit, & Ionathas iunior qui latuit. Sic vniuersum numerum posuit pro pene vniuerso, & lib. 1. Locut. in Genes. versus finem, cum dicitur. Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Canaan, cum posterius dicat quod vnus eorum non sit, ipsum, scilicet, Ioseph non esse existimantes, sed perijsse. Et alibi dicitur. Hi sunt filij Iacob qui nati sunt in Mesopotamia, cum ibi non fuerit natus Beniamin. Sed in Ephratha. Hoc idem ait Euche. lib. 3. in Gene. cap. 14. Item in lib. q. in Gene. 117. ait August. Per Synecdochen, vbi maior pars est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendi quod ad ipsum nomen non pertinet, sicut ad. 12. Apostolos iam non pertinebat Iudas, tamen duo-

Genes. 22.

Iudi. 9.

Genes. 42

Genes. 25

denarij numeri nomen apostolus illis tribuit, cum ait, illum apparuisse duodecim. Cum articulo enim Græci codices habent, vt non
1.Cor.1.5. possint intelligi quicunque. 12. sed illi in illo numero insignes. Eodem modo dictum est illud. Nonne ego vos. 12. elegi & vnus ex vobis diabolus est. Hæc eadem exempla affert Euche. loco citato. Deinde idē Eucherius lib. 1. comment. in Genes. ca. 37. Noe cum esset quinquaginta annorum genuit Sem, &c. ait. More suo scriptura qningentos vocat, nomi-
Locus Pauli ad Hebr. ne totius, maximam partem plerumq; significans, cum essent. 480. & desumpsit ex Aug. 15. de Ciuita. Dei. cap. 24. Item ad Hebrę. 11. dicitur. Hi omnes mortui sunt, cum Enoch nō sit mortuus, &. 3. Reg. 2. dicitur Regnauit Dauid. 40. annos. 7. in Hebron. 33. supra totum Israeliticum populum. At. 2. Regum. 6. Sex menses adduntur, & Gen. 17. dicit Abraham. Putasne centenario nascetur filius, sed cum hæc dicebat nondum centesimum, sed nonagesimū nonum agebat annum. Deniq; Epiphanius. li. 3. aduersus hæreses. c. vlt. quod inscribitur. σύντομος ἀληθὺς λόγος περὶ πίςεως καθολικῆς. parum post principium ait, cum generationes decem præterierint ab Adam vsq; ad Noe, & à Noe vsque ad Abraham aliæ decem, ab Abraham vsq; ad Dauid generationes. 14. à Dauid vsque ad transmigrationē, generationes. 14. à transmigratione vsqne ad Christum generationes. 14. ita vt ab Adam vsque ad Christum. 62. generationes supputentur. Sexaginta solummodo numerantur ob breuitatem. Etenim in deserto cum essent 72. palmę, septuaginta in scripturis supputantur, & in montem cum Moyse septuaginta conscendisse legimus, cum. 72. inueniantur cum Elad, & Modad, & sub Ptolemæo. 72. interpretes legis fuerunt, & vulgo dicimus, iuxta interpretationem. 70. sic legitur. Lege quæ scripsi lib. 10. Reg. 43.

Numerum definitum pro indefinito poni in scripturis frequentissimum est. Eccles. 11. Da partem septem, necnon & octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram, idest. Distribuito opes tuas multis indigētibus aut potius omnibus vt serueris à domino ab imminenti calamitate. Prouer. 24. Septies in die cadit iustus, idest, frequententer. Zachariæ. 3. super lapidem vnum septem oculi, idest, multæ custodię. Iob. 19. decem vicibus confundi tis me. Psal. 90. Cadent à latere tuo mille, & de
1.Reg.18. cem millia à dextris tuis, & occidit Saul mille, & Dauid decem millia. Apocal. 2. Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini & habeatis tribulationem diebus decem, idest, multis, & Genes. 31. Pater vester mutauit mercedem meam decem vicibus, idest, multis. Hieron. tamen aliter exponit cum quæreret, quæstio Labam sex annis potuit mutare mercedem Iacob decem vicibus, & respondet quod oues Italicæ bis pariunt in anno. Vnde Virgi. bis grauidæ pecudes, & eadem dicitur esse natura ouium Mesopotamiæ. Iob. 2. sederunt cum eo septem diebus & septem noctibus, & Amos. 1. Hæc dicit dominus super tribus sceleribus Damasci & su- Locus ex Amos.1. expositus.
per quatuor non conuertam eum. Numerus septenarius qui ex tribus & quatuor constat capitur pro multitudine, ad hunc sensum. Quia peccandi finem nullum faciunt, extremo supplicio eos afficiam. Hanc regulam Philippus presbyter lib. 2. in Iob. cap. 19. his verbis nobis tradit. Per consuetudinem humani eloquij, numerus finitus capitur pro infinito, sic dicimus. Hoc scelus iste operatus est, sed & quinquies peiora commisit, sunt alij numeri in quibus sola auctoritas perfectionis tenēda est, non autem ratio perscrutanda, vt septies recipiet in hoc seculo, quod aliter euangelista centuplum nominauit. Et gentes quas filij Israel debellauerunt, alibi septem dicuntur, cum alijs in locis eædem gentes decem esse referantur. Atque hoc videtur optime intellexisse Aug. cum lib. 3. de doct. Christ. c. 35. ait. Plerūque numeri pro vniuerso tēpore ponū- Psal.118.
tur, vt septies in die laudem tibi dixi, nihil est aliud quam, semper laus eius in ore meo.

Nomina numeralia ab vno vsq; ad quinq; solent in scriptura ad significandum diminutionem poni. 3. Regum. 17. En colligo duo ligna, idest, pauca. Isaiæ. 17. Erit sicut quærens spicas in valle Raphaim, & relinquetur in eo sicut racemus, & sicut excussio Oleę duarum vel trium oliuarum in summitate rami, siue quatuor aut quinq; in cacuminibus eius, fru-
ctus eius, &. 1. Cori. 14. Malo in ecclesia quin Luc.21.
que verba meo sensu loqui, idest, pauca, & Vetula in euangelio obtulit duo æra minuta. A
quinq; vero vsq; ad decem, solent nomina si- Prouer. 24
gnificare Incrementum, vt septies in die cadit iustus, & Iob. 19. Ecce decem vicibus confunditis me.

Est idioma. (vt ait Hieron. Danielis. 9. cap. versus finem.) sermonis Hebraici, & antiquorum sermonis Latini, vt ante minorem numerum

rum ſupputent,& poſtea maiorē. V. G. nos iuxta proprietatem linguæ Latinæ noſtræ, nunc dicimus. Abraham vixit annis centum ſeptuaginta quinq;. Illi econtrario loquuntur. Vixit Abraham annis quinq; & ſeptuaginta & centum. Multa in Geneſi huiuſmodi inueniuntur exempla.& lib. a. cōtra Ioui.ait, omnis ſcriptura maxime vetus, minorem præponit numerum,& ſic ad maiorem gradatim conſcendit.

Hebræi vtuntur nominibus cardinalibus pro ordinalibus. Licet interpretes frequenter offenſi ſoni aſperitate ſoleant mutare nomen cardinale in ordinali. Nihilominus aliqua remanſerunt exempla quæ immutata permanſerunt. Gen. 1. Factū eſt veſpere & mane dies vnus,ideſt,dies primus,& in euangelio. Vna ſabbathorum. Pro prima die ſolennitatis paſchæ,& apud Aggæum vbi nos legimus. Anno tertio Darij. Hebræi legunt. Anno trium Darij. Ex hac Regula, videntur non eſſe ſatis concinnas expoſitiones quæ afferri ſolent in loco citato, Gen. 1. quas legere poteris apud S.Tho. 1. par. q. 74. art. 3. ad. 7. argum. & Philonem in Coſmop.

Poſtquam de numeris illa tradidimus quę à Latinis percipi vteunque poterant, de numeris nominū aliqua dicenda eſſe videntur. Et primo illud ponamus documentum quod iam poſuimus in ea.de citationibus. Mos eſt ſcripturæ ſacræ,vt pluralis numerus capiatur pro vno ex pluribus. Vt,ſepultus eſt in vrbibus Galaad,ideſt, in vna vrbe, & Ionæ. 1. deſcendit ad latera nauis,&Gen. 19. cum ſubuerteret dominus vrbes in quibus habitauit,ideſt vrbem illam quam habitauit. Iud. 7. de Achā. Peccauit Iſrael & tranſgreſſi ſunt pactum meum,& acceperunt de Anathemate. Hoc eſt quod dicit Ambro. lib. 10. comment. in Lucam. cap. 22. Aliquando, inquit, numerus pluralis de vno dicitur, vt in Pſal. Adſtiterunt reges terræ,& principes conuenerunt in vnum. Solus enim rex Herodes, & princeps Pilatus, in Apoſtolorum Actibus conſpiraſſe aduerſus Chriſtum Petri voce produntur. Sed
Act. 4.
Hebr. 11. in Paulo ad Hebræos habes. In caprinis pellibus ambulabant, ſecti ſunt, leonum molas obſtruxerunt. Cum ſolus Elias melotem habuiſſe, & Iſaias ſectus eſſe, & Daniel à leonibus intactus manſiſſe doceatur. Sic aliqui etiam
Matth. 27. concordant euangeliſtas, quando dicitur
Luca. 23. duos blaſphemaſſe latrones, cum vnus eorundem blaſphemaſſet. Aut fortaſſe primo ambo blaſphemabant, poſt vnus eorum propter magnitudinem ſignorum conuerſus eſt. Lege Chryſoſt. ho. 4. in Gen. & Auguſt. lib. 3. de conſenſu euangeliſt. cap. 16. Itē Euthy. Pſal. 79. ait. Plurali numero vtitur ſcriptura pro ſingulari Hebræorum more, vt in Pſal. Pſal. 79.
Extendit palmites ſuos vſq; ad mare, & vſq; ad flumina propagines ſuas. Per flumina Euphratem ſignificat. In tertio certe lib. Regum flumen ſingulari ſermone poſitum eſt,& alibi. Hi ſunt dij tui Iſrael qui eduxerunt te de terra Aegypti,& tamen de vno vitulo loquitur,& hoc repetit Pſalm. 71. & Chryſoſtom. Exodi. 31.
hom. 11. in Gen. Exempla crebro inueniuntur in ſcripturis, vt Pſalm. 131. Introeamus in tabernacula eius, ideſt, in tabernaculum, & Matth. 2. Defuncti ſunt qui quærebant animam pueri. Hoc eſt Herodes. Quamuis Hieronym. illo in loco ſic exponat. Non ſolum Herodes ſed & ſacerdotes & ſcribæ eodem tempore fuerunt mortem domini meditati. Item Hieronym. Danielis. capit. 3. ait. Hæc eſt ſcripturæ ſacræ conſuetudo, vt vnum idolum appellet pluraliter. Vnde in Re 3. Reg. 12.
gum volumine Ieroboam ponens aureum vitulum in Bethel, idola feciſſe narratur. Sic nonnulli intelligunt illud Daniel. Deos meos non colitis, ideſt ſtatuam. Verum alijs videtur alios eſſe deos Nabuchodonoſor, & aliā ſtatuam auream quam incultu ſui iuſsit erigi. E contrario multa dæmonia ſingulari numero appellantur, vt in Iſaia. Inclinat ſe & adorat Iſaiæ. 44.
illud,& votum faciens dicit, Deus meus es tu. Deniq; Augu. lib. 1. q. in Gen. q. 149. ait. Pluralis numerus pro ſingulari ponitur, ſicut è contrario, pro plurali ſingularis, vt Gen. 46. intrauit in Ægyptum Iacob, & omne ſemen eius,& filij & filij filiorum eius, & filiæ & filię filiarum eius cum eo. Quomodo dicit filias,& filias filiarum cum filiā vnam legatur habuiſſe. Superius dixi filias eius proneptes vocari. Sicut filij Iſrael omnes dicūtur, vniuerſus populus ab illo propagatus. Sed cum dicit filias filiarum, pluralis pro ſingulari ponitur pro vna Dina. Atq; ita dicit Euche. eodem loco. De hac dicendi forma lege Calphurnium Scena. 1. Acto. 1. in Heauto. & Matth. 12 dicitur. Abijt Ieſus per ſata ſabbathis. i. ſabbatho quodam, licet in libris Latinis in ſingulari ſit poſitum.

Accipitur quandoq; plurale nomen pro vnoquoq; de multis. Geneſ. 26. Fuerunt exacerbans ſpiritum, ideſt vnaquæq; earū fuit

exacer-

exacerbans. Hoc præcipue fit quando præcedit numerus pluralis, & sequitur singularis. Nam tunc numerus singularis per inductionem de quolibet prædicatur in illo plurali inclusa.Genes.27.Maledicentes tibi,ina-ledictus,& benedicentes tibi benedictus, & 49 Filiæ eius,incedebat,idest, vnaquæq; e filiabus. 1. Reg 4. oculi eius caligauit, & Psal. 118.Rectum iudicia tua,&in Prouer.Fulcien tes eam beatus.Et sapientes mulieres ædifica uit domum suam.

Item quando nomen est singularis numeri ex pluribus constans,nomen illud singulare est suppositum verbi numeri pluralis,vt in Exodo.Dimitte populum meum vt seruiant mihi.Populus enim numeri singularis est,sed constat ex multis,& omnis terra adorent te, quia omnis terra dictũ est de hominibus quę sunt in terra,& Genes. 15. sciendo scies quod peregrinum erit semen tuum in terra nõ sua, & subijcient eos seruituti,&affligent eos qua dringentis annis. & Attendite popule meus legem meam. Lege August.in libro Locut.in Exodum.De his in additionibus disseruimus latius.

Aliquando nomen reddens suppositum verbo est numeri pluralis & verbum numeri singularis, vt sigillatim vnumquodq; nomen singulare,illius multitudinis, illi verbo subaudiatur. Vt qui confidunt in domino sicut mons Sion,non commouebitur in æter num,idest,quisq; confidens, scilicet, Petrus, aut Iohãnes non cõmouebitur,&iterum. Volucres cæli & pisces maris perambulans semitas maris,& Paulus ad Galat. 6. Instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum,& ad Ephes. 3. Peto ne deficiatis in tribulationibus quæ est gloria vestra,id est,quę sunt vt gloria ecclesiæ crescat.Quo in loco dicit Hierony. ex imperitia artis Grammaticæ Paulum hæc protulisse, cum sit phrasis Hebraica vsitatissima in vtroq; instrumento.Hanc regulam sic protulit Grego. 26.libr. Moral. cap. 10.cum ait. Mos sacræ scripturæ est,vt à singulari numero ad pluralem subito transeat, atque Apostoli sæpe se ad singularem vertat. Atq; ita cum in Iob Eliu dice ret. Clamabunt & eiulabunt. Nequaquam subdit.Non dixerunt vbi est Deus. Sed non dixit,vbi est Deus. Apostoli quippe numero ad singularem veniens, ad personam subito infimi cuiusq; transiuit. Fortasse quia à singulis melius recognoscitur, quicquid de eis singulariter auditur,vt ad cor suũ quisq; redeat, & in semetipso hoc quod de vnoquoq; dicitur reprehendat. Et August. libr. 5. Locut. in Deuteron.ait. A plurali ad singulare transit scriptura,vt surgite & pertransite Vallem Arnon, ecce tradidi in manus tuas Seon regem Esebon. Non dixit in manus vestras. Item Euthy. Psalm. 118. Indifferenter inquit,prophetæ nunc singulari sermone verbum dicunt, nunc in plurali. Vt, Dixit insipiens in corde suo non est Deus,corrupti sunt & abominabiles facti sunt. Ratio est, quia nomen illud singulare capitur indefinite pro qualibet re in illo singulari inclusa. Vnde Rabbi Dauid Psalm. 12. cum dixisset propheta. Tu domine custodies eos, custodies illum à generatione hac in æternum,ait. Custodies illum, super quemque pauperem sigillatim intelliges.

De hoc lib. 1. cap. 1. diximus.

Deinde ait Euthy. Psal. 42. scriptura singulari aliquando,aliquando plurali seu collectiuo nomine,aliquos laudat aut vituperat, aut de illis loquitur. Quia nimirũ & priuata & cõmuni prauitate aut laude conueniunt,vt Iudica me Deus & discerne causam meam de gẽte nõ sancta à viro iniusto & doloso erue me. Vnde quod Hiero. dicit Isaiæ. 63. de epistolis Pauli ad Corinthios, nos non tam de illis quàm de vniuersa scriptura dictum intelligamus, illius hæc sunt verba. Epistolam priorẽ quam scribit Paulus ad Corinthios eum ad vnius scribatur populum ciuitatis pro varietate habitantium,idest sanctorum & peccatorum nunc laudat eos,nunc corripit,nunc docet,nunc reprehendit, prouocat ad continentiam,nuptias recusat,trahit ab idololatria,instruit resurrectionem, digamiæ porrigit manum,ne locum tribuat fornicationi.

Pro Pauli intelligẽtia lege q̃ scripsi li. 1. c. 14

Diximus de numero plurali quæ dicenda nobis visa sunt,nunc ad singularem calamum conuertamus. De illo August. Psalm. 78. hæc scribit. Pro numero plurali sæpè singularem inuenies positum, sicut vestem pro vestibus, militem pro militibus, pecus pro pecoribus, multa enim huiusmodi moris est dici, nec solum vulgo loquentium, verum etiam disertissimorum eloquentiæ auctorum. Nec ab ipsa diuina scriptura hoc genus locutionis alienum est, ponit enim ranam pro ranis, & locustam pro locustis,& libr. 2. Locut. in Exodum dat huius rei causam. Nescio, inquit, quomodo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, aliquid amplius

pliusſingulari numero intelligitur, quã quod pluraliter dicitur. Nam plus accipitur cum dicitur. V. G. eſt illic miles, quam ſunt illic milites, & illic piſcis, quam ſunt illic piſces, & in eodem libro ait Auguſt. Tropus hic quando fit in rebus, quæ à nobis non ita dici ſolent obſcuritatem facit. Vt in illo Exodi. ſumetis vobis faſciculum hyſſopi, faſciculus hyſſopi plures faſciculos ſignificat, vt rana plures ranas, muſca plures muſcas. Item in Dialogo. 65. q. titulo Auguſt. hæc leguntur. Ponitur frequenter in ſcripturis ſingularis pro plurali, vt in Pſalm. 77. Miſit in eos muſcam caninam & comedit eos, & ranam & exterminauit eos. Cum vtiq; nec vna muſca, nec rana fuerit. Et iterum Pſalm. 104. Venit locuſta. Sic dicitur in Geneſi. Fons aſcendebat è terra. Secũdum id ait nobiliſsimus poetarum. Vteruṁque armato milite complent. Hæc ille, & iterum in Geneſi de Babylone dicitur. Venite ædificemus ciuitatem, & turrim cuius caput vſq; ad cælum, ideſt turrium multitudinem, aut vnam præcipuam, vt ait Auguſt. lib. 16. de Ciuita. Dei. cap. 4. Hæc fere omnia paruo verborum circulo colligit Hieronym. lib. 2. contra Iouiuianum Scriptura, inquiens diuina, & vnum pluraliter, & plurale ſingulariter appellare ſolet. Exemplum primi effert Auguſt. lib. 1. q. in Gen. q. 22. cum ait dominus. Venite aſcendamus & confundamus linguam eorum. Forte, inquit, ſecundum illud accipiendum eſt. Faciamus hominem, &c. vt Trinitatem perſonarum intelligamus. Nam poſtea additur. Quia ibi confuſum eſt labium vniuerſæ terræ. Aliqui arbitrantur cum dicitur. Venite deſcendamus, ad angelos referendum fore. Non vtiq; recte.

¶ In cenſu & numeratione populi Dei, quid obſeruari præſcriptum ſit à domino.

CAP. V.

Oportet diligẽter cauere ne illas leges transgrediamur, quas obſeruare conuenit, in populi Dei tam carnalis quã ſpiritualis enumeratione, ne forte ſi aliquid omiſſum fuerit quod non exequamur iuxta præſcriptũ diuinum; nobis eueniat quod regi Dauid accidiſſe legimus. 2. Regum. vlt. cap. in quẽ ingens animaduerſio ſecuta eſt, non tam ob inſolẽtiam animi quã ob neglıgẽtiã cuſtodiẽdi diuinum præceptum. Præcepti diuini in lege à domino dati hæc eſt ſumma. Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens. Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael iuxta numerum, dabunt ſinguli pro animabus ſuis domino, & non erit plaga in eis cũ fuerint recenſiti. Hoc enim dabit omnis, qui tranſit ad numerum, dimidium ſicli iuxta menſuram, ſcilicet, ſicli templi, ſiclus. 20. obolos habet, media pars ſicli afferetur domino. Qui habetur in numero, à viginti annis & ſupra dabit pretiũ. Diues non addet ad medium ſicli, & pauper nil minuet. Suſceptã pecuniã trades in vſum tabernaculi, vt dominus propitietur peccatis eorum. De hoc ſiclo lege Ambro. lib. 1. epiſt. epiſt. 1. Porro vt res tota clare intelligatur, & poſsit à nobis mente cõplecti, oportet ea quę poſſunt colligi ex libro Numerorum, iuxta exactam priſcorum patrum interpretationem in medium afferre. Origenes quidẽ. ho. 1. Nume. hæc ad verbum ſcribit. Diuinis, inquit, numeris non omnes digni ſunt, ſed certis quibuſdam prærogatiuis deſignantur hi, qui intra numerum Dei debeant cõprehendi. Nam ex præcepto Dei neq; mulieres deducuntur ad numerum, fœmineæ infirmitatis obſtaculo, neq; ſeruorum quiſquam, vt pote vita moribuſq; degeneres. Sed nec Aegyptiorum quidẽ vllus ex his qui erãt admixti, numerantur, vt alienigenæ & Barbari. Sed ſolummodo numerantur Iſraelitæ & iſti nõ omnes, ſed à viginti annis & ſupra. Nec ſola ætatis habetur obſeruatio, ſed quæritur ſi aptum bellis robur oſtendat. Non ergo ſola ætas ſed virtus in Iſraelitica plebe requiritur. Pueriliṡ ætas non numeratur, nec apta diuinis calculis dicitur, niſi forte primogeniti ſint, aut ſacerdotali vel Leuitica ſtirpe deſcendant. Iſti ſoli in pueris adducuntur ad numerum. Fœminarum prorſus nulla adducitur. Hęc ſi myſtice intelligãtur docebimur, quod ſi tranſcendero pueriliṡ ætatis inſipientiam, ſi deſiero paruulus eſſe ſenſibus, & vir effectus depoſuero quæ ſunt paruuli, ſi inquam effectus fuero iuuenis, & talis iuuenis qui vincã malignum, dignus diuinis numeris computabor. Donec aut ineſt alicui noſtrum, vel puerilis vel lubricus ſenſus, vel fœminea & reſoluta ſegnities vel Aegyptios gerimus & barbaros mores, haberi apud Deũ in ſancto vel conſecrato

Marginalia: *Exod. 30.* *Mulieres.* *Serui.* *Ægyptij.* *Alienigenæ* *Barbari.* *Pueri.*

consecrato numero non meremur. Innumeri apud Salomonem dicũtur esse qui pereũt, numerati autem omnes qui saluantur. Vnde de sanctis dicitur. Qui numerat multitudinẽ stellarum & omnibus eis nomina vocat,& in euangelio. Vestri etiam capilli capitis numerati sunt. Virtutes animi, capillos apostolorum vocans. Deinde præcipitur vt numeretur,à viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute Israel. Non tamen in qualicunq; virtute,idest non Ægyptiorum virtute, neq; Assyriorum neque Græcorum, sed virtute Israel, ipse numeratur apud Deum. Est enim virtus animi quem Græcorum, philosophi, docent. Sed hæc non pertinet ad numerum Dei:nõ enim pro Deo sed pro gloria exercetur humana. Est & Assyriorum virtus, est & Chaldæorum, quæ in Astrologiæ studijs prædicatur. Sed non est ista virtus Israelitica. Est & Ægyptiorum virtus, in ea quam dicunt, secreta sapientia. Sed hæc non adiungitur ad calculum Dei. Sola apud Deũ virtus Israelitica numeratur. Sed quid est quod non statim quãdo egressus est de Ægypto populus numeratur. Nec cum mare rubrum transiuit. Nec cum confligunt cũm Amalech & vincunt. Nec cum Mannæ accipiunt cibum, & bibunt de consequente eos petra, nondum enim in his, ea quæ numeris apta ducuntur, adoleuerant. Deinde tabernaculum testimonij construitur, sed nec in hoc quidem numerandi populi tempus aduenit. Lex per Moysen datur, sacrificiorum mos traditur, purificationum ritus docetur, sanctificationum leges & sacramenta conduntur, & tunc ad numerum ex præcepto Dei populus adducitur. Vide Christiane quanta tibi transeunda sunt, quanta toleranda, quot profectionibus, quot tentationibus, quot prælijs pugnandum tibi est & vincendum, vt possis ad diuinum numerum pertinere, vt inter sanctas tribus annumerari, dignus habearis, vt visitari possis, & per Dei sacerdotes Aaron & Moysen numerorum censibus adscribi. Suscipienda est tibi primo lex Dei, offerenda sacrificia, explendæ purificationes, peragranda cuncta quæ lex spiritus docet, vt possis aliquando ad Israeliticum numerum pertinere. Et erit vnusquisq; in eo ordine, quem sibi gestorum merita contulerint, vt ait Paulus. Vnusquisque in ordine suo. Hinc accidet in resurrectione, vt vnusquisque aut in tribu Ruben spiritualibus indicijs adscribatur, ob hoc quod aliquid in moribus ipsi Ruben simile habuit. Alius autem in tribu Symeõ, for tassis pro obedientia. Alius in tribu Leui, credo quod bene præfuit sacerdotio. Alius in tribu Iuda, nõ dubito quin is qui regios spiritus gessit. & bene rexit populum qui intra se est. Sed & singulis quibusq; tribus vnusquisq; sociabitur pro his quæ ad vnamquanq; earum, vel in actibus cognata vel in moribus habuit. Hæc & alia innumera illo in loco Orig. diuinitus edisserit. Itẽ Hiero. Matt. 14. ca. ait. Quando multitudo aliqua numeratur, solum viri qui in perfectum virum creuerũt, cõputãtur. Mulieres autem & paruuli sexus fragilis & ætas minor, numero indigni sunt. Vnde in Euangelio manducantium fuit numerus quinque millia virorũ exceptis mulieribus & paruulis. Vnde & in Numerorum libro. quoties sacerdotes & Leuitæ & exercitus & turmæ pugnantium describuntur, serui & mulieres & paruuli, & vulgus ignobile absq; numero prætermittitur, & Exo. 12. Profecti sunt, inquit, filij Israel de Ramase in Sochoth, sexcenta fere millia peditum virorum absq; paruulis, sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis. Item Theophy. Iohannis 6. ca. cum dixisset euangelista. Discubuerunt viri numero fermè quinquies mille, ait. Soli viri numerantur ab Euangelista, qui legis sequitur consuetudinem. Etenim & Moses à vicesimo anno & supra, numerauit populum nulla mentione facta mulierum, quo docetur omne quod virile & iuuenile est, dignum censeri vt numeretur apud Deum. Lege Cyrillum lib. 3, super Iohannem. cap. 16.

Virtutes gẽtium. *De ordinibus illorum qui sunt in populo Dei.* *Hieronym. Matth. 14.* *Matth. 14.* *Nume. 11.* *Theophy.* *Cyrillus.*

¶ Aliquot species numerorum quid mysticè & iuxta historiam in scripturis significent, ostenditur.

CAP. VI.

Differendi de numeris locus perop portunus se nobis obtulit, quãuis illorum tractationem paucis absoluere decreuerim, & innumera illa omittere, quæ in commentarijs nostris inchoata & rudia, ex aliorum scriptis, congesseram, bona quippe pars illarum rerum quæ à nobis

nobis collecta sunt & annotata, non satis, à multis intelliguntur, nec omnino à me probantur. Atque ideo paucula ex multis subijciam, ne omnino de re tanta siluisse videar, studiosorum erunt partes, hæc qualiacunq; sunt, æqui & boni consulere, & quæ potiora illis videbuntur seligere & memoriæ commendare. Possem etiam hoc in loco de illis numeris quibus Platonici mysteria philosophiæ occultabant, atque à promiscua plebe arcebant, disputare: verum superuacaneum mihi visum est. id facere, ne forte piaculum admittam, intromittens incircuncisos in ecclesia Dei. Ideo illa tantum afferre conabor, quæ in nostrorum hominum sanctissimorum & doctissimorum disputationibus sunt versata, & in eorum literis tradita. Et primo, numerorum disciplina (vt ait Augusti. lib. 2. de doct. Christiana cap. 38.) cuilibet tardissimo clarum est, quod non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata atque inuenta. Non enim sicut primam syllabam Italiæ, quam breuem pronuntiauerunt veteres, voluit Virgilius, & longa facta est. Ita quisquã potest efficere cum voluerit, vt ter terna aut non sint nouem, aut nõ possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sescupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis considerentur, siue ad figurarum, aut sonorum aliarumve motionum leges numeri adhibeãtur, incommutabiles regulas habẽt, nec vllo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas.

Lege c. 16.

Italia.

De his numeris vt ordine procedamus ab vnitate oportet incipere. De qua diuinitus differit Orige. homil. vnica. in libros Regum inquiens. Vnus ad laudem pertinet iustorum, vt. 1. Regum. 1. Erat vir vnus de Ramathaim. Nos qui adhuc peccatores sumus, nõ possumus istum titulum laudis acquirere, quia vnusquisque nostrum non est vnus, sed multi. Intuere alicuius vultum irati, nunc iterum tristis, paulò pòst rursum gaudentis, iterum turbati, rursum lenis, in alio tempore de rebus diuinis consulentis, paulò pòst vero quæ ad auaritiam, vel quæ ad gloriam seculi pertinent molientis. Vides quomodo ille qui putatur vnus, non est vnus, sed tot in eo personæ videntur esse, quot mores, quia & secundum scripturas. Insipiens vt luna mutatur. De iustis non solum per singulos vnus

Vnus ad laudẽ pertinet bonorũ virorum.

Ecclesi. 27.

dicitur, verum & omnes competenter vnus dicuntur. Et cur non omnes vnum dicantur, quorum cor & anima vna esse describitur, vnam semper omnes sapientiam meditantur, vnum sapiunt, vnum sentiunt, vnum Deum venerantur, vnum Iesum confitentur. Vnde merito & ipsi omnes, non solum vnum, sed vnus dicuntur. Sicut Apostolus significauit dicens. Omnes quidem currunt, sed vnus accipit palmam. Vere enim imitatur iustus qui talis est, vnum Deum. De quo dicitur. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Non tantum vnus numero designatur, qui vtique supra omnem numerum esse credendus est, sed per hoc magis vnus dici intelligendus est, quod nunquam à semetipso alter efficitur, hoc est, nunquam mutatur, nunquam in aliud vertitur, sicut & de eo Dauid protestatur dicens. Tu autem idem ipse es, & anni tui nõ deficient. Et illud in hunc sensum respicit. Ego sum dominus Deus vester & non mutor. Immutabilis ergo est Deus, & per hoc vnus dicitur, quòd non mutatur. Sic ergo imitator Dei iustus, qui ad imaginem Dei factus est, vnus & ipse cum ad perfectum venerit appellatur, quia ipse cum in virtutis summa constiterit non mutatur, sed vnus permanet semper. Nam dum in malitia est vnusquisque per multa diuiditur & in diuersa dispergitur, & dum in multis est malitiæ generibus, dici nõ potest vnus. Igitur quia secundum mirabilem hanc vnitatem vnus est iustus, imo & plures iusti vnum sunt, ideo apostolus omnem cohortatur ecclesiam dicens. Vt idem dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autẽ perfecti in eodem sensu & eadem scientia. Propterea & in Actibus apostolorum, cor & anima credentium vna esse dicitur. Si autem aliquid subtilius, considerare velimus, inuenire possumus & aliam vnitatem. V. g. Si ita mortificauero membra mea, vt iam nõ concupiscat caro aduersus spiritum nec spiritus aduersus carnem, si iam non sit alia lex in membris meis quæ repugnet legi mentis meæ, & captiuum me ducat in legem peccati, si omnia quæ intra me sunt in vno atq; eodem sensu perfecta sint, & vna atque eadem sententia moueant, tunc & ego ero vir vnus. Et Augu. in postremis verbis Psal. 4. in huius loci expositione. Quoniam tu domine, singulariter in spe, &c. ait, Perit multiplicitas, & singularitas tenetur in sanctis. De quibus di-

Locus Pau li exposit. ex priori Cor. epistola ca. 9.

z citur

citur in Actibus, Multitudinis credentium erat anima vna & cor vnũ. Vnitatis ergo debemus esse amatores, si vni Deo & Domino nostro cupimus inhęrere. Et Eucherius in formula spirituali.ca.de Nume.ait. Vnus ad vnitatē Dei refertur, in pētateucho. Audi Israel, Dñs Deus tuus vnus est, & apostolus. Vnus Deus, vna fides, vnũ baptisma. Lege Ambro. libr. 1. episto. 1. Denique Hierony. Ecclesi. 4. ca. ait. Singularis numerus in bono semper accipitur, duplex in malo. Propterea iuxta Salomonē, vnus pugillus habet requiem, & duæ manus labore sunt plenæ. De Deo quo modo sit vnus dicere supersedeo, legito tu Dionysij Areopagitæ. 13. caput. Nominum diuinorum, & nil amplius desiderabis.

Numerus secundus (vt inquit Hiero. Aggæi. 1.) est immundus, quia post vnionē virginitatis, & paradisi nuditatē, tunicas significauit pelliceas. Deniq; in Gene. cũ primo die dictũ sit, & in tertio & in quarto & in quinto & in sexto: post cõsummationē operum singulorũ. Et vidit Deus quia bonũ est. In secũdo die iuxta Hebraicum & Aquilā & Symmachũ & Theodotionē non habetur. Neq; enim poterat secundus dies qui numerum facit, qui ab vnione diuidit, quod bonus esset Dei sentētia comprobari. Item in commen. Ezechielis capit. 11. Numerus, Inquit, dualis scinditur ab vnitate, & in secundæ diei numero nõ videtur à domino. Vnde & in arca *Gene. 6.* Noe bina & bina introducuntur immunda. *Ephe. 2.* Dominus autem scissionem in vnum coarctans fecit vtrunq; vnum, & soluit medium parietē inimicitias in sua carne condemnās. Vnde cum augustius quid loquitur & sublimius ait. Ego & pater vnum sumus: vt à Iudaica dualitate in vnionē nos reuocet fidei Christianæ. *Ioan. 10.* Denique pontificatu perdito Iudæorum, dominus patitur, nequaquam sub vno pontifice, sed sub duobus Anna & Caipha, vt religionis eorum scissum monstraretur errorem. Et in Ezechiele capit. 11. sub duobus populi principibus Iezonia & Phaltia hoc euidenter demõstratur. Hæc eadem rursum inculcauit Hiero. libr. 1. contra Iouinianum. & habetur. 32. q. 1. nuptiæ, sub Ambro. nomine. Porro hoc quod tam diligenter & accuratè à Hiero. annotatum est, non videtur esse verum. Nam in isto die sicut in alijs inuenimus scriptũ: vidit deus quod esset bonum. Dies quippe secundus non finitur, cum dicit Moyses. Factum est vespere & mane dies secundus, nā & hęc quę statim adduntur illius sunt. Dixit verò Deus, cõgregētur aquæ quę sub cælo sunt, in locum vnum, & appareat arida, & factũ est ita: & vocauit Deus aridam terram: congregationes aquarum appellauit maria, & vidit Deus quod esset bonum. Lege S. Thom. 1. parte. q. 74. artic. vlti. ad. 3. sed ad numerum binarium reuertamur. De illo hęc scribit Eucherius. Duo, inquit, ad duo testamenta legis referũtur. in libris Regum. Fecit in Dabir duo Cherubim decem cubitorum magnitudine. Duo præcepta charitatis, amoris videlicet Dei & proximi. Duo in agro, *Matth. 24* duo in molendino, duo in lecto leguntur in sancto euangelio. Lege Hiero. in epist. ad Rufinum, de iudicio Salomonis.

Consueuit (ait Chryso. ho. 47. in Matth.) scriptura numero ternario pro multitudine abuti, vt Matth. 13. Simile est regnum cælorum fermēto quod accipiens mulier abscondit in farinæ satis tribus. Item Eucherius ait. Ternarius ad trinitatem refertur. vt in epist. Ioannis. Tres sunt qui testimonium dant in *2. Ioan. 5.* cælo, Pater, Verbum, Spiritus sanctus, & tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. & in Gene. videbam vitem *Gene. 40.* in qua erāt propagines crescere in gemmas.

Numerus quaternarius, inquit Eucherius, ad quatuor euangelia refertur, vt in Ezechie *Ezechi. 1.* le. Ex medio eorum similitudo quatuor animalium. Sicut & quatuor flumina paradisi. Nomen quoque Tetragrammaton quatuor literis Hebraicis scribitur. Quatuor cornibus sancta crux insignitur. Vnde in Haba- *Haba. 3.* cuc dicitur. Cornua in manibus eius.

Quinq; numerus, teste Cyrillo. li. 16. in Leui. in laudabilibus ponitur & in vituperabilibus. Quinq; sunt sapiētes virgines, quinq; & insipientes. Et Hiero. Ezechielis cap. 11. Scimus, inquit, quinque numerũ in medio positum & pro qualitate v[e]ntentium vel ad bonam vel ad malam partem posse verti. Sic in euan *Matth. 25.* gelio quinque virgines prudentes, & quinq; stultæ reperiuntur. Item August. Psal. 49. addit. Quinque multitudinem significat. Quinque virgines admittuntur, quinque excluduntur. Nunquid ex tot millibus virginum, solæ quinque sunt qui Integritatē carnis seruant Deo? Minimè. Sed in quinario numero intelligitur continentia quinque sensuũ carnis. Etenim multis venit corruptio per oculos, multis per aurē, multis per illicitum olfactũ, multis per nephariũ gustũ, multis per adulte-

dulterinum amplexũ. Ab his omnibus quinque ianuis corruptionis, quicunque se continent, & sic continẽt vt in sua conscientia gloriam habeant, nõ laudem ab hominibus spectent, sunt quinq; virgines sapientes, habentes oleum cõsciẽtiæ secum. Rursum ille qui apud inferos torquebat, habeo, inquit, quinque fratres. ibi intelligitur populus Iudæorum sub lege positus, quia Moyses legislator quinque libros conscripsit. Et tractat. 25. in Ioannem. ait, Quinarius numerus ad legem pertinet, ipsi sunt quinque libri Moysi, ipsæ sunt quinque porticus illæ languidos continentes, ipsi sunt quinque panes quinq; millia hominum pascentes. Denique Eucherius

Ioan.5. ait. Quinque ad quinque libros Moysi, ad quinque porticus, ad quinq; panes, ad quin-

1.Cor.14. que plagas in corpore dominico. & apostolus ait, In ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui.

De numero senario hæc scribit Eucherius. Numerus senarius ad diem sextum pertinet, quo dominus hominem cum vniuersis terræ animantibus fecit. In Gene. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et paulò post. Et factum est vespere & mane dies sextus. senario numero, perfectio comprehenditur, propterea Deus sex diebus mundum perfecisse describitur, & ipsis quinque vnus adijcitur, vt lex per euangelium impleatur. Sex sunt ætates seculi, quinque transierunt, sexta à Ioan. Baptista & in humanato Christo decurrit vsque ad finem seculi. Vnde & sexta die fecit Deus hominẽ ad imaginem suam, quia sexta ista ætate manifestatur per euangelium reformatio mentis nostræ, secũdum imaginem eius qui creauit nos. Sex has ætates, illæ sex hydriæ significant, quas dominus impleri iussit, & in ijs aqua conuersa est in vinum, vt iam manifestatum Christum in lege & prophetis intelligamus. Illa ergo tempora sex, quasi per articulos distributa, quasi vasa essent inania, nisi à Christo implerentur. Tempora vtique inaniter præterirent, nisi in eis dominus Iesus prædicaretur. Impletæ sunt igitur hydriæ, id est adimpletæ sunt prophetiæ. Item Hiero. circa principium cõmenta. in Aggæum, cum propheta dixisset. In anno secũdo Darij regis in mense sexto, ipse ait. Mensis sextus scribitur, qui non habet solẽnitates Dei, sicut mensis septimus, sed vicinus est dierum sex, in quibus factus est mundus. In quo laboratur & in sudore faciei comeditur panis, & terra nobis generat tribulos & spinas, & cum sementem acceperit tritici, lolio magis auenisque fœcunda est. & Augusti. tract. 25. super Ioan. ait, Perfectio senario numero cõprehenditur, propterea Deus sex diebus mũdum perfecit. de qua re latius differit lib. 11. de ciuitate Dei. cap. 30.

Septies (vt inquit Theophylactus in expositione horum locorum, qui à nobis modo citabuntur) non raro pro sæpè ponitur. Lucæ 17. Si septies in die peccauerit in te frater, & septies in die conuersus fuerit, remitte illi. & cap. 8. Maria quę vocatur Magdalene; à qua septem dæmonia eiecerat. & 11. capit. Cum inuenerit domum scopis mundatam, tunc vadit, & assumit septem alios spiritus nequiores se. & Chrysost. homi. 19. in Gene. addit hoc exemplũ. Donec sterilis peperit septem. Et nos insuper vtamur testimonio illo ex Amos cap. 1. super tribus, inquit sceleribus Damasci & super quatuor non conuertam eam, id est, Si semel aut bis deliquissent, eis pepercissem, nunc quia peccata peccatis accumulant, acerbe puniam eos. Item illo In super Exo. visitans iniurias patrum in filios vsq; in tertiam & quartam generationem. & Euthy. Psal. 78. ait. Septuplum Hebræorum more ponitur pro multiplici, quemadmodũ non infrequenter septem poni videmus pro multis. Vt, Redde inimicis meis septuplum, Item in comment. in Iob titulo Hiero. dicitur. Septem iuxta auctoritatem scripturarũ plenitudinem quandam mysterij significãt. Vt, septem spiritus, septem candelabra, septẽ ecclesiæ, septem dona spiritus sancti. Et Augusti. libr. 11. de ciui. dei. cap. 31. ait. In septimo die requies commendatur, in qua primũ sanctificatio sonat, & Deus noluit istũ diem vllis suis operibus sanctificare, sed requie sua quæ habet vesperam, vt reliqui sex dies. De hoc numero satis sit admonere, quod totus impar, primus numerus ternarius est, totus par, quaternarius, ex quibus duobus septenarius constat. Ideo pro vniuerso sępèponitur, sicuti est, septies cadet iustus, & resurget, id est, quotiescunq; ceciderit nõ peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. Et septies in die laudabo te, quod alibi alio modo dictum est. Semper laus eius in ore meo. In his locis septenarius numerus, pro cuiusque rei vniuersitate poni solet. Propter

hoc, eodē ſæpè numero ſignificatur ſpiritus
ſanctus, de quo dominus ait, Docebit vos om
nem veritatem. Eucherius quoq; ait, Septem
ad diem ſeptimum pertinet, in quo perfectis
omnibus dominus requieuit. in Geneſ. Re-
quieuit Deus die ſeptimo ab omni opere qđ
patrarat. Numerus in humanæ rationis cau-
ſa ſummam perfectionem ſignificat, quia ex
primo pari & ex primo impari cōſtat, ex pri
mo ſiquidem qui diuidi poteſt, & ex primo
Iubileus. qui diuidi non poteſt. Hinc Iubileus, qui per
fectam requiem exprimit, ſeptem hebdoma
dis conſtat. Hinc ſeptem ſpiritus, qui ſunt ad
thronum Dei. Et ſeptiformem gratiam ſpiri.
tus ſancti, ſignificauerunt ſeptem panes, qui
bus Chriſtus quatuor hominum millia ſatia
uit. Adhuc Hiero. Amos ca. 5. hæc tradit. Se
ptenarium numerū eſſe ſanctum, etiam ſab-
Sabbatum. batum probat, in quo requieuit Deus ab om
nibus operibus ſuis, & prohibet ne quid in
eo operis ſeruilis fiat, niſi ea tantum, quæ ad
animam pertinent, & ne in eo onera porten
tur. Vnde & in ſolitudine qui in die ſabbati
ligna collegerant, quæ arſura ſunt, ſententia
domini condemnantur; & ſeptem hebdoma
des complent, numerū ſanctæ Pentecoſtes,
& iubileus annus remiſsionis tubarumq; clā
gentiū hoc numero texitur. In ſeptimo quo
que menſe figūtur tabernacula, & Hebræus
cum ſex annis ſeruierit, anno ſeptimo libera
tur. Deniq; captiuitas populi Iſrael templiq;
ſubuerſio, ſeptuageſimo anno deſolationis
impleta eſt. Nouit hoc ſecularis philoſophia
& medicorum libri. quorūm Galenus diſer-
tiſsimus ſcripſit ternos libros. περὶ κρισίμων
ἢ τῶν κρισίμων ἡμερῶν. In quibus ſeptenarij
numeri oſtendens potentiam, ardentiſsimas
febres ſeptimo dicit ſolui die, aut ſi tanta hu-
moris noxij & pituitæ fuerit magnitudo, vt
primæ hebdomadis nequaquam feruore cō-
ſumpta ſit, ſecundæ hebdomadis vltimus ex
pectatur dies, id eſt, quartus decimus. Quod
ſi lunæ vt iuxta Hippocratē loquar, ἡ νόσος
Id eſt, morbus. vicerit tranſeunt ad 21. diem, hoc eſt ad fi-
nem tertiæ hebdomadis. Ita ab initio mundi
diebus cognitis, vt omnes labores & mole-
ſtiæ ſeptimo numero conquieſcant. & ſeptē
aſtra iuxta numerum dierum dicūtur erran
tia. De cuius numeri ſacramentis in Scipio-
nis ſomnio plenius narrat Tullius, & obſcu-
riſsimus Platonis Timæus liber eſt, qui ne
Ciceronis quidem aureo ore ſit planior. Et
Matth. 12. ait, ſeptenarius numerus ſanctus
eſt, propter dona ſpiritus ſancti quæ deſcen-
derunt ſuper virgam de radice Ieſſe apud I- *Iſaia. 11.*
ſaiam. Datur etiam Dæmoni ſeptenarius nu
merus, quia vitiorum numerus, diabolo con
ſecratus eſt. Vnde apud Matth. Vadit & aſ-
ſumit ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe. Si
de hac re amplius noſſe deſideras, lege Baſi-
lium homi. 11. Exaëme. & Hiero. Matth. 15.
& Zachariæ 4. & Grego. 1. moral. cap. 7.

Octauus numerus, vt inquit Augu. epiſt.
119. capit. 13. reſurrectionis ſignificat ſacra
mentum, quod poſt ſabbatum factum eſt.
Nam pro octaua Pſalmus inſcribitur, & octa
uo die circuncidebantur infantes. & in Eccle *Eccleſ. 11*
ſiaſte ad duorum teſtamentorum ſignifica-
tionem dicitur. Illis ſeptem & illis octo reſer
uatum eſt, tamen illis eſt occultatum ſacra-
mentum reſurrectionis, donec veniret Chri-
ſtus, ſed ſolum celebrādum ſabbatum tradi-
tum eſt, quia erat antea requies mortuorum,
reſurrectio autem nullius erat donec veniret
Chriſtus, qui reſurgens à mortuis iam non *Roma. 6.*
moreretur, & mors illi vltra non dominare-
tur. Sed poſtquam facta eſt talis reſurrectio
in corpore dominico, vt prælret in capite ec
cleſiæ quod corpus eccleſiæ ſperat in fine,
iam etiam dies dominicus, id eſt octauus qui
& primus inciperet celebrari. Item Hiero.
Amos 5. in expoſitione huius loci. ſuſcitabi
mus ſuper eum ſeptem paſtores & octo ho-
mines primates & paſcent terram Aſſur gla
dio. ait, ſeptem paſtores, omnes patriarchas
& prophetas eſſe arbitror, qui hebdomadi,
ideſt veteri ſeruierint inſtrumento. octo pri-
mates vniuerſos noui teſtamenti, qui ab apo
ſtolis vſq; ad hanc ætatē momorderint Aſſy
rium. Vnde in Eccleſiaſte præcipitur, vt de-
mus partes ſeptem, demus & octo. Et in tem
plo Ezechielis ca. 40. quod interpretatur ec-
cleſia & cæleſtis Ieruſalē, ſeptem & octo gra
dibus aſcenditur. & in Pſalterio quindecim *Cātica gra*
gradus ſunt, quibus per hebdomadem & og *duum.*
doadem, ideſt, octo ad canendas laudes ſcan
dimus. In octauo die celebratur circunciſio
ſpiritualis, & in templo Iudæorū deſtruitur
ſabbatum, & quidam Pſalmi pro octaua ſcri
buntur. Lege epiſt. ad Paulinū in principio.

Nonus numerus, vt inquit Eucherius, ad
ſacramentum horæ nonæ, qua dominus ſpi-
ritum emiſit, refertur. Vnde in euangelio
circa horam nonam clamauit Ieſus voce ma
gna. ſunt & nouem nomina pretioſorum la-
pidum & nouem ordines angelorū. Et Hie-
rony.

rony. Aggæi cap. 2. Nonus, inquit, numerus V. g. nonus mensis, nunquam in bonam partem legitur. Pascha immolat popul⁹, & alias celebrat festiuitates, omnis eius solẽnitas die finitur octauo, nec ad nonum peruenit. Qui agnum paschale præparant transacta die nona incipiunt præparare. Dies quoque propitiationis & expiationis mensis septimi post

Ierem. 39. 52. diem nonum celebratur. In Ieremia, Ierusalem nono anno à Babylonijs oppugnatur. & in Aggæo quia prophetia de immunditia populi futura erat, idcirco secundo anno Darij, nonus mensis adiungitur. & iterum Ezechielis 24. ca. ait, Nonus numerus semper in scripturis pœnarum ac dolorum est. & semper sequitur iustitiam decimi mensis, & diei decimæ clemẽtia temperatur. Idcirco enim adhibentur ægrotantibus pœnæ, vt dolorẽ, sanitas cõsequatur. Hanc ob causam ait Ezechiel. Factum est verbum domini ad me, in nono anno, in mense decimo. Denique August. lib. 2. de consensu euangelistarum. ait,

Luca. 17. Quod nouem illi leprosi qui à domino fuerunt mundati, nec ei gratias dederunt, merito in nouenario numero, tanquam imperfecti, remanent. Vnum enim si addatur ad nouem, quædam effigies vnitatis impletur, quo fit tanta completio, vt vltra iam non progrediatur numerus, nisi rursus ad vnũ redeatur. Nouem itaq; indiget vno, vt quadam vnitatis forma coagulentur. vt decem sint, vnum autem nõ cis indiget vt custodiat vnitatem. Quamobrem vt illi nouem, qui gratias non egerunt, reprobi effecti, à consortio vnitatis exclusi sunt, ita vnus ille qui gratias egit, vnicæ ecclesiæ significatione laudandus est. Et quia illi erant Iudæi, amisisse per superbiam declarati sunt regnum cœlorum, vbi maximè vnitas custoditur. Ille vero qui erat Samaritanus, illi à quo accepit tribuens quod accepit, & quodam modo cantans illud è

Psalm. 58. Psalmo, inquit. Fortitudinem meam ad te custodiam.

Denarium numerum, inquit Hierony. Ierem. 32. esse mysticum, ostendit Decalogus qui script⁹ fuit in tabulis lapideis digito dei. Hoc iterum repetit Ezechi. 42. Item Grego. homil. 18. Ezechielis ait. Denarius numerus pro perfectione semper accipitur, quia in decem preceptis legis custodia continetur. Actiua etenim ac contemplatiua vita, simul in decalogi mandatis coniuncta est, quia in ea & amor Dei & amor proximi seruari iubetur. Et in secũdo opere in Matth. titul. Chrysost. homil. 1. hæc inuenimus. Decimus numerus quia est perfectionis, mysterium habet Christi perfecti. propter quod & prima nominis Iesu litera, Iod decem denotat.

Vndecim ad apostolos refertur, ait Euche. vt in euangelio. Vndecim discipuli abierunt in Galilæam. Vndenarius etiam numerus, quando denarium monade excedit, pro transgressione & reprehẽsione ponitur. Vnde Petrus non passus est numerum apostolorum in vndenario cõsistere, sed elegit Mathiam duodecimum in ordine. Hinc vndecim saga cilicina in veteri lege fieri præcipiũtur, quæ significant pœnitentium actus, pro commissis peccatis. Ad vndecimam quoq; horam, gentiles & ætas decrepita vocatur.

De duodecimo numero legimus in Euangelio. Duodecim nomina apostolorum sunt hæc. Quo numero significatur vniuersa iudicantium multitudo, propter duas partes septenarij, qua plerunque significatur vniuersitas. quæ duæ partes, idest tria & quatuor, altera per alteram partem multiplicatæ, duodecim faciunt. De his duobus numeris hæc scribit Hierony. in comment. Ezechielis capi. 31. Cum locuturus esset dominus ad Pharaonem apud Ezechielem, vndecimo anno sermo fit, nedum enim venerat ad duodecimum, qui numerus est plenæ consumatæq; virtutis. Vnde & duodecim sunt filij Iacob, à quibus postea 12. nomina prophetarum vno volumine continentur. Et apostoli duodecim sunt, quorum quia vnus Iudas proditor fuit, in locũ eius Mathias eligitur. Et Archisynagogi filia annorum duodecim à Domino suscitatur. Hęmorrhoyssa quoq; anno duodecimo recipit sanitatem. Item August. in comment. Psal. 86. ait. duodecim est sacramentum vniuersitatis. Vnde dicitur de apostolis, quod iudicabunt duodecim tribus Israel. Nũquid Paulus excludetur ab hoc numero? Minimè. Nam non solum duodecim illi & Paulus, sed quotquot iudicaturi sunt, propter significationẽ vniuersitatis, ad duodecim pertinent. Ab omnibus quatuor ventis, sicut dicit Dominus in Euangelio, à quatuor ventis se collecturum electos suos. & similiter dicũtur duodecim portæ Ierusalem, per quas vniuersi ingrediũtur ad Christum, qui porta est. Similiter duodecim sunt sancti Patriarchæ. & rursum Psalm. 59. ait. Duodecim perfectus est numerus, cui duodenarius

Ezech. 31. *Gene. 35.* *Apoca. 21.*

Apostolorũ numerus deputatur. Quia prr totum mundum mittendum erat verbum. Mundus ex quatuor partibus constat. Quatuor eius partes notissimæ sunt omnibus, & sæpè in scripturis memoratę, quæ etiam qua tunr venti dictæ sunt, Oriens, Occidens, Aquilo & Meridies. Ad omnes istas quatuor partes missum est verbnm, vt in Trinitate omnes vocarentur. Duodenarium numerũ, ter quaterni faciunt. Hæc ille. & in Exo. cap. 15. duodecim sunt fontes in deserto. & Iosue 4. eliguntur 12. viri, & 12. lapides ex alueo Iordanis.

ANNOTATIO.

AVgustinus in loco modò à nobis citato Psalmi 86. assignat duodecim portas vrbi Ierusalem, secutus (vt arbitror) Apocalypsim Iohannis, qui cap. 21. illius libri ait. Habebat Ierusalem illa murum magnum & altum habentem portas duodecim, & in portis angelos (aut angulos) duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina 12. tribuum filiorum Israel. Ab Oriente portæ tres, ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres. Numerus hic rectè supputatus est in mystica Ierusalem & cælesti, attamẽ terrena Ierusalem, denarium portarum numerum, non excedebat. Illarum hæc sunt nomina. Sahar Haçon. i. Porta gregis, vt dicitur Esdræ lib. 2. capit. 3. quia per illam exibant & ingrediebantur greges in vrbem. Sahar Hadagim. Porta piscium. Sahar Haisana. Porta vetus, aut veteris scilicet piscinæ, de qua lege Isaiæ caput 22. Sahar Hagai. Porta vallis, scilicet Iosaphat. Sahar Haasphoth. Porta sterquilinij aut stercoris. Sahar Hain. Porta fontis. Sahar Hamaim. Porta aquarum, quæ est versus orientem. Sahar Haçucim. Porta equorum. Sahar Hamiphcad. Porta Miphcad. i. visitationis, & iuxta nostram translationem iudicij.

Quatuordecim, teste Eucherio, ad sacramentum Dominicæ generationis refertur. Vnde in Euangelio ab Abraham vsq; ad Dauid generationes sunt quatuordecim.

Quindecim teste eodẽ Eucherio ad quindecim gradus templi, quos fecit Salomõ, ad quorũ numerũ quindecim Psalmi qui inscribunt Canticum graduũ, cõpositi sunt. id est à Psalmo. Ad dominũ cũ tribularer clamaui. vsq; ad Laudate nomẽ domini. Et Hierony. in epist. ad Gala. ca. 1. Quindecim hi, inquit, dies, plenam significãt scientiam cõsummatamque doctrinam. Siquidẽ quindecim sunt carmina in psalterio, quindecim gradus per quos ad canendum deo, & in atrijs eius consistendum, iustus ascendit. Ezechias quod *Isaia. 38.* quindecim annorum spacio sibi advitam dato, signum accipere meretur in gradibus, & solennitates Dei à decimoquinto die incipiunt, & Paulus apud Petrũ quindecim dies commoratus est. Deniq; August. Psalm. 89. in huius loci expositione. Dies annorum septuaginta anni, si autem in potentatibus octoginta anni. ait, Septuaginta anni & octoginta, constituunt centum quinquaginta, quem sacratum esse numerum satis insinuat liber Psalmorum, qui totidem Psalmos cõplectitur. hanc enim habent in significatione rationem, centum quinquaginta, quam quindecim. Qui numerus fit, septem & octo coniunctis, quorum primus insinuat vetus testamentum propter sabbati obseruationem, secundus testamentum nouum propter Domini resurrectionem. Hinc sunt in templo. 15. gradus, hinc sunt in Psalmis 15. Cantica graduum, hinc quindecim cubitis summos montes aqua diluuij superauit, etsi quibus alijs locis sacratus hic commendatur numerus, Septuaginta significant vetustestamentum, quia temporalia promittere videtur, octoginta nouum, quia in spe est renouationis & resurrectionis.

Numerus 16. ad numerum prophetarum refert. quatuor quippe sunt maiores. & 12. minores, de quib⁹ supra à nobis dissertũ est.

Numerus. 17. discutiendus est quid sibi velit. Decem, inquit, Augusti. Psalm. 49. in præceptis, septem, in gratia spiritus sancti, per quam gratiam, implentur præcepta. Decem ergo & septem tenent omnes pertinentes ad resurrectionem ad dexteram & ad regnum cælorum, id est, legem implentes per gratiam spiritus, non quasi per opus suum aut meritum suum.

22. Ad sacramentum diuinorum voluminum, secundum literas Hebræorũ. Quomodo igitur viginti duo elementa sunt, per quę scribim⁹ Hebraicè omne quod loquimur. ita viginti duo volumina supputantur scripturarum, quibus quasi elementis in Dei doctrina, tenera adhuc & lactens viri iusti eruditur infantia. Sed & Psalmi 36. 110. 111. & 118. & 144. eiusdem numeri texuntur alphabeto. & Ieremiæ Lamentationes. Salomonis quoque

quoque caput vltimum Prouerbiorum. In libro similiter Numerorum.ca. 3. hæc eadem supputatio,sub Leuitarum ac sacerdotum cēsu,mysticè ostenditur.

24. Ad mysteriū numeri seniorū in Apocalypsi,super thronos.24.seniores.& viginti quatuor sortibus in ministerio templi distributi fuerunt sacerdotes à Rege Dauid.

Quantum recordor,inquit Hiero. Ezechi 11.nunquam in bonam partem vicesimum quintum numerum reperio.Licet in Leui.ad sacerdotale ministerium à. 25. annis eligantur. in Hebræo tamen tricenariū numerum legimus. At Orig. ho. 25. Num. ait. In. 25. numero ætatis sacerdotis. 5. sensum perfectio declaratur,ita vt quinquies quina numerentur, quod vtique indicat eum vocari ad opera ingentia in mysterio peragenda, qui ex omni parte multiplicatis & purificatis sensibus inuenitur esse perfectus.

In tricesimo anno accepit Ezechiel mirabilem illam reuelationem quadrigarum, in qua visione dicit Hierony. Ezechi. 1. præfigurabatur Saluator, qui. 30. annos natus venit ad baptismum, quæ in homine perfecta ætas est. Vnde in Numerorum volumine iuxta Hebræos. non vt in. 70. continetur, à vicesimo quinto ætatis anno, sed à tricesimo incipiunt sacerdotes in tabernaculo ministrare. In quod signum præcessit & Ioseph quando in Ægypto esurienti populo frumenta largitus est. & Iohannes Baptista venit ad fluenta Iordanis, prædicauitque baptismum pœnitentiæ. Atque ita etiam dicit in episto. ad Theophilum de erroribus Iohannis Hierosolymitani prope finem. Lege Grati. D. 78. & concilium Constantinopoli. in Trullo. capit. 14. &. 15. Præterea Matth. 13. de semine iacto in terra bona, dicitur, aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum, aliud quidem centum, aliud sexaginta, aliud vero triginta. In cuius loci expositione Hierony. in episto. ad Gerontiam. & in episto. ad Eusto. de virginitate. & in episto. ad Pamma. de consolatione super obitu Paulinæ vxoris, tribuit centesimum fructum virginibus. 60. labori viduarum. trigesimum operi nuptiarum. & in consolatione ait. In his tribus mulieribus tria Christi præmia recognosco. Eustochium virginitatis flores metit. Paula laboriosam viduitatis aream terit, Paulina castum matrimonij cubile seruat. Theophy. aliter Matth. 13. ait enim. non æqualē fructum

Num. 4.
Gene. 4.
Matt. 13.

ferunt omnes qui semē suscipiunt. Sed alius quidem centuplum, forte paupertatem perfectam habens, & summam exercitationem. alius sexagecuplū, vt cœnobita adhuc operans. alius vero trigecuplum, vt qui honestas nuptias delegit. At Orige. hom. 12. in Gene. per fructum centesimum martyres intelligit. Denique August. lib. 1. quæst. euangelicarū. q. 9. ait, cētesimum martyrum, propter contemptum mortis. Sexagesimum virginū propter ocium, quia non pugnant cōtra carnem. Solet enim ocium sexagenarijs concedi post militiam. Tricesimum coniugatorū, quia ipsi habent acrem conflictum, ne libidinibus superentur. & lib. de sancta virginitate cap. 45. loquens de martyrio, ait. Hoc autem tam magnum est, vt eum fructum centenum quidam intelligant. Perhibet enim præclarissimum testimonium ecclesiastica authoritas. nam notum est quo loco martyres, & quo defunctæ sanctimoniales ad altaris sacramenta recitentur. Sed quicquid significet fœcunditatis seminis illa diuersitas, viderint alij. Siue virginalis vita in centeno fructu sit in sexageno vidualis, in triceno autem coniugalis. Siue centena fertilitas martyrio potius imputetur, sexagena continentiæ, & tricena connubio. Siue virginitas accedente martyrio centenum fructum impleat, sola vero in sexageno sit. coniugati autem tricenū ferentes ad sexagenum perueniant si martyres fuerint. Hæc & alia affert Augus. loco modo citato.

33. Numerus ad mysteriū ætatis qua dominus in carne versatus est. de qua re libro primo. cap. de historia disputauimus.

Quadragenarius numerus, teste Hierony. in comment. Ezechi. cap. 29. semper afflictionis & pœnitentiæ est. Vnde Moyses & Elias & ipse Saluator. 40. diebus ieiunauerunt & noctibus. & per. 40. annos populus qui erat in solitudine, vt postea in Galgalis opprobrio & ignominia Ægypti liberetur, pluuiæ quoq; diluuij. 40. diebus inferunt orbi naufragium. & Ezechiel pro tribu Iuda quadraginta diebus dormit in dextro latere. & quadringentis annis populus seruiturus in Ægypto nūciatur, quæ faciunt quadraginta decades, siue quatuor ἑκατοντάδας. Et Ionæ. 3. ca. circa principiū, cum Ionas ait, adhuc. 40. dies & Niniue subuertetur, ait. Porro quadragenarius numerus conuenit peccatoribus, & ieiunio & orationi & sacco & lachrymis &

Exo. 32.
3. Reg. 9.
Num. 14.
Gene. 17.
Ezechi. 4.

perseuerantiæ deprecandi. ob quod & Moy-
Exod.34. ses quadraginta diebus ieiunauit in monte Sina, & Elias fugiens Iezabel, & Dei desuper
3.Reg.34. ira pendente, quadraginta dies ieiunasse describitur. Ipse quoque dominus verus Ionas missus ad prædicationem mundi, ieiunauit 40. dies, & hæreditatem nobis ieiunij derelinquens, ad esum corporis sui, sub hoc numero nostras animas præparat. Lege Hiero-
Euchari-stia. ny. Amos 2. capit. & Michææ 5. Porrò Augusti. lib. 2. de cons. euang. capi. 4. loquens de quadraginta generationibus quas enumerat Matth. ait. Numerus iste illud tempus significat, quo & in hoc seculo & in hac terra regi nos oportet à CHRISTO secundum disciplinam laboriosam, qua flagellat Deus omnem filium quem recipit. Hoc verum esse illud declarat, quod quadraginta dierum ieiunium, hoc est humiliationem animæ, consecrauit lex, per Moysen & Eliam, quæ quadragenis diebus ieiunauerunt, & Euangeliũ per ipsius domini ieiunium. quibus diebus 40. tentabatur à diabolo. Quid aliud quam per omne huius seculi tempus tentationem nostram in carne sua, quam de nostra mortalitate assumere dignatus est, præfigurans? post resurrectionem quoque non amplius quam dies 40. cum discipulis suis, in hac terra esse voluit, huic eorum vitæ adhuc humana conuersatione coniunctus, & cum illis alimenta mortalium, quanuis iam non moriturus accipiens. Vt per ipsos 40. dies significaret, se occulta præsentia quod promiserat im-
Matth.28 pleturum, quando ait, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Cur autem iste numerus temporalẽ vitam significet, illa causa occurrit. Quod & tempora annorũ quadripartitis vicibus currunt, & mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando ventorum nomine scriptura commemorat. Ab Oriente & occidente & Aquilone & Meridie. Quadraginta autem, quater habent decem. Porrò ipsa decem ab vno vsque ad quatuor progrediente numero con-
Vide caput de generatione Christi. summantur. Ad hunc igitur mundum, & ad nos in tentatione laborantes regendos, venientem regem Christum, Matth. suscipiẽs, exorsus est ab Abraham & enumerauit 40. homines, & 2. de doct. Christ. cap. 16. ait, Numerorum imperitia multa facit non intelligi, translate ac mystice posita in scripturis. Quis obsecro non moueatur quid sibi velit, quod & Moyses, & Elias & ipse dñs 40. diebus ieiunauerunt? qui nodus solui non potest, nisi huius numeri cognitione. Habet enim denarium quater, tanquam cognitionem omnium rerum intextam temporibus, Quaternario quippe numero, diurna & annua curricula peraguntur. Diurna matutinis, meridianis, vespertinis nocturnisque horarum spatijs. Annua, vernis, æstiuis, autumnalibus, hyemalibusque mensibus. A temporalium autem delectatione, propter æternitatem in qua viuere volumus abstinẽdum ac ieiunandum est. Quanuis etiam temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina, contẽnendorum temporalium & appetendorum æternorum. Porrò denarius numerus creatoris atque creaturæ significat scientiam. Nam trinitas creatoris est. Septenarius autem numerus creaturam indicat, propter vitam & corpus. Nam in illa tria sunt. Vnde etiam toto corde. tota anima tota mente diligendus est Deus. In corpore quatuor apparent elementa, ex quibus constat. In hoc denario dum tẽporaliter nobis insinuatur, hoc est quater ducitur, castè & continẽter à temporum delectatione viuere, hoc est quadraginta diebus ieiunare monemur. Hoc lex, cuius persona est in Moyse, hoc prophetia, cuius personam gerit Elias, hoc ipse dominus monet, qui tanquam testimonium habens ex lege & prophetis, medius inter illos, nempe Moysem & Eliam, in monte tribus discipulis videntibus claruit. D. Euche. hæc scribit. Quadraginta ad quadragesimæ sacramẽtum. Vnde in euangelio, Agebatur ab spiritu in deserto diebus. 40. & virtus decalogi per quátuor libros Euangelij impletur. Decalogi autem mãdata perficimus, si quatuor sancti Euangelij libros perfectè custodimus. Si per continentiam, vigilias & orationes, & cætera quæ Apostolus commemorat, arma iustitiæ, ad immortalis vitæ præmia peruenimus.

42. Ad numerum in eremo mansionum, vel ad numerum generationum, quæ ab Abraham sunt enumeratæ, dempto Augusti. vsque ad Dominum Iesum. Verum de hoc numero, in 3. libr. capi. 4. quæ dicenda videbantur, ex Hierony. in libro mansionum ad Fabiolam prodidimus.

46. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum redeuntibus Iudæis à transmigratione Babylonis, secunda ædificatione post illam Salomonis, quæ viginti annis absoluta

soluta ac perfecta est. Hic annorum numerus perfectioni dominici corporis aptissimè conuenit. Vnde August. lib.2.de doctrina Christiana, cap.16.inquit, ille numerus ædi-
Io. 2. ficationis templi commemoratus in Euangelio, quadraginta scilicet sex annorum, nescio quid mysticum sonat, & relatus ad fabricam Dominici corporis, propter quam templi mentio facta est, coegit nonnullos hæreticos fateri filium Dei vero humano corpore indutum. Lege ipsum.lib.83.q.q.56.& lib.65.q.q.26.

Quinquagenarius numerus, inquit Hierony. Isaiæ.3. semper refertur ad pœniten-
Gene.18. tiam. Vnde in Gene. legimus loquente Abraham ad dominum, quod à quinquaginta primùm iustis, si inueniantur in ciuitate, dixerit vrbem esse saluandam. & septem hebdo-
Num.28. madarum in Numeris idest, Pentecostes celeberrima festiuitas est. Iubileus quoq; ,idest remissionis annus, qui septennis annorum hebdomadibus, idest.49. annis texitur, in quo clanguntur tubæ, & ad omnes reuertitur antiqua possessio, hoc continet sacramentum. & Dauid in quinquagesimo numero Psalmum scripsit pœnitentiæ. Legimus
Num.31. quoque in eodem Numerorum libro, quod de præda & spolijs, quinquagesimum caput, tam de hominibus quam de iumentis acci-
Luc.7. piant sacerdotes, & quinquagesimum Leuitæ, qui custodiunt fores tabernaculi. Illa quoque Euangelij parabola, in qua dicuntur duo debitores, vnus qui debebat quingentos denarios, alius quinquaginta, ad hanc refertur intelligentiam. Vnde & apostolus ad Ephesios quibus mystica quæque dissoluerat, vult permanere vsque ad Pentecosten, donec perfecte ad dominum conuertantur, di-
1.Cor.6. cens, ostium mihi apertum est magnum & euidens, sed aduersarij multi. Imitatur autem & diabolus isto numero Israeliticum
Exo.18. exercitum, de quo Iethro dederat genero suo Moysi consilium, vt constitueret super populum tribunos & centuriones & quinquagenarios. Vnde impius rex mittit duos quinquagenarios cũ subditis sibi militibus, vt exhiberent Eliam, qui diuino igne consumpti sunt. Tertius autem saluatur ex eis, qui conuersus ad preces, pœnitentiæ sacramenta cognouerat. Vnde & Iudæi nolentes dominum esse perfectum, nec principem
Iohan.8. quinquagenarium, dicunt ad eum. Quinquaginta annos nec dum habes, & Abrahã vidisti?& ille sciens se esse non solum pœnitentium principem, sed & iustorum, respondit. Antequam Abraham esset ego sum. Quod autẽ Dominus princeps sit quinquagenarius ex vna festiuitate intelligere possumus, de qua ait. Dominus est sabbati, & fi- Matt. 12.
lius hominis, quod si sabbati & calendarum, si calendarũ, & Paschæ, idest, azymorũ, si paschæ & Iubilei, si Iubilei & Tabernaculorũ, si Tabernaculorum, & Pentecostes, quæ ad quinquagesimũ refertur numerum. & Matt. 14. inquit. Iubẽtur discũbere supra fœnum à Christo turbæ, per quingenos aut centenos, vt postquam calcauerint carnem suã, & omnes flores illius, & seculi voluptates, quasi arens fœnum subiecerint, tunc per quinquagenarij numeri pœnitentiam, ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant. Hæc repetit rursum Ezechie.42. in postremis verbis. & Ambro. in Apolo. Dauid cap. 8. 50. remissionis est numerus sicut in euangelio dominus ipse nos docuit, dicens. Duo debitores erant cuidã fœneratori, vnus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta. non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. & in lege habes, quia Iubileus dicitur quinquaginta annorum recursus, quo debita vacuantur, confirmantur Hebræorum libertates, possessionum refusiones. Hunc numerum læti celebramus post domini passionem, remisso culpæ totius debito, chirographo quoq; vacuato ab omni nexu liberi, & suscipimus aduenientem in nos gratiam spiritus sancti, die Pentecostes vacante ieiunio, laus dicitur Deo, Halleluia cantatur. Denique & puellæ pater illius quę per vim concubitus, nulli desponsata, pertulerit, quinquaginta didrachmata argentea accipiet, ipsa autem in coniugio permanebit. Hoc etiam numero vitia vertũtur in gratiã. Magnus igitur Psalmus, quo docemur, quemadmodum agenda pœnitentia sit. Miserere mei. &c. Hæc omnia desumpta sunt ex Origene. homilia.5. Nume. Lege Augustinum lib.2. de doct. Christ. cap.16.

Sexagesimus numerus conuenit fructui debito viduis & continentibus vt supra in 30. numero exposuimus.

72 Ad numerum presbyterorum quos elegit Moyses. & ad numerum discipulorũ quos dominus constituit apud Lucam cap. 10. aptari potest. Post hæc, inquit, designauit & alios septuaginta duos. Porro in du-

Quot fuerint discipuli dñi. bium reuocatur ab ecclesiasticis viris fuerint ne discipuli domini 70. an. 72. Et quidem doctiores & in sacris literis exercitatiores viri 70. tantum fuisse arbitrantur. vt Hierony. *Exo. 15.* in lib. Mansi. ad Fabiolam, ait, duodecim fontes in deserto erumpentes, apostoli 12. sunt, de quorum fontibus deriuatæ aquæ totius mundi siccitatem irrigant. Iuxta has aquas 70. creuerunt palmæ, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca euangelista testante. 12. fuisse apostolos, & 70. discipulos minoris gradus. De quibus & Paulus refert, quod apparuerit dominus primum vndecim, deinde apostolis omnibus. Alios volens intelligi primos, alios secundos Christi discipulos. Ita quoq; sentit Theophy. & Tertullia. libr. 4. contra Marcionem ait, Cur. 12. apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum? Næ ex hoc Christum meum interpretari possem, non tantum vocibus prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo. 12. fontes Elim. 12. gemmas in tunica sacerdotali Aaronis. & 12. lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim apostoli portendebantur. proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum retro & desertum à notitia, orbem nationum, sicut & per Isaiam. Ponam in terra inaquosa flumina. proinde vt gemmæ, illuminaturi, sacram ecclesiæ vestem, quem induit Christus pontifex patris. Proinde, vt & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit. Et statim subdit. Allegit & alios 70. Apostolos, super 12. Quo enim 12. secundum totidem fontes in Elim, si non & 70. secundum totidem arbusta palmarum? Et Isidorus in enarratione in Exod. capit. 1. ait 70. animæ cum Iacob introierunt in Ægypto, id est, 70. discipuli ad prædicandum verbum Dei, toto mittuntur in mundo. & capit. 22. scribit eadem penè verba quæ Hierony. in Mansionibus. De Apostolis dicit Iustinus in Tryphone. 12. tintinabula quæ ex veste talari pontificis pendebant, erant figura. 12. Apostolorum. & Beda libr. secundo in Lucam. capit. vigesimoprimo. ait, Cum in typo ecclesiæ Salomon domino templum conderet, fecit & mare æneum in quo sacerdotes lauarentur, duodecimque illud boum clunis imposuit, quorum tres Aquilonem, tres occidentem, tres Meridiem, tres Orientem aspicerent. figuraliter insinuans, quoniam Apostoli & Apostolorum successores cunctas orbis quadrati plagas, fide, & confessione sanctæ Trinitatis essent à peccatorum labe purgaturi. Porrò vulgata editio apud Luc. capit. 10. & Augustinus, & Beda 72. fuisse discipulos arbitrantur, & Epiphanius itidem. Verum hæc dissonantia facilè in concordiam redigitur, ex illis quæ annotauimus, in hoc libro, capite quarto. & libro primo, harum Hypotyposeon capi. quarto. ab illis locis pete, quæ hic dicenda erant. Istorum discipulorum nomina prodidit, ac vitas scriptis mandauit, Dorotheus episcopus Tyri in Synopsi.

Centum inquit August. 20. lib. de ciuitate Dei. capit. 7. pro vniuersitate ponuntur, quale illud est, quod dominus omnia sua dimittenti, & eum sequenti promisit, dicens. accipiet in hoc seculo centuplum. Quod exponens Apostolus ait. Quasi nihil habentes, & omnia possidentes. quia & iam ante dictum erat. fidelis hominis totus mundus diuitiarum est. Et Hieronymus Isaiæ 65. ait. in cælesti Hierusalem diuersæ ætates non erunt, sed omnes peruenient in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Omnes nanque peruenient ad centenarium numerum, qualis fuit Abraham, qui promissionem filij Isaac, hac ætate suscepit. De cuius numeri laudibus hoc tantum dicimus, quod decem decades æqualia habent latera, & quadræ formæ possideant firmitatē. In repromissionibus quoque pro his quę pro dño contēpsimus, multiplicata nobis cētuplū pollicetur dñs, & in bonam terram semen cadens, primùm habet vberrimæ frugis numerum centenarium. Deniq; & Isaac, vnā sementem iaciens fidei, hoc numero laboris sui opera multiplicata suscepit. Lege Euthy. Matth. 24. circa primum. Denique iuxta ea quæ supra diximus, centum ad martyrū fructum siue virginum refertur. Vnde in euangelio dabunt fructum aliud centesimū. nam hic numerus absolutam perfectionem significat, sicut cum de electis dicitur. Qui reliquerit domum, patrem aut matrem centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.

Millenarius numerus, inquit Gregorius libro nono. Moral. capit. 1. in sacra scriptura pro vniuersitate solet intelligi. Hinc in Psalm. 104. Verbi quod mandauit in mille genera-

generationes: cum constet quod ab ipso mũdi exordio vsque ad redemptoris aduentum per Euangelistam non amplius quam septuaginta septem propagines numerentur. Quid ergo in millenario numero, nisi ad proferendam nouam sobolem perfecta vniuersitas præscitæ generationis exprimitur? Hinc & per Ioannem dicitur: & regnabunt cum eo mille annis. Quia videlicet regnum ecclesiæ vniuersitatis perfectione solidatur. & libro 35. capit. 12. ait, Millenarius numerus in sacro eloquio perfectus accipitur, quia appellatione eius vniuersitas designatur. Vnde scriptum est. Verbum, quod mandauit in mille generationes, idest, in vniuersas generationes. Hæc ille. & Psalm. 49. Iumenta in montibus mille. Item Augustinus libro 20. de ciuitate Dei capit. 7. ait, Vidit Ioannes in Apocalypsi Angelum descendentem de cælo habentem clauem abyssi: & tenuit draconem illum, & alligauit mille annis. Mille, inquit, annos pro annis omnibus huius seculi posuit, vt perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus, denarij numeri quadratum solidum reddit. Decem quippe, decies ducta, fiunt centum, quæ iam figura quadrata, sed plana est. Vt autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursum centum, decies multiplicantur, & mille fiunt. Porrò si centum ipsa aliquo modo pro vniuersitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod dominus omnia sua dimittenti & eum sequenti promisit, dicens. Accipiet in hoc seculo centuplum, quod exponens quodãmodo apostolus ait, Quasi nihil habentes & omnia possidentes, quia & ante iam dictum erat. Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est, quanto magis mille pro vniuersitate ponuntur, vbi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Vnde nec illud melius intelligitur, quod in Psal. legitur. Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes, idest, in omnes. Huiuscemodi innumera colligi possunt ab studiosis ex antiquis doctoribus, præcipuè ex Augustino, qui multus est in his pertractandis, attamen vellem, vt in illis philosopharemur ad sobrietatem.

Apoca. 20. *Psal. 104.* *Apoc. c. 20.*

Hoc testimonium citat vt scriptura diui na. 14. q. 4 ca. Quid dicã. & à Hiero. ad Paulin. in fi. Sed ignoro ex quo loco sit desumptũ.

LIBRI SEXTI HYPOTYPOSEON Theologicarum finis.

LIBER SEPTIMVS HYPOTYPOSEON, AVTORE MARTINO Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ magistro, ac diuinarum scripturarum, in tribus linguis Salmanticæ Primario interprete. Ad Illustr. & Reuerendiss. virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum, incipit.

N EXPONENDIS diuinis scripturis, Præsul Illustrisime, duo extrema vitia fugere oportet. Nam aliqui adeo amplectuntur sensus mysticos, atque illis sunt addicti, vt qui sensum historicum, ac literalem velit tractare, à Christiana religione ad Iudaismum illis defecisse videatur. Econtra alij, ita sensui literali sunt addicti, vt mysticum sensum cõtẽnere & pro nihilo ducere credas: illos qui sunt prioris generis reprehendit Hiero. sub persona Origenis in præfatio. ad Amabilem in decem visiones Isaiæ, inquiens. Origenes ingenij sui acumina, putat ecclesiæ esse sacramenta. & Euthy. Psalm. 150. ait, Allegoricas expositiones persæpè afferre docti omittũt, quod hi sensus facilè destruũtur, & quia multis grati non sunt. Hac in re valde sollicitos fuisse antiquos patres, nullus est qui ignoret, si libros eorum euoluerit. Duorum præcipuè Gregorij, & Ambrosij. Qui sunt secundi generis absurdius & stupidius errarunt: vt sunt ferè omnes ætatis nostræ scriptores, præcipuè Caietanus, qui cum post euangelij prædicationem & ablationem velaminis, quod tegebat faciem Moysis, cœperint deo per spiritum adhærere, nunc demum carne consummantur: & cũ illis liceat, postquam fruges repertæ sunt, panem illum de cælo venientem comedere, malint cum Gryllo illo Homerico, glande vesci, Aut cum Glauco χάλκεα χρυσέων commutare. Nos medium inter vtrosque tenentes, ita calamum temperabimus, vt doceamus quibus in locis literam sequi oporteat, exploso sensu mystico: & in quibus spiritus amplectendus exclusa litera. Deinde leges quasdã feremus quibus vnusquisque sensus adstringi aut parere debeat, dummodo verus & germanus ille sit, & à quibus cum desciuerit, nothus & adulterinus sit censendus. Attamen vt Caius Lucilius homo doctus, & perurbanus, Doctorum iudicium reformidans, dicere solebat, ea quæ scriberet, nec ab indoctissimis, neque à doctissimis legi velle, quod alteri nihil intelligerent, alij plus fortasse quàm ipse de se: sic cum disputatio nostra pro Tarentinis, Consentinis & mei similibus Theologis futura sit, nonnulla quæ necessaria sunt, illis, qui in literis humanioribus non sunt versati, præmittere oportet, videlicet quid sit Allegoria, quid Parabola, quid Ænigma, quæ vt obscuram & perplexam reddunt scripturã, ita si rectè Intelligantur, perspicuam & planam illam efficient. At verò licet obscuritas in oratione reprehensione sit digna (vnde Quintil. reprehendit quendam grammaticum qui discipulis dicebat, σκότισον, & quanto obscurius tanto melius, nec ego quidem intellexi. & affert Aristot. tertio, rheto. rationem, quia virtus orationis est exprimere alijs quod sentimus & volumus (id nisi planis verbis fiat, assequi non poterimus:) cæterum quod in oratoribus reprehendimus in scripturis & philosophiæ segnibus lateant. Atque ideo Plato numeris, Pythagoras symbolis suis, eam obscuram reddiderunt: vt à fabis abstineto, id est, à magistratibus: & stateram ne transgrediaris: id est, iusta age, Ne temere dexteram porrigas, id est ne absque consilio amicos suscipias. Cor ne edito, id est, ne te dolore conficias. Cibum in matellam ne immittas, id est, ne spargas porcis margaritas. Hactenus de his, ad institutum reuertamur.

Parabola, teste Hieronymo Ecclesia. 12. aliud

Opiniones variæ de sensu mystico & literali.

Aduerte cõtra quosdã stolidos qui sensum literalem grãmaticũ putant.

Id est ærea pro aureis.

Caius Lucilius.

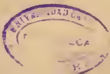
Tarentini. Cõsentini.

Quintil. li. 8. capi. 2.

Hoc est loquere obscurius.

Plutarchus de insti. puerorum.

Parabola, quid sit.

aliud in medulla, aliud in superficie pollicetur. Prouerbia quippè non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Euangelijs edocemur. Quod dominus in parabolis sit locutus, secretò autem Apostolis disseruerit ea. Ex quo manifestum est & Prouerbiorum librum, non vt simplices arbitrantur, patentia habere præcepta. Sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirtis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur, & Origenes in præfatio. quatuor homil. in cantic. ait. Vbicunque prouerbium audierimus, aliud quidem palam dicitur, aliud vero intrinsecus indicatur. Vnde dominus in Euangelio. Hæc in Prouerbijs locutus sum vobis, venit hora quando iam in prouerbijs non loquar vobis, sed palam de patre meo, & Basilius in homil. in prouerb. Salomonis, inquit. *τὸ τῶν παροιμιῶν ὄνομα ἐπὶ τῶν δημοδεστέρων λόγων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέτακται. καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων ὡς τὰ πολλά. οἶμος γὰρ ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὁρίζονται, ῥῆμα παρόδιον τετριμμένον ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν. καὶ ἀπὸ ὀλιγῶν ἐπὶ πλείονα ὅμοια μεταληφθῆναι δυνάμενον. παρὰ δὲ ἡμῖν, παροιμία ἐστὶ λόγος ὠφέλιμος, μετ' ἐπικρύψεως μετρίας ἐκδιδόμενος. πολὺ μὲν τὸ αὐτόθεν χρήσιμον περιέχων, πολλὴν δὲ καὶ ἐν τῷ βάθει τὴν διάνοιαν συγκαλύπτων.* Hoc est, Parœmia in libris gentium vocatur popularis ille sermo, quo in vijs maximè vtebantur. Vnde Parœmiam definiunt, esse sermonem tritum ac crebro vsurpatum à viatoribus; hæc ad plures res similes potest transferri. At verò apud nos, est sermo vtilis, habens in se aliquid mediocriter absconditum, qui etsi habeat vtilitatem in superficie, multo maior est quæ interius delitescit. Vide Cyrillum libro quinto Thesauri, capit. 4. At verò illam, quam Origenes circa principium commenta. Matthæi assignat differentiam inter similitudinem & parabolam, ego non satis intelligo. Et Hieronym. Prouerb. 1. ait. Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus, aliud enim in superficie sonat, & aliud intellectu innuit.

Prouerbiũ.

Iohan. 16.

Allegoria, vt inquit Hieronymus ad Galatas. 4. aliud prætendit in verbis, aliud significat in sensu, vt Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera per repromissionem; quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, vnum quidem in Sina in seruitutem generans, qui est Agar. Sina, est mons in Arabia, qui conterminus est ei qui nunc est Ierusalem, & seruiuit cum filijs suis, illa quæ sursum est Ierusalem libera est. Scriptura diuina per allegoriam non modica ex parte contexta est, & quàm vocauit hic Allegoriam, alibi vocat intelligentiam spiritualem, Vt, scimus quod lex spiritualis est, & alibi, omnes eandem spiritualem manducauerunt escam, & eundem spiritualem biberunt potum. Nam manna, & subiti fontis eruptio & petrà ipsa quæ sequitur, quod Allegoricè accipienda sint, nemo est qui dubitet. Sed hæc allegoria rerum est: altera enim est allegoria verborum de qua. Suidas ait, *Ἀλληγορία. ἡ μεταφορά. ἄλλο λέγων τὸ γράμμα καὶ ἄλλο τὸ νόημα.* Hoc est: Allegoria est metaphora, aliud dicens, & aliud significans, & Quintilian. libro. 8. institut. Orato. capit. 6. *Ἀλληγορία*, quam inuersionem interpretamur, aliud in verbis, aliud in sensu ostendit, ac etiam interim contrarium.

Allegoria.
Galat. 4.

Rom. 7.
1. Corin. 1.

Primus, vt.

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa
Portum.

Carminũ. Od. 14.

Totusque ille Horatij locus, quo nauim pro repub. fluctuum tēpestates, pro bellis ciuilibus, portum prò pace atque concordia dicit. Tale Lucretius.

Auia Pieridum peragro loca.

Sine translatione vero in Bucolicis.

Certè equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollíq; iugum demittere cliuo,
Vsq; ad aquam & veteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam.

Aeglo. 9.

HOC loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt verbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Hæc allegoria aliquando est totius; & tunc vocatur Ænigma, vt, Argentum tuum versum est in Scoriam, vinum tuum mixtum est aqua, id est, omnes vos qui aliquando Deo adhærebatis, ab eo recessistis, &, Dies domini super Cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super colles eleuatos, & super turrim excelsam, &c. idest. Vltio domini in principes

Isaia. 1.
Isaia. 2.

A Israel

Israel seruitura est. Plerumque apertis permixta est. Vt Cicero pro Milone. Cæteras tempestates in illis duntaxat fluctibus concionis putaui esse subeundas, quia addidit concionis, quæ est interpretatio allegoriæ, vocatur allegoria mixta, & Isaiæ.8. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloë quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & capit.5. Vinea domini exercituum domus Israel est. Et in hoc genere Allegoriæ, species ex arcessitis verbis venit, eius intellectus ex proprijs, vt ad Ephes.6. Estote succincti lumbos vestros in veritate & induti loricam iustitiæ, calceati pedes in præparationem euangelij pacis, In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela ignea extinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus quod est verbum Dei, &.1. Petri.1. succinct. lumbos mentis vestræ. Sic lumbus efficit Allegoriam, sed cum addit, In veritate, ipsam interpretatur, & cum addo, iustitiæ, expono Allegoriam quæ latebat sub nomine lorica, & in Hymno de passione, regnauit à ligno Deus, quod sumptum est ex Psalm.92. aut.95. Dominus regnauit, sed explicauit Hymnographus metaphoram. Iusti. & Tertuli. dicunt esse corruptum à Iudæis locum. Id quoque seruandum in allegorijs, vt quo ex genere cœperis translationem, hoc desinas, ac perseueres. Multi cum initium à tempestate sumpserint, in incendio aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima.

Ænigma. Ænigma, vt legimus in commenta. in Prouerbia. titulo Hieronym. capit.1. est quæstio obscura, quæ difficile intelligitur nisi aperiatur, vt illud in libro Iudicum. *Iudic.14.* De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo, & August. Psalm.48. Ænigma, inquit, *Sermo.1.* est obscura & perpetua parabola. Sicut, sanguisugæ erant tres filiæ, & circa principium libri.2. Quæstio. in libros Regum, ad simplicianum, ait. Velamen omnino intercludit aspectum, Aenigma vero tanquam per speculum, sicut apostolus ait, Videmus nunc in speculum & in Aenigmate, nec euidentissimam detegit speciem, nec prorsus obtegit veritatem. Quintilia. quoque libro.8. capit.6. ait, Allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur, vitium meo quidem iudicio, siquidem dilucide dicere, virtus, quo tamen & poetæ vtuntur. Virgilius. Æglo.3.

Dic quibus in terris & eris mihi magnus Apollo.
Tres pateat cæli spacium, non amplius vlnas.

Hæc ille.

De his versibus Virgilij dicitur, quod cum quidam quæreret ab eo an quid arcanum in illis verbis esset conclusum, Respondisse, se in illis carminibus Grammaticis omnibus crucem affixisse, in qua se assidue distorquerent. Cui Asconius Pedianus respondit, mihi certe nullam crucem reliquisti, non enim sum id anxie quæsiturus. Lege Orige. homil.13, Numerorum.

Diuina scriptura, quatuor ad summum, *Quot sensus admittat scriptura diuina.* potest admittere sensus, non quidem omnes simul, sed iuxta temporum & locorum opportunitatem, nunc hunc, nunc illum, non nunquam vero duos simul recipere potest. Primus literalis & historicus. Secundus est Tropologicus, idest ad mores nostros componendos spectans, à τρόπος, mos, & λόγος sermo. Tertius est qui mysticus, aut spiritualis, & θεωρητικός, id est, speculatiuus & contemplatiuus nuncupatur. Hunc Theologi iuniores in duas diuidunt partes, in allegoriam quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus, ecclesiam fidelium militantem, & Anagogen quæ pertinet ad ecclesiam triumphantem. Aliquando tamen, Allegoria, Tropologia, & Anagoge pro quolibet sensu spirituali accipiuntur apud Theologos antiquos. Porrò quod quidam dicunt de sensu literali, nempe quod si sensus mysticus in aliquo scripturæ loco inuentus fuerit, talis est vere literalis & non mysticus, falsum videtur. Nos dicendum arbitramur sensum illum esse mysticum, sed de fide quia in sacra scriptura continetur, cui refragari piaculum est. Igitur de sensibus scripturarum quæ scribunt sancti doctores, sunt quæ sequuntur. Hieronym. quidem. quæst.12. ad Hedibiam, ait. Præcipitur nobis Salomone dicente. Tu autem scribe eam tripliciter, in *Prouer.22.* consilio & scientia, vt respondeas verbum veritatis, his qui proponunt tibi. Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarum est. Prima vt intelligamus eas iuxta literam vel historiam. Secunda mediè iuxta Tropologiam. Tertia iuxta intelligentiam spiritualem mystica quæque noscamus. In historia eorum quæ scripta sunt ordo seruatur. In Tropologia, hoc est in intelligentia spirituali, de litera ad maiora consurgimus, & quic

& quicquid in populo illo carnaliter factū est iuxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta conuertimus. In spirituali θεωρία, ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine & cælestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra futuræ beatitudinis sit. Et in comment. Ezechie. capit. 16. cum hæc dixisset, his exemplis illustrauit. Secundum literam illud est. Ne fornicemur sicut quidam eorum fornicati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia. &, Nolite murmurare sicut quidam ex eis murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Mediè autem & iuxta Tropologiam quando recedimus à litera, & paululum ad altiora conscendimus, dicente apostolo. Scriptum est, nōn alligabis os boui trituranti. Statimque sequitur. Nūquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtiq; locutus est. Extrema autem, id est tertia & sublimis sacraque intelligentia, iuxta illud eiusdem apostoli. Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, sacramentum hoc magnum est. Orige. quoque homilia. 2. & 17. in Genes. ex quo Hiero. mutuo illa desumpsit, ait. Prima expositio historica esse debet, veluti fundamentum quoddam in inferioribus positum. Secunda mystica, quæ superior & excelsior est, mysterium magnum quod est in Christo & ecclesia continens. Tertia est moralis, mores emendare docens, vitia resecare, purgare animam, atque exuere illam ab omni vinculo captiuitatis. Lege ipsum latissimè de hac re disputantem libro. 4. Periar. capit. 2. & Hieronymum in commenta. Amos. capit. 4. Augustinus longè aliter hos sensus distinguere videtur. Sed illi tres sensus, Historicus, Ætiologicus & Analogicus ad vnum sensum literalem pertinent, & sub allegoricum sensum, tres sensus mysticos, nempe allegoricum, tropologicum & Anagogicum intellexit. Illius verba in lib. de Vtili. credendi ad Honoratum contra Manichæos capit. 3. hæc sunt. Vniuersa scriptura quadrifariam traditur Secundum historiam. Secundum Ætiologiam. Secundum Analogiam. Secundum allegoriam. Secundum historiam traditur, cum docetur quid scriptum, aut quid gestum sit, quid non gestum, sed tantummodo scriptum quasi gestum sit. Secundum Aetiologiam cum ostenditur quid qua de causa, vel factum vel dictum sit. Secundum allegoriam, cùm docetur nōn secundum literam esse accipienda quædam quæ scripta sunt, sed figurate intelligenda. De historia illud scripto est. Cum obiectum esset, quod die sabbati discipuli spicas euulsissent, Non legistis, inquit, quod fecit Dauid cum esuriret, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis manducauit, quos non licebat ei manducare, neque eis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus. Ad Ætiologiam verò illud pertinet, quod cum Christus prohibuisset vxorem abijci, nisi fornicationis causa, relatumque esset ab interrogantibus, Moysen dato libello repudij permisisse discedendi licentiam. Hoc, inquit, Moyses fecit propter duritiam cordis vestri. Hic enim causa reddita est cur illud à Moyse pro tempore benè permissum sit, vt hoc, quod Christus præcipiebat, alia iam tempora demonstrare videretur, nempe cum dictum est illis. Quia vos indignos fecistis verbi Dei ecce conuertimur ad gentes. Analogia etiam vtitur scriptura, qua vtriusque testamenti congruentia perspicitur. Ipse etiam liberator noster in Euangelio Allegoria vtitur ex veteri testamento. Generatio, inquit, hæc signum quærit, & non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus fuit. Sic & filius hominis, tribus diebus & tribus noctibus erit in corde terræ. & Paulus ipsam Exodi historiam futuræ Christianæ plebis allegoriam fuisse significat ad Corinth. epistol. 1. Nolo autem vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare trāsierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube & in mari, & omnes eundem cibum spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt, &c. omnia ista in figuram contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. & affert alterum exemplum ex capit. 4. episto. ad Galat. de duobus testamentis. Lege ipsum super Genesi. capit. 2. in imperfecto.

At quæres quantum valeant sensus mystici ad probandum ea quę ad fidem spectāt? Nullam authoritatem habere arbitror ad cogendum tergiuersantes, nisi aut in scriptura inueniantur, aut ex illa elici possint. Hinc Hieronym. Matthæi. 13. ait. Nunquàm parabolæ

Marginal notes: 1. Cor. 10. — 1. Corin. 9 — Ephes. 5. — Matth. 12 — Matth. 12 — Cap. 12. — Sēsibus mysticis quantū authoritatis tribuēdum sit.

Hac ſummè aduertecontra barbaros quoſdã, qui autumãtſenſum hiſtoricũad munus ſpectare grammatici.

rabolæ & dubia ænigmatum intelligentia, poſſunt ad authoritatem dogmatum proficere. Vt ſimile eſt regnum cælorum fermento quod acceptum mulier abſcondit, in farinæ Sathis tribus, donec fermentatum eſt totum. Aliqui mulierem iſtam eccleſiam interpretantur, quæ fidem hominis farinæ Sathis tribus comminiſcuerit, credulitati Patris, Filij & Spiritus ſancti. Cumque in vnum fuerit fermentata, non nos ad triplicem Deum, ſed ad vnius diuinitatis perducit notitiam, farinæ quoque Satha tria, dum non eſt ſingulis diuerſa natura, ad vnitatem trahunt ſubſtantiæ.

Quæ ſint nobis arma cõtra hæreticos.

Et Auguſtin. in epiſtola ad Vincentium Donatiſtam. ait. Impudentiſſimus eſt reputandus quiſquis per aliquid in allegoria poſitum quicquam pro ſe interpretari conetur, niſi habeat & manifeſta teſtimonia, quorum lumine illuſtrentur obſcura. Lege ipſum Auguſtin. contra epiſtol. Petiliani Donatiſtæ de vnitate eccleſiæ. cap. 19. & Durand. in. 2. ſentent. diſt. 6. quæſtio. 1. Hanc allegoriam, quam veluti ſubfrigidam reprehendit Hierony. inquiens. Aliqui mulierem iſtam, &c.) Inuenies apud Iſychium libro. 1. in Leui. cap. 2. abſcondit, inquit, in farinæ Satha tria, eccleſiam ſignificans, quæ in Trinitatis verbo fermentat theologiæ myſterium.

Iſychius clã reprehenditur à Hier.

Deus verbis & factis loquitur. li. 4. ca. co. 296

Deus duobus modis nobiſcum loquitur, aut per verba, aut per facta aliquorum illuſtrium aut obſcurorum virorum. Atq; ideo Auguſt. epiſto. 49. quæſt. vltim. ait. Sicut humana conſuetudo verbis, ita diuina potentia factis loquitur, & ſicut ſermoni humano verba noua, vel minus vſitata, moderatè ac decenter aſperſa ſplendorem addunt, ita factis mirabilibus congruenter aliquid ſignificantibus, quodam modo luculentior eſt diuina eloquentia. Veluti quando Ionas deuoratus eſt quid Deus voluit ſignificare dominus docuit in euangelio, ſicut Ionas fuit in ventre Ceti tribus diebus, &c. Porrò quãuis nomina & verba ſigna ſint, nos tamẽ ex conſuetudine ſcripturarum, ſigna vocamus facta aliquorum quæ aliquid præſignificare videntur, de qua re Orige. 4. lib. comment. epiſto. ad Roma. hæc ſcribit, ſignum dicitur, cum per hoc quod videtur, aliud aliquid indicatur, ſicut cum, verbi gratia, dominus dicit in euangelio. Generatio hæc ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, &c. Similiter de ipſo domino alibi. Ecce hic poſitus eſt in ruinam & reſurrectionem multorum, & in ſignum cui contradicetur. Contradicebatur enim ſigno in quo Chriſtus venerat, quia aliud in eo videbatur, aliud intelligebatur. Caro cernebatur, & Deus credebatur. Abraham accepit ſignum. Nam circuncіſio erat ſignaculum iuſtitiæ fidei quam habuit antequam circunciderетur. Appellatur ergo ſignum quia aliud videbatur, aliud intelligebatur. Nam carnalis illa circunciſio, ſignum erat ſpiritualis circunciſionis, quæ non in carne ſuſcipitur, ſed in corde. Item Ambroſ. 1. libro de Abraham capit. 4. ait. Inquit Paulus quod Abraham ſignum accepit circunciſionis, vtique ſignum non eſt ipſa res, ſed alterius rei eſt, hoc eſt non eſt veritas, ſed indicium veritatis. Denique ipſe expoſuit dicens. Signum accepit circunciſionis ſignaculum iuſtitiæ & fidei. Vnde non incongrue intelligimus, quod circunciſio corporalis, ſignum circunciſionis eſt ſpiritualis. Orige. quoque libr. 10. commenta. epiſtolæ ad Roma. cap. 15. ſigna, inquit, appellantur in quibus cum ſit aliquid mirabile, indicatur quoque aliquid futurum. Prodigia verò in quibus tantummodo mirabile aliquid oſtenditur. Interdum tamen abuſiuè ſcriptura, prodigia pro ſignis, & ſigna pro prodigijs, ponit. Lege Auguſt. libr. 2. de doctrina Chriſtia. qui tamen illa omnia ex Origene mutuò deſumpſit. Sicut ſcholaſtici ex Auguſtino.

Signum.

Quod typi futurorũ ſint etiam prophetæ i ſcripturis.

Prophetæ, inquit Hierony. Zacha. 3. in ſignum poſiti ſunt futurorum. Vnde Ieſus ſacerdos magnus Chriſti figura fuit. Hic erat indutus veſtibus ſordidis, qui cum non feciſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt, & ipſe infirmitates noſtras portat & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum eſſe in dolore & in plaga & in anguſtia. Ipſe vero vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. & in apoſtolo legimus. Chriſtus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, & Iſaiæ. 8. Prophetæ in ſignum præceſſerunt futurorum, iuxta illud. Et erit vobis Ezechiel in ſignum. Vnde Hiero. in epiſt. ad Euagrium de. q. Melchiſedec, ait, omnes pene ſancti patriarchæ & prophetæ in aliqua re figuram expreſſerunt ſaluatoris. Noe inebriatus in domo ſua & denudatus atque irriſus à Cham filio, typum ſaluatoris præbuit, & Noe populi Iudæorum. Sampſon quoque amator meretricis & pauperis Dalilæ multo

Gal. 3.

Ezech. 24.

Noë.

Cham.

Sampſon.

plures

plureshoſtium mortuus quàmviuus occidit, vt Chriſti exprimeret paſsionem. Denique Melchiſedec Chriſti ſacerdotij typus fuit, de quo dicitur. To es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedec. Et Theophy. Iohan. 8. ait. Abraham vidit diem Chriſti, ideſt, crucem, & gauiſus eſt. Nam præfigurabat Chriſtum illa in oblatione Iſaac, & arietis ſacrificio. Sicut enim, illic Iſaac ligna, ita dominus crucemportauit. & ſicut relictus eſt Iſaac immolatus autem aries, ita & Deus alienus eſt à paſsione, in humana autem natura & carne paſſus eſt. Hunc diem crucis cum Abraham prænidiſſet, gauiſus eſt, eo quod futurus eſſet in ſalutem mundi. Vide de hac re quæ in lib. 6. Hypoty. capi. 1. circa principiũ ſcripſimus. & Orige. hom. 8. in Gene. & Auguſti. lib. 22. contra Fauſtum. capit. 24. & hom. 1. operis ſecundi in Matth. ſub titulo Chryſoſt. ibi. Abraham genuit Iſaac. & Theophylactum. Matth. 1. Filij Abraham. Quod de ſanctis viris à nobis dictum eſt, poteſt ad nepharios quoque homines trahi, quod In typo præceſſerint futurorum, & ad vrbes & regna quę ſunt officinæ malorum, vt Babylon, Ægyptus. ſic Antiochus Antichriſti figura fuit, Nabucho. dæmonis, ſic rex Tyri, Nembroth, Eſau. Nero quoque Antichriſti typus fuit. 2. ad Theſ. 2. niſi venerit diſceſsio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, ideſt, Antichriſtus, nunc myſterium operatur inquitas, ideſt, regnum Neronis, eſt illius regni figura. *Nero.*

Mos ſcripturæ, Inquit Hiero. Dani. 11. eſt futurorum veritatem typis præmittere, iuxta illud quod de domino ſaluatore in *Pſalm. 71.* Pſalm. 71. dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de eo dicuntur Salomoni non valent conuenire. Nec enim permanſit ille cum ſole & ante lunam generationis generationum, neque dominatus eſt à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. neque omnes gentes ſeruierunt ei, neque ante ſolem permanſit nomẽ eius, neque benedictæ ſunt in ipſo omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificauerunt eum. Ex parte autem & quaſi in vmbra, & imagine veritatis in Salomone præmiſſa ſunt, vt in domino ſaluatore perfectius implerentur. Sicut igitur ſaluator habet, & Salomonem & cæteros ſanctos, in typum aduentus ſui, ſic & Antichriſtus peſsimum regem Antiochum, vt eſt apud Danielem ſcriptum,

qui ſanctos perſecutus eſt, templum violauit, recte typum ſui habuiſſe credendus eſt. *Dani. 11.* Hæc ille. Sic dicitur in euangelio. Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem, ita oportet exaltari *Iohan. 3.* filium hominis. Serpens Chriſtum ſignificabat propter naturã in ſimilitudinem peccati aſſumptam. Aut iuxta Grego. lib. 30. mora. capit. 30. propter ſapientiam quæ in ſerpente intelligitur. Vnde dicitur. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes. & arca Noë typus fuit eccleſiæ, vt docet B. Petrus. Præterea quod de *Matth. 10* *1. Pet. 3.* agno Exodi. 12. ſcriptum eſt, Iohannes docet in Chriſto fuiſſe adimpletum. Facta, inquit, ſunt hæc vt ſcriptura impleretur quæ dicit. os non comminuetis ex eo. Vnde optime dicit Grego. lib. 22. moral. capit. 21. cum ait. In ſacra ſcriptura iuſti viri non ſolum quod dicunt prophetia eſt, ſed etiam plerunque quod agunt. vt Ezechiel, accepit vaſa tranſmigrationis, & Hoſeas vxorem duxit fornicariam, & exitus Iſrael ex Aegypto, labor in faciẽdis lateribus. &c. omnia myſtica ſunt. *Not. de hoc præmium ſupra dixi.* *Ezechi. 12.* *Hoſee. 1.*

Impium eſt, (teſte Hiero. Hoſeæ. 10. capit. circa principium libri tertij) quod ſecundum hiſtoriam de homine peſsimo intelligitur, iuxta Tropologiam ad Chriſtum referri. Et in comment. Iſaiæ. capit. 45. ait. Satis mirari nequeo, quæ ſtultitia ſit, vt prophetiam Cyri apud Iſaiam ad Chriſtum referant, per quem mundus reconciliatus eſt Deo. Et in comment. Ezechielis. capit. 12. ait. Quidam volunt captiuitatem Sedechiæ, qui interpretatur iuſtus dominus, in typum præcedere ſaluatoris, qui de cæleſtibus ad terrena deſcendens, humanum corpus aſſumpſerit. Quod non probandum puto, neque enim rex impius in figura poteſt præcedere illius, qui totius pietatis exemplum eſt. & Orige. homl. 5. in Geneſin. reprehendit illos qui dicunt Lot Chriſti figuram, duæ filiæ, duorum teſtamentorum, typum ſuſtinuiſſe, inter quos eſt Euche. lib. 2. in Geneſi. capit. 30. At quod aliquis opponere poterat, Soluit Auguſt. lib. 2. de ſer. domini in monte, dicens. Illud euangelij de iudice, qui nec Deum timebat, nec hominem reuerebatur, & tamen ſæpè interpellanti viduæ ceſsit. Non vllo modo iudex ille iniuſtus perſonam domini allegoricè ſuſtinet. Sed tamen quantum Deus, qui bonus eſt & iuſtus curet deprecantes ſe, hinc conijci dominus voluit, ideſt, Si iniquus iudex hæc præſtitit, melius Deus ſummè bonus precibus bonorũ acquieſcet. *Impij non ſuſtinent typum piorũ.* *Cyrus.* *Sedechias.*

scet. Cum dixit Hieronym. Isaiæ. 45. satis mirari nequeo, quæ stultitia sit, &c. reprehendit Cyril. lib. 5. super Gene. qui prophetiam Cyri de CHRISTO interpretatur, & Tertullianum in lib. aduersus Iudæos cum de Christi natiuitate differit, & Lactantium lib. 4. insti. de vera sapientia. cap. 14. similiter Euche. in fine lib. 1. comment. in lib. Regum, reprehendendus est, qui mortem Saul, Christi mortem interpretatur, & maledictione montium Gelboe, Israelitici populi reprobationẽ ait significare, non cadit ros supra eos, quia gratia ad gentes deuoluta est.

Aliquando, (inquit Theodoretus dialogo. 3. qui impatibilis inscribitur,) res quæ mala videtur, ob aliquam significationem typum gerit bonæ, vt, sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto. Quia enim fuit factus maledictum & peccatum, ita peccati, serpens sustinuit figuram, & duo hirci qui in lege, alter sacrificabatur, alter verò dimittebatur, duarum Christi naturarũ imaginem præfigurabant is quidem qui dimittebatur, diuinitatis impatibilis, qui vero mactabatur, patibilis humanitatis. *Iohan. 3. 8.*

Vnus homo plures sustinet figuras. Mos est (vt ait August. lib. 16. contra Faustum. cap. 15. 16. & 17.) diuinorum mysteriorum in scripturis sanctis, vt idem homo aliam atq; aliam pro re aliqua significanda personam gerat. Sic Moyses populi Iudæorum sub lege positi personam gerebat, eumq; prophetica prænunciatione præfigurabat. Nam sicut Moyses petram virga percutiens de Dei virtute dubitauit, ita ille populus qui sub lege per Moysen data, tenebatur, Christum ligno crucis affigens, eum virtutem Dei esse nõ credidit. Sed sicut percussa petra manauit aqua sitientibus, sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Fuit etiam figura Christi, nam de illo dicitur ad Moysen. Suscitabo illis prophetam de fratribus ipsorum similem tibi, & Maria & Aaron coniurauerunt contra Moysen, idest, aduersus Christum coniurauit synagoga. Item Euche. lib. 2. In Gen. ca. 51. inquit. In Isaac duas nobis apostolus figuras exponit. Vna qua dixit, quod Ismael filius Agar, populi secundum carnem, Isaac vero populi qui ex fide est, formam tenet. Vnde ad Gala. 4. Quomodo is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eũ qui secundum spiritum, ita & nunc. Alia qua ait. Nõ dixit in seminibus quasi in multis, sed semine tuo qui est Christus. Tenet ergo Isaac *Moyses. Num. 20. Deute. 18. Isaac. Genes. 26. Gala. 3. Rom. 9.*

populi Christiani figurã, & Christi. De Moyse cum est Christi figura Anacletus epist. 2. in postremis verbis sic differit. Hæc regula tam ad res inanimes quã ad rationis expertes trahi potest, vt leo pro Christo & pro diabolo, cedrus pro superbo & pro populo Dei, vt latè statim tractabimus cũ de nominibus, quæ In bonam aut in malam aut in vtramque partem accipiuntur, egerimus. *Cap. sequẽti.*

Nonnunquam, (inquit August. lib. 22. contra Faustum. cap. 42.) cum factum in scriptura sacra narratur prophetia est, cum vero illorum vita qui hoc commiserunt, consideratur, flagitium est. Aliud enim illi cum hoc facerent intenderunt. Aliud Deus, qui hoc fieri permisit, vt aliquid inde monstraret pro significatione futurorum. Sic Lot cum habuit rem cum filiabus, futuræ legis videtur gestasse personam, quam quidã ex illa procreati, & sub lege positi male intelligendo, atque non legitimè vtendo, infidelitatis opera pariunt. Bona enim est lex, inquit apostolus, si quis legitimè ea vtatur. Hæc eadem totidem penè verbis leges apud Eucherium libr. 2. in Gene. cap. 30.

Plerumq;, inquit Grego. lib. 3. mora. c. 21. res quæ per historiam virtus est, per significationem culpa, & aliquando res gesta in facto causa damnationis est, in scripto autem prophetia virtutis. Quod verum citius ostendemus, si vnum aut alterum sacræ scripturæ testimonium ad vtraque probanda proferamus. Quis namque audiens non solum fidelium, sed ipsorum quoque infidelium non omnino detestetur, quod Dauid in solario ambulans, Bersabee Vriæ concupiuit vxorem? quem tamen à prælio reuertentem, ire ad domum admonet, pedes lauare. Qui protinus respondit dicens. Arca Domini sub pellibus est, & ego in domo mea requiescam? Quem Dauid ad mensam propriam suscepit, eique epistolas per quas mori debeat, tradit. Cuius autem Dauid in solario deambulans typum tenet, nisi eius, de quo scriptum est. In sole posuit tabernaculum suum. Et quid est Bersabee ad se perducere, nisi legem literæ carnali populo coniunctam, spirituali sibi intellectu sociare? Bersabee enim puteus septimus dicitur. Quia nimirum per cognitionem legis, infusione spiritalis gratię, perfecta nobis sapientia ministratur. Quem vero Vrias, nisi Iudaicum populum designat? Cuius nomen interpretatum dicitur, lux mea Dei. *Exemplum secundi. 2. Reg. 11.*

Dei Iudaicus enim populus, quia de accepta legis scientia extollitur, quasi de Dei luce gloriatur. Sed huic Vriæ Dauid vxorem abstulit, sibique coniunxit, quia videlicet manu, quod Dauid dicitur, in carne redemptor apparens, dum de se spiritualiter loqui legem innotuit, per hoc quod iuxta literam tenebatur, hanc à Iudaico populo extraneam demonstrauit, sibique coniunxit, quia per se illam prædicari demonstrauit. Vriam tamen ad domum ire Dauid admonet, pedes lauare, quia incarnatus dominus veniens Iudaico populo præcepit, vt ad conscientiam redeat, sordes operum fletibus tergat, spiritualiter legis mandata intelligat, & post tantam duritiam præceptorum fontem baptismatis inueniens, ad aquam post laborem recurrat. Sed Vrias qui arcam domini esse sub pellibus nouit, respondit, quod domum suam intrare non posset. Ac si Iudaicus populus dicat. Ego mandata Dei in sacrificijs carnalibus video, & redire ad conscientiam per spiritualem intelligentiam non requiro. Quasi enim arcā sub pellibus esse dicit, quia præcepta Dei, non nisi ad exhibendum ministerium sacrificij carnalis intelligit. Hunc tamen ad domum redire nolentem Dauid ad mensam vocat, quia quamuis Iudaicus populus ad conscientiam redire contemnat, ei tamen redemptor veniens, mandata spiritualia prædicat, dicens. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Legem itaque Iudaicus populus tenet, quæ eius diuinitatem loquatur, cui credere idem populus designat. Vnde & Vrias ad Ioab cum epistolis ex quibus occidi debeat, mittitur, quia idem Iudaicus populus legem portat, qua conuincente moriatur. Dum enim mandata legis retinens, implere renititur, ipse nimirum defert Iudicium, vnde damnetur. Quid per factum istud, Dauid scelestius, quid Vria mundius dici potest? sed rursum per mysterium quid Dauid sanctius, quid Vria infidelius inuenitur? Quando ille per vitæ culpam prophetiæ signat innocentiā, & iste per vitæ innocentiam, in prophetia exprimit culpam. Item etiam & non incongrue per ea quę bene ab amicis Iob gesta sunt, male ab hæreticis gerenda designantur. Dum virtus sacri eloquij sic transacta narrat, vt ventura exprimat. Sic in facto rem approbat, vt ei in mysterio contradicat, sic gesta damnat, vt hæc mystice gerenda persuadeat. Lege Euche. lib. 2. comment. in libros regum. capit. 7. qui hæc totidem verbis ex Gregor. transcripsit. & homil. 1. titulo Chrysost. in Matth. Præterea Hieronym. in epist. ad Ruffinum de iudicio Salomonis inter duas meretrices, ait. Iuxta typicum intellectum, duæ meretrices, sunt ecclesia & synagoga. Quod autem adulteræ & meretrices synagoga & ecclesia dicantur in scripturis nulla dubitatio est, & hoc prima fronte videtur esse blasphemum. Cæterum si recurramus ad prophetas, Hoseę scilicet, qui accepit vxorem fornicariam & generat filios fornicationum, & deinde adulteram, & ad Ezechiel qui Ierus. meretricem arguit, quod secuta sit amatores suos, & diuaricauerit omni transeunti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit, animaduertemus Christum, idcirco venisse vt meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus vnum ouile faceret medioque pariete destructo, in easdem caulas oues prius morbidas congregaret. Mulier quoque illa meretrix in euangelio, qui pedes Iesu lachrymis lauat, crine detergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit ecclesiam de gentibus congregatam. Hæc idcirco replicaui, ne cui videatur incongruum, si synagoga & ecclesia meretrices dicantur. Ecclesia quidem meretrix fuit, sed non permansit meretrix. Et Eucher. circa finem libr. 1. commenta. in libro. regum, ait. Non absurdum videri debet vt mala reproborum acta, boni aliquid significent, aut rursum bona iustorum opera in contraria significatione ponantur. Denique August. libr. 22. contra Faustum. cap. 83. ait. Nequaquam offendat, quod de quibusdam malis operibus hominum in scripturis sanctis, quidam non mala, sed bona futura significantur. Seruat enim vbique diuina prouidentia virtutem bonitatis suæ, vt quemadmodum ex adulterorum concubitu nascitur homo, de hominum opere malo, bonum opus Dei, de fœcunditate fœminum, non de turpitudine vitiorum. Ita in scripturis propheticis, non tantum bona hominum, verum etiam & malefacta narrantibus, quoniam prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum, etiam futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neque enim Iudas, cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, vt inde aliquid significaretur, quod ad

Marginal notes: *Iohan. 5.* — *Exemplum primi.* — *2. Reg. 14.* — *Ecclesia meretrix quo modo sit.* — *Ezech. 16* — *Lege. 56. D. cap. Nasci.*

salutem hominum pertineret. Sicut nec Iudas ille qui dominum tradidit, hoc intendit, vt aliquid inde gereretur, quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porro si de tã malo opere Iudæ illius, tam bonum opus dominus fecit, vt eiusdem suæ passionis sanguine nos redimeret, quid enim mirum si propheta eius, de quo ipse ait, De me enim ille scripsit, ex malo facto Iudæ istius, boni aliquid significauit, vt suo ministerio nos doceret? Ea quippe hominum facta, sancto spiritu inspirante, collegit propheta narrator, quorum interpositio non vacaret ad præsignationem rerum quas intenderat prophetare. Ad significanda autem aliqua bona, nihil interest facta illa quibus ea significantur, seu bona seu mala sint. In factis hominum quæ ad imitandum vitandumve proponuntur magni interest, bona ne an mala sint. Quæ autem ad significandum scribuntur, nihil refert in moribus facientium, quàm laudem reprehensionemve mereantur. Si modo habent aliquam rei, de qua agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Caiphas in euangelio, quantum ad eius perniciosum animum pertinebat, & quantum ad ipsa verba, si in eis voluntatem dicentis attendas, quibus agebatur vt iustus iniustè necaretur, vtique mala erat, tamen magnum bonum ipso nesciente significabant, quando ait. Expedit vt vnus homo moriatur, &c. dictumq; de illo est. Hoc à se non dixit, sed cum esset pontifex prophetauit. Ita factum Iudæ secundum illius libidinem malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significauit. A seipso quippe malum fecit, sed non à seipso bonum significauit. Hactenus August. qui tamen multis exemplis ex scriptura desumptis eandem rem explicat, scilicet, de adulterio Dauid, Salomonis, Hoseæ & aliorum. Vt tamen breuiter & dilucidè, totam rem, à nobis suprà disputatam fusè absoluamus, dicendum primo, nullum hominem nephariũ posse gerere typũ Christi, potest tamen homo bonus in aliqua re quæ aut mala est, aut esse videtur, typum sustinere bonæ rei, & hoc est quod dixit Hiero. Isaiæ. 45. & in epist. ad Ruffi. quem libentissimè in hac re sequor, cum reliqui scriptores non adeo purè & syncere sensus mysticos tractent. Secundo, credo res animatas, ac etiam rationis expertes, secundum varias rei illius notationes, posse sustinere typum aut boni aut mali, vt aqua, pro calamitate accipitur, ac pro sancta doctrina. Attamen vt totam hanc rem probe possis intelligere, annotare oportet ex Aug. in comment. Psal. 57. Quod non vndecunq; datur similitudo in scripturis, laudatur ipsa res, sed tantum inde similitudo trahitur. Non enim laudauit iudicem iniquum, qui nolebat audire illam viduam, qui nec Deum timebat nec homines reuerebatur, & tamen dominus inde similitudinem traxit, & dominus laudauit vilicũ iniquitatis eo quod prudenter egerit. Neq; illum laudauit pigrum, qui tres panes non propter amicitiam dedit petenti, sed tædio victus, & tamen inde similitudinem dedit. Et de rebus non laudandis trahuntur secundum quendam modum nonnullæ similitudines, sic Psalm. 57. datur similitudo de incantatore incantante vt educat aspidem è cauerna, cum inquit, Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas. Quæ non exaudiet vocẽ incantantiũ, venefici incantãtis sapienter. Neque ideo putandum est licere ire ad Marsos, quia hoc dicitur in scriptura. Neq; quia apostolus dicit. Non sic pugillor quasi aërem cædens, pugillare enim est Paneratium facere, iam hinc data est similitudo spectacula nos delectari debere? Aut quia dixit qui in agone contendit ab omnibus, idest, multis, seabstinet, propterea agonistica ista vana & ludicra affectare debet Christianus, attende quid tibi dicatur ad similitudinem, quid moueatur ad prohibitionem.

Iohan. 11.

Debhoc cap. sequenti.

Luc. 18.

Luc. 11.

2. Tim. 2.

1. Cor. 9.

Quoniam multi interpretes admodum superstitiosè, singulas pene lineas diuinæ scripturæ iuxta quadruplicem sensum explanare & è quouis verbo mysteria eruere, satagũt, quod fieri, si regulas scripturarũ sequamur, non licet. Ideo vt huic morbo medicinam adhibeamus, ostendere oportet, quibus in locis sensum planum, ex ipsis verbis, vt iacent, depromptum, absq; vlla allegoria admittat scriptura. Deinde commonstrare quando allegoricus sensus petendus sit. Qua de re Hierony. in comment. Matth. cap. 23. hęc scribit, Multa in lege scripta sunt quæ typos præferont futurorum. Alia vero aperta, iuxta psalmistam dicentem. Mandatum domini lucidum, illuminans oculos, quæ statim opera desiderant. Verbi gratia, non adulterabis, non furtum facies, non falsumtestimonium dices. Et August. in expositione. cap. 3. epistolæ ad Galat. Opera, inquit, legis bipartita sunt. Nã partim

Præcepta nota agẽda & signa quæ sint

Psal. 18.

partim in sacramentis, partim vero in moribus sunt. Ad sacramenta pertinent, circuncisio carnis, sabbatum temporale, neomeniæ, sacrificia, & innumeræ huiusmodi obseruationes. Ad mores autem, non occides, non falsum testimonium dices, & talia cætera. Et libro. 6. contra Faustum. cap. 2. ait. sunt in scriptura præcepta vitæ agendæ, & præcepta vitę significandæ. Exempli gratia, non concupisces, præceptum est agendæ vitæ. Circuncides omne masculum octauo die, præceptum est significandæ vitæ, & libr. 10. contra eundem, cap. 2. ait. Veteris testamenti præcepta vitæ agendæ, seruantur à Christianis. Vitę significandæ, tunc rectè obseruata, cum prænunciabant ista quæ nunc reuelata sunt. Et in commenta. 2. epist. ad Corinth. ca. 3. falso Hieronym. In scriptis, dicitur. Non vbiq; historia, nec vbiq; allegoria seruanda est. Sunt enim quædam in figura dicta, alia nō. Nam si præcepta moralia velles allegoricè intelligere, omnem virtutem eorum euacuans, omnibus aperuisti viam delinquendi. Sed ille verus spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum, ipsam rem exprimit veritatis. Separatim quoque de præceptis moralibus, vt expeditius hæc Intelligantur, ad hunc scribunt modum. In primis Hiero. ad Ephes. cap. 5. Præcepta moralia licet dilucida sint & aperta, indigent prudenti & circunspecta expositione, quia lucidum illud, illorum illuminat oculos, qui insipientia derelicta, sapientiæ studijs se manciparunt. Et in commenta. Zacha. cap. 8. De præceptis, inquit, quæ ad vitā pertinent, & sunt perspicua nō debemus quærere allegoriam, ne iuxta Comicum, nodum in scirpo quæramus. Vnde in Zacharia dicitur. Hæc sunt verba quæ facietis, loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo, & veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris, vnusquisq; malum contra proximum suum nō cogitetis in cordibus vestris, & iuramentum mendax ne diligatis, omnia enim hæc sunt quæ odi. & Isai. 58. Tunc delectaberis, &c. Et Zachar. 11. capit. inquit. Vbi manifestissima prophetia est, & per translationem historiæ verus ordo narratur, superflua est tropologiæ interpretatio. Vt si dicamus alios bonos, alios malos esse pastores, & hoc tam ad veterem populum referri quam ad nouum, idest, tam ad Iudæorum sacerdotes & principes, quam ad episcopos & presbyteros Christianorum. De præceptis vitæ significandæ intelligitur quod dicit Philo. loquēs de nobis, hoc est Christianis, in lib. de vita cō templatiua. Tractant hoc modo scripturas, vt magis allegoricis expositionibus vtantur, quoniam lex illis videtur animali esse similis, quod corpus quidem habeat ipsam literam, & ea quæ secundum literam designantur, animam vero occultum in litera spiritualem intellectum, quem illi ab authoribus suis edocti sublimius & nobilius, veluti inspicientes per speculum, contemplantur, ex ipsis etiam nominibus admirandas quasdam species intelligentiæ proferentes. At dices, Augusti num non satis sibijpsi constare. Nam libr. 1. de mendacio ad Consentiom. cap. 15. ait omnia vet. legis pertinere ad figuratiuam prænūciationem. Sed libr. 2. quæst. ad Simplicianū statim in principio ait. Ad ea quæ requisisti ex libris regnorum aliud volumen aggrediar quæ sirut multa & propeomnia veterum librorum figuratiua sunt & mysteriorum velaminibus obuelata. Horum solutio ex dictis patet, nēpe quod loquatur in primo loco de præceptis vitæ significandæ. Si de hac re plura desideras lege prooemium Grego. in libro 1. mora, & Orige. homil. 11. Numer. & August. lib. 3. contra duas epistolas Pelagianorū ad Bonifacium.

Præcepta moralia sūt cōia vtriq; testamento

Allegoria nō est de fide.

De præceptis moralibus.

Zachar. 8.

De præceptis ceremonialibus. Euse. lib. 2. cap. 17.

Deinde oportet, (quis sit sensus literalis in illis locis, in quibus litera non constat, aut cum per allegoriam aliquid dicitur,) docere. Qua de re Hieronymi. Matthæ. 21. ad hunc modum scribit. Cum historia vel impossibilitatem habet vel turpitudinem ad altiora transmittimur. Vt in euangelio. Dicite filiæ Sion, ecce rex tuus sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. Secundum literam in paruo itineris spacio super vtrumque animal sedere non potuit. Aut enim sedit asinæ, & pullus absque sessore fuit, aut si pullo, quod magis competit, vsus est ad sedendum, asina ducta est libera. Ideo asina ista, quę sub iugalis fuit & edomita, & iugum legis traxerat, Synagoga intelligatur. Pullus asinæ lasciuus & liber, gentium populus, quibus sederat Iesus missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circuncisionem, scilicet, Petrum, altero inter gentes, nempe Paulum. Et lib. 7. cōment. Isaiæ. cap. 19. ait. In multis scripturarum locis pleraque ponuntur quæ non possunt stare iuxta historiam, ideo necessitate cogimur altiorem intelligentiam quærere, vt

Quādo sensus literalis per allegoriam explicatur.

Matth. 21. De hoc ī additionibus Regu.

vt Isai. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo cubabit, vitulus, & leo & ouis simul morabuntur & puer paruulus minabit eos. Vitulus & vrsus pascentur, simul requiescent catuli eorum. Delectabitur infans ab vbere super foramina aspidis; & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Præterea in eiusdem Isaiæ commenta. cap. 29. ait. Respondeant Iudæi & amici simplicis historiæ, qui fructus non quærunt in arbore, sed folia tantum vmbramque verborum, quæ cito arescit & deperit. Quomodo in aduentu domini, Libanus mons Phœnicis versus est in montem Carmelum, & Carmel in saltum & infructuosa ligna reputantur. Audiant ergo Libanum quod interpretatur dealbatio referri ad populum gentium, qui lotus in domino & purgatus sordibus pristinis, totus mundus ascendens, sub ecclesiæ persona, innititur Saluatori, & deeo in cantico cant. dicitur. Quæ est ista quæ ascendit dealbata. Et istum populum transferri in Carmel, hoc est in circuncisionis scientiam, vt spiritualis & veræ circuncisionis mysteria recognoscat, & in loco sit, quondam populi Iudæorum. Illos autem qui Christum suscipere noluerunt, reputari in saltum, & in arbores steriles, quæ non possunt cum lignis frugiferis laudare dominum, & Orige. hom. 2. in Gene. ait. Non semper in scripturis diuinis historialis consequentia stare potest, sed nonnunquam deficit, vt cum dicitur, spinæ nascuntur in manu ebriosi, id est, homo iracundus iurgia seminat, & eũ de templo à Salomone constructo dicitur. Vox mallei & securis non est audita in domo Dei, id est, celeriter ædificata est, & iterum in Leui. cum lepra parietis & pelliculæ & staminis inspici iubentur à sacerdotibus & purgari & Psal. 21. Circundederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me, & Isaiæ. 14. Abietes super te lætatæ sunt, & cedri Libani. Propter hæc ergo & his similia non solum tricamerata, sed & bicamerata arca contexitur vt sciamus in scripturis diuinis non semper triplicem, quia non semper nos historia sequitur, sed inter dum duplicis tantummodo sensum expositionis insertum. Vide Origen. 4. Periarc. cap. 2. & August. lib. 3. de doctrina Christiana. capit. 11. Item August. Psalm. 103. versus finem, ait. Quædam in scripturis absurda miscet Spiritus sanctus, vt ex eo quod nõ possunt accipi ad literam, cogat nos illa spiritualiter quærere. Hæc ille. Sic

Isaia 29. *Prouer. 26* *3. Reg. 6.* *Leui. 13.*

Abraham in extrema senectute copulauit sibi Cethuram, vt in vxoribus, & filijs, duo testamenta significarentur. Lege August. in li. Quæstio. in Gene. quæst. 158. Orige. quoque dicit, stultum esse putare totum pactũ quod dominus fecit cum Abraham in abscisione pelliculæ constare, & Hierony. in proœ. mansionum, ait. Iudæi paruuli & qui solidum cibum glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantiæ, legant Pharaonem carneũ & mare rubrum, per quod ad Indiam nauigatur, & Manna coriandro simile, & omnia quę scripta sunt audiant corporaliter, lepram domorum, & lepram pellis & staminis, taurum homicidam, & iumentum adulterij reũ, & Hebræi propter vxorem & liberos seruire cupientes perforatam aurem subula. Nos autem derelinquentes Capharnaum, agrum quondam pulcherrimum, & cum Iesu egredientes in desertum pascamur panibus eius, si insipientes sumus & iumentorum similes, hordeaceis, sin rationale animal, triticeis, & ex grano frumenti commolitis, quod in terram cadens multos fructus mortuum attulit. Hæc ille. Hanc forte ob causam Deus præcepit Abrahæ vt filium immolaret, cum id minimè vellet. Sed tantum voluit præfigurare mortem filij sui quam pro nobis passurus erat.

Inter omnes sensus literales illi sunt venustiores, qui non stant iuxta literæ propriam significationem, sed per allegoriã verborũ connectuntur, quãuis sint literales, veluti fit in parabolis, vt adorabunt me bestiæ agri, idest gẽtiles deposita feritate Deum colent, & apud Isaiam. Audite principes Sodomorum, & Dabo vobis terram fluentem melle & lacte, & ædificatio Ierus. gemmatæ. &, si oculus tuus scandalizat te erue eum, oculum vocat amicũ & dicetis monti huic, transi. Hãc regulam his verbis explicauit Orige. homil. vlti. in Gene. Mystica, inquit, expositio plus placet si sola sit, veluti in Gene. Alligans ad vitem pullum suum, & ad palmitem asinam suam. Hoc non intelligit de Iuda, sed de Christo, ipse alligauit ad vitem pullum suum, qui dixit. Ego sum vitis vera, pullus est ex gentibus populus, cui nunquam adhuc legis onus fuerat impositum, & super quem nemo nisi Christus ascenderat, pullus vero asinæ sunt hi qui de priori populo, qui nunc in figura asinæ nominantur, electi sunt ad salutem. Abiecta ergo asina quæ onus legis in infidelitate portare

Sensus literalis. quãque ex allegoria elicitur *Genes. 49.* *Pullus asinæ* *Asina.*

tare maluit, pullus ex ipsa natus eligitur, id est nouellus ex vetere per fidem populus asci scitur, ac populo ex gentibus sociatur. Et Hierony. Hos. 10. Hanc habet consuetudinem sermo diuinus, vt per tropologiam & metaphoram historiæ exprimat veritatem.

In explicandis parabolis attendere oportet ad quem scopum illæ dirigantur, & in illo immorari conuenit, & reliqua quæ assumpta sunt ad eam contexendam, negligere. Nam *Iob.* si vniuersa quæ de Iob dicuntur, Christo tribuamus, infinita dictu absurda fateri, cogemur. Vnde Chrysostom. homi. 65. in Matth. ait. In parabolis non oportet nimia in singulis verbis cura angi, sed eum quid per parabolam intendit, didicerimus, inde vtilitate collecta, nihil vlterius anxio est conatu inuestigandum. Item Theophyla. Lucæ. 16. Omnis, inquit, parabola obliquè & figurato modo rerum quarundam naturam manifestat, non enim per omnia rebus illis assimilata, propter quas assumpta est. Idcirco nō oportet omnes parabolarum partes curiosius inquirere, sed quatenus apparent proposito vtiles, reliquæ enim omittendæ sunt, quasi parabolam contexentes, & nihil ad propositū conducentes, sic in parabola dispensatoris dissipantis bona domini, apud Lucam. capit. 16. faciendum est. Nam si per tenues particulas omnes exponere tentamus, quis dispensator, quis dispensatorem constituit illum, & à quo delatus sit, & qui debitores, & propter quam causam, ille quidem oleum, alius autem triticum, & qua de causa centum debere dicatur, & si alia omnia perquisiuerimus obscurum & molestum sermonem faciemus, & fortassis si dubia quæ necessario exoriuntur explicare voluerimus, ridiculi erimus. Igitur tantum vtilitatis ex præsenti parabola capere oportet, quantum possibile est. Vult dominus hoc loco nos docere, vt bene dispensentur creditæ nobis diuitiæ, & primum discimus quod non sumus Domini diuitiarum, Nihil enim habemus proprium, sed dispensatores alienarum rerum sumus, quæ à dño sunt nobis concreditæ, vt bene illas dispensemus, sicut ipse imperat. At si non expēderimus cōcreditas diuitias iuxta mētem domini, & abusi fuerimus illis in nostrum luxum, dispensatores sumus accusatione digni. Voluntas eñ domini est, vt vtamur datis in vsus conseruorum, non in proprias delicias. Porro qui accusantur & excluduntur à dispensatione diuitiarum hoc est qui ex hac vita emigrant, quā do scilicet rationē dabimus de dispensatione cum ex hac vita migrauerimus. Igitur harum diuitiarū, fratres participes faciamus, vt quando hinc defecerimus, accipiant nos pauperes in æterna tabernacula. Lege Theophy. Iohā. 16. & Originem. Matth. 13. cap. & August. libr. 7. q. in librum Iudicum. q. 30. Præterea Theophy. in præfa. Ionæ, ait. Non per omnia necessum est quærere similitudinem, neque enim à nobis postulandum est, vt omnino quæ sunt historiæ ad spiritualem contemplationem conuertamus. Vt cum aliquem sanctorum figuram Christi dixerimus fuisse, non opus est per omnia quærere, similitudinem. Veluti Moysen dicimus Christi typum fuisse, seu legislatorem. seu mediatorem. Loquere inquit, ad nos tu, & ne loquatur Deus ad nos ne quando moriamur. Hunc ad modū Christus ambo hęc, nimirum nouam nobis legem ferens, & mediator Dei & hominum factus, & voluntatem patris sui nobis denuncians, ipsiq; reconcilians. Non tamen impeditioris linguæ fuit, nec gracilis vocis, vt Moyses, nec titubauit labijs suis, nec terræ promissionis exors fuit. Rursum Aaron Christi typus fuit, ceu summus sacerdos, qui in sancta sanctorum ingreditur, & populi peccata diluit, quæ omnia Christo conueniunt. Siquidem insignis pontifex factus sese ipse obtulit, ac in cælum ascē dens peccata nostra in sese transtulit & abstulit, chirographo diruto. Atqui Aaron non caruit noxa & reprehensione, vt qui aduersus Moysen cum Maria murmurauerat, ac eos qui in solitudine vitulos conflauerant, non prohibuit. In Christo verò nihil huiusmodi deprehenditur, peccatum enim nullum fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Sic & Ionas missus est vt annunciaret voluntatem Dei Niniuitis, ac eam prouinciam non subijt prompte, sed in fugam sese conijciens illam declinabat. Christus verò à patre missus obediens factus est. Porrò quod propheta voluntarius in pelagus proijcitur, & à ceto deuoratur, & tertio die denuo ab eodem euomitur, tandemq; ad Niniuitas proficiscitur, omnia Christo sunt communia. Nam & ille sponte mortem obijt, & morte vere absorptus est, tertia die vitæ restitutus, ac in Galilæam profectus, initium prædicandi Euangelij apud gentes sumendum præcipit. At Ionas seruatis Niniuitis, turbatur, CHRISTO vero salus gentium valde iucunda fuit & grata. Decerpes

Diuitiarū dispensatores sumus. cum dominio ipsarū & proprietate.

Moyses. Exo. 20.

Aaron.

Colo. 2.

Num. 12.

Exodi. 32.

pes igitur ex hac prophetia & ex alijs quantum satis est ad mysterium Christi, quantuncunq; est commodum, cætera omittantur. Item Augustin.lib.16.de ciuitate Dei.cap.2. inquit. Non omnia quæ gesta narrantur aliquid significare putanda sunt, sed propter illa quæ aliquid significant, etiam ea quæ nihil significant attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur, sed vt hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria. Ita in prophetia dicuntur aliqua quæ nihil significant. Sed quibus adhæreant quæ significant, & quodammodo religentur. Hierony.quoque Ionæ.1.cap.ait. Non quærendus idem ordo tropologiæ & historiæ. Nam Apostolus Agar & Saram ad duo testamenta refert, & tamen non omnia quæ in historia illa narrantur tropologicè interpretari possunt. & alibi. de Adam & Heua disputans, ait. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, sacramentum hoc magnū est, idest, allegoricè hæc intelligēda sunt. ego autē dico in, idest, de Christo & in ecclesia. Nunquid totum principiū Geneseos, & fabricam mundi & hominum conditionem, ad Christum & ad ecclesiam referre possumus, quia hoc testimonio vsus est apostolus? Hoc enim est quod scriptum est. Ideo relinquet homo patrem suum, referamus ad Christum, vt dicamus eum patrem reliquisse in cælis Deum, vt gentium populus iungeretur ecclesiæ. Hoc quod sequitur, matrem suam, quomodo possumus interpretari, nisi forte dicamus eum reliquisse cælestem Ierusalem, quæ est mater sanctorū, & cætera his multo difficiliora. Illud etiā quod ab eodem apostolo scribitur. Bibebāt autem de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus. nequaquam nos arctat vt omnem Exodi librum referamus ad Christum. Quid enim possumus dicere, quod hæc petra à Moyse non semel percussa sit, sed bis, quod aquæ fluxerint, & torrētes repleti sint? num vniuersam huius loci historiam per hanc occasionem, cogemus sub leges allegoriæ? & non potius vnusquisque locus secundum historiæ diuersitatem diuersam recipiet intelligentiam spiritualem? Igitur sicut hæc testimonia suas interpretationes habent, & nec præcedentia nec sequentia eandem desiderant allegoriam. Sic Ionas non absque periculo interpretātis, totus referri ad dominum

Ita Euche. li.2.in Genec.cap.7.

Gala.4.

Ephes.5.

1.Cor.10.

poterit. Nec ex eo quod in euangelio dicitur. Generatio pessima & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Reliqua etiam, quæ in propheta digesta sunt, eodem ordine referuntur ad Christum. Certe vbicunque absque discrimine hoc fieri potest, nos quoque facere nitemur. Denique Philippus presbyter lib.1.comment. in Iob cap.12. ait. sciendum quod hi qui typum asserunt Christi, vt Adam, Dauid, Salomon cæteri quoque & Samsom & etiam Iob, non in omnibus actibus suis, sed rebus certis quibusdam in se significant saluatorem. omnes enim in se figuram domini prætulerunt, dum de vnius Adę costa fit mulier, Sic in passione Christi de latere eius formatur ecclesia. Quod verò Habel à fratre interemptus est, Christus à fratribus suis Iudæis occidendus significatus est. quod Samsom alienigenam duxit vxorem, & ad meretricem ingressus est, sicut & Hosee qui ad fornicariam iubetur accedere, Christum in se præfigurauit, qui ex gentibus idololatris, ecclesiam virginem factam per baptismum, sacro matrimonio copulauit. Quod leonem tenuit, & eum veluti hœdum caprarum occidit, & in ore leonis mortui postmodum fauum mellis inuenit, significatum est quod in superbis & in iniquorum ore, vbi fuerat putor blasphemiæ, esset postmodum dulcedo laudis. vt secundum apostolum. Vbi abundauit peccatum, abundaret & gratia. & qui. 300. vulpes dolosas cepit, vineas exterminātes dominicas, caudis earum alligatis faculis in agros eas misit Philistinorum. id figuratum est vt per dolosos, quorū principatus in caudis est, pars Christo aduersantiū vastetur. & vt Samsom sitiens, de molari dēte asini, inuocato Deo aquam eduxit vt biberet. ita Christus de immundo gentiū populo, fide credentium, tanquam refrigerij poculo, satiatus est. maxilla quoq; asini occidit mille viros. in maxillis & dentibus, sermo intelligitur. Doctrina eorum qui ex gētibus crediderāt, perfecto quodā numero, & finito pro infinito designatur. nam Christus hostes suos duobus modis interficit, dum alij non credendo pereunt, alij credendo peccato moriuntur.

¶Ad conficiendum & componendum allegorias,

Matt.12.

Habel.

Samsom.

Hoseas.

Leo.

Iudicū.14

Rom.5.

gorias, diligenter scrutari & euoluere oportet scripturas, videlicet an in Paulo, aut in aliquo alio apostolo vel propheta inuenias partem aliquam illius historiæ, de qua disserere vis, vel leuiter tactam, & ex illo verbo, veluti ex vngue leonem, tu ipse cætera poteris è tenebris in lucem educere, & fusius dilatare. V.g. inuenio in Paulo circuncisionem quandam in carne esse, colligo esse aliam in spiritu quæ efficit Iudęum spiritualem: idest Christianum, & lego hominem quendã esse exteriorem, & infero alium esse interiorem, & hoc summe obseruauit Origenes. & ideo allegoriæ eius merito ab omnibus laudantur, & aliorum, qui hac arte caruerunt, reijciuntur & exploduntur. Hoc voluit Hierony. significare Matth. 13. Cauẽdum, inquit, est vbicunque dominus exponit sermones suos, aut rogatus à discipulis, intrinsecus disserit, ne vel aliud, vel plus velimus intelligere quam ab eo expositum est. cuius rei exẽplum in promptu est apud Matth. capit. 13. in parabola seminantis. & Orige. homil. 11. in Ezechie. ait. Quomodo saluator noster in euãgelijs quasdam parabolas interpretatur, sic & prophetæ. Hæc ille. in euangelio, explicatur naufragiũ Ionæ & quod fuerit in ventre ceti tribus diebus & noctibus. & exaltatio serpentis in deserto. in prophetis multa sunt similia. Ezechi. 17. exponitur parabola aquilæ magnarum alarum. & capi. 5. exponitur parabola pilorum rasorum. & Isaiæ 5. vineæ. & apud Danielem multæ visiones ab ipso vel angelo interpretatæ sunt. Hactenus de his, ad ea quæ dicere cœperamus tandem reuertamur. Sed vtar Hierony. verbis in lib. Mansionum ad Fabiolam desumptis, parũ post principium. Si pars, inquit, historiæ spiritaliter accipitur, & cætera quæ sequuntur similiter exponi poterunt. Vnde cum Paulus dicat. Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierũt, & omnes in Moyse baptizati sunt, & omnes eandem spiritualem manducauerunt escam, omnes eundem potum spiritualem biberunt. bibebant autem de spirituali consequẽte eos petrã, petra autem erat Christus. Ad hunc modum omnia quæ filijs Israel ab exitu Ægypti, donec ingrederentur in terram promissionis acciderunt, mysticè poterunt explicari. Et Origen. sæpè hunc locum ex Paul. 1. Corin. 2. desumptum inculcat. Spiritualibus spiritualia comparantes. id est conferentes, facilè germanum sensum scripturæ eliciemus. & Theophyl. in expositione huius loci, inquit. Si prodierint spirituales quædam quæstiones, conferamus eas, hoc est diluamus, per alios spirituales intellectus vel historias. Veluti historia est quod Christus resurrexit, quæ cum spiritualis sit, ex alia nimirum Ionæ historia comparatur, id est diluitur ac demonstratur. Si quæstio est an virgo pepererit, hoc itidem diluitur atque confertur per Saræ sterilitatem, per Rabeccæ itidem & Elisabeth emortuas matrices. Quę profecto nõ ex naturali consecutione, quatenus ad cuiuslibet matricis vim attinet, conceperũt. Tum ex eo quod Eua ex Adam citra semẽ sit progenita, & ex alijs quæ in prima sua productione vsque dum ad ortum perueniũt, considerantur. Consentit Oecu. eodem in loco. & Chrysost. homi. 7. in priorem epist. ad Corint. quærit, an in conuersione aquæ in vinũ Christus vsus sit verbis, & videtur quod vsus fuerit verbis, quia cum alia edebat miracula id faciebat. Vide capi. cum Marthæ. de celebra. missarum. Et vt hanc regulam planius intelligas, relege quæ scripsimus supra libr. 5. capit. 1. cum docebamus. quomodo scriptura exponere soleat, quæ ante subobscure dixerat.

De hoc lib. 5. ca. 1. col. 353. scripsimus latius.

1. Cor. 10.

Quomodo muniebat deus viã ad ea quæ facturus erat in lege noua.

In conuersione aqua in vinũ an vsus sit christus verbis.

Quanuis in libro primo capit. 3. ostenderim parabolas & figuras scripturarum esse fictas, operæpretium erit etiam nonnihil de hac re nunc scribere, nempe quod etiam si sint fictæ non mendaces ostendere, magis vt ordinem rerum seruemus, quam quod aliquid noui nos allaturos esse cogitemus. Et quidem Augusti. in libro contra menda. ad Consentium capit. 10. hæc scribit. Parabolæ & figuræ quæ ob significationem quarundam rerum, & non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio intelligẽdum, non sunt mendacia. Vt in metaphora cum dicimus fluctuare segetes, gemmare vites, floridam iuuentutem, niueam caniciem. Proculdubio gemmas florem, niuem, absque mendacio aliunde transtulimus. & petra Christus, & cor lapideum Iudæorum. Item leo Christus, leo diabolus, & alia innumera non sunt mendacia. Quin & tropica locutio vsque ad eam venit quę appellatur Antiphrasis, vt dicatur abundare quod non est, dicatur dulce quod acidum est, lucus quod nõ luceat, parcæ quod minimè parcant. Vnde illud. si non in faciem benedixerit tibi,

Metaphora ficta, non sunt mendaces.

De hoc in cap. sequẽti, differit.

Antiphrasis & illa. c. 2. Amicus Iob.

quod diabolus ait domino de sancto Iob, & intelligitur maledixerit. Quo verbo & Naboth fictum crimen à calumniantibus dictum est. Dictum est enim quod benedixerit regi. hoc est maledixerit. sic non solum quod fecit aut dixit Iacob patri vt benediceretur. Ego sum primogenitus tuus Esau, sed nec illud quod Ioseph velut illudendis locutus est fratribus, an ignoratis quòd non sit similis mei in scientia augurādi. nec quod Dauid simulauit insaniam, nec cætera huiuscemodi mendacia iudicanda sunt, sed locutiones actionesque propheticæ ad ea quæ vera sunt intelligenda referendæ. Quæ propter ea figuratis velut obteguntur locutionibus, vt sensum piè quærentis exerceant, ac ne nuda & prompta vilescant.

3.Reg.21. *Gene.27.* *Gene.44.* *Psal.33.*

Aduerte quod quoties ꝓphetia iuxta sensum historicum narrat aliqua de veteri populo, quæ tamē populo Christiano possunt conuenire, non licet trahere ad allegoriam, ne vis scripturæ, quæ est in sensu literali, labascat, sed melius est vt prophetia maneat in sensu literali, ex quo efficax trahitur argumentum ad reuincēdum hæreticos. vt Isaiæ 58. Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & oēs debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis & percutitis pugno impiè. nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem. & Ieremiæ 23. hæc dicit dominus ad pastores. Vos dispersistis gregem meum, & eiecistis eos & non visitastis eos, ecce ego visitabo super malitiam studiorum vestrorum. ecce quæ de sacerdotibus Iudæorum dicuntur, possunt dici de sacerdotibus populi Christiani in sensu literali. Sicut & illud Ezechi. 34. Væ pastoribus Israel qui pascebāt semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur. lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum non sanastis, quod fractum est non alligastis, &c. idem dic de præceptis decalogi. dempto illo de Sabbato. Hanc regulam sic protulit Hierony. Malachiæ. 1. Regula scripturarum est, vbi manifestissimà prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ non extenuare quæ scripta sunt. vt illud Malach. Non est mihi voluntas in vobis & munus non suscipiam de manu vestra, à solis ortu vsq; ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, &c. Ad sacerdotes

De sacerdotibus vtriusque populi.

Iudæorum sermo fit Domini, qui offerunt cæcum & claudum & languidum ad immolandum, vt sciant carnalibus victimis, spirituales victimas successuras. Et nequaquam taurorum hircorumq; sanguinem, sed Thymiama, hoc est sanctorum orationes Domino offerendas, non in vna orbis prouincia Iudæa, nec in vna vrbe Iudææ Ierusalem, sed in omni loco offerri oblationem nequaquam immundā, vt à populo Israel, sed mundam vt in cæremonijs Christianorum.

Vt mentem & scopum Parabolarum valeas intelligere, annotare oportet quod scribit Hierony. Matth. 22. omnes, inquit, parabolas breui sermone dominus comprehendit. quod in opere vineæ, & in ædificatione domus, & in conuiuio nuptiali, quia in illis non initia, sed finis quæritur. Parabola quidē nuptialis hac clausula finitur. Multi sunt vocati pauci vero electi. Vineę verò hac. Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis. Hæc ille. & apud Lucam, capit. 18. duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, alter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat. Gratias ago tibi, quod non sum sicut cæteri hominum, &c. Denique his verbis clauditur sermo. Qui se humiliat exaltabitur, qui se exaltat humiliabitur.

Frequenter prophetæ ex aliqua re illo tēpore gesta, sumpta occasione, postquam illam narrare destiterint aut in medio sermone altius illam subuehunt & trahunt ad explicandum Christi & ecclesiæ sacramēta. & hoc modo omnes ferè Psalmi sunt cōtexti. videlicet si liberatus est à morte. loquitur de redemptione generis humani. & si loquitur propheta contra pastores Israel. statim conuertit sermonem ad verum pastorem Christum. Si loquitur de libertate illius populi à captiuitate, statim loquitur, de ereptione generis humani à dæmonis tyrānide per Christum, & si loquitur Euangelium de messe terrena. statim loquitur de messe spirituali credētium. Si loquitur de Salomone aut Dauid. statim subnectit sermonem de Christo, verò Dauid & Salomone. sic dicendum de Nabuchodonosor, Pharaone, & de regnis Ægypti, Babyloniæ, & Daniel quærit ab angelo quando remeaturus sit Israel ad sedes proprias. & respondit de liberatione quæ à Christo fieri debebat per passionem. Isaiæ 45. agit de Cyro qui liberauit Iudæos à captiuita-

De hoc lib. 4. ca. 3. disseruimus.

ptiuitate Babylonica,& ſtatim ſubiungit de deſcenſu Chriſti ad liberandum nos. Hoc quod nos diximus, his verbis tradidit author ſecundi operis in Matth. titulo Chryſoſto. homil. 49. Frequenter, inquit, ex occaſione carnali incipiebant prophetæ, & ſic miſcebant prophetiam. Vt puta cùm Dauid fugeret à facie Abſalom, ex occaſione tribulationis ſuæ, dixit. Domine quid multiplicati ſunt qui tribulant me. & introducens prophetiam dominicæ paſsionis, addidit. Ego dormiui & ſoporatus ſum, & exurrexi, quoniam dominus ſuſcepit me. Illa ergo quæ dixit. Domine quid multiplicati ſunt, & cætera quæ ſequuntur, ſecundum hiſtoriam intelligamus. Hæc autem quæ dixit. Ego dormiui & ſoporatus ſum, neceſſario ſpiritualiter intelligemus de Chriſto, ordinem hiſtoriæ relinquentes. Tale eſt quod Petrus dicit in Actibus, interpretās. Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem, quia non poterat hoc intelligere de Dauid, ſed de Chriſto, quia Dauid vidit corruptionē, Chriſtus autem tertia die reſurgens, non vidit corruptionem. Sed apud Matth. cap. 24. cœpit ex occaſione corporalis fugæ, & quæ facta eſt tēpore illo in Ieruſalem. & propheta magis de ſpirituali Ieruſalem. Ecce enim quod dicit. Qui in Iudæa ſunt fugiant ad montes. corporaliter ſecundum hiſtoriam poſsibile eſt tempore Romanorum, tempore autem Antichriſti de Iudæa ad montes fugere corporaliter non proderit. Primo quia nec erit Antichriſtus tantum in terra Iudæa, nec Iudæi futuri ſunt ante illum, ſed vbicunque fuerint Chriſtiani, ab illo, aut à miniſtris eius persecutionem paſſuri ſunt, & vbicunque chriſtianus populus indagādus eſt. Et quod ſequitur, qui ſupra tectum eſt, non deſcendat tollere aliquid de domo. ſiue tempore Romanorum, ſiue Antichriſti non poteſt habere congruum intellectum, quia quid prodeſt homini ſi aſcendat ſupra tectum, ! cùm ipſa nanque domo ſuccenditur. Ideò chriſtianis præcipitur, vt hæreſeon tempore, fugiant ad ſcripturas. nam montes ſcripturæ dicuntur. Fundamenta, inquit, eius in mōtib⁹ ſanctis. Ex his facilè intelliges Chryſoſt. homil. 1. in Matth. cum inquit. ſcriptura ſolet ſæpè in eiſdem rebus, ſæpè etiam in contrarijs duas prophetias pariter collocare, aut de duabus rebus loqui, quarum vnam hic impleat, alteram ſpōdeat in futurum, vt ab his qui de promiſsionibus eius pertinacius dubitant, ex hac quæ iam facta eſt, etiam illa quæ impleta nōdum eſt, credatur ſuo tempore implēda. Siquidem & illis qui propter ipſum, mundi huius cuncta contemnerent, centuplum in præſenti tempore, in futuro autem vitam promiſit æternam. Ex his vtique quæ in præſenti ſeculo præſtat, vera eſſe etiam futura declarat. Similiter in euangelio, Matth. ca. 3. cum dicitur. Baptizabit vos ſpiritu ſancto & igne. Quoniam ſcilicet baptizet in ſpiritu ſancto, & cōburet igne inextinguibili. Quod vero difficilius videbatur. & grādius, factum eſt, quomodo illud quod eſt facile & iuxta rationem non verum concedam ? Baptizat quidem hic ſpiritu ſancto, in die verò iudicij igne comburet. Item Hierony. Malac. 1. ait. Sic prophetæ futurorum texunt vaticinium, vt præſens tempus non deſerant. non enim de futuris tantummodo aut præſentibus, ſed de vtriſque miſcent ſermonem. Vnde Malachias. Non eſt mihi voluntas in vobis, ait dominus. & munus non ſuſcipiam de manu veſtra, ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum, in gentibus, & in omni loco ſacrificatur nomini meo oblatio munda. & ſubdit. & vos polluiſtis illud, id eſt, cum à gentibus colar, & obſeruer à vobis nunc contemnor. & in comment. Hoſeæ capi. 1. ait. Prophetæ ſic multa poſt ſecula de aduentu Chriſti & de vocatione gentium pollicentur, vt præſens tempus non negligant, ne concionem ob aliud vocatam, non docere de his quæ inſtant, ſed de incertis & futuris ludere videantur. & vtitur exēplo ſatis obſcuro, in re aperta, ex eodem Hoſea deſumpto. nos omiſimus. Et in commenta. Iſaiæ capit. 25. verſus finem, exponens hæc verba. Dicent in die illa, ecce Deus noſter iſte, expectauimus eum & ſaluabit nos. iſte dominus & ſuſtinuimus eum, exaltabimur & lætabimur in ſalutari eius. Quia requieſcet manus eius in monte iſto, & triturabitur Moab ſub eo, ſicut terun tur paleæ in plauſtro, & extendens manus ſuas ſub eo, ſicut extendit natans ad natandum, &c. ait. Licet ſermo propheticus de eō ſummatione mundi generaliter texāt vaticinium, tamen ne omnino præſentia videatur negligere, nominat Moab, qui fuit inimicus Iſrael, intantum vt faceret eos fornicari cum Madianitis, & conſecrari idolo Beelphegor. Hæc ille. & in euangelio murmurabant Pharisæi

Pſalm. 3. — *Act. 2.* — *Pſalm. 15.* — *Pſalm. 86.* — *Lib. 8. c. 3. de hoc diſſerui.* — *Matth. 19* — *Locus Mat. annotādus.* — *De hoc lib. 9. Regula 10.*

risæi de domino eo quod remitteret peccata, & ait illis, Vt sciatis, quod filius hominis habet potestatem dimittendi peccata, dixit Paralytico. Tibi dico surge, ex sanitate corporis probat animæ salutem. & prophetæ edunt miracula, vt credant adimplenda fore illorum vaticinia. Vnde Theophyl. Matth. 9, ait, ego ex corporis cura fidem vobis facio quod animas sanem, per rem minorem quidem, sed quæ difficilior videatur confirmans peccatorum remissionem, quæ magna quidem est, sed facilior nobis videtur, eo quod minimè appareat. & Matth. 8. dixit Dominus, multi venient ab oriente, & occidente. & filij regni eijcientur foras. & sanatos est puer. Dicit Theophy. Declarat ex his, quoniam si ille verbo sanatus est, verè etiā dictū, quod Iudæi abijciendi essent. & Lucæ 1. ait, per puerperium Elisabet, ostendit Angelus Zachariæ offerenti holocausta pro populo, dimissa esse peccata Israel. & Matth. 1. ait, parit nunc Maria filium, vt credas angelo dicēti, natum esse Christum è spiritu sancto. Denique Hierony. Matth. 9. loquens de Paralytico. ait, Fit igitur carnale signum, vt probetur spirituale, quanquam eiusdem virtutis sit & corporis & animæ vitia dimittere.

Marc. 2. *Matth. 9.* *Ex re minori in maioris cognitionem scandimus.*

Figuratæ locutiones quo possint modo cognosci, August. docet late in libr. 3. de doctrina Christi. nos ex illo hæc paucula decerpsimus, primò cap. 5. ait, Verborum translatorum ambiguitates nō mediocrem curam industriamq; desiderant. Ideò cauendū est, ne figuratam locutionem ad literā accipias. Veluti si Sabbatum audieris, nō intelligis nisi vnum diem de septem, qui continuo volumine repetitur. & cum audieris sacrificium, excedis cogitatione illud, quod fieri de victimis pecorum terrenisque fructibus solet. cum de vero sabbatismo & sacrificio sint intelligenda. & ca. 10. Quicquid in sermone diuino, neque ad morum honestatem, neq; ad fidei veritatem propriè referri potest, figuratum esse cognosce. Morum honestas, ad diligendum Deum & proximum. Fidei veritas ad cognoscendum Deum & proximum. Hæc ille. exemplum sit, præceptum circuncisionis, & apud Ezechie. c. 4. quod come lit panem cum stercore humano coctum, & quod dormiuit tot dies supra latus dextrū, & tot supra sinistrum. & Iere. 13. de lumbare. Item Augu. lib. 22. contra Faustum. c. 95. ait, Ea quæ diuinitus præcipiuntur, aut mores pietatemq; formare, aut aliquid figuratè significare, intelligēdum est, aut vtrumq; potius quam neutrum, dum tamen & ipsa quæ figurate dicta vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatemq; referamus. & 3. de doct. Christ. cap. 12. ait. Quæ quasi flagitiosa imperitis videntur, siue tātum dicta, siue etiam facta sunt, vel ex Dei persona vel hominum, quorum nobis sanctitas commēdatur, tota figurata sunt. In omnibus enim talibus non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est. Neque enim vllo modo quisquam sobrius crediderit domini pedes ita vnguento pretioso à muliere perfusos, vt luxuriosorum & nequam hominum solent, quorum talia conuiuia detestamur. Odor enim bonus, bona fama est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pretiosissimo odore perfundit. Itaq; quod in alijs personis plerumque flagitium est, in diuina vel prophetica persona magnæ cuiusdam rei signum est. vt Hoseæ coniunctio cum meretrice. Et sufficiendæ prolis causa erat vxorum plurium simul vni viro habendarum inculpabilis consuetudo, & ideo vnam fœminam maritos habere plurimos honestum non erat. non enim mulier eo est fœcundior, sed meretricia potius turpitudo est. In huiuscemodi moribus quicquid illorum temporum sancti non libidinose faciebant, quanuis ea facerent quæ hoc tempore, nisi pro libidine fieri non possunt, non culpat scriptura. & quicquid ibi tale narratur, non solum historicè, sed & figuratè interpretandum est. Porrò vt melius hæc intelligere possis, nō nulla altius à me repetenda sunt. Aduerte quod multa in sacra scriptura dicuntur quæ tamē in viris quantumuis sanctis non sunt impleta, vt primogenitis ex lege obueniebat hæreditas, attamen nūquam fere hæreditatem adibant, nullam aliam ob causam, nisi vt præfigurarent primogenitū Israel, idest, Israeliticum populum ab hæreditate excludendum fore. Præterea nō licebat vxorem accipere ex cognatione aliena, sed ex eadē tribu & familia, at Moyses, Ioseph, Ægyptiam & Æthiopem duxerunt vxorē, & Raab Cananæa, fuit coniuncta Naason, contra præceptum domini. Deuter. 7. vt significarent vniuersas gentes venturas esse ad Christi fidem. Æthiopia, inquit, præueniet manus Deo. Hoc verum esse, subditis probatur testimonijs. Theophyla. Lucæ 1. ait, In- *Psal. 67.*

Vxores sanctorum steriles fuere, lege quę scripsi. lib. 8. cap. 6. ait, Iustorum mulieres & iustæ, sæpe steriles fuerunt, vt dicas legem non exigere corporalium filiorum procreationem, sed spiritualium. & Hierony. Zacha. 10. capi. ait, Multiplicationem liberorum non accipiamus carnaliter. Alioquin Elias, Elisæus, Ieremias & Ioannes Baptista, quo maior inter natos mulierum non fuit, hac benedictione caruerūt. Sed illa, qua vocantur ad fidem, multitudines nationum. & Orige. homil. 4. in Ezechi. *Daniel an Eunuchus fuerit, lege quæ scripsi lib. 3. c. 3.* Aiunt, inquit, Hebræi Daniel fuisse Eunuchum, verū anima eius fertilis & sancta fuit. & quæ multos liberos procreauit. Hæc ille. Sed fuisse Eunuchum non credo, cum Danie. 1. præceperit rex, vt pueri eligantur sine macula. & Chrysosto. homi. 49. in Gene. ait, Non solum Rabecca sterilis fuit, sed & mater iusti Sara, nec solum mater eius sola, sed & nurus Rachel vxor Iacob & omnium iustorum vxores steriles sunt. & in euangelijs Elisabeth. Quando igitur videris virum & mulierem virtuti deditos, carere filijs, ne tribuas hoc eis peccato. Nam illam ob causam steriles fuere, vt cum videris virginem nostram, dominum parientem, ne sis incredulus miraculo. Imo admirare & obstupesce. his similia affert Hierony. ad Eusto. De virginitate. Et Theodore. in epito. capi de matrimonio. & Origen. homil. 12. in Gene. Quærendum est tamen à doctioribus, cur eum plebi promiscuæ non licuisset habere plures vxores, patribus illis antiquis licuisset etiam in lege naturæ. Deinde quid illud matrimonium significaret? Ego arbitror ad hoc fuisse factū, vt ex absurditate rei nos excitaret ad quærendum mysterium, quod latebat. & vulgo id facere, fas non erat, quia illi nullius rei typum sustinebant. De qua re Origen. homil. 11. in Gene. loquens de coniugio Cethuræ, ait. An patriarcharum coniugia mysticum aliquid indicant? Alioqui cælebs & sterilis in lege maledicto subiacent. Dicit enim, Maledictus qui non reliquerit semen in Israel. Quod si hæc de carnali semine dici putentur, omnes ecclesiæ virgines sub maledicto positæ videbūtur, imo ipse Ioannes quo maior inter natos mulierum non fuit, & alij sanctorum plurimi semen secundum carnem non reliquerunt. Sed certum est illos spirituale semē & spirituales filios reliquisse. Vnde Paulus per euangelium filios generabat. Hinc est quod nonnulli patriarcharum habuerint plures vxores. quia plures simul poterant exercere virtutes. & Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 4. ait. Abraham non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, ancillæ contubernio coniugalē post habuit thorum, sed studio quærendæ posteritatis. Ad hue post diluuium raritas erat generis humani & religionis. Vnde Loth filiæ, hanc causam quærendæ posteritatis, habuerunt, ne deficeret genus humanum. Hæc secundum allegoriam dicta sunt. *Allegoria.* Allegoria est cū aliud geritur, & aliud figuratur. Abraham duos filios habuit. duos populos ostendens ab ipso manare, vnum Iudæorum, qui legis syllabis seruiat, eo quod de ancilla in seruitutem videatur esse generatus. alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cælestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas peccatum, aduertis esse mysterium? Hæc de modo cognoscendi locutiones figuratas dixisse sufficiat.

Et si omnia, quæ ad sensus scripturarum perscrutādos, spectare videbantur absoluisse, iuxta ingenioli vires, me crederem, volo, in postremo nostræ fabulæ actu, nonnulla sanctorum testimonia congerere, quæ probent vnius & eiusdem loci non solum allegoricum sensum, esse admittendū, sed præmuniendam esse viam ad illum, iacto prius fundamento sensus literalis & historici. Vt errorem Origenis refellam qui vbiq; sensum literalem conuellere videtur. *Orig. error subuertentis sensum literalem.* Qua de re Grego. homil. 4. in euangelia ait. In verbis sacræ scripturæ prius seruanda est veritas historiæ, & post modum requirenda spiritualis intelligentia allegoriæ. *de lib. 2. cap. 1.* Tunc nanq; allegoriæ fructus suauiter carpitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur. Et homi 9. in Ezechiele. ait, Liber sacri eloquij intus scriptus est per allegoriam. foris per historiam. Intus per spiritualem intellectum, foris autem per sensum literæ simplicem. Intus quia inuisibilia promittit, foris quia visibilia, præceptorum suorum rectitudine, disponit. Intus quia cælestia pollicetur, foris autē quia terrena contemptibilia qualiter sint, vel in vsu habenda, vel ex desiderio fugienda, præcipit. Alia nanque de secretis cælestibus loquitur, alia vero in exterioribus actionibus iubet. & ea quidem quæ foris præcipit, patent, sed illa quæ de internis narrat, planè comprehendi nequeunt. Item in commenta. Marci falso Hierony. inscriptis, dicitur. *De hoc lib. 1. ca. 1. dif ferui.* est consuetudo scripturæ diuinæ allegoricè loqui,

loqui, vt cum aliud dicat, aliud velit intelligi, quod in euangelijs positum frequenter inuenies. Sed nobis necesse est, vt sic excelsiora sensibus nostris applicemus, vt tamen cuncta secundum historiæ veritatem cernamus. exemplum est in Psalm. 79. de vinea. & Isaiæ 5. Præterea Augusti. libr. 8. super Genesim ad literam capit. 7. ait, In narratione rerum gestarum, res ipsæ prius intelligendæ sunt vt narrantur, tunc demum si quid aliud significant oportet perscrutari. Veluti quatuor illa flumina, in quæ flumen illud, quod egrediebatur de paradiso, diuisum est, cum eorum nomina scriptura sacra commemoret, Geon, Pison, Tygrin, & Euphraten, & regiones quas illa permeant, suis nominibus appellet, Euilath, Æthiopiam, Assyriam, absurdum esse allegoricè tantum accipere, nisi prius illa esse vera flumina credantur. Iterum cap. 8. eadem repetit. Et Hierony. libr. 5. comment. in Isaiam cap. 13. reprehendens Origen. Spiritualis interpretatio sequi debet ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in scripturis vagantur errore. Et Augusti. in lib. 83. quæstio. quæst. 65. ait, Res factæ cum allegorizantur rei gestæ fidem non amittunt, sicut duorum filiorum Abrahæ allegoriam, Paulus exponit duo esse testamenta, nunquid ideo, aut Abraham non fuit, aut illos non habuit. & Hierony. Amos 9. capit. ait, Omnes repromissiones quas sancti prophetæ suo ore cecinerunt, non inanem sonum habent, & cassa folius tropologiæ nomina, sed fundantur in terra, & cum historiæ habuerint fundamenta, tunc spiritualis intelligentiæ culmen accipiant. Vt verè Christus de virgine natus sit, verè Lazarum mortuum suscitauerit, verè ad tactum eius αἱμοῤῥοοῦσα sanata sit, verè in aduentum Domini cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus, extensæ sint, lepra mundata sit. Licet secundum tropologiam quotidie de anima virginali, nascatur sermo diuinus, quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati de sepulchro scelerum suorum iubeantur exire, quotidie sanguinis opera constringantur, cæci in iofidelitate, Christi lumen aspiciant, claudicantes prius in fide currant in via dñi, & aridæ manus auaritia extendãtur ad eleemosynam, & lepra Mariæ quæ cõtaminat quicquid attigerit recipiat pristinam puritatem. Hæc ille. Tot doctorum virorum calculis

Origenes.

catholicum dogma confirmare statui, non quod laborem in labefactãdo errorem Origenis, quem antea libr. 2. capit. 1. vt potui refutaui, sed vt aliquorum nostri temporis, quorum nominibus parco, ora obturem, qui erroreoi sepultum & à mentibus hominum abolitum, ab inferis reuocare conantur. Vt tamen hac in parte instituto nostro minimè defuisse videamur, de his sensibus de quibus sermo à nobis susceptus est, literali videlicet & allegorico, dicendum, quod in sensu literali à capite ad calcem totam contextus continentiam oportet rimari, nec vllam syllabam aut apicem absque interpretatione transilire, iuxta regulas à nobis datas. Cum alioqui ineptus expositor vbicunque eum historia defecerit, transit ad allegoriam, & ita separata consociat, vt nouam sermonis fabricam construens, in vnum corpus lapidem ferrumque coniungat. At in allegoria liberè vagari possumus, modo non desit pietas. Vnde ea tantum attingere possumus ex historia quæ instituto nostro conducere videntur, quæ tamen aliquando sunt consona literæ, aliquando illi opposita sunt, vt paulò ante probauimus ex historia Dauidis & Vriæ. Hoc voluit significare Hieronymus in commenta. Habacuc capit. 1. cum inquit. Historia stricta est, & euagandi non habet facultatem. Tropologia libera, & his tantum legibus circunscripta vt pietatem sequatur intelligentiæ, sermonisque contextum. nec in rebus multum in se contrarijs copulandis violenta sit Nam sępè aduersa est allegoria historiæ veritati. vt Haba. 1. Ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula nõ sua, horribilis & terribilis est, ex semetipsa iudicium, & onus eius egredieẽ. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis, & diffundentur equites eius, equites nanque eius de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens, & congregabit quasi arenam captiuitatem, & ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt, ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam, tunc mutabitur spiritus, & pertransibit & corruet, hæc est fortitudo ei⁹ dei sui. Iuxta literam cõminatur Deus se suscitaturum esse Chaldęos, qui ministri sunt irę eius, qui

De hac re supra vide pto Vria & Dauid.

qui interpretantur quasi dæmonia. Hæc gẽs amara est, non parcens, & cito explens quod sibi fuerat imperatum. Iuxta allegoriam. onus eius egredietur. onus pro peccato. ad hunc sensum. Qui egerint pœnitentiam & dæmones dereliquerint, quibus, quasi equi, prius terga præbebant. & tunc abiecto onere pessimo, ad portandum Christum venerint, qui super pullum asinæ mansuetus ascẽdit. venient quasi aquila, vt sermonis Dei vescantur carnibus & famẽ tanti temporis saturent, lupi vespertini vocantur, quibus vita pessima occubuit. Cũ autẽ illi fuerint de manibus Chaldæorũ erepti, tũc sermo diuinus congregabit, quasi arenam illos qui erant in Chaldæorum captiuitate. tunc tyranni ludicri eius erunt, cum Christi aduentu iam omnes sint destructi. Deinde deridet illas munitiones, de quibus. Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potẽtia Deo ad destructiõnem munitionum. Cum autem hoc fuerit expletum, tunc spiritus conuertetur, & nequaquam puniet vt ante punierat, sed pertransiens peccatores rogabit pro eis, & reconciliabit eos pristino domino, in quibus omnibus ostenditur fortitudo Dei nostri.

2. Cor. 10.

Postremò ad intelligendum sensum literalem, aut ad eruendum illum ex maximis obscuritatibus in lucẽ, aduerte quod Hierony. in cõment. Isaiæ. cap. 18. ait. sæpe prophetæ metaphoram conuertunt in historiæ veritatẽ. vt apud Isaiam ca. 18. Ante messem enim totus effloruit, & immatura perfectio germinauit, & præcidentur ramusculi eius falcibus. Et ne putares ipsum de vinea loqui, & non de hominibus, vertit metaphoram in historiæ veritatem, subiungens. & relinquentur simul auibus montium & bestijs terræ. & in comment. Habac. cap. 3. ibi. Maledixisti sceptris eius. In expositione, inquit, historię allegoria & tropologia solet misceri illi. & historia ipsa frequenter metaphoricè texitur. vt sub imagine mulieris, vel vnius viri de toto populo prædicatur. Hæc ille. vt Ezechi. 15. dicitur, vt lignum vitis inutile, igni traditur, sic Ierusalem exurenda est. his verbis explicauit propheta. Quid fiet ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum. Nunquid tolletur de ea lignum vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus vt dependeat in eo quodcunq; vas. & subdit. sic tradam habitatores Ierusalẽ, & ca. 17. sub nomine aquilæ describit imperium Babylonicum, quod vastabat populũ Dei. Ex his & alijs quæ à nobis dicta sunt, colliges, quod literalis sensus est, qui ex verbis aut nominibus proprie aut metaphorice acceptis, elicitur, qui licet plerunque significet aliquid spirituale, ex re illa corporali, literalis est sensus. Hoc innuere voluit Augu. Psal. 103. Allegoria, inquit, dicitur, cum aliquid aliud videtur sonare in verbis, & aliud intellectu significare, quomodo dicitur agnus Christus. nunquid pecus? leo Christus, nunquid bestia? petra Christus, nunquid duritia, mons Christus, nunquid tumor terræ? & sic multa, aliud videntur sonare aliud significare, & ideo vocatur allegoria. Nonnulla alia quæ hoc in loco afferri poterant omisi, quando quidem de illis alibi differere statui vberius, & illo in loco cum fœnore reddam quæ nũc omissa sunt.

¶Sylua quorundam nominum, quæ in bonam, aut in malam, aut in vtranque partem accipiuntur.

CAP. II.

Si alicubi verum est dictum propheticum, Væ qui dicunt bonũ malum, & malum bonũ, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, & ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. pręcipuè dici potest in nominibus ambiguæ significationis, quæ in bonã aut in malam partem accipiũtur. Nam si nosnen vnum Deum ac diabolũ, doctrinã verã & falsam significat, profecto maxima cautio ac diligentia adhibenda est, ne decipiamur, tenebras, lucem, & lucem tenebras appellando. Quare si in alijs nobis cessatum nõ est, conandum est, ne in hac quoq; parte muneri nostro deesse videamur. Igitur cõplurisna afferre exempla tentabo, ex illis tu ipse poteris hoc talento numularijs tradito, multa similia congregare. August. quidem lib. 3. de doctrina Christi. ca. 24. ait. Quoniã multis modis res similes rebus apparent, nõ putemus esse præscriptum, vt quod in aliquo loco res aliqua per similitudinẽ significauerit, hoc etiã semper significare credamus. Nam

Isaia. 5.

Fermẽtum & In vituperatione fermentum posuit dominus, cum diceret. Cauete à fermento Pharisæorum. Et in laude cum diceret. Simile est regnum cælorum mulieri quę abscondit fermentum in tribus mensuris farinę donec fermentaretur totum. Huius varietatis obseruatio duas habet formas. sic enim aliud atque aliud rés quæque significant, vt aut contraria aut tantummodo diuersa significẽt. Contraria scilicet, cum alias in bono, alias in malo res eadem per similitudinem ponitur. vt fermentum. Tale est etiam quod leo significat Christum. vt, Vicit leo de tribu Iuda. significat diabolum. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuniit, quærens quem deuoret. Ita serpens in bono est. Astuti vt serpentes. in malo autem. Serpens Euam seduxit astutia sua. In bono panis. Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: in malo. panes occultos libenter edite. Hęc quidem quæ commemoraui minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia commemorari non nisi manifestissima debuerunt: sunt autem quæ incertũ sit in quã partem accipi debeant, sicut. Calix in manu domini vini meri plenus mixto. Incertũ est vtrum iram dei significet. aut gratiã scripturarum à Iudæis ad gentes transeuntem. At cum res eadem non in cõtraria, sed tantum in diuersa significatione ponitur, illud est in exemplo, quod aqua & populum significat, Apoc. 7. & spiritum sanctum. Ioan. 7. flumina de ventre eius fluent aquæ viuę. sic & alię res non singulæ, sed vnaquæq; earũ, non solum duo diuersa, sed etiam nonnunquã multa significant. Item Grego. homil. 19. in Ezechie. ait, Magna legentium debet esse discretio, vt in sacro eloquio, cum quilibet vnus sermo dicitur, non vnam eandemq; rem significare credatur. Sic aliquãdo sol in bono, aliquãdo vero accipitur in malo: solis enim nomine aliquando signatur dominus, aliquando persecutio. Attestante libro sapientiæ, in inferno enim impij dicturi sunt. Errauimus à via veritatis & sol iustitiæ non ortus est nobis. Et de iactis seminibus dominus dicit. Orto sole aruerunt. Quia facta persecutione in reproborum cordibus, prædicationis verba siccantur. sic bouis nomine sapiens designatur. vt, Non iunges bouem & asinum. id est sapientem cum stulto in prædicatione non socies. & per bouem fatuus designatur, sicut de illo qui in turpitudine amoris captus est,

Matth. 16. *Luca 13.* *Leo.* *Apoca. 5.* *1. Petri. 5.* *Matth. 10.* *Panis.* *Psalm. 74.* *Aqua.* *Sol.* *Capi. 2.* *Mat. 14.* *Bos.* *Deute. 22.*

dicit. Statim eam sequitur vt bos ductus ad victimã, idest, sicut fatuus trahit ad mortem. Et Philippus presbyter lib. 3. in Iob. c. 38. in fine, hæc eadem scribit. Vt tamen hæc melius intelligantur, oportet multis exemplis rem totam illustrare & expeditam facere.

Petra, vt inquit Hierony. in cõment. Abdiæ. quanquam frequẽter, vel in persona domini, vel in soliditate ponatur. vt in Psal. statuit supra petram pedes meos. & ad Petrum dicitur. Tu es Petrus, super hanc petram ędificabo ecclesiam meam. In cõtrariam etiam partem frequenter accipitur. Auferam, inquit, cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. &, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. & in Abdia non dicitur, habitantem supra petram, in qua prudens ædificator domum suam extruxit, sed in scissuris petræ eum. vt hæreseon, à petra Christo, significet scissiones.

In sacra scriptura, inquit Gregor. libr. 18. moral. capit. 20. lapides in malo aliquando, aliquando vero in bono accipi solent. Nam cum lapis pro insensibilitate ponitur, dura, per lapides corda designantur. Vnde per Ioan. dicitur. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. nomine lapidum corda gentilium designat, dura atque insensibilia per infidelitatem. & per prophetam, inquit dominus. Auferam cor lapideũ de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Rursum per lapides, mentes fortium designari solent. Vnde per Petrum sanctis dicitur. Et vos tanquam lapides viui superædificamini domos spirituales. & per prophetam venienti ecclesiæ pollicetur dicens. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos & fundabo te Saphyris.

In sacra scriptura. ait Gregorius 19. moral. capit. 1. volucres, aliquando in malo, aliquando in bono dantur intelligi. Per volucres quippe nonnunquã potestates aeriæ designantur, bonorum studijs aduersæ. Vnde veritatis voce dicitur. Quoniã semen quod secus viam cecidit, venerunt volucres & comederunt illud. Quia nimirum maligni spiritus humanas noxias mentes obsidentes, dum cogitationes noxias ingerunt, verbum vitæ à memoria euellunt. Hinc rursum cuidam diuiti superba sapienti dicit. Vulpes foueas habẽt, volucres cæli nidos. noie volucris superba dæmonia intelligimus quæ in corde hois habitãt. At contra in bono volucres poni solent.

Salomon. *Petra.* *Psalm. 39.* *Matth. 16.* *Ezech. 16. & 32.* *Lapides.* *Matth. 3.* *Ezech. 36.* *1. Petri. 2.* *Isaia. 54.* *Volucres.* *Matth. 13* *Matth. 13*

lent. Vnde Dominus. Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit & factum est in arborem magnam, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius.

Passer. Passer, teste Hiero. eccles. 12. nunquam in malam partem legitur. loquitur in decimo Psalmo. Iustus, In domino confido quomodo dicitis animæ meæ transmigra in montē vt passer. & alibi. Vigilaui & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Necnon in alio loco. Etenim passer inuenit sibi domum.

Abyssus. Abyssus, vt inquit Basi. ho. 2. Exaē. ὕδωρ πολὺ δυσέφικτον ἔχον ἑαυτοῦ πέρας τὸ κάτω, idest est multitudo aquarum ad cuius profunditatem non potest perueniri. & Damas. lib. 2. cap. 9. Abyssus est aqua plurima, cuius finis incomprehensibilis est hominibus. nomen βυθὸς significat profunditatem, & iuxta Iones dicitur βυσσὸν. cū litera priuatiua addita ἄβυσσος. His suppositis, inquit Hiero. Haba. 3. Abyssus sæpe in bonam partem, sæpe in malam, interdum indifferenter accipitur. In bonam. vt, iudicia tua abyssus multa. In malam. viderunt te aquæ Deus. & dæmones deprecantur ne mittantur in Abyssos. &. tenebræ erant super faciem abyssi. nescio an in bonam partem posit accipi. Indifferentes. Rupti sunt fontes abyssi. & cataractæ cæli apertæ sunt. &, Dracones omnes abyssi. Nisi forte ex eo quod dracones & ignem & grandinem ponitur, In malam partem trahēdum sit. Et comment. Ionæ. cap. 2. Abyssos perniciosas quasdam & pessimas fortitudines accipere debemus, vel tormentis suppliciisque deditas potestates, ad quas in euangelio dæmones rogant. ne ire cogantur. Vnde & tenebræ erant super abyssum. Interdum abyssus accipitur pro sacramentis ac profundissimis sensibus ac iudicijs Dei. vt, iudicia Domini abyssus multa. &, abyssus abyssum inuocat in voce cataractarum. cataracta Hispanè Pesquera. Intelligunt locum vltimum de duplici testamento & apostolis. alij de maximis tribulationibus quæ se inuicem anuitant vt eum inuadant, voce maxima.

Psal. 79. *Gene. 7.* *Luc. 8.* *Psal. 35. 41.*

Cedri. *Isai. 2.* *Psal. 28.* Cedri, teste Hiero. Isai. 2. in malam partem accipiuntur, vt apud Isaiam. Dies Dni super omnes cedros Libani. & alibi. Vox Dñi cōterentis cedros, conteret Dñs cedros Libani. & iterū Psal. 30. Vidi impium exaltatū & eleuatū quasi cedros Libani, & transiui & ecce nō erat. Quod si prudens lector quæsierit cur in tēplo domini cedrina ligna sint posita, & in Psal. iuxta Hebraicam veritatem legamus. *Psal. 103.* Saturabuntur ligna domini, & cedri Libani quas tu plantasti. ibi passeres nidificabunt. Et inter cætera ligna etiam cedri ad laudes domini prouocantur. & in aduentu Saluatoris quando omnes arbores & ligna campi applaudent ramis suis, scriptum sit. Ponam in terra inaquosa cedrum & buxum & Cypressum & pinum. *Psal. 41.* Dicendum est quod ex eodē genere hominū, alij sublimētur ad regnum, alij trahantur ad pœnam, & cedri Libani quę propter superbiam conterentur, eligentur cum boni odoris fuerint, & cum apostolo dixerint. Christi bonus odor sumus Deo. & *1. Cor. 2.* Grego. lib. 32. ait. Scriptura sacra, cedri nomine, aliquando alta excellentia glorię cælestis exprimitur. Sicut Psalmista testatur. Iustus vt palma florebit, & sicut cedrus Libani multiplicabitur. *Psalm. 91.* Cedri rursus nomine, prauorum rigida elatio designatur. sicut per eundem prophetam dicitur. Vox domini confringens cedros. *Psalm. 28.* & Euthy. Psalmo. 28. ait. Cedrus, aliquando in bonum accipitur, quia cedrina ligna immarcescibilia sunt atque imputrida, & earum materia densa est ac odorata. Iuxta illud. Iustus vt palma florebit. Aliquando in malum, quia arbor est sterilis atque inflexibilis, Iuxta illud Vidi impium super exaltatum atque eleuatum sicut cedros Libani. & iterum. Vox Domini confringens cedros. *Psalm. 36.* Per cedros dæmones intelligit, propter eleuationē & superbiā illā quæ de cælo eos præcipitauit. Lege Basi. Psal. 28. sermo. 1. *Psalm. 28.*

Arabs. Arabs, inquit Hiero. lib. 6. cōment. in Isaiā ca. 6. aliquādo in bonam partē accipitur, eo, quod tendat ad finem, & oblitus præteritorum extendat se ad priora. Vnde Isaias ait. Nec ponet ibi, nempe in Babylone, tentoria Arabs. Arabs autem interpretatur occidentalis & vespertinus.

Exploratores. Exploratores, inquit Hiero. Ezechiel. 27. ca. in bonā partem dicuntur, quales Moyses miserat ad explorādam terrā promissionis. *Nume. 13.* Sed & in contrariā, quales apostolus vitare se dicit, propter subintroductos falsos fratres, qui interauerunt explorare libertatē nostram quā habemus in Christo. *Galat. 2.* De quibus Ioseph loquitur. Exploratores estis, cōsiderare vestigia regionis venistis, fratres eius intelligētes crimen esse non modicū aliena per insidias explorare responderunt non sunt exploratores serui tui. *Gene. 42.*

Amici. Ami

Amicus per Antiphraſin inimicum ſigni
ficat, Threnorum 1. Vocaui amicos meos,
& ipſi deceperunt me. ex Hiero. Threno. 1.
& Orige. tracta. 35. in Matth. ait. Hoc nomi
ne amice in vocandi caſu, neminem bonorũ
in ſcripturis cognoſcimus appellatum. Ad
Matth. 20 malum enim & non indutum veſtibus nu
ptialibus dicitur. Amice quid huc veniſti, nõ
habens veſtem nuptialem. Malus etiã eſt qui
in parabola denarij audit. Amice non facio
tibi iniuriam, accipe quod tuum eſt & vade.
& ad Iudam dicitur. Amice ad quid veniſti.
Hæc ille. In bonam etiam partem inuenitur,
Lucæ 14. Amice aſcende ſuperius.

Onus. Onus, ait Hiero. lib. 3. cõment. epiſtolę ad
Galat. c. 5. & in bonam & in malam partem
puto poſſe accipi. hoc eſt in his qui peccatis
grauibus opprimuntur. & in his qui virtutũ
leuiora onera ſuſtentant. De peccatis pœni-
tens in Pſalm. loquitur. iniquitates meæ ele-
Zachar. 5. uatæ ſunt ſupra caput meum, & ſicut onus
Iſaia. 1. graue grauatæ ſunt ſuper me. & iniquitas, in
quit propheta, ſedet ſuper talẽtum plumbi.
& Iſaias ait. populus graui iniquitate. De vir
tutibus, doctrinaq; virtutũ, dominus ait. Iu-
gum meum ſuaue eſt, & onus meum leue.
Quod autem & doctrina pro onere accipia-
Matth. 23. tur perſpicuũ fuit in euangelio. alligãt quip-
pe Phariſæi onera grauia, & quæ portari nõ
poſſunt, & superponunt ſuper humeros ho-
minum, ipſi autem vno ea digito nolunt cõ-
tingere. Lege quæ ſcripſi lib. 4. cap. 2.

Mare. Mare, authore Hiero. ca. 3. in bonam par-
tem accipi, Pſalm. 23. teſtimonio eſt, in quo
tropologicè eccleſia dicitur, ἡ οἰκουμένη, id
eſt orbis terrarum. Ipſe ſuper mare fundauit
eum, & ſuper flumina præparauit illum, id
eſt orbem. Nec nõ & illud quod de vinea di-
Pſalm. 79. citur, quæ tranſlata eſt ex Ægypto. Extendi
ſti propagines eius vſque ad mare. vſque ad
mare puto quod in bonã partem poteſt acci
pi. Et ea quę plena ſunt ſacramẽtis & in pro-
fundo poſita (de quibus dicit apoſtolus. O
Roma. 11. profundum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: & pro
phetã conſonat: De profundis clamaui ad te
domine) mare in ſcripturis appellari. Quod
autem & accipiatur in contrario multa teſti
Pſal. 103. monia ſunt. vt illud Pſal. hoc mare magnũ
& ſpacioſum, ibi naues pertranſibunt. & in
euangelio quando dominus increpauit ven-
tos & mare, & dixit ei. tace & obmuteſce.

Flumina. Sunt, inquit Hiero. Ezechie. 29. bona flu-
mina, ſunt & mala. bonorum illud eſt exem
plum. Fluminis impetus lætificat ciuitatem *Pſalm. 45.*
Dei. & qui biberit ex hac aqua, fluent de ven
tre eius flumina aquæ ſalientis in vitã æter-
nam. Malorum quod Pharao loquitur. Mea
ſunt flumina & ego feci ea, in quibus draco
habitat. Iterum hæc replicat Habac. capit. 3.
Præterea Orige. homi. 13. in Ezech. ait. Scio
flumina in quibus draco ſedet, ſuper quę flu
mina hi qui de Iſrael capti fuerant, ſedentes,
cum carmen Sion canere non poſſent, fle-
bant, ſecundũ id quod in Pſalmis ſcriptũ eſt.
Super flumina Babylonis illic ſedimus & fle *Pſal. 136.*
uimus. Scio aliud flumen cuius impetus læti
ficat ciuitatẽ Dei, iuxta Pſalmiſtæ vocẽ dicẽ
tis. Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei.
Quis eſt iſte fluuius lætificans ciuitatẽ Dei:
Ieſus dñs noſter iſte eſt, qui ait per Iſaiam.
Ecce ego declino ad vos quaſi fluuius pacis. *Iſaia. 66.*
Scio ego quoſdam eſſe fluuios repromiſſos,
qui ex hoc fluuio manant. omnis qui bibe-
rit ex aqua iſta, ſitiet rurſum. qui autem bi-
berit ex aqua quam ego dedero, inquit, Ie-
ſus, non ſitiet in æternum, ſed erit fluuius in
eo, fons aquæ ſalientis in vitam æternam. &
flumina de ventre eius egredientur. Habes
igitur fluuios ſanctos à quibus procul eſt
draco. Eſt quidam fluuius quem Draco fe-
cit, dicit quippe draco. mea ſunt flumina &
ego feci ea. & comminatur Deus tam Draco
ni quam fluuijs, in quibus eſt Draco. Audi
hæreticum cum omni verſutia prædicãtem
necdum Chriſtum veniſſe. Ideo diligenter
attende cum aquam biberis, ne forte de illo
fluuio bibas, in quo ſedet draco, ſed bibe ex
aqua viua, & de eo fluuio in quo eſt ſermo
Dei, in quo eſt dominus noſter Ieſus.

Clamor, inquit Grego. in expoſitione. 5. *Clamor.*
Pſalm. pœnit. aliquando in bonũ, aliquando
in mala ſignificatione accipitur. Clamat enĩ
Iuſtus cum operatur iuſtitiam ex deſiderio.
clamat & impius cum peccatum iungit pec
cato. Clamabat Moyſes cum populum de
Ægyptiaca ſeruitute liberatum ad terrã pro
miſſionis per deſertum duceret. clamabat
& populus Gomorrhæus cum ex frequen-
tiſsima peccati perpetratione, Deum ad ira-
cundiã prouocaret. Deniq; Moyſi tacẽti di- *Exodi. 14.*
ctũ eſt à dño. Quid clamas ad me? Vnde qui
dã nos admonet dicens. auferatur clamor de *Ephe. 4.*
medio veſtrum. & iterum in expoſitione. 2.
Pſalm. ait. Quod peccatum clamor ſit, teſta-
tur ſcriptura quæ dicit. Clamor Sodomorũ *Geneſ. 18.*
& Gomorrhæorum aſcendit ad me, & ite- *Ibidem.*
rum.

rum. Descendam videre, vtrum clamorē, qui venit ad me, opere compleuerint.

Gigas — Gigantem, iuxta Hiero. Isaiæ. 3. in bonam partē, hoc est de Domino saluatore in Psal. (Psalm. 18.) legimus. Exultauit vt gigas ad currendam viam suam. & in Isaia iuxta. 70. (Isaia. 3.) Gigantem & fortem. sin autem legerimus Nēbrod Gigantem qui fuit venator coram Domino. & Gigantes propter quos venit diluuium super terram, in contrariam partē accipiendi sunt. Lege August. Psalmo. 87.

Mulus. — Mulus, vt scribit Hiero. Isaiæ. 66. in scripturis dupliciter accipitur. Vel in sterilitate & continentia, qualibus sedit Dauid & Salomon, quorum alter interpretatur fortis manu, alter pacificus. 3. Reg. 1. Vel in mala parte, de quibus dicitur. (Psalm. 31.) Noli fieri sicut equus & mulus in quibus non est intellectus, quibus præpositus erat Doëg.

Naues. — Naues, iuxta Hiero. Isai. 2. in malam partem accipi legimus. Nam habuit Iosaphat naues quas mittebat in Tharsis, sed contritę sunt in Asiongaber. habuit & Salomon, quę ibant in Tharsis, & post tres annos reuertebantur, afferebantque regi, argentum, aurū, ebur & simias, sed quia rex vterque peccauerat, alius deditus voluptati, & externarum gē tium amans fœminas. alius se cum rege Samariæ copulans, quod vtrumque ad ethnicos & Hæreticos refertur, in quibus nihil est aliud, nisi fulgor eloquentiæ, & sensus dialectica arte constructus, & sermo mortuus, quod intelligitur in eburneis dentibus, & similitudo rationis humanæ quod sentitur in simijs. Idcirco in Psal. legimus. (Psal. 106.) In spiritu violento confringes naues Tharsis. & Isai. (Isaia. 18.) Væ alis nauiū, quæ sunt trans Æthiopiam. sunt ē contrario & bonæ naues. de quibus & in eisdem Psal. (Psal. 106.) dicitur. Qui descendunt in mare nauibus, & faciunt opus in aquis multis.

Filij. — Filios, legimus, inquit Hier. Mala. 1. in malam partem. Eramus natura filij iræ. (Ephe. 2.) & filij Gehēnæ, quos Pharisæi mare & terris circū itis dignos genuere tormentis. (Mat. 23.) & Iudas proditor, filius perditionis appellatur. (Iohan. 17.) & in Hosea. Filij fornicationis, qui sunt de matre meretrice, generati. In bonā partem filios legimus. (Iohan. 1.) Dedit eis postatē vt filij Dei fierent. & (Gal. 4.) Filioli mei quos iterū parturio donec Christus formetur in vobis. Sed nota quod filius, sicuti seruus, in scripturis sanctis, volūtate, fit, nō necessitate naturæ. Qui enim spiritū adoptionis acceperit in filiū Dei vertitur, qui autē spiritum seruitutis in timorem, Dei seruus efficitur.

Filius hominis. — Filius hominis, si Hiero. credimus Ezechi. 30. in scripturis sanctis in bonā parte semper accipitur, dūtaxat in numero singulari. vt in Ezechi. fili hominis & in Daniele & in euangelio, Filius hominis nō habet vbi reclinet caput suū. & filius quidem hominis vadit sicut scriptū est de eo. (Psal. 56.) Alioqui in plurali numero in cōtrariū legitur. vt in psalmo. (Psal. 4.) Filij hominū dentes eorum arma & sagittæ. & rursum. Filij hominum vsq; quo graui corde. Hæc ille. Hoc forte verū est in editione vulgata. quia interpres cū hoc nomē filius apud Hebræos ponitur in singulari, genitiuus illi adiunctus nēpe Adam, in numero singulari subnectitur. si nomen filius est numeri pluralis, genitiuus illi adiunctus, itidē per pluralē numerū transfertur. At iuxta Hebraicā veritatē nunquā, hominū, inuenitur in plurali. caret enim illo, nomē Adā, idest, homo. Vnde ipse Hier. Matth. 16. quasi retractasse videtur quod in Ezechi. dixerat, cū inquit. Vbicunq; scriptū est in veteri testamento, filius hominis, in Hebræo, filius Adā positū est. Illud quoq; quod in Psal. legitur. Filij hominū vsq; quo graui corde. in Hebręo dicitur, filij Adam. Hęc ille. Porrò quod dicit, Psal. 4. legi, filij Adam. in Hebræis codicibus, non ita est, sed filij viri. hoc est filij robustorum ac potentum. Sicuti vice versa, filius hominis, significat hominem plebeium & vulgarem. Atque ita vocatur Christus, quia ipsum ignobilem, homines reputabāt. Aug. Psa. 8. in huius loci expositione. Quid est ho. &c. latè philosophatur quo differant modo, homo & filius hominis.

Pilosus. — Hispidus & Pilosus in malam partem accipitur. vt quando de Esau dicitur quod erat pilosus. Cum vero in bonam partem accipitur, virilitatis est argumētum. nam cum scriptura de Elia loquitur hoc vtitur nomine. (4. Reg. 1.) ex Hiero. Ezechi. 35.

Malefici. — Legi, inquit Hiero. Nahū. 3. ca. in scripturis sanctis in bonam quoque partem maleficos accipi, vt in psal. (Psalm. 57.) Malefici incantantis sapienter. sed ad hoc incantat talis maleficus, vt meretricis Niniue amore deuinctos, ad mētis sanitatem retrahat.

Phantasia. — Quæramus, inquit Hieronym. Haba. 3. si cubi in scripturis Phantasiam, in bonam partem inuenire possumus, & cum raro vel nunquam fuerit inuenta, in malam partem vbiq; interpretabimur.

Quo-

Quomodo,inquit Hiero.cap. 17.cômen. in Ezechi.cætera animantia & ad bonam & ad malam partem referri ſolent, ita & de a- *Leo.* quila & leone. In bonam partem leo dicitur *Apoca.5.* Chriſtus, propter mugiētem fortitudinem. Vicit Leo de tribu Iuda.& in Gene.c.49 Ca *Pſalm.9.* tulus leonis Iuda.In contrariam,in Pſal. Inſi *Aquila.* diatur in abſconditis, vt leo in cubili ſuo. In bonā partem de aquila dicitur, quod iuſtus dues effectus faciat ſibi alas ſicut aquilæ, vt poſsit reuerti ad domum præceſſoris ſui. & *Iſaia 40.* in Iſaia ſcriptum eſt,quod pennas afferant ſi cut aquilæ,currant & non laſſentur, ambulent & non eſuriant. & Augu. Pſal.49.idem dicit de leone.Et Orige.homi.11. ſuper Eze chi.cum hęc dixiſſet,ſubiungit.Vt ego ſuſpi cor iuſtus non eſt aquila,ſed quaſi aquila,æmulatur quippe aquilam. Et quomodo ſerpens æneus typus fuit ſaluatoris, neq; enim ſerpens erat vere,ſed imitabatur ſerpentem, *Ioan.3.* dicente domino.Vt Moyſes exaltauit ſerpē tem in deſerto.eodem modo iuſtus nō tam aquila eſt, quam aquilæ ſimilis, quia ei vtile *Matth.10* eſt imaginem aquilæ ſectari. & alibi præceptum accepit vt iuſtus ſit ſapiens vt ſerpens, non vt fiat ſerpens ſed ne à veri ſerpentis ca *Aquila.* piatur aſtutia.Item Hierony.Iob 29.ca.ait. Aquila aliquādo dicitur in bonam partem, *Deute.23.* vt ſicut aquila protegit nidū ſuum.Et in ma- *Iob.39.* lam, vt nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila. & alibi erit quaſi aquila ſupra domum dei.Ita Philippus ibidem.

Torcular. Torcular,vt ſcribit Hierony.Threnorum 1.Iuxta ſcripturæ ſanctæ conſuetudinem in terdū pro vltione ac ſupplicijs ponitur peccatorum.vt, torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda.In bonam partem ſcribuntur *De hoc lib. 4.ca.3. pro pe finem.* pſalmi pro torcularibus, octauus, & 83.In quo torculari,& malis ſupplicia,& bonis prę mia à domino ſaluatore calcantur.quem ſolus ipſe calcauit, nullumq́ue habuit adiutorem. interdū etiam pro congregatione fructuum accipitur. Ita quoque dicit Iſaiæ 63.

Cor. Cor,inquit Hierony. Threnorum. in bono ponitur & in malo in vnico verſu ſcilli- *Pſalm.73.* cet. Defecit cor meum & caro mea,deus cor dis mei & pars mea deus in ſecula. Defecit cor vtique mala cogitatio. Deus autem cordis, hoc eſt author boni intellectus quia eū ſine eius gratia non habet.

Sagittæ. Sagittæ inquit Hiero.Iſaiæ 49.aliæ ſunt *Iſaiæ 49.* electæ,aliæ non. Vnde propheta.Poſuit me ſicut ſagittam electam. ex quo oſtendit Deū habere ſagittas plurimas,ſed nō electas, quæ *Pſalm.44.* ſagittæ prophetæ ſunt & apoſtoli,qui in toto orbe diſcurrunt.Sagittæ tuæ acutæ potē tiſsime,populi ſub te cadēt.& iterum. Sagittæ potentis acutæ. & Chriſtus de multis ſagittis vna ſagitta electa eſt.qua ſagitta & ſpō ſa vulnus accipiens,ait. Vulnerata charitate *Canti.4.* ego ſum.Iterum repetit Habac.cap.3.

Nunquam, dicit Auguſti.libro 22. con- *Miſericordia.* tra Fauſtum capit.18.in eccleſiaſticis literis miſericordiam in vituperationem poſitam recolo.

Dicitur,inquit Hierony.Habac. 2.auari- *Auaritia.* tia mala ad diſtinctionem bonæ,vt ſit bona auaritia doctoris eccleſiaſtici qui nunquam ſatiatur multitudine ſectatorum, & quanto plures habuerit diſcipulos, tanto magis ad doctrinæ ſtudium concitetur. Hinc Habacuc dicit. Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ.

Particeps,inquit Hiero.ad Epheſ.5. in bo *Particeps.* nam partem, comparticeps in malam ſemper accipitur. vt in Pſalm. 44. propter quod vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participib⁹ tuis. & alibi. participes Chri *Hebræ.3.* ſti facti ſumus.& ad Ephe. Paulus.Nolite effici comparticipes eorum.ſed hoc nomen vt credo alibi nō legitur.Hæc ille. At in cap. 3. eiuſdem epiſt.nomē cōparticipes inuenitur, vt ſi Hiero.conſuluiſſet Græca exēplaria videre potuiſſet. συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, id eſt, comparticipes promiſsionis eius.

Carmen,iuxta Grego.homi.9.in Ezechi. *Carmen.* aliquando in bono aliquando vero in malo accipi dubium non eſt.quia & lætum carmē & lugubre carmen dicere poſſumus.Sed ſcri ptura penè ſemper in proſperis ponere ſolet. Veluti cum dominus Iſrael ſicum populum de mari rubro liberaſſet ſcriptum eſt, tunc Moyſes & filij Iſrael cecinerunt carmē domino.& cùm Dauid de hoſtibus victoriā reportaſſet, ſcriptum eſt locutus eſt Dauid *2.Reg.22.* domino verba cantici huius. Salomon quo- *Prouer.25* que ait. Acetum in nitro qui cantat carmina corde peſsimo.acetum quippe ſi mittatur in nitro,ferueſcit nitrum protinus & bullit. & peruerſa mens quando per increpationem corripitur, aut pro prædicationis dulcedine bona ſuadentur, de correptione fit deterior, & inde in murmurationis iniquitate ſuccenditur,vnde debuit ab iniquitate compeſci.& per Eliu quoque de ingrato, ac de ſe deſperante dicitur. Et non dixit vbi eſt qui fecit me,

Iob.35. me, qui dedit carmen in nocte. carmen quippe in nocte eſt lætitia in tribulatione. Carmen in nocte accipimus, quando in preſſuris præſentibus, de futuris gaudijs conſolamur. Hæc ille. Vtitur exemplo ex Ezechi. capit. 2. Scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen & Væ. ad probandum quod carmen accipitur in bonam partem. ſed non accipitur.

Venator. Quantum poſſum, in quit Hierony. Micheæ. 5. memoria recolere, nunquam venatorem in bonam partem legi. Iſmaël & Eſau venatores fuerunt, & præceſſerunt in typo populi Iudaici, quorum alter Ægyptię filius eſt, ambulans iuxta carnem & iuxta carnem viuens. Alter primitiua propter lenticulam vendidit, & benedictionibus fratris inuidens, fugat eum in Meſopotamiam. Cōſentit Ambroſ. in comment. Pſalm. 118. ſerm. 8. verſu. 5. & 6. & iterum Hiero. in Decreti. D. 86. capit. Eſau venator erat. & Nicolaus papa. in capit. Quorundam. D. 34. Aliquando hæc obſeruatio fallit, vt inquit Hiero. in commēt. Ezechielis. capit. 28. Venatores, in quit, in malam partem accipiuntur. vt in Pſalmo. anima noſtra erepta eſt ſicut paſſer de laqueo venantium. & in Prouerbijs. oculus meretricis laqueus eſt peccatoris. ſunt & in bonam partem ijs contrarij venatores, de quibus ſcribit Ieremias. Ecce ego mittam piſcatores, & venatores, qui venentur vos de omni colle & monte. Vnde & viculus Petri & Andreæ hoc appellatur vocabulo, Bethſaida enim noſtra lingua interpretatum, domus venatorum, ſonat.

(Margin: Iſmael. Eſau. D.86. cap. Eſau. Pſal. 123. Prouer. 23. Iere. 16.)

Porta. Portæ, vt ſcribit Hiero. Nahum. 3. ſunt malæ iuxta illud. Qui exaltas me de portis mortis. Aliæ bonæ, vt annuntiem laudes tuas in portis filiæ Siō. & Amos. 5. ait. Duplices portas, mortis & vitæ, vitiorum atq; virtutū, ſæpè in ſcripturis legimus. Vt in Pſal. Qui exaltas me de portis mortis, vt annuntiem laudes tuas, in portis filiæ Sion. Haud dubium quin eccleſiam ſignificet, excelſum montē Sion, & ciuitatem Dei viuentis Ieruſalem cæleſtē, & multitudinem angelorū, & eccleſiam primitiuorum qui ſcripti ſunt in cælis. Qui in portis Sion fuerit exaltatus, portas mortis timere non poterit, de quibus Petrus domino loquebatur. Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. Portas virtutis in alio Pſalmo dicimus. Aperite mihi portas iuſtitiæ, ingreſſus in eas confitebor domino. hæc porta domini iuſti intrabunt in eam. Deniq; & Sapientia in portis ciuitatis conſiderans, dixit. Quanto tempore obtinuerint iuſtitiam non confundentur. Quod dicitur. Odio habuerunt in porta corripientem. portas illas ciuitatis, hoc eſt animæ credentis in Chriſtū, puto eſſe virtutes per quas ad credētes Chriſtus ingreditur.

(Margin: Pſal. 9. Mat. 16. Amos. 5.)

Defectio. Defectio, inquit Hiero. Sophoniæ. 1. In bonam partē accipitur, iuxta illud. deficiens mortuus eſt Abraham in ſenectute bona, ſenex & plenus dierum. Quid ſi quis oppoſuerit aduerſum hoc, illud quod de Iſmaël ſcriptum eſt. Hi ſunt anni Iſmaël centum triginta & ſeptem, & deficiens mortuus eſt, & appoſitus eſt ad genus ſuum. Reſpondebimus ei primùm, & ipſum Iſmaël filium eſſe Abraham, & accepiſſe dona & partes à patre, ſecūdum menſuram ſuam. Deinde abſolute ſcriptum. Deficiens mortuus eſt, & non addi quod ſcriptum eſt de Abraham, in ſenectute bona, ſenex & plenus dierum, & appoſitus eſt ad populum ſuum. ſiue de Iſaac. Fuerunt autem dies Iſaac quos vixit anni centum. 85. & deficiens mortuus eſt, & appoſitus eſt ad genus ſuum, ſenex, & plenus dierum. Necnō & Iacob. & ceſſauit Iacob præcipiens filijs ſuis, & leuans pedes ſuper lectum defecit, & appoſitus eſt ad populum ſuum. ex quo intelligimus aliud eſſe tantum deficere, aliud cum defectione plures pariter habere virtutes.

(Margin: Gene. 35.)

Zelus. Zelus, inquit Euthy. Pſalm. 67. in bonam partem vocatur iuſta indignatio, velut illa quam concepit Chriſtus, cum ementes & vēdentes eiecit è templo. quia nullam Dei templo reuerentiam exhibebant. & Pſal. 72. addit. Per zelum in malam partem iram intelligimus, quæ à recta ratione aduerſus aliquid irrationabiliter, factum proficiſcitur. & Hiero. Nahum. 1. ait. Zelus in bonam partem accipitur. vt, zelamini chariſmata meliora. & zelor vos Dei zelo. & Dominus in Pſal. 68. zelus domus tuæ comedit me. & Elias inquit, zelo zelatus ſum Domino omnipotenti, & Simonem Zelotem apoſtolum Chriſti, quem Marcus, Simonem Cananæum appellat, legimus. In malam partem. Deus æmulator & vlciſcēs Dominus. Lege Orige. Pſalm. 36. & Ambro. Pſal. 118. ſerm. 18.

(Margin: 1. Cor. 12. 2. Cor. 11. 3. Reg. 19.)

Aemulatio. Æmulatio, vt inquit Grego. ſuper cāti. ca. 8. & in bonum & in malum accipitur. In bonum ſicut cum per apoſtolum dicitur. Æmulamini

lamini charismata meliora. In malom autem assumitur, vbi per Samuelem Sauli dicitur. Auferetur à te regnum,&dabitur ęmulo tuo, æmulus quippe eius Dauid dicitur, cui Saul inuidere non ignorat. Præterea Euthy. Psal. 36. ait. Æmulari & in bonam & in malam partem accipitur. Quia prauos aliquando, aliquando bonos æmulamur. Primam æmulationis speciem auertit propheta, Inquiens. Noli æmulari malignantes. Nam æmulari ad bonum rectum est. Hieronym. quoque in commenta. epist. ad Galat. capit. 4. ait. Æmulantur bene, qui cum videant in aliquibus esse gratias, dona, virtutes, ipsi tales esse desiderant,& fidem industriamq; eorum nituntur imitari, vt possint ea quæ æmulatione digna sunt consequi. De quibus & apostolus ait. Æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis. Ac deincept, sic & vos quoniam æmulatores estis spiritualium, ad ædificationem ecclesię, quęrite vt abundetis. Et iterum. Fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Æmulantur non bene, qui non tā ipsi cupiont esse meliores, vt imitentur eos qui æmulatione digni sunt, quam illos ipsos volunt facere peiores,& retrorsum trahere æmulatione peruersa. V. g. si Christianus quispiā, legit Moysen & prophetas scit omnia in vmbra & imagine illi populo præcessisse, scripta autē esse propter nos in quos fines seculorum decurrerunt. Circuncisionē non tam præputij quā aurium & cordis, intelligit, qui resurrexit cū Christo & ea quęrit quę sursum sunt, liberatus est ab onere & seruitute legis, ne tangas, ne gustes, ne attamines, imperantis. Huic si quis scripturarum verbis voluerit persuadere, vt non per Tropologiā, sed per occidentem literam quæ sunt scripta suscipiat, vt in manifesto fiat Iudæus, nō in occulto, æmulatur eum nō bene, sed cōcito cursu ad maiora gradientē retrahere festinat, vt se potius æmuletur qui retrorsum vadit, aut

Psalm. 36. certè vt multū vltra non promouet. De zelo & æmulatione peruersa dicitur in Psal. Noli æmulari in malignātibus,& apud Paulū. Æmulantur vos non benè. Inuenimus & alium zelū quo zelati sunt filij Iacob Ioseph fratrē

Num. 25. suū,& Maria & Aaron amicū domini Moysen. Neque enim aut hi aut illi vt meliores essent, Ioseph & Moysen, ad zelū sunt concitati, sed quia dolebant illos esse meliores. Iste zelus inuidiæ vicinus est. Bonum zelum legimus Phinces, Eliæ, Mathathiæ, apostoli Iudę, sed non proditoris, qui ob insignem zeli in se virtutem, etiam Zelotis nomen accepit. Ma- *3. Reg. 19.*
lum autem vt Cain & Habel, est & medius ze *1. Mach. 2.*
lus qui nec in bonam nec in malam partem *Iudas Zelotes cur vocetur.*
accipi potest, videlicet Zelotypia.

Quantum ego existimo, inquit Hieron. in comment. in Ecclesi. capit. 11. semper in bonam partem accipitur Auster. Vnde in canti- *Auster. Aquilo.* co canticorum. ca. 4. dicitur. Exurge Aquilo, hoc est recede & abi, veni Auster persla hortum meum, & in Ecclesiaste. Si ceciderit lignum, siue ad aquilonem siue ad austrum, vbi ceciderit ibi erit. Et Grego. ho. 13. in Ezechi. ait. Auster ventus quod in sanctū spiritus typo poni soleat, hi qui in sacro eloquio studiosi sunt recognoscunt. Sicut è contrario per Aquilonem, sæpe diabolus designatur, quia & ille relaxat in calore, iste constringit in frigore. Lege August. epist. 120. capi. 22. & lib. annotationum Iob. cap. 38.

Visitare in bonā & in malam partem accipitur. Nam visitare, inquit Hiero. Iere. 32. cōsolationē significat, idest, alicuius recordari vt ei faueas. Gen. 21. Visitauit dominus Saram, vt ei promisit,& ca. 50. Deus visitabit vos & ascendetis,& Psal. 8. Quid est homo quod memores eius, aut filius hominis quia visitas eū. Capitur quoq;, vt inquit Hiero. Amos. 3. pro vlcisci aut punire in scriptura,& visitatio vocatur flagellum, seu supplicium, veluti apud Hoseam. Iudicium domini cum Iuda,& visitatio super Iacob.& Amos. 3. tantūmodo cognoui vos ex omnibus cognationibus terrę, idcirco visitabo super omnes iniquitates vestras. Pulchrè ait visitabo,& non percutiam, quia plaga Dei visitatio est, atque curatio. Hoc etiam repetit Hoseę. 12. cap. At in comment. Ezechi. capit. 9. his addit, omnis visitatio vltio est, quasi ægrotantis quasi habentis vulnera, quasi medicas spectantis manus. Vnde dicitur appropinquauerunt visitationes vrbis. Et in Psalm. visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autem meam non auferam ab eis. *Visitare.* *Hos. 12.* *Ezechi. 9.*

Ni fallor, inquit Hierony. in comment. Ecclesi. cap. 1. absque additamento torrens nusquam in bonam partem legitur. Nam cum dicitur. De torrente voluptatis tuæ potabis eos, cum additamento dicitur voluptatis. Et è contrario Saluator ad torrentem traditur Cedron. & Elias persecutionis tempore ad torrentem Carith latitat. Nec ab hac dissidet sententia Theophy. in commenta. Haba. cap. 2. *Torrens.*

cap.2. Dominus ipse in scripturis fluuius dictus est, imo & torrens appellatur. vt in Isaia cap.60. Ecce ego supra ipsos effluam vt fluuius, & quasi torrens inundans gloriam gentium. Est autem torrens, vt inquit August. Psalm. 35. aqua veniens cum impetu, & capitur pro graui tentatione quæ est in persecutionibus, vt eodem loco ait Ambrosius.

Lacus. Hoc nomen lacus, inquit Basili. Psalm. 7. versus finem, apud scripturam raro in bonā partem. Vt puteus nunquam in malam. *Puteus.* Lacus est in quem Ioseph deiectus est à fratribus, & cum cædes facta est à primogenito Pharaonis, vsque ad primogenitum captiuę quæ erat in lacu. & in Psalmis. Deputatus sum cum descendentibus in lacum. & in Ieremia. Me dereliquerunt fontem aquæ viuę, & effoderunt sibi lacus pertusos & confractos qui non poterant aquam continere. & apud Danielem lacus leonum describitur, in quem ipse coniectus est. Puteum autem effoderunt Abraham & serui Isaac, & ad puteum profectus est Moyses. & mandatum à Salomone accepimus, vt aquam bibamus ex vasis nostris, & ex fonte puteorum nostrorum. Denique seruator noster apud puteum cum Samaritana de diuinis mysterijs est locutus. Causam vero cur lacus ad peiora, puteus vero ad meliora vsurpatur hanc esse existimamus. Quod aqua in lacu extranea quodammodo cadensque è cælo est, in puteis verò aquarum venæ se se produnt.

Astutia. Astutia, inquit Aug. epi. 29. apud Latinos rarissime in bono, in scripturis frequētissimū est. Prouer. 1. vt detur paruulis astutia. Lege Basilium in præfa. Prouerbiorum.

Aqua. Sunt aquæ inquit Hierony. Ezechi. 47. sacræ, quæ oriuntur ex latere dextro templi ad Meridiem, quæ saluatoris nostri significant doctrinam. Iuxta illud quod scriptum *Isaia.2.* est. Repleta sunt omnia scientia domini, sicut aqua multa operiens mare. De his aquis & *Zacha. 14* Zacharias vaticinatus est, dicens. In die illo egredietur aqua viuens de Ierus. & medium eius in mare primum, medium autem illius in mare nouissimum. De his aquis ad Samaritanam *Iohā.4.* Dominus loquebatur. Si scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, forsitan petisses eum & dedisset tibi aquam viuentem. Et iterum. omnis qui bibit de aqua ista, sitiet denuò, qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in æternum. & in tēplo cla*Iohan.7.* mabat ac dicebat. Si quis sitit veniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ, hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. istę sunt aquę de quibus propheta loquebatur in Psalm. super *Psal. 22.* aquas refectionis educauit me. & Ezechi. Af *Ezechi.36* sumam vos de gentibus & de terris & aspergam super vos aquam mundam, & mundabimini ex omnibus immunditijs vestris. apparuerūt enim fontes aquarum. & in Psalm. *Psal. 92.* canitur. Eleuauerunt flumina domine, eleuauerunt flumina voces suas à fluctibus aquarum multarum. mirabiles elationes maris. Istæ sunt aquæ Siloë quæ vadunt cum silentio, de quibus loquitur Isaias. Haurietis aquas *Isaia. 8. & 12.* de fontibus Saluatoris. & Psalmista. Benedicite Domino de fontibus Israel. & Isaias de *Psal. 67.* domino Saluatore. Iste habitabit in excelsa *Isaia. 33.* spelunca petræ fortissimæ, panis ei dabitur & aqua illius fidelis. erupit enim in deserto aqua & vallis in terra sitienti. Diciturque credentibus. Noli timere quia redemi te, meus es tu, & si transieris per aquam tecum ego sum. Et rursum. Qui sititis, ite ad aquā. & per Iere. lo- *Isaia. 55.* quitur Deus. Duo mala fecit populus meus, *Iere. 2.* me dereliquerunt fontē aquæ viuę & foderūt sibi lacus qui aquā cōtinere non possunt. Sūt etiam aquæ amaræ, aquæ pessimæ ad quas Iere. nos prohibet accedere dicens. Quid vobis *Iere. 2.* & viæ Ægypti vt bibatis de aquis Geon? quę Hebraice dicuntur turbidæ & cœnosæ. De *Iere. 9.* quibus iratus super hæreticis loquitur Deus. Ecce ego cibabo eos angustijs, & dabo eis potum aquam fellis, in qua draco regnat Ægyptius, qui dicit. Mea sunt flumina, & ego *Ezechi. 29* feci ea, qui omne excelsum videt, & ipse est rex eorum qui in aquis sunt. Vnde vir ecclesiasticus dominum deprecatur & dicit. Sal- *Psal. 68.* uum me fac Domine quoniam intrauerunt aquæ vsq; ad animam. & iterum. Libera me ab his qui oderunt me, & de profundis aquarum, non me præcipitet tempestas aquæ. & iterum. Cum irasceretur furor eorum in nos *Psal. 123.* forsitā aqua absorbuisset nos, & spōsa. Aqua *Canti. 8.* multa non poterit restinguere charitatem, & flumina non demergent eam. Ista est aqua de qua dicit Hoseas. Contempsit me *Hose. 6.* Galaad ciuitas quæ operatur vanitates, conturbans aquam. & fortitudo eius viri piratæ. Hæc aqua alio nomine vocatur Mara, idest, amaritudo, In qua lignum crucis mittitur, & *Vetus lex* amara vertūtur in dulcia. Cōsidera legē Moy *amara sine* si, si intelligatur iuxta sensum carneum lu- *spiritu.*

d.ǽorum,quomodo amara ſit, effodiens oculum pto oculo,dentem pro dēte, vide in Thamar fornicationem,& Hoſeam iunctum for-
Ierem. 13. nicariæ, Ieremiæ περίζωμα, Moyſi vxorem
Num. 12. Æthiopiſſam,& interfectionem Aegyptij,&
Exod. 2. mille alia quæ ſi intelligamus iuxta occidentem literam,& non iuxta ſpiritum viuificantem, amara ſunt, & lectorem non tam ædificant,quam deſtruunt.

¶Quod ex animantibus trahantur variæ ſimilitudines, quibus ſignificantur virtutes aut vitia ineſſe hominibus,iuxta literam & Tropologiam.

CAP. III.

De hoc lib. 10. Reg. 6. in fine. & 47. Diuina ſcriptura,inquit Chryſo. ho. 13.&.23. in Gen. propter affectiones varias interturbantes, ab irrationalibus & à feris cognominationes,his qui ratione inſigniti ſunt,imponit. Interdū canes ob impudētiam & impetū vocat,
Iſaiæ. 56. dicēs.Canes muti non valentes latrare. Inter-
Iere. 5. dū ob libidinem,equos.Equi, inquit,inſanientes,vnuſquiſq; ad vxorem proximi ſui.Interdū aſinos ob ſtupiditatem & ruditatem. Cō-
Pſalm. 48. paratus eſt, inquit, iumentis inſipientibus & ſimilis factus eſt illis.Interdum verò leones & pardos vocat,ob rapacitatem & habendi auiditatem. Aliquando verò aſpides ob fraudu-
Pſalm. 13. lentiam. Venenum, inquit, aſpidum ſub labijs eorum.Nonnunquam ſerpentes & viperas ob latens venenū & malitiam, ſicut & Iohan.clamabat dicens.Serpentes progenies viperarum, quis vobis demonſtrabit fugere à ventura ira? Inſuper & alia affectionibus reſpondentia nomina imponit, vt ſic vel tarde confuſi ad ſuam aliquando redeant nobilitatem,& ſuo generi cōfœderentur, affectionibuſq; ſuis diuinas leges præferant, quibus ſeſe delinquendo permiſerunt. Et homi. 12. ad populum Antioch. inquit. Multum lucri licetà brutis ad morū correctionem colligere. Sic Chriſtus ait,eſtote prudentes ſicut ſerpētes,& ſimplices ſicut colūbæ, & rurſum. Reſpicite volatilia cæli quæ non ſerunt,neq; metunt,& Iſai.cognouit bos poſſeſſorem ſuum,
& aſinus præſepe dñi ſui,Iſrael aūt me non co- Iſaie. 1.
gnouit,& Iere. Turtur & hirundo agri auicu-
læ cognouerunt tēpora ingreſſus ſui,populus Iere. 8.
vero meus non cognouit iudicia domini. Ab illis animalibus diſce virtutem exercere, à cōtrarijs vitium fugere.Sicut enim laborioſa res apis,ſic pernicioſa aſpis,malitiam eius auerſeris,ne audias. Venena aſpidis ſub labijs eorū. Et Enthy. Matth. 19. inquit, ſolet frequenter ſcriptura ab eodem animali differentes oſtendere comparationes, quando illud bonas ſimul ac malas habet conditiones. Nam Chriſtus dicitur leo propter regiam dignitatem
& inexpugnabilem. Recumbens,inquit,dor- Gen. 49.
miuit vt leo.Iuſtus etiam leo vocatur. Iuſtus Prouer. 28
ait,vt leo confidit.Præterea diabolus leo dicitur, eo quod immitis ſit & ſanguinem bibat, &in euangelio in bonum ſerpentes atq; colūbæ accipiutur,eſtote prudentes ſicut ſerpētes & ſimplices ſicut colūbæ, & reprobantur Iudæi tanquā ſerpentes & viperarū progenies, & male audit Ephraim, quaſi columba de-
mens quæ non habet cor.Item Hierony. So- Hoſee. 7.
pho. 1. ait. Pro qualitate & diuerſitate peccati,alius aſsimilatur Pharaoni,alius Nembroth giganti.E contrario per bona opera atque virtutes, quia & virtutum itinera ſunt diuerſa,
ille ſpiritum aſſumit Abraham, hic Moyſi, Danie. 13.
alius Eliæ, ideo dicitur in Daniele ad populū Iudæorum.Semen Canaan & non Iuda,& ad
Ieruſalem.Pater tuus Amorrhæus, & mater Eze. 16.
tua Cethea, quam ob rem ab apoſtolo dicitur,æmulamini chariſmata meliora; & Ezechi.cap.2.ait. Vnuſquiſque pro moribus ſuis ſortitur in ſcriptura nomen, ſcribis & Phari-
ſæis dicitur. Generatio viperarū, & de Hero- Matth. 23.
de qui verſipellis erat.Ite & dicite vulpi huic; Luc. 13.
& corde indomabili Iudæi,ſcorpiones eſſe dicuntur ab Ezechi.cap.2. Vnde in Euangelio Iohan. 10
legimus,omnes qui ante me fuerunt fures & latrones, & non audierunt eos oues, ex quo oſtenditur eos qui audierint fures & latrones,ouium vocabulū perdidiſſe, & alia aſſumpſiſſe nomina,vt non quaſi oues perierint,ſed quaſi viperę,vulpes,& ſcorpiones,& lib.6. cōment. Iſaiæ.ca.14. inquit.Mores hominū ſub typo diuerſorum animantium commonſtrātur, vt Sadducæi propter nequitiā genimina viperarum.E cōtrario innocentes,colūbæ vocantur & oues.Hęc omnia deſumpta ſunt ex Orige.Lege Cyril.li.3.Theſau.ca.1.Præterea Theophy.ad Colo.3.ait,ſcriptura equos, canes

nes & vulpes nnminat eos qui voluntatis &
morum ſuorū nomine, huiuſcemodi belluis
Plato in Phadone. adæquantor. Ad hunc modum arbitror intel
ligendum Platonem in Phædone, ſiue de A-
nimia, qui cum loquitur de animabus quæ ite
rum ad corpora redeunt, ait. Induunt in illo
corpore mores, quales in vita exercuerunt.
eos quidem qui ventri dediti per inertiam at
que laſciuiam vitam egerunt, nec quicquam
penſi aut pudoris habuerunt, decens eſt aſi-
nos ſimiliaque ſubire. Qui vero iniurias, tyrā
nides, rapinas præ cæteris ſecuti ſunt, in lupo
rum, accipitrum, miluorū genera, par eſt per-
tranſire. ſimiliter & in cæteris. Abeunt enim
in genera quælibet, quibus in vita mores ſi-
miles contraxerunt. Et Tertulli cōtra Iudęos.
ca. 4. ait. Hoc eſt vſitatum in ſcripturis figura
tè vti tranſlatione hominum ex comparatio
ne criminum. vt principes Sodomorum, po-
Iſaia. 1. pulus Gomorrhæ. cū iam illæ ciuitates eſſent
extinctæ. & per prophetam ad Irael dicit. Pa
ter tuus Amorrhæus, mater tua Cethea. quo-
rum ex genere procreati non ſunt, ſed ob ſi-
milem impietatem. & Babylon Romanæ vr-
bis figuram portat apud Iohānem. Hæc ille.
& iuxta Petrum. 1. Petri vlt vt aiunt Hiero.
in Marci vita, & Euſebius. Deniq; Baſilius ho
mi. de ira, ait. Nouit ſcriptura eos qui ira tenē
tur, ferarum appellatione vocare, quibus ſeſe
ob peruerſitatem ſimiles reddiderunt. Nam
& canes & ſerpentes & genimina viperarum,
& his ſimilia, nominat. Qui enim ad mutua
ſemper inter ſeſe parati ſunt inferenda incom
moda, iurè feris adſcribi poſſunt, quibus ex
natura continuum aduerſus homines odium
eſt. Multa exempla de hac re affert Baſi. in
Exaëmero. præcipuè hom. 8. & 9.

¶De comparationibus illis quas ſcriptura admittit.

CAP. IIII

Similitudo Etaphora differt à Similitudine. nā
metaphora breuior eſt quam ſimi
litudo, eoq; diſtat. quod ſimilitu-
do cōparatur rei quā volumus ex
primere. vt tāquā agnus ad victimam ductus
eſt. & in Pſalm. tranſmigra de monte ſicut
Metaphora paſſer. Metaphora pro re ipſa dicitur. vt, vicit
leo de tribu Iuda. Chriſtus vocatur leo in illo
loco. & agnus & lapis. & poteſt is gubernādi
alios, vocatur gubernaculum. vt Prouerb. in- *Prouer. 1.*
telligens gubernacula poſſidebit. Vnde tunc *Cōparatio.*
erit comparatio, cū dico feciſſe quid hominē
vt leonē. tranſlatio cum dico de homine, leo
eſt. Hoc tamen præceptū non ſemper ſerua-
tur in ſcripturis, quia ſæpè ſubaudienda ve-
nit particula, vt. Veluti in Pſal. tranſmigra de
mōte paſſer. pro ſicut paſſer. & in Gene. catu
lus leonis Iuda. de hoc. li. 8. c. 8. Porrò nota ꝙ
Hebræi ſua conficiunt cōparatiua per prępo
ſitionē Men. ideſt ab, (quam interpretes ali-
quando vertunt, quā) poſitiuis ſubiunctā. vt
bonus ſum ego à patribus meis. id eſt melior
quā patres mei. & Iſai. c. 54. Multi filij deſer-
tæ. & in Pſal. 117. Bonum eſt confidere in do
mino, (ideſt, melius eſt) quā confidere in ho-
mine. & bonū eſt ſperare in domino quā ſpe
rare in principibus. & Mat. 18. bonū eſt tibi
ad vitā ingredi debilē & claudum, quā duos
pedes habentē mitti in Gehennam. & alibi. *Luca. 18.*
Amen dico vobis diſceſsit hic iuſtificatus ab
illo, ideſt, magis quā ille Phariſæus qui ſancti
tatem ſibi vendicabat. & in Eccleſiaſte. cap. 7.
bona eſt ſapientia cū hæreditate & amplius
vidētibus ſolem, ideſt, melior eſt ſapiētia opi-
bus iuncta, hominibus viuentibus, &c. & pa-
rum infra, bonū eſt nomē ſupra oleū. Si Am-
bro. hunc canonem animaduertiſſet. nunquā
tam vehementer in lib. de Fuga ſeculi. cap. 7.
nec ſic opinatus eſſet. Qui cū legiſſet in libro
Geneſeos, vbi in vulgata editione nos legi-
mus. Maledictus es inter omnia animātia &
beſtias terræ. & in codicibus ſeptuaginta in-
terpretū legiſſet, Maledictus tu ab omnibus
pecoribus terræ, non aduertens Hebraiſmū
hunc, præ omnibus ſignificare, inquit. quod
ſerpens maledicendus diriſq; deuouēdus ab
omnibus animantibus terræ ſit, eo quod ma-
lorum noſtrorū omnium origo. ac cauſa fue-
rit. nam propter illam.

πλείη μὲν γὰρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα
νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρῃ, αἱ δ' ἐπὶ νυκτί. *Heſiodus in georgi.*

Hoc eſt.

Innumeraq́; etiam mortale vagantur
Per genus, infanda ſpecies, quibus æquora & oīs
Terra infecta tumet, morbi noctesq́; diesq́;.

Ambro. verba, ſatis obſcura & inuoluta,
hæc ſunt. Manet maledictio directa in ſerpē-
tem propter tuam deceptionem ò Satana. ſic
enim dictum eſt ad eū. Meledictus tu ab om- *Gene. 3.*
nibus pecoribus terræ. omniū enim commu-
nis inimicus eſt, qui fuit hoſtis bonorum, &

pro his damnatur quos adhuc non læſerat, quoniã qui hominem læſit, cui omnia ſubiecta ſunt, læſit omnia, communem etenim legem ſoluit, qua & ipſe homini cũ cæteris ſubditus eſt, ideo communi odio omnium atq; execratione maledictio eius oneratur.

Conſtituunt etiam comparatiuum abſq; vlla cõparationis nota, cum impoſsibile aut difficile, impoſsibili aut impoſsibiliori cõparant, neq; comparãs aut comparatum, niſi ex ſententia cognoſci poſſunt, vt Iſaiæ. 51. Cæli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimẽtum atteretur, & habitatores eius ſicut hæc interibunt, ſalus autem mea in ſempiternum & iuſtitia mea non deficiet. Comparatum eſt, ſalus mea, comparans, cæli. At ex Antitheſi quã facit particula, autem, aliquantum fit nota comparatio, ad hunc ſenſum. Citius liqueſcẽt cæli, & habitatores terræ interibunt, quam auxilium quod ego præbeo meis deſit, & iuſtitia mea deficiat. Hoc typo comparationis Chryſtus eſt vſus in euangelio. Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. Hoc eſt. Citius ad nihilũm cælum ac terra redigentur, quam verba mea ſint irrita ac vana, & Matthæ. 12. Miſericordiam volo non ſacrificium. Adhuc tertio modo ſua conficiunt comparatiua, vt comparanti notam comparationis apponant, non autem comparato, vt Iſaiæ. 57. ſicut aqua maris quæ quieſcere neſcit, ſed limo & luto turbatur, nõ eſt pax impijs. Hic comparans eſt aqua maris, comparatum verò impij, ad hunc ſenſum, ſicut aquæ nunquam quieſcunt, ſed limo ac luto turbantur, ſic nulla eſt quies impijs, & Pſalm. 101. Initio domine terram fundaſti & opera manuum tuarum ſunt cæli, ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, &c. & Iſaiæ. 25. cap. ſicut æſtus in ſiti, tumultum alienorum humiliabis. Quarto comparato notam comparationis apponunt, comparanti minimè, vt Iſaiæ. 7. Quum enim ille, ſcilicet Aſſyrius, ſagittis & arcubus veniet, ecce comparans eſt abſque comparationis nota. At comparatum habet, nempe. Sic vepres & ſpinæ erunt in vniuerſa regione, & Iohan. 3. ſpiritus vbi vult ſpirat & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quò vadat, ecce hoc totum comparans eſt, omni nota comparationis carens. Sed eum ſequitur, ſic omnis qui ex ſpiritu naſcitur, nota comparationis eſt dictio, ſic. Ad hunc ſenſum. Quemadmodum ventus quo rapit impetus fertur, ſic ſpiritus Dei, quos vult inſtruit.

De hoc li. 8 cap. 8. diffe rui.

Eſt quoddam genus comparationis peculiare ſcripturis, atque ideo annotari debet ad intelligentiam earum, de quo Hiero. ad Damaſum in expoſitione parabolę de filio prodigo, ſic ſcribit. Cum aliquis comparatione alterius iuſtificatur, aut aliquis aliquem iudicat, iuſtus vterq; nõ eſt. Vt Sodoma iuſtificatur ex peccatis Ieruſalẽ, non quod ipſa ſit iuſta, ſed quod maioribus delictis fiant illa minora delicta, ita & hominũ iuſtitia Deo collata non eſt iuſtitia. Et in Q. i. a Gene. ait. Iudas de Thamar, dicit, iuſtificata es ex me, non iuſta fuerit, ſed quod comparatione illius minus mali fecerit, nequaquam vaga ad turpitudinem, ſed liberos requirendo, & lib. 1. aduerſus Iouinianum ait, bonum eſt illud naturaliter, quod comparationem non habet mali, & quod prælatione alterius non obumbratur. Vide Baſil. Pſal. 7. & Augu. lib. de mendacio ad Conſentium.

Ezech. 16.

Plurimorum ſcriptorum conſtans opinio eſt, non ſolum à Chriſto in poſtremo mundi tempore exercendum eſſe iudicium, ſed etiã à ſanctis præcipuè his qui paupertatem ſuſtinent ſpontaneã, & qui mundi faſtum à ſe abdicantes totos ſe Deo manciparunt. Quales apoſtoli ac apoſtolorũ aſſectatores ſunt. Iuxta illud domini. Vos qui ſequuti eſtis me, ſedebitis & vos ſuper. 12. ſedes, iudicantes. 12. tribus Iſrael. Quod non tantum illi apoſtolorum choro promiſſum eſſe arbitrandum. Alioqui Paulus qui plus omnibus laborauit, & Mathias ab hoc excludendi eſſent numero. Ideò per. 12. tribus omnes nationes, per apoſtolos, omnes illos intelligamus electos, qui relictis rebus omnibus & ſuppellectilibus ſuis, dominum ſequuntur. Hi, inquiunt, cum Chriſto, non ſolum cooperatione, ſed poteſtate & authoritate iudicium exercebunt. Hæc paucula collegimus ex magiſtro ſententiarum. d. 74. libri quarti, ex Gregor. libr. 10. moral. cap. 30. & Auguſt. Pſalm. 49. & lib. 20. de Ciuita. Dei. cap. 5. & ex Sanct. Thoma. Verum hanc ſententiam tot articulis diuidunt, vt arduum ſit liquido quid velint dicere, aſſequi. Porro ſoli Chriſto tribuendum eſſe iudicium, nec vllius ſocietatem etiam angeli admittendam, non obſcurum eſt, his qui diuinos non oſcitanter euoluerint libros. Nam hæc prærogatiua data fuit illi ob immenſos illos labores quos in noſtra redemptione exantlauit.

Quæſtio Theologica

Mat. 19.

antlauit. Potestatem, inquit Iohann. cap. 5. dedit iudicium facere, quia filius hominis est, & iterum, omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. In quorum locorum expositione inquit Euthy. Dictiones sic, sicut, & similes, in increata quidem Trinitate æqualitatem significant, vt omne iudicium, &c. & iterum. Iohan. 7. &. 16. & Theophy. Iohan. 17. & Chrysostom. hom. 48. & 49. super Iohannem. At quod Christo secundum quod homo & ecclesiæ caput, iudicium sit tribuendum, abunde docet S. Thom. 3. part. q. 59. art. 2. Si igitur ex hac incorrupti iudicij functione, huius suppositi tam humani quam diuini aperta cognitio proficiscitur, cauendum erit ne piaculum haud quaquam à pijs ferendum admittamus, si ei, diuino repugnante oraculo iudicij comites, quos corruptis tantum iudicibus damus, tribuerimus. Vt tamen hæc clarius intelligas, scito quod iudicare in scriptura aliquando significat condemnare, cum videlicet alijqui inter sese collati ex illorum inter se compositione, alter æquus & sanctus, alter verò sceleratus & iniquus apparet. Sic apostoli cum essent totius eruditionis expertes, antequam à Christo vocarentur, scripturas de Christo ferentes testimonium intellexerunt, atq; illis testimonium adhibuerunt, reos peragent Pharisæos legis & prophetarum callentissimos, qui relinquentes fontem perennem euangelicæ doctrinæ, fecerunt sibi lacus contritos traditionum suarum, hac & illac perfluentes, nec valentes aquas diuinæ doctrinæ continere. Hoc significauit Matth. c. 19. cum inquit. Sedebitis iudicantes. 12. tribus Israel. Similiter cum dicatur, Viri Niniuitæ & regina Austri surgẽt in iudicio & condemnabunt Iudæos, propterea quod hęc à finibus terræ accessit vt audiret sapientiam Salomonis, illi verò audita prædicatione Ionæ ipsi obtemperarunt, cum Iudæi germanũ dei filium tot miraculis editis clarum, non solum contempserint, verum etiam contumelijs innumeris affectũ, occiderint. Præterea peccata Oolla, id est, Samariæ, cũ sceleribus Oolibæ, id est, Ierusalem collata quodãmodo videtur iustam ostendere Samariam, eo quod Ierusalem vberiori prophetarũ doctrina fruẽs, ipsam spreuerit. Deinde quod in libro Sapientiæ dicitur, eundem habet sensum. Sancti iudicabunt nationes, idest, fideles in electorum numerũ cooptati, nationes illas quæ

Sic. & sicut in diuinis quid significent.

Iudicare in scripturis quid significet.

Luca. 11.
Matth. 12.
Oolla.
Oliba.
Sapient. 3.

in infidelitate perstiterunt, condemnabunt, ex collatione operum. Hunc nimirum respicit illud Iohã. c. 12. sermo quem locutus sum, ille iudicabit vos in nouissimo die, & illud. Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia filij vestri in quo eijcient, ideo iudices vestri erunt. Postremo ad eũdem sensum trahi oportet illud apostoli. Nescitis quod angelos iudicabimus quanto magis secularia, idest, nos condemnabimus angelos apostatas, qui cum Deum eximio mentis acumine, cognouissent, ob insolentiam è cælo eiecti sunt, cum nos, non admodum exactam, si cum angelis conferamur cognitionem assequuti, vsque ad finem vitæ, æquo animo innumeras ærumnas sustinuerimus. Attamen quamuis hæc apud me certa sint, forti ac præualido testimonio nos vult expugnare S. Thom. Nempe quod dicat Isaias. cap. 3. Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui. Vos depasti estis vineã meam & rapina pauperis in domo vestra, quare atteritis populum meum & facies pecatorum commolitis, scilicet, alapis. Hoc est, dominus veniet ad iudicandum viuos & mortuos multis viris senioribus comitatus, atq; ita interpretatur August. Psal. 49. Nos aliter exponamus nẽpe, dominus in ius trahet gubernatores populi Israelitici, & extremo afficiet supplicio, eo quòd hi gubernatores, quorum iudicio vineã commiserat, eã depasti fuerint & perdiderint. Nã subdit vos depasti estis vineã meã. Vinea est populus Dei. Ne tamen aliqui putent receptam sententiã coactis & cõtortis expositionib⁹ me velle cõuellere, sanctorũ testimonijs illæ muniendæ sunt. Et primo quidẽ loco Ambro. sese offert qui exponens hũc locũ Pauli. An ignoratis quod sancti de hoc mundo iudicabunt, ait. Quia exemplo fidei illorum perfidia mundi damnabitur. Et Euthy. enarrans hunc Mat. locũ. Viri Niniuitæ surgent in iudicio, ait. Dicere solemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum, non quasi ille futurus sit iudex. Siquidem omnium iudex vnus erit Christus. Sed illius operatio, aut illius, nostris collata, confundit nos, & iterũ. c. 41. eiusdẽ libri. hunc exponens locũ. Vos qui secuti estis me, &c. ait. supra diximus Niniuitas & reginam Austri condemnaturos generationẽ illam, ita & apostolos nũc condemnaturos duodecim tribus Israel. Nõ dicit gentes aut orbem, sed Israelitas suos contribules. Condemnabunt enim illos, non quasi iudicantes, sed quia is qui iudicabit, à fi-

Matth. 12.
Luca. 11.
1. Corin. 6.
S. Thom. expositio excussa.
1. Cor. 6.
Euthy. cap. 23. in Mat.

de horũ sit condẽnaturus illos. Si quidẽ cum eisdẽ moribus ac legibus hi & illi sint enutriti, hi quidẽ credidere, illi vero credere renuerunt. Et Chryso. hom. 65. in Mat. ait. Quid est quod inquit iudicantes. 12. tribus Israel? Nihil aliud profecto quam condemnantes, non enim in solio ad iudicandum sedebunt, sed quemadmodum reginam Austri & Niniuitas cõdemnaturos generationem illam asseruit. Simili quodammodo discipuli, nõ gentes, nõ vniuersum orbem, sed tribus Israel cõdemnabunt. Nam cùm eisdem legibus & institutis viuendi, tam Iudęi quàm apostoli educati fuerint, cum Iudęi dicturi sint, idcirco se Christo credere non potuisse quia mandata legis quę seruare iubebantur, contempserit, discipulis in medium productis, à quibus & lex suscipiebatur, & fides Christo adhibita est, omnes Iudæos condemnauit. Hactenus ille. Item Orige. tract. 9. in Mat. ait. Omnis vita iustorum iudicabit tribus Israel, quæ non crediderunt & iudicabunt apostoli, & quæ apostolorum instituti sunt vita, & iudicabunt generosos quidem propterea quod sunt Israel, non autem egerunt, digna genere suo. Hæc eadẽ verba replicat. ho. 9. in Ezechi. & li. 3. comment. epist. ad Rom. Huic subscribit Hiero. in comment. Isaiæ. c. 50. inquiens. Iudicat quis cum domino non authoritate regnantis, sed comparatione virtutum, quomodo & apostoli iudicant. 12. tribus Israel, & Niniuitæ & regina Sabba populum Iudæorum. Iuxta quem sensum ad Ierusalem dicitur. Iustificata est Sodoma ex te. Ad hunc sensum exponenda sunt testimonia illa Grego. & August. si modo vera sunt, quæ alioqui videntur sententiam nostrã labefactare.

Suboritur nunc nõ contẽnendus scrupulus ex illis Matth. verbis. Cum sederit, inquit, filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos iudicantes, totã vis est in coniũctione, &. Quæ hunc sensum videtur efficere. Cũ ego ad iudicandum sedero, vos quoque sedebitis, vt iudicetis tribus Israel. Ex quo loco elici videtur, eundem iudicij modum à Christo & apostolis expectandum. Ego tamen lõge ab hac sententia absum, nec arbitror eundem esse iudicij modum Christi & apostolorum. Sed Christi iudicium esse condemnationis & absolutionis, illorum verò iudicium ex operum collatione. Vera interpretatio Mat. ex verbis Origenicis lib. 3. cõmenta. epistolæ ad Roma. admodum clara est. Inuenimus, inquit, hanc esse scripturę consuetudinẽ in multis locis, quòd vnum vocabulum secundo in eodem loco positum diuersa significat, vt ibi. Nonne vos dicitis quia adhuc quatuor menses sunt, vt veniat messis? eleuate oculos vestros & videte regiones quia albę sunt ad messem, messis primo ad corporalem, secũdo ad spiritualem messẽ refertur, & cum dicit ad Samaritanam Saluator. Da mihi bibere, & post eius responsum, ait. Si scires quis est qui dicit da mihi bibere, tu vtiq; petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam, & iterum ait ad eandem. Omnis qui bibet ex aqua hac, sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua quam ego do ei, non sitiet in æternum. Vides quomodò & bibere ex aqua, nunc quidem corporaliter nunc autem spiritaliter, in eodem capitur loco. Similiter vbi cæcus à natiuitate curatur, subiungit dominus. In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Ita etiam apud Paulum, cum sine lege dicit iustitiam Dei manifestari, naturalis lex intelligitur, cum verò dicit testificata à lege & prophetis, Moysis legem designat, & in ut. Psalmi. 50. ingredi est in nota significatione, & pro coire. Simili modo de iudicio apud Matthæ. dicendum quod loquitur de iudicio comparationis, & ex hac eadem regula colligit Philipp. presbyter lib. 1. in Iob capit. 17. Iob peccasse, sed leuius quàm socij, nam licet ca. 17. dicat ipse nõ peccaui, & dominus postea dicat ad Eliphaz, iratus est furor meus in te & in duos amicos tuos, quoniam non estis coram me rectum locuti, sicut seruus meus Iob, ad comparationem arbitror dictum, eo quod melius locutus est Iob quàm illi, non tamen omne quod locutus est, ita rectum fuit, vt per se tanquam plenum & consummatum absq; aliqua reprehensione fuerit rectum.

Regula Origenis de qua lib. 4. cap. vltim.

Iob an peccauit.

Est aliud genus comparationis tritius & vulgatius, cum res diuinæ cum humanis quæ apud nos in pretio sunt, conferuntur, vt ex illis subuehamur ad intelligendum & exoptandum res diuinas. Vt in Cantico canticorum factum videmus sæpisimè. Suauiores sunt amores tui vino. Vnde Chry sost. homi. 14. in Gene. ait. Semper is mos est scripturæ sacræ, diuinorum vtilitatem sensibilibus rebus conferre, & sic excellentiam ostendere. Quod hoc verum sit, audi Dauid dicentem. Desiderabilia eloquia tua super aurum & lapidem pretiosum multum. Vides quod cum in me-

Cantic. 1.

Psalm. 18.

in medium attulerit materias quæ pretioſiores reputantur, non ſolum hac comparatione non contentus fuit, ſed & appoſuit multũ, & poſtea excellẽtiam quæ inde eſt nobis manifeſtauit. Super aurum inquit & lapidem pretioſum multum, non quod intantũ duntaxat ſint deſiderabilia eloquia Dei, ſed quia ſolas haſce materias vidit apud homines in maiori pretio haberi, præ alijs. Propter hoc adductis illis in medium, ita excellentiam demonſtrauit, quod deſiderium eloquiorum ſpiritus vehementius ſit. Et deinceps ſubdit. Et dulciora ſuper mel & fauum, non quod tantam & non maiorem poſsit præbere voluptatem. Sed quia nihil aliud habetur in rebus ſenſibibus, quod diuinorum eloquiorum voluptati opponeret, & Dominus in euangelio. Iuſti
Matth. 13 fulgebũt ſicut ſol in regno cęlorũ, non quod non maiorem elaritudinẽ Iuſti habituri ſint, ſed monſtrat quod multo maiorem. Et Hilarius lib. 1. & 7. de Trinitate, ait. Comparatio terrenorum ad Deum nulla eſt, ſed infirmitas noſtræ intelligentiæ coegit, ſpecies quaſdam ex inferioribus, tanquam ſuperiorum indices quærere, vt rerum familiarium conſuetudine admonente, ex ſenſus noſtri conſcientia, ad Inſoliti ſenſus opinionem educeremur. Omnis igitur comparatio homini potius vtilis habeatur, quàm Deo apta, quia intelligentiam magis ſignificat quam explet, neque naturis carnis & ſpiritus, aut inuiſibilium aut tractabilium coæquandis, præſumpta reputetur, proteſtans, & infirmitati ſe humanæ intelligentiæ neceſſariam, & ab inuidia eſſe liberam, non ſatisfacientis exempli. Hoc ſignificare voluit Chryſoſt. homil. 7. in priorem epiſto. ad Corinth. cum ait. Comparationes in rebus cognatis fieri ſolent. Vnde Paulus. 2. Corinth. 2. confert Inter ſe vtrumq; teſtamentum. Aduerte tamen iuxta Chryſo. inter res cognatas fieri cõparationes, ſed non inter eaſdem res. Quia vt inquit Hierony. ad Theodoram in epita. Vbi ſimilitudo promittitur, veritas negatur, vt, erunt ſicut Angeli Dei. Vide Athana. contra hypocriſin Meletij & Pauli Samoſateni.

Quibus in rebus aptæ poſsint fieri comparationes docet Cyrillus. lib. 2. Theſauri. cap. 3. inquiens. Res quæ eiuſdem naturæ ſunt, comparationem ſuſcipiunt, diuerſarum autem naturarum res, hoc modo non conferuntur. Nemo enim rectè dicit, bouem maiorem eſſe quam hominem, nec hominem quã bouem, & iſtæ res quæ ſunt eiuſdem naturæ ſi conferantur inter ſe, non ab eſſentia comparationem ſuſcipiunt, non enim eſt homo homine maior, vt homo, fit ergo ab accidentibus in quibus differunt, vt maior eſt homini homo magnitudine corporis, fortitudine animi, mentis acumine. Chriſtus dicitur maior angelis in gloriæ comparatione, & Baſilius ait, collationes proprie pertinent ad ea quæ eiuſdem ſunt naturę. Angelum namque angelo maiorem, & hominem homine iuſtiorem & volucrem volucri velociorem eſſe dicimus, & ita dicitur. Pater maior me eſt. Baſilius ſentit extrema comparabilia debere eſſe eiuſdem rationis non tamen eſt, neceſſe comparationem fieri in aliquo communi. Ideo ſi collationes inter ea fiunt, quæ ſunt eiuſdem ſpeciei, pater per collationem dictus eſt filio maior, conſequitur filium patri eſſe homouſion, id eſt, eiuſdem ſubſtantiæ. Ac res iſtæ dummodo in aliqua re conueniant, etiamſi in infinitum inter ſe differant, aptè poſſunt inter ſe conferri. Vnde Cyrillus lib. 8. Theſauri cap. 2. ait. Comparatio melioris apud ſcripturam, non in quacunque differentia ſolum, verum etiam in immenſa, aut ſecundum naturam, aut ſecundum dignitatem, aut ſecundum menſuram gratiæ, dicitur. Quantum ad menſuram gratiæ. Melior *Pſalm* 83.
eſt vna dies in atrijs tuis quam mille, nihil enim æquale inueniri poteſt cęleſtibus atrijs, & rurſum, accipite doctrinam & non argentum, id eſt, potius quam argentum, melior eſt *Prouerb.* 8.
ſapientia quam lapides electi, & Deus apud Iſaiam. capit. 56. de Eunuchis dicit. Dabo eis nomen æternum quod melius eſt quam filij & filiæ, his comparationibus vtitur Salomon in Canticis ſæpe.

Eſt aliud genus cõparationis cum res prorſus diſsimiles & contrariæ cõferuntur, ad hoc vt homines ab errore liberentur. Sic Deus cũ diabolo cõfertur. Hoc eſt quod ſcripſit Hierony. Ierem. 2. Comparationem facit ſcriptura illius rei quæ incomparabilis eſt, & verum Deum confert mendacibus, vt. Tranſite ad *Iere.* 2.
inſulas Cethim & videte, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte ſi eſt factum huiuſmodi, ſi mutauit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt dij, populus verò meus mutauit gloriam ſuam in idolum. Et Chryſoſto. homilia. 38. in Matthæum, ait. Conſueuit ſcriptura vetus comparationem introducẽs, ea quæ inter ſe comparari non poſſunt conferre,

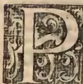
ferre, vt ab erroribus homines liberet. Vt cũ
Pſalm. 85. dicitur. Non eſt ſimilis tui in dijs domine, &
non ſecundum opera tua, nempe faciens, &
Exod. 8. rurſum. Non eſt Deus ſicut Deus noſter, & in
Matth. 11 euangelio, qui minor eſt, in regno cælorum, maior eſt illo, minor erat Chriſtus ætate, minor multorum opinione, edacem, enim Chriſtum appellabant, & vini potatorem, & fabri filium, & vbique ipſum minoris faciebant. Quid igitur comparatus Iohanni minor erat? minime. Neque enim ipſe Iohan-
Matth. 3. nes, cum de Chriſto dicit, qui poſt me venturus eſt, fortior me eſt, comparando ſe illi, di-
Hebr. 3. cit. Neque Paulus cum de Moyſe ſcribat. Am pliori gloria hic, quàm Moyſes dignus eſt, comparando id ſcribit. Ipſe etiam Chriſtus cum dicat. Ecce plus Salomone hic, non comparat ſe Salomoni. Lege Auguſt. contra Felicianum.

De comparationibus alijs, vt virginitatis cum matrimonio, lege Hiero. lib. 1. contra Iouinianum. Hactenus abſoluimus ac cumulate reddidimus præcepta illa allegoriarum, quibus ſtudioſi per nos adiuuari poſſe videbantur, quorum cognitio theologis, ni fallor, magnam vtilitatem afferent, ad arcanos ſcripturarum diuinarum ſenſus perſcrutandos. Nũc ad reliqua pergamus

LIBER

Finis lib. ſeptimi Hypotypoſeon.

LIBER OCTAVVS HYPOTYPOSEON, AVTORE MARTINO Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ magistro, ac sacrorum Bibliorum in tribus linguis, primario interprete incipit. Ad Illustrissimum & Reuerendissimum virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum Placentinum.

Ostquam septē superioribus voluminibus, Præsul Illustrissime, & doctissime omnia ferè quæ ex diuturno scripturarū vsu, & assidua sanctorum lectione collegeramus, absoluimus. Ventum est ad postremam partem operis destinati, in qua nonnulla quæ & si sint nunc à me leuiter discutienda, propter ingenij paupertatem ac rerum difficultatem, nihilominus strictim rem totam adumbrare conabor, doctiorum & magis in diuinis scripturis exercitatorum erunt partes natiuos colores inducere. Ne tamen muneri nostro nec studiosis, hac in parte, defuisse videar, operæpretium erit breuiter in medium proferre, & in vnum veluti aceruum conijcere, quæ dam quæ superauerunt fragmenta panis dominici, & quidem auspicatissimum exordium faciemus, si ab Apostolo Paulo principium sumamus.

¶ Obseruationes nonnullæ Paulo peculiares.

CAP. I.

De fide & moribus.

Vnc ordinē ferè semper Paulum in epistolis scribendis seruasse cognoscimus, vt primum de fide, deinde de moribus edisserat. Vnde *Epistola ad Ephe. par. tim, & Cor. & Hebræos.* August. in libro de fide & operibus. cap. 7. ait. Prius apostolus in epistolis reperitur insinuasse doctrinā fidei, ac deinde morum tradidisse præcepta, sic in epistola ad Ephesios in primis tribus capitibus de fidei dogmate disserit, deinceps mores docet, & in priori ad Corinthios, in. 16. capite instruit mores, & in epistola ad Hebræos, in duobus vltimis de moribus, in alijs de fide agit, & Chrysost. sermone. 10. in epistolam ad Rom. hāc eandem scribit regulam, & addit. Verum in epistola ad Rom. hoc non facit, sed plerunq; in moralem sermonem digreditur, vt plausibilem reddat sermonem. Veluti in ca. 6. si complantati sumus facti similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Hæc ille. Ratio est, quia si dogmatis fidei semel acquiescis, facile minis aut promissionibus ad custodiam legis adduceris sed hoc statim dicemus, in ca. 3. huius libri. *Epist. ad Roma.*

Paulus scripsit epistolas suas aut è vinculis, aut extra vincula, at quanuis omnes Spiritum sanctum agnoscant authorem, illæ tamen præ se ferunt maiorem & vberiorē charitatem quæ è carcere sunt conscriptæ. Hoc est quod inquit Chrysost. homi. 1. in epistol. ad Colossenses. Omnes, inquit, epistolæ Pauli sanctæ sunt, habent tamen amplius quiddam quæ ab eo ex vinculis sunt missæ, vt pote quæ est ad Ephesios, quæ ad Philemonem, quæ ad Timotheum. 2. quæ ad Philippenses, & quæ ad Colossenses. & Hieronym. in epistol. ad Phile. ait. scribit ad Philemonem Romæ vinctus in carcere, quo tempore mihi videntur ad Philippenses, Colossenses & Ephesios epistolæ, esse dictatæ, ad Philippenses illa ex causa, primum quod eum solo Timotheo, scribit, quod in hac epistola facit. De hinc quod vincula sua manifesta dicit facta pro Christo in omni pretorio, idest in domo Cæsaris. A Cæsare missus in carcerem, notior familiæ eius factus, persecutoris domum, Christi fecit ecclesiam. Porro & ad Colossenses principium simile, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ *Epistolæ Pauli è vinculis cōscriptæ, feruentiorē charitatē præ se ferunt.*

ea quæ desunt passionum Christi in carne mea,& in fine.Salutatio mea manu Pauli. memores estote vinculorũ meorũ. Hoc ideo vt sciamus has epistolas de carcere & inter vincula esse dictatas,eodẽ igitur tẽpore,quatuor epistolæ scriptæ sunt,præsente Timoth. Eadem repetit Apolog. 1.aduersus Rufinũ.Ego arbitror epistolam ad Hebræos in eodem numero esse ponendam cum ex Italia missa sit, & Theoph.in prolo.epist.ad Colossenses,ait omnes Pauli epistolæ sanctæ sunt, maximè vero quæ ab ipsovincto mittuntur,tanquam iam primas in bello consecutus, & victoria parta in media cæde trophæum statuens, eas conscripserit.Nouit autem ipse hocmagnum esse,atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait, quẽ genui in vinculis meis. Hoc autem dixit ne nos contristemur ob pericula quædam, sed potius honori nobis ducamus propter Christum contumeliam ferre,sunt autem multæ huiusmodi epistolæ, ad Ephesios, ad Philemonem, ad Timotheum, ad Philippen. & Colossenses. Hactenus ille, & adducit Socrates huius rei in Apologia rationem, quia cum imminet homini dies postremus vitæ, anima habet quandam participationem diuinitatis illius quam mox habitura est,ac ideo tũc fere de futuris vaticinãtur Atq; ideo Iacob iam iam moriturus vocauit filios suos, vt prædiceret illis quæ in postremis temporibus euentura erant. Porro quomodo Paulus è vinculis Neronis fuerit egressus,& in illis detrusus & interemptus, docet, Eusebius.lib.2.histo.cap.22.& Theophy.& alij.2.ad Timoth.4. & Hiero. de viris illustribus,in Paulo,& Anacletus epist.2.& Egesippus circa principium libri tertij.

Plato in Apologia.

De hoc in additionibus egi.

Quando in titulo nomẽ Pauli ponatur, quando alij adiũgãtur cum illo.

Deinde vertitur in dubium quam ob causam in titulis vel salutationibus epistolarum Pauli, nomen ipsius solummodo aliquando, aliquando aliquorum fratrum, nonnũquam vero omnium fratrum,nomina soleant poni. Qua de re Chryso.ho.1.in epist.ad Gala.hæc scribit.Tantũmodo in epistolæ adGalatas superscriptione, additum est, & qui mecũ sunt fratres,in alijs epistolis minimè. Nam in alijs epistolis,aut solum suum nomen ponit, nempe cum recte sentiũt de eius doctrina,aut duorum duntaxat trium ve addit nomina, nempe cum sunt aliqui cum Paulo qui pollet auctoritate apud ipsos. In epistola ad Galatas totam multitudinem posuit, hoc ideo fecit, quia multi traduxerant Paulum hoc nomine quod solus hæc prædicaret, nouamq; dogmatum rationem inueheret. Hanc igitur illorum suspicionem cupiens eximere,& quod multos haberet eiusdẽ sententiæ socios, ostẽdere, adiungit sibi fratres significans se ex illorum sententia scribere quæ scribit. Et Hierony.in epist.ad Philemonem,ait.Plures ponuntur in titulo,vt epistola maiorem habeat authoritatem, quæ non ab vno scribebatur, & quia nulla æmulatio erat inter apostolos, si quid, Paulo dictante, alij spiritus suggessisset, absque tristitia addebat Paulus, in literis quas dictabat.Secundum id quod ipse Corinthijs præcipit,vt si alio prophetante, alij fuerit reuelatum,taceat ille, qui prius prophetabat.Ita ipse quoque præceptum suum opere cõplebat, & propter pauca, quæ alio suggerente addiderat,vt suam, ita alterius quoque epistolam præscribebat. Deinde annotare oportet ex Hiero.in cõment.epist.ad Philem. Hunc,inquit, morem scribendi in nonnullis epistolis Pauli inuenire poteris,quod cũ plures(& ad plures)in præfatione ponantur,postea per totum corpus epistolæ vnus disputans inducatur,vnde in epist. ad Phile. dicit, Philemoni dilecto & cooperatori nostro & Apphiæ sorori & Archippo commilitoni nostro,& sequitur.Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis.

Paulus. 1.Cor.14.

Annotare oportet ex Hierony.in epist.ad Phile. quod in nulla superscriptione epistolæ vsus est hoc cognomine Paulus vinctus Iesu Christi, licet in corpore epistolarum illarum quæ è vinculis sunt scriptæ,esse in vinculis pro confessione fidei testetur.Quia maioris videtur esse supercilij, vinctum Iesu Christi dicere,quam apostolum. Adhuc etiam obseruare oportet in eisdem salutationibus, vt inquit Hieronym.in epistola ad Cyprianum omnes, inquit, epistolæ Pauli in salutationis principio,non prius habent pacem & sic gratiam,sed ante gratiam & sic pacem, vt donatis nobis peccatis nostris pacem domini consequamur,& in comment.Ierem.cap. 32.ait. Selum in linguam nostram vertitur pax siue pacificus.Chanameel,donum vel gratia Dei. Nec mirabimur quod sibi pax iũgatur & gratia,cum etiam epistolarum apostolicarũ hoc principium sit.Gratia vobis & pax. Primum ergo pacem mereamur Dei, & post pacem nobis gratia nascitur, quæ non in possidẽtis, sed in arbitrio donantis est.Et Augu.lib. 1. Retract.

Vinctus Iesu Christi.

Pax & gratia.

Rom.1.

Retract.capi.24. sic exponit. Gratia Dei est qua nobis donantur peccata, vt reconciliemur Deo, pax qua reconciliamur Deo. & ita hoc accipiendum est, vt sciamus vtrunq; ad generalem Dei gratiam pertinere, quomodo in populo Dei, aliud specialiter Israel, aliud Iudas, & tamen vtrunque generaliter Israel. Hæc ille. Sed cum dicitur, gratia intellige, multiplicetur, & nomini pax, fac similiter. & vocatur à communi. l. zeuma.

In epistola ad Hebræ. cur Pauli nomen non sit præfixū. Adhuc quæritur quam ob causam cum Paulus in omnibus Epistolis nomen suum præfigat, in epistola ad Hebræos, non faciat. Ne, inquit Theophyl. ad Roma. 1. nomine eius audito resilirent, quando infensi ei impensè erant, ideoque nomen suū in exordio celat. Vel certè, vt inquit Hierony. de scriptoribus ecclesi. in Paulo, quia Paulus scribebat ad Hebræos, & propter inuidiam sui apud eos nominis titulum in principio Salutationis amputauerat. Quæro etiam cur in epistola ad Hebræos non se vocat apostolum, nec in episto. ad Philipp in alijs tamen dignitatem apostolatus non taceat. Cui quæstioni sic occurrit Theodoretus, in argumento epistolæ ad Hebræos. in omnibus, inquit, epistolis quas Paulus scripsit ad gentes, solet nomen & apostolicam dignitatem addere, quia erat doctor gentium. ad Roma. 11. Quandiu sum gentium apostolus glorificabo ministerium meum. ad Hebræos autem quorum non erat sibi cura credita, meritò nudam dignitate doctrinā eis tradidit. Item Oecumenius in prooemio epistolæ ad Hebræos ait. In hac epistola proprium cur non addidit nomen Paulus, Clemens Alexandrinus in Informationibus respondet. cum dominus Iesus Dei omnipotentis apostolus ad Iudæos missus esset, ex modestia factum est, vt Paulus qui ad gentes missus erat non scriberet se Hebræorum Apostolum. ob honorem delatum erga Dominum. Ita Orige. ad Roma. 1. & Hierony. ad Galat. 1. Lege Eusebium lib. 6. hist. cap. 14. Item Ambr. ad Philip. 1. ait. apostolum se tacet, quia ijs scribit qui de illo rectè sentirent, ideo dignitatem suam supprimit, erat enim his manifesta. At *Paulus cū esset apostolus gentiū, cur scripsit ad Hebræos* dices quare scripsit ad Hebræos si non erat eorum apostolus. Primo ex abundanti charitate. nam omnia omnibus factus erat vt omnes lucrifaceret. aut quoniam societas erat in prædicatione, & Iudæi audierant esse dissensiones inter Petrum & Paulum, meritò scribens Iudæis docet eos esse cōcordes. aut vt ait Chrysost. in prooemio epist. ad Hebr. ex abundanti hoc fecit, vt baptizare, nō habens de baptismate mandatum. cum ipsemet dicat non esse missum ad baptizandum sed ad euangelizādum. sed non erat illi prohibitū quin illis prædicaret, pro quibus anathema esse volebat.

Habent diuinæ scripturæ certa nomina ad efficiēdum comparationes bonas vel malas. vt si volo hominem iniquum conferre cū aliqua re illi simili, voco ipsum aspidem, basiliscum, & genimen viperarum. si virum optimum volo conferre cum re aliqua, voco ipsum columbā, ad hūc modū inquit Chrysost. ser. 5. in cap. 1. epistolæ ad Roma. Semper ferè solet Paulus dum fidelibus de peccatis disserit, fugienda illa volens ostendere, gentes in medium adducere. veluti ad Rom. Quemadmodum non probauerunt, vt Deū agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobum sensum. &, vnusquisq; vas suum possideat in sanctificatione non in passione desiderij, sicut gentes. Hæc ille. vt in euangelio. Sit tibi sicut ethnicus & publicanus. 1. Cor. 5. Talis fornicatio qualis nec inter gentes. & ca. 12. cum gentes essetis ad simulacra ducebamini. Ephes. 2. Vos eratis gentes in carne. & Matth. 5. Nonne ethnici hoc faciunt. *De hoc lib. 7. cap. 2.* *Gentes.*

Vtitur Paulus nominibus, vt captiuitatē, vocat iugum excutere & libertatem dare, vt cum dicit, captiuam duxit captiuitatem, id est, asseruit in libertatem captiuos. Hoc est quod ait Chrysost. homil. 3. ad Hebræ. Mos, inquit, est Paulo, vt non magnam verborū habeat rationem, sed indifferenter, vel quæ in bono dicuntur, vel quæ in malo, pro alterutro, ponere. ad Hebræ. 1. percepit iustam mercedis retributionem. Supplicium mercedem nominat. & Matth. 1. trāsmigratio pro exilio. & homil. 9. in priorem ad Corint. ait. Sæpè Paulus malè significantibus rebus, solet bonis vti nominibus, & in bene, malis. Vt exempli gratia. Captiuitatis nomen malæ significationis videtur. Sed in bona significatione Paulus eo vtitur. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequiū Christi. cōtrà in re mala præclaro vtitur verbo. Regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen. Hæc ille. & Iob 15. ca. postquam multa retulisset, dicit, qui hæc fecit non ditabitur, id est, extremo supplicio afficietur. ex hoc postremo loco Pauli, perperam intellecto. *Lege quæ scripsi libr. 1. cap. 7. & lib. 10. Regul. 26.* *2. Cor. 2.*

D & ex

& ex Chrysostomi expositione, tentarunt Græci In Concilio Basiliensi, fidem ecclesiæ Romanæ labefactare, nempè nullũ esse purgatorium. Verum huius loci germanam expositionem apud Augu. in lib. de fide & operibus, & alias sæpè, leges. De purgatorio lege. ca. qualis. 25. dist. quod est Grego. 4. dialo. II. ca. 39. & Bedę libr. 1. in Marc. cap. 17. & lege, leuibus culpis. & dele. apparebit vel.

De hoc lib. 2. c. 2. col. 170. & li. 5. cap. 2. & infra Para gr. Alter. Frequẽter hac figura dictionis vtitur Paulus, vt multis selectissimis & diuinis verbis vtatur, cum sit de Christi diuinitate sermo. At vero cum de Christo iuxta humanitatẽ loquitur, eam deijeit verbis sanè quàm humillimis, vocans peccatum, vermem, serpentem, vt veritatem naturæ assumptæ ostendat. Vnde Theophy. 1. Corint. 15. ait, Est in more Paulo, vt si quando funditus quicquã tollere velit, multa vtatur redundantia. Quẽadmodum demonstraturus fidelem mulierem non coinquinari neque lædi, si cohabitet marito infideli. *1. Cor. 7.* Sanctificatus est, inquit, maritus infidelis in vxore fideli (id est, vir quoad congressum matrimonialem attinet pro sancto censetur, tamen si impurus, alioqui filij nõ essent legitimi, cum sint vtique.) Non hoc dicens quod infidelis sanctus reddatur, verũ dictionis istius excellentia ostendens, quod nihil læ datur fidelis ipsa cõiunx. Sic priori ad Corint. ca. 15. dicitur. Cum subiecta fuerint ipsi omnia, tunc & ipse filius subijcietur ei qui omnia potestati eius subdiderat. Hoc in loco subiectionis vocabulo, funditus tollit prauam suspicionem, qua lupicari quisquam poterat, filium patre esse fortiorem, vt qui tanta transfigere posset. At qui Gregor. Theologus asserit, quod filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam subiectionem propriam reputet. Hæc sunt desumpta ex Chrysosto. homil. 39. in priorem ad Corint. epistolam.

In Paulo nullæ sunt allegoriæ, sed tantũ sensus literalis, illis locis exceptis, in quibus desumit aliquid ex veteri instrumento. hoc voluit significare Augusti. de opere monachorum cap. 2. cum ait. in more est Paulo apertè omnia differere & magis propriè quã figuratè loqui.

Sæpè vtitur argumẽto ab impossibili desumpto, hoc est quod inquit Theophila. 1. Corint. 13. In plerisq; locis Paulus, id quod non est, tanquam sit ponit, perinde ac cum *Galat. 1.* ait in epist. ad Gala. si vel angelus vel nos prę dicemus vobis euangelium pręterquã quod accepistis anathema sit. atqui nec ipse, nec angeli aliud euangelium annuntiaturi erãt. & alibi. Si dedero corpus meum vt ardeam charitatem autem non habeam nihil sum. & ad Roma. 8. scribens. Non angeli, non principatus, non potestates separare nos à charitate Dei poterunt. quanquam nemo id conaturus angelus erat. Et sumpsit ex Chrysost. homil. 31. in priorem ad Corint.

In more est, inquit Theophyl. ad Roma. 11. Diuo Paulo, vt cum arduũ quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem finiat & concludat. perinde ac fecit ad Roma. 11. postquam enim admiratione & stupore perculsus est ob bonitatem & sapientiam, & notitiam & gubernationem Dei, glorificat deinceps ipsum dicens. Ipsi gloria in secula. Amen. Hac ratione nos itidem instituens, vt ob ingentia beneficia gratias agamus & glorificemus ipsum, & verbis & vita. Atque ita dicit Chrysost. serm. 19. in epist. ad Roma. & serm. 27. in ca. 14. eiusdem epist. *Quo tempore præcipuè gratiæ sunt Deo agendæ.*

Aliquando (vt author est ille qui scripsit comment. in vniuersas Pauli epistolas, titulo Hierony. quem arbitror ego fuisse Primasium, in epist. ad Ephes. ait,) Apostolus in medio causæ, quam agit, quosdam sensus interserit, & de latere tractat, quibus explicitis rursus reuertitur ad causam. vt in priori ad Corinth. epist. ca. 5. cum tractat de fornicario, multa interserit, & demum ad rem reuertitur. & 1. ad Timoth. 3. loquitur de Diaconis. Diaconi inquit, non bilingues. & statim loquitur de moribus mulierum. & iterum sermonem de Diaconis facit. Et Theophyl. 1. Corint. 11. in more est, inquit, Paulo, vbi post mediam cuiuspiam argumenti alia necessaria inciderint, huc etiam digredi, quẽmadmodũ. 1. Corint. 11. alio proposito argumẽto, de mensa simul atq; in mysteriorum vel sacramenti corporis & sanguinis dominí sermonem & mentionem incidit, hũc locum veluti maximè necessarium perficit & absoluit. Ita dicit Oecume. eodem loco. & Chrysost. homil. 16. 28. & 37. in priorem ad Corinth. epistolam. de hac re latius disputauimus suprà lib. 5. cap. 1. col. 355.

De hoc lib. 9. Reg. 43 & libr. 10. Regul. 2. Paulus, vt inquit Theophy. 1. Cor. 4. perpetuo solet quæ alterius sunt, in propriam transferre personam, atque in se ipso docere, quæ alios est docturus. præsertim cùm res est molesta. vt, nũquid Paulus crucifixus est pro

provobis?&,Quid est Paulus?quid est Apollos?quid est Cephas?& 1.Cor.14. Nunc fratres si veniam ad vos linguis loquens, quid vobis prodero?1.Cor.7. Volo omnes homines esse sicut me ipsum.&, imitatores mei estote sicut ego Christi.Item Chrysost. hom. 19.&.35.in priorem ad Corint. & Hierony. in comment.Isaiæ.cap.61.ait.Paulus perfectorum assumens personam, ait. Certamen bonum certaui,cursum consummaui,de cætero reposita est mihi corona iustitiæ. & in alio loco. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc s.piamus.&ex persona incipientiū ait. Cū essem paruulus sicut paruulus loquebar, sicut paruulus sapiebā, sicut paruulus cogitabam.& iterū.Ex parte videmus,& ex parte cognoscimus,donec veniat quod perfectū est.Lege Orige. in prologo epist. ad Roma.

2.Timo.4. *Philip.3.*

Epistolam quam scribit Paulus ad Corin. vt inquit Hierony. Isaiæ 63. cum ad vnius scribatur populū ciuitatis, pro varietate habitantium,idest sanctorum vel peccatorum, nunc laudat eos, nunc corripit, nunc docet, nunc reprehēdit, prouocat ad cōtinentiam, nuptias recusat,trahit ab idololatria,instruit resurrectionem, digamiæ porrigit manum, ne locum tribuat fornicationi.

De hoc lib, 6 cap.4.in fine.

Mos,inquit Chrysost. 1. Corinth. 10. ho. 22.semper Paulo est, quandocunque multa peccata reprehendit,etiam ordine ea disponere,& per singula ad ea quę proposita sunt deuenire,& in aliorum reprehensionē etiam priorum facere mentionem, Veluti in priori ad Corinth.epistola, cum multis verbis de fornicatione tractasset, post in 10.capit. [illegible] rum fornicationis meminit. Quod & Deus in veteri faciebat testamento, cum in singulis Iudæorum erratis vitulum commemorabat,& peccatum illud in medium recēsebat. & homi.43.prioris ad Corinth.lucidius hoc explanans ait.In hoc cap.16.nō agit de moribus in vniuersum, sed de vna tantum eleemosyna.Et quidem nunquā alibi hoc fecisse nouimus, verum in alijs epistolis, ita fere solet,vt de eleemosyna & modestia & mansuetudine & fortitudine reliquisq; simul omnibus virtutibus agat.

Mos est,inquit Chrysost. ho. 24.in priorem ad Corinth.Paulo, pluribus rationibus quę vult astruere,confirmare, & fortiora posterius ponere argumenta. Vt 1.Corint.10. Deterrens homines ab idololatria multis rationibus. Demum his verbis sermonē finiuit.Nunquid fortiores illo sumus?

Epistolæ Pauli,inquit Hierony. In proœ. lib.16.in Isaiam.ex veteri sumptæ sunt instrumento,ideo ex illo vera intelligētia eius depromenda est. Vnde ad Ephe.cum ait,medium parietem maceriæ dissoluens ex capi. 38.Gene.depromptum est.

Cōsuetudinem apostolicæ locutionis (inquit Origen.libr.7. comment. epist. ad Roma.cap.8)esse nouimus, cum dicit. Non solum,& nihil subiūgit cui aptari debeat, superioribus igitur dictis est referendū.ad Rom. 8.Non solum autem illa,sed & nos primitias spiritus habentes. & iterum. Non solum autem,scilicet, gloriamur spe futuræ immortalitatis. Sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patiētiam operatur. *Roma.5.*

Et,inquit Occume. 2.Corint.7. frequens apud Paulum superuacaneus coniunctionū vsus, quemadmodū & defectus. De his post ea cum de cōiunctionibus agemus.Item aduerbia superfluunt,vt ad Ephes.3. ei qui potens est super omnia,idest eximie, facere & abundāter quam petimus aut intelligimus.

De Pauli verborum ac sententiarū repetitionibus alibi à nobis dictum est, verum si vis lege Oecum.ad Rom. 17. & 2.Corint.8. *Lib 5.c.7.*

Aliter loquitur Paulus, inquit Chrysost. homil.39. in priorem ad Corint. quoties de præ diuinitate sola sermonem facit,aliter cum in dispensationis, id est, incarnationis, incidit sermonem.Nam quoties carnem apprehendit intrepide de ea humillima queq; dicit,nihil solicitus, an illa omnia capere queat de ea [illegible] ntur,posuit. Vnde ad Philip.de diuinitate [illegible] la loquens,ait.Qui cum in forma dei esset [illegible] on rapinam arbitratus est, quod esset [illegible] Deo. & statim cum insecuit sermonem de [illegible] carnatione depressit sermonem inquiens [illegible] semetipsum exinaniuit, formam serui [illegible], &c. & 1. Corinth. 15. Cum subiecta [illegible] ei erunt illi omnia,tunc & ipse filius subijcietur ei, qui illi subiecit omnia. *De hoc supra Paragra.Frequēter.*

Hic mos est Paulo, teste Chrysost. homilia.3. & 6 in posteri.ad Corint. epistolam, si quando coactus necessitate (vt posteriorem epistolam ad Corint.solum fecit)dixit aliquid de se magnificentius se laudando, prorsus fermonis fastidium studeat corripere addendo,& si nihil sum. De Iob se laudante lege Theophy.Luc.18.& 2. Corin.11.de Paulo. *2 Cor.11. & 12.*

Nullus Pauli sermo est, vt inquit Hiero. in proœ.epistolæ ad Gala. in quo non labo-

ret docere, antiquæ legis onera deposita, & omnia illa quæ in typis & imaginibus præcesserunt, id est otium sabbati, circuncisionis iniuriam, Kalendarium & trium per annum solennitatum recursus, scrupulositatẽ ciborum, & per singulos dies lauacra iterum sordidanda, gratia euãgelij subrepente cessasse, quam non sanguis victimarũ, sed fidem animæ credentis impleret.

Paulus inquit Orige. in proœ. epistolę ad Roma. sæpè tractat de Israel secundum carnem, & de Israel qui non est secundum carnem, de circuncisione carnis & cordis, de lege spirituali & lege literę, de lege carnis & lege membrorum, de lege mentis & lege peccati, de interiore & exteriore homine.

Multa sunt verba, inquit Hiero. q. 10. ad Alga. quibus Paulus iuxta morem vrbis & prouinciæ suæ familiarius vtitur. vt 1. Cor. 4. Mihi pro minimo est vt à vobis iudicer, id est, accuser, aut ab humano die. Diem posuit pro iudicio ex Cilicum lingua. nam dies dici reis consueuit.

Dies in Paulo quid.

Idioma apostolicũ est, teste Hiero. in episto. ad Phile. vt semper viscera vocet, volens plenam mentis ostendere charitatem, aut internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem. vt, Viscera sanctorum requieuerũt per te frater, id est suppeditasti alimenta ventribus sanctorũ pressorum fame.

Paulus, vt inquit Hiero. q. 11. ad Hedibiã. Solet quicquid alius obijcere potest per ἀνθυποφοράν, antequã obijciatur edisserere. vt, Nuuquid deus repulit populũ suum. Absit. &. Nunquid incredulitas illorum, fidem Dei euacuabit. Absit. & 2. Corint. 2. Deo gratia, qui semper nos triumphat, id est, triumphare facit, in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ per nos manifestat in omni loco. Sed poterat aliquis dicere. Quomodo ergo non omnes credunt? priusquam interrogaretur soluit. Quia bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt, alijs quidem odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitã. & est sensus. Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, & prædicationis nostræ longè lateq́; spirat fragrantia. Sed qa homines suo arbitrio derelicti sunt, neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate. vt credentes coronam accipiant, increduli supplicijs mancipentur. Ideo odor noster qui per se bonus est, virtute eorum & vitio, qui suscipiunt, siue non suscipiunt, in vitam transit aut mortem. vt qui crediderint salui fiant, qui vero nõ crediderint pereant. Vnde dominus positus est in ruinam & resurrectiõem multorum, solisq́ue radios tam immunda loca excipiant, quàm munda. sic in floribus quomodo in stercore luceãt, nec tamen solis radij polluuntur. Sic & Christi bonus odor qui nũquam mutari potest, nec naturam suam amittere, credẽtibus vita est, incredulis, mors. Chryso. quoq; homil. 9. ad populum Antiochenum, optimo vtitur exẽplo. Cum dixisset, inquit, Paulus. Reuelabitur ira Dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent. & vidisset obiectionem sibi occurrentẽ, & multos extradicturos. Vnde gentiles Dei veritatem cognouissent. intulit dicens. Quia quod notũ est Dei manifestum est illis. Quomodo manifestum est illis? Quis ostendit? Deus, inquit, illis manifestauit. Quo pacto, per quem prophetam? quia scripturę nõdum erant. In uisibilia, inquit, Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.

Roma. 1.

Paulus ambiguitates colligit multas, nec tamen soluit, vt auditorem magis vrgeat, & suadeat hæc ab homine comprehendi non posse. vt ad Roma. 9. Quid adhuc quæritur? scilicet Deus. voluntati enim eius quis resistit? ô homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic.

Apud Paulum, inquit Hierony. versus finem cap. 3. episto. ad Galat. pro Græco gentilem accipere debemus, quia Ἕλλην & Græcum & ethnicum seu Gentilem significat. Hæc ille. eundem Gentilem, vocat præputium, sicut Iudæum circuncisio. Nam per signa res denominantur, vt præputium pro gentili, & circuncisio pro Iudæo. ad Rom. 2. si præputium iustitias Dei custodiat, nonne præputium in circuncisionem reputabitur. ad Galat. 2. cum vidissent quod creditum est mihi euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis. ad Roma. 15. Dico Christũ fuisse ministrum circuncisionis, id est, apostolũ circuncisorum Iudæorum.

Græcus. *Iudæus.* *Præputiũ.* *Circũcisio.*

In epistolis ad Corinthios (inquit Chrysosto. hom. in priorem) paucis versibus Paulus Christi mentionem sæpe facit vt ex exordio prioris notum est.

Vide quæ scripsi cap. 7. col. 316.

Hanc vocem Amen, inquit Chrysost. homil. 1. in episto. ad Galat. nusquam alibi reperimus

perimus in epistolarum initio positam, nisi in epistola ad Galatas, sed in subsequentibus sæpe solet addi.

Solet, inquit, Theophy. 2. Corin. 4. perpetuo Paulus obscure dicta declarare lucidiora que reddere. vt, & vita Iesu manifestetur in corpore nostro. & subdit. & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. de his iam diximus, in capit. de ordine narrationis scripturæ. lib. 5. harum Hypotyposeon.

Obseruanda est consuetudo apostoli, inquit Orige. libr. 5. comment. epist. ad Roma. quod non semper cum aliquid ex scripturis assumit, integrum textum verborum, vt in suo loco positus est, assumit. Sed ea tantum quæ præsentis causæ requirit assertio. De hoc in cap. de citationibus disserui.

¶Sæpenumero, inquit Chrysostom. homil. 17. in priorem ad Corinth. solet Paulus præter opinionem sermonem in contrarium vertere. vt 1. Corinth. 6. omnia mihi licent, sed non omnia expediũt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. acsi diceret. & si in potestate nostra sit, non solum id nihil affert vtilitatis, sed nec potestatis quidem est, verum seruitutis.

Hoc est semper sapientiæ Pauli, inquit Chrysost. homi. 8. in epist. ad Hebræ. aspera blandis intermiscere, vt ad Gal. 5. currebatis bene quis vos impediuit. Et, sine causa tanta passi estis, si tamen sine causa. & iterum, certus sum de vobis in domino. & ad Hebræ. 5. persuasus sum de vobis meliora, & cum salute coniuncta. de hoc lib. 5. capi. 1. disserui.

Lege Oecume. ad Roma. 10. & de fascino. lib. 6. cap. 1. scripsimus.

An paul. duxit vxorem nec ne. Antequã à Paulo digrediamur volo disquirere, Vtrum ipse inter coniugatos, an inter cælibes connumerandus sit. Nam variæ sunt sanctorum hac in re sententiæ. Origenes quidem dubius est, nec astruere nec negare audet. Illius hæc sunt verba libro. 1. commenta. epist. ad Roma. Liber est qui sine vxore per puritatem continentiæ venit ad Christum, qui tamẽ seruus Christi efficitur, dum ex integro virtutibus seruit. Paulus ergo (sicut quidam tradunt) cum vxore vocatus est,

Philipp. 4 de qua dicit ad Philippenses scribens. Rogo te etiam germane compar adiuua illas quæ mecum laborauerunt in Euangelio cũ Clemente. Si vero (vt alijs videtur) sine vxore, nihilominus qualibet vocatus est, seruus est Christi. Alij asseuerant vxorem duxisse, inter quos est Ignatius primus Antiochenę ecclesiæ post Petrum pontifex, qui in epist. ad Philadelphienses ait. αἱ παρθένοι, μόνον τὸν Χριστὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐχέτωσαν, καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐν ταῖς εὐχαῖς φωτιζόμεναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος. ὀναίμην ὑμῶν τῆς ἁγιωσύνης, ὡς Ἠλία, ὡς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὡς Μελχισεδέκ, ὡς Ἐλισσαίου, ὡς Ἱερεμίου, ὡς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ὡς τοῦ ἠγαπημένου μαθητοῦ, ὡς Τιμοθέου, ὡς Τίτου, ὡς Εὐοδίου, ὡς Κλήμεντος, τῶν ἐν ἁγνείᾳ ἐξελθόντων τὸν βίον. οὐ ψέγων τοὺς μακαρίους τοὺς λοιπούς, ὅτι γάμοις προσωμίλησαν τούτων ἐμνήσθην ἄρτι. εὔχομαι γὰρ ἄξιος θεοῦ εὑρεθεὶς, πρὸς τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν εὑρεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὡς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὡς Ἰωσήφ, καὶ Ἠσαΐου καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν. ὡς Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων τῶν γάμοις προσομιλησάντων. Hoc est. virgines solum Christum præ oculis habete, & eius patrem in orationibus, ab spiritu illuminatæ. Vtinam capiam vtilitatem sanctitatis vestræ, sicut Eliæ, sicut Iesu Naue, sicut Melchisedec, Helisæi, Ieremię, Ioannis Baptistæ & dilecti illius discipuli, Sicut Timothei, Titi, Euodij, Clementis, qui in castitate de vita exierunt. Non vituperans cæteros beatos, quod nuptijs dederint operam, horum nũc memini. opto enim dignus Deo inuentus, ad vestigia eorum in regno inueniri, sicut Abraham, Isaac & Iacob, sicut Ioseph, & Isaiæ. & aliorum prophetarum. Sicut Petri & Pauli & aliorum apostolorum qui nuptijs operam dederunt. & Clemens *Roma.* non vt putat Erasmus primus qui pontificatum adijt iuxta aliquos post Petrum, sed Alexandrinus qui in Stromate. 3. ait. Petrus & Philippus filios procrearunt. Philippus autem filias quoque suas viris tradidit. Et Paulus non veretur in quadam epistola, suam ap- *Philip. 4.* pellare coniugem, quam non circũferebat, eo quod nõ magno ei esset opus ministerio. Dicit itaq; in quadã epistola. Non habemus *1. Cor. 9.* potestatem sororem mulierem circunducendi sicut cæteri apostoli? Sed hi non vt vxores, sed vt sorores circunducebant mulieres, quæ vna ministraturæ essent apud mulieres, quæ domos custodiebant. & citatur hæc verba ab Eusebio. lib. 3. histo. c. p. 30. ita etiam dicitur. D. 31. in decretis. ca. omnino. Porro testimonia scripturarum quibus nituntur, facile dilui possunt. Primum quod sumptum est ex. 1. ad Cor. epis. ca. 9. (Nonne habemus potestatem sororem mulierem circunducendi) sic soluit Theophy. ibidem. Diuites fœminæ comitabantur apostolos, vt suppe-

ditarent eis necessaria, omnem illis securitatem, horum causa parantes, vt soli euangelij prædicationi vacarent. & Hierony. in commenta. Matth. cap. 27 ait. Consuetudinis Iudaicę fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, vt mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiecisse se memorat. Dicit enim ipse. Nunquid non habemus potestatem sorores mulieres circunducendi, sicut & cæteri apostoli faciunt? Ministrabāt autem domino de substantia sua, vt meteret earum carnalia, cuius illæ metebant spiritualia. Non quod indigeret cibis dominus creaturarum, sed vt typum ostenderet magistrorum, quod victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Huic sententiæ suffragatur. D. Theodore. in Paulum. Et Augusti. in libr. de operibus monachorum capi. 4. ait, Quo probato ostendit Paulus sibi licere quod cæteris apostolis, id est vt non operetur manibus suis, sed ex euangelio viuat, sicut dominus constituit eis, ad hoc enim & fideles mulieres habentes terrenam substantiam ibant cum eis, & ministrabāt eis de substantia sua, vt nullius indigerent horum quę ad necessaria vitæ huius pertinēt. Quod Paulus licere quidem sibi demonstrat, sed ea potestate, se vti noluisse, postea commemorat. Hoc quidam non intelligentes, non sororem mulierem, sed vxorem interpretati sunt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas quod & vxor & mulier eodem verbo γυνὴ Græcè dicitur. quanquam hoc ita posuerit apostolus vt falli non debuerint, quia nec mulierē tantummodo ait, sed sororem mulierem, neque ducendi sed circūducendi. Verūtamen alios interpretes nō fefellit hęc ambiguitas, & mulierem non vxorem interpretati sunt. Vtuntur secundo testimonio ex epist. ad Philipp. cap. 4. καὶ ἐρωτῶ καὶ σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ καὶ κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. Hoc est. Deprecor & te germane compar adiuua illas quæ mecum laborauerunt in Euangelio cum Clemente & cęteris cōoperatoribus meis. cum dicit germane pro germana accipiunt. pro. & tu syncera coniux adiuua illas. vt sint verba Pauli ad vxorem suam. at dices nomen γνήσιε, idest germane est nomē masculinū? Ad hoc respōdent quod nomina masculina in ος, ponūtur pro fœmininis. vt inquit interpres Sophoclis in Electra. ἐσαεὶ ὁ ἀρσενικὰ ἀντὶ θηλυκῶν λέγεται ἐν ἀττικοῖς τιμῶν, ἀτλημόνεστι. χρυσός ὁ ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ κλυτὸς ἀντὶ τοῦ κλυτὴ καὶ εὔφημος ἀντὶ τοῦ εὐφημία, καὶ βίαιος ἀντὶ τοῦ βιαία. ¶ Alij affirmant aut coniugij fuisse expertem, aut virginem. & hæc positio vt cōmunior, ita sacris literis conformior est. & germanum comparē significat Epaphroditum. 1. & tu ingenue collega, scilicet, Epaphrodite, adiuua eas. alij dicunt Germane esse mulieris nomen. Nos tamen de hac re sanctorum sententias afferamus. Chrysosto. homil. 13. ad Philipp. ait. Non obsecrat vxorem suam, cum inquit Germane compar, vt male aliqui arbitrantur. Verum honorat mulierem (quia sic vocatur illa) aut virum vnum ex his mulieribus, vt ad Roma. 16. commendo vobis Phœben sororem ministram ecclesiæ quæ est Cenchris. & Theophy. ad Philip. 4. ait, Commendat Euodiam & Synthychen viro cuipiam admirādo, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus, aut forsitan custos carceris, quasi dicat. Iam frater es germanus, si in opere domini idem iugum trahas adiuuans illas. Nonnulli in errorem inducti aiunt Paulum hic propriam coniugem adhortari. Sed hoc esse haud quaquam potest. vt enim alia prætermittam, si suam vxorem intelligere voluisset dixisset in genere fœminino, γνησία σύζυγε idest, Germana cōiunx. Theodo. eodem loco ait. Germane est mulier consocia laborum Pauli. Aliqui stulte esse vxorem Pauli putant, non attendentes in episto. ad Corinth. 1. capit. 7. se in numerum cælibum Paulum retulisse. & Oecume. Fatua, inquit, est cogitatio arbitrare esse vxorem Pauli. nam non reliquisset eā Philippis sed in Tarso vbi natus, aut in Ierusalem, vbi nutritus. & Hiero. ad Eustochium de Virginitate ait, Non sunt audiendi, qui dicunt Paulū vxorē habuisse. Nam cū de virginitate & castitate loquitur se in exemplum adducit. bonū est, inquit, homini mulierē nō tangere, sed propter fornicationē vnusquisque vxorē habeat, &c. hoc secundū indulgētiā dico, nō secundū imperiū, volo oēs homines esse sicut meipsum. Sed vnusquisq; propriū donū habet ex Deo. & post parū. Dico aūt nō nuptis & viduis, bonū est illis si sic permaneant vt ego. &, de Virginibus præceptū dñi nō habeo, consiliū autē do, tanquā misericordiam consequutus vt sim fidelis. & Epiphanius libro 2. contra hęreses, in hæresi Valesiorum,

Consuetudo apud Iudæos.

1. Cor. 7.

lesiorum, hæc quę scripsit Hierony. totidem verbis dicit. & Aug. ita sensit, vt ex loco supra à nobis citato constitit. & iterum Hiero. ad Calentiam de monogamia.

¶ De pręceptis & cõsilijs euangelicis.

CAP. II.

Vplex est genus pręceptorum in scripturis, affirmatiuum & negatiuum. Negatiuum quidem perpetuò nos cogit & adstringit ad sui obseruationẽ, nec vnquam temere absq; scelere prætermitti potest, vt, Nõ furaberis, non mœchaberis. Affirmatiuum verò nos cogit vt ipsum obseruemus certo loco ac tempore quod si tunc omissum fuerit, culpa non vacat homo ille. vt, oportet honorare parentes, non semper, sed cum sunt in necessitate constituti. & oportet confiteri peccata sacerdoti, non semper, sed in tempore ab ecclesia cõstituto & pręfinito, in cap. illo, Omnes vtriusque sexus. de pœnitẽ. & remiss. Hęc quę à nobis vtcunq; dicta sunt, sanè quam eleganter protulit Hierony. in epist. ad Calentiam, de ratione piè viuendi. Duo, inquit, sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota iustitia. Prohibendi vnum est, Iubendi alterum. vt enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi ocium operatur, hic studium. ibi coërcetur animus, hic incitatur. Hic fecisse, illic non fecisse culpabile est. Vnde propheta dicit. Quis est homo qui vult vitam, & cupit videre dies bonos, prohibe linguam tuã à malo, & labia tua ne loquantur dolum, declina à malo & fac bonum. & Apostolus, odientes malum, & adhęrentes bono. Hoc itaque duplex diuersumq; præceptum, prohibendi scilicet & imperandi, æquo iure omnibus mandatum est. Non virgo, nõ vidua, nõ nupta, ab hoc imperio libera est. In quouis proposito, in quouis gradu, æquale peccatũ est, vel prohibita admittere, vel iussa nõ facere. Quod inquit Hiero. in quouis gradu æquale peccatum esse. non vult sequi Stoicorum errorem, affirmantium peccata omnia, ac ipsorũ supplicia esse ęqualia. Nam iuxta Horatium.

Stoici. Cicer. in. 3. Paradoxo.

Nec vincet ratio hoc, tantũdem vt peccet, idemq;
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus sacra diuûm legerit.

Sed vult dicere quod æquè at pariter ambo efficiuntur peccatores, scelus illud perpetrando. nec negat circunstantias peccatorum minuere aut aggrauare peccatum. Qua de re S. Thom. 1. 2. Quæstio. 73. disputat. & Grati. D. 40. Homo christianus. & in ca. Consideret. de Pœnitentijs. D. 5. quod est Hugo non August.

Aliquando dantur præcepta nuda, aliquãdo præcepto additur & explicatio, ne temere datum esse videatur. Quando id fiat, Chrysost. homil. 12. ad populum Antiochenum nos docere poterit, qui ait. Cum aliquid præcipitur in lege aut prohibetur, quod ex lege naturali nobis notum est, bonum esse aut malum, causa præcepti non subnectitur. V. gratia, non opus habemus dicere quod malum est fornicatio, aut bonum continentia, sed ab initio hoc scimus. Vnde ait legislator. Non occides. non intulit, malum enim cædes, sed simpliciter non occides, inquit, prohibuit enim peccatum duntaxat, non docuit. Quare igitur qui dixit, Non occides, nõ addidit, quod malum est cædes, quoniam præueniens conscientia nos hoc docuit, & tanquã scientibus & intelligentibus ita loquitur. Cum igitur de alio loquitur mandato, non nobis notu facto per conscientiam, non tantum prohibet, sed & causam apponit. De sabbato itaq; legem feres dicit. Septima die nõ facies opus. Subiungit quoq; causam cessationis. Quoniã in die septima requieuit Deus ab omnibus operibus suis quæ cœperat facere. & rursum. Memento quod seruieris in Aegypto, & eruerit te Dominus Deus tuus inde, idcirco præcipio tibi vt facias hanc rem. Quando messueris segetem in agro tuo & oblitus manipulum reliqueris, non reuerteris vt tollas illum. Et in eodẽ capite dat causam, quare vxor dimittatur à viro, & detur ei libellus repudij. Quare igitur in sabbato quidẽ causam adiecit, in cæde vero nihil tale fecit? Quoniam quidem hoc mãdatũ non de principalibus erat, nec per consciẽtiam nobis exquisitis, sed particulare quoddam & temporaneum, propterea post hæc, in noua lege soluta sunt. Similiter de primogenitis quare offeratur, datur causa Exo di. 13. Lege S. Tho. 1. 2. q. 100. Art. 7. ad. 2.

Exod. 20. Deuter. 24

In præceptis diuinis aut additur explicatio, vt dictum est, aut additur promissio, rei tẽporariæ, aut cælestis, vt agite pœnitentiã

appropinquabit enim regnum cœlorum. & ad Ephes.6. Honora patrem tuum quod est mandatum primum in promissione, vt bene sit tibi & sis longæuus super terram. de hoc secundo genere in tertio cap. huius voluminis disseremus. At in aliquibus præceptis, vt ait Hierony. ad Ephes.6. non additur promissio, sed Dei laus, vt in Decalogo. Non facies tibi sculptile. ego enim sum Deus zelotes visitans iniurias patrum in filios. &c. & Deniq; ait, & faciens misericordias in mille. Porro annotare oportet ex Theoph. ad Ephe.6. quod præcepta negatiua, vt, Non mæchaberis, nō occides, & similia non habent mercedem ad iustam, neq; promissionem. sunt quippe potius à malis discessus, quam bonorum operationes. Sed nemo dat mercedē ei qui se à malo abstinet. At mādatum affirmatiuū quod habet boni operationem, promissionem habet. Vt, Filij obedite parentibus, vt sitis longæui super terram, quem Dominus daturus est. Aliam affert rationem S.Tho. loco modò citato.

Theophilactus intelligendus est quādo quis abstinet à peccato sine actu positiuo perquē peccato resistitur.

Aduerte ex Theophy. ad Ephe. 6. quod primo dantur in scripturis præcepta negatiua, postea affirmatiua, quia primo à prauis operibus abducimur, postea ad bonorum traducimur operationes. De hac tamen relate disseruimus li.5. in ca. de ordine narrationis scripturæ.

Sunt quædam præcepta patientiæ, quæ nos subire, libenti animo, iniurias illatas, iubent quæ tamen secundum animi præparatione solū intelligenda sunt nos adstringere ad illorum obseruationem. vt si te percusserit in vna maxilla, præbe ei aliam. Verū quia de hac re postea fusius disputaturus sum nūc paucis rem absoluā. August. episto.4. & habetur. 23. Quest.1.c. Paratus. Paratus, inquit, debet esse homo iustus patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærit, vt potius numerus crescat bonorum, nō vt pari malitia se quis numero addat malorum. Deniq; ista præcepta patientiæ, magis sunt ad præparationem cordis, quam ad opus quod in aperto fit, vt teneatur in secreto animi patientia, cum beneuolentia. In manifesto autem id fiat quod eis videtur prodesse quibus bene velle debemus. Hinc quoque ipse Dominus Iesus exemplum singulare patientiæ cum percuteretur in faciem, respondit, si male locutus sum exprobra de malo, si bene cur me cædis. Nequaquam igitur præceptum suum (si verba intueamur) impleuit. Neque enim præbuit percutienti alterā partem, sed potius prohibuit ne faceret, & iniuriam augeret. tamen paratus aduenerat non solum percutienti in faciem, verum etiā pro his à quibus hoc patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens. Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt. Neque Paulus præceptū Domini videtur impleuisse, vbi etiam percussus in faciem dixit principi sacerdotū. Percutiat te Deus, paries dealbate, sedes me iudicare secūdum legem, & contra legē iubes me percuti? Sunt ergo ista præcepta patientia semper in cordis præparatione retinenda, ipsa quoque beneuolētia ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda.

Ca.5. huius libri. 23.q.1.c. Paratus. Act.23.

Not. Summe aduerte, nisi vis in scripturis hallucinari, quod annotauit August. lib. 8. de trini. cap. 7. Quod cum duo præcepta sint, ex quibus tota lex pendet & prophetæ, Dilectio Dei & proximi, plerūque scriptura. pro vtroque vnum ponit, siue tantum Dei vt est illud. Scimus quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. & iterum. Quisquis diligit deum, hic cognitus est ab illo. & illud. Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. & alia multa. quia & qui diligit Deum, consequens est vt faciat quæ præcipit Deus, & in tantum diligit in quantum facit, consequens ergo est vt & proximum diligat, quia hoc præcipit Deus. siue tantum dilectio proximi scriptura commemoret. Sicut est illud. Inuicē onera vestra portate & sic adimplebitis legem Christi. & illud. omnis lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptum est. Diliges proximum tuum tanquā teipsum. Et in euangelio. omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines bona, ita & vos facite illis, hæc enim est lex & prophetæ, & pleraque alia reperimus in literis sanctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & tacetur de dilectione Dei, cum ex vtroque lex pendeat & prophetæ. Hactenus ille. Forte ob hanc causam cum Matth. 19. numerentur præcepta decalogi nil dicitur de præceptis ad Deum spectantibus. & in episto. ad Ephes. dicitur. Ambulate in dilectione. nec exprimit, an loquatur de dilectione Dei, an proximi. crederem tamen de dilectione proximi Paulum fore intelligendum. quia Deus, nostros profe-

Roma.8. 1.Cor.8. Roma.5. Gal.5.et.6 Matth 7. Ephes.5.

profectus quærit. Deinde aduerte quod cũ ſit nobis præceptum iniunctum de dilectione Dei & proximi, de dilectione noſtra nullum vnquam præceptum legimus datum. Quia iuxta Auguſti. libro. 1. de doctrina Chriſtia. capit. 35. vt ſe quiſque diligat præcepto non eſt opus. Huius regulę rationem affert Cyrillus libr. 9. ſuper Ioan. capit. 5. cum ait. Sæpenumero Chriſtus, aut potius tota diuina ſcriptura, ea quæ de re vna dicit generalius intelligit. Vt, ſi non lauero te non habebis partem mecum, id eſt, niſi hanc mirabilem humanitatis diſciplinam ſuſceperis, nihil mihi tecum commune erit. Aut niſi quis peccati ſordes per gratiã meã lauerit, regni cælorum non erit particeps. de hoc libr. 9. Regul. 14.

Petrum pedes nõ lauare velle, qđ ſignificet.

Quando præceptum aliquod datur, aut aliquid promittitur in genere maſculino, maſculum & fœminam comprehẽdit, vt Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, &c. &, Beatus vir qui timet dominum & in mandatis eius volet nimis. & Pſalm. 1. Beatus vir qui non abijt in conſilium impiorum. Nũquid mulier ab hac beatitudine excluditur. minimè. nam vna eſt virtus vtriuſque. Porrò quando aliquod præceptum datur maribus ſolummodo, ſtatim id explicatur, vt Geneſ. 17. datur præceptum circumciſionis maſculis non fœminis. & quod ter appareant ante Dominum in templo. Exod. 23. Ter in anno apparebit omne maſculinum coram domino Deo, ſcilicet in Ieruſalem.

σύλληψις.

Libro. 10. Regul. 27.

Eſt domino conſuetum, inquit Baſilius in homil. quomodo inſtruendi ſint qui veniũt ad baptiſmum, vt definite præcepta, per alia alibi dicta clarè tradat, vt, theſaurizate vobis theſauros in cælo. quod ſimpliciter dictũ, alibi declarat, dicens. Vendite quæ poſsidetis & date eleemoſynam. & facite vobis ſacculos qui non veteraſcant, theſaurum nõ deſinentem in cœlis.

Porrò quærendum videtur an tam præcepta quam conſilia ſint impoſsibilia obſeruatu. nam dicit dominus qui poteſt capere capiat. Cui quæſtioni reſpondet Baſilius in homil. Attende tibi ipſi. ἀσεβὲς, inquit, τὸ λέγειν ἀδύνατα εἶναι τὰ τοῦ πνεύματος παραγγέλματα. Hoc eſt. impium eſt aſſeuerare præcepta ſpiritus ſancti impoſsibilia eſſe obſeruatu. & Hierony. Matth. 5. in poſtremis verbis. Multi, inquit, præcepta Dei imbecillitate ſua, nõ ſanctorum viribus æſtimantes, putãt eſſe impoſsibilia, quæ pręcepta ſunt, & dicunt ſuſſicere virtutibus, non odiſſe inimicos, cæterũ diligere eos, plus præcipi quam humana natura patiatur. Sciendum eſt ergo Chriſtum nõ impoſsibilia præcipere, ſed perfecta, quæ fecit Dauid in Saul & Abſalom, Stephanus quoque martyr pro inimicis lapidantibus deprecatus eſt. & Paulus Anathema cupit eſſe pro perſecutoribus ſuis. Hæc autem Ieſus docuit & fecit dicens. Pater ignoſce illis, quod enim faciunt, neſciunt. Et Maximus cent. 1. de charitate 79. Dominus nobis præcepta largitur, iuxta animæ vires. & ſcholaſtici citant Hierony. in confeſsione catholica. ſed illam Hierony. eſſe negant.

Præcepta non impoſsibilia factu.

Actu. 7. *Roma. 9.* *Luca. 23.*

Præterea, non immeritò quæri poteſt, an perfectio Chriſtiana pendeat ex cõſilijs, an ex præceptis. De hac quæſt. quid ſenſerint ſcholaſtici apud S. Thom. 2. 2. quæſt. 184. legere poteris. Porrò ſanctorum patrum ſententia eſt, perfectionem vitæ Chriſtianæ cõſtare in obſeruatione conſiliorum. Sed conſilia cuſtodiri non poſſe, niſi iacto fundamẽto præceptorum. Audi quid dicat Hierony. in epiſto. ad Philem. Virginitas, inquit, propterea maiori præmio coronatur, quia præceptũ domini non habet, & vltra imperata ſe extendit. Vnde Philemoni ſcribit Paulus. Scio quoniam ſuper id quod dico facies. At que ideo merito voce Apoſtoli laudatur, quod mandata eius opere pręuertat, & poſſit dicere. Voluntaria oris mei cõplaceant tibi domine, pluſq; faciens quam præceptũ eſt, vt vincat eos qui tantummodo imperata fecerunt, & iubentur dicere: ſerui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. Et libro. 1. contra Iouinia. ait. Multi ſunt eunuchi qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum. Qui poteſt capere, capiat. In propatulo eſt cur apoſtolus dixit. De Virginibus autem præceptum domini non habeo, conſilium autem do. Quia præmiſerat dominus. Non omnes capiunt verbum, ſed qui bus datum eſt, & qui poteſt capere, capiat. Proponit Agonothetes præmium, inuitat ad curſum, tenet in manu virginitatis brauium, oſtendit puriſsimum fontem, & clamitat. qui ſitit, veniat & bibat. qui poteſt capere, capiat. Non dicit, Velitis, nolitis, bibendum vobis eſt atque currendum, ſed qui voluerit, qui potuerit currere atque potare, ille vincet, ille ſatiabitur. Ideo plus amat virgines

Perfectio chriſtiana, in conſilijs, tanquã in medijs ad perfectionẽ quæ eſt charitas.

Matth. 19

Agonothetes Chriſtus.

nes Christus, quia sponte tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum.

Maioris gratiæ, id est muneris debiti.

Maioris gratiæ est offerre quod non debeas, quam reddere quod exigaris. Et Chrysostomus homil. 22. in priorem ad Corint. epistolam. ait. Quæ supra præceptum fiunt, multam secundum Paulum mercedem consequuntur. Inquit enim. Quæ est merces mea, vt euangeliũ prędicans, sine sumptu ponam. Quæ enim sub præcepto continentur, non itidem. Et Ambrosius in libro de Viduis, versus finem, ait.

Præceptum

Consilium.

Præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. Vbi præceptum est, ibi lex est, vbi consilium, ibi gratia est. Præceptum, vt ad naturam reuocet, consilium vt ad gratiam prouocet. Et ideo lex Iudæis lata est. gratia autem electioribus reseruata est. Lex vt à naturæ finibus culpæ studio remeantes, ad naturæ obseruantiam pœnæ terrore reuocaret, gratia autem, vt electos, tum studio bonorum, tum propositis etiam præmijs, prouocaret. Et vt intelligas distantiam præcepti atque consilij, illum recorderis cui in euangelio ante præscribitur, ne homicidium faciat, ne adulterium admittat, ne falsum testimonium dicat. Præceptum enim ibi est, vbi est pœna peccati. At vero cum se præcepta legis memorasset impleſſe omnia, inquit, hæc seruaui à iuuentute mea. consilium ei datur, vt vendat omnia

Marci. 10.

& sequatur dominum. Hæc enim non præcepto imperantur, sed pro consilio deferuntur. Duplex nanq; forma mandati est. Vna præceptiua, altera voluntaria. Vnde dominus in prima forma dicit, Non occides, vbi præcipit. In alia, si vis perfectus esse vende omnia tua. Ergo hic liber est à præcepto, cui defertur arbitrio. Itaque qui præceptum impleuerint possunt dicere. Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Hoc non dicit virgo, nec qui bona sua vendit, sed quasi reposita expectat præmia. Vnde apostoli. Ecce nos reliquimus omnia & sequuti sumus te. quid ergo erit nobis? Non enim quasi inutilis seruus, quod debuit facere fecisse se dixit. Sed quasi vtilis domino, qui commissa sibi talenta, quæsitis multiplicauit vsuris, mercedem fidei & virtutum, securus expectat. & ideò illis dicitur.

Caput Hierony falso. Gregorio tributum.

Vos qui secuti estis me sedebitis iudicantes duodecim tribus Israel. & in Decretis. 14. quæstione. 1. capi. vltim. textus est sub nomine Gregorij cum sit Hieronymi, ex libr. 1. contra Iouinianum desumptus, qui hæc omnia breuiter complectitur. Quod præcipitur, inquit, imperatur, quod imperatur, necesse est fieri, si non fiat pœnam habet. Vbi consilium datur, offerẽtis arbitrium est. Vbi præceptum necessitas est, seruientis vt obediat, vel imperantis vt ei obediatur. Et Beda Lucæ. 9. libr. 3. cap. 34. Cum, inquit, aliquid à domino imperatur, nisi fiat inobedientiæ culpa est, cum autẽ potestas datur, licet cuique non vti, & tanquàm de suo iure cedere.

Virginitas cur præcepto non subest.

Hieronymus intelligendus est de obsequiosa perrogationis quod offertur per vatum.

Denique in epistola ad Eusto. de virginitate, ait Hierony. De virginibus, inquit, apostolus præceptum domini non habeo. cur? quia ipse vt esset virgo, non fuit imperij, sed propriæ voluntatis. Quia maioris est mercedis, quod non cogitur & offertur. Quia si fuisset virginitas imperata, nuptiæ videbantur ablatæ. & durissimum erat contra naturam cogere, angelorumque vitam ab hominibus extorquere, & id quodam modo damnare quod conditum est.

¶Quod Deus, homines pollicitationibus, aut terroribus, ad præceptorum alliciat custodiam.

CAP. III.

VM sint homines rebus terrenis addicti, solet dominus res illas polliceri quæ apud illos in pretio sunt, dummodo legem obseruent. vice versa, quæ maxime detestantur & exhorrescunt, se inuecturum interminari, nisi contineant se in officio & legi diuinæ pareant. Id quibus modis soleat fieri, sequẽtibus regulis manifestabitur.

Scriptura, inquit Chrysosto. homil. 22. & 44. in Matth. auditorem ad eorum quæ dicit obedientiam, etiam per aduersa compellat, non solum scilicet per illa quæ prosunt, verũ etiam per illa quæ lædũt. Sicut optimus quispiam medicus, qui ex intemperantia ægritudinem ostendat esse secuturam, ex obedientia sospitatem. Huius rei exemplum affert Hierony. Danie. ca. 2. Cõminatus est, inquit, Nabuchodonosor sapientibus, Chaldæis & Magis,

Magię, pœnam inquiens. Nisi indicaueritis mihi somniū, & coniecturam eius, peribitis. proponit & præmia inquiens. Si autem somnium indicaueritis, honorem multum accipietis à me. Deniq; Plut. de insti. puerorū ait. δύ' ὥσπερεὶ στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς εἶναι ἐλπίς τε τιμῆς καὶ φόβος τιμωρίας· ἡ μὲν γὰρ ὁρμητικωτέρους πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἡ δὲ ὀκνηροὺς πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ἔργων ἀπεργάζεται. Hoc est. duo sunt elementa virtutis timor & spes.

Nō de futuris, inquit Chrysosto. hom. 15. in Matthæ. solummodo bonis, verum etiam de præsentibus scriptura cohortatur. tū propter tardiores auditores, & antequam futura veniant. præsentia requirentes. tum quia in ecclesia sunt perfecti & imperfecti, qui terrena cupiunt & temporalia. Vt, beati mites quoniam ipsi possidebunt terram. sensibile hic præmium statuens. & alibi. Honora patrem tuum & matrem tuam, sic enim eris lōgæuus super terram. & Dominus latroni. Hodie mecum eris in paradiso. Paulus quoque creberrimè, & præmia sensibilia proponit & de præsentibus adhortatur, vt cum de virginitatis bono differit, nihilibi de supercęlesti honore cōmemorat, sed de præsenti vtilitate, rem cōmendat, propter instantem necessitatem. Sic Christus spiritualibus sensibilia miscebat Nec dissentiunt ab eo Euthy. Matth. 5. nec Chromatius in lib. de. 8. beatitudinibus, parum post principium & De Iudæis loquens Hiero. in cōment. Isaiæ cap. 1. ait. Hebræis, qui necdum poterant sapere spirituali, pollicetur Deus bona præsentis seculi, vt saltem præsentibus inuitati, faciant quæ præcepta sunt. & circa principiūli. 17. in eūdem prophetam, ait. Gulosis Iudæis nihil aliud quærentibus nisi corporum voluptates, illas Dominus pollicetur, vt saltē pro carnalibus desiderijs, & opum abundantia, quæ in lege exhibebantur, filium Dei susciperent, quem quia non susceperunt, repromissiones quoque irritas fieri. & Theophy. Lucæ. 16. ait. Lex benedictiones in diuitijs dabat, & prophetæ bona terrę promittebāt, ita auditorum infirmitate postulante. quoniam prophetæ & lex non memores fuerūt regni cælorum, merito bona terræ promittuntur imperfectioribus, & nil virile, vel magnum intelligere valentibus. & ideo merito paupertatem docet Iohannes, eo quod imperfecta legis præcepta iam non habent tempus.

Matth. 5. Ephes. 5. Deute. 5. Matth. 25 1. Corin. 7

De hoc lib. 9. Regn. 3. Theophilactus intelligendus est quod non tā frequenter memores fuerunt regni calorum. De bat ifra ca. 6. inpri cipia.

Quia efficacissimum, inquit Cassiodorus Psalm. 1. doctrinæ genus est inuitare prosperis, & deterrere contrarijs, ideo scripturā sæpe à malis dehortatur, & ad virtutem impellit præmijs non vulgaribus. Hoc sentiens Aristo. 10. Ethicorum capit. 1. ait. Voluptas maxime affinis est generi nostro. Vnde iuuenes voluptate & dolore quasi gubernaculo dirigentes erudiunt. & sumpsit ex Solone, cuius verba recitat Cicero. in epist. ad Brutum quæ incipit. Messalam. ait. Neque solum, vt Solonis dictum vsurpem. Is remp. duabus rebus contineri dixit, præmio & pœna. & Sopho. in Aiace eandem sententiam his verbis expressit. *Solon.*

Ου γὰρ ποτ' οὔτ' ἂν πόλει νόμοι καλῶς
φέροιντ' ἄν, ἔνθα μὴ καθεστήκῃ δέος,
Οὔτ' ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι,
Μηδὲν φόβου πρόβλημα μηδ' αἰδοῦς ἔχων.

Et S. Tho. 1. 2. q. 99. Art. 6. ait. sicut in scientijs speculatiuis inducuntur homines ad assentiendum conclusionibus per media syllogistica, ita etiā in quibuslibet legibus homines inducuntur ad obseruantias præceptorum per pœnas & præmia. Videmus autem in scientijs speculatiuis quod media proponuntur auditori secundum eius conditionē. Vndè sicut oportet ordinatè in sciētijs procedere, vt ex notioribus disciplina incipiat, ita etiam oportet eum qui vult inducere hominem ad obseruantiam præceptorum, vt ex illis eū monere incipiat quæ sunt in eius affectu, sicut pueri prouocantur ad aliquid faciēdum ex aliquibus puerilibus munusculis. Lex autē vetus disponebat ad Christū, sicut imperfectum ad perfectum. Vndè dabatur populo adhuc imperfecto in comparatione ad perfectionem quæ erat futura per Christum. Et ideò populus ille comparatur puero sub pædagogo existenti, vt patet ad Gala. 3. perfectio autem hominis est, vt contemptis temporalibus spiritualibus inhęreat vt patet ad Philip. 3. Quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea quæ priora sunt me extendo. quicunque ergo perfecti sumus hæc sentiamus. Imperfectorum autem quod temporalia bona desiderēt, in ordine tamē ad Deū, peruersorum autē est, quod in temporalibus bonis finem constituāt. Vnde legi veteri cōueniebat, vt per temporalia quæ erant in affectu hominū imperfectorum manuduceret homines ad Deū. Et Theophy. Lucæ. 6. ait. Persuadet Dominus à fine & à mercede. vt apud

apud Lucam capi. 6. benefacite & mutuum date nihil inde sperantes, & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi. & Nazianzenus lib. 4. Theologiæ versus finē, ait. Cum tribus his regamur, metu pœnæ, salutis & gloriæ spe, & virtutum, quibus hæc pariuntur exercitatione, vltionum nomine metum procurat, salutis autem spem, virtutum vero exercitationem.

Omnipotens Deus, inquit Grego. homil. 38. in euangelia, cum verba eius audire nolumus, adiungit exempla (scilicet rerum quas promittit, & dedit) vt omne quod impossibile credimus, tanto nobis ad sperandum fiat facilius, quanto per hoc transisse iam & ad alios audimus. Veluti apud Matth. cap. 22. cum inuitantur ad cœnam, in priori inuitatione nihil de tauris vel altilibus dicitur, in secunda iam tauri & altilia mactata esse memorantur. Denique Chrysost. serm. 6. in epi sto. ad Philip. ait, Christus cum ad magna discipulos suos adhortatur, seipsum & patrem & prophetas in exemplum proponebat, vt cum dicebat. Ita nanq; faciebant prophetis qui fuerunt ante vos. & iterum, si me persecuti sunt, & vos persequētur. Et, discite à me quia mitis sum. &c. Estote misericordes sicut pater vester qui in cælis est. & ad Philipp. 2. hic affectus sit in vobis qui fuit in Christo Iesu, qui cum esset in forma Dei, non rapinā arbitratus est, &c. Hactenus ille. Harum regularum tot sunt in scripturis exēpla, quot lineæ. vt Isaiæ 1. si feceritis quæ præcipio vobis, bona terræ comedetis, si non, gladius deuorabit vos. &, Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum. &, Nisi pœnitētiam egeritis omnes simul peribitis. & beatitudines à Matth. connumeratæ habent annexam repromissionē & aliqua etiā præcepta. Hanc ob causam ad Ephes. 6. dicitur. Honora patrem tuum & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) vt sis longæuus super terram. Porrò quo modo sit primum mandatum in promissione, variè exponitur ab ecclesiasticis doctoribus. Nam Ambro. & Augu. in libr. de decem chordis. & Isidorus in Exod. & scholastici penè omnes, existimant, hoc esse primū præceptum decalogi habens promissionē subiunctam, ex his nimirū præceptis quæ sunt in secunda tabula cōscripta. Alioqui primū cū promissiōe esset illud. Non habebis deos alienos corā me. Ego sum Deus zelotes, &c.

Mandatū primum in repromissione.

Exod. 20.

& subiungens promissionem ait. & faciens misericordias in mille. Cæterùm si altius hęc verba Exodi expendas, non sunt promissionis, sed laudis diuinæ, vt ait Hiero. ad Ephes. 6. Ideo præceptum de honore parētibus deferendo, primum est cum promissione, siue ex prima tabula siue ex secunda, refragantibus Augu. & Ambrosio, &c. At inquies, cur præceptum de honore parētibus exhibendo, habuit promissionem adiunctā, reliqua non item. Quia præcepta negatiua cum potius sint recessus à malo, quam operationes, præmium assequi non merentur. vt non occides. At verò affirmatiua quia potius sunt operationes, quam recessus à malo, habent præmium annexum, quale hoc præceptum de honore parentum est. Sed dicet aliquis, præceptum de obseruatione Sabbati affirmatiuum est, & tamen caret promissione. verū est. Sed non addita est illi promissio quia addita est explicatio. Nam quando præceptum notum non est ex lumine naturali, solet subnecti illi explicatio. Quia in vniuersum præcepta hoc iniungūtur pacto. Si sunt nota ex lumine naturali, vt non occides, nulla illis causa nec explicatio subnectitur. Alijs additur laus Dei, vt in illo præcepto, Nō habebis deos alienos. vt diximus in cap. præcedenti in regul. quæ incipit. In more est Paulo. in alijs denique additur præmium temporale aut æternum, vt illorum lenocinio ad custodiam præceptorum alliciamur. Ideo præcepta, vel vocantur cum promissione, aut cū laude, aut cum explicatione, aut simpliciter per solam prohibitionem. Igitur ex præceptis quæ habent promissionem, hoc de honore parētum primum est. Hactenus de hoc præcepto. Verum quæres quot modis homines à peccatis perpetrandis abstineant. Cui quæst. respondet Maximus, centu. 2. de charitate cap. 81. Quinque sunt per quæ anima à peccando deterretur ac coercetur, aut per timorem hominum, aut per timorem Iudicij, aut propter futuram mercedis retributionem, aut per Dei charitatem, aut postremo propter flagellum conscientiæ.

Præcepta negatiua.

Affirmatiua.

Præcepta ceremonialia.

Præcepta lumine naturali nota.

Abstrahi à peccatis quomodo homines soleant.

De promissionibus fœlicitatis illius gentis quæ erant sub veteri instrumento, sic habeto, quoties legeris in eo pollicitationes aliquas quæ non possunt tempori illi conuenire, referamus illas ad tempora Christi & ad legem gratiæ. vt omnia quæ dicuntur de instaurando regno Israel per Messiam. de Sodoma

De hæresi miller…

rum, quos χιλιαστὰς vocēt. Vide August. lib. 10. de ciuit Dei. c. 7. & Viuē ibidē.

doma in antiqnum restituenda. & quod habitaturus sit lupus cum agno. Alioqui errorem Cherenthi, vt author est Eusebius, sequemur. De quo Isychius li. 2. in Leui. ca. 7. ait. Quidā post finem huius vitæ, & mortuorum resurrectionem inducunt mille annorum seculū, in quo Ierusalem sensibilis ædificabitur, templumq; eius, & quæ in ea fuerunt sancta sanctorum, instaurabuntur, & sacrificia afferentur, nuptiæq; & filiorum procreatio, & deliciæ quædam cum iustitia sensibili, & longe alia conuersatio nostra, quam ea quæ nūc est iustorum, cum ex mortuis surrexerimus erit. Hanc præsumptionem de animis nostris remoueamus. Hactenus ille. hunc errorem multi ex Christianis amplexati sunt, quos Hierony. in proœ lib. 18. in Isaiam, vocat. nostros Iudaizantes. & sunt ex Latinis Tertullianus, Victorinus, Lactantius. ex Græcis Irenæus Lugdunensis episcopus. hi quidem male intelligentes Iohannis Apocalypsin arbitrantur post mille annos à tēpore resurrectionis, Christum esse venturum, & auream & gemmatam Ieru. esse cōstructurum in terris. Deinde autumant tunc futuram templi instaurationem, hostiarum sanguinem, ocium sabbati, circuncisionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationē, epularum delicias, & cunctarum gentium seruitutē. rursusq;, bella, exercitus ac triumphos & superatorū neces, & mortem centenarij peccatoris. Caueamus igitur ab hoc Iudaico errore, sequamurque veritatem catholicam, quam Hiero. in commēt. Isaiæ. cap. 30. his verbis explicauit. Omnes, inquit, repromissiones, quę excēdūt mediocritatem temporis legis, ad Christi referamus aduentū, in quo captiuus quondam populus passione Domini liberatus habitabit in Sion & in Ierusalem. in specula videlicet & in visione pacis, hoc est in ecclesia. hoc significauit Isaias, inquiens. Populus Sion habitabit in Ierusalem. & Isaiæ. 59. versus finem. ait. Quicquid repromissionum & legimus & lecturi sumus, ad Sion & Ierusalē non generaliter ad omnes Iudæos, sed specialiter ad eos dici intelligamus, qui in apostolis & per apostolos electi sunt ex Israël. & in proœmio lib. 6. comment. in Ierem. ait. Repromissiones mysticæ quas Iudæi & nostri Iudaizantes putant, in consummatione mūdi esse complendas, nos sequentes authoritatem apostolorum & euangelistarū, maxime apostoli Pauli, quicquid populo Israël carnaliter repromittitur, in nobis spiritualiter completum esse mōstramus, hodieq; impleri. Neque inter Iudæos & Christianos aliud esse certamen, nisi hoc, vt cūm illi nosq; credamus Christi Dei filiū repromissum, & ea quæ sunt futura sub Christo, à nobis expleta, ab illis implēda dicātur. Qui igitur Christū venisse iā credimus, necesse est ea quæ sub Christo futura dicūtur expleta doceamus. Nosq; esse filios Abrahā, de quibus scriptū est, potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahā, ad quē facta est promissio. & in semine tuo benedicentur omnes gentes. Quam benedictionē vas electionis in Christo expletam docens non dixit, inquit, in seminibus, sed in semine, qui est Christus. & Amos. 9. cap. alt. Sponsiones quæ de ædificatione Ieru. & tēpli, & de rerū omniū beatitudine prædicantur, Iudæi in vltimo tēpore vana sibi spectatione promittunt, & carnaliter implenda commemorātur. Nos qui non occidentem literam, sed spiritū sequimur viuificantem, iam in ecclesia cōuincimus expleta, & quotidie impleri in singulis qui ruētes per peccatū, reædificantur per pœnitentiam. Et Isaiæ. 11. c. ait. Habeto promissionum prophetalium regulam, vt quæ Iudęi & nostri, imo nō nostri, Iudaizantes, carnaliter futura cōtendūt, nos spiritualiter transacta docemus. & ca. 19. exponens locum hūc. In die illa erit via de Ægypto ad Assyrios, ait. Qidam nostrorū ad mille annos referunt, & more Iudaico in cōsummatione mundi futura prenunciāt, quando Antichristus de Assyrijs, Ægyptum Æthiopiamq; possederit. Si plura de hac re nosse desyderas, lege ipsum Hiero. in comment Isaiæ. ca. 49. cum interpretatur nomen Ierusalem. &. 23. c. & li. 10. comment. in eūdem prophetam versus finem. & Ezechielis. 36. cap. & Iere. 29.

Lactan. lib. 7. diui. insti tu.

Apocalyp. 20. cap.

Veritas catholica à Hier. docetur.

Isaia. 30.

Iudæi & Chr̄iani discrimen.

De permissionibus.

CAP. IIII.

Permittit quidem nonnulla Deus fieri in legē, & quasi se demittit & deijcit, infirmitati hominum se attemperās, quibus veluti paruulis lac dat, sic libellum repudij permisit propter duritiam Iudęorum, sed in prophetis minimè. Si Hiero. credimus in comment. Eze-

chielis. Porro quid de illis qui permiſsione abutuntur ſentiendum ſit, ex eodem Hieron. lib. 1. contra Iouin. noſſe poterimus. Quando, inquit, facimus iuxta Dei voluntatem, promeremur, in venia, id eſt, permiſsione, eius voluntate abutimur, aliud enim eſt velle aliquid, aliud ignoſcere. Vnde apoſtolus. Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum. Felix qui audit apoſtolum præcipientem, non ignoſcentem. Hoc, inquit, volo, hoc deſydero, vt imitatores mei ſitis, ſicut & ego Chriſti, ſed quoniam in ecclesia multa ſunt dona, concedo & nuptias, ne videar damnare naturam, concedo nuptias eſſe Dei donum, ſed inter donum & donum magna diuerſitas eſt. Deniq; & apoſtolus de illo qui pœnitentiam egerat, contrario loquitur modo, quam anteà locutus fuerat, inquit enim. Donate ei & conſolamini, & ſi cui quid donaſtis & ego. Ac ne putaremus donum hominis eſſe contemnendum, addit. Nam & ego quod donaui, ſi quid donaui propter vos coram Chriſto. Diuerſa ſunt dona Chriſti. Vnde & Ioſeph in typo eius, variam habet tunicam, & in Pſalm. 44. legimus. Adſtitit regina à dextris tuis veſtitu deaurato, circundata varietate, & Petrus, ſicut hæredes, ait, multiplicis gratiæ Dei. Et in comment. Iſaiæ. cap. 65. ait. Nequaquam indulgentia magiſtri ſectanda eſt, ſed voluntas, & ea nos debemus eligere, quæ expediunt, non quæ licent, vt eſt illud de digamis. Volo adoleſcentulas nubere, filios procreare, matres familias eſſe. Ponit cauſas quare iſta concedat, iam enim quædam abierunt retrò poſt Satanan. Ergo non eſt voluntas pura, ſed cõparatione alterius, & in epiſt. ad Dardanum, de terra promiſsionis, ait. Cum nobis aliquid promittitur, verbi gratia, regnum cælorum, ſi non fecero quæ præcepta ſunt, nequaquam erit culpa in promittente, ſed in me qui promiſſum accipere non merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis fruſtra accipias quod promiſſum eſt.

Indulgentia magiſtri non ſectanda ſed voluntas.

Quia nonnulli dubitant, an illi qui, quę permiſit Deus, & non præcepit, faciunt, ſint immunes à peccato, nec ne. Vt videlicet an qui dat vxori libellum repudij, ſit obnoxius peccato, iuxta ſententiam Chryſo. & multorum ſanctorum, necne. Similiter poteris quærere de vſurario. Pro huius intelligentia. Quærendũ videtur an ſint aliqua præcepta in ſcripturis diuinis edita ab ipſis ſcriptoribus, abſque authoritate diuina, & iuxta Ieremiam. Non miſi eos, ait dominus, & ipſi prophetabant in nomine meo mendaciter. Multi & magni ſcriptores aſſeuerant multa è ſuo dixiſſe prophetas. Imo Orige. ho. 16. Nume. ait, in vniuerſum, ſi quid vaticinatum fuerit à propheta, ſi non eueniat vt prædixit, à propheta, nõ à Deo proditũ illud fuiſſe. Illius hæc ſunt verba. Quædam in verbis prophetarum & apoſtolorum inſeruntur, quæ propria illorum authoritate mandantur, & ideo non ſemper ea quæ dicunt, quaſi à Deo dicta ſint, ſuſcipiantur. Vnde Ionas prædicauit. Adhuc. 40. dies & Niniue ſubuertetur, & poſt pauca, & vidit Deus opera eorum, & quia cõuerſi ſunt à vijs ſuis, & pœnituit ſuper malitiam, quam locutus eſt facere eis & non fecit. Igitur potius dictum eſt ab Iona quam à Deo. Adhuc 40. dies. &. 2. li. Reg. Cum Dauid populum numeraſſet, factum eſt verbum domini ad Gad Prophetam videntem, dicens. Vade & loquere ad Dauid. Hæc dicit dominus. Tria ego leuabo ſuper te, elige tibi ex ijs vnum, quid faciam tibi, & introiuit Gad ad Dauid & denũciauit ei dicens. Vade & loquere ad Dauid hæc dicit dominus. Tria ego leuabo ſuper te, elige tibi ex his vnum, quod faciam tibi, & introiuit Gad ad Dauid dicens. Aut veniet tibi tribus * annis fames ſuper terram tuam, aut tribus menſibus, vt fugias ante inimicos tuos, aut triduo mors fiat in terra tua, & dixit Dauid, anguſtiæ ſunt mihi vndique, ſed melius eſt incidere in manum Dei viuentis, quàm in manus hominum, & dedit dominus in Iſrael mortem à mane vſq; ad horam prandij. Obſerua quod in his tribus comminationibus Deus non inuenitur de morte trium dierum dixiſſe ſed à mane vſque ad prandiũ. Verba ſunt igitur Gad non domini. Denique per Moyſen multa locutus eſt, aliqua tamen Moyſes propria authoritate mandauit, quod dominus in euangelijs euidentiſsima diſtinctione diſcernit, cum dicit de repudio mulieris interrogatus, quia ad duritiam cordis veſtri ſcripſit hæc Moyſes, ab initio autem non fuit ſic. Vides & hic Deum quidem non præcepiſſe diuortium, Moyſen verò propter duritiam cordis Iudęorum ſcripſiſſe datum eſſe repudium. Oſtendit hæc & Paulus cum dicit de quibuſdam. Dominus dicit non ego, de alijs, ego non dominus & præceptum domini non habeo conſilium autem do. & quæ loquor non loquor ſecundum Deum ſimiliter in cæteris prophetis, aliqua dominibus locutus

Iere. 27.

An aliquid de ſuo ſpiritu dixerint propheta. Origenes.

** Alias ſeptem.*

2. Reg. vltimo.

Mat. 19.

2. Cor. 7.

2. Cor. 12.

cutus est,non prophetæ,alia vero prophetæ non Dominus.& Ambro.li.8.in Luc.c.2. loquens de libello repudij,propter fragilitatem humanam hæc scripta sunt,nō à Deo scripta. Hiero.quoq; in præfa. epist. ad Philemo. inquit. Aiunt Paulum non semper, nec omnia, Chisto in se loquente,dixisse,quia nec humana imbecillitas vnum tenorem sancti spiritus ferre potuisset,nec huius corpusculi necessitates,sub præsentia domini complerentur, vt disponere prandium,cibum capere. Quale experimentum est Christi,dicere. Pœnulā quā reliqui Troade apud Carpum veniens tecum affer.& ad Gala. Vtinam excindātur qui vos conturbant.& ad Phile. para mihi hospitiū. Hoc non solum apostolis,sed prophetis quoque similiter accidisse. Vndè sæpè dicitur, factum est verbum domini,verbi gratia ad Ezechiel,qui post expletum vaticinium, rursum in semet reuertens,homo communis fieret è propheta. Lege Epipha.li. 1. contra hære. to. 2.hæresi vltima. qui ait hanc fuisse hæresim Ptolæmęi,atque ideò ipse sequatur catholicā veritatem. Præterea. Hiero.Ezechi.18.confert illud legis. Visitas iniurias patrum in filios vsque ad tertiam & quartam generationem,cum Ezechi. dicente. non erit posthac hæc parabola in Israel, Patres comederunt vuam acerbam,dentes filiorum obstupescūt. inquit Hiero. hic corrigit quod male in lege permiserat.& Matt.19. Moyses ad duritiam cordis vestri permisit dimittere vxores, ait. non dixit Deus sed Moyses,vt iuxta apostolum.1.Cor.7.consilium fit hominis, non imperium Dei.& Basi.in calce. 5.lib. aduersum Eunomium.inquit.omnia quæ spiritus loquitur & filius, Dei sunt oracula, & ideo omnis scriptura diuina vtilis est,ac ab spiritu sancto edita.hoc ostendit spiritum non esse creaturam. Quoniam omnis rationalis creatura aliquando à se loquitur,aliquādo quę sunt Dei. vt cum dicit Paulus. de virginibus præceptū Domini non habeo,consilium autem do. & Haba.1.ô Domine iudicia loquar ad te, cur viæ impiorum prosperantur.& heu me mater cur me peperisti?& Moyses. Ego sum tenuis voce & tardæ linguæ. At verò aliquādo ipse Moyses dicit, Hæc dicit Dominus, mitte populum meum vt me colat. Sed spiritus nō sic.non enim aliquando quę ex se,aliquando quæ ex Deo sunt loquitur,id nanque creaturæ est proprium. Sed omnia spiritus sancti verba Dei verba sunt.& filij similiter. Præterea Hiero.in catologo scrip.ecclesi.ait, Lucas in carne cum Domino non fuit, sed à Paulo & cæteris apostolis, quod ipse quoque in principio sui voluminis declarat,didicit. Sicut,inquit. tradiderunt nobis qui à principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis,igitur euangelium sicut audierat,scripsit. Acta verò apostolorum sicut viderat composuit.& in Marco ait. Marcus discipulus & interpres Petri,iuxta quod Petrum referentem audierat, breue scripsit euangelium. Petri quoque interpretem fuisse Glauciam, Clemens. Str.7.in fine scribit.

Aduerte quod duobus modis aliquid à nobis percipi ac cognosci potest.primo cum aliquid abditum & longe lateque ab hominum cognitione semotum,nobis per spiritum sanctum reuelatur. Alio modo cum cognitione naturali à sensu originem trahente,aliquid cō plectimur animo. Ad hæc quæ secundo modo cognoscimus non egebant apostoli nec prophetæ noua reuelatione,sed tantum illis opus erat præsentia spiritus sancti, vt linguam ipsorum moderaretur ac regeret, vt citra errorem quæ nouerant literis ac monumentis mandarent. Ad hunc modum multa Moyses & Lucas & Paulus loquuti sunt. Hoc voluit significare Theodo.1.Cor.7.inquiens omnia quæ dicit scriptura sunt à Deo, sed aliqua immediatè per Christum, alia verbi gratia per Paulum.vt cum ait. his qui matrimonio iuncti sunt. &c. Nam aliqua dixit Christus in euangelio.alia reuelauit Paulo.& Epipha.loco citato, ait. Quæ dicis à Moyse esse scripta,non absque diuino auxilio sunt prodita, imò à Deo per Moysen, vt ex Domini sententia facile cognosci potest. Dicit enim Dominus in euangelio quod Moyses scripsit libellum repudij iuxta duritiā cordis vestri. quod vero scripsit Moyses,non sine voluntate Dei scripsit. Dicit etiam Dominus in euangelio.quod Deus coniungit homo non separet.quanquam hoc nunquam Dominus dixerit in Genesi,cum Adam & Euam formauit. Sed solum dixit.faciamus ei auxilium secundum ipsum. Verum hoc ab Adam dictū fuit, quandò è somno experrectus,dixit. hoc nūc os ex ossibus meis & caro de carne mea, hæc vocabitur mulier,quia de viro suo assumpta est. propter hanc relinquet &c. Non Deus hæc locutus est,sed Adam.at Dominus testatur in euangelio Dei esse verbum illud per Adam dictum. Atq; ita dicit Theophy. Ma-

Ambro.
Hierony.
Epipha.
Basilius.

thæ.19.& Beda.Genes.2.cap. Hæc verisima sunt,alloqui si aliqua in re à veritate aberrasse, & in minimis lapsos fuisse, daremus prophetas & apostolos, tota illorum authoritas rueret,cum tamẽ iuxta veritatẽ.Donec cælũ & terra transeat Iota vnum non præteribit à lege quin omnia fiant.Nimirum quia non voluntate humana allata est prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines,&.Non estis vos qui loquimini,sed spiritus patris vestri.Præterea,si aliqua ex se protulerunt, quomodò discernere poterimus, quid ab spiritu Dei, & quid ab spiritu hominis,profectum sit, & sic omnia in dubium ac disceptationem reuocabuntur. Vide caput de prophetia, vbi tractauimus esse prophetiam de præterito & de præsenti, &c. & ca.si ad scripturas,& cap.Ego solis.d.9.

Ad illa testimonia quæ affert Orige de Iona & Dauid,facile respondebimus, si inemoriæ mandauerimus dictum Hiero. Ezechi. 3. Comminatio non in homines, sed in peccatum est,nec in eos qui conuertuntur à vitijs, sed in eos qui in peccato permanent. Euche. quoque libr.2.in Genes.capit.31.ait. Prædicere solet dominus sine dubio futurum,quod *Gene.20.* admonendo dicit,vt ad Abimelech. Ecce tu morte morieris,& mortuus non est. Reliqua facile solui possunt ex Regulis his nostris. Nam de hoc lib.9.Regu.3.& lib.10.Regu.5. disseruimus.

Porro quæres an diuina scriptura ab spiritu sancto fuerit dictata, an inspirata tantum, & prophetæ ipsius verbis postea sunt digesta. Nam si das secundum, non differt illa à concilio vniuersali. Si primum,durus videtur sermo,& difficilis creditu. At vero quod fuerit dictata, videtur astruere Gregor.in procemio Moralium.c.1. Auctor libri Iob spiritus sanctus est.Ipse igitur hęc scripsit,qui hęc scribenda dictauit.Ipse scripsit,qui & illius operis inspirator extitit,& Ambro.in explanatione procemij Lucæ.ait.Mat.Marcus,Iohãnes nõ conati sunt, sed diuino spiritu vbertatẽ dictorum rerumq; omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta compleuerunt,& Aug.li.7. confessi.cap.vlt.Itaq;,inquit,auidissime arripui venerabilem stylum spiritus tui,& prę cęteris apostolum Paulum. Si vero quæras cur Spiritus sanctus in Isaia eloquenter locutus sit,& in Amos absit eloquentia,Respondent, quia se attemperat captui illorum, quibus, veluti instrumentis,vtitur. Amos quippe pastor fuit è pastoribus, & Isaias è domo regia natus & in illa nutritus erat.[redacted].Nam vt in cap.de citationibus multis testimonijs probaui,euangelistæ citant vetus instrumentum suis vtentes verbis, & Lucas scripsit Actus apostolorum vt vidit, & Grego.lib.28.mora.ca.2.ait quod loquitur Deus per inspirationes,per visiones, & locutiones, & Marcus interpres erat Petri, sicut Lucas Pauli.

An scriptura fuerit à deo dictata an inspirata tantum.

Hæc solues ex Regu.3. & 4.li.10. Hypo.

¶De traditionibus ecclesiasticis, & illarum vtilitate ad scripturas interpretandas.

CAP. V.

DE traditionibus ab vniuersa ecclesia receptis,nonnulla potius delibare & leuiter percurrere, quàm diligenter tractare constitui, magis vt cœpto ordine perstẽ,quã quod aliquid noui,me afferre post hac posse confidam,tot quippe ingenia eruditorũ nostrę tempestatis hominũ,hac in re desudãt,& iuxta poetã.Floriferis vt apes in saltibus omnia libant,vt non sit opus me,aut frustra actum agere,aut operam & impensam perdere, si eandem rem infercire voluero. Porrò illi qui ante nos hunc laborem subeũdum esse censuerunt, arma aduersus hæreticos, quibus ritus ecclesiasticos tueremur, nobis suppeditarunt, nos tamen ad intelligẽtiam scripturarum sermonem nostrum accõmodabimus. Quarum exacta intelligentia, primum tenere locum ad omnes errores relegandos, & ad extirpanda zizania ex agro dominico,nullus est qui ignoret. Nam ecclesiam primum ex diuinis scripturis constare,deindè ex traditionibus apostolicis.Dionysi.cap. 1. cælestis Hierarchiæ.docet,substantia inquit,sacerdotij nostri,scriptura sacra est,uobis diuinitus tradita. Porrò huiusmodi plena venerationis eloquia dicimus, quæ à beatissimis patribus nostris (à quibus sacris mysterijs imbuti sumus) in sanctis ac Theologicis commendata sunt libris, & subiungit de traditionibus. Ac præterea quæ ab eisdem sanctissimis viris sacratiore & purgatiore, & propinqua, quodammodo cælesti

Scriptura. Traditiones.

Hierar-

Hierarchiæ doctrina, sancti duces & præceptores nostri didicerunt, ex animo in animũ (medio intercurrente verbo corporali quidẽ, sed quod carnis penitus excedat sensum) sine literis transfusa sunt. & Hiero. aduersus Luciferianos ait. Multa quæ per traditionem in ecclesijs obseruantur, authoritatem sibi scriptæ legis vsurpauerunt. veluti in lauacro ter mergitare caput, deinde egressos, lactis ac mellis gustare concordiam, ad infantiæ significationem. Die dominico & per omnem Pẽtecosten, nec geniculis adorare, & ieiunium soluere, multaq; alia quæ scripta non sunt, rationabilis sibi obseruatio vindicauit. Deniq; hunc esse ecclesiarum morem nouimus, vt baptizatis, postea manus imponãtur, & ita inuocetur spiritus sanctus. Et Oecume. in posteriori ad Thes. c. 3. sine scriptura & per scripturã nõnulla tradebant apostoli, & vtraq; digna erant quæ obseruarẽtur. Itaq; ecclesiæ traditio etiam citra scripturam obseruanda est. De his dicit apostolus. Itaq; fratres state & tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam. Et Theophy. in eodem loco ait. Vel hinc perspicuũ est, quod pleraq; viua voce, quæ literis non mandarint apostoli, neque per epistolam significarint, quæ tamen perinde habent authoritatem & fidem, acsi essent scripta. Itaque ecclesiæ traditionem ratam censemus. Et Damasce. lib. 4. cap. 23. ait. Multa absq; scripto, ex apostolorum traditione, ad nostra vsq; tempora deriuata sunt. Non enim fortuito ad Orientem adoramus. Sed quia ex visibili & inuisibili, idest, intellectuali & sensibili natura conflati sumus, duplicem conditori nostro offerimus adorationem. nam vt mente psallimus, sic & labijs, & baptizamur aqua & spiritu. & dupliciter Domino vnimur, mysterijs participãtes, scilicet eucharistiæ, & gratia spiritus. Quia igitur Deus est lux intelligibilis, & sol iustitiæ, & oriẽs in scripturis nuncupatur Christus, dicandus est illi oriens ad adorationem. Nam magis bonũ Deo tribuendum, qui omne bonũ benignè largitur. Dicit enim Dauid. Regna terræ cantate Deo, psallite domino, qui ascendit supra cælum cæli ad Orientẽ. & quia dicit scriptura. Plantauit Deus paradisum in Eden ad orientem, vbi hominem quẽ plasmauit posuit, quem transgredientem exilio mulctauit, & è regione paradisi voluptatis ipsum habitare fecit. occidentem versus videlicet. Antiquam igitur patriam requirẽtes,

Ambro.

Lege Orig. ho. 5. Nũ. post principium.

Soluit ieiuniũ noctem pore. de Cõsec. 3. D. in multis. c. dicitur et. 26 q. 7. cap. sacerdos. vide D. 76.

2. Thes. 2.

& ad ipsam suspirantes, Deum adoramus. Et Mosaicum tabernaculum ad orientem habebat velum & propitiatorium, & tribus Iuda vt honorabilissima, ad orientem castra ponebat, & in Salomonis templo, porta Domini, ad orientem sita erat. Et Christus crucifixus ad orientem respiciebat, & sic adoramus ad ipsum suspirantes, & assumptus in cælum ad oriẽtem ferebatur, & sic ipsum apostoli adorauerunt. Et sic veniet quemadmodum intuebantur ipsum euntem in cælum, vt angeli dixerunt ad apostolos. & ipse Dominus dixit, Quemadmodum fulgur egreditur ab oriente, & peruenit vsq; ad occidentem, sic erit aduentus filij hominis. Ipsum igitur spectantes ad orientem adoramus. Hiero. quoq; ad Lucinium ait. Traditiones ecclesiasticæ ita obseruandæ, vt à maioribus traditæ sunt. & subiungit statim. Vnaquæq; prouincia abundet in sensu suo, & præcepta maiorum leges apostolicas arbitretur. De hac re est pulcherrimus textus in Decr. d. 11. c. ecclesiasticarum. sub Augustini nomine, sed re vera est Basi. ex lib. de spiritu sancto. cap. 27. sed ita corruptus & mẽdis scatẽs, vt à nullo exactè intelligi possit. Nam Gratianus, vt solet aliàs, non consultis apographis, trãscripsit ex Burchardo. lib. 3. decretorum. cap. 127. Basilij verba hæc sunt. Dogmata quæ in ecclesia seruãtur & prædicantur, partim ex conscripta doctrina, partim ex apostolorũ traditione ad nos delata mysterio recepimus. Quæ vtraq; eandem ad pietatem vim habent, & nemo his cõtradicit, qui vel modicam saltem ecclesiasticarum legum experiẽtiam habet. si enim aggrederemur, nõ scripto proditas leges, velut non magnam vim habentes, reijcere, imprudentes, opportunioribus euangelij partibus damnum afferemus. Imo potius ipsam euangelij prædicationem ad nudum nomen contrahemus. Velut. v. g. vt eius quod primum ac communissimum est, primum mẽtionem faciam, figura crucis signare eos, qui in nomen domini nostri Iesu Christi spem habẽt, quis scripto docuit? ad orientem conuersos esse nos dum oramus, quæ scriptura nos docuit? inuocationis verba in ostensione panis eucharistiæ, & poculum benedictionis, quis sanctorum scripto nobis reliquit? Non enim his cõtenti sumus, quorum apostolus & euangelium mentionem fecit, sed & ante & postea, alia quædã dicimus, velut magnum robur ad mysteria habentia, ex doctrina, scri

Tribus Iuda ad orientem castra collocat.

In decretis D. 11.

Figura crucis in baptismate.

De ceremonijs sacramentorũ.

pto non prodita, assumpta. Benediclmus aquam baptismatis, & oleum vnctionis, insu perq; ipsum qui baptizatur, ex quibus scriptis? nonne tacita & arcana traditione? ipsam verò olei vnctionem, quę doctrina scripta docuit? At ter immergi hominem vnde est? Reliqua item quæ circa baptisma fiunt, renunciare Satanæ & angelis eius, ex qua sunt scriptura? nonne ex hac sub silentio relicta & arcana doctrina? quam in minime curioso & solicito silentio patres nostri conseruauerunt rectè illi, vt potè docti mysteriorum reuerentiam ac authoritatem silentio custodiri. Quæ enim ne inspicere quidem fas erat non initiatis, horum doctrinam quomodo par erat in literis, velut in triumpho ostentare? Aut quid tandem volens magnus ille Moyses, non omnibus omnia templi loca peruia esse statuit, verum extra sacra septa, prophanos locauit, prima vero atria purioribus permittens, solos Leuitas dignos Dei ministros iudicauit: Victimas vero & holocausta ac reliquam sacerdotum celebritatem sacerdotibus assignauit, vnum ex omnibus delectum in adyta admisit, & neq; hunc semper, sed vna solum anni die, atq; huius hora certa ad ingrediendum ipsi constituta, quo propter nouitatem & insuetudinem, cum maiore admiratione inspiceret sancta sanctorum. Probe gnarus ex sapientia sua ei, quod conculcatum est & per se apprehendi potest, imminere conteptum, quod verò remotum est, ac rarum ei naturaliter quodammodo esse coniunctā admirationem. Ad eundem modum hi qui ab initio res ecclesiasticas sanciuerūt. Apostoli & patres, in occulto ac silentio mysterijs authoritatem conseruauerūt. Neq; enim omnino mysteriū est, quod ad vulgares aures effertur. Hæc est ratio quare aliqua tradita sint absq; scripto, vt ne dogmatum cognitio neglecta fieret, & in contemptum veniret apud vulgus propter consuetudinem. Aliud enim est dogma, aliud prædicatio, dogmata enim silentur, prædicationes verò publicantur. Silentij autem & species est, obscuritas, qua vtitur scriptura, ita dogmatum intelligentiam obstruens, vt ægrè intelligi possint, ad legentium vtilitatem. Huius rei gratia omnes respicimus ad orientem cū oramus, pauci tamen nouimus, quod veterem patriam requirimus, nempe paradisum, quem plantauit Deus in Eden ad orietem, & erecti perficimus preces in vna sabbati, hoc est in die dominico, rationem autem non omnes nouimus. Non enim solū vt qui resurreximus cum Christo, & qui superna quærere debeamus, in resurrectionis die, datæ nobis gratiæ, per hoc quod stamus in precando, nos ipsos commonefacimus, sed quod etiam venturi seculi is dies dominicus quodammodo imago esse videatur. Necessario igitur ecclesia erudit alumnos suos vt stantes preces absoluāt, quo per assiduam commonefactionem vitæ non desituræ, viaticorum ad illam parandorum non negligentes simus. Sed & totius. 50. dierum numerus, pentecoste appellata, resurrectionis quam in illo seculo expectamus monumentum est. Quin & quoties genua flectimus, & rursus erigimur, re ipsa ostendimus, quod propter peccatum in terram delapsi sumus, & per benignitatem eius qui condidit nos, ad cœlum reuocati sumus. Deficiet me dies si ecclesiæ mysteria scripto non prodita recensere velim, & cap. 29. ait. Apostolicum arbitror esse, etiam in non scriptis traditionibus perseuerare. Laudo, inquit vos, quod omnia mea meministis, & quemadmodum tradidi vobis traditiones tenetis, & obtinetis traditiones, quas accepistis, siue per sermonē, siue per epistolam, & statim. Persuasiua sunt vetera dogmata, in antiquitate velut canicie quadam reuerendum quiddam habentia, & in epist. ad episcopos occidentales, non tam orientis calamitates videtur depingere, quam Lutheranorum impietates & scelera, inquit enim καταφρονοῦνται τὰ τῶν πατέρων δόγματα. ἀποστολικαὶ παραδόσεις ἐξουθενοῦνται. νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρήματα ταῖς ἐκκλησίαις ἐμπολιτεύεται. τεχνολογοῦσι λοιπόν. οὐ θεολογοῦσιν ἄνθρωποι. ἡ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται. Hoc est, despiciuntur ab hæreticis patrum dogmata, contēnuntur apostolicæ traditiones, iuxta iuniorum inuenta res ecclesiastica geritur, de re grammatica, non Theologica disserunt, sapientia mundi apud illos primas tenet. Porro quæ sint traditiones quæ necessario sint admittendæ, quæve explodēdæ, duobus modis hoc cognosci potest. Primum in his traditionibus non scriptis quamplurium ecclesiarum authoritatem sequatur, inter quas sanè illæ eminere videntur quæ apostolicas sedes habere & epistolas accipere meruerunt, & hanc ob causam Romana ecclesia omnibus alijs merito præfertur, & eas quæ ab omnibus ecclesijs recipiuntur traditiones, præponet eis, quas quædam non accipiunt. Aut secundo vt inquit August. epist. 118. & habetur in decret.

Margin notes: *Not.* — *Moyses.* — *Sūmus pontifex Iudæorum.* — *Mysteria silentio veneranda, ideo Hila. se purgat quod de Trinitate scribat.* — *Dogma.* — *Orientē versus cur oramus.* — *Statri oramus.* — *Pētecost.* — *Genua flectere.* — *2. Thes. 2.* — *Not.* — *Lutheri impietas suis coloribus depingitur.* — *Traditionū electio aut relectio, quo facienda modo.* — *Huius generis est, quod*

Ignis inferni ſit verus & non metaphoricus ignis, & vermis dicitur metaphoricè.

cret.d.12.cap.illa.Illa inquit, quæ non ſcripta, ſed tradita ſunt, cuſtodimus, quæ autem toto orbe terrarum obſeruantur, datur intelligi, vel ab ipſis apoſtolis, vel ex plenarijs concilijs (quorum eſt in eccleſia ſaluberrima authoritas) commendata ac ſtatuta retineri. Sicut id quod domini paſſio & reſurrectio & aſcenſio ad cęlum & aduentus Spiritusſancti anniuerſaria ſolẽnitate celebrantur, & ſiquid aliud tale occurrerit quod ſeruetur, ab vniuerſis quocunque ſe diffundit eccleſia. Alia verò quæ per loca terrarum regioneſque variantur, ſicut eſt quod alij ieiunant ſabbatum, alij non, alij vero quotidie communicant corpori & ſanguini domini, alij certis diebus accipiunt, totum hoc genus rerum, liberam habet obſeruantiam. Quod enim nec contra fidem, nec contra bonos mores eſſe conuincitur, indifferenter eſt habẽdum, & pro eorum inter quos viuitur ſocietate ſeruandum eſt. Lege Leonis ſermones.5.de collectis, & ſer.2. de ieiu.pentecoſtes, & Irenæum.lib.3.cap.2. &.3.& Tertul.de Corona militis circa principium.

Operæpretium erit nõnulla exẽpla, quæ à ſanctis modo à nobis citatis, allata ſunt, fuſius, multis adhibitis teſtimonijs, explicare. In primis Hieronym.& Baſil.dixerunt in diebus dominicis & in pentecoſte, non licere geniculis orare, atque ita cautum fuit in concilio Nicæno.Canone.20. & habetur de conſecrat.diſt.3.cap.Quoniam.& Beda ad cap.24. Lucæ.cap.95.& Hiero.in proœ.li.1.ad Ephe. Tertul.de corona militis, & Augu.epiſt.129. ca.15.ait; in his diebus ſtantes oramus, & ieiunia relaxantur, in figura non laboris, ſed quietis & lætitiæ, quod eſt ſignum reſurrectionis, & ca..17.hoc etiam repetit.& Epipha.in fine libri tertij, in quo multa ad hoc inſtitutum ſpectantia legere poteris.

Ter mergẽdũ in baptiſmate.

Quod ter mergantur in baptiſmate qui baptizandi ſunt, dixit Hierony. in loco citato, in honorem videlicet Trinitatis, & in commentà.epiſto.ad Epheſ.cap.3. &.4. & Theodore.in lib.4.hęreti.fabularum, cum loquitur de Aëtio & Eunomio.& Oecumen.ad Rom. 8.& Theophy.Iohã.3.& Marci.8.& Damaſce.lib.4.ca.10.& Euthy.Iohã.3.Tertul.contra Praxeã.non ſemel ſed ter ad ſingularũ perſonarum nomina, & de Coro.militis, Grego. hanc conſuetudinem approbat, ſed non reijcit illam quæ ſemel intingit. Lege S.Thom.3. par.quæſt.66.art.8.

Quæret forte aliquis, an baptiſmate in nomine Chriſti tantum, aliquo tempore eccleſia vſa ſit. Nicolaus quidem papa de Conſecra.d.4.in cap. à quodam Iudæo affirmare videtur eſſe legitimum baptiſma, in nomine Chriſti, & vtitur teſtimonio Ambroſi. lib. 1. de Spiritu ſancto.cap.3.dicentis, plenum eſſe baptiſma in nomine Chriſti, quia ſi Chriſtum dicas & Deum patrem à quo vnctus eſt filius, & ipſum qui vnctus eſt filium, & ſpiritum à quo vnctus eſt, deſignaſti, & ita dicit Theophyla.in comment.in Lucam propeſinem, & Magiſter ſententiarum.lib.4.capi.3. non ſolum hoc admittit, ſed etiam in nomine Spiritus ſancti dicit verum dari baptiſma, quod nullus dixit, ſi Ambroſ. demas in loco citato: Dat rationem ſanct. Thom. 3. parte quæſtion.66.articul.6. & ait, vſos fuiſſe Apoſtolos hac diſpenſatione, vt nomen Chriſti, quod inuidioſum erat, gratum & amabile efficeretur. Quæres forte an illa diſpenſatio viguit tantum Apoſtolorum ſeculo; an etiam durauerit poſt illorum ætatem, ſi illo tantum tempore quo vixerunt apoſtoli? Quomodo Nicolaus dixit valere illud baptiſma ætate ſua, adeo diſsita à tempore apoſtolorum? Forte ſemper ſtabit cauſa diſpenſandi firma; quoties Chriſti nomen contemnitur, vt Verbi.g.apud Indos. Nos arbitramur, nunquam apoſtolos, in Chriſti nomine baptizauiſſe, nam non fit veriſimile tam cito fuiſſe oblitos verbi domini dicentis; baptizantes eos in nomine patris & filij & Spiritusſancti, præſertim cum nunquam legamus vſos fuiſſe forma à Chriſto illis tradita. Dicendum igitur quod ſicut dicitur baptiſma ſpiritusſancti, ita dicitur baptiſma Chriſti. At nullus dempto magiſtro dixit quod in nomine ſpiritusſancti aliquando apoſtoli baptizauerunt, ergo nec in nomine Chriſti. Vocatur ergo baptiſma Chriſti, quia de latere eius orta ſunt ſacramenta; & baptiſma ſpiritusſancti, quia in illo largiuntur dona ſpiritusſancti. Vnde Chryſoſt.hom.29.in priorem ad Corinth.epiſtolam ait. Si quis in principio naſcentis eccleſię baptizabatur, linguis quamprimum loquebatur, nec tantum linguis, ſed multi prophetabant, nonnulli etiam alijs erant prædicti poteſtatibus. Nam cum ab idolis recederent, nec manifeſtè ſcirent an credendum eſſet, nec veteribus libris aſſueti eſſent, mox ſpiritum accipiebant, cum autem ſpiritus non cerneretur,

De baptiſ. in nomine Chriſti.

Miraculũ in principio naſcẽtis eccleſiæ exhibitũ vulgo in baptiſmate.

quippe qui inuisibilis est, sensibile quoddam indicium dabat, gratia operationis illius, & hic quidem Persarum, ille Romanorum, Iudæorum alius, alius alia quadam lingua loquebantur. Ex quo perspicuum erat, spiritum in ipso esse, dum loqueretur. Nam cum apostoli hoc signum acceperunt, etiam fideles hanc linguarum gratiam accipiebant. Nec hanc duntaxat, sed & alia plura, etenim multi mortuos suscitabant, dæmones expellebant, & alia faciebant miracula, & donis pollebant, alij quidem minoribus, alij maioribus. Quod & simultatis causa eis fuit, ex accipientium insolentia. Ita etiam Theophy. 1. Corint. 12. circa principium. Non igitur illam vsurpabant formam, baptizo te in nomine Christi aut Spiritussancti. Sed illa vtebantur forma quã dominus illis in die resurrectionis tradiderat. Porrò vt dubitationem omnem ex studiosorum animis eximamus, afferre oportet testimonia illa, quibus ipsi vtuntur, cum germana eorum interpretatione, primum actu. 2. Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur vnusquisq; vestrum, in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum, cum dicit in nomine Iesu Christi, intelligit, quod catechumeni instruebantur ab apostolis, de his quæ spectabant ad Christi passionem & gloriam, ita vt scirent & faterentur dimissionem peccatorum Christo deberi, & ab ipso peccata fuisse deleta. & cap. 8. Cum credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei, in nomine Iesu Christi baptizabantur homines & mulieres, in codice Græco legitur & pro in, & nomine Iesu Christi, & postea sequitur baptizabantur viri & mulieres in nomine scilicet, patris, filij, & Spiritussancti. q. d. crediderunt Philippo docenti ea quæ spectabant ad cognitionem regni Dei, & illustrationem nominis Iesu. &, Actu. 10. & ca. 19. comparat Lucas inter se, baptismata aquæ, & spiritus cum ait. In quo baptizati estis? dixerunt in Iohannis baptismate, id est, aquæ, & subdit, his auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu, id est, baptizati sunt baptismo Christi, id est, baptismo spiritus, nam dabatur illis spiritus signo visibili adhibito. Ab hoc modo loquendi non abhorrent antiqui patres. Nam Origen. homil. 6. in Ezechi. ait. Qui accipimus gratiam baptismi, in nomine Christi loti sumus, clarum est illo tempore, quo viuebat Origen. non dari in nomine Christi baptisma, sed in nomine trium personarum, & Damascen. libr. 4. cap. 10. postquàm ostendit baptisma nõ valere nisi fit in nomine patris, filij & Spiritussancti, addit, baptizamur & nos perfecto Christi baptismate, quod est per aquam & spiritum, & Theophyl. Lucæ ca. vlti. ait. Quando dicimus baptisma fieri in nomine Christi, non dicimus quod oporteat in solius Christi nomine fieri, sed quod Christi baptisma, spirituale sit (non Iudaicum) nec quale Io. quod per pœnitentiam solum, sed conferens communionẽ spiritussancti & peccatorum remissionem, vt ipse ostendit cum baptizaretur in Iordane, monstrato in columbæ specie spiritu sancto. Insuper baptisma in nomine Christi intelligere id est, in morte Christi, nam sicut ille mortuus triduanus resurrexit, ita nos figuraliter in aqua sepulti, incorruptionem animæ induimus, & arrhabonem, incorruptibilitatis corporis, accipimus, & Hieron. Ezechiel. 37. vocat baptisma Christi, & Didymus libro. 2. de spiritu sancto, & Paulus ad Galat. 3. Quicũq; in Christo baptizati estis, Christum induistis. At vero cap. illud Nicolai, quem habeat sensum, non est arduum cognoscere. Nam fuit ab illo quæsitum, an baptisma ab infideli collatum, sit verum baptisma. Respondet Nicolaus, si fuerit datum in nomine Trinitatis, explicitè, valere, etsi verum est, quod dicit Ambro. de nomine Christi, valebit vtiq;. Sed non est vera Ambro. sententia, ergo non valet baptismus. *Cap. ã quodam Iudæo expositum.*

Traditio quoq; antiquissima est, vt pectus tundamus in signum pœnitentiæ, vnde Aug. serm. 8. in euangelium Matt. Cum sonuit, inquit, Confiteor, pectora tunditis, tundere pectus, est arguere quod latet in pectore, & pulsu occultum castigare peccatum.

Illa quoque traditio extrudendi vinctos à carcere in paschate videtur ab euãgelio dimanasse. Per diẽ, inquit, solennẽ, consueuerat præses populo dimittere, vnum vinctũ quem vo luissent. Audi Leonem serm. 2. de quadragesima. Romani, inquit, orbis pijssimi imperatores sancta antiquitus obseruatione custodiũt, qui in honorem dominicæ passionis altitudinem suæ potestatis inclinant, & constitutionum suarum seueritate mollita multarum culparum reos præcipiunt relaxari, vt in diebus quibus mundus saluatur, miseratione diuina, etiam ipsorum supernæ bonitatis imitatrix sit æmulanda clementia. *Mat. 27.*

Est etiam traditio ecclesiastica de horis ad orandum destinatis. De qua Hieronym. Dani. 6. *Quo tẽpore orationi vacãdum.*

Dani.6.sic scribit. Tria esse tempora quibus Deo flectenda sunt genua, tertiam horā, sextam & nonam ecclesiastica traditio intelligit. Nam tertia hora descendit Spiritus sanctus super apostolos, sexta volens Petrus comedere ad orationem ascendit in cœnaculum. Nona Petrus & Iohānes pergebant ad templum, & Daniel in Babylone constitutus his temporibus orabat versus Ierusalem. De prima & vesperis tacuit Hiero. quia sunt initium tantum & finis diei.

Actu.3. *Actu.10.* *Actu.3.*

Scriptura an in vulgarē linguā transferenda sit.

Adhuc est traditio quæ licet ab Hebræis traxit originem, calculo tamen omnium Christianorum approbata est, ac vim legis obtinuit, nempe scripturas non esse passim idiotis & hominibus è media plebe committendas, vt ab illis explanentur, & de illis disputent, quippe id munus doctissimorum & in illis exercitatorum sit. Ac ideò nec in linguam vulgarem esse transfundendas. Vnde Nazianzenus in apolo. de fuga in Pontum, ait. Non omnium librorum sacræ scripturæ tractatio omnibus ætatibus permittitur apud Hebræos. tradunt enim Hebræi quod fuerit apud illos talis consuetudo, vt non omni ętati omnis scriptura, vel legenda, vel discenda committeretur, eo quod non expediret omnes omnia citò discere, quia nec capere possunt omnes omnia, & idcirco lædi potius quam iuuari, si nondum capaces, ea quæ sunt profundiora cognouerint. Sed cætera quidem omnia, quorum etiam historica narratio improbabilis non est, à puero statim discunt, eas vero scripturas, quę vili indumento literæ pretiosa intrinsecus contegunt sacramenta, nulli ante.25.annum discere, aut etiam scire committitur. Quod scilicet, sit hoc velut munus quoddam propositum virtutis, his in quibus ad illud ætatis, & vita probabilis, & ornatus morum, & intelligentiæ capacitas apparebit, qui vtique iam valeant bene & confidenter ascendere ab inferioribus literæ ad superiora spiritus & excelsiora, & Hieronym. in procem. libr.1. in Ezechi. ait, Hebræorum probatur traditio; quod nisi quis apud eos ætatem sacerdotalis ministerij, id est, tricesimum annum, impleuerit, nec principia Geneseos, nec Canticum canticorum, nec Ezechielis exordium & finem legere permittitur, & ad perfectam scientiam & mysticos intellectus, plenum humanæ naturæ tempus accedat. Hæc omnia transcripta sunt ad verbum penè ex Origene in prooemi.4. homili. in Canticum canticorum, si hæc Erasmus animaduertisset, nunquam credo tanta animi contentione pugnasset vt in linguam vernaculam tota scriptura transfunderetur. At verò si antea hoc in dubium reuocatum fuit, nostra tempestate, calamitates Germanorum, nos docent, non licere sutoribus & sartoribus eam committere, sine magno religionis Christianæ detrimento. Lege ca. Cum ex iniuncto. De hæreticis, in Decreta.

In proœmio paraphraseon.

His præmissis, duabus his regulis, huic rei finem imponam. Prima sit, ex Gregorio Nazianzeno lib.5. Theologiæ desumpta. Quæ, inquit, colliguntur ex scripturis sacris, perinde habenda sunt ac si in illis essent scripta, & ratio est, qnia vt inquit Isichius li.2. Leui. cap. 9. multa studio breuitatis scriptura diuina prætermisit, quæ fas est ex alijs colligere, & August. de assumptione beatæ Mariæ, ait, nonnulla omittit scriptura quæ tamen vera ratione creduntur. Nam nihil de Melchisedec sacerdotis Dei iustitia loquitur, cum ipsa præcessisse, antè laudis merita, cognoscatur. Nihil de Eliæ aut Enoch postquam rapti sunt vitæ fœlicitatem commendat, cunctis liquido sentientibus, eos beatè viuere, quos dominus hinc in futurum saluandos voluit rapere, & Hieronym. contra Heluid. & Epiphan. lib.3. tom.2. hære.1. quærunt an Christus ventrē purgauerit, & alia fecerit, quæ natura exigere solet, & de Magis dicit Theophyla. Matth.2. Nihil dicitur de Magis in euangelio, postquam in domum suam reuersi sunt, sed vera ratione colligitur in Perside prædicasse Christum, quem in aliena regione confideoter vocabant regem. Dant scholastici exempla aptiora. Christus habuit cor, &c.

Prima regula.

De Magis in patriam reuersis.

Secunda regula, quæ nos docet quomodo ex consuetudinibus ecclesiarum & factis proborum hominum, sint scripturæ interpretandæ, & sumpta est ex Aug. li. de mendacio ad Consentium c.15. si quid forte, inquit, occultum est in scripturis, quemadmodum accipiendum est quod præcipitur, in factis illorum intelligatur. Veluti cum legimus in euangelio. Accepisti alapam para alteram maxillam, at dominus cum alapa percussus esset, nō ait, ecce altera maxilla, sed ait, si male dixi exprobra de malo, si autem bene cur me cædis? vbi ostendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam

Secunda regula.

Mat.5.

Iohan.18.

etiam Paulus vtiq; nouerat, nam & ipse, cum esset alapa percussus ante pontificem, nō ait
Actu. 23. Percute maxillam alteram. Sed percutiet te Deus, inquit, paries dealbate, & tu sedes iudicare me secundum legem, & contra legem iubes me percuti? Sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormenta pro veritate
Matth. 5. patienda. Scriptum est etiam. Ego dico vobis non iurare omnino. Iurauit autem apostolus in epistolis suis, & sic ostendit quomodo accipiendum esset quod dictum est. Dico vobis non iurare omnino, ne scilicet iurādo ad facilitatem iurandi veniatur, & ex facilitate ad consuetudinem, atq; ita ex consuetudine in periurium decidatur, & ideo non inuenitur iurasse nisi scribens, vbi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Præ
Matth. 6. terea illud. Nolite cogitare de crastino, & Nolite cogitare quid manducetis, & quid bibatis & quid induamini, cum autem videmus, & ipsum dominum habuisse loculos, quò etiam quæ dabantur, mittebantur, vt seruari possent ad vsus pro tempore necessa-
Vide. 12. q. 1 c. habebat & extrauag. Cū inter. rios, & ipsos apostolos procurasse multa fratrum indigentiæ, non solum in crastinum, sed etiam in prolixius tempus, impendentis famis, sicut in Actibus apostolorum legimus. Satis elucet ex his, illa præcepta sic intelligenda, vt nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore, vel timore egestatis, tanquam ex necessitate faciamus. Item di-
Matth. 10. ctum est apostolis, vt nihil secum portarent
Mar. 6. in via, sed ex euangelio viuerent, & quodam
Luc 9. loco ipse dominus significauit cur hoc dixerit, cum addit. Dignus est operarius mercede sua. Vbi satis ostendit permissum hoc esse, non iussum, ne forte qui hoc faceret, vt in opere prædicationis verbi aliquid ab eis, quibus prædicaret, in vsus vitæ huius sumeret. illicitum aliquid se facere arbitrarentur.
Gala 6. Posse tamen laudabilius non fieri, in Paulo satis demostratum est, Qui cum diceret. Communicet, qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis, & cum multis in locis id salubriter fieri ab eis quibus verbum
1. Cor. 6. prędicaret, ostenderet. Sed tamen, inquit. Ego non sum vsus hac potestate. Potestatem ergò dedit dominus cum ista diceret, non imperio adstrinxit. Ita & pleraq; in verbis intelligere non valētes, in factis sanctorum intelligamus, quemadmodū oportet accipi, quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplo reuocaretur. Hæc iterum replicat epist.
5. Præterea Oecume. Actu. 18. ait. Cum do- *Matth. 10.* minus discipulis suis dixerit. Ne possideatis aurum, nec argentum, neq; duas tunicas, neq; calceamenta, neque zonam, neque baculum. *Actu. 12.* Quomodo Petrus contra dominii iussum faciebat duas tunicas habens, zonam & calceamenta. Præterea Paulus cum Timotheo scri- *2. Timo. 4.* bens præciperet. Penulam quā reliqui Troadæ apud Carpum, veniens affer. ecce penulā habebat & alteram gestabat. An ergò Christo non paruit? Dicendum præcepta illa non semper, sed ad tempus seruanda esse, vt Lucas cap. 22. ostendit. ait enim Christum dixisse discipulis. Quando misi vos sine loculis & pera &c. nunquid aliquid defuit vobis? aiunt illi, nihil. Verum quam ob causam tunc præceperit manifesta est. Volens potentiam suā ostendere. Hieron. aliter, & melius soluere videtur. q. 1. ad Hedibiam. Dominus, inquit, præcipit, qui habet duas tunicas det vnā non *Luc. 3.* habenti. At de ipso dicitur Matth. 27. Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meā, &c. Quid? si Scythiæ frigora & Alpinæ niues quæ non duabus & tribus tunicis, sed vix pecudum pellibus repelluntur, vnica tunica debemus esse contenti? Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, hoc vna appellanda est tunica, & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc vnius diei victus appellatur. Vnde præceptum est. Non cogitetis de crastino, hoc est de futuro tempore, & Apostolus. Habentes, inquit, victum & vestitum, his contenti simus, & sic ex factis summorum pontificum multis locis scripturarum germana interpretatio elicitur. Veluti ex ca. ex publico, de conuersione coniuga. quod dominus in euangelio dicit, non licere viro vxorem suam dimittere, nisi ob fornicationem, intelligit pontifex, de his quorum matrimonium carnali copula est consummatum.

Magi an reges fuerint

Deniq; est traditio ecclesiastica (quam nō nulli labefactare nituntur,) quòd magi qui ad Christum adorandum ab oriente venerant, fuerunt reges, id tamen verisimum esse, his testibus confirmari potest. Hieron. Danie. 2. *Aduersus Lutheranum.* Magos, inquit, pro maleficis accipit sermo & consuetudo scripturarum, qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldæorum, & ad artis huius scientiam reges quoq; & principes eiusdem gentis, omnia

nia faciunt. Vnde in natiuitate domini saluatoris ipsi primum ortum eius intellexerunt, & venientes in sanctam Bethlehem adorauerunt puerum, stella super ostendente, & Isaiæ. 47. ait. Magos fuisse principes quorum consilio rex vtebatur. & Psalm. 71. ait, omne mundiale imperium, ad Christum dominum accedere, eique colla submittere, bonorumq; morum dona deferre. propheta prænunciat dicens. Reges Tharsis & Insulæ, reges Arabum & Saba. Ipsi enim Magi gentium regumque typum tenuisse monstratur, & Theophy. Mat. 2. ibi, Herodes autem rex, &c. ait. Iudæi quare turbantur? oportebat gaudere potius, quod rex suus à Persicis regibus adoraretur. Sed re vera insipiens est malitia, & Cantacuzenus Apolo. 1. aduersus Mahometum. ait. ἐν δὲ Ἰησοῦ χριστοῦ γεννήσει, ἐκ τῆς περσίδος χώρας μάγοι ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ἔγνωσαν, ὅτι θεὸς γεννᾶται. οἱ δὲ μάγοι οὐκ ἦσαν οἱ τυχόντες, ἀλλὰ αὐθένται καὶ τοπάρχαι. γνόντες γοῦν ἅπερ ἔγνωσαν, ἀνελογίσαντο καθ' ἑαυτοὺς, ὅπως ἐλθόντες προσκυνήσωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ δῶρα αὐτῷ προσφέρωσι. Hoc est, in Christi natiuitate, Persicæ regionis Magi ex diuina reuelatione cognouerunt, quod Deus nasciturus esset. Magi vero non vulgares erant homines, sed domini & regionum præsides, cum hæc cognouissent, deliberarunt inter se, quomodo illuc proficiscentes regem adorarent, & dona offerrent, & Anselmus Matth. 2. ait. A Sabba Fluuio Sabæa regio dicitur, iuxta quam Arabia est, vnde isti tres reges fuerunt. & Druthmarus Matth. 2. & gloss. ordinaria. Denique Tertullianus, in libro aduersus Iudæos, ca. de Christi natiuitate, licet obscure, hoc idem affirmat, & multi minuti authores ab horum iudicio non abhorrent.

De his quoque qui ad baptismum accedũt cur terna confessio exigatur. Cyrillus lib. 12. super Iohan. c. 64. ait. Apud Iohan. ca. vlt. legimus ter dominum Petrũ interrogasse, an eum diligeret. Hinc ecclesia regulam tertio interrogandi eos accepit, qui ad baptismum accedunt, vt terna Christi confessione fidelibus connumerentur.

¶ Obseruationes & consuetudines aliquot scripturarum.

CAP. VI.

Qvanquam per totum hoc volumen, multas obseruationes, animaduersione dignas, quę magnũ adiumentum afferunt ad scripturarum intelligentiam, miscuerimus, propriũ nihilominus edere tractatum decreui, vt illarum nonnullas in numerato cum opus fuerit possit studiosus habere. atq; ad istarum similitudinem multas similes congerere.

Totã legens scripturam, inquit Chrys. ho. 4. in Mat. nunquã regnum cælorum audiui, nisi in euangelio. Postquam enim venit ille de quo dictum est. Regnum Dei intra vos est; apertum est regnum Dei. A diebus enim Iohannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti diripiunt illud. Ante aduentũ saluatoris, omnes sanctorum animæ ad inferos deducebantur. Deniq; dicit Iacob. Lugẽs & gemens descendam ad inferos. Hiero. quoque li. 1. aduersos Pelagi. ait. Regnum cælorũ primum in euangelio prædicatum est per Iohannem Baptistam & dominum saluatorem & apostolos. Vnde Iohannes clamat in deserto. Pœnitentiam agite appropinquauit enim regnum cælorum, & de saluatore scriptum est. Circuibat Iesus ciuitates & vicos docens in synagogis eorum & prædicãs regnum Dei, & apostolis præcipit. Ite & prædicate, dicentes quoniam appropinquauit regnum cælorum, contrarium est Pelagij error, & Theophy. Io. 3. & Lucæ. 16. ibi. lex & prophetæ, & c. 17. ibi. Interrogatus autem à Pharisæis, & Hiero. Dardano. Deniq; Augu. li. 19. contra Faustũ. ca. vlt. ait. Nunquam forte quispiam regnum cælorum in veteribus libris, nisi obscurè inuenit. Dicitur quidem ibi. Diligite sapientiam, vt in æternum regnetis, & dominus Iudæis ait. Scrutamini scripturas, in quibus vos putatis vitam æternam habere, ipsæ testimonium perhibent de me, & in Psal. Nõ moriar sed viuam, & narrabo opera dñi, & iterum, illumina oculos meos ne vnquã obdormiã in morte, & iustorum animæ in manu Dei sunt; & non tanget illos tormentum, & paulo pòst, illi autem sunt in pace, & si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est, & in paucis vexati, in multis bene disponentur, & alio loco. Iusti autem in perpetuum viuent, & apud dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud altissimum, ideo accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. Multa testimonia huiusce-

Regnũ cælorum. *Luc. 17.* *Gen. 37.* *Sapient. 6.* *Iohan. 5.* *Psal. 117.* *Psalm. 12.* *Sapien. 2.*

huiuscemodi inueniuntur de vita æterna.

De immortalitate animæ quid ex Moyse sit cognosci & erui possit. Difficillimè, inquit August. li. 4. q. in Deut. q. 5. inuenitur in libris legis aliquid euidentius de vita animæ post mortem fuisse cōscriptū. Hæc ille, sunt tamen nōnulla testimonia ex Moyse desumpta ex quibus elici potest immortalitas animorum & eorum beatitudo. Vndè Theodorus Abaccura in li. contra hæreses, quem nos Græcè habemus, actione. 1. ait. Quod verò anima æterna sit & mortuorū iudicium futurum probatur ex illo Moysis, erant fratres duo Cain & Habel. vnus quidem erat agricola, alter vero pastor, & ambo *Gene. 4.* sacrificiū Deo obtulerunt. Sed Habel sacrificium Deus suscepit, Cain verò contempsit. Hinc inter eos tanta inuidiæ flamma excitata est, vt Cain Habelem occiderit. Num cuius innocentia, ipso Deo teste, comprobata est, & merces non solum non data sed etiam eius loco ipse nefariè à germano fratre trucidatus est, prēmio carebit? obmutescant igitur nebulones isti qui fatentur animam esse interitui obnoxiam. Deinde nihil apertè in lege de resurrectione mortuorum scriptum est. Vndè *De mortuorū resurrectione in lege quid sit scriptum.* cum inquit dominus. De resurrectione mortuorum non legistis quod dictum est à Deo. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, &c. ait *Mat. 22.* Hiero. ad comprobandam resurrectionis veritatem multo alijs manifestioribus exemplis *Isai. 26.* vti potuit, è quibus est illud. Suscitabuntur *Dani. 12.* mortui, & resurgent qui in sepulchris sunt, & in alio loco. Multi dormientium de terræ puluere consurgent, alij in vitam, alij in opprobrium & cōfusionem æternam. Quæritur itaque quid sibi voluerit dominus hoc præferre testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinet veritatem *Sadducæi.* Dicimus quod loquebatur cōtra Sadducæos qui tantum Moysis libros recipiebant, prophetarum vaticinia respuentes. Stultum ergò erat inde proferre testimonia, cuius authoritatem non sequebantur. Atque illi assentitur Euthy. ibidem, & Psalm. 1. & Theodorus in loco superius citato, loquēs de occisione Habel, ait, ex hoc loco Moysis mortuorum resurrectio adstruitur. Nam quæro quo tempore Habel præmio afficiendus sit? Quandoquidem nullos ibit inficias quin Habelis interfector scelere se adst rinxerit, & Epipha. lib. 1. aduersus hære. tom. 1. in hæré. Samaritanorum, ait. Adstruitur resurrectio, primùm ex Habel, nam post eius mortem sanguis loquitur cum domino, sanguis quidem licet nō sit anima, non est tamen sine anima.

Mos inquit Hieron. Dan. 10. apud Persas *Persæ.* & Indos hodiè quoque seruatur, vt pro bal- *Indi.* neis vtantur vngentis, & apud Iudæos tempore ieiunij à cibis delicatioribus abstinebant, & vngnento non vngebantur. Vnde *Tēpus afflictionis & lætitiæ quo signo ostendebāt Iudæi.* Daniel. Neque vnguento vnctus sum. Et in comment. Matth. c. 9. cum dicitur. Tu autem cum ieiunas vnge caput tuum, ait. Iuxta ritum prouinciæ Palestinæ loquitur, vbi diebus festis solent vngere capita. Atq; ita præcipit ibi dominus, vt quando ieiunamus, lætos nos esse monstremus, & August. lib. 1. q. in Genes. q. 26. ait, Mos erat regibus illis de quibus est in scripturis mentio, per vices ad se admittere mulieres suas, & nisi fomentis & vnguentis diu prius curato corpore, nulla intrabat ad regem. Vnde Genes. 12. cum Sa- *Locus ex Gene. 12. expositus.* ram surripuissent serui Pharaonis, non fuit polluta, nam antequam vnctiones perficerentur fuit percussus à domino, & citat Hieronymus ad comprobandam hanc consuetudinem, illius verba in quæst. in Gene. sunt. Iuxta librum Ester, quæcunque mulierum pla- *Esther. 2.* cuisset regi apud veteres, sex mensibus vngebatur oleo myrtino, & sex mensibus in pigmentis varijs erat, & curationibus fœminarum, & tunc demum ingrediebatur ad regem. Atq; ita potest fieri, vt Sara postquam placuerat Pharaoni, dum per annum, eius ad regem paratur introitus, & Abrahæ Pharao multa donauerit, & Pharao postea sit percussus à domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente.

Annotandum, ex August. lib. 1. in Genes. *De idololatriæ origine & antiquitate.* quæst. 94. & Euche. lib. 3. in Gene. ca. 6. quod Genes. 31. quando Rachel furata est idola patris sui, primum inuenimus deos gentium, superioribus quippe scripturæ locis vnicus tantum deus nominabatur. At vero Iustinus martyr in admonitorio gentium, ait, Idolola triam traxisse originem à verbo serpentis, dicentis. Eritis sicut dij, his verbis. Quia dæmoni decipienti homines crediderunt, ausique *Genes. 3.* propterea diuinis aduersari præceptis, exierunt è Paradiso, deorum quidem nomenclaturæ memores, verum non satis edocti, an dij præter vnū Deum, inuenirentur. Neq; enim erat æquum vt qui mandatum primum, alioqui obseruatu facile, non custodissent, erudi- *Ad peccatum.* rentur amplius, sed potius vt iusta pœna plecterentur. Vbi ergo de paradiso expulsi, arbitrati sunt ob solam se inobedientiam eiectos,

Ambro.

ctos, ignari alloqui id etiam fuisse in causa, quod eos qui non erant dij, Deos esse crediderant, deorum nomen, hominibus de se propagatis, tradiderunt. Quo fit vt prima isthæc de dijs mendax phantasia à parentibus mẽdacij originem traxit. & Epipha. lib. 1. aduersus hære. to. 3. hære. 37. qui est Ophitarum, ait. Serpens decepit Euam dicens. Eritis sicut dij. Deinde progrediente tempore, multiformem & monstrosam imaginationem ipsis induxit. ab vno enim vero Deo ipsos abduxit, & olim blasphemá idololatriæ vanitatem ipsis immisit. Hactenus Iustinus & Epiphanius quorum sentẽtia non videtur vera: nam Adã non amisit fidem vt constat sap. 10. Nunquam enim fuere dij, sicut nec sunt, sed Deus. Atque ita dicit Clemens. 2. Recogni. Hier. in quæst. in Gene. reijcit sententiam Hebræorũ dicentium tempore Enos, qui cœpit inuocare nomen domini, & in eius similitudinem fabricata fuisse idola. Nos intelligimus illũ cœpisse Deum verum colere. Hæc ille. quo tempore primum fabricata fuerint idola non cõstat. Nam ante diluuium idola non fuisse constat ex Gen. Igitur post diluuiũ effecta sunt. At vero à quo docet Hierony. Hoseæ cap. 2. Ninus rex Assyriorum aduersus Zoroastẽ magũ, regem Bactrianorum, forti certamine dimicauit, & in tantam peruenit gloriam vt patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur Bel. Didicimus exordium dæmonis, imò hominis in dæmonem consecrati. omnia enim idola ex mortuorum errore creuerunt. Quo tempore inceperit idolorum cultus docet Epiphanius in principio sui operis. Lege Athana. Cypria. Cyril. lib. 1. contra Iulia.

Alij tẽpore Nemroth. qui hoĩes coegit ignẽ adorare.

Sãctæ mulieres quasi ne dolorepe perisse legũtur.

Nunquã legimus, inquit Hier. Michææ. 4. circa principiũ li. 2. in scripturis sanctis mulieres, excepta Rachel, cum dolore peperisse, quæ quia in via erat & hippodromo, idest, in equorum cursu, qui in Ægypto venundãtur, filium peperit doloris, quem postea vocauit pater, Beniamin, hoc est filium dextræ. Eua eiecta de paradiso, & audiens. in dolore paries, perperisse scribitur in dolore. Vxor Phinees contracta, nec se erigens, sicut illa quam in euangelio diabolus alligauit, peperit, postquam captam arcam Dei, populique cognosset ruinam. Sara autem quia sancta erat, & ei defecerant muliebria, nato Isaac dicit. Risum mihi fecit Dominus, quicunque enim audierit gratulabitur mihi.

Genes. 35.

Genes. 3.

1. Regũ. 4.

Nullus sanctorum, Inquit Hierony. Eccles. 2. ca. nisi perraro fœminas genuisse legimus. Solus Saphaath, qui in peccatis mortuus est, omnes filias genuit. Iacob inter. 12. patriarchas vnius filiæ pater est, & ob ipsam quoq; periclitatur. Lege Glo. Gene. 5. quod in generatione Seth fœmina nulla nominetur. & iterum Hiero. Isaiæ. 66. ait. Abraham & Isaac & alij sancti masculos habuere filios, & Iacob multorum filiorum pater vnam genuit filiã, pro qua dura perpessus est. Denique in fine seculi totus mundus concepit & parturiuit & peperit masculum, quem Pharao & Herodes conantur occidere, qui & in Moyse & in Christo saluatus est in Ægypto. Quod si filiæ Saphaath hæreditatem accipiunt patris, hoc considerandum est, quod pater earum in peccato suo mortuus sit, qui nullum filium genuit, & Moyses nihil super eis ausus fuit iudicare, sed retulit ad dominum, qui eas, ne inopes permanerent, iussit fratribus copulari. Lege ipsum Hoseæ. 1. capit. ibi. Concepit adhuc & peperit.

Sãcti nõ generarũt fœminas, nisi raròadmodũ.

Nume. 25.

In veteri testamento, teste Hierony. Isaiæ. 15. cap. barbam caputque radere & saccum induere, & cinere caput perfundi, luctus indicium fuit. vbique ergo per hæc magnitudo mæroris ostenditur. Vnde dicit Isaias. in cunctis capitibus caluitium. & omnis barba radetur, & Iere. contra Moab, ait. omne caput caluitium, & omnis barba radetur, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium. & Theophy. Matt. 11. saccus, inquit, pœnitentiæ symbolum est. Lugentes videmus cinerem & puluerem super caput spargere. Sic inquit Dominus. si in Tyro factæ fuissent virtutes quæ in vobis, olim in sacco & cinere pœnituissent. & Grego. 2. mor. capit. 11. & Basil. Psalmo. 29. in postremis verbis.

Caput radere, saccũ induere mæroris signũ.

Iere. 48.

Ignem, Inquit Hiero. in. q. in Gene. ad sacrificium deuorandum, solitum venire de cælo super sacrificia, legimus. Nã vnde scire potuit Cain quod fratris eius munera suscepisset Deus, & sua repudiasset, nisi illa interpretatio vera esset, quam Theodotio posuit. Et inflammauit Deus super sacrificium eius, scilicet, Habel, super Cain verò & super sacrificium eius nõ inflammauit. & in dedicatione templi sub Salomone, & quãdo Elias in mõte Carmelo construxit altare & August. libr. 15. de ciui. Dei cap. 7. ait. Potuit hoc, signo aliquo visibili, attestante cognosci. Idem videtur

Ignis cælitus emissus super sacrificia.

Habel sacrificiũ et Cain

detur dicendum de Igne descendenti super sacrificium Abrahæ. Sed idem August. lib. 2. Retr. cap. 43. loquens de libris de Ciuita. Dei, dicit. In lib. 10. de Ciui. Dei cap. 8. non debuit pro miraculo poni Abrahæ sacrificio flammam cælitus factam inter diuisas victimas concurrisse, quoniam hoc illi in visione monstratum est. Præterea Theophyl. ad Hebræ. 11. circa principium ait. Cum ad Cain dixisset Deus, non recte offers, nec recte diuidis, testimonium perhibuit Habel quod recte obtulerit, quatenus datori Deo obtulit quæ ex illo habebat, ac recte separauit, quatenus meliora, ceu domino separauit. Fertur quod ignis è cælo descendens absumpserit sacrificium, atque inde agnouit Cain sibi ante latum esse Habel. Vnde enim alias habuisset compertum? Hinc quidam eorum qui Hebræa in Græcam linguam transtulerunt, sic vertit, aspexit in victimas Habel dominus & incendit. Ita dicit Oecum. eodem loco, & Beda. Gen. 4. cap. & Albinus in. q. in Gene.

Genes. 15.

Citat cap. 4. Gen. iuxta. 70. vbi nos habem⁹ Nonne si bene egeris, recipies.

Scriptura. Inquit Hieron. Zacha. 8. locum Iudicij semper ponit in portis ciuitatis, ne cogerentur agricolæ intrare vrbes, & aliquod subire dispendium, Iudices in portis residebant, vt tam vrbanos quam rusticos in exitu & introitu vrbis audirent, & finito negotio vnusquisq; confestim ad sedes proprias reuerteretur. Ita etiam dicit Amos. 5. & Ezechi. 40. & Theodore. Amos. 5. Item Philip. presbyter. lib. 1. in Iob. cap. 5. in expositione huius loci. Conterentur filij eius in porta, ait. Portam, publice nominauit, eo quod secundum consuetudinem Iudæorum, iudices in portis sedebant, vt prætereunti populo iudicarent. Hoc iterum inculcat lib. 2. cap. 29. Hinc possumus colligere quid significet illud Psalm. 126. non pudefient cum loquentur inimicis suis in porta, & Iob. 5. conterentur in porta & non erit qui eripiat, & cap. 31. & Prouerb. 31. Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ, & Deute. 25. Si noluerit accipere vxorē fratris sui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicēs, &c. Huius rei aliam rationem affert Greg. li. 19. mora. c. 11. dicens. Mos veterum fuit vt seniores in porta consisterent, & causas introeuntium iudicarent, quatenus tanto esset pacificus vrbis populus, quanto ad hanc discordes ingredi non licebat.

Locus Iudicij vnde apud Iudæos.

Mos fuit antiquis, vt latissime docet August. lib. 3. contra Faustum ca. 3. filios adoptare, imò fœminæ adoptauerunt sibi filios, non ex vtero suo natos, Sicut Sara ex Agar, & Lia ex ancilla sua, & filia Pharaonis Moysen adoptauit. Ipse autem Iacob nepotes suos filios Ioseph adoptauit. Ipsum vero adoptionis nomen plurimum valere in nostræ fidei sacramento, apostolica doctrina testatur. Vnde Paulus cum de Iudæorum meritis loqueretur, inquit. Quorum est adoptio & gloria & testamentum & legislatio, quorum patres ex quibus Christus secundum carnem. Et, ipsi in nobis ipsis ingemiscimus adoptionem filiorum spectantes, & alibi. Misit Deus filium suum natum ex muliere, vt eos qui sub lege erāt redimeret, & in adoptionem filiorum reciperemur. Nam vnicum Deus filium habet quem genuit ex substantia sua, nos tamen nō genuit sed fecit, & ideo vt fratres Christi faceret, adoptauit. Iste itaq; modus quo nos Deus cum iam essemus ab ipso, non nati, sed conditi, verbo suo & gratia sua genuit, vt filij eius essemus, adoptio vocatur, & episto. 120. cap. 4. ait. Adoptio est natiuitas spiritualis ex deo, eramus aliquid antea quam essemus filij Dei, & accepimus beneficium vt fieremus quod non eramus, sicut qui adoptatur apud homines antequam adoptaretur non erat filius eius à quo adoptatur, iam tamen erat qui adoptatur. Græci vocant filium naturalem φύσει, adoptiuum θέσει, ex hoc soluitur illa. Q. cur. 1. Paralipo. cap. 27. filij Dauid numerantur, qui nimirum naturales erant. Sed. 1. Reg. 16. &. 17. octo, quia vnus erat adoptiuus. Est aliud genus adoptionis legalis, de quo Eucher. In. q. in Matth. hæc scribit. Consuetudo apud Iudæos ex lege erat, vt defuncti fratris vxorem ad suscitandum semen superstes frater acciperet, & filium quem generabat, propinquo mortuo deputabat, ne nomen eius aboleretur, & ideo Matth. Ioseph genitum ex Iacob dicit, & Lucas ab Eli, quia alter secundum naturam, nempe Iacob, alter secundum legem pater fuerit. Iacob ergo atque Eli vterini fratres fuerunt, quorum superiore defuncto, posterior vsus est ex lege coniugio. In eorum commemorationem Matt. Ioseph prosapiam, per regiam originem texuit. Lucas generationem eius sacerdotali successione deduxit. Pater tamen Ioseph secundum naturam, Iacob fuit. Ita Christianus Druth. Matthæ. 1. Lege Ambros. lib. 3. de fide cap. 5. & Sanct. Thom. 3. part. quæst. 31. articul.

Adoptare filios.

Genes. 16. & 30.

Exod. 2.

Genes. 48.

Roma. 9.

Rom. 8.

Deute. 25.

3. Aliqui contendunt patrem illum legalem, hoc est mortuũ, nullo modo patrem fore vocandum, nec puerum natum, filium eius. Sed profectò nisi filius esset, non adiret hæreditatem demortui. Si filius, inquit Paulus, ergo hæres. Atque ita duos habebat patres, illum à quo genitus erat, qui erat naturalis, & mortuum, qui erat legalis pater. & ille pater naturalis qui hoc munus suscitandi seminis obibat, ob propinquitatem vocabatur redẽptor, vt patet Ruth. 4.

Apud veteres Iudæos, inquit Hiero. Matt. 18. mos erat vt ingẽtium peccatorum perpetratores in profundum ligato saxo demergerentur. Hoc est quod dicitur. Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, expedit ei, vt suspẽdatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundũ maris. Quia multo melius est pro culpa breuem recipere pœnam, quam æternis seruari cruciatibus.

Antiqui, inquit Euthy. Psalm. 25. quando contestari volebant se alicuius sceleris esse innoxios, coram multitudine manus lauare solebant, vt, scilicet, ex illa manuũ munditia, animę puritatem significarent. quemadmodũ fecisse legimus Pilatum in Christi nece. & in
Matth. 27 Psa. 25. Lauabo inter innocẽtes manus meas. contestans me scelerum omnium, quæ dicta sunt, innocentem esse.

Mos erat Iudęis, inquit Chry. ho. 26. Actu. contra condemnatos sic loqui. Tolle illũ. hoc est, ne sinas illum videri vltra inter homines. sicut de Christo dixerunt. Hæc ille. Item mos Romanis erat, illos qui crucifigendi erãt, prius verberari. vt Ioh. 19. apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit.

Mos erat Iudæis, inquit Chrys. ho. 29. Actu. stãtes loqui. vt, surgens Paulus & innuẽs manu. Hæc ille. hæc consuetudo frequens est in externis authoribus, præcipue apud Homerum.

Matth. 26 Consuetudinis est Iudaicæ, inquit, Hiero. Matt. 26. cum aliquid blasphemiæ, & quasi contra Deum audierint, scindere vestimenta sua, vt in euangelio. Tunc princeps sacerdo-
Actu. 14. tum scidit vestimenta sua dicens, blasphemauit. Quod Paulum quoque & Barnabam quando in Lycaonia deorum cultu honorabantur, fecisse legimus. Isaiæ. 37. iterum hoc dicit. & Cyril. lib. 12. super Ioh. capit. 37. & Oecume. Actu. 22. Denique lib. 3. comment. in Iob sub nomine Orige. editorũ, cum sint indocti nebulonis, dicitur. Consuetudo erat omnibus antiquis vbique, vt cum graue aliquid ac lamẽtabile audissent vel sustinuissent continuo vestimenta sua scinderent, & cinerem atque terram capiti suo spargerent, vt ex Iob principio constat. Idẽ fecit Iacob quãdo Iob. 2.
annuntiata est ei mors Ioseph. & Dauid cum Siceleg ab Amalecitis capta est. & quando Saul & Ionathæ mortem audiuit. Sic scidit Ezechias quando blasphemias Sennacherib & Rabsacis audiuit. Sic rex Niniuitarum apud Ionam. Hæc ille. Hoc fiebat etiam in signum mœroris & tristitiæ, vt apud Ioel. scindite corda vestra & non vestimenta vestra. & Nume. 14.

Hanc habet consuetudinem scriptura. Inquit Hiero. Iere. 22. vt omnes reges & mortuos referat & sepultos. tamen Ioakim filiũ Iosiæ, & regnasse crudeliter, & extitisse impium legimus, & postea mortuum, nec tamẽ eius sepultura narratur. & subdit. Ioakim interfectum à latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Ammonitarum, Moabitarum esse, Hebræa narrat historia. Vnde & in libris Regum mortuus scribitur, & sepultus tacetur. In libro 2. Paralip.
dierum legimus vinctum catenis & ductum 36.
in Babylonem, nec vltra quid refertur de eo. At Ieremias pulchre sepultura asini dicit eũ Asini sepul
sepeliendum, vt alijs verbis significet, insepul turaque sit
tum, hoc est à bestijs auibusque lacerandum. hæc enim est asini sepultura.

Nũquam inuenies in scripturis, inquit Origen. homi. 12. in Leui. vbi aliquis peccator, aut parui meriti, magnus appellatus sit. Audi vero qui sint qui magni appellantur. De Isaac dicitur, quod proficiebat valde, vsque quo factus est magnus valde. & Moyses magnus dictus est, & Ioannes baptista apud Lucam. & Cyril. lib. 12. in Leui. cum hæc dixisset addit. De Ezechia, inquit, dicitur, quod proficiebat valde, donec factus est 2. Reg. 18.
magnus.

Hic sermo, (teste Orige. ho. 12. in Gene.) scilicet, impleti sunt dies eius vt pareret, nunquam ferè, nisi de sanctis mulieribus scribitur. De Rabecca enim scriptum est hoc. & de Elisabeth matre Iohãnis, & Maria matre domini. Vnde mihi videtur eximium aliquid & præter cæteros homines huiuscemodi partus ostendere. & impletio dierum ortum per fectæ sobolis indicare. Euche. quoque ita sentit. lib. 2. in Gene. cap. 46. Demum Theophy. Lucæ. 1. ait. obseruandum quod in peccatoribus non dicitur impletum est tempus pa-

riendi, sed hoc duntaxat inuenies, vbi de iusto rum partu habetur metio. Nam imperfecti & non impleti peccatorum sunt partus, melius namq; illis si nati non fuissent.

Septem diebus, ait August. lib. 1. q. in Gen. q. 89. & Hieron. ibidem. Solēt nuptiæ celebrari in scripturis, vt Gene. 29. Imple hebdomadam dierum huius copulę, idest transcant septem dies festi Liæ, & Iudi. 14. ostenditur Sampsom fecisse potum septem diebus.

Cum aliquis ad conuiuium inuitabatur, ante prandium pedes lauabantur illi, ac deinde cibus apponebatur. Vnde Lucæ. 7. Reprehendit dominus Pharisæum Simonem, dicens. Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos & capillis suis tersit, & addit ex consuetudine quæ apud illos vigebat, osculum (scilicet, pacis) mihi non dedisti, hæc ex quo intraui nō cessauit osculare pedes meos, oleō caput meum non vnxisti, hæc vnguento vnxit pedes meos, & Genes. Ait Abraham angelis, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum, sed afferam pauxillū aquæ & lauentur pedes vestri, ponamque bucellam panis & confortetur cor vestrum, & cap. 19. idem fecit Lot angelis, & Iudi. 19. & 1. Timoth. 5. Vidua laudatur, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit. Ex hac consuetudine videtur aliquibus Christum non lauisse pedes discipulorum post cœnam, sed antequam cœnasset, & hoc est quod dicitur Iohann. 13. cœna facta, idest, parata, surgit dominus à cœna, id est, antequam cibum caperet, & lauit pedes discipulorum. Nam præpositio, à, sæpe negat, vt mandauit dominus depluendo, idest, ne plueret. Quòd in mutatione status fiat conuiuium, vt fecit Matth. alibi dixi.

Genes. 18.

Lib. 9. Reg. 42.

Nūquā deo maledictus in scripturis.

In nullo loco scripturæ, vt inquit Hieronym. ad Gala. 3. cap. inuenimus, à Deo quemquam esse maledictum, & vbicumq; maledictio ponitur, nunquam Dei nomen adiungitur, vt, Maledicta terra in operibus tuis, & ad serpentem dicitur. Maledictus tu ab omnibus bestijs, & alibi. Maledictus furor eorum quia audax, & ira eorum quia dura, & iterum. Maledictus Canaan puer, famulus erit fratribus suis. Ideo cum legimus ad Galat. 3. Maledictus omnis qui pendet in ligno, si in aliquibus libris inueniatur, Dei, ab aliquo appositum est, & ne latius orationem protraham, lege vniuersas maledictiones Leuitici, Deute. & libri Iosue, & nunquam nomen Dei insertum ibi inuenies. In tantum vt etiam ipse Satanas, cum de Iob polliceretur quod si fuisset angustijs pressus, blasphemaret, à meliori parte hoc significauit dicens, nisi te in faciem benedixerit, & in libris Regum, Naboth propterea lapidatus refertur, quia benedixerit Deo & regi, idest, maledixerit, per Antiphrasin. & Orige. hom. 9. diuersorum ait. Sanctis dicitur in die iudicij non solum, venite benedicti, sed cum additamento, patris mei, non qualemcunq; honorem habentes, sed honorem patris mei.

Octo mortui sunt, vt dicitur. lib. 3. Mirab. scripturæ. cap. 11. quos diuina scriptura veteris & noui testamenti resuscitatos commemorat. de eorum primo, idest, filio viduæ quem Elias resuscitauerat, ita refertur. Reuertatur obsecro anima pueri. De nouissimo, idest, de Eutycho in Actis. Apostolorum, capit. 20. dixit Paulus. Nolite turbari, anima eius in eo est. Et Epipha. in Ancyroto ait, suscitauit dominus Lazarum, & filium viduæ, quæ habitabat Naim, & Elias suscitauit mortuum. Elisæus etiam duos excitauit mortuos, vnum nondū sepultum, alterum sepultum. Hæc ille. Secundus mortuus fuit filius Sunamitidis ab Elisęo suscitatus. 4. Reg. 4. & ossa Elisæi mortuum suscitauerunt. 4. Reg. 13. & Tabitha suscitatur à Petro Actu. 9. cap. De tribus mortuis in euāgelio suscitatis August. lib. 1. de ser. domini in monte, ait: Sicut tribus gradibus ad peccatum peruenitur, suggestione, delectatione, consensione, ita peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tanquā tres mortes. Vna quasi in domo, idest, cum in corde cōsentitur libidini, altera extra portam, cum in factum procedit assensio. tertia, cum vi consuetudinis malæ tanquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulchro iam putens. Quæ tria genera mortuorum dominus resuscitauit, nam alicubi dicit. Puella surge, & alibi. Iuuenis tibi dico surge, alibi, infremuit spiritu. & post. Lazare exi foras. Lege ipsum tracta. 49. super Iohan.

Quot mortui excitati sint in vtroque instr.

2. Reg. 17.

Matth. 9. Luc. 7.

¶De Articulo & eius emphasi, & interiectionibus, Væ, Euge.

CAP. VII.

POstquam absolui & exhausi omnia, quæ maioris erant momenti, ad effingendum verum & omnibus numeris absolutum Theologum, nunc quædam minutula & quæ leuiora videntur, ex his quæ supersunt, vice corollarij subnectam, videlicet de Articulo, de Interiectionibus & Coniunctionibus & Propositionibus. Quibus tractatis & cognitis re ipsa doceberis, si alicubi verum est dictum Basilij. hom. 10. Exaëm. ῥῆμα εἶναι τῇ γραφῇ ἀργὸν λέγειν, βλασφημία δεινή, id est. dicere verbum esse ociosum in scriptura, blasphemia est, maximè ad has particulas adaptari posse. De articulo igitur dicit Cyril. lib. 1. super Iohan. capit. 4. illud apprimè tenendum est, quod quando diuina scriptura, nominibus, secundum Græcæ linguæ vsum articulos, præponit, tunc & vnum, & quod solū propriè ac verè tale quid dicitur significat, Articulo autem non adiecto generalius cuncta designat. Vt verbi causa, multi vocati sunt dij, sed quando cum articulo in Græca lingua Deus dicitur, tunc solus & propriè Deus designatur, cum vero absque articulo Deus profertur, qui ad hoc gratia vocatus est intelligitur. sic cum homo sine articulo dicitur, homo quispiam designatur, quando autem articulus accedit, vnicum ac singularem hominē denotat. Ideo videmus filius hominis, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, articulo ad vtrumque nomen posito, à saluatore nostro proferri, quando se solum, ab infinita hominum multitudine seiunctum, vellet significare. Sic apud Iohan. dicitur. In principio erat illud verbum. nomini illo verbum, articulus adiungitur. Et Hiero. Matt. 21. in huius loci expositione. Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilçæ. inquit. Propheta quem & Moses similem sui dixerat esse venturum, & qui propriè apud Græcos scribitur cum τοῦ ἄρθρου μαρτυρία, id est cum articuli testimonio. Hæc ille. Innumera exempla ad hanc rem spectantia inueniet linguarum peritus, vt apud Matth. 2. cap. Vbi est ille qui natus est rex Iudæorum. &. 12. Nunquid est ille Christus filius Dauid? vt non possint hæc nisi de Christo intelligi. &. 16. Tu es ille Christus filius Dei viui. & Lucæ. 10. Exultauit in illa hora Iesus, in illo spiritu, vt intelligas de spiritu sancto. &. 17. Nouem illi vbi sunt? &. 23. Tu es ille rex Iudæorum? & apud Iohan. Nō erat ille, lux illa. Sed vt testimonium perhiberet de lumine. non erat illa lux vera quæ illuminat omnem hominem. Atque ita locus ille Iohan. intelligendus est. Propheta es tu? & Respondit Iohannes. non. Non negauit Iohan. se esse prophetam, sed esse prophetam illum, quem sperabant Iudæi, de quo dixerat Moyses. Prophetam suscitauit Dominus de medio fratrum vestrorum. fecerunt ergò interrogationem Iohanni. propheta ille es tu? Atque ita exponunt Theophy. & Græci omnes. Latini multo aliter. Nā Grego. ho. 7. in euangelia sic exponit. se prophetam negat, quia non solum poterat redemptorem prædicare, sed etiam demonstrare. & Augus. tracta. 4. c. 1. Iohan. ait. Non erat Iohan. propheta. maior erat quàm propheta. nam Dominus dedit de illo tale testimoniū, quid existis videre? arundinē vēto agitatā, & quid existis videre prophetam? maior quam propheta hic est, quia prophetæ longè antè prænunciauerunt, Io. præsentem demonstrabat. & Theophy. Mat. 16. cum dixisset Petrus, Tu es Christus ille filius Dei viuentis. ait. Non dixit tu es Christus filius Dei viuentis, absque articulo, sed cum articulo, ille filius, hoc est ille ipse, qui solus & vnicus, non gratia filius, sed qui ex ipsa patris substātia genitus. Quia & multi Christi erant, vt sacerdotes & reges omnes, sed Christus cum articulo vnus est. Hæc ille. Et Deus cum de persona aut hypostasi dicitur, articulum habet, cum vero de natura, articulo caret. vt Iohā. 1. θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. id est, deū nullus vidit vnquā & iterum. ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ. id est fuit homo missus à Deo. Deniq; Epipha. lib. 1. contra hære. in hære. Samaritanorum, de hac re hæc scribit. ὅπου ἄρθρον πρόσκειται ἐπὶ ἑνί τινι ὡρισμένῳ καὶ διαφανεστάτῳ, πάντως ἔστιν ἡ βεβαίωσις. ἄνευ δὲ τοῦ ἄρθρου ἐπὶ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἀόριστος ἐστὶ λαμπτέον. ὡς οἷον εἰπεῖν, ἐὰν εἴπωμεν βασιλεύς, ὄνομα μὲν ἐσημάναμεν. ἀλλ᾽ οὐ τηλαυγῶς τὸν ὁριζόμενον ἐδείξαμεν. βασιλεῖα γὰρ λέγομεν, καὶ περσῶν καὶ Μήδων. ἐὰν δὲ μετὰ προσθήκης τοῦ ἄρθρου εἴπωμεν ὁ βασιλεὺς ἀναμφιβολόν ἐστι τὸ σημαινόμενον. καὶ ἐὰν εἴπωμεν θεὸν ἄνευ τοῦ ἄρθρου τὸν τυχόντα εἴπαμεν θεὸν τῶν ἐθνῶν, ἢ θεὸν τὸν ὄντα. ἐὰν δὲ εἴπαμεν ὁ θεός, δῆλον ὡς ἀπὸ τοῦ ὁ ἄρθρου τὸν ὄντα σημαίνομεν, ἀληθῆ τε καὶ γινωσκόμενον. ὡς καὶ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἄνθρωπος. καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ νόμος, ἐὰν ἅψηται νεκροῦ κατὰ πάντων ἐφέρετο ἡ ψῆφος. ὅπου τε δὲ λέγει, ἐὰν ἅψηται τις τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ ἕνα τινὰ φέρει τὴν ἀγωγὴν, φημὶ δὲ ἐπὶ τὸν κύριον. Hoc est, cum articulus nomini adiungitur rem certā & definitam significat, at sine eo, de qualibet re

Grego. expositio non satis exacta

Deus cū articulo & sine illo.

indefinite dicitur, vt nomen rex, quemlibet regem significat. Verum cum articulo certũ quẽdam monstrat regem,& Deus absq; articulo Deum gentium ostendit, cum articulo, verum Deum, ad eundem modum homo & hic homo,& in lege cum præcipitur ne tangatur mortuus, de quolibet mortuo sermo intelligitur,at si dicat ne hunc tetigeris mortuũ, de domino intelligitur.

Væ. Væ,vt dicitur in cõment. in Prouerb. titu
Matt.18. lo Hierony. cap. 23. interitum æternum nominat, de quo dicit dominus. Væ homini illi per quem scandalum venit. Et Chrysost. homil.60.in. Matth. exponens hæc verba. Væ homini illi, ait, his verbis ostendit magnum supplicium illi futurum.& homil. 66.in. Ioh. inquit. Hanc particulam, Væ, mox pœna sequitur & supplicium, Vt, Væ seruo illi per quem nomen Dei blasphematur, &, Væ mihi si non euangelizauero,& homil. 23. In Genes. Deniq; Gregor. homil. 9. in Ezechiel. ait. Væ in scriptura sæpius de æterno luctu, quã de præsenti solet intelligi. Hactenus illi, sunt multa huius rei exempla. Matth. 18. Vę mundo à scandalis, idest, hi qui in mũdo versantur infelices sunt ob scandala quæ mehi creant quotidie.

Væ est deplorantis calamitatem alicuius. Matth. 23. Vę vobis Scribæ, Idest ô ter infelices, &, Væ vobis duces cæci.

Væ interdum vocantis est, non plangẽtis,
Isaia.55. vt apud Isaiam. Vę omnes sitientes venite ad aquas. Hieron. Isa. 5. & lib. 9. cap. 26. væ Ariel, Ariel, & Isaiæ. 18. dicitur, væ terræ vmbræ ala
Matth.25. rum quæ est trans flumina Æthiopiæ.

Euge, Inquit Philipp. lib. 1. in Iob. cap. 16. dicitur in bonum, vt cum ait dominus in euangelio, Euge serue bone intra in gaudium domini tui. Aliquando in contrarium ponitur, vt in Psal. 69. Erubescant & reuereantur qui dicunt mihi euge euge, & in talibus verbis vel in nutibus, intentio dicentis intuenda est, & ita intelligi poterit, de quo affectu, vnus & idem sermo procedat, & gestus corporis exprimatur.

¶De aduerbijs. Cap. VIII.

Particula, Vt, aliquando causam finalem designat, vt in euangelio. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Aliquando euentum rei significat. Nam verbum ἵνα & ὅπως hoc est, vt sæpe In scriptura ponuntur, non vt causam, sed vt euentum significent, vt Psalm. 50. Tibi soli peccaui & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Non peccauit Dauid vt iustificetur Deus, sed ex opere Dauid peccantis, contigit iustificari Deum, & Apostolus ad Roman. 2. Inuisibilia ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, vt sint inexcusabiles, & cap. 5. Lex subintrauit vt abundaret delictum. Non tamen propterea data est, vt abundet peccatum, sed vt saluet, & in euangelio Iohan. cap. 5. Nec hic peccauit, nec parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo, &, Matthæ. 13. sine parabolis nihil locutus est illis, vt impleretur quod dictum fuerat per prophetam, & Iohan. 10. ego pono animam meam, vt iterum sumam eam, & capit. 12. excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & corde non intelligant & conuertantur & sanem eos. Hæc colligi possunt ex Theophyl. Matthæ. 13. & Iohan. 9. & 1.

Vt, inquit Euthy. Iohan. 15. & 10. aliquando non est causalis, sed euentũ dicit, siue eius quod futurum est impletionem, & vbicunq; dicitur, vt sermo prophetæ impleretur, dictio vt, & Grææ dictiones ἵνα & ὅπως ac similes, dictam habẽt significationem. Neq; enim, quia dixerunt prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerant, sed quia futurum fuerat, propterea prædixerunt prophetæ. Cyril, quoque libr. 9. super Iohannem. cap. 10. ait. Nemo putet idcirco quæ à prophetis dicta sunt in exitum venire, vt adimpleatur scriptura. Nam si sic esset laudari potius quam vituperari, tam quam scripturarum ministri, nequam homines essent. Nam si adimplere scripturam necesse esset, illi per quos adimpletur nullo crimine profecto tenerentur. Præterea in scripturę autoritatem, culpa redundare videretur, siquidem vt adimpleretur scriptura, vi quadã mala commiserunt. Sed quis adeo mentis inops erit, vt scripturam Sancti spiritus, peccati causam attulisse homini, vnquam credere possit. Non ergo vt impleretur scriptura, nec ista de causa facta sunt à quibusdam, quæ scriptura prædixit, sed contra quoniam sponte ita nonnulla facturi erant, idcirco præsciens Spiritus sanctus, futura prædixit. Cum igitur facta sunt quæ prædixit, pignus fidei, prædicationem habentes eum iam cognoscimus,

de quo

de quo ita prædicta fuerunt. Si quid amplius de hac materia scire desideras, lege Epiphan. lib. 1. aduersus hære. tom. 3. hære. Cajana. & Chrysostom. hom. 56. & 80. super Iohan. & 1. Corinth. 11. homil. 27. & in ser. in dictum apostoli.

Cras. Cras, inquit Hieron. Matth. 6. In scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Iacob, *Genes. 30.* exaudiet me cras, & in Samuelis phantasmate Phytonissa loquitur ad Saulem. *1. Reg. 28.* Cras eris mecum, & nolite soliciti esse in crastinum, & vbi legitur in Matth. panem nostrum super substantialem, in euangelio secundum Hebræos, pro supersubstātiali pane, repperi, Machar quod dicitur crastinum, idest, futurum, da nobis hodie, & Amando scribens ait. Crastinū in scripturis sanctis futurum tempus significat, vt in euangelio. Nolite soliciti esse de crastino, hoc est de futuris cogitare prohibeo de præsentibus non item, propter humanæ vitæ fragilitatē, & vbi altare extruitur à duabus tribubus, Ruben & Gad & dimidia tribu Manasse, & à cuncto Israele ad eas legatio mittitur, cum Phinees Pōtifici respondissent, idcirco se altare fecisse, ne cras filijs suis colendi Deum possessio denegaretur, iterum hæc replicat. q. 1. ad Hedibiam, lege Aug. lib. 5. Locut. Deuteronomij.

Heri & Nudiustertius Heri & Nudiustertius, inquit August. lib. Locut. in Gene. pro tempore præterito. Gene. 31. animaduertit faciem Laban quod non esset erga se sicut heri & nudiustertius, & Exod. 4. obsecro domine non sum eloquens ab heri & nudiustertius, & Exo. 21. Si sciebat quod bos cornupeta esset ab heri & nudiustertius.

Forsitan. Forsitan, inquit Aug. tract. 37. super Iohā. dubitationis verbum est, quando dicitur ab homine, ideo dubitante quia nesciente, cum verò dicitur à Deo verbum dubitationis, cum Deum vtiq; nihil lateat, illa dubitatione arguitur infidelitas, nō opinatur diuinitas. Veluti apud Iohann. si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis, homines vero de his rebus quas certas habent aliquando increpatiue dubitant, idest, verbum dubitationis ponunt, cum corde non dubitent. Veluti si indigneris seruo tuo & dicas. Contemnis me, *1. Cor. 7.* considera forsitan dominus tuus sum. Hinc & apostolus ad quosdam contemptores suos loquens ait. Puto quod ego spiritum Dei habeo. Dubitatiue videtur loqui, sed ille increpabat, & Christus increpans infidelitatem futuram generis humani, inquit. Cum venerit filius hominis, putas inueniet fidem in terra? Lege quæ supra de Dubitationibus scripsimus.

Ecce. Dictio Ecce, inquit Euthy. Psalmo 8. abundat sæpe apud Hebræos, atque vt plurimum est superflua, vt in Psalm. Ecce loquuntur in ore suo. Hactenus ille. Aliquando significat sane vel vtiq;, ac est verbum hominis obtemperātis & sededētis in Dei obsequiū, vt apud Lucam, ecce ancilla domini fiat mihi secundum verbum tuum, & Isaiç. 6. ecce ego, mitte me, & in Psalm. 39. tūnc dixi ecce venio, & quando dominus apparuit Samueli dixit Samuel domino. Ecce ego. Significat quoq; idē quod sanè, vt in Genes. ecce dedi vobis omnē herbam afferentem semen super terram. Aliquando rem subitam significat. Iere. 51. ecce ego suscitabo super Babylonem & super habitatores eius, quasi ventum pestilentē. Actu. 13. ecce manus domini super te.

Si. Est, inquit Euthy. Psal. 88. veteris scripturæ idioma, vti dictione, si, in iuramentis, loco negationis, vt semel iuraui in sancto meo si Dauid mentiar, & Psalm. Si introibo in requiem meam, & si introibo in tabernaculo domus meæ, pro non introibo, & Marci. 8. *Mar. 8.* cap. ait. Si dabitur, idest non dabitur, linguæ Hebraicæ idioma est. Amen, inquit, dico vobis si dabitur generationi huic signum. Hoc clarius explicant Hebræi his verbis, cum post verba iurandi particula, si, ponitur significat; quod non, cum quadam Aposiopesi. Ierem. 38. viuit Deus si interficiam te. At verò si habuerit sequentem particulam negatiuā, tunc, si, accipitur affirmatiuè. Isaiæ. 5. in auribus domini exercituum, si non domus multæ in solitudinem redigentur, & cap. 14. Iurauit dominus exercituum, si non vt putaui sic erit, aut oportet addere, non mihi credatis, aut hoc mihi eueniat. Aliquando est interrogatiua particula, nunquid significans, vt Matth. 12. si licet sabbatis curare, & Luc. 22. domine, si percutimus eum in gladio. Actu. 1. domine si in hoc tempore restitues regnum Israel, & cap. 19. & 22. Aliquando est conditionalis, Iohan. 21. dicit dominus ad Petrū, si eum volo mane donec veniā quid ad te, idest, omnes discipuli mei gladio trucidabuntur, tantummodo Iohā. morte obibit naturali. Hoc non intelligentes illo tempore discipuli arbitrabantur, nunquam esse moriturum. Sed Euthy. Matth. 43. authoritate Chryso. fretus affirmat *De Iohan. morte lib.*

3.4a.1.ver sus finédis seruimus. affirmat mortem obijsse. & Hieronym. Mat- thæ. 20. ait. Iohan. propria morte vitam finiuit, & in lib. de scrip. ecclesi. & Beda. Iohann. vlti. & Abdias lib. 5. & Euseb. lib. histo. 3. cap. 31. & Theophyla. Iohan. vltim. & Chrysostom. homili. 26. ad Hebræ. Apostolorum plurimorum ossa nescimus vbi iacent, Petri & Pauli, Iohann. & Thomæ manifesta sunt sepulchra. Item Exod. 1. si masculus fuerit interficite, si fœmina reseruate. Si, nonnunquam idem significat quod, cum. Psalm. 7. si non conuersi fuerint, idest, cum non conuersi fuerint, gladium suum vibrabit, & Salomon, si dormierint duo calor erit eis.

Nisi, affirmatiuè ponitur cum Aposiopisi, nisi benedicens benedicam tibi, scilicet, ne post hac mihi fidem adhibeas.

Tunc. Tunc, dicit, Theophy. Marci. 13. non raro ad superiora non refertur, sed ad tempus quo illa quæ narrantur fient. Vnde Marci. 13. cũ absoluit ea quæ ad Ierusa. attinent, incipit de Antichristi aduentu dicere, his verbis. Tunc si quis vobis dixerit, ecce illic. Quod autem dicit, tunc, non intelligas quod quando fient ea quæ supra dicta sunt de Ierusalem, tunc si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, ne credatis. Sed scito quod scripturæ proprietas hæc est, sicut etiam Matth. post genealogiam Christi dicit. In diebus illis venit Io. quibus diebus? num mox sequentibus post Christi natiuitatem? non, sed indefinitè. Nam postquam de natiuitate Iesu, de Magorũ aduentu, de Herodis interitu disseruit, statim in illis diebus, subiungit. Atqui spatium. 30. annorum ferè ab illo tempore supra relato, vsq; ad aduentum Iohan. interfuit, sic igitur in illo Marci loco dicitur. Tunc, non quando Ierus. desolata fuit, sed per tempus aduentus Antichristi, ne seducamini. Ita Chrysost. ho. 77. in Mat. huius rei crebra sunt in scripturis exempla. Psalm. 2. Tunc loquetur ad eos in ira sua, tunc, non refertur ad superiora, sed ad extremam captiuitatem quam sub Vespasiano passi sunt, quando funditus Israeliticus populus deletus est. Præterea Chry. ho. 19. in Mat. ait. Mos scripturarum est, & vtiq; celeberrimus, vti his verbis, in diebus illis non solum cum ad præteritam narrationem aliud tempus adiungitur, verum etiam cum illa narrat quæ post multorum annorum spacia contigerunt. Sic dominus cum Olíueti monte resi-
Mat. 24. deret, & accedentes ad eum solicitè discipuli de captiuitate Ierus. deq; ipsius sciscitarentur aduentu, & certè nostis quam grandi hoc medio diuidantur. cum de vrbis subuersione dixisset, sermonemq; de his disputans, terminasset, iamq; ad dicendum de fine mundi transiret, tunc, inquit, hæc vel illa erunt, dicendo autem tunc, non vtiq; tempora quæ plurimum à se erant discreta coniunxit, sed illud tantum modo, quo euentura erant, tempus notauit, dicens. In diebus illis, non enim quasi continuo hæc secutura monstraret hic posuit, sed illis, inquit, diebus in quibus ista contigerunt. Lege Euthy. Mat. 3. & Chry. ho. 26. Actu. & Augus. lib. 2. de cons. euange. cap. 6. Aliquando, tunc, accipitur pro eodem puncto temporis Mat. 12. tunc responderunt quidam de scribis & Pharisæis dicentes. &. 26. Tunc abijt vnus de duodecim. &, Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, quo in loco Aug. lib. 2. de consen. euã ge. ca. 32. tunc accipiendum puto vt punctũ ipsum temporis significet, non tempus aliquanto prolixius.

Sæpe, inquit Chrys. ho. 56. In Mat. Amen non absoluit, sed continuat orationem, sic Paulus in quodam exorsu epistolæ dicit, secundum voluntatem Dei patris, cui gloria in secula, Amen. & alibi, coluerunt creaturã, præter creatorem, qui est benedictus in secula, Amen. & in hymno, qui à sanctis Monachis post prandium dicebatur, benedictus Deus qui me pascit à iuuentute mea, qui omni carni cibum præbes, reple lætitia & gaudio corda nostra vt semper satis habentes, ad omne opus bonum abundemus in Christo Iesu domino nostro, cum quo tibi gloria, honor & imperiũ, cum Sancto spiritu in secula, Amen. Gloria tibi domine, gloria tibi sancte, gloria tibi rex, quoniam dedisti nobis escas, gaudio & lætitia reple nos in spiritu sancto, vt inueniamur in conspectu tuo acceptabiles sine verecundia, quando vnicuiq; reddes secundum opera sua, consentit Hiero. in epis. ad Sophro. & ex hoc colligit librum psalmorum non esse in quinque sectiones diuisum, vt in suo loco diximus. Præterea quid significet Amen, Hiero. ad Marcel. exponit. Amẽ Aquila fideliter interpretatur, deductum aduerbium ex nomine fidei. Vnde in fine librorũ (in. 5. siquidem volumina Psalterium apud Hebræ. diuisum est) fiat, fiat transtulerunt, quod in Hebraico legitur Amen Amen, quo scilicet ea quæ dicta sunt supra confirmãtur. Vndè Paulus asserit non posse aliquem responde-

Amen. Gala. 1. Ro. 1.

ſpondere Amen, ideſt, confirmare quæ præ-dicata ſunt niſi intellexerit prædicationem. & in poſtremis verbis epiſtolæ ad Galat. ait Amen. 70. fiat, Aquila, Symmachus, & Theodotio fideliter ſiue verè interpretati ſunt, & quomodo in ve. teſt. quadam iurandi conſuetudine Deus ſua verba confirmat

Num. 14. dicens. Viuo ego dicit dominus, & per ſanctos quoque iuratur. Viuit anima tua. Ita & ſaluator in euangelio per verbum Amen vera eſſe quæ loquntur oſtendit. Quod autem Amen conſenſum ſignificet audientis & ſit ſignaculum veritatis Paulus docet, cæterum

1. Cor. 14. ſi benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ? quomodo dicit, Amen. Lege ipſum Matth. 6. & ad Galat. 1. q. d. Hebræi vtuntur hac particula, preces & vota approbantes, fit ratum quod dictum eſt. 2. Corinth. 1. quot ſunt promiſsiones Dei per ipſum ſunt, *vel* etiam, & per ipſum Amen, Deo ad gloriam, ideſt, omnia ſunt certa quę dicit Deus, ob eius gloriam, & Apol. 3. hæc dicit Amen teſtis fidelis. Amen, ideſt, ipſa veritas Chriſtus, qui eſt teſtis fidelis.

Vulgata. Exurge domine Deus in præcepto quod mandaſti.

Tres ſunt particulæ quæ frequẽter ſubaudiri ſolent, quanquam interpretes non nunquam ſoleant à ſe addere. Relatiuum. Pſal. 7. excita ad me iudicium mandaſti, pro quod mandaſti. Verbum ſubſtantiuum, vt, beatus vir qui non abijt. ad Roma. 2. tribulatio & anguſtia (erit) ſuper omnem animam operantis malum. 2. Cor. 8. Miſimus vnà cum ipſo fratrem, cuius laus in euangelio. Et articulus ſeu

Iſai. 26. præpoſitio. vt Geneſ. 3. memento homo quia puluis es, hoc eſt, ex puluere es, & Iſaias, elongaſti omnes terminus terræ, ideſt, vſque ad omnes, & pſalm. 2. poſſeſsionem tuam terminos, ideſt, vſq; ad terminos. Hoc eſt quod inquit Auguſt. libro. 4. Locut. in Nume. Non raro Hebræi nominibus locorum non ponunt præpoſitionem. Vt. 1. libr. Æneidos. Penituſque ſonantes Acceſtis ſcopulos. Pro acceſsiſtis ad ſcopulos, & Marci. 4. Via maris Galilæa gentium, pro iuxta viam maris. De ἐλλείψει lege quæ ſcripſi lib. 10. Regula. 12. & eius corollarium.

De hoc lib. 7. c. 4.

Deficit in ſcriptura non rarò particula ſimilitudinis, Sicut, vel tanquam, vt in Pſalm.

Vulgat. Quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolo ſam? ſagitta potẽtis acuta.

Quid faciet tibi aut quid apponet tibi lingua doloſa? (ſicut) ſagittæ potentis acutæ, & 11. Pſal. in Domino confido quomodo dicitis animæ meæ transmigra in montem (ſicut) paſſer, & Catulus leonis Iuda, & Iſachar aſinus areæ. & libro. 1. Reg. Aliqui dicunt legere oportere. Vir. 21. anni, erat Saul quando regnare cœpit ſed nullo ſunt fulti teſtimonio Nos dicimus (ſicut) vir vnius anni erat Saul cum regnare cœpit hoc eſt, vir ſimplex ac ſi eſſet vnius anni. Hoc eſt quod dicit Euthy. Pſalm. 8. eſt defectiuus loquendi modus Hebraico idiomati familiaris, ſubintelligi dictio, quaſi, vt in Pſal. ſorte diuiſit eis terram funiculo diſtributionis, pro quaſi funiculo, & cibauit eos adipe frumenti, pro quaſi ex adipe frumenti. Hæc ille. Eccleſi. 21. (ſicut) obiurgatio & iniuriæ annullabunt ſubſtãtiam (ſic) ſuperbi ſubſtantia eradicabitur. Prouerbi. 1. ſicut, fruſtra iacitur rete, &c. ſic ſemitæ omnis auari animas poſsidentium rapiunt.

Hoc verbũ ſicut, inquit Aug. Pſal. 125. non ſemper ad ſimilitudinem ponitur, nã aliquando ad proprietatem refertur, aliquando ad ſimilitudinem, ad proprietatem, in pſal. Cum conuerteret dominus captiuitatem Sion facti ſumus ſicut conſolati, & Chriſtus vocatur. *Sicut.* Quaſi vnigenitus à patre, & in communi locutione dicimus, ad ſimilitudinem, ſicut vixit pater, ita filius, ad proprietatem. Sicut moritur pecus, ita & homo. Quando tamen dicimus, fecit ſicut vir bonus, nunquid non eſt vir bonus, eſt, & habet ſimilitudinem viri boni, fecit tanquam iuſtus, hoc tanquam non negat iuſtum eſſe, ſed proprietatem eius oſtendit, & Hieronym. ad Ephe. 5. ait. Cum dicitur dilige vxorem tuam ſicut te ipſum, veritatis eſt, ſicut, cum dicitur, Dilige proximum tuum ſicut teipſum, Similitudinis eſt, nam prius diligo me, & poſtea proximum, quia charitas bene ordinata à ſeipſo incipit, & Iacobi. 1. Redarguti à lege quaſi tranſgreſſores, &. 1. Petr. 2. ſiue regi quaſi præcellenti. Deinde ſicut & Quaſi, ſignificant coniecturam numeri, vel menſuræ, & vocantur coniecturæ Ioſue. 4. Quaſi duo milia virorum. &. Quaſi duobus cubitis ſupra faciem terræ, & Exod. 12. quaſi media nocte. præterea iſtæ particulę, ſic, vt, ſicut, ſignificant ſimilitudinem & adæquationem rei ad rem, ob quam cauſam vocatur ſimilitudinis, Iſaiæ. 24. & erit vt populus, ſic ſacerdos, vt ſeruus ſic dominus eius, & in libr. Regum, vt ego ſic tu, vt populus meus, ſic populus tuus, vt equi mei, ſic equi tui. Hæ particulę, vt & ſic, ſunt ſimilitudinis, quando duę inquam res conferuntur inter ſe. Sed hic mos eſt ſcripturę, cum vult ęquare duas res pariter inter ſe reciprocè, ad

ijcit

ijcit particulam similitudinis duabus rebus inter se comparatis, causa breuitatis. Nam si dixisset, & erit populus sicut sacerdos, iam sacerdos non esset sicut populus. Modo cum ait. Sicut populus sic sacerdos, perinde est ac si dixisset, erit populus sicut sacerdos, & sacerdos sicut populus, & Genes. 44. sicut tu sic Pharao. idest, tu sicut Pharao, & Pharao sicut tu.

Dictio sicut, inquit Theophyla. Iohan. 17. quando de patre & filio dicitur, tunc solum æqualitatem intellige, alias similitudinem, vt de apostolis, non sunt de mundo, sicut ego non sum de mundo, & iterum, ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus, & Euthy. Iohan. 7. & 16. hunc exponens locum. Sicut dilexit me pater, ita ego dilexi vos, ait. Sicut, quemadmodum, cum similibus, cum de patre, filio, & Spiritu sancto dicuntur æqualitatem significant, vt, iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorant patrem. Cum vero de Deo & hominibus, similitudinem designant, & partialem quendam assimilationem. Lege Chrysostom. homil. 48. & 49. super Iohan. & Cyril. libr. 2. super Iohann. cap. 141. Item Theophyl. Ephe. 5. ait, aduerbium similitudinis non est vbique eiusdem pretij, idest, non significat omnimodam similitudinem, vt cum Paul. inquit. Vxores maritis vestris subijcimini tanquam domino. Nam si tanquam domino seruiendum est, quomodo deficiendum à viro, & muliere, propter dominum? Denique Ambros. lib. 7. epist. 47. ait. Mos scripturæ est sic loqui, specie inuentus vt homo, non negatus est homo Iesus, cum alibi ipse Paulus dicat. Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, sed confirmatus est ipsum hominem esse, & alibi. Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à patre, ergo vocatur quasi vnigenitus, & non abnuitur vnigenitus Dei filius, ita vt homo dicitur, & perfectio fuisse in eo hominis non negatur.

Philip. 2.

Tanquã.

ὡς, idest, tanquam, inquit Euthy. in proœ. Iohan. idem significat quod verè, & Chryso. homi. 11. in eundem, & Grego. lib. 18. mora. cap. 4. ait. In sacro eloquio sicut & quasi, aliquando non pro similitudine ponuntur sed pro veritate. Vnde Iob, sic vt impius inimicus meus, & aduersarius meus quasi inimicus, pro affirmatione potius quam pro similitudine dictum videtur, & lib. 25. mora. cap. 13. ait, quasi aliquando pro similitudine poni consueuit. 2. Corin. 6. Quasi tristes semper autem gaudentes.

Q. de sudore Christi.

Hic quærendum videtur, an sudor ille sanguinis qui fluxit ab ipso Christo quando orabat Lucæ. 22. fuerit vere sanguis, erat, inquit, sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Theophy. putat nō fudisse verum sanguinem, ait enim. Parœmia est in his qui valde laborant, vt dicant sanguinem sudasse. sicut in his qui amarè flent, dicimus quod sanguinem fleant. Hoc volens manifestare euangelista dicit, ita fortiter sudorem instillasse, vt collegerit secum riuos sanguinis. At Hieronym. lib. 2. contra Pelag. vltra medium, ait, guttæ sanguinis fluxerunt ex parte, quem totum erat in passione fusurus, & de celebra. missarum, cap. In quadam, dicitur. Restat vt qualiscunq; fuit illa aqua, siue naturalis, siue miraculosa, siue de nouo diuina virtute creata, proculdubio vera fuit, cum naturaliter possit & compositum in componentia, & elemētatum in elementa resolui, quemadmodum verus extitit sudor ipsius, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram, & Iustinus in Tryphone.

De celebratione missarum, cap. In quadam.

Quàm.

Quam confirmantis vim habet, vt Psalm. 72. Quam bonus Deus ipsi Israel, idest, valde bonus, & Psalm. 83. Quam dilecta tabernacula tua domine virtutum, ex Euthymio in horum locorum expositione. Præterea ὡς id est vt, tanquam, quemadmodum, quàm, aliquando augmentum vel vehementiam aut admirationem, significat, vt homines & iumenta saluabis, idest, alimenta suppeditabis, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, & in euangelio. Ignem veni mittere in terram quam volo vt ardeat, ita legit Hieron. Matthæ. 3. & Zacha. 9. & si legitur quid, & in eadem significatione accipitur. Nam τι, idest, quid vel quam, vehementiam significat, vt Matth. 6. quam angusta est porta quæ ducit ad vitam, &, Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me, & πῶς idest, quam, eadem significatione, Mar. 10. quam difficulter diuites intrabūt in regnum cælorum. Vide Theophy. Iohan. 2. & Euthy.

Psalm. 3.

Propterea. Mat. 13.

Propterea, Inquit Euthy. Mat. 24. aliquando non est causæ redditiuum, sed confirmatiuum, hoc est verè, vt in euāgelio, ille dixit eis, propterea omnis scriba doctus ad regnum cælorum similis est homini patri familiàs. Aliquando, vt idem auctor dicit Iohan. 9. vulgari mo-

ri modo ac superflue additur, Hebraico more, vt apud Iohann. Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem, non quod ex Moyse sit, sed ex patribus. Aliquando, vt ipse inquit Iohan. 15. propterea est futuri declaratiuum, vt apud Iohan. propterea non poterant credere, quia dixit Isaias, excæcauit, &c. quia videlicet futurum erat vt credere non possent, idest, non vellent, nam si voluissent vtiq; credidissent.

Iohan. 12.

Veruntamē *Quoniam.* *Quia.* *Psalm. 67.*

Dictiones istæ, veruntamen, & quoniam & quia, vt inquit Euthym. Psalm. 67. sæpe in scripturā, & præcipue in euangelijs abundant, vt, Veruntamen Deus confringet capita inimicorum suorum, & Psalm. 84. Veruntamen prope timentes salutare ipsius, &. 83. quoniam misericordiam & veritatem diligit Deus, &, quia cinerem tanquam panem manducabam.

Dictio quoniā seu quia, teste Euthy. Psal. 9. &. 89. apud Hebræos non semper causam reddit, sed aliquando aduerbium est confirmandi. Aliquando etiam abundat iuxta idiomatis vsum. Vt, quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & iniustus benedicitur, abundat ibi, superfluit etiam vel asseuerat, in Psal. 36. quoniam benedicentes ei hæreditabunt terram, & iterum, quoniam ego in flagella paratus sum, & in euangelio, bene dixisti quoniam virum non habeo.

Quoniam.

Quoniam aliquando facit subiunctiuum modum, & significat idem quod præpositio cum, vt Psalm. 13. illic trepidauerunt timore vbi non erat timor, quoniam Deus in generatione iusta est, idest, cum dominus opem iustis præbuerit, tunc timebunt, & iterum. Domine dominus noster quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra, quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos, idest, cum magnificentia tua in cælo nota sit, nunc demum admirabile nomen tuum in terris manifestare voluisti. Interdum quoniam & quia causam reddunt, vt. Confidite quia ego vici mūdum, & apud Ierem. AAA domine Deus nescio loqui quia puer ego sum. &, Vigilate quia nescitis horam, idest, tempus. Aliquādo pro quod ponitur. vt, Videns Herodes quoniam illusus esset à Magis, & quoniam Nazaræus vocabitur, &, Nonne scriptum est quia domus mea domus orationis vocabitur, &, scitis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt.

Donec. *Vsq;*

Donec, vsq;, iuxta Hiero. aduersus Heluid. sæpè certum tempus significant, vt, Non exibis inde donec soluas nouissimum quadrantem. Sæpe infinitū. Vnde est illud quod Deus ad quosdam loquitur in prophetis. Ego sum, ego sum, & donec senescatis ego sum. Nunquid postquam illi senuerint Deus esse desistet? & in euangelio. Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsq; ad consummationem seculi, & Paulus. Oportet illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius, & in Psal. sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum donec misereatur nostri, & in Gene. abscondit Iacob deos alienos & inaures eorum sub Terebintho quæ est in Sychimis, vsq; in hodiernum diem, & in fine Deut. defunctus est Moyses seruus domini in terra Moab per verbum domini, & sepelierunt eum in Geth prope domū Phegor, & nemo scit sepulchri eius vsq; in diem illum. Lege Theophy. Matt. 1. & Damascen. lib. 4. cap. 15. & Gregor. lib. 8. mora. cap 41. & Orige. tract. 3. in Matth. cap. 17. & Grego. Nazian. sermone de filio, & Euthy. in proœ. Matth. & Psalm. 109. & Basi. de huma. Christi gene. & Philipp. libr. 2. in Iob. ca. 2. & in commentarijs titulo Hiero. in Iob. cap. 27. Item Euthy. Psalm. 71. est, inquit, peculiaris loquendi modus scripturę, vt tempus vsque ad aliquod terminet, & quod sequitur non neget, vt, Permanebit cum sole, idest, erit donec sit sol. Et Origen. homil. 7. in Iosue, ait. Scripturæ sanctę moris est, de his quę vsq; ad finem, vel vitæ vel seculi permanent, dicere vsq; ad hodiernum diē, vt, hic est pater Moabitarum vsq; in hodiernum diem, quod significat vsq; ad finem seculi, & in euange. diffamatus est sermo hic apud Iudæos vsq; in hodiernum diem, &. 2. Reg. 6. Michol filiæ Saul, non est illi natus filius vsq; in diē mortis suę, & Augu. lib. 1. de serm. domini in monte. ait. Donec soluas nouissimum quadrātem, ita dictū est, &, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos. Non enim cū positi fuerint desinet regnare. Ita etiā accipi potest illud. Non exies inde donec soluas nouissimū quadrantem, nunquam enim exiet, quia semper soluit quadrantem, dum sempiternas pœnas luit.

1. Cor. 25. *Psal. 122.* *Genes. 35.*

Ante, *Antequam.* *Priusquam*

Ante, antequam, priusquam, vt late docet Hieron. in lib. contra Helui. licet sæpe consequentiam indicent, nonnunquam ea tantum quę prius cogitabantur ostendunt. Vnde nō necesse est vt cogitata fiant, cum aliud ideo interuenit, ne ea quæ cogitata sunt fiant. Vn

dein

de in euangelio dicitur. Antequam conuenirent inuenta est In vtero habens de spiritu sancto, & vulgo dicitur, antequam in portu prandere nauigaui. Et Ambro. de insti. virgi. cap. 5. ait. Consuetudo scripturæ est, vt causam quæ suscepta est astruat, incidentem differat, vt antequam conuenirent inuenta est, &c. & non cognouit eā donec peperit. Quid ergo? postea cognouit, minime Denique scriptum est. Ego sum, & donec senescatis ego sum. Nūquid postquam senuerunt, Deus esse desiuit? Item Dauid dixit. Dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponam, &c. Nunquid subiecto populo nationum qui ante videbantur inimici, cum salutis authorem negarent, simulacris seruirent, ad dexteram patris filius sedere desiuit, aut in perpetuum non sedebit. Quid præiudicat Mariæ si cælestis consilij mysterium Ioseph non intellexit & putauit virginem non esse quam prægnantem viderat. Hæc iterum repetit lib. 2. comment. in Lucā. & Nazian. lib. 4. Theologiæ. Deniq; in locis citatis in hoc & superiori Paragr. totam illam. q. de Mariæ virginitate disputatam inuenies.

Manè. Manè significat tempus opportunū ac tēpestiuum ad aggrediendū aliquod opus. Ierem. 21. Misi ad vos seruos meos prophetas mane consurgens, &. Mane exaudies vocem meam, & mane surgebam ad confitendū nomini tuo. Hinc mane ponitur pro tempore orationi apto, eo quod eo tempore à negotijs secularibus sumus expediti, & ideo mens ad quæuis facienda est expeditior & promptior. Psal. 62. Deus Deus meus ad te de luce vigilo, & Psal. 5. Domine mane exaudies vocē meam, mane adstabo tibi & videbo. Vnde Grego. lib. 16. Mora. cap. 25. & lib. 8. cap. 21. ait. In scriptura sacra mane aliquando aduentus dominicæ incarnationis extitit. Sicut apud Isaiam. *Isaia. 21.* Venit mane & nox. quia & nouę lucis primordia in redemptoris præsentia fulserunt, & tamen à persecutorum cordibus perfidiæ suæ tenebræ non sunt desertæ. Rursum per mane aduentus terribilis & districti iudicij designatur. *Psal. 100.* Vnde per Psalmistam dicitur. In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ. Sicut electorum quoq; personam exprimens ait. Mane adstabo tibi & videbo. Rursus per mane præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut cum per Salomonem *Ecclef. 10.* dicitur. Væ tibi terra cuius rex est puer, & cuius principes mane comedunt. Et Hieron. in comment. Isaiæ. ca. 5. ait. Quod primum tēpus humanæ sapientiæ quando egredimur pueritiam, & ad rationalem venimus ętatem, manè in scripturis intelligatur, multa nos exēpla docere poterunt. Vt, Mane mittebā prophetas, &, Mane exaudies orationem meam, & Manè assistam tibi & videbo, &, in matutinis interficiebam omnes peccatores terræ, & alibi, ad vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Consurgimus mane quando vitia relinquimus in pueritia, & dicere possumus, peccata iuuentutis meæ & ignorantiæ meæ ne memineris domine, ortoq; nobis sole iustitiæ fugantur tenebræ & statim interficimus omnes cogitationes, quæ ad peccata nos prouocant, & de ciuitate mentis nostræ, homicidia, adulteria, fornicationes expellimus.

Hodie. Hodie, inquit Aug. episto. 121. ca. 11. significat, hoc tēpus, vt in oratione dominica. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. At si habet in Hebræo adiunctum articulum certum & statutum diem significat. Psal. 95. Hodie si vocem eius audieritis. Porrò vt dicit Theophyl. Lucæ. 13. versus finem. *Hodie & cras.* Hodie & cras plures dies significat, sic nos consueuimus dicere. Hodie & cras fiet hoc, non omnino intra tā breue temporis interuallum rem circūscribentes, sed statim fieri significantes, ita Christus dicens, sanitatem perficio hodie & cras, & tertio die consummor, non omnino significare voluit quod tertio die necessario sit consummandus, sed breui mortem suā futuram declarat. Veruntamen oportet me hodie & cras manere hoc loco, & operari miracula, & sequenti die in Ierusalem proficisci. Illic, enim elegi mortem.

Non, pro non solum frequens in sacris literis. Mar. 9. quicunq; me susceperit, nō me suscipit, sed eum qui me misit.

¶De coniunctione. Et.

CAP. IX.

Sciendum est, vt annotauit Orige. homi. 19. Nume. quod vernaculum est linguæ Hebraicæ. Et, coniunctione frequenter vti, ita vt interdum abundet, & in nō necessarijs, vt in nostra apparet lingua, videatur inserta. Quod vtique cū venia accipiendum est. Habet enim *Hāc vocat παρέλκον vel occupationē, de illa lib. 5 ca. 1.*

vnaquęq;

vnaquæq; lingua aliquid proprietatis,quod apud alias linguas vitiosum videtur. Veluti
Num.28. in Nume. Valida habitatio tua,& si posueris in petra nidum tuum,& si fuerit tibi Beor nidus astutiæ, Assyrij captiuum te ducent. Augusti.quoq; Psalm. 4. ait, Familiare est scripturis in quibus prophetæ locuti sunt,&,superfluere. Nam sæpè inuenies ita cœptum. Et dixit dominus ad illum. Et factum est verbum domini ad Ezechiel.& in Psal.4. & scitote quoniam mirificauit dominus. Quanuis in vulgata editione non inueniatur &. Quæ iunctura coniunctionis cum sententia non præcesserit cui sequens annectatur, mirabiliter fortasse insinuat prolationem veritatis in voce, cum ea visione quæ fit in corde, esse coniunctam. & Gregorius homil. 2. in Ezechie. cuius verba sunt inserta in glos. ordinaria libr. 1. Machab. cap. 1. inquit. Non raro prophetæ per coniũctionem .&, sermonem exordiuntur, & scimus quod sermo cõiunctionalis, non iungitur sermoni sequenti sed præcedenti. Qua in re intuendũ est, quia sicut nos corporalia, sic & prophetæ sensu spiritualia aspiciunt, eisque & illa sunt præsentia, quæ nostræ ignorantiæ absentia videtur. Vnde fit vt in mente prophetarum, ita coniuncta sint exterioribus interiora, quatenus simul vtraq; videant, simulq; in eis fiat, & intus verbum quod audiũt, & foras quod dicunt. Hac ratione inchoauit Ezechiel dicens. Et factum est in tricesimo anno. Et Euthy. Ioan. 7. ait, Coniunctio,& in Hebraico idiomate frequenter abũdat. vt Ioan. 5. Vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. & Psalm. 24. Propter nomen tuum domine, & propitiare peccato meo multũ enim est. & Psal. 91. Cum exurgerent peccatores quasi herba, & inclinati sunt omnes qui operantur iniquitatem. Ista etiam repetit Psal. 24. & 91. Item Augu. lib. 2. Locut. in Exod. ait, Et, coniunctio ita ponitur, vt detracta plenã faciat intelligentiam, vt in Exod. Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ domino, & nõ erit in eis ruina in visitatione eorum. bis coniunctio, &, redundat. & Oecume. ad Roma. 2. his probat testimonijs. His qui sunt ex contentione, & veritati quidem non acquiescunt, parent autem iniustitiæ, &c. & in Gene. Si interrogauerit te Esau dicens, cuius es? & quo vadis, & cuius hæc quæ antecedunt te, & dices pueri tui Iacob. Si hæc animaduertisset Isychius lib. 1. Leui. non se macerasset frustra, in re sanè quam perspicua, & cuiuis obuia.

Et, coniunctio nonnunquam omittitur in scripturis. Ioel. 2. A facie eius tremuit terra, moti sunt cæli, sol, luna, obtenebrati sunt. p sol & luna, &c. & Exod. 17. Proijce virgam coram Pharaone, erit in colubrum. & Psalm. 131. Introibimus in tabernacula eius, adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius. & ad Colos. 1. Ipse est caput corporis ecclesiæ qui est principiũ, primogenitus ex mortuis. pro & primogenitus.

Consueuit scriptura, vt dicit Theophyla. Lucæ. 1. coniunctionẽ &, pro enim aut quia, accipere. vt, benedicta tu in mulieribus, &, id est, quia benedictus fructus ventris tui. Hæc ille. & Marc. 5. annuntia illis quanta tibi dominus fecerit, & misertus est tui. & Psal. 59. Da nobis auxilium & vana salus hominis, id est, quia vana salus est ab homine. nam vt inquit propheta. Ægyptius homo est nõ deus, & caro non spiritus. & Isaiæ. 64. Tu iratus fuisti & nos peccauimus. & Ioan. 8. Scio illũ & mãdata eius seruo. & sic intelligitur hymnus ille angelicus. Gloria in excelsis Deo. & in terra pax, id est, quia in terra pax. & hæc pax fiet pro bona Dei voluntate erga homines, aut hominum erga Deum. Atque ita interpretatur Grego. Nisse. in homi. natalis domini. & 1. Ioan. 1. Manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ. & idest nam, vita manifestata est, & vidimus & testamur. & 1. Ioan. 3. omnis qui facit peccatum & iniquitatem facit. & id est nam, peccatum est iniquitas. & Actu, 26. ait Paulus, quod & feci Ierosolymis, & idest nam, multos sanctorum in carceribus inclusi. & ad Roma. 1. &, id est, nam, mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei. & iterum, & sicut non probauerũt Deũ habere in notitia. & Ioan. 4. qui metit mercedem accipit, &, idest nam, congregat in vitã æternam. & Matth. 27. & exeuntes de monumentis apparuerunt multis. & Lucæ. 1. & id est nã, multi in natiuitate eius gaudebunt.

Isaiæ. 64.

Locus ex Luca c. 2. expositus.

Et, pro igitur aut ergo nõ raro inuenitur. vt in 1. epist. Ioan. capit. 2. (quæ iuxta Higinium. 8. pontificem à Petro episto. 1. & Augusti. libr. 2. quæst. euangelij ad Parthos fuit missa). Non, inquit, necesse habetis, vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos, & verum est & non est mendacium, &

id est igitur, sicut docuit vos manete in eo. & ad Hebr. 3. Quibus iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? & videmus quia non potuerũt introire propter incredulitatem. & Matth. 25. & ibunt hi in supplicium æternum, Iusti autem in vitam æternam. & Actu. 10. eleemosynæ tuæ ascenderunt in conspectu Dei. &, id est, igitur, mitte viros. & capi. 12. & Petrus quidem seruabatur in carcere. & cap. 13. Non desinis subuertere vias domini rectas, & nunc ecce manus domini super te. & Marci. 9. bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula. Roma. 8. Si filij & hæredes. & ad Galatas. 4. quod si filius & hæres.

Interdum, & est declaratiua particula significans, idem quod idest, vt Coloss. 2. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam. & Matth. 13. colliget de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatẽ. & Gene. 2. Benedixit Deus diei septimæ & sanctificauit eam. & capit. 3. inimicitiam ponam inter te & mulierem, & id est, semen tuum, & semen illius. & ad Roma. 2. Thesaurizas tibi iram in diem iræ, & iusti iudicij Dei. & Matth. 3. Baptizabit vos Spiritu sancto & igni. & de Ioseph dicit Ruben. Frater noster & caro nostra est. consule Oecume. ad Roma. 2. an aliquid huiusmodi velit innuere. Psal. 4. sacrificate sacrificiũ iustitiæ & sperate in domino. & 115. Sacrificabo hostiam laudis & nomen domini inuocabo. & Lucæ 24. & quomodo eum tradiderũt summi sacerdotes. Roma. 2. Lex quidem sancta & mandatum sanctum, & 1. Corin. 10. & ꝓpter cõscientiã, scilicet illius qui iudicauit.

Interdum ponitur & loco relatiui. Isaiæ 3. sicut grex & nemo, idest quem nemo, colligit. & ad Ephe. 1. Benedictus deus, & pater, idest, qui est pater domini nostri Iesu Christi. & Malac. 1. Quis ex vobis & ianuas claudat gratuito. Gene. 9. Arcum posui in nube. &, id est, qui erit in signum fœderis. & 49. adeo patris tui & adiuuit te, & ab omnipotente &, qui benedixit te.

Interdum significat idem quod vt, Gene. 20. Orabit pro te & viues, pro vt viuas. & Psal. 5. secundum multitudinem iniquitatũ eorum expelle eos, quoniam irritauerunt te. &, lætentur omnes qui sperant in te. & 1. Petri. 5. & cum apparuerit princeps pastorum. & ad Hebrę. 12. Multo magis obtemperabimus patri spirituum & viuemus. Hæc videntur significare commentaria Græca. 1. Petri. 7. Item Mar. 9. omnis enim igne salietur, &, idest, vt, omnis victima sale salietur, id est, quemadmodum hostia absque sale illegitima erat, sic sine igne, idest, tribulatione nullus est deo acceptus.

Et, pro tum. Lucę. 2. Cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse, id est, tũ ipse, accepit eum in vlnas suas. & Marci. 6. &, idest tum, conuenientes apostoli ad Iesum, renuntiauerũt ei omnia, & pro id est, quæ egerant & docuerant.

Et, id est præterea. 1. Ioan. 5. & spiritus est qui testificatur quoniam Christus est veritas. & Mar. 7. &, idest præterea, interrogabãt eum Pharisæi & Scribæ. quare discipuli tui. & 2. Regum 19. Descendit cum viris Iuda in occursum Regis Dauid cum mille de Beniamin, & Siba puer de domo Saul.

Et pro nam. Mar. 9. transfiguratus est coram ipsis, & vestimenta eius facta sunt splendentia. Ioan. 4. qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam. & Roma. 1. & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei. & iterũ. & sicut non probauerunt, &c. & Iohannis. 8. & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. & Lucæ. 1. exaudita est deprecatio tua, & vxor tua Elisabeth. & iterum. & ipse præcedet ante ipsum in spiritu Eliæ. Lucę. 7. Diligit gentem nostram, & synagogã ædificauit nobis. Ioan. 1. & verbũ caro factũ est.

Et, pro vel. Actu. 10. nunquam manducaui omne commune, & immundũ. & 17. non debemus æstimare, auro &, pro aut, argento aut lapidi diuinum esse simile. Exod. 21. percutiens patrem suum & matrem suam. & statim. maledicens patri suo vel matri suæ.

Et, pro at. Matth. 12. generatio praua & adultera signum quærit, & idest, at signum non dabitur ei, nisi. & Psal. 1. folium eius nõ defluet, & omnia quæ faciet, prosperabuntur, idest, at omnia quæ germinauerit arbor illa ad maturitatem vsq; peruenient. & Act. 23. Tu sedens iudicas me secundum legem, &, idest, at contra legem iubes me percuti.

Et, pro cum. Exod. 1. & Ioseph, qui fuerat in Ægypto erant 70. animæ, idest, cum Ioseph. & Iud. 12. Disceptatio erat mihi & pro eum populo meo contra filios Ammon vehemens. & 1. Reg. 14. Erat ibi arca domini in die illa, & filij Israel. pro cum filijs Israel.

& Ierem.

& Ierem.49. Angustia & dolores, pro cũ do loribus, apprehendit me. & Iob. 16. Gigantes enitentur cum cohabitatoribus. & capit. 14. arbor mortua repullulascit. sed homo morietur & debilis fuerit, deficiet homo & vbi ipse? id est, cum debilis fuerit.

Si geminatur, tum valet idem, quod tam, quàm vt. 2. Reg. 8. Benaias autem filius Ioiadæ & Creti & Plethi, id est erat Benaias præfectus custodum regis quàm erant tam Creti quàm Plethi. & Psalm. 76. ab increpatione tua consopitus est & currus & equus, ꝓ tam currus quàm equus. & Danie. 8. tam sanctuarium quàm militia in conculcationem.

Interdum est temporis nota, ac significat rei gestæ celeritatem, id est, statim ac simul atque, tunc. Genes. 3. &, id est, tunc. vel statim. aperientur oculi vestri, & eritis sicut Deus scientes bonum & malum. & Exo. 17. Quando leuaret Moses manũ &, id est statim, præualebat Amalec. Leui. 6. & si in vase æris cocta fuerit, id est, statim defricabitur & lauabitur aqua. & c. 15. & erit immũditia eius super eã. 2. Reg. 14. si est in me iniquitas. & interficias me. &, c. 17. si iniquè egerit & castigabo eum. & Psal. 51. quoniã non voles sacrificiũ, & darẽ. & 138. In die quo inuocaui & exaudisti me. & 141. oratio mea contra malitiam eorum. Marci. 14. & Iudas scariotes vnus de 12. abijt ad summos sacerdotes. & Lucę. 9. & ipse faciem firmauit vt iret in Ieru. pro tunc.

Aliquando est aduersatiua. vt Isaię 10. Re siduum domus Iacob non innitetur in percussorem suum, &. i. sed super Deum sanctũ Israel. & Prouer. 21. equus paratur ad bellũ, & salus à domino est. & Deuter. 11. sed terra ad quam vos transitis. & Gene. 42. nõ domine mi. & serui tui venerunt ad emendum cibum. & 1. Cor. 16. ostium mihi apertum est magnum & euidẽs &. i. sed, aduersarij multi.

Interdum valet Hebræis idem quod etiã aut quoq;. Exo. 12. accipiet & vicinũ suum. Iob. 23. præceptum labiorum eius, & non amouebo. & Iere. 51. populi ad ignem etiam defatigentur: & Zacha. 7. quãdo ieiunabatis & plangebatis. & Eccles. 5. quia in multitudine somniorũ etiam vanitates & verba multa sunt. & Io. 8. Multa habeo de vobis loqui. &, i. etiã iudicare. Ephe. 2. & cũ essemus mortui.

Et pro itaq;. Mar. 12. Audi Israel dñs deus tuus deus vnus est, &. i. itaq; diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo. & Lucæ. 1. & ecce, id est, itaq; subito, eris tacens. 1. Corin. 2. & ego cũ venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis. & iterũ. & non pot intelligere, quia spiritualiter examinantur.

Et, pro & tamen, Lucæ. 4. Cum facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarum missus est Elias. & ca. 1. incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus sine querela, &, id est, & tamẽ, non erat illis filius.

Et, pro propterea Ioan. 1. ego vidi, & testimonium perhibui. & Lucę 24. sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & propterea, prædicare in nomine eius pœnitentiam. & Ioan. 4. spiritus est deus, &, id est, propterea, eos qui adorant eum, in spiritu oportet adorare. & 5. sicut audio iudico, & iudicium meum iustum est.

Et, pro sic. Ioan. 30. sicut misit me pater, & ego mitto vos. pro sic ego. ex multiplicibus huius dictionis significationibus, doceberis, eum qui plene in scripturis & his regul. fuerit instructus, posse per se, nominum ambiguitate expensa, infinitos sensus exactissimos excogitare & in lucem proferre.

Et, pro etenim. Actu. 23. percutiet te deus paries dealbate. &, pro etenim, tu sedens, iudicas me secundum legem.

¶ De vario vsu præpositionũ. CAP. X. & vlti.

AD multiplicem ac varium vsum præpositionum explicandum, vt saltem excitem animos studiosorum, ne isthæc quantumuis minima contemnant, sed diligenter exquirant, calamum conuertamus. & primum aduerte ex Augu. Psalm. 105. quod frequenter in scripturis præpositiones abundant. vt in Psalm. & crediderunt in verbis eius. Hæc ille. & circuncidit in cultris petrinis filios suos. & in baculo meo transiui Iordanem. & iterum in Psalm. In sole posuit tabernaculum suum in eis. pro. soli posuit in cælo locum, in quo staret. & Lucæ 24. ò stulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ.

Desunt etiam frequentissime. vt elongasti terminos terræ pro vsq; ad terminos terræ & ad Phile. Paulus vinct⁹ Iesu Chri. i. ꝓpter. Præpositio Be. hoc est in, inquit Theophyl. ad Ephes. 6. ꝓ per accipit. vt Mat. 12. si ego in Beelzebub eijcio dæmones. i. p Beelzebub. & elegit nos in ipso ante mũdi cõstitutionẽ. & iterũ. Propter spẽ quę reposita est vobis in cælis, quã audistis in verbo veritatis. i. p verbũ veritatis. 2. Cor. 7. qm̃ & si cõtrista

ui vos in epistola,nõ me pœnitet,Ro.8.quæ
est in Iesu Chr̃o dño nr̃o.& 1.Cor.1.Sancti-
ficatis in Chr̃o Iesu.&.c.2. Veni nõ in subli-
mitate sermonis.& ca.15.absorpta est mors
in victoria.Gala.1.vt reuelaret filiũ suũ ĩ me.
Ephe.4.nõ circũferamur omni vento doctri
næ in neqtia hoĩm.Actu.11.q loquet̃ verba
in qbus salueris.Luc.7.Beatus q nõ fuerit scã
dalizatus in me.& 8.fructũ affert in patiẽtia.
Titu.1.in prædicatiõe quæ credita est mihi.
¶In pro cũ inuenit̃, vt annotauit Aug.Psal.
104.vt eduxit eos in argẽto & auro.Gen.32
in baculo meo trãsiui Iordanẽ.& Deut.18.la
pidabitis eos in lapidibꝰ.& Psal.88. Visitabit
in virga peccata eorũ. & Psal. 104. Introibo
in domũ tuã in holocaustis,& ad Ro.9.testi
moniũ perhibẽte mihi cõsciẽtia in Spũ sc̃tõ.
&,q manet in charitate ĩ deo manet. 1.Cor.
4.In virga veniã ad vos an in charitate. pro
cũ virga.& 15.seminat in,ꝓ cũ,ignobilitate,
surget in gloria.& statim.surget in virtute.2.
Cor.12.signa apostolatus mei facta sunt sup
vos in omni potẽtia.ad Colo.1.postulãtes vt
adimpleamini agnitiõe volũtatis eiꝰ in omni
sapientia. Vnde Ambr.li.2.de spũ sc̃tõ. c.10.
ait.in & cũ sępè reperiunt̃ in scripturis alia in
terposita, altera intellecta.Psal. 60. nõ egre-
dieris in virtutibꝰ nr̃is.in virtutibꝰ nr̃is. ꝓ cũ
exercitibꝰ.¶In præpositio, ꝓ ꝓpter accipit̃,
iuxta idioma scripturarũ,ad Galat.2.qđ nũc
viuo in carne in fide viuo filij dei.Ephe.4.do
nantes inuicẽ sicut & deus in Chr̃o donauit
vobis.& ibidẽ.ego vinctꝰ in dño.1.Tim.4.in
hoc.i.ꝓpter hoc, laboramꝰ & maledicimur,
qa speramꝰ in deũ viuũ.Colo.1.Oĩa p ipsum,
& in ipso.i.ꝓpter ipsum.Ro.6. vt eã suscipia
tis in dño digne sanctis. 1.Cor.15.scientes q
labor vester nõ est inanis in dño.2.Cor.7.nõ
solũ in aduẽtu eius.i.ꝓpter,sed in cõsolatiõe.
&, maledicta terra in operibꝰ tuis. ¶In ꝓ de
ad Gala.5. Ego cõfido in vobis. ꝓ de vobis.

Pro ante vel corã.Mat.18.si peccauerit in
te frater tuus corripe ipsum inter te & ipsum
i.si peccauerit in deũ aliqs homo te pręsente,
corripe eũ,&c. ¶In pro ob.ad Gala.6. Mihi
absit gloriari nisi ĩ cruce dñi. 1.Cor.1.in gr̃a
dei quæ data est vobis. Phile.quãto magis ti
bi in carne & in dño.i.ob corporalia ministe
ria.Ephe.2.eratis gẽtes in carne.i ob carnem
nõ circũcisam. ¶In ꝓ ex,Philip.3. secũdũ iu
stitiã quæ in lege est cõuersatus sine querela.
Exo.35. ad faciendum in auro. pro ex auro.
¶ Pro inter. Lucæ. 1. Quæ in nobis cõpletæ
sunt rerũ.¶In pro erga.Colo.1. p eũ recõci-
liari oĩa in ipso.i,erga se.Hebr. 6. nõ est iniu-
stus deus vt obliuiscat̃ opis vr̃i & dilectionis
quã ostendistis in noĩe ipsius ꝓ erga nomẽ.
hoc est erga illũ.ad Phile. Fidẽ quã habes in
dño Iesu.ꝓ erga dñm. ¶In ꝓ ad. 2.Thess.2.
in quã (ꝓ ad quã fidẽ) & vocauit vos p euan
geliũ nostrũ.& alibi.dilectiõis quã ostẽdistis
in oẽs sc̃tõs.2.Tim. 1. In quo positꝰ sum ego
prædicator.i.ad quod euãgeliũ.Thess.2.c.1.
in exemplũ iusti iudicij dei.i. ad documẽta.
Ephe.2.creati in Christo in operibus bonis.
¶In pro post.Mat.13. in illo die exiẽs Iesus
de domo sedebat secus mare. pro post illum
diẽ. & 3. In diebꝰ illis venit Ioãnes Baptista.
¶Pro,prę Luc.1. Exultauit infans in gaudio
i.præ gaudio,in vtero meo. ¶In ꝓ apud Ro.
1. quod notũ est dei manifestũ est in illis. 1.
Petri.1.Hoc est verbum quod euangelizatũ
est in vobis.Luc.1.& regnabit i domo Iacob
in æternũ. ¶In pro de,Ro.11.An nescitis in
Elia qd dicat scriptura.1.Cor.16.gaudeo in
pręsentia Stephani & Fortunati.Exo.12.oĩs
alienigena nõ comedet in eo.ꝓ de eo.Leu.8.
quod superest in carne & in pane cõburetis.
Ephe.6.vt in ipso audeã.1.Tim.1.formã habe
sanorũ verborũ in fide & dilectione.i.de fide
in deũ, dilectiõe in ꝓximũ. ¶In pro à vel ab
2.Cor.7.sed & in cõsolatiõe qua cõsolatꝰ est
in vobis,ꝓ à vobis.& Io.1. In principio erat
verbũ.& sic exposuit ipse Io.1.Io.1. qđ erat
ab initio,qđ vidimus & in Ge.in principio fe
cit deus cælũ & terrã.Hinc in idipsum, pari-
ter significat.vt Psal.4.In pace in idipsũ dor
miã & requiescã. Hebrçi de præpositione B,
hoc est in,hæc scribũt.In,aiũt,idẽ ferè signifi
cat qđ cũ,vocaturq; subsidij,eo qđ eius aduẽ
tu actio perficiat̃.Gene.49.In gladio meo &
arcu meo.& Psal.60.In Deo facienꝰ virtutẽ,
i.cũ dei auxilio hostes ꝓstrabimus.Gen.31.
demisissem te cũ lætitia & cum gaudio & cũ
canticis,cũ tympanis & cithara.Isaiæ.7.In sa
gittis & arcu ingrediet̃ illuc. Præterea idẽ si-
gnificat qđ intra vel mediũ, & vocat̃ instru-
mẽti,Gen.39.multiplicabunt̃ in domo & in
agro.Exo.7.in lignis & lapidibus. Porro qñ
est instrumẽti habet virtutem septimi casus
apud Latinos.Num.13.portauerũt in vecte,
ꝓ vecte.Isai.7.radet deus in nouacula acuta.
Amos.6.nũ arabit in bobus.In,aliqñ est etiã
tẽporis.& tũc aut importat inclusionẽ sequẽ
tis tẽporis.Gen.6.in anno sexcẽtesimo. Aut
exclusionẽ sequentis temporis.Gene.cõsum
mauit Deus in die septimo opus suũ.sic etiã
qñq; est loci,aut significat aliqd esse in loco.

Vulgata. Non comedet ex eo.

Vulgata. quicqd autẽ reliquũ fuerit de carne & panibus ignis absumet.

Vulgata. Multiplicabit tam in ædibus quã in agris cũctam substantiam.

Exo. 7. Tã in ligneis vasis quam in saxeis.

Exo.5.

Exo.5.vt sacrificent mihi in deserto.&.14.filij Israel ambulauerũt in arido in medio maris. Vel importat motũ ad locũ. Isai.2. ingredere in petrã Leui.26.mittet hircum in desertũ. Eadẽ rõne dicit de psona. Psal. 26. in dño confido.& secũdo modo. Exod.14.Dñs pugnat pro eis in Ægyptũ.i.contra Ægyptios.

Apud Hebræos Mem præpositio significans,à,ab,q̃ aut super, positiuis adiũcta facit cõparatiuũ,nec alia est apud eos cõparatiuorũ forma,& tũc significat præ.q̃, magis.vt iustificata est Sodoma à te,idest,præ te. Iob.7. Dies mei leues sunt plusquã radius textoris. & ca.9.dies mei leues sunt plusquam cursor. & bonũ est cõfidere in dño quã cõfidere in principibus. Deniq; omne Mem post dictionẽ bonũ, habet vim cõparatiui. vt melius est nomẽ bonũ supra oleũ multũ. ¶Mem etiã significat ,ppter.Mat.18.†Væ mũdo ab scandalis.Psal.12.à vastatiõe oppressorũ,& à gemitu pauperũ nũc exurgã dicit dñs.& 54.,ppter vocẽ exprobrãtis. & 68. à tẽplo tuo qđ est in Ierusalem adducẽt reges munera.Prouer.25.à frigore pauper nõ arat.Præterea significat partẽ alicuius multitudinis.Gene.3. de fructu ligni de quo præceperã tibi ne comederes comedisti.& 30.Da mihi quæso de Mandragoris filij tui.Iudi.4.Tolles tecũ decem millia pugnatorũ de filijs Nephthali & Zabulõ. Est insuper Min particula Hebræa exclusiua siue negatiua,præcipuè si infinitiuo præponatur.Gene.31.caue tibi à loquendo.1.Reg.15.repulit te deus ab essendo regem.i.ne sis rex.Isaiæ.5.& nubibus mandabo de pluẽdo super eam.& 49.nũquid obliuiscetur mulier infantis sui, à cõmiserando filij vteri sui.1.Reg.15.amoui eam ab essendo dominam.Iere.48.substiterunt fugientes à viribus.i.eo quod vires illis deessent. Hanc etiam vim habet hæc præpositio in comparationibus.1.Reg.15.ecce obedire est magis,quam sacrificium bonũ, & auscultare est magis,quam adeps arietum. & ca.24.Iustus es magis quam ego. Hac phrasi vsus est dñs Lucæ 15.Ita gaudium erit in cælo super vno peccatore, supra nonaginta nouẽ iustos qui non indigent pœnitentia.& 18.ca. discessit hic iustificatus ab illo. Quando adiungitur nomini tempus significanti,significat post. Gene.16. à fine.Iudi.11.à diebus.

Vulgata. Dies mei velocius transierunt quã à texẽte tela succinditur.

Et capit.9. Dies mei velociores fuerunt cursore.

† Hoc secũdum trãslationem Hebraicam.

Vulgata. Ex ligno.

Vulgata. Da mihi partem de Mandragoris.

Vulgata. Et nubibus mãdabo ne pluant super eam imbrem.

Vulgata. Vt non misereatur filio vteri sui

Super pro de, Mat.10.prædicate supra tecta.i.de locis editis vt à pluribus audiãtur. tecta Iudæorũ erãt plana, supra quæ ambulabãt,non similia nřis ideo solaria dicuntur.1. Reg.9.¶Per, multas quoq; significatiões habet.& inter alias significat propter.2.Cor.4. Nos autem seruos vestros per Iesum. Ephes. 4.alienati à vita dei per ignorãtiã. & ,p de accipitur. Actu.1.præcipiẽs eis per spiritũ sanctum. Significat etiam ministeriũ, vt inquit Orige.ad Rom.1. per quẽ accepimus gratiã, & pro idest,apostolatum: nam Christus mediator est dei & hominum. Per, inquit Hiero.ad Ephe.1.apud Paulum idẽ significat aliquando quod ex. vt, Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem dei. & ad Hebræ.1. quem cõstituit hæredẽ vniuersorũ per quẽ fecit & secula. Per aliquãdo iurãtis est,& propter,similiter.1.Cor.15.Quotidie morior p vestrã gloriam fratres,quã habeo in Christo Iesu. apud Græcos eñ iuratio est, vt inquit Augu.in epist.ad Hilar. & ad Rom.1.primũ gratias ago Deo meo per Iesum Chřm. Aliquãdo nõ est iurãtis.vt per meũ aduentũ iterũ ad vos. ¶Per, inquit Cyril.li.1.super Ioã. ca.5.Aliqñ nõ ministeriũ significat,sed æqualitatẽ, ideoq; indifferẽter patri filioq; tribuitur,filio quidem cum dicitur. omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, id est,omnia ab ipso.& ad Gala.1.Paulus Apostolus nõ ab hominibus nec per hominẽ, sed per Iesum Christũ. Patri vero multoties in scripturis accommodatur. Fidelis, inquit deus, per quẽ vocati estis.& rursum. Paulus Apostolus Iesu Chři per voluntatẽ Dei. profecto nemo adeo insanit,vt propter particulam per ad ministri locum patrẽ deducat. & Theophy.ad Galat.1.ait. obserua præpositionẽ per. patri esse appositam à Paulo. Sed per Iesum Christum & per Deum patrẽ qui suscitauit ipsum à mortuis.ac deinde nota filium primum esse nominatũ,propter hæreticos qui in hisce rebus curiosi sunt, & ad Hebræ.2. Decebat ipsum ,ppter quẽ oia & per quẽ omnia.inquit.propter quem, hoc est patrẽ. ipse enim est author omniũ.Per quẽ. animaduerte, inquit, per quem patri attribui. nec enim si imminutionis esset, soliquc filio conueniret,patri apponeretur. per quem igitur significat,per ipsum, hoc est ab ipso conditá esse oia. Ad hunc igitur modum & de filio,si dicat per quem,accipe pro à quo. Lege Chrysost.homi.4.& 44.super Ioan. & Theodore.& Hierony. ad Ephes.1. & Oecume.1. Corinth. 2. Denique Chrysosto.homil.60. in Matth.ait.Consueuit scriptura per quem, nonnunquam pro à quo,dicere, vt quando dicitur. possedi virum per Deum.non enim

Deute.22.

Genes. 4.

secundā quandā causam, sed primā oīno posuit. & rursus. Nōne p deū manifestatio eorū est.&, fidelis deus p quē vocati estis in cō munionē filij eius. 2. Tim. 2. quę audisti à me per multos testes. ¶Ad ꝑ de ponit sæpè ab interprete latino. Isaiæ. 5. ad terrā lōginquā. & ad Hebr. 1. ad angelos autē dicit. Qui facit angelos suos spūs, ꝑ de angelis. & iterum. ad filiū autē, Thronus tuus Deus in seculū seculi. & ca. 4. Nō est creatura inuisibilis in cōspectu ei⁹, oīa mūda sunt & aperta oculis eius ad quē nobis est sermo. Ad ꝑ iuxta. 2. Tim. 4. ad sua desideria coaceruabūt sibi magistros.

1. Cor. 1. Matth. 18 Ad pro erga. 2. Corinth. 1. in gratia dei cō uersati sumus in mundo, abundātius autem ad vos. & ad Gala. 6. operemur bonū ad oēs. Pro aduersus. Rom. 10. ad Israel autē dicit. tota die expandi manus meas ad populū non credētē. Pro cū. Thren. 3. Cōfregit ad numerū dētes meos. i. cū lapillis quibus solēt numerare pani meomixtis, cōfregit dentes meos.

Sup, inqt Cyril. li. 1. Dialo. de trini. nō est loci significatiuū, sed poti⁹ substātiæ. Iac. 1. oē datū optimū de sursum est. & cælit⁹ significat. vt apud Io. Nisi qs renat⁹ fuerit desup.

Vbicūq; dr̄ post me, inqt Orig. tract. 1. super Matt. versus finē, in bono dr̄. Vnde Petro & Andreæ à dño dr̄. Venite post me, & faciā vos piscatores hominū. & ad Petrū qui dē dixit. Vade post me Satana. & ad diabolū. Vade Satana. bonū est enim qn̄ quis post

Matt. 16. dn̄m vadit. Cōtrarium autem quādo aliquis reijcit sermones dn̄i post se. vel qui trāsgre ditur illum mandatum. post concupiscētias tuas ne vadas. Vide Hierony. Matth. 16.

Significat etiā, in. vt post tres dies resurgā.

Post. Act. 5. post hūc extitit Theudas in diebus ꝑ fessiōis. i. descriptiōis, de qua Luc. 2. & Matt. 26. possum destruere templū Dei & post triduū reædificare illud. ¶Sæpè corā in sacris literis ꝑ aduersus vel contra ponit. Gene. 13. hoīes Sodomitæ, pessimi erant corā dño. &, Nimbrot erat robustus venator corā dño. i. Deo cōniuēte ac sciēte erat pessimus, aut corā dño. i. sub cælo. & in Psal. 50. Tibi soli peccaui & malū coram te feci. Aliqn̄ significat sub potestate alicuius esse. Gen. 24. ecce Rabecca corā te est. At cū apud Paulū dr̄ corā deo, iurātis est. 2. Cor. 7. ad manifestādā solicitudinē nr̄am quā habem⁹ ꝑ vobis corā deo.

Secūdū ꝑ à, Ephes. 4. induite nouū hoīem q secūdū deū creatus est, Pro prę. Philip. 3. secūdū æmulationē ꝑsequēs ecclesiā Dei. Pro. Propter Tit. 1. secūdum cōem fidē. 3. secūdū suā misericordiā saluos nos fecit. Pro ex. Ephes. 1. secūdū diuitias gr̄æ eius. i. ex copiosa beneuolētia sua. ¶Pro, pro de. 2. Cor. 7. Multa mihi gloriatio pro vobis. ꝑ de vobis. &. 2. Cor. 12. pro huiusmodi gloriabor, pro me. i. de me, nihil. ¶De pro In, Ioan. 18. Regnum meū nō est de hoc mūdo. ¶Ab pro in. Actu. 12. Barnabas & Saulus reuersi sunt ab Ierosolymis. ꝑ in Ierusalē. ¶Apud, inquit Theophyl. Ioan. 1. idē significat interdū quod cū. vt, in principio erat verbum & verbum erat apud deū. & Mar. 6. Nōne fratres eius, & sorores eius apud nos sunt. ¶Ex aliquo, inquit Euthy. Psal. 109. dr̄, vel ratione creatiōis, iuxta illud. Vnus est deus pater ex quo oia. Vel rōne naturę, iuxta illud. operatio nr̄a ex nobis est, & queādmodū splendor solis ex sole. vel rōne gnationis. iuxta illud. Ego exiui ex patre. &, ex vtero ante luciferū genui te. Ita quoq; Basil. in ser. de spū sctō. Preterea Chryso. ho. 4. sup Ioā. ait. Ex quo non tm̄ filio, sed spiritui quoq; tribuit sctō. Vnde angelus dixit ad Ioseph. Noli timere accipere coniugē tuā, quod em̄ in ea genitū est, ex spiritu sancto est. Et hoc verbū, in quo quāuis spūs sancti sit ꝑpriū, id tn̄ Deo tribuit, cū dr̄. In deo faciemus virtutē. & Paulus, obsecrans, inqt, si Psalm. 59. quomodo tandē aliqn̄ ꝑsperū iter habeā in volūtate Dei veniēdi ad vos. & iterū. In Christo Iesu. & huiusmodi frequenter verba indifferenter accepta inuenimus, quod minimè fieret, nisi vbiq; eadem esset substantia.

Ex pro, propter, Tit. 3. non ex operibus iustitiæ quæ fecimus. Ex pro, præ. vt Psalmo 138. magnificata est sapientia tua ex me, confortata est non potero ad eam. hoc est, sapientia tua domine adeo captum nostrum superat, vt eam assequi vllus mortalium non possit. Iuxta Paulum ad Roma. 11. quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. & Ezechiel. 15. Quid fiet ligno vitis ex omnibus lignis nemorum.

Peroratio. Hactenus Illustrissime pariter ac doctissime Præsul, in prima huius operis parte, è tribus illis quas ante promiseram, desudatū est. In qua tamen multa morosi lectores inuenient, quæ exiliora & leuiora esse, quàm vt in opere theologico à me inserenda forent, videbuntur. At verò nō absq; certa quadam ratiōe fuisse à me in illis quoq; elaboratum, cernet is, q in his minutulis, aut impegit, aut ne offenderet diligenter cauit. Nam queadmodum medicinæ vtilitatem, nō continuo experitur ægrotus, quando adhibentur fomenta,

menta, sed labente tempore, vim suam exerunt & manifestant. Sic nec nostrarum præceptiunculiarum emolumentum sentire poterit is, qui non diu multumque se in scriptu ris exercuerit. Aut, vt alia vtar comparatione, sicut cibus Lacedæmoniorum insipidus & gustui erat ingratus, nisi multis & magnis bellicis laboribus esset conditus. Ita frustrà laborabit & absque emolumento ab hac arte discedet, qui se totum literis humanis & diuinis non consecrauerit. Vides quam abhorream à Secta Lutheranorum. Ego quidem nullum in Theologorum albo habendum censeo, qui has artes quæ sunt vero theologo & vndequaque absoluto dignæ simul cum scientia scripturarum non coluerit, & inter se copulare curauerit. Quibus etsi crebro à nostris Christianis vtendū non sit. (nam non deest resina in Galaad, nec medicus ibi desideratur.) Attamen conspicitur atque apparet statim ex ipso orationis filo, an simus ipsarum ignari, nec ne. Vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palestrę, sed indicat ipse motus & dexteritas ludendi, didicerint ne palęstrā, an nesciant, & qui aliquid fingunt, etsi tunc pictura nihil vtantur, tamen vtrum sciant, an nesciant, non obscurum erit adiudicandum. sic qui ad intelligentiam scripturarum acquirendam se efformat ac componit, si bonis literis instructus ad id munus dextre obeundum accesserit, paruo temporis interuallo exacto, tantum eruditionis incrementum illi accedet, vt & docere nostra, & hęreses labefactare admodum erudite possit. Quippe, cum omnes illæ ex ignorantia scripturarum trahant originem, ex eisdem potissimū sunt refellendæ, & ex agro dominico vt zizania radicitùs euellendæ, ne.

Lacedemoniorū vict⁹.

Lutherani in linguis vulgaribus tractandas esse scripturas docent.

inter nitentia culta

Infelix lolium, & steriles dominentur auenæ.

Vnde quasi meo iure poteram, hæc nostri seculi monstra quoties res efflagitabat è medio tollere, & quasi luxuriātes vites è Sodomorum vinea, falce verbi Dei amputare. Quandoquidem iuxta prophetā. Quid fiet ligno vitis præ omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum? nunquid tolletur de ea lignum vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas? Ecce, igni datum est in escam. Sed proh dolor, id malum adeo creuit ab exiguis excitatum principijs, & tam altas egit radices, vt iam non sit integrum malagma imponere nec alligaturas, nimirum ob socordiam & negligentiam illorum gubernatorum, quibus apud nationes illas, respublica gubernanda, aut potius dissipanda, commissa fuerat. Vnde sæpè mecum Hispanos laudare soleo, & crebro in familiari vsurpare sermone, nostros, longo interuallo, sapientia, prudentia & iustitia, reliquos mortales vincere & superare. Quis obsecro hæc diffitebitur? nullus sanè ibit inficias, si modo conspexerit, quam celeriter, te præcipuè iudicium exercente, pestes illæ quæ aduersus ecclesiam Romanam Pintię coniurauerant, (postquam eorum nomen delatum est, & crimen detectum) in carcere fuisse coniectos, & more maiorum, iudicis secularis arbitrio fuisse permissos. Quorum supplicium si aliquandiu fuisset dilatum, ægrè hanc lucem religionis, qua fruuntur nostræ Hispaniæ, retinuissemus, nimirum id vos prospicientes ac præcauentes, viri iustissimi, ne vlla post hac scabies gregem dominicū possit inuadere. Atque ideò non erit opus apud nostros in re certa & longè ab omni ambiguitate semota confirmanda, in nostris lucubrationibus, tempus consumere. apud exteras nationes medicinæ faciendæ, in re desperata locus esse non video, eo quod obturant aures ne possint audire vocem venefici incantantis sapienter. Quamobrem instituti mei fuit, nomina ipsorum, è libro vitæ deleta, non sumere in labijs meis, ne non tam eximere ex hominum memoria errores, quā docere quæ sempiterno silentio erant committenda, viderer. Vnde è re Christiana foret, vt (vniuersi hi sectarum authores, ventri, luxuriæ atque ambitioni dediti, qui gloriæ quæ à sceleratis, illis defertur, inhiantes, ac domini gloriam despiciunt), è nostrorum hominum memoria abolerentur. Ac vetus illa lex Atheniensium ἀμνηστία, hoc est obliuionis, quam ciuitas illa tulit post triginta Tyrannorum occisionem, renouaretur. Aut sin minus id quod nonnulli non ignobiles historici prodiderunt. aiunt enim, Erostratum quendam, hominem ignobilem, cum nullo præclaro facto famam apud suos posset comparare, incendisse templum Dianæ Ephesinæ, quod toto orbe erat celeberrimum. qui deprehensus, fassus est, se gloriæ cupiditate incēsum, id scelus patrauisse. De creuitq; magistratus, ne postea quisquam illo

Ezech. 15

Hispanorū in rebus gerendis prudentia & dexteritas.

Atheniēsiū ἀμνηστία.

Erostratus. Valerius lib. 8. c. 15

illo nomine vocaretur, nec in fastis hoc scelus poneretur. Nunquid potest aliquis picem tangere quin coinquinetur ab ea? Aut potest aliquis ignem in sinu habere & vestimenta eius non ardeant? Profectò si aliquan do in dubium & disceptationem hoc vocatum fuit, nostro seculo re ipsa edocti, videmus (mitto Gallos & alias gentes) multos Hispanos nostros, è Germanica peregrinatione, non solum à sobrietate & frugali vita ac verè Laconica degenerasse, sed religionem & pietatem cum solo commutasse. Atque ideo meritò increpat Deus populum per Ieremiam, inquiens. Fili Mempheos & Taphneos constuprauerunt te: & subdit. Quid tibi vis in via Ægypti vt bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum vt bibas aquam fluminis? At verò si aliqua natio sub cælo est obtemperans ecclesiæ Romanæ præceptis, & antiquarum traditionum tenax, & quæ minus illorum paruit seductionibus, sed pro virili oppugnauit, vel maximè nostra est. Quapropter malè audit apud illos. Quia nimirum, vt ait Antalcidas, nos ferè soli nihil mali ab illis didicimus. Sed de his satis, ad id vnde egressi sumus nostra se vertat oratio. Ego in hoc libello stamina studiosis & subtegmina ac licia præparare decreui, ipsi pulcherrimam Christi vestem inconsutilem conficitote. Aut arma strenuis militibus pugnaturis, quibus hos carnales hostes adoriantur, subministraui.

Hispani ritu Lacedæmoniorum viuunt.

Ierem. 2.

Hispania.

Antalcidas

Illorum erunt partes cum conflixerint dextrè eis vti ad inimicos ecclesiæ profligandos & sub eius ditione redigẽdos. Nec est quod nos moueat aut animo despondere faciat, quod tot transfugas ad hostes nostros defecisse videamus, cum perpetuò stet promissio domini dicentis. Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. & Propheta. plures nobiscum sunt quã cum illis. Reliquit siquidem dominus septẽ millia virorum qui non incuruauerunt genua Baal. quorum auxilio freti possumus cum propheta canere. In deo faciemus virtutem. Porrò non verebor affirmare de te quod Agamemnon de Nestore dicebat, præsul amplissime, si decem, inquit, duces Nestori similes habuisset Græcia, vniuersas vires Troiæ celeriter fuisse ruituras. Ita quoque, si plures episcopos tui similes, regiones illæ infœlices, quę sub Lutheri ditione nunc degunt, tunc habuissent, quando pestis illa cœpit in lucem erumpere, nunquam in tantum nephas fuisse prolapsuras, nec detrectaturas iugum suauissimum ecclesię Romanæ. Quapropter non absque præsagio futurorum bonorum arbitror, tibi nomen Petri fuisse impositum, nimirum quia patronus & propugnator maximus Petri & illorum qui in eius loco cooptandi & sufficiendi erant, eras futurus. Vale. Datum Salmanticæ, ex Musæo nostro, Anno 1563. à partu virginis 18. Calend. April.

Agamemnon.

Nestor.

Octo priorum librorum, Theologicarum Hypotyposeon, à Martino Martini Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ Magistro, ac sacrorum Bibliorum in tribus linguis, Salmanticæ Primario professore, editorum finis.

MARTINVS MARTINI CANTAPETRENSIS, SACRÆ THEOLOGIÆ magister, ac diuinarum scripturarum, in tribus linguis, Salmanticæ, primarius professor, Illustrissi. ac Reuerendissi. D. D. Petro Pontio Legionensi, Episcopo, Placentino, Salutem. P. D.

VCVSQVE, PRÆsul Illustrissime, ordine quodam certo & tenore, in cōnumerandis Regulis, progressus sum. Nam quo ad fieri potuit in locos communes ipsas digerere curaui: tum parcens lectorum labori: tum etiam facilitati consulens, & perspicuitati deseruiens vt videlicet absq; labore & negotio, quotiens vti opus fuerit, in prōptu sint. An tamen aliquē ordinē admittere, & ad certas classes redigi possint, in tanta rerum aut materiarum diuersitate nec ne, aliorum esto iudicium. Nos certè, quantum diligentia assequi potuimus, rationem ordinis habuimus. At verò istæ quæ nunc à nobis dantur Regulæ, quia nec affinitate, neque cognatione inter se cohærebant, in quinquagenas partiri visum est. Porrò tam quæ in octo superioribus voluminibus, quàm quę in his quinquagenis recensentur, æquè in numerato habendæ sunt, ab his qui seriò Theologiæ operam nauare volunt. Nam quoquo te vertas & oculos conijcias, illarum vtilitatem præsentaneam senties. Sint igitur illæ superiores instar prandij, quæ appetitum possint satiare, aut sedare, istæ verò condimenti vice, quo mansuetiores & tractabiliores scripturas theologis efficiamus, his præsertim, qui linguarum & phraseon & politioris literaturæ sunt destituti præsidijs, & oportet in primis, summè animaduertere, primùm, vt argumentum libri percipiamus. Quandoquidem, vt inquit Augusti. in expositione Psalm. 53. circa principium. Si quis libri argumentum vel Psalmi rectè nouit, facilè totius libri notitiam assequetur. Vt si quis cognoscat quod in domus fronte præfixum est, securus intrabit, nec cùm intrauerit, errabit. Et Ammonius in Porphyrium, ait. Libri argumentum ignoratum, in causa est, vt lector remoretur, & in mèdio desistat, & æquè patiatur, ac illi, qui quo vadant nesciunt. Deinde ars quædam adhibenda est, vt inuestigare possimus, membrorū & commatum scopum, ac ipsius Spiritus sancti consilium. Quod tamen multis modis peruestigari potest. Sed alijs interim omissis statuo primam regulam.

Libri argumentū nosse oportet.

REGVLA PRIMA.

Ecessarium est, inquit Hierony. in præfatione libr. 11 Comment. episto. ad Ephes. scripturæ operam dare, & sensum Prophetæ aut Apostoli callere volentibus intelligere cur scripserint, qua sententiam suam ratione firmauerint. Quid habeant in veteri lege propium, Idumæi, Moabitæ, Ammonitæ, Tyrij, Philisthijm, Ægyptij, & Assyrij. Quid rursum in nouo testamento Romani, Corinthij, Galatæ, Philippenses, Thessalonicenses, Colossenses, Hebræi & Ephesij. Necesse est enim iuxta diuersitatem locorum & temporum & hominum quibus scriptæ sunt epistolæ aut libri, diuersas, & causas, & argumenta, & origines habeant. Et quomodo Ioannes in Apocalypsi ad septem scribens ecclesias, in vnaquaque earum, specialia, vel vitia reprehendit, vel virtutes probat. Ita & Pau-

In Decretis D. 29.

Apocaly. 2. & 3.

Ius per singulas ecclesias vulneribus medicatis, nec ad instar imperiti medici vno *Titum. 1.* collyrio omnium oculos vult curare. Et fusius hoc explanans lib. 3. comment. epist. ad Galat. ca. 3. circa principium ait. Vnaquæq; prouincia suas habet proprietates, Cretenses semper mendaces, malas bestias, ventres pigros, & Galatas stultos esse, & insensatos Apostolus comprobat. Vanos Mauros, feroces Dalmatas Latinus pulsat historicus, timidos Phrygas omnes poetæ lacerat. Athenis expeditiora nasci ingenia philosophi gloriantur. Græcos leues, apud Cæsarem sugillat Tullius, dicens. Aut leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum. & pro Flacco. Ingenita, inquit, leuitas, & erudita vanitas. Ipsum Israel graui corde & dura ceruice omnes scripturæ arguunt. Item in præfat. lib. 2. epist. ad Galat. inquit. Vultis scire quomodo Apostolus vnamquanq; prouinciam suis proprietatibus denotarit, vsq; hodie eadem vel virtutum vestigia permanent, vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides. vbi alibi tanto studio & frequentia ad ecclesias & ad Martyrum sepulchra concurritur? Hinc nimirum quod deuotio in eis maior est, & *Roma. 16.* simplicitas ad credendum. Rursum facilitatis & superbiæ arguitur. Facilitas vt ibi. Rogo vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula præter doctrinā quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis, huiusmodi Christo domino non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda Innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum peruulgata est. Gaudeo igitur in vobis, & volo vos sapiētes esse in bono, & simplices in malo. Superbiæ quoque eos arguit, ostendens *Roma. 11.* oēs esse sub peccato, inquiens. Noli altū sapere, sed time. Et, Nolo vos ignorare fratres my*Roma. 12.* sterium hoc, vt non sitis ipsi vobis sapiētes. & in sequentibus. Dico per gratiam quæ data est mihi in omnibus quæ sunt inter vos, non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem. Et apertius. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, idipsum inuicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. nolite esse prudentes a- *1. Cor. 11.* pud vos metipsos. Corinthios quoq; notat, quòd mulieres eorum intecto capite sint, & viri comam nutriant, & indifferenter vescan- *1. Cor. 15.* tur in templis, & inflati sapientia seculari resurrectionē carnis negent. Hæc ex parte ho-

In oratione pro Ligario.

die permanere, non potest dubitare qui Achaiam viderit. Macedones in charitate laudantur, & in hospitalitate & susceptione fratrū. Vnde ad eos scribitur. De charitate fra- *1. Thes. 4.* ternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim vos a deo, didicistis, vt diligatis inuicē. Etenim facitis illud in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Sed reprehendūtur, quod ociosi domos circūeant, & alienum spectātes cibum, dum singulis placere desiderant, & huc & illuc discurrant, quid apud singulos agatur enuncient. & sequitur. Rogamus autem vos fratres, vt abūdetis magis, & operam detis vt quieti sitis, & vestrum negotiū agatis, & operemini manibus vestris sicut præcipimus vobis, & vt honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Idem in secunda ad eosdem inculcat epistola, dicens. Cum essemus apud vos hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis operari non vult, nec manducet. Audiuimus enī quosdam ambulare inquietè, nihil operātes, sed curiosè agentes. his autem qui eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus in domino, vt cum silentio operantes suum panem manducēt. sic Galatæ stulti & vecordes pronuntiati sunt. Scit mecum qui Ancyram metropolin Galatiæ vidit, quod nūc vsq; schismatibus dilacerata sit, quot dogmatū varietatibus constuprata. omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas, Manichæos. Quis vnquam Passalorincitas & Ascodrobos, & cætera magis portenta quam nomina, in aliqua parte Romani orbis audiuit? Hactenus Hiero. Attamen quia duæ præcipuè gentes in vtroq; instrumento celebrātur, in illis oportet paululum immorari. De moribus Iudæorum hæc tradit Cyrillus lib. 4. super Ioan. ca. *De morib. Iudæorum.* 3. Quasi, inquit, paternā hæreditatē, murmurationem de rebus bonis ad Iudæos descendisse comperio. Murmurabant illi aduersus deum ex ingratitudine in deserto, murmurabant filij de Christo. Vnde in euāgelio. Mur- *Exod. 15.* murabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, ego sum panis. & in 2. opere titulo Chrys. in Matth. ho. 33. Gloriatio, inquit, quę amplius vult videri quam esse, aut in toto vult videri, non esse qualis est, est propria Iudæorū. Vnde in euangelio. Faciunt omnia, vt ab hominibus videātur. &, Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui diligitis primas cathedras in Synagogis habere. &, Væ vobis qui iustificatis vos ipsos, deus autē cognoscit corda vestra.

stra. propter quod & ficus dicti sunt, habentes folia sine fructu. Praeterea eū dicitur Lucae 11. quod intus est vestri plenum est rapina & dolo, ait Theophy. Insinuat duas affectiones quibus laborant Iudaei, auaritiā per rapinam intelligens, inuidiam autem & quae ex inuidia proueniunt, per dolum. & Tertullianus in lib. aduersus Iudaeos, cum de vitulo aureo esset locutus, ait. Vnde probatur eos semper idololatriae crimine reos designatos, ex instrumento diuinarum scripturarū. De Romanis & Iudaeis, inquit Hiero. Isaiae ca. 2. Nil Romanorum gente & Iudaeorū auarius, vt Graecae & Latinae narrant historiae. Et de Thessalis. 1. ad Thess. 4. ait Theophy. Thessali otiosi, curiosi, turbulentique sunt, & laudātur quod diligant se inuicem. Hoc est, vt breuiter dicam, quoties in locum scripturae incideris, in quo de moribus aliquorum agitur, ne ab scopo erres, cognoscere prius oportet virtutes aut vitia illorum, ad quos sermo diuinus dirigitur: nam omnia quae illo in loco differuntur eo tendunt, vt aut laudent virtutes, aut increpent vitia, ac illis medicinam adhibeant, exempla innumera tu ex scripturis colliges. Vt Paulus ad Roma. scribens, fidem laudat, obedientiam praedicat, quae fecit vt superstitione exuta, deum colerent. Facilitatem tribuit, & haec in causa fuit, vt à pseudo apostolis ad Iudaismum traherentur. Notat animi celsitudinem, atque ideo deterret eos à faustu & insolentia, à luxu ad sobrietatem allicit, à libidinibus ad castimoniam, à ferocitate ad tolerantiam, à bellis ad pacem. & 1. ad Corint. 1. inquit. Iudaei signa petunt, Graeci autem sapientiam. & Matth. 12. Volumus à te signum videre. &, Generatio praua & adultera signum quaerit.

REGVLA II.

MVlta (inquit Hiero. Iere. 28.) dicuntur in scripturis, iuxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, non iuxta quod rei veritas continebat. vt in Ieremia. Tulit Ananias propheta catenam de collo Ieremiae. & erat pseudopropheta. Denique & Ioseph in euangelio, Pater domini vocatur. & ipsa Maria quae sciebat Dei spiritu concepisse, & responderat angelo. Quo-
Luca. 1. modo fiet istud, quoniam virum non cognosco? loquitur ad filium. Fili quid fecisti nobis sic? ecce ego & pater tuus dolentes quaerebamus te. In libro quoq; aduersus Heluidium, inquit. Opinionem vulgi, vt historiae lex est, saepè exprimunt scripturae. Vt, Ego & pater tuus dolentes, &c. Vocaturque Ioseph pater, ad famam Mariae conseruandam. Aut vt ait Orige. homi. 1. diuersorum locorum. Vir vocatur Ioseph, ne aduersus Mariam Iudaei saeuirent eamque lapidarent. Adhuc Hiero. Matth. 14. ait. Consuetudinis scripturarum est, vt opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur. Sic Herodes dicitur cōtristatus propter mortem Ioannis Baptistae. Quia hoc discumbentes putabant. Dissimulabat enim mentis suae malitiam artifex homicida, cum tristitiam in facie, & letitiam haberet in mente. His consimilia dicit Chrysost. exponens locum Ioannis. Inuenimus Iesum filium Ioseph. & Christianus Druthmari Matth. 35. fol. 169. & Matth. 1. cum haec verba exponit. Virum Mariae, pene eadem verba scribit, quae Hierony. Matth. 14. Lege S. Tho. 1. 2. quaest. 98. art. 3. ad. 2. Praeterea Hierony. Hoseae cap. 5. ait, scriptura non rarò iuxta vulgi opinionem loquitur. Vnde Hoseas ait, Audite hoc sacerdotes, non quòd sacerdotes sint de tribu Leui. Sed quòd sacerdotes vocentur à populo. & vocātur sacerdotes Baal. & prophetae quadringenti quos interfecit Elias, & postea Iehu filius Nampsi praesente Ionadab filio Rechab appellati sunt sacerdotes. & Zachariae. 5. cum propheta dixisset. Patres vestri vbi sunt & prophetae? nunquid in sempiternum viuent. inquit Hierony. Nunquam de sanctis prophetis diceret. nunquid in sempiternū viuent. loquitur ergo de pseudoprophetis. & Theophy. Ioan. 4. Cùm dixisset Christus, Vos adoratis quod nescitis, nos autem quod scimus. ait, Seipsum annumerat Christus Iudaeis, eo quòd iuxta opinionem mulieris Samaritanae loquitur. illa enim suspicabatur Iudaicum prophetā esse. & propterea dicit. Nos adoramus. Ita quoq; Theodo. Hoseae capit. 4. Lege caput de prophetia circa principium, & Basilium Psalm. 48. ibi. Non videbit interitum, &c.

Huius regulae frequentissima occurrunt exempla, sed quia non parum difficultatis habent illarum nonnulla, paulisper in illis recensendis immorabor. ad hanc regulam respexisse videtur dominus Matth. 10. Qui recipit prophetam, falsum videlicet, in nomine prophetae, scilicet veri, mercedem pro-

 phetae

phetæ accipiet, ideſt tãto afficietur præmio, ac ſi verum prophetam hoſpitio ſuſcepiſſet. & qui recipit iuſtum, quem putat eſſe iuſtũ, cùm non ſit, in nomine iuſti veri, mercedem accipiet, ac ſi virum ſanctum & inculpatum in domo ſua liberaliter tractaſſet. & Eucharistia, panis vocatur, cum nõ ſit, ſed fuerit panis antecõſecrationem. & Moyſes Gen. 19. angelos ſubuertentes Sodomam ac cæteras quatuor vrbes, viros vocat. & Matth. 11. ait dominus. Cõfiteor tibi, ideſt gratias ago, vel laudo, pater domine cæli & terræ, ꝙ abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Sapientes & prudentes vocat Scribas & Phariſæos, eo ꝙ ſibi ſapientiã arrogabant, cùm eſſent omnium hominum ſtultiſsimi. Paruulos vocat apoſtolos, quia iudicio Iudæorum omni ſapientia erant deſtituti. & Samaritanæ dixit dominus. Voca virum tuum. cum vir non eſſet ſed leno. & teſtimonium ferens de Ioanne Matth. 11. inquit. Inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Baptiſta, qui autem minor eſt, & deinde ſequitur. in regno cęlorum maior eſt illo. Hoc eſt Chriſtus, qui iudicio Phariſæorum ac populi vermis erat, nõ homo, & abiectio plebis. in regno cælorum. in reſurrectione mortuorum, vel iudicio patris, maior eſt Ioanne. Hæc expoſitio vehemẽter mihi placebat, quãuis in probato ſcriptore eam non inueneram. eſt tamen ex Chryſo. deſumpta hom. 38. in Matth. At Hiero. expoſitio, cum dicit Chriſtum nõ eſſe natum è muliere, ſed è virgine, [redacted] Nam Paul. inquit. Miſit deus [redacted] natum è muliere, & dominus in cruce inquit, mulier ecce filius tuus. &, quid mihi & tibi mulier? Nam hoc nomen ad ſexum, non ad corruptionem integritatis refertur. Illa quoque Epipha lib. 1. tom. 2. hære. 26. in ordine, ſimiliter non placet, cum ait, minor eſt Chriſtus, iuxta aduentum ipſius in carne, nam poſt Ioan. natiuitatem, ſex mẽſibus elapſis ſaluator natus eſt. Item Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vidẽt, cæci fiant. & in Threnis, Vocaui amicos meos, & ipſi deceperũt me. & Ioan. 18. Non introierunt in prætorium, ne contaminarentur. intelligitur iuxta ſenſum Iudæorum, qui cum eſſent contaminatiſsimi omnium, illo ſcelere patrato, hoc tamen ſe fore contaminandos putabant, ſi in prętorio illo, ad quod perductus fuerat Chriſtus, intraſſent. Præterea Philipp. presbyter circa principium lib. 1. Iob. inquit. Scriptura amicos Iob. ex ſenſu ipſorum amicos appellat, ſcilicet hoc putantes eſſe quod non ſunt. Adhuc Matth. 5. dicitur. Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, ideſt, qui neglexerit mandata mea quæ etſi maxima ſint, hominibus minima videntur, minimus vocabitur, ideſt excludetur à regno cælorum. minimus vocatur, quia minima, id eſt, maxima præcepta contempſit, at vero Mem præpoſitionem, ideſt in, ex, de, ſignificationem habere negatiuam diximus lib. 8. circa finem. Nec me fugit Euthy. & Theophyla. dixiſſe, minima à Chriſto vocari præcepta euangelica, vt nos exemplo ſuo ab inſolentia dehortaretur & deterreret. Ad eundem ſenſum exponerem illud teſtimonium Ioan. capi. 5. Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimoniũ meum non eſt verum. nempe iuxta opinionem quam de me vos Iudæi concepiſtis. Atque ita exponunt Theophyl. & Euthy. Alioqui ſibi ipſi Ioan. aduerſaretur, qui ait. Si ego teſtimonium perhibeo de me, teſtimonium meũ verum eſt. Item Matth. 11. Iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis. Vocat ſe Chriſtus ſapientiam, & filios ſapientiæ Phariſæos. q. d. ſtabilita & confirmata eſt à me ſapientia mea quam vos, qui ſapientes videmini, cùm nõ ſitis, negligitis. Vocat filios eius, ſcilicet, ſapiẽtiæ pro hominibus ſapientibus, cùm ſint inſipientes. Vel vocat filios ſapientiæ apoſtolos. q. d. apoſtoli mei ſapienter iudicauerunt, veram eſſe iudicauerunt ſapientiam quam ego doceo, quam vos ſcribę damnatis. & Ezechie. 21. Perdam ex te iuſtum & impiũ. Iuſtos vocat hypocritas, & iuxta poetã. Qui Curios ſimulãt, & bacchanalia viuũt. Alioqui iuſtum non perdet dñs cum impio, vt ipſe teſtatur cum Abraham loquens. & in Eccleſiaſte, eſt iuſtus q pereat in iuſtitia ſua. Non ꝙ iuſtus ſit, ſed ꝙ ſibi iuſtus eſſę videatur. Atque ita exponit Hiero. lib. 8. cõment. in Iſaiam ca. 26. & 1. Cor. 1. Stultam fecit mũdi ſapientiam, per prædicationis ſtultitiam. Mundi ſapientia ſtulta prorſus eſt. Stultitia prædicationis vocatur iuxta hominis exiſtimationem. Qua de re lege Diony. Areopa. lib. de diui. nomi. capit. 7. diuinitus de hac re diſſerentẽ. & Matth. 9. nõ veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiã. Sic certè exponit Chriſti. Druth. Matth. 22. Et, nõ eſt opus valentibus medicus, ſed male habẽtibus.

vt co-

vt eodē loco idem author exponit, inquiēs. ſanos dicit ſcribas, non quod veraciter ſani eſſent in anima, ſed quia ipſi ſe ſanos eſſe dicebant. Infirmi & malè habentes erant publicani, qui ſe peccatores fore fatebantur.

REGVLA III.

Gene. 20. PRædicere ſolet dominus, inquit Euche. lib. 2. in Gene. cap. 31. ſine dubio futurū quod admonendo dicit. Sic dicitur ad Abimelech. Ecce tu morte morieris. & tamē mortuus non eſt, nec deus mentitus eſt. & Theodore. in præfat. 12. prophetarum, ait. Non eo deus pœnas minatur, vt ijs, quibus minatur inferat, ſed vt metu perterrefactos, ad reſipiſcentiam reuocet, & cum nequitia, quam committunt eos liberauerit, eis ſalutē afferat. non enim minatus fuiſſet, ſi punire vellet. Cum ergo minationibus agit, oſtendit ſe ſeruare, nō perdere velle, quocirca mittit ad decem tribus cum duabus pariter, Hoſeam, vt prædicet ventura. tum etiam quæ à Babylonijs pernicies eis ſit afferenda denūtiet. & Hiero. Ezechi. ca. 3. Comminatio, inquit, non in homines, ſed in peccata eſt, nec in eos qui conuertūtur à vitijs, ſed qui in peccato permanent. Et Grego. lib. 16. moral. ca. 6. Deus plerūque mutat ſententiam, conſiliū nunquam. Atque ob hanc cauſam Hierony. Daniel. 4. ait, Sententia Dei facilè mutatur Ezechię regis exemplo, quem Iſaias dixerat Iona. 3. eſſe moriturum, & Niniuitarum, quibus dictum eſt. Adhuc 40. dies & Niniue ſubuertetur. De Ezech. in proœmio. 12. lib. moral. & tamen ad preces vrbis Niniue & Ezechiæ regis, dei ſententia cōmutata eſt, nō vanitate iudicij, ſed eorum conuerſione qui meruere indulgentiam. Alioqui & in Ieremia Iere. 1. 18. loquitur deus ſe mala minari ſuper gentes, & ſi bona fecerint, minas clementia cōmutare. Rurſum bona agenti ſe aſſerit polliceri, & ſi mala fecerit, dicit ſe ſuam mutare ſententiam, non in homines, ſed in opera quæ mutata ſunt. Neq; enim Deus hominibus, ſed vitijs iraſcitur, quæ cùm in homine nō fuerint, nequaquam punit quod mutatum eſt. & Amos 3. ait, Clemens & benignus Deus ſemper futura prænūtiat, ne cogatur inferre ſupplicia. & Ierem. 11. ait. Clementiſsimus deus frequenter futura prædicit, vt tandem durus animus ad credendum molliatur. Vide San. Thom. 2. 2. q. 171. arti. 6. ad. 2 Quanuis mihi magis probatur ſententia Chryſoſt. ho. 5. ad populum Antiochenum. & authoris ſecundi operis titu. Chryſo. in Matth. hom. 2. quē retulimus in cap. de prophetia. Lege quoq; de hac materia Damaſce. in ſermone de defunctis, qui cum hæc omnia dixiſſet, addit. Ad Achab dixit dominus, inducam mala, & non induxit, ſed dixit. Vide quomodo compunctus eſt Achab. ideo non inducā in diebus ſuis mala. Et Hiero. Ezechi. 33. & Chryſ. ho. 22. in Gen. & Origenē ho. 1. in Iere. & 16. Num. & iterum Chryſ. ſer. 14. in epiſt. ad Roma. & S. Thomam. 1. par. q. 19. arti. 7. ad. 2.

REGVLA IIII.

REgula eſt ſcripturę ſacræ (autore Chryſo. ho. 12. in Gen.) vt non vbiq; omnia particulatim enarret, ſed cum generaliſsima, & ea quæ plurima complectuntur dicere cœperit, relinquat ſequentia ſtudioſis auribus conſideranda. Ecce liber Geneſeos, vbi nos docuit diuina ſcriptura particulatim formationem omnium, at poſt non omniū meminit. Sed inquit. Iſte eſt liber generationis cæli & terræ, quādo facta ſunt in die quo fecit dn̄s cælum & terrā. Vide quomodo totum ſermonē ad cælum & terram conuertit, in illis alia nobis cōtuēda relinquens. Cum ergo dicit cælū & terrā, omnes ſimul creaturas cōprehendit, tā eas quæ in cælo, quā quę in terra. Hęc regula detegit nobis artē quam ſeruat ſcriptura, quando vult rem aliquam contrahere, ac paucis verbis abſoluere, nempè ꝙ tranſiliat quæ ſunt minoris momēti, recenſitis maioribus, vt Ezechie. 6. Hæc dicit dn̄s mōtibus & collibus, rupibus & vallibus, & ſubdit. Diſperdā excelſa veſtra, omittens colles & valles. & Ruth 4. dicitur à Rachel & Lia. 12. tribus deſcendiſſe, & omittūtur ancillæ, nēpe Bala & Zelpha, à quibus tribus trahunt originē. & Dani. 2, Vocātur Arioli, Magi & Chaldæi. & ſtatim loquitur tantum de Chaldæis. & ad Epheſ. 5. enumerat Paulus ſex vitia. Fornicatio & omnis immūditia, aut auaritia, & turpitudo, ſtultiloquiū, & ſcurrilitas quæ ad rē nō pertinent. & poſtea ad tria redigit vitia, ſed principaliora, in his reliqua intelligens. Hoc, inquit, ſitis intelligentes, ꝙ omnis fornicator aut immūdus aut auarus, qui eſt idolorū ſeruitus, nō habet hæreditatē in regno Chriſti, & pro id eſt, dei. & Gene. 7. ex omnibus animātibus mundis tolles ſeptena ſeptena, maſculū & fœminā. & mox

subdit. De animātibus verò immundis duo, & duo masculum & fœminā. & postea dicit. Duo & duo ingressa sunt ad Noe in arcā, omisit igitur septena septeoa. Porrò Aug. q. 8. in Gen. inquit, ꝙ doo refert ad numerū non mundorum vel immundorum animaliū, sed ad masculum & fœminam, quæ in omnibus doo sunt, masculus & Fœmina. & Ioan. 8. Nōne bene dicimus nos ꝙ Samaritanus es tu, & dæmoniū habes?& respondit Iesus. Ego dæmonium non habeo, sed glorifico patrem meum. non concessit se esse Samaritanum, sed vna re negata, vtranq; negauit: secūdum intentionem eorum qui exprobrabant. At Grego. aliter exposuit homil. 18. in Euangelia, cuius verba habentur in decreta. de præsumptionibus. capi. Nonne. Duo Christo illata fuerunt, vnum negauit, alterum tacendo concessit. & Hiero. A fella?ir. fine secundi to. Dæmonium renuens, Samaritem se non negauit, quia quem nos custodem, Hebræi Samaritem vocant. & Gene. 14. Non accipiā ex omnibus quæ tua sunt, exceptis his quæ comederunt iuuenes, & partibus virorū qui venerunt mecum, Aner, Eschol & Mambre, isti accipiēt partes suas. In enarrationibus generationū crebra inueniunt huiusmodi exēpla. Attamē vt melius res intelligi posit, fit.

Locus Ioā. exposit⁹. & text. de præsumptionibus. in Decreta.

REGVLA V.

FReqoenti est in vsu, autore Euthy. Marci 48. apud Euangelistas, per personam quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Veluti apud Marcum. Cùm resurrexisset primo mane sabbatorum, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Insignior autem erat Magdalene, si quidem apparuit primùm non soli Magdalenæ, sed etiam alteri Mariæ Iacobi, & Iose, veluti oarrauit Mat. Dicendum ergo est, quòd per Magdalenen alteram quoq; significauit. Cum illo sentire videtur Hiero. q. 4. ad Hedibiam. Item Theophyl. Ioan. 1. cum dicitur. Erat Andreas frater Simonis vnus ex doobos qoi audierant à Ioanne, ait. Quidam dicunt esse Ioannē qui hæc scripsit. Nonnulli aiunt ꝙ non fuerit ali quis ex nobilioribus. propterea nulla vtilitas fuerat scire nomen. Cæterùm Andreæ mentionem facit, quia & insignior erat, & addocebat suum fratrem. Hiero. quoq; Dani. 11. ait. Hæc consuetudo est scripturæ sacrę oon

Mat. 16.

vniuersa narrare, sed ea quæ maiora videtur exponere. Vnde Danie. 11. dicitur. Ecce tres Reges adhuc in Perside erunt, & quartus ditabitur opibus multis super omnes, & cū inualuerit diuitijs suis concitabit omnes aduersus regnū Græciæ. Quatuor reges post Cyrum dicit in Perside resurrecturos, & multis in medio trāsilitis repente venit ad Alexandrum Macedonum regem. & capit. 5. comment. eiusdem prophetæ, Fecit, inquit Daniel, Balthasar grande conuiuiō. Subdit Hierony. Sciendum est nō hunc esse filium Nabuchodonosor, vt vulgò legentes arbitrantur. Sed iuxta Berosum & Iosephū, post Nabuchodonosor qui regnauit annis. 43. successisse in regnum eius, filium eius qui vocatur Euilmerodach, & post mortem eius, in regnū patris successit filius eius Neglesar. post quem rursum filius eios Labosordach, quo mortuo Balthasar filius eius regnum tenuerit. Hi igit reges omissi sunt à Daniele post historiam Nabuchodonosor.

Quia res hæc scitu est dignissima, vt alias soleo, multis exemplis regulam locupletari, non omittā. Primo. Gene. 27. Curre ad oues, & accipe duos hœdos. Simul enim pascebantur oues & hœdi, sed quia potiores sunt oues, earum nomine caprinum pecus complexus est. Et hanc fortè ob causam à Matthæo omissæ sunt quatuor generatiooes. de quibus Hiero. Matth. 1. ait. In quarto regum volumine legimos de Ioram, Ochoziaio fuisse generatū, quo mortuo Iosabeth filia regis Ioram, soror Ochoziæ tulit Ioas filium fratris sui, & eum internecioni quæ exercebat ab Athalia subtraxit. Cui successit in regnum filius eius Amasias, post quē regnauit filius eius Azarias, qui appellat & Ozias, cui successit Ioathā filius eius. cernis ꝙ secundum fidem historiæ, tres reges Matth. prætermiserit, Iorā quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam & reliquos quos enumerauimus. Sed de his cū agebamus de generatione Christi disseruimus. At verò quia multū vtilitatis affert hæc regula ad dissonantiam euangelistarum consopiendam, afferam ex euāgelijs aliqua exēpla. Fortè hanc ob causam Lucas orationem dominicā adeò cōtraxit, quia quæ præcipua erant illi narrare visum est, cum Matth. anteà ipsam absoluerit plenissimè. Deinde Marcus ca. 10. ait egredientibus Christo & discipulis è Iericho, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam. & Matth. capit. 20. duos

duos recenset cæcos. Certè quia Barti mæus erat insignior eius nomen positum fuit. vt & Theoph. Matt. 20. ait. Et ob eandem causam Christianus Druth. Matth. 23. Nomen Iairi quod à Matth. omissum fuit, ab alijs euangelistis exprimitur, quia magister & homo nobilis erat. Item cùm dicitur Matth. 9. cũ venisset ad vlteriorem ripã in regione Gergesanorum occurrunt ei duo dæmoniaci, ait Theophy. quanuis tam Mar. quam Lucas vnum dicant habentem legionem. Attu intellige quòd vnus ex his duobus fuerit fortè insignior. Adhuc Abraham cùm loquitur cum illis Angelis, aliquando ad vnum, aliquando ad plures sermonem dirigit. Et Sodoma dicitur euersa, aliquando Sodoma & Gomorra, cum ex Deut. cap. 29. constet, quinque vrbes fuisse deletas. & Gene. 8. cap. dicitur, Recordatus est Dominus Noe & cunctorum animantiũ. Sub Noë nomine intelliguntur octo animæ quæ in arca erant. Et eodem modo intelligendus est catalogus ille regum qui fuerunt in Edom, in Gene. Alioqui in tanto temporis interuallo tam pauci non fuissent numerati. Atque ita intellexisse videtur hunc locum Euche. libro. 3. in Genes. cap. 15. Denique, vt ait August. lib. 1. quæst. in Gene. 107 cùm in Gene. 34. legitur Symeon & Leui Sychimitas interfecisse, intelligit, secum multã familiarium & fratrum habuisse societatem. Vt tamen quam latè pateat hæc regula, quæ de figura Synecdoche appellari potest, percipiatur, duabus regulis explicanda à nobis erit.

Gene. 8.

REGVLA VI.

Sacra scriptura, authore Theophy. Ioan. 1. plerumque, à parte totum nominat, vt commemoratura totum hominem, à parte, animam ipsum nominat. Vt omnis anima, quæ non circunciditur, occidatur. Ecce anima pro eo quod est omnis homo. Et iterum à carne nominat totum, vt quãdo dicit, & videbit omnis caro salutare Dei. Dicere enim, volens omnẽ hominẽ, carnis nomine vsus est. Sic & Ioan. pro eo quod est. Verbũ homo factũ est. Dixit. Verbũ caro factũ est. A parte totũ hominẽ nominãs, ex anima & corpore cõstitutũ. Et Orige. li. 9. cõment. Epist. ad Rom. c. 13. ait. Homo interdum per animam, interdum per carnem, interdũ per spiritũ nominatur. Cùm à parte meliori nominatur spiritus dicitur, eo quòd spiritualis intelligi debet. Quãdo ab inferiori, anima. cũ vero à deteriori, caro dicitur. Ambro. quoq; ca. 3. cõment. epist. ad Roma. ait. Caro homine significat. Vt, videbit omnis caro salutare Dei, idest, Omnis homo Christũ, in quo salus omniũ continetur. & Paulus. Non iustificabitur in conspectu eius omnis caro. Ideo in carne significatur, quia peccatis obnoxij sunt. Sicut enim iustitia facit spirituales, ita & delicta carnales, vt ex actu nomẽ accipiat homo. Hactenus ille. exemplum est optimum Gene. 37. ait Ioseph. vidi per somnium, quasi solem & lunã & stellas vndecim adorantes me, idest, patrem & matrem & vndecim fratres. nõ tamen adorauit eum mater in Aegypto, sed in viro, qui est caput, mulier intelligitur, quia de viro assumpta est. & 1. Corin. 10. patres nostri mare transierũt. & intelligit quod matres & pueri mare transierint. & ad Rom. 13. omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. & ca. 2. Nõ iustificabitur ex operibus legis omnis caro. & Ioã. 17. Dedisti ei potestatẽ omnis carnis. & Psal. 1. Beatus vir qui nõ abijt in consilium impiorum. quo in loco iuxta Ambro. Basilium, & Euthy. sub masculina voce fœmina comprehenditur, vt totũ sub parte. Nam secùndum Apostolum mulieris caput est vir. coniunguntur autem capiti cætera membra corporis. & quibus communis est humanitas, ijs etiam opera communia sunt, & præmia. Itẽ ad Gal. 5. ait Apostolus. Manifesta sunt opera carnis. hoc est hominis opera, siue carnalia, siue spiritualia. vt inuidiæ, sectæ, fornicatio, immunditia. & alibi. Datus est mihi stimulus carnis, idest, hominis iniqui persecutio. qui ea quæ ego ędifico, ipsi destruunt ac dissipant. & cùm ait Paulus in calce episto. ad Phile. Gratia Christi sit cũ spiritu vestro. ait Hier. Sicut à meliore parte hominis, nẽpe capite numeratur populus Israel, dicẽte scriptura, secũdũ capita eorum, ita in omni parte sanctorũ est gratia Christi, sed à meliore parte, idest. spiritu, per synecdochẽ de toto homine dicitur. Cùm autẽ in spiritu gratia fuerit, totum hominem facit spiritualẽ, vt & caro spiritui seruiat, & anima non vincatur à carne, & redacta in substantiã spiritualẽ adhæreat domino. quia qui adhæret domino, vnus spiritus est cum eo. Deniq; Lucæ. 6. Licet animã saluã facere, idest, hominẽ, an perdere? De vsu synecdoches in scripturis. Lege Euthy. Psalm. 36. & August. tract. 105.

Gene. 18. *Isa. 40.* *Rom. 3.*

ſuper Ioan. & in libro de Anima & origine eius. capit. 17. & Damaſce. libr. 3. fidei orthodo.capit. 18.& Chryſoſto. homil. 65. in Gene.& Auguſti. lib. 83.q.q. 80.

REGVLA VII.

SÆpè ſcriptura ſacra, teſte Grego.3. moral.cap.10.totum pro parte, & pro toto partem ponere cõſueuit. Pro toto enim partem loquitur, ſicut Iacob familiã deſcribens, inquit. Intrauit Iacob in Ægyptũ cum animabus.70. qui nimirum cùm animas cõmemorat, conſtat, quia intrantium & corpora comprehendit. Rurſum totum pro parte inſinuat, ſicut ad monumentum Maria queritur dicens. Tulerunt dominum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. Solum quippe corpus domini quæſitura venerat, & quaſi totum ſimul dominum ſublatũ deplorat. & de ſocijs Iob vtrum continuis ſeptem diebus, aut noctibus totidem inſtantia ei crebræ viſitationes adhæſerint ignoramus. ſæpè enim rem quãlibet tot diebus agere dicimus. quanuis non eiſdem diebus ad eam continue vacemus. & homi. 25. in euangel. his ſimilia ſcribit. Præterea Baſil. hom. 2. Exaeme. ait, Hanc conſuetudinem inuenies in tota ſcriptura obſeruatam, nimirũ in metiendo tempore, dies ſolere numerari, non item cum diebus noctes. Dies annorũ meorũ, dicit Dauid.& Iacob. Dies vitæ meæ parui & mali. & rurſus. omnes dies vitæ meæ. De hac re lege capit. de ſignis vniuerſalibus. oportet nõnulla adhibere exempla vt perſpicuitati ſeruiamus. Pars pro toto ponitur. Gene.49. vocat Iacob filios vt eis benedicat, cum tamen nonnulli maledicantur ac diris deuoueantur.& Exod. 34. Deos conflatiles ne feceritis.i. nullos deos facietis. &, Panem nõ comedit & aquam non bibit.i. nullũ cibũ guſtauit. & in Gene. recenſentur filij Iacob, & filiarum non meminit, dempta Dina, quia aliquid dignũ cõmemoratu de illa dicturus erat. Alioqui mulieres à cenſu populi dei reijci ſolẽt.& iubet deus in ſignum fœderis maſculos circuncidi, cum fœminæ à teſtamẽto non excludantur. & Matth. 8. Multi venient ab oriente & occidẽte, & recũbent cũ Abraham. in illis duabus cæli plagis, reliquas volens intelligi. Ad hunc quoq; modũ intelligendi ſunt euangeliſtæ. vt Matth, ca. 20. Tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandũ & crucifigendũ, & tertia die reſurget. &, ſicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, &c. & alibi. poſt tres dies reſurgam. Qua de re Hiero. Ionæ ca. 2. inquit. Quomodo Chriſtus fuit in corde terræ tres dies & tres noctes. Quidã παρασκευὴν quando ſole fugiente ab hora ſexta vſq; ad horam nonã, nox ſucceſsit diei, in duos dies ac duas noctes diuidunt, & apponentes ſabbatũ, tres dies & tres noctes exiſtimant ſupputandas. Nos ſynecdochicôs συνεκδοχικῶς totum intelligamus à parte, vt ex eo quod ἐν παρασκευῇ mortuus eſt, vnam diem ſupputamus & noctem, & ſabbati alteram, tertiam verò noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordiũ diei alterius. Nam & in Gene. nox non præcedentis diei eſt, ſed ſequentis. ideſt principium futuri, nõ finis præteriti. Hoc vt intelligi poſsit dicam ſimplicius. Finge aliquem horà nona egreſſum eſſe de mãſione, & alterius diei hora tertia ad manſionẽ alteram peruenisſe, ſi dixero eum bidui feciſſe iter, non ſtatim reprehendar mendacij, quia ille qui ambulauit, nõ omnes horas vtriuſq; diei, ſed quandam partẽ in itinere cõſumpſit. Certè hæc mihi videtur interpretatio vera. Si quis autẽ iſtam nõ recipit & meliori ſenſu poteſt huius loci exponere ſacramentum, illius magis ſequenda eſt ſententia. Haud diſsimilia his tradit Auguſti. lib. q. euange. q. 7. & libr. 4. de Trini. ca. 6. & Theophy. Matth. 12. & S. Tho. 3. par. q. 53. arti. 2. & q. 51. arti. 4. & Durand. lib. 3. ſenteu. q. 5. diſt. 22. At verò quod Matth. 27. dicitur, Quod Iudæi dixerũt, recordati ſumus ꝙ impoſtor ille dixit adhuc viuens. Poſt tres dies reſurgã. Aut ab ipſis confictum eſt, quia dominus tantum dixit, tertio die reſurgam. Aut poſt capitur pro in, vt in fine lib. 8. Hypoty. harum diximus. vt Iere. 2. Ambulauerunt poſt vanitates. Ex hac quoque regula intelligitur illud teſtimonium Matth. quod vix à doctis intelligitur. Veſpere autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati. Primùm. Veſpera in ſcripturis capitur pro nocte, vt mane pro die per Synecdochẽ pars pro toto accipitur. vt Gene. 1. Factum eſt veſpera & mane dies vnus. i. primus. Quia ex die ac nocte dies naturalis conflatur. & Pſalm. 29. Ad veſperã demorabitur fletus, & in matutino lætitia. i. ærumnæ veſtræ nõ erunt diuturnæ. Deinde ſabbatum erat dies ſolẽnis apud Hebræos, quod per totum anni circulũ per ſin-

gulas

Gene. 46.

Ioan. 20.

Et Ambroſ. libr. 1.

Gene. 49.

Quomodo Chriſtus tri duo in ſepulchro.

Dies incipit à nocte vt ex ca. 1. Gene. conſtat.

Locus Mattha. ca. 28. expoſitus.

gulas hebdomadas inſigne religione celebrabatur. At verò reliquos ſex dies hebdomadę ad hunc modum ſupputabant Iudæi. Prima ſabbati, ideſt prima dies à. 1. poſt ſabbatum. hoc eſt dies dominicus. Secūda ſabbati ideſt, ſecunda dies poſt ſabbatum. hoc eſt dies lunæ, & ſic deinceps donec ad diem veneris peruenies. Præterea ſabbatum ſignificat totam hebdomadam, hoc eſt ſeptem dies ſolēnitatis paſchalis. In prima ſignificatione capitur primo loco. in ſecunda. in ſecundo loco quaſi.d. prima die hebdomadæ ad auroram, ideſt, in nocte ſabbati quæ propinqua eſt diei dominicæ aduentanti, venerunt ſanctæ mulieres ad monumentum. Alij legunt veſpere ſabbatorum. & ſignificat vniuerſos illos dies ſolennitatis eum azymos panes comedebant. nam vnuſquiſque dies illorum ſabbatum erat. & ſic intelliges nomen ſabbatorum eſſe nomen pluralis numeri poſitum pro vno ex pluribus. vt ſepultus eſt in vrbibus Galaad, ideſt, in vna vrbe. Nonnihil etiā de hac re afferemus, cum Regulas, quas Augu. lib. 3. de doctr. Chriſti. colligit ex Tyconio recenſebimus.

REGVLA VIII.

Scripturæ mos eſt, authore Auguſt. epiſ. 59. ita loqui de parte tanquam de toto, ſicut Corinthios apoſtolus in primis epiſtolæ ſuæ partibus, ita laudat tanquam omnes tales ſint, cùm eſſent laudabiles quidam illorum tantum. & poſtea in nonnullis epiſtolæ ipſius locis, ita reprehendit, tanquam omnes culpabiles eſſent, propter eos qui tales erant. Iſtam diuinarum ſcripturarum cōſuetudinem per omne corpus literarum eius creberrimè ſparſam, quiſquis diligēter aduertit, multa diſſoluet quæ inter ſe videntur eſſe cōtraria. & Gloſſa ordinaria quā vocāt, Mat. 20. Mos, inquit, diuinæ ſcripturæ eſt, vt cùm de multis in collectione agat, quędam tamē quibuſdam de illa collectione. non toti collectioni tribuat, vt Pſalm. 104. Eduxit eos in argēto & auro. & iterum, adduxit eos in mōtem ſanctificationis ſuæ, montem quē acquiſiuit dextera eius. Cùm tamē illi qui de Ægypto exierunt, omnes præter Caleb & Ioſue. propter incredulitatē ſuam in deſerto perierunt, quorum filij, in mōtem ſanctificationis inducti ſunt. & ſic apud Matth. dicitur. Accipientes murmurabant aduerſum patrem familias. cùm non omnes murmurarent. Vide Regulas peculiares Paulo.

REGVLA IX.

Non expreſſo vno ſexu, inquit Auguſt. lib. 2. qu. eſt. in Exod. quæſt. 72. vterque videtur ſonare communiter. Vt nō mœchaberis. Tamē vbi vnus exprimitur, honoratior vtique exprimitur, id eſt maſculus. Vt ex hoc intelligat fœmina quid ſibi præceptum ſit. *Leuit. 17.* Vt homo de domo Iſrael qui obtulerit ſacrificium. Et honora patrem. & beatus vir qui non abijt in conſilio impiorum. Et lib. quæſt. ſuper. Leuit. quæſt. 49. ait. ſolet ſcriptura maſculinum ſexum, pro quolibet ponere, ſicut de Abraham dictum eſt. *Gene. 23.* Surrexit à mortuo. cum vxor ejus mortua eſſet. & in concione. 5. Pſal. 118. ait, Plerumque in ſcripturis ita ponitur, vt à ſexu honoratiori vtrumque ſexum intelligamus modo locutionis, quo ſignificatur à parte totum. vt beatus vir. neque enim fœmina non beata. & Exo. 13. omne aperiens vuluam aſini, id eſt aſinæ. Hanc regulam pluries inculcat in libr. Locut. in Gene. & Exod. ab illo petes exempla, quæ à nobis ſunt prætermiſſa. Præterea Chryſ. hom. 66. in Gene. ait. Perpetuus ſcripturæ mos eſt, à magis principali totum ſignificare. Vt quādo Ioſeph narrauit viſionem, inquit Iacob. Nunquid ego & mater tua veniemus & adorabimus te ſuper terram? *Gene. 37.* Solus tamen pater adorauit eum in Ægypto, vt ſcriptura inquit. Adorauit Iſrael faſtigium virgæ eius. Quoniam igitur caput mulieris, vir (erunt, inquit, duo in carnem vnam) cum adorauit caput, ideſt, vir, manifeſtum eſt, quod totū corpus hac rōne attigit. Multo enim magis illa, niſi ex hac vita prærepta fuiſſet. hoc feciſſet Hæc ille. Aliquandò, inquit Aug. lib. 3. Locut. in Leui. Scripturam non reſpicit ad nomen cuius ſit generis, ſed potiùs ad id quod nomen ſignificare voluit. Veluti in Leui. Si ſacerdos poſſederit animā emptā pecunia, hic edet de panibus eius. nōn dixit hæc edet, cùm animam dixerit. & Pſal. 3. Multi dicūt animę meæ, non eſt ſalus ipſi, ſcilicet, Dauid. & Photius ad Epheſios, ideſt cùm inquit Paulus. ſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ. qui non refert ſpiritum ſanctum, ſed Deum. Nam nonnunquam nomina referuntur ad ſignificationem, non ad nomina ipſa.

REGVLA X.

MOS diuinæ ſcripturæ eſt, vt genus
pro ſpecie.& è contra,accipiat.& ſic
totum à parte, & è contra. Gene. 6.
Delebo hominem quem creaui.per quem in
telligit reptilia & volatilia. Vnde ſubdit. ab
homine vſque ad animantia,à reptili vſq; ad
volucres cæli. Leui.20. Qui dederit de ſemi-
ne ſuo Moloch,ideſt,idolo ſic nũcupato,per
quod intelligit omnia idola. & Eccleſiaſtes
1. Non eſt omne nouũ ſub ſole.i.ſub cælo, à
parte totum , nihil eſt nouum. & Leuit. 19.
Ephi iuſtus erit,& Hin.per has menſuras re-
liquas oẽs intelligit.& Exod.24. Nõ coques
hœdum in lacte matris ſuæ.per quem intelli
git & alia animalia.& Amos 9.ſuper contri-
tionem Ioſeph.i. Iſrael. & genus pro ſpecie,
vt voces pro tonitruis.&, herbã agri percuſ-
ſit grando,id eſt,quod creſcit in agris. & è cõ
tra ebrietas pro luxu ſic inuenimus nomina
alicuius fluminis ꝓ quolibet flumine.& no-
mẽ vnius venti pro quolibet vento. & vnius
mõtis pro quolibet monte.& Iſaiæ 2 . . Tritu
rabit Moab ſub eo. Moab pro quocunq; ho
ſte.& cap. 1.principes Sodomorũ.i.ſcelerati.

REGVLA XI.

ALiquando In ſcriptura ,inquit Hiero.
Matth.26. mutata re priſtinũ nomen
permanet. Veluti in euangelio,voca-
tur Simon leproſus , non quia tunc leproſus
fuerit,ſed quia ante leproſus, tamen iam à ſal
uatore mũdatus erat. & in catalogo apoſto-
lorũ cum priſtino vitio & officio Matthæus
publicanus appellatur, qui certè publicanus
eſſe deſierat. Et Chryſ.ho.24.in Marcum cũ
hæc exempla adduxiſſet,ſubiunxit.Nomen
priſtinũ remanet,vt virtus appareat ſaluato-
ris, vt Maria Magdalene, à qua Chriſtus eie
cerat ſeptem dæmonia.Præterea Matth. 27.
cum dicitur.Multa corpora ſanctorum reſur
rexerunt, & venerunt in ſanctam ciuitatem,
& apparuerũt multis. ait Hiero. Sancta ciui-
tas vocatur Ieruſalem in euangelio,etiã poſt
Chriſti mortem. Tamen nihil minus quàm
ſancta erat. Appellabatur ſancta ꝓpter tem
plum , & ſancta ſanctorũ , ob diſtinctionem
aliarum vrbium in quibus idola colebantur.
Adhuc in epiſt. ad Rufinum de iudicio Salo
monis inter duas meretrices,ait. Iuxta typi-
cum intellectum duæ meretrices ſunt eccle-
ſia & ſynagoga.Quòd autem adulteræ & me
retrices ſynagoga & eccleſia dicantur in ſcri
pturis,nulla dubitatio eſt, & hoc prima fron
te videtur eſſe blaſphemum. Cæterùm ſi re-
curramus ad prophetas, Hoſeæ ſcilicet qui
accepit vxorem fornicariam , & generat fi-
lios fornicationum, & deinde adulteram. Et
ad Ezechiel, qui Ieruſalem meretricem ar-
guit, quòd ſecuta ſit amatores ſuos, & diuari
cauerit omni tranſeunti pedes, lupanarq́; in
loco celebri extruxerit , animaduertemus
Chriſtum,idcirco veniſſe vt meretrices do-
naret matrimonio, & de duobus gregibus
vnum ouile faceret,medioq́; pariete deſtru-
cto, In eaſdem caulas , oues prius morbidas
congregaret. Hæ ſunt duæ virgæ quæ iun-
guntur in Ezechiele. De quibus per Zacha-
riam dominus refert. Et aſſumpſi mihi duas
virgas,vnam vocaui decorem,alteram voca-
ui funiculos & paui gregem. Mulier quoq; il
la meretrix in euangelio, quæ pedes Ieſu la-
chrymis lauat, crine detergit, & cui peccata
omnia dimittuntur, manifeſtè pingit eccle-
ſiam de gentibus congregatam. Hęc idcircò
replicaui,ne cui videatur incongruum, ſi ſy-
nagoga & eccleſia meretrices dicantur, qua-
rũ vna Salomonis iudicio filij poſſeſsione do
nata eſt.Prudens quæret auditor,quomodo
meretrix ſit eccleſia, quæ non habet maculã
neq; rugam? Non dicimus eccleſiã perman-
ſiſſe meretricem,ſed fuiſſe. Hęc cùm dixiſſet
Hiero. iterum replicat exempla quæ prius à
nobis allata ſunt. Præterea in commenta.in
Iob titulo Hiero.ca.38.dicit.Mos ſanctę ſcri
pturæ eſt huiuſmodi, vt priſtina culparũ no
mina in ſanctis frequẽter recenſeat. ſicut ait
dominus per Iſaiam. benedicent me beſtiæ *Iſaia. 43.*
agri, & dracones & ſtruthiones. Ideſt genti-
les,qui ante vt iumenta erant,nunc tamen iu
menta & ſtruthiones eſſe deſierunt.& Mat-
thæus vocatur publicanus.& Philip.presby
ter totidem verbis refert eandem ſententiam.
& Orige. ho. 1. in Ioſue ait. Raab illa mere- *Ioſue. 2.*
trix,hoc eſt eccleſia , quæ ab Ieſu miſſos ex-
ploratores ſuſcepit,propterea ſuſcepit, ne vl
tra ſit meretrix.Lege Hierony.q.8.ad Hedi-
biam.& Auguſti.in comment.Pſal.73.

Ex hac regula,ni fallor , facilè intelligit il-
lud quod in Exodo ca.7.legimus. Virga Aa-
ron deuorauit ſerpentes.id eſt , ſerpens quæ
parum ante virga erat, cæteras ſerpentes de-
uorauit.& Gene.34. Dina iam oppreſſa vir-
go vocatur.& in nouo inſtrumento Eucha-
riſtia panis vocatur, cùm panis nõ ſit, vt Lu-
therani

therani arbitrantur, sed verum Christi corpus. Sed ideo vocatur panis, quia ante ineffabilia consecrationis verba, panis erat. Et in euangelio legimus, cæci vident, claudi ambulant. cùm nec cæci videre, quandiu cæci sunt, nec loripedes rectò ingredi pede possint. Sed significare voluit, quod qui anteà cæci erant, nunc vident &c. Et Hoseæ præcipit Dominus, vt ducat vxorem meretricē. Non quod meretrix permanserit cùm prophetæ coniūcta fuit, sed quòd ante cōnubiū in prostibulo diuersaretur. Ac præcipit illi Dominus vt faciat filios fornicationum. id est, ex vxore illa quæ plures olim exercuerat fornicationes. Sed post nuptias nunquā violauerat thorū coniugale. Coniugiū hoc significauit excellentē ac heroicam prophetæ virtutem, qui sibi meretricē copulare voluit, vt à scelere inueterato eam abduceret. Quandoquidem effrenis libido connubialibus pedicis colliganda est. Nec opus est dispensationem admittere, aut à lege soluere ipsum prophetam vt scholastici fecerunt. vt S. Tho. 1.2. q. 100. Art. 8. & 2.2. q. 154. Art. 2. Amestat Theodoretus Hoseæ. 1. capi. Hac phrasi externi etiam vtūtur scriptores, vt Terētius in Eunucho. Act. 4. scena. 3. dicit enim de Virgine oppressa. Virgo lachrymat.

REGVLA XII.

Mat. 19. MVlta in scriptura dicuntur (vt inquit August. in lib. de scriptu. & litera. cap. 1.) posse fieri, quorum deest exemplum. Nam transire camelum per foramē acus, Dominus dixit esse possibile, tamē nunquam factum est. Legas duodecim millia legionū angelorum, pro Christo nepotes retur pugnare potuisse, neque tamen factū. Legas fieri potuisse, vt semel gentes exterminarentur, à terra quæ debebatur filijs Israel, Deū tamē paulatim fieri voluisse. Sic homo potest esse absq; peccato si voluntas eius non desit, ope diuina auxiliāte, sed tamen præter vnū in quo omnes viuificabūtur, neminē fuisse vel fore, in quo hic viuente esset ista perfectio. Et alia sexcēta possunt occurrere, quę fieri vel potuisse, vel posse fateamur, & eorū tamen exempla, quod facta sint, proferre nequeamus. Vnde non ideo negare debemus, fieri posse, vt homo sine peccato sit, quia nullus est hominum, præter illum, qui non tantum homo, sed etiā natura Deus est, in quo id perfectum esse demonstrare possimus. & cap. trigesi. quarto, inquit. His addi possunt illa quæ leguntur in libro sapientiæ. cap. 16. quod multa posset noua tormēta Deus exercere in impios, ad nutum sibi seruiente creatura, quæ tamē non exercuit. Potest de monte illo, quē fides in mare transferet, quod nunquam factum, vel legimus, vel audiuimus, *Mat. 17.*

Locus Mat. 17. expositus. Quem sensum habeat iuxta Aug. locus ille Mat. c. 17. si habueritis fidem sicut granū sināpis, diceris monti huic transi & transibit, ex postremis eius, huius regulæ verbis, constitit. Verum iuxta Hiero. sententiam, per montem diabolus est intelligēdus, qui à corporibus hominū expellitur ac fugatur à sanctis viris. At diuus Eucherius in Pareunetico, affirmat quod Grego. Neocæsariēsis qui vocatus fuit θαυματουργός, id est mirabilium patrator, hoc fecit, non dicturus vtique nisi in aliquo probato authore legisset. Illius hæc sunt verba, Gregorius è Ponto sacerdos, philosophia prius apud mundum & eloquentia præstans, sed postea maior præstantiorque virtutibus, adeo vt sicut de hoc historiæ nostræ fidēs loquitur, inter reliqua admirabiliū signa meritorum, precibus huius mons referatur secessisse, lacus exaruisse. Et Suidas in dictione ἀγαπητὸς, ait. ἀγαπητὸς ἐπίσκοπος συνάδων ὃν ἐπαινῶν πολλὰ τίθεται εὐσέβιος ὁ παμφίλου καὶ θαυμάτων αὐτοῦ ἐξαισίων μνήμην ποιεῖται ὀρῶν μεταστάσεις καὶ ποταμῶν καὶ νεκρῶν ἐγέρσεις. Hoc est. Agapetus episcopus Synadon, quem vehementer laudat Eusebius, referens ingentia miracula ab ipso esse patrata, videlicet quòd montes & flumina è proprijs locis ab ipso dimota & alio translata sint. Nec ab his dissidet Theophy. Mat. 17. quanuis historiam nullam de hac re se legisse fateatur. ait enim. Vbi montes transtulerunt apostoli? nusquam quidem scriptum est. Veruntamē verisimile est quod transtulerint, etiam si nō sit scriptum. non enim omnia scripta sunt. Atq; illi suffragatur Euthy. Hæc Regula magnum habet momentum pro disputationibus theologicis.

REGVLA XIII.

QVia, vt inquit Chrysosto. homil. 2. in Matth. incredibilia erant quæ proponebantur futura, etiam nominum præcesserunt figuræ, vt porrò ante omnis

nis ex inuidia nouitatis tumultus oriturus extingueretur. Iesus nanque dicitur ille qui post Moysen populum in terram promissionis induxit. hic verò reduxit in cælum,& ea quæ sunt in cælis bona : ille postquam Moyses mortuus est, iste postquam lex data per Moysen cessauit. Ille ducis dignitate pollens,iste vero regis maiestate præfulgens. Hactenus ille. Iesus sacerdos magnus erat Christi figura. secundum quidem id quod pontifex erat,portabat cognominis eius Iesus typum qui interpretatur deo salus,idest. domini salus.& est filius Iosedec, quod & ipsum in linguam nostram vertitur deus Iustus.Et vere Iesus magnus sacerdos, cui omnes dei antistites comparati,parui sunt & nihil.si enim iste magnus dicitur sacerdos, vtique ad distinctionem eorum dicitur qui minores sunt. Lege Hierony. Zachariæ capi. 3. & quæ scripsi in capit. de citationibus,& allegorijs.

Iesu filius Naue.

Iesu sacerdos magn⁹.

REGVLA XIIII.

IN his quæ ad mores attinent, ex his quæ confinia sunt, & consimilem habent speciem,similia licet colligere. Nam quemadmodum idem pharmacum ad morbum fugandum vtile,cum vim illius medicus discit, ad omnes illi finitimos morbos accommodat. Sic sententia communis quæ ad plures similes se potest protendere, non est despicienda. Sed dum vni negotio propriè congruit, ad similia & cognata traducenda est. Vnde docens Origenes nos modum quo scripturam fœcundam efficiamus,inquit tracta.23.in Matth. Secundum ea quæ scripta sunt,debemus & ea quæ scripta non sunt tractare, scriptum est enim propter esurientes, & sitientes dominum dixisse,esurij & sitij,& propter nudos & peregrinos, & ægrotantes & in carcere positos nudus fui,& hospes fui, & in carcere fui, & infirmus fui. secundum consequentiā similitudinis addamus & nos, iniurias passus sum, cæcus fui,tentatus sum &c.& sicut in illis quæ scripta sunt verus est sermo domini dicentis. Quandiu vni ex minimis fecistis,mihi fecistis. Sic cùm iniuriam passus fuerit iustus,vel blasphematus,vel tale aliquid passus, crede Christum in eos qui fecerunt dicentem.Quando vni ex minimis istis fecistis iniuriam, me tentastis,me blasphemastis.Et Augusti.in lib. de fide & operibus.capi. 13. ait. Aliquando aliquod præceptum sine alio,siue illud,siue illud,pro plena doctrina inuenitur scriptura commemorare. Veluti dilectio Dei, non potest esse in homine qui non diligit proximum, nec dilectio proximi in eo qui non diligit deum, tamen alterum sine altero ponit. Vt intelligamus alterum sine altero esse non posse.Quia & qui credit deo, debet facere quod præcipit deus,& qui propterea facit quia præcipit deus,necesse est vt credat Deo.& Hierony. Sophoniæ. 1.cùm dicitur. Disperierunt omnes inuoluti argento.ait, Non existimādum est eos solos perijsse qui argento erecti sunt, sed iuxta hanc diffinitionem peribit & ille qui in generis nobilitate se iactat. Qui gloriatur in dignitatibus, peribit. qui inflatur, peribit. qui in fortitudine corporis gloriatur, peribit. peribit qui in fœmineo langore mollitus comam nutrit, vellit pilos, cutem polit, & ad speculum comitur, quæ propriè passio & insania fœminarum est. Denique quod inquit Cicero lib. 1. officiorum hoc in loco quadrare potest. omnia, inquit, communia hominum videntur ea quæ sunt generis eius,quod ab Ennio positum in vna re transferri per multas potest.

Matth.23

Homo qui erranti comiter monstrat viam
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,
Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.

Vna ex re satis præcipit, Vt quicquid sine detrimento posit commodari,id tribuatur vel ignoto.

Vt rès fiat manifestior & planior, nonnulla exempla adhibenda sunt. v. g. Lucæ. 11. Quod superest date eleemosynam,idest,vos estis omni scelere pleni, nunc agite pœnitentiam, & bonis operibus iniqua opera compensate, & sic omni scelere eritis puri. eleemosynam pro quolibet opere bono posuit. Nam vna virtus pro omnibus simul ponitur, & vnicum vitium pro cunctis sceleribus ponitur, vt Beatus vir, qui intelligit super egenum & pauperem.& Dani.4.Consilium meum placeat regi.peccata tua eleemosynis redime. Nunquid fornicarius, & impurus dummodo largiatur eleemosynam expers erit iniquitatis? minimè.& 1. Corint.8. Non alligabis os boui trituranti, nunquid est deo cura de bobus? minimè:loquitur ergo de hominibus.& dolus pro quolibet peccato. vt in Psalm. Non deficit de plateis eius vsura & dolus,& in cuius spiritu non est inuentus do-

Lucæ locus.

lus.&

Lutheranorum haeresis.

lus.& sic intelligendus est textus ille de constitutionibus in decreta. Translato. Ex hac eadem Regula possunt solui omnia testimonia hæreticorum contra ecclesiam allata, quibus astruere nituntur fidem solam ad salutem sufficere. Cùm sub nomine fidei omnes simul virtutes intelligantur. Illorum hæc sunt testimonia. iustus ex fide viuit. Io. 3. Qui credit in filium Dei non videbit mortem. & Gene. 13. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ecce ergo ex nostra Regula, fides bonis operibus destituta, non potest hominem ad fœlicitatem perducere. vt dicit Augu. in lib. de fide & operibus. Deinde si quæras an vsus sit Christus verbis, aquam in vinum conuertendo. Affirmabo vsum fuisse verbis, vt in aliquibus miraculis, aut oratione, vt in alijs.

REGVLA XV.

De sensibus corporis.

CVm sint (authore Aug. epist. ad Paulinam. ca. 2) quinq; sensus corporis, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi. Visus quidem in eis præcipuè oculis attributus est. veruntamen hoc verbo vtimur in cæteris. Non enim tantùm dicimus. Vide quid luceat. Sed vide qd sonet. vide quid oleat. vide quid sapiat. Hactenus ille. Exēpla sint hæc. Exo. 20. omnis populus videbat vocem, & lampades, & vocem tubæ. & Gene. 42. Cùm vidisset Iacob quia sunt escæ in Ægypto. vnde vtique absens erat. & c. 27. Vide odorem fili mi, est sicut odor agri pleni. & sic omnes sensus confunduntur, & vnus pro alio ponitur. vt Psal. 33. Gustate & videte quàm suauis est dominus. & Io. 6. Videns Iesus cogitationes. i. intelligens. & Iob. 6. an palatum meum non intelliget afflictiones. id est: an nō inferent mihi dolorem flagella?

Vulgata. Ecce odor filij mei est sicut odor agri pleni

REGVLA XVI.

SOlet scriptura (authore Euthy. Psal. 43.) iuxta vulgi consuetudinem quando aliquod factum narrat, vt certiores simus, sensus ipsos assumere in testes. Vt viderunt oculi nostri, & manus nostræ contrectauerūt de verbo vitæ. & c, Auribus nostris audiuimus. Hæc ille. Et Basilius in præfa. in Isaiam. Exempla affatim suppeditabit scriptura. vt, Visio Isaiæ filij Amos. & capit. 6. Vidi dominum sedentem supra solium excelsum. & eleuatū

1. Ioan. 1.

vocat visionem prophetiam propter rei certitudinem. Alioqui Deum nemo vidit vnquā, dum vixit. & Lucæ. 20. Nisi misero manus in fixuras clauorum, non credam. Denique cū legimus. ostende nobis patrem. ostensio ista intelligendi potius est demonstratio, quam videndi. nam sequitur. sufficit nobis. Atque ita exponit Hilarius libro. 7. de Trinitate. Hinc aperire oculos, (iuxta August. lib. 1. Locu. in Gene. circa principium) in scripturis tunc dicimur, quando aliquid clarè cognoscimus, quod ante ignorabamus. Sic scriptum est de Adam & Eua, aperti sunt oculi eorum. Cum absurde credatur eos in paradiso cæcos, vel oculis clausis prius oberrasse. Hac etiam locutione scriptum est de Agar. Aperuit oculos suos & vidit puteum. Neque enim clausis oculis prius sedebat. Et quod in fractione panis, aperti sunt oculi eorum, qui cognouerunt Dominum post resurrectionem. Neque enim per viam, cum illo clausis oculis ambulabant. Ita quoque dicit lib. 11. in Gene. ad lite. c. 31. & Orige. ho. 17. Nume. Et hęc annotanda sunt, vt intelligas rectè S. Thomæ arg. 9. Art. 2. quæst. 164. 2. 2. Partis. Deinde aduerte ex Ambr. Lucæ. 1. capit. Quòd sunt quædam peculiaria verba in sacris literis, quibus vtuntur ad aliquid propriè significandum. Sic angelus apparuisse dicitur Zachariæ, qui eum repente conspexit. & hoc specialiter. aut de angelis, aut de Deo scriptura diuina tenere consueuit, vt quod non potest videri, apparere dicatur. Sic enim habes. Apparuit Deus Abrahę ad Ilicem Mambre. Nam qui ante non præsentitur, sed repętino videtur aspectu, apparere memoratur. Non enim, similiter sensibilia videntur, & is cuius in voluntate situm est videri, & cuius natura est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur, si vult videtur. Apparuit Deus Abrahæ, quia voluit, alij quia non voluit, non apparuit. Visus est etiā & Stephano cum lapidaretur à populo aperiri cælum. Visus est & Iesus stans ad dexteram Dei, & non est visus à populo. Vidit Isaias & Dominum Sabaoth. Sed alius videre non potuit, Desumpsitque hæc Ambro. ex Orige. in eodem loco. & Augu. epist. 112. ad Paulinam, recitat Ambrosij verba. Præterea aduerte ex Euthy. Psal. 18. Quod cùm dicitur in scripturis, manifestauit, apparuit. & visus est, & similia, ostenditur, quod iuxta naturam incorruptibilitatis corporis, inuisibilis erat corruptibilibus

Aperire oculos quid

Gene. 3.

Gene. 21.

Luc. 24.

Apparuit angelus qd significet.

Gene. 18.

Act. 7.

bilibus oculis, verum demittendo se, & dispẽsatoriè, manifestabatur. Porrò quia istæ apparitiones angelorum, aliquando sunt bonorũ, aliquando malorum, oportet signo aliquo dato, ostendere quomodo separari posint inter se. Qua de re hæc scribit Theophy. Lucæ. 1. Si mens, inquit, primum turbatur, & statim timor soluitur, & iterum quiescit, re vera diuina visio est. Si autem timor aut turbatio, magis, ac magis crescat, dæmoniaca visio est, & Hieronym. Matthæ. 28. in veteri & nouo testamento hoc semper obseruandum est quid quando augustior aliqua apparuit visio, primum timor pellitur, vt sic mente placata possint quæ dicuntur audiri, ideo dominus post resurrectionem dixit mulieribus. Nolite timere, & in princip. Lucæ in visione Zacha. idem ostenditur, lege Andream. cap. 2. comment. Apocal.

REGVLA. XVII.

IVxta mysteria scripturarum, (authore Hieron. Isaiæ. 1. c.) non primogeniti accipiunt hæreditatem, quibus ex lege Numer. 3. data debetur. Sed secundi filij. Primogenitus fuit
Gene. 35. Cain, sed Habel munera Deo placuerunt. Primogenitus Ruben, sed tamen benedictio seminis Christi transfertur ad Iudam. Ita Iudæi iuxta vocationis ordinem primi fuerũt. Nos secundi, Dei appellamur filij. Et in comment. Iere. c. 31. inquit. Ephraim in typo esse populi de gentibus congregati, scriptura testatur.
Gene. 48. Fuit enim posterior filius Ioseph, & surripuit primogenita Manasses, qui natura primitiuus erat. Sed in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram Iacob, dextræ manus eius suscepit benedictionem. Et qui steterat ad dexteram, sinistra benedictus, in
Genes. 27 secundum redactus est gradum. Et quomodo Iacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita. Hactenus ille. Decussatis manibus, inquit Hierony. Decussare est per medium secare, veluti si duæ Regulæ concurrãt ad speciem literæ. χ. quæ figura crucis est.
De cruce Christi. Sic Iacob vertit manum dexteram ad sinistram, vt benediceret Ephraim, & figuram effecit crucis, quæ Christi significabat passionem. Vnde Damascenus lib. 4. ca. 12. cum mira de cruce tractasset, addit. Iacob alternatis cancellatisque manibus filios Ioseph benedicens, signum crucis manifestissimè descripsit. Sed de illa lege Iusti. in Tryphone. pa. 66. & Cantacuzenum Apolo. 2. versus finem, & Prudentium in hymno Epipha. & Apolo. 3. Verum his dimissis ad institutum nostrum reuertamur. Origenes quoque homil. 3. Numer. ait. Leuitæ assumuntur pro primogenitis, cum vtique non sint primogeniti. Leui enim tertius nascitur ex Lia. Primus namque est Ruben. Secundus Symeon. Tertius Leui. & assumuntur in primogenitos ij, qui natura non sunt primogeniti. Certè illud edocet nos, quod apud Deum non illi primogeniti habeantur, qui corporea natiuitate præcedunt, sed ij quos proposito mentis inspecto, Deus ipse in ordinem primitiuorum iudicat assumendos. Sic apud Deum, Iacob posterior natu primogenitus iudicatus est, & be- *Gen. 26.*
nedictiones primogeniti, procurata diuinitus parentis cæcitate suscepit. Filij ergo Leui primogeniti quidem non sunt secundum carnem, sed pro primogenitis assumuntur, vt sit amplius aliquid pro primogenito assumi, quàm primogenitum nasci. Igitur recenseamus attentius quomodo distribuuntur. 12. tribus, per ternas quatuor partes, & per singulas quatuor cæli plagas certa statione considunt, & inueniemus Iudam quidem ab oriente statui cum Isachar & Zabulon. Ruben vero ab occidente cum Simeon & Gad. In meridie Ephraim cum Beniamin & Manasse. In Aquilone vero Dan cum Nephtali & Aser. Et in his omnibus quasi per quatuor terræ cardines in circuitu collocatis, in medio eorũ, vt pote Deo proximi circa ipsum tabernaculum, Dei cõstituuntur Leuitę. In castris quidẽ Iuda quæ sunt ab oriente, Moyses & Aaron. In castris vero Ruben, Gersom. In castris autem Beniamin, Caath. Vbi vero Dan castra constituit, Merari collocatur. Et in medio filiorum Israel filij Leui. Hæc omnia ad quatuor hominum gradus facile aptari possunt, ex sententia Pauli ad Hebr. 12. Accessistis ad montem Siõn & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cælestem, & multitudinem angelorum collaudantium, & ecclesiam primitiuorum scriptam in cælis. Item Abraham minimus ex filijs Thare eligitur, reliqui reprobãtur. Nam etsi primo loco soleat poni, cum numerantur filij Thare, propter eius excellentiam priorem locum obtinet inter fratres, non propter nascendi ordinem, & Dauid minimus inter fratres eligitur à domino. Nonnulli primogeniti non sunt ab hæreditate depulsi. Nam Sem primus filius Noe electus

fuit à domino. Non ignoro tamen aliquibus visum fuisse, postremum filium Noë fuisse.

REGVLA XVIII.

SÆpenumero, inquit Euthy. Psalm. 7. causata causarum nominibus appellamus. Vt. Nequando rapiat vt leo animam meam, idest, vitam. Quemadmodum & Dominus, pax dicitur, & iustitia, & vita, & alia huiusmodi, quia pacis & vitæ & iustitiæ author est. Hac etiam ratione Dæmon, peccatũ, perditio & mors appellatur, veluti illorũ causa. Ita quoque Oecume. ad Roma. 10. & in Epist. Iudæ. ca. 3.

REGVLA XIX.

FRequenter ipsa opera membrorum, (inquit Orige. tract. 5. in Matth.) pro membris in scriptura ponuntur. Quale est illud. Tuli manus meas ad mandata tua. non ipsas manus, sed opera manuum tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo & in alio loco. Ad teleuaui oculos meos non oculos istos, sed mentem, quem per oculos videt. Item, conuerti pedes meos ad testimonia tua. Non pedes, sed motus animæ conuertuntur ad testimonia Dei, quando corporis musve conuersari secundum Deum. Sic actus animæ peccans, manus intelligitur, incessus animæ peccans, pes, visus animæ peccans, oculos, quos oportet præcidere si scandalum faciant. Clarius transtulisset interpres Origenis, si dixisset. Per membra solet scriptura, opera membrorum intelligere. Vel à membro opus solet ostẽdere scriptura. Vt digitus Dei est hic. & Iob. Manus Domini tetigit me. & Psal. 48. Iniquitas calcanei circundedit me. & respexit Dominus Petrum. hoc est misertus est. Sicut vice versa Iob. 7. oculi tui in me, & non ero, idest, si in me iratus fueris, peribo.

REGVLA XX.

VBI sine epitasi, (inquit author comment. in Iob titu. Hiero. capit. 39.) aliquod nomen ponitur in scripturis, vt mons tantum, & non additur ei, vt dicatur mons Sion, aut mõs corruptus, mõs pinguis. non ab re existimo, quin expositio de eadem re, in vtramque partem, bonam scilicet & malam, sit libera. Vbi vero cum epitasi. vt leo de tribu Iuda, aut sedet in insidijs sicut leo. ibi aut Christus sine vlla cunctatione intelligitur, aut diabolus aduersarius noster. Nec ab eo dissentit Philip. presbyter, eodem in loco. Sic dicitur populus acquisitionis, aut Dei, & populus Gomorræ, domus Dei, domus confusionis. Vir Belial, vir desideriorum & Hiero. eodem lib. capit. 38. ait. Montem secundum consuetudinem scripturæ dicimus dominum nostrum, & diabolum similiter appellamus. Petram quoque & lapidem, arborem etiam & gladium dicimus. vt Matthæ. 17. Diceretis huic arbori eradicare & mittete in mare. Ita & coruum. nam & sponsa ecclesia, inter cætera præconia laudis, de Christo ita ait in Canti. canticorum. Crines eius vt abietis, nigri sicut coruus. *Cantic. 5.* Sed quando diabolo corui nomen aptamus, dicimus eum nigrum crinibus atque tetrum, vt qui tenebris nequitiarum commoretur. Quando vero eo nomine saluatorem significari dicimus, mysteriorum arcanis eum in scripturis suis obscurissimum esse sentimus. Et cũ sciamus Diabolum in scripturis serpentẽ nominari, quis auderet de domino ita credere, nisi ipse in se serpentis similitudinem proprijs verbis expressisset, dicens. Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium hominis. *Ioan. 3.* Et discipulos tales esse monuit, dicẽs Estote astuti sicut serpẽtes. Serpens, idest. Diabolus maledictus à Deo est, eo quod Euam se duxit astutia. & Christus maledictus dicitur, *Deut. 21.* quia maledictus omnis qui pendet in ligno. Maledictum quippe hominis in se suscipiendo, idest eã, quę ex sententia Dei venerat mortem, vt maledictum suspendit in ligno, & inde est quod pro nobis factus est maledictum. *Galat. 6.* De his latius disputauimus, cum de nominibus quæ in bonam, aut malam, aut in vtramque partem accipiuntur.

REGVLA XXI.

SOlent imagines, (authore Augnst. lib. 2. ad Simplicianum quęst. 3.) rerum earum nominibus appellari, quarum sunt imagines. sicut omnia quę fingũtur, aut pinguntur ex aliqua parte materiæ, metalli aut ligni, vel cuiuscunq; rei aptæ ad opera huiusmodi, quę etiã videtur in somnis, & omnes ferè imagines earum rerũ quarũ imagines sunt, appellari nominibus solent. Sic cũ intuemur tabulã depictam aut parietem, dicimus ille Cicero est. il-

le Hector,illa Roma. & vidi in ſomnis Auguſtinum,ideſt,imaginem Auguſtini cum nihil aliud ſint quàm pictæ imagines. Vnde intelligimus in libris Regum, non verè Samuel à Phitoniſſa eſſe excitatum,ſed phãtaſma eius, & Cherubin cum ſint cæleſtes poteſtates, fictæ tamen ex metallo, quod imperauit Deus ſuper arcam teſtamenti,non aliud quàm Cherubin,illæ quoq; effigies vocantur. Et Pharao dixit ſe vidiſſe in ſomnis ſpicas & boues, non ſpicarum aut boum Imagines. Hæc eadem repetit in.q.Ad Dulcitium.q.6.& li.12.in Gen. c.4.& li.2.de mirabilibus ſcripturæ.c.11.Deniq; li.3.contra duas epiſto.Pelagianorum.c.6.hac regula poſita,addit. Vt ipſam ſimilitudinem carnis peccati voluit apoſtolus ad Roma.7.appellare peccatum,cum dixit. In ſimilitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum. De peccato, ideſt, de ſimilitudine peccati. Ex hac regula colligo, nec Moyſen nec Paulum Deum vidiſſe dum vixerunt, ſed eius tantum ſimilitudinẽ, vt inquit Eucherius in.q.in Gen.& S.Tho.1.2.q.98.artic.3.ad.2. Quamuis in prima parte.q.12.art.10.contrarium tenuerit. Verum de hac re ſupra lib.2. à nobis ſufficienter diſputatum eſt, & eodem modo intelligendum eſt quod dicit Iſaias. Vidi dominum ſedẽtem ſupra ſolium excelſum & eleuatum.

Geneſ. 41.

Moyſes & Paulus an Deum viderint.

Iſaia.6.

Vltimo ex eadẽ poſſet colligi regula quod non apparuit Sauli,verus Samuel, ſed eius ſimilitudo aut ſimulacrum. Ita quoque dicit Auguſt.in locis à me citatis,&.2.lib. de doct. Chriſtia.cap.23,& Hierony.Matth.6. verſus finem,inquit. Et in Samuelis Phãtaſmate phythoniſſa loquitur ad Saulem,cras eris mecum & Ezech.13.loquẽs de pſeudopropheticis, ait, Has dicunt Hebræi maleficeis artibus eruditas,per necromantias & pythicum ſpiritũ, qualis fuit illa quæ viſa eſt ſuſcitaſſe animam Samuelis,& in comment.Iſaiæ.cap.7.in expoſitione huius loci,& adiecit dominus loqui ad Achaz.ait. Plerique putant Saulem ſignum accepiſſe de terra,& de profundo inferni,quãdo Samuelem per incantationes & artes magicas viſus eſt ſuſcitaſſe. Præterea Auguſti. lib.de cura pro mortuis agenda.cap.15.contrariam videtur tenere ſententiam cum ait. Samuel defunctus, viuo Sauli futura prædixit. Quamuis nonnulli,non ipſum fuiſſe qui potuiſſet magicis artibus euocari, ſed aliquẽ ſpiritum,tam malis operibus cõgruentem, illius exiſtiment ſimilitudinem figuraſſe. Deinde videtur propriam ſententiam & eccleſiaſtici explicare,inquiens. Cum liber Eccleſiaſticus contineat,quod Samuel etiam mortuus prophetauerit. Sed quid de Moyſe dicturi ſumus qui in Deuter.mortuus, & in Euangelio cum Elia,qui mortuus non eſt, legitur apparuiſſe viuentibus?& Eucherius lib.1.Reg.cap.29. A nobis ſtat. Quãuis in.q.in.lib.Regum. ſub dubio relinquat quæſtionem,inquiens. Aut falſam vmbram diabolus oſtendit. Aut ſi fuit vera,tantum ei licuiſſe credendum eſt, quãtum à domino permittente conceſſum eſt. Nec mirum pro arcanis cauſis diabolo iſta permitti,cum & Saluatorem conſtituerit in pinnam templi,& Iob petierit, acceperitq; tentandũ. Igitur Auguſt.aliàs conſtanter tenet per illuſionem dæmonis fuiſſe factam illam apparitionẽ, vt in lib.q.vete.& no.teſta.inquit. Porrò hoc fuit præſtigium Satanæ, quo vt plurimos fallat,etiam bonos in poteſtate ſe habere confingit. Nam iuxta apoſtolum. Ipſe Satanas trausfigurat ſe in angelum lucis. Vt enim errorem faceret in quo & ipſe gloriaretur, In habitu viri iuſti ſe ſubornauit, & S. Thom.1. parte.quæſt.89.articu.8.ad.2.ait. Dici poteſt de Samuele quod ipſe apparuit per reuelationem diuinam,iuxta illud Eccleſia.46.dormiuit & notum fecit regi finem vitæ ſuæ, vel illa apparitio fuit procorata per dæmones, ſi tamen Eccleſiaſtici authoritas recipiatur. &.2.2.quæſt.174.arti.5.ait. Si voluntate Dei ipſa anima Samuelis Saoli euentum belli prænunciauit, Deo ſibi in limbo hoc reuelante pertinet ad prophetiam. Aut non fuit anima Samuelis,ſed dæmon ex perſona eius loquens, quoniam ſapiens Samuelem nominat, ſecundum opinionem Saulis & adſtantium qui ita opinabantur. Vide Lyram.1.Reg.ca.28. Qui ſententiam Auguſt.in lib. De cura pro mortuis agenda tenuit,propter ſententiam ſapiẽtis In Eccleſ.ſed ex Regula facile ſoluitur. Aut ex Regula.2.ſupra explicata à nobis. At vero cum liber eccleſiaſticus ſit canonicus non videtur vera dicta ſententia quæ negat verum Samuelem apparuiſſe Sauli.

Samuel an ſuſcitatus à Phithoniſſa.

1.Reg. 28.

Eccleſ.46.

2.Cor.11.

REGVLA XXII.

EX ea parte,(Inquit Hieronym.ad Galat.3.) vnuſquiſque in ſcriptura appellatur quam vel maxime habet,hęc ille,vt.v.g. Iob à patientia laudatur,ſufferentiam,inquit, Iob audiſtis,& finẽ eius in domino,non quod

reliquis

reliquis careat virtutibus, nam omnes sunt cōnexæ & cōcatenatæ, sed quòd in hac reliquos sanctos superare visus sit, vel quod in vna virtute omnes simul intelligantur, vt regula. 14. diximus. Laudatur quoq; Abraham fides & Petri, & Iohānis Euāgelistæ puritas, propter virginitatem. Imo non solum virgo, sed maritus fuit, quem Dominus à nuptijs ad apostolatus perfectissimum statum allexit, vt inquit Hiero. lib. 1. contra Iouini. Laudatur quoque in Moyse mansuetudo, vnde Nume. 12. dicitur. Moyses erat mitissimus omnium hominum qui morabantur in terra. & Eliæ zelus & Simonis Zelotis, qui à zelo quoque nomē traxit. In Dauid etiam māsuetudo erga Saul, Absolon, Semei. vt Psalm. 105. Memento domine Dauid & omnis māsuetudinis eius. & ad eundem modum vniuersi sancti, licet omnibus essent virtutibus præditi, in vna tamen eminere visi sunt. Ab hac Regula, aut potius à seipso, videtur dissidere Hiero. in comment. epist. ad Ephes. c. 1. versus finē, inquiēs: Nunc Deus per partes est in singulis, in alio iustitia, in alio castitas, in alio temperantia, in alio sapientia, in alio fortitudo, & difficile est etiam in sanctis viris & perfectis omnes pariter esse virtutes. Attamen ipse Hiero. in lib. Mansionum. mansi. 38. contrarium affirmat, inquiens. Non vni virtuti semper danda est opera, sed sicut scriptum est. Ibunt de virtute in virtutem, de alia trāseundum est ad aliam, quia hærent sibi, & inter se ita nexæ, vt qui vna caruerit, omnibus careat. & in consolatione super obitu Paulinę vxoris ad Pammachiū ait. Quatuor virtutes scribunt Stoici, ita sibi inuicem nexas, & mutuò cohærentes, vt qui vnam non habuerit, omnibus careat, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. & in comment. Ezechi. ca. 1. Ambr. quoq; eidē subscribit sententiæ. lib. 1. offic. cap. 25. & 27. & li. 2. ca. 9. & lib. 5. comment. in Lucam ca. 6. De sermone Iesu. &c. ait. Connexæ igitur sibi sunt concatenatæque virtutes, vt qui vnam habeat, plures habere videatur. & sanctis vna competit virtus, sed eius quæ fuerit vberior, vberius est præmium. Item Grego. lib. 21. mora. capit. 3. & in procemio. 22. lib. mora. eidem suffragatur sententiæ. Verū hęc repugnantia quæ ex verbis Hiero. oriri videtur, soluitur ab eodem li. 1. contra Pelagi. Nunquid, inquit, qui vnam virtutem habet, omnes habet? Respondet qui vnam habet virtutem omnes habet, participatione non, proprieta-

[Margin: Gene. 15. Roma. 4. Matth. 16. Io. e nuptijs ad Apostolatum vocatus est. — 4. Reg. 1. Luca. 6. & Actu. 1. — Psalm. 83 — Stoici. — Virtutes cōnexæ accōcatenatæ.]

te. necesse est: cum vt singuli excellant in quibusdam.

REGVLA XXIII.

Dominus, vt inquit Theophyla. Matthæ. 2. vnumquenque hominem familiari signo, aut re attrahit. Sic Petrum piscatorem à multitudine piscium stupefactus attractus est. & Magos per stellam adduxit. quia illi multum astris tribuebant. & quia Iudæi prophetis fidem adhibebant, & prodigijs commouebantur, harum rerum illecebra pellexit eos. Ita quoque dicit Lucæ. 5. capit. Hunc in modum alliciebat populum Israeliticum, promittendo illis bona terrena, quia de terra erant & de terra loquebantur, & nil diuinum sapiebant. & Paulus Iudæis fiebat Iudæus, & Gentilibus gentilis, vt vtrosque lucrifaceret, & in ecclesiæ sagenam pertraheret. Lege Sanct. Thomā. 3. Parte. quæst. 36. Arti. 5.

[Margin: Luca. 5. Matth. 2. 1. Cor. 9.]

REGVLA XXIIII.

Fvit saluatori nostro consuetudo, (vt author est Cyrillus. libr. 4. super. Ioh. versus finem,) parua causa data, multa vtiliter audientibus dicere. Hactenus ille. Hoc est quod Paulus præcipit, prædica importunè & opportunè. vt apud Athenienses in Areopago, sumpta occasione ex inscriptione Aræ ignotorum deorum, Asiæ, Africæ, & Europæ multa de Christo vtiliter docuit. Sed de hac materia fuseà nobis disputatum est in c. de citationibus.

[Margin: 2. Timo. 4. Actu. 17.]

REGVLA XXV.

Solet Christus, (vt scriptum inuenimus in secundo opere titulo Chryst. in Matthæ. hom. 33.) plerumque quando de mysterio alicuius rei est locuturus, ante introducere corporaliter facientem idipsum. vt ex eo occasionem inueniens, tam corporalem narrationem mysterijs, quam rei propositum exequatur. Vt cum de compescenda iactantia Pharisæorum apud Lucam capit. 14. locuturus esset, introducit primò hydropicum & eum sanauit, vt in corporali tumore hydropici, iactantiæ Pharisæorum præpingeretur inflatio. & apud eundem Lucam, ex lotione vrceorum docet mundi-

mundiciam Pharisæorũ & sordes, quæ eluendæ erant. Sic Matth. cap. 19. & 20. cum, de refutatione Iudæorum & electione gentium, mysterium pandere voluisset, ex eo verbo quod dicit ad Petrum, omnis qui reliquerit patrem aut matrem, &c. vsque ad parabolam subsequentem, de mercenarijs conductis in vineam, hora prima, tertia, sexta, nona, vndecima, quomodo gentes præponendæ erant Iudæis volens ostendere, introduxit adolescentem quendam se efferentem & leuem, & amantem amplius bona sua carnalia, quàm cælestia Christi promissa. Vt passione corporali adolescentis istius, Iudaici populi spiritalis passio demonstraretur, propter quam Christo non credidit. Id est propter placentia sibi, nempe propter iactantiam vanam, propter quæstus, quos capiebat ex lege, man sit in lege. Propterea quæcunque dicuntur de adolescente isto, sic sunt accipienda, quasi de populo Iudaico dicta. Iudaicus ergo populus erat adolescens, non ætate, sed leuitate, moribus immaturus, non annis. Ambros. quoque lib. 9. epist. epist. 76. ait. Christus plerumq; secundum qualitates locorum in quibus docebat famulos suos, disputationes dirigere dignatus est. Vt in porticu Salomonis, hoc est sapientis, deambulans, loquebatur. Ego & pater vnum sumus, & in templo Dei dicebat. Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui me misit. Iudicium quoq; adulteræ in templo positus exercet. Sic enim ait scriptura. Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo, & nemo apprehẽdit eum. Annotare obiter oportet in verbis ambros. quod vtatur testimonio ex iudicio adulteræ apud Iohannẽ. cap. 8. habito desumpto aduersus Erasmum, qui illam è libris eradere conatur historiam, quod sæpe facit vt lib. 7. epis. epist. 58. & Hieron. lib. 1. contra Pelagi.

Matth. 15. & Mar. 7.

Iohan. 10.

Iohan. 8.

REGVLA XXVI.

Causæ quærendæ sunt, (vt inquit Hieronym. Matth. 18.) singulorum domini dictorum atque factorum. Hoc non ignorans Orige. Quærit Matth. 14. cur dominus secesserit in eremum, & respondet, quia doctrina eius erat singularis, & vltra consuetudines & opiniones apud gentes receptas. Et ascendit in montem, ne putares eius doctrinã esse vulgarem, & tract. 35. in Matt. parũ post principiũ, ait. Dies paschæ fuit definitus Christi immolationi, vt pascha nostrum immolaretur Christus, dissoluens Iudaicum pascha. Est optimum exemplum ex Hieronym. desumptum in loco superius citato. Post inuentum, inquit, staterem in ore piscis, post tributa reddita, quid sibi vult Apostolorum repentina interrogatio, in illa hora accesserunt discipuli ad Iesum dicẽtes. Quis putas maior est in regno cælorum? Quia viderant pro Petro & domino idem tributum redditum, ex æqualitate pretij arbitrati sunt Petrũ omnibus apostolis esse prælatum, qui in redditione tributi domino fuerat comparatus. Ideo interrogãt. Quis maior est in regno cælorum? Quibus dominus ait. Nisi efficiamini vt paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Præterea Eucherius lib. 2. in Gene. c. 29. quærit. Quare diebus Noe peccatum mundi aqua vlciscitur, peccatum vero Sodomorum, igne punitur. Quia illud naturale libidinis cum fœminis peccatũ, quasi leniori elemento damnatur. Cum vidissent, inquit, filij Dei filias hominum, &c. Contra naturam vero cum viris libidinis peccatũ, acrioris elementi vindicatur incendio, & illic terra aquis abluta, reuirescit, hic flammis cremata æterna sterilitate arescit, & Lucæ. 12. dicitur, Magister dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem, & dominus de auaritia disserit, quia forte alter iniuria affecerat alterum, & per vim detinebat partem hæreditatis. Adhuc, quæro cur Iohannes nihil de tentatione Christi scriptis mandauit in Euangelio. Quia de diuinitate tractat, quæ tentari nõ potest, vt inquit Origen. homil. 29. in Lucam, & quam ob causam Christus exordium sumpsit prædicandi à beatitudine. Respõdet Theophyla. Matthæ. 5. incipit, inquit, à beatitudinibus, sicut & Dauid à beatitudine incipit. Aut iuxta Theodoretum Psalm. 1. vt ostendat se esse filium Dauid iuxta carnem. Deniq; cur Christus cum matre venerunt ad nuptias in Cana Galilææ. Ioan. 2. Ioseph dimisso, & quare matrem commendauit in cruce Iohãni. Quia nimirum eo tẽpore cum Christus affuit nuptijs mortuus erat Ioseph. At vero quo tẽpore Ioseph mortuus sit, docet Epiphanius in heresi Antidicomarianorũ. Et cũ dominus Matt. 12. dixisset. Quæ est mater mea aut fratres mei, dicit August. de fide, & Symb. cap. 4. Non negat se habere matrem, sed docet ministerium nostrum quò verbum Dei fratribus administramus cum parentes impediunt, nõ eos debere cognosci. Rationẽ huius Regulæ adduxit

Matth. 5.

1. Cor. 5.

Petrus apostolus omnibus prælatus.

Sodomitarũ vitio.

Euãg. Iohã nil de tẽtatione tradidit.

Exordium prædicationis Christi.

Ioseph mors.

adduxit Orige. hom. 14. in Leuit. his verbis: Nil in verbis domini absq; profunda ratione conscriptum est.

REGVLA XXVII.

Vbicunq;, (vt dicitur ho. 26. secūdi operis in Mat. titu. Chrys.) separatio inter bonos & malos facta legitur in scripturis, semper boni secesserūt à malis, & nō mali à bonis. Quia semper diabolus desiderat infideles suos cū fidelibus esse, vt infideles cū fidelibus mixti corrūpant fideles, & Christus semper fideles festinat ab infidelibus separare, vt ne fideles cōuenientes cū infidelibus corrūpantur ab eis. Vnde Iudęi cū essent in captiuitate Deus per prophetā nō ad Assyrios dicit. Exi-

Isaia. 52. te, exite de medio populi mei. Sed ad populū suum. Exite exite de medio eorum, & immundum ne tetigeritis. Quia malū coinquinat bonum, bonum aūt non coinquinat malum. Nā iunge lutum farinæ, non farina sordidat lutū, sed lutum farinā. Item iunge acetum vino, nō vinum corrumpit acetum, sed acetum vinum. De exemplo illo. Iunge lutum farinæ, &c. lege S. Thom. 2. 2. q. 7. art. 2. Multa huiusce Regulæ exempla passim inueniuntur. Ad He-

Acta. 2. bræ. 7. Talis decebat vt nobis esset pontifex, sanctus, innocēs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & alibi. Segregamini à generatione

Zacha. 2. ista praua, & apud Zachariā. Fugite de terra Aquilonis, & Ierem. cap. 51. ait. Fugite de medio Babylonis, & saluate animas vestras, hoc est, sicut Lot è Sodomis effugerat, ita, & vos è Babylone fugite, qua de re extat ho. 2. Orige. super Iere. satis elegans & erudita.

REGVLA XXVIII.

Singuli sermones, (inquit Hiero. ad Ephe. 3.) syllabæ, apices, puncta in diuinis scripturis plena sunt sensibus. Propterea cum translaturi sumus eam in aliam linguam, magis de intelligentia, quam de cōpositione instructuraq; verborum curandum, & Basil. ho. 30. ex ae. ait, κἀγὼ ῥῆμα ἐν τῇ γραφῇ λέγειν βλασφημία δεινή, idest, ingens blasphemia est dicere verbum aliquod in scripturis redundare. Et Chrysost. ho. 15. in Gene. ait. Diligenter scriptura interpretanda est, non enim dictionem paruam, neq; syllabam in diuinis literis contentam inueniemus esse prætereundā. Velu-

Gene. 2. ti in Gene. Adæ vero non est inuentus adiutor similis illi. Quare apponit illi? Nō absq; ratione. Nā postquā dixit. Adæ vero nō est inuentus adiutor, nō sibi subsistit, sed adiecit similis illi, additamēto illo causam nobis declarās ob quā addiderit. Hoc est einsdē substantię, dignitateq; illo nihil inferius, monstrans nobis ibi Moyses, q̄ quantumcūq; ministeriū nobis exhibent bruta, aliud tamē quiddā adiutoriū est multis numeris excellētius, quod à muliere Adę præstatur. Et iterū hæc scribit. hom. 2. *To. 1. versus finem.* De eo quod dixit Isaias. Factum est in anno quo mortuus est Ozias. Cyril. quoq; lib. 2. super Io. c. 102. ait. Nihil ita paruum in scripturis inuenitur, quod magnam vtilitatem nobis nō pariat, omnia enim ad nostrā, à sanctis viris, scripta doctrinam sunt. Hactenus ille. Vt Mat. 5. Ego dico vobis non iurare omnino, omnino ad varios iurādi modos, videlicet per cælum, terram, thronū Dei, refertur, per quæ licere iurare docebant Pharisæi. hæc iuramenta amputat, ac cohibet Christus, quod in ijs comprehendatur & nomen Dei. Item Chry. ho. 35. super Io. ait. Quemadmodū in auri metallis, nec minimam quidem venam quispiam, qui rem intelligat omittere patitur, vt potequæ ad augendas diuitias plurimum faciat. Ita in diuinis scripturis, nec vnum iota aut apex prætermittendum est, sed omnia diligēter inuestiganda. Nam ab Spiritu sancto prouenìunt, nec in his quicquam superfluum aut non necessarium est. Sunt plurima testimonia scripturarum, quæ hanc Regulam labefactare videntur, quæ tum alibi, tum in cap. de pronominibus, & de repetitione verborum & sententiarum à nobis explicata sunt.

REGVLA XXIX.

Moris scripturæ sanctæ est, (authore Gregor. in præfa. Moral. cap. 2.) vt ipsi qui scribunt, sic de se io illa, quasi de alijs loquantur. Hinc est quod Moyses ait. Erat Moyses vir mitissimus, super omnes ho- *Nume. 12.* mines qui morabantur in terra, & Io. Hic est discipulus ille quem diligebat Iesus, & Lucas *Iohan. 19.* dicit, quod ambularent duo ex discipulis in *Luc. 24.* via, Cleophas & alius. Quem profectò alium dū tā studiose tacuit, seipsū fuisse demōstrat, & Iob ait. Vir fuit in terra Hus. Pręterea Io. 1. *Locus Io. ca. 1.* dicitur, stabat Iohānes & ex discipulis eiꝰ duo & statim. Erat Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierant à Iohāne. Quęso quis fuerit ille alius discipulus cuius nomē

suppressum est. Cui quęstioni Epipha. li. 2. aduersus hære. in hære. eorũ qui negabant euangelium Ioha. sic respondet. Comes Andreæ erat Philippus; quãtum intelligere possumus: nam erant ex eodem oppido Bethsaida; & eiusdem artis, aut Ioannes aut Iacobus; vnus ex filijs Zebedæi, & Theophy. Ioh. 1. ait. Quidam dicũt illum fuisse Iohannem qui hęc scribit. Præterea quis fuit ille paruulus quem statuit dominus in medio discipulorum Matthæi 18. dubium est. Anselmus arbitratur fuisse Martialem, qui fuit ex numero 70. discipulorum. cuius extant duæ epistolę, sed Nicepho. li. 2. histo. ca. 36. dicit fuisse Ignatium. Deinde quis fuit ille iuuenis qui tempore pasionis fugit relicta sindone. Dicit Theophyla. Marci. 14. Erat è domo in qua comederant pascha. Quidam dicũt fuisse Iacobum fratrem domini qui cognominabatur iustus, qui relicta sindone fugit, & Ioha. 1. ait, quod erat Ioha. ipse; aut non fuit ex nobilioribus, ideo tacuit nomen. Epipha. lib. 3. in hære. Antidicomarianorum, ait, fuisse Iacobũ iustũ, siquidẽ vestibus lineis, nõ laneis vtebatur, & Magister in historia huic subscribit sententiæ, & citat Hieron. Psal. 37. Præterea Grego. vt ex loco modo à nobis citato visum est, arbitratur, sociũ illum Cleophæ, cũ in castellũ Emauntẽ pergebant, fuisse Lucã, cui sententiæ subscribit Symõ metaphrastes in vita Lucæ, & Nicepho. lib. 1. ca. 34. & Theophyl. Lucæ. 24. ait. Dicunt hunc esse Lucã. atq; ideo abscondit nomen suum, & in argumento Lucæ, ait. Cum dominus noster docebat, vt quidã tradunt, vnus ex 70. discipulis factus est, Christoq; cũ resurrexisset à mortuis, cũ Cleopha occurrit. Nam Euthy. in proœ. in Luc. ex Orig. sentẽtia & Theophy. loco citato, & in proœ. in Mat. arbitrantur Lucã fuisse è num. 70. discipulorũ, & Anselmus in prolo. Mat. Alij ab hac abhorrent opinione, qui autumant, Lucã, non vidisse Christum in carne. Inter quos est Hiero. in li. de viris illust. qui loquens de Luca ait, qui cum dño in carne nõ fuerat, sed à Paulo & cæteris apostolis euãgelium didicit, quod ipse quoq; in principio sui voluminis declarat dicens, sicuti tradiderũt nobis, qui in principio ipsi viderunt. Cui sententiæ Beda li. 1. in Lucam. c. 1. suffragatur. At Epipha. li. 1. to. 2. hære. 23. ex ordine ait. Lucas affirmat saluatorẽ post resurrectionem apparuisse in via Nathanaeli & Cleophę & ostendisse illis ex scripturis, quod oportebat Christum pati & tertio die ex mortuis resurgere, & in fine illius libri multa scribit de vita & conuersatione Lucæ. Porro Orige. tom. 1. in Ioha. circa principium socium Cleophæ dicit fuisse Symeonem. Deniq; Ambros. Lucæ. 24. Ammaonẽm fuisse vocatum affirmat, & lib. 7. ca. De vigilantia, vocat eum Amaus, inquiens. Hunc ignem in se etiam Amaus & Cleophas à domino missum esse testantur dicentes. Nonne cor nostrum ardens erat, &c. Postremo qui fuerint illi duo discipuli, quos misit dominus vt afferrent asinam, apud Matthæ. cap. 21. & Marc. cap. 11. & Luc. cap. 19. & Ioha. cap. 12. non satis constat inter theologos, sunt qui putent Petrum & Ioha. fuisse; quibus familiarius vtebatur dominus, vt ex cœna, pasione, transfiguratione notum euasit. Verum quia doctores dimissa litera conscendunt ad allegoriam, non satis quid illi sentiant constat. Ambros. Lucæ. 21. & Anselm. Matth. 21. & Magister in histo. Scholastica aiont, duos illos discipulos fuisse Petrum apostolum, & Philippum Diaconũ. Quia Petrus Cornelium gentilem primum baptizauit, & Philippus apud Samariam prædicauit, At dominus cum apostolis loquebatur, nam Philippus diaconus erat. Theophy. Matth. 21. aliter exponit. Duo, inquit, missi sunt ad soluendum asinam, Paulus quidem ad gentes, Petrus vero in circuncisionem, hoc est Iudæos. Atq; ita memini legisse apud Hieronym. in quodam loco, qui mihi nũc non occurrit. Pręterea coniux Pilati Procle vocabatur, vt scribit Nicepho. lib. 1. ca. 30. & ca. 33. dicit, quod Magdalena erat filia mulieris Cananęę in euãgelio celebratæ, & Cleophas de quo Lucæ. 24. quod esset frater Ioseph, docet Nicepho. lib. 2. cap. 2. Filia quoq; Pharaonis quæ Moysen adoptauit, vocabatur θερμοῦθις thermuthis, vt scribit Suidas in dictione μωυσῆς. Nec ab eo dissidet glossa ordin. Exod. 2. & Duo Iudæi qui rixabantur in Exodo, quorum litẽ dirimere volebat Moyses, eadẽ glo. dicit fuisse Dathan & Abiron. Item Ioha. 6. multi discipulorum scandalum passi desciuerunt à domino, nempe Lucas, qui fuit postea à Paulo conuersus, & Marcus, qui à Petro, vt scribit Epipha. lib. 1. tom. 1. cap. vlt. & lib. 2. to. 1. cap. 51. Item Hieron. Danie. 13. prodit nomina illorum senum qui falso detulerunt Susannæ nomen, inquiẽs, cũ inquit Daniel & constituti sunt duo senes de populo iudices in anno illo, de quibus locutus est dominus, quia egressa est iniquitas, &c. Referebat mihi Hebræus istos

Locus Mat. 18.

Quis fugerit relicta sindone.

Socius Cleophæ quis

Lucas an ex 70. discipulus fuerit.

Qui fuerint missi vt asinã domino afferrent.

Coniux Pilati.

Pharaonis filia.

Danie. 13. Susannæ accusatores qui fuerint

istos esse Achab & Sedechiam, de quibus scribit Iere. Faciat te dominus sicut Achab & Sedechiam, quos frixit rex Babylonis in igne propter iniquitatem quam fecerant in Israel, & adulterarant vxores ciuium suorum, & in
Iere. 29. enmmient. Iere. cap. 29. cum inquit propheta. Ponat te dominus sicut Sedechiam & Achab quos frixit rex Babylonis in igne, ait, Hieronym. Aiunt Hebręi hos esse presbyteros, qui fecerunt stultitiam in Israel, & mœchati sunt vxores ciuium suorum, quorum vni loquitur Daniel, Inueterate dierum malorum, & alteri. Semen Canaan & non Iuda, species decepit te, sed illud quod in præsentiarū dicitur, quos frixit rex Babylonis in igne, videtur Danielis historiæ contraire. Ille enim asserit eos ad sententiam Danielis à populo esse lapidatos. Ierem. vero scribit, quod frixerit eos rex Babylonis. Vnde à plerisque Hebræis Ipsa quasi fabula non recipitur, scilicet, historia Susannæ. Hactenus Hieronym. At vero longe alia mens mihi est, nec arbitror ob hanc dissonantiam historiam Susannæ reijciēdam, cum facile illa chū possit, ac dissolui. Adueite igitur
Ignis. quod, vt ait August. lib. 6. quæst. in Iosue. quæst. 9. ignis nomine scriptura pœnam significat. Vnde dominus pręcepit Iosue, illum, qui fuisset ostēsus ex Anathemate aliquid surripuisse, comburi, at ipse iussit lapidari. & seruitus Ægyptiaca vocatur Deut. 4. fornax ferrea, & Psal. 16. igne me examinasti. igitur fuerunt à populo lapidati iuxta legem Moysis Deutero. 22. ca. Denique quis fuerit ille quorum nuptiæ sunt celebratæ in Cana Galilęæ, quando dominus primum edidit miraculum, non immerito vertitur in quæstionem. Beda in cōmēdatione Euāgelij Io. ait. Io. euāgelista vnus ex discipulis dei, qui virgo à deo electus est, quem de nuptijs, volentem nubere, vocauit. & Hiero. li. 1. aduersus Iouī. ait. Petrus Apostolus est, & Io. apostolus, maritus, & virgo, & in procemio in Io. titu. Augu. iste est, inquit, Io. quem dominus de nuptiarum tempestate vocauit. Nam & Maria fuit in illis nuptijs, non ob aliam causam nisi ob cognationem. At dices iam erat Io. apostolus Matt. 4. Luc. 5. vnde qui mittit manum ad aratrum & respicit retro non est aptus regno Dei. Respondeo quod hæc acta sunt antequam Io. baptista esset in carcerē coniectus, nā c. 3. narrat euangelista quod Io. baptizabat in Ænon. Lege Hiero. in vita Ioannis & Eusebium. Porro vt ad Regulam reuertamur à qua digressi sumus, & aliquot authores, qui illam scriptis mandarunt, numeremus, fit.

REGVLA XXX.

Solet esse, (inquit Aug. lib. 2. de Consensu euang. capi. 12.) quasi de alijs locutio. & ipsorum euangelistarum. Nam Matthæ. dixit. inuenit hominem sedentem in Te Mat. 9. lonæo. nec dixit inuenit me. & Iohan capit. Luc. 5. vlt. Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. & scimus quia verum est testimonium eius. & Dominus sæpissime dicit. Filius hominis non habet vbi reclinet caput suum. & non dicit ego. Oportebat inquit, Christum pati, & resurgere tertio die. & non dixit oportebat me pati. & Paulus. Scio hominem in Christo. id est, Christianum, raptum vsque ad tertium cælum. Potuit & Io. baptista cum dixisset. Agite pœnitentiam appropinquauit enim regnum cælorum. de se ipso adiungere quæ sequuntur. Hic est qui dictus est per Isaiam prophetam. &c. vt post per verba eius, Matth. ita narrationē texat. Ipse aūt Io. habebat vestimētū de pilis camelorum. & tract. 61. in Io. ait. Erat sanctorum consuetudo qui sacras literas nobis ministrauerunt, vt quando ab aliquo eorum diuina narrabatur historia, cum ad se ipsum veniret, tanquam de alio loqueretur, & sic se insereret ordini narrationis suæ tanquā rerum gestarum scriptor. non tanquam sui ipsius prædicator. Nam hoc & Mat. fecit, qui cum in textu narrationis suæ venisset ad se ipsum. Vidit, inquit, in Teloneo publicanum, nomine Matth. Hoc fecit & Moyses, ita de se ipso tanquam de alio cuncta narrauit. Dixit, inquit, Dominus, ad Moysen. Insuſitatius Paulus, non in historia, vbi rerū gestarū suscipitur explicāda narratio, sed in epistola hoc fecit. Nā vtiq; de se ipso ait, scio hominē. & Iohan. 2. Cor. 12. ca. 13. ait. Erat recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu. nō dixit. eram ego. &c. Itē li. 17. contra Faustū. c. 4. & Beda. 2. Cor. 12. Lege Chry. ho. 82. in Io. Hac vtuntur consuetudine modestiæ causā, vt ad aliam personā referri posse videatur illa narratio. vt, Visio Isai.

Luc. 24.

2. Cor. 12.

REGVLA XXXI.

Honoris causa, aliqui in scriptura sacra loquuntur de se tanquam de alijs, vt in Gene. Absit à pueris tuis, idest, à nobis

nobis facere secundum verbum hoc, & iterum pacati sumus, non sunt serui tui exploratores. Atq; ita exponit August. li. 1. Locut. in Gene. Præterea in lib. Locut. in Exodum. exponens hunc locum. Et dixit Moyses ego exeam à te, & orabo Deum & exibit cynomyia à Pharaone & seruis eius, quasi alteri diceret, exeam à te, & de altero Pharaone subsequeretur à quo esset exitura cynomyia, & scitote quoniam mirificauit dominus sanctum suum, idest, me, & Psal. 7. deficiat nunc malitia impij, & firmabis iustum, idest, me, & Dani. 2. Rex dicet somnum seruis suis, idest, nobis, & factum est verbum domini ad Ezechiel, idest ad me. Atque is mos seruatur tam in prophanis quam in ecclesiasticis scriptoribus. Vnde Herodot. sic exorditur historiam. Herodoti Halicarnassei historiæ explicatio hæc est.

REGVLA XXXII.

Ponitur sæpe in scripturis relatiuum sine antecedente, præcipue cum res illa excellit in bonitate aut malitia, aut est res cuilibet nota, vt Threnorum. 3. Ego vir videns paupertatem in virga indignationis eius, idest, Dei, & Ezechi. 5. Assume gladium radentem pilos, & duces per caput tuum, & per barbam tuam, & assumes tibi stateram ponderis, & diuides eos, eos nempe pilos, & in Psalm. facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius, & Osculetur me osculo oris sui, & in oratione Iere. principes manu eorum, scilicet, hostium, suspensi sunt. Lege August. lib. 2. q. in Exod. q. 11. cum dicitur, occurrit ei, & quærebat eum occidere. Vtitur sæpe scriptura antecedente pro relatiuo. Genes. 5. Liber generationis Adam, in die qua creauit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum pro ad imaginem eius, & ad Roma. 1. ex resurrectione mortuorum IesuChristi domini nostri. Dixit I. su Christi domini nostri pro eius, & Mat. 1. Cum esset desponsata mater Iesu Maria. Iesu pro eius.

Exod. 4.

Redundant etiam relatiua. Matthæ. 3. cuius ventilabrum in manu sua, pro in cuius manu ventilabrum est, Iob. 3. Aut cum principibus quibus aurum est eis, &. 4. quanto magis habitatores domorum luti, quorum in puluere fundamentum ipsorum.

REGVLA XXXIII.

Solenne est scripturis vniuersalem propositionem quo magis animis insideat bifariam proferre, nempe per affirmationem & negationem. Iohan. 3. Qui credit in eum non iudicatur, qui autem non credit iam iudicatus est, & Mar. vlti. Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui non crediderit condemnabitur, & Ierem. 23. Vos dispersistis gregem meum, eiecistis eos, & non visitastis eos, & Ezechie. 18. Viuendo viuet & non morietur. Et. Dispone domui tuæ quia cras morieris & non viues. Et, Confessus est, & non negauit, quod non sum ego Christus, & in Gene. Erat Sara sterilis, & non generabat. 4. Reg. 2. Iohan. 1.

REGVLA XXXIIII.

Caue semper (inquit Hieronym. Matt. 10.) in scripturis diuinis superstitiosam intelligentiam, nec tuo sensu attemperes scripturas, sed scripturis iunge sensum tuum.

In expositione sanctarum scripturarum (vt docet Hieronym. I sai. 2. capit.) veritatem debemus sequi non contentionem. Hortatur Hieronym. studiosos, ne ita sint addicti alicui scriptori, quantumuis probato & celebri, vt in verba magistri iurasse videantur. Cum enim in multis quotidie offendamus omnes, qua mente præditos esse arbitrandum est illos, qui ita animum adhibuerunt dictis Scoti, Ocham & aliorum, vt ab illis nulla ratione adhibita depelli possint. Nam his honos tantum diuinis libris deferendus est, iuxta August. in decretis. dist. 9. Ego solis eis scripturarum libris, qui canonici appellantur, didici hunc honorem deferre, vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere.

In rebus obscuris, (inquit Augu. li. 1. super Gene. ad literam ca. 18). atq; à nostris oculis remotissimis, si qua scripta, etiam diuina legerimus, quæ possint salua fide qua imbuimur, alijs atque alijs parere sententijs, in nullam earum, ita nos præcipiti affirmatione proijciamus, vt si forte diligentius discussa veritas eã recte labefactauerit, corruamus, non pro sententia diuinarum scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, vt eam velimus esse scripturarum, quæ nostra est, cum potius eam quę scripturarũ est, nostram esse velle debeamus.

REGV-

REGVLA XXXV.

Augu. de fi. & operibus cap. 4. Veritas,(vt author est Hila.7.de Trinit.) eum per se intelligi non potest, per ea ipsa, quæ ei aduersantur elucescit, vt in natura sua immobilis manens, firmitatem naturæ suæ, dum atteritur, acquirit. Vnde dum hæretici fidei nostræ aduersantur, affirmant. Item Orige.li.3.comment.epist.ad Rom.ait. Qui fideliter & integrè sacrorum voluminũ colligit sensum, debet ostendere, quomodo ea quæ videntur esse contraria, non sunt verè contraria. Non, vt accidere solet, his qui diuersos sectarum sensus, vnum fidei dogma dissrumpunt, & illa tantum de scripturis diuinis testimonia explorant, quibus proprium dogma constituant. Earum vero qui ediuerso veniunt, nec extremo digito contingunt. Vnde apostolus. *Rom. 3.* Scimus quod quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt, loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo, per legẽ enim *Epistola ad Roma.* cognitio peccati, epistola hæc de pluribus tractat legibus, quarum discretio & distinctio nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensus legentis, & contraria videntur, nisi diligenti examinatione excussa, contraria nõ esse manifestentur, & Basi.ser.2. de baptismate in. 13.capitibus diuiso.cap.4.ait. si mandatum mandato repugnare videtur, necesse est, vt hypotheses ipsorum discamus, & totam pericopen legentes, veritatem cognoscamus, ac quod vnicuique competit ad scopum supernæ vocationis obseruemus, ad quem vtraque mandata tendunt, partim morbum nostrum curantia, partim profectum largientia, quo ad diuini beneplaciti perfectionem ducamur. Vt, nemo lucernam accensam ponit sub *Matth. 5.* modio, sed supes candelabrum, vt luceat om-*Mar. 4.* nibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, &c. & alibi contrarium di-*Matth. 6.* citur. Te eleemosynam faciente, nesciat sinistra, quod facit dextra. Exemplum optimum est apud Eucherium lib. 1. in Gene.capit. 10. *Gene. 2.* Dicitur in Gene. Requieuit Deus ab vniuerso opere. At in euangelio contrarium dici videtur. Pater meus vsq; modo operatur, & egõ *Iohan. 5.* operor. Requieuit scilicet, quia de inceps nullam nouam condidit creaturam, operatur autem vsque nunc, quia omnia ex eis facit, quæ in illis sex diebus fecit. Ergo requieuit à condendis generibus creaturæ, non autem cessauit ab opere regendi omnia quæ creauit.

REGVLA XXXVI.

Non aliter, (authore Hila.5. de Trinit.) veritas intelligi potest, quam si falsa esse, quæ veritati obiecta sunt, detegantur. Nam vt inquit Hierony. Matth. 12. Nunquam leges Dei sibi sunt cõtrariæ. v.g. inquit *Prouer. 26* Salomon in Prouerbijs. Ne respondeas stulto, secũdum stultitiam suam, ne similis ei fias. Et rursum ponitur quod nobis videtur esse contrarium. Responde stulto secundum stultitiam, ne sibi ipsi sapiẽs videatur. Quam quæstionem dissoluens Hieronym. Ezech. 1. ait. Vtrumque pro temporum & personarum diuersitate concordat, dum & stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam, & stulta superbia alia decutitur stultitia. Iuxta quod & apostolus ait, factus sum insipiens vos me coegistis. Præterea Iacobi. 1. dicitur. Deus neminem tentat, & in Deuterono. capit. 13. Ten-*2. Cor. 12.* tat vos Deus vester, vt sciat, idest, scire faciat, an diligatis eum an non. Intelligamus ergo, inquit August. tract. 43. in Ioh. & lib. 2. de consensu euangelistarum, duas esse tentationes. Vnam quæ decipit, alteram quæ probat, *Tentatio duplex.* secundum eam quæ decipit, Deus neminem tentat, secundum eam, quæ probat, tentat nos Deus noster, vt sciat, &c. Præterea. 1. Io. 4. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. At vero alio loco scriptum est. Timor domini castus per-*Psal. 18.* manens in seculum seculi. Dicendum quod *Timor duplex.* est timor seruilis, scilicet, ne patiaris pœnam, & est timor castus, ne amittas iustitiam. Primus timor iniquorum. Secũdus iustorum est. Sic secundum alium timorem, timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, secundum vero alium timorem, timor domini castus permanet in seculum. Item Ioha. 8. dicitur. Ego non quæro gloriam meam, est qui quærat & iudicet, &c. & 5. contrarium dici videtur. Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Quæ quæstio facile diluitur. Nam habes in euangelio cõmemoratum pœnale iudicium cum dicitur. Qui non credit iam iudicatus est, & in alio loco, veniet hora, quãdo hi qui sunt *Iudiciũ duplex.* in monumentis audient vocem eius, & procedent qui bene fecerunt in resurrectionẽ vitæ, qui mala fecerũt in resurrectionem iudicij. Ecce quomodo iudiciũ pro dãnatione & pœna posuit,

posuit,& tamen si semper iudicium pro damnatione acciperetur, nunquam in Psalmo audiremus. Iudica me Deus & discerne. Ibi iudicium secundum afflictionem, hic iudicium secundum discretionem positum est. Quomodo ipse David exponit cum addit, & discerne causam, & iuxta hoc dixit Christus. Io. 8. est qui quærat & iudicet.

Psal. 42.

Qua hora Christ⁹ suffixus sit.

Quæ hucusq; dicta sunt non magnam habent difficultatem, quod vero hoc referam lo eo doctissimorum ingenia torsit. Mat. ca. 27. Luc. 23. Io. 19. dicunt hora ferè sexta Christũ fuisse crucifixũ. At Mar. 15. facinus illud tertia diei hora fuisse perpetratũ autumat. Hunc nodum dissoluit August. lib. 3. de cons. euang. cap. 13. & 4. de Trinit. cap. 6. & in lib. q. ve. & no. test. q. 65. inquiens. Quod primo Pilatus Christum absoluit, inquiens, nullam in eo inuenio causam, & dicentibus illis crucifige, inquit ille, quid enim mali fecit, &, si hunc dimittis non es amicus Cęsaris, & cum secundo clamassent, crucifige, tum crucifixus fuit linguis Iudæorum, re vero, hora sexta. Verũ si Marci verba spectes, lõge hoc abest à vero. Nã postquam dixit, hora tertia crucifixerunt eum, subiungit, hora sexta tenebræ factæ sunt in vniuersa terra, ideo alia hora quam sexta crucifixus est, ab August. stat Euche. in q. in Marcum. In comment. Psalmorum titulo Hiero. Psalm. 77. (cui subscribit Theophyl. Io. 19.) dicitur. Quod ecclesia ex imperitis congregata est, & ideò scriptorum vitio putauerunt, esse 7. hoc est putauerunt numerum senarium esse ternarium. Sed nec hoc quidem placet. Postquã enim dixerat hora tertia esse crucifixũ, subiungit, cum facta esset hora sexta tenebræ, &c. tertia ergo hora præcesserat. Porro Ignatius in epist. ad Trallianos, hæc tradit. Die parasceues, hora tertia, sententiam accepit à Pilato, permittente patre, hora sexta crucifixus est, nona emisit spiritum, ante solis occasum. Sepultus est, sabbato sub terra manet in sepulchro. Illucescente dominica die surrexit à mortuis. Parum differt Ignatius ab August. Nos tamen his expositionibus dimissis, aliter interpretari cogimur, & primum annotare oportet ex Hierony. in epist. ad Cypri. Nox, inquit, in quatuor vigilias diuidebatur, quæ singulæ trium horarum spacio supputantur. Vnde dominus quarta vigilia ad nauigãtes venit apostolos, hæc diuisio è militia traxit originem, ac translata est illinc ad sacra. Deinde diei horas dupliciter numerabant.

Ignatij sententia.

Noctis diuisio. Mar. 14.

Hora diei quot.

Nam quo ad negocia secularia, in duodecim secabant partes. Vnde dominus Io. 11. Nonne duodecim horæ sunt diei, & apud Matth. de patre familias conducente operarios, dicitur exijsse primo mane, & circa sextam, nonam, & vndecimam horam. Quo in loco etiã si per compendia, diem tamen in 12. partes distinxit, & Io. 4. hora septima reliquit eum febris, & alibi, hora erat quasi decima. At vero in sacris & ad cultum Dei spectantibus rebus, in quatuor partes seu horas videlicet, primam, tertiam, sextam, & nonam diem secabant, ac vnicuiq; earum, tres horæ nostræ assignabantur. Vesperum & matutinum non sunt partes diei, sed principium & finis. Annum similiter duobus diuidebant modis, quãdo agebatur de re spectante ad cultum diuinum, initium sumebat à Martio mense. Hic erit vobis initium in mensibus anni, vt inquit scriptura, quo ad res sæculares à mense Ianuario initium sumebat, sicuti apud nos. Deniq; dies naturalis à nocte auspicabatur in veteri lege, vt docet Hieronym. Ionæ. 2. refragante Damascen. lib. 2. capit. 7. Ad hunc modum Marcus intelligendus est, cum dicit Christũ fuisse crucifixum hora tertia, hoc est in toto illo spacio trium horarum sæcularium & vnius sacræ, versus finem eius, & hoc est quod reliqui euangelistæ dixerunt, hora fere sexta.

Anni varia supputatio.

Exod. 12.

Denique Paulus ad Hebræos. 9. ait, erat arca testamenti ex omni parte auro circumtecta, in qua erat vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti. Sed lib. 3. Reg. cap. 8. dicitur, in arca nõ erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses in Horeb, quando pepigit foedus dominus cum filijs Israel. Aliqui sic soluunt, quod primum, solum tabulæ erãt ibi principaliter, nam ob illas fuit facta arca. Aut dicit secundo, quod virga & vrna erant extra arcam. Theophyla. ad Hebræos. 9. ait, quæres hic quomodo in libris regum scriptum sit, quod non erat aliud quiddam in arca præter tabulas, nunc vero & vrnam apostolus, & virgam Aaronis huc repositam asserit? Fortasse qui optime instructus erat in rebus Iudaicis ab Gamaliele, ex traditione hoc habebat, & hodie Pharisæorum sectæ adhærentes, assentiuntur rem ita se habere. Veruntamen primum non fuit, cæterum quando occultanda erat arca temporibus Ieremiæ, forsan hæc reposita sunt in aream. Vera solutio, ni fal-

Quæ res fuerint in arca testamenti.

Exod. 34.

ni fallor est, quod ex tota lege nihil aliud ibi erat repositum, quàm tabulæ lapideæ continentes decem præcepta legis. non tamen excludit virgam Aaron & Manna ab arca.

REGVLA XXXVII.

Oportet eos (authore Euthy. Ioan. 7.) qui sacras legunt scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca aduertere, insuper idiomata obseruare, nec simpliciter & vno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus velint comprehendere, & non in nudis manere verbis, & falli circa electiones. Quis enim non turbetur repentè audiens Christum dicentem. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. Siquidem ipse dixit. Ego sum veritas. quod si veritas verum non loquitur, quis erit qui vera loquatur? si quæ de se ipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit prædicatiōis summa. Nam vt cætera omittamus, vbi ponemus ea quæ paulò antè de ipso testificatus est, quòd filius Dei sit, quod æqualis illi natura, potentia & voluntate, quòd creator, quod viuificator, quod iudex, aliaque similia.

Ioan. 5. *Ioan. 14.*

Non simpliciter dictiones (authore Chrysosto sermo. 13. in episto. ad Roma.) sed sententiam dicentis vbique attendere, & exactam dictorum differentiam cognoscere necessarium est. Huius regulæ exempla innumera suppeditabit caput illud, in quo varias nominum ambiguorum significationes explicauimus.

Non quid scriptum est, sed qua ratione sit scriptum (inquit Hierony. Zacha. 6.) considerandum est. non enim quadrigas Pharaonis & currus Babylonios, ad similitudinem quatuor quadrigarum Zachariæ exponemus. Et Hilar. libr. 1. de trini. versus finem. ait, Omne dictum & dicti ratio vt dicatur, ex causa est intelligenda dicentis. v. g. pater & filius vocantur aliquando spiritus. Vnde in euangelijs legimus. Deus spiritus est, & adorantes eum in spiritu & veritate oportet adorare. Hoc dicit dominus ad Samaritanam, quæ dicebat, quòd Deus in monte adorandus erat, Iudæi in templo à Salomone condito religionis sedem existimabant. Ergo quia Deus inuisibilis est & immensus, ait dominus venisse tempus quo in monte vel in templo nec sit adorandus deus: quia spiritus est, nec circunscribi potest: quia per naturæ suæ virtutem vbiq; est, nec vsquam abest. Hos igitur veros esse adoratores qui in spiritu & veritate sint adoraturi; adoraturis autem in spiritu Deum spiritum. alter (scilicet in spiritu) in officio, alter (scilicet in veritate) in honore est: quia discretum est in quo quis adorandus. Non enim tollit sancti spiritus nomen & donum, quia dictum est. Deus spiritus est. Hæc eadem scribit lib. 4. de trini. & habetur in decretalibus, de regulis iuris. Ex regula prima, huius Quinqua. hanc facilè intelliges.

REGVLA XXXVIII.

IN scriptura sacra, iuxta Gregor. Nazian. libr. 5. Theolo. quædam cum sint dicuntur tamen. Alia cum sint non dicuntur. Alia neque sunt neque dicuntur. Alia denique & sunt & dicuntur. Sic deus cum affectibus non sit obnoxius, sacra tamen scriptura irasci illum, dormire, sedere, ambulare dicit. Ergo hoc totum genus cum non sit affigitur ei. Nam pro nostro captu nostra nomina ad res diuinas traduximus. Quędam cum sint, non dicuntur, sed colliguntur. vt deum esse vbique. Quædam nec sunt, nec dicuntur, vt deum esse malum. Quędam & sunt & dicuntur. vt deum esse & esse misericordem.

REGVLA XXXIX.

Omne quod dicitur (si Grego. libr. 23. moral. cap. 3. credimus) in sactis literis quadripartita potest qualitate distingui Aut enim mala, malè. Aut bona, benè. Aut mala benè. Aut bona malè dicuntur. Mala malè dicuntur, cum res peruersa suadetur. vt Iob. 2. Benedic Deo & morere. Bonum bene dicitur, cum recta rectè prædicantur. vt, Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Malum bene dicitur, quādo per os docentis, idcirco vitium exprimitur, vt reprobetur. sicut Paulus ait. Fœminæ eorum mutauerunt naturalem vsum, in eum qui est contra naturam. Quo in loco execranda facinora subdit, vt multos ad honestatis formam, inhonesta narrando reuocaret. Malè autem bonum dicitur, cum rectum aliquid recto studio non profertur, vt illu-

Matth. 3. *Roma. 1.*

Ioan. 9. *Ioan. 11.* ut illuminato cæco Pharisæi dixerunt. Tu discipulus eius sis. Vel sicut Caiphas ait. Expedit vnum mori pro populo, & nō tota gens pereat. bonum quippe, sed nō bene locutus est, quia dum crudelitatem necis appetijt, redemptionis gratiam prophetauit.

REGVLA XL.

QVæ scriptura tacuit (iuxta Theophy. Lucæ. 2.) ea quærere nō oportet, præsertim vbi nulla est vtilitas. Vt inutiliter quæritur vbi sit abscecta illa particula pelliculæ quando Christus circuncisus est. *Pellicula Christi circuncisi ubi.* Dici autem posset, quod quando abscectum terram tetigit, illam quoque sanctificarit, sicut etiam sanguis & aqua quæ ex latere eius fluxerunt. & videtur quod seruauerit illam particulam illæsam, eo quo ipsi visum est modo, & in surrectione iterum resumpserit, vt hęc particula nō inueniatur deesse. Quippe & nos in resurrectione perfectum corpus resumpturi sumus. Similiter quærere an Herodes acceperit vxorem fratris Philippi viui, *Herodes an viuente fratre rapuit vxorem.* an defuncti vita, qua de re Augusti. in lib. de Fide & operibus cap. 19. hæc scribit. etiam illud ambiguum est, vtrum Herodes mortui duxerit, an viui fratris vxorem, & ideo non ita claret, quid Ioannes ei non licere dicebat. *Matth. 14* Et Theophy. Matth. 14. nihil certum de hac re statuit, ait enim. Arguit Ioan. Herodem, vt fratris vxorem non legitimè habentem. *Deut. 25.* Lex enim iubebat fratris vxorem accipere post mortem fratris, si ille absq; liberis mortuus esset. Hic autem Philippus non absque liberis defunctus erat: erat enim ei puella quæ saltabat. sunt autem quidam, qui dicūt, quod etiam adhuc viuente Philippo, Herodes ei abstulerit vxorem & tetrarchiam: siue hoc siue illud erat, illicitum erat facinus. At vero Hiero. Mat. 14. affirmat viuente fratre, illi abstulisse vxorem, inquiens. Vetus narrat historia Philippū Herodis maioris filiū, sub quo dominus fugit in Ægyptum, fratrē huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse vxorem Herodiadē filiam regis Aretæ, postea vero, socerum eius exortis quibusdam cōtra generū simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici eius nuptijs copulasse. Ergo Ioan. arguit Herodem & Herodiadem quod illicitas nuptias fecerint, & non liceat fratre viuente germano, vxorem illius ducere. Eusebius quoque Cæsariensis libr. 1. ecclesia. histor. capit. 10. huic subscribit sententiæ. Deinde vbi sit Enoch frustra quæritur, cum ex scripturis solum sciri possit fuisse à deo translatum. *Vbi Enoch.* & Christus vbi fuerit per illos quadraginta dies, & quid egerit antequam in cælum conscenderit. num in paradiso terrestri, simul cum sanctis illis qui cum illo surrexerunt, commoratus fuerit, an alibi, nescimus. Quanuis Hierony. in episto. ad Marcellam, quæ incipit. Magnis nos prouocas quæstionibus. latè de hac re disputet, ac sudet multum, multumque laboret. Præterea an Iudas laqueo vitam finierit ante passionem domini, vel post: & ratio dubitandi est, quia sacerdotes conuenerant in domum Caiphæ, & in domum Præsidis, vt morte Domini patrata pascha celebrarent. At Iudas retulit triginta argenteos in templo fuit *Iuda mors quando.* igitur post resurrectionem. Hoc dubium insolutum reliquit Augustinus libr. quæst. veteris & noui testamenti. quæst. 94. quia sæpè scriptura narrandi ordinem solet negligere. Nam non quia Matth. dixit in principio capit. 27. (Vinctum tradiderunt Pilato, tunc videns Iudas, quod damnatus esset Dominus, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos) ideo tunc traditus est. Porrò Theophylact. Matth. 27. & Oecume. Actu. 1. diu post Christi passionem vixisse autumant. Sed tota illorum narratio mihi conficta videtur. Sed vt ad id de pellicula vnde egressa est se vertat oratio, Hierony. in episto. ad Vitalem colligit ex annorum supputatione Salomonem generasse Roboam, & Achaz Ezechiam vndecimo ætatis anno. Ac subdit. Cæterùm apostolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas prohibens, de huiusmodi mihi videtur interdicere sermonibus. Quid enim prodest hęrere in litera, cum scribatur. litera occidit, spiritus autem viuificat. *2. Cor. 3.* Quapropter optime dicit Damasce. libr. 4. capit. 1. Quod cognosci ab hominibus oportebat, à deo reuelatum est. & iterum libr. 1. cap. 1. ait. Cuncta quæ tradita sunt per legem & prophetas & apostolos & euangelistas, suscipimus, cognoscim⁹, veneramur, nil vltra requirentes. Hæc ille. Quare in tractandis scripturis non in quæstionibus curiosis & inutilibus immorari oportet, sed mores nostros & mentem iuxta illarum præscriptum componere & conformare, & ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται exquirere. *Id est, quid domi, quid foris.*

rere. Vnde optimè monet Epictetus. Primus ac maximè necessarius locus est in philosophia, vt speculationibus vtamur, vt non mentiri. Secundus qui ad demonstrationem spectat, vt vnde quod mentiri non oporteat. Tertius qui ad eas confirmandas & prospiciendas spectat, hoc est quo pacto & vnde id demonstrare possimus, verum id esse aut falsum. Igitur tertius locus necessarius est ob secundum. Secundus vero ob primū, hic dispungendum maximè omnium necessarius, & in quo quiescere oporteat. primus est. Nos vero contra fecimus, tertio enim loco immoramur, in eoque omne studium nostrum conuertimus. Hoc eo dixi vt studiosos à curiosis quæstionibus indagandis, ad eas quæ ad mores spectant, auocem. Lege Hierony. ad Ephes. 3. & capit. 6. & Basilium homil. 1. Exaemc. versus finem.

REGVLA XLI.

SAcra scriptura (authore Chrysosto. homil. 28. in Gene.) vt attentiorem reddat vocatum, appellationem nominis eius in medium affert. Solemus enim diligentius auscultare quando nostris nominibus vocamur. & iterum ho. 7. ad populum Antiochenū de Adæ peccato loquens, ait. Deus à prima voce ipsum statim erexit, & trementem confidere fecit, prior eū vocās ipse, quinimmo non tantum prior vocans, sed etiam ex suo nomine appellans, dicens. Adam vbi es? multum circa eum amorem ostendit. Côtra qui inimicè contra quospiam affecti sunt, nec nomina eorum qui læsere, ferunt commemorare. Sic Saul qui Dauid oderat, non dixit vbi est Dauid. Sed vbi est filius Isai. & Iudæi Io. 5. qui Christum oderant non dixerunt, vbi est Iesus. sed vbi est ille. Huius regulæ exempla passim obuia sunt. vt Ioseph fili Dauid, noli timere accipere coniugem. & lib. 1. Regum. ait dominus. Samuel Samuel. & in Gene. Abraham, Abraham. & Ruth. 4. Declina paulisper & sede hic, vocans eum nomine suo. & in Actibus. Saule Saule, quid me persequeris. & Isa. 43. Redemi te & vocaui te nomine tuo. & in libr. 1. Iliados Thetis loquens ad Achillem. Verbum dixit & nominauit. & apud Virgi. 4. Georgi. Et te crudelem nomine dicit. Porro de hac verborum repetitione ne quid nobis visum sit, scripsimus in ca. de repetitionibus verborum & sententiarum.

REGVLA XLII.

CVM aliquis ab infimo ordine ad excelsiorem prouehebatur, mos erat Iudæis conuiuium celebrare. Hinc Lucæ. 5. dicitur. Post hæc exijt, & vidit publicanum nomine Leui sedentem ad Teloniuм, & ait illi. Sequere me, & relictis omnibus surgens secutus est eum, & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua. & Luc. 19. Christus mansit in domo Zachæi publicani, & ipsum suscepit gaudens postquam prædicationem eius suscepit. Eodem modo in Academia nostra, qui prærogatiuam aut insignia doctoratus assecuti sunt, solent ad lautissimum conuiuium, tam patres quam equites inuitare. & qui ducunt vxores aut ad presbyteratus culmen asciscuntur, eodem modo solent populare conuiuium parare.

REGVLA XLIII.

NEmo ex omnibus sanctis (autore Hierony. Matth. 14.) inuenitur diem festum vel conuiuium magnum egisse in die natalis filij sui, præter Pharaonem & Herodem, vt quorum erat par impietas, essent vna solennitas. Nemo inuenitur habuisse lætitiam in die natalis filij sui, vel filiæ suæ. Soli peccatores super huiusmodi natiuitate lætantur. Sancti vero non agunt festiuitatem in die natalis sui, sed Spiritu sancto repleti execrantur hunc diem. Et Orige. homil. vnica, in libr. Regum, ait. Abraham conuiuium magnum fecit, ea die qua à lacte depulsus est Isaac filius suus. Apud homines quidem seculi huius parentes solent natalis diem celebrare filiorum. Abraham vero non celebrat natalem diem Isaac filij sui, sed illum diem festum agit, & conuiuia celebrat, cum eum à lacte depellit, & ad cibos solidos applicat. Quasi per hæc diceret Isaac. Cum factus sum vir, deposui quæ erant paruuli. Hæc eadem, totidem verbis repetit. homil. 7. in Gene. & in comment. Matth. capit. 14. Eucherius quoq; lib. 2. commen. in Gene. ca. 33. ait. Cur Abraham nec die quo natus est filius, nec die quo circuncisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecit? quod nisi ad aliquā significationem spiritualem referatur, nulla solutio quæstionis est: tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quādo fuerit factus homo nouus spiritalis, id est,

Gene. 40.

Gene. 21.

1.Cor.3. non talis, qualis dixit apostolus. Lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim pote ratis, sed nec adhuc potestis; adhuc enim e- stis carnales. & iterũ Orige. ho. 8. super Leui. ait. Nemo ex omnibus sanctis inuenitur diẽ festum vel conuiuium magnum egisse in die natalis sui, nemo inuenitur habuisse lætitiam in die natalis filij vel filię suę, soli peccatores super huiusmodi natiuitate lætãtur. Inueni- mus enim in veteri testamento Pharaonem regem Ægypti diem natalis sui cum festiuita te celebrantem. In nouo vero testamẽto He- rodem. Vterque tamen eorum ipsam festiui- tatem natalis sui profusione sanguinis cruen- tauit. Ille enim præpositum pistorũ. hic san- ctum prophetam obtruncauit in carcere. Sã- cti non solum non agunt festiuitatem in die natalis sui, sed spiritu sancto repleti execrãtur Iere.20.& 13. hunc diẽ. Vnde Iere. Maledictus dies in quo natus sum, & nox in qua dixerunt, ecce ma- sculus, maledictus qui annũciauit patri meo dicens, natus est tibi masculus. Denique Cy- rillus li. 8. in Leui. hæc eadem transcripsit ex Orige. sicut Eucherius ex Aug. ex li. 1. q. in Gene. q. 5. Quin & Thracibus mos erat in lu cẽ editos filios lachrimis prosequi, mortuos conuiuijs & tripudijs efferre. & Herodotus in Terpsichore Trausos Thraciæ populos hoc factitasse tradit. Iuxta Zenobiũ καιουας, & iuxta Nicolaum, Causiani natos fletu excipiunt, defunctos beatos ducunt. Qua de re extat Epigramma apud Græcos hu- iuscemodi.

θρήικας αἰνέτω τις, ὅτι στοναχεῦσι μὲν υἷας
μητέρος ἐκ κόλπων πρὸς φάος ἐρχομένους.
ἔμπαλι δ' ὀλβίζουσιν, ὅσ' οὐσαίωνα λιπόντας
ἀπροϊδὴς κηρῶν λάτρις ἔμαρψε μόρος.
οἱ μὲν γὰρ ζώοντες ἀεὶ παντοῖα περῶσιν
ἐς κακὰ, τοὶ δὲ κακῶν εὗρον ἄκος φθίμενοι.

Laudantur Thraces, natos quod viscera matrum
Egressos, gemitu potius excipiunt.
Quodq; relinquentes vitam, fine fine beatos
Credunt, incautos dum fera parca rapit.
Illos vita malis quia destinat omnibus, hinc hos,
Pharmaca quod mortem tot reperere malis.

Iob an peccauerit. Ex hac regula colliges [redacted], an Iob peccauerit quando execra- batur ac diris deuouit diem natiuitatis suæ. Nam viri sancti solent personam hominum peccatorum assumere, & sub illorum perso- na seculi calamitates deplorare, ac scelera ho minum reprehendere. vt Paulus ad Rom. 7. cum inquit. Ego carnalis sum venundatus sub peccato. & Daniel cum socijs. Peccaui- Dani.9. mus, inique egimus, & recessimus à mãdatis tuis. vt latius in libro decimo explicabimus. & sic Iob. Pereat dies, idest, perijsset dies, hoc est nunquam fuisset dies ille calamitatis & miseriæ meæ prænuncius, in quo ego natus sum. Nam Iob Domini voce laudatur. cap. 42. loquitur quippe Dominus ad Eliphaz in quiens. Iratus est furor meus in te & in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti corã me rectum sicut seruus meus Iob. & Iere. sanctus fuit ex vtero matris, & tamen con- queritur dicens. Maledictus dies in quo na- tus sum, & nox, in qua dixerunt, ecce mas- culus. At vero vt ex indefinita quæstione ad Hypothesin descendamus, quæro an Iob Iob. peccauerit. Hæc quæstio potest intelligi duo bus modis, primo an tanta fuerit præditus sanctitate, vt nunquam peccauerit, nec à virtute desciuerit. Et in hoc sensu nec ipse nec sancti omnes sunt à peccato immunes. Quia in multis offendimus omnes. & alibi. Si diximus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. &, septies in die cadit iu- stus. &, nemo mundus à sorde. Nam cum iu- Iustitia du- stitia duobus modis dicatur, in vtraque signi plex. ficatione non caret in hac vita aliqua imper fectione. primo Iustitia pro omnibus simul virtutibus ponitur, sicut iniquitas pro omni bus simul vitijs. vt exhibete mẽbra vestra ser uire iustitiæ in sanctificationẽ. & in Psal. qui ingreditur sine macula & operatur iustitiam. sic Noé, Iob, Abraham, Elisabeth & Za- charias vocantur iusti, non tamen deerant illis peccata nonnulla leuiora. Alio modo iu sti appellantur in scriptura, non qui omni vitio careãt, sed quod maiori parti virtutum commẽdentur. Nam Zacharias silentio con demnatur. Iob suo sermone reprehenditur. Iosaphat & Iosias qui iusti dicti sunt domi- no displicuerunt. quorum alter impio auxi- liũ tulit, alter cõtra præceptũ Domini occur rit Nechao regi Ægyptio, & interfectus est, & tamẽ vterq; iustus appellatur. & iuxta Hie ro. in. q. in Geñ. & Orige. Noë fuit iustus in ge neratione sua, idest, si cõparetur ad homines sui seculi. si tamẽ ad sanctos cõferatur patres, iniustus fuit. Sic forte de Iob dicere poteri- mus, sin minus sit iustus primo modo, nã pa rum refert. Secũdus quęstionis, sensus est, an

Iob

Iob peccauerit maledicendo diei suo. & in hoc sensu supra à nobis quæstio dissoluta est. Nihilominus lege Aug. lib. 2. de peccatorum meritis, & remissione capi. 12. & Philippum presby. circa principium comment. in Iob.

REGVLA XLIIII.

PLerunque scriptura (vt inquit Augusti. libr. 83. q.q. 69.) sic loquitur, vt quod semper est, tunc fieri dicatur ab aliquo, cum in eo cognosci cœperit. Ita dicimus in oratione Dominica. Sanctificetur nomen tuum. quasi aliquando sanctum non sit. Ergo sicut sanctificetur, est sanctum esse innotescat, ita quoque quod ait Paulus. cum reddiderit regnum Deo & patri, id est patrem regnare demonstrauerit, vt per speciem manifestationemque clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. euacuabit omnem principatum & potestatem, manifestando vtique regnum patris, vt omnibus notum sit nullum principum aut potestatum, siue cælestium, siue terrestrium per se habuisse aliquid principatus & potestatis, sed ab illo ex quo sunt omnia. Et libr. 3. Locut. in Leuit. cum dicitur sanctificabor in medio filiorum Israel: id est sanctus habebor. neque enim dominus præter filios Israel, non est sanctus. Lege Cyrillum lib. 9. Thesauri. ca. 3. & lib. 10. ca. 7. & Basil. 4. contra Euno. Ad hunc modum intelligi debet, id quod dicitur ad Philip. 2. Propter quod & deus exaltauit illū, & donauit illi nomen, quod est supra omne nomen. Vtiq; ante resurrectionem, & ante conceptionem Christus habebat nomen supra omne nomen, cū deus esset. Sed in resurrectione palam in oculis omnium positum est, id quod ante erat ignotum. & apud Ioan. dicitur. Clarifica me pater. &, Clarifica nomen tuum. & dominus post resurrectionē inquit. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. nam quamuis ante resurrectionem innotuerit angelis, post eam innotuit hominibus. Atq; ideo res fieri dicuntur cum innotescunt. & Adam dicitur. In die quo comederis ex ligno morte morieris. At non statim mortuus est. Dictus est ergo mori, cum aduersus illum prolata sententia fuit. & ad Rom. 3. fit deus. i. manifestetur, verax. & omnis homo mendax. & ad Hebr. 1. Tanto melior angelis effectus. i. demōstratus. & ad hunc modum multa quæ de Christo dicuntur iuxta humanitatem interpretanda sunt non infrequenter.

1. Cor. 15.

Fieri aut factum esse dicitur, cum aliquis prompto animo est, ad aggrediendum rem aliquam, vt 1. Cor. 15. Quotidie morior ob gloriam vestram, dicit se mori quotidie moriendi proposito. & filijs Zebedæi dixit dominus. Calicem quidem meū bibetis. at Ioānes non bibit Christi calicem, cum morte naturali vitam finierit. Nam vt narrat Tertulli. lib. de præscri. hære. Romæ postquam in dolium feruentis olei demersus. nihil passus est, in insulam relegatur. & denique senio confectus obijt. Sed aduerte secundum Abdiam in lib. de vitis apostolorum. Ioan. non fuisse missum in cratere olei feruentis Romæ sed Ephesi. quod verius videtur. cum totam ferè vitam in Asia transegerit. Aut secūdo potest dici calicem accipi pro quacunque afflictione. & sic calicem domini filij Zebedæi biberunt. Lege Hierony. super Matth. Item in Exod. fecerunt magi similiter & non potuerunt, id est efficere conati sunt.

Mors Ioan. euāgelistæ.

REGVLA XLV.

PEr incarnationem (inquit Ambro. versus finem lib. 2. de fide ad Gratianū Augustum) Christus officia nostra suscepit & nomina, vt quod mortuus est & sepultus. & post parum. Propter me Christus suscepit meas infirmitates, mei corporis subijt passiones, pro me peccatum, hoc est pro omni homine, pro me maledictum factus est. pro me atque in me subditus atq; subiectus: pro me agnus. pro me vitis. pro me lapis. pro me seruus. pro me filius ancillæ. pro me diem iudicij ignorans. Præterea Orige. lib. 2. Periar. ca. 6. ait. Propter incarnationis sacramentū per omnem scripturam, tam diuina natura humanis vocabulis appellatur, quam humana, naturæ diuinæ nuncupationis insignibus decoratur. Magis enim de hoc, quam de vllo alio dici potest, erunt ambo in carne vna, & iam non sunt duo sed vna caro. magis enim verbum Dei cum anima in carne vna esse, quam virum cum vxore putandum est. Et Theophyl. Ioan. 3. capit ait. Dicit euangelista filium hominis descendisse de cælo, quāuis caro non descenderit de cælo. Sed propter vnam personam & hypostasin, ea quæ Dei sunt attribuit homini, & ea quæ sunt hominis attribuit Deo. Dedit, inquit, Deus filium suum in mortem, quamuis impassibilis

permāferit deus. Vide Cyrillum lib. 10. The fauri.cap.3.& Theophy.Ioan.6.&.8.

Theologi fcholaftici his verbis hanc regulam efferunt. Per Chrifti incarnationem facta eft communicatio idiomatum, hoc eft proprietatum vtriufque naturæ. Qua de re lege S.Thom.3.par.q.16.art.4.& 5.

REGVLA XLVI.

PEr contraria diferta (vt fcribit Hierony. in comment.epift.ad Titum ca.1.& 2.) contraria facile intelliguntur.vt cum cognouero, quòd quotiefcunque vincimur à vitijs atq; peccatis Deum nego, fciam quòd cum vitia fupero,& Deo adhæreo,ipfum fequor.Et in comment.in Ecclefi.cap.1.verfus finem ait.Ex contrarijs contraria intelliguntur. Vnde Salomon. Dedi cor meum vt cognofcerem fapientiam & fcientiam, errores & ftultitiam.Nam fapientia prima eft, ftultitia caruiffe. Stultitia autem carere non poteft,nifi qui intellexerit eam. Vnde plura in rebus noxia funt creata, vt dum vitamus ea, ad fapientiam erudiamur. Æqualis ergo ftudij fuit Salomoni fcire fapientiam & fcientiam,& è regione errores & ftultitiam, vt in alijs appetendis, & in alijs declinandis, vera eius fapientia probaretur. Hierony.quoque in comment. Ezech.ca.44.aliud addit exemplum,inquiens. Si legis præuaricatio inhonorat Deum, confequenter qui legis præcepta feruat, honorat eum.vt impleatur quod fcriptum eft.Vt omnes honorificent filium, ficut honorificant patrem.& in epift.ad Euftochium ait. Fœlicitas veteris legis. Beatus qui habet femen in Sion, & domefticos in Ierufalem.&, Maledicta fterilis quæ non parit,&, filij tui ficut nouellæ oliuarum in circuitu menfæ tuæ. Hanc ob caufam Abrahā fenex Cethuræ copulatur. & Iacob mandragoris redimitur,& conclufam vuluam,in ecclefiæ figuram, Rachel conqueritur. Denique Orige.hom.4.in Ezechielem cum hanc regulam pofuiffet,addit. Vnde de iufto dicitur. Non erit fine prole, nec fterilis in vobis.peccatores fine liberis & pofteritate fui, æterna infœlicitate damnantur.vt in domo Abimelech factum eft.& earum quarū conclufit Dominus vuluam propter peccatum quod in Ifaac commiffum eft.& Ioan.3.Qui crediderit in filium non iudicatur, qui non credit iam iudicatus eft.

Prouer. 1.

Ioan.5. Fœlicitas vete. tefta.

Pfal. 127.

REGVLA XLVII.

PRiuilegia fingulorum (vt inquit Hierony.Ionæ cap.1.) non poffunt legem facere communem. Non enim debemus fub exemplo Ionæ qui fortibus electus eft, vt præcipitaretur in mare, fortibus credere. Neque illud ex actibus quod Matthias forte in Apoftolatum eligitur. Sicut enim in condemnationem Balaam afina loquitur,& Pharao & Nabuchodonofor in iudiciū fni, fomnijs futura cognofcunt,& tamen Deum non intelligunt reuelantem, Caiphas quoque prophetat ignorans.Ita Ionas fugitiuus forte deprehenditur, non viribus fortium, fed voluntate eius qui fortes regebat incertas. Nec quia filij Ifrael acceperunt vafa ab Ægyptijs,nos idem facere debemus.

Exemplis quibus vtitur Hierony. nempe de Mathia & Iona, qui forte fuerunt electi,alter vt effet apoftolus,alter vt maris fluctibus committeretur, recipiuntur communiter à doctoribus,quos citat Gratian.26.q.2.& à S.Thom.2.2.quæft.95.artic.8.& exponuntur de forte quadam fenfibili & oculis omnium expofita.A quorum iudicio longè ego abfum.Nam quomodo illi intelligendi fint fancti, ipfimet alijs in locis explanauerunt. ait nanque Augufti.Pfalm.30.conci. 2. Sortis nomine appellatur gratia Dei. Vnde dicitur cecidit fors fuper Mathiam, quia in forte non eft electio, fed volūtas dei. vt in Pfalm.In manibus tuis funt fortes meæ. & Dionyfius in libr. de ecclefiaftica Hierar. capit. 5. parte.3. ait. Porrò de forte illa diuina quæ Mathiæ diuinitus obtigit, alij quidem alia fenfere,meo iudicio non rectè,aperiam autem & ipfe quid fentiam. Videtur mihi fcriptura fortem appellaffe,diuini quiddam & præcipui muneris, per quod illi choro facratiffimo infinuaretur, qui effet diuina electione declaratus. Vides quod apoftoli nullam miferunt fortem, fed Deus de cælo aut alias quomodo illi fuit vifum, mifit fignum, declarans & oftendens, quis effet affumendus ad munus apoftolicum, & quis dimittendus: vt fecit cum Cain & Habel obtulerunt facrificia. fufcepit, inquit, Dominus, facrificium Habel. Quomodo? quia miffo de cælo igne illud combufsit. & 3. Regum 18. cum facerdotes Baal orarent vt defcenderet ignis è cælo, non defcendit quidem. At cum orauit Elias, Domine deus Abra-

Sors.

Diony.

Abraham & Isaac, ostende hodie, quia tu es Deus Israel, & ego seruus tuus. & eo orante ignis è cœlo descendit & deuorauit holocaustum: quo signo aut sorte ostendit sibi sacrificium illud placere: & in primordijs ecclesiæ, vt author est Chrysosto. homil. 29. in priorem ad Corinth. epist. quando aliquis baptizabatur, aut descendebat Spiritus sanctus super illum, aut donum prophetiæ & linguarum illi dabatur, quod sibi persuaderet fidem Christi esse certissimam. & Numer. 17. legimus tribus Israel virgas suas in sortes dedisse, vt qui electus à Deo esset sacerdos, declararetur. Sors autem super Aaron cecidit, quia sola eius virga effloruit. & Iudic. 6. Sortem petijt Gedeon: an saluum facis, ô Deus per manum meam populum Israel sicut locutus es? ponam hoc vellus lanæ in area, si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, sciam quod per manum meam sicut locutus es, liberabis Israel, factumque est ita. Ad hunc modum intellige de sorte Acham. Iosue 7. & sorte Ionathan. 1. Regum 14. De hac re lege Orige. homil. 23. in Iosue. & homil. 9. Leui.

REGVLA XLVIII.

Vbi difficile aut impossibile ponitur (inquit Hiero. Matth. 19.) non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur. vt apud Matth. Amen, Amen dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnum cælorum. & exẽplo ostendit esse impossibile. Facilius, inquit, est, camelum per foramen acus transire. Nihilominus Abraham, Isaac, & Iacob diuites intrauerunt in regnũ cælorum. & in euangelio Matthæus & Zachæus diuitijs relictis, Domini testimonio prædicantur. *Luca. 19.* De exemplo quo vsus est Hierony. quod diues haud facile assequetur regnum cælorum, lege Augusti. episto. 89. quæst. 4. Sed vt exemplis notior fiat regula, aliqua breuiter adducam. Ad Hebræos 6. Impossibile est eos qui semel illuminati sunt, gustaueruntque donum cæleste & participes facti sunt Spiritus sancti, &c. & Lucæ 17. Impossibile est vt non ueniant scandala. & Psal. 4. Quis ostendet nobis bona. & 54. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ. & apud Isaiam. Generationem eius quis enarrabit. nam, Quis, rem impossibilem aut difficilem significat, vt alibi à nobis dictum est.

REGVLA XLIX.

Ad Ierusalem (authore Hierony. Hoseæ 2.) in Ægyptum dicitur in scriptura descendere. ab Ægypto in Ierusalem ascẽdere. Vnde in Hosea dicitur. Iuxta diem ascensionis suæ de terra Ægypti. Quando eximus de Ægypto, & ad meliora trãsimus, dicit ascendere, quia Ierusalem in montibus sita est, de qua qui Iericho descendere voluerat, vulneratus est: *Luca. 10.* ad eos autem qui Ægypti, id est seculi huius quærũt auxilia, dicitur. *Isai. 31.* Væ qui descendunt in Ægyptum propter auxiliu m. & Euche. libr. 3 in Gene. capit. 26. ait. Nunquam ferè in sanctum quis locum dicitur descendisse, vel ad vituperabilem conscendisse memoratur. quæ obseruationes ostendunt diuinam scripturam, non vt pluri- *Scriptura diuina.* mis videtur, inerudito atque agresti sermone compositam, sed secundum disciplinam diuinæ eruditionis aptatam, neque tantum historicis narrationibus, quantum rebus & sensibus mysticis seruientem inuenies. Vnde cum detentus fuisset Simeon in Ægypto, & nouem fratres eius dimissi reuerterentur ad patrẽ, non est scriptũ, quia ascenderũt ex *Gene. 42.* Ægypto, sed imponentes, inquit, frumẽtum super asinos suos, abierunt. Cum autem recepto fratre & agnito Ioseph reuerterẽtur, dicitur. Quia ascenderũt ex Ægypto, & venerũt in terrã Canaan ad Iacob patrẽ suum. & Orige. ho. 15. in Gene. late de hac re disputat, ex quo Euche. omnia illa quæ sub eius nomine retulimus, ad verbum transtulit.

Hæc regula ad pertractandos mysticos sensus plurimũ valet, vt docebimus in libro sequenti. Nam quia Ierusalem editior & altior est cunctis vrbibus, significare videtur illius habitatores, & qui ad illam conscendũt, ad culmen virtutis aut conscendere aut iam peruenisse, & cum Christo in monte esse cũ apostolis. & è contra qui ab ea descendunt, ad infima & terrena fuisse delapsos. At vero ne violenta allegoria videatur, & conficta, ex historia confirmanda est. Inquit enim Ezechiel. capit. 38. de Ierusalem, Qui possidere cœpit & esse habitator vmbilici terræ. & Rabbi Dauid in comment. Hoseæ capit. 2. ait. Israelitica regio cunctis alijs altior est, ideo ad eam semper dicimus conscendere. Hinc forte Psalmis Dauidicis, qui graduum inscribuntur, illis hoc inditum est nomen, quia Iudæi è Babylone in Ierusalem conscen-

ſcendentes, per certas manſiones & diuerticula, illos. 15. Pſalmos domino cecinerunt. & in Pſalm. 121. illuc enim aſcenderunt tribus, tribus domini teſtimonium Iſrael, &c.

REGVLA L.

QVando nouum fit aliquid atque præcipuum (teſte Chryſoſto. homil. 14. in Matth.) ſigna Deus facere conſueuit, præſtans quædam pignora ſuæ potentiæ, his qui legem eius accipiunt. Sic cum hominem facturus eſſet, prius mūdum creauit, & tunc demum facto homine legem in paradiſo dedit. Et cum ſancto etiam Noe legem poſiturus eſſet, magna rurſus mirabilia monſtrauit, per quæ deſtruxit omnem creaturam, ac terribile illud pelagus per annum integrum toto fecit orbe diffundi, iuſtumque illum in tanta totius mundi tempeſtate ſeruauit. Abrahæ quoque multa ſigna legitur præſtitiſſe, vt claram illam de Regum bello victoriam, vt inſignem quoque aduerſus Pharaonem plagam, vt cum de varijs eum periculis liberauit. Sed & Iudæis quidem cum legem eſſet daturus, prius mirabilia illa, & prodigia magna oſtendit, ac tunc demum præcepta legis impoſuit. Ita in Euangelio cum ſublimem quandam viuendi introduceret diſciplinam, & quæ nunquam ab illis fuiſſet audita authoritatem mandati, ſuis præſtruxit, claritate ſignorum. Quia enim æternum regnum prædicabat, quod non conſpiciebatur ſenſibus, ex his quæ videntur, etiam illa quæ non ſunt viſa, demonſtrabat. Et Gregorius Nyſſenus in homil. natalis domini. Diuina benignitas hominibus viam præſtruens, ad hoc ne aliqua res incredibilis videatur, incredulorum animos ad aſſentiendum præparat, minoribus miraculis illos exercendo. Huiuſmodi erat fœtura illa, qua ſterili Eliſabeth & decrepito naſcitur filius, quo concilietur fides Mariæ partu. Lege Theophyla. Lucæ. 1. circa principium.

Nec tantum, Deus optimus maximus, miraculis animos hominum præparare, ſed etiam vaticinijs ante adhibitis viam præmunire ſolet, cum aliquid inſolitum facere vult. Vnde Chryſoſto. ſermo. 1. in epiſto. ad Roma. ait. Solet deus quando ſublimia & magnifica facturus eſt, ante multa tempora illa prædicere, exercens hoc pacto ſuorum auditum, quo facilius & certius excipiant eorum aduentum. Et Aretha. in Commenta. Apocaly. capit. 18. loquens de terræmotu illo, qui tempore Chriſti paſsionis accidit, ait. Ex conſuetudine, inquit, ſcripturæ terræmotus mutationem rerum ſignificat. Quemadmodum vbi dicitur. Adhuc ſemel, ego mouebo cælum & terram: ſignificat enim tranſlationem eorum quæ commouentur, vt declarat Paulus ad Hebræos capit. 12. Et in veteri teſtamento egreſſus Iſraelitarum ex Ægypto, dictus eſt terræmotus, vt cum ait Dauid. Terra mota eſt, etenim cæli diſtillauerunt. & in Apocaly. capit. 6. cum aperuiſſet ſigillum ſextum, terræmotus factus eſt magnus. Siquidem tantas afflictiones Antichriſti tempore fore inuaſuras homines dicunt, quantas nunquam antea fuiſſe cognouimus. Denique Theophyla. Matth. ait. Scriptura terræmotum, in rerum alteratione ponit. Ex hac regula facilè ſectatorum Lutheri leuitas & inconſtantia, & ipſius inſania & impietas refellitur, quæ cum à Deo miſſus non fuerit per hanc miſsionem exteriorem efficiendorum miraculorū (miracula quippe ſigna ſunt interioris miſsionis Spiritus ſancti) nihilominus non ſolum poſtulat, ſed obtinuit, vt dogmatis eius ex orco extractis fides adhibeatur, atque illis, nec diſcuſsis, nec probatis an ex Deo ſint nec ne, ſubſcribatur. Atqui ego perlibenter ab iſtis transfugis, qui à Deo vero ad Deum huius ſeculi defecerunt, quærerem, quo conſilio ducti à Dei eccleſia, quæ eſt firmamentum veritatis, deſciuerint. Num miraculum aliquod adhibuerit, vt doctrinæ ſuæ viam præmuniret, atque ipſi fidem faceret? Nihil minus. At eximia quadam ſanctitate & morum probitate claruit, cuius lænocinio allecti, ei acquieuiſtis? tantundem. quando quidem tot ſcelera teterrima ab ipſo patrata fuiſſe comperio, vt potius dehortari quàm hortari homines ad ſe ſequendum viderentur. Cum iuxta Agaſiclem Lacedæmoniorum regem, illorum exoptare oportet eſſe diſcipulum, quorum & filios eſſe volumus. Fefellit ergo vos ac in errorem pertraxit, nomen illud euangelij, quod identidem apud vos oſtentare, & frequenti ſolet inculcare ſermone, cum longè latèque ab re ipſa diſsideat. Nam iuxta prophetam. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. Euangelium quippe non tam eſt in verbis

Terræmotus. *Agg. 2.* *Pſalm. 67.* *Lutheri hæreſis.*

verbis quam in sensu, nõ tam in folijs quàm

Eudoxus. in fructu. Eudoxum ferunt, bonum ipsum, hoc est felicitatem in voluptate sitam esse existimasse, cuius rationes ob morum eius probitatẽ, magis quàm propter seipsas probabantur. nam maxime temperans esse videbatur, nec vt amicus voluptatis) putabatur hæc dicere, sed quia ita re vera existimabat. Hinc etiam Orator à M. Catone finitur, vir bonus dicendi peritus. Sed bene habet, hac ex parte Martinus non poterit nobis imponere, nec errores suos obtrudere, cum illius scelera sint orbi notiora, quam vt à nobis hoc loco recensenda sint. Porrò doctrinam qua ratione insinuare & propagare curauerit Martinus, excutiamus. Cum videret nec à probitate morum nec à potentia miraculorum suffragium habere posse, ad decipiendum Dei populum & disseminandum errores, statuit illas hæreses suscitare, ad quarum satus hominum animos cernebat esse propensos. Nam quemadmodum facile erat Athenijs Athenienses laudare, sed non apud Lacedæmonios, sic facile erat cibum & potum & quæ ex illis sequuntur apud illos Germanos, quorum Deus venter erat, laudare. Vnde vniuersa ieiunia & ciborum delectus statim apud illos exoleuerunt, consentientibus magnatibus, ad quos sicut postremo prædicatio Ionæ peruenire solet, ita vitia, quæ in præcipitia ducunt homines, primum ab illis amplectuntur & fouentur. Deinde cum sibi subitatum Pontif. max. hac de causa cerneret, totum ecclesiasticum ordinem labefactare, & pontificem ipsum à sede Petri deturbare decreuit, affirmans, nec Episcopos, nec Papam esse dignitate superiores sartoribus & sutoribus, ac talem denique ecclesiæ formam constituit, vt merito de ea dicere possis cum propheta, facies meretricis facta est tibi, nescisti erubescere.

¶ Finis Libri noni Hypotyposeon.

MARTINVS MARTINI CANTAPETRENSIS, SACRÆ THEOLOGIÆ

magister, ac diuinarum scripturarum, in tribus linguis, Salmanticæ, primarius professor, Illustrissi. ac Reuerendissi. D. D. Petro Pontio Legionensi, Episcopo Placentino, Salutem. P. D.

IAM AD POSTREMUM huius secundæ partis volumen ventum est, in quo elementa scripturarum à nobis absoluenda sunt. Et in primis ab studiosis, cura ac diligentia adhibēda est, vt scripturæ cum gestu pronuncientur, qui nimirum non rarò interpretationis loco esse solet. vt Ecclesiastes 11. ca. Lætare iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum. & Threnorum 4. Gaude & lætare filia Edom quæ habitas in terra Hus, ad te quoque perueniet calix, inebriaberis atque nudaberis. Quibus in locis tota periodus per irrisionem proferenda est. nam imperatiuus, lætare, comminationis est, & in libris Regum. Clamate voce maiore, Deus est enim Baal, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut dormit vt excitetur. & in threnis. vocaui amicos meos, id est, inimicos, ipsi autem spreuerunt me. & in Genes. capit. 3. Ecce Adam factus es quasi vnus ex nobis. nam cum dixisset serpens. eritis sicut dij. Dicit dominus Ironicῶs. ecce Adam factus es sicut vnus ex nobis. atque ita exponit Chrysost. homil. 31. in Matthæum: vel iuxta Theophyla. Ioan. 13. sunt verba angeli. Ecce Adam factus es sicut vnus ex nobis, idest, factus es sicut vnus qui ex angelorum numero cecidit. & cum dicit dominus Ioan. 13. vnus ex vobis proditurus est me, idest, is qui à vestro choro excidit, me tradet. Item Matth. 9. Non est opus valentibus medico. & Psalm. 49. Si esuriero non dicam tibi. Atque ita dicit Chrysosto. loco citato. & Habac. 1. Hæc est fortitudo dei sui. i. Bel idoli. Deinde prouidendum est ne malè distinguamus. Nam in illo Psalmi. Ierusalem quæ ædificatur. hic dispungendum, ac deinde sequitur. vt ciuitas, cuius participatio eius in id ipsum, id est, in illa Ierusalem quam dominus conditurus est, id est, in populo Christiano summus erit animorum consensus ciuium inter se. & Psal. 10. Dixit in corde suo non requiret. & respōdens propheta ait. Vides. & subiungit causam. Quoniam tu dolorem & laborem consideras. & Psal. 23. Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei. & deinde subditur. Iacob, id est, populus Israeliticus. Nam peculiare est Hebræis, vti hominis vocabulo pro loco aut gēte. vt Zabulon, Nephtalim. Porrò hac iure in veteri instrumento ad Hebræos codices confugere oportet. Cum vero adhibita intentio incertum esse prouiderit, quomodo distinguendum, aut quomodo pronuntiandum sit, consulamus regulam fidei, ex scripturarum planioribus locis & ecclesiæ authoritate. Illa hæretica distinctio. In principio erat verbum, & verbū erat apud Deum, & Deus erat. Verbum hoc erat in principio apud Deum. non vult verbum Deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, qua nobis de trinitatis æqualitate præscribitur, vt dicamus, & Deus erat verbum. Deinde subiūgamus. Hoc erat in principio apud Deum. & apud Ioan. eodem loco. Latini sic distinguunt. omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est,

in ipso

in ipso vita erat. Græci sic. omnia per ipsum facta sunt,& sine ipso factum est nihil quod factū est. In ipso vita erat. At vero Theophy. arbitratur dispūctionem Latinorum esse hæreticam, si dijs placet. Illa vero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei,& ideo ex textu ipso sermonis dijudicāda est, vbi ait Apostolus ad Philippē. 1. Et quid eligā ignoro, coarctor autem e duobus, desyderium habens dissolui & esse cū Christo. multo enim magis optimum, manere in carne necessariū propter vos. Incertum enim est, vtrum ex duobus, desyderiū habens, an coactorē duobus, vt illud adiungatur, desyderium habens dissolui & esse cum Christo. Sed quoniam ita sequitur. multo enim magis optimum, apparet eum, eius optimi dicere se habere concupiscentiam, vt cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem. Concupiscentiam scilicet esse cum Christo, necessitatem manere in carne. Quæ ambiguitas ex vno consequenti verbo diiudicatur, quod positum est, nempe enim. Quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, vt non solum compelli ex duobus, sed etiam ꝙ duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est.& quid eligam, ignoro. compellor autem ex duobus, quam distinctionem sequitur. Concupiscētiam habens dissolui & esse cum Christo. Et tanquā quæreretur, quare potius huius rei habeat cō cupiscentiam. Multo enim magis optimum inquit. Cum ergo e duobus compellitur, quia est manendi necessitas, quam ita subiecit. Manere in carne necessariū propter vos. Item Matth 28 dicit. Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi venit Maria Magdalene.& Mar. capi. 16. ait. surgens Iesus mane prima sabbathi, apparuit primo Mariæ Magdalenæ. In quorum locorum expositione ait Hierony. quæst. 3. ad Hedibiam, Respondendo quod vterque euangelista verum dixit. Matthæus quando Dominus resurrexerit vespere sabbathi, Marcus autem, quando eum viderit Maria, idest, mane prima sabbathi. Ita enim distinguendum est. Cum autem resurrexisset,& parumper spiritu coarctato inferendum. prima sabbathi mane apparuit Mariæ Magdalenæ, vt qui vespere sabbathi, iuxta Matth. resurrexerat, ipse mane prima sabbathi, iuxta Marc. apparuerit Mariç. quod & Io. significat, mane eū alterius diei visum esse demonstrans. Aut dicendum iudicio meo, quod vespera pro nocte capitur, apud Matthæum. Sed Mar. tempus illud explicauit, nempe quod nocte illi apparuerit, mane iam appropinquante. Vbi autem nec præscripto fidei, nec ipsius sermonis contextu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum quæ ostenduntur, sententiam distinguere. 2. Cor. 7. Veluti est illa ad Corinthios. Has ergo promissiones habentes charissimi, mundemus nos ab omni inquinatione carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore domini. capite nos, nemini nocuimus. Dubium est quippe vtrum mundemus nos ab omni inquinatione carnis & spiritus, secundum illam sententiam, vt sit sancta in corpore & spiritu, an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis, vt alius sit sensus. & spiritus perficientes sanctificationem in timore domini, capite nos. Tales distinctionum ambiguitates, in potestate legentium sunt.& ad Rom. 2. sic oportet legere. qui reddet vnicuique secundum opera eius. ijs quidem qui secundum patientiam boni operis (idest, qui perseuerant in bono opere) quærunt vitam æternam. Subaudi reddet gloriam & honorem. ijs autem qui sunt ex contentione &c. ira & indignatio, scilicet reddetur. est optimum etiam exemplum apud Matthæ. occidit omnes pueros qui erant in Bethleem & in omnibus finibus eius, à bima tu & infra, idest, intra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Lege Euthy. Mat thæ. 2. circa principium, & Ambro. Psalm. 36.& Augu. libr. 5. super Gene. ad lite. capit. 13.& 14. Postremo ambiguitates, quę non ad distinctionem, vel ad pronuntiationem pertinent, sed ad casum nominis spectant, similiter considerandæ sunt. Nam sæpe occurrit nomen quod nescias quo casu collocatum sit, nisi ad fontem Græci aut Hebraici sermonis te conferas. vt Psalm. 9. Inimici defecerunt frameæ in finem & ciuitates eorum destruxisti. nomen inimici iuxta aliquos est nominatiuus pluralis. Sed melius est vt sit genitiuus. ad hunc sensum inimicorū nostrorū vires debilitatæ, fractæque sunt. At vero iuxta Hebræos vocatiuus est, inimiceq; legendum. atq; is error irrepsit ex affinitate literarū. loquitur aduersus Goliath Philistæū, atque irridens vires eius, miratur quomodo tā celeriter sint superatæ. & Psalmo.

Vulgata dicit. inimici defecerūt framea in finem.

mo 126. Ecce hęreditas domini filij, merces, fructus ventris. Nomen filij potest esse genitiuus aut nominatiuꝰ numeri pluralis, quod rectius videtur quasi dic. Hæreditas domini sunt filij. nam hæc erat fœlicitas legis veteris, & subdit. qui filij sunt merces ac fructus ventris materni. & Psalm. 44. Propterea vnxit te Deus, deus tuus oleo lætitiæ. primum nomen iuxta Hierony. in episto. ad Principiam. est in vocatiuo, ad hunc sensum. propterea ô Deus, vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ. Damasce. lib. 4. cap. 6. vtrunque nomen ponit in nominatiuo. & Paulus ad Hebræos cap. primo. Item in cantico Mariæ, Lucæ. 2. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, nomen Israel apud Latinos ambigitur in quo sit casu. Sed non est dubium quin sit in accusatiuo. & in Euangelio Matthæi. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Abrahæ est in datiuo. Sicut & illud Actuum apostolicorum. Si, id est, nunquid, in hoc tempore restitues regnũ Israel. pro ipsi Israel. & Matt. 13. zizania autẽ filij sunt nequam. nequã est genitiuus, hoc est satanæ. & ca. 12. spiritus autẽ blasphemia. blasphemia est nominatiuus, & spiritus genitiuus. & 2. ad Tim. 4. Coaceruabũt sibi magistros prurientes auribus. hoc nomẽ, prurientes, est in nominatiuo. Sic 1. Thess. 3. Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubium est enim vtrum ô fratres, an hos fratres. Neutrum autẽ horum est contra fidem, sed Græca lingua hos casus pares nõ habet, & ideo illa inspecta renũtiatur vocatiuus. i. ô fratres. Quod si voluisset interpres dicere, ꝓpterea consolationẽ habuimus fratres in vobis. minus seruitum esset verbis, sed minus de sententia dubitaretur. nostri nemo ferè ambigeret vocatiuũ esse casum, cum audiret. propterea cõsolati sumus fratres nostri in vobis. Sed iam hoc periculosius permittitur. Ita factũ est in illa ad Corin. epistola, cum ait Apostolus. Quotidie morior per vestrã gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu. ait enim quidam interpres. Quotidie morior per vestrã iuro gloriã, quia in Græco vox iurantis Nà manifesta est sine ambiguo sono. Verũ rarissimè inuenietur ambiguitas in proprijs verbis, quantũ ad libros diuinarum scripturarũ spectat, quã non, aut circunstantia ipsa sermonis, qua cognoscitur scripturarũ intentio, aut interpretum collatio, aut præcedẽtis linguæ soluat inspectio. his præmissis fit.

1. Cor. 15.

REGVLA PRIMA.

Prudens admonendus lector (vt author est Hierony. Matth. 25.) ne superstitiosis acquiescat interpretationibus, & quæ commatice pro fingentium dicũtur arbitrio, sed consideret priora, media, & sequentia, & sic nectat sibi vniuersa, quæ scripta sunt. vt quia Matthæus capit. 25. ait. Vigilate itaque quia nescitis diem neq; horam. Intelligimus omnia quæ ante dixerat partim capi. 24. partim 25. hoc est de duobus qui in agro sunt, de duobus molentibus, & de patrefamilias qui seruo suo dedit omnem substantiam, & de decem virginibus, ideo parabolas esse præmissas, vt quia ignoramus omnes iudicij diẽ, solicitè nobis lumen bonorum operum præparemus, ne dum ignoramus, iudex veniat. Et Augusti. libr. 83. q. q. 69. ait. Solet circunstantia scripturæ illuminare sententiam, cum ea quæ circa scripturam sunt, præsentẽ quæstionem contingentia diligenti discussione tractantur. vt illud quod dicit Paulus. 1 Corinth. 15. Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia. Inuenimus nanq; ita esse ventum ad illum locum, vt supra diceret. Nunc autem Christus surrexit à mortuis primitiæ dormientium. Agebat enim de resurrectione mortuorum, quæ in domino secundum susceptionẽ hominis facta est. quã quam apertissimè sequatur & dicat. Quoniã quidem per hominẽ mors, & per hominem resurrectio mortuorum. sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur. Vnusquisque autem in suo ordine, initium Christus, deinde hi qui sunt Christi in præsentia eius. Deinde finis, cum tradiderit regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & omnem potestatẽ & virtutem. Oportet enim illum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. nouissimè inimica destructur mors. omnia subiecit sub pedibus eius. Cum autem diceret quod omnia subiecta sunt manifestum est quod præter eum qui subiecit illi omnia. Cum autem subiecta fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectꝰ erit ei, qui illi subiecit omnia, vt sit deus omnia in omnibus. Manifestum est hoc secundum susceptionem hominis dictum. Præterea Hierony. in episto. ad Dardanum. eandem regulam exemplo illustrat, dicens. Vbicunque habitator terræ legitur,

Ex antecedentibus & cõsequentibus percipitur scriptura sensus.

S. Thom. 3. part. q. 20. arti. 1.

Habitator terræ.

gitur,& priora & media & extrema tracte-
mus,& liquido scripturarum regula poterit
comprobari,semper habitatores terræ pecca
tores cognosces appellari.De quibus in Apo
calypsi dicitur. Væ habitatoribus terræ. &
Apoca.8. Dani.4. omnes habitatores terræ apud illū
Ezech.38. in nihilum reputati sunt. & alibi. Vt inferas
manum super populum qui est congregatus
ex gentibus,qui possidere cœpit,& esse habi
tatorvmbilici terræ,id est Iudę.Item Hilarius
lib.9.de Trin.patum post principium,inquit
Dictorum intelligentia, aut ex præpositis.
aut ex consequentibus expectanda est. nam
cum de humana natura loquitur, dicit Domi
nus.Solus Deus est bonus.& nemo bonus ni
si solus Deus.& non potest filius a se facere
quicquam,nisi quod viderit patrem facientē,
& pater maior me est. &, de die illa vel hora
nemo scit,neque angeli in cælis,nec filius ni-
si pater solus.At quando de Christo iuxta di
uinitatem loquitur,inquit.Ego & pater vnū
sumus.& Hiero.Matt.5.cum exponit sermo
nem Domini in monte habitum ait. Ex præ-
cedentibus & sequentibus in Galilæa mon-
stratur locus, quem putamus esse vel Tha-
bor,vel quemlibet alium excelsum montem.
Denique postquam finiuit sermones suos sta
tim sequitur.Cum autem introisset Caphar-
naum.& iterum in eodem cap. cum exponit
hunc locum.esto consentiens aduersario tuo
&c.ait.ex præcedentibus & consequentibus
manifestus est sensus,quod nos Dominus dū
in istius seculi via currimus,ad cōcordiam eo
Rom.12. hortetur,iuxta apostolum dicentem. Si fieri
potest quantum ex vobis est, cum omnibus
hominibus pacem habentes.Nam dixerat.Si
offers munus tuum ad altare, & ibi recorda-
tus fueris,quia frater tuus habet aliquid ad-
uersum te.& hoc finito statim infert. esto cō-
sentiens aut benignus aduersario tuo.& in cō
sequentibus iubet.Diligite inimicos vestros.
Cum hęc manifesta sit intelligentia plerique
arbitrantur de carne dictum & anima,vel de
anima & spiritu,quod penitus nōn stat.Quo-
modo enim aut caro mittenda erit in carce-
rem,si anima non consenserit, cum anima &
caro pariter recludenda sint.nec quicquā pos
Locus psal. mi. 2. sit caro facere,nisi quod animus imperarit.Le
ge quæst.11.ad Hedibiam. Ex hac regula li-
quido colligitur hunc locum Psalm.2. Ego
hodie genui te, fore intelligendum de gene-
ratione temporali filij Dei, vt multi illustres
viri interpretantur,præcipuè Hiero. ad Ga-

lat.4.& Isaiæ.45.& Ambro.libr.5.de fide.ca.
2.& Theodo.ad Hebræos.1.& August. libr.
2.de Trinita.ca.18.Atque iterum Theodor.
Psalm.2.cum dicit Psalmographus. Domi-
nus dixit ad me filius,&c.inquit.ταύτην τὴν φω-
νὴν οὐκ ἄν τις τῶν τοῦ θείου πνεύματος διδασκαλίᾳ
πειθόμενος τῇ θεότητι προσάψειε τοῦ δεσπότου χρισ-
τοῦ. περὶ γὰρ ἐκείνης ἀκούομεν τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων
διὰ τοῦ δαβὶδ λέγοντος. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου
ἐγέννησά σε. ὡς ἄνθρωπος τοίνυν καὶ ταύτην δέχεται
τὴν φωνήν. ὡς ἄνθρωπος καὶ τῶν ἐπαγομένων ἀκούει.
αἴτησαι παρ' ἐμοῦ.Hoc est. Hanc vocem hodie
nullus tribuet filio Dei,si modo à vero sensu
scripturarum aberrare non vult.Nam de diui
na natura intelligitur quod alibi Dauid ceci-
nit.Ex vtero ante luciferū genui te, Sed qua-
tenus homo illi deferenda est hæc vox. quin
& vt homo est accipienda sunt quæ sequun-
tur.postula à me,& dabo tibi gētes hæredita
tē tuam.His refragātur Aug.Psal.2. & Cassio
dorus eodē in loco.& Beda ad Hebręos.1.qui
de generatione æterna intelligi autumāt, qui
bus scholastici omnes fere subscribunt. Deni
que alij intelligūt de reditu Christi ad vitam,
quando à mortuis resurrexit. nam resurre-
ctio generatio quædam est. Atque ita in-
telligit Paulus Actuum. 13. Dixit Hiero-
nymus Matthæi.25.in regula nostra, quæ
commaticè pro fingentium dicuntur arbi-
trio. Comma est pars periodi, quod si eum,
in authore quopiam inuento, interprete-
ris, nullo habito respectu ad superiora, aut
inferiora à quibus conuulsum est, sed illo nu-
dē sumpto, à vero sensu aberrabis frequen-
ter. vt si intelligam locum illum Isaiæ. ca- *Locus Isaiæ*
pit. 1. à planta pedis vsque ad verticem ca- *cap.1.*
pitis non est in eo sanitas, de flagris quæ
Christus pertulit in passione pro nobis,ma-
le interpretabor. Nam intelligitur de popu-
lo Israelitico, qui nullis ærumnis nec flagel-
lis eruditus ad sanam mentem redibat, &
propterea vocatur populus Sodomæ & Go-
morræ.& similiter eadem ratione male com-
muniter interpretantur hunc locum. Cum
sancto sanctus eris, & cum peruerso peruer- *Psalm.18.*
teris. sensus est. cum homine pietatem colen-
ti, benignè ages.& illum hominem qui à re-
cta via auertitur,acerbè punies.dicit peruerte
ris ad eum sensum.non est malum in ciuitate
quod Dominus non fecerit. quasi. d. cum
prauo homine peruersus eris.hoc est extre-
mo supplicio eum afficies.

dd REGV-

REGVLA II.

Quod moris sit in scripturis diuinis (inquit Orige. lib. 6. comment. epist. ad Rom. cap. 7. versus finem,) sanctos personas assumere peccantium, & magistros suscipere in semetipsos infirmitates discipulorum, ex libro Psalmorum plenißime perdocemur, vt cum dicit. Nō est pax oßibus meis à facie peccatorum meorum, quia iniquitates meæ supergressæ sunt capiti meo, &c. vsque, super me computrueruot & exarserunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ, miserijs afflictus & humiliatus sum vsq; in finem, &c. quibus penè integer hic scribitur Psalm. Quod si forte alicui videbitur Dauid magis de semetipso pro his quæ acciderant ei, dicere potuisse quam de alijs. Quid etiam de Daniele dicimus, cuius quidem peccatum nullū refertur, sed vir desideriorum dicitur, tamen in ieiunijs, cilicio & cinere describitur, & oratio huiusmodi in qua inter cætera hæc dicit. Peccauimus, iniquitatem fecimus, iniustè egimus, & impietatem commisimus, & discessimus & declinauimus à mandatis & iudicijs, & non audiuimus seruos tuos prophetas. Vnde conueniens est nos legentes dicta sanctorum, cum ab eis tale aliquid dici videmus intelligere & sentire, quia nostras in semetipsis paßiones atque peccata describunt. Et propterea illi deflent, vt illorum fletibus nos inuitemur ad lachrymas. Considerant enim neminem ita durum & ignarum posse inueniri, qui cum ab alijs viderit vulnera sua ligari, ipse nullum de suis vulneribus sensum doloris accipiat, & Oecumen. ad Rom. 7. ait. Apostolus per seipsum designat naturam humanam, vt, occasione accepta, peccatum per præceptum operatum est in me, id est, in omnes homines, omnem concupiscentiam, & Olympiodorus in præfati. in ecclesi. ait, sciendum sapientē ecclesiastē, modo è sua ipsius loqui persona, modo eius personam gerere, qui ea quæ in mundo sunt, attonitus admiratur. Item Hierony. libr. 2. aduersus Pelagianos, prope finem, ait, omnes prophetæ, vt Daniel, Dauid, non per se qui sancti erant, sed ex persona populi dicunt, peccauimus, iniquè egimus, iniustè egimus, & recessimus à mandatis & iustitijs tuis. Exponens quoque hunc locum Habacuc. Quare non respicis domine super iniqua agētes, & taces deuorante impio iustiorem se, & facis homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem, &c. inquit Hieronym. Hoc dicit non quod ipse propheta sic sentiat, sed quod impatientiam humanam in sua persona exprimat. Sicut frequēter prophetas & Paulum vidimus, vanas hominum in se recipere sententias, & nūc dicere. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meę, &c. & quasi incipiens sit. Fratres ego me non arbitror comprehendisse. Et ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et rursus quasi perfectus sit. Quotquot ergo perfecti sumus hoc sapiamus. Cum igitur non sit vnius, atque eiusdem dicere, se ex parte cognoscere, & esse perfectum. Ac ne forsitan putes, non esse Apostolicæ consuetudinis, sed nostræ, hoc est argumētum quod ipse loquitur ad Corinthios. Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis discatis. Alioqui quomodo potest Deus, sic habere homines quasi pisces maris, & velut reptilia quæ non habent principem. Cum angeli singulorum quotidie videant faciem patris qui in cælis est. Et circuodet Angelus domini in circuitu timentium eum. Sicut igitur in hominibus etiam per singulos Dei currit prouidentia, sic in cæteris animalibus generalem dispositionem & ordinem cursumque rerum intelligere possumus, lege Theophy. in præfat. in Habacuc, & August. epist. 120. capit. 6. sunt innumera huiusce rei exempla, vt ad Roma. 7. scimus quod lex spiritualis est, & in se infirmorum personam suscipiens subdit. Ego autem carnalis sum vęnundatus sub peccato, nam quod operor non cognosco, & Ierem. 20. seduxisti me domine & seductus sum fortior me fuisti, & ad Titum. 3. sub persona illorum qui in Christum crediderant, ait, fuimus aliquādo & nos stulti, inobedientes, errantes, seruientes desiderijs & voluptatibus varijs in malitia & in inuidia agentes, odiosi & odientes alterum. Et Christus sub persona omnium peccatorum ait. Longe à salute mea verba delictorum meorum, & in Actibus. Saule Saule, quid me persequeris? me, id est ecclesiam meam cuius ego caput sum.

Margin notes: Psalm. 37. — Daniel. 9. — Daniel. 9. — Haba. 1. — Rom. 7. — Philip. 3. — 1. Cor. 13. — Philip. 3. — 1. Cor. 4. — Matt. 18.

REGVLA III.

Moris est diuinarum scripturarum (authore Augusti. Psalm. 3.) personæ Dei tribuere, id quod in nobis facit. Non quidem vbique, sed vbi congruenter

ter dici potest. vt Psalm. 3. Exurge domine saluum me fac Deus meus. & veluti cum ipse loqui dicitur, quando eius dono loquuntur Prophetæ, vel Apostoli, vel quique nuncij veritatis. Vnde illud est. An vultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus? Non enim ait, eius quo illuminante aut iubente loquor, sed prorsus ipsam locutionē illi tribuit, cuius munere loquebatur. Et cum dicitur Gene. 22. Non pepercisti filio tuo propter me. Ait August. quæst. 59. in Gene. Angeli nomine dominus Christus significatus est, qui sine dubio Deus est. Aut Deus erat in angelo, & ex persona Dei angelus loquebatur, sicut in prophetis etiam solet, & in consequentibus in Gene. dicitur. Et vocauit angelus domini Abraham iterum de cælo. per memetipsum iuraui, dicit Dominus. Deinde annotandum est ex Grego. libro. 9. mora. capit. 29. quod sæpe verba in scriptura exponuntur per facio, facis. vt Iob. 9. abominabuntur me vestimenta mea, id est, abominabilem me facient. Sic per Petrum quoque de Iuda dicitur. Hic possedit agrum de merce de iniquitatis. neque enim emptum pretio sanguinis, agrum figuli Iudas posidere potuit, qui relatis triginta argenteis, traditionis crimen criminosiori in se protinus multauit, sed possedit dictum est, pro posidere fecit. & libro. 19. capit. 7. ait. Vsitata locutione sacri eloquij videre Dei dicitur, videre nos facere. Sic Dominus iusto viro dicit. Nunc cognoui quod timeas Deum. & Israelitæ præmonentur. Tētat vos Dominus Deus vester, vt sciat an diligatis eum, an non, idest, vt scire faciat. & Augu. lib. 2. de bono perseueiantiæ. ca. 23. cum dicitur ad Galat. 4. misit Deus spiritum filij sui clamantem in corda nostra, idest, clamare facientem. & lib. 2. de sermo. domini in monte cum hæc dixisset. addit. sic diem lætū dicimus, quod lætos faciat. frigus pigrū quod pigros faciat. Hoc non intelligentes hæretici, veteri testamento aduersantur, veluti ignorātiæ vitiove dandum putantes, de eo quod dictum est. Tentat vos dominus Deus vester. Quasi de domino in euangelio scriptum non sit. Hoc dicebat tentans eum, nam ipse sciebat quid esset facturus. Lege ipsum lib. 1. q. in Gene. q. 68. & tracta. 43. in Iohan. & concione. 1 Psalm. 36. Præterea Psalm. 6. ait. Hac loquendi forma crebro vtitur scriptora. exurge domine, idest, fac nos exurgere, & in euangelio. De die vero & hora illa nemo scit, neque angelus, neque virtus, neque filius nisi solus pater. Quod ideo vtique dictum est, quia per filium homines hoc non discunt, non quod apud se, ipse non nouerit. Sed de hoc Matth. loco, lege August. lib. 1. de Trinitat. cap. 12. & S. Thom. 3. parte. quæst. 10. articul. 2. Item August. lib. 4. super Gene. ad literam. cap. 9. ad hunc modum exponit hunc locum Gene. Requieuit Deus ab omni opere, idest, requiescere nos fecit. Ad hunc quoque modum exponendus est ille locus Pauli ad Roma. 8. Spiritus sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, idest, postulare facit. Atque ita exponit August. in libr. de orando Deum ad Probam. epistol. 121. capit. 15. & in epist. ad Probam de videndo Deo, & in lib. de Trinitat. & vnitate Dei, cap. 6. & contra sermonem Arrianorum. capit. 25. & de anima & eius origine lib. 4. capit. 9. & Gregor. & sanct. Thom. 3. parte, quæst. 26. articul. 1. ad. 2. Porrò Ambros. epistol. 23. exponit de gemitu ineffabili, iuxta illud Iere. 4 Ventrem meum doleo. Hanc regulam, his obscurissimis verbis Augusti. libr. 5. super Genes. capit. 19. protulit. Modus ille locutionis cum per efficientem id quod efficitur significatur crebro est in scripturis sanctis, maximè cum de Deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis non conuenire veritas clamat. Quod de Deo diximus in principio regulæ, poteris vice versa de dæmone dicere iuxta regulam Tychonij, de qua postea differemus.

Marginalia: 1. Cor. 55. — Actu. 1. — Deut. 13. — Iohā. 9. — Matth. 24 — Locus Pauli ad Rom. 8.

REGVLA IIII.

VBI decora sunt, (inquit Hieronym. Ezech. 5.) & honesta ac pro merito eorū qui ea sustinent, per seipsum Deus facere profitetur. Vbi autem tristia & non digna Deo, dicit quidem fieri, sed non à se, vt in Ezechiele cap. 5. Ideo patres comedent filios in medio tui, & filij comedent patres suos. Non dixit, ego faciam vt patres comedant filios suos in medio tui, & filij comedant patres suos. Quod autem decorum est, nec Dei maiestate indignum videtur, ipsum se dicit facere. Vt, Ipse ego faciā in medio tui iudicia in oculis gentium, & sequitur, & faciam in te iudicia & ventilabo vniuersas reliquias tuas in omnē ventum. Tale quid in maledictis Deute. inuenire poterimus, & præcipuè in illo loco. Glorificantes me glorificabo, qui autem me despiciunt

Marginalia: Deute. 28.

ſpiciunt,ad nihilum deducētur. Eos enim qui ſe glorificant, ipſe glorificat, qui autem eum deſpiciunt,non à domino deſpicientur vel deducentur in nihilum,hoc enim ſequebatur vt diceret. Sed abſolute deducentur ad nihilum, non à Deo,ſed pro meritis ſuis & peccatis. Ex his poteris colligere quomodo intelligatur dictum Auguſt.lib.4.ſuper Geneſ.cap.9. Recte dicimus Deum facere,quicquid ipſo in nobis operante fecerimus. Huius regulæ hæc ſint exempla. Pſalm. 1. Quia nouit dominus viam iuſtorum,& iter impiorum peribit, pro & viam iniuſtorum non nouit,& Iſaiæ.50.in iniquitatibus veſtris venditi eſtis, & parum infra. Ambulate in lumine ignis veſtri & in flammis quas ſuccendiſtis, & in euangelio. Amen dico vobis neſcio vos. De bonis Iſaiæ. 26. Domine dabis pacem nobis,omnia enim opera noſtra operatus es in nobis. Vt tamen Regulam exactius intelligas,annotare oportet, quod eſt duplex malum, primum virtuti contrarium, & huius Deus cauſa non eſt, & hoc eſt quod dixit Regula, vbi decora ſunt &c. eſt aliud malum quod non eſt cōtrarium virtuti, ſcilicet, afflictio & cruciatus, de quo dicitur Matth. 6. Sufficit diei malitia ſua, & non eſt malum in ciuitate quod Deus non fecerit, & huius Deus cauſa eſt, nam hoc,malum non eſt, ſed quod his malum eſſe videatur qui illud ſuſtinent. Aut aliter iuxta Didymum in commē.epiſt.Iacobi.cap.1. Quomodo, inquit, aliqui dicunt, quantum ad iſtam vocem,ſola quæ meliora ſunt,à Deo eſſe,non etiam,quæ moleſta iudicantur & triſtia, ponendum eſt illud vbi ait ſcriptura. Ipſe deduxit ſuper eos mala,& illud. Deſcenderunt mala à domino ſuper portas Ieruſalem. Ex quibus exemplis agnoſcitur ſententia & iudicio Dei,ſuauia atq; triſtia hominibus prouenire. Cum ergo cuncta Dei prouidentia deferantur,attamen conſequens erat, vt qui inuitabat ad patientiam perfectionemque virtutis non malorum illationem,ſed memoriam deberet habere meliorū, dum omnis qui ſtudet ſecundum virtutem viuere,non triſtia ſed optima data potius & dona perfecta meretur. Alter vero quidam ſcripturas ſubtilius animaduertens,& ea quæ piè de prouidentia ſunt,exponens,dicit, meliorem miniſtrationem fieri præcedente voluntate Dei,aduerſa vero propter quandam vtilitatem per accidentiam deſtinari. Hactenus ille. Vide Damaſcenum lib. 4.cap.20.

Duplex malum. *Mala an a Deo ſint.* *Baruc.2. Mich.1.*

REGVLA V.

QVanquam non Deus, (vt author eſt Chryſoſt.ho. 36.in Matth.)ſed hominum improbitas malorum cauſa ſit,talis eſt ſcripturæ conſuetudo,vt Deum dicat illa feciſſe. Vnde Io.9.dicitur. Dedit ipſis Deus oculos ne videant,& alibi. Veni ſegregare hominem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam,& nurum aduerſus ſocrum ſuam. Et Euthy.Ioā.15.ait. Hoc ſcripturæ idioma eſt, Dei permiſsionem quaſi eius opus appellare. Siquidem excæcauit, & indurauit,ſignificat excæcari ac indurari permiſit, tanquam incurabiles,neminem enim vi attrahit,propter liberum cuiuſq; arbitrium. Simile eſt, quod dicitur. Indurans indurabo cor Pharaonis, & errare feciſti nos à via tua, frequentiaq; ſunt in veteri teſtamento idiomata. Tale quoque eſt illud Pauli. Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, &, tradidit illos Deus in affectiones ignominiæ. Nam Deus non ſolum nemini hoc facit, ſed nec relinquit, niſi eum relinquamus, ait namque, peccata veſtra diuiſionem faciunt inter me & vos. Rurſumq; dicitur. Ignoraſti legem Dei tui, ignorabo & ego te,& Dauid. Ecce qui elongant ſe à te peribunt. Et ſaluator in euangelijs loquitur ad Ieruſ. Quoties volui congregare filios tuos & noluiſti. Præterea idem Pſalm. 68. ait. Eſt linguæ Hebraicæ proprietas, vt ei qui permiſit,factum adſcribat, eo quod prohibere potuit,& non prohibuit,vt Pſal.68. Quem tu percuſsiſti, ipſi perſecuti ſunt,& in Zacharia. Percute paſtorem & diſpergentur oues gregis, & Iſaias. Dominus tradidit eum pro peccatis noſtris. Item Matth. 5.ait. Hoc ſcripturæ idioma eſt, vt dicat. Ne nos inducas in tentationem,ac ſi diceret,ne permittas nos induci. In eo enim quod permittit ipſe inducere videtur. Hæc regula Auguſt.non placet, videlicet vt exponamus excæcauit, id eſt excæcari permiſit. Nam ita interpretabatur Iulianus,quem reprehendit ipſe Auguſt.lib.5.contra Iulianum.cap.3.& libro de Gratia & libero arbitrio.cap.20.&. 21.tom.7. Ipſe vero ſic exponit,excæcauit,primo non illuminando, deinde occaſiones & cauſas ſubminiſtrando, quibus mens peccatoris magis ac magis excæcatur iuſto Dei iudicio, ſuo tamen vicio & malitia. Lege Irenæum lib.4.cap.48.& Chryſoſtom.homil. 67.in Ioan. & ſermo. 3.capit. 1.epiſtol.ad Roman.& homil.8. in poſteriorem

Exod.4. & 7. *Pſalm.43. & 106.* *Iſaie.59.* *Pſalm.72.* *Zacha.13.*

rem epist. ad Corint. & Origen. ho. 2. in lib. iudicum. & Damasc. lib. 4. capit. 20. & Sanct. Thom. 1. 2. quæst. 79. qui de tota hac re plenissimè disputant. Deinde cum aliquis ex alterius præscripto rem aggreditur, aut efficit, præcipienti tribuitur opus illud. Vnde cum *Iohan. 2.* Iohannes dicat quod Christus non baptizabat, sed discipuli eius, & deinde capit. 3. eiusdem euangelij dicitur. Post hęc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam & baptizabat. non *Matth. 20.* quidem perse, vt inquit Theoph. Ioan. 3. sed per discipulos. & mater filiorum Zebedæi petit vt alter filiorum sedeat ad dexteram, alter ad sinistram, dixitque illis dominus, non matri. Nescitis quid petatis. & Gene. 2. dicitur. Nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. quo in loco verba hæc tribuuntur Adæ. At vero Matthæ. 19. verba sunt Dei. & Iob inquit. Dominus dedit, Dominus abstulit. cum vtique Satan abstulerit. & in veteri instrumēto angelus loqui solet ad prophetas, & dicit. Ego sum qui feci hoc & hoc. nam iuxta Regulam iuris. quod per alios facimus, per nos ipsos facere videmur. &c. 2. Reg. 12. dicitur de Dauid. Vriam percussisti gladio. cum id ministri fecerint. Lege Dionys. in cælesti Hierar. capi. 13. circa finem de sacerdote purgante. & Sanct. Thom. 1. 2. quæst. 98. Art. 3. Potest nunc in dubium ac disceptationem *An deus sit causa mali.* trahi, an Deus sit causa peccati. Qua de re scholastici in secundu sententiarum latissimè disputant. & Sanct. Thom. 1. 2. quæst. 79. & doctores illi sancti qui à nobis modo citati sunt in superioribus regulis. Interim tamen ne prorsus sub silentio rem tantam omisisse videamur, dicendum, deum non esse causam peccati. Nam iuxta Mercurium Trismegistum in Pimandro. Dialogo. 14. A Deo perfecto nihil malum, nihil turpe. Hæc siquidem passiones sunt creata sequentes opera, quemadmodum æs rubigo, animata corpora limus. At neque faber ferrarius induxit rubiginem, neque animati corporis genitor cænū ac sordes. Eodemque modo neque Deus etiam malum. Verum nonnunquam, vt ait Hiero. in epistola ad Philemonem. malum occasio fit bonorū, & hominum praua cōsilia Deus vertit in rectum, vt Ioseph fratres, sui zeli stimulis incitati, Ismaelitis vendiderunt viginti aureis. Hoc initium & patri & fratribus & omni Ægypto bonorum omnium fuit. Deniq; ipse postea ad fratres inquit. Vos cogitastis de me mala, Deus cogitauit de me bona. Simile quid & de Onesimo possumus intelligere, quod mala principia occasiones fuerint rei bonę. Si enim dominum non fugisset, nunquam venisset Romam, vbi Paulus erat vinctus in carcere, vbi euangelio credidit, & Petri negatio magni profectus illi causa fuit. & Plato. lib. 2. de Republica ait. Malorum autem alicui causam esse ipsum Deum cùm bonus sit, refellendum est omnino, nec permittendum hoc quēquam dicere in sua ciuitate, si bonis Institui legibus ciuitas debet, nec insuper quēquam audire, siue sit ille iunior, siue senior, siue carminibus hæc inserantur, siue soluta oratione narrentur. Hæc igitur sit lex, in qua cogatur vnusquisque dicere, Deum non omnium causa, sed bonorum. malorum autem quemlibet aliam præter Deum, quærere decet. Sed de hac re latissimè disputant omnes qui aduersus Manichæum scripserunt. & Orige. lib. 3. Periarchō. cap. 2. & Basilius in ho. an Deus sit causa mali.

REGVLA. VI.

Diuina scriptura (authore Gregor. homil. 12. in Ezechi.) aliquando ex tempore, aliquando ex loco, causas designat, quas aperto sermone non indicat. Ex tēpore etenim, sicut prædicāte Iudęis domino, *Ioan. 20.* per euangelistam dicitur. Hyems erat. Inter illa enim mysteria quę veritas loquebatur, quę causa fuit vt nomen hyemis adderetur, nisi vt per qualitatem temporis frigus ostenderet cordis? quia & cum verba veritatis acciperēt, frigida Iudæorum corda remanebant. Ali- *Exod. 19.* quando vero ex loco, sicut carnali Israelitico populo descendente de monte, Moysi lex, in campestribus data est. Et sanctis apostolis *Matth. 5.* Dominus in monte sedens, summa & spiritalia præcepta locutus est, vt ex locis videlicet monstraretur, quia & illis tanquā carnalibus mandata minima dabantur in valle terrarū, & isti tanquam spiritales & sancti in monte mā data cælestia audirent. Quatenus aperte monstraretur, quod ascendentes corde ad cælestia, infirma mundi relinquerent, & in montis culmine starent. sic per Ezechiel. dicit dominus. Surge egredere in campum, quia prophetiæ suæ gratiam, postmodum dignatus est in latitudine gentium demōstrare. & Ambro. li. 10. super Lucam loquens de Petri proditione, de exēplo illo ex Io. desumpto quo vsus est Grego. hæc scribit. Frigus esse nō po-

terat, si tempus consideremus. Sed frigus erat, vbi Iesus non agnoscebatur, vbi non erat qui lucem videret, vbi negabatur ignis consumens, frigus ergo erat mentis, non corporis, & iterum Gregor. libr. 1. Moral. cap. 5. ait. In scriptura sacra plerumque de virtutibus & vitijs sic agitur, vt dum loquendo aliud insinuat, aliud tacendo innotescat. Nam veluti hi, qui chordarum harmoniam temperant, tanta hanc arte dispensant, vt plerumque cum vna tangitur, longe alia ac multis interiacentibus posita chorda quatiatur, cumque ista sonitum reddit, illa quæ in eodem cantu temperata est, alijs impercussis tremit. Sic Iob. 1. peractis diebus conuiuij quo se inuicem filij Iob inuitabant, purgabat pater singulos per holocausta. Vir quippe sanctus nouerat, quia celebrari conuiuia sine culpa vix possunt, nouerat quia magna purgatione sacrificiorum, diluendæ sunt epulæ conuiuiorum, & quicquid in semetipsis filij conuiuantes inquinauerant, pater, sacrificium immolando, tergebat. Nonnulla quippe sunt vitia quæ à conuiuijs, aut separari vix possunt, aut certe nequaquam possunt. Pene enim semper epulas comitatur voluptas. Nam cum corpus in refectionis delectatione resoluitur,
Exod. 32. cor ad inane gaudium relaxatur. Vnde scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Penè semper epulas loquacitas sequitur. Cũq; venter reficitur, lingua defrænatur. Vnde rectè diues apud infe-
Luce. 16. ros, aquam appetere describitur, dicens. Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Prius epulatus quotidie dicitur splendide, & post aquam petere in lingua memoratur. Quia enim inter epulas valde defluere loquacitas solet, ex pœna indicat culpam, cũ eum quem epulatum quotidie splendide veritas dixerat, in lingua plus ardere perhibeat, & lib. 2. Mora. cap. 2. ait. Sacra eloquia ex exordijs narrationum, aut ex circunstantijs quibusdam qualitates exprimunt terminosque causarum. Aliquando namque à positione loci, Aliquando à positione corporis. Aliquando à qualitate aeris. Aliquando à qualitate temporis, designant, quid de ventura actione subijciant, A positione quippe locorum diuina scriptura exprimit subsequentium merita finesque causarum. Sicut
Deut. 1. de Israel dicit, Quia verba Dei audire non potuit, sed præcepta in campestribus accepit, subsequentem nimirum infirmitatem populi indicans, qui ascendere ad summa non valuit, sed semetipsum in infimis neglectè viuendo relaxauit. A positione corporis futura denunciat, sicut in Actibus Apostolorum Stephanus, Iesum, qui à dextris virtutis Dei sedet, stantem se vidisse manifestat. Acta. 7.
Stare quippe adiuuantis est, & rectè stare cernitur, qui in bello certantibus opitulatur. A qualitate aeris res subsequens demonstratur, sicut euangelista, cum prædicante domino, nullos tunc ex Iudæis credituros diceret, præmittit dicens, hyems erat, scriptum namq; Iohã. 10.
est. Quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Idcirco curauit hyemis tempus exprimere, vt inesse auditorum cordibus malitiæ frigus indicaret. Hinc est quod de Matth. 24
negaturo Petro præmittitur, quia frigus erat, & stans ad prunas calefaciebat se. Iam enim Iohã. 18.
intus à charitatis calore torpuerat, & ad amorem præsentis vitæ, quasi ad persecutorũ prunas infirmitate æstuante, recalebat. A qualitate quoq; temporis finis exprimitur actionis, sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exijsse perhibetur, cũ egrediente illo ab Euangelista dicitur. Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur. Hac nocte repetẽt animam tuam à te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. Hinc est quod Salomon, qui sapientiam non perseueraturã accepit, in somnis hanc & nocte accepisse describitur, & visiones prophetarum quia ænigmaticæ sunt, in somnis fieri solent. Hinc est quod angeli ad Abraham meridie veniunt, puniturі autem Sodomã ad eam vesperi venisse memoratur, & Iob tentatio quia ad victoriã deducebat, à die cœpta perhibetur, cum dicitur. Quadam die cum venissent filij Dei, & assisterent coram domino, cum dicit die, ostendit fœliciter omnia Iob successura, & Nicodemus nocte venit ad Christum, qui longe aberat à vera Christi cognitione. Item Ambros. in comment. 22. c. in Lucam, & habetur in Decretis. 6. quæst. 1. Imitare. Imitare Petrum tertio dicentem. Domine tu scis quia amo te. Iohã. 21.
Etenim quia tertio negauerat, tertio confitetur. Sed negauit in nocte, confitetur in die. Et Origen. homil. 4. in Genes. ait. Tres viri veniunt ad Abraham, & stant super eum, ad Lot duo veniunt & sedent in platea, etenim Lot inferior longe erat ab Abraham. Nisi enim

[Marginal notes: Iudas nocte prodit dñm & quare. — Iohã. 13. — Luc. 12. — 3. Regũ. 3. — Salomonis sapientia. — Sodomam vespere veniunt. Angeli. — Iob quo tẽpore tentatus.]

enim fuisset inferior, non esset separatus ab Abraham, nec dixisset ei. Si tu ad dextram, ego ad sinistram, nec ei Sodomorum terra & habitatio placuisset. Veniunt ergo ad Abraham tres viri meridie, ad Lot duo vespere veniunt. Non enim capiebat Lot meridianæ lucis magnitudinem. Abraham vero capax fuit plenum fulgorem lucis excipere, & post multa subdit. Cum loquitur dominus de ædificatione turris Babylonicæ, inquit. Descendi vt videam. Quando ad Abraham angeli veniunt, non dicitur Deus descendere, sed supra ipsum stare. Astiterunt, inquit, tres viri super eum, & cum de peccatorum causa agitur, descendere dicitur Deus. Vnde ne ascensionem & descensionem localem sentias. Frequenter hoc in diuinis literis inuenies. Sicut

Micha.1. in Michæa. Ecce dominus exijt de loco sancto suo, & descendit, & incedit super excel-

Descendere dñi quid? sa terræ. Descendere ergo dicitur Deus, quando curam humanæ fragilitatis habere dignatus, semetipsum inaniens formam serui accipiens, ad portandum quæ nostra sunt. Sed & cum descendit, alijs deorsum est, alijs vero ascendit & sursum est, nam apostolis ascendit in montem excelsum & ibi transformatus est coram ipsis. Illis ergo, quos de mysterijs regni cælorum docet, sursum est. Turbis autem ac Pharisæis, quorũ exprobrat peccata, deorsum est, & ibi est cum ipsis vbi fœnũ est. Trãsformari deorsum non poterat, sed sursum ascendit cum ijs, qui sequi se poterant, & ibi trãsformatur. Lege eum hom. 1. in Isai. quomodo Deus sursum & deorsum videtur iuxta negociorum qualitatem. Hæc regula paucis exemplis explicari nõ potest, ob immẽsam eius amplitudinem & vastitatem, nos paucula proferamus quo res clarior fiat. Hieron. Ezechie. 2.

Stare. ait. Nullum peccatorem stantem in scripturã legimus. Sed ad sanctos dicitur, state succin-

Ephes.6. cti lumbos vestros, & Ezechiel. statuit me supra pedes meos, peccator autem meretur audire illud Deutero. Nõ erit stabile vestigium pedis tui, & Gregor. homil. 6. Ezechielis, ait. stare ad vitam conuenit bene operantis. Vnde per Paulum dicitur. Qui stat videat ne cadat. Quin & discipulis dicit. Sic state in domino charissimi, & propheta qui se vita & mo-

3.Reg.17. ribus ante dominum stare videbat. Viuit dominus in cuius conspectu sto. & Ambro. Psal

Psal. 134. mo. 1. ait. Miles in procinctu stat, non sedet, ideo Christi militibus dicitur. Ecce nunc benedicite dominum omnes serui domini qui statis in domo eius, & Psalm. stantes erant pedes nostri in atrijs tuis Ierusalem. At contra iniquitas in talento plumbeo sedet, eo quod *Zacha.5.* fixa in peccato, se ab eo separare non possit. Etenim inueterati in errore, & studiose flagitijs inhærentes, sedere dicuntur, qui nolunt assurgere nec audire dicentem illud Psal. 126. Surgite postquam sederitis, & iterum. Sede- *Psal. 118.* runt principes & aduersum me detrahebant. Ecce verbum stare significat rectè agere, cadere vero iniquè, hinc Psalm. 1. non resurgent impij in iudicio, hoc est non stabunt, id est, non probabunt se esse iustos. Nam, Re *Locus psal. 1. expositus* particula ex abundanti posita est, & hæc est vna expositio. Altera vero Euthy. & August. & Scholastici scriptores in quarto sententiarum, de resurrectione mortuorum explicant. Porrò apud Lucam cap. 18. Illi duo homines qui ascendebant in templum Pharisæus & Publicanus, de vtroque dicitur quod stans orabat. Sed per stationem superbiam intelligit Pharisæi. Nam hic habitu & gestu superbus agnoscitur. At de publicano dictum est quod steterit, sed vide quæ sequũtur, quod nec oculos in cælum voluerit extollere, vnde statio eius incuruata erat.

Præterea in scripturis sanctis, iuxta Hiero. Iere. 14. semper peccatorum mouentur pedes. Vnde ait Ierem. Hæc dicit dominus populo huic, quia dilexit mouere pedes suos, & de sanctis dicitur cum Moyse. Tu vero sta *Deut.5.* hic mecum, & alibi. Laudate serui dominum, qui statis in domo domini, & in atrijs domus Dei nostri, & in comment. Iere. ca. 15. ait. Recedimus à Deo, non loco, sed volũtate. Vnde Iere. eijce illos à facie mea, & Adam & Cain eijciuntur à facie domini. Præterea Hierony. Ezechi. 2. ait. Aliud est in faciem cadere, aliud retrorsum. In faciem cadit Abraham, postquam audiuit sermones Dei. Sed quia humilitate corruerat, subleuatur. Et postquam audiuit de natiuitate Isaac, cecidit etiam in faciem, & risit, & apud Paulum. 1. Corinth. 14. Ita cadens in faciem adorabit Deum. Eli autẽ qui peccauerat retrorsum cecidit, & de Dan Genes. 49. scriptum est, fiat Dan coluber in semita mordens plantam equi, & cadet equus retrorsum salutẽ spectans Dei. Quia enim admorsum colubri ceciderat ex equo, propterea saluatoris spectat aduentum, & Iohan. 18. qui ad comprehendendum venerant dominum, postquam ille respondit, ego sum, ceciderunt retrorsum in terram. Adhuc etiam in

comment. Daniel. cap. 3. ait. omnem scripturam mente percurrens nequaquam reperio quod sanctorum quisquam Deum cadēs adorauerit, sed quicunque idola & dęmones adorauerit, cadens dicitur adorare. Sic dæmon in Euangelio. Si cadens adoraueris me. Et de statua quam fecit Nabuchodon. dicitur. In qua hora audieritis sonitum vniuersi generis musicorum, cadentes, adorate statuam. Denique Gregor. homil. 9. in Ezechie. ait. Quid est hoc quod electi in faciem, & reprobi retrorsum cadunt. Nisi quod omnis qui post se cadit, ibi proculdubio cadit, vbi non videt, qui vero ante se ceciderit, ibi cadit vbi videt. Iniqui ergo quia in inuisibilibus cadunt post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt vbi quid eos tunc sequatur modo videre non possunt. Iusti vero quia in istis visibilibus semetipsos sponte deijciunt, vt in inuisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore compuncti videntes humiliantur. Deinde vertere terga est contemnere quod pręcipitur. Vnde Hieron. Zacha. 7. ait. Solemus quando rugata fronte, & nare contracta contemnimus admonentes dorsum vertere. Iuxta illud Iere. cap. 2. Verterunt ad me dorsa, & non facies suas, & Zacharias ait. Verterunt ad me scapulam recedentem, & in cōment. Iere. c. 2. dicit. Quando magister præcipit, obedientis indicium est, si demisso cōtra audiat capite. Si autem vertat tergum, contemnentis, & cap. 32. Iere. ait. Verte re terga, est ipso gestu corporis aliquem negligere, vt apud Iere. Verterunt ad me terga, non facies. Qui precatur inclinata ceruice in terram pronus funditur.

Vertere terga.

Genes. 25. *Implere dies.* *Psalm. 54.*

Præterea iuxta Hiero. Isaiæ. 38. Sancti implent dies suos, qualis est Abraham qui mortuus est plenus dierum in senectute bona, peccatores vero & impij in dimidio dierum suorum moriuntur, de quibus & Psalmista loquitur. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. Non enim implent opera virtutum, nec student pœnitentia emendare delicta. Vnde in medio vitæ cursu, & in errorum tenebris ducentur ad tartarum. Atq; ita dicit Hieronym. cap. 24. Isaiæ. Et Gregor. lib. 35. mora. capit. 24. ait. In sacra scriptura non facile plenus dierum ponitur, nisi is cuius per eandem scripturā vita laudatur. Vacuus quippe dierum est, qui & quamlibet multum vixerit, ætatis suæ tempora in vanitate consumit. At contra plenus dierum dicitur, cui nequaquam dies sui pereundo transeunt. Sed ex quotidiana mercede boni operis apud iustum iudicem, & postquam transacti fuerint, reseruantur.

Adhuc aduerte ex Ambro. libr. 1. de Cain & Habel. cap. 2. Quod quando dicitur in scriptura, veluti in libris Regum, & appositus est ad patres suos, intelligi datur, quod patrum similis fuerit fide. Vnde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum. Denique de Isaac non perfunctorie scribitur. Appositus est ad genus suum, eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulchrè autem ad genus ait, & non ad populum, nam legimus alijs in locis appositos fuisse ad populū suum, sed isti non tam præstantes, præstantior autem qui paucorum similis fuerit, & nō plurimorum vt Isaac. Origen. quoque hom. 9. in Lucam, aliud affert exemplum, inquiens. Qui scripturas diligentissimè contemplatur, obseruans, tam in veteri, quam in nouo testamento, sicuti in ortu peccatoris scriptum inueniat. Completum est tempus vt pareret, nunquam omnino reperiet. Sed vbicunque iustus nascitur, ibi complentur dies, ortus iusti plenitudinem habet, peccatoris natiuitas (vt ita dicam) vacuitatem atque inanitatem. Ideo à Luca dictum est. Completum est tempus vt pareret. Credentes, iuxta Hieronym. ad Ephes. 2. secundum merita diuersa montes dicuntur, valles & colles atq; campestria. De his cum de homine agemus differetur. Conuertere significat placare, metaphora desumpta ab illis qui pergunt ad percutiendum aliquem & retrò reuertuntur. Vnde Hiero. threnorum. 3. ait. Conuertere in scripturis sępe accipitur pro placare, iuxta illud Psalm. Conuertere domine aliquantulum, & deprecabilis esto super seruos tuos, & in threnis. Tantum in me vertit & conuertit manum suam. Vertit dominus manum suā quando iustè in reos debitam vltionem immittit, & conuertit manum suam, quando misericorditer à vindicta sententiam suspendit. Scriptum est enim de illo. Dominus viuificat & mortificat, humiliat & subleuat, & in Deut. Ego occidam & viuere faciam. Et manus expansæ, iuxta Hieronym. Isaię. 65. significant parentis clementiā, suos in sinu recipere gestientis. Vnde, expandi manus meas tota die ad populum incredulum.

Psalm. 89. *Cōuertit. i. iterū percutiēdo vexat* *1. Reg 2.* *Deute. 32.*

Præterea transire (iuxta Ambros. Psalm. 118. Ser. 15. parum post principium,) in malam partem legimus, de his qui non stant vt con-

conſtantes, ſed tranſeunt quaſi mobiles. Iuſti autem pedes ſtant in atrijs Ieruſal. in quibus perfidi ſtare non poterant, ideo prætereunt, & alibi. Vindemiant eam omnes tranſeuntes per viam. Quis niſi perfidus ſpoliat vineam
Pſalm. 79. Chriſti? ſed & alibi ſcribitur. Non dixerunt
Pſal. 128. tranſeuntes per viam, benedictio domini ſu-
& 133. per vos. Stantibus enim dicitur. Ecce nunc benedicite domino. Tamen in bono legimus tranſire, vt in Exodo. Tranſiens videbo hunc viſum magnum, &c. Vidi impium exaltatum
Exod. 3. ſuper Cedros Libani, tranſiui & ecce non
Pſalm. 37. erat, & apud Lucam capit. 17. Nemo dicit ſeruo, tranſi, & recumbe. Ergo cum in bono dicitur abſolute dictum eſt, non dixit hoc aut illud tranſiens, ſed tantummodo tranſiens. Vbi in malo. Tranſeuntes viam. Moyſes autem non tranſiuit viam, ſed in via ſtetit.

Reuertitur ad regulã. At vero cum dicit Gregor. ſcriptura dum aliquid loquitur, aliud inſinuat, tam late hæc verba patent, vt ad omnia fere quæ ſub typo allegoriæ dicuntur, adaptari poſsint. V. G. cum ſub animantium quorundam nominibus, vitia quædam hominum intelliguntur. Qua de re Clemens Alexandrinus in adhortatoria ad gentes, de Orpheo & Eunomo cantoribus, qui ſolo cantu feras reddebant manſuetas, ſubiungit. Solus quidem Ieſus ex his qui vnquam fuerunt cantoribus, difficillimas feras, homines manſuefecit. Volucres quidem, eos qui ex ipſis ſunt leues. Serpentes vero, eos qui deceptores, & leones, eos qui ſunt animoſi & ad iram concitati. Sues autem, qui ſunt voluptati dediti, lupos autem, eos qui ſunt rapaces. Lapides autem & ligna, ſunt, inſipientes. Præterea lapidibus quoque
Matth. 3. eſt inſenſilior homo qui eſt tinctus ignorantia. Teſtis nobis accedat vox prophetica. Potens eſt enim Deus ex his lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ, qui miſeratus multam inſcitiam & cordis duritiam, eorum qui lapidauerunt aduerſus veritatem, excitauit ſemen pietatis in Deum, ex gentibus quæ crediderunt lapidibus. Rurſum quoſdam virulentos ac impoſtores, iuſtitiæ inſidiantes, appellauit genimina viperarum. Sed horum quoq; ſerpentũ ſi quis pœnitentia ductus fuerit, verbum ſuã
Matth. 7. ſponte ſequens, homo Dei efficitur. Allos allegorice dicit lupos pellibus ouium indutos, eos innuens qui in forma hominum ſunt rapaces. Has ergo omnes immaniſsimas feras & tales lapides, ipſe cæleſtis cantor in mãſuetos homines transformauit. Hactenus Alexandri.

REGVLA VII.

MOs eſt ſcripturæ (vt author eſt Chryſoſtom. homili. 25. ſuper Iohann.) ita de inanimis loqui, ac ſi voluntate aliqua ferantur. Vt; ſpiritus vbi vult Io. 3.
ſpirat, & vocem eius audies, & neſcis vnde veniat, aut quo vadat. Significans liberum à natura impetum venti, & ad Roma. 8. Vanitati creatura ſubiecta eſt, nolens, ſignificat igitur non poſſe contineri, & quocunq; vult diffundi, neq; poſſe cohiberi, quin huc & illuc feratur. Et Theophy. in cõment. Habacu. ca. 2. Conſueuit ſcriptura inanimis, & ſenſu carentibus & ratione, vocem tribuere, non quod ſonare verba queant, verum quod veluti per ſe ipſas res, tantum non clament. Hanc ob rationem Iſaias ait. Erubeſce Sydon dixit mare, & in Iſai. 23.
Pſal. Cæli enarrant gloriam Dei, & dominus dixit Iudęis cum pueri eum commendarent, Amen dico vobis, ſi conticuerint illi, lapides Luc. 19.
clamabunt. & Habacuc ait. Lapis ex pariete clamabit, & cantharus ligneus vociferabitur, ideſt, ſi extruxeris domũ ex alienis opibus, ipſa ligna fatebuntur te eſſe furem. & Damaſ. li. 2. ca. 6. ait. Nouit ſcriptura Proſopopœiam, perſonarumque fictionem vſurpare, & de inanimis, vt de animatis dicere. vt, Mare vidit Pſal. 113.
& fugit, Iordanis conuerſus eſt retrorſum, &c. Quid eſt tibi mare quod fugiſti? &. Montes & colles interrogãtur ſermones exultationum. Quemadmodum & dicere conſueuimus. Cõgregata eſt ciuitas, non ædificia ſignificare volentes, ſed ciuitatis habitatores, &. Cæli narrant gloriam Dei, non vocem quæ ſenſilibus auribus hauriatur emittentes, ſed ex propria magnitudine opificis virtutem nobis inſinuantes, quorum pulchritudinem conſpicientes, factorem vt optimum artificem, admiramur, glorificamuſque. Nam nullus cælos aut luminaria arbitretur animata, inanima enim ſunt & inſenſilia. Quare ſi ſcriptura dicit. Lætentur cæli & exultet terra, angelos qui ſunt in cælo, & homines qui in terra, ad lætitiam vocat. Vult in his poſtremis verbis dicere Damaſ. quod, μετωνυμικῶς, terra accipitur pro hominibus & feris in ipſa degentibus, ſicut cælum pro ipſis angelis illic Deo miniſtrantibus. Vnde Hiero. Iſaiæ. 1. cum ait propheta, Audi cælum, auribus percipe terra, quia dominus locutus eſt. Subdit ipſe. In cælo ſupernas ſignificans angelicaſq; virtutes, in terra mortalium genus με-

τονυ-

τεταμικῶς, ab his quæ continent ea quæ continentur. Sed de his hactenus, ad institutũ reuertamur. Inquit præterea Euthy. Psal. 95. Solent prophetæ sæpenumero ipsis etiam inanimatis atq; insensibilibus rebus gaudium adscribere, & subiūgit rationem cur id fiat. Quoties nimirum summam aliquam voluerint lætitiam demonstrare, quasi ipsa etiam elementa, anima & sensu carentia lætentur. Vt, montes exultauerunt vt arietes, & Theodo. Ioelis 4. cap. ait. loquuntur prophetæ aliquando ad res inanimas, vt cęlum & terram, non quia ratione vtantur, sed vt ratione præditos ex inanimis rebus excitet & commoueat. Vnde dicitur, lugeat terra, quoniam afflictum est triticum, aruit vinum, lugete possessiones pro frumento & ordeo. Et Theophy. ad Rom. 8. Prophetis in more est, per prosopopœiam, flumina manibus plaudentia introducere, & montes saltantes, personas, tum animatorum, tum sensibilium ipsis tribuentes, vt ait Paulus, omnem creaturam ἀποκαραδοκίαν, id est ingentem spectationem habere, vt in meliorem per mutetur statum, necnon recipiat reuelationẽ filiorum Dei. Tunc enim ipsa glorificabitur incorruptibilitate, quando & nos vita nunquam interitura donabimur. Quæcunque audis dici de creatura, ceu de animato prosopopœiæ more dici arbitror, & addit Chrysost. rationem. sermo. 14. in epistol. ad Roma. Vt bonorum æternorum excellentiam discamus, tanquam quæ, vsque ad insensata pertingant. Faciunt istud sæpenumero in rebus tristibus introducentes, & vineam & vinum lamentantes, montes quoque & templi laqueacia vlulantia, vt & hoc pacto malorum excellẽtiam cogitemus. Item Gregor. Nazianzen. lib. 4. theo. ait. Nouit scriptura mutis rebus loquentium personam imponere; ex qua figura est illud. Mare dixit hæc & hęc, & Abyssus dixit non est in me, eò pertinent & cæli gloriam Dei enarrantes, & illud quod francę dicitur quod deniq; à montibus collibusque, quare exultarint, quæritur, & Euthy. Psal. 49. ait. Familiaris est apud scripturas hic loquendi modus, vt ad res inanimatas sermo conuertatur, quo ad timorem pariter & pudorem excitandum vti solet. Dum facit quod etiam ipsa inanimata confessura sint ipsosque anima præditos homines iudicatura. Vt, Audite valles & fundamenta terræ, quoniam iudicium est Deo erga populum suum, & cum populo suo disceptabit, & subdit. Huiusmodi figura

Zacha. 13. percute pastorem in argument. Psalmi.

prosopopœia dicitur, quando videlicet inanimatis rebus personam imponimus, & Psal. 102. ait. Solent prophetæ sæpenumero ad diuinas laudes concinendas ipsam irrationalem atque inanimatam naturam aduocare, denotare volentes, quod rationalis creatura ad dicendas huiusmodi laudes non sufficit. Quod si ipsa etiam irrationalia ad diuinas laudes excitantur, quanto magis à rationalibus creaturis Deus laudandus est, & in expositione cantici Deute. air. Est mos prophetis vt in magnis promissionibus, aut in horrendis aliquibus minis, ad maiorem sermonis sui confirmationem, cælum & terram in testes assumant, vt in cant. Deut. Attende cælum & loquar, audiat terra verba oris mei. Lege Hieronym. in comment. Haba. cap. 2. Væ qui congregant auaritiam, & Chryso. hom. 3. de Pœnitentia, & Arist. 3. Rheto. ad Theodect. & Quintilianum. *Deut. 32.*

Moris est scripturarum (inquit Oecu. 1. ad Tim. 12.) eminẽtes & inferiores personas in testes assumere, vt in Gene. 31. Iacob Deum & tumulũ siue aceruũ lapideum in testẽ assumit & Paulus, obtestor in conspectu Dei ac domini Iesu Christi & electorũ angelorũ, vt hęc serues, & Philip. lib. 3. in Iob cap. 38. Multis locis laudare Deum elementa dicuntur, pro eo quod in illorum dispositione & pulchritudine Deus vel ab hominibus, vel ab angelis prędicetur. Lege Euthy. Psal. 18.

Deniq; inquit Aug. li. 3. super Gene. ca. 3. & li. 5. ca. 3. Consuetudo scripturarum est, aut cæli aut terræ nomine mũdum appellare, aut interdũ addere & mare. Sic in scriptura Geneseos nullum arbitrandũ est mundi huius defuisse elementũ ex illis quatuor, licet expresse nominata non sint. Hæc ille. Porro cũ scriptura maximã tribulationem ostendere vult, solẽ obtenebrescere, & stellas de cælo cadere dicit, qua loquendi forma Christus quoq; vsus est cum prædicit excidium vrbis Ierusalem.

REGVLA VIII.

Consuetudinis prophetarũ est (inquit Hiero. in cõment. Abdiæ) quando loquuntur contra Babylonem, Ammonitas, Moabitas, Philistijm & cæteras nationes, multis sermonibus linguæ eorũ abuti, & seruare idiomata prouinciarũ. Vnde in Abdia dicit. Et trãsmigratio Ierus. quæ est in Bosphoro, id est Sepharad, possidebit ciuitates Austri. *Regula linguarum peritis annotanda.*

Nam

Nam lingua Assyriorum terminus qui Hebraicè Guebul, dicitur Sepharad. Quorum verborum hunc sensum esse conijcio. Transmigratio Ierus. quæ in cunctis terminis regionibusque diuisa est, vrbes Austri, id est, tribus suæ recipiet. Hæc regula peritis tantum linguæ Hebraicæ & Chaldaicæ vtilis est, nam ob hanc quam Hierony. attulit causam apud Danielem multa nomina Babylonica, tum instrumentorum musicæ artis, tum etiam magistratuum ponuntur, quia de rebus Babylonicis habebatur sermo, & Camhi in commēt. Psalm. 2. ait. Cum Scriptura loquitur de rebus Philistinorum, vocabulis illius gentis vtitur, vt loco malche. 1. Regū. ponit çarne, & Elias Leuita in præfatione libri compositionis, ait. Scias quod dictiones habentes quinque vel sex literas, non sunt ex lingua sancta, sed vel ex lingua Persica, vel Ægyptia, nam non inuenies eas, nisi in narratione gestorum quæ acciderunt in regionibus illis, vt in Exodo çefardeah. i. rana.

REGVLA IX.

EOrum quæ de Deo in sacris literis traduntur (vt inquit Damascen. libr. 1. capit. 2.) quædam sunt effabilia, quædam ineffabilia. Et rursus alia cognoscibilia, alia incognoscibilia. Effabilia sunt, quæ verbis vtcunque explicari possunt, vt Deum esse vnum & creatorem mundi. Ineffabilia sunt, quæ nullis verbis satis explicari possunt. Vt vnitas essentiæ cum Trinitate personarum. Filij generatio æterna, de qua Isaias. Generationem eius quis enarrabit? Cognoscibilia, vt Deum esse æternum & incorporeum. Incognoscibilia sunt, Iudiciorum Dei Abyssus, de quibus Paulus. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia tua. Item August. lib. 83. q. q. 49. ait. Credibilium tria sunt genera. Alia sunt quæ semper creduntur, & nunquam intelliguntur, sicut omnis historia temporalia & humana gesta percurrens. Alia mox vt creduntur intelliguntur, sicut sunt omnes rationes humanæ, vel de numeris, vel de quibuslibet disciplinis. Tertium quæ primo creduntur, & postea intelliguntur, qualia sunt ea, quæ de diuinis rebus non possunt intelligi, nisi ab his qui mundo sunt corde, quod fit præceptis seruatis, quæ bene viuendo accipiuntur.

Isai. 53.

REGVLA X.

QVando de superioribus disputatur (inquit Hieronym. ad Damasum de visione seraphim) & masculinum seu fœmininum ponitur genus, non tam sexus significatur, quam idioma linguæ, siquidem ipse Deus inuisibilis & incorruptibilis, omnibus penè linguis profertur genere masculino, cū in eum sexus non cadat, & spiritus sanctus secundum proprietatem linguæ Hebraicæ fœminino genere profertur, Ruah, & in plurali, Ruchot, Græce vero πνεῦμα neutro. Latinè masculino, spiritus. Nec in Dei virtutibus sexus est ponendus Vt Cherubim, Seraphim, Throni. Et August. tract. 38. super Ioha. ait. Consuetudo locutionis, ideo per diuersas linguas variat genera vocabulorum; quia in ipsis rebus non inuenit sexum. Nā apud Græcos fœminini generis est principiū, ἀρχή. Sicut apud nos lex generis fœminini, quæ apud illos est masculini. Sicut sapientia apud nos & apud illos generis fœminini est, σοφία. non enim sapientia verè fœmina est, cum Christus sit Dei sapientia, & Christus appelletur genere masculino, sapientia fœminino.

REGVLA XI.

PEr id, (inquit Augusti. in libr. q. ex vet. test. quæst. 9.) quod multimodam rationem, id est, multas significationes, verba habent, faciunt quæstiones, ideo si ad causam, de qua agitur referantur, nulla erit quæstio. Quia per ordinem res ipsæ se produnt. Nam commune dicitur aliquando quod indiuisum est. Aliquando quod immundum est. *Commune.* Duobus enim modis appellatur commune. Denique Petrus Apostolus. Commune, inquit, & immundum nunquam intrauit in os meum, & Paulus, omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est, & ad Galat. 3. Lex non est ex fide, & tamen non est peccatum. Sed in primo loco fides est credere quod placeat Deo id quod facis, id est, cum dubitamus an Deo placeant, nec ne quæ facimus, si facimus peccamus. At vero in secundo loco fides vocatur, quando rei nondum à nobis conspectæ fidem adhibemus. q. d. lex vetus non tam fidem quàm opera exigebat. Vides ergo quia vnus & idem sermo non eadem semper significat. Ideo cum dicitur immundum,

Actu. 10.
Rom. 14.
Fides.

mundum, considerandum ex qua causa dicatur. Aliquando ad comparationem melioris immundum dicitur. Aliquando ad opera sordida refertur, vt malum intelligatur. Sic canis immundus dicitur ad ouem comparatus, & plumbum ad comparationem auri immundum est, & coruus ad pauum, & cum vniuscuiusque corporis mébra sint, alia honesta, alia inhonesta vocantur, cum sciantur mala non esse. Ita omnia bona sunt in sua natura quia vtilia. Item in calce Psalm. 8. ait. Vnicum nomen pluribus modis potest intelligi & explicari, sed pro locis, namq; aliud alibi significat, & hęc regula in omni allegoria retinenda est, vt pro præsentia loci consideretur quod per similitudinem dicitur. Hæc enim est dominica & Apostolica disciplina. Hanc regulam ibidem explicat August. exemplis sed non satis commodis ad institutum. Nos accommodatioribus exemplis vtamur, ex eodem August. de sumptis in fronte illius Psalm. 8. Multis, inquit, & varijs similitudinibus vna eadem que res in scriptura insinuatur, vt in hoc Psal. torcularia possunt ecclesias significare, eadé ratione qua & aream intelligimus ecclesiam. Quia siue in area siue in torculari nihil aliud agitur, nisi vt fructus ab integumentis purgentur, quæ necessaria erant. & vt nascerentur & vt crescerent, atq; ad maturitatem, vel messis vel vindemiæ peruenirent. His ergo vel integumentis vel sustentaculis, id est, paleis, in areá frumenta, & vinacijs in torcularibus vina exuuntur. Sicut in ecclesijs à multitudine secularium hominum, quæ simul cum bonis congregatur, quibus vt nascerentur & apti fierent verbo diuino necessaria erat illa multitudo, id agitur, vt spirtali amore per operationem ministrorum Dei separentur. Agitur enim nunc, vt non loco sed affectu interim separentur boni à malis, quamuis simul in ecclesijs, quantum attinet ad corporalem præsentiam conuersentur. Aliud autem erit tempus, quo vel frumenta in horrea, vel vina in cellas congregentur. Vel alia similitudine. Vina recondet in apothecis, vinacia vero pecoribus proijciet, ventres pecorum sunt pœnę gehennæ, affert alium intellectum de torcularibus quem legere poteris apud ipsum. Deinde ait Chrysost. hom. 13. in Iohan. Duplex est gratia vetus & noua, quemadmodum duplex erat Iustitia, secundum iustitiam, inquit, quæ in lege est irreprehensibilis, & duplex fides, vt, ex fide in fidem, (id est, ex fide incipiente in proficientem, aut in fidem, id est, in fidelium gratiam.) & duplex adoptio, vt quorum adoptio est, & duplex gloria. Vt si enim quod euacuatur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria, & lex duplex, vt Lex spiritualis vitæ liberauit me, & duplex seruitus, vt quorum seruitus, & iterum, spiritui Dei seruientes, & testamentum duplex, vt, Disponam vobis testamentum nouum non secundum testamentum quod disposui patribus vestris, & duplex sanctificatio, & duplex baptisma, & duplex sacrificium, & templum & circuncisio duplex. Sed illa veteris legis quasi figuræ sunt, hæc quasi veritas, æquiuocationem non rei communionem seruantia, quoniam in figuris sunt & vmbra, nam & homo pictus homo appellatur, & verus homo item. & hom. 3. in epist. ad Hebræ. ait, Christus aduentum suum carnalem exitú vocat, vt exijt qui seminat seminare semen suum, & iterum, ego à patre exiui & veni, & Paulus. Christi aduentum vocat introitum. Cum iterum introducit primogenitum in orbem terrarum. Item August. tract. 47. super Io. ait. Per similitudinem Christus multa est, quæ per proprietatem non est. Per similitudinem & petra est Christus, est ostium & lapis angularis, & pastor & agnus & leo. Si autem proprietates discutias rerum quas videre consuesti, nec petra est, quia durus & sine sensu non est. nec ostium est, quia faber eum non fecit. nec lapis angularis est, quia nó est ab structore cópositus nec pastor est, quia custos oiú quadrupedú nó est, nec leo est, quia fera nó est, nec agnus est, quia pecus non est, omnia ergo ista per similitudinem. Quid ergo propriè? in principio erat verbum, quid de homine qui apparuit. Verbum caro factum est. Item Hiero. có tra Pelagi. ait. Perspicuum est duas in scripturis sanctis esse perfectiones, duasque Iustitias, & duos timores. Primam perfectionem & incomparabilem veritatem, perfectamque Iustitiam Dei virtutibus comparandam. Secundá autem quæ competit nostræ fragilitati. Iuxta illud quod dicitur in Psal. Non iustificabitur in cóspectu tuo omnis viuens. Iob, Zacharias & Elisabeth, iusti dicti sunt secundum eam iustitiam quæ possit in iniustitiam aliquando commutari. & non secundum illam de qua dicitur. Ego Deus & nó mutor. & hoc est quod Apostolus scribit. etenim non est glorificatú, quod glorificatú est propter excellenté gloriam. quod videlicet legis iustitia ad comparationem

Marginalia: *Torcular.* — *Philip. 3.* — *Rom. 1.* — *Rom. 9.* — *2. Cor. 3.* — *Iere. 31.* — *Exitus.* — *Hebræ. 1.* — *Christi nomina.* — *Iustitia duplex.*

tionem Euangelicæ gratiæ non videatur esse iustitia. Et iterum. ex parte scimus, & ex parte prophetamus, cum autem venerit quod perfectum est, destruentur illa quæ ex parte sunt. &, Videmus nũc in speculo & ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Hæc ille. Ex distinctione illa duplicis Iustitiæ intelliges dictum Pauli ad Roma. 5. Vix pro iusto aliquis moritur. nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat Apostolus Christi charitatem erga vniuersum genus humanum. Nam cum infirmi, id est, peccatores, essemus, pro nobis suffixus est. Cum alloqui vix vllus homo inueniatur qui pro homine quãtumuis probo & iusto perpeti velit dolorem, & se obijci discrimini. & loquitur de illo secundo genere Iustitiæ quę nostræ competit fragilitati. Nam pro viro bono, qui iam ad virtutis culmen cõscendit, aliqui mori audebunt. Præterea perquam familiare est sacris literis conferre iram Dei, igni. gladio, & alijs eiusmodi. Psal. 44. Sagitta tuæ acutæ potẽtissime. & 43. accingere gladio. & pluet super impios laqueos ignis & sulphuris. Deinde per arcum, gladiũ, scutum, currum, equũ, aurum, argentum, & his quæ armis bellicis & terrenæ prudentiæ conueniunt, solet scriptura auxilium humanum intelligere. Psal. 43. Neque enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. &, hi in curribus, hi in equis, nõ autem in nomine dei magnificabimur. & Hoseas ait. Nõ saluabo eos in arcu & in bello, & in equis & in equitibus. Præterea Aug. concione. 1. Psal. 34. ait. Non sunt arma spiritualia, sic esse, vt quasi quod scutũ est, semper scutum sit, aut quod galea est, semper galea sit, aut quod lorica est, semper lorica sit. In istis armis corporalibus ita est, quanquã & de ferro quo fiũt mutari possint, vt ex gladio fiat securis, tamẽ ipsum Apostolũ vidimus dixisse quodã loco loricã fidei. & alio loco scutum fidei. sic enim ait. 1. Thess. 5. induti loricam fidei & charitatis, & galeam spem salutis, & ad Ephe. 6. induti loricam iustitiæ, & galeã salutis assumite, & scutum fidei. Ergo ipsa fides & lorica potest esse & scutum. Scutum ergo est, quia tela inimicorum excipit & repellit. lorica est, quia interiora tua transfigi non sinit. Itẽ lib. 3. de consen. euang. ca. 3 . ait. Nomen ambiguum aliquando cũ expositione ponitur. vt est illud. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, vt sensibus perfecti sitis. Hoc ẽm modo breuiter, clausa sententia dici potuit. Nolite esse pueri, sed estote pueri. & illud. Si quis putat se esse sapientem in vobis in hoc seculo stultus fiat, vt sit sapiẽs. Quid ẽm aliud dixit quam, non sit sapiens vt sit sapiens. Aliquãdo clausæ ita dicuntur vt exerceant quærentem, vt est illud quod ait ad Gala. Apostolus. inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit. opus autem suum probet vnusquisq;, & tũc in semetipso habebit gloriam & non in altero. Vnusquisque proprium onus portabit. Nisi enim ponderis nomẽ sub diuersis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse cõtrarium. Et hoc in vna sententia tam vicinè positis verbis. Qui cum paulò antè diceret. Alter alterius onera portate. postea dixit. Vnusquisque proprium onus portabit. Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis: alia reddendæ rationis deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustinenda communicantur, quæ propria ab vnoquoq; portantur. Sic in euangelio intelligamus sub aliam significationẽ dictam virgam quæ secundum Marcum ferẽda est, & sub alia illam quæ secundũ Mat. & Lucam non ferenda est. Nam virga intelligitur spiritualiter de qua dicebat Apostol'. In virga veniam ad vos. & corporaliter qua vtimur. siue ad equum, siue ad aliud aliquod opus. Vtrunque ergo accipiendum à domino dictum. & Orige. ho. 1. in cantica cantic. interprete Hiero. ait. Sermo diuinus vnã eandemque rem pro locorum qualitate diuersis vocabulis nuncupat. Quando hostia offertur in lege, & vult intellectum ostendere, pectusculum separationis. Quando vero recũbit aliquis cum Iesu & sensuum eius communione fruitur, non pectusculum vt suprà, sed pectus alloquitur. Porro cum sponsa loquitur ad sponsum, quia nuptiale carmen inducitur, non pectusculum, vt in sacrificio. non pectus vt in Ioanne discipulo, sed vbera nominat dicens. Quia bona vbera tua super vinum Deniq; Isichius lib. 1. Leui. ca. 4. & li. 5. ca. 16. ait. Eandẽ rem explicat scriptura multis nominibus, nec est ταυτολογία, sed operationibus rerum quæ significantur, apta imponit & distribuit nomina. Sic carnem vocat velamen, quia est tegumentum diuinitatis. Aliquando templum. Soluite templum hoc. Aliquando nubem. Isaiæ 19. Ecce dominus

Locus Pauli ad Ro. 5.

Locus Aug. annotãdus.

1. Cor. 14.

Gala. 6.

Onus.

1. Cor. 4.

cc

minus ascendit super nubem leuem. Aliquando propitiatorium vocatur. Et afflictio vocatur à Dauid. Portæ inferni. portæ mortis. dolores partus. vmbra mortis. Hæc exempla, vt res fieret clarior, nunc adduxisse satis sit. nam in alia huius operis parte, in qua explanaturi sumus mysticorum nominum, quæ in scripturis inueniuntur, significationes, fusius de hac re disputabimus.

REGVLA XII.

QVando rectus (inquit. August. li. 14. le ciui. Dei. capit. 8.) scripturæ sacræ sensus alium exitum non potest inuenire, nisi aliquid addatur, addendum aliquid est vt intelligatur. Item Euthy. Psalm. 72. & 74. ait. Sæpenumero quosdam inuenimus sermones ob Hebraicæ linguæ angustiam, à qua vetus testamentum in Græcam linguam translatum est, impossibile fuit paribus dictionibus ampiam æquè ac ciaram significationem reddere. vt in Psalm. Quid est mihi in cælo, & à te quid volui super terram, idest, à te quid aliud volui quam vtilitatem & commodum tuum. & iterum. Quoniam nec ab egressu, nec ab occidente, nec à desertis montibus. subintelligendum verbi gratia. aliquid Deo latet. Item Psalm. 51. ait. Solent hi qui vlciscuntur iniurias, defectiua quædam verba proferre, veluti præ gaudio reliqua in eis verba præcidantur. vt est illud Viderunt oculi nostri. subintelligitur. vindictam, vel aliquid simile. & confitebor tibi in seculum, quia fecisti. subintellige vindictam. & Psalm, 125. ait. Est proprium idioma Hebraicæ linguæ dicere. Dominus fecit cum illo. & subintelligere misericordiam. & in Psalm. magnificauit Dominus facere nobiscum. Scilicet misericordiam. Hiero. quoque Ecclesi. 12. ait. Scriptura diuina breui circulo verborum coarctata est, & quātum dilatatur in sensibus, tantum sermone constringitur. Quia cōsummatum abbreuiatumque verbum fecit Dominus super terram. & verbum eius iuxta est in ore nostro & in corde nostro. Philosophi vero & seculi huius doctores, qui suorum dogmatum facultates conantur asserere, varietate ac multitudine sermonum vtuntur. Hactenus ille. Exempla vbique obuia sunt. Ionæ. 1. Et dixerunt ad eum. indica nobis cuius causa malum istud sit nobis? quod est opus tuum? quæ terra tua? & quo vadis? vel ex quo populo es tu? Rabbi Dauid Psalm. 21. his verbis hanc regulam expressit. Solet scriptura in loco apto nimia breuitate vti. vt in Psal. in funibus tuis firmabis, scilicet sagittas tuas, ante facies eorum. Præterea August. lib. Quæstionum veteris & noui testamenti Quæstione. 16. ait. Aliquando sub compendio loquitur scriptura, & quædam intelligenda vult ex proposita ratione. Sic Sephora vxor Moysi, non ignorans qua causa viro suo infestus angelus videbatur, accipiens petram, circuncidit filium suum, & recessit angelus. Nam ad hūc modum in Exo. legitur, Cum esset in itinere in diuersorio occurrit ei Dominus & volebat occidere eum. tulit illico Sephora acutissimam petram, & circuncidit præputium filij sui. tetigitque pedes eius, idest, proiecit præputiū ad pedes Moysis. & ait sponsus sanguinum tu mihi es. id est, das arrabonem nuptiarum mihi filij tui occisionem. Hoc dicebat quia ignorabat Sacramentum circuncisionis, cum esset Madianitis. Et in euangelio Dominus ad Iudæos. Quare vos præteritis mandatum Dei vt traditionem vestram statuatis? nam dixit Dominus. Honora patrem tuū, & matrem tuam, & qui maledixerit patri aut matri mortε moriatur. Vos autem dicitis. Quicunque dixerit patri aut matri, omne munus quodcunq; fuerit ex me tibi proderit, & non honorificabit patrem aut matrem suam. sine dubio per compendium dixit Saluator, vt subintelligatur Sacerdotes Iudæorum dum auaritiæ studerent Dei legē̄ preuisse. Impia enim cōspiratione consilium dederunt filijs vt maledicentes patrem aut matrem quodcunq; offerrent quasi donum Deo, per quod data sententia in maledictos, solueretur. Vnde securi facti filij, contra Dei præceptum, contemnebant parentes. Et in li. de fide & operibus. ca. 9. dat aliud exemplum. Actuum, inquit. 8. scriptura tacuit, atq; intelligenda dimisit cætera quæ in spadone baptizando Philippus egit, atque eo quod ait baptizauit eum Philippus intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in scripturis causa breuitatis tamen serie traditionis scimus impleta. nam non dubitādum est in catechismo dicta esse, quæ ad mores vitamq; pertinent eius qui credit in Christum. Hęc ille. & ad hunc modum intelligendum est quando dicitur in actibus apollo-

Exod. 4.

Matt. 15.
Mar. 7.

apostolorum baptizasse apostolos in nomine Christi quod breuitatis gratia duæ personæ omissæ sunt. Nam nunquam legimus in Actibus neq; in Paulo baptisma in nomine patris & filij & spiritus sancti. Sed de hoc à nobis supra disputatum est.

De huius loci Matth. 15. expositione lege Hiero. in illum locum. Sed aduerte quod apud Marc. capi. 7. cum dicitur. Qui dixerit patri. capitur pro maledixerit.

REGVLA XIII.

Sic vnusquisque Euangelistarum (inquit August. lib. 2. de consen. euang. ca. 15.) cōtexit narrationem suam, vt tanquam nihil prætermittentis series digesta videatur. Tacitis enim quę non vult dicere, sic ea quæ vult dicere, illis quæ dicebat subiungit, vt ipsa continuo sequi videātur. Sed cum alter ea dicit quæ alter tacuit, diligenter ordo consideratus indicat locum, vbi ea potuerit, à quo prætermissa sunt, transilire, vt ea quæ dicere intenderat, ita superioribus copularet, tanquam ipsa nullis interpositis sequerentur. Ac per hoc intelligitur Matthæus vbi ait: somnio admonitos Magos ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressos in regionem suam, illic prætermisisse, quæ Lucas narrauit gesta circa dominum in templo, & dicta à Simone & Anna. Vbi rursus Lucas prætermittens profectionē in Ægyptum, quam narrat Matthæus, tanquam continuum contexit regressionem in ciuitatem Nazareth. De hoc exemplo quod attulit Augu. Theophy. Matth. 2. in expositione huius loci. Habitauit in ciuitate Nazareth. hæc ait. Quomodo Lucas dicit, quod postquā natus fuit, impleuit quadraginta dies, & à Simeone gestatus est, descēderit dominus in Nazareth. Hoc autē in loco Matthæus dicit, quod post reditum ex Ægypto venerit in Nazareth? dicse igitur quod quę siluit Matth. dicit Lucas. verbi gratia. Postquam natus est, impleuit quadraginta dies, deinde descendit in Nazareth, hæc dicit Lucas. Matthæus dicit post hæc, quod fugerit in Ægyptum, deinde venerit ab Ægypto in Nazareth. Non dissident ergo inter se. Nam Lucas dicit descensum à Bethlehem in Nazareth. Matthæus postea reditum ab Ægy pto in Nazareth. Hæc ille. Deinde cum Matth. in fine capi. 2. dixisset. Habitauit in ciuitate Nazareth, subiungit capit. 3. In diebus illis accessit Ioan. Baptista prædicans in deserto Iudææ. In quibus diebus hæc Ioan. prędicauit? num quando é Bethlehem ascendit in Nazareth cum Iesus erat puer. an cum venit ex Ægypto in Nazaréth, minimè. Sed cum iam Iesus 30. esset annorum, vt narrat Lucas ca. 3. Verum scripturæ mos est, in diebus illis dicere pro sequentibus, quolibet tempore, manifestando solum tēpus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult, quemadmodum nunc fecit euangelista quæ in medio sunt prætermittens. De hoc latius locuti sumus supra cum agebamus de particulis indeclinabilibus. in dictione, Tunc, & In diebus illis. Lege Aug. tract. 112. in Ioan. *In diebus illis quid significet.*

At vero cum dixit Augu. in Regula. Sed cum alter, &c. hunc habet sensum. Quando vnus euangelista ea narrat quæ ab alijs prætermissa sunt euangelistis, ex aliorum cum illo collatione, & ordine gestorum constabit quo in loco illi euangelistæ narrationē præciderint, & ibidem oportet id collocari. vt in sequēti regula clarius manifestabimus. Deinde quod nihil officiat historiæ veritati, quod diuersis verbis ab euangelistis vna res narretur, docet Augu. lib. quæst. in Gene, q. 64.

REGVLA XIIII.

Solent euangelistæ. (Iuxta Aug. lib. 2. de consensu euangelistarum ca. 19.) præter missa recordari, vel posterius facta præoccupare, sicuti diuinitus suggerebātur, quæ antea cognita, postea recordando conscriberent. Exempla ex ipso Aug. facile colligi nequeunt. Exemplum primi sit illud Matth. ca. pi. 14. vbi occisionem Ioannis, quam suo in loco omiserat, commemorat euangelista. In illo, inquit, tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis. Hic est Ioānes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in illo. Herodes enim tenuit Ioannem & alligauit eum. Exemplū secundi Marci. 3. dicitur. & Iudas Ischarioth, qui & tradidit eum. cum ab eo traditus sit. ca. 14. sed de hac re li. 5. harum Hypotyposeon ca. 1. diligenter à nobis disputatum est, cum, inquam de ordine narrationis scripturæ differebamus. & Ioan. 11. Maria erat quæ vnxit dām vnguento. cum id factum sit cap. 12. & Ioā. 1. Erat Andræas frater Simonis Petri. cū Petri nomē postea sit illi inditū. & Exod. 15. Aquæ Mara vocantur per Anticipationem

antequam hoc nomen illis inditum esset. & in Dani. epist. Nabucho quę ponitur in fine. 9. ca. collocata illa erat in fine. 4.

REGVLA XV.

IN vnius euangelistæ expositione, (inquit August. in lib. de Adulterinis coniugijs capit. 11. & 12.) videndum est, quod alij euangelistæ dicant, cum ille locus exponitur, Cum enim legimus in Matth. quicunque dimiserit vxorem, nisi ob fornicationē: vel vt in Græco habetur, per causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur. Non debemus continuo putare illum non mœchari, qui propter causam fornicationis dimiserit, & aliam duxerit, sed adhuc ambigere, donec alios euangelistas cōsulamus. Non enim à Matthæo dictum est totum, sed ita pars dicta est, vt intelligatur à parte totum. Quod tanquam explanantes Marcus ca. 10. & Lucas capit. 16. vt clareret plenè sententia, totū dicere maluerunt. Quicunque dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit. & Lucas. omnis qui dimiserit vxorem suam, & adducit alteram mœchatur. Nam qui dimiserit vxorem non solum ob fornicationem, sed ob quamcunque aliam causam, & aliam duxerit, mœchatur. Ideo euangelistæ inter se non dissentiunt. Sed restat vt Matthæum intelligamus à parte totum significare voluisse, eandem tamen tenuisse sententiam. vt dimittens vxorem & alteram ducens, non quidam mœchetur, quidam vero non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit, sed omnis qui dimiserit vxorem suam & ducit alteram, mœchari minimè dubitetur. Hactenus ille. Sed quæres quare non subiungit idem præceptum, de muliere sicut de viro, Dominus in euangelijs. Respondet Ambro. 1. ad Corin. 7. Vxor, inquit, à viro non discedat nisi causa fornicationis. Quod si discesserit, aut maneat innupta, aut viro suo recōcilietur. & vir similiter non dimittat vxorem. Ideo non subdit de viro, quod de vxore pręmisit, quia viro licet ducere aliam. & desumpsit hunc errorem ex Lactantio. li. 6. cap. 23. Nos ex Regula. 5. Quinqua. 1. respondere possumus, quod per personam quæ insignior est, quæ ignobilior est subintelligitur. vt ibidem multis exemplis à me probatū fuit. vt habetur in decretis. 32. q. 6. Non mœchaberis. & q. 5. c. præcepit. quidquid viris præcipitur, hoc consequenter redundat ad fœminas. Neq; enim adultera vxor dimittenda est, vir mœchus retinendus. At vero illa verba Ambro. scilicet ideo non subdit de viro quod de vxore præmisit, quia viro licet ducere aliam. hunc sensum possunt habere, quem Grego. 32. q. 7. capit. hi vero. protulit. Qui vxores suas in adulterio deprehenderunt, non licebit, nec eum nec eam aliam vxorem accipere, aut virum, quandiu viuunt. At si adultera mortua fuerit, vir eius potest ducere vxorem, adultera minimè. nam etiam si mortuus fuerit vir eius carebit viro perpetuò.

Mat. 5.

An vxor possit virū ob fornicationem dimittere.

Locus Ambro. difficilis.

Addamus adhuc nonnulla exempla. est optimum exemplum apud Matthæ. capit. 26. Antequam gallus cantet, ter me negabis. Hoc intelligere non poteris nisi Marcum cōsulas, cuius sunt verba. Antequam gallus cantet bis, ter me negabis. intelligendus est ergo Matth. antequam gallus cantet, idest, antequam designat canere, vel absoluat cantum suum, ter me negabis. solet enim gallus circa mediam noctem, & manè cantare. & ad hunc sensum facile trahitur Lucas cap. 22. & Io. 13. Præterea apud Matth. ca. 9. dicitur. Ingressus nauem, traiecit & venit in ciuitatem suam. in cuius loci expositione inquit Theophy. Ciuitatem suam Capharnaum dicit. illic enim habitabat. Bethlehē enim peperit. Nazareth educauit. Capharnaum assiduè præbuit domiciliū. Vides quomodo ciuitas domini vocatur Capharnaū. Hiero. tamē. Mat. 9. dicēs ciuitatem dn̄i esse Nazareth, videtur euangelio repugnare. Nam Marcus ca. 2. eandem rem enarrans. inquit eius ciuitatem esse Capharnaum, his verbis. Iterum intrauit Capharnaum post dies aliquot, & auditum est quod in domo esset. & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperet, neq; ad ianuā. Porro Christianus Druthmari Mat. 21. dissonantiam Hiero. cum Marco sic dirimit. Alius euangelista dicit, hoc gestum in Capharnaū: Mat. in Nazareth, iuxta Hiero. expositionē. Nihil tamen obstat ita intelligi, quia cum dominus descendit de freto, transijt per Nazareth, & venit in Capharnaum.

Mat. locus interpretatus.

Mat. 14.

Locus Mat. elucidatus.

Vrbes Iesus

Hier. locus difficilis.

REGVLA XVI.

VBi apertius (inquit Augus. lib. 3. de doct. Christ. capit. 26.) aliquid exponitur, ibi discendum est, quomodo

do in locis intelligatur obscuris. Neq; enim melius intelligi potest quod dictū est à deo. *Psal. 34.* Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi, quàm ex illo loco vbi legi*Psalm. 5.* tur. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Non tamen intelligas vbicun que scutum ponatur, pro munimento poni & bona voluntate dei. & libr. 83. q. q. 53. ait. Quibusdam scripturarum locis apertius aliquid exprimitur, quod diligens lector etiam in alijs in quibus minus aperitur, intelligat. Deus enim noster sic ad salutem animarum diuinos libros, spiritu sancto moderatus est, vt non solum manifestis pascere, sed etiā obscuris exercere nos velit. Hactenus ille. Ex hac regula facilè colligitur studiosos ad intelligendum vetus instrumentum, prius oportere in nouo laborare, vt à manifestioribus ad obscuriora procedat: & in vniuersum in tota scriptura oportet locos conferre inter se & cōponere, vbi eadem vel similis res tractatur, vt verum sensum eliciamus. Vnde Hiero. Euagrio scribens, exponens hæc verba Gene. 14. Melchisedec rex Salem proferens panē & vinum (erat enim Sacerdos Dei altissimi) bñdixit ei & ait, Benedictus Abraham deo excelso. ait, Quod Melchisedec dedit victori Abrahami panem in refectionem ipsius & pugnatorum eius, & decimas prædæ acceperit ab eo, aut quod Abraham ipsi dederit decimas spoliorum, & acceperit decimas substātiæ Melchisedec. Nam tam iuxta Hebraicum quam 70. ad vtrunq; referri potest. Quanquam Paulus ad Hebræos apertè definiat, non Abraham suscepisse à Melchisedec decimas diuitiarum eius, sed de spolijs hostium partem cepisse pontificem. Hæc ille. Prior expositio, nempe quod Melchisedec protulit omnia necessaria exercitui Abrahæ, & laudauit deum qui profligauit hostes Abrahæ, & quod Abraham illi protulit decimas prædæ, est ex Iosepho libr. 1. antiq. cap. 21. desumpta.

Oportet scripturam exordiri à noui instrumento.

De oblatione qua fuit facta Melchisedec.

Hebr. 7.

Contemplare (inquit Chrysost. in homil. Psal. Cantate domino canticum nouum) vt prophetiam verbis adaptās euangelicis eum demreddat sententiarum dogmatumq; concentum. & Hiero. ad Damasum de visione seraphim, ait. Quicquid in veteri legimus testamento, hoc idem in euangelio inuenimus, & quod in euangelio fuerit lectitatum, hoc ex veteris testamenti authoritate deducitur, nihil in eis dissonum, nihil diuersum est. & Origе. lib. 2. episto. ad Roma. cap. 1. ait, Moyses & Elias apparuerunt in gloria cum Iesu colloquentes in monte. In quo ostendit legem & prophetas cum euangelijs consonare, & in ea, gloria spiritalis aspectus atque intelligentiæ refulgere. Hæc ille. Hoc ostendit modus loquendi euangelistarum. Cum enim afferunt ex veteri instrumento aliquod testimonium, aiunt. Hoc totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est per prophetam. Nam solent apostoli & euangelistæ verba referre loquentis, ad hunc modum: sicut scriptum est per prophetam, vel in sermonibus Isaiæ. pro quo Latini dicunt. sicut inquit propheta.

Consonantia vete. & noui instrumenti.

REGVLA XVII.

CHristus (inquit Chrysosto. homil. 36. in Ioan.) ab his qui suam viderant potestatem fidem requirit, ab his vero qui ignorabant minimè, nisi prius admoneātur. Propterea circa euangelij principiū Matthæus multos dominum curasse narrat, & nemini suam potestatem prænuntiasse. Vnde cum dixisset dominus Ioan. 5. illi paralytico. Surge, tolle grabbatum tuum & ambula, ait Theophyla. Dominus exigere fidem non solebat ab ægris, antequam in conspectu ipsorum faceret miracula. Sed postquā vidissent miracula exigebat fidē. Ideo Christus ab hoc paralytico non exigit fidem antequam sanasset: quia æger ille nondum viderat eum signa facientem. Præterea Ioan. 4. ait, Dominus cum nullum specimen de se exhibuisset, nihil magnum de se dicit. Vnde quando dixit Samaritana. Ioan. 4. Nunquid maior es patre nostro Abraham? non dicit, profecto maior sum, sed ait. Qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum, qui autem ex mea biberit, non sitiet in æternum. Hactenus ille. Hanc ob causam peccatum in spiritum sanctum est irremissibile, quia tot editis miraculis in pristina infidelitate permanebant: & peccatum in Christi humanitatem expiabile erat. *Ioan. 4.*

REGVLA XVIII.

SEruat hunc morem (inquit Chrysost. homil. 36. in Ioan.) sæpenumero Christus, vt maiorem in modum impudentibus silentium imponat, vt non tantum miracu-

lum faciat, sed ab alijs approbari verum esse
Matth. 14 contendat. Siquidem in quinque panum mi
Matth. 6. raculo, ne quid suspicionis oriretur, non tan-
& 8. tum miraculum fecit, sed voluit vt multæ fragmentorum reliquiæ superessent. Et in mundato leproso. Lucæ 5. & Matth. 8. Vade, inquit, ostende te Sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses in testimonium illis, simul vt miraculo certam fidem faceret, & calumniantium ipsum, legem Dei præuaricare, impudentia ora comprimeret. Idem
Ioan. 2. in nuptijs fecit. Non enim vinum simpliciter ostendit, sed ferri Architriclino imperauit, vt qui id nesciret, confitendo, indubitatum perhiberet testimonium. Hac miraculi gratia inscium Architriclinum, vnde id esset vinum demonstrauit, vt iudicium incorruptum ostenderet. Et cum mortuum suscitauit Marci 5. Date ei, inquit, manducare: vt certius ei resurrectionis signum præberet.
Ioan. 5. Deniq; Paralytico dixit. Tolle grabbatum tuum & ambula. Et Theophyla. Ioan. 6. ait. Tot supersunt fragmẽta non propter ostentationem, sed ne credatur per phantasma satiatos esse homines.

REGVLA XIX.

VBi accusatur aliquis (inquit Hierony. Isaiæ 44. & 46.) V. g. populus Iudæorum ob incredulitatẽ atq; ob blasphemiam, absq; vlla nominis dignitate puris appellantur nominibus. vt apud Isaiam ca. 43. Non me inuocasti Iacob, nec me (i. in cultu meo) laborasti Israel. & iterum. Dedi ad internecionem Iacob, & Israel in blasphemiã. Et adhuc violẽtiori nomine. Domus Iacob, reliquiæ Israel: ob propinquitatem carnis & sanguinis, & quasi fæces reliquiarum Israel. Vbi autẽ ad apostolorũ chorum qui ex Iudæis est sermonẽ facit, iunguntur & nomiuũ priuilegia. Audi Iacob serue meus, & Israel quem elegi. Vt prima sit seruitus: secũda electio. & in cõmen. Ezechi. ca. 2. cum hunc locum exponit. Mitto ego te ad filios Israel ad gentes apostatrices, ait. Nequaquã populũ dei, Israel, sed gentes apostatrices vocat eos, qui à domino recesserunt. Exempla innumera sunt siue laudis siue vituperij. Isaiæ. 1. Audite verbum domini principes Sodomorum, percipite auribus legem dei nostri populus Gomorræ: & ad Moysen ait. Abi, peccauit populus tuus, idest, iam non meus.

REGVLA XX.

VNus scopus diuinæ scripturæ est (inquit Chrysosto. homil. 29. in Gene.) ne quid factorum intermittat, sed veritatem nos doceat. Neq; propter inuidiam, iustorum virtutes præterijt, neque propter gratiam peccata adumbrat. Sed omnia nobis proponit, vt monimenta & doctrinas quasdam habeamus, & vt quãdo nos etiam per socordiam in id vitij inciderimus, cautiores simus postea, & denuo non incidamus. Et Theophy. Ioan. 7. ait, Dignum est veritatem euangeliorum admirari, quomodo non erubescant dicere illa quæ videbantur afferre ignominiam magistro. Imo euangelistæ multa miracula transcurrentes, incredulitatem fratrum, & illa quæ illi opprobraut, narrant. Et Augu. libr. 2. contra Faustum ca. 65. ait, Sacra scriptura laudanda vel vituperanda hominum facta, vel ipsa indicat, vel legentibus indicanda proponit. Nec solum homines ipsos, vel laudabiles vel vituperabiles intimans, verum etiam quædam in vituperabilibus laudanda, & in laudabilibus vituperanda, notaret. Neque quia vituperabilis homo erat Saul, ideo non est laudabile factũ eius, quod gustatum de Anathemate tam diligenter scrutatus, tam seuere vindicare conatus est, obediens deo qui hoc fieri prohibuerat. Vel quod Phitones de regno suo deleuit.
Aut quia laudabilis erat Dauid, ideo pecca- *1. Reg.* 28.
ta eius, quæ deus quoque arguit per prophetam, vel approbanda, vel imitanda sunt. Sicut nec in Pontio Pilato, vituperandum est, quod aduersus accusationes Iudæorum in-
nocentem dominũ iudicauit. Nec in Petro *Matth.* 28
laudandum est quod eundem dominum ter
negauit. Vel vnde Satanas ab ipso dño ap- *Matth.* 16
pellatus est, quod non sapiẽdo quæ dei sunt, eum voluit à passione, hoc est à nr̃a salute, reuocare. Paulo antè dictus est beatus, paulò
pòst dictus est Satanas. Sed quid in eo obti- *Matth.* 16
nuerit, apostolatus eius & martyrij corona testantur. Sacra enim scriptura tanquam speculi fidelis nitor admotarum sibi personarũ, non solum quæ pulchra atque integra, verũ etiam quæ deformia vitiosaq; sint, indicant. Vnde rectè monet Augu. lib. cõtra Mendacium ad Consentiũ ca. 9. Non omnia, inquit, quæ à sanctis vel iustis viris legim' facta, trãsferre debem' ad mores, sed hinc discere quã latè pateat quod apostolus ait. Fratres si præ
occupa-

occupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne tu tenteris. An vero quia iurauit Dauid se occisurum Nabal, & clementi consideratione non fecit, propterea imitandum esse illum dicemus, vt temere iuremus nos esse facturos, quod non esse faciendum postea videamus? Nec quia Lot filias suas Sodomitis prostituit, ne hospitibus vim inferrent, idem nos facere debemus. Horum omnium rationem attulit Eucherius lib. a. in Gene. ca. 30. Deus, inquit, prodidit multa in scripturis quæ vt caueantur admonuit, & non imitanda proposuit. Veluti concubitus filiarum Lot. Deinde quinque ciuitates quæ imbribus igneis conflagratæ sunt, illud ni fallor significant, quod omnes qui quinque sensus corporis sui libidinosè tractauerint, in illo futuro incendio, cōburendi sint. Multa exempla quæ adduci solent de mendacijs patriarcharum, ab Scholasticis in materia de mendacio exponūtur, in fine lib. 3. Sententiarum. vt quod Iacob dixerit se esse Esau. & Ioseph se esse augurē, & fratres exploratores esse.

REGVLA XXI.

Diuinæ literæ, (inquit Ambr. Lucæ. 1.) non solum mores in his qui prædicabiles sunt, sed eorum parentes plerunque solent laudare. vt veluti transmissa immaculatæ puritatis hæreditas in ijs quos volumus laudare præcellat. Sic sancti Samuel mater laudatur ob Samuelis laudē. Sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. Quę enim alia intētio euangelistæ Lucæ, nisi vt sanctus Iohannes nobilitaretur parētibus, miraculis, moribus, munere, passione: nō solū igit parētibus sed etiā à maioribus sancti Iohannis nobilitas propagatur, non seculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. Tales enim maiores habere debuit prænuntius Christi, vt nō repente conceptā, sed à maioribus acceptam, & in ipso infusam iure naturæ prædicare fidem dominici videretur aduentus. Erant, inquit, ambo iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus sine querela. Hæc ille. Innumera exempla sunt, nam Isaac, Iacob à sanctissimis viris & clarissimis ducunt originem. & Isaias è prosapia regia erat, & Salomon patrē habuit Dauid. & 2. Timo. 1. quæ habitauit cum auia tua Loide, & matre tua Eunice. At vero è diuerso scelus ingens est & acerbo dignum supplicio, ab iniquis parentibus esse genitum, & in paterno aut auito scelere permansisse. Vnde Ezechi. 2. Ipsi recesserunt à me & patres eorum. & 20. Abominationes patrum suorum ostende eis. &, Pater tuus Amorræus & mater tua Cethæa. & Matth. 23. Pharisæis dicitur. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. & Isaię. 1. Semen pessimorum, vocantur Hebræi. & in euangelio. Genimina viperarum. De his dicitur in Exodo. Vindicans iniurias patrum in filios vsque ad tertiam & quartam generationem, his qui oderunt me. Porro si quis ab sceleratissimis & contaminatissimis trahat originem, dummodo ipse sanctis præditus sit moribus, & in Deo noua sit creatura, nihil ei nocebit parentum iniquitas aut ignobilitas generis. apud Deum quippe, nec præputium, nec circuncisio aliquid valet, sed noua creatura. Atque ideo Christi generatio ab illaudatis aliquot tam mulieribus quam viris deducitur: nimirum quia cum Christus susceperit omnia propter nos, hoc quoque suscepit, vt obscuros & illaudatos haberet progenitores. vt omnes sanctificaret ille, qui non venit ad vocandum iustos sed peccatores. & ideo Iob maximis effertur laudibus, quod inter iniquos Idumæos sanctus & inculpatus inuentus sit. & Noē quod fuerit iustus in generatione sua. quando omnis caro corruperat viam suam. & forte hac laude non caruit Abrahā, qui cum à scelerato Thare genitus sit, relicta patria & cognatione & domo patris sui, Domino adhæserit. Ne verò hęc à me ficta videatur oratio, adducam testes omni exceptione maiores. Epipha. lib. 1. aduersus hære. to. 1. ait. ætate Thare nepote Serug cœperunt effici simulacra è luto, opera & industria ipsius Thare. & Cantacuzenus Apologia. 3. circa principium, licet obscure. & Theophy. Matth. 1. ibi, Iudas autem &c. Sed his refragatur Augu. lib. 16. de ciui. Dei. ca. 13. nam loquens de Nachor, ait. Forte quod à paterna & fraterna scilicet. Thare & Abrahā, pietate desciuerat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum. Hoc est quod inquit Aug. li. de bono cōiugali ca. 16. Vndecūq; homines nascātur, si parentum vitia non sectantur, honesti & salui erunt. semen enim hominis ex qua-

Abrahā pater an pius fuerit. *Gene. 12.*

llcunq; homine, Dei creatura est,& eo malè vtentibus,malè erit,nõ ipsum aliquando malum erit. Sicut autem boni filij adulterorũ, nulla est defensio adulterij, sic mali filij coniugatorum, nullum est crimen nuptiarum. & Chrys.ho.3.in Matt.ait. Nunquam de vitijs erubescamus parentum, sed illud vnum quæramus & semper amplectamur, virtutẽ videlicet:huiusmodi etiam si alienigenã quis habeat matrem, etiam si fornicatione pollutam, vel quolibet huiusmodi dedecore sordidatam, nihil tamen de eius, aut vilitate fuscabitur, aut crimine polluetur. Quod si fornicatorem ipsum ad meliora conuersum nequaquam prior vita commaculat, multo magis ex meretrice natus & adultera, si propria virtute decoretur, parentum suorũ non dedecoratur opprobrijs. & Hiero.in epist. ad Pammachium contra errores Ioannis Ieroso. fol. 4.ait. Nasci de adulterio nõ est eius culpa qui nascitur, sed illius qui generat. Quomodo in seminibus non peccat terra quæ cõfouet, nõ semen quod in sulcis iacitur, nõ humor & calor quibus tẽperata frumenta in germen pullulant: sed v.g. fur & latro qui fraude & vi eripuit semina. Sic in generatione hominũ recipit terra, i. vulua quod suum est, & receptum confouet, & confotum corporat, corporatũ in membra distinguit, & inter illas secretas ventris angustias dei manus semper operatur: idemque corporis creator & animæ est. Noli despicere bonitatem figuli, id est Dei, qui te plasmauit, & fecit vt voluit. Iephte inter viros sanctos Apostoli voce numeratus, meretricis est filius. Esau de Rebeca & Isaac, hispidus tam mẽte quã corpore, quasi bonũ triticum inter lolium auenasque degenerat, quia non in seminibus, sed in voluntate nascentis causa viciorum est atq; virtutũ. Lege Chrys.ho.9.in Mat. & Ambro, de Paradiso. ca.4.& Gratianum in Decretis.dist.56.

Ibi. Iudas autem genuit Phares.

Hebra. 11.

Gene. 25.

REGVLA XXII.

Solet saluator (vt inquit Cyrillus libr. 3. Thesauri.capi. 1.) bona quæ naturaliter insunt sibi proponere, & ad similitudinem adhortari nos, vt ad diuinam sic imaginem ad quã facti sumus nos reformet. Quando nos igitur mites esse hortatur, inquit. Discite à me quoniam humilis sum & mitis corde. Neq; tamen si eum imitati mites erimus, ideo natura quoq; ipsi similes erimus, sed in sola mansuetudine, inquantum fieri potest, assimilabimur. Sic quando de nobis dicit. Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ad exemplar nos hortatur, neque quia vnum natura cum deo fieri possimus, id dicit, sed vt quemadmodum naturaliter ipse vnum cum patre est, sic nos & concordia & consensu vnum sumus, naturalemq́ue identitatem patris & filij quasi exemplar sequuti, voluntatis coniunctione ipsam imitemur, quę nos quasi corpus vnum & animam vnam efficiat. Hactenus ille. Sic Paulus quoq; ait. Imitatores mei estote sicut & ego Christi. &, Volo omnes vos esse sicut meipsum. Porrò nomina quæ Deo & nobis sunt communia, quid significent, libr. 2. exposuimus. vt sint vnum mecum, sicut ego & tu vnum sumus. Sunt quoq; aliæ similitudines quæ à nostris rebus ad deũ nos subducunt. De his Chrys. ho. 14.in Io. inquit. Scripturæ de deo sermonem facientes humanis & corporeis verbis vtũtur. vt, Vnigenitus qui est in sinu patris, indignis se verbis nuncupari patitur, vt oculos erigamus, & aliquid magnum de se concipiamus. Nunquid deum corpus habere suspicamur? Absit. Sed profectò nihil aliud hoc nomen nisi summam vnigeniti dilectionem & patri coæternitatem significat.

Caue tamen ne fallaris arbitrando vbicunque est verbum. assimilo. as. esse similitudinem. Nam frequenter opus ipsum rei alicui scriptura assimilare consueuit. vt in Psalm. Assimilabor descendentibus in lacum, id est descendam. & alibi. homo vanitati assimilatus est. hoc est vanus est. Inuenitur etiam similis loquendi forma in alijs verbis. Psalm. 118. Fiat manus tua vt saluum me facias. ac si diceret. Saluum me fac. Et, Fiant aures tuæ intendentes in orationem serui tui, idest, attende ad orationem serui tui.

Psal. 129.

Deinde sæpè id quod deus potest pro ipso opere scriptura accipit. vt Psal. 103. Qui respicit terram & facit eam tremere, qui tangit montes & fumigabunt. & Naum. 1. Increpans mare & exiccans illud, & omnia flumina ad desertum perducẽs. & Iob 9. Qui dicit, Soli ne oriatur, & non oritur. Ac si diceret dei potestate omnia subiacent, potest nanque præcipere ne sol oriatur, & immensum aquarũ pelagus exiccare. Postremò sciendũ ex Oecume. in cõment. posterioris epist. Petri. ca. 3. quod sacra scriptura quãdo aliquid reprehendit ea, quæ naturaliter contingunt homini-

hominibus, hoc est quæ ipsis tanquam animalibus accidunt, brutis ipsis assimilat, dicens. Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus. &, Ne sitis tanquam equus & mulus. &, Equi insanientes in fœminas facti sunt. & in Euangelio. Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Non quod hæc dicens immutet naturas, nam id impossibile est, sed inuitat vt has quidem naturales ipsorum inclinationes deuitent, illas vero naturaliter amplectantur. Quando vero salutare aliquid præcipit, similitudo ad meliora träsmittit, sicut cum dicit. Estote misericordes, sicut & pater vester cælestis. Nec hic quidem naturam transmutās, sed quantum virtus fugerit hoc facere præcipiens. De hoc libro 7. harum Hypotyposeon, multas sanctorum sententias adduximus, nempe de varijs similitudinibus quæ trahuntur ex animantibus, ad significandum virtutes & vitia quæ hominibus insunt.

Psal. 48 & 37. *Ierem.* 5. *Matth.* 10

REGULA XXIII.

Talis loquendi modus (inquit author secundi operis in Matth. titul. Chryso. homil. 10.) in scripturis est, vt quę post modum dicturæ sunt, quasi iam dicta demōstrentur. Vt in euangelio. Si quis soluerit vnum de mandatis istis minimis, nempe quę modo dicturus sum, minimus vocabitur in regno cælorum. & alibi. Audite hæc omnes gentes. Quæ hæc nisi quæ in sequentibus versiculis erat dicturus. & in actibus. Non ebrij sunt vt vos putatis, sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ioel. Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hactenus ille.

Matth. 5. *Psal.* 49. *Actu* 2. *Ioel.* 2.

Aliquando non ad inferiora, sed ad superiora referendum est. vt ad Roma. 2. Nomen dei blasphematur propter vos inter gentes, sicut scriptum est. Circuncisio quidem prodest, &c. Cum dicit scriptum est, intelligit testimoniū hoc. Nomen dei propter vos blasphematur. quod desumptum est ex Ezechiele ca. 36. & Isaia ca. 52. & non de illo. Circuncisio quidem prodest. Pręterea Io. 1. Propheta es tu? Dixerunt ergo ei. Quis es vt respon sum demus his qui miserunt nos, ait. Ego vox clamantis in deserto, dirigite vias domini sicut dixit Isaias propheta, scilicet in loco runc citato. & 1. Thessa. 4. ait Paulus. Hæc exercite, & in his esto. quænam? illa quæ superius dixerat. esto forma fidelium in sermone, & in conuersatione, in fide & sanctimonia. Denique Matth. 1. dicitur. Christi generatio sic erat. subaudi sicut dictum est supra. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, &c. Atq; ita exponit Christian⁹ Druthmari. Hæc magnum adiumentum afferunt ad intelligendum caput, de citationibus.

Isaia. 40.

Præterea annotandum est diligenter ex Augu. lib. 4. Locut. in Nume. Quod facit sæpè scriptura cum aliquid aliud vult dicere, iterum inducit loquentem, qui iam loquebatur. vt Num. 14. & ait Dominus ad Moysen & Aaron dicens, &c. & Isichius libr. 2. in Leui. ca. vlti. versus finem, ait. Dominum loqui facit Moyses, vbi ardua quædam sancit. & Paulus. Non ego, sed dominus. Innumera exempla inuenies in prophetis, præcipuè in Aggæo & Zacharia. nam identidem inculcant. Dicit dominus exercituum. Cuius rei Hiero. dat rationem Zacha. 1. cap. inquiens. In paucis verbis breuibusque sententijs semper in Aggæo & Zacharia additur dicit dominus exercituum. vt sciant templi ædificatores dominū esse, qui præcipit, aduersus regis imperium, & hostes circunfrementes, & hac fiducia ad templi ædificationem concitentur. Item Ezechi. 10. dicitur. & dixit viro induto lineis vestibus. & dixit intra. Deniq; inuenitur (vt author est Aug. lib. 1. Locut. in Gene.) licet raro talis locutio in scriptura, vt non in dicta persona loquentiū, scriptor verba eorum interponat. vt Gen. 34. Filij Iacob venerunt de campo, & cum audissent, compuncti sunt viri, & triste erat illis valde quod turpe fecerat in Israel, quod dormisset cū filia Iacob. Non sic erit, non sic erit. Non ait & dixerunt, non sic erit, sed hoc tacito verba dixit corū. Nam qui alij dicere potuerunt: non sic erit, nisi qui grauiter indignati, vindictam moliebantur. Est optimū exemplum in Abdia. Hæc dicit dominus ad Edom: Auditum audiuimus à domino, & legatum ad gentes misit. Surgite & cōsurgamus. Hæc verba, surgite & consurgamus, dicunt gentes illæ ad quas legatus missus est Abdias, cum se inuicem ad bellum capessendum adhortantur.

Est quoq; mos Hebræorum, vt cum de aliqua re mentionem faciunt, præcipua quædā tantum, reliquis prætermissis, cōmemorent. Vnde de Ioāne Baptista tantum dicunt euāgelistæ quod prædicauerit. Genimina viperarum,

rum, quis ostendet vobis vt fugiatis à ventura ira. & ad Herodem. non licet tibi vxorem fratris tui habere. relinquentes omnia quæ alias prædicauit. & in Acti. Apostolorū paucissima dicuntur de Petro & cæteris apostolis. & de septē diaconis: & de infantia Christi paucissima referunt euāgelistæ: & de educatione Mariæ matris Dñi & reliqua eius vita paucissima quoque literis commissa sunt.

REGVLA XXIIII.

MOS sacræ scripturæ est (authore Damasce. lib. 4. ca. 20.) quædam quæ secundum euentum debent intelligi, causaliter dicere. vt, Tibi soli peccaui & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Non enim peccans vt vinceret deus peccauit, neq; indigebat deus nostro peccato, vt ex illo victor appareret. Non equidem ad hoc nos peccamus, sed ita euenit res. Quē admodum si sedeat quis operās, superueniat autem quispiam amicus, ait. Ne hodie operarer venit amicus. attamen amicus, non vt nō operaretur aduentauit, sed sic euenit. Nā occupatus circa amici susceptionem, non operatur. De hoc idiomate locuti sumus, cum loquebamur de coniunctione, Vt. Sed huius regulæ sint hæc exēpla: oportet, inquit Paulus, hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant in vobis. & Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant. & qui vident cæcifiant. & ca. 11. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria dei, vt glorificetur filius dei per eam. & Matthæi 23. Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes & Scribas, & ex illis occiditis & crucifigitis, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est.

REGVLA XXV.

ALiquando (inquit Ambro. libr. 3. de Virginibus) scriptura effectum rei nō prodit, tunc cum illius refugit mentionem, vtens his aut similibus verbis. Votum ille, scilicet Iephte, compleuit, cum fugeret parricidij mentionem. Fortè hâc ob causam nihil perspicuè de Salomonis animæ salute, in scripturis, memoriæ proditū est. Si tamen locus est coniecturis in re incerta & recondita, credimus illum fuisse damnatum, & à coetu piorum relegatum, tum ex Ambro. Regula. tum etiam quia in libris Regum tota eius vita his verbis absoluitur. Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo Ierobo am decem tribus. Porrò vna tribus remanebit Salomoni propter seruum meum Dauid, & Ierusalem ciuitatē quam elegi ex omnibus tribubus Israel, eo quod dereliquerit me & adorauerit Astarthem deam Sidoniorum, & Chamos deum Moab. Nec post hæc verba aliqua excusatio subiungitur, nec idolorum quæ erexerat demolitio, cum ad tempora vsque Iosiæ permanserint. Atque huic sententiæ subscribit Beda in lib. 30. quæst. in lib. Regum quæst. 29. inquit. Excelsa nominare solet scriptura loca collibus posita frondentibus in quibus dæmonibus immolabāt, locorū amœnitate allecti, relicto altari. hæc cum non abstulerit Salomon, palam ostenditur, ꝙ de admisso idololatriæ scelere nunquam perfectè pœnituit. Nam si fructus pœnitentiæ dignos faceret, satageret ante omnia, vt idola quę ædificauerat, de ciuitate sancta tollerentur, & non in scandalum stultorum, quæ ipse cum fuisset sapientissimus, erronea fecerat, quasi rectè facta relinqueret. & Grego. lib. 2. Moral. cap. 2. cuius verba in hoc lib. à me citata sunt. Regul. 6. & Cyrill. lib. 7. contra Iulianum, pagi. 220. Ab hac dissidet sententia Hiero. in comment. in Ecclesiasten ca. 1. qui ait. Ecclesiasten esse librum in quo Salomon egit pœnitentiam suorum peccatorum. & in comment. Ezechi. ca. 43. ait. Salomon peccauit, licet postea egit pœnitentiam scribēs prouerbia in quibus dicit. Nouissimè ego egi pœnitentiam, & respexi vt eligerem disciplinam. Quod ex Ambros. quoq; authoritate confirmari posse videtur, qui in lib. 1. de Cain & Habel ca. 2. ait. Quando dicitur in scriptura, appositus est ad patres suos, intelligi datur quod patrum similis fuerit fide. Vnde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatū. Hactenus ille. Vnde cum de Salomone. 3. Reg. 11. similia propè verba dicantur, ac de reliquis sanctis, nempe. Dormiuit cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauid patris sui, pie credendum à sanctitate patris nō degenerasse. Hæc sub dubio dicta sint. quandoquidē vtraq; opinio hos tantum habet patronos, qui à me modo citati sunt. Nā reliqui authores qui citari solent, nihil de hac re statuunt certo. Sed totam Salomonis vitam in duas distribuūt partes. illi qui eum laudant, de eo loquuntur tempore quo deū legitimè & san-

Marginalia: Iudi. 11. — Quæst. de Salomone. — 3. Reg. 11. — 4. Reg. 23. — Prouer. 24

& sancte colebat. Ac reliqui qui eum incusant, sermonem suum dirigunt ad tempus illud quando à deo recesserat. Verum de fine nil certi statuunt. A Hieronymo stare videtur id quod dicitur. 2.Reg.7. quo in loco loquens dominus de Salomone ait. Ego ero ei in patrem, & Ipse erit mihi in filium, quisi inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum. misericordiam meam non auferam ab eo sicut abstuli à Saul. Attamen is locus sub conditione intelligendus est, vt constat ex 1. libr. Paralip.ca.28. Firmabo, inquit, regnum eius in æternũ, si perseuerauerit facere præcepta mea & iudicia. Aut potest dici quod promissio illa Salomoni facta in Christo sit adimpleta, vt in cap. de citationibus exposuimus. Similis quæstio orta fuit ętate Hiero. de Orige. quam late euentilat Picus Mirandulanus in Apologia. Adhuc vt nostra regula clarius intelligatur. Solet etiam scriptura res dictu fœdas verborum tegumentis contexere. vt cognouit Adam Euam vxorem suam, id est, rem habuit. & in titulo Psal.50. Ingressus est Dauid ad Bethsabee. ingressus pro coitu accipitur. Ad Philip. quoq; cap.3. dicitur. Quorum deus venter est & gloria in confusione ipsorum. Ambr. hunc enarrans locum sic exponit. De illis loquitur qui saluti credẽtium obsistebant, de cibis edendis, vel non edendis quæstiones mouẽtes: quasi salus esca sit, aut venter deus, quem, iuxta legem mundis escis delectari putabant, gloriantes in pudendis circuncisis. hoc est terrena sapere. & in comment. epist. ad Roma. ca.2. ait. Iudæorũ laus ex hominibus est. gloriãtur enim in carnis circũcisione, quod ex patribus sit. Vnde gloria in pudendis eorum, idest, circuncisionem carnis gloriam putãt. Nec ab eo dissentit Theophy. At vero Chryso. ho.13. in episto. ad Philip. ait. De circuncisione quidã intelligunt. Ego vero hoc nõ dico. Sed hoc est quod dicit Apostolus. In quibus debebant pudefieri gloriantur. Malum quidem est turpia patrare, patrãtem vero pudefieri, mediocriter malum est. Quod si vero quisquã malè agens gloriatur, etiam excellens est stupiditas. At nisi fallor longè aliter se veritas habet. & primum annotare oportet ex Orige. homil.2. in lib. Iudicum. Vnusquisq;, inquit, quod præ cæteris colit, quod super omnia veneratur & diligit, hoc ei Deus est. Vnde dominus ait. Diliges dominum deum tuum ex

De obscænis verbis scripturarum.

Locus Pauli expositus.

toto corde tuo Hæc ille. & Chrysost.2.Cor. 4. solet sæpè scriptura vocare deum, non à dignitate eius, qui sic vocatur, sed ab infirmitate subditorum, vt quando mammona deum dicit & vẽtrem. Ad hunc modum qui nimia auiditate cibos sectãtur, ac ventri dediti sunt, & dicũt, Comedamus & bibamus, cras enim moriemur, in deum sibi ventrem cooptant. Postquam vero ventrem cibo potuque impleueris, quid sequitur? quod Hiero. ait. Venter mero æstuans dispumat in libidinem. & alibi, Distento ventre, distendũtur quæ sunt circa ventrem. & Comicus ait. sine Cerere & Baccho friget Venus. Sic certè Noe accidit, post cuius ebrietatem pudendorum secuta est nuditas. & Loth postquàm se mero ingurgitauerat, filiarum patrauit concubitum. Sic Paulus cum diceret quorum deus venter est. addit, gloria in confusione ipsorum. Confusio enim capitur pro pudendis. & gloria pro impetu libidinis. Præterea. 1. Corint.10. siue mãducaueritis, siue biberitis, siue quid aliud facitis. In cuius loci expositione inquit Orige. ho.5. in Gene. cum inquit Paulus, siue qd aliud facitis, inuerecũda coniugij negotia verecundo sermone signauit. Item 1. Thess. 4. Hæc est voluntas dei sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore, non in libidine desiderij, sicut gentes quæ non nouerũt Deum. vt ne quis supregrediatur & circunscribat in negotio fratrem suum. Hunc locum Hiero. ad Ephe.4. sic exponit. Ne quis supergrediatur aut circunscribat in negotio fratrẽ, id est ne suam coniugẽ derelinquens, alterius polluere quærat vxorem. Denique ad hunc sensum exponere oportet illud. 1. Petr.3. Impartientes honorem infirmiori vasculo. Honorem vocat abstinentiã à coitu. q.d. abstinete à coitu. & subdit causam. vt nõ impediantur orationes vestræ. Hoc est quod inquit Paulus. 1. Corin. 7. Vxori vir debitũ reddat (vel vt in Græco est. debitã beneuolentiam. coitum hoc sermone significãs) similiter autem & vxor viro. Nolite fraudare inuicem nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi.

REGVLA XXVI.

Scriptura (inquit Augusti. libr. 4. super Gene. capit.9.) tribuit ea quæ non accidunt Deo, tanquam ea, quæ accidunt: hoc

hoc duntaxat in laudabilibus, & quantum scripturarum vsus admittit. Neque enim nos temerè aliquid tale de deo dicere debemus, quod in scriptura eius non legimus. Hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo, Nolite cōtristare spiritum sanctum dei, in quo signati estis in die redemptionis. Neque enim spiritus sanctus contristari potest, cum habeat æternam & incommutabilem beatitudinem, aut potius sit beatitudo ipsa. Sed quia ita in sanctis habitat, vt eos impleat charitate, qua necesse est, vt homines ex tempore gaudeant profectu fideliū, ideo etiam necesse est contristentur lapsu eorum, de quorum fide ac pietate gaudebant, quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam spiritus sanctus infundit. Propterea ipse spiritus dicitur contristari ab eis qui sic agunt, vt eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia spiritum sanctum habent, quo dono tam boni sunt, vt eos mali mœstificent, hi maximè quos bonos fuisse crediderunt. Quæ tristitia profectò laudanda est. Item alibi hoc genere locutionis Apostolus vsus est, vbi ait. Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti ab eo. Neq; enim tunc eos cognouerat Deus, præcognitos videlicet ante constitutionem mūdi. Sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito cognouerant, maluit tropicè loqui, vt tunc ab illo cognitos diceret. cum eis cognoscendum sepræstitit, & verbum corrigere, quasi hoc minus rectè dixerit, quod propriè dixerat, quam sinere vt hoc sibi arrogarent, se potuisse quod eis posse ille donauerat. De his libr. 2. harum Hypotyposeon latius tractauimus.

Ephes. 4.

Gala. 4.

Solet scriptura (vt inquit Cyrillus libr. 11. super Ioan. cap. 21.) quando de deo loquitur melioribus vti verbis, vt in Psalm. 38. Posui ori meo custodiam, obsurdui & humiliatus sum, & silui à bonis. Quod autem à bonis dicit pro à malis intelligēdum est. Regula optima est, sed exemplo vsus est non satis commodo. Nam sensus carminis Dauidici hic est. Adeo alacri animo & sedato Semæi iniurias pertuli, vt excusationem aut defensionem, qua vti possem, adhibere neglexerim, vt videns Deus laborem quem sponte subii, mei misereretur. Ambro. 1. offici. capi. 48. ait. Dauid primo quidem eum malediceret ei filius Semæi, & crimina obijceret, tacebat & humiliabatur, & silebat à bonis suis, hoc est, bonorum operum conscientia. Deinde expectabat maledici sibi, quia maledicto illo diuinam exquirebat misericordiam. Euthy. Silui ex bonis. hoc est ex bonitate. Aptiora sunt hæc exempla. 4. Reg. 2. Nabuth benedixit, id est, maledixit, Deo & regi. & Iob 2. Benedic Deo & morere.

Denique vt dicit Cyrillus libr. 5. Thesauri. cap. 6. Aliquando scriptura verbis abutitur, vt verbum diuinum dicitur genitum, dicitur etiam de creaturis. vt apud Isaiam ca. 1. Filios genui & exaltaui. & alibi. Quis est qui genuit glebas roris. Hæc ille. vt in Psalm. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, pro oppugnauerunt. Lege quæ scripsimus in capit. de regulis Paulo peculiaribus. *Iob. 38.*

REGVLA XXVII.

MOS diuinæ scripturæ est, vt per id quod plurimum vsu euenire solet, id quod raro contingit, intelligat. Exod. 22. omnem viduam & pupillum non affligetis. per quos intelligit & alios, quos nō est fas vt opprimamus. & Deute. 23. Vir qui nō fuerit mūdus ab accidente noctis: id est à nocturna immunditia, per quam & diurnam intelligit. quanquam raro vsu venire solet. & iterum. Non arabis in boue & asino pariter. per hæc duo animalia intelligit nō esse arandum cum animalibus diuersarum specierū.

Vtitur scriptura indefinitis sententijs pro vniuersalibus. vt. Qui credit in me flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. pro omnis qui crediderit in me, &c. & in Leuitico. Vir qui obtulerit munus, &c. &, Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. & Psal. 14. Qui ingreditur sine macula & operatur iustitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.

REGVLA XXVIII.

HIc Dei mos est (authore Chrysosto. homilia 30. in Gene.) vt puniturus, prius indicet quàm magna sint peccata, ac ingratitudinem illorum exprobrans, tunc tandē corripere ac punire incipit. Nam cum terrible illud diluuium interminaretur, inquit scriptura. Vt autem vidit Deus quod multiplicatæ sunt malitiæ hominū. & vnusquisque cogitat in corde suo diligenter mala à iuuentute. Vidisti quomodo demonstrauit *Gene. 6.*

uult prius malitiæ eorum excellentiam,& postea dicit. Delebo hominem. Et parum infra cum de confusione linguarum scriptura loquitur, Ecce genus vnum & labium vnum,& hæc cœperunt facere,& nunc non cessabunt ab ijs quæ decreuerunt facere. Et post parū. Venite & confundamus linguam ipsorum. Et in oratione.5.de Prouidentia,ait.Nos cum aliquem punimus, vix dignamur causam dicere,Deus nisi prius te docuerit,nisi tuum ipsius acceperit suffragium,ipsum,te iudice, iustè iudicium inferre, non punit eos qui iam diu animaduersione digni erant. & rationem sæpe reddere paratus est, vt cū accusatur abs te,in iudicium etiam venire non grauatur.Sic non confestim iniecit ignem Sodomis,nec ciuitates illas diripuit.Sed quid? Clamor Sodomorum & Gomorrçorum,&c.& neq;adhuc. Sed descendens videbo.& neque hic constitit,sed misit angelos,vt monstrarent incolarum vrbis improbitatē.vt ne impudens quisquam vllis posit verborum contumeiijs vexare Deum, quod crudeles, quod nepharios iam deleturus esset. Vnde ipsos iniuriosos sæpe vt causam iudicent, aduocat, sæpe creaturam ad suffragium ferendum conuocat.iudiciorum suorum splendorem demonstrans. neque aduersarium suum.neque res seu susex pertes repudiat Deus,quin causam iudicent. Quod nobis quoque in consuetudine est positum,quando causa iusta freti sumus. Vnde apud Michæam. Audite valles fundamenta terræ,quoniam causa quædam domino est. & rursum.Audi cęlum,auribus percipe terra. Sæpe vero illos ipsos.Vt,Popule mi quid feci tibi,aut qua in re iniuriam tibi feci. & Iere. 17.Quodnam inueneruntin me delictum patres vestri. Neque vero in ciuitatibus ac nationibus hoc solum facit, sed etiam in certo quouis homine, vt cum Nathan quæsiuit à Dauid. Duo viri erant in ciuitate vna, vnus diues, alter pauper. Diues habebat oues & boues plurimos valde, pauper nihil, præter vnam ouem.Cum autem peregrinus quidam venisset ad diuitem,parcens ille sumere de ouibus & bobus suis,vt exhiberet conuiuium peregrino illi,tulit ouem viri pauperis.Iratus autem Dauid aduersus hominem illum dixit ad Nathan. Viuit Dominus quoniā filius mortis est vir qui fecit hoc. Dixit Nathan tu es qui fecisti hanc rem. & Iona repudiante Niniuitas prædicare,respondit Deus per cucurbitam, inquiens. Siquidem tu parcere volebas cucurbitæ,& ego non parcam Niniue. & multorum talium inuenies scripturas plenas. Hactenus ille.apud Isaiam ca.5.& apud Mat thæum.capit. 21. cum parabola vineæ tractatur, inuenies huius rei aptissimum exemplum. Nam enumerans beneficia populo illi collata exprobrat illorum ingratitudinem. Denique quando in exilium vult mittere Israeliticum populum, aut punire peccata, hac forma loquendi vtitur.vt apud Eze chi.8.&.9.

Gene. 11.

2.Reg.12.

REGVLA. XXIX.

Scripturæ mos est(authore Chry. hom. quadam lib. Paralip. circa finem primi tomi) si quando parat accusare quempiam, non modo peccatum illius narrare,verum etiam docere nos quæ fuerit peccati causa. Id autem eo facit,vt eos qui sani sunt,reddat tutiores cautioresque, ne in eadem incidant mala.Similiter medici ad ægrotantes ingressi,antequam curent morbum, inquirunt inuestigantq; vnde morbus sit inflictus,vt ab origine coerceant malū.propterea quod qui manente radice ramos tantum execat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Vbi igitur scriptura peccatū & peccati causā eloqui tur?Reprehēdit eos qui præcesserunt diluuiū ob inconcessas mixturas.atq; audi quomodo causam exprimat. Quum vidissent filij Dei filias hominum esse formosas, acceperūt illas sibi in vxores.Quid igitur,nunquid pulchritudo est causa peccati? Absit. Sed videre fuit causa peccati? nec id quidem. Nam hoc naturæ opus est. Sed quid tandem? male videre. nam hoc est deprauatæ voluntatis. & de Ozia dicitur in Paralipomeno. Quod cum potens esset, elatum est cor eius, non ferebat principatus magnitudinem.sed quēadmodum ex edacitate nascitur ignea inflatio,& ex inflatione gignitur febris,deinde ex febri plerumque mors. Itidem & in Ozia ex actionum eminentia nata est superbia. Nam quod in corporibus est inflatio,hoc in animis est superbia. mox ex superbia nata est appetentia rerum ipsi non cōgruentium. Hactenus ille. Ob eandem causam Moyses capit. 32. Deut. ob nimiam bonorum affluentiam testatus est, Israel à Domino recessisse.Incrassatus est,inquit, dilectus & recalcitrauit,metaphora à saginatis & obesis equis & ob id ferocientibus desumpta.Lege ca.14.

Isaiæ.de Babylonis rege,&.32. Ezechielis de Pharaone rege Ægypti.

Postremo inquit Chrysost. hom.3.ad populum Antiochenum. Deus hoc facere consueuit,vt cum peccauerimus, nõ statim flagellum admouet,sed remittit, dans nobis pœnitentiæ tempus præfinitum, vt corrigamur & mutemur. Si vero, propterea quod nondum pœna à nobis exigitur, peccatum deletum esse existimantes contempserimus agere pœnitentiam, vbi nos non putamus, ibi post hæc capiemur omnino.

REGVLA XXX.

Sacra scriptura (inquit Origen. libr. 4. contra Celsum) pro auditorum auribus & vtilitate demetitur quæ denunciat. Nam quemadmodum ipsi, vbi cum pueris minutionbus oborta est disceptatio, non nostras dicendi vires attendimus. Sed illorum imbecillitati nos ipsos accommodantes, non solum his consentanea fabulamur,sed ea etiam facimus, quæ puerorum videntur emendationibus satisfacere, & illis non parum conducere,sic item & Dei verbum videtur, quæ suprà sunt dispensasse. Queadmodum vero quæ ad Deum spectant denuncientur, in Deuter.sic proferuntur.Portauit te dominus Deus tuus, vt solet homo gestare paruulum filium suum. Humanos igitur mores Deo scriptura imponit, vt hominibus vtilitatem afferat.

Deute.2.

REGVLA XXXI.

Christus(authore Chrysost.hom.24.in Matth.ex varijs locis) quicquid in seculo gessit,quicquid docuit, vel quascunq; parabolas intulit,in ipsis hominem designauit, cuius causa salutis descendit, quem aut instruxit,aut monuit,aut armauit. Instruxit dum dixit.Nolite timere eos, qui occidũt corpus,animam autem occidere nõ possunt. Sic Christus ad arborem fici venit esuriens, sed cur ad arborem accessit, quia fructum nõ habere certo sciuit. Post cur eam arborem maledixit,quæ non sua voluntate, sed temporis necessitate fructum non habuit. Nisi enim arborem figuratam in homine acceperis,rationem istam inuenire non poteris. Nouerat enim dominus exhibendi fructus tempus nõ esse, nouerat enim arborem ob hoc maledici non debere, quæ tunc forsitan maledicenda fuisset,si suo tempore debita denegaret. Est igitur in arbore similitudo hominis ad quem dominus esuriens venit.Quid esurit in homine dominus, nisi quod ipse patri exhibuit. Meus cibus & meus potus est, vt faciam voluntatẽ eius qui misit me.Non es arbor à Deo plantata,si bonos fructus non exhibes. Omnis enim arbor non faciens fructum bonum excidetur,& in ignem mittetur. Non es plantatus iuxta tractus aquarum,si fructum tempore suo non reddis.

REGVLA XXXII.

Qvæcunque res(inquit August.lib. 2. de sermone domini in monte) propter aliud aliquid quæritur,inferior est,quàm id propter quod quæritur, & ideo illud primum est propter quod istam rem quæris,non ista res quam propter aliud quæris. Quapropter si Euangelium & regnũ Dei propter cibum quærimus, priorem facimus cibum,& posteriorem Euangelium, id est regnum Dei, ita vt si non desit cibus non quæramus regnum Dei.Hoc est, quod dicitur,primum quærite regnum Dei, & iustitiam eius. Item D. Maximus. Centu. 1. de Charitate. Cano. 5. ait. Quod si omnia quæcunque per Deum & propter Deum facta sunt, Deus rebus per ipsum factis longe existit præstãtior, qui reliquerit Deum & deterioribus vacauerit,satis declarat seipsum Deo anteponere ea quæ per ipsum facta sunt.

REGVLA XXXIII.

IN rebus difficilibus(inquit Origen. lib. 1. Periarchon. capit. 5.) quid magis veritati sit proximum, vel quid secundum pietatis regulam opinandum sit,sequamur. Hæc ille. Vt verbi gratia,quod Maria non fuit concepta in originali peccato iuxta pietatem verius videtur.

Vbi res naturaliter obscura nostrum modulum vincit, & aperte scriptura diuina non subuenit temerè hinc aliquid definire humana coniectura præsumit,ex Augu.epist.157.

Si ratio contra diuinarum scripturarum authoritatem redditur,quamlibet acuta sit,fallit veri similitudine, nam vera esse non potest, ex Augu.ad Marcellinum de quæstione quadam Exodi.

Vbi

Vbi sensus eruitur talis, cuius veritas certis sanctarum scripturarum testimonijs non possit aperiri, restat vt ratione reddita manifestus appareat. ex August. lib. 3. de doct. Christi. capitul. 28. Superuacaneum est (inquit Theodore capit. 2. Ioelis.) quod quidam faciunt, qui conantur prophetiæ veritatem demonstrare. & Cyrillus lib. 2. super Ioh. capit. 62. ait. Non rationibus inanibus atq; friuolis sensum scripturæ inuestigemus, sed sacras sequentes literas altius vniuersa scrutemur.

Scriptura sacra per ænigmata & parabolas rerum, mores hominum & virtutes animorum describit. ex comment. titulo Hieronym. in Iob. capit. 28. & in comment. in Marcum eiusdem tituli capi. 4. dicitur. Nouimus scripturas diuinas per similitudines terrenas plerunque cælestiâ sacramenta demonstrare, sicut ex toto corpore euangeliorum constat. & Chromatius in lib. de. 8. beatitudinibus. Solent, inquit, secularia esse spiritualibus exempla, & terrestria imaginem prębere cælestibus. Vt, simile est regnum cælorum homini negotianti quærenti bonas margaritas.

REGVLA. XXXIIII.

QVI præsentia concedit, futura prohibet. Sic Christus prohibens, ne simus de crastino soliciti, de præsentibus concedit, vt panem quotidianum petamus. ex Hiero, Matth. 6.

Qui priora negat, concedit sequentia. Vt, Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit. Non dixit quod talis populus vltra non erit. potiùs quippe & durius est, regnum Romanorum, sed ante non fuit. ex Hierony. Isaiæ. 23. *Isaia. 23.*

Præsens negat, qui præteritum confitetur. vt apud Malachiam, Dilexi vos, inquit Dominus. hoc est aliquando vos amaui, nunc autem odio habeo. Ex Hierony. Malachiæ. 1.

Dum præterita recolit scriptura, etiam tẽpus præsens significat. vt, Tradidit eos Deus in reprobum sensum & nunc tradit. & Psalmo. 1. Beatus vir qui non abijt in consilium, nec nunc etiam abit. & Threnorum. 1. Quomodo sedit sola ciuitas plena populo. & nunc etiam sedet, hoc est destructa est. ex Ambro. in comment. episto. ad Roma. capit. 1. *Rom. 1.*

REGVLA XXXV.

HAnc habent Hebræi consuetudinem (inquit Hiero. in quæst. in Gene.) vt ex voluminum principijs illis nomina imponant. vt Beresith vocant Genesin, idest, in principio. Veellesemoth, vocant Exodum, idest hæc sunt nomina. Vaicra, Leuiticum, hoc est & vocauit. Vaidabber, Numeros. id est locutus est. Elledebarim, Deuteronomium, id est hæc sunt verba. Et Christianus Druthmari in procemio in Matth. ait. Matthæus libro suo titulum, Liber generationis, imposuit, iuxta consuetudinem Iudæorũ ad quos scribebat, qui soliti sunt libris suis ex principijs nomina imponere. Nam de Christi generatione Matthæus tractat. Hæc ille. In paucis alijs libris regula seruatur, aut forte in nullis, si demas Parabolas Salomonis, quas Misle vocant, & Lamẽtationes Ieremię quas vocant. Echa. Diuidunt tamen Pentateuchũ in quinquaginta sectiones, quas Hebræi vocant, Parasa hoc est diuisionem, & vnaquæq; ipsarum à principio nomen assumpsit. Reliqui libri ab authoribus habent nomina sibi indita.

REGVLA XXXVI.

VT author est Greg. homi. 7. in Ezechie. In vna eademque scripturæ sententia, alius sola historia pascitur, alius Typica, alius vero intelligentiam per Typum contemplatiuam quærit. Et fit plerunque, vt in vna eademque sententia cuncta simul tria valeant inueniri. Moyses enim cum de ardenti rubo vocatus fuisset, accessit propius vt videret visum, & ecce rubus ardebat, & non consumebatur. Magnum est hoc miraculum. Si solam in eo historiam requiras, est vnde legentis nutriatur animus, vt videns quod in ligno ignis ardeat, & non consumat. At vero si typicam intelligentiã queras quod flamma, nisi lex de qua scriptum est. In dextera eius ignea lex? & quid rubus ille nisi Iudaicum populum designauit, peccatorũ suorum spinis obsitum? sed rubus ardens consumi nõ potuit, quia Iudaicus populus, & ignẽ quidem legis accepit, & tamen peccatorũ suorum spinas nõ deseruit, nec eius vitia, diuini sermonis flamma cõcremauit. Hactenus ille. Iuxta triplicem sensum totum fere librũ Iob Gregorius exposuit, aut omisso sensu literali, *Exod. 3.* *Deute. 33.*

(quia aliquando humilior esse solet,)iuxta allegoricum & moralem,& iuxta duplicem sensum,scilicet literalem & allegoricum,Hieron. interpretatus est vniuersos prophetas,tã maiores,quam minores. Ideo studiosi eorum libros diligenter euoluant, & diligentiam ęmulentur, si nolunt stupidas & frigidas allegorias effingere. Quanuis hac in re Gregorius violentior est.Sed Hiero.adeo doctus & diligens est, vt Origenis discipulum & sectatorem possis agnoscere,qui vniuersos, in tractãdis allegorijs, mortales longo interuallo superauit. Sed aduerte tunc diuinam scripturam vnicum tantum sensum admittere, quando res de qua agitur,non potest iuxta literalem sensum consistere, & tunc sensus literalis illius loci,erit allegoricus,vt Isaiæ. 43. cum loquitur de Euangelij prædicatione ait.Ponam in deserto viam,& in inuio flumina, glorificabunt me bestiæ agri,dracones & struthiones, quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo,electo meo.Populum istum formaui mihi,laudem meã narrabit.Vocat desertum,gentes quæ legem nõ habebant,& Dei cognitione carebant, flumina vocat doctrinam euangelij,de qua dicitur. Omnes sitientes venite ad aquas. Et qui credit in me flumina de ventre eius floent aquæ viuæ.Dracones & bestias vocat gentes propter feritatem ipsarum, ad sensum quem exposuimus in illa Reg.mutata re pristinum nomen permanet. Sic dicitur, spinæ nascuntur in manu ebriosi, &, Libanus vertetur in Carmelum, & Carmelus in saltum repotabitur. Nam hæc duo testimonia allegoricè sunt intelligenda,cum iuxta literam non possint stare.Hoc est quod dixit Orige.hom.2.in Gen. Non semper in scripturis diuinis historialis consequentia stare potest, sed nonnunquam deficit,vt verbi causa cum dicitur.Spinæ nascentur in manus ebriosi, & cum in templo à Salomone constructo,dicitur. Vox mallei & securis non est audita in domo Dei,& iterum in Leuitico,cum lepra parietis & pelliculæ & staminis inspici iubetur à sacerdotibus & purgari. De his iam supra late à nobis disputatum est.

Quãdo sensus literalis sit allegoricus.

Prouer. 26.
3.Reg.6.
Leuit. 13.

REGVLA XXXVII.

Mutationes personarum repentinæ (inquit August.Psalm.44.)& omnino ex improuiso, inueniuntur in sanctis scripturarum libris,vt in Psalmo. Domine libera animam meam à labijs iniquis & à lingua dolosa,& statim subiungit. Quid detur tibi aut quid adijciatur tibi aduersus linguam dolosam? Alia illic persona erat, alia hic,illi petentis, illic subuenientis. Hæc ille. Nos aptioribus vtamur exemplis, Canticorum. 1.osculetur me osculo oris sui, quia meliora sont vbera tua vino, & Genes.49. A (id est,propter) præda fili mi ascendisti, incuruauit se & accubuit vt leo, & Isaiæ.52. Peccauimus ei,& noluerunt in vijs eius ambulare, & Psalm. 80. & comedere fecit eum de adipe frumenti, & de petra melle saturabo te, & Isaiæ.1. Confundantur ab idolis quos elegistis,& Michææ.1.Vxorem adolescentiæ tuę ne despiciat.

Psal. 113.

Vulgata. Ad prædam fili mi ascẽdisti, requiescẽs accubuisti vt leo & quasi leæna quis suscitabit eum.

REGVLA XXXVIII.

Secundum regulam scripturarum(inquit Hierony.in commen. Abdię)qui pereũt non esse dicuntur. Vnde Abdias inquit, bibent omnes gentes iugiter, & erunt quasi non sint.Qui enim perit ei qui est,& qui dicit ad moysen,qui est misit me ad vos,merito nõ esse dicitur, & in volumine Hester legimus. Ne tradas domine regnum tuum his qui non sunt,& in Deuter.Loquens de vocatione gentium dicitur. Ipsi me irritauerunt in his qui non sunt dij,& ego eos irritabo super gente quæ non est,& Ezechie.26.ca. ait. Non esse dicitur impij in Inferno inclusi,nõ quod esse desistant qui in pœnis sunt sempiternis, sed quod qui Deo non viuunt in scripturis sanctis dicantur non subsistere. Vnde Hester contra idola loquens. Ne tradas sceptrum tuum,inquit,his qui non sunt, & alibi, qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt. Vtique erant quibus obsecrat ne tradatur sceptrum, sed Deo non erant, qui virtutibus & viuenti Deo esse cessarant,& in Psalm.Dimitte me vt refrigerer,prius quam abeam & amplius non ero. Lege eundem Hieronym. in comment.Isaiæ.cap.65.& Hoseæ.cap.7. Deniq; Basilius cum hæc eadem totidem verbis scripsisset. lib. 2. contra Eunomium, addit. Cum ad Ephesios.1.scribit apostolus,vt illos vere coniunctos ei,qui est, per cognitionem ostenderet, existentes eos per excellentiam nominauit,dicens. Sanctis qui sunt, & fidelibus in Christo Iesu, sic enim & qui ante nos fuerunt tradiderunt, & nos in antiquis codici bus

Sunt, & nõ sunt quid in scripturis significent.
Exod.4.
Hester 14.
Deut.32.
Psalm.38.
Locus Pauli annotandus.

bus inuenimus absque nomine Ephesi. Hæc ille. & iuxta hanc lectionem videtur Hiero. hunc locum exposuisse, quanuis nihil de lectionis varietate prodiderit. Præterea Chrysost.hom.1.in priorem ad Corint.epist.ait.nō
1.Cor.1. esse dicuntur, qui nihil æstimantur propter vilitatem. Vnde paulus elegit ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret, & Athanasius in oratione cōtra Idololatras ait. Quę sunt ideo vocantur bona, quoniam à Deo qui est essentia ipsa, exemplar trahūt. quæ non sunt. mala nuncupamus, eo quod cum nulla essentia subsistant, hominum commentis efficta sint. Hactenus ille. Quasi dicāt. res nullius momenti & contemptibilis non esse dicitur. ad Rom.4. Qui vocat ea quę non sunt tanquam ea quæ sunt. & si charitatem non habuero nihil sum, & ita intelligo quod ait Paulus. Idolum nihil est in mūdo. Quanuis Sanct. Tho. a.a. dicat idolum vocari nihil, quia caret anima sensitiua.

Solet in scripturis (inquit Aug.li.3.q.in Leui.q.57.) res quæ significat, eius rei nominē
Genes.41. quam significat nūcupari. vt in Genesi. septē spicæ, septem anni sunt. non dixit septem annos significant. & septem boues, septem anni
1.Cor.10. sunt. Hinc est quod dictum est. Petra autem erat Christus. Vult dicere Aug. quod verbū substantiuum non raro exponitur per verbum, significo, as. Gene.40. Tres propagines, tres dies sunt, id est, tres dies significant. & de Iohanne dicitur Matth.11. Hic est Elias. & Coloss.2. Nemo vos iudicet in cibo vel potu, aut in parte diei festi quæ sunt vmbra futurorum. Præterea in tract. 63. in Iohan. idem August. ait. Solet scriptura res significantes, tanquam illas quæ significātur appellare. Sic discedente Iuda, tanquam zizanijs separatis, remanentibus tanquam tritico Apostolis ait
Ioan.13. Christus. Nūc clarificatus est filius hominis. Ac si diceret. ecce in illa clarificatione mea quod erit, vbi malorum nullus erit, ibi malorum nullus perit. Non est dictum nunc significata est clarificatio filij hominis, sed dictum est. Nunc clarificatus est filius hominis. Quęadmodum non dictum est. bonum semem significat filios regni. aut zizania significabat filios maligni. Sed dictum est bonum semen hi sunt filij regni. Zizania autem sunt filij maligni. sic clarificatus est filius hominis, postea quam separato inde nequissimo & secum remanētibus sanctis significata est glorificatio eius, quando separatis iniquis remanebit cum sanctis. Sum, idest, viuo. Psalm. 38. Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeam & amplius non ero. & in euangelio. Noluit consolari quia non sunt.

Sum significat idem quod voco. Iudi. 13. Nazareus erit à iuuentute sua. & Iohan.1. Tu es Symon filius Iona, tu vocaberis Cephas.

Sum, inquit August.lib.1.Locut. in Gene. versus finem. idem significat quod habito, as. Vnde cum fratres Ioseph in Ægypto essent, dicunt. Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Canaam. & ad Rom. 1. omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.

Denique sum accipitur in propria significatione. Isaiæ.43. ego sum, egō sum qui deleo iniquitates tuas propter me. & 1. Corint.11. non sint in vobis schismata. & si alij potestatis (id est opum) vestræ participes sunt, non ne potius nos. & in hac significatione accipere oportet in verbis consecrationis, scilicet. Accipite & comedite hoc est corpus meum, Matth. 26 etiam si rumpantur omnes hæretici, cum nostræ sententiæ suffragentur, & subscribant vniuersi antiqui patres, sanctitate & eruditione illustres, quotquot aliquid scriptis mandauerunt à tempore Apostolorum vsque ad nostram hanc ætatem, quando exortus est filius perditionis, qui extollitur supra omne quod dicitur Deus. Sed vtinam vt imitantur illius asseclæ, discipulos domini, in offensione illa quam passi sunt (nam nonnulli ex illis abierunt retro & à domino recesserunt, audientes Dominum dicentem. Ego sum pa- Iohan.6. nis viuus qui de cælo descendi,) ita quoque illorum æmularentur pœnitentiam. tradit quippe Epiphanius, Marcum & Lucam ex illorum fuisse numero qui in petra scandali Christo impingentes ab eius doctrina desciuerunt. Quorum alter à Petro, alter à Paulo ad ecclesiæ sagenam est pertractus. Sed qui fieri id possit in nostri seculi hæreticis nō video, cum patres illos, quibus se Dominus familiarius insinuauit, ac arcana sua detexit, qui eos à via perditionis poterant reuocare, tam impiē quam stultē, explodant, contemnant, & exibilent, atque illorum loco hæreticorum quorundam obscurorum pestes, subrogent & substituant. Audi igitur quid Græcorum omniū præstantissimus de hac re dicat homil. 83. in Matthæ. Credamus vbique Deo, nec repugnemus ei etiam si sensui nostro & cogitationi absurdum esse

videatur quod dicit, in omnibus & præcipuè in mysterijs ita faciamus, non illa quæ ante nos iacent solummodo aspicientes, sed verba quoque eius teneamus. Nam verbis eius defraudari non possumus, sensus vero noster deceptu facilis est. Illa falsa esse non possunt, hic sæpe fallitur. Quoniam ergo ille dixit, hoc est corpus meum, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus & oculis intellectus id aspiciamus, & homil. 60. Ad populum Antioch. ait. Quoniam igitur verbum dicit, hoc est corpus meum, & pareamus & credamus, & oculis intellectualibus ipsum intueamur, & iterum homil. 51. in Matth. Corpus Christi nobis propositum est, non vt tangamus solummodo, sed vt comedamus & saturemur, & Tertul. de resur. carnis, Caro, corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima Deo saginetur. Sed de hoc satis. Porrò Lutherani, tum, pro significo, positum autumant in verbis illis consecrationis.

REGVLA XXXIX.

Visum est regulas illas septem Ticonij cuiusdam hæretici Donatistæ, quas conscripsit ad Intelligendum, vt ipse dicebat, vniuersas scripturas, vt autem mihi videtur ad intelligendum perexiguam partem ipsarum, in hunc post remum locum relegare. Nam prorsus expellere à libro nostro consilium non fuit, ne viderer illas regulas contemnere, & vt ieiunas & steriles è finibus nostris depellere, quas Augustinus & post ipsum Isidorus dignas fuisse censuerunt, quæ literis committerentur, in Theologorum gratiam & vtilitatem. Sexta regula à me omissa fuit, non quia negligenda videbatur, sed quia ipsam latissimè explicaui in superioribus libris, quando agebam de ordine narrationis scripturæ. Esto igitur prima regula, de domino & eius corpore, in qua scire oportet aliquando capitis & corporis, idest, Christi & ecclesiæ vnam personam nobis intimari. Neque enim frustra dictum est à fidelibus. Ergo Abrahę semen estis, cum sit vnum semen Abrahæ, quod est Christus, non hæsitemus quando à capite ad corpus, vel à corpore transitur ad caput, & tamen non receditur ab vna eademque persona. Vna enim persona loquitur dicens, sicut sponso posuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornamento, & tamen quid horum duorum capiti, quid corpori id est Christo, quid ecclesiæ conueniat, vtique intelligendum est. & Isidorus lib. 1. de summo bono. c. 25. inquit Prima regula est de domino & eius corpore, quæ de vno ad vnum loquitur, atque in vna persona, modo caput, modo corpus ostendit. Sic Isaias ait. Induit me vestimentis salutis, & indumento iustitię circundedit me, quasi spō sum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In vna enim persona duplici vocabulo nominata, & caput. i. sponsum, & ecclesiam, id est, sponsam manifestauit. Proinde notandum in scripturis quod quandoque specialiter caput describitur, quandoque & caput & corpus, & quandoque ex vtroque transeat ad vtrumque, & ab altero ad alterum. Sicque quid capiti, quid corpori conueniat prudens lector intelligat. Nec ab his dissidet Eucherius in. q. in Isaiam. Hæc regula & quæ sequitur aut nihil aut parum inter se differre videntur. Possent ni fallor clarioribus ac magis familiaribus verbis explicare. Deus, inquam, aliquādo loquitur sub propria persona, vt, ego à patre processi, & à Deo exiui, aliquando sub totius ecclesiæ persona, quę tam ex perfectis, quam ex illis qui nondum perfectionem adepti sunt, constat, & vice versa, vt Actu. 9. Saule Saule, quid me persequeris id est, ecclesiam meam, nam præcessit, accesserat Paulus ad principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas, vt quos inuenisset huius viæ viros, vinctos duceret in Ierusalem, & subdit. Ego sum Iesus Nazaræus quem tu persequeris, & Psal. de quolibet homine dicitur, omnia subiecisti sub pedibus eius. Cum in epist. ad Ephe. cap. 1. Paulus tribuat Christo, omnia, inquit, subiecisti sub pedibus eius, & ipsum dedit caput super omnem ecclesiam, quæ est corpus eius. Imo vniuersa fere quæ in nouo instrumento ex veteri assumuntur, sub aliquorum sanctorum persona, de Christo intelliguntur, & Mar. 9. Qui vos suscipit me suscipit, &, ego sto ad ostium & pulso, & alicubi dicit. Ego & pater vnum sumus, & alibi, fac vt sint vnum, sicut ego & tu vnum sumus, & ad Ephes. 2. conresuscitauit & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Denique Psalmi fere omnes dicuntur sub persona Dauid & intelliguntur de Christo & ecclesia, quæ distinctio à diligenti lectore animaduertenda est. Hoc est quod inquit August. Psal. 37. Cum Christus, inquit loquitur, aliquando ex persona solius capitis loquitur, quod est ipse

Aug. lib. 3. de doct. Christi c. 31. & sequētibus. — *1. Regula.* — *Galat. 3.* — *Isa. 61.*

ipse saluator, aliquando ex persona corporis sui, quod est ecclesia diffusa in toto orbe. Vt, Deus meus Deus meus vt quid dereliquisti me. Hæc Christus. Verum quod subiungit. Longe à salute mea verba delictorum meorum. Christus sub persona ecclesiæ inquit, & alibi. Esuriui & dedistis mihi manducare, ex membris suis loquitur non ex se, & quando dixit. Saule Saule cur me persequeris, caput pro membris clamabat, & Hieronym. ad Galat. a. ca. Nihil interest de corpore quid dicatur, an membris, cum & corpus diuidatur in membra, & membra sint corporis, & in comment. in Iob. titulo Hieron. c. 29. Quando, inquit, aliquid ad saluatorem referri non conuenit ad membrorum illius compagem sensum expositionis conemur inflectere, & recte id fieri poterit, vt quod ipse dominus caput ecclesiæ suæ in se recipere non potest, de eius corpore, quod est ecclesia, sentiatur, & August. concione. a. Psalmo. 90. ait. Aliquando non solum Psalmus, sed omnis prophetia sic loquitur de Christo, vt caput solum commendet, & aliquando à capite it ad corpus, idest, ad ecclesiam, & non videtur mutasse personam, quia non separatur caput à corpore, sed tanquam de vno loquitur, vt in Psalm. 21. qui de passione domini loquitur, dicitur. Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Delicta tamen nō habebat Christus, & tamen dicitur in capite illius Psalm. Deus meus vt quid me dereliquisti, longe à salute mea, verba delictorum meorum, delicta ad nos pertinent, passio ad Christum. Hactenus ille. Sic apud Zachariam, Iesus filius Iosedech sacerdos magnus, qui typum gerebat saluatoris, introducitur vestibus sordidis vestitus. Lege Regulam illam. Moris est scripturę diuinę sanctos assumere personam peccantium. Porrò audi aliam similem huic.

Mat. 25.

REGVLA XL.

Regula secunda est, inquit August. de domini corpore vero atq; permixto, hæc regula vigilātem lectorem requirit, quando scriptura cum ad alios iam loquatur, tanquam ad eos ipsos ad quos loquebatur videtur loqui, vel de ipsis cum de alijs iam loquatur, tanquam vnum sint vtrorumque corpus, propter temporalem commixtionē & cōmunionem sacramentorum, adhoc pertinet in canticis canticorum. Fusca sum & speciosa, vt tabernacula Cedar, speciosa sum vt pelles Salomonis. Non enim ait. Fusca fui vt tabernacula Cedar, & speciosa fui, vt pelles Salomonis, sed vtrumq; se esse dixit propter temporalem vnitatem intra vna retia piscium bonorum & malorum. Tabernacula enim Cedar ad Ismaelem pertinent, qui non erit hęres cum filio liberæ. Itaque cum de bona parte Deus dicat. Ducam cæcos in viam quam non nouerunt, & semitas quas non calcauerunt calcabunt, & faciam illis tenebras in lucem, & praua in directum, hæc verba faciam & non derelinquam eos. Mox de alia parte, quæ male permixta est dicit. Ipsi autem conuersi sunt retrorsum, quanuis alij iam esse significentur verbis. Sed quoniam nunc in vno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur, non tamen semper in vno erunt. Ipse est quippe ille seruus commemoratus in euangelio, cuius dominus cum venerit diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet. Isidorus sic habet. Secunda est de corpore vero & permixto, nam videtur quædam vni conuenire personæ, quod tamen non est vnius, vt est illud, puer meus es tu Israel, ecce deleui vt nubem iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua, conuertere ad me & redimam te. Hoc ad vnum non congruit. Nam altera pars est cui peccata deleuit, cui dicit, puer meus es tu, & altera cui dicit. Conuertere ad me & redimam te, qui si conuertantur eorum peccata delentur. Per hanc regulam sic ad omnes loquitur scriptura, vt boni redarguantur cum malis, & mali laudentur cum bonis. Lege vt hanc regulam intelligas, quæ scripsimus in regulis Paulo peculiaribus, vbi diximus, quod cum scribat ad vnicum populum, eosdem laudat & vituperat, ita vt vnusquisq; intelligat quid ad se pertineat, ac mores suos cognoscat an sint digni laude vel vituperio, & similiter fit in prophetis, loquitur Deus ad Israel secundum carnem, & vertit sermonem ad Israel in spiritu, vt Isaię. 43. loquitur de populo electo. Dedi in deserto aquas vt darem potum populo meo, populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit, & subdit de populo infideli. Non me inuocasti Iacob nec laborasti in me Israel, vsque ad finem capitis, & subdit cap. 44. de populo electo. Et nunc audi Iacob serue meus, & Israel quem elegi.

Can. 1.

Isaie. 42.

Hosea. 12.

REGVLA XLI.

Tertia regula est de promissis & lege, vel de spiritu & litera. Sed vt inquit Augu. magis est quæstio ingens quam regula quæ soluendis quæstionibus est adhibenda. Vult significare id quod nos ante diximus in expositione regulæ Grego. ex homi. 7. in Ezech. quod narratio illa quæ iuxta historiam admittitur, quæ est veluti fundamentum sensus spiritualis iuxta allegoriam quoque ipsam exponere oportet, vt circuncisio Abrahæ verè facta est, & vere intelligitur per illam circuncisio spiritualis populi Christiani.

REGVLA XLII.

Quarta regula est, inquit August. de specie & genere. Speciem voco partem, ... Genus autem totum cuius ea pars est, quam voco speciem. Sicut vnaquæq; ciuitas pars est vniuersitatis gentium, hanc voco speciem, genus autem omnes gentes. Eadem ratio est si non de vnaquaque ciuitate, sed de vnaquaq; prouincia vel gente vel regno, tale aliquid in diuinis reperiatur eloquijs. Non solum enim, verbi gratia de Ierusalem vel de aliqua gentium ciuitate, siue Tyro siue Babylone dicitur aliquid in scripturis quod modũ eius excedat, & conueniat potius omnibus gentibus, verum etiam de Iudæa, Ægypto, de Assyria, & quacũq; alia gente in qua sunt plurimæ ciuitates, non tamen totus orbis, sed pars eius est, dicitur quod transeat eius modũ & congruat potius vniuerso cuius hæc est
Psalm. 71. pars, vel generi cuius hæc species est. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quæ de Salomone dicuntur excedunt eius modum, & potius ad Christum vel ecclesiam, cuius ille pars est, relata clarescunt. Neque species semper exceditur, sæpe enim talia dicuntur, quæ vel ei quoq;, vel ei fortassis tantummodo apertissimè congruant. Sed cum à specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie quod in genere potest melius & certius inuenire. Facile quippe est illud
Ezech. 36. quod ait propheta. Domus Israel habitauit in terra, & polluerunt eam in via sua & in idolis suis & peccatis suis, secundum immunditiam menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam, & effudi iram meam super eos, & dispersi illos inter nationes, & ventilaui eos in regiones, secundum vias eorum iudicaui eos. Facile est, inquam, hoc intelligere de Israel secundum carnem. Alia etiam quæ sequuntur eidem intelliguntur populo conuenire. Sed cum dicit. Sanctificabo nomen meum sanctum, illud magnum quod pollutum est inter vos, quod polluistis in medio earum. Iam intentus debet esse qui legit quemadmodum species excedatur, & adiungatur genus. Sequitur enim & dũ sanctificabor in vobis ante oculos eorũ & accipiam vos de gẽtibus, &c. Hoc de nouo testamento esse prophetatum de gentibus & Iudæis conflato, cõstat, ad quod pertinet non solum vna gens illa in reliquijs suis, de quibus dicitur. Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris reliquiæ saluæ fient, verum etiam cæteræ gentes, non ambigit quisquis intuetur conuersionẽ omniũ gentiũ, sic fit Israel spiritalis, nõ vnius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt patribus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Israel spiritalis ab illo Israel carnali, qui est vnius gentis nouitate gratiæ, non nobilitate patriæ, & mente non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc, & cum iam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illũ loqui videtur, non intellectũ scripturarum nobis quasi hostiliter inuidens, sed excernens medicinaliter cor nostrum. Vnde & illud quod ait. Inducam vos in terram ve- Ezech. 36.
stram, & paulò post tanquã id ipsum repetẽs, & habitabitis, inquit, in terra quã dedi patribus vestris, non carnaliter sicut carnalis Israel, sed spiritaliter, sicut spiritalis Israel. Ecclesia, quippe sine macula & ruga ex omnibus gentibus congregata, atq; in ęternũ regnatura cũ Christo, ipsa est terra beatorũ, terra viuentiũ. Ipsa est intelligenda patribus data, quãdo eis immutabili Dei voluntate promissa est, quoniã ipsa prædestinationis firmitate iam data est, sicut de ipsa gratia quæ sanctis datur, scribẽs ad Timot. apostolus ait. Nõ secundũ opera nostra, sed secundum suũ propositũ & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante secula æterna, manifestata autẽ nunc. Datam dixit gratiam, quãdo nec erant adhuc quibus daretur, quoniam in prædestinatione Dei iã factũ erat, quod suo tẽpore futurũ erat. Hanc regulam clarioribus verbis explicauit Isidor. Quarta, inquit, est regula de specie & genere, per quam pars pro toto, & totum pro parte

parte accipitur. Veluti si vni populo vel ciuitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum. Nam licet aduersus vnam ciuitatem Babylonicam per Isaiam
Isai. 13. Dominus comminetur, tamen dum contra ecclesiam loquitur, transit ad genus de specie, & conuertit contra totum mundum sermonem. Certe si non loqueretur aduersus vniuersum orbem, non adderet infra generaliter. Et perdam omnem terram, & visitabo super orbis mala, & cætera quæ sequuntur ad internecionem orbis pertinentia. Vnde & adiecit. Hoc est consilium quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus eius extensa super omnes gentes. Item postquam sub persona Babyloniæ arguit vniuersum mundum, rursus ad eandem quasi de genere ad speciem reuertitur, dicens quæ ei ciuitati specialiter cõtigerũt. Ecce ego suscitabo super eos Medos. Nam regnante Balthasar à Medis est obtenta Babylonia. Sic & onus Ægypti ex persona eiusdem, scilicet Dei, totum vult intelligere mundum, dicẽdo. Et concurrere faciam Ægyptios aduersus Ægyptios, regnũ aduersus regnum. Cum Ægyptus non multa regna, sed vnum habuisse describatur regnum.

Huius regulæ est perfacilis explicatio si modo à fundamentis eius expositionem exordiamur. Scripturæ mos est, vt nunquã ita de re aliqua certa & definita & ante oculos proposita sermonem habeat, quin eius significatio ad omnes similes dimanet. Nam aut loquitur de viris iustis, vt de Dauid, Moyse, Ezechia, aut Isaia, aut de sceleratis, vt de Nabuchodonosor, Antiocho, Balaam, & tunc dico de vtrisq; verum esse vnum virum iustũ, vniuersos iustos, & vnum sceleratum, vniuersos nepharios homines cõplecti. Ac similiter dilatã dⁿ est hic sermo ad vniuersas alias res, siue sint regiones, siue vrbes, siue flumina, nã si res illæ sustinent typũ rei dignæ laude, vt Ierusalem, Iuda, omnem piorum cœtum significant. Si vero tenent figuram rei illaudatæ, vt Babylõ, Moab, Damascus, Aegyptus, Tyrus, Arabia, vniuersam congregationem hostium ecclesię significant. Vides quomodo species pro genere accipiatur, vt apud Isaiã. Et erit altare do-
Isai. 19. mini in terra Aegypti, & Aegyptus dominum cognoscet, Aegyptus ponitur, p vniuersis idolorũ cultoribus, qui relictis idolis doctrinam euangelij receperunt, & Isaiæ. 25. loquens de populi Dei potentia, inquit. Et triturabitur Moab sub eo, sicut terũtur paleæ in plaustro. Moab vocat vniuersos infideles. Sub eo, idest à populo fideli. Et vice versa genus pro specie ponitur, vt factæ sunt tenebræ in vniuersa terra, idest, in Iudæa, & in Actibus apost. Agabᵘ prædicebat famẽ futuram sub Claudio in vniuerso orbe terrarum, idest, in Iudæa quæ pars orbis est, &, ómnes declinauerunt simul & inutiles facti sunt, id est, bona pars hominũ per Synecdochen, & Isaiæ. 13. de Medis Babylonem deuastantibus dicitur, vt disperdat omnẽ terram, & statim. Visitabo super orbis mala, &c. 14. hoc cõsilium cogitaui super omnem terram, & hæc est manus super vniuersas gentes, & loquitur aduersus Babylonem. Lege de hac re ca. de numeris quando diximus numerum pluralem vnum tantum significare, & Reg. quæ incipit. In his quæ ad mores attinent ex his quę continia sunt, similia licet colligere, lege quoq; aliam Reg. quæ incipit. Genus capitur pro specie & ècontra, & sic plana & expedita erit huius regulæ materia, lege quoque Ambros. lib. 1. de voca. gentium. capit. 3.

REGVLA XLIII.

Quintam regulam ponit Ticonius, quam de temporibus appellat, quæ regula plerumque inueniri vel conijci potest latens in scripturis quantitas temporum. Duobus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdoches, aut legitimis numeris. Tropus synecdoche, aut à parte totum, aut à toto partem facit intelligi, sicut vnus euangelista post dies octo factum dicit, quod alius post dies sex, quando in mõte discipulis tantum tribus præsentibus, facies domini vt sol resplenduit, & vestimenta eius sicut nix. Vtrumque enim verum esse non posset, quod de numero dierum dictum est, nisi ille qui dixit, post dies octo, intelligatur partem nouissimam diei ex quo id Christus prædixit futurum, & partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis diebus duobus atque integris posuisse: is vero qui dixit, post dies sex, integros omnes & totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis quo significatur à parte totum, etiam illa de resurrectione Christi soluitur quæstio. Pars enim nouissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est, adiuncta etiam nocte præterita, & nox in cuius parte vltima resurrexit, nisi totus

Luc. 9.
Mat. 17.

tus dies accipiatur, adiuncto scilicet, die illucescente dominico, non possunt esse tres dies & noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum. Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius scriptura commendat, sicut septenarium, vel denarium, vel duodenariū, & quicunq; alij sint quos legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerunq; enim huiusmodi numeri pro vniuerso tempore ponuntur, sicut, septies in die laudē tibi dixi, nihil est aliud quam, semper laus eius in ore meo. Tantūdē valent, & cum multiplicantur siue per denarium, sicut septuaginta & septingenti. Vnde possunt septuaginta anni Ieremiæ pro vniuerso tēpore spiritaliter accipi, quo est apud alienos, (scilicet Babylonios) ecclesia (scilicet Israel) siue per scipsos, sicut decem per decem, cētum sunt, & duodecim per duodecim. 144. quo numero significatur vniuersitas sanctorum in Apocalypsi. Vnde apparet non solas temporum quæstiones istis numeris esse soluendas, sed latius patere significationes eorū & iu multa serpere. Neq; enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines. Isidorus sic habet. Quinta regula est de temporibus, per quam, aut pars maior temporis per partem minorem, aut pars minor temporis per partem maiorem inducitur, sicut est de triduo dominicæ sepulturæ, dum nec tribus plenis diebus ac noctibus iacuerit in sepulchro, sed tamen à parte totum triduū accipitur. Vel sicut illud quod quadringentis annis prædixerat Deus filios Israel in Ægypto seruituros, & sic inde egressuros, qui tamen dominante Ioseph dominati sunt, nec statim post quadringētos annos egressi sunt vt fuerat repromissum, sed quadringentis triginta peractis ab Ægypto recesserunt. Est & illa de temporibus figura per quam quædam quæ futura sunt quasi iam gesta narrantur, vt est illud. Foderūt manus meas & pedes meos dinumerauerunt omnia ossa mea, &, diuiserunt sibi vestimenta mea, & his similia, in quibus futura tanquam si iam facta sint, ita dicuntur. Sed cur quæ adhuc facienda erant iam facta narrantur. Quia quæ nobis adhuc futura sunt, apud Dei æternitatem iam facta sunt: Quapropter quando aliquid faciendum esse pronunciatur, secundum nos dicitur. Quando vero quæ futura sunt iam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem accipienda sunt, apud quem iam omnia facta sunt, quæ futura sunt.

Gen. 15. *Exod. 12.*

Omnia præcepta sub hac regula cōplexa, satissime à nobis varijs in locis harū hypotyposeon sunt explicata. Nam in superioribus quinquagenis, totam synecdoches materiam multis exēplis illustrauimus. Porrò de exemplo illo desumpto ex Gen. 15. Peregrinum, inquit, erit semen tuum in terra nō sua quadringentis annis & affligent eos, cum tamen in Exo. cap. 12. numeretur quadringenti triginta anni. In ca. de numeris à nobis explicatum fuit. Sed ne prorsus siluisse videar, aduerte quod computatio maioris numeri, scilicet. 400. exordium sumit à tempore quo dictum fuit Abrahæ, Gene. 12. egredere de terra tua, &c. Supputatio vero minoris incipit à natiuitate Isaac, quæ fuit triginta annis postquā egressus fuerat Abrahā Charā. de qua re vide glossam quam ordinariam vocant, Exod. 12. Deinde cū dicit Isido. infallibilē atq; immutabilem esse prophetiam, intelligit de prophetia prædestinationis, alioqui illa quę est comminationis, mutabilis est, vt illa Ionæ. 3. Adhuc. 40. dies, & Niniue subuertetur, de vtraq; disserui in ca. de prophetia, secutus Chryso. & in his quinquagenis ex sententia Eucherij, Theodoreti, Hier. sed vtriusq; rei vnum proponam exemplum. Gen. 6. dicitur. Erunt dies illorum centū & viginti annorum. Iuxta expositionē Hier. in. q. in Gen. huuc sensum habet. Habebūt annos centū viginti ad agendā pœnitentiā. Non igitur vt multi putāt humana vita ad centū viginti annos cōtracta est. Siquidē inuenimus quod post diluuiū Abrahā vixit annos centū. 75. alij plures, Noë trecentos annos. Quia vero pœnitentiā agere cōtēpserunt, noluit Deus tēpus spectare decretū, sed viginti annorū spacijs amputatis induxit diluuiū, anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Atq; iterū hæc repetit Dan. 9. c. & Beda in Gen. & Albinus in. q. in Gene. At dices, dn̄s fefellit homines illos, quos ante tēpus à se præfinitum, perdidit. Ad hoc respondeo quod fuit prophetia comminationis, & hoc est quod inquit Hier. Dan. 4. Sentētia Dei facile mutatur Ezechiæ regis exēplo, quē Isaias dixerat esse moriturū & Ionæ. Dei sententia mutata est, non vanitate iudicij, sed eorū conuersione qui meruere indulgentiam, nō enim Deus hominibus sed vitijs irascitur, quę cū in homine nō fuerint, nequaquā punit quod mutatū est, & Greg. lib. 16. mor. c. 6. Deus mutat sententiā, non consiliū. Secunda expositio est Aug. lib. 15. de Ciuit. Dei. ca. 24. Anno, inquit quingen-

Locus ex Gen. 6. expositus.

quingentesimo vitæ Noe genuit Sē,Chā, Iaphetli,& dictum est illi Non permanebit spiritus meus cum homine,idest,hominibus, in æternum,quia caro est,erunt dies illius centū viginti annorum,vt dicitur Gene.5.&.6. Postea vero cap.7.dicitur. Anno sexcentesimo vitę Noe rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ. Tunc inquit August. intelligo dixisse Deum Noe, erunt dies illius. 120.annorum, cum circa finem quingentorum annorum esset.Noë, idest,quadringentos octoginta vitæ annos ageret,quos more suo scriptura, quingentos vocat,nomine totius, maximam partem plerumq; significans.Sexcētesimo quippe anno vitæ Noe secundo mense factum est diluuium.Ac sic.120.anni prædicti sunt futuri meta vitæ hominum periturorum, quibus transactis diluuio delerentur.Nec August.refragatur Euch.lib.1.in Gen. cap.37.Ecce iuxta Hierony.viginti anni amputati sunt, quia pœnitentiam agere neglexerunt. Iuxta August.post transactos.120.annos,diluuio abolitum est genus humanum. Tertiam huius loci expositionem desumpsimus ex Lactantio lib.2.de origine erroris.c.14.Deus,inquit,execratus Iniustitiam prioris seculi, ne rursus lōgitudo vitæ,causa esset excogitandorum malorum,paulatim per singulas progenies diminuit hominis ætatem,atque centum & viginti annis metam collocauit, quam transgredi non liceret,& sumpsit mutuo ex Iosepho lib. 1.antiqui.c.4.&.c.7.Thare,inquit,vixit ducē tos & quinquaginta annos, sensim enim vita hominum minuebatur, vsq; ad Moysis natiuitatem, post cuius obitum terminus vitę hominum præfinitus est à Deo cētum &.20. annos,tot enim ipse vixit annos. Hanc expositionem Hier.nō placuisse arbitror.Nam illos quod suppresso arguit nomine,nisallor, sunt Iosephus & Lactant.illius patroni.

Est denīq; alia.q. de numeris. Quomodo Sem biennio post diluuium cētum annorum esse dicatur in Gene.cum supra.cap.5.Quingentesimo anno Noe natus asseratur, & sexcentesimo eiusdē Noe diluuium venisse legatur.c.7.Dicendū,aut duosplusquam quingentos annos habuisseNoe,quando natus est Sē, aut duos minus:aut Sē habuisse cētū&duos annos quando natus est Arphaxad. Solet enim sic loqui scriptura nonnunquam,vt etsi modicū supersit, vel desit, plenarium tamen numerū ponere,vt Gen.42.Duodecim sum⁹ pueri tui fratres in terra Canaan, cum pōst di- *Genes. 11.*

cat Ioseph occisum fuisse, & Iudi. 9. Intrauit Abimelech filius Gedeō hoc est Ieroboal domum patris sui in Ephratha & interfecit.70. viros supra lapidem vnum, quāuis defuerint duo,ipse qui occidit,& Ionathas iunior qui latuit.Videtur autem verisimile, cum natus esset Sē,duos super quingentos annos habuisse Noe.Nec falsum dixit scriptura, quia quingē tos annos habuit,etiam si quingentos&duos annos habuerit, quia minor numerus intra maiorem continetur.

REGVLA XLIIII.

Postrema regula est.de diabolo & ei⁹ corpore. Est enim & ipse caput impiorū qui sunt eius quodāmodo corpus,ituri cū illo ad supplicīū æterni ignis.Sicut Christus caput est ecclesiæ,quæ est corpus eius futurum cū illo in regno sempiterno. Sicut ergo in prima regula,quæ vocatur de dño & eius corpore,vigilandū est vt intelligatur,cū de vna eadē que persona scriptura loquitur, quid conueniat capiti,quid corpori.Sic & in ista nouissima,aliquādo in diabolū dicitur, quod non in ipso,sed potius in eius corpore possit agnosci,quod habet non solū in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiā qui cū ad ipsum pertineant,tamē ad tēpus miscentur ecclesiæ donec vnusquisq; de hac vita exeat,vel à frumēto palea vētilabro vltimo separetur.Quod enim scriptū est apud Isaiā.Quomodo cecidisti de cælo Lucifer manē oriens,& cætera quę sub figura regis Babylonis de eadē persona, vel ad eandē personam dicta sunt in ipsa contextione sermonis,de diabolo vtiq; intelligūtur,& tamen quod ibi dictum est. Contritus est in terra qui mittit ad omnesgētes,nō totū ipsi capiti congruit. Nā etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus eius,non ipse conteritur,nisi quia ipse est in corpore suo quod contritum fit vt puluis,quem proijcit ventus à facie terræ. Hæ regulæ,excepta illa quæ vocatur de promissis &lege,aliud ex alio faciunt intelligi,quod est proprium tropicæ locutionis. Nam vbicūq; aliud dicitur,vt aliud intelligatur, etsi nomen ipsius tropi, in loquendi arte non inuenitur tropica locutio est. Quæ cum fit vbi fieri solet,sine labore sequitur intellectus, cum vero vbi nō solet,laboratur vt intelligatur. Isidori verba sic habent.7.Regula de diabolo &eius corpore, quia sæpe dicuntur de ipso capite, *Esa. 14.*

quæ

quæ suo magis conueniunt corpori. Sæpe vero eius vident dicta membrorum & non nisi capiti congruunt. Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, vt est illud in euangelio de zizanijs tritico admixtis dicente domino, Inimicus homo hoc fecit, hominem ipsum diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus. Sicut in euãgelio dicitur. Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis diabolus est. Iudam vtiq; indicans, qui diaboli corpus fuit. Apostata quippe angelus omniũ caput est iniquorum, & huius capitis corpus sunt omnes iniqui. Sicq; cum membris suis vnitus est, vt sæpe quod corpori eius dicitur, ad eum potius referatur, rursumq; illi, ad membra iterum ipsius deriuetur.

Regula facile percipi potest, dummodo intelligas, omnes malos tenere typum diaboli, cuius membra sunt, & bonos similiter Christi. Iuxta illud Pauli. 2. Thess. 2. qui de Nerone qui Antichristi sustinebat figuram, inquit, mysterium iam operatur iniquitatis tantum vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat, vt apud Ezechi. cap. 28. de rege Tyri. Eo, inquit, quod eleuatum est cor tuum, & dixisti Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo & non Deus, & subdit. Tu signaculum similitudinis plenus sapiẽtia perfectus decore, in delicijs paradisi fuisti, quæ verba diabolo tãtum quadrare possunt, & ad eundem modum sunt exponenda quæ dicuntur de Pharaone rege Ægypti. ca. 29. & Ezech. 17. Nabucho. idest, diabolus, venit ad Libanum, idest, ecclesiam, & rapuit summitates cedri, idest, principes ecclesiæ, & transfert in terram maledictam negotiatorum, nam hoc significat Canaã. Deinde quod iusti sint sceleratis permixti, quandiu ecclesia, quæ in hoc mundo peregrinatur, durat, sæpe apud August. leget qui eius libros euoluerit. Qua de re Gregor. hom. 38. in euangelia, ait. Hæc vita quæ inter cælum & infernum sita est, sicut in medio subsistit, ita vtrarumq; partium ciues communiter recipit, quos tamen sancta ecclesia & indiscretè suscipit, & post modum in egressione discernet. Si ergo boni estis, in hac vita quandiu subsistitis æquanimiter tolerate malos. Nam quisquis malos non tolerat, ipse sibi per intolerantiam testis est, quia bonus non est. Habel enim esse renuit, quem Cain malitia non exercet, & Hieronym. aduersus Luciferianos ait. Arca Noë ecclesiæ

Mali cũ bonis in ecclesia promixte.

typus fuit, dicente Petro. In arca Noë pauci, idest, octo animæ saluæ factæ sunt per aquã. Vt in illa omnium animalium genera, ita & in hac vniuersarum & gentium & morum homines sunt. Vt ibi pardus & hœdi, lupus & agni, ita & hic iusti & peccatores, id est vasa aurea & argentea cum ligneis & fictilibus commorantur, habuit arca nidos suos, habet ecclesia plurimas mansiones. Nec solum in ecclesia morantur oues, nec mundæ tantum aues volitant, sed frumentum in agro seritur, & inter nitentia culta lappæq; & tribuli & steriles dominantur auenæ. Quid faciat agricola? euellat lolium? sed tota pariter messis euertitur. Quotidie industria rusticana aues sonitu abigit, imaginibus exterret. Attamen veloces capreæ, aut lasciuus onager incurrit. Ita dormiente patrefamilias, inimicus homo zizaniã superseminauit, ad quam eradicandam cum serui ire proponerent, dominus prohibuit, sibi seruans palearum & frumenti discretionẽ. Hæc sunt vasa iræ & misericordiæ quæ in domo Dei ab Apostolo prædicantur. Venient ergo dies quando thesauro ecclesiæ aperto proferet dominus vasa iræ suæ, quibus exeuntibus sancti dicent. Ex nobis exierunt, sed nõ erant ex nobis. Nemo potest Christi palmam sibi assumere, nemo ante diem iudicij de hominibus iudicare, si iam mundata esset ecclesia, quid domino reseruaremus? & Orige. ho. 1. in Ezech. oportet, in sagena totius ecclesiæ, esse & bona & mala, in sagena totius ecclesiæ non possunt vniuersa bona esse quæ incidũt in eã. Ait quippe saluator. Cũ extraxerint, & secus littus sederint, eligẽt, bona quidẽ in vasa sua, mala vero foras proijciẽt. Si iam vniuersa mũda sunt, quid derelinquemus iudicio Dei? & iuxta aliã parabolã, & frumentum & paleę in area continentur, cum frumentum tantũ in Christi horrea cõgregandũ sit, & discernãtur paleæ, ab eo, cuius vẽtilabrũ in manu eius, & mundabit areã suam, paleas vero cõsumet igne. Neq; assero aream totũ esse mundum, sed cœtũ populi Christiani. Quomodo vnaquęq; area, non est tota plena frumento, nec paleis, sic in ecclesijs, alius est frumentum, alius palea. Vide plura in decretis. 23. q. 4. & expositores Mat. in ca. 13. illius euangelij.

REGVLA XLV.

VNaquæq; lingua, inquit Hiero. in. q. in Genes. sua habet idiomata & proprietates. Huius regulæ hæc sint exempla.

Cedri

Cedri dei, id est, maximæ. Sagittæ dei, id est fortes, quia nomen Elohim, sæpè non significat sed auget significationem. Vas vasis, quodcunque instrumétum significat, vt vasa iræ & mortis, vocantur instrumenta quibus homines interimuntur, vt sagittæ, enses, & vas electionis, instrumentum selectissimũ cuiuscunque artis, quo nomine Paulus est vocatus, quia maximus verbi Dei prædicator erat: & cognouit Adam vxorem suam, id est, rem habuit. Scriptura etiam hanc consueuit habere elocutionem, occidit hædum caprarum, sicut Psal. 113. sicut agni ouium. Quasi posset esse hædus nisi caprarum, & agnus nisi ouium. & 1. Reg. 21. hœdum caprarum vnum. Quod dixit caprarum, nõ discriminis gratia, sed vt paruum significet additum est: acsi diceret paruum, cui opus erat capra matre. Sic hircus caprarum qui paruus est. Nam Danie. 8. dicitur, hircus caprarum magnificauit, Idest creuit. Deinde à commumone actum scriptura demõstrat: vt beatus vir qui non abijt in consilium: & alibi, cum iniquè agentibus non ingrediar. & Iere. non sedi cum consilio ludentium. & Gene. vlt. in consilio eorum non veniat anima mea. Est quoque consuetudo scripturarum maximè in Paulo, res per signa appellare, vt præputium pro gentili, & circuncisionem pro Iudæo. Consueuit quoque cognationis leges scriptura vocare, non eas quæ secundum naturam consistunt, sed quæ deriuantur à virtute vel vitio. Quibus nanque se quisq; conformem statuit, horum filius, frater aut pater vocatur. Lucæ. 3. Ne cœperitis dicere patrem habemus Abraham. &, Pater tuus Amorræus & mater tua Cethæa. & apud Danie. semen Canaan. non Iuda. Cõsueuit quoque scriptura tanquam ad vnum loqui, cum ad populum loquitur. Iosue 8. Ecce dedi in manus tuas regem Hai, sicut fecisti Iericho, &c. Mos est etiam scripturæ sic ad partem loqui, vt reliquos prætermittere non videatur. Psal. 61. sperate in eum omnes conuẽtus plebis. Sed non prætermittit potentes. Vtuntur quoque Hebræi genitiuis substantiuis loco adiectiuorum: vt filius perditionis, id est homo perditus, & deus pacis, lex mortis, spiritus sanctificatiõis, Mammona iniquitatis, id est, diuitiæ Iniquæ. Viri misericordiarum: homo Belial, id elt, sceleratus & absq; iugo. & Euthy. Psal. 28. ait. Idioma est vete. scripturæ dicere deum gloriæ pro glorioso, deus veritatis, Deus vltionum, potentiarum, misericordiarum, pro eo quod est deus verax, vindex, potens, misericors. Et genitiui aliquando accipiuntur actiuè, aliquando pasiuè, vt iustitia dei, id est quæ est in deo, aut quæ est in me ex dei munere. & Psal. 5. Dñi est salus, idest, Salus nostra ex dei munere est: & Charitas dei & fides Iesu Christi, de his ait Aug. lib. de vera reli. ca. 50. habet omnis lingua sua propria genera locutionũ, quę cum in aliam linguam transferuntur, videntur absurda.

REGVLA XLVI.

SIcut Christus (Inquit Orige. tracta. 26. Matthæi capi. 23.) celatus venit in corpore, vt à carnalibus quidem speciem corporis eius aspicientibus, & non virtutes considerantibus, homo videretur: à spiritalibus autem non speciem corporis attendentibus, sed opera virtutum eius considerantibus, Deus intelligitur. Sic est omnis scriptura diuina incorporata, maximè autem veteris testamenti. Spiritalis enim & propheticus sensus scripturæ celatus est in historia rei positę, vt omnis scriptura à mediocribus quidem secundum historiam intelligatur, à spiritualibus autem & perfectis secundum mysterium spiritale. Item Cyrillus lib. 10. Thesauri. capit. 2. ait. Quemadmodum quando Christus per carnẽ miracula efficiebat (sputo enim cæcum curauit, & manu extensa feretroque tacto vnigenitum viduæ filium è mortuis reuocauit, & voce è corpore emissa, Lazare, inquit, veni foras) non ipsi, vt homini, sed vt Deo attribuimus. Sic quando humano more de ipso dicit, quod alienum à deitate sua videatur, carni id ipsum accommodare debemus. & cap. 3. Quoniam Christus ita factus est verus homo, vt verus esse deus non amiserit: neque enim aliter nostrũ genus saluari poterat. Nequis audiens ipsum factum esse hominem, mutatum esse verbũ dei in nostram naturam putaret, aut aliud factum quam esset semper, vt tertiũ quid. v. g. ex homine atq; deo compositũ, hac de causa necessario, modo more hominũ, & loquitur & operatur, absq; peccato, modo vt verus deus, vt vtrunq; ipse intelligatur esse. Et Orig. lib. 2, Periarchon ca. 6. ait. Per omnem scripturam, tam diuina natura humanis vocabulis appellatur, quam humana natura diuinæ nuncupationis insignibus decoratur.

REGVLA XLVII.

Propter vnius (authore Augu. lib. 11. super Gene. capit. 31.) verbi translationem non totus locus figuratè accipiendus est. Vt in Gene. cum legimus Adam & Euæ oculos apertos fuisse, postquã de ligno vitæ comederunt. Quod verbum apertos fuisse oculos eorum, translatitium est, cum constet Adam & Euam vidisse oculis fructũ ligni pulchrum visu, & animalia & volatilia quando adducta sunt ad eum, vt videret quod vocaret ea. Vidit præterea Euam quando os ex ossibus suis appellauit. Ergo, aperti sunt oculi in aliã significatione accipiendũ est quàm in propria. Non tamen quod sequitur figuratè accipiendum, sed historica narratione. Sic apud Lucam de duobus illis discipulis qui Emaus petebant, dicitur. Quod aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt Dominum in fractione panis. Non enim per viã clausis oculis ambulabant, sed eum cognoscere non valentibus illo sermone expressit.

Gene. 3.

Luca 24.

Domini Iesu facta (authore August. tract. 49. in Io.) non sunt tantummodo facta, sed signa, si ergo sunt signa, præter id quod mira sunt, aliquid profectò significant. & Damasce. lib. 1. cap. 14. Quæcunque de deo corporaliter dicuntur, symbolicè sunt dicta, habent autem altiorem intelligentiam. Quam ob causam id fieri soleat libr. 1. exposuimus: nihilominus subiũgam Cyrilli verba ex lib. 3. in Ioan. cap. 36. solet, inquit, Christus ænigmaticè, nec apertè nimium mysteria exponere, ne res diuinę cœlestis etiam hominibus in derisionem paterent: nonnunquam tamẽ propter audientium imperitiam, cum nihil eos intelligere videat, omni ambiguitate sermonis remota, dilucidè ac breuiter totã vim mysterij explicat, vt nulla excusatio non credentibus relinquatur. At vero quomodo intelligi valeãt locutiones tropicæ mixtæ, hoc est illæ quæ cum tropo habent vice expositionis propriam locutionem admixtam: vt scutum fidei, vexillum crucis, in libr. de allegorijs ex Quintiliano docuimus: atq; ideo nunc tantum Augu. verba lib. 2. de ciui. dei. cap. 21. de eadem re adscribam. Locutiones, inquit, tropicæ proprijs prophetico more miscentur, vt ad intellectũ spiritalem intentio sobria cum quodam vtili ac salubri labore perueniat. Pigritia vero carnalis, vel ineruditæ atque inexercitatæ tarditas mentis, cõtenta literæ superficie, nihil putat interius requirendum. Deinde ad locutiones tropicas quæ carent expositione, intelligendas, adiumentum affert quod scribit Augusti. libr. 2. de doctri. christ. cap. 16. Rerum, inquit, ignorantia facit obscuras locutiones figuratas: cũ ignoramus, vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarum ve rerum quę plerunque in scripturis similitudinis alicuius gratia ponuntur. Nam & de serpente, quod notum est, totum corpus eum pro capite obijcere ferientibus, quantum illustrat sensum illum, quo dominus astutos nos iubet esse sicut serpentes, vt scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius per sequentibus offeramus, ne fides Christiana tanquam caput necetur in nobis, si parcentes corpori negemus deum. Vel illud quod per cauernæ angustias coarctatus deposita veteri tunica, vires nouas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam ipsius serpentis astutiam, exuendumque ipsum veterem hominem, vt induamur nouo, dicente domino, intrate per angustam portam. Vt ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines quas de hoc animante scriptura dare consueuit. Sic ignorantia animalium quæ per similitudines commemorat, impedit lectorem. Sic lapidum, sic herbarum. Nam & carbunculi notitia, quod lucet in tenebris, multa illuminat obscura librorum vbicunque propter similitudinem ponitur: & ignorantia Berilli & Adamantis claudit plerunque intelligentiæ fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere pacem perpetuam significari oleæ ramusculo, quam rediens ad arcam columba pertulit, nisi quia nouimus, & olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiã Hyssopi dum nesciũt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel vt dicitur ad saxa radicitus penetranda, cum sit herba breuis atque humilis, omnino inuenire nõ possunt, quare dictum sit. Asperges me Hyssopo & mũdabor. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi translatè & mysticè posita in scripturis. Ingenium quippe (vt ita dixerim) ingenuum, non potest non moueri quid sibi velit, quod & Moyses & Elias & ipse dominus quadraginta diebus ieiunauerũt. Non pauca etiam obtegit nonnullarum rerum musicarũ ignorantia.

De serpente Epipha. li. 1. to. 3. cõtra Ophitas. Hære. 37.

Ephe. 4.

Matth. 7.

Nume. 19.

Leui. 14.

De hoc in ca. de Numeris.

rantia. Nam & de Psalterij & citharæ differentia, quidam non inconcinnè aliquas rerũ figuras aperuit. De lapidibus lege Hiero.li. 9.cõment.in Ezechi.circa principium. & in epist.de Veste sacerdotali, prope finem.

Quando agebamus de varijs similitudinibus virtutũ & vitiorũ, & de nominibus, quæ in bonam aut in malam significationem trahuntur, multa quæ huic loco inserenda erãt, scripsimus. Sed illis omissis, nunc breuiter paucula exempla subijciam. Primum ex Augu. Psal. 57. in expositione huius loci. Sicut aspidis surdæ obturantis aures suas, &c. ait.

Aspis. Aspis cum cœperit pati incantatorem Marsum, qui eam quibusdã carminibus proprijs, euocat: hic enim incantat vt educat aspidem è tenebrosa cauerna in lucem: illa amando tenebras suas exire nõ vult: recusans tamen audire illas voces quibus se cogi sentit, allidit vnam aurem terræ, & cauda obturat aliam, atque ita voces illas quantum potest euitans non exit ad incantantem. Huic similes dixit spiritus dei quosdam non audientes verbum dei, & non solum non audientes, sed omnino vt non valeant audire facientes. Ita etiam dicit Enthy. eodem loco. Item Euthy. Psalm. 146. in huius loci expositione. Pullis coruo- *Coruus.* rum inuocantibus eum, ait. sensus est quod coruorum pulli, qui parẽtum crudelitate derelicti (oderunt enim corui proprios fœtus) clamant vehementer, & supernè oscitant, & cibum quærunt. Sed hos coruorum pullos deus admirandum in modum alit, ad supremæ suæ benignitatis & prouidentiæ demonstrationem. Auram enim quandam in eorũ ora demittit, per quam nutrimentum nesciò quod ex aëre congregatur, quo ad grandiorem vsque ætatem nutriuntur. & Hiero. Habac. exponens hunc locum. Velociores lupis vespertinis, ait. Lupi sæuiores esse dicuntur nocte vicina, & tota die fame ad rabiem concitati. Præterea Theophy. Matth. 3. & Luc. 3. in huius loci expositione. Genimina

Vipera. viperarum, ait. Progenies viperarum vocat eos: eo quod sicut illæ deuorantes matres suas nascantur, similiter & illi, patres, hoc est, magistros & prophetas occiderunt. Tradũt enim de hoc animali, quod matrem suam deuoret, & sic nascatur. Hactenus ille. Alij hoc negant, præcipuè Arist. & sic Euangelista loquitur iuxta opinionem vulgi: aut vocat viperas Iudæos ob natiuam malignitatem Iudæorum, de quibus dici potest. Errauerunt ab vtero. Præterea Ezechi. 2. ca. cum dixisset prophetæ dominus. Cum scorpionibus tu *Scorpio.* habitas, ait Hierony. Qui arcuato percutere vulnere possint, & aculeo fistulato, vt eadem plaga & entem aperiat, & venena diffundat. & cum Ierem. 17. inquit propheta: perdix congregauit quæ non peperit, fecit diuitias suas non cum iudicio, in dimidio dierum relinquit eas. ait Hierony. Hanc perdicis esse *Perdix.* naturam aiunt, vt oua perdicis alterius, id est aliena furetur, & eis incubet, cumque fœtus adoleuerit, auolare ab eo, & alienum parentem relinquere. Huiusmodi diuites sunt, qui aliena diripiunt, quibus in medio dierum dicitur. Stulte hac nocte repetent animam tuã *Luca. 12.* à te, quæ parasti cuius erunt. Alij propter superiorem historiam, & propter alteram: quia dicunt. perdicem esse pugnacissimum & immundum, ita vt victum polluat, diabolum sub eius nomine interpretant, quod alienas sibi diuitias congregarit dicens ad dominũ. Hæc omnia tibi dabo. Quem relinquent di- *Matth. 4.* uitiæ suæ quæ malè ab eo fuerant congregatæ, & per Apostolos conuertuntur ad dominum. Item Ambro. lib. 6. exaeme. capi. 3. ait. De Pardi specie scripturam non siluit, quod *Pardus.* varietate coloris, motus varios animæ suæ prodat: dicit enim Iere. si mutabit Æthiops *Ierem. 13.* pellem suam, & pardus varietatem? Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur, eo quod tenebrosis & inquietis insidiæ mentis mutationibus decoloratus populus Iudæorum, boni propositi gratiã iam tenere non possit, nec ad emendationẽ vllam remeare, qui semel ferinam induerit immunitatẽ. Si plura de hac re nosse desideras, lege Basilium in Exaemeron & hunc secutus Ambro. in eiusdem tituli libro.

REGVLA. XLVIII.

Secundum scripturas (inquit Orige. Psal. 36. homil. 3.) dominus nõ omnia cognoscit, sed sola illa quæ bona sunt: mala autem dicitur ignorare, non q̃ verè aliquid sit quod eius scientiã lateat, sed ea quæ indigna sunt notione eius, dicitur ignorare: & homil. 4. in Gene. ait. Secundum scripturas nõ omnia scit deus, peccatum nescit, alienos à se ignorat. Audi scripturã. Cognouit dominus qui sunt eius: suos cognoscit dominus, iniquos & impios nescit. Audi saluatorem dicẽtem: Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem, non noui vos. & Paulus: Qui ignorat *1. Cor. 14.*

ignorabitur. Hæc Ita intelligimus, quod hi quorum actus deo indigni sunt, indigni etiā notitia dei dicant. Non enim dignatur deus nosse eum, qui auersus est ab eo, & ignorat eum. Tali ergo specie de his qui habitant in Sodomis dicitur, vt, si quidem secundum clamorem, qui ascendit ad dominum actis eorum indigni consummētur, notione eius iu-
Ita habet. dicentur indigni, Si vero est illis aliqua conuersio, si vel decem in illis inuenti fuerint iusti, ita demum nouerit eos Deus, & ideo dixit: sin autem, vt sciam quid agunt, idest, vt ipsos sciam, & scientia mea dignos faciam, si quos in ipsis inueniam iustos, si quos inueniam pœnitētes, si quos tales quos debeam scire. & homil. 1. in Iere. cum exponit de domino. Euge domine Deus nescio loqui quia puer ego sum, ait. Nesciens quædam Deus, maior est, si ea ignorauerit, quam si scierit.
Matth. 7. Nam respōdit dominus eis qui sibi dicebāt: nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Discedite à me, inquit, non noui vos. Putas ne hoc quod ait, non noui vos, minorem eius virtutem approbat, an maiorē quia malos perituros nesciat, scit enim. his differentia, scit meliora, scit dn̄s eos qui eius sunt, & si quis ignorat ignorat. Igitur (vt constat) peccator ignoratur à deo.

Hęc regula intelligitur iuxta hominū opinionem & non iuxta veritatem, vt innuere videtur Hiero. circa principium. libr. 8. comment. in Isaiam, cum ait, fenestræ cœli apertæ sunt, vt despiceret dominus hominū vniuersa peccata, quæ prius quia non puniebat, videbatur peccatoribus, ignorare. Præterea in comment. Ierem. capit. 19. cum exponit hæc verba: ædificauerunt excelsa Baalim, quæ non præcepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum, ait. Non quod Deus futura nescierit, sed quod indigna sua notitia, ignorare se dicat, iuxta illud euange-
Luce. 13. licum. Discedite à me operarij iniquitatis, ne
2. Timo. 2. scio vos. Nouit enim Dominus eos qui sui
1. Cor. 14 sunt. & , Qui ignorat, ignorabitur. & Theophyla. Lucæ 13. ait. Paterfamilias cum iustè eos excluserit, dissimulat scire vnde sint, & merito: sunt enim ex diabolo. Dominus autem cognoscit suos. Hactenus ille. quasi dicat. Cognoscere est alicui fauere, aut aliquem vehementer amare. vt Ierem. 1. Priusquam te formarem in vtero cognoui te: & vocatur huiusmodi cognitio, cognitio approbationis: & vice versa non cognoscere aut ignorare, est aliquem detestari & non fauere: vt cum dicitur de stultis virginibus. Nescio vos. Hinc intelliges verba illa quæ dominus dixit Adę. Adam vbi es? Quia illum quē sanctum & omni scelere purum ipse parum ante creauerat, optime cognoscebat: illum vero quem ab optimo & fœlicissimo statu desciuisse cognouerat, ignorabat. Nam Christo cum Belial nihil erat commune. Aut iuxta Dorotheum sermone. 1. O infœlix Adam à magna gloria, in ingentem ignominiā delapsus es. de hoc in proœ. lib. 10.

REGVLA XLIX.

Facilius in scripturis (inquit Orige. homil. 24. Nume.) quod quæritur, agnoscetur, si ex pluribus locis, quæ de eadem re scripta sunt, proferantur. & Basil. lib. 1. de baptismo cap. 1. Familiare est, inquit, domino ea, quæ alicubi strictim præcepta sunt, per ea quæ in alijs locis dicta sunt, manifestè tradere ac declarare. & Augu. lib. 3. de peccatorum meritis & remissione cap. 4. ait. Inhærendum est his quæ in scripturis sunt apertissima, vt ex his reuelentur obscura: aut si mens nondum est idonea (quæ possit ea, vel demonstrata cernere, vel abstrusa inuestigare) sine vlla hæsitatione credantur. & Augu. lib. 2. de doct. christ. ca. 9. Conandum est, inquit, vt ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis afferāt. In qua re memoria valet plurimum. Hactenus ille. Nam de circunstantia contextus, hoc est ex collatione præcedentium cum sequentibus scripturæ arcanos sensus facile posse erui & in lucem proferri, supra latè differtum à nobis est. Atq; ita inquit Orige. lib. 2. cōment. epistolæ ad Roma. ca. 2. Qui vult, inquit, intelligētiam eorum quæ in scripturis prophe ticis scripta sunt capere, eum oportet diligēter attendere, vel dicentium personas, vel ad quos vel de quibus sermo sit personis. & Irenæus. lib. 2. cap. 10. ait. Omnis quæstio, non per aliud quod quæritur habebit resolutionem, nec ambiguitas per aliam ambiguitatē soluetur apud eos qui sensum habēt, aut ænigmata per aliud ænigma, sed ea quæ sunt talia, ex manifestis & consonantibus & claris accipiunt absolutiones. & Augusti. ad Orosium contra Priscilianistas. 9. capi. ait. Sicut in euan-

in euangelio quanuis vera sint omnia quę dicta sunt,non tamen omnia quę dicta sunt vera esse creduntur,quoniam à Iudæis falsa & impia dicta esse verax Euangelij scriptura testatur.Sic & in libro Iob, vbi multæ personæ locutæ esse narrantur, non solum quid dicatur,sed à quo etiam dicatur considerandum est.Hactenus ille. Itaque omnis ambiguitas è medio scripturarum facile amouebitur aut relegabitur, & quæ erant obscura erunt planiora & expeditiora, monstratis occasionibus ex quibus quæstiones oriuntur. aut ex cõtextus circũ stantijs,ostenso alio loco, aut contrario,aut clariore.& si omnia hæc nobis defuerint præsidia, sequamur August.dicentẽ epist.59.ad quæstiones Paulini.In scripturis sanctis interpretãdis,& si multa dici possint,quę improbãda nõ sunt,tamẽ in his eligẽdũ,quod omnis vel penè omnis frequẽtat ecclesia

REGVLA L.

Multa dicuntur in scripturis (authore Au.de præsentia dei ad Dardanum ca.12.)tanquã facta sint, cum in spe adhuc esse intelligãtur. Vnde est illud quod dominus inquit discipulis.omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Quod vsq; adeo secundum spem dictum est futurorum,vt eis postmodum dicat.Multa habeo vobis dicere quæ non potestis portare modo.

Hæc regula & quę mox à me subijcientur sunt in suis locis à me satis accurate explicatæ,quę tamẽ ideo hoc in loco à me ponẽtur, vt habere possint studiosi in numerato, quę sparsim alibi dicta sunt ac disputata latissime & prima sit illa quã affert Orige.li.5.cõmẽt. epist.ad Roma.c.5.Paul.inquit apostolo moris est cũ de benignitate Dei & ineffabili eius bonitate aliqua patefecerit, rursum propter negligentiores quosq; auditores,paululũ veluti exasperare & metum aliquem remissioribus inteptare.q.d.per terrores allicit Deus ad custodiendũ præcepta, & pollicitationes adhibẽdo,similiter facit.ac mixtim quoq;,interdũ præmia,interdũ pœnas ostẽtare solet.

Scripturę mos est,inquit Aug.epist.59.ad Paulini quęstiones,ita loqui de parte tanquã de toto.Sic Corinthios laudat apostolus qua si omnes tales sint.

Termini,inqt Epiph.cõtra Melchisedecia nos,nobis positi sũt,& fundamẽta & ędificatio fidei,& apostolorũ traditiones,& scripturę sãctę & successiones doctrinæ,& ideo vnde quaq; veritas dei munita est.& Cõtra Audianos inqt.Nihil est discors in diuina scriptura, nec opposita dictio aduersꝰ dictionẽ reperiẽt

Dicit Deꝰ(inquit Aug.li.1.q.in Gẽ.q.49 tanquã prædicẽs sine dubio futurũ qđ admonẽdo dicit,vt à peccatis abstinẽdo caueatur.

Aliud est similitudo(inqt Hier.circa principiũ li.9.cõmẽt.Ezech.) Aliud ęqualitas. Vnde hæresis in Chrõtãtũ patris similitudinẽ cõfitetur.& aufert naturã.Nos aũt iu filio nõ solũ similitudinẽ dicimus,sed æqualitatẽ.ꝓpterea enim eũ persequebãtur Iudæi,quia æqualem se faciebat deo.& pro concordia euangelistarũ.inquit Aug.iu.q.super Deute.q.10. Non eadẽ prorsus leguntur in Exod.vbi primũ narrãtur gesta populi Israelitici ex Ægypto exeũti,quæ in Deut.repetũtur. Vnde intelligamus,nõ esse in mendacio disputãdũ, si alijs qbuslibet verbis eadẽ volũtas manifestat.

Nemo,(inquit Orige.tract.26.in Mat. ca. 23.)debet vti ad confirmationem dogmatũ, libris qui sunt extra canonicas scripturas.

Non continuo(inquit Orige. li.5.cõmẽt. epist.ad Rom.ca.5.)falsa videantur ea quę de omnibus dicuntur,etiam si aliqua dispensatio Dei,in vno vel duobus hominibus, facta est. Deinde lib.6.ca.6.ait. Moris est scripturæ diuinæ personas latẽter,& res & causas de quibus dicere videtur,& nomina commutare,imo potius eisdem nominibus in alijs & alijs rebus vti.Denique quod parabolæ & cõparationes non oporteat vt sint prorsus similes illis rebus cum quibus conferuntur, multis testimonijs supra probatum est à me,atq; ita dicit Augustinus li.16.cõtra Faustum ca. 15.& Damasce.li.3.ca.26.& Basilius Grego. fratri,scribens ait. Non potest fieri vt per omnia quadret id quod in exẽplis speculamur, ad ea quæ exemplorum vsus assumitur.

Ecce præsul Illustrissime,ęs alienũ quo studiosis omnibꝰ sub tuo nomine me debitorẽ constitueram,exolui,atq; ab ingenti fœnore quo vehementer premebar,me liberaui,cũq; mihi opes in præsentia nõ suppeterẽt,(ne te, cui fidem meam adstrinxeram fallerẽ,) dedi operam,vt à ditissimis,& pecuniosissimis illis viris,Hieronymo, Augustino , Chrysostomo,& reliquis sanctis publicanis versuram facerem. Vt si nostra,quia nostra sunt contemnũtur,tautorũ virorum authoritate nos subleuati & muniti,sciolos quosdam ac maleficos fucos,qui alienos labores inuadunt, prosternam,& à sacrilegio inmani deterrerem. Alioqui,vtique si libuisset mihi, possem supre sso

 sam-

sanctorum nomine, omnia quæ monumentis mandare decreueram, meis verbis exprimere, aut sin minus, sententijs illorum meo arbitratu & ordine tantum commutato, & conuerso vti, atque additis exemplis quam plurimis, tum clariorib⁹, tum illustrioribus, omnia mihi tribuere, ac veluti propria vsurpare, quæ meis laboribus è tot centurijs voluminum congesseram. Sed mihi in animo semper fuit, & ante oculos diu noctuque obuersatur, si qua ratione viam aperire possim Theologis ad intelligendum scripturas, exquirere. Nam credidi si verba sanctorum fideliter redderem, fore vt illa memoriæ studiosi mandarent, & tanquam vngues digitosque tenerent. Quapropter si hac in re à me cessatum fuit, ac lectoribus non satisfeci (nam sentio in aliquibus locis quæ recitauimus verba inuoluta & obscura esse) tunc deniq; cõformare & emendare curabo, cum errasse me certo, nec perspicuitati subseruisse intellexero. De ipsa tamen re, de qua sermo susceptus est, nihil ferè à me quod ad rem hanc enucleãdam spectaret, siue in antiquis patribus, siue in diuinis scripturis fuisse prætermissum, an tamen assecutus sim, aliorum iudicio relinquo. Vtcunque tamen sit, cur conatus nostri contemnendi ac non potius laudandi sint, non video, si vel tantum functus sum vice cotis. Dominus siquidem in euangelio pauperculam viduam, quæ duos obolos obtulerat, laudauit, datura plures, si plus habuisset. In lege quoque, diuites, aurũ, argentum, & lapides pretiosos ad construendum tabernaculũ offerunt, nec tamen pauperes quia pauperes auroq; carentes sunt, illorum munera aspernatus est dñs, sed ab illis pelles & pilos caprarum aliasq; vilissimas res libenter accipit. Deniq; si rusticus ille Sinætis nomine, cum nihil haberet quod Artaxerxi regi prætereunti largiretur, ne officio suo deesset, vtraque vola manus, haustam è Cyro flumine præterfluẽti, aquam, illi obtulit: quam tamen hilari & læto animo rex suscepit: non video, cur summorũ literis & sanctitate virorum labores, quos in hoc opere secutus sum, contemnendi, aut ab vllo homine quantumuis docto reijciendi sint. In quorum ore, non tam dea illa πειθὼ quæ in Periclis labris sessitauisse scripsit Eupolis, sed spiritus sanctus, qui veræ sapientiæ, potentię, & eloquentiæ author est, insidet. Atque hunc laborem ideo libentius subij, quod ad tot calamitates & vulnera quæ sunt ab hæreticis ecclesiæ illata, medenda, potentissimũ & validissimum remedium ex scripturis esse petendum viderem. Quippe si hæreses omnes ex ignorantia scripturarum originem traxerunt, illarum vera intelligentia & germana (quæ nimirũ iuxta canones sanctorum est) quod fractũ ac debilitatũ est resarciet. Sunt tamen, proh dolor, inter nos nonnulli, qui hoc totum scripturarum studium, contemnunt, & contemnendũ esse ducunt, affirmantes, tot mala quot videmus hac nostra tempestate in dies pullulare, Christiano orbi esse importata à theologis, qui à nobis ad Lutheranos desciuerunt: atq; ideo non esse impendendã curam rei theologicæ, nec in euãgelicis aut Paulinis desudandum literis, & vtrunq; instrumẽtum esse delendum. Ergo ibit in ignes, magnaq; doctiloqui morietur Musa Iesu. Absit, absit à viris probis & qui se Christianos esse fatentur, tantum scelus cogitare. Quãuis non ignoremus Paulũ fuisse aliquibus, odor mortis, in mortem, & alijs odor vitę, in vitam. Quin & Christus ipse positus est in ruinam & resurrectionem multorum & in signũ cui cõtradicatur: fuit quoq; petra scãdali & lapis offensionis duabus domibus Israel. Venit quippe non vt pacẽ mitteret in terram sed gladium. Deniq; horum institutum sequentes, gladios nostros in vomeres conflabimus, ne si forte hostes nobis bellum intulerint, ipsos adoriendo conficiamus. Sol quoque è cælo remoueatur, ne ęstu magno vrgeamur: & vineæ stirpentur, ne sobrij in vinolentiam incidant, aut vino se ingurgitent. Nullus post hac nauim conscendat, ne naufragium patiatur. An ignoratis, nullam adeo sanctam ac synceram rem inueniri (vna dempta virtute) quin rectè aut secus illa vti possimus. Vnaquæq; enim facultas aut disciplina, nisi legitimè illa ytaris, ex salubri & innoxia, lethalis & mortifera demum euadit. Vnde Satyrus ille cum primũ ignem cõspexisset, & amplecti & exosculari vellet, ob eius pulchritudinem. Inquit Prometheus. Heus nisi caues hyrce dolebit tibi mentum: vrit enim si attigeris: tantum enim lucem ac calorem exhibet, & omnium artiũ minister est, si quis eo vti nouerit. Ob hoc prisci homines rationẽ excogitauerunt, non solum ne à noxijs animãtibus læderẽtur, verum etiam vt ab illis cõmodum ac fructum perciperent. Carnibus enim & lacte vescuntur, Satyrus.

tur, pilis & lana se induunt ac muniunt: fel ac virus ad morborum adaptant medicaměta. *Lycurgus.* Quare merito accusandus est Lycurgus, qui ob multorum Lacedęmoniorum vinolentiā & ebrietatem vites vniuersas amputauit: cū oporteret homines illos rusticos docere, vinum diluere, & ad moderationem perducere: atq; insanum deum Bacchum, altero deo sobrio compescere: aufert enim aqua à vino quod noxium est, non perimens id quod est vtile. Vides ne homo stulte quomodo iam tota hæc ratio à te aut potius à diabolo inuē ta, & excogitata, obsoleuit ac corruit: exoptat enim ille vehementer, artes & machinationes inuenire, quibus possit nō solum diuinas scripturas insimulare & ab eis animos hominum abducere, sed etiam bonas artes quæ humanitatem alunt, & ecclesiam muniūt, ab ea extorquere, vt facilius his inunimētis ablatis, rudes & parum in dialecticis & philosophicis exercitatos possit eludere & prosternere. Hoc efficere tentauit Iulianus apostata, sed frustra, vt scribunt Socrates & Sozomenius in historijs suis. *Iulianus Augustus.*

Libri decimi, & totius operis Finis.

SALMANTICAE,
Ex Officina Ildefonsi à Terranoua,
& Neyla.
M D L X X X I.

IHS
SVB TIMORE SANCTISSIMI NOMINIS TVI LABORAMVS

INDEX PRIOR VERBA, RES, SENTENTIAS, OMNIA DENIQVE NOtatu digna, quæ in his ſparſim continentur libris, ordine Alphabetico exhibens.

A

† Æmulari

Autho-

D

G

Genitiuis

Illius

Mulier

O

Regium

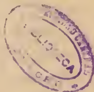
S

Sen-

T

Vitia

Finis Indicis Alphabetici.

 INDEX POSTERIOR, LOCOS SCRIPTVRÆ DIVINÆ PASSIM IN toto opere enucleatos, præmonstrans, & ob oculos subijciens, iuxta sacrorum librorum seriem.

EX GENESI.

* Respe-

Eph

In via

Ex Prouerbijs.

Ex Ecclesiaste.

Ex Canticis Canticorum.

Ex Ecclesiastico.

Ex libro Sapientiæ.

EX IEREMIA.

EX THRENIS.

EX EZECHIELE.

Ipsi

EX IOELE.

DE Ioele lib.2.cap.1.colum.87.

Cap.1. Lugeat terra, quoniam afflictum est triticum,aruit vinum.li.10.regu.7.

Cap.2. Dedit vobis doctorem iustitiæ,&,effundam de spiritu meo,&c.lib.5.capi.1.col.36.a.li.6.cap.1.col.432.

A facie eius contremuit terra,moti sunt cæli, sol & luna,&c.in addi.ad cap.3.lib.1.

EX AMOS.

AMos pastor erat, & à pastoribus genus trahebat. Suæ artis vtitur sermone,vt rugitum leonis, vocē domini vocat, euersionem vrbium, ariditatem montium,vocat.li.1.capi.1.col.24.& li.4.ca.2.col.317. genus eius exprimitur.

Cap.1. Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eam.li.6.capi.4. col.469.& ca.6. col.483.

Cap.2. Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum,ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti.li.5.ca.1.col.365.

Capi.3. Leo rugit quis non timebit.lib.5.cap.6.

Non est malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit.lib.5.ca.4.& lib.10.Reg.4.

Capi.4. Multitudinem hortorum vestrorum,vinearum vestrarum,olīueta vestra,&c.libro.6.ca.2.col.455.

Venite in Bethel & impiè agite,&c.lib.5.ca.4.in princi.

Præpara te in occursum Dei tui Israel.lib.5.capit.4.

Sacrificate de fermento laudem & vocate voluntarias oblationes.lib.5.ca.4.

Cap.5. Transferam vos trans Damascum. libro. 6. cap.1.col.430.

Facientem Arcturum & Orionem. lib.6.ca.1.colum.440.

Suscitabimus super eum septem pastores & octo homines primates.libro.6.cap.6.columna.485.

Cap.7. Non sum propheta, nec filius prophetæ, sed pastor caprarius.li.4.ca.1.col. 298.

Cap.8. Venit finis supra populum meum, & stridebunt cardines templi,in additio. ad cap.3.libro.1.

Cap.9. Si descenderint vsque ad infernum, inde manus mea extrahet eos.li.5.cap.1.col.360.

Super contritionem Ioseph.lib.9. Reg.10.

EX ABDIA.

TRansmigratio Ierusalem, quæ est in Bosphorò,possidebit ciuitates Austri.li. 10.Reg.8. Surgite & consurgamus.lib.10.Reg.23.Bibent omnes gentes & erunt quasi non sint.lib.10.Reg.38.

EX IONA.

VIde in verbo,Ionas.

Descendit ad latera nauis, siue vt nos habemus ad interiora. libr.6.cap.1. colum.470. Capi.1.

Miserunt sortes & cecidit sors super Ionam. libr.9.Regu.47.

Adhuc 40.dies & Niniue subuertetur.lib.9. Reg.3.& in addi.lib.9. Capi.3.

De rege Niniue.lib.1.cap.vlti.

Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus, & reuertatur ab ira furoris sui.libr.5. capi.6. colum.393. Capi.3.

Tu doles super hederam,& ego non parcam Niniue.lib.10.Regu.28. Capi.4.

EX MICHÆA.

ET tu Bethlehem Ephratha paruulus es in millibus Iuda ex te mihi egredietur,&c.lib.6.cap.1.col.423. Capi.5.

Descenderunt mala à domino super portas Ierusalem.libr.10.Regu.4.

Dominus exijt de loco suo,& descendit.lib. 10.Regu.6.

Audite valles.lib.10. Reg.28. Capi.6.

Sophoniæ stirps.li.4.c.2.col. 317. digeritur.

EX NAHVM.

INcrepans mare & exiccans illud. libr.10. Regula.22. Capi.1.

Post onera non affert consolationes, quia de impijs sermo erat susceptus. lib.5.ca.1. colum.358.

EX HABACVC.

VElociores lupis vespertinis.lib. 10.Regula.47.

Post onus non subijcit consolationē, & quam ob causam id faciat. libro.5.capi.1.colum.358.

De hoc cap.lib.10.Regula.2.

Hæc est fortitudo Dei sui.in Procem.li.10.

Quare non respicis domine super iniqua agentes,& taces deuorante impio, &c. lib. 10.Regul.2.

Lapis de pariete clamabit.lib.10.Regu.7. Cap.2.

Quid prodest sculptile quia sculpsit illud fictor suus.lib.5.ca.6.col. 386.

Omnis spiritus non est in eo.libr. 6. capit.3. colum. 462.

EX AGGÆO.

QVare frequenter inculcet hic propheta.Dicit dominus exercituum.lib.4.cap.2.col.320.

Adhuc

Non

Super

EX MARCO.

ruit primo Mariæ. in prooem. li. 10. & lib. 9. Regula. 5.
Quod primum Christus matri apparuerit. lib. 1. ca. 13. col. 63.
Apparuit primo Magdalenæ à qua eiecerat septem dæmonia. libr. 9. reg. 11.
Vna sabbatorum. id est, prima hebdomadæ. li. 6. ca. 4. colum. 470. & lib. 9. regul. 7.

EX LVCA.

Lvcas fuit vnus è pluribus discipulis, qui à domino desciuerunt, cum eum prædicantem audissent, apud Ioan. ca. 6. Caro mea verè est cibus, qui tamen postea à Paulo ad fidem fuit pertractus. lib. 9. Regula. 29. lib. 10. reg. 38.
An fuerit ex 70. discipulis, nec ne. li. 9. regul. 29. disputatur, & Hiero. dicit nunquam ipsum dominum in carne vidisse, & Dorotheus in synopsi non recenset eum in catalogo discipulorum domini.

Capi. 1. Apparuit angelus Zachariæ. lib. 9. reg. 16.
Elisabeth impletum est tempus pariẽdi. libr. 10. regu. 6.
Zacharias & Elisabeth iusti quomodo. libro 10. Regul. 11. & Reg. 22. cur Ioan. parentes laudentur.
Sterilis parit, vt partui virginis fidem adhibeas. lib. 7. col. 527. lib. 9 reg. 50.
Per partum Elisabeth, ostendit dimissa esse peccata populi. lib. 7. cap. 1. col. 532.

Cap. 2. Suscepit Israel puerum suum. In prooe. li. 10.
Non erit apud Deum impossibile omne verbum. lib. 6. cap. 3. col. 462.
Ego & pater tuus dolentes quærebamus te. libr. 9. regu. 2.
Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. lib. 6. ca. 3. col. 460.
Lege pro intelligentia huius capi. Regul. 13. libro. 10.
Zacharias & Elisabeth iusti in cõspectu Dei. in addi. ad reg. 46. libr. 9.
Gloria in excelsis deo & in terra pax hominibus, &c. li. 8. cap. 9 col. 647.

Capi. 3. Sub pontificibus Iudæorum Anna & Caipha. li. 6. ca. 6. col. 480.
Herodes adiecit hoc, super omnia, inclusit Ioan. in carcere. libr. 5. capi. 1. col. 353.
Narrat generationem legalem Lucas, Matt. naturalem. li. 3. ca. 4. col. 274. Qui fuit Eli, quid significet. ibidem.
Qui putabatur filius Ioseph, qui fuit Eli, qui fuit Matthath. li. 3. cap. 4. col. 274.
Qui fuit Sela, qui fuit Cainam. lib. 5. ca. 4. col. 270. & de tota hac generatione lege capi. illud. 4. lib. tertij.
Qui habet duas tunicas det vnam non habenti. li. 8. capi. 5. in fine.

Cap. 5. Petrus à multitudine piscium attrahitur ad dominum. lib. 9. reg. 23.
Mundat leprosum & mittit statim ad sacerdotes. lib. 10. regul. 18.

Cap. 6. De homine habente manum aridam. libr. 5. cap. 6. col. 390. & libr. 1. ca. 6. col. 45. quod esset homo ille Cementarius, hoc est Albañir.

Capit. 7. Hæc mulier dominum vngens an fuerit Magdalena, & an fuerint tres Magdalenę. in addi. ad ca. 1. lib. 2.
Intraui in domum tuam & aquam pedibus meis non dedisti. li. 8. capi. 6. col. 628.

Capi. 9. Post hæc verba ferè dies octo, assumpsit Petrum. li. 10. reg. 43.

Capi. 10. Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem. libr. 1. capi. 1. col. 15.
Forsitan filium meum verebuntur. lib. 5. cap. 6. in fine.
Diliges deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua & ex totis, &c. lib. 5. capit. 7. col. 398.
Suspiciens, lege suscipiens. in addi. ad capi. 6. libro. 1.

Cap. 11. Orationis Dominicæ decurtatio cur facta. libro. 9. regu. 5.
Quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. lib. 9. reg. 14.
Ioan. docuit discipulos orare, sed oratio non extat. libr. 5. capi. 1. col. 348. & in addit. ad reg. 40. lib. 9.
De homine qui dedit tres panes nõ propter amicitiam, sed quia durus exactor erat. li. 7. ca. 1. col. 517.
Regina Austri & viri Niniuitæ surgent in iudicio & condemnabunt hos. libr. 7. capit. 4. col. 562.

Capi. 12. Hac nocte repetent à te animam tuam. libr. 10. Regul. 6.
Dic vt frater diuidat mecum hæreditatem. lib. 9. regu. 26.
Quis putas est seruus fidelis, quem cõstituit dominus, &c. lib. 5. ca. 6.
Post hæc designauit alios. 70. discipulos, & quæritur an fuerint 70. an. 72. lib. 6. c. vlti. col. 496. & deinceps.
Ignem veni mittere in terram, quid volo vt ardeat. libr. 8. col. 641.

Capi. 13. De turri Siloe, & de Galilæis quorum san-

 gui-

EX IOANNE.

EX ACTIS APOSTOLORVM.

Diaco-

Nolite

Indicis posterioris locorum sacræ scripturæ, finis.

SALMANTICAE,

Ex Officina Ildefonsi à Terranoua & Neyla.

M D L X X X I I.

